

Av. Teoman Ergül'e
ARMAĞAN

Editör
Dr. Ozan Ergül

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ

Türkiye Barolar Birliği Yayınları : 327

Av. Teoman Ergül'e ARMAĞAN

ISBN: 978-605-9446-11-2

Yayıncı Sertifika No: 15566

© Türkiye Barolar Birliği
Ocak 2017, Ankara

Türkiye Barolar Birliği
Oğuzlar Mah. Barış Manço Cad.
Av. Özdemir Özok Sokağı No: 8
06520 Balgat - ANKARA

Tel: (312) 292 59 00 (pbx)
Faks: 312 286 55 65
www.barobirlik.org.tr
yayin@barobirlik.org.tr

Baskı
şen Matbaa
(0312) 229 64 54 - 230 54 50
Özveren Sokağı 25/B
Demirtepe - Ankara
Sertifika No: 14251

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

“TEOMAN ERGÜL” OLMAK... 7

TEOMAN ERGÜL'ÜN ÖZGEÇMİŞİ VE ESERLER LİSTESİ.....9

ANI YAZILARI VE ESER İNCELEMELERİ 25

SINIF ARKADAŞIM TEOMAN..... 27

Prof. Dr. Ahmet Mumcu

TEOMAN ERGÜL'E DAİR..... 33

Bünyamin AS

“ROMAN TADINDA” BİR MİLLİ MÜCADELE TARİHİ..... 59

Fevzi ÇAKMAK

ERKEN GİTTİN BE USTA... 63

Hüseyin Erkenci

CUMHURİYETE GİDEN YOL

(Güle Güle Teoman Ağabey!).....65

Prof. Dr. Kemal Arı

ANILARDA YAŞAYAN İNSAN 81

Prof. Dr. Köksal Bayraktar

HER NEREDE BULUNURSA

ETRAFINI IŞITAN İNSAN TEOMAN ERGÜL..... 83

Av. Recep Adıgüzel

BİLGE DOSTUM TEOMAN ERGÜL... 85

Prof. Dr. Rona Aybay

İKİZ KARDEŞİM TEOMAN ERGÜL..... 91

S. Feridun Güray

TEOMAN ERGÜL ANISINA 95

Juan Villar Caño

TARİH YAZILARI	117
TEOMAN ERGÜL'ÜN "VAHİDEDDİN-MUSTAFA KEMAL EKSENİNDE MİLLÎ MÜCADELE" ADLI ESERİ ÜZERİNE.....	119
<i>Abdullah Tok</i>	
İŞGAL (PADİŞAH EFENDİMİZİN KONUKLARI).....	139
<i>Adem BUDAK</i>	
MERKEZİ OTORİTEDEN BAĞIMSIZ SİVİL TEMELLİ HALK HAREKETİ ÖRNEĞİ OLARAK KURTULUŞ SAVAŞI'NDA MANİSA.....	161
<i>Birsen HAMURLU</i>	
HUKUKÇU BİR KUVÂ-YI MİLLİYECİ: İBRAHİM ETHEM AKINCI	169
<i>Dr. İsmail OĞUZ</i>	
FRANSIZLARIN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA SÖMÜRGE ASKERLERİNİ KULLANIMI.....	183
<i>Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ</i> <i>Dr. Faruk TÜRKÖZÜ</i>	
1957 SEÇİMLERİNDE ANKARA	207
<i>Mehmet TAŞKINOĞLU</i>	
LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI ÇERÇEVESİNDE BATI TRAKYA TÜRKLERİNİN EĞİTİM HUKUKU VE BATI TRAKYA'DA EĞİTİM.....	239
<i>Dr. Melih AKDENİZ</i>	
1925-1938 DÖNEMİNDE TOPRAK REFORMU DENEMELERİ	271
<i>Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ</i>	
KUZEY SURIYE'DE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN YERLEŞMESİ	301
<i>Yrd. Doç. Dr. Emin KIRKIL</i>	

RİZE'NİN GÜVENLİK VE ADLİ SORUNLARINA İLİŞKİN 1911 YILINA AİT BİR RAPOR.....	319
<i>Nejdet BİLGİ</i>	
TEOMAN ERGÜL'ÜN KALEMİNDEN TÜRK BASININA YANSIYANLAR	335
<i>Meltem ÖNDER</i>	
HUKUK YAZILARI	353
BORÇLAR KANUNU'NDAN TÜRK BORÇLAR KANUNU'NA	355
<i>Prof. Dr. Erzan ERZURUMLUOĞLU</i> <i>Yrd. Doç. Dr. Emel BADUR</i>	
TÜRKİYE'DE YARGI BAĞIMSIZLIĞI ALANINDA SON GELİŞMELER.....	373
<i>Prof. Dr. Fazıl SAĞLAM</i>	
BİR HUKUK REFORMUNUN KAÇINILMAZLIĞI HAKKINDA	445
<i>Prof. Dr. Fevzi DEMİR</i>	
6098 SAYILI TBK HÜKÜMLERİNE GÖRE BELİRLİ VE BELİRSİZ SÜRELİ KİRA SÖZLEŞMELERİNİN SONA ERMESİ.....	469
<i>Prof. Dr. Jur. İbrahim KAPLAN</i>	
"HÜKÜMETİ YOK ETMEYE VEYA GÖREVLERİNİ ENGELLEMEYE TEŞEBBÜS SUÇU"	481
<i>Prof. Dr. Köksal BAYRAKTAR</i>	
ADALETİN CEZA DAVALARINDAKİ YÜZÜ	501
<i>Prof. Dr. Mustafa Tören YÜCEL</i>	
ABD ANAYASASI'NDA JÜRİLİ YARGILAMA VE TARİHSEL KÖKENLERİ.....	529
<i>Dr. Ozan Ergül</i>	
"MEMUR" YARGIÇLAR.....	543
<i>Prof. Dr. Rona AYBAY</i>	

MEDYA VE SİYASET	569
<i>Av. Şahin Mengü</i>	
DEVLET ÖNCESİ SUÇ HUKUKU	573
<i>Prof. Dr. Sami SELÇUK</i>	
“İHALE VE İHALENİN FESHİ” KONUSUNDA UYGULAMADA ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR.....	585
<i>Av. Talih UYAR</i>	
DİLENCİLİK SUÇU VE KABAHAATİ.....	649
<i>Yrd. Doç. Dr. Timuçin Köprülü</i>	
TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN ULUSLARARASI ASKERİ MÜDAHALELERDE GÖREVLENDİRİLMESİNİN İÇ HUKUKTAKİ DAYANAKLARI	679
<i>Dr. M. Yasin ASLAN</i>	

SUNUŞ

“TEOMAN ERGÜL” OLMAK...

Saygın kişi, sahip olduğu değerlere sonuna kadar sahip çıkan, onlar için mücadeleyi bir an bile bırakmayan ama bu mücadeleyi yaparken başkalarının değerlerini de yakıp yıkmamaya özen gösteren insandır.

Hamasete zerre kadar itibar etmeyen Teoman Ergül, saygın bir isim, saygın bir insandı.

Günler ve geceler boyunca okuyup araştırarak gerçeklerin peşinden koşar, elde etiği birikimi hem sohbetlerinde paylaşır hem de bilimsel ahlaka uygun bir dille yazdığı kitaplar yoluyla daha geniş kitlelere ulaşırdı.

Mustafa Kemal Atatürk'ün mirası “akla ve bilime” bağlılığıyla gerçek bir Cumhuriyet aydını olarak yaşıyan Teoman Ergül; bilge, sakin, sabırlı, mütevazı ve mücadeleci kişiliğiyle, dayatmacılığa yüz vermeden herkesi dinlemeyi ve her yanlışa gerçekler ışığında cevap vermeyi tercih etti.

Cumhuriyet savcısı olarak başladığı meslek hayatını serbest avukat olarak sürdüren; Manisa Baro Başkanlığı ve TBB Yönetim Kurulu Üyeliği görevleriyle avukatlık mesleğine hizmet eden, bilimsel çalışmalara katılan, daha sonra TBB'nin etkili yayınlarının mimarlığını üstlenen Teoman Ergül; hukuki sorunlara, yasal düzenlemelere, hukuk devletinde aksayan yönlere çare arayan sağduyulu eleştirilerini aktardığı makale ve yazılarıyla hepimize ışık tuttu. Bunu yaparken görüşlerini etik kurallar içerisinde, ilkelerinden ödün vermeden, kararlılık ve cesaretle ifade etmekten hiç vazgeçmedi.

Teoman Ergül'ü hukuk camiasının duayeni yapan özellikleri bunlardır.

Savcılık, avukatlık, Baro Başkanlığı yaptığı Manisa Salihli'de uzun yıllar yaşıyan Teoman Ergül, ömür boyu sürecek dostluklarının temelini attığı bu şehre borcunu ödemekten geri kalmadı. Manisa'nın tarihini antik çağlara kadar inerek kitaplaştıran kültür ve sanat dostu Ergül, o tarihin esintilerini romanlarına da taşıdı.

Kibir duygusunun büyüüne bir an bile kapılmayan, kimseyi küçümsemeden herkesi anlamaya çalışan Teoman Ergül için dostlarının ayrı bir yeri ve değeri vardı. Sıcacık sohbetleri ve tatlı dilli tartışmalarıylailmekilmek ördüğü dostlukları on yıllarca sürmüş; ne o dostlarını ne de son ana kadar dostları kendisini yalnız bırakmıştı.

Teoman Ergül yalnızca vefalı bir insan değil, çevresindekilere de vefa duygusunu aşıl原因 bir değerdi.

Türkiye Barolar Birliği'nin unutulmaz başkanlarından Avukat Özdemir Özk'la dostluğu ise imrenilecek kadar özel ve güzeldi. Özdemir Özk çoğu müşkülünü Teoman ağabeyiyle konuşarak, tartışarak aşardı. Teoman ağabeyi de onun kale gibi arkasında dururdu. Özk'un vakitsiz kaybı Teoman Ergül'ün hayatına önemli bir darbe vurdu. O ne kadar belli etmemeye çalışsa da, Özdemir Özk'tan sonra hep bir tarafı kırık, neşesi yarım kaldı.

Dostları ve dostluklarının yanı sıra kendi ifadesiyle en büyük mutluluk kaynağı, "torunları ve romanları"ydı.

Çalışkanlığı ve üretkenliği, ailesiyle olan ilişkilerini aksatmamış; tutkuyla bağlı olduğu eşini, çocuklarını ama en çok da torunlarını sarıp sarmalamayı ihmal etmemişti.

O nedenle; Teoman Ergül, ailesi ve yakınları için, gövdesine güvenle yaslandıkları bir çınar olmuştu.

Teoman Ergül'ü ailesi, dostları, hukuk camiası, okurları ve Türkiye Cumhuriyeti için değerli kılan, onun onurlu yaşamının bizzat kendisidir.

Bir yıl önce çalışmalarını başlattığımız bu kitap, ona duyduğumuz özlemin ve saygının bir ifadesi olarak hazırlandı. Teoman Ergül'ün çok sevdiği ve kendisiyle gurur duyduğu oğlu Yrd. Doç. Dr. Ozan Ergül bu eserin ortaya çıkmasında, değerli babasına yakışır hassasiyet ve titizlikle emeğini ortaya koydu. Kendisine sonsuz teşekkürler ediyoruz. Katkı sunanlara ne mutlu... Değerli üstadım Ergül'ü hiç unutmayacağız. Saygı ve rahmetle anıyorum.

Av. Berra Besler
TBB Başkan Yardımcısı

TEOMAN ERGÜL'ÜN ÖZGEÇMİŞİ VE ESERLER LİSTESİ

Aramızdan 8 Mart 2015 günü ayrılan Avukat Teoman Ergül 22 Mart 1937'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Niyazi Sabri Ergül'ün memuriyeti nedeniyle ilkokulu Muş, Bitlis, Erzurum'da; ortaokulu Kırşehir'de, liseyi de Diyarbakır ve Zonguldak'ta okudu. 1959 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu.

Askerlikten önce yine babasının görev yaptığı Bilecik'in bağlı olduğu Eskişehir ve babasının sonradan tayin olduğu İstanbul barolarında avukatlık stajı yaptı.

Askerlikten sonra, İstanbul'da hâkimlik stajına başladı. Stajdan sonra Kızıltepe Cumhuriyet Savcısı (1962 - 1964) ve Gördes Cumhuriyet Savcısı (1964 - 1970) olarak görev yaptı.

1970 yılında kamu görevinden istifa etti. Eşi Kamuran Nedret ile Salihli'de serbest avukatlık yaptı.

1972 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nde başlayan değişim sırasında politikaya atıldı. 1973 ve 1977 genel seçimlerinde CHP Manisa milletvekili adayı oldu. Politika hayatına uzun süre ara verdikten sonra 1995 seçimlerinde bu kez Demokratik Sol Parti'den Manisa milletvekili adayı oldu. Bu dönemde Demokrat İzmir ve Cumhuriyet Gazetesi ile sosyal demokrat dergilerde çeşitli yazıları yayımlandı.

1984 yılında Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi. Bu görevi 1993 yılına kadar (iki dönem) sürdürdü.

1996 yılında Manisa Barosu Başkanlığına seçildi. 2000 yılında görevi sona erdi. Pek çok hukuk konulu toplantıya, panele, kurultaya delege, konuş-

macı, tartışmacı olarak katıldı. Tebliğler sundu. Çeşitli hukuk dergilerinde yazıları, incelemeleri yayımlandı. 1996-1999 yılları arasında Manisa HABER Gazetesinde, haftada iki gün fıkralar yazdı.

2003 yılında dönemin başkanı Özdemir Özok'un daveti üzerine TBB Başkan Danışmanlığı, TBB Genel Yayın Yönetmenliği ve TBB Dergisi editörlüğü görevlerini üstlendi. Sağlık sorunları nedeniyle 31 Aralık 2014'de görevlerinden ayrıldı.

Teoman Ergül sıra dışı bir hukukçu ve üretken bir aydın olarak arkasında pek çok eser bıraktı. Bu eserlerinden bazıları ödülle taçlandırılmıştır. Milli Mücadele isimli eseri vefatından kısa bir süre önce 69. Yunus Nadi Ödüllerinde "Sosyal Bilimler Araştırması" dalında ödüle layık görülmüştür. Teoman Ergül'ün, Oben Sabri ve Ozan isimlerinde iki oğlu ve Dora Çelik, Erk, Kumru Ada ve Nil Selis isimlerinde dört torunu vardır.

Yayımlanmış Kitapları

1. **Türk Seçim Yasaları**, (Mevzuat Derlemesi), Özel Basım, Manisa, 1965.
2. **Anayasal Düzenimizin Geçirdiği Aşamalar**, Özel Basım, Ankara, 1981.
3. **Salihli Tarihi (Sardes - Attala)**, Özel Basım, İzmir, 1982.
4. **Sardes/Salihli Kaynakçası**, Özel Basım, İzmir, 1986.
5. **Mitolojide Manisa**, Manisa Turizm Derneği Yayını, Manisa, 1988.
6. **Kurtuluş Savaşı'nda Manisa**, Manisa Kültür Kurumu Yayını, İzmir, 1991.
7. **Kurtuluş Savaşında Manisa, Genişletilmiş 2. Baskı**, Kebikeç Yayınları, Ankara, 2007.
8. **Antik Uygarlıkların Mirasçısı Bir Kentin Özgün Tarihi**, Salihli Belediyesi Yayını, İzmir, 1992; (İkinci Baskısı 2010 yılında yapılmıştır).
9. **Sosyal Demokraside Ayrışma Yılları**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995; (İkinci Baskısı 1999).
10. **Sosyal Demokraside Bölüşme Yılları**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2000.

11. **Anadolunun Görkemli Simgesi: Sardes**, Kitap Atelyesi, Ankara, 2007.
12. **Nurbanu** (Roman), İnkılap Yayınları, İstanbul, 2000; (9. Baskı 2009).
13. **Selim ile Nurbanu** (Roman), İnkılap Yayınları, İstanbul, 2001.
14. **Altının Laneti** (Roman), İnkılap Yayınları, İstanbul, 2001.
15. **İşgal** (Roman), İnkılap Yayınları İstanbul, 2005.
16. **Bekleyiş ve Zafer** (Roman), İnkılap Yayınları, İstanbul, 2007.
17. **İ'la** (Roman), Sayfa 6 Yayınları, İstanbul, 2011.
18. **Yuvasında Avlanan Şahin** (Senaryo - Çerkez Ethem ve Milli Mücadele Dönemi), Kitap Atelyesi, Ankara, 2012.
19. **Savunma Stratejisinin Belirlenmesi ve Dilekçe Hazırlama** (Avukatlar için El Kitabı II), Türk Ceza Adalet Sisteminin Etkinliğinin Geliştirilmesi AB ve Avrupa Konseyi Ortak Projesi Yayını (Tarih Belirtilmemiş).
20. **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları** (Serkan Cengiz, Fahrettin Demirağ, Jeremy McBride ve Durmuş Tezcan ile birlikte), Avrupa Konseyi ve Türkiye Barolar Birliği ortak yayını, Ankara, 2008.
21. **Vahideddin - Mustafa Kemal Ekseninde Milli Mücadele**, (2. Baskı), Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2014 (1. Baskı Aynı Yayınevinden, 2013).

Henüz Yayımlanmamış Kitapları

1. **İlk Göz Ağrısı** (Roman - Demokrat Parti Dönemi)
2. **Mekanlarımız - Uğraşlarımız/Babam ve Ben** (Anılar - Ailesi, Mesleki Deneyimleri, Genel Olarak Siyaset ve Manisa'da Siyaset, 1984'den Günümüze Türkiye Barolar Birliği ve Başkanları)
3. **Laikler Tokadı Yedi (mi?)** (Türk Siyaseti Üzerine Tespit ve Öngörüler).
4. **Asker Makbule**, (Dizi Senaryosu - İlk beş bölüm hazır olup diğerleri çekim aşamasında yazılmak üzere planlanmıştır).

5. **Bir Yargıtay Başkanı (İmran Öktem) ve Yargıtayın Bir Başkanı (İsmet Ocakçıoğlu)** (1991-1993 Alternatif Adli Yıl Açılış Törenleri hakkında).
6. **Derin Devlet - Nahif Yargı** (Hukuk ve yargı alanındaki sorunlara ilişkin gözlem ve öngörüler).

Yayımlanmış Makale ve Yazılarından Bazıları

1. **Medeni Kanununun 651. Maddesi Hakkında**, Adalet Dergisi, Kasım-Aralık 1963, s. 11-12, sh.1279-1292 .
2. **Şahit ve Şahitlik**, Adalet Dergisi, 1964/9-12, sh. 1018-1032.
3. **Kalkınmanın İlk Şartı**, İşçinin Sesi Dergisi, 1965.
4. **Affın Kapsamını Anayasa Mahkemesi Tespit Edecektir**, Cumhuriyet Gazetesi, 26.7.1966, sh.2
5. **Hukuk Açısından Sendikalar**, Adalet Dergisi, Ocak/1967, sh.24-40.
6. **İspat hakkı konusunda Türk Ceza Kanununun Anayasaya aykırılığı sorunu**, Adalet Dergisi 1967/6, sh.460-463.
7. **3222 sayılı Kanununun 37 ve 38. Maddeleri Yürürlüktedir**, Adalet Dergisi Kasım/1967, s. 11, sh. 864-868.
8. **Not Çıkmazı**, Hukuk Dergisi Yargı, Nisan/1968, s. 2, sh.76-79.
9. **C.Savcıları ve Yeni Tasarı**, Cumhuriyet, 14.8.1968
10. **Öldürülen Savcı**, Cumhuriyet, 27.4.1969
11. **İmran Öktem ve Saldırıları**, Hukuk Dergisi Yargı, Temmuz/1969, s. 7, sh.10-11.
12. **Teminat Açısından Cumhuriyet Savcılığı**, Ankara Barosu Dergisi, 1969/6.
13. **Kaçakçılık Kanunu Uygulamasında Özellik Gösteren Bazı Sorunlar**, Adalet Dergisi, Ocak/1970, sh.26-33
14. **Tutuklama Kararları Üzerine**, Adalet Dergisi, Mart/1971, sh.130-132.

15. **CHP İttihat ve Terakki'nin Devamı Değildir**, Tartışma, Mayıs 1978, s. 42-43.
16. **"Asil Fikirlerle Sahip" (?) Yaşlanmasını Bilmeyen Bir Politikacı, (F.L.Karaoğlu)**, Tartışma, Ağustos 1978, s. 45-46.
17. **Bayrak Mitingleri Üzerine**, Tartışma, Ağustos 1978, s. 46-47.
18. **Şeriat, Laiklik ve Anayasacılık I-IV**, Tartışma, Şubat-Mayıs/1979 sayıları, sh.13-16.
19. **Torear Al Alimon (Kurultaydan İzlenimler)**, Tartışma, Haziran Temmuz 1979, s. 10-11
20. **Ceza Yargılama Yöntemi**, Arayış, 10.10.1981, s. 34, sh.18.
21. **Türk Hukuk Devrimi ve Ceza Yargılama Yöntemi**, Balıkesir Barosu Dergisi, Haziran/1982, s. 9, sh. 12-13.
22. **Anayasa Taslağı Üzerine Düşünceler**, Sanat Edebiyat/81, Eylül/1982, s. 16, sh.6-16.
23. **Demokrasiyi Yargıçlar Yaşatır**, Sanat Edebiyat/81, aynı sayı, sh.17-18.
24. **Reagan, Beccaria ve Silah...**, Sanat Edebiyat/81, Aralık 1982, s. 19, sh.59-60.
25. **Savunmanın Ulusal ve Evrensel Boyutları**, Balıkesir Barosu Dergisi, Aralık 1982, s. 11, sh.31-37.
26. **Orman Yasası Uygulamasında Zorlun Ertelenebilir mi?**, Manisa Barosu Dergisi, Temmuz 1983, s. 6, sh.3-5.
27. **Yargıda "Olanlar", "Olması Gerekenler"**, İzmir Barosu Dergisi, Ocak 1986, sh.3-19.
28. **Jürili İtham Sisteminin Tarihimiz ve Hukukumuzdaki Kökleri Üzerine Bir İnceleme**, Türkiye Barolar Birliğı Dergisi, 1989, sayı 5, sh. 715-744.
29. **Adalet Hizmetleri Açısından VI.Beş Yıllık Kalkınma Plânı**, Hatay Barosu Dergisi, 1990/4-5, sh.18-28; Ankara Baro Dergisi, 1990/1, sh.10-21; Manisa Barosu Dergisi, sayı 32, sh.21-27
30. **Savunmanın Teori ve Uygulaması**, Ankara Barosu Dergisi, 1990/4, sh.591-599.

31. **Laiklik İlkesinin Korunması ve Yaşatılması Üzerine Düşünceler**, Manisa Barosu Dergisi, Sayı 20, sh. 47-53.
32. **Laiklik İlkesi, Önemi, Korunması ve Yaşatılması Üzerine Düşünceler**, TBB Dergisi, 1990/1, sh.5-22.
33. **Laiklik İlkesinin Gerçek Boyutları**, Balıkesir Barosu Dergisi, 1993/46, sh.16-20
34. **TCK.m.163 Mutlaka Kalkmalı İdi. Kaldırıldı. Peki 175/3 Kalmalı mı?** Bursa Barosu Dergisi, 1991/40, sh.28-30.
35. **Adaleti Güçlendirme Fonu Yargının Bağımsızlığı ve Saygınlığı Sorununa Dönüşmektedir**, TBB Dergisi, 1991/3, sh.381-385.
36. **Yargı Reformu Hakkında Düşünceler**, Manisa Barosu Dergisi, 1992/40, sh.4-11
37. **Kalite ve Yargı**, Manisa Barosu Dergisi, Sayı: 64, sh.3-5.
İşkence, Manisa Barosu Dergisi, Sayı: 65, sh.3-6.
38. **Önce İnsan**, Manisa Barosu Dergisi, Sayı: 66, sh.3-6.
39. **Türk Yargı Sistemi ve Toplam Kalite Yönetimi**, Manisa Barosu Dergisi, Sayı: 66, sh.22-24.
40. **Ölüm Cezası**, Manisa Barosu Dergisi, Sayı:67, sh.3-6.
41. **Adil Yargılanma Hakkı**, Manisa Barosu Dergisi, Sayı:68, sh.3-6.
42. **"NESS Deliği"**, Manisa Barosu Dergisi, Sayı: 69, sh.3-6
43. **Konuşmalar** (Anayasa Mahkemesi Başkanı Sn. A. Necdet Sezer, Yargıtay Başkanı Sn. Dr.Sami Selçuk ve Yargıtay Başsavcısı Sn. Vural Savaş'ın konuşmaları üzerine), Manisa Barosu Dergisi, Sayı: 70, sh.3-6.
44. **Günceli Yaşamak**, Manisa Barosu Dergisi, Sayı:60, sh.3-6.
45. **Avukatların Toplumsal Sorumlulukları**, Manisa Barosu Dergisi, Sayı:61, sh.2.
46. **Tutuklama Bir Önlemdir!**, Manisa Barosu Dergisi, Sayı:62-63, sh.2-5.
47. **Terör, Demokratikleşme ve Hukuk**, Manisa Barosu Dergisi, Sayı:48, sh.27-30.

48. **"Hukuk Devrimi"ni Amacına Ulaştıracak Bir "Hukuk Reformu" Gereklidir**, Manisa Barosu Dergisi, Sayı:29, sh.7-13.
49. **Türk Ceza Kanunu Öntasarısı ile İlgili Düşünceler ve Gelişmeler**, Manisa Barosu Dergisi, 1987/22, sh.4-17.
50. **Yazıklar Olsun!**, Manisa Barosu Dergisi, Sayı:71, sh.1 ve 5-6.
51. **Hukuk Kurultayı 2000**, Manisa Barosu Dergisi, Sayı:71, sh. 3-5.
52. **Manisa Barosu'nun Yetmişbeşinci Yılı**, Manisa Barosu Dergisi, Sayı:72, sh.3-6.
53. **Özgün Bir Olay Dolayısıyla Trafik Kazalarında Bilirkişilik Kurumu**, Manisa Barosu Dergisi, Sayı:72, sh.35-40.
54. **Nasıl Bir Anayasa ya da Nasıl Bir Anayasal Düzen**, Manisa Barosu Dergisi, 1993/46, sh.12-15.
55. **Bir Depolitizasyon Aracının Sonu**, Cumhuriyet, 2.6.1994
56. **Avukatlık Mesleğinin Adil ve Etkin Yargının Gerçekleşmesine Katkı Rolü**, Demokratikleşme, İnsan Hakları ve Hukuk Devleti Bağlamında Avukatlık Mesleği, Sempozyum 25-29 Ekim 1995, Antalya, İstanbul Barosu Başkanlığı Yayını, İstanbul 1996.
57. **Hukukla Dolu Bir Pazar (17 Mayıs 1998)**, Açık Sayfa, Haziran-Temmuz/1998.
58. **Anayasa Mahkemesinde Avukatların Temsili Sorunu**, Açık Sayfa Nisan /1998, sayı 13, sh.11-13.
59. **Prometheus, Av.Dr.Faruk Erem Armağanı - Anılar**, TBB Yayını:10, Ankara 2001, sh.97-100.
60. **Türkiye İçin Nasıl Bir Anayasa**, TBB, Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı, 9-13 Ocak 2001, sh.970-979, Ankara, 2001.
61. **"Ağaçları Saymak, Ormanı Gezme"**, Derdest Dosya, Sayı:2, sh. 8-9.
62. **"Ben Levazım Çavuşu muyum?"** Derdest Dosya, Sayı: 4, sh. 8-9.
63. **Türk Yargısının Baş Sorunu Adalet Bakanlığı**, *Güncel Hukuk*, Aralık 2004, S. 12- 2. s. 10.

64. **Makbuzu Elinde Bulundurmak**, *Güncel Hukuk*, Haziran 2005, S. 6-18, sh. 44.
65. **"Sarıdır, Asılıdır, Uçar..."**: Çapraz Sorgu, *Güncel Hukuk*, Temmuz 2006, S. 7-31, s. 50.
66. **Meseldir Arife Tarif Ne Hacet, Beni Naçar Eden Sen Değil Misin?**, *Güncel Hukuk*, Ekim 2006, S. 10-34, s. 20.
67. **Yargının Yapısal Sorunları ve TÜSİAD Raporunun Eleştirisi**, *Güncel Hukuk*, Mayıs 2007, S. 5-41, s. 38.
68. **Adliyelerde Özel Denetçi; Ombudsman mı? Mubassır mı?**, *Güncel Hukuk*, Haziran 2010.
69. **Kerhen Hayır**, *Güncel Hukuk*, Eylül 2010.
70. **Ege'de İşgal Bölgesinin Ortasında Düşmana Direnen "Akıncılar"**, *Kebikeç Dergisi*, Sayı 35/2013, s. 113-134.
71. **Fatih ve Kanuni'nin Şehri Manisa**, *ATLAS TARİH Dergisi*, Sayı: 19, Mayıs 2013.
72. **Yetmiş Yıl Önce Başlayan İlk ve Orta Öğretim Sürecinden Akılda ve Fotoğraflarda Kalanlar**, *Kebikeç Dergisi*, sayı 36/2013, s. 53-70.
73. **Bir İnsan Hakları Dervişi (Güney Dinç)**, *Çağdaş Hukuk Dergisi*, Yıl 6, Sayı: 92 (1998/3), sayfa 19.
74. **Ordu ve Antilaik Davranışlar**, *Siyah Beyaz Gazetesi*, 15 Mayıs 1996.
75. **'Dine hakaret' suçu ve aydınların rehaveti**, *Milliyet*/ 13 Ocak 1995.
76. **Evrin Teorisi ve Erzurumlu İbrahim Hakkı**, *Haber Türk Gazetesi*, 12 Mart 2009.
77. **Teoman Evren için** (Editör'den), *TBB Dergisi*, Sayı: 67, Kasım - Aralık 2006.
78. **Rona Hoca İle Çalışmak Zevktir**, *Legal Hukuk Dergisi*, Rona Aybay Armağanı Özel Sayısı, Aralık 2014, C.I., s. 147-150.

Katıldığı Bazı Önemli Komisyonlar ve Projeler

- 1. Devlet Planlama Teşkilatı 9. Kalkınma Planı Adalet Hizmetleri Özel İhtisas Komisyonu, 2006, (Başkan Av.Teoman Ergül), (Dokuzuncu kalkınma Planı Adalet Hizmetleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayını No. Dpt:2733, Ök.684, 2007, Ankara).**
- 2. Devlet Planlama Teşkilatı 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı Adalet Hizmetleri Özel İhtisas Komisyonu, 1988, (VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı Ö.İ.K. Raporu Adalet Hizmetleri, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayını No.Dpt:2168, Ök.239 Mayıs 1989, Ankara).**
- 3. Türk Ceza Kanunu Öntasarısı Komisyonu, 1989, Türk Ceza Kanunu Öntasarısı, Adalet Bakanlığı Yayını, Ankara,1989.**
- 4. Devlet Planlama Teşkilatı 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı Adalet Hizmetleri Özel İhtisas Komisyonu, 1993, (7.Beş Yıllık Kalkınma Planı Ö.İ.K. Raporu Adalet Reformu, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Müsteşarlığı Yayın No.DPT:2354, ÖİK.423 Eylül 1994, Ankara).**
- 5. Türkiye Barolar Birliği Anayasa Komisyonu (2007), (Koordinatör üye), TBB Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi (2007), TBB Yayınları 4.Baskı, Ankara, 2007.**
- 6. Avrupa Konseyi Tarafından Türkiye Barolar Birliği işbirliği halinde yürütülen "Türk Avukatların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Eğitimleri" projesi (Bu proje kapsamında hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında ceza yargılaması kurum ve kavramları, adli ortak eser, Avrupa Konseyi ve TBB yayını olarak 2008 yılında basılmıştır.)**
- 7. Yargı Reformu Strateji Çalıştayı, 8-9-10 Haziran 2009, Kızılcahamam.**
- 8. Avrupa Birliği/Avrupa Konseyi ile Türkiye Barolar Birliği ve Adalet Bakanlığı (HSYK, Adalet Akademisi) Ceza Alanında "Türk Ceza Adalet Sisteminin Etkinliğinin Geliştirilmesi" Projesi kapsamında "Tanığın sorgulanması", "Savunma Etiği", "Adli Yardım" ve "Savunma Stratejisinin belirlenmesi ve dilekçe hazırlama" başlıkları altında Teoman Ergül ve Pelin Ataman gözetiminde hazırlanan dört broşür 2014 yılında yayımlanmıştır. Bu kitaplardan "Savunma Stratejisinin Belirlenmesi ve Dilekçe Hazırlama" Fahrettin Demirağ, Av. K.Nevzat Güleşen ve Münci Özmen'in katkılarıyla Teoman Ergül tarafından yazılmıştır).**

Konuşmacı Olarak Katıldığı Bazı Toplantılar (Sempozyum, Panel, Kurultay, Seçici Kurul Üyeliği)

1. **"Geciken Adalet"**, Manisa Barosu'nca düzenlenen panel, 20 Aralık 1986, Manisa, Manisa Barosu Dergisi, Ocak/1987, Sayı: 20.
2. **"Ceza Yasası Öntasarısı"**, TBB tarafından düzenlenen panel, 7 Mart 1987, Ankara.
3. **"Türk Ceza Kanunu Öntasarısı"**, Adana Barosu'nca düzenlenen panel, 4 Nisan 1987, Adana.
4. **"Laiklik ve Hukukumuz"**, Manisa Barosu tarafından düzenlenen panel 1 Nisan 1989, Manisa, Manisa Barosu Dergisi Temmuz 1989, Sayı: 30.
5. **"Ceza Yasasındaki Son Değişiklik Teklifleri ve Genel Af"**, Ankara Barosu'nca düzenlenen panel, 27 Ekim 1989, Ankara.
6. **"1982 Anayasasının Getirdiği Hukuk Düzeni ve Alternatifleri"**, Bursa Barosu'nca düzenlenen panel, 13 Ocak 1990, Bursa.
7. **"Savunma Hakkı"**, Ankara Barosu'nun düzenlediği panel, 4 Nisan 1990, Ankara, "Savunmanın Teori ve Uygulaması", Ankara Barosu Dergisi, 1990/4, sh.591-599
8. **"Demokrasi ve Hukuk"** Manisa Barosu tarafından düzenlenen panel Manisa Barosu Dergisi, Ekim/1992, Sayı: 43.
9. **Kurtuluş Savaşında Manisa**, Panel, 8 Eylül 1993, Manisa'nın Kurtuluşunun 71.Yıldönümü etkinliği.
10. **"Demokratikleşme, İnsan Hakları ve Hukuk Devleti Bağlamında Avukatlık Mesleği"**, İstanbul Barosu'nca Düzenlenen Sempozyum, 25-29 Ekim 1995 Antalya, "Avukatlık Mesleğinin Adil ve Etkin Yararının Gerçekleşmesine Katkısı ve Rolü, İstanbul Barosu Başkanlığı Yayını, İstanbul, 1996.
11. **"Hukuk Kurultayı 2000"**, Ankara Barosu'nca düzenlenen kurultay, 12-16 Ocak 2000, Ankara, **"Çapraz Sorgu"**, Hukuk Kurultayı 2000, C.II, sh.401-403, Ankara, 2000.
12. **"Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı"**, TBB tarafından düzen-

lenen kurultay, 9-13 Ocak 2001, Ankara, Forum-Açık Tartışma: "Türkiye İçin Nasıl Bir Anayasa", Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı, TBB yayını, sh.970-979 Ankara, 2001.

- 13. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Basın Özgürlüğü Büyük Seçiciler Kurulu Üyeliği** (TBB temsilcisi olarak 2003-2013 yılları arasında aralıksız olarak on yıl sürmüştür).

Aldığı Ödüller

1. **"Savunmanın Ulusal ve Evrensel Boyutları"** konulu Balıkesir Barosu'nun düzenlediği yarışmada ikincilik.
2. **"Laiklik"** konusunda 1986 yılında Şefik Soyer anısına düzenlenen yarışmada birincilik.
3. **"Kurtuluş Savaşında Manisa"** adlı kitap 1990-1991 Yunus Nadi Ödülleri Sosyal Bilimler Araştırması'nda övgüye değer bulundu.
4. **"Türk Yargı Sistemi ve Toplam Kalite Yöntemi"** TÜSİAD-Kalder-Yeni Yüzyıl 2. Makale Yarışmasında (1997) Mansiyon.
5. **"Vahideddin-Mustafa Kemal Ekseninde Milli Mücadele"** adlı kitabı 2013-2014 Yunus Nadi Ödülleri Sosyal Bilimler Araştırması Ödülü'nü kazandı.

Teo'dan Teo'ya

Savunma, Sav, Yargı
141, 142, Hukuk Devleti
Çapraz ve Sorgu
Mnemosyne

Nurbanu, Nergizedâ, Canfedâ
Kuşçubaşı Eşref, Parti Pehlivan, İbrahim Ethem
Midas ve Paktalos
Enterpe

Kroisos, Thales, Atys
İsmail Ağa, Mahmut Paşa, Kral Konstantin
Saray-ı Şehzadegân ve Şehzade Selim
Polymnia

Sardes, Salihli, Manisa
Spil, Alaşehir, Sarıkamış
Enderun ve Mustafa Ali
Thalia

Fatih Mehmet, Murad, Şehzade Mustafa
Hacim Muhittin, Kılıç Ali, Pertev Paşa,
Siklon ve Lidya
Melpomene

Vahideddin, Damat Ferit, Dürrizade
Anzavur Ahmet, Delibaş, Çerkez Ethem,
Sevr ve Mütareke
Klio

İnönü, Sakarya, Büyük Taarruz
Demirci Mehmed Efe, Refet Bele,
Gazi ve Mustafa Kemal
Plangite (Ağıt)
(...)

Oğlun,
Ozan Ergül

Nil Selis Ergül
 876
 2/A

①

4 Mart 2015
Çarşamba

25

O DİŞ ÇOCUKTU

O, 1937 yılında İstanbul'da doğmuştur.
 Annesi öğretmen, babası üst düzey bir memurdu. Bir erkek, bir de kız kardeşi vardı. Annesi, ona altı yaşında iken okuma yazma öğretmek istemiş, ancak başaramıyınca öğretmenlik yapmaktan vazgeçmişti. Babasının mesleğinden dolayı çocukluğunda ve okul yıllarında pek çok şehir dolaşmışlar, bu nedenle farklı kültürlerden birçok arkadaşı olmuştur.

Her çocuk gibi oynamayı sevdi. Bazen arkadaşlarının parası olması için ayakkabıları yaktı. Büyüdü, o da kendi ayakkabılarını şakatik ve şakla bu şekilde oynadı.

* En küçük torunu Nil Selis Ergül tarafından Teoman Ergül böyle anlatılmıştır.

Mil Pelis Ergül

876

4 Mart 2015

Çarşamba

Büyüdüğünde kitap okumaya çok sevmiştii. Hatta bir keresinde onüç kiltlik bir kitabı, hiç dinlenmeden tek seferde okumuştii.

Üniversite eğitimini hukuk fakültesinde tamamlamıştı. sonrasında bir süre savcı olarak görev yapmış. sonrasında avukat olarak çalışmıştır.

Baba çok konuda, kitaplar, ve özellikle tarihi romanlar yazmıştır. Nurbunu, İşgal ve İla bazı eserlerindendir.

Çocukları, ama özellikle torunlarına çok sevdi. İla adlı kitabını torunlarından buzerim Kumru Adla'ya ve en küçük torunu olan bana armağan etmiştir. O'nun adı Teoman Ergül'dür o benim dedemdir.

(2)

**ANI YAZILARI VE
ESER İNCELEMELERİ**

SINIF ARKADAŞIM TEOMAN

Prof. Dr. Ahmet Mumcu

Genç meslektaşım ve Teoman'ın oğlu Ozan Ergül, benden Babasının anısına çıkarılacak "Armağan" için bir yazı istediği zaman nasıl bir sıkıntıya düştüğümü anlatamam. En yakın, hatta kardeşimden de yakın arkadaşım Teoman için bir yazı yazmak öyle zor ki. Elbette yazacaktım ama nasıl bulacaktım o gücü kendimde? Hukuk Fakültesi'nin birinci sınıfında¹ 1955 yılında başlayan arkadaşlığımız öylesine sağlam ve köklü idi ki. Yaşamdan ayrılmasını kabullenemediğim bu eşsiz insan için yazmak çok zor. Ama Ozan'ın isteğini kırmak da olmazdı. Uzun uzun düşündüm ne yazabilirim diye.

Teoman çok yönlü bir hukukçu idi. Özellikle ceza hukuku alanındaki ustalığına diyecek yoktu, ama tarihle öyle yakından ilgilenirdi ki! Daha üçüncü sınıfta öğrenci iken "ben Hukuk Tarihçisi olmak istiyorum" deyip rahmetli Hocam Coşkun Üçok ile mutabık kaldığımı söyleyince, bugünkü gibi anımsıyorum, şöyle belirtmişti duygularını: "Ahmet, tam istediğin yeri bulmuşsun, ben de senin dalında uzmanlaşmak isterdim, ama...". Anlamıştım ki, o "ama"nın nedeni Teoman'ın içinde usta bir avukat olmak isteğinin ağır basmasıydı. Evet gerçekten çok usta ve tanınmış bir avukat oldu; mesleğe bütün varlığı ile neredeyse bir aşk düzeyinde bağlıydı. Önce iki dönem Türkiye Barolar Birliği yönetim kurulu üyeli-

¹ 1925 Yılına kadar Türkiye'de sadece İstanbul Üniversitesi'nde hukuk fakültesi vardı. 5 Kasım 1925'te sonradan Ankara Üniversitesi'ne (1946) bağlanan İkinci Hukuk Fakültesi (*İlk adıyla: Ankara Adliye Hukuk Mektebi*) açıldı. Teoman ile ben o zamanlar kısaca "Ankara Hukuk" denilen Fakülte'nin öğrencileri idik. Şimdi, hangi amacı gerçekleştireceği bilinmeyen bir tutumla, sadece Aralık 2015 tarihi itibarı ile Ankara'da tam 13 Hukuk Fakültesi açıldı. Türkiye için bu sayı – şimdilik – toplam 82'dir (38'i Devlet, 44'ü Vakıf Üniversiteleri içinde olmak üzere).

ği, ardından iki dönem Manisa Barosu Başkanlığı yaptı, sonra da yıllarca TBB'ne çeşitli düzeylerde katkıları oldu. TBB bugün gerçekten imrenilecek bir yayın etkinliği içinde ise, bunu Teoman'a borçludur. Ancak mesleğe olan bağlılığı onun tarihe olan ilgisini aksatmadı. Bir hayli yoğun avukatlık faaliyeti içinde bir yandan da durmaksızın okudu ve yazdı.

Türkiye'de etkin bir avukatın mesleği dışında böyle bir çalışma içine girmesi ve yüksek düzeyde pek çok kitap ve makale yazması gerçekten büyük bir istisnadır.

Teoman 20 Kitap ve sayısı yüze yaklaşan makale yazıp yayınladı. Bu Armağan'ın başında bu zengin yayın listesi vardır. Görevleri ilk planda "Araştırma ve Yayın" olan pek çok öğretim üyesini kısıktandıracak bir liste. Bu listedeki yapıtları ben kendime göre sınıflandırıp üçe ayırdım: 1) Salt hukuk konusunda yazılanlar; 2) Siyaset-tarih ve hukuku ilgilendiren araştırmalar; 3) Tarihsel romanlar.

Birinci kategoride -yani salt hukuk üzerine- yazdıkları diğerlerine göre daha azdır. En mükemmel ve çarpıcı örnek olarak şu araştırması gösterilebilir: "*Jürili İtham Sisteminin Tarihimiz ve Hukukumuzdaki Kökleri Üzerine Bir İnceleme*" (TBB DERGİSİ, 1989/5, 715-745). Teoman'ın bu uzun ve doyurucu makalesi (30 sayfa, 117 dipnot) Türk Ceza Yargılamasının tarihi üzerine, İslam öncesinden başlayarak bugüne kadar gelen tek toplu araştırmadır. Bu kadar geniş bir konuyu birinci derecedeki kaynaklara inerek yazması söz konusu olabilirdi belki, ama bu geniş konuyu birincil kaynaklara inerek anlatabilmek en aşağı birkaç yıl sürerdi. Bu araştırması ile Teoman zaten kendi düşüncesini kamuoyuna sunmuş oluyordu: Ceza Yargılama Yasasındaki aksaklıkların giderilebilmesi için "şuhudu hal" kurumuna benzer bir yapının mevzuatımıza alınmasını öneriyordu. Bu konuda kendisiyle yaptığımız tatlı ama ciddi tartışmaları hüznle anımsıyorum. Evet, bu araştırmanın yayınlanmasından sonra 2004 Yılında yeni yasa yürürlüğe girdi (Ceza Muhakemesi Kanunu, Nr. 5271, 4.12.2004). Bu yasa büyük ölçüde "eskinin yenilenmesi" sayılabilir. Bu bakımdan sözünü ettiğimiz araştırma eleştirisel değerini hala korumaktadır.

Teoman 1982 Anayasası hazırlandığı sırada, 1981 yılında "*Anayasal Düzenimizin Geçirdiği Aşamalar*" adlı bir kitapçık yayınlandı (Ankara, 1981, 66 sh). Danışma Meclisi üyesi olup sonra milletvekili de seçilen bir hukukçunun bana şunları söylediğini anımsarım: "Sayın Ergül'ün kitabı hep masamızın üstünde idi. Gerçi çalışmalarımız bitmiş, metin hazırlanıp Milli Güvenlik Konseyi'ne teslim edilmişti. Komisyon Başkanımız rahmetli

Hoca Aldıkaçtı, 'yahu bu risalede yazılı düşünceleri keşke daha önce bilseydik' diyerek hayıflanırdı."

Sınıf Arkadaşımın çoğu makale biçiminde daha pek çok hukuksal yayını var. Ancak bunları teker teker tanıtıp analiz etmek yazımızın sınırını aşar. Bu nedenle ikinci kategori yayınlara geçebiliriz:

Teoman'ın en zengin çalışma-yayın etkinliği bu alandadır. Yani 'tarih-siyaset-toplumsal gelişmeler' ve bunların yanında dolaylı olarak bazı hukuksal konular. Fakat yayınların içeriklerindeki çeşitlilik bir kaynaktan çıkmıştır. O da Teoman'ın "tarihçiliğidir". Teoman mesleği itibarı ile tarihçi değildi ama biz hukukçuların başka mesleklerde olmayan büyük bir özelliği onda tam anlamıyla somutlaşmıştı. Neydi bu özellik? Kısaca açıklamaya çalışayım:

Bilindiği gibi hukukun dar ve geniş iki anlamı - veya tanımı - var. Dar anlamı, bireysel ve toplumsal yaşamın devletçe konulan düzenleyici kurallarını araştırmak ve sıkı sıkıya onların içinde kalmaktır. Ama bu dar anlamı dahi bir genişlik içermektedir. Yaşam, bireysel olsun toplumsal olsun öylesine çeşitli birbirinden farklı olaylarla doludur ki, bunlar saymakla bitmez; Evlenme; cinsiyet; miras; işçilik; işverenlik; her türlü ticaret; özgürlükler... Bu kurumların hepsi - hukukun dar anlamıyla - devletin koyduğu yasalarla düzenlenir. Bu yasalarla uğraşan hukukçunun toplumun sorunları üzerinde bilgi sahibi olması gerekir. Aksi takdirde önündeki yasayı tam olarak kavrayıp değerlendirmesi mümkün değildir... Geniş anlamı ile hukuk gene bu toplumsal kurum ve sorunların çözümünü sağlayan yasalarla uğraşır. Ancak, o kuralların neden ve nasıl konulduğunu, düzenlenen kurum veya olayın toplumun yapısı ile bağdaşıp bağdaşmadığını, yasanın çıkmasına neden olan toplumsal, siyasal ve bireysel sorunların nedenlerini ve kökenlerini bilmek; bu noktalarla ilgili her türlü bilgiyi edinmek zorunludur. Bu anlamıyla hukukla uğraşanlar önlerindeki yasayı yorumlayabilmek için tarih, psikoloji, sosyoloji bilimlerini de tanımalıdır. Bilinçsizce bir kenara atılan tarihte yatar bütün kurum ve sorunların kökeni. İşte Teoman bir yandan usta bir hukuk teknisyeni olarak dar anlamıyla hukukçuluk yaparken, bir yandan da toplumun belli sorun ve kurumlarının tarihsel geçmişleri ile derinden ilgilenmiştir. Bu tür yapıtlarına en çarpıcı örnek olarak ikinci baskısı 2014 yılında yapılan ve o yılın "Yunus Nadi Ödülünü" Teoman'a kazandıran "*Vahideddin-Mustafa Kemal Ekseninde Milli Mücadele*" (İkinci Baskı, Ankara 2014 xxiv+663 sh.) adlı kitabını göstermek istiyorum. Kitabın yazılışı ve ikinci baskısının yapılması işlerini gören biri olarak bu konuda konuş-

maya kendimi yetkili sayıyorum. Teoman değme profesyonel tarihçilere taş çıkartacak keskin görüş ve bilgi sahibi idi. Bu kitabı neden yazdığını “Önsözde” (sh. xvii) açıklar.² Ben bu açıklamasını biraz derinleştirmek istiyorum:

Özellikle son yirmi yıldan beri Osmanlı Düzenine dönmek düşüncesi siyasal yaşamımızın bir parçası durumuna gelmiştir. Öyle ki, cumhuriyetin değerlerini inkar etmenin de ötesinde Tanzimat dönemini de eleştirmek ve daha da geriye gitmek düşüncesi pek çok çevrede hakim olmaya başlamıştır. Halbuki bugün iyi-kötü yürütmeye çalıştığımız demokrasinin kökü Tanzimat hareketindedir. İkinci Mahmut’un (Hükümdarlığı: 1808 - 1839/Doğ.1784) siyasal dehası ile beslenen ve Osmanlı Devleti’nin en kültürlü padişahı olan oğlu Abdülmecit (Hükümdarlığı: 1839-1861/Doğ.1823) bu hareketi başlatmış ve Türk modernleşmesinin kurucusu olmuştur.³ Ama sözünü ettiğimiz çevreler bu büyük padişahı asla benimsememişlerdir. Bu Osmanlı hayranlığı içinde son padişah Vahideddin’in neredeyse “kutsallaştırılması” ve Mustafa Kemal’in hemen her konuda lanetlenmesi doğaldır. Bu gelişmeyi saptayan Teoman kendine şu soruyu yöneltti: “Kurtuluş savaşı ve yeni devletimizin kuruluşu hep Mustafa Kemal’e mal ediliyor. Acaba o gerçekten bu kadar yalnız mı idi? Vahideddin bir hain midir? Acaba yeni devletin oluşmasına az da olsa bir katkısı yok muydu? Vahideddin ile diğer figürleri de ön plana çıkartarak bir kurtuluş savaşı tarihi yazılamaz mı?” Teoman bu planından kimseye bahsetmedi ve yoğun biçimde çalışmaya başladı. Sonunda sayın Çakmak’ın da aktardığı şu kesin kanıya ulaştı: “..gördüm ki...Mustafa Kemal'i ön plana almadan bir Milli Mücadele Tarihi yazmak...imkansızdır” (age, sh. xvii). Vahideddin’in bütün senaryonun başı olduğunu ileri sürenlere ve onu bü-

2 Bu yazı aslında sadece sözü geçen kitap üzerine kurulu olacaktı. Ancak değerli genç meslektaşım Fevzi Çakmak, bu armağanda yer alan yazısında kısa ama çok mükemmel biçimde kitabı değerlendirmiş. Öyle ki, benim söylemek istediklerimi en çarpıcı biçimde dile getirmiştir. Bu mükemmel değerlendirme nedeni ile meslektaşına çok teşekkür ediyorum. Bu nedenle yazımın kurgusu değişti. Ben burada sadece “anısıl” yanları anlatıyorum.

3 İsrâfi ve bazı başka insani kusurları dışında Abdülmecit gerçekten çok önemli bir hükümdardır. Hukuk Devleti düşüncesini anlamış ve Osmanlı hukukuna sokmuştur. Tanzimat fermanı ile pek çok yetkisinden kendi isteği ile vazgeçmiş ve yargı bağımsızlığına çok önem vermiştir. Türk hukukunun Batı Hukuku ile tanışması da onun eseridir. Osmanlı padişahları içinde gerçek anlamı ile Batıyı anlamış, iyi Fransızca bilen tek hükümdardır. O dönemin baş kültür dili olan Fransızca’yı çok iyi bildiği için batı basınına izlerdi. Büyük besteci ve 19. Yüzyılın en büyük piyanisti Franz Liszt (1811-1886) dostuydu. Büyük sanatçı 1847 yılının haziran ayında İstanbul’a gelir gelmez hemen padişahın huzuruna çıkartılmıştı. Bir ay İstanbul’da kalan sanatçı 18 Haziranda ayrıca sultana özel bir konser vermiştir. 1848 Polonya ve Macar İhtilalleri (Rusya ve Avusturya’ya karşı) şiddet ve kanla bastırılınca Osmanlı Devletine sığınan yurtsever Macar ve Leh ihtilalcilerini, büyük bir bunalımı göze alarak iade etmemesi liberal-özgürlükçü batı dünyasında büyük bir hayranlık uyandırmıştır. Ölüm cezasına şiddetle karşı olan Abdülmecit – büyük bir olasılıkla Beccaria’nın dolaylı etkisiyle – bu cezayı kaldıramamış (o dönemde hiçbir ülkede kalkmamıştı) fakat olanak ölçüsünde çok az infaza izin vermiştir. Bütün bu özellikleri nedeniyle bir devlet büyüğümüzün Abdülmecit’e “dedemiz” demesi yanlış bir niteleme değildir.

yük bir kahraman düzeyine çıkartanlara da gerekli yanıtı verdi. Bu yanıt Özakman'ın değerli yapıtının çok rasyonel bir değerlendirilmesi sayılabılır (Bk.:Turgut Özakman, *Vahideddin, M.Kemal....Ankara, 1997, 741 sh.*).

Bu yapıtı ile Teoman, Mustafa Kemal'in yerine başka birilerini (en başta Kazım Karabekir) koymak isteyenlerin tezlerine de gereken yanıtı vermiştir.

Mustafa Kemal ve Vahideddin ilişkisini en doğru olarak inceleyen Teoman'ın bu başyapıtı hakkındaki değerlendirme sayın Çakmak'ın yazısında özlü biçimde yapıldığından Teoman'ın bu kategorideki diğer yapıtlarına göz atabiliriz.

Listenin ilk sırasında gene başyapıtı sayılabilecek bir kitap var: "*Kurtuluş Savaşında Manisa*" (2.Baskı, Ankara, 2007, 644 sh.). Teoman bu önemli yapıtında, Kurtuluş Savaşı'nın 'Samsun - Havza - Erzurum - Sivas - Ankara' çizgisine zaman bakımından koşut, ancak Ankara'da düğümlenen Batı Anadolu cephesinin askeri ve yönetsel örgütlenmesini, en ince ayrıntılarına kadar, resmi ve karşı tarih görüşlerini de irdeleyerek yansız bir biçimde ortaya koymaya çalışmaktadır. Manisa, Yunanlılar tarafından işgal edilen kentler arasındadır (25 Mayıs 1919). Teoman genel atmosfer içinde Manisa'nın durumunu da ayrıntılı olarak incelemiştir. Bu araştırma, aynı zamanda örnek bir kaynak çalışmasına dayanır. Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nin bu yapıtı değerlendirmesi gerekir.⁴ Ödülle taçlandırılması gereken bu yapıt, 1991 yılında Yunus Nadi Armağanı jürisi tarafından "övgüye değer" bulunmuştur.

İkinci kategorideki diğer önemli bir yapıttan daha söz etmek isterim: "*Antik Uygarlıkların Mirasçısı Bir Kentin Özgün Tarihi*", (Genişletilmiş 3.Baskı, Salihli Belediyesi Yayını, Ankara, 2010, 242 sh.) Böylesine önemli bir yapıttan acaba Manisa'daki Üniversitenin haberi var mı?!- Teoman bu yapıtına alt başlık olarak "*Türkleşen Anadolu'da Sardis...ve Salihli*" ibaresini koymuştur. Daha önce Sardes hakkında yayınları bulunan Teoman, üç kez basılan bu yapıtı ile arşiv belgelerine dayanarak o yörenin nasıl hızla Türkleştiğini bilimsel bir yapı içinde anlatmaktadır. Antik mirasın

4 Bugün Türkiye'nin her kentinde bir üniversite var. Bunların büyük çoğunluğu "yeterli" sayıda öğretim üyesine sahip değildir. Kitaplık ve Arşiv hemen hepsinde bir sorundur. Bu üniversiteler kendilerini toparlayıncaya kadar bilimsel çalışma düzeyleri çok düşük kalacaktır. Celal Bayar Üniversitesi ise bu durumda değildir. Öğretim üye ve yardımcılarının sayısı yeterlidir. Ege Bölgesinin üçüncü büyük üniversitesi olan bu bilim kurumunun Teoman'ın yapıtını her bakımdan değerlendirmesi gerekir. Taşra üniversitelerinin ilk bilimsel işlevi buldukları bölgeyi her bakımdan incelemek olmalıdır. Bu -belki henüz- yapılmıyor. Bir örnek: Feridun M. Emecen'in "*XVI. Asırda Manisa Kazası*" adlı örnek çalışmasını (Ankara 1989, xxvi+362 sh.) Celal Bayar Üniversitesi'nin bastırması gerekir.

üzerinde yükselen Türkmen-Yörük kültürünün Sardes'in hemen yanında kurulan bir Türk kentine nasıl yansıdığı, hem sosyologlar, hem de kültür tarihçileri için çok önemli bir laboratuvar malzemesi sayılmalıdır.

Birinci ve ikinci kategorideki çalışmalarını toptan değerlendirdiğim zaman vardığım sonuç şudur. Teoman bu çalışmalarının hepsinde sadece belgelere dayanmıştır. Hiçbir ideolojik kaygıya düşmeden Atatürk Türkiye-si'nin en ülküsel ve üstün model olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Teoman Ergül tek başına Manisa tarihini bir üniversiteden fazla incelemiştir. Zira Manisa'nın çeşitli yönlerinin konu alındığı pek çok başka araştırması yayınlanmıştır.

Çok değerli kardeşim rahmetli Teoman'ın üçüncü kategori olarak nitelendirdiğim yayınları tarihsel romanlardan oluşmaktadır.

Bu konuda, Teoman'ın tarihi romanlarının hayranı olan - ve elbette Türkçe bilen - bir İspanyol araştırmacının (Juan Villar Cano) yazdığı ve bu Armağanda yer alan makale sizlere yol gösterecektir. Zaten edebiyat tarihçisi değilim. Bu bakımdan sadece şunları söylemek istiyorum: Teoman tarihi romanlarının konularını Osmanlı (İ'la, Nurbanu); Milli Mücadele (İşgal, Bekleyiş ve Zafer); ve eski Anadolu Tarihinden (Altının Laneti) almıştır. Hiçbirinin konusu kurgu değildir; tarihe geçmiş olaylardan esinlenilmiştir ve romanlarının çoğunda bilinen tarihsel olaylar da anlatılmıştır. Şimdiye kadar hiçbir tarihsel romanda görmediğim büyük bir özelliği de belirteyim: Romanların sonunda Kaynakça vardır. Romanlar çok rağbet görmüştür. Özellikle "Nurbanu" dokuz kez basılmıştır. Hukukçu olan yazarın romanları çok temiz, akıcı bir Türkçe ile yazılmıştır. Teoman'ın adı böylece sadece hukukçular arasında değil, okumayı seven pek çok kişide önemli bir iz bırakmıştır.

Zorlukla yazıp bitirdiğim bu kısa makaleye şu cümle ile son veriyorum: Sınıf arkadaşım, meslektaşım ve sevgili kardeşim Teoman; seni çok özledik...

TEOMAN ERGÜL'E DAİR

*Bünyamin AS**

Giriş

Bu çalışmanın birinci bölümünde kendisini hukuka, tarihe, edebiyata adayın; Salihli ve Manisa ile ilgili özgün eserler veren, Manisa sevdalısı Teoman Ergül'ün hayatı ile ilgili önemli kesitler bulacaksınız. İkinci bölümde ise Zonguldak'tan (Safranbolulu) lise arkadaşı Kızıltan Ulukavak, Manisa'daki dostlarından Mustafa Pala, Hakkı Avan ve Erşen Akar, Manisa Barosunda birlikte çalıştığı Suat Hayri Şarman, Selendi'de avukatlığını yaptığı Selim Kurt ve Salihlili yazar-şair Habib Bektaş'ın izlenimlerinden Teoman Ergül anlatılmaktadır.

Türkiye konuşanı çok; yazanı çizeni ve okuyanı kıt bir ülke.¹ İşte böyle bir ülkede Teoman Ergül, okuyan, fikir üreten, düşünen, yazan, son derece çalışkan ve çok boyutlu bir aydıdı. Hayata 1937'de İstanbul'da başlar. 1943 yılında Muş'ta başladığı ilkokulu, Bitlis ve Erzurum'da tamamlar. Ortaokulu Kırşehir'de bitirir. Lise öğrenimine Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesinde başlar ve Zonguldak Mehmet Çelikel Lisesi'nde tamamlar.²

Babası Niyazi Sabri Ergül şair ve yazar kimliğine sahiptir. Babası Niyazi Bey, oğlu Teoman Ergül'ü her zaman destekler ve ona yön verir. Teoman Ergül'ün ilk yazılarını Diyarbakır Şark Postası'nda yayımlatarak, onun ilk yazısının yayınlanmasının mutluluğunu yaşamasını sağlamıştır.³ Niyazi Bey şiire düşkündür. Şiir yarışmalarına katılır. Teoman Bey'in edebiyat

* MEB'e bağlı olarak Manisa'da Sosyal Bilgiler Öğretmeni ve Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyet Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi.

1 Teoman Ergül, Kurtuluş Savaşı'nda Manisa, Kebikeç Yayınları, Şen Matbaa, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2007. Manisa Kültür Sanat Kurumu Başkanı Mustafa Pala'nı Birinci Baskı için yazdığı önsöz, s. 7.

2 Teoman Ergül, Yetmiş Yıl Önce Başlayan İlk ve Orta Öğretim Sürecinden Akılda ve Fotoğraflarda Kalanlar Kebikeç Dergisi, sayı 36, yıl 2013, s. 53.

3 Bünyamin AS, Hukukçu –Yazar Teoman Ergül'ün Yaşamı ve Salihli Konusundaki Eserleri, Salihli Sempozyumu Bildirileri -3, (Editör. Prof. Dr. Nurettin Gülmez) 1. Basım, Teknoofset Matbaacılık, İzmir, 2013, s. 88.

yarışmalarına katılma alışkanlığını babası kazandırmış olmalıdır. Teoman Bey'in annesi Zehra Hanım da öğretmendir.⁴

Edebiyat dünyasının yakından tanıdığı Murat Uraz,⁵ Teoman Bey'in teyzesinin eşidir. Okuma ve yazma alışkanlığında eniştesine özenmesinin etkisi de olabilir.⁶ Ona adını da eniştesi Murat Uraz verir. Tarih sevgisini ve tarih alanında yazma isteğini ondan aldığını belirtir.⁷

Kırşehir'de ortaokul yıllarında Müfit Kurutluoğlu⁸, onu çok etkilemiştir. Kırşehir'de kitapçı, Kemaletin Şenocak'ın kitapçı dükkânı vasıtasıyla Doğu ve Batı edebiyatının önemli eserlerini okur. Matbaa işleriyle de orada tanışır. Yaz tatillerinde Kırşehir Özel İdare Müdürlüğü'nün matbaasında vakit geçirir ve İsmail ustadan matbaacılık işlerini öğrenir.

Kırşehir Ortaokulu'nda İlhan Berk'in eşi Edibe Hanım iki yıl Fransızca derslerine girer. Üçüncü yıl (1950-1951) İlhan Berk⁹, Fransızca hocaları olur. 1951 Yılında Kırşehir'de lise olmaması nedeniyle babası tayin ister. İçişleri Bakanlığı babasının isteği üzerine iki yere, Manisa ve Diyarbakır'a tayin hakkı verir. Babası da Diyarbakır'ı seçer. Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesi'nde 1951 yılı ve sonrasında Fahrettin Kırzioğlu¹⁰, Cavit Orhan Tütengil¹¹ ve Turan Erol¹² gibi önemli öğretmenler derslerine girer.

4 Teoman Ergül, Yetmiş Yıl Önce Başlayan İlk ve Orta Öğretim Sürecinden Akılda ve Fotoğraflarda Kalanlar Kebikeç Dergisi, sayı 36, yıl 2013, s. 54-55.

5 Dr. Arslan Tekin Edebiyatımızda İsimler, Boğaziçi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2012, Murat Uraz, (1894- 10 Aralık 1981) 1945-1950 İstanbul il Milli Eğitim Müdürü, Yardımcı Ders Kitapları, Antolojiler ve edebiyatçıların biyografilerini yayınladı. Eserlerinin sayısı 70'i geçer. s. 675.

6 Teoman Ergül, Yetmiş Yıl Önce Başlayan İlk ve Orta Öğretim Sürecinden Akılda ve Fotoğraflarda Kalanlar Kebikeç Dergisi, sayı 36, yıl 2013, s. 53.

7 Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Ozan Ergül, Babam Teoman Ergül'ün Ardından, Mayıs-Haziran 2015, Yıl 28, Sayı, 118. s. 12.

8 I. TBMM'de Kırşehir Mebusudur.

9 Manisalı Şair (1918-) Öğretmendir. İlk şiirleri Manisa Halkevinde yayınlanır. Şiirin kırk türlü yazılabileceğini göstermek için değişik öz ve biçimlerde şiirler yazdı. S. 72-73. (Haz.) Turan Yüksel, Yazarlar ve Şairler Sözlüğü, Cemre Yayıncılık, Prizma Pres Matbaacılık 1998, İstanbul. İlhan Berk ikinci Yeni akımının öncülerindedir. <http://kimdirkimdir.com/ilhanberk> (07.02.2016) Türk Şiirinin önde gelen isimdir. İlhan Berk öğrencilere ve Fransızca derslerine pek fazla önem vermez. Öğrencilere karşı ilgisiz davranır. Ergül onun öğretmenliğini pek beğenmez. Yetmiş Yıl Önce Başlayan İlk ve Orta Öğretim Sürecinden Akılda ve Fotoğraflarda Kalanlar Kebikeç Dergisi, sayı 36, yıl 2013, s. 61.

10 Fahrettin Kırzioğlu Diyarbakır'da henüz lisede tarih öğretmeni iken, uzun yıllarını vererek hazırladığı 640 sayfalık "Kars Tarihi" adlı ilmi eserini 1953 yılında yayınlamıştır. 1934'den 1954'e kadar Sarıkamış, Kağızman, Kars Merkez, Çıldır, Ardahan, Iğdır, Tuzluca, Digor ve Göle'yi dolaşarak tarih, folklor, halk edebiyatı araştırma ve derleme çalışmaları yapmıştır. Kırzioğlu folklor, Dede Korkut, Türk Tarihi konusunda önemli bir bilim adamıdır. Dr. Sinever Esin Dayı, Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu'nun Hayat Hikâyesi, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 28, Erzurum, 2005. Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu Özel Sayısı, s. 4.

11 Cavit Orhan Tütengil (1921-1979) Cumhuriyet Dönemi yazar ve sosyologlarındandır. 7 Aralık 1979 evinden görevine giderken teröristlerce öldürüldü. (Haz.) Turan Yüksel, Yazarlar ve Şairler Sözlüğü, Cemre Yayıncılık, Prizma Pres Matbaacılık 1998, İstanbul. S. 290-291.

12 Türk Ressam 1927 Milas doğumlu, Türkiye'nin yetiştirdiği önemli ressamlarındandır. 1952 Yılında Ziya Gökalp Lisesine atanır ve 8 yıl çalışır. <http://turanerol.kimdirkimdir.com/> (07.02.2016)

Babasının tayini nedeniyle Zonguldak Mehmet Çelikel Lisesi'ne kayıt olur ve sonra oradan mezun olur. Mehmet Çelikel Lisesi'nde başarılı bir sınıf ortamı bulur. Dostluğu ve arkadaşlığı orada tadar. Bu lisede iken fenciler ve edebiyatçılar arasında "Doğa mı? İnsan mı?" konulu bir münazara düzenlenir. Edebiyatçıların başkanlığını Teoman Ergül yapmaktadır. Peyami Safa'nın Türk Düşüncesi Dergisi'nde yerçekimi ile ilgili yayınlanan makalesinden esinlenerek şu açıklamayı yapar: "Şu elimdeki parayı bırakınca düşecek, sahneden aşağıya süzülecek der ve bıraktığı parayı öbür eliyle tutar. Düşen parayı insanoglu tutar. Böylece yer çekimi kanunu işlemez." Bu açıklamasıyla münazarayı kazanırlar.¹³ Bu açıklaması Ergül'ün eğitim hayatında kuşkusuz çok önemli bir yere sahiptir. İlk siyasi tecrübesini orada yaşar. Okul kol başkanlığına arkadaşlarının desteğiyle aday olur. Ancak seçimi kaybeder. Bu mağlubiyete karşılık arkadaşları ile farklı bir şey yapmaya karar verirler. İlk yayınları olan *Adım Dergisi'ni* Beden Eğitimi Öğretmeni Çetin Yılmaz¹⁴ denetiminde, mali imkânlar, düzenleme ve baskı işlerini babasının desteğiyle çıkarmayı başarırlar. Kol seçiminde kaybettikleri prestiji fazlasıyla geri alırlar.¹⁵

Mehmet Çelikel Lisesi'ndeki eğitim, Teoman Ergül'e çok şey katar. Sosyal ortamı, arkadaşlığı, birlik ve beraberliği, ekip ruhunu ve kadim dostluğu orada yaşar. Bu dostluklar, bitmemiştir. Teoman Ergül'ün kendisiyle birlikte yedi arkadaşı Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini kazanır. 1959 yılında üniversiteden mezun olur. 1962-1964 yılları arasında Kızıltepe Cumhuriyet Savcılığı görevini yapar. Bu görevini 1964-1970 yılları arasında Gördes'de sürdürür.

Cumhuriyet gazetesinde 14.8.1968 tarihinde, *Cumhuriyet Savcıları ve Yeni Tasarı* başlıklı yazı yazar. Bu yazısı nedeniyle Adalet Bakanlığı'ndan ihhtar alır. Bir sayfa yazı için Adalet Bakanlığı'na dokuz sayfalık savunma yapar. Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan yazının konusu, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in Savcılık Teminatı konusunda mahkeme kararına rağmen Anayasa Mahkemesi ile inatlaşması ve aynı yasayı ısıtıp meclise sunmasıdır. Yazdığı bu yazı sonrasındaki gelişmeler nedeniyle istifaya karar verir. Teoman Ergül'ün yazısının sonuç bölümü bugün dahi üzerinde durulması gereken önemli mesajlar verir.

13 Teoman Ergül, Yetmiş Yıl Önce Başlayan İlk ve Orta Öğretim Sürecinden Akılda ve Fotoğraflarda Kalanlar Kebikeç Dergisi, (Genel Yayın Yönetmeni Kudret Emiroğlu), sayı 36, yıl 2013, s. 68.

14 Eski CHP Mersin Milletvekili Muhlis Çetin Yılmaz, Gülnar'da 1930 yılında doğan Yılmaz, Gazi Üniversitesi Eğitim Enstitüsünü bitirdi. Gazeteci ve sendikacı olan, eğitim alanında çalışan Yılmaz, 14 ve 15. dönemlerde TBMM'de görev yaptı. 1 Ağustos 2006 yılında vefat etti. http://www.zaman.com.tr/gundem-eski-milletvekili-muhlis-cetin-yilmaz-vefat-etti_320629.html (07.02.2016)

15 Yetmiş Yıl Önce Başlayan İlk ve Orta Öğretim Sürecinden Akılda ve Fotoğraflarda Kalanlar Kebikeç Dergisi, Sayı 36, yıl 2013, s. 70.

“Anayasamızın temel ilkelerinden ve devletimizin vasıflarından olan Hukuk Devleti ilkesi -bazı çevrelerce açıkça olmamakla birlikte, ağız içinde gevelendiği gibi – yalnız milletin kanunlarla idare edilmesi demek değildir. Hukuk Devleti ilkesi, ferdler gibi devletinde belirli kaidelerine bağlı olmasını ifade eder. Bu belirli hukuk kaidelerinin somut şekli ise anayasadır. Anayasa hükümleri ve öngördüğü kuruluşları ile bir bütündür. Anayasanın işe gelen belirli ilkelerini benimseyip, onun kurduğu organları ve faaliyetlerini benimsememek ve hiçe saymak mümkün değildir. Kendisini anayasaya bağlı saymamak düşüncesiyle hareket etmek, Polis Devleti anlayışına ulaşıcı nitelikte bir yol üstünde bulunmak demektir. Türkiye ise, bu aşamayı çoktan aşmıştır ve Türkiye’de “Hukuk Devleti” için mücadeleyi göze alacak insan sayısı sanıldığından çok fazladır.¹⁶”

Daha sonra 1970 yılında savcılıktan cesur bir kararla istifa eder. Gördes’te Cumhuriyet Savcılığı döneminde Hukuk Dergisi Yargı’yı yedi sayı çıkarmayı başarır.

Teoman Ergül, Hukuk Fakültesinden Hocası Hıfzı Veldet Velidedeoğlu’na 3.11.1970 tarihinde, savcılıktan istifa ettikten sonra bir mektup gönderir. Hocası da ona verdiği cevapta şöyle der: *“Sayın Teoman Ergül mektubunuz beni hem sevindirdi, hem de üzdü. Sevindim, çünkü serbest hayata atılıp avukat olmakla biraz rahata kavuşmuşsun ve özel yaşamınızı da düzenlemiş bulunuyorsunuz. Üzüldüm, çünkü adalet ailesi sizin gibi dürüst, devrimci bir hukukçudan yoksun kalmış bulunuyor. Bununla birlikte Atatürkçü aydınların, resmi görev dışında da memlekette çok şeyler başarabileceğine inandığım için teselli buluyorum. Avukatlıktan para kazanıp da nemelazımcılığa kaçmayaçağınan inanyorum. ‘Hukuk Dergisi Yargıyı’ geliştirmiş bir şekilde çıkarmayı başarmanızı dilemekteyim.¹⁷”*

Hıfzı Veldet Hoca’nın o günkü Teoman Ergül ile ilgili tespitleri çok yerindedir. Hakikaten Cumhuriyet değerlerine sınımsız bağlı olan Ergül, gerek hukuk alanında gerekse tarih ve edebiyat alanlarında çok önemli eserler vererek Hocası Hıfzı Veldet Velidedeoğlu’nun güvenini boşa çıkarmamıştır.

Teoman Ergül, 1970 yılında savcılıktan istifa ettikten sonra Salihli’yi yurt tutar. Salihli Sart örenini gezer ve oradan çok etkilenir. Salihli tarihini merak eder. Salihli’nin kuruluşu ile ilgili olarak, herkes bir han ile Karamanlı

16 14.8.1968 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi, s. 2.

17 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu’nun Teoman Ergül’e 22.11.1970 Tarihli Mektubudur. Teoman Ergül, Velidedeoğlu’nun mektubunu: “Bugün hala masamın yanında asılı duran bir mektuptur.” diye belirtti. Bu mektup Ergül tarafından 15 Mart 2013 tarihinde sağlığında yapılan görüşme sonrasında tarafımıza gönderilmiştir.

Salih Dede'den söz eder.¹⁸ Ancak o bu kadar basit bir geçmişe inanmaz. Bunun bilime aykırı olduğunu düşünür. Bu gerçek onu Salihli tarihini araştırmaya ve yazmaya yöneltir. Bu durum onun tarihe ve mitolojiye olan ilgisini arttırmıştır. Yaptığı araştırmalar neticesinde 1982 yılında "*Salihli Tarihi*"¹⁹ adlı eseri yayınlanır. Bu eser ilk akademik eseridir. Bu eserin ortaya koyulması için yaptığı araştırmalar, ona daha sonraki eserleri için büyük kapılar açmıştır.

Eserinde Salihli Tarihi ile ilgili ciddi iddialar vardır. Bu iddialar Salihli'nin kuruluşunun bu kadar basit olmadığı, aksine Salihli'nin görkemli bir tarihe sahip olduğudur. Salih Dede adlı kişinin hanı ve onun etrafında şekillenen Salihli Tarihi bilgisi işi basite indirgemektir.²⁰ Nitekim bu iddiaların doğruluğu 1518-1528 ve 1530 tarihli arşiv kayıtları²¹ ile ortaya çıkar. Diğer taraftan 1478 tarihli tahrir defterinde "*Veled-i Salihli*" isimli bir köy tespit edilmiştir.²² Böylece Ergül'ün 1982 yılında ortaya atmış olduğu Salihli Tarihi iddiası 2013 yılında kanıtlanabilmiştir. Bu durum Ergül'ün öngörüsünün ve tespitinin ne kadar doğru olduğunu göstermektedir.

Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesi'nde iken Tarih öğretmeni olan Fahrettin Kırzioğlu onun Salihli Tarihi ile ilgili şöyle diyor: "... M. Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen gibi eski yazımızı iyi bilen araştırmacıların 1940-1955 yılları arasında, Saruhanlıları, Saruhan ve Manisa adına yayınladıkları değerli eserlerden gereği gibi faydalanan Teoman Ergül, bu kitabı ile "*Salihli*" konusunda onları ikmal etmiş sayılır."²³

Büyük kitaplar büyük iddialar üzerine yazılır. Ergül, düşünen ve üreten bir çizgideydi. O Salihli ve Manisa üzerine çok ciddi eserler üretmiştir. Her bir eseri birbirinden kıymetlidir. Gerek Salihli Tarihi gerekse Manisa Tarihi ile ilgili yazdıkları eserleri gerçekçi, öğretici ve sağlam bilgilerle desteklenmiş eserlerdir. Kurtuluş Savaşı'nda Manisa eserini, Milli Mü-

18 Kurtuluş Savaşı'nda Manisa Kitabı Yazar Teoman Ergül kitabını anlattı. Gediz Dergisi, Şubat 1993, Sayı 2, s. 7. Bu mülakat ile Manisa Kültür Sanat Kurumu kitabın tanıtımı yapmak ister. Ayrıca Manisa Kültür Sanat Kurumu'nun ilk yayınladığı eser, Kurtuluş Savaşı'nda Manisa eseridir. Hakkı Avan'ın Genel Yayın Yönetmeni olduğu Gediz Dergisi Manisa Kültür Sanat Kurumu tarafından çıkarılmıştır.

19 Teoman Ergül, Salihli Tarihi, I. Baskı, Tanık Matbaacılık, İzmir 1982.

20 Bünyamin AS, Hukukçu -Yazar Teoman Ergül'ün Yaşamı ve Salihli Konusundaki Eserleri, Salihli Sempozyumu Bildirileri -3, (Editör. Prof. Dr. Nurettin Gülmez) 1. Basım, Teknoofset Matbaacılık, İzmir, 2013, s. 93.

21 Teoman Ergül, Antik Uygarlıkların Mirasçısı Bir Kentin Özgün Tarihi, Salihli Belediyesi Yayını, 3. Baskı, Şen Matbaa, 2010, Ankara, s. 43-44.

22 Doç. Dr. Cahit Telci, XV ve XVI Yüzyıl da Sart ve Çevresi, Salihli Sempozyum Bildirileri - 1 (Editör, Prof. Dr. Nurettin Gülmez), I. Basım, Teknoofset Matbaacılık, İzmir, 2013, s. 298-299. Salihli Sempozyumun daki bu bildiri Hem Salihli Tarihi'ni 1478 tarihine kadar geriye götürmesi bakımından önemlidir.

23 Teoman Ergül, Sardes Kaynakçası eserinin arka kapağındaki Fahrettin Kırzioğlu'nun yazısıdır.

cadele konusunda Batı Cephesi ile ilgili derli toplu bir eser olmaması nedeniyle yazmıştır. Böylelikle bu alandaki eksikliği gidermeye çalışmıştır. Batı Cephesi ile ilgili olarak son derece önemli bir eser olan Bülent Tanör'ün Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları, 1918-1920²⁴ eseri daha henüz yayınlanmamıştır. Bu açıdan bakıldığında Batı Cephesi merkezli yazılan eserlerin ilklerindedir. Bu konuda çok önemli bir yol açmıştır.

Nurbanu romanını yazarken, Manisa'nı tarihi mekânlarını kırk yıllık dostu Hüseyin Erkenci ile birlikte sokak sokak gezerler. Teoman Ergül romanlarını yazarken, sürekli olarak o yerleri görür tespit eder ve ona göre kaleme alır. Bu gezmelerini eserlerini iyi kurgulamak için yapardı. Selim ile Nurbanu romanını yazarken de Kütahya'ya giderler. Kütahya'nın kalesini, bedestenlerini, camilerini, konaklarını karış karış dolaşırlar. Diğer bir romanı olan İ'la'yı yazarken de Sultan Sazlığı'nı ve Bor'u yakından görürler. Disiplinli bir çalışma yöntemine sahip olan Teoman Bey, her gün sabahları beş altı gibi kalkar ve sürekli çalışırdı. En verimli olduğu sabah saatlerinde eserlerini yazar. Gündüz yazdıklarını irdeler ve romanlarını kurgulardı. Ufacık bir odası vardır. Dört tarafı raflarla kitap dolu olan odasının sadece kapısı görünür. Çok iyi bir okuyucu ve arşivcidir. Günlük gazetelerdeki beğendiği yazıları keser, zarflar ve saklardı. Arşivindeki belgelerden istenileni, kısa sürede bulurdu. İyi bir araştırmacı ve ayrıntıcıdır. Aynı anda birkaç eseri kaleme alır. Yazdığı eserleri, romanları yakın dostlarına gösterir, okutur ve onların değerlendirmelerini dikkate alırdı. Yazdıkları eserlerde canlı tanıkların hata yapabileceğini düşündüğü için, tanıkların düşüncelerini muhakkak bir kaynakla desteklenmesinin gerekli olduğunu düşünürdü. Aydın ve entelektüel bir insandı. Çizgisinden hiç taviz vermezdi. Çok doğurgan, düşünen, Manisa'da doğup büyümemesine karşın bir Manisalıdan çok daha fazla Manisa'ya hizmet vermiş bir kişidir.²⁵

Teoman Ergül 15.11.2000 tarihinde Nurbanu romanıyla ilgili olarak Manisa Şifahanesi 'nde²⁶ de katılmış olduğu bir söyleşi de, *"Nurbanu romanının gördüğü ilginin dörtte birini, diğer kitaplarının görmesinden mutluluk*

24 Bülent Tanör, Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları, 1918-1920, Yapı Kredi Yayınları, 1998, İstanbul. Bu eser ilk defa 1992 yılında yayınlanır. Batı Cephesi ile ilgili son derece önemli bir eserdir.

25 Hüseyin Erkenci ile 6 Ocak 2016 tarihinde avukat Sevgi Baykal'ın hukuk bürosunda görüşme yapılmıştır. 1945 doğumludur. 1971 yılında avukatlığa başlamıştır. Kırk yılı aşkın Manisa'da avukatlık yapmıştır. Hüseyin Erkenci dört dönem Manisa Barosu Başkanlığı yapar. Barolar Birliği'nde iki dönem başkan yardımcılığı ve yönetim kurulu, bir dönemde disiplin kurulunda görev yapar. Halen Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi Yönetim Kurulu'nda görev yapmaktadır. Teoman Ergül'ün 1971'den vefatına değin 44 yıllık dostudur.

26 Teoman Ergül bu söyleşiye 15.11.2000 tarihinde Şifahane de katılmıştır. Haz. Ünal Şenel, Necdet Bilgi, Ferhat Berber, Manisa Konuşmaları (2000-2001), Printer Ofset Matbaacılık, İzmir, 2013, s. 58-61. Bugün bu Şifahane, Celal Bayar Üniversitesi tarafından, Tıp Müzesi olarak kullanılmaktadır.

duyacağını" belirtir. Çünkü bu kitaplarının yoğun emek, yanında, iddialı ve yeni araştırmalar yaptığını belirtmiştir. Buna karşılık hiçbir iddiasının olmadığı edebiyat alanında ortaya koymuş olduğu bir eser niteliğindedir. Nurbanu romanının yazılmasında en önemli neden, ona göre Manisa'dır. Manisa'da on yedi şehzadenin bulunmasıdır. Bu eserle Manisa'nın güzel bir reklamı olduğunu, bunun da onu mutlu ettiğini söylemiştir. Kendisi *Nurbanu* romanını, Manisa'nın romanı diye nitelendirir. Ergül ilk romanını 63 yaşında yazar. Zaman zaman daha erken yaşlarda roman yazmanın daha faydalı olacağını belirtmektedir.²⁷

Rahmetli Teoman Ergül'ün Milli Mücadele tarihi açısından gençlere, halka ve topluma ulaşmak amacıyla yazdığı "İşgal" belgesel romanı, son derece mühim bir eserdir. Bu eser 15 Mayıs 1919 İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ile 22 Haziran 1920, Büyük Yunan Taarruzu arasında geçen zaman, Türk milletinin en kara ve en kritik günleridir. Yazar Ergül, Milli Mücadele'nin en karanlık günlerine ışık tutarak, o günün zor koşullarını yansız bir biçimde ortaya koymuştur. Milli Mücadele tarihi konusunda gerek akademik gerekse edebi açıdan eleştirel gözle bakan eser yok denecek kadar azdır. İşte bu eser bu yönüyle birçok üniversitenin Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi kürsüsü tarafından Milli Mücadele'yi en iyi anlatan eserler arasında gösterilmektedir. Bu üniversiteler Ege Balıkesir, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Bülent Ecevit Üniversiteleridir.²⁸

Cengiz İlhan,²⁹ İşgal Romanı ile ilgili şunları söyler: "*Beni etkileyen direnişin, belki daha genel, direnişin genellikle gözden kaçan,- kaçırılan da diyebiliriz, sivil tarafı, konunun bu sivil tarafını öne çıkarmak, pek alışılmış değil. Bugüne kadar okuduğum kitap ve yazuların çoğu teslimiyetçi, hatta ihanete varan, bir halk ve kurtarıcı "yorgun savaşçılar" üzerine kurulu. Öbür tarafını, sivil direniş ve örgütlenmelerin önem ve etkisini, belki derinliğini desem daha doğru "İşgal" i okurken öğreniyoruz. Sivil, demokratik ve dirençli bir geçmiş. Alaşehir Kongre-*

27 Haz. Ünal Şenel, Necdet Bilgi, Ferhat Berber, Manisa Konuşmaları (2000-2001), Printer Ofset Matbaacılık, İzmir, 2013, s. 58-61.

28 Bünyamin AS, Hukukçu -Yazar Teoman Ergül'ün Yaşamı ve Salihli Konusundaki Eserleri, Salihli Sempozyumu Bildirileri -3, (Editör. Prof. Dr. Nurettin Gülmez) 1. Basım, Teknoofset Matbaacılık, İzmir, 2013, s. 102.

29 <http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/adliye-koridorlarinda.pdf> (10.02.2016) İzmir /Menemen doğumludur. (1927) İzmir Barosu Başkanlığı (1974-1978) ve Türkiye Barolar Birliği kuruluş çalışmaları (1963-1969) ile TBB kurucu Yönetim Kurulu'nda Başkan Yardımcılığı (1969-1972) görevlerinde bulunmuştur. Yayımlanmış Kitapları Adliye Koridorları 'nda Anı ve izlenimler (1987), Hukukun Doksan Dokuz ilkesi, (Mecelle'nin doksan dokuz genel kuralının günümüz Türkçesine çevirisi, yorumu, günümüz hukuğu ile karşılaştırılması) Tarih Vakfı Yayınları (2003), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu Şerhi (Av. Onur Güven ile birlikte) İzmir Ticaret Odası Yayınları 2004, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun-Şerh, Türkiye Barolar Birliği Yayınları (2006), Umursanmak, Hikâyeler (1995, Arma yayınları) s. 6. Mecelle eseri dikkati çeker. Ayrıca Büyük Şair/Edebiyatçı Atilla İlhan ile Tiyatro ve Sinema Sanatçısı Çolpan İlhan'ın kardeşidir.

si'ni böylesine onurlu bir örneği, onca belge arasından ancak sizin gibi konusuna hâkim, olaylara kapsamlı bakabilen yazarlar, çıkarıp, değerlendirebilir.”³⁰

Ergül, Vahdettin ve Mustafa Kemal Ekseninde Milli Mücadele eserinde, önce Vahideddin'in hayatı ele alınmış ve sonra kaynaklara dayalı olarak Vahdeddin'in kişilik analizi en ince ayrıntısına kadar yapılmıştır.³¹ Mustafa Kemal'in hayatı ele alındıktan sonra, onun Vahideddin ile birlikte yirmi günlük Almanya Gezisi'ne katılma süreci titizlikle işlenir.³² Mustafa Kemal ve Vahideddin'in yollarının kesişmesi üzerinde durulur. Bu tarihten sonra Vahideddin'in padişah olması, Mustafa Kemal'in de cepheden cepheye koşarak vazifeler üstlenişi, kendinden emin “sarsılmaz irade” olarak mücadeleci tavrı göz önüne serilir. Yıkılan dağılan ve işgale uğrayan bir devletin padişahı kendi tahtını, Mustafa Kemal ise “vatanı” kurtarma derdindedir.

Tarihçi Salih Özbaran'ın deyişiyle “Tarihçiliğin temel taşları olan minik olayları bütün içinde incelemeye başladığını” belirtir. Eserde Mustafa Kemal'in etrafındaki kişilerin birbiriyle olan bağlantılarını, eğitim, çalışma ve siyasi arkadaşlığı ile ilgili küçük ama önemli ayrıntıları gözden kaçırmaz. Bu ayrıntıları okuyucuya sunar.³³

Önemli tarihçilerimizden Sina Akşin de, “Günümüzde tutucu çevrelerin iç savaşı görmeye ve onu incelemeye yatkın olmadığını” söyler.³⁴ İşte bu eserde Ergül, iki yöntemi de çok iyi kullanarak Milli Mücadele tarihinde son Padişah Vahdettin ve iç isyanlar konusunda önemli noktalara ışık tutmuştur.

Bu eseri güçlü ve önemli kılan noktalardan birisi de ayrıntılı bir kaynakçaya yer verilmesi; bu alanda ince ve önemli ayrıntıların birbiriyle bağlantısını kaynaklara dayanarak titizlikle açıklaması ve İngiliz, Sovyet, Amerikan, Fransız ve Yunan kaynaklarından örnekler sunan araştırmacılardan yararlanmasıdır.

Rahmetli Teoman Ergül'ün Vahdettin ve Mustafa Kemal Ekseninde Milli Mücadele adlı araştırma kitabı, Milli Mücadele tarihinin hazırlık, örgüt-

30 Cengiz İlhan'ın Teoman Ergül'e mektubu, 2 Şubat 2006 tarihli. Teoman Ergül sağlığında 15 Mart 2013 tarihinde yapılan görüşme sonrasında tarafımıza göndermiştir.

31 Teoman Ergül, Vahdettin ve Mustafa Kemal Ekseninde Milli Mücadele, Akılçelen Kitaplar, Ayrıntı Basım Yayım ve Matbaacılık, Ankara, 2013, s. 11-22.

32 Teoman Ergül, Vahdettin ve Mustafa Kemal Ekseninde Milli Mücadele, Akılçelen Kitaplar, Ayrıntı Basım Yayım ve Matbaacılık, Ankara, 2013, s. 23-39.

33 S. 103-104.

34 Cumhuriyet Gazetesinin 10 Haziran 2014 Tarihli Cumhuriyet Kitap Eki, Sayı 1270, 69. Yunus Nadi Ödülleri, Sosyal Bilimler Araştırma Birincilik Ödülü Sahibi Teoman Ergül ile Söyleşi, S. 12

lenme ve iç isyanlar ile ilgili eşsiz bir eserdir. Bu eser, Ergül'ün tarih alanında ortaya koymuş olduğu eserlerin zirvesidir. Nitekim bu eser, 2014'te Yunus Nadi Sosyal Bilimler Araştırma Dalında birincilik ödülüne layık görülmüştür.

Ergül bu eseri "*Unutulmuş, unutturulmuş iç savaşı yaşlılara hatırlatmak, gençlere öğretmek için*" yazdığını söylemiştir³⁵

Teoman Ergül, çok çalışkan, üretken ve çok boyutlu bir aydıydı. Memlekete hukukçuluğu, yazarlığı ve tarihçiliğiyle çok büyük hizmetler etti. Rabbim gani gani rahmet eylesin. Onun aziz hatırasını özlem ve muhabbetle selamlıyorum.

Lise Arkadaşının Anlatımıyla Teoman Ergül³⁶

Lise arkadaşı Kızıltan Ulukavak, Teoman Ergül ile ilgili şunları anlatmaktadır:

Teoman ERGÜL'ün 1950'li yıllarda lise öğrencisiyken başlayan ve vefatına kadar birlikteliğini sürdüren bir arkadaşı olmakla övünç duymaktayım. Zonguldak Mehmet Çelikel Lisesi'ne, lise 3. sınıfta, babasının Zonguldak'a atanması nedeniyle naklen gelmişti. Bizim dönemimizde lise öğrenimi 4 yıldır. Lisede son iki yıl birlikte olduk. 1955 yılında mezun olduğumuz lisemizin son sınıfında 17'si Fen, 13'ü Edebiyat şubesinde okuyan 30 kişiydik. Aradan geçen 60 yıl içerisinde, 30'umuz arasındaki ilişkiyi, dostluk ve arkadaşlığı hep devam ettirdik. Her yıl bir araya geldik. Teoman'la ilgili görüşlerimin, lisedeki tüm arkadaşlarımızın ortak duyguları olacağını kesinlikle söyleyebilirim.

Değerli arkadaşımız Teoman, lisemize gelir gelmez, çok kısa zamanda bilgisi, birikimleri ve davranışlarıyla dikkat çeken, sınıfımızın önde gelen öğrencilerinden biri oldu. Tüm arkadaşların sevgisini ve dostluğunu kazandı. Okul toplantılarında ve münazaralarda hep etkin görevler üstlendi. Kendisini lisemizin "Öğrenci Başkanlığı"na aday gösterdik. Teoman,

35 Cumhuriyet Gazetesinin 10 Haziran 2014 Tarihli Cumhuriyet Kitap Eki, Sayı 1270, 69. Yunus Nadi Ödülleri, Sosyal Bilimler Araştırma Birincilik Ödülü Sahibi Teoman Ergül ile Söyleşi, S. 12.

36 Kızıltan Ulukavak (Ziraat Yük. Mühendisi-Avukat Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Emekli Başkanı) 1970 – 1980 yılları arasında Safranbolu'da avukatlık ve iki dönem Belediye Başkanlığı yapmış; Belediye Başkanlığı sırasında, özellikle Safranbolu'nun tarihsel ve kültürel değerlerinin Türk ve Dünya kamuoyuna tanıtılması ve koruma altına alınması konusundaki karar ve uygulamaları gerçekleştirmiştir. Teoman Ergül, Yetmiş Yıl Önce Başlayan İlk ve Orta Öğretim Sürecinden Akılda ve Fotoğraflarda Kalanlar Kebikeç Dergisi, Sayı 36, yıl 2013, s. 53. Kızıltan Ulukavak, Safranbolu'yu bugünkü turistik belde haline getiren Belediye Başkanıdır. S. 67. Kızıltan Ulukavak ile 11. 01. 2016 tarihinde mail üzerinden görüşülmüştür. Bu yazı Kızıltan Ulukavak tarafından kaleme alınmıştır.

yazıya da yayın yaşamına da, avukatken yazdığı kitaplarla değil, lisemizin yayım organı olarak ilk kez çıkarılan “*Adım Dergisi*”nin editörlüğünü üstlenerek başladı.

Daha sonraki yıllarda, hukuk dalında ve politika alanında aydınlık görüşler içeren çalışmaları; antik çağda ve Kurtuluş Savaşı’ndaki Manisa’yı anlatan kitapları; Osmanlı tarihinden ve Kuva-yı Milliye’den esinlenerek kaleme aldığı romanları ve nihayet 2014 yılında, Cumhuriyet Gazetesi “*Yunus Nadi Ödülü*”ne layık bulunan “*Vahdettin-Mustafa Kemal Ekseninde Milli Mücadele*” adlı eseri, O’nun yılmaz, yorulmaz, usanmaz araştırmalarının ürünü olduğu kadar, hiç kuşkusuz lise sıralarında başlayan yazım ve yayım yaşamının başarılı bir devamı olarak da nitelendirilmesi gerekir.

Sevgili kardeşim Teoman ERGÜL hep değerli bir hukukçu; çağdaş görüş ve değer yargılarını sergileyen saygın bir araştırmacı, yazar ve seçkin bir düşünce adamı olarak anlatılmalı ve tanıtılmalıdır. Vefatıyla O’ndan yoksun kalmak, sadece aile bireyleri için değil, sadece tanıyanları için değil, ülkemiz için de yeri doldurulamaz büyük bir kayıptır.

Zonguldak Mehmet Çelikel Lisesi’nin son sınıfından (7.sınıf) 1955 yılı mezunu arkadaşları adına şu gerçeği özellikle vurgulamak isterim. Onunla her konuşma, her tartışma, insanın görüş ufkunu genişletir, bilgi dağarcığı için yeni bir kazanım olurdu. Biz arkadaşları, O’nunla hep iftihar ettik, hep gururlandık ve onurlandık. Vefatı sonrası ne yazık ki, sadece anılarıyla baş başa kaldık. Bir ortak arkadaşla karşılaşıldığında, O’ndan söz etmeden birbirimizden ayrılmadık. Hep rahmet ve mağfiret dileklerimizi tekrarladık.

Mustafa Pala’nın Kaleminden Teoman Ergül³⁷

Cemal Süreya’nın “Üstü Kalsın” şiirinin dizeleri akar gözümün önünden
filmin sonunda akan jenerik gibi

Üstü Kalsın.

Ölüyorum tanrım

Bu da oldu işte.

Her ölüm erken ölümdür

Biliyorum tanrım.

37 Bu yazı Manisa Kültür Sanat Kurumu Başkanı Mustafa Pala tarafından 12.02.2016 tarihinde kaleme alınmıştır. 1945 doğumlu olan Mustafa Pala, Manisa’nın Kültür Sanat ve edebiyatına en fazla emek harcayan aydınlarından. Mustafa Pala, düşünen, üreten ve çok boyutlu bir kimliktir.

Ama, ayrıca, aldığın şu hayat
Fena değildir...
Üstü kalsın...

Evet, Cemal Süreya'nın dediği gibi her ölüm erken ölümdür. Ölen ölür de bazılarında da geride eserler kalır, sevgi kalır özlem kalır. Teoman Ergül, bırakarak gidenlerdir. Bırakarak gidenlerin adları da anıları da yaşıatılır.

Teoman Ergül değerli bir dostumdu. Buluştuğumuzda keyifli sohbetler yapar, projeler üretirdik. Projelerimiz yaşadığımız kent üzerine olurdu genellikle. Ben yaptıklarımı yapacaklarımı anlatırken O'nun değerli katkılarından çok yararlanırdım.

Şimdi sen bana sorular sorma, ben bildiklerimi anlatayım sana. Anlattıklarımın içinde sorularının da yanıtı olacaktır mutlaka...

En uzun soluklu görüşmemiz Kurtuluş Savaşı'nda Manisa kitabının basılması öncesinde ve basılması sırasında oldu.

Dostum Teoman Ergül, elinde ciltlenmiş bir kitapla geldi. Kitap yayına hazır gibiydi sanki. Ben bir sunuş yazısı ekleyecektim sadece. Kitabın basımını da başkanlığını yaptığım Manisa Kültür Sanat Kurumu yapacaktı. Kültür Sanat Kurumu olarak Kurtuluş Savaşı'nda Manisa kitabı bizim ilk kitap çalışmamız olacaktı. Kentimizdeki Emek Matbaasıyla anlaştık ve kitap basıldı. Sunuş yazısı yazabilmek için tüm kitabı basımdan önce okudum. Değerli bir çalışmaydı. Bu çalışmadan büyük keyif aldım diyebilirim. Kentimize gelen her valiye ve konuyla ilgisi olanlara bu kitabı hediye ediyordum. Şimdi elimizde sadece bir adet kaldı.

Kasım 1991'de basılan Kurtuluş Savaşı'nda Manisa kitabına yazdığım ön-sözü bir daha gözden geçirdim. İçinden bir kaç cümleyi paylaşmak istiyorum burada:

Sonuç yazımı okuyunca, 1991'den bu yana dostlarımızın aramızdan ayrılmasının dışında bir değişiklik olmadığını gördüm:

"Türkiye konuşanı çok, yazanı çizeni ve okuyanı tık bir ülke. En az yazılanı ve okunanı da tarih kitaplarıdır sanırım. Oysa Türk tarihi ulaşılmamış büyük bir petrol yatağı gibi. Açılmayı araştırılmayı ve yazılmayı bekliyor. Bunun için, geçmiş bugüne, bugünü geleceğe ulaştıracak, tarihi araştırarak, yazacak insanlara gereksinim var. Teoman Ergül böyle biri. Araştırmayı ve yazmayı seviyor. İşini severek sabırla yapıyor. Böyle bir araştırma sevgisiz gerçekleştirilemez. Böyle bir

kitap sevgisiz yazılamaz. Sevgiyle yazıldığı özenle seçilen her sözcükten her tümceden belli. Böyle bir kitabın okuyucuya ulaştırılmasını Manisa Kültür Sanat Kurumu olarak ertelenemez bir görev bildik.

Geleceğin kurulması ve korunması için geçmişin iyi bilinmesi gerekiyor. Geçmişini bilmek, gelecek kuşakların bilmesini sağlamak, sürekli yazan, okuyan, sürekli araştıran toplumların işi."

Bunları yazmışım sunuşa ve eklemişim: "1919-1922 yılları arasında yaşananlar ne kadar acı olursa olsun geçmişte yaşanmış hiçbir olay, Ege Denizi'nin iki yakasında yaşayan halkların dost kalmasını, dostça yaşamasını ve dostluğu güçlendirerek sürdürmesini önlemenin gerekçesi olarak gösterilmemelidir."

Sunuş yazımdan bir bölümü daha eklemeliyim: "Cumhuriyet Gazetesi'nin 1990-1991 yılında düzenlediği Yunus Nadi Yarışması Sosyal Bilimler Dalı'nda Prof. Dr. Toktamış Ateş, Prof. Dr. Taner Berksoy, Prof. Dr. Zafer Toprak, Korrel Göymen, Gencay Şaylan ve Şirin Tekeli'den oluşan seçici kurul tarafından "Övgüye Değer" bulunan "Kurtuluş Savaşı'nda Manisa" isimli çalışması için Teoman Ergül'ü kutluyoruz. Böyle bir yapıtın bastırılarak okuyucuya ulaştırılmasında ve kalıcılığın sağlanmasında örgütlenmeye yatkın, kültür ve sanat dostlarının kurduğu Manisa Kültür Sanat Kurumu olarak görev yüklenmekten de mutluluk duyduğumuzu belirtmek isteriz."

Evet, "Kurtuluş Savaşı'nda Manisa" kitabını sunuş yazımdan bazı bölümleri aktardım buraya. Bunları aktarırken o günleri yeniden yaşamış gibi oldum. Teoman Ergül'ün gülümseyen yüzü geldi gözlerimin önüne. Üretken bir insandı. Manisa Kültür Sanat Kurumu olarak, basımını sağladığımız kitabının ardından birçok kitaba imza attı Teoman Ergül. Basılan her kitabını imzalayıp bana ulaştırmaya özen gösterdi değerli dostum.

8 Mart 2015 Pazar günü tedavi gördüğü hastanede yaşamını yitiren Teoman Ergül, ardında sevenlerini ve kitaplarını bırakarak son yolculuğuna uğurlandı.

Soran, sorgulayan, araştıran, yazan bir yurttaşı Teoman Ergül. Katılım olmayınca atılımın olmayacağını bilenlerdendi. STK'lara katılır görevler yüklenirdi. Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu Üyeliği (1984-1992), Manisa Barosu Başkanlığı (1996-2000), Türkiye Barolar Birliği Başkan Danışmanlığı ve TBB Dergisi Editörlüğü (2003-2014) görevlerinde bulunan Ergül, geleceğe ışık tutan, çalışan, üreten bir kişiydi. İyi bir hukukçuydu. Savcı olarak meslek hayatına başlamış, daha sonra serbest avukat olarak

hukuk alanında hizmet vermişti. Fakülte yıllarındaki başarısını hep sürdürdü ve hep iyi bir hukukçu olarak anıldı. Hukuk dışında bir diğer tutkusu da yazmaktı Ergül'ün.

O sadece, Osmanlı Tarihi ve sonrasıyla ilgilenmez. Mitoloji konusunda da araştırmalar yapardı. Mitolojide Manisa kitabı da o ilginin sonucunda çıkmıştı ortaya.

Tüm kentlerin, kentini Teoman Ergül gibi candan seven, aidiyet duygusu güçlü kentli yurttaşlara gereksinmesi var. Ergül'ün yaşadığı kente olan ilgisini onun yazdıklarından anlıyoruz. Yazdıklarının tümünde Manisa'nın yer aldığını görürüz.

Teoman Ergül, iyi bir hukukçu, iyi bir yazar, iyi bir aydın olduğu kadar iyi bir babaydı da, çocuklarının başarısını paylaşır, çocuklarıyla öğünürdü her zaman.

Teoman Ergül'le Manisa Müftüsü Âlim Efendi'yi tartışmıştık uzun uzun. Bu tartışmaların ardından da Manisa Kültür Sitesi Lale Salonunda, Âlim Efendi için geniş katılımlı bir toplantı düzenlemiş, Âlim Efendi'yi gündeme taşımıştık. Bu çalışmamızın ardından, Âlim Efendi araştırmaları hızlanmış ve bu konuda yeni araştırmalar yapılmış kitaplar yazılmıştır. Fitili Teoman Ergül'ün ateşlediğini düşünüyorum. Ve bir kez daha yine-liyorum keşke her kentin Teoman Ergül gibi aidiyet duygusu güçlü kentli yurttaşları olabilse...

Teoman Ergül ile söyleşmenin keyfini yaşamış bir kişi olarak, ardından yazı yazmanın kolay olduğunu söyleyemem. O'nunla ilgili bilgiler O'nunla ilgili duygularımın altında kalıyor. Duyguları anlatmak da kolay olmuyor.

Dilerim Teoman Ergül gibi sizi çoğaltacak dostlarınız olur. Germeyen gerilmeyen üretken dostlarınız olur. Bir kitabının okuyucu ile buluşturulması için yaptığımız çalışmanın ardından büyük bir dostluğun doğduğunu düşünüyorum. Tüm dostlarım gibi Teoman Ergül'ü de üretim içinde tanıdım ve dostluğumu üretim içinde geliştirdim. Her karşılaştığımızda yeni bir etkinlik ya da yeni bir kitap geldi gündeme. Manisalılar olarak Teoman Ergül'ün adını ve anısını yaşatmalıyız, bunu yapmak sadece Ergül'e değil, kendimize ve kentimize duyduğumuz saygının ve sevginin de gereğidir...

Işıklar içinde kal değerli dost Teoman Ergül...

Sardesli Dostum³⁸

Hakkı Avan ile yapılan görüşmeden notlar:

Teoman Ergül ile ne zaman ve nasıl tanıştınız?

Hakkı AVAN: Teoman Ergül, Salihli Tarihi kitabını yayınladıktan sonra, 1984 yılında, eserin bir nüshasını Manisa Valiliği'ne gönderdi. Dönemin Valisi kitabı inceledikten sonra bana gönderdi. O tarihte, Manisa Valiliği İl Planlama Müdürü olarak görev yapıyorum. Kitabı inceledim ve çok beğendim. Valilik Planlama Kitaplık Dokümantasyon birimine kitabı kaydettim. Sonrasında kitaptaki, kitap isteme adresine, Teoman Ergül'e kitabını çok beğendiğimi ve ücretli olarak kitaptan bir adet edinmek istediğimi belirten bir mektup yazdım. Teoman Bey, mektubuma cevap verdi. Mektubunda *“Ne ücreti? Kitabımı sizin gibi, böyle dost bir arkadaşımın okumasından büyük sevinç duyarım ve ilginize çok teşekkür ederim”*, diyerek kitabını bana gönderdi.

Manisa Expres gazetesinde, Salihli Tarihçesi üzerinde uzunca bir değerlendirme yazısı yazdım. Aslında kitabın tanıtımını yaptım ve kitap üzerine bazı öneriler getirdim. Hakkı Avan bu tanıtım yazısında şunları belirtmiştir: *“Teoman Ergül, bu yapıtına Salihli Tarihi adını vermekle birlikte konunun ağırlık bölümünün Sardes'te toplandığı bir başka söyleyişle, öz be öz Anadolu halkının kurduğu Lidya ve tarihinin anlatılmaya çalışıldığı görülüyor. Bu kültür birikiminin yüzyıllar sonra aynı topraklar üzerinde yeni oluşum ve değişmelerin Salihli'yi ortaya çıkarması doğal bir olaydı.”*³⁹

Böylece Teoman Ergül ile tanışmış oldum. Teoman Bey, bu yazımı Sardes Kaynakçası kitabının arka kapağında tanıtım yazısı olarak kullandı. Bundan sonra Teoman Bey ile dostluğumuz sürdü. Ona, artık *“Sardesli Dostum”* diye hitap etmeye başladım. Salihli Tarihi'ne en yoğun biçimde girdiği için ona Sardesli takma adını verdim.

38 Hakkı Avan, 1949 Aksaray doğumludur. Demokrat İzmir Gazetesinde gazeteciliğe başlar. Manisa İl Kültür Müdürü olarak görev yapar. Manisa üzerine birçok eseri vardır. Manisa Tarzanı (1986), Manisa Mektupları (2001), Onların Hikâyesi (2005), İğde Dalında Ay Işığı (2011, şiir), Şiir (2011), Kırık Aynalarda (2013),Esen Yele Mektuplar (2013), Niobe'nin Kentinden (2013), Sularda (2014 şiir), Ağlayan Kaya Niobe (Haz. 2015) Hakkı Avan- Seval Arslan) Avan Hakkı, Manisa Tarzanı, II. Baskı, Manisa Ofset Basın Yayın Matbaacılık San. Tic. İzmir, 2013, Kasaba Sanat Edebiyat ve Kültür Dergisi, Yıl 5, Güz, 17, S. 19. , 27.04.2013 Tarihinde Teoman Bey ile yaptığımız görüşmede, Manisa Kültür ve Sanatı ile ilgili en çok emek harcayan kişilerden birisinin Hakkı Avan olduğunu söyledi. Hakkı Avan ile 03.01. 2016 tarihinde görüşme yapılmıştır.

39 Avan Hakkı, 11 Ekim 1983, Manisa Expres Gazetesi, , Düşünceler ve Düşünürler Köşesi, Salihli Tarihi, s. 2.

Teoman Ergül ile birlikteliğiniz nasıl devam etti?

Teoman Bey'in 1986 yılında yayınlanan *Mitoloji*'de Manisa kitabının basımını işini üstlendim. Eserin içinde "Halkların alıklaştırılması" bölümünün olması, dönemin Manisa Belediye Başkanı Ertuğrul Dayıoğlu'nu düşündürmektedir. Ancak o bölüm benim hiç aklıma gelmedi. Kitap basıldı ve çok güzel bir eser ortaya çıktı. Eserin içeriğine, şiirleriyle Salihlili Şair yazar Habib Bektaş destek verdi.

1991 yılında Manisa Kültür Sanat Kurumu kuruldu. Başkanlığını Mustafa Pala yapmaktaydı. Bu dernek Teoman Bey'in Kurtuluş Savaşı'nda Manisa kitabının basımını işini üzerine aldı. Bu kitap Manisa Kültür Sanat Kurumu'nun ilk yayını olarak yayınlandı. Dernek tarafından kitabın tanıtımı yapıldı. *Gediz Dergisi*'nde Teoman Bey ile Kurtuluş Savaşı'nda Manisa kitabı üzerine bir mülakat yapıldı. Kültür Bakanlığı, Kurtuluş Savaşı'nda Manisa kitabından belli sayıda satın alarak Türkiye'deki kütüphanelere gönderdi. Sonrasında Kültür Bakanlığı telif ücreti olarak 17 milyon lira gibi bir para gönderdi. Teoman Bey, bu parayı almadı ve parayı Manisa Kültür Sanat Kurumu'na verdi. Biz, Manisa Kültür Sanat Kurumu yayını olarak, o parayla Teoman Bey'in de dâhil olmak üzere 8 adet kitap çıkardık.

Manisa Kültür Sanat Kurumu Yayınları olan bu eserler:

- *Teoman Ergül, Kurtuluş Savaşı'nda Manisa 1919-1922, Manisa Kültür Sanat Kurumu Yayını 1. Güneş Ofset Baskı, İzmir, 1991.*
- *Muazzez Ünlü, XVI. Asırda Manisa'da Dokumacılık, Manisa Kültür Sanat Kurumu Yayını 2, Engin Mühendislik, Birinci baskı, Manisa*
- *Hakkı Avan, Onların Hikâyesi, Manisa Kültür Sanat Kurumu Yayını 3, Emek Matbaacılık, Birinci Baskı, Manisa, 2005,*
- *Hakkı Avan, Manisa Tarzanı Üzerine Yazılar, Manisa Kültür Sanat Kurumu Yayını, Emek Matbaacılık, Manisa, 2006.*
- *Necdet Okumuş, Şiirlerde Manisa, Manisa Kültür Sanat Kurumu Yayını, Emek matbaacılık, Manisa, 2006.*
- *Çetin Tezcan, Hüznün Atları, Manisa Kültür Sanat Kurumu Yayını, Emek matbaacılık, Manisa, 2007*
- *Dinçer Günday, Desenler Soldu Çekmede, Manisa Kültür Sanat Kurumu Yayını*

- *Erşen Akar, Kendime ve Kentime Dair Şiir, Manisa Kültür Sanat Kurumu Yayını, Ege Ofset, Birinci Basım, Manisa 2008*

Bu yayınların yanında, 5 sayı da Gediz Dergisini çıkarmayı başardık. Ben de Gediz dergisinin yayın yönetmeni olarak çalıştım. Sonrasında bu dergi, Erdoğan Erdem ile birlikte 23 sayıya ulaşır. Gediz dergisi Manisa'da Halk Evi dergisinden sonra ilk soluklu dergidir. Gediz dergisinde Teoman Ergül'ün yazıları yayınlandı.

Teoman Bey, Nurbanu romanını yazarken, beni aradı, "*Hakkımcım, Nurbanu'nun çatısını kurdum. Sende kadılık müessesesi üzerine kaynak var mı?*" diye sordu. Ben de bu alanda elimde eser yok dedim.

Bir gün Salihli'ye gittim. O günlerde Teoman Bey'in Nurbanu romanı çok satmaktaydı. Teoman Bey'i avukatlık bürosunda ziyaret ettiğim sırada, Teoman Bey'e bir postacı geldi. Bir evrak uzattı, onu imzaladı. Arkasından bir çek uzattı. Bana doğru dönerek, "*Hakkımcım bak 350 milyon lira telif ücreti geldi. Bu parayla senle kebab yeriz*", dedi. Nurbanu romanı ile ilgili uzunca bir yazı yazdım. Bu yazı, önce Mahalli Saruhan gazetesinde sonra da, 'Niobe'nin Kentinde' kitabımda yayınladı.

Teoman Bey ile birlikte başınızdaki tatsız bir olay geçti mi?

2005 yahut 2006 yılında Teoman Ergül ile birlikte Manisa'nın kurtuluş günü dolayısıyla çok önemli bir kişilik olan Müftü Âlim Efendi ile ilgili bir toplantı tertip ettik. Müftü Âlim Efendi'nin hayatı ile ilgili bir iş bölümü yaptık. Ben Âlim Efendi'nin doğumundan Milli Mücadele'ye kadar ki bölümü, Teoman Bey de Milli Mücadele dönemindeki Âlim Efendi'yi anlatacaktı. Manisa'nın kurtuluşunda çok önemli yeri olan Müftü Âlim Efendi, Yunanlılar Manisa'ya geldiğinde boynunda idam fermanı vardır. Müftü Âlim Efendi'nin nüfus kayıtlarına girerek onunla ilgili önemli bilgilere ulaştım. Âlim Efendi, eşinin ölümü üzerinde, eşinin kız kardeşi ile evlenir. Bu bilgiyi anlatınca seyirciler tarafından uğultular çıktı. "*Ne yapıyorsun? Sen onlarla uğraşma. Biz onun kahramanlığını beklerken sen ne yapıyorsun diye müdahale ettiler. Siz bunları niye yazıyorsunuz?*" diye, Manisa'daki dar ve tutucu çevre âdeta ikimizi de hain ilan ettiler. Toplantıda tatsızlık çıktı. Tertiplediğimiz toplantıyı, tepkiler nedeniyle bitiremedik. Teoman Bey ile ilgili başımızdan böyle bir olumsuz konferans geçti. Teoman Bey'in "*İşgal*" romanına o toplantıda tepki gösterdiler.

Manisa Kent Tarihi üzerine yazılanlar üzerine bir yazı yazdım. Bu yazıyı Teoman Bey çok beğendi. Bu yazım nedeniyle beni tebrik etti. Bu yazı hakkında yazı yazacağını söyledi. Ancak yazıp yazmadığını bilmiyorum.

Manisa Tarihi'ne iz bırakarak ayrılan değerli hukukçu-tarihçi ve yazar dostumu kaybetmenin üzüntüsünü yaşıyorum. O Sardes'in güzel insanı, araştırmaları ile Salihli, Manisa, Ege Bölgesi ve Kurtuluş Savaşı'na büyük katkı vermiş, bir yazar olarak, onu saygıyla anıyorum.

Suat Hayri Şarman'ın Gözünden Teoman Ergül⁴⁰

1996 yılında Teoman Bey, Manisa Baro başkanlığına aday oldu ve seçildi. Avukat Serhan Özbek, yardımcılığını, bende Baro sekreterliği görevini üstlendim. Teoman Bey, Baro başkanlığına seçildikten sonra, önce hedefler koydu. Bu hedefler kısa vadeli, orta vadeli ve uzun vadeli planlardı. Mesleki dayanışmanın artması, hukukun egemen olması, baronun mülk edinmesi ve bürokratik ilişkilerin artırılması gibi hedeflerin peşinden giderdi.

O büyük hedefler uğruna çalışırdı. Baştan programlayıp, icraata geçer ve sonuca giderdi. Çalışmalarında tümdengelim yöntemini uygulamıştır. Baro için koyduğu hedefleri iki yıl içinde gerçekleştirmeye çalışırdı.

Teoman Bey'in baro başkanlığı döneminde Manisa Barosu'nun çitası yükseldi. Baronun kültürel hayatı ve mesleki boyutu artmıştır. Manisa Barosu, Türkiye Barolar Birliği içinde önemli bir yere sahip oldu. İnsan Hakları ve Hukukun üstünlüğü açısından çok önemli görevler üstlendik. Bu alanda sonuç aldığımızı düşünüyorum.

Teoman Bey, saygı duyduğumuz, sevdiğimiz bir abimizdi. Salihli'de çalışmış olmasına karşın Manisa Barosu'nun her toplantısına gelirdi. Baronun işleri için çok yoğun çaba harcardı.

Teoman Ergül, Manisa Barosu'nda avukatlar nezdinde iz bırakmış bir avukattır. Bizim avukatlıkta yapılması gereken işlerin süresi vardır. Mesela temyiz süresi 7-15 gündür. Bize, ben bu süreleri bilmem, temyiz edilecek dosyayı ilk gün temyiz ederim ve işi son güne bırakmam derdi. Teoman Bey'in avukatlık mesleğindeki en önemli ilkesi yapılacak işleri ilk günü yapmasıdır. Bu ilkeyi, ben de avukatlık mesleğinde ondan esinlenerek uyguluyorum. Teoman Ergül'ün adını bir avukat olarak asla unutamayız. Teoman Ergül, dolu dolu bir kişilik, bir aydın olarak Manisa ve Türkiye'de iz bırakmıştır.

40 Avukat Suat Hayri Şarman 1978'den bu yana Manisa da serbest Avukatlık yapmaktadır. Suat Hayri Şarman ile 18 Ocak 2016 tarihinde avukatlık bürosunda görüşme yapılmıştır.

Erşen Akar'ın Penceresinden Teoman Ergül⁴¹

Teoman Ergül ile 1995-1996 yıllarında tanıştım. Manisa Baro Başkanlığı görevini yaparken, vali değişimlerinde, baro yönetimleri ile birlikte ziyarette bulunurlardı. Valiliğe geldiği zaman muhakkak uğrar, o tok sesiyle, merhaba arkadaşım derdi. Hal hatır sorardı. Ne yapıyorsun? Neler yazıyorsun? Nelerle uğraşıyorsun? Diye sorardı.

- Teoman Ergül, tam bir Manisa severdi. Onunki Manisa'ya karşı popülist bir sevgi değildi. Onun eserlerinde mitolojiden, ilkçağlara, Osmanlı dönemi ve Manisa'nın yangınlarına kadar araştırır ve yazardı. Yani Manisa sevgisi vardı.
- Onun "Kurtuluş Savaşı'ndaki Manisa" eseri meseleye odaklanışı ve anlatımı açısından rakipsizdir. Bu eseri, açık anlaşılır, yalın bir eser. Onun çalışması, bir dönemin tanıklığı ve Manisa'da atlılarla koşan bir çocuk gibiydi.
- Teoman Bey'in üzerinde tarihçiliğin ceketi olmadığı halde, zor bir tarih olan Batı Anadolu Tarihi'ni yazmıştır. Bu bölgenin örtülü kahramanlarını gün yüzüne çıkarmıştır. O kahramanları okuyucuyla buluşturmuştur. Bu açıdan çok önemlidir. Milli Mücadele Tarihi, Batı Anadolu eksenli yazılmadığı için bu eser ayrı bir öneme sahiptir.
- Manisa'nın Kahramanlığı, Urfa, Maraş ve Antep gibi olmadığı, zayıf olduğu yolundaki söyleme karşın, bu eser Manisa'nın Milli Mücadele sahnesinde, yerini almasını sağlamıştır.
- Manisa için ciddi ve profesyonel bir araştırmacıdır. Bu alanda dirsek çürütmüştür. O çok muazzam bir okuyucuydu. Bunu yazdıklarından anlayabilmek mümkündür.
- Teoman Bey, kara kaplı kitaplardaki tarihi, geniş kitlelere okutmak ve sevdirmek için tarih alanında eserler vermiştir. Ancak bu yolla, ilkçağlardan günümüze kadar zengin bir tarihi olan Manisa'nın tarihi okutulabilirdi. Ben öyle yorumluyorum.
- Teoman Bey, tok sözlüydü. Lafını eğmez bükmez, sözünü cesaretle söylerdi. Teoman Ergül dürüsttü, lekesizdi. Mesleği ile ilgili tek bir leke yoktu.

41 Erşen Akar, Manisa Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürü olarak halen görev yapmaktadır. Kendime ve Kentime Dair, Sevgili Manisa, İçten İçte Sonra Dışa ve Gündeyişler adlı dört adet kitabı bulunmaktadır. Akar Erşen, Gündeyişler, Engin Mühendislik, I. Baskı, 2015, Manisa. Erşen Akar Manisa sevdalısı bir şairdir. 18 Ocak 2016 tarihinde, Manisa Valiliğinde görüşme yapılmıştır.

- Bilge adamlar, fikriyatların etkisi altında kalmazlar. Teoman Bey, o soydandır. Onun kişiliği tutumu ve davranışları, kendi fikriyatının esiri değildir. Hayatının her anını hak etmiş, dolu dolu bir kişidir. O bir cevher, güzellik abidesiydi. Onunla hiçbir arkadaşlık, mesleki, akrabalık bağım olmamasına karşın, çalışmayı, üretmeyi, kardeşliği, dostluğu önemsemek gerektiğini düşündüğüm için onu önemsiyorum.
- Hukuk gibi asık yüzlü bir dalda çalışmasına rağmen bunca eser üretti. Yazmak onun bir sürü şapkasından biriydi. O tarihçi, romancı, hukukçu, savcı, avukat ve barocuydu. Onun çok şapkası vardı. Şapkaları ışıltılıydı. İyi insan, iyi baba, iyi dosttu. Teoman Ergül bütün rolleri çok iyi oynadı. Taşrada bu kadar iyi işler yapmak, topluma mal olmak çok zordur. Taşranın soğukluğuna, beğenmemesine karşın, taşrada avukat olup da bu kadar iş başaran çok azdır.
- Herkes ondan, anlatamayacağı ölçüde faydalandı. O özlediğimiz biçimde bir insan tipiydi. Gerçekleştirdikleri benzersizdi. Ruhuna gani gani rahmet diliyorum.
- Manisa'yı araştırmak ve yazmak konusundaki coşkusuna bizzat tanık oldum. Çalışkan bir insandı. Manisa'nın Kültür Tarihi'ne ad koyup öyle veda etti bizlere. Ne mutlu şehrine ve hemşehrilerine borcunu ödeyip de gidenlere. Allah rahmet eylesin. Hatırası, hizmet ve eserleri baki kalsın. Sevgi ve saygılarımla.

Bir Müvekkilinin Gözünden Teoman Ergül⁴²

Selendi'de Selendi Halk Kültür Dayanışma Derneği üyesi öğretmenler, 24 Aralık 1979 yılında Kahramanmaraş olaylarında yüzlerce insanın katledilmesi nedeniyle o olayların yıl dönümünde derslere bir gün girme-yerek, dersleri boykot ederler. Selendi'de, bu boykota elli civarında öğretmen katılır. Bu boykota katılan birçok öğretmen, boykota katıldıkları gerekçesiyle üçte bir maaş verilerek açığa alınırlar. Daha sonra bu boykottan dört buçuk ay ceza alırlar. Selendi Halk Kültür Dayanışma Derneği yedek üyesi Selim Kurt, 12 Eylül 1980 Darbesi'nin ardından kapatılan

42 Selim Kurt 1958 Manisa'nın Selendi İlçesinin Çortak Köyü'nde doğar. 1976 Çanakkale Öğretmen Okulu'nu bitirir. Aynı yıl öğretmenliğe başlar. 1989- 1995 Yılları Arasında Belçika'da Türkçe Kültür Dersleri Öğretmeni olarak görev yapar. Limshour Hassel Üniversitesi Modern Diller Fakültesinde Türkçe Okutmanlığı yapar. Bu üniversiteden B düzeyinde Hollandaca- Felemenkçe diploma sahibidir. 1998-2001 Selendi, 2001-2003 Kula ilçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2003-2009 Manisa İl Milli Eğitim Müdür Yardımcılığı, 2009 Köprübaşı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2009- 2014 Manisa İl Milli Eğitim Müdür Yardımcısı görevlerinde bulunur. 2014 Yılından bu yana Manisa İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nde Eğitim Uzmanı olarak görev yapmaktadır. Selim Kurt ile 26.01.2016 Tarihinde Salihli de görüşme yapılmıştır

ve mühürlenene, Selendi Halk Kültür Dayanışma Derneği'nde yapılan bir arama sonucunda, dernekte bulunan bir suç unsuru gerekçesiyle, kardeşi Cemil Kurt ile birlikte, karakola götürülerek gözaltına alınır. Derneğin diğer üyeleri de daha önce gözaltına alınmıştır. Burada bir kitabın içindeki Atatürk'ün resminin favorileri, solculara atfedilen L biçimli favorilere ve Lenin'e benzetilmiş, saçları ile oynanmıştır. Bu durum Atatürk'e hakaret teşkil ediyor diye tutanak tutulmuş ve bu gerekçe ile Dernek üyeleri gözaltına alınmışlar. Selim Kurt ve kardeşi Cemil'in gelmesi ile birlikte gözaltına alınan derneğin diğer üyelerine güç verirler. Gözaltına alınan toplam yedi kişidir. Gözaltına alındıkları gece yan koşullardan bağrışlar ve işkence sesleri ile geceyi geçirirler. Sabah saatlerinde de yan koşuştan bir kişiyi öyle bir döverler, öyle bir döverler ki, adamı inim inim inletirler. İşkence sesleri arasında sabah ederler.

Sabahleyin derneğin beş yöneticisini gözaltına alarak diğerlerini serbest bırakırlar. Serbest bırakılanlar müthiş mutlu olurlar. Ancak içerde kalanlar içinde üzölmektedirler. Serbest kalanlarla ertesi günü toplanarak durum değerlendirmesi yapmışlar ve ne yapacaklarına karar vermişlerdir. Görüşmede, içerde tutulan arkadaşları için hemen bir avukat tutulması gerekli görölmüştür. Çünkü arkadaşlarının, alınıp Manisa'ya yahut İzmir'deki Sıkıyönetim Mahkemesine gitmesi, sonu belirsiz işlerin içine düşmesi söz konusudur. O dönemde Selendi'de avukat yoktur. Selim Kurt, Salihlilili bir öğretmen arkadaşı olan Cuma Esentürk'den Avukat Teoman Ergül'ün adını duyar. Ertesi günü, doğru Salihli'ye Keskiner Pasajı'nda ki Teoman Ergül'ün bürosuna gelir. Ergül, ona çay falan söyler. Ardından buyurun sizi, dinliyorum der. O arada otururken Teoman Bey'in Burdur'da solcu gençlerin davasına gittiğini yahut gideceği yolunda bir konuşmaya kulak misafiri olur. Selim Kurt, Selendi'deki başlarından geçen olayı anlatır. Selendi'de Halk Kültür Dayanışma Derneği'nde yapılan bir aramada Atatürk resminin karalanması, onun Lenin'e benzetilmesi ve Atatürk'e hakaret edildiği gerekçesiyle kardeşi ile birlikte derneğin yöneticilerinden beş kişinin tutuklanmasını anlatır.

Teoman Bey, "Ne olmuş Atatürk'ü Lenin'e benzetmekle? Bak sen de Atatürk'e benziyorsun. Ne olacak yani?" diye cevap verir. Üstelik bu işten bir şey çıkmayacağını, Selendi'ye gelip bu işi çözeceğini söyler. Bunun üzerine Selim Kurt, çok rahatlar. Bu olayla ilgili vekâlet işlerini yapar ve Teoman Bey'i avukat olarak tutarlar. Bir ay sonra olay neticesinde beş kişi hakkında açılan dava sonucunda dernek yöneticileri tutuklanarak Selendi cezaevine konulur.

İlk mahkeme için Teoman Bey Selendi'ye gelir. Mahkemede karakol komutanının ve komiserin baskını nasıl yaptıkları konusunda ifadeleri alınır. Mahkeme salonuna karakol komutanı silahı ile girer. Hâkim "sen bilmiyor musun mahkeme huzuruna böyle girilmeyeceğini?" diye bağırır. Hâkim tarafından çok fena azarlanan jandarma komutanı tir tir titreyerek, doğru dürüst yapılan baskını bile anlatamaz. Av. Teoman Bey, mahkeme huzurunda, Selendi Halk Kültür Dayanışma Derneği'ne yapılan jandarma baskınınun polis ile birlikte kanuna uygun biçimde yapılıp yapılmadığını sorar. Baskını jandarma tek başına yaptığı halde, polis komiseri sanki polis de varmış gibi mahkemede, baskının polis ile jandarmanın birlikte yaptığını anlatır. Kanuna göre kırsalda jandarma, belediye sınırları içinde polis baskın yapabilecekken, şehir sınırları içinde jandarma, ancak polis gözetiminde baskın yapabilmektedir.

Av. Teoman Bey söz alır: *"Efendim bir kere Selendi Halk Kültür Dayanışma Derneği solcu gençlerin bir araya gelerek, yasalar çerçevesinde kurdukları bir dernektir. Suç unsuru olarak atfedilen bir kitabın içindeki Atatürk resminin tahrifatı bir suç teşkil etmemektedir. Atatürk'ün resminin üzerini çizmek, karalamak suç unsuru sayılmaz. Bu yapılan iş Atatürk'e hakaret de sayılmaz. Bir kere söyleyeyim. Türkiye'de solcular Atatürk'e hakaret etmez, ancak Atatürk'e eleştiri yöneltebilir. Türkiye'de bu işi, diğer kesim yapar. Kaldı ki bu derneğe giren çıkanların kimler olduğu da belli değildir. Dolayısıyla bu beş kişinin salıverilmesini ve tutukluluk hallerinin bitirilmesini istiyorum,"* der.

Selim Kurt ve arkadaşları Teoman Bey'in bu güçlü savunması karşısında kendilerini çok güçlü hissederler. Bir mahkeme salonunda bir avukatın, hâkim karşısında özgürce düşüncelerini ifade etmesinin somut bir örneğini görürler. Bu savunma üzerine mahkeme, Selendi Halk Kültür Dayanışma Derneği'nin beş yöneticisini serbest bırakır. Bu beş kişinin yazı örnekleri ve Atatürk'ün karalanan ve favori çizilen resmi adli tıpa gönderilir. Gelen sonuçlar neticesinde onların yapmadığı ortaya çıkar.

Teoman Bey, bir ay sonraki mahkemeye de gelir. Selim Kurt, onu Selendi arabasına kadar uğurlamak için garaja kadar gider. Teoman Bey'e, *"Borçlarının ne kadar olduğunu, şu an veremeyeceğini, ama toplayıp vereceğini"* söyler. Teoman Bey, Selim Hoca'ya: *"Borcun mücadeleye devam etmek. Borcunuz falan yok. Hepinizi gözlerinizden öpüyorum. Benden bu kadar"* diye cevap verir. Ben o gün, *"Gerçekten yüreğini bu ülkeye adanmış, avukatların, öğretmenlerin ve aydınların ne anlama geldiğini anladım. O günkü atmosferde Teoman Bey bize dağlar kadar destek olan, güç veren, tavizsiz net bir hayat felsefesi olan mücadelesinde, davasında, sözle değil özülle destek olan bir avukattır."*

2009 yılında Denizli'nin Karahaayıt beldesinde bir otelde düzenlenen avukatlar yemeğine Selim Kurt da davet edilir. Buradaki yemek arasında yıllar sonra Teoman Bey'i görür. Vefa duygusu ile hemen masalarına gider. Teoman Bey, avukat arkadaşları ile birlikte sohbet etmektedir. Bir süre bekledikten sonra Selim Kurt, başına gelen olayları ve bu olaylardan Teoman Bey'in onları nasıl kurtardığını ve onlara nasıl büyük bir iyilik yaptığını anlatır. Bu anlatım sonrasında Teoman Bey'in avukat arkadaşları, Teoman Bey'i alkışlarlar.

Teoman Bey tebessüm eder. *"Bunlar sıradan işlerimizdi. Biz hep böyleydik"* diye cevap verir.

Habib Bektaş' ın izlenimlerinden, Teoman Ergül⁴³

Habib Bey Merhaba, size daha önce Teoman Bey'i sormuştum. Sizden isteğim kısacık da olsa Teoman Bey ile ilgili olarak bir şeyler paylaşmanız. Acaba sizi zorlamış olur muyum? Bu konuda da sizi sıkmak istemem. Tabii uygun görürseniz, yazmanızı isteyeceğim. Sizin Teoman Bey ile ilgili yapılan bir çalışmada muhakkak olmanız gerektiğini düşünüyorum. 2013 yılında yapılan Salihli Sempozyumu'nda sizin kulaklarınızı çınlattık. Teoman Bey şöyle demişti: *"Habib Bektaş bu sempozyumda muhakkak olmalıydı."* Ben de *"Kesinlikle olmalıydı, sizin 'Mitolojide Manisa' eseriniz ile ilgili olarak ona ulaşmaya çalıştım ancak ulaşamadım"* dedim. Sizden saygı ile bahsettik.⁴⁴

Habib Bektaş ile yapılan görüşmede Teoman Ergül ile ilgili samimi, dostane ilişkilerinden notlar:

Teoman Bey ile nerede nasıl tanıştınız?

Teoman Abi ile ne zaman, hangi ortamda tanıştığımı anımsamıyorum. Tahminde bulunabilirim. Büyük bir olasılıkla bizi Sevgili Zafer Keskiner tanıştırmış olabilir. Mekân, Bozdağlar, belki!

43 Habib Bektaş 1 Mart 1951'de Salihli'de doğdu. Okul yaşamı kısa sürdü, okuma yazma öğrenecek kadar okula gitme olanağı buldu. İş yaşamı çıracıklıkla başladı. Yirmi bir yaşına kadar çeşitli işlerde çalıştı, daha sonra iş göçüne katılarak Almanya'ya gitti, değişik işlerde çalıştı. Almanya'nın Erlangen kentinde yaşıyor, evli ve iki çocuğu var. Uzun yıllardır şiir, öykü, roman, tiyatro oyunu, radyo oyunu, araştırma dallarında yapıtlar verdi. Almanca ve Türkçe basılan kitapları değişik ödüller kazandı. Hamriyanım adlı kitabıyla Milliyet Roman Ödülü'nü, Gölge Korkusu'yla İnkılap Roman Ödülü'nü kazandı. Ayrıca Almanya'da Erlangen Kültür Ödülü'nü kazandı. Dil Derneği Ömer Asım Aksoy Ödülü'nü aldı. http://www.siirakademisi.com/index.php?/site/sair_hayat/380 (Erişim 14.02.2016)

44 Habib Bektaş'a 23 Ocak 2016 tarihinde gönderilen elektronik mektuba, Habib Bektaş, 14.02.2016 tarihinde cevap vermiştir.

Nasıl Dost oldunuz?

Nasıl dost olduk? Bilmem ki! O benden yaşça büyüktü. Benim gibi değildi, iyi bir belleği vardı. Ve iyi bir araştırmacıydı. Şimdi bana sorsanız, iyi bir araştırmacı nasıl olur? Şöyle yanıtlarım: Sabırlı, bilgiye ulaşmak konusunda inatçı, kılı kırk yaran, çalışkan, insan ilişkileri iyi bir insan. Bunlar iyi şeyler, güzel şeyler. Böylesi meziyetlere sahip bir insanla dost olmayı, olabilmeyi bir ayrıcalık olarak görmüşümdür. Biliyor musunuz, dostluklar, o dostça birliktelik, ortak ilgi alanları her iki tarafı da besler. Hele her iki taraf da bir nebze hoşgörülüyse, bildiğini, gördüğünü paylaşıyorsa, heyecanlanıyorsa bir çocuğun yeniye olan açlığıyla/aşkıyla, verimli olur. Çok şey kazanırsınız.

Ondan birçok şey öğrendiğimi düşünüyorum. Beni birçok kez Salihli'de ve Gökova'da evinde konuk etmiştir. Saygıdeğer eşini, sağlıklı, güzel, sevimli oğulları Oben ve Ozan'ı da tanıma şansım oldu. Dolayısıyla Teoman Abiyi aile ortamında görmek, yaşamak kısmet oldu. Çok iyi bir eş, çok iyi bir baba olduğunu anımsıyorum. Ve iyi kalpli bir oğul. Zira babasını da tanıma fırsatım oldu. Teoman abinin babasına davranışındaki doğal saygı, sevgi aklımdan çıkmaz.

Mitolojide Manisa kitabının ortaya çıkmasında birlikte çalışmalarınız oldu. Böyle bir çalışmaya nasıl karar verdiniz?

Kitap? Doğru, onunla ortak bir çalışmamız oldu. Ve o çalışma kitaplaştı. Şu anda o kitaptan bende yok. Ah göçler, yabanda yaşamak, savrulmak... Kitaplarımın bir bölümü yurt dışında, bir bölümü Salihli'de, dediğim gibi bir bölümü de savruldu gitti. Şimdi adını dahi anımsamadığım bir çalışmamız oldu. Çalışmanın konusu elbette Sart, dolayısıyla Lidya idi. Tarihi masal tadında anlatan Heredot'tan Teoman Abinin seçtiği ya da derlediği, bilemiyorum şimdi, metinler üzerine çalıştım. Bir anlamda onları yeniden yazdım. Lirik metinlere ya da düzyazı şiirlere dönüştüğünü anımsıyorum. Belki de bana öyle geliyordur. Bilemiyorum. Sonra kitaplaşma aşamasında bana yazdı Teoman abi, sordu. Kitabın kapağına, kendi adının yanına benim adımı koymak istediğini ilettiler. Ben de, içeriğini şimdi tam olarak anımsamıyorum, bir mektup yazıp, böyle küçük bir yardım için adımı yazmasına gerek olmadığını söyleyip teşekkür etmiştim. Yanlış anımsamıyorsam kitaba yazdığı önsözde yazışmamızdan söz edip adımı kitaba koymak istediğini, benim de buna gerek olmadığı doğrultusundaki yanıtlarımı incelikle vurgulamıştı. İyi ki öyle bir çalışmayı yapmışız.

Teoman Bey ile ilgili yaşadığınız unutamadığınız bir anınız var mı?

Anı çok Bünyamin Bey... Çok ama belleğimiz anılar konusunda bizi yanıltabilir. Belleğimiz bize ihanet edebilir. Ya da yaşananı yaşadığı gibi değil de, yaşanmasını istediğimiz gibi saklamış olabiliriz. İlginç olduğunu düşündüğüm bir anı şu: Onun Nurbanu adlı romanı aklıma geliyor, İnkılap Yayınevinde çıkan. O kitap henüz yayımlanmadan okumuştum. Bana ciltlettirdiği tek nüshayı vermiş ve okumamı istemişti. Ama bunu incelikle sormuştu. Elbette okuyacağımı söyledim. Ve okudum. Sonra da dosya üzerine düşüncelerimi söyledim. Büyük bir olasılıkla yazılı, mektupla. O zamanlar e-posta filan yoktu ki! O, okuduğum nüsha hâlâ bendedir, sanıyorum Almanya'da.

Teoman Bey ile ilgili olarak duygu ve düşünceleriniz nelerdir?

Teoman Abiyle ilgili duygum, düşüncem? İyi ki tanımışım onu, ve saygıdeğer eşi Kâmuran Hanımefendiyi, ve elbette oğullarını. Dostluğumuzdaki tek olumsuzluk benden kaynaklanıyordu: O da coğrafya anlamında. Uzaklarda yaşıyor olmam, buluşmalarımızı, görüşmelerimizi sınırliyordu. Bölük pörçük, diyebilirim. Sonraları Salihli'ye daha az gelir oldum. Araya uzun zaman dilimleri girdi. Sonra o da Ankara'ya gidince bir kopukluk oldu.

Şimdi aklıma geldi, anılar diyorsunuz ya... Yaz aylarında Bozdağlar'a kaçışlarımızı unutmam mümkün mü! Kaçmak fiilini seçişim şundan: sıcaktan kaçmak. İçtiğimiz öğle rakıları. Hadi öğle demeyelim de, ikinci rakıları.

Düşündüklerini, söylemek istediklerini kalın çizgilerle, altını çizerek söyleyen güzel bir insan fotoğrafı var gözlerimin önünde. Nur içinde yatsın. Keşke onunla daha sık, daha çok birlikte olabilseydim.

Sonuç

Türkiye gibi konuşanı çok, yazanı, çizeni ve okuyanı kıt bir ülkede, yazmış ve okumuş bir aydıdı. Teoman Ergül okuyan, fikir üreten, düşünen, yazan, son derece çalışkan ve çok boyutlu bir kişiydi. Dostları ve dostlukları değerliydi. Özü ve sözü birdi. Çizgisini değiştirmemiş, fakat kendisini çok geliştirmişti.

Üretken bir insandı. Hukukçu olmasına, avukatlık mesleğini icra etmesine ve bu meslekten geçimini sağlamasına rağmen, birçok tarihçiden daha fazla tarihle ilgili eser üretmiştir. Birçok edebiyatçıdan daha fazla edebi eser vermiştir.

Çalışmaları, tarihi belgelerin yığılanmasıyla değil, araştırılıp, incelenip, analiz ve sentezlenmesiyle meydana getirilmiştir. Sonunda anlamlı ve kıymetli değerlendirmelere ulaşmıştır.

Manisa'da birçok insan, O'nu Salihlili zannetmektedir. Birçok Manisalıdan daha fazla, Manisa kültür hayatına katkı sağlamıştır. Teoman Ergül Manisa'yı sevmiş, Manisalıları Teoman Ergül'ü sevmiştir.

Kaynakça

Akar Erşen, Gündeyişler, Engin Mühendislik, I. Baskı, Manisa, 2015.

As Bünyamin, Hukukçu -Yazar Teoman Ergül'ün Yaşamı ve Salihli Konusundaki Eserleri, Salihli Sempozyumu Bildirileri -3, (Editör. Prof. Dr. Nurettin Gülmez) 1. Basım, Teknoofset Matbaacılık, İzmir, 2013.

Avan Hakkı, 1949 Doğumlu, 67 Yaşında, 03.01.2016 Tarihinde görüşme yapılmıştır.

Avan Hakkı, Manisa Tarzanı, II. Baskı, Manisa Ofset Basın Yayın Matbaacılık San. Tic. İzmir, 2013.

Cengiz İlhan'ın Teoman Ergül'e mektubu, 2 Şubat 2006 tarihli mektubu. (Bu iki mektup, Teoman Ergül sağlığında 15 Mart 2013 tarihinde yapılan görüşme sonrasında tarafımıza göndermiştir)

Cumhuriyet Gazetesi, 14.8.1968, s. 2.

Cumhuriyet Kitap Eki, 10 Haziran 2014, Sayı 1270,

Dayı Esin, Sinever Dr., Prof. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu'nun Hayat Hikâyesi, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 28, Erzurum, 2005. Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu Özel Sayısı, s. 4.

Ergül Ozan, Babam Teoman Ergül'ün Ardından Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Mayıs-Haziran 2015, Yıl 28, Sayı, 118.

Ergül Teoman, Antik Uygarlıkların Mirasçısı Bir Kentin Özgün Tarihi, Salihli Belediyesi Yayını, 3. Baskı, Şen Matbaa, Ankara, 2010.

Ergül Teoman, Kurtuluş Savaşı'nda Manisa, Kebikeç Yayınları, Şen Matbaa, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2007.

Ergül Teoman, Salihli Tarihi, I. Baskı, Tanık Matbaacılık, 1982, İzmir.

Ergül Teoman, Yetmiş Yıl Önce Başlayan İlk ve Orta Öğretim Sürecinden Akılda ve Fotoğraflarda Kalanlar Kebikeç Dergisi, sayı 36, yıl 2013.

Teoman Ergül, Vahdettin ve Mustafa Kemal Ekseninde Milli Mücadele, Akılçelen Kitaplar, Ayrıntı Basım Yayım ve Matbaacılık, Ankara, 2013.

Erkenci Hüseyin, 1945 doğumlu, 71 yaşında, 6 Ocak 2016 tarihinde avukat Sevgi Baykal'ın hukuk bürosunda görüşme yapılmıştır.

Erşen Akar, 1952 Doğumlu, 64 Yaşında, 18 Ocak 2016 Tarihinde, Manisa Valiliği'nin de görüşme yapılmıştır.

Gediz Dergisi, Şubat 1993, Sayı 2.

- Habib Bektaş, 1951 doğumlu, 65 yaşında. Habib Bektaş ile 23 Ocak 2016, 14 Şubat 2016 tarihlerinde mail üzerinden görüşme yapılmıştır.
- Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun Teoman Ergül'e 22.11.1970 tarihli mektubu.
- Kasaba Sanat Edebiyat ve Kültür Dergisi, Yıl 5, Güz, 17.
- Kızıltan Ulukavak, 1937 Doğumlu, 79 Yaşında, Kızıltan Ulukavak ile 11. 01. 2016 tarihinde mail üzerinden görüşülmüştür.
- Kurt Selim, 1958 Doğumlu, 58 Yaşında, Kurt ile 26.01.2016 Tarihinde Salihli de görüşme yapılmıştır.
- Manisa Exspres Gazetesi, 11 Ekim 1983, Düşünceler ve Düşünürler Köşesi, Hakkı Avan.
- Pala Mustafa, 1945 doğumlu, 71 yaşında, 18 Ocak 2016 tarihinde Manisa Birlikte görüşme yapılmıştır.
- Şarman Suat Hayri, (Avukat), Suat Hayri Şarman ile 18 Ocak 2016 tarihinde avukatlık bürosunda görüşme yapılmıştır.
- Şenel, Ünal, Necdet Bilgi, Ferhat Berber, (Haz.) Manisa Konuşmaları (2000-2001), Printer Ofset Matbaacılık, İzmir, 2013.
- Tanör Bülent, Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları, 1918-1920, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Tekin Arslan, Dr. Edebiyatımızda İsimler, Boğaziçi Yayınları, 5. Baskı, 2012, İstanbul.
- Telci Cahit, Doç. Dr. XV ve XVI Yüzyıl da Sart ve Çevresi, Salihli Sempozyum Bildirileri - 1 (Editör, Prof. Dr. Nurettin Gülmez), I. Basım, Teknoofset Matbaacılık, İzmir, 2013
- Turan Yüksel, (Haz.) Yazarlar ve Şairler Sözlüğü, Cemre Yayıncılık, Prizma Pres Matbaacılık İstanbul,1998.
- Varlık Dergisi Kitap Eki, Ocak 2006, Teoman Ergül ile Nurbanu Romanı Üzerine Söyleşi,
<http://kimdirkimdir.com/ilhanberk> (Erişim 07.02.2016)
<http://turanerol.kimdirkimdir.com/> (Erişim 07.02.2016)
http://www.zaman.com.tr/gundem_eski-milletvekili-muhlis-cetin-yilmaz-vefat-etti_320629.html (Erişim 07.02.2016)
<http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/adliye-koridorlarinda.pdf> (Erişim 10.02.2016)
http://www.siirakademisi.com/index.php?/site/sair_hayat/380 (Erişim 14.02.2016)

“ROMAN TADINDA” BİR MİLLİ MÜCADELE TARİHİ*

*Fevzi ÇAKMAK***

Hukuk, politika ve tarih konularında yirmiye yakın kitap kaleme almış bulunan hukukçu-yazar Teoman Ergül, *Vahideddin-Mustafa Kemal Ekse-ninde Milli Mücadele* isimli çalışmasını 2013 yılında okuyucusuyla paylaş-mıştı. Tarihsel olaylara, duygulara yer vermeden, bilimsel ahlak ve de-ğerleri benimseyerek ve olabildiğince objektif davranarak bakan bir bilim insanı olan Teoman Ergül, bu çalışmasıyla, 2014 yılında “Sosyal Bilimler Araştırması” dalında Yunus Nadi Ödülü’ne layık görüldü. O’nu ödüle la-yık gören seçici kurul içinde Dr. Erdal Atabek, Prof. Dr. Rona Aybay, Dr. Alev Coşkun, Prof. Dr. Emre Kongar, Prof. Dr. İoanna Kuçuradi ve Prof. Dr. Ahmet Mumcu’dan oluşan çok değerli bilim insanları yer alıyordu.

Teoman Ergül ödül töreninde yaptığı konuşmasında, duyduğu mutlulu-ğu dile getirirken, hukuk adamlığı yanında uzun yıllarını verdiği ve pek çok eser ortaya koyduğu yazarlık dönemine ilişkin şu anısını paylaşıyo-rdu: “*Bir hak değimi ile ‘Yiğidin hakkı üçmüş. 1969 yılında Gördes savcısı iken, genç bir avukat arkadaşım-la birlikte, ‘Çerkez Ethem Olayı’ isimli bir senaryo demesiyle ilk kez Yunus Nadi Ödülü’ne katıldım. Sonra 1991’de ‘Kurtuluş Sa-vaşı’nda Manisa’ isimli eserimle katıldım. O zaman ki jüri, sağ olsun eserimi,*

* Bu çalışma, Cumhuriyet Gazetesi Kitap Eki’nde 6 Şubat 2014 (Sayı 1251) yayınlanan yazının güncellenmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, fevzi.cakmak@deu.edu.tr

övgüye değer gördü ve ben bununla yıllarca övündüm. Bu sefer Milli Mücadele isimli kitabımla, sayın jüri beni ödüle layık buldu”.

Teoman Ergül, Milli Mücadele yıllarında yaşananları, Mustafa Kemal Paşa ile son padişah VI. Mehmed Vahideddin’i odak noktasına alarak ve yer yer ayrıntılara da yer vererek kaleme aldı. Mustafa Kemal ve Milli Mücadele tarihi üzerine çok sayıda çalışma yapılmasına karşın; kimi çevrelerce o günlere ilişkin çeşitli iddialar ortaya atılmakta ve tartışılmaktadır. Fakat Vahideddin’in Milli Mücadele’deki yerini, tutum ve davranışını ayrıntılı ve derli toplu bir şekilde ortaya koyan çalışmaların eksikliği kendini hissettirmektedir. Son yıllarda Türk tarih yazıcılığında, geçmişte yaşananlara ilişkin, mevcut belge, bilgi ve çalışmaları dikkate almadan, siyasal konumlara göre yapılan yorumlardan hareket edilerek yeni yargılarda bulunmak gibi bilimsellikten uzak bir yöntem kendini göstermektedir. Ve bu davranış bazı kesimler tarafından bir zenginlik olarak algılanabilmektedir. Tarihi kişilikleri “*Senden olan; benden olan*” yaklaşımıyla tasnif çabası, gerçeği alt üst etmektedir. Bilimsel objektifliği, ahlak ve etik değerleri dikkate almadan; her kişinin kendi dünya görüşüne göre yeni bir tarih yazma isteği zenginlik değil, zayıflıktır. Çoğu zaman araştırmacı unvanıyla ortaya çıkan pek çok kişinin; kendi dünya görüşlerini tarihin koridorlarında yarıştırmasının ürünü olan bu çalışmalar, tarihi olaylar üzerinde zihin bulanıklığı yaratmaktan öte ne işe yarar?

İşte yakın tarihimize ilişkin çeşitli yorum ve yargılarda bulunarak, yeni ve bambaşka bir tarih oluşturmak isteyenler, Mustafa Kemal ile Vahideddin arasındaki ilişkiden hareketle, Milli Mücadele’de yer alan aktörlere, yeni roller devşirerek, yeni bir tarih yazılmasını talep etmekte ve bu yonde adımlar atmaktadırlar. Burada Vahideddin’e etkin bir rol verilmesi istenmektedir. Yeri geldiğinde Vahideddin’e biçilen rol, o denli abartılı olmaktadır ki; O’nun Milli Mücadeleyi örgütlediği, bu düşüncenin uygulaması olarak Mustafa Kemal Paşa’yı Anadolu’ya gönderdiği ve tüm olumlu gelişmelerden haberli olduğuna yönelik iddialar devamlı surette dile getirilmekte ve yeri geldiğinde yazıya dökülmektedir.

İşte Teoman Ergül, sade ve anlaşılır bir dille ortaya koyduğu çalışmasında, Milli Mücadele yıllarına ilişkin belli kesimler tarafından yapılmak istenilen ya da heves edilen “*Rol Devşirilmesi*”ne, dönemin kaynaklarına, belge ve bilgilere dayanarak karşı çıkmıştı. Genel olarak Milli Mücadele yılları, özelde ise Mustafa Kemal Paşa ve Vahideddin arasındaki ilişkiden hareketle, çoğu zaman süreç içinde yer alan şahıslara ağırlık vererek, yeri geldiğinde olayların ayrıntılarına değinerek, yaşananları akıcı ve anlaşılır

bir dille ve bir roman tadında, her kesimden okuyucunun sıkılmadan, zevkle okuyacağı, sade bir üslup kullanarak okuyucuya sunmuştu. Ve bunu yaparken, geçmişi bugünden yorumlamaya çalışmak yerine, kaynakları o günün şartları içerisinde değerlendirmeyi ihmal etmemiştir.

Ergül, çalışması sırasında kendi düşünce dünyasında yaşadığı değişimi ve geldiği noktayı şu sözleriyle ifade etmekten geri durmuyordu:

“Pek çok kişi tarafından tekrarlanan ‘Mustafa Kemal’in tek aktör’ olmadığı bir milli mücadele tarihi yazmak amacıyla işe başladım. Ancak, çalışma ilerledikçe gördüm ki, Mustafa Kemal’i ön plana almadan bir Milli Mücadele tarihi yazmak, pek amiyane deyimle ‘yumurtasız omlet yapmak’ kadar imkânsızdır. Ancak Mustafa Kemal’in yararlandığı bileşkeyi de iyi tanımlamak, ‘Milli Mücadele’ döneminde bu bileşkeyi yaratan çeşitli unsurları gözden uzak tutmamak gerekmektedir”.

Vahideddin-Mustafa Kemal Ekseninde Milli Mücadele isimli çalışmada, olaylardan ziyade şahıslar ön plana çıkarılırken; süreç içinde yer alan aktörlerden, olumludan olumsuz giden bir eksen oluşturulmuştu. Oluşturulan eksenin olumlu ucunda Mustafa Kemal Paşa’ya diğer ucunda ise Padişah Vahideddin’e yer verilmekteydi. Bu yapı içinde, Milli Mücadele yılları, bu süreçte yer almış kişilerin görevleri ve sorumlulukları, duygu, düşünce ve eylemleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştı.

Çalışmayı okuduğunuzda, dikkati çeken noktaların biri de, olaylara tek bir pencereden bakılmayarak; bir olayın, İstanbul, Anadolu, işgalci güçler ve aktörleri tarafından algılanış şekline bir arada yer verilmiş olmasıydı. Böylece okuyucuya geniş bir bakış açısı sunulurken; farklı kaynaklar kullanılarak, okuyucunun ikna olmasına ve kafalarda soru işaretleri kalmamasına özen gösterilmişti. Metin içinde akıcılığı bozmamak adına, kimi olayların ayrıntılarına dipnotlarda yer verilmiş ve okuyucunun konuya ilişkin farklı kaynaklara da yönelmesine özen gösterilmişti. Böylece çalışma içinde, aydınlatmak ve yönlendirmekte, dipnot tekniğini önemli bir araç olarak kullanılmış; Teoman Ergül, bilgi ve birikimini okuyucusuyla paylaşmaktan geri durmamıştı.

On sekiz bölümden oluşan bu çalışmanın, ilk dört bölümünde Vahideddin ile Mustafa Kemal Paşa’nın kişilik analizlerine ve ikili arasındaki ilişkinin çeşitli boyutlarına yer veriliyor; sonrasında Milli Mücadele yıllarında yaşananlar, Vahideddin ve Mustafa Kemal Paşa merkeze alınarak ortaya konuluyordu. Burada birkaç konu başlığına değinmek gerekir: *“Mustafa Kemal Paşa Anadolu’ya dönüyor; Vahideddin, Anadolu’yu Milli Mücadele’ye*

karşı ayaklandırmak istiyor; Vahideddin Anadolu Hareketini boğmak için çırpınıyor; Anadolu Yüklerinden Kurtulmaya Çalışıyor..." Kitabın "Yaşamlar Değişiyor" isimli son bölümünde, Padişah Vahideddin'in ülkeyi terk ediş sürecine değinilirken, Vahideddin'in 1923 yılında Mekke'de yayınladığı beyannameye aynen yer verilmektedir.

Vahideddin-Mustafa Kemal Ekseninde Milli Mücadele isimli çalışmasıyla, "Yunus Nadi Ödülü"ne layık görülen bir çalışmayı kaleme alan; çağdaş düşünceyi ve demokratik düzeni savunan; Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Cumhuriyet'in bu millete kazandırdığı değerlerin farkında olarak, tüm yaşamını bu değerler çerçevesinde sürdüren çok saygın bir hukukçu ve değerli bir bilim insanı olan Sayın Teoman Ergül'e Allah'tan rahmet diliyorum. Böyle bir insanı tanımak ve geçmişte O'nunla bilimsel ortamlarda bir arada olmaktan onur duyuyorum. Mekanı cennet olsun...

ERKEN GİTTİN BE USTA...

*Hüseyin Erkenci**

İnsanlar için doğdukları yer önemlidir. Oranın havasının, suyunun, insanlarının ayrı bir yeri vardır. Kendilerini oraya ait hissederler. Nerelisin diye sorduklarında hemen, Erzurumluyum, Manisalıyım gibi yanıtlar verirler. Bir aidiyet duygusu yaşarlar.

Ama kimi insanlar bu duyguyu aşmıştır. Sadece doğduğu değil yaşadığı, sevdiği her yeri, her şeyi, insanı değerli ve anlamlı bulur. Dar kapsamlı aidiyet duygusunun yerini evrensel, nitelikli, bilge bir aidiyet duygusu alır.

Teoman Ergül sekiz yıllık savcılık serüveninden sonra Salihli'yi kendi deyimiyle "yurt tutmuştur". Sadece yurt tutmakla kalmamış, tarihini, kültürünü, değerlerini araştırmış, yazmış ve geleceğe aktarmıştır.

Sekiz yıl savcılık, kırk beş yıl avukatlıkla geçen hukukçuluk, yaşamının temel uğraşdır. Disiplinlidir. Ayrıntıcıdır. Her zaman, her konuda bir A ve B planı vardır. Ama O'nun en belirgin özelliği; iyi bir araştırmacı olmanın yanında, yazarlıktır

Anayasa ile başlayan yazarlık yaşamı, Salihli, Sart, Kurtuluş Savaşında Manisa gibi eserlerle devam etmiş, Sosyal Demokraside Bölüşme ve Ayrışma yılları gibi eserlerle sürmüş, Nurbanu ile başlayan çok sayıda tarihi roman ve Milli Mücadele gibi yirmiyi aşkın eserle günümüze kadar gelmiştir.

* Manisa Barosu önceki başkanı, Türkiye Barolar Birliği önceki yönetim kurulu üyesi, Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi yürütme kurulu üyesi.

Zaman içinde alınan ödüller en sonunda "2014 Yunus Nadi Sosyal Bilimler Araştırma Ödülü " ile taçlanmıştır.

O iyi ve donanımlı bir hukukçudur; iyi bir barocudur. Çok uzun yıllar aynı çizgide birlikte baroculuk yaşamamız olmuştur. Dokuz yıllık Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu üyeliği döneminde hiçbir zaman altı boşaltılmamış, Manisa Barosunca sürekli TBB delegesi seçilmiştir. İki delegesi olan Manisa Barosunda; her baro seçim döneminde şunu söylediğimi hiç unutmam:

"Biz sadece bir delege seçeceğiz." Çünkü Teoman Ergül'ün delegeliği asla tartışma konusu yapılmamıştır.

O'nunla 1971 de gerçekleşen tanışma, 44 yıla varan dostluğa ulaşmıştır.

O'nun romanları sadece bir kurgu değildir. Çok derin araştırmalar ve analizler üzerine oturmuştur. Kurtuluş Savaşında Manisa, Nurbanu, Selim ile Nurbanu, İla gibi romanlarının hazırlık ve yazım aşamalarında Manisa, Kütahya, Bor gibi yöreleri beraberce gezip, incelemelerde bulunma şansına sahip oldum.

Şunu hiç de mütevaziliğe kapılmadan iddia edebilirim ki; tarih boyunca Anadolu'yu, Milli Mücadeleyi en iyi anlatan, analiz eden ve yorumlayan yazarların içinde ilk sıralarda yer alanlardan biri de O'dur.

Daha birçok projesi ve yazacak şeyi vardı. Bitmek üzere olanları, yarım kalanları herhalde çocukları, torunları tamamlayacaklardır.

İnsan vardır; yaşadığı belli olmaz. Bırakın çevreye, dibine dahi ışık saçmaz.

Ama insan vardır. Dolu dolu, anlamlı yaşamıştır. Sadece çevresine değil, geleceğe de ışık tutmuştur.

İşte Teoman Ergül öyle bir insandı.

Laik, çağdaş, aydınlık çizgisini son nefesine kadar sürdürmüştür.

Daha çok yazacak şeylerin vardı; erken gittin be Usta !..

CUMHURİYETE GİDEN YOL

(Güle Güle Teoman Ağabey!)

*Prof. Dr. Kemal Ari**

Ajandama bakıyorum:

Onu tanıyalı, on yıla yaklaşmış:

Günün birinde bir telefon ve karşıda gür ve tok bir ses:

-“Ben Teoman Ergül... Türkiye Barolar Birliği’nden... Sizi panel ve sunumlardan oluşan bir etkinlik için çağırmak istiyoruz” diyordu...

Teoman Ergül?

Büromdayım, yoğun bir çalışmanın ortasına denk geliyor ses; beynim allak bullak; kestirmeye çalışıyorum; ama kimi şeyler farkındayım ki boşlukta... Bu ad, belleğimde gidip geliyor. Tanıyor gibiyim ama gözümde belirmiyor kimi şeyler, boşluklar var...

Evet, ben bu adı duydum; bir yerlerden tanıyorum, kesin bu. Ancak, kimdi bu kişi? Ve beni nereden biliyordu da Ankara’ya, Türkiye Barolar Birliği’ne kapsamlı bir panel için çağırıyordu?

-“Gelirim!” dedim, tam olarak kim olduğu belleğimde belirmese de.

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü (kemal.ari@deu.edu.tr).

Anlayışım bu; bir yerde bana ihtiyaç varsa gitmek görevim, çok engel bir durum yoksa.

Ancak telefonun öte yanındaki tok ses, konuşmayı sürdürerek, işimi kolaylaştırdı:

-“Çalışmalarınızı biliyorum. Benim de tarihle ilgili çalışmalarım var. Manisalıyım. Manisa Tarihi...”

Manisalıyım dedi ve Manisa Tarihi üzerine çalışıyorum diyecek ya; artık gerisini getirmesine gerek yok...

Evet ya, evet ya! Elbette tanıyorum bu adı ben. “Kurtuluş Savaşı’nda Manisa” adlı hacimli kitabın yazarı... Manisa’nın o zorlu yıllarını en kapsamlı olarak incelemiş kişi... Anlatımı roman tadında; ancak öyle de olsa metodik ve olağanüstü anlatım yeteneği var. Üstelik de öyle yoğun kaynaklar kullanmış ki! Açığı tarihçilerin hep başaramadıklarından yakındıkları tarihi olayları kolay anlatabilme biçimi ile tarihin temel kaynakları üzerinden giderek, analitik ve karşılaştırmalı düzeyde irdelemeler yapabilen bir kişi...

Bilmez miyim hiç! Elbette biliyorum Teoman Ergül adını... Kitabı kitaplığımда başyapıtlardan birisi... Ne çok karıştırdım onu ben bu zamana dek... “Selim ile Nurbanu” adlı tarihsel romanını karıştırdığımı ve belli yerlerini okuduğumu da anımsadım ardından. Padişah Efendimizin Konukları: İşgal, Bekleyiş ve Zafer: Nerede Kemal’in Askerleri, Altının Laneti, Sosyal Demokraside Ayrışma Yılları akla ilk gelenler... Ve elbette daha niceleri... Kimisi titiz bir tarih araştırması, kimisi bir roman; kimisi anı ve kimisi de şiirler... Değişik yerlerde yazılmış yığınla makaleler, incelemeler ve notlar...

İşte Manisa’nın yakın dönem tarihi ve genel tarih konularıyla ilgili kendine özgü tatta, lezzette, şairane anlatımla çalışmalar yapmış ünlü yazar ve araştırmacı ve elbette kendisi için en önemlisi olduğunu düşündüğüm hukukçu Av. Teoman Ergül ile böyle başladı tanışmamız...

O sıralar Türkiye Barolar Birliği Başkanı Rahmetli Av. Özdemir Özok’tu. Türkiye’nin siyaseten çalkantılı günlerinde ekranlarda yiğit konuşmalarıyla tanımıştık onu. Laik, demokratik, özgürlükçü ve bağımsız Türkiye’den ve Atatürkçü dünya görüşünden yana olarak, Türkiye’nin koyu bir karanlığa doğru gittiğini anlatmaya çalışan hukuki görüşlerle donatılmış çıkışlarıyla tanımıştık onu. Çok kişinin ya da kurumun sustuğu,

başına bir şey gelir korkusu yaşadığı günlerde çıkıyordu ortaya, gür ve etkili sesiyle sistemi kendi doğal mecrasından çıkarıp, çarpık ve iğreti bir akışa doğru sürüklemeye çalışanlara sanki bir hukuk dersi veriyordu. Yozlaştırılan, çarpıtılan, kişiselleştirilen hukukun nasıl sistemi işlemez duruma getireceğine, devleti işlemez kılacağına, keyfiliği ortaya çıkaracağına vurgu yapıyordu. Çıkışlarının pek çoğu hukuki yönden doğruların ne olduğunu göstermeye çalışan özellikler taşıyordu. Atatürk önderliğinde gerçekleşmiş büyük Türk Devrimi'nin kişiye ve topluma neler kazandırdığını o denli içselleştirmişti ki tarihin yarattığı en büyük efsanelerden biri olan Prometheus gibi haktan, halktan, doğrudan ve ilkelerden yana duruşuyla belleklerde unutulmaz bir yer edinmişti.

İşte Av. Teoman Ergül, Av. Özdemir Özok'un danışmanlarından biriydi. Sonradan o zamanların Türkiye Barolar Birliği'nde ne denli idealist bir yapılanma olduğunu anladığımda, Birlik Başkanı Özdemir Özok'un arkasında ne denli çetin bir gücün olduğunu da görmüştüm. Belki sayı olarak çok değillerdi; ancak inandığı değerler ve yürekten bağlı olduğu hukukun üstünlüğüne olan inançları, onları o zor günlerin birer Prometheus'u olarak ortaya çıkarmıştı. Tarihin üzerlerine yüklediği görev, toplumlarına ışık ve ateşi getirmek; karartılan dünyalarına ışık tutmak ve üşüyen bedenlerini onlara verdikleri ateşin yaydığı ısıyla ısıtmaktı. Kimsesizlerin kimsesi olması gereken cumhuriyetin temel değerlerinin yozlaştırılmasına şiddetle karşıydılar. Sayıları azdı belki ama güçlü bir gruptular.

Ancak ne kötü yazgı!

Maraşlı, orta düzeyde bir ailenin çocuğu olarak kendini topluma, hukukun üstünlüğü ilkesine ve özgürlükçü değerlere adanmış olan Av. Özdemir Özok daha genç yaşında "habis" bir hastalığın pençesinde yaşam savaşımı vermekteydi. Tedavisinin zorluğu ortadaydı ve bu nedenle uzun hastane günlerinde doğal olarak birlikte bulunamıyordu. Ancak gözünün arkasında kalmasına gerek de yoktu, çünkü Danışmanı Av. Teoman Ergül ve Başkan Yardımcısı Av. Berra Besler ve öteki arkadaşları yüklenmişlerdi yükü.

Türkiye'de anayasal sistemin dışında kimi güçler, Türkiye'nin hukuk düzenini ve siyasal yapısını alt üst edecek saçma sapan, düzmece, uydurulmuş ve alabildiğine abartılı ve düşçü; ancak en az bu yönleri kadar sinsî ve bireylerin bir anda hiç de hak etmedikleri halde yaşamlarını karartan

kurmaca planlarını ortaya koymuşlardı. Cumhuriyetin aydınlıkçı değerleri, yurdun dört bir yanında ortaya çıkan garip uygulama ve çıkışlarla karartılıyordu. Ülkenin gündemi, tarihin bu kritik evresinde elbette temel uğraşısı hukuk olan ve bu yönde yapılmış olan kimi kurumlara tarihsel sorumluluklar yüklüyordu. Toplumun gündelik yaşamın içinde ayırdında bile olmadan özgürlüklerine yönelmiş saldırılar açıkça ortadayken; şimdi bu zor günlerde ortaya çıkmak ve cumhuriyetin bireye ve topluma verdiği değerlerin nasıl edinildiğini anlatmak gerekiyordu. Tek çözüm o ya da bu çevrenin vesayeti ya da hukuk dışı ortaya çıkışı değildi. Toplum aydınlanmalı ve kendi sorunlarını kendisi görmeliydi. İşe özgürlüklerin nasıl elde edildiğini anlatarak başlanmalıydı. O zorlu ve çetin çabalar, tarihsel dayanakları ve tarih sahnesinde oynanmış olan rolleri aydınlatan tarihsel veriler ortaya konulmalıydı ki bize verilen özgürlüklerimizin ne türlü engellerin aşılarak verildiği anlaşılabilirdi. Yaşanmış olan süreci anlamak, bugünü görmektir. Bugünü görebilmek ise geleceği aydınlatılabilmek anlamına geliyordu. Ünlü şair William Shakespeare'in dediği gibi, geçmiş önümüzü aydınlatan fenerlerdi. Dünü anlamak, bugünü anlamaktı; bugünü anlamak ise geleceği görebilme erdemini edinmek anlamına geliyordu. Daha keskin deyişle tarih yalnız geçmiş değil, bugün ve yarındı. O geçmişten gelen binlerce yıllık tortularıyla bugünü yoğun bir etki altına almakta, bugünü belirlemekte ve yarının inşasına da pek çok katkı sunmaktaydı. Geleceği kurgulamak, ancak geçmişi anlamakla, onu dikkate almakla ve ona gereken önemi vermekle olanaklı olabilirdi. Geçmişe kayıtsız kalan toplumların, gelecekte kendilerine saygın bir yer oluşturmaları da olanaksızdı.

İşte başta Av. Teoman Ergül ve öteki önemli adların katkılarıyla Türkiye Barolar Birliği bir dizi etkinlikle dünü yeniden anlamak ve anlatmak gibi bir uğraşının içine girmişti. Tarihsel birikimin, edinilen değerler için verilen uğraşlar ve savaşlar; bize içinde bulunduğumuz koşullarda düşen tarihsel sorumluluğu da kuşkusuz gösterecekti.

Etkinlikte benim yer alacağım oturum, yapıldığı gün 10 Kasım Atatürk'ü anma gününe denk geliyordu. Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü çalışanları olan bizler İzmir'de valiliğin, Ege Ordu Komutanlığı'nın ve öteki üniversitelerle bu gün için günler süren hazırlıklar yapmıştık. Etkinliğin yapılacağı Sabancı Kültür Sarayı'nda kurduğumuz dev sergiyle birlikte; kentin öteki dört ayrı noktasında da en az yüzer ayrı parçadan oluşan "Atatürk ve Cumhuriyet" adlı sergiler kurmuştuk. Her serginin başında arkadaşlarımız duruyor ve gezmeye gelenleri bilgilendirmeye çalışıyorlardı. Kısacası işimiz başımızdan aş-

kındı. Üst düzey protokolün bulunacağı etkinlikte, onca hazırlığı yapmış bir enstitünün müdürü olarak benim de orada bulunmam çok doğaldı. Bu koşullarda kalkıp, Ankara'ya, Türkiye Barolar Birliği'nin yaptığı etkinliğe katılmam elbette son derece zordu.

Teoman Ergül Bey söz konusu olduğunda, bu tür sıkışık anların yarattığı zorlukların hiçbir anlamı yoktur. O bir heyecan adamıydı. Gözleri parlar, sevinç içinde bir işe sarılır; artık o iş yalnız onun olmaktan çıkar, bir biçimde çevresindeki kişileri inanılmaz bir enerji sarardı. Bu ardına gelen telefonlaşmalar ve sıkışık anda yaratılmaya çalışılan aralık üzerine karşılıklı görüşmeler; Teoman Ergül Bey'le sonradan uzun tanışıklığa dönüşecek olan sürecin ilk ve en önemli halkası olmuştu. Zaten o herhangi bir kaçamak yapmaya olanak bırakmıyordu ki... Ne zaman İzmir'deki işimin yoğunluğundan söz edecek olsam keskin zekâsıyla yeni olanaklar sunar; o öyle yapılırsa, bu böyle yapılırsa denilerek süren arayışlar sonunda kesin olarak sizi çekip alacak bir noktaya ulaşırdı. Bu belki avukatlığından gelen bir yetenektir, bilemiyorum. Bu tavır aynı zamanda idealist insanların da özelliğidir. Kendisi üstlendiği görevin bütünüyle ayırındadır; o nedenle yapılan işi bütün ciddiyetiyle önemser. Daha da ileri gidilerek, ona verilen önem onun çevresindekileri ve ulaşabildiği muhataplarını sarar. Karşınızdaki insanın inancı, kararlılığı ve kendine güveni size de bütün bu aşamalardan sorumlu olduğunuz duygusunu verir. Sonunda artık siz de bilirsiniz ki; sorumluluklarınız vardır ve ne olursa olsun o sorumluluğu yerine getirmeniz gerekir.

Atatürk'ün Adalet Bakanı ünlü hukukçu Mahmut Esat Bozkurt Atatürk'le ilgili bir yorumunda, büyük dâhinin kendisi ve çevresindekiler üzerindeki ağırlığını şöyle anlatır:

-“Büyük şef istediğinde, yapılamayacak hiçbir iş yoktur!”

Bu olanakları aşan, kişiyi maddi hesapların ve öngörülerin daha ötesine odaklanmaya yönlendiren bir etkidir. İnanılmaz denilen işleri başarmış olan adamların gerçekten de kişiler ve toplumlar üzerinde böyle bir etkisi vardır.

Teoman Ergül'de de böyle bir özellik olduğunu en azından ben biliyor ve böyle değerlendiriyordum. Bir değil, kimi zaman onlarca kişiyi bir yerde toplayacak bir programı bütün ayrıntılarıyla kurgulamak, onun kaynaklarını bulmak ve karşılamak, sorunsuz bir biçimde bütün bu aşamaları gerçekleştirmek apartman yönetim toplantılarını bile eline yüzüne bulaştırmaya alışkın bizim gibi toplumlarda hiç de kolay bir iş değildir.

Bu koşullarda elbette artık önerilen etkinliğe katılmam ve üzerime düşeni yapmam gerekiyordu.

Ben de öyle yaptım.

İzmir’de kendi hazırladığımız etkinliğin protokol konuşmaları bitip de serginin açılışı gerçekleşince, yıldırım gibi havaalanının yolunu tuttum.

Ankara’da Türkiye Barolar Birliği’nin salonunda zamanından önce yetişebildim etkinliğe.

O gün gördüm Teoman Bey’i ilk olarak...

Etkinliğin tam adı “21. Yüzyıl’da Atatürk’ü Düşünmek” idi. Beş gün sürececek anma toplantısında Büyük Atatürk, enine boyuna ele alınacak ve tartışmalar yapılacaktı. Etkinlik, Barolar Birliği Kültür Merkezi’nde 4-14 Kasım 2009 tarihinde gerçekleştirildi. Sabah ve öğleden sonra yapılan oturumlara pek çok bildiri sunuldu. Bu etkinlikte hem Dr. Andrew Mango., Dr. Fabio L. Grassi, George W. Gawrych gibi yabancı bilim adamlarıyla Atatürk’ün biyografisi ve siyasi kişiliğiyle ilgili tartışmalarda yer aldım, hem de “Atatürk Portresinin İki Yönü: Yazarlığı ve Gazeteciliği” adıyla bir bildiri sundum. Ayrıca hocalarım Prof. Dr. Şerafettin Turan, Prof. Dr. Talat Halman, Prof. Dr. İhsan Güneş, Prof. Dr. Seçil Akgün ve başka arkadaşlarımız ve bilim insanları bu sempozyuma çok değerli bildiri ve yorumlarıyla katkılar sundular¹. Benim, Atatürk’e son zamanlarda yöneltilen ve bütünüyle haksız, anlamsız ve hatta ön yargılı olan onun “diktatör” olduğuna ilişkin görüşlere karşı verdiğim uzun yanıt, onu çok mutlu etmişti².

Teoman Bey, gerçekten de o gün çok mutluydu. Etkinliğin öğleden sonraki oturumuna artık yaşı iyice ilerlemiş olan Prof. Dr. Hamza Eroğlu’da gelmişti. Hakkında “tarihçilik” adına ne söylenirse söylensin; nezaketi ve beyefendiliğiyle haklı bir ün edinmiş olan bir büyüğümüzün ileri yaşına karşın etkinliği izlemek için Barolar Birliği’ne gelişi, her türlü takdirin üzerindeydi. Elini öptüm, dualarını aldım. Teoman Bey gelen her misafiriyle yakından ilgileniyordu. Türkiye Barolar Birliği tarafından düzenlenen bu etkinlikle ve yine aynı gün açılmış olan Atatürk’ün öldüğü gün olan 10 Kasım 1938 tarihini izleyen günlerde çıkan gazete yazılarından

1 Etkinlikte sunulan bildirimler ve yapılan konuşmalar bir kitap olarak yayınlanmıştır. Bk. 1, XXI. *Yüzyılda Atatürk’ü Düşünmek*, (Yayına Hazırlayan: Turan Tanyer), Ankara, 9 - 14 Kasım 2009, Türkiye Barolar Birliği yay., Ankara, 2010.

2 Bkz. *A.g.e.*, s. s. 31-37.

1953 tarihinde Anıtkabir'e na'sının taşınışını gösteren fotoğraflardan oluşan şık ve son derece içeriği yüklü sergiyle gurur duyuyordu³. Gülen bir yüz; öyle olmakla birlikte her an çatılmaya hazır, bembeyaz olmuş saçlarına karşın nasılsa siyah kalabilmiş kaşlar; sevimli, hoş bir insanın karşısında buluverdim kendimi. Yüzü hep gülümsüyor, gelişimden mutlu olduğunu hissettiğim bir ses tonuyla karşılıyordu beni. Kısa bir temastan sonra derhal anladım ki Teoman Ergül Bey, bu toplumun öz mayasıdır. Türk insanının bütün hasletlerini, güzelliklerini onda görmek olanaklıdır. Yüreği Türkiye sevdasıyla doludur ve ülkesi ve ulusu için güzel şeyler yapmayı bir görev bilmıştır.

Onu sevdim. Biliyorum o da beni sevdi, hem de çok... Pozitif bir enerji alış verişini oldu aramızda, eminim bundan. O yaşlı denilecek bir evredeydi, yaş olarak. Ben ona göre gençtim, ama öyle de olsa orta yaş grubu denilebilecek bir evrede onu yakalamıştım. Yaş farkı olsa da birbirimize hızla kaynaşmayı başardık. Bana odasında uzun uzadıya yapmak istediği büyük bir etkinlikten söz etti:

"Cumhuriyete Giden Yol!"...

Açıkça itiraf etmeliyim, bu etkinlikten söz ettiği zaman bana Teoman Bey, asla o denli uzun soluklu bir etkinlik olacağını düşünemedim. Ancak şaşılacak ölçüde yıllar süren bir etkinliğin altına imza attı bu inatçı adam... Çok gerekli olduğuna inandığım bu etkinlik için şunu demiştim kendisine:

-“Siz çok önemli bir şey söylüyorsunuz. Bunun ne denli gerekli olduğunu takdir ederim. Benim yapabileceğim bir şey olduğunda lütfen adımla yazın. Elimden gelen her türlü desteği yapmaya hazırım!

Öyle heyecanlı ve coşkuluydu ki! Kesin olarak çevresine yoğun bir enerji salıyor; ister istemez onun heyecan ve coşkusu çevresindekileri de sarıyordu. Ben de bu heyecana kapılmıştım.

Ve sanki bir kervan sabırla uzun bir yolculuğa başladı. Türkiye'nin her yerinden baroların destek verdiği bu etkinlikte doğu, batı, güney ve kuzey denilmedi; gidilebilecek pek çok yere gidildi. Amaç gidilen yörenin entelektüel ve bilim insanlarını bir araya getirerek, bir beyin fırtınası yaratmaktı. Teoman Bey, bu yolculuğun Samsun'dan başlamasını istiyor-

3 Bu sergiye ait görseller sonradan kitap olarak da basıldı: *Atatürk'ün Ölüm ve Anıtkabir'e Nakli Günleri: Gazete ve Fotoğraf Sergisi*, Türkiye Barolar Birliği yay., Ankara, 2010.

du. Atatürk nasıl ulusal savaşa Samsun'dan başlayıp, önce Amasya'ya; ardından Sivas, Erzurum; yeniden Sivas ve Ankara'ya kutsal bir yolculuk yapmışsa ve bu her bir adımda ulusu örgütlemek gibi bir yol izlemişse... İşte yapılacak bu etkinlikte de bu yol izlenmeliydi. Her bir etkinliğin yapıldığı yerde yörenin barolarıyla iletişime geçiliyor; etkinlik ayrıntılı olarak görüşülüyor, bir bilim kurulu oluşturularak her bir etkinlikte hangi genel başlıkların ve alt başlıkların ele alınacağı kararlaştırılıyordu. Her bir konu belirlendikten sonra; hangi bölüm kim tarafından anlatılabilir; kimler bu etkinlikte yer alır arayışına geçiliyor; böylece adı Türkiye'de ünlenmiş kişilerle gidilen yörede bu işlere kafa yormuş araştırmacılar bir araya getiriliyordu. Aslında bu etkinliklerde bir kaynaşma yaşanıyordu. Gösteriş ve şatafat yoktu... İçerik olağanüstü güzel, dengeli ve düzeyliydi. Çanakkale, her ne kadar ulusal savaşın uğrak noktalarından değilse de Türk Ulusuna ulus kimliğini veren en büyük tarihsel olgu olduğu için; bu yolculuğun dışında bırakılamazdı. Çanakkale, Samsun, Amasya, Sivas, Erzurum; derken Ankara ve Afyon bu uzun soluklu yürüyüşe ev sahipliği yaptılar. Ardından Edirne'ye gidildi; bu serhat kenti de bu önemli halkalara eklendi. İlk başladığında Baro Başkanı Sayın Av. Özdemir Özk'ü. Sonra Av. Ahsen Coşar ve derken Prof. Dr. Metin Feyzioğlu'nun başkanlığı döneminde de etkinlikler sürdürüldü. Bu ağır yükün ise özellikle iki taşıyanı vardı: Av. Teoman Ergül ve Av. Berra Besler...

Saçları ağarmış; iri gövdesi, cin gibi bakışları ve davudi sesiyle bu yılmaz idealist adam, zaten bu noktaları tek tek kafasında tasarlamış bulunuyordu. Bizse artık onun yanında yer alan çömezler gibiydik. Bütün bu etkinlikleri kurgulayıp neler yapılacağına karar verdiğinde beni telefonla arar; her ayrıntıyla ilgili düşüncelerimi alır, ben ve belki başkalarının da önerileriyle bilim ve yürütme kurullarını oluşturur; ardından da pratik adımlarını atardı. Onun için geriye adım atmak diye bir şey yoktu. Etkinliğin her aşamasında gülümseyen yüzüyle o vardı. Bu etkinlikler süresince nasıl büyük sevinçler yaşadığını, bazen çocuklar gibi sevindiğini bizzat kendim gördüm ve bu coşkusunu paylaştım. Bu süreçte çok değerli eşleri Sn. Kamuran Ergül Hanımefendi'yi tanıma olanağı buldum. Bir etkinlikte oğlu ve torunuyla tanıştım. Yüzlerce bilim insanı bildiriler sundu; konular üzerinde akademik tartışmalar yapıldı. Ben olabildiği ölçüde genç arkadaşlarımı bu etkinliklere taşıdım. O, özellikle gençlerin bu süreçte görev üstlenmesinden çok mutlu oluyor; onlarla yan yana geldiğinde neşeleniyor, şakalar yapıyordu. Kendi neşelendiği gibi çevresindekileri de neşelendiriyordu. Yalnız benim değil; bu etkinliklerde yer alan pek çok kişinin beyninde eminim ki unutulmaz izler bıraktı Teoman Bey... Aka-

demik yaşamın içinden anımsayabildiğim kimi katılımcıların adlarını anmak isterim: Prof. Dr. Ahmet Mumcu, Prof. Dr. Hasan Köni, Dr. Orhan Koloğlu, Prof. Dr. Enver Konukçu, Prof. Dr. Dursun Ali Akbulut, Prof. Dr. Esat Arslan, Prof. Dr. Esin Dayı, Prof. Dr. Serpil Sürmeli...

Ve daha kimler kimler...

O günlerde yazımını yeni bitirdiği kitabının baskı işleriyle uğraşıyordu⁴. Barolar Birliği'ndeki gündelik rutin işleri yanında roman tadında tarih kitapları da yazıyor; öte yandan "Cumhuriyete Giden Yol" adlı etkinliğin bütün ayrıntılarıyla ilgileniyordu. Samsun, bu etkinlikler için en önemli başlangıç oldu. Etkinlik, Samsun Atatürk Kültür Merkezi'nde 8 Mayıs 2012 tarihinde gerçekleştirildi. Pek çok yerden gelen onlarca bilim insanı, Atatürk'ün Anadolu'daki o muhteşem yolculuğunda, Samsun'a ayak basışıyla birlikte gelişen olayları, o sıralarda Avrupa'da güçlü devletlere karşı izlenen politikaları, yurtseverlerin zorbalık ve işgallere karşı direnme eğilimlerini ayrıntılı olarak ele aldılar⁵. Atatürk'ün 19 Mayıs 1919 günü Bandırma Vapuruyla gelip ayak bastığı ve Anadolu yolculuğuna başladığı Samsun; o yıllarda şirin bir Karadeniz kentiydi. Bu kent, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra parçalanma ve yok olma durumuna düşürülmüş Türk Ulusal varlığı için yeniden umutların yeşerişine sahne oluyordu. Ulusal savaşın başlangıç günlerine ilişkin sorunlar ve tarihsel olaylar burada enine boyuna irdelendi.

Atatürk ulusal savaşın şirin bir Karadeniz kentiydi o yıllarda; ancak, Samsun'dan adım adım önce Kavak ve Havza'ya, derken Amasya ve ötesine uzayan yolculuğun ilk ve en önemli adımlarından biriydi. Bitkin ve yorgun düşmüş, umutlarını yitirmiş ulus, 19 Mayıs 1919 tarihinde yeniden diriliyordu. Yerli ve yabancı kaynaklardan ve arşivlerinden derlenmiş bilgilerle, konu enine boyuna yeniden tartışıldı ve irdelendi.

Sonraki adım, Amasya'ydı. Amasya Genelgesi çevresinde oluşan olaylar, üstlenilen roller; keskinleşen politik dil ve tavırlar; izlenen siyasetler ve ortaya konulan ikiyüzlülükler ile kahramanlık örnekleri ele alındı Amasya'da... Kurtuluş Savaşı'nın örgütlenme süreçleri; ünlü genelgenin çerçevesini belirlediği ulusal savaşın kapsamı ve boyutları; İstanbul-Ana-

4 Teoman Ergül, *Vahdettin-Atatürk Ekseninde Milli Mücadele: Kesişen, Çatışan ve Değişen Yaşamlar*, Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2013. Kitabın tanıtımı için bkz. Fevzi Çakmak, "Roman Tadında Bir Tarih: Vahdettin-Mustafa Kemal Ekseninde Milli Mücadele", *Cumhuriyet Kitap Eki*, S. 1251, 6 Şubat 2014. Bkz. Fevzi Çakmak'ın bu armağanda yer alan makalesi.

5 Bkz. *Cumhuriyete Giden Yol*, s. s. 12-84.

dolu ilişkilerinde gittikçe gerilen siyaset ortamı enine boyuna burada ele alındı. Büyük değer verdiğim ve tanımaktan onur duyduğum Prof. Dr. Ahmet Mumcu'yu orada görmek ayrıca önemliydi.

Üstelik benim için ayrı bir anlamı daha oldu o günün: Oğlum Özgün Necati'nin memleketim olan Samsun'da sünnet düğünü vardı. Teoman Bey Amasya'ya gelmemi istemişti. Geleceğimi belirttim. Ancak etkinliğin tarihi ile oğlumun sünnet töreni aynı güne denk geldi. Sünnet töreninin önemli kısmı bittikten sonra konukları törenin yapıldığı salonda bıraktım; bir taksiye atladım; bana eşlik etmek isteyen dayımı ve yeğenimi de alıp yıldırım gibi Samsun'dan Amasya'ya hareket ettim. Yol boyunca her aşamada Amasya'da baronun etkinliğine eşlik eden sekreteryadaki arkadaşları arıyor, oturumuma ne kadar zaman kaldığını soruyordum. Teoman Bey ve öteki arkadaşların da merak edeceğini bildiğim için, onları da haberdar etmek için nereye geldik, yaklaşık ne kadar daha yolumuz var, bilgi aktarıyordum. Sonunda etkinliğin yapıldığı salona yetiştim. Salona girdiğimde, Teoman Bey'in gür sesini işittim:

-“İşte Kemal Arı geldi!”.

Gülümseyen bakışlar bana döndü. Teoman Bey'in salonu saran gür sesi, bu sözcüklerin ötesinde başka şeyler de söylüyor ve çevresindekilere “Ben demiştim, o söz verdiyse mutlaka gelir!” der gibi bir anlam taşıyordu.

Doğru oturumun gerçekleştiği masaya yöneldim; yerimi aldım ve oturuma başkanlık yapan hocam Prof. Dr. Ahmet Mumcu'nun söz vermesiyle konuşmamı yaptım⁶...

Erzurum'da da Erzurum Kongresi ve olayları ele alınmıştı ayrıntılı olarak... Etkinliğin yapılmasının yanı sıra tanışılan kişiler, gidilen ortamlar da ayrı zenginlikler katıyorlardı. Erzurum'da daha önceleri nedense görmediğim bir birine geçiş yolları ve hatta ortak sokakları olan eski Erzurum evleri çok etkilemişti beni. O evlerden birinin balkonlu odasında sevdiğim birkaç arkadaşımınla içtiğim çayın keyfini asla unutamam. Erzurum bir serhat kentidir; dadaşının yanı sıra suyu ve çayıyla da ünlüdür. Taş Han, başta Oltu taşından yapılmış el yapımı süs eşyalarının, tespihlerinin ve benzeri nesnelere yanı sıra kentin içinde yer almış kalesi ve çifte minaresiyle de ünlüdür. Her zaman beni etkilemiş olan bu kadim memlekette unutamayacağım bir şey daha oldu: Yıllar önce tanıştığım ve birkaç kez bir araya gelme onurunu edindiğim; Atatürk'ün silah arkadaşlarının

6 Etkinliğe sunulan bildirilerin tamamı: A.g.e., s. s. 85-187.

dan Kazım Karabekir Paşa'nın kızı Timsal Karabekir'i bir anda karşımda görüverdim. En son Mudanya'da bir arada olmuş ve coşkulu şiirlerini dinlemiştim. Sahil boyunca tarihi gar otelinden, Mudanya Bırakışması'nın yapıldığı beyaz konağa kadar yol boyu yürüyüş yapmış, sohbetler yapmışım. Araya birkaç yıl girdikten sonra yeniden bir araya gelmek ve onu görmek benim için gerçekten çok mutlu bir an oldu, bunu itiraf etmeliyim⁷.

Ve ardından Sivas... Sivas'ta yine değişik bilim insanlarıyla Sivas Kongresi'nin ele alınışı... Lise öğretmenim, Sn. Mehmet Erdiñç'le buluşmamız... Öğretmenimin, hem de benim kendi öğrencilerimin yanında bana; "Oğlum Kemal, gel az buraya!" diyerek seslenişleri; bütün bunlar nasıl unutulabilir ki! O sesleniş ister istemez, öğretmeniniz yanında sizi çocukça bir duyguya yöneltiyor, irilmiş cüssenize, ilerleyen yaşınıza karşın, bir parça şımartıyordu da... Sivas, kadim bir tarihi kenttir. Onun hem uzak hem de yakın tarihine ilişkin pek çok şey köşe bucakta size kendini anımsatır ve derin şeyleri kulağınıza sanki fısıldar.

2 Temmuz 1993 tarihinde otuz altı Türk aydınının acımasızca yakıldığı ve bütün dünyanın televizyonlarından canlı yayında izlediği büyük katliama tanıklık etmiş Madımak Oteli'nin hemen yanı başındaki bir otelde konaklıyoruz... İşte beş on metre ötemizde o günkü can pazarında otuz altı kişi, ateşin yalınları ve yoğun dumanın nefes bile aldırmayan keskin etkisi altında çığlıklar atarak can verdiler. O çığlıklar şu anda bizim gördüğümüz şu duvarlara, köşelere, az ilerdeki ağaçların gövdelerine çarptılar sonra da katılaştıran bedenlerle birlikte sustular. O gün akılcı felsefenin mekânı olmuş canım ülkemde, tarihi Ortaçağ'ın en koyu günleri dirildi ve insan bedenleri üzerine diktacı ve şeriatçı-gerici anlayış, kurbanına nefes aldıramayacak ölçüde çörelendi. Şimdi biz, aynı sokakta, bir yanda yapacağımız etkinliğin kıpırtıları, öte yanda belleklerimizde dile gelen o kötü günlerin acılarıyla yeni bir güne ve geleceğe hazırlanıyoruz. Tarihin en büyük karanlık yüzlerinden birinde diri diri yakılan aydınlarımızın acısını yüreğimizde duyumsuyor ve bütün bu acılara karşın geleceğe olan umudumuzu yineleyerek güç bulmaya çalışıyoruz⁸...

Derken Ankara, ardından Afyon ve son olarak da Edirne...

Bütün bunların her birinin kendine göre güzel yönleri ve anları oldu; güzel anılar yaşandı ve şimdi ne yazık ki hepsi geride kaldı.

7 Etkinliğe sunulan bildiri metinleri: *A.g.e.*, s. s. 179-388.

8 *A.g.e.*, s. s. 389-528.

Bu etkinliklerin önemli bir kısmı da yapılan çalışmaların, Türkiye Barolar Birliği adına yayına dönüştürülmesiydi. İşi bilenler bu işin zorluğunu takdir ederler. Bu etkinlikte yapılan konuşmalar, sunum ve tartışmalar bölümüyle birlikte kayıt altına alınarak arşivleniyordu. Her bir konuşma Barolar Birliği'nde oluşturulan birim aracılığıyla tek tek deşifre ediliyordu. Ardından da dağınıklıkları kaldırmak, mükerrer cümleleri gözden geçirmek ve gerekli tashihler yapmak için konuşmayı yapan kişiye gönderiliyordu. Böylece metin, Barolar Birliği ile konuşmayı yapmış kişi arasında gidip geliyordu. Bu gidiş ve gelişin, her bir katılımcıyla yapıldığını ve bazı etkinliklere onlarca kişinin katılarak katkı sunduğu göz önüne getirildiğinde işin büyüklüğü ortaya çıkar. Adeta bir zincir kurulmuştu. Her bir ayrıntı izleniyor, metinler gidip gelerek son biçimini alıyor; kitap formatına sokuluyor ve baskıya veriliyordu. Sonradan pırıl pırıl elimize geçen kitaplar elbette büyük ve sabırlı bir uğraşının sonucuydu. Bu çalışmaların birçoğu kitap haline getirildi. Böylece bilim dünyasına önemli katkılar sunulmuş oldu. Tartışmalar bölümünde konuşulanların da kitaplarda yer alması, çalışmaya ayrı bir güzellik ve boyut katmış bulunuyordu. Bu kitaplar hem baskısı yapılarak hem de e-kitap olarak yayınlandı ve pek çok yere ulaştırıldı⁹.

Her şeyin bir sonu var:

Yaşamlarımızın da...

İnsan doğuyor, büyüyor, belli bir yaşam sürüyor ve sonunda da ölüm ve ötesi yolculuk başlıyor...

Av. Teoman Ergül'ün kendi yaşamı içinde bütün bu süreçlerin ne denli verimli ve dolu geçtiğini, onunla birlikte olduğum süreç içinde gördüm ve anladım. Hep bir umut insanıydı. Ankara'daki bürosunda Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal ortama ilişkin, bir parça karamsar bir görüntü çizdiğimde, şu sözlerini hiç unutmam:

-"Hiçbir şey olmaz... Acılar yaşanacaksa yaşanır; ancak millet bulunduğu yerden geri gitmeyi kabul etmez... Bu süreç geçecek ve aydınlık bir gelecek yeniden kucaklanacaktır!"

Edirne'deki etkinlik için beni konuşmacı olarak oraya çağırdığında; İzmir'den tek gideceğimi anlayınca, zahmetli yolculuğu aklıma getirip, şöyle bir gerekçe öne sürmüştüm:

9 Cumhuriyete Giden Yol, C.1 (Samsun, Amasya, Erzurum, Sivas), Türkiye Barolar Birliği Yay., Ankara, 2013.

-“Teoman Ağabey; ben gelirim oraya da sıkılırım! Onca yolu tek başıma nasıl geleyim?”

Demek istiyordum ki izin ver yanımda bir genç arkadaşımı da getireyim. Bir kişi de olsa bildiri sunsun, yayını olsun... Ancak bunu açıkça da diyemiyor, yalnızca hissettirmeye çalışıyordum. Ancak elbette gidecektim sonuçta; çünkü orada Prof. Dr. Hasan Köni, Sn. Orhan Koloğlu ve yeni Barolar Birliği Başkanı olmuş Prof. Dr. Metin Feyzioğlu ve o yöredeki üniversitelerden gelen değişik kişiler katılacaktı. Uzun zamandır görmediğim Hasan Köni hocamla buluşmak; ne yazık ki artık yaşamını bakımevinde sürdürdüğünü öğrendiğim Orhan Koloğlu’nu uzun bir aradan sonra görmek, benim için son derece hoş anlar olacaktı. Tatlı anlarımız vardı ve bunları onun hoş anlatımıyla dinlemek benim için büyük bir keyif olacaktı.

Benim ne demek istediğimi anlamış olmalı ki Teoman Bey işi kaçamak yapamayacağım pratik bir sonuca bağladı:

-“Merak etme sıkılmazsın. Ben seni gezdiririm. Kalk gel!”

Gel de gitme... Artık kim durur? Kalktım gittim. Hava önce yağmurlu gibiydi; sonra tatlı bir güneş usulca kendini gösterdi. Ardından gene yağmur... Orada yıllar önce tanıştığım, yazışmalarımın olduğu ama uzunca zamandır görmediğim yerel araştırmacı öğretmen Ali Arslan ile buluştuk. Kamuran Hanım her zaman yanımdaydı ve bize güç veriyordu. Hasan Koni, Orhan Koloğlu ve öteki konuklarla kenti gezdik; Karaağaç tarafına geçtik, merkezde Vilayet konağını gezdik ve Edirne’ye geldiğinde Atatürk’ün kaldığı bu konaktaki çalışma odasını Ardından Selimiye Camisi’nin karşısındaki küçük, mütevazı ama şirin Osmanlı Lokantası’nda, Edirne’ye özgü köfte ve ciğerlerden yedik...

Dostlarıyla olmaktan çocuk gibi seviniyordu Teoman Bey... Yağmurlu bir akşamın sonunda artık geriye dönmek üzere İstanbul’da havaalanına yetişmek için yola çıkmam gerekiyordu. Akşam yemeğini yediğimiz lokantadan beni uğurlarlarken Teoman Bey’in ve Kamuran Hanım’ın içtenliğini asla unutamam. Sanki bir aile ortamından ayrılıyormuşum gibi hislere kapılmışım. O ise ardımdan sesleniyordu:

-“Hava çok yağmurlu, dikkatli gidin, acele etmeyin!”

Afyondayız...“Cumhuriyete Giden Yol” adlı etkinliğin önemli halkalarından biri... Son gün, kenti gezeceğiz. Küçük otobüslere binip, kaldığımız otelden Afyon’un merkezine doğru gidiyoruz. Taşıtlardan indik,

yaya olarak kentin parıltılı caddelerinden, ışıltılar içindeki dükkânlarının camekânlarını izleyerek gidiyoruz. Her taraf kaymakçı, lokumcu, şekerci ve otantik öteki ürünlerin satıldığı dükkânlarla dolu... Bir bakıyorsunuz camlı bir arabanın içinde afyon ekmeği, başka bir köşede yere serilmiş sergide afyon kaymağı satılıyor... Şu sıradan görüntüde bile, belki de bin yıllık bir tarihin izleri var. Anadolu kültürü böyle bir şey: O, yalnız doğanın renkleriyle, kokularıyla dökülmemiş sokaklara; aynı zamanda binlerce yıllık tarihin derin anlamı sinmiş her bir renge, çizgiye ve hat-ta gölgelere... Kimi zaman devasa bir çınarın gövdesinde gülümseyerek size bakıyor; kimi zaman bir kaldırımın köşesinden başını uzatan tarihi bir taşın, mermerin görüntüsünde kendini gösteriyor... Tarihi dokunun içinde geziniyor, Afyon'un güzelliklerini soluyoruz. Teoman Bey, eşi Kamuran Hanım'la hemen az ötemizde... Ara ara göz göze geliyoruz; bazen gülümsüyor, bazen söz atıyor... Arada bir başını kaldırıp, tarihi bir yapıyı gözleriyle inceliyor. Biliyorum, ayrıntılardadır Teoman Bey'in bakışları hep... Ve hatta o an bizim anlayamadığımız başka derin anlamlı bir duy-gu dünyasının içindedir; çünkü o, yalnız bir hukukçu, pek çok tarihçiye taş çıkaracak ölçüde tarihçi değil; aynı zamanda binlerce yıllık tarihi birikimi bir duygu dünyasında duyumsayan, özümseyen ve tarihin kendi derinliğinden bugüne bakabilen bir romancıdır... Tarihi bilgi, onun hep yaşıyor olduğu romantik dünyasına bilgiler taşır. Ona kimlik verir ve o bu kimliği çevresine yansıtır. Yalnızca yansıtmaz; alır kalemi eline, yeni okumalar, araştırmalar yaparak, doğru bilgiler üzerine bir tarihi roman kurgular. Her bir romanı belgesel bir tarih anlatımıdır aynı zamanda... Onun romanlarında, gerçek tarihin içine serpiştirilmiş romantik duygular eklenir. Realize edilen tarihi olaylar, bu kez duygularla birlikte geçmişten serpintiler halinde gelir, sizin dünyanıza sanki bir tabloyu tamamlayan gölgeler, renkler, ışıklar ve çizgiler olarak serpiştirilir. Bu yönüyle Teoman Bey, tarihi olayların fon olarak kullanıldığı büyük bir tabloyu usta fırça darbeleriyle canlandıran bir ressam gibidir. Gerçek olan tarih, onun tarihi algılarının duyguya ve renge dönüşmüş renkleriyle, sanki dirilmiş gibi önünüzden akar durur...

Bir ara tarihi bir camiye geldik. Orada Mevleviliğe ait görsel mekânları gezmekteyiz. Postnişinler, pervaneler, hattatlar daha neler neler... Teoman Bey de eşiyile birlikte yanımızda. Akıl almaz espriler yapıyor ve bizi eğlendiriyor. Bir ara bir taş duvarın üzerine oturmuş; "Hoca, kocadık!" diyor. "Genceciksiniz daha... Atatürk'e göre 70 yaşındaki idealist ter'ü taze gençtir" diyorum, gülümsüyor. Bana karşımdaki Afyon kalesinin sanki insanın gözüne sokar gibi alelacele yapılmış yenilemesinden söz

ediyor. Kale koskocaman, dik mi dik bir dağın zirvesinden, sanki bir kartal yuvası gibi size bakıyor. O kale, binlerce yıldır bulunduğu yükseltiden, mağrur bakışlarıyla kente hep baka durmuştur. O'nun heybetli görüntüsü, ister istemez onu gören herkese Afyon kentine ve onun tarihine karşı derin bir saygı uyandırır. Söylentiye göre, yıllarca "Hisar-ı Devlet" olarak adlandırılmış bu kalede, kimi sultanlar hazinelerini saklamışlar. Eski gravürlerde kentin geleneksel dokusuna uygun yapılar, kaleye ulaşan dik ve dolambaçlı yolun çevresini bir sarmaşık gibi sarmaktadır. Ve kendisinin anlattığına göre ünlü Evliya çelebi, uzun bir yürüyüşten sonra kaleye çıkabilmiş ve oldukça da yorulmuş. Sonra da o yorgun haliyle, kentin üzerine doğru uzanan sütun gibi bir kayanın üzerine oturup kenti ve ovayı seyretmiş.

Sanki ünlü gezginin gezdiği yollarda, onun ayak izlerini izleyerek, ilerliyoruz... Ardından bizi alış veriş de yapabileceğimiz bir tarihi konağa götürüyorlar: Bu konağın şerbeti, eriştesi ve diğer geleneksel ürünleri ünlüymüş. Sıcak bir günün sonunda buz gibi içtiğimiz şerbetler bizi kendimize getiriyor. Bahçede, güzel geleneksel örtülerle donatılmış kerevitlerde oturuyoruz. Kimimiz çay, kahve kimimiz de şerbet içiyoruz. Teoman Ağabey yanında birileri, karşımızdaki masalardan birinde oturuyor ve oradan bize seslenerek espriler yapıyor.

Ve bu arada mekânın değişik yerlerine gizlenmiş hoparlörlerden bir Türkü sesi yükseliyor. Ses, Türk Halk Müziği'nin seçkin sanatçılarından Erkan Oğur...

Yârim senden ayrılalı,
Hayli zaman oldu gel gel,
Bak gözümünden akan yaşım,
Ab-ı revan oldu gel gel...
Böyle m'olur küsüp gitmek,
Seni seveni terk etmek;
Harap oldu, yemek içmek;
İşim figan oldu, gel gel...
Ah be Teoman Ağabey!

İşte bizi ağlattın... Boynumuz bükük kaldı gidişinle...

Keşke sizi daha eskiden tanısaydım ve daha uzun zaman geçirebilseydim. Boynumuz bükük kaldı...

Ve bizi bırakıp uzun bir yolculuğa çıktın. Enerjinin, iyimserliğinin, idealistliğinin, insanlığının tohumlarını yüreğimize ektin...

Anıları belleğimize kazıdın...

Sonra da bizi bir anda terk edip, çektin ve gittin...

Güle güle! Yolun açık olsun.

Ah be Teoman Ağabey, ah be Teoman Ağabey!

Nur içinde yat.

ANILARDA YAŞAYAN İNSAN

Prof. Dr. Köksal Bayraktar

Türk Ceza Kanunu hazırlık çalışmalarının ikinci Komisyonunda üye olarak bulunurken, Adalet Bakanlığı'nda her 15 günde bir yaptığımız yoğun çalışmalara Teoman Ergül devamlı olarak Türkiye Barolar Birliği'nin temsilcisi olarak gelir ve o davudi, gülyüzlü sesiyle son derece olumlu katkılarda bulunurdu. Kendisi ile ilk tanışmam da bu Komisyon çalışmalarında olmuştu. Çalışmalarımızın en son günü Komisyon Başkanı Hocamız Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer, sevinç içinde, "...çalışmaları tamamladık, son düzeltmeleri bitirip Bakanlığa takdim edeceğiz" dediği anda, Teoman Bey, o günün koşulları (12 Eylül 1980'in etkilerinin devam ettiği günlerde) içerisinde hiç unutamadığım şu sözleri söyledi : "...Hocam, gelin bu Taslaktan 141, 142, 163. maddeleri kaldıralım..." Ve daha sonra şöyle devam etmişti:

"...Bunun gururunu biz taşıyalım..."

Komisyonunda Prof. Dr. Sahir Erman, Prof. Dr. Faruk Erem de vardı. Tartışma başladı. Sulhi Bey, tartışma sonucunda "o zaman oya koyalım" dedi ve oylamada 142 ve 163. maddelerin kalkması, 141. maddenin ise kalması 1 oy farkla kabul edilmişti. Bunun üzerine Sulhi Bey, "...bakın, bu konu siyasi bir konudur. Bunu Bakanlığa iletelim ve onlar ne karar verirse o şekilde hareket edelim" dedi.

Sonraki yıllarda Ankara'ya her gidişimde Teoman Bey ile karşılaştıkça bu olayı anlatır ve "...yapabileceğimiz tarihsel değişikliği Özal yaptı" diye sohbetimize başlardık.....

Aynı çalışmalar içinde hepimiz sabahtan akşama kadar Cumartesi ve Pazar günleri Adalet Bakanlığının yanmayan kaloriferleri nedeniyle soğuktan adeta üşüyerek çalışır, sonra akşamları da ilk zamanlar Polis Evi'nde daha sonra Hakim Evi'nde kalır, birlikte yemek yer ve sabahları da birlikte kahvaltı ederdik. Bu yemeklerdeki sohbet, gerçekten doyulmaz ve unutulmazdı. Sulhi Bey ortaya bir düşünce atar, sonra dereden tepeden konuşulur, eski üniversite anıları canlandırılır, günün yorgunluğu da böyle giderilirdi.

Sulhi Bey'in bir gün hepimizi şaşırtan sorusu şu olmuştu : "Siz rüya görür müsünüz?" Kimi gördüğünü, kimi görmediğini, kimi rüyaların uykusunu böldüğünü, bu nedenle şikayetçi olduğunu söylerken, Teoman Bey de, "...ben pek rüya gördüğümü hatırlamıyorum" demişti. Sohbetin devamında Sulhi Bey, "...selectionda okumuştum, zeki insanlar rüya görürmüş," dedi. Sohbet bittikten sonra herkes odalarına çekilirken, sohbetin de etkisiyle birbirimize her gün söylediğimiz iyi uykuların yanına, iyi rüyaları da ilave edip, dileklerde bulunmuştuk.

Teoman Bey ayrılırken o pos, beyaz bıyıklarının altından gülerek: "... tabii rüya görmeye gidiyoruz, rüya görmüyorum demek mümkün mü?" deyip kahkahayı basmıştı...

Teoman Bey'in ne kadar hoşsohbet ve nüktedan olduğunu bu küçük olayla anlamıştım. Gene sonraki Ankara gezilerimizde bu rüya olayını da konuşur, gülerdik.

Teoman Ergül'ün kaybı ile Türk hukuku önemli bir hukukseverini ve mücadelecisini kaybetmiştir. Vefatı, arkasında büyük bir boşluk bırakmıştır.

HER NEREDE BULUNURSA ETRAFINI IŞITAN İNSAN TEOMAN ERGÜL...

*Av. Recep Adıgüzel**

Manisa Barosu üyesi olarak, Salihli İlçesinde 1971 yılında serbest olarak çalışmaya başladığım günlerde, Teoman Ergül'ün yakın ilçedeki görevinden istifa ederek Salihli ilçesinde avukatlık mesleğini icra edeceğini öğrendik. Birbirini rakip olarak veya hasım olarak görmeyen, mesleki bilgisini paylaşmaktan kaçınmayan, mesleki dayanışmanın her türlüşünü biz genç avukatlardan esirgemeyen tavrı ve yapısı ile kusursuz bir Cumhuriyet aydını olarak bizi kendisine bağlıyordu. Kısa bir sürede "ağabeyim" yerine koyduğum Teoman Ergül'ü, bu yönleriyle diğer üstad meslektaşlarımızdan ayırabiliyorduk. Avukatlık mesleğiyle ilgili her türlü yayının bulunduğu yazıhanesi, her zaman yararlandığımız bir bilgi kaynağıydı ve adeta bizlere ait birer kütüphane gibiydi.

Rakı bahanesi ile sık sık toplandığımız sohbet zamanlarında, meslektaşlar arasında bulunmayan dayanışma ve yardımlaşmanın önemini vurgularken bizlerin birbirimizi rakip olarak görmemesi gerektiğinden söz ederdi. Bunun yanısıra, bir avukat olarak mahkemeye karşı, maddi ve hukuki konularda müvekkilimizin lehine olan kanıtları sunmakla yükümlü olmakla birlikte, yaygın anlayışa göre tamamı müvekkilin talimatı ile hareket eden mütemet avukatlar olmadığımızı somut örnek ve davranışlar ile anlatarak bizleri bu konularda aydınlatmıştır. Bizlerle arasında yaş farkı olmasına rağmen, arada bir hiyerarşi duygusu yaratmadan kurduğu ilişkilerde her zaman hoşgörü ve samimiyetini hissettirmiştir.

* Manisa Barosu avukatlarından.

Yıllar içinde daha da zenginleştirdiği bilgi dağarcığı ile meslek örgütlerinde aranılır olmuş, önce TBB Genel Kurul delegeliği ve TBB Yönetim Kurulu üyeliği daha sonra sırasıyla Baro Başkanlığı, TBB Başkan danışmanlığı ve TBB Genel Yayın Yönetmenliği görevlerini başarıyla yürütmüştür. Mesleki bilgisi ile de çeşitli panel, seminer ve konferanslarda sunumlarda bulunmuş ve makaleler yazmıştır. Çok yönlü bir kişilik olan Teoman Ergül'ün başarıları sadece avukatlık mesleği ile sınırlı olmayıp bunların her biri ayrı bir inceleme konusudur.

Her konuda örnek aldığım Teoman ağabeyimden çok şey öğrendim. O yokluk yıllarında meslek örgütümüzün kurumsallaşması ve saygınlığı konusundaki fedakarca çalışması, bana da bu konuda sorumluluk duygusunu yüklemiştir. Bugün ilerlemiş yaşıma rağmen, TBB Eğitim kuruluındaki naçizane çalışmalarım, ağabeyime ve mesleğime olan vefa borcumu ödemekte olduğumu duyumsuyorum.

BİLGE DOSTUM TEOMAN ERGÜL...

Prof. Dr. Rona Aybay

2006 yılındaydı; Türkiye Barolar Birliği'nin, daha önce hiçbir doğrudan ilişkimiz olmamış unutulmaz Başkanı Özdemir Özok'un, tatlı bir sürpriz olan önerisi üzerine, Birliğin o zamanki adıyla "İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi" Başkanlığı görevini üstlenmiştim.

Başkan Özdemir Özok'un çabalarıyla, kısa sürede inşa edilen şimdiki muhteşem TBB binası o zamanlar henüz sadece bir hayaldi. Bu hayalin böyle kısa bir süre içinde gerçekleşeceğini de hiç sanmıyorduk.

Kızılay'da, TBB'nin ilk yıllarında yapılmış, yapıldığı zamana göre çok güzel ama, yılların geçmesiyle mütevazı sayılacak hale gelmiş binada toplanıyor; giriş katındaki kasetçi dükkanının sonuna kadar açılmış hoparlörlerinden gelen ve durmak, susmak bilmeyen şarkı-türkü seslerini dinleyerek çalışıyorduk.

Başta Birlik Başkanı Özdemir Özok olmak üzere Barolar Birliği yapısı içinde üst düzey görevlerde bulunanların bazılarıyla, sadece uzaktan tanışıklıktan öte bir yakınlığım yoktu; çoğunu ise hiç tanımıyordum. Ama herkesten öyle sıcak bir karşılama, öyle yakın bir ilgi ve destek görmüş-tüm ki, benim de "onlardan biri" olmam çok zaman almadı.

Benim için yeni olan bu ortamda bir çok değerli insanla tanışma olanağı bulmuş; onların avukatlık mesleğinde edindikleri deneyimler ile akademik kökenli üyelerin bilgi birikimini harmanlayıp, Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi'ni, bir çok etkinlik ve yayın yapan, zaman içinde kendini aşırp, gelişen bir kurum haline getirmiştik.

Tanıştığım, birlikte çalıştığımız, etkinlikler düzenleyip, yayınlar yaptığımız değerli hukukçular arasında, zamanla sadece hukuk bilgi ve deneyimiyle değil, O'nun yanında edebiyat, sanat ve tarih kültürü bakımından zengin bir kişilik olan Teoman Ergül'ü tanımak, Türkiye Barolar Birliği'nde, yakın zamana kadar da süren çeşitli görevlerim sırasındaki en büyük kazançlarımdan olmuştur.

Özellikle ikimiz başbaşa yemek yediğimiz, çay-kahve içip sohbet ettiğimiz zamanlarda; Teoman Ergül'le dostluğumuz geliyor, O'nun "hukukçu" kişiliğinin yanında, tarih, edebiyat, felsefe gibi alanlarda da derinliği olan bir insan olduğunu anlıyordum.

Hukuk fakültesinden mezun oluşumuz aynı yıla rastlamıştı; O Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden, ben İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden 1959 yılında mezun olmuştuk. O, önce savcılık sonra avukatlık, TBB Yönetim Kurulu üyeliği, Baro Başkanlığı gibi görevlerde yıllar geçirip, deneyimler kazandıktan sonra, Barolar Birliği Başkan danışmanlığı ve İnsan Hakları Merkezi Bilim ve Danışma Kurulu üyeliği görevine gelmişti.

Ben de, akademik yaşamda çeşitli kademelerden geçip, 12 Eylül 1980 sonrası üniversitedeki görevimden uzaklaştırılmış; yurt içinde, Türk Hukuk Kurumu Genel Sekreterliği, İstanbul Barosu Başkan Yardımcılığı; yurt dışında da Bosna Hersek İnsan Hakları Mahkemesi yargıçlığı gibi görevlerden sonra Türkiye Barolar Birliği'nin İnsan Hakları Merkezi Başkanı olmuştum.

Yani, Barolar Birliği çatısı altında tanışmamıza kadar geçtiğimiz yıllarda, meslek etkinliklerimizde yollarımız oldukça farklı alanlardan geçmişti.

Ama, bu farklılıklar, karşılıklı sevgi, saygı içinde güçlü bir dostluk geliştirmemize engel olmadı. Çünkü, bulunduğumuz noktaya çok farklı yollardan geçerek gelmiş olmamıza karşın, Teoman Ergül'ün deneyimleri ve değerlendirmeleri benim düşüncelerime yeni boyutlar katıyordu.

Dostluğumuz yavaş yavaş geliyor; onu yakından tanıdıkça, hukuk bilgisi ve deneyimi yanında; alçakgönüllülüğünden dolayı kendisi sözünü etmese de, edebiyat, sanat ve felsefe gibi alanlarda da düşünceler üreten makaleler, kitaplar yazan gerçek bir aydını tanımış oluyordum.

Sohbetlerimizde, üzerinde konuştuğumuz konular çok çeşitli idi; ama son zamanlarda özellikle üzerinde durduğu konular arasında İslâm'da pozitif bilim düşüncesi ve materyalist düşünceler olduğunu anımsıyorum.

Yukarıda söylediğim gibi, Teoman Ergül'le yollarımız Türkiye Barolar Birliği çatısı altında 2006 yılında kesişmişti. Ama, bir gün yaptığım bir çalışma için eski yazılarımın yayınlandığı dergileri karıştırırken bir de ne göreyim: ADALET DERGİSİ'nin 1963 yılı 11-12. sayısında, Savcı Teoman Ergül'le, Asistan Rona Aybay olarak benim birer makalemiz yayınlanmış; yani daha birbirimizi görüp tanınmamızdan yıllar öne, adlarımız bir dergi kapağında birlikte yer almıştı.

Bu beni çok heyecanlandırmış ve hemen telefona sarılıp, durumu ona bildirmiştim. Sonrasını, Bilge Dostumun, benim Akademik Yaşamda 55. yılım için yayınlanmış Armağan'a yazdığı , bana onur veren "Rona Hoca ile Çalışmak Zevktir" anı yazısından, O'nun sözleriyle anlatayım:

Benimle TBB'nde karşılaşmamızı anlattıktan sonra şöyle sürdürüyor :

"Birlikte çalıştık, çok verimli işler yaptık, güzel ürünler verdik.

Oysa Hoca ile yaşamımız çok önceleri kesişmiş, ama bizim haberimiz olmamış. Bir gün İstanbul'dan Salihli'ye dönerken, Bursa'da telefon çaldı. Arayan Hoca idi. Neşe ile "Bak, ne buldum?" dedi." Hayrola Hocam?" soruma, "Biz çok önceleri tanışıyor muyuz. Adalet Dergisi'nde benim ilk yazım ile, sanırım senin ilk yazın ard arda ("peş peşe" kelimelerini bana o yasakladı, Farsça diye) yayınlanmış; şimdi buldum, sana fakslıyorum" diye heyecanla cevap verdi.

Bilge Dostum, sözkonusu Adalet Dergisi'nin kapağının kopyasını da yazısına ekleyerek, yazısını, beni onurlandıran şu sözlerle bitirmişti:

"Geçen elli yılı aşkın süre içinde birbirimizden habersiz yaşamamıza, onun bilgi ve deneyimlerinden, güzel sohbetlerinden uzak kalmış olmama hayıflanıyorum."

Evet, Bilge Dostumun sözleri, benim de onu çok geç tanımış olmaktan dolayı duyduğum hayıflanmayı aynen yansıtıyor. Üstelik, yurdumuzun içinden geçirildiği şu karanlık ve nelere gebe olduğu belirsiz ortamda, O'nunla sohbet edip, değerlendirmelerini dinleyememek, hüznümü daha da arttırıyor.

Teoman Ergül'le ilgili pek çok anım var elbette. Sadece, bir kaçını olsun kısaca anlatayım:

TBB yayın işleri O'nun yönetiminde, gerek içerik gerek görünüm bakımından Türkiye'nin genel çizgisinin çok üstüne çıkmıştı. Yayın işleriyle biraz yakından ilgilenen bilir; böyle bir dergiyi, niteliği düşürmeden, düzenli olarak yıllarca sürdürmek, büyük emek ve sabırlı çalışma ister.

İşte Teoman Ergül'ün, başka önemli hizmetlerinin yanında, yıllarca büyük bir özenle, hiç aksatmadan TBB Dergisinin yayınlanmasını sağlaması bile, başlıbaşına çok takdir edilmesi gereken bir başarıdır.

Bu konuda ne denli dikkatli ve titiz olduğunu gösteren bir anım var:

İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesinden, lisansüstü öğrencim olan bir araştırma görevlisi, verdiğim ödev konusunu çok iyi işlemiştii, ben de yayınlanması için destek olarak TBB Dergisi'ne göndermesini sağlamıştım.

Konu benim alanıma girdiğinden, "hakem" olarak okumam için makale bana geldi, ben de, zaten başından beri yazıyı birkaç kez okuduğum ve Dergiye giden son halini de ayrıca dikkatle okumuş olduğum için, üzerinde durmadan olumlu görüşümü bildirdim ve olayı unuttum.

Ama, işin içinde Teoman Ergül'ün titizliği olunca, işler o kadar basit olmuyormuş... Benim dikkatimden kaçmış; yazar (araştırma görevlisi) benim lisansüstü dersim için yazdığı ödevin bir makale haline gelmesi için yüreklendirmelerime ve desteklerime teşekkür eden bir dipnotu eklemişmiş...

Teoman Ergül, kıs kıs gülererek; *"Ben Savcıyım, senin gözünden kaçır ama ben atlamam; o dipnotunu çıkardım!"* dedi.

Ardından, benim "hocalığım" dan, O'nun "savcılığı"ndan başlayıp, konudan konuya geçen tatlı bir sohbete girişmiştik...

Bir başka anım da şu: İnsan Hakları Merkezi Bilim ve Danışma Kurulu üyeliği sırasında, sık sık, "artık bu iş bana ağır geliyor; öteki sorumluluklarımdan buraya zaman ayırmakta zorlanıyorum" diye yakınıyor ve adının Bilim ve Danışma Kurulu üyeleri listesinden çıkarılmasını istiyordu.

Ben de, bu konuyu ne zaman açsa, olmaz, senin bulunman önemli; ben buna "evet" diyemem diye geri çeviriyordum.

Bu uzun süre böyle sürdü gitti. Ama, ısrar edişinden, gerçekten ayrılmak istediğini, çünkü öteki işlerin onu oldukça yormakta olduğunu anlamaya başlamıştım. Bir gün yine aynı isteği dile getirince, şöyle dedim:

"Ben, 'Rona Aybay, Teoman Ergül'ün adını üye listesinden silmiş!" dedirtmem; çok istiyorsan, işte liste, işte kalem; al sen sil de, bu sorun kapansın!" dedim.

O da gülererek, kendi adını, kendi eliyle sildi....

Bilge Dostum, benim “Akademik Meslekte 55.Yıl “Armağanım için yazdığı yazıyı, çok daha önceki yıllarda yollarımızın kesişmemesine üzüntüsünü belirterek şöyle bitirmişti:

“Geçen elli yılı aşkın süre içinde birbirimizden habersiz yaşamamıza, onun bilgi ve deneyimlerinden, güzel sohbetlerinden uzak kalmış olmama hayıflanıyorum.”

Ya ben, Bilge Dostum...Sen gittin gideli ben de senin sohbetlerini özleyip, hayıflanıyorum....

İKİZ KARDEŞİM TEOMAN ERGÜL

*S. Feridun Güray**

1955 yılının beş kasımında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde derslere başladık. Birinci sınıfta kayıtlı öğrencilerin sayısının altı binin üzerinde olduğu söyleniyordu. İkinci sınıfa geçenleri ilah gibi görüyorduk. Ders dinlemek için yer bulmak bir sorundu; yavaş yavaş devam eden sayısı azaldı ve yılsonu geldi çattı. Yok eleme sınavı, yok üssü mizan (not ortalamasının yediyi tutması) ve bir dersten kalırsan hepsinden kalırsın engellerini aşarak sınıfı geçen 125 kişiden ikisi de bizdik. Yıllar çabuk geçti; O kararlı, ciddi, istikrarlı ve azimli halini hep sürdürdü. Hiç imtihan kaybetmeden 1959 yılı haziran ayında mezun olduk.

1960 yılının iki Ocak günü ikimizi de topçu yaptılar ve Polatlı Topçu Okulu'nun yolunu tuttuk. Oradaki eğitimlerimizi de tamamladık, kura için sıraya girdik. O İstanbul Rami 264. Top Taburu'nu çekti, ben de aynı yeri çektim. Kıtamıza gittik, Hukukçular ayağa kalksın dediler, ikimiz kalktık, O disiplin subaylığına verildi, beni de Beşiktaş Barbaros'ta kurulacak olan ve siyasi tutukluların bulunacağı Özel Garnizon'a verdiler. Askerlik bitti, hakimlik stajı bitti, Ankara'ya kura çekmeye gittik. O Kızıltepe Cumhuriyet Savcılığı'nu çekti, ben de başka yer yokmuş gibi Kızıltepe Hakimliği'ni çektim. Sarıldık, kucaklaştık ve sonra Kızıltepe'de buluştuk. Teoman'n çok güzel bir daktilosu vardı, o makine bizim itici gücümüzdü. Kışın divan üzerinde günlerce yeni bir Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu şerhini hazırladık; yaza doğru olsa gerek iznini alarak İstanbul'a

* Em. Hakim, Parlamenter, Genel Müdür, Avukat.

kitabı bastırmaya gitti. Bekle bekle haber yok, yirmi gün sonra mektubu geldi. Kitabı matbaaya veremedim, çok meşguldüm diye yazmış. Meğer saygıdeğer eşi ile nişanlanmış. Çok sevindik. Sonra geldiğinde anlattığına göre hanımefendiyi görmeye gittiklerinde, ismini öğrenince hafiften gülmeye başlamış, yanında oturan annesi “Oğlum gülme deyince”, Teoman “Anne nasıl gülmem, tam isabet, Feridun’un eşinin adı da aynı” diye cevap vermiş.

Görevinde tavizsiz, dikkatli ve cesurdu. Kızıltepe’de yaşlı bir kadın, kızının Suriye’nin Kamışlı şehrinde nikahsız kocası tarafından katledildiğini şikayet etti. Sanık oradan kaçıp köyüne dönmüştü. Teoman onu yakalattı ve ifadeye aldı, inkar etti ve iddiadan başka da delil yoktu. Ancak adamın bıyığının kesilmiş olmasına takıldı. Neden bıyığı olmadığını sordu, Suriye’den gelmeden önce kestiğini söyledi. Bu delille bana sorguya gönderdi, tevkif ettim. Sonra davayı bana, sorgu hakimliğine açtı ve kendisi yukarıda bahsettiğim gibi izinle İstanbul’a gitti. Ben tutuklunun resimlerini alarak Suriye’ye teşhis ve keşif yapmak üzere gittim. Bütün tanıklar, bıyıklarını kestiğini, karısını orada öldürdüğünü ifade ettiler. Teoman’ın bu dikkati sayesinde sanık yargılandı ve müebbet hapse mahkum oldu. Ben de orada içtiğim sudan tifo olup, günlerce hastanede yattım.

Hurafelere inanmazdı, realistti. Bir defasında uzak bir dağ başına otopsiye gitmesi gerekti. Biraz rahatsızdı. Evsiz kaldığı için, benim eşim de doğum nedeniyle Teoman’ın annesi ve kız kardeşiyle birlikte İzmit’e gittiğinden sekiz ay kadar misafirim oldu. O nedenle ben de onunla birlikte gideyim dedim. Araçla gidebileceğimiz son noktaya geldik. Orada katırlara bindik. Bir derenin vadisinden saatlerce gittik, derenin bittiği yerde mola verdik. Kayaların altında küçük bir göl oluşmuş, içi balık dolu, su oradan kayıyor ve akıp gidiyor. Teoman, “Neden bu balıkları yemiyorsunuz?” diye sordu. Köylüler, “O balıkların içinde bir tane beyaz balık var, onu gören yer, başkası yiyemez, günahdır” dediler. Teoman, “O balığı kim görüyor?” dedi, köylüler “İmam Efendi” diye cevap verdiler. “İmam tezgahı iyi kurmuş” dedi, gülüştük geçtik. Dağın zirvesine geldik, gece zifir gibi karanlık. Otopsi imkanı yok; maktulü alarak dönüşe geçtik. Sabaha karşı araçtan indiğimiz yere geldik, ortalıkta kimse yok. Yakında bir ev gördük, sormak için gittik. Evin avlusunda bir at arabası üstünde yaşlı bir kişi yatıyordu. Bir ayağına atı bağlamış, diğerine de ineğini. İçimiz burkuldu. Uyuyan kişi birden fırladı; durumu anlattık, araç sabah gelecekmiş, öyle haber bırakmış. Hayvanlarını hırsızdan korumak için bu tedbire başvurduğunu söyledi.

O zamanlar, çok gençken yazmaya başladık. Bir ara Yargı diye bir dergi çıkartmak istediğini söyledi ve destek olmamı istedi. Ben de İtalya'dan Çocuk Mahkemeleri ihtisasından yeni dönmüştüm. Karşı çıktım, okuma alışkanlığının seviyesi belli, sonra zarar edersin, üzülsün dedimse de bana kızdı. Ben de tam destek verdim, epey uğraştık, ama derginin ömrü fazla uzun olmadı. O yazmaya devam etti, çok değerli eserlere imza attı. Güçlü kalemi, Milli Mücadele adlı eseri ile Teoman'a Yunus Nadi Sosyal Bilimler Araştırması Ödülünü kazandırdı. Son görüşmemiz, ödülü almaya geldiğinde oldu.

Dostluğumuz hiç bitmedi. İki üç yıl kadar önce, sınıf arkadaşımız Sıtkı Kahveci Artvin'de Atatepe ismini verdiği yere bir Atatürk heykeli ve altmış metre yükseğe de bayrağımızı dikti. Arkadaşımızın başına gelmeyen kalmadı, açılışında kendisini ağlattılar. Biz o resmi görünce çok üzüldük. Toplanarak destek için Artvin'e gittik. Teoman ve eşi gelemedi. Nedenini bilmiyorum, orada içimden geldi ve aşağıdaki dizeleri yazdım. Sabah otobüste arkadaşlarıma okudum.

Teoman Ergül İçin

Ankara, Polatlı, Rami, Kızıltepe derken,
Altmış yıldır kesişir yollarımız yerden ve gökten.
Yediğimiz neşterler bile ta canı yürekten,
Yıllardır hiç sönmedi saygı ve sevgimiz bizim,
O benim ayrı anadan doğma gerçek ikizim.

Diyarbakır'daki medyum Gürcü Bacı'nın dediği gibi, iki oğlumuz oldu, bir süre sonra meslekten ayrıldık. Avukat kimliğimize kavuştuk. Anıları kalbimde yaşadıkça var olacaktır. Ruhu şad olsun.

TEOMAN ERGÜL ANISINA

*Juan Villar Caño**

Ben, değerli dostum Teoman Ergül ile şahsen hiçbir zaman yüz yüze görüşemedim. Tanışmamızdan sonra, dünya denilen iki kapılı bu handa birlikte geçirdiğimiz vakit öyle kısa, bizi ayıran mesafe öyle uzundu ki, karşılaşmamızı engelledi; ne yazık ki yüz yüze hiç gelmedik. Buna rağmen sıcak bir ilişkimiz vardı; geçtiğimiz Mart ayında beklemediğim acı haberi aldığımda, kendim bile tahmin edemeyeceğim kadar üzüldüm. Dolayısıyla oğlu Ozan bu kitaba katkıda bulunmamı teklif edince, hem şeref duydum, hem de memnun oldum; çünkü dostluğumuz az sürmüş ve arasına uzun mesafeler girmiş olsa da benim için çok anlamlı bir dostluktu.

Ömer Hayyam 150. rubaisinin son iki dizesinde şöyle der:

“Tanınmadan yaşamak en iyisi:

Elinde olsa da hiç doğmasan”

Bu dizeler, antik Silenos’un Midas tarafından söylemeye zorlanmış olduğu zaman ifade ettiği felsefeyi hatırlatmaktadır:

“Δαίμονος ἐπιπόνου καὶ τύχης χαλεπῆς ἐφήμερον σπέρμα, τί με βιάζεσθε λέγειν ἅ ὑμῖν ἄρειον μὴ γνῶναι; Μετ’ ἀγνοίας γὰρ τῶν οἰκειῶν κακῶν ἀλυπότατος ὁ βίος. Ἄνθρωποις δὲ πάνπαν οὐκ ἔστι γενέσθαι τὸ πάντων ἄριστον οὐδὲ μετασχεῖν τῆς τοῦ βελτίστου φύσεως (ἄριστον γὰρ πᾶσι καὶ πάσαις τὸ μὴ γενέσθαι). τὸ μέντοι μετὰ τοῦτο καὶ πρῶτον τῶν ἀνθρώπων ἀνυστῶν, δεύτερον δέ, τὸ γενομένους ἀποθανεῖν ὡς τάχιστα.”

* Juan Villar Caño 33 yıldır Latince ve Eski Yunanca öğretmenliği (*catedrático de bachillerato, bakalorya profesörü*) yapmaktadır. Caño, halen Hinojosa del Duque (Córdoba - İspanya) lisesinde Klasik Uygarlık bölüm başkanlığı görevini de sürdürmektedir. Caño, Latince, Yunanca, Fransızca ve Türkçe bilmektedir.

“Doğum sancısı çekmiş bir dâhinin ve dayanılmaz kaderin bir günlük ömrü olan dölü, beni neden bilmeseniz sizin için daha iyi olacak iken açıklamaya zorluyorsunuz? Zira kendi dertlerinden habersiz bir ömür, en kedersiz şekilde geçer. İnsan, en iyisine asla kavuşamaz, hatta doğası gereği onlardan pay da alamaz; (çünkü gerçekten tüm kadınlar ve erkekler için en iyi olan doğmayacaktır.) Ancak onun arkasından gelen başka bir lütuf var. Bu, ikinci en iyi olsa da, aslında insanın ulaşabileceği birinci iyidir: doğduktan sonra mümkün olduğu kadar çabuk ölmek.” (Plutarkhos, *Apollonios için teselli yazısı*, 27).

Bu felsefe bıkip usanmadan tekrarlanabilir ama haklı değildir: ne insan hayatı böyle boşuna yaşanır, ne de dostluklarımız o kadar değersizdir ki avunmak için Silenos felsefesine başvurmaya mecbur kalalım. Teoman Ergül'e *Altının Lâneti*'nin 118. sayfasında anlattığı ve *Herodot Tarihi*'nden (I, 30, 3-5) kaynaklanan Atinalı Tellos'un öyküsü daha uygundur; çünkü Tellos gibi o da uzun ve üretken bir yaşam sonunda, kendi yurduğunu dil, tarih ve kültürünü yaymaya hep çalışıp çabaladıktan sonra bizi terk edip, nice anılar bıraktı. Şimdi benimkileri hatırlayayım.

Onunla, daha doğrusu eseriyle ilk temasım 2 Ekim 2001'inde oldu. O temas hakikaten son derece şekli idi: Eylül 2001'inin sonunda, Türk edebiyatı okuyabileceğime karar verdiğim zaman, kitaplar aramaya başladım. Türk tarihini de bilmediğimden, tarihsel romanlara öncelik verdim ve o türden çeşitli kitaplar aldım. Aralarında kısa bir süre önce yayımlanmış bulunan *Nurbanu* da bulunuyordu.

Nurbanu'yu postadan aldığım gün göz gezdirdim, kapağındaki ibareyi (“Ateş kesilir geçse sabâ gülşenimizden”) okuyup şaşırdım, rafa koydum ve 2005 ilkbaharına dek hemen hemen unuttum. O üç buçuk sene esnasında başka yükümlükler, başka endişeler beni meşgul etmiş, tutsak almıştı. Sadece zaman zaman kitabın kapağındaki o güzel mısraı hatıra getirip onun gerçekten Sultan Selim'e ait olup olmadığını merak ediyordum. Bugün hâlâ bu konuda kesin bilgi sahibi değilim: bununla ilgili ne soru sordum, ne de bunu araştırdım.

2005 yılının yaz aylarında nihayet uzun uzun Türk edebiyatıyla uğraşmaya vaktim oldu, bu fırsatı kaçırmadım ve *Nurbanu*'yu okumaya başladım:

“Kent, Ege'nin baharlarda yaşayabildiği güzel günlerden birinin sonuna yaklaşmış; hafif bir serinlik başlamıştı...” (*Nurbanu*, sh. 9).

Roman, ilk cümlesinden itibaren beni büyüledi. O denli büyülenmişim

ki onu bir solukta, sözlüğe bile başvurmadan okudum. Hâlbuki bilmediğim kelimeler çoktu; ama okumayı bırakamazdım. 'Bir solukta' demek biraz abartılı: soluk aşığı yukarı bir hafta sürdü, fakat o vakit zarfında her günkü yükümlülüklerle ve zorunluklara gerekli olan vakit dışında ne bir başka şeyle meşgul oldum, ne bir başka metin okudum. Kitap onun ilk romanıydı, ancak birinci sayfasından itibaren okuyanı yakalayacak bir ustalıkla yazılmıştı; ümitlerimi kırmadı, biçimini beğendim.

Bu kitabı okurken, onun içinde bulunan manzara tasvirlerini gözden geçirirken, bir söz veya cümlenin insanın ruhunda bir his, bir heyecan uyandırmakta bin tane resimden daha üstün ve daha uygun olabileceğini düşünmeden edemedim. Buna ilişkin bir örnek olarak, Şehzade Selim ve çocuğunu orada doğurmak isteyen Nurbanu'nun Bozdağ'da geçirdikleri yazın öyküsünü verebilirim. Bu bölümde sadece otuz sekiz tane sözcük ile Bozdağ'a tırmanan yolcuların hayretini işte şöyle anlatır:

"Ağır ağır pamuk gibi bulutlara ulaştılar. Geçtikleri çınar, dişbudak, söğüt, kavak, akağaçlar arasından dağın görkemini, mağrur yükselişini içlerine sindirerek yükseldiler. Ceviz ve kestane ağaçlarının çevrelediği yemyeşil Sutaban yaylasına yaklaşırken vadideki suların kaybolduğu düdeni heyecan içinde seyredip anlatılanları dinlediler" (*Nurbanu*, sh. 121).

Alıntıladığım bu parçayı okudukça, sadece o kadar az sayıda kelimenin sağladığı muhayyile vasıtasıyla yol, bulutlar, ağaçlar, vadi, sular ve dağ iç gözlerim karşında gelip diriliyor; tam tepede olan, görünmez, tinsel bir güneşin ebediyen saçtığı ışığın altında şekillenip canlanıyor; insana ilham veriyor. Fakat manzara tasviri, maharetinin üstün olduğu tek alan değil. Şahıs tasvirinde de bir uzmanlık var. *Nurbanu*'nun sayfalarında, kahramanından başka ne kadar inandırıcı, nice telkin edici şahsiyetler dolaşiyor: Çeşmiferah, Resul, Canfeda, Nergizeda, Sümbül vesaire.

Özellikle biçare Nergizeda'nın hazin kaderinin öyküsü olağanüstü; huyunun tasviri mükemmel; ruhunun hareketlerinin anlatılışı kusursuz; Resul ile ilk karşılaşması ise (*Nurbanu*, sh. 97), harika bir metin. Bir gün kendi içine dönük kız saray cariyelerinin ormanda yaptıkları bir gezintiye katılmış. Diğerleri neşe içinde hızlı yürüyormuş; o ise yorgunmuş, geride kalmış. Davranışları, yorgunluğu, belki de karamsar, çekingen ve korkak tabiatından kaynaklanan depresyon belirtileri. Diğerleri gözden kaybolunca ve o tek başına kalınca, durumu çok tehlikeli bir hal almış, çünkü ruhunun kapıları apaçıkmuş:

"Nergizeda oturduğu taşın üzerinde çevreyi seyretmeye başladı. Aşağıda Manisa'da camilerin, dükkânların, evlerin üzerindeki kurşunlar güneş altında pırl pırl yanıyordu. Minareleri süzdü. Ovaya baktı. Her yöne yollar gidiyordu..."

Kız çevrelerine doya doya bakarken, öğle ışığının büyüğü içine sızıp duyularını yakalıyormuş; düşüncesi dünyadan ayrılıyormuş; düş dünyasından gelen yaratıkların saldırılarını savunacak hali kalmamış:

"... Çok uzaklarda kalmış memleketini, anasını, babasını, kardeşlerini düşündü. Dalmıştı.

'Üstünüz zayıf, üşümezesiniz.' Duyduğu erkek sesi ile irkildi Nergizeda. Hemen yaşmağını tuttu.

Sese döndüğünde, birkaç adım ilerisinde Resul'ün heykel gibi dikildiğini gördü. Kendisine bakıyordu. Eli gaddaresinin üzerinde; çok heybetli görünüyordu. Gözleri kor gibiydi. Dudakları bıyıklarının arasından tahrik ediciydi. Hafifçe gülümsüyordu. Dişleri bembeyazdı."

Bu son paragrafta yazarımız yeteneğini belli ediyor. Nergizeda'nın nazarında Resul sadece bir insan değil; ortaya çıkan bir ifrit, kıza saldıran bir *daemonium meridianum* (öğle zebanisi), görüşmeye gelen Nergizeda'nın dehşetli kaderinin cisimleşmesidir. Bütün olay yazarın bakış açısından değil, tam kız gördüğü gibi anlatılmaktadır. Bundan ötürü bostancı 'heykel gibi', 'çok heybetli', ve gözleri 'kor gibi' görünüyor. Eğer kız onu görünce büyülendiyse, tuhaf değil. Daha ileride çaresiz ve korkak kız, keşke kaderden sakınabilse ilk olarak Resul'le görüşmeye gelmemeyi deneyecek, isteği olmayacakmış (*Nurbanu*, sh. 135). Görüşme sırasında Resul'un beraber kaçma davetini reddedecekmış: kendisinde cesaret bulamamış (sh. 145-147). Ayrılış acısına tahammül ederim diye hatırasını bilinçaltına itecek (sh. 188), Mustafa Efendi'ye varmayı kabul edecekmış (sh. 189). Hepsi boşuna: reddedilmiş kader en sonunda tamamlanacak, kocası bostancı tarafından öldürülecek (sh. 207-209) ve kendisi delirip kalan hayatını darüşşifada geçirecekmış (sh. 310-311). Kendi ürkekliğinin, kararsızlığının, çekingenliğinin çağırıldığı canavardan kaçmak olanaksızdı. Nergizeda'nın öyküsü, güzel ve ibretlik.

Bizim yazarımız, romanlarında Nergizeda gibi çaresiz kadınların talihiyle çok ilgilenmektedir. O kadınlar ikinci derecede olan kişiler olmalarına rağmen, öykülerini o kadar candan, öyle güzel anlatıyor ki gönüle dokunuyor. Leyla ve Vivi'nin alıkonulup ırzlarına geçilme hikâyeleri (*Selim ile*

Nurbanu, sh. 113-118; *İşgal*, sh. 167-168), dokunaklı. Karısı Leyla'nın kaçırıldığını bildiği zaman, Süleyman Paşa umutsuzluğa kapılmış. O umutsuzluğu ifade etmek için tercih edilen yol, sade ve dâhice. Tek cümleden ibaret olan anlatım nice duygularla dolu: aşk, hasret, merhamet, ümitsizlik...:

"Leyla'yı şimdi ona verseler ya bir dağ başına, ya da uçsuz bucaksız bir çöle gidebilirdi" (*Selim ile Nurbanu*, sh. 119).

Kimsesiz, namusunu lekeleyen kişi tarafından bile unutulmuş olan Leyla'nın sonunun hikâyesi ise kusursuz:

"Leyla, gece yarısı başlayan ağrıların arkasından, acılar içinde kıvrılarak, zorlukla, sarı saçlı küçük bir oğlan doğurdu. Taht için Murad kadar hak sahibiydi çocuk.

Diğer şehzadelerde olduğu gibi onun doğumu da önce babasına haber verildi. Selim, sarhoştü. Ne söylendiğini anlamadı.

'Leyla da kim?' diye sordu çevresindekilere armağanlarını verdikten sonra.

Leyla'yı olanlar hiç ilgilendirmedi. Bir şehzadenin anası olmak onun için önem taşııyordu..." (*Selim ile Nurbanu*, sh. 159-160).

2005 yazında *Nurbanu*'yu okumuştum ve sonbahar geldiği zaman, okumayı bitirir bitirmez verdiğim iki kararı yerine getirmeye başlamıştım. Biri, yazarımızın diğer kitaplarını aramak; öteki, *Nurbanu*'yu İspanyolcaya tercümeyle kalkışmaktı. Birincisi, bitirilmesi kolay olanıydı ve Ekim sonunda elimde *Selim ile Nurbanu* ve *Altının Laneti* bulunuyordu. İkincisi ise, beklediğimden zor oldu ve 2009 Ocağına kadar sürdü.

Ancak, *Nurbanu*'yu İspanyolca'ya çevirme kararı en uğurlu kararım oldu, çünkü bu sayede Teoman Ergül ile tanıştım. Ne zaman ilk mektubu onun e-posta adresine yolladığımı kesin olarak anımsamıyorum, ancak 2005 yazında olmuştur. Sakladığım en eski mektubu 5 Kasım 2005 tarihli. Bu belki ilki değil, ama ilklerden biri. Ben artık tercüme etmeye başladığım *Nurbanu*'nun ilk on iki bölümünü tamamlamış ve devam etmek için ondan küçük bir yardım istemiştım. Çeviri sırasında bir kelimeyle rastlamıştım ama o kontekst içinde manasını kesin olarak bilmiyordum. O kelimeyi doğru anlamazsam, doğru çeviri yapamazdım. Ne kadar saat, ne kadar gün manasını tam kavramak için durup dinlenmeden uğraşmıştım! Söz konusu sözcük 'dilsiz'di. *Büyük Türkçe Sözlük* (elektronik versiyonu) böy-

le tarif eder: "Sarayda hazine, kiler ve seferli koğuşlarında üçer, dörder tane bulunan ve sürekli olarak padişahın kapısında nöbet tutan sağır ve dilsiz kimse". Maalesef ben o zaman *Büyük Türkçe Sözlük*'ün varlığından habersizdim. Böylece başta Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmış olan *Türkçe Sözlük* olmak üzere elimin altında olan sözlükleri araştırdım, tarihî kitapları inceledim. Hepsi boşuna! Nihayet tek çare yazara başvurmaktı. Mektup yazdım, yolladım, bekledim... O cevaben, "*Nurbanu*'nun başka bir dile çevirisinin kolay olmadığına bilincindeyim. Bu nedenle de sizin bütün sorularınıza içtenlikle cevap vermek; yardım etmek isterim" diye yazmıştı. O kadar nazik, cana yakın ve sıcaktı ki, o günden bu yana onu hem öğretmen, hem dost saydım.

Dostumuzun bana öğrettikleri çok ve paha biçilmezdir. Ne zaman bir tavsiye, bir tavzih, bir düzelti ihtiyacında bulunduysam, o hep yardım etmeye hazırdı. Kendiliğinden, ben sormadan öğrettiği deyimlere göre 'emre amade' idi. Hiçbir zaman gönderdiğim bir mektup yanıtız kalmadı. Oysa beni sadece bir avuç elektronik mektuptan ve eserine duyduğum ilgiden dolayı tanıyordu. Onun iyiliği benim için bir gönül borcu oldu, hep öyle de kalacak.

2005 yılında, Ekim ayı sonunda ben *Nurbanu*'yu çevirirken, postacı *Selim ile Nurbanu* ve *Altının Laneti*'ni eve teslim etti. Öncekini, alır almaz okumaya başladım. Kitap, ne taraftan bakarsak bakalım, hem konusu itibariyle, hem de anlatım tarzıyla *Nurbanu*'nun devamıdır. Mamafih bu romanda hafif bir üslup değişikliği var ki konusu Kurtuluş Savaşı olan iki romanda bu üslup tamamlanıp olgunlaşacaktır. Birbirlerinden bağımsız olan, yan yana konulmuş epizotlardan oluşan *Nurbanu*'yla aynı tür anlatım yapısıyla kaleme alındığı halde, *Selim ile Nurbanu*, *Nurbanu*'ya nispeten daha hareketli; anlatısı daha canlı. Bu fark, her iki kitabın başlangıcını birbirinin ardı sıra okursak, açık açık görünüp algılanıyor. *Nurbanu*'nun birinci bölümü, resim niteliğindedir: yani içindekiler eksiksiz ve toplu olarak tek bir tabloda resmedilebilmiştir; *Selim ile Nurbanu*'nunki ise asla böyle değildir. Yazarımızın orada gerçekten takdire layık bir ustalıkla yaptığı şey, *Nurbanu*'nun bir özetidir; bir özet ki gösterilmesi tek bir sahnede imkânsız.

Ayrıca *Nurbanu*'da, resimsi kalitesiyle birlikte, *Selim ile Nurbanu* içinde nadir bulunan başka bir hususiyet var: hikâyeye, okura geniş bir tarihsel bilgi vermek için, sık sık sadet dışına çıkıyor. Sonuç, Anadolu'daki Osmanlı XVI. yüzyılının pek çok ayrıntılı betimlemesini sunan rengârenk, solmaz, hoş bir tarihî resimler serisi. Bu dolambaçlı tarz, yazarımızda bir

biçem niteliği; yani *Selim ile Nurbanu* dışında (romanlarından en yalın, süssüz ve sade olanı) tüm eserlerinde bulunmaktadır. Ancak bu tahkiye yöntemini kullanıp yetkinliğe erdiği yapıtlar, bana göre *İşgal*, *Bekleyiş* ve *Zafer* ve *İ'lâ* 'dır.

Evvelce bulunduğum gözlemlere karşın, *Selim ile Nurbanu*, ilk romanda bulunabilen biçem özelliklerinin benzerlerini yansıtmaktadır. Bu özellikler içinde daha bahsetmediğim bir anlatma biçemi var ki, okumaya başlanır başlanmaz yazarımızın zengin anlatısına özgü bu biçem hemen ortaya çıkıp göze çarpıyor. Yapıtlarındaki örnekler güzel ve sayılamayacak kadar çok. Hepsinin içinden iki tane seçtim. İşte biri:

“Gemiciler, berberler, kılıççılar, bıçakçılar, makasçılar, iğneciler, çilingirler, demirciler, kalemtraş edenler, gözlükçüler, aynacılar, esansçılar, çamaşır yıkayıcılar, sabun satıcılar, terziler, esirciler, at canbazları, hamallar, ipekçiler, hallaçlar, basmacılar, kürkçüler, dokumacılar, Hıristiyan ve Yahudi çukacılar, boyacılar, sarıkçılar, halı ve seccade satıcılar, keçeciler, muytâblar, semerciler, değirmenciler, sepetçiler, kalaycılar, kazancılar, nalburlar, mumcular, çizmeciler, mestçiler, papuççular, nalbandlar, ayakkabı satıcıları, okçular, yaycılar, ağır okçular, talimhane işçileri, kahveciler, meyhaneciler, bozacılar, kassablar, debbağlar, çadırcılar, kuyumcular, şişeciler mesleklerini arabalara yükledikleri âletleriyle yaparak tam on bir gün geçtiler.” (*Selim ile Nurbanu*, sh. 303-304).

Şüphe yok: bu yöntem, sanatına mahsus demin bahsettiğim resimsi niteliğe göre bir geçit törenini tasvir etmeye en uygun olanı. Yeter ki bu parçayı, satırlardaki tüm meslek isimlerinin sırasını art arda okuyalım, anlattığı merasime katılan kalabalık içimizde dirilip yürüyor; tasavvur edilmiş seyirciler ve geçenlerin mırıltısı, kıyafet renkleri, âletlerden saçılan güneş ışıltıları, sıcak, ter, dumanlar, kokular, hepsi iç duyularımızı uyarıyor, şenliklere iştirak etmeye fırsat veriyor. Nihayet o kadar çok (elli üç tane zanaat isminden ibaret olan) öznenen sonra, zaman tümleci 'tam on bir gün' ve tek şahıslı, tek belirli zamandaki fiil 'geçtiler'; devamlı, durmayan, geçme fiilini isimlerin oluşturdukları tablolar dizisine ilave edip süreklilik ifade eden bir cümle. Öyle ki fiil azlığına karşın ortaya çıkan şey, sanki canlı bir rapor: yani gerçekten olan sade isim listesine değil, daha çok bir film oluşturan fotogram zincirine benziyor.

Ben o tarzı çok beğendim. Ayrıca onun sayesinde öğrendiğim kelimelerin değerine paha biçilemez... Çektiğim zahmetler de sayılamaz. Böyle parçalara rastladıkça, sözlüğe sık sık başvurmaksızın devam etmek imkân-

sızdı. Bu takıla takıla, düşe kalka okumanın, benim için hem yazıyla bir mücadele, hem de gerçek bir zevk olduğunu söyleyebilirim.

Yukarıda dostumuzun benim için bir öğretmen olduğunu söyledim. Hem mektuplarından, hem kitaplarından çok şey öğrendim. Onun öğütleri ve açıklamalarının, yazılarındaki zengin söz varlığının sayesinde Türkçem çabuk ilerledi. Kitaplarından nadide pek çok sözcük öğrendim. Hatta İspanyolcam da ilerledi, çünkü *Nurbanu*'yu doğru çevirebilmek için o günlere kadar bilmediğim birçok kelime öğrenmek zorunda kaldım. Ayrıca, bazıları Arapça, bazıları ise Türkçe kökenli olup da İspanyolca'da bulunan ortak kelimeleri de tespit etme olanağım oldu. Şu örnekleri verebilirim: *alfil* (fal), *burche* (burç), *chauz* (çavuş), *hafiz* (hafız), *azor* (sur), *alatar* (attar), *almahala* (mahalle), *sanjaco* (sancakbeyi), *alfaquín* (hekim), *azacán* (saka), *alaroza* (arus), *azalá* (sala) vesaire.

Onun sayesinde Türk edebiyatı hakkındaki bilgim giderek arttı. Başta Ömer Seyfettin olmak üzere birkaç önemli Türk yazarı bana tavsiye eden o oldu. Sadece öğütlerinden değil, yazdığı metinlerin bana yarattığı zorluklar ve sorunlar sayesinde de çok şey öğrendim. *Nurbanu*, *İ'lâ* ve Kurtuluş Savaşı'nı konu alan kitaplarını okuduğum zaman, az da olsa Osmanlıca'nın özel vokabüler ve söz dizimini öğrenmeye gayret etmedim, birçok önemli metni asla anlayamazdım. Bununla beraber, bazen böyle metinlerle boğuşurken, tembel, üşengeç bir talebeymişim gibi sabrımın tükenmek üzere olduğunu hissettiğimi itiraf etmeliyim. Örneğin, 1919 Ağustosunda vukua gelmiş Alaşehir kongrenin raporunun (*İşgal*, sh. 115'ten itibaren) birkaç bölümünü atlamayı istemediğimi söyleyemem; ancak böyle bir isteğe boyun eğmedim. En güç, en ulaşılmaz şeyin en değerli olduğunu da bilmekteyim ve hayat hiçbir zaman bu inanışımı çürütmedi... Fakat yeter, sadedimize döneyim.

Bu söylediklerim yanında *Selim ile Nurbanu*'nun çok nitelikli olduğunu, okunmasından alınacak çok zevkler olduğunu da söylemem gerekir. Bu anlatının benzeri bence sadece *İşgal* ve *Bekleyiş ve Zafer*'de geçiyor. Saraydaki yaşantı, haremde dönen dolaplar, Murad'ın dönemindeki zevali kısaca, ustalıkla ifade ediliyor:

“Başiboş köylüler, asi suhteler, resmi kişilerin başına buyruk mensupları, itaatsiz askerler devlete başkaldırıyordu. Devlet, artık başkaldıranları cezalandırmıyor, asmıyor, kesmiyordu. Başkaldıranlara tımar, zeamet hatta sancakbeyliği, beylerbeyliği veriliyordu.” (*Selim ile Nurbanu*, sh. 327).

Mustafa Ali'yi, Sultan Murad'ın ölçsüz cinsel isteklerinden yararlanan

unutulmaz Candefa'nın entrikalarını, ıssız ölümünü; Murad'ın hikâyelelerini anlatan harika epizotlar; özellikle tahta çıktığı zaman Sokullu karşısında Murad'ın davranışını anlatan metin (*Selim ile Nurbanu*, sh. 241-243). İşte:

“Yanında bulunanlarla haber saldı. Veziriâzâm Sokullu haberi alır almaz, ellerinde fenerler taşıyan güvenli adamlarıyla köşke doğru yola çıktı.

Murad, kendisinden çok yaşlı eniştesi veziriâzâmı görünce sevincinden ve yaşadığı kuşkulardan doğan şaşkınlıkla önüne eğildi. Çevresindekiler, bir an yeni padişahın veziriâzâmın elini öpeceğini sandılar...” (*Selim ile Nurbanu*, sh. 243).

Selim ile Nurbanu'yu o güz bitirdim ve hemen *Altının Laneti*'ni elime aldım. Bu kitap, onun eserleri arasında ayrı bir yere sahiptir. Başlangıçta kitaptan aldığım zevke rağmen, ne okurken, ne de bitirdikten sonra, manasını tam olarak kavramıştım. Yapısı, anlamı ilk bakışta ortadaydı ve açıktı: esasen Karun hazinesinin bulunmasının ve kaçırılmasının romanlaştırılmış tarihi gibi görünmektedir. Sanki kitabın tek ana konusu buymuş da, Kroisos (Karun) dönemini hikâyeleyen başka tablolar dizisi, ana konuya karıştırılmış bir yazınsal ilaveymiş gibidir. Ama gerçekten böyle mi? Ben aksini düşünmüyordum; aksi bir yorum yanlış olmalıydı. Hatta bu anlamda bir çelişki kitabın kapağında bile gözüme çarpıyordu, çünkü resim ve kitabın adı üstündeki “Kroisos'un romanı” diyen not Lidya kralına atıfta bulunduğu halde, gerçek ad olan *Altının Laneti*'nin hatıra getirdiği kral, Lidyalı değil; Frigya kralı idi. Hâlbuki Midas, romanın içinde sadece kısa bir biçimde ve iki yerde (21-22. ve 84. sayfalarda) ve sanki üçüncü sıradaki bir kişi gibi anılıyor. Oysa bu, kitaba adını veren kişi için çok az. Ancak bu çelişkinin sırrını çözemedim..., geçen yaza kadar.

Geçtiğimiz yaz *Altının Laneti*'ni bir daha okurken karşılaştığım şu iki cümleyle yazarın ne anlatmak istediğini aniden anladım:

“İsmail Ağa hiç duraksamadı. Ailesi üstüne gelen uğursuzluğu, bunlarla birlikte def edebileceği umundaydı” (*Altının Laneti*, sh. 191).

İsmail Ağa'nın kaderi ile Frigya kralının ki aynıymış! Altın ve zenginlik içinde yaşadığı halde her ikisi uğursuzluk tarafından ezilmekteymiş. Her ikisinin talihinin şu koşutlaştırılması, kitabın adını haklı kılan dâhice buluş. Nihayetinde tıpkı Midas'ın Apollon'un ihsanından feragat etmesi gibi, İsmail Ağa da hazineden kurtulmak isteyerek ondan vazgeçip zararına satacaktı (*Altının Laneti*, sh. 198).

Demek ki romanı oluşturan öykülerin her biri, Anadolu'nun destansı kral-larından en önemlileri, yani Midas ve Kroisos'un maceralarını hikâyele-mektedir. Berikinin destanı, doğruca, tıpkı kaynağı Herodot *Tarih*'indeki gibi; ötekinin ise dolaylı, İsmail Ağa'nın serüvenleri altında gizli, sanki bir rüyaymış gibi anlatılmaktadır. Ya üçüncüsü efsanevi kral, Mermnas oğullarının atası, tılsımlı yüzüğü bulan ve Platon'un *Devlet*'inin ikinci ki-tabında (sh. 359 vd.) anlattığı en gizemli serüvenin kahramanı olan Giges yok mu? Tabii ki soyulmuş olan mezardan yılan desenli yüzüğü kaçırıp saklayan Dinamit Mustafa'nın şahsiyeti ve macerasında gizlidir. Filhaki-ka Dinamit Mustafa'nın nasıl yüzüğü bulduğunun hikâyesi, Platon'un ki-ve romanın 61. sayfasında yazarımız tarafından anlatılmış olan Giges ma-salını takip ediyor; yani zannederim Giges ile Dinamit Mustafa, yazarın aklında özdeşleşiyorlar. Tıpkı Platon'un Giges anlatımında olduğu gibi, Dinamit Mustafa da çatlayıp açılmış (Platon'a göre depremden, yazarımı-za göre patlamadan sonra) yerin içine inip yüzüğü almış, yukarıya çıkmış (*Altının Laneti*, sh. 58-60). Platon'un öyküsündeki ölü, Dinamit Musta-fa'nın girdiği mezarda yoksa bile, işte *Altının Laneti*'nde de anılmaktadır:

“Mermer karyola vardı girdiği odada. Boştu. İskelet göremedi” (*Altının Laneti*, sh. 58).

Bu deliller göz önünde tutulunca, *Altının Laneti*'nin romanlaştırılmış bir rüya olduğu sonucu çıkaran bir kimse mantıksızlıkla suçlanamaz. Bu so-nuca göre *Altının Laneti*, yazarımızın bir rüyası; yani içine Anadolu'nun girdiği rüyasıdır; yani yazarımızın rüyası vasıtasıyla Anadolu'nun var olan rüyası. Rüyalardaki gibi, bu romanın kahramanları ve onların se-rüvenleri, başka kahramanları ve maceraları simgeleştirmektedir. Yani Dinamit Mustafa Giges'i, İsmail Ağa Midas'ı ve Kroisos ile Tantalos efsa-neleri anılan diğer masal kahramanlarını ve Midas ile Giges kendilerini, Anadolu'nun kendi ruhunu sembolleştirmektedir. Bu romanın dâhiliği, şuradan kaynaklanıyor. Tüm eserleri içinde bence en özel yapıtı olan bu romanda Teoman Ergül, sevgili yurdu kendisini ifade etsin diye kendi ruhsal ve zihinsel güçlerini adanmış, onun hizmetine sunmuştu. Sonuç, bu karmaşık, renkli, güzel ve şaşırtıcı isme sahip kitap oldu.

Mit dediğimiz tarihsel rüya ile bu düşsel kitabın mütakabiliyetlerinin bağı, hem bahsedilmiş örneklerde, hem de bin bir başka küçük ayrıntı-larda meydana çıkıyor. Mesela Arakhne Aryenis'in nerede ve kimlerle olduğunu kendisine bildirdiğinde, Atys'in neler düşündüğünü anlatan işte bu küçük parçaya bakalım:

“Onun gül yaprağı inceliğindeki pembe beyaz teni, dudakları, memeleri üzerinde örümcek gibi dolaşan kadın elleri de onu rahatsız etmişti” (*Altının Laneti*, 110).

Hepimizin görebildiği gibi, yazarımız tarafından tasavvur edilmiş Arakhne'nin, Ovidius'un *Metamorphoslar*'ının altıncı kitabında karşımıza çıkan Hipipa'lı diğer Arakhne ile ilgisi az olduğu halde, onda da örümcek motifi yok değil. Halbuki Atys'in düşündüğü kadın elleri okşamalarına en az benzeyen şey, örümcek ayaklarının sebep olduğu gıdıklama olabilir. Öyleyse bu metin yazılırken örümcek neden yazarımızın aklına geldi? Bence tıpkı Homeros'un kahramanının adıyla birleşen sıfat (mesela 'ayakları çabuk olan Achilles') gibi. Şüphesiz yazarımız Arakhne'yi düşündükçe, onun adına zincirlenmiş olan örümcek imgesi de iradesizce her zaman arkasından geliyordu; nihayet bu defa Arakhne anılınca, beklenmedik bir biçimde, yazarımız farkına varmadan, sanki bir rüyadaymış gibi örümcek motifi metne giriverdi. Bundan eminim: başka bir nedeni yok.

Bununla beraber bu kitabın kalitesi, sadece rüya niteliğinde olmasından ibaret değil. Kalitesi, yazarın edebî, tarihî ve efsanevi kaynakları kullanmasına da dayanıyor; bu biçem özelliklerinde dahi görülüyor.

Az önce örneğini sunduğum ve yazarımıza mahsus olan bir tür anlatıdan bahsetmiştim: isimlerin art arda, üst üste yığılarak işlenmesi. Göstermek istediğim iki tane örnek pasajdan birincisini *Selim ile Nurbanu*'dan söz ederken sundum. *Altının Laneti*'nde bulunan ötekisi, o kadar iyi, öyle ustalıklı kurulmuştur ki bence o özelliği taşıyan parçaların en güzelidir. İşte önce onu okuyalım, sonra eleştirip tadını alalım:

“Erkekler gündüzleri işlerinin başında olurlardı. Agorada, çiftliklerinde, yün, pamuk, keten çıkırıları başında, dokuma tezgâhlarında, fıçıları, keçi derisinden tulumları ve amphoraları şarap dolu mahzenlerinde, altın ocaklarında özgür ve köle işçilerinin çalışmalarını denetlerler; dünyanın bilinen dört bir yanından Sardis'e dolmuş tüccarlara, ürettikleri oyuncakların, altından, kırmızı, turuncu, kahverengi, beyaz sardoniks taşından yapılmış takıların, fildişi oymaların, mersin ve defne ağaçlarının çiçek ve yaprakları ile çeşitli çiçeklerden ürettikleri kokuların, pamuk, yün, ketenden altın ve gümüşle dokudukları kumaşların, palto ve palтолukların, khitonların, halıların, erguvan renkli divan örtülerinin, keten ipliğinden balık ağlarının, çeşitli renkler yanında özellikle açık sarı boyaların, şarapların, borazan yapımında kullanılan madeni boruların, atların özelliklerini ve güzelliklerini bıkmadan usanmadan anlatırlardı” (*Altının Laneti*, sh. 16-17).

Parça, görülüyor ki aynı tek öznesi 'erkekler' olan üç tane cümleden ibarettir. Bu pasajı öncekiyle (*Selim ile Nurbanu*, sh. 303-304) karşılaştırsak farklılıklar hemen göze çarpıyor. O, art arda yürüyen elli üç tane isim dizisinden oluşan öznesi ve belirli geçmiş zaman şeklindeki gelip geçme ifade eden tek fiili ile sürekli bir akıntı, bitmez tükenmez bir insan nehri-nin hissini veriyor okuyana; bu ise, tek öznesi ve geniş zamanın hikâyesi şeklindeki yer değiştirme ifade etmeyen üç tane fiili ile ('olurlardı', 'denetlerler' ve 'anlatırlardı') verdiği hisse bakılırsa, bambaşkadır. Bu metni okurken gördüğüm şey, yan yana serilmiş birbirinden bağımsız sabit sahnelerle birleşik bir manzara resmi; onu bir film, bir akarsu yerine Palestrina Nil mozaığında veya Hieronymus Bosch'un *Dünyevi Zevkler Bahçesi*'ndeki tablolara benzetiyorum. Bu metnin içinde sadece sentaktik gelişme, hareket hissini vermektedir; başka şey değil: bakalım nasıl olduğuna.

Bence konuştuğum hareket hissini veren tek şey, cümle öğelerinin türündeki ince değişmelerin algılanıp, fark edilmesidir. Bütün parça, sanki her biri kendi işiyle meşgul olan insan yığınları sahnesini betimleyen bir film sekansıdır. En kısa olan ilk cümle (*Erkekler... olurlardı*), birinci çekimi oluşturmaktadır. Onun içindeki kalma durumunda olan yer tamlayıcısı (...*başında*), zaman tümleci *gündüzleri* ve geçişsiz fiili *olurlardı*, hareketsiz bir fotogram meydana getirmektedir. İkinci çekim yani ikinci cümle (*Agorada... denetlerler*), yedi fotogram yani yedi tane kalma durumundaki yer ismi ile oluşuyor; ancak bir nesne öbeği (*özgür... çalışmalarını*) ve geçişli fiille bitiyor. Bu iki ögenin ikisi de, kalma durumundaki isimlerle oluşan hareketsiz kontekt içine ilk hareket izini sokuyor. Sonra o ilk hareket tohumu, en uzun olan üçüncü çekimin yönelme durumundaki dolaylı tümleci (*dünyanın... tüccarlara*) ile filiz veriyor. Nihayet o yeni doğmuş hareket filizi, *bıkmadan usanmadan* oluşan çift ulaçla sürekli kesilip tamlayan halinde olan isim serisiyle tamlanan nesne (yani *ürettikleri... özelliklerini ve güzelliklerini*) ile gül gibi çiçekleniyor. En sonunda sahne, sanki araliksız kımıldanan kalabalık bir karınca yuvası olup görünüyor.

Bu şekilde nesnelere, maddelere, renkleri ve isimleri yığmaktan hoşlanılması, boğa burcunun etkisinden mi olsa gerek? Bir astrolog böyle düşündü, çünkü onun doğduğu gün boğa burcu için Uranüs ile kendi boğa burcunu yöneten Venüs'ün kavuşumu vardı. Astrolog betimleme bolluğunun bundan kaynaklandığını söyleyecektir belki de. Yazarımız, bu tür sahneleri her zaman öyle kurguladı ki, tartışılmaz bir ustalık ortaya çıktı. Ancak tek ustalığı olmadı bu. Kuşkusuz, söz konusu kavuşum, betimlediği yerlere ve manzaralara ruh verme yeteneğini de ona ihsan etmiş; bu inkâr olunamaz. Söylediğim kabiliyetin bir örneği, işte sadece otuz dokuz tane sözcükten oluşan bu küçük mücevher:

“Kulak memelerini ağzına alıp emmek için küpelerini çıkardı. Ağır ağır göğüslerine indi. Gergin karnını okşadı. Sadece Panların cirit attığı, şırl şırl suların aktığı, nane, kekik kokan koyakta tek vücut oldular. Saatlerce seviştiler, çam ağaçlarının altında, bülbül sesleri arasında uyuyakaldılar.”
(*Altının Laneti*, sh. 43).

Epizodu ne mükemmelen anlatıyor yazarımız: yeri ve olayı sanki kahramanların kendi gözleriyle görüyormuş veya yanlarındaymışız gibi beş beden duyularına dahi başvurarak duyurmaktadır. Bu harika küçücük pasajı okurken ben, kişileri, manzarayı ve yaptıklarını hem iç gözlerimde görüyordum hem de işitme (*şırl şırl, bülbül sesleri arasında*), dokunma (*gergin karnını okşadı*), tadım (*kulak memelerini ağzına alıp emmek için*) ve koku alma (*nane, kekik kokan*) duyuları ile hissediyormuş gibiydim. Ayrıca hepimizin sahip olduğu ruhani bedensizi sezdirenen o daha derin duyu ile *genius loci*'nin (yani yerin ruhu) oyunlarını da 'Panların cirit attığı' başarılı deyiminde duyuyordum.

En iyi eseri olmamasına rağmen ben bu kitabı çok beğendim. Çok yıllar önce Grekçe okuduğum Delphos'un, Kroisos için bulunduğu kehanetler veya Sappho'nun şiirlerini Türkçe okumak, benim için nadide bir zevk oldu. Lidya aşkı ve hayranlığı da birbirimizi yaklaştırdı: bir takdir, bir sevgi ki Euripides'e bu dizeleri (*Bakkhalar*, sh. 64-67) söyleten hayranlığın aynısıydı:

“Ta Asya toprağından
Kutsal Tmolos'tan geçip hızlanıyorum
Bromios için, hoş gayret,
Zahmetsiz zahmet, Bakkhios'u kutlayarak...”

Altının Laneti'ni o kış bitirdim (2005 Aralığında). Ancak 2006 Ocağından 2009 yazına kadar, yazarımız konusu Kurtuluş Savaşı olan iki kitabı yayımlattığı halde ben, kitaplarından bir başkasını ne satın aldım, ne de okudum. Vaktimi, *Nurbanu*'yu ve diğer Türk yazarların eserlerini okuya okuya, Türk diline ve edebiyatına ilişkin bilgilerimi genişleterek geçirdim. Nihayet 2009 Ocağında *Nurbanu*'yu İspanyolca'ya çevirme işini bitirdim. Aynı yıl Nisan ayında oğlu Ozan, eşi ve küçük kızı ile birlikte İspanya'ya gelip Endülüs'te üç gün geçirdiler. Kara yolunda seyahat ederken birlikte çok vakit geçirdik. Granada'yı ve Madinat al-Zahra gibi arkeolojik yerleri birlikte ziyaret ettik. Son gün Sevilla hava alanında birbirimizle vedalaşırken Ozan, bavulda getirdiği armağanı babasının adına bana verdi. Arma-

ğan, dostumuz tarafından sunulmuş ve imza edilmiş olan *İşgal* kitabıydı. Ben, onu alınca hem mutlu oldum, hem de şeref duydum. Ancak bana armağan edilen kitabı o yaz mevsiminden önce okumaya başlayamadım.

Nihayet günler geçti ve hikâyelerdeki gibi yaz tatili de geldi ve ben *İşgal*'i okumaya başladım.

İşgal, girişi, anlatımdaki belirliliği, sadeliği, doğallığı ve yoğunluğu sayesinde şaheser bir metindir. İşgalin ilk anları ve işgalden önceki olayların hikâyesi, kusursuz; Haziran 1919'daki durumun ve Alaşehir'in o günler bulunduğu havanın tasviri, hem kısa, gösterişsizdir; hem de çarpıcıdır. İşte buna örnek bir metin:

"Mayıs ayının son günlerinde Alaşehir, İzmir-Salihli ve Ödemiş yönlerinden gelen Türk göçmenlerle mahşer yerine dönmüştü. İsrail surunu üflemişti. Kıyamet kopuyordu. Hısmı, akrabası, yakını, tanıdığı olanlar başlarını sokabilecekleri bir dam, karınlarını doyurabilecekleri bir dilim ekmek, kursaklarına girecek bir kaşık sıcak çorba bulabiliyordu, ama çoğunluk, çoluk çocuk sokaklarda, bağ aralarında, derme çatma sazdan, bezden yapılmış çadırlar altında doğanın kendilerine sunmaya başladığı otları yiyerek, uyduruk yemeklerle yetinip aç, susuz bekliyorlardı. Mevsimin bahar olması, havaların ısınması, doğanın cömertçe yeşermesi tek şanslarıydı" (*İşgal*, sh. 67).

Gerçekten yazarımızın tahkiye ustalığına ulaştığı kitaplar, konusu çağdaş olan *İşgal* ile *Kurtuluş ve Zafer*'dir nazarımda. Delil olarak ileri sürebileceğim örnekler sayısız olmasına rağmen, fikrimi desteklemek için sadece bu tek parça yetecek:

"Aniden kalabalık arasından fırlayan gazeteci Hasan Tahsin, tabancasını ateşledi. Yunan işgal kuvvetlerinin bayraktarını vurdu. Alayın sancağı yere düştü. Ortalık karmakarışık oldu. Yaralananların bağırışları, karşılayıcıların çığlıklarını bastıran subayların sert komutları ile toparlanan erler, önce Hasan Tahsin'i öldürdüler.

Günlerdir intikam anını bekleyen Rumlar dizginlerinden boşanmışlardı.

Yunan askeri ile birlikte, İzmir'de katliama başladılar" (*İşgal*, sh. 14).

İnsanların telaşını, olayların hızını, karışıklığı ifade etmek isteyen bir kişi için onunkinden daha uygun başka bir anlatım biçimi yok. Kısacık, bağimsiz, yan yana konulmuş cümleler; kesin, bağlaçsız tarz; somut isimler; belirli zamanlı fiiller: böyle şeyleri anlatacak, o kadar dağınık durumu

betimleyecek, o heyecanı ifade edecek dil, işte bu tür nitelikleri taşımalı. Yazarımızın bu pasaj içinde kullandığı dil gibi.

Fevkalade bir roman olan *İşgal*, aynı zamanda birinci cihan harbinin sonrasını ve işgal zamanında Türkiye'nin siyasal durumunu ve özellikle batı Anadolu'nun güçler dengesini, yaşam koşullarını, toplum ilişkilerini, toplumun âdetlerini ve Anadolu'daki insan tiplerini betimleyen eksiksiz bir resimdir. Dostumuz bu kitapta kişi portrelerinde başarılıdır. Mesela Çerkez Ethem'in portresi unutulmaz; rakipleriyle iktidar çekişmelerinin, gücünü artırıp nüfuzunu korumak için yaptığı manevraların anlatımı ayrıntılıdır, hayat doludur, ilgi çekicidir ve her bakımdan harikuladedir. Ayrıca bu yapıt, pek hoşça kurgulanmış olaylar yönünden de eksiklik taşımaz. Bunlardan birkaçını anayım: Kozanoğlular, Avşanlar ve Anzavur isyanlarının hikâyeleri; pek hareketli, etkileyici, nefes kesici anlatımı olan Haziran 1920 Yunan taarruzuyla Türk cephenin çökmesinin (sh. 354 vd.) öyküsü.

Ancak bu kolektif olaylar yanında, bireylerin tekil macera ve hikâyeleri de değerini yitirmez. Örneğin, Yüzbaşı Şefik'in bölümüne alınmış olan İhsan ve Osman kardeşlerin öyküsü, dokunaklıdır (sh. 335-337). Öte yandan yazarımız, o kadar çeşitli dil ve hikâyeleme yeteneklerine sahiptir ki, hem işgale karşı olan telgraf memuru Sami'nin aklını meşgul eden düşünce akıntısını, efkârlarını, çaresizlik duygusunu (sh. 16-17); hem 1919 Ağustosunda vuku bulmuş Alaşehir kongresini (sh. 115-193); hem de Tahir'in evinde gerçekleşen toplantının daha hafif epizodunu (sh. 121-123) aynı maharetle anlatabilmektedir.

Tıpkı eşi *Bekleyiş ve Zafer* gibi *İşgal* de okuru bıktırıp usandıracak bir kitap değildir. Onu oluşturan epizotlar konu, kuruluş, tempo, dil bakımından öyle çeşitlidir ki, bu yapıt yan yana konulmuş bağımsız tablolar yöntemi ile kurgulanmış olduğu halde, üç önceki eserine üstün gelmektedir. Yazarımız, hikâye temposunu olayların akışına akıllıca ve hünerle uyduruyor. Öylesine ki maestoso olarak başlamış olan bu kitap, yavaş yavaş hızlanarak sona doğru konu dışı sözleri bırakıp tüm dikkatini ana hikâyesinin üstüne toplamaktadır. Bu özelliğine bakarak, konusu Kurtuluş Savaşı olan kitap serisini Herodot Tarihi'ne benzetmekten kendimi alamadım. Az önce değindiğim konu dışı sözler bu kitapta ve devamı olan *Bekleyiş ve Zafer*'de, Herodot'unkilerde olduğu gibi, anlatım akışını kesse de, zengin kültürel, tarihî ve insani bilgiler veriyor. Bu noktalarda, imrenilecek bir özetleme kabiliyetine sahip olan yazarımız, her zaman en az satırla her kim ve her ne olursa olsun mazisini, tarihini hatırlatmakta, portresini

resmetmektedir. Örneğin işte Vivi'nin annesi Glikeria'nın kızlık yıllarını anlatan bu metin:

“Glikeria, bütün Rum kızları gibi erken yaşta Yuvan'la evlendirilmişti. Alaşehir'de sarraf olan Yuvan, babası ile alışveriş dolayısıyla tanışmış, evlerine gelir gider olmuştu. Birlikte yedikleri yemekten sonra babası ile Yuvan körfeze karşı şarap içerlerdi balkonda. Sohbetin koyulaştığı geceler Yuvan vapuru kaçırınca evlerinde de kalmaya başlamıştı. Sonra bir düğün gecesi, her ikisi de şarabı fazla kaçırınca birbirlerine açılmışlardı.

Babası Yuvan'ı iyi tanıdığından evlenmelerine hemen razı olmuştu. Ama anası onun Alaşehir'e gelin gitmesi isteğine çok üzülmüştü, uzun süre evlenmeye izin de vermemişti. Glikeria'nın ısrarı ve kendisini denize atacağı tehdidinden sonra bu evliliğe razı olmuştu. Anası onu levanten ya da zengin bir İzmirli Rum tüccarla evlendirmek istiyordu. Kasabalı bir sarrafın, kızına verebileceği ne olabilirdi ki? Evlenme kararından sonra anası ile aralarındaki bağ zedelenmiş, anası bir daha ona küçük kızı, tatlısı Glikeria gibi bakmamaya başlamıştı. İlişkileri gevşemiş, babasının ölümünden sonra ise tamamen kopmuştu. Anası öldükten sonra İzmir'e kardeşlerine pek az gidebilmişti” (*İşgal*, sh. 140-141).

Nihayet aşağıdaki diğer metin, 'haiku'¹ niteliğinde bir mücevherdir. Kısalığına rağmen canlandırdığı şafağın büyülenmiş havasına bizi ne güzel katıyor. Öylesine ki ışığın kesildiği altın tozu zerrelere arasında oynayan *genius loci* de hissedilebilir:

“Gölcük'te sabah oluyordu. Güneş ışınları ağaçların arasından gecenin koyu karanlığı üzerlerinde olan gölün iki kıyısındaki çamlara altın tozları gibi ağır ağır yansiyordu” (*İşgal*, sh. 111).

Ben *İşgal*'i okurken güzel yaz mevsimi geçip gitti. Sonraki sonbahardan 2010 yazına kadar Orhan Veli Kanık'ın eseriyle meşgul olup Teoman Ergül'ün eserlerini ihmal ettim: evet eserini bir yana bıraktım, ama arkadaşlığını asla. Aslında mektuplaşmamız devam etmişti. Anlaşılmaz ya da en azından benim için neredeyse anlaşılmaz cümleler, dizeler, deyimler vardı Orhan Veli'nin şiirinde. Dolayısıyla ona başvurmak için vesileler eksik olmadı. Her seferinde bana verdiği cevaplar sevimli, öğütleri ise hep uygun ve yararlı oldu. Çok da sabırlıydı.

Biz İspanyollar, hitap şekline dair o kadar merasimsiziz ki, bazen terbiye-

1 'Haiku': Kısa Japon şiiri.

siz, hatta kaba görünebiliriz. Böyle zannedilirse hata olur, ama ne yapabiliriz? Bizim dilimizde *don/doña* ('efendi', 'bey', 'bay' / 'hanım', 'bayan' vb.) ve *usted* ('siz') dışında hesaba katılacak başka resmî seslenme yoktur. Bundan dolayı itiraf etmem gerekir ki, Türkçedeki hitap zenginliği benim için hep bir bilmece oldu, hala da böyledir. Örneğin ne zaman, ne biçimde, kime karşı 'bey' veya 'bay' kullanılmalı: bunu bilmek, benim için hâlâ kolay değil. Bu nedenle mektuplarımda her zaman doğru hitabı kullanamamıştım. Dostumuzun bu yanlışlarıma bir kere olsun alındığını düşünen yanılır. Her zaman yinelediğim hatalarımı düzeltti, evet her zaman; ama her zaman da ne kadar sevimli, hoşgörülü, tükenmez bir sabırla, imrenilecek bir huyla. Hiç kimse kendi talebesini seçmez: ister iyi ister kötü olsun, seçen Tanrıdır. Seçebildiğimiz tek şey, ona karşı davranışımızdır. Dostumuz, bana karşı, yani o kadar kalın kafalı bir talebe için, en iyi huy- lu, en sabırlı, en iyi öğretmen oldu.

Bekleyiş ve Zafer'i ne zaman satın alıp okuduğumu hatırlamıyorum, belki 2010 sonu civarında olmuştur. Bu kitabı okurken Tacitus'un *Yıllıkları*'na benzetmiştim. Kurgusu aynı, yani yıldan yıla, aydan aya, epizottan epizoda anlatılmış güzel, canlı bir hikâye; birbiri içine geçmiş, bin bir başka öyküden ibaret olan bir öykü. Hikâyenin içine koyulmuş tema dışında, tarihî anlatımlar, mesela Yozgat ve Çapanoğulları tarihi (*Bekleyiş ve Zafer*, sh. 13-28) veya işgal sırasında Konya'daki yaşamın tasviri (*Bekleyiş ve Zafer*, sh. 69-72), hoş ve açıklayıcı. Diğer yandan, bu kitabın en ilginç, en başarılı niteliklerinden biri, kişi portreleridir. Ben, Parti Pehlivan'ın tasvirinden, mazisinin ve nasıl Çerkez Ethem'den ayrılarak haydutluğu bırakıp yararlı, dürüst bir adama dönüştüğünün hikâyelenmesinden (*Bekleyiş ve Zafer*, sh. 179-182 ve sh. 189-195) pek hoşlandım. Makbule'nin de portresi, yiğitliği ve ölümü (*Bekleyiş ve Zafer*, sh. 250 vd.) dokunaklıdır. Fahreddin Paşa'nın portresine (*Bekleyiş ve Zafer*, sh. 73 vd.) dair ise ne diyebilirim? Şahsiyeti, vatanperverlik ile askerî disiplinin çekişmesi (*Bekleyiş ve Zafer*, sh. 78) öyle güzel, insanca, gerçekçi anlatılıyor ki, en azından ben ona ısınmadan edemezdim. Demirci Mehmed Efe'nin öyküsü de harikulâdedir. Kendisinin ve komutanlık niteliklerinin tasviri, kısacık, ama doğru, kusursuz ve kesin. İşte:

"Yedi vilayete komuta etmek bana düştü. İdare ya ilim ile olur ya zulüm ile... Ben de ilim olmadığından zulüm ile idare ediyorum" (*Bekleyiş ve Zafer*, sh. 52).

Kuva-i Milliyé'nin komutanlarının rekabeti (*Bekleyiş ve Zafer*, sh. 144'ten itibaren) tahkiyesi ve askerî harekât tasviri, bu kitabın niteliklerinden bir

diğeridir. Mesela zapt olunmuş bölgelerin Türk kuvvetleri tarafından yeniden ele geçirilmesi (*Bekleyiş ve Zafer*, sh. 305'ten itibaren) ve akıncıların kuşatılması (*Bekleyiş ve Zafer*, sh. 258-262) hikâyelerini okudukça hep etkilenip heyecana geliyorum: o kadar güzel, canlı, coşkulu bir dille anlatılmaktadır.

Yazarımızın insancılığı, roman kahramanlarının insani duygularını anlatmaya gösterdiği özende beliriyor. Kahramanın insanlaşması olgusu, kitabın niteliklerinden bir diğeridir. Mesela Akıncılar, cengâverliklerine rağmen ailelerine ne kadar düşkündürler ve onlara karşı ne kadar şefkatlidirler (*Bekleyiş ve Zafer*, sh. 240-243). Söz konusu insancılık, düşmanlar için bile gösterilmektedir. Bu iddiamın doğruluğunu görebilmek için, Bağımsız Yunan Tümeni'nin macerasını, özellikle cephe çöktükten sonra geri çekilmesini (*Bekleyiş ve Zafer*, sh. 312'den sona kadar) okumamız yerlidir. Bu Tümenin başına gelmiş olan belâları, ne duygudaşlık ve saygıyla anlatıyor yazarımız, hemen anlaşılır:

“Artçı ile kalan tümen ve alay komutanları son olarak bir torpidoya bindiler. Deniz erleri ve devriyeler de gemilere bindirildikten sonra torpido sahile doğru iki mermi savurdu. Büyük ümitlerle geldikleri Anadolu'ya, 'Elveda,' diyorlardı.

Bu tümen Anadolu'yu düzenli olarak terk eden tek Yunan birliği olacaktı” (*Bekleyiş ve Zafer*, sh. 373).

Bizim dostumuz bu pasajı yazarken yirmi üç asır önce θάλαττα θάλαττα (yani “deniz deniz”) diye haykıran Ksenophon'un Onbinlerini (*Anabasis* sh. 4, 7, 24) düşünmüştür. Ksenophon'un eserini iyi biliyordu, başka bir ihtimal olamaz! Atinalının kitabı bilinirse, düşman topraklarında yolunu kaybetmiş olan Bağımsız Yunan Tümeni'nin uzun uzun dönüp dolaştıktan sonra nihayet düzenli olarak denize ulaşip kurtulmasını, 'Onbinlerin' dönüşüne benzetmemek imkânsızdır.

Yazarımızın düşmana karşı hem duygudaşlık içinde, hem de saygıyla yaklaştığını daha önce söyledim; peki merhametli de diyebilir miyim? Anadolu'nun içlerine ulaşan Yunan askerlerini bunaltan düş kırıklığını, ümitsizliği anlattığı şu parçayı dikkate alırsak bu sorunun da yanıtı evet olacaktır:

“Bunlar Yunanların Anadolu içlerinde kendilerini güven içinde hissetmelerine yetmiyordu. Resmi söylemlerin aksine Anadolu'da eski Yunan'a

ait hiçbir şey bulamamışlardı. Sadece yıkık, dökük, bazı kitabeleri okunabilen eski eserler onları karşılamıştı..." (*Bekleyiş ve Zafer*, sh. 227).

Bu kitabın özellikleri arasında, kişi portreleri ve askerî harekâtları tasvir etmedeki başarısını sayabilir ve yazarın öne çıkan insancılığını vurgulayabilirim; ama bence en yetkin, en göze çarpan niteliği, anlatış hareketliliğidir. Baksanıza, aşağıdaki mükemmel parçaya; nasıl da Anadolu'nun içlerine ilerleyen Yunan birliklerini takip eden okuru soluk soluğa, nefes nefese sürüklüyor:

"Ankara Hükümeti'nin, isyancılarla pençe pençeye kavgaya tuttuğu günlerde, Yunan birlikleri, İngilizlerin plânlarına uyarak, isyancılar üzerindeki baskıyı azaltabilmek ve Ankara'nın gücünü kırabilmek üzere Batı Cephesi'nde saldırıya geçtiler. Akhisar, Salihli, Sarayköy, Sarıgöl, Nazilli, Edremit, Karacabey, Lâpseki, Biga, Çan, Yenice, Gönen, Havran, Susurluk, Karamürsel kasabalarını işgal ederek doğuya doğru ilerlediler.

Kula, Uşak, Denizli, Afyon ve Bursa topun ağzındaydı.

Bursa düşmana teslim edildi" (*Bekleyiş ve Zafer*, sh. 49).

Kim nabız atışının hızlandığını hissetmeden okuyabilir bu parçayı? Ben buna engel olamadım.

Nihayet bu roman için söyleyeceklerimi, en güzel parçalarından birini alıntılama bitiremem. Bu parça, romanın kırılma noktasında bulunmakta; öylesine ki sonradan hem olaylar zincirinde, hem de romanın adındaki *Bekleyiş*'ten *Zafer*'e doğru ilerleme sağlanmaktadır:

"Bir gece evvel yorgun, umutsuz yatanlar, canlanmışlardı. Doğa aynı doğa, çam ağaçları aynı çam ağaçlarıydı. Sular yine aynı şekilde çağıldayarak akıyordu. Akıncılar şimdi onların sesinde oynak bir oyun havasının neşesini hissediyorlardı. Akıncılar şimdi bir gün önce kasvet veren ağaçların her birinde sihirli bir güç kaynağı buluyorlardı. Yürüyüşleri değişmişti. Konuşmaları değişmişti. Bekleyiş sona ermişti. Bekleyiş sırasında onları üzen, yoran, ümitsizliğe sevk eden, yıldırıan hareketsizlik bitmişti" (*Bekleyiş ve Zafer*, sh. 286).

Bekleyiş ve Zafer'i okuduktan sonra takip eden yıllarda başka uğraşlarla meşgul olup Yahya Kemal, Faruk Nafiz Çamlıbel ve birazcık Sabahattin Ali dışında Türk edebiyatı pek okumadım: daha fazlası için vaktim yoktu. Her şeye rağmen Teoman Ergül ile ilişkimiz kesilmedi. Nadiren de

olsa internet üzerinden görüşmelerimiz devam etti. Bugün bir söz, yarın bir öğüt, öbür gün bir selam... Böyle sürüp gitti dostluğumuz son Mart ayına değin. Sonunda bu yaz bu kitaba katkıda bulunmak üzere davet alınca, henüz okumamış olduğum son romanı *İ'lâ*'yı okudum. Tabii bu kitabı da öncekiler gibi ümidimi boşa çıkarmadı. Bu kitap, öncekilerde bulunan tüm niteliklerden payını almaktadır. Yer betimlemeleri, başka kitaplardan aşağı kalmamaktadır. Bu düşüncemi, Alaeddin Keykubad sarayının (*İ'lâ*, sh. 391) ya da Beyşehir gölününki gibi betimlemeler doğrulamaktadır. Beyşehir gölünün tasviri, öyle doğa sevgisi dolu ki, beni hep okudukça büyüleyip önüme göl sahnesini koyuyor:

“Suları tatlı Beyşehir gölünde bu mevsimde güneye giden kuş sürülerini seyretmek hoş olacaktı. Gölde çok sayıda ada vardı. Bu adalarda tavşan, keklik gibi av hayvanları onu oyalayacak, adalar arasında, kayıklar ve yelkenlilerle balık avlayacaklardı. Adalarda ve gölün çevresindeki suları buz gibi pınarların başında gece gündüz yiyip içecek âlem yapacaklardı. Beyşehir Gölü'nün güneyini ve batısını kapatan Anamas ve Kızıldağların hiç eksilmeyen karlı tepeleri, çevredeki yeşillikler, gölün turkuvaz sularını daha çekici kılıyordu. Şimdi sürekli göçmen kuş sürüleri, adalara ve çevresindeki sık sazlıklara iniyorlardır. Hele akşamüstleri kuş seslerinden geçilmeyecekti. Havaaların soğumasına karşın belki yüzerlerdi de...” (*İ'lâ*, sh. 391-392).

Yazarımıza özgü isim sayma yöntemi, bu kitapta da eksik değildir. Aslında niyetim, tekrar bu tür bir metni alıntılarla değil; fakat işte bu güzel bilimsel kuş resmini nasıl sizinle paylaşmayayım?

“Göller bölgesini, yüzlerce çeşit kerkenez, bülbül, kanarya, step yağmurcusu, kiraz kuşu, kırlangıç, yalı çapkını gibi küçük kuşun, üveyik, çulluk, keklik, saz tavuğu, turna, çeşitli ördek, kaz ve boz kaz gibi av kuşlarının, pelikan, balaban, balıkçıl ile leylek, kuğu, deniz saksaganı, uzun bacak ve martının konup kalktığı, barındığı sazlıkları geçerken hep Beyşehir Gölü'nü düşünüyor, çevresindekilere kıyaslamalar yapıyordu” (*İ'lâ*, sh. 418).

Bu romanda yazarımızın ustalığı, ötede beride parlıyor. Kral Oidipus ya da Kral Pentheus'muşçasına mahvolacak Mahmud Paşa'nın uğursuz, gafil inatçılığının (*İ'lâ*, sh. 429-435); Kadı Muslihiddin Efendi'nin zehirlenmesinin (*İ'lâ*, sh. 439-446), Şehzade Mustafa'nın ölümünün (*İ'lâ*, sh. 392-399 ve sh. 404-426) öyküleri, Teoman Ergül'ün en güzel, en dokunaklı, en kederli, en iyi yazılmış sayfaları arasındadır. Halbuki bu kitapta daha

önceden bahsettiğim hususiyetler dışında yazarımızda binde bir buluna-
bilecek ya da hiç bulunmamış bir yenilik de vardır: söz konusu olan mi-
zah tabii. Mizah onun az uğraştığı tarz olsa da, okuru gülümsetebiliyor.
Pir Ahmed'in başarısız intihar teşebbüsü, bunun güzel bir örneğidir:

“Bulunduğu tepeden, ağır vücudunu, çevresindeki adamlarının müda-
halesine imkân vermeyecek bir çabuklukla sis altında görünmeyen beyaz
boşluğa bırakıverdi. Değerli kumaşlardan uzun kaftanı bir dala takıldığı
için sallanmaya başladı. Adamları sis dağılmaya başlayınca onu gördü-
ler, bellerine urganlar bağlayarak, beylerinin yanına yaşamlarını tehlike-
ye atarak zorlukla inebildiler, ağacın dalında çırpınan Pir Ahmed'i yukarı
çekmeyi başardılar.” (*İ'lâ*, sh. 403).

Mamafih bu kitabın beni en çok şaşırtan özelliği, *Nurbanu*'ya benzerli-
ği; sanki yazarımız kariyerini kapatmak için başlangıcına dönmüş gibi-
dir. *İ'lâ*, *Nurbanu* gibi hem bir aşkı, hem de Osmanlı tarihinin önemli bir
dönemini hikâyeleyen romanıdır. Ancak, aralarında farklar da vardır.
İ'la, *Nurbanu*'dan daha geniş görüldür. *Nurbanu*'nun olay birliği vardır,
İ'lâ'nın yoktur. *Nurbanu*'nun tüm örgüsü, *Nurbanu* ve *Manisa* etrafında
dönmektedir; *İ'lâ* için böyle bir şey söylemek mümkün değildir. *İ'lâ*'da en
az iki öykü bulunur: birincisi, Mahmud Paşa ile Erhondü'nün boşanması
ve bunun sonuçları; ötekisi ise, Anadolu'nun Türkleşmesinin öyküsüdür.
Ama *İ'lâ*, sadece bunlardan da ibaret değildir; *İ'lâ*, daha fazlasıdır: *Altının
Laneti* gibi daha kişisel bir yapıttır. Benim nazarımda *İ'lâ*, *Altının Laneti*
gibi tarihte somutlaşmış Altın Çağı mitlerine ve rüyanın ülkesine güzel
bir akındır.

Nihayet dostumuza veda edip sözüme son vereyim diye Orhan Veli'nin
bir şiirini paylaşacağım. Söz konusu şiir, *İhtiyarlık*² başlıklı. Ancak ma-
demki İspanyolca anadilimdir ve anadili insan gönlünün konuştuğu dil-
dir, izin verirseniz bunu 2010 sonbaharında tercüme ettiğim dilde, yani
İspanyolca'da size sunayım; işte:

Ante el vaso, frente a mí sentado

Y la botella, has palidecido:

Ese viejo gesto, tan querido

2 Benim, bardağın, sürahinin / Önümüzdesin; rengin uçmuş. / Bu; eski, sevdiğim bir duruş. / Elin, içinde
benimkinin. // İçelim! Madem ömrümüz hoş / Geçmiş, tatmamışız ayrılık; / Madem ne bardağımız kırık, /
Madem ne de sürahimiz boş. // Bir gün ikimizden birimiz / İçmek veya doldurmak için / Burada olmaya-
biliriz.

Para mí, y tu mano, que he tomado.
¡Bebamos! La vida pasó bella;
La desunión, no la hemos probado;
El vaso no se nos ha quebrado,
Y no está vacía la botella.
Uno de nosotros dos podría
Ya no estar aquí para libar
O rellenar la copa un día.

TARİH
YAZILARI

TEOMAN ERGÜL'ÜN “VAHİDEDDİN-MUSTAFA KEMAL EKSENİNDE MİLLÎ MÜCADELE” ADLI ESERİ ÜZERİNE

*Abdullah Tok**

Giriş

1937 İstanbul doğumlu Teoman Ergül, 1959 yılında Ankara Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Eskişehir ve İstanbul'da staj yapmış, daha sonra da vatani görevini ifa etmek için askere gitmiştir. Askerlik dönüşü ise hâkimlik stajını yaparak 1962'de Kızıltepe ve 1964'te Gördes Cumhuriyet Savcılığı görevinde bulunmuştur. 1970'te, dönemin iktidarıyla ters düştüğü için görevinden istifa ederek Salihli'de serbest avukatlık yapmaya başlamıştır. Ergül, 1973 ve 1995 milletvekili seçimlerinde Manisa'dan milletvekili adayı olmuştur. Manisa Barosu Başkanlığı ve Barolar Birliği Yönetim Kurulu üyeliği de yapmıştır¹.

Yazarlık konusunda çok faal bir kişilik olan Ergül, çeşitli yarışmalarda yazdıkları ile ödüller kazanmayı başarmıştır. Yirmiye yakın kitap yazmış ve bu yönü ile daha çok ön plana çıkmıştır. Kurtuluş Savaşı'nda Manisa, Bir Kentin Özgün Tarihi, Selim ile Nurbanu ve Anayasal Düzenimizin Geçirdiği Aşamalar yazarın belli başlı eserlerinden birkaç tanesidir².

* Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, abdtok@hotmail.com.

1 <http://www.tilkikitap.com/Yazar/Teoman-Ergul/>; Teoman Ergül'ün siyasi hayatı için ayrıca bkz. Nurettin Gülmez, 1945 Sonrası Salihli'de Siyasi Hayatın Gelişimi, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları:38, İzmir, 2013, ss. 56-58.

2 <http://kitap.neokur.com/isim/49818>.

Teoman Ergül'ün "*Vahideddin-Mustafa Kemal Ekseninde MİLLÎ MÜCADELE Kesişen, Çatışan ve Değişen Yaşamlar*" adlı eseri, Akılçelen Kitaplar Yayınevi tarafından 2013 yılında Ankara'da basılmıştır. 18 bölümden oluşan bu eser, Milli Mücadele tarihi için önemli bilgiler içermektedir. Ergül, konuları işleyiş biçimi, kullandığı zengin kaynaklar, akıcı bir dil ve üslubuyla tam bir usta olarak bu eserde karşımıza çıkmaktadır.

Teoman Ergül, "*Vahideddin-Mustafa Kemal Ekseninde MİLLÎ MÜCADELE*" isimli eserinde, 1918-1922 dönemini karşılaştırmalı bir bakış açısı ile okuyucuya sunmuştur. Hep tartışma konusu olan Milli Mücadele dönemini, mücadelede İstanbul ve Ankara'nın rolleri ile faaliyetlerini, her iki tarafın da kaynaklarını kullanarak açıklamaya ve bu konudaki soru işaretlerini gidermeye çalışmıştır. Ergül'ün eseri, kaynak bakımından bir hayli zengindir. Beş yüze yakın kaynaktan yararlanan Ergül, olay ve şahıslarla ilgili değerlendirme yaparken olayların kahramanlarına da eserde sık sık söz hakkı vermiştir. Yazar, Vahdettin, Mustafa Kemal ve Milli Mücadele komutanlarının olaylarla ilgili yazdıklarını bire bir aktararak okuyucu için önemli bir iş yapmıştır. Aynı zamanda dönemin yabancı devlet adamları ve gözlemcilerinin olaylar ile ilgili yazışmalarına da yer vermiştir.

Bu çalışmada, Teoman Ergül'ün bu önemli eseri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Eserin Özeti

Kitabın ilk bölümü, Sultan Mehmet Vahdettin'in kısa bir hayat hikâyesi ile başlar. Mehmet Vahdettin, Sultan Abdülmecid'in oğludur. Hassas bir çocukluk dönemi geçiren Mehmet Vahdettin, gençliğinde Sultan Abdülhamid ile yakın bir ilişki içerisinde olmuştur. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip ölümüne gitmesine ve V. Murat'ın akıbetini tanıklık etmiştir ki bu olaylar kendisi üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Vahdettin'in yaşadıkları, onun çok dikkatli ve kurnaz bir kişilik haline gelmesinde etkili olmuş, nihayetinde tahta geçmeyi de başarmıştır. Vahdettin, başa geçmeden İttihat ve Terakki'ye karşı büyük bir tepkiyle dolmuş ve Sultan Mehmet Reşat'ın İttihat ve Terakki'nin elinde bir kukla haline geldiğine inanmıştır. Fakat bütün dikkatine rağmen kendisi de Damat Ferit ve İngilizlerin elinde aynı duruma düşmüştür.

Vahdettin, Sultan olduktan sonra Mustafa Kemal'in de isteğiyle İttihat ve Terakki'ye karşı bir nevi tavrını koymuştur. Onun tahta geçişi görkemli

olsa da bu işin zamanlaması pek kötü bir döneme denk gelmiştir. Zira yeni padişah tahta geçtikten kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamış ve bu olayla artık imparatorluklar döneminin sonuna gelinmiştir.

Ankara'nın kesin zaferinden sonra Sultan Vahdettin'in yurt dışına gidişi ile ilgili birçok farklı rivayetler vardır. Bu rivayetler, Vahdettin'in kişiliği konusunda da çeşitlilik gösterir. Teoman Ergül, bu bölümde bütün bu farklı görüşleri aktarmış ve kendi kanaatini bunlara eklemiştir. Özellikle Vahdettin'in yurt dışına gidişi, orada ailesi ve hanedan üyeleriyle geçirdiği hayat, eleştirilen konuların başında gelmektedir. Yüksek miktarda mal varlığına rağmen (Vahdettin'in sahip olduğu para vb. ile ilgili de birçok rivayet nakledilmiştir.) iki sene içerisinde iflasın eşiğine gelinmesi konusu eleştirilmiştir. Kiralanan villalar-köşkler, bazı hanedan üyelerinin zevk düşkününü ve kumar bağımlısı olmaları ayrıntılı bir şekilde ilk bölümde anlatılmıştır. Saltanatı boyunca gün yüzü göremeyen Vahdettin ölümünden sonra da sıkıntılar yaşamıştır: *"Yeğeni Beyzade Sami, dayısının cesedini tahnit ettirerek, kurşun bir kap içinde yaptırmış olduğu sanatkârane bir ceviz tabuta koydurdu... Ceviz tabut pahalı idi ve bütün giderlerini Sami Bey karşılamıştı. Uzun süredir San Remo esnafına mutfak masrafları ödenmemişti. Gösterişli tabutu gören esnaf alacaklarını istemek üzere konağı bastı ve tabutu alıyordu. Borçları ve cenaze masraflarına karşılık para hemen bulunamadığı için cenazesi defnedileceği Şam'a on beş gün gönderilemedi³."*

Yazar ilk bölümde Vahdettin'i anlattıktan sonra Mustafa Kemal'in kısa bir hayat hikâyesine yer vermiştir. Ergül, öncelikle Mustafa Kemal'in iradesine dikkat çekerek onunla yarışa giren yerli ve yabancı bütün liderlerin bu yarıştan yenik ayrıldıklarını belirtmiştir. Mustafa Kemal'in hayat hikâyesiyle özellikle doğum yılıyla ilgili çeşitli rivayetlerden söz etmiştir. Fakat 1880-1881 yıllarında doğduğunun hemen hemen bütün tarihçiler tarafından kabul edildiği belirtilmiştir.

Mustafa Kemal, çok hareketli bir çocukluk ve gençlik dönemi geçirmiştir. Çocukluğu maddi sıkıntılar içerisinde geçse de çok sevdiği askerlik mesleğine sahip olmayı başarmıştır. Mustafa Kemal, daha askeri öğrenciyken ülke sorunlarına büyük bir ilgi duymuş ve bu da bazı çevrelerin hoşuna gitmemiştir. Mustafa Kemal, Şam'da Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurmuş, aynı cemiyetin Selanik'te de bir şubesini açmayı başarmıştır. Mus-

3 Teoman Ergül, *Vahideddin-Mustafa Kemal Ekseninde Millî Mücadele*, Akılçelen Kitaplar Yayınevi, Ankara, 2013, ss. 7-8.

tafa Kemal'in ve arkadaşlarının İttihat ve Terakki ile ilgili olan görüş ayrılıkları ise ona bazı konularda zorluklar çıkarmıştır. Ordunun siyasetten uzak kalması gerektiği fikri yaşanan olaylar ile doğrulanmıştır. Büyük bir öğrenme merakıyla kendisini geliştiren Mustafa Kemal, özellikle Çanakkale Savaşlarında büyük bir başarı göstererek kendisini kanıtlama fırsatını iyi değerlendirmiştir.

Mustafa Kemal'in özel hayatı bazı çevrelerce yadırganmıştır. Ailesinden uzak yaşamayı tercih eden ve nasihat almayı pek sevmeyen Mustafa Kemal, güzel yaşamaya çalışmıştır. *"Mustafa Kemal, okuyan, düşünen, çalışıp çabalayan yanı yanında, yaşamayı seven, eğlenmesini bilen bir gençtir. Maskeli bir hayatı yoktur. Selanik, eğlence yaşamının renkliliği dolayısıyla da Mustafa Kemal'i tatmin edecek niteliklere sahiptir. Mustafa Kemal'in dünya zevklerine de yer veren yaşam tarzı ihtilâlcı İttihat ve Terakki çevrelerinde ve liderlerinde hoş karşılanmaz. Ama gündüzleri işini en iyi şekilde yapabilen, geceleri toplantılarda eğlence sofralarında dünya görüşünü liyakat ve cesaretle savunabilen bu arkadaşlarına pek bir şey de yapamazlar⁴."* Gençliğinde iki defa farklı iki bayan ile duygusal bir bağ kursa da her iki bayanın da babaları evliliklerine izin vermemişlerdir.

Mustafa Kemal'in düşüncelerini ve kişiliğini anlamak için yaşadığı hayatı iyi irdelemek lazımdır. Öncelikle Mustafa Kemal'in babasız büyümesi ve biraz da aileden uzak oluşu, onun farklı biri olmasının üzerinde önemli bir etkidir. Bunun yanında kitaplar ve kurduğu arkadaşlıklar fikir dünyasının oluşmasında birinci derecede önemli rol oynamıştır. Buna karşılık Adnan-Halide Edip Adivar, Rauf (Orbay) ve Kazım (Karabekir) Bey gibi kişilerin en azından Mustafa Kemal'den farklı bir düşüncede olmalarında, mensup oldukları ailelerin farklı olması önemli bir ayrıntıdır. Bu zikredilen kişilerin aileleri önemli bir tarikat ya da önemli bir Osmanlı paşası ailesiyle bağlantılıdır. Bu ve benzeri nedenlerle bu önemli kişilerin Osmanlı Devleti ve Padişahına karşı tavır ve düşünceleri farklı iken, tanınan bir aileden gelmeyen, yetim büyüyen ve daha özgür bir genç olarak kendi kendini yetiştiren Mustafa Kemal, padişah-halifeye karşı daha rahat düşünme ve hareket etme özelliğine sahip olmuştur.

Dönemindeki devlet adamları ve askerlerden farklı bir yapıya sahip olan Mustafa Kemal, zorla da olsa Çanakkale Cephesine katılmayı başarmış ve önemli başarılar kazanarak ünlenmiştir. Fakat bu durum bazı İttihat ve Terakki üyelerinin hoşuna gitmemiş, onu başarısız olabilecek görev-

4 Teoman Ergül, A.g.e., s. 30.

lerle sınınamışlardır. Mustafa Kemal ise her zaman büyük ihtiraslara sahip olmuş ve vatana en büyük hizmet için çok büyük yetkilere sahip olmak istemiştir. Aradığı fırsatı, veliaht Vahdettin ile Almanya ziyaretine katılmakla yakalayabileceğine inanmıştır. İlk karşılaşma hayal kırıklığı yaratırsa da Mustafa Kemal seyahat sırasında Vahdettin ile daha yakın ilişkiler kurmuş ve düşüncelerini kendisine açmıştır. Vahdettin'in padişah olması ile Mustafa Kemal ona tekrar vahim durumdan kurtulmanın bazı çarelerini sunsa da padişah, bu çareleri uygulamaktan kaçınmış ve kendisini tükenme noktasına gelen Suriye ordusuna atmıştır. Mustafa Kemal için bu süreç tam bir hayal kırıklığı ile bitmiş ve Vahdettin'den umudunu tamamen kesmiştir. O artık vatani kurtarmak için başka çareler araması gerektiği kanaatine varmıştır.

Padişah olan Mehmet Vahdettin'i tarihin en sancılı dönemi karşılamıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamayı kabul etmek durumunda kalmış, durumun vahametini tam olarak fark edememiştir. O İngiliz yanlısı Damat Ferit ve Sait Molla'nın etkisinde kalarak İngiltere'ye büyük bir umut ile bağlanmıştır. Vahdettin İngiltere'nin er geç gerçek adaletini göstereceğine ve Osmanlı'yı belki de kurtarabileceğine inanmış ya da inanamak istemiştir. Bu durum büyük bir yanılgıdan başka bir şey değildir. Zira Osmanlı'nın uğradığı felaketlerin büyük bir kısmı İngilizlerin eliyle olmuştur. Vahdettin, bir nevi can düşmanından kendisini kurtarması için medet ummuş, bu umut hem kendisinin hem de imparatorluluğunun sonu olmuştur.

Osmanlı'nın imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin fiilen sona ermesi durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu antlaşma ile ordu terhis edilmiş, iletişim ve ulaşım yolları İtilaf kuvvetlerinin denetimine geçmiştir. 7. ve 24. maddelerle henüz işgal edilmeyen bölgelerin işgali kolaylaştırılmıştır. Vahdettin, özellikle bu iki madde nedeniyle İtilaf Devletlerine karşı direniş gösterilmemesi gerektiği inancını taşımıştır. Bu gelişmeler olurken Mustafa Kemal, İstanbul'a gelmiş ve vahim tabloyu görerek yoğun bir görüşme trafiğine girmiştir. Burada özellikle Milli Mücadele'de beraber savaşıacağı komutanlar ile yaptığı görüşmeler büyük önem arz etmiştir. Görüşmeler neticesinde Anadolu'da bir direniş yapılması fikri ağırlık kazanmıştır.

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişine, Osmanlı hükümetinin ve İngilizlerin isteği vesile olmuştur. Mustafa Kemal, Damat Ferit ile görüşmüş ve neticede Karadeniz'e gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Mustafa Kemal, geniş yetkiler ile donatıldıktan sonra Vahdettin ile de görüşmüş ve yola

çıkmiştir. Bu konu da hep tartışılmıştır. Tartışmaların odak noktasını, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya nasıl, niye ve kim tarafından hangi niyetle gönderildiği soruları oluşturmuştur. Bir grup, Mustafa Kemal'in Vahdetin tarafından Anadolu'ya direniş için gönderildiğini, diğeri bir grup ise tam tersini iddia etmiştir. İkinci gruba göre Vahdetin sadece saltanatını kurtarmayı amaç edinmiştir. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gönderilerek İstanbul'dan uzaklaştırılması, böylece daha rahat hareket edileceği fikri de bazı çevreler tarafından iddia edilmiştir. İngilizlerin Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geniş yetkilerle gönderilmesine izin vermelerinin altında yatan neden olarak, yapılacak direnişin İngilizlerin Anadolu'yu tamamen işgali için zemin hazırlayacağı gösterilmiştir. İngiliz ve Osmanlı hükümetinin niyet ve amaçları ne olursa olsun Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışla Anadolu'da bir direniş başlattığı, tartışma götürmeyen konuların başında gelmektedir. Zira sadece o değil, Anadolu'ya geçmiş daha birçok arkadaşı da onunla aynı fikirde olmuşlardır.

Mustafa Kemal'in önemli bir avantajı Milli Mücadele'de beraber savaşacakları kişilerin yakın arkadaşı ya da arkadaşlarının arkadaşları olmalarıdır. Bu durum da Mustafa Kemal'in elini güçlendirmiştir. Samsun'a çıkıştan sonra işgalin protesto edilmesini isteyen Mustafa Kemal, kongrelere kadar rütbelerini de kullanarak halkın nezdinde daha etkili olmak istemiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşları fiili olarak bir direniş başlatırken yurdun her tarafında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuş ve genel olarak bu cemiyetler, bölgesel bir direniş gösterme çabası içerisine girmişlerdir. Bu direniş cemiyetlerinin yanında faaliyet gösteren zararlı cemiyetler de azımsanamayacak sayıda.

Mustafa Kemal, Samsun'da kısa bir süre kalıp Havza'ya geçmiştir. Olayları yakından takip eden İngilizler, Mustafa Kemal'in hareketlerinden duydukları şüpheyi İstanbul'a bildirmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra Havza Genelgesi'ni yayınlamıştır. Genelgede, işgallerin protesto edilmesi ve işgalci devletlere telgraf çekilmesi istenmiştir. Bütün bunlar yapılırken Hıristiyanlara iyi davranılmasına dikkat edilmiştir. Rumlar ve Ermeniler ise Anadolu'da yoğun bir faaliyet içerisinde olmuşlardır ki İngilizler bile bazı önlemler almak durumunda kalmıştır. Özellikle Yunanlılar İzmir'i işgalden sonra hızla iç bölgelere doğru ilerlemişlerdir. Rum ve Ermeniler ise Müslüman Türklere karşı düşmanca bir hareket içerisine girmiş, buldukları bölgelerde Türk nüfusunu azaltmak ve demografik yapıyı değiştirmek istemişlerdir.

Bu dönemde Anadolu'daki Kürtler, genel olarak Türkler ile beraber hareket etmeye devam etmişlerdir. Mustafa Kemal, özellikle İngilizlerin Kürtler ile ilgili planlarını bildiği için tedirgin olmuş ve bölgedeki Kürt liderler ile yoğun bir yazışma içine girmiştir. İngiliz Noel ise Kürtleri kıskırtmak ve Türklerden ayırmak için büyük bir mesai harcamış, fakat amacına ulaşamamıştır. Mustafa Kemal, Kürtler ile iyi bir ilişki kurmakla beraber Suriye ve Irak'taki Araplardan da büyük bir destek almayı başarmıştır. Buralardaki Arapların büyük çoğunluğu Anadolu'da başlatılan Milli Mücadele'ye destek vermişlerdir.

Havza'dan Amasya'ya geçen Mustafa Kemal, burada Amasya Genelgesi'ni yayınlamıştır. Bu genelge Milli Mücadele'nin bir nevi reçetesi durumundadır. Özellikle genelgenin bazı maddelerinin Rauf (Orbay), Refet (Bele) gibi paşalar tarafından tereddütle karşılandığı belirtilse de bu genelgeye imza attıkları bir gerçektir. Bu genelgeye isteyerek mi, istemeyerek mi imza attıkları ise tartışılmalıdır. Teoman Ergül, bu konu ile ilgili bütün görüşleri dile getirmiştir.

Amasya'dan Erzurum'a geçen Mustafa Kemal, burada sıkıntılı zamanlar geçirmiştir. İngilizler, Mustafa Kemal'in hareketlerini başından beri şüphe ile karşılayıp İstanbul hükümetini sürekli uyarmıştır. Nihayetinde Mustafa Kemal, Erzurum'a giderken sürekli geri çağırılmış, fakat Mustafa Kemal bu çağrılara kulak asmamıştır. En sonunda görevinden alınmıştır. Böyle bir durumda, Erzurum'da bulunan Kazım (Karabekir) Paşa, Mustafa Kemal'in emrinde olduğunu belirterek Mustafa Kemal'in elini güçlendirmiştir. Erzurum Kongresi sürecinde bazı tartışmalar yaşansa da Mustafa Kemal, kongre başkanlığına seçilmiş ve oluşturulan Temsil Heyeti'nde yer almıştır. Daha sonra Sivas'a büyük tehlikeler atlatarak ulaşan Mustafa Kemal ve arkadaşları, Sivas Kongresi'ni toplamayı başarmışlardır. Bu kongrede bütün cemiyetler, *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* çatısı altında birleştirilmiştir.

Sivas'ta bunlar olurken İstanbul hükümeti ve İngilizler, oluşan hareketi bastırmak için çeşitli çareler düşünmüşlerdir. Damat Ferit'in Elazığ Valisi Ali Galip'i Sivas'ta Mustafa Kemal'i tutuklamak için görevlendirmesi, Anadolu ile İstanbul ilişkilerinin kopmasına neden olmuştur. Mustafa Kemal, bu hareketle büyük bir ihanete uğradığına inanmış ve bundan sonra İstanbul hükümetine karşı daha farklı bir tavır sergileme yoluna gitmiştir.

Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tartışılan konuların bir tanesi de *manda* meselesidir. İngiliz ve ABD *mandası*, Damat Ferit'in yanı sıra birçok önemli vatansever şahsiyet tarafından da benimsenmiştir. Halide Edip ve bir grup delege, özellikle ABD *mandasını* kabul edilebilir görseler de bu durum gerçekleşmemiştir. Burada bazı vatansever kişiler, bu konunun reddedilmesinde büyük etkiye sahip olmuşlardır. İngiltere ve ABD'nin, daha çok Ermeni ve Kürtler konusunda bir *manda* yönetimi düşündükleri görülmektedir.

Teoman Ergül, Mustafa Kemal ve Rauf (Orbay) Bey'in üye oldukları *Muvahhidin Cemiyeti*'nden de bahsetmektedir. Sivas'ta 11 Kasım 1919 tarihinde kurulan bu cemiyet, tam olarak Panislamcı bir amaç takip etmiş ve birçok yerde şubeler açarak propagandasını yürütmüştür. Mustafa Kemal ve Rauf Bey, bu cemiyetin kongresine katılmışlar ve buraya üye de olmuşlardır. Fakat ne Rauf Bey ne de Mustafa Kemal, yazdıkları eserlerinde, bu kongreye katılma ve üye olmaktan bahsetmemişlerdir. Mustafa Kemal'in bu cemiyetten bahsetmemesinin bir sebebi Panislamcı değil de milli bir devlet kurmak istemesi olabilir.

Mustafa Kemal ve arkadaşları Sivas'ta oldukları zaman zarfında İstanbul ile önemli gelişmeler yaşanmıştır. Öncelikle Mustafa Kemal'in İstanbul ile ilişkileri kesmesi, bazı arkadaşları tarafından iyi karşılanmamıştır. Yine özellikle Trabzon temsilcileri, Mustafa Kemal'e karşı bir tavır sergilemişlerdir. Kazım Karabekir, bir ara Mustafa Kemal'in tek başına kararlar almasına alınmışsa da sonradan bu olay tatlıya bağlanmıştır. İngilizler ise bu süreçte yaptıkları yazışmalarda Anadolu'da milliyetçi grubun güçlendiğinden ve artık bir barış antlaşması yapılmasının çok zor olduğundan bahsetmişlerdir. Mustafa Kemal ile arkadaşları, Damat Ferit'i hedef almışlar ve faaliyetlerini vatan hainliği ile eş değer görmüşlerdir. Yapılan baskılar neticesinde Damat Ferit istifa etmek zorunda kalmış ve Vahdetin ile yapılan yazışmalar neticesinde Sivas'ta büyük umutlar yeşermeye başlamıştır.

Teoman Ergül Milli Mücadeleye destek veren halk ile ilgili önemli tespitlerde bulunmuştur. Ergül'e göre bir uç beyliği olarak ortaya çıkan Osmanlı Devleti, daha çok Balkanlar ve Avrupa yönüne doğru ilerleyerek orada bir hâkimiyet kurmuş ve daha çok Hıristiyan halka önem vermiştir. Yazar, Anadolu'daki Türk beyliklerin hiçbir zaman Osmanlı hâkimiyetini kabul etmediklerini ve bu nedenle çoğu zaman isyan ettiklerini ifade etmiştir.

Mondros'tan sonra ise yurdun işgale uğraması ile bir Milli Mücadele başlatılmış ve bu mücadeleye Anadolu da gönüllü olarak katılmıştır. Buradaki mücadelenin, Osmanlı'ya rağmen Osmanlı Devleti'ni kurtarma amacı taşıması, yazar tarafından çok farklı değerlendirilmiştir.

Yunan işgalinden sonra özellikle Ege bölgesinde birçok yerel nitelikte kongreler yapılmıştır. Balıkesir, Alaşehir ve Nazilli'de çeşitli defalar kongreler toplanmıştır. Bu kongreler, genel olarak Yunanlılara karşı bir mücadeleyi örgütlemeyi hedeflemiş, dolayısıyla yerel nitelikte kalmışlardır. Bu kongrelerin çoğunda, İstanbul hükümeti tenkit edilip padişaha bağlılık belirtilmiştir. Aynı zamanda Hacim Muhittin gibi önemli kişiler de İstanbul'un tavrından dert yanmışlardır. Hacim Muhittin'e göre onlar, yurdu kurtarmak için çabalarken İstanbul hükümeti onları her türlü kötü sıfatlarla suçlamıştır. Kısacası burada yurdu ve İstanbul'u kurtarmaya çalışan bir grup varken İstanbul düşmana karşı tavır alacağına kendisini kurtarmaya çalışan milliyetçi-vatansever gruba karşı tavır takınmıştır.

Batı Anadolu'da toplanan yerel kongrelerin genel olarak birbirinden habersiz olması ve bireysel hareketleri, Mustafa Kemal'in hoşuna gitmemiştir. Ona göre Milli Mücadele tek elden yürütülmelidir. Bu kongreleri düzenleyenlerin çoğu da aslında bu durumdan yakınmaktadırlar. Kongre katılımcılarının hemen hepsinin belediye başkanı ve müftülerden oluşması, askerlerin yokluğu dikkat çekmiştir.

Adana, Antep, Maraş, Urfa bölgesinde yaşanan İngiliz-Fransız işgali ve yapılan direniş Ergül tarafından eserde ayrıntılı olarak işlenmiştir. Dört-yol'da Kasım 1918'de başlayan direniş, diğer bölgelere de yayılmıştır. Özellikle Antep, Urfa ve Maraş'ta Fransızlar ile çatışmalar yaşanmış ve bölge düşmana teslim edilmemiştir. Bölgede bulunan Ermenilerin faaliyetleri ve düşmanla ittifak kurmaları ise bölgede yaşayan Müslümanları daha da zor duruma sokmuştur. Mustafa Kemal, Meclis'in gizli oturumunda yaptığı bir konuşmada Ermeni faaliyetlerine dikkat çekmiştir. Yaşanan işgalin protesto edilmesi ve direniş gösterilmesi de Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından sürekli desteklenmiştir.

Bu safhada İstanbul'un tavrı ise pek hoş değildir. Vatani korumak için kanını akıtan bölge halkı, İstanbul hükümetinden herhangi bir destek görmemiştir. İstanbul'un gösterdiği tavır teslimiyetçi bir yapıdadır.

Yunanlıların Ege bölgesindeki kanlı işgalleri, herkes tarafından görülmüş ve tepkilere neden olmuştur. Yunan askerleri işi o kadar abartmıştır ki birkaç asker Yunan yönetimi tarafından idama bile mahkûm edilmiştir.

Sultan Vahdettin ise yabancı bir gazeteye verdiği demeçte, Yunanlıların yaptığını büyük bir zulüm olarak tanımlamıştır. Vahdettin, İttihat ve Terakki'nin suçlu olduğunu, buna karşılık halkının masum olduğunu ve bu yaptırımları hak edecek bir faaliyetleri olmadığını belirterek bir baba olarak halkının ona ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Padişah, bütün bunları söylese de Yunan zulmüne karşı somut bir adım atamamıştır.

Bölgedeki durumu incelemek için Amiral Bristol ile General Harbord'ın Anadolu'ya gelişi ve raporları, Milli Mücadele'nin haklılığını bütün dünyaya ilan etmiştir. Birçok Avrupalının da işgalin haksızlığını itiraf ettiği eserde anlatılmaktadır. Ege bölgesinde incelemelerde bulunan Amiral Bristol, işgalin haksızlığını ve bölgede Türklerin çoğunlukta olduğunu rapor etmiştir. General Harbord ise doğu bölgesini incelemiş ve buradaki Türklerin çoğunlukta olduğu bilgisini rapor etmiştir. Aynı zamanda bölge insanının olağanüstü insani vasıflarından etkilenmiştir. Harbord, Mustafa Kemal ve arkadaşları ile de görüşmeler yapmış, mücadelelerini bizzat takdir etmiş ve haklı göstermekten hiç çekinmemiştir. Bütün bu raporlara rağmen Avrupalı ülkeler, her zamanki gibi bildiklerini okumaya devam etmişlerdir. Anadolu ise haklılığını ancak savaşarak, zorla kabul ettirmek durumunda kalmıştır.

Anadolu'da bir Milli Mücadele verilirken aynı zamanda İngilizlerin kıskırttığı isyanlar da bir hayli can sıkmıştır. Bazı isyanların İstanbul hükümeti tarafından da teşvik edildiği olmuştur. Sivas'ta Şeyh Recep, Adapazarı bölgesinde Manyaslı Bekir, Midyat-Nusaybin-Ömerli bölgesinde Ali Batı, Bayburt bölgesinde Şeyh Eşref, Konya'da Zeynel Abidin ve Batı Anadolu'da Ahmet Anzavur Milli Mücadele'ye karşı isyanlar başlatmış ve durumu daha da kötü hale sokmuşlardır. Çerkez Ethem'in yardımıyla bu isyanlar bastırılmıştır.

Uzun bir süre Sivas'ta kalan ve Erzurum Kongresi'yle oluşturulan Temsil Heyeti, görüşmeler sonunda Ankara'ya gitme kararı almıştır. Tabii bu kararı almak pek kolay olmamıştır. Neticede Mustafa Kemal ve arkadaşları Ankara'ya gelip coşku ile karşılanmışlardır. Bununla beraber bir diğer gelişme de Temsil Heyeti ile İstanbul hükümeti temsilci Salih Paşa arasında Amasya'da yapılan görüşmelerdir. Bu görüşmelerde İstanbul'da bir meclis toplanması kabul edilmiş ve 12 Ocak 1920'de İstanbul'da *Meclis-i Mebusan* açılmıştır. Mustafa Kemal, meclisin İstanbul dışında bir yerde açılmasını istese de bu isteği kabul görmemiştir. İstanbul'da açılan bu mecliste *Misak-ı Milli* kabul edilmiş ve meclisin *Misak-ı Milli*'yi ilan etmesi, İngilizlerin hoşuna gitmemiştir. İngilizler, İstanbul'u işgal ederken

meclis de kapatılmış ve bazı üyeleri tutuklanıp Malta'ya sürülürken bazıları ise Ankara'ya kaçmayı başarmışlardır.

Bu olay ile Mustafa Kemal'in beklediği fırsat eline geçmiş ve 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM açılmıştır. Bundan sonra merkez Ankara ve hükümet merkezi de TBMM olmuştur. TBMM ilk olarak *Hıyanet-i Vatanîye* kanununu çıkarmış ve Meclis'e karşı oluşacak isyanları önlemek istemiştir. Bu dönemde önce İsmet Paşa ve sonra da Fevzi Paşa, Ankara'ya gelmiş ve Milli Mücadele'ye katılmışlardır. Mustafa Kemal, başlangıçta Fevzi Paşa'nın gelişine karşı çıksa da Ali Fuat Paşa kendisini ikna etmiştir. Her biri farklı bir yapıda olan Milli Mücadele komutanları ve TBMM üyeleri, tek bir amaç etrafında toplanmayı başarmışlardır.

İstanbul'un işgali sırasında Padişah Vahdettin'in gösterdiği tavır da bir hayli ilginçtir. İstanbul işgal edilince Rauf Bey başkanlığında bir heyetle görüşen Vahdettin, sık sık heyetten Meclis'teki konuşmalarına dikkat etmelerini istemiştir. İngilizleri durdurulamaz bir tehlike olarak gören Vahdettin'e Rauf Bey ve arkadaşları, Anadolu'ya güvenmelerini isteseler de Vahdettin yine de konuşmalarına dikkat etmelerini ve İngilizleri daha fazla kıskırtmamaları gerektiğini belirtmiştir. Oysa İngilizler saraya kadar girmişlerdir!

Anadolu'da düşmana karşı direniş artınca İstanbul hükümeti ve Padişah Vahdettin, başka çareler düşünmeye başlamışlardır. İngilizler ise bir an önce barış antlaşması yapmak istemişlerdir. Damat Ferit ve Şeyhü'l-İslam Dürriade Abdullah Efendi ise Milli Mücadele'ye katılanları asi ilan eden fetvayı İngilizlerin aracılığıyla her yere dağıtmışlardır. TBMM de Rıfat (Börekçi) Bey'e bir fetva hazırlatıp yayımlamıştır. Bütün bu olaylar sürecinde Mustafa Kemal, Padişaha telgraf çekmeye ve bağlılığını bildirmeye devam etmiş, ısrarla amacının vatani ve İstanbul'u işgalden kurtarmak olduğunu belirtmiştir. Fakat İstanbul, durumu bu şekilde idrak etmemiştir.

İngilizlerin ve İstanbul'un faaliyetleri, büyük bir iç savaş tehlikesini de beraberinde getirmiştir. Fevzi (Çakmak) Paşa, TBMM'de yaptığı açıklamada, İngilizlerin amaçlarını şu çarpıcı cümle ile özetlemiştir: "*...Bir İngiliz neferinin bile burnu kanamaksızın bizi bize kırdırmak istiyorlardı. Malumunuz olan hatt-ı hümayunlar, fetvalar, Müslümanları birbirine düşürmek için misli görülmemiş bir İngiliz fitnesi, acı birer vesikadır. Fakat Cenab-ı Hak'tan niyaz ederim ki, birçok şeylerde ve mesela Çanakkale'de aldandıkları gibi bunda da aldanacaklardır*⁵."

5 Teoman Ergül, A.g.e., s. 328.

Libya'dan I. Dünya Savaşı sırasında İstanbul'a getirilen Şeyh Sünusi'nin çabaları da özellikle Kürt ve Arapların Milli Mücadele'ye destek vermesinde büyük önem arz etmiştir. Anadolu'yu karış karış gezen Şeyh Sünusi halk üzerinde büyük etki yaratmış ve Milli Mücadele'ye büyük bir katkı sağlamıştır. Bununla beraber bir yandan Damat Ferit'in oluşturduğu Hilafet Ordusu (Kuvâ-i İnzibatıye) ve diğer isyanlar Anadolu'da kardeş kanının akmasına neden olmuştur. Teoman Ergül iç isyanların aslında bir ihanet olduğunu fakat bunun genel olarak tarihçiler tarafından pek dile getirilmediğini belirtmiştir.

İç isyanlar devam ederken Yunanlılar da ilerlemelerini sürdürmüşler ve Bursa'yı işgal etmişlerdir. Bunu müteakip tam teşekküllü bir orduya acilen ihtiyaç duyulduğu anlaşılmış ve hazırlıklar da bu doğrultuda hızlanmıştır. Bu kargaşa ortamından istifade etmek isteyen İngilizler, beş defa sadrazamlığa gelen Damat Ferit ile anlaşıp en sonunda Sevr Antlaşması'nı imzalatmışlardır. Devlet için ölüm fermanı niteliğindeki bu anlaşma, bir oldu bitti ile hükümet üyelerine de imzalatılmıştır. Damat Ferit ve Mehmet Vahdettin böylelikle İngilizlerin insafa geleceğini düşünmüşlerdir. Oysa İngilizler bile bu antlaşmanın imzalanması ile bir netice alınmayacağını, Damat Ferit'in halkın gözünde bir değer görmeyeceğini ve dolayısı ile değersiz bir sadrazamın işlerine de yaramayacağını görmüşlerdir. Mustafa Kemal ve arkadaşları ise bu antlaşmaya imza atanları ihanetle suçlamışlardır.

İngilizlerin kuklası olan Yunanlıları durdurmak için daha güçlü bir ordu kurma çalışmaları yapılırken Sovyetlerden de yardım alma yoluna gidilmiştir. Eserde bu konu ayrıntılı olarak işlenmiştir. Burada temel hedef Sovyetlerden para ve silah yardımı almaktır. Bu noktada Mustafa Kemal dengeli bir siyaset takip ederek durumu idare etmeye çalışmıştır. Bolşeviklerle siyasi temas sürecinde komutanlar arasında ayrılıklar çıkmıştır. Fakat netice itibarı ile Sovyetlerden belli bir miktar silah ve para yardımı alınabilmiştir. Alınan yardım miktarı konusunda farklı rakamlar iddia edilmektedir. Bu konuda tam bir fikir birliği olmadığı Teoman Ergül tarafından da ifade edilmektedir.

TBMM düzenli ordu kurma çalışmalarına hız verirken iç isyanlar da bazı bölgelerde devam etmiştir. Bu isyanların en can sıkıcı olanlarının başında, Konya'da çıkan Delibaş İsyanı gelmektedir. Konya ve çevresinde yürütülen bu isyan kanlı çatışmaların neticesinde ve Refet Paşa'nın son bir gayretiyle bastırılmıştır. İsyanlarda Damat Ferit ve İngilizlerin istediği netice alınamadığından İngilizler, Sevr'in uygulanamayacağına inanmaya başlamışlardır. Vahdettin ve Damat Ferit'in hâlet-i ruhiyeleri ise İngilizlerin

yazışmalarında çok çarpıcı bir şekilde tasvir edilmiştir. Yıldız Sarayında Sultan Vahdettin ile görüşen İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck Sultan'ın bulunduğu durumu şöyle ifade etmiştir: *"Padişah, çökmüş bir kişiyi andırıyor. Saçları büsbütün beyazdır ve kendisi, tahta geçeli beri uğramış olduğu gerginliğin bir çok belirtilerini gösteriyor. Görüşmenin başlangıcında kelimelerini kekeleyor; sinirlilik ve duygusallık gösteriyordu... Zeki olduğu görünümünü veriyordu. Bende şu izlenimi yaratmıştır: karakteri pek güçlü olmayan ama kişisel olarak içten ve dostçadır. Dimağı söylenenleri bir dereceye kadar kavriyor. İngiltere'nin gelecekteki yardımı konusunda biraz direniş gösterdi ve ülkesini yakmış olan maceraperestleri sertçe kınadı... Onların Türk olmadığını öne sürerek, kurmuş oldukları kiliklere saldırdı... Onların İngiltere ile Türkiye arasındaki geleneksel dostluğu ayaklar altına aldıklarını; ülkede çoğunluğu oluşturan gerçek Türklerin bu geleneğe sadık olduklarını ve bu dostluğu canlandırmak ve ona uymak için uğraştıklarını söyledi⁶."*

Damat Ferit'in istifasını isteyen Vahdettin de bir ara tahtından çekilmeyi düşünmüş ve bu durum İngiliz yetkililerince endişeyle karşılanmıştır. Zira İngilizler yeni gelecek yönetimin daha dirayetli olacağını düşünmüşlerdir. Vahdettin'in Damat Ferit'e İngilizlere güven duyulamayacağını belirtmesi, akla ister istemez "Madem İngiliz'e güven olunmaz hâlâ ne diye İngilizlerin isteklerine göre hareket ediyorsun?" sorusunu getirmiştir. Eserde verilen örnekler, Vahdettin ve Damat Ferit'in konuşmaları ve çırpınışlarından özellikle Padişahın büyük bir çıkmaz içinde olduğu ve kurtuluş için yanlış kapıya yöneldiği görülmektedir. de Robeck'in 14 Ekim'de Lord Curzon'a gönderdiği gizli yazıdaki bazı ifadeler şöyledir: *"Görünürde Ferit'e tamamen güvenmektedir. Herhalde Ferit'le beraber hazırlanmış oldukları notlardan yararlanıyordu... Padişah, Anadolu'ya İtilaf Devletleri'nce bir kurul gönderilmesini ve bunu manevi olarak desteklemeyi kabullendi... Kendi ülkesinin tek politikasının İngiltere ile işbirliğine dayandığını belirtti ve bu konuda benden yardım ve yol göstericilik diledi..."* Oysa ki Sultan Vahdettin'in daha önce Rauf (Orbay) Bey ile yaptığı bir görüşme sırasında bu görüşlerin aksine bir beyanda bulunmuştu. Sultan Vahdettin'in Rauf Bey'e söylediği şu sözler kanımızca bunun kanıtını oluşturacak mahiyettedir: *"İştittiniz mi beyefendi? Bu adamlar her şeyi yaparlar. Yaptıkları bu kadarla da kalmaz. Daha fazlasını da yapmağa cüret edebilirler. Onun için meclisteki konuşmalarınıza dikkat edin... Tekrar ediyorum, akıl için yol birdir... Vaziyet meydandadır. İsterlerse yarın Ankara'ya da giderler⁸."*

6 Teoman Ergül, A.g.e., s. 440.

7 A.g.e., ss. 442-443.

8 A.g.e., s. 319.

1921'e girerken hem İstanbul hükümeti, hem İngilizler ve hem de Milli Mücadele'yi yapan grupta önemli gelişmeler olmuştur. İngilizlerin Sevr'i kabul ettirme çabaları ve Vahdettin'in çaresizlik içinde bocalamaları bütün yoğunluğu ile devam ederken Yunanlılar da adım adım Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemişlerdir. Kuva-yı Milliye, Yunanlıları durdurmayı başaramamış ve Ankara'da bir panik havası yaşanmıştır. Batı Cephesi komutanı Ali Fuat Paşa, Sovyet Rusya'ya elçi olarak gönderilmiş, İsmet Paşa Batı Cephesi komutanlığına getirilmiştir. Komutanlar arasında çetitle anlaşmazlıklar da yaşanmıştır. Bütün bu olumsuzlukların yanında bir de Çerkez Ethem olayı patlak vermiş ve Ethem ile Mustafa Kemal arasında bir hesaplaşma da yaşanmıştır. Özellikle Ali Fuat'ın Batı Cephesi komutanlığından alınıp Moskova'ya gönderilmesi ve Çerkez Ethem ile birkaç yakınının da Moskova'ya gönderileceği haberi bazı kesimleri rahatsız etmiştir. Bu durumdan rahatsız olanlardan biri de Ethem'in yakın arkadaşlarından Hacı Şükrü'dür. Hacı Şükrü rahatsızlığını Mustafa Kemal'e çektiği şu telgraf ile dile getirmiştir: *"Bu gibi kişilerin uzaklaştırılması, diktatör olacağımız şüphesini uyandırmaktadır"*⁹. TBMM'nin kendilerine verdiği unvan ve görevi beğenmeyen Kuvayı Seyyare, 29 Kasım 1920'de TBMM Başkanlığına "Umum kuva-yı Millîye Komutanı" unvanı ile bir telgraf göndermiştir. Ergül bu telgraf için *"her şeyin sonunu hazırlayan ve çatışmaların başlangıcı olan telgraf"*¹⁰ cümlesini kullanır.

21 Ocak'ta Çerkez Ethem, Süvari Grup Komutanı Binbaşı Derviş'e *"esas olarak hükümete teslim olmayı kabul ettiğini, ancak kardeşleri ile konuştuğundan sonra buna karar verebileceğini"* belirtmiştir. Ethem Bey'in Refet Paşa'ya gönderdiği mektupta ise şu ifadeler yer almıştır: *"Gerçeğin açıklanması pek geç kaldı. Yanlış anlayışların meydana getirdiği garip tutumu uygun bir yöne yöneltmek için gereken teşebbüslere başlayacağım. Bu işlerin yarın akşama kadar sona ereceğini umarım"*¹¹. Ethem'in bu son çırpınışları onun adına bir netice verememiştir.

Bu yaşanan olayların dönemin tanıkları tarafından bazı noktalarda farklı aksettirildiği görülmüşse de temel anlaşmazlığın Ethem'in üstlenmek istediği rol ile yeni yapının uyuşmaması olduğu iddia edilmektedir. Netice itibarı ile Çerkez Ethem ve kendinse bağlı *Kuvayı Seyyare*, silah zoruyla devre dışı bırakılmıştır.

9 Teoman Ergül, A.g.e., s. 454.

10 A.g.e., s. 455.

11 A.g.e., s. 471.

Ocak 1921'de ilerleyen Yunan kuvvetleri, İnönü'de durdurulmuştur. Fakat Çerkez Ethem ve kuvvetleriyle yaşanan sorun devam etmiştir. Yapılan yazışmalardan Çerkez Ethem'in kendisine kalan az bir kuvvetle Yunanlılara sığındığı anlatılmaktadır. Yunanlılara karşı düzenli ordunun kazandığı başarılarından sonra, Şubat 1921'de Londra Konferansı toplanmış ve konferansa hem İstanbul hükümeti hem de TBMM davet edilmek durumunda kalınmıştır. Konferansta İstanbul hükümeti temsilcisi Tevfik Paşa'nın Ankara temsilcisi Bekir Sami Bey'e söz hakkını vermesi İngilizlerin hoşuna gitmemiştir. Konferans, Ankara için başarı olarak görülürken Bekir Sami Bey'in kendi başına bazı antlaşmalar yapması onun görevden alınmasına neden olmuştur.

Londra Konferansı'ndan iyi bir netice alamayan Yunanlılar, saldırıya devam etmiş ve 1 Nisan 1921 tarihinde İnönü'de ikinci kez yenilmişlerdir. Bu süreçte Sultan Mehmet Vahdettin ile İngilizler arasında birkaç görüşme yapılmıştır. İngilizlerin yazışmalarından Vahdettin'in Ankara'nın direnişinden çok yakındığı ve Ankara'dakiler yüzünden İngilizler ile iyi bir dostluk ve antlaşma yapamadığına inandığı anlatılmaktadır. İngiltere'nin İstanbul'daki Yüksek Komiseri Rumbold, Sultan Vahdettin ile bir görüşme yaptıktan sonra Lord Curzon'a şu gizli yazıyı göndermiştir: "*Padişah beni iki saat bir çeyrek meşgul etti... Londra'da yapılmakta olan konferansla ilgili olarak Mustafa Kemal'den Tevfik Paşa'ya gönderilmiş olan üç telgrafa değindi ve Ankara'nın kendi tahtını tehlikeye düşürmek ve kendi yetkisini kırmak amacı güttüğü söyledi... Anadolu'daki durum şöyledir: Bir avuç haydut orada iktidarı ele geçirmiştir. Sayıları azdır ama tüm olarak halkın boğazına ilmiği geçirmişlerdir ve halkın itaatkar, korkak ve yoksul olmasından yararlanmaktadırlar. Onların gücü, tek kaygıları kendi çıkarı olan 16.000 subayın desteğine dayanır... Ankara önderleri bu ülkede gerçek çıkarları olmayan, ülke ile kan veya başka ilişkileri olmayan kişilerdir. Mustafa Kemal kökeni bilinmeyen Makedonyalı bir asidir. Onun kanı Bulgar, Yunan ve Sırp kanı olabilir. Türk olmayan, Arnavut, Çerkez olan hepsi de birbirlerine benzemektedir. Onlar arasında tek bir gerçek Türk yoktur. Buna rağmen, ben ve hükümetim, onların önünde güçsüz. Onların kısıkcısı o kadar etkindir ki, propaganda vasıtasıyla bile Türklere ulaşmak olanaksızdır. Gerçek Türkler merkeze sadıktır, ama tehdit ediliyor veya aldatılıyorlar. Bu adamlar bana boyun eğdirmeye çalışıyorlar ve dıştan, Bolşeviklerden yardım sağlamaya uğraşıyorlar. Bolşevikler şimdi Türk hududuna yaklaşmıştır. Ankara önderleri olanlarla hala entrika çeviriyor...¹²"*

12 Teoman Ergül, A.g.e., s. 477.

Yine Vahdettin, İngilizlerin yazdıklarına göre birkaç kez ümidini tamamen yitirip tahtı bırakmayı düşünmüşse de buna engel olunmuştur. Vahdettin'in bu dönemde içinde bulunduğu ruh hali ve tavırlarını anlamak bir hayli zordur. Zira Vahdettin'in İngilizlere güvenilemeyeceğini söylediği halde, bu dönemde hala İngilizlerden medet umması büyük çelişki olarak ifade edilmiştir.

Yunan ordusu ile İnönü savaşları devam ederken Dersim bölgesinde de bir iç isyan ile uğraşmıştır. Koçkiri Ayaklanması, İngilizlerin desteği ile önemli bir sorun teşkil etmiştir. İngilizler, Sevr Barış Antlaşması'nı Türklere kabul ettirmek için batıdan Yunanlıları doğudan da Koçkiri aşiretini kullanma yolunu denemiştir. Netice, İngilizler için hayal kırıklığından ibaret olmuştur. Koçkiri ayaklanması zorlukla da olsa bastırılırken Doğu Cephesinde de Kazım (Karabekir) Paşa Ermeniler ile başarılı savaşlar vermiş ve bölgeye hâkim olmayı başarmıştır.

Sonunda Yunanlılar, güçlerini toparlayarak Türklere kesin darbeyi indirmek için taarruza başlamış ve Ankara sınırına kadar gelmişlerdir. Ankara endişeli bir havaya bürünürken TBMM'de büyük tartışmalar olmuş ve acilen bir şeyler yapmak gerektiği için Mustafa Kemal'e üç aylığına başkomutanlık yetkileri verilmiştir. Muhalifler, Mustafa Kemal'in Başkomutan sıfatı ile olası bir mağlubiyeti durumunda ondan kurtulmayı düşünmüşlerdir. Bu olaylar sırasında Enver Paşa, Anadolu'ya gelme planları yapmışsa da gelişine izin verilmemiştir. Enver Paşa, Anadolu'ya dönme ümitlerini kaybedince, İslam devrimi için Buhara'ya geçmiş ve Sovyetlerle savaşırken şehit olmuştur.

Başkomutanlık yetkilerini alan Mustafa Kemal Paşa, Tekalif-i Milliye ile ordunun ihtiyaçlarını gidermek için seferberlik ilan etmiş, böylece ordunun birçok ihtiyacı vefakar halktan temin edilmiştir. Kütahya-Eskişehir yenilgisinden sonra orduyu Sakarya'nın doğusuna kadar çekerek Yunanlıları yığınak merkezinden uzaklaştıran Mustafa Kemal, 23 Ağustos'ta orduya savaş emri vermiştir. 22 gün süren savaş neticesinde Yunan ordusu büyük bir mağlubiyet almış, Mustafa Kemal'e TBMM tarafından *Gazi* unvanı ve *Mareşal* rütbesi verilmiştir. Zafer haberi, Sultan Vahdettin'i pek memnun etmemiş ve durumunun iyice zorlaştığını düşünmüştür.

Sakarya zaferinden sonra İtilaf Devletleri arasındaki kırılmalar, daha belirgin bir hal almıştır. Durumun ciddiyetini anlayan Fransızlar, zaferden sonra Ankara ile bir antlaşma yapmış, Güney Cephesi'nden çekilmeye başlamışlar ve giderlerken de bazı silahları Türklere bırakmışlardır. İtal-

yanlar da küskün bir şekilde aynı harekette bulunmuşlardır. ABD yetkilileri, İngiliz ve Fransızların boşluğundan yararlanarak Türkler ile imtiyaz ağırlıklı bazı ekonomik antlaşmalar yapmaya çalışmışlardır. Fransızlar ile yapılan antlaşmadan sonra telaşlanan bir ABD'li Ankara'dan Amiral Bristol'a şu raporu vermiştir: *"Burada derinlerden bir şeyler oluyor ama ne olduğunu anlamıyorum. Yalnız Fransızlarla ilgili bir şey olduğuna eminim. Bilgisine güvendiğim bir kişi Müdafaa-i Millîye vekili Refet Paşa'nın birkaç gün içinde istifa edeceğini söyledi. İstifası belki de Meclis tarafından isteniyor ve askeri durumla ilgili değil. Benim görüşüme göre, burada bir kısım yetkili savaşı bitirmek için tamamen Fransız parasına ve cephanesine dayanmak, onlara bazı imtiyazlar tanıyarak İngiliz ve Fransızlardan olumlu bir barış sağlamak görüşünde. Ama başkaları da var. Bunların önde geleni de Refet Paşa. Bunlar Fransızlara güvenmiyorlar. Asker kişiler olarak Milli Misak'taki amaçların tanınması ve özgürlüğün kazanılması için İngiltere'nin tatmin edilmesi gerektiğine inanıyorlar. Eminim ki Refet Paşa Fransızların, İngilizlerden milliyetçilerin istediklerini koparacak kadar güçlü olmadığını düşünüyor. Bir başka grup ise orta yolu izliyor. Yusuf Kemal Bey belki de bunların en iyi sözcüsü. Bir büyük savaş daha bekliyorlar, bu savaşı da kazanacaklarına inanıyorlar. Ondan sonra mümkün olduğu kadar az imtiyaz vererek barış yapmayı umuyorlar. Amerika'ya ve Amerikan şirketlerine her kolaylığı göstererek, Amerikan hükümetince tanınabileceklerini sanıyorlar¹³."* ABD'nin bu hayalleri, Lozan Barış Antlaşması ile suya düşmüştür. Teoman Ergül, İngiliz, Fransız ve ABD yetkililerinin bu süreçte gerçekleştirdikleri yazışmaların metinlerini bu bölümde neşretmiştir.

Sakarya zaferinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın eli daha fazla güçlenirken, aynı şekilde hem ordunun hem de Anadolu halkının moral ve kesin zafere olan inancı artmıştır. İngiltere, Fransa, Yunanistan ve Ermenilerin doğal olarak ümit ve inançları azalmıştır. Sultan Vahdettin, İngiltere ile bir an önce antlaşma yaparak durumunu emniyet altına almak için çabalamıştır. Avrupalı devlet adamları durum değerlendirmesi yaparken Anadolu'daki durumu, Türk milliyetçileri açısından umduklarından daha iyi bulduklarını rapor etmişlerdir. Yabancıların Milli Mücadele'yi gerçekleştiren asker, komutan ve halk ile ilgili raporları eserde verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Kut-ül Amara'da Osmanlı askerine karşı savaşır esir düşen İngiliz Generali ve Avam Kamarası üyesi Townshend'in 1 Eylül 1922 tarihli *Daily Express* gazetesine verdiği demeç, bu raporları özetler niteliktedir: *"İngiltere hükümetinin Kemal'in ordusunun savaşçı değerine ilişkin en küçük bir fikri olduğunu sanmam. Bu ordunun morali*

13 Teoman Ergül, A.g.e., s. 531-532.

fevkaladedir. 'Fevkalade' kullanılabilir tek kelime. Askerlerin hepsini yenme arzusu sarmış. Erzak ve teçhizat iyi. Cephane bol. Gerçekten, son savaşta kullandıkları top ve tüfekler yine Türklerin elinde. Mütarekede ellerinden alınan top kamaları ile tüfeklerin hepsinin yerine Ankara silah imalathanesinin yaptıkları konu; Bu imalathanede, savaş sırasında Almanların yetiştirdiği işçiler hayret edilecek bir iş başarıyorlar. Lokomotif tekerlerinden, vagon parçalarından vs. top kamaları yapıyor, Türk toplarına uyması için Rus mermilerinin çapı değiştiriyor. Konya uçak fabrikasında Yunanlılardan ele geçirdikleri uçakları gördüm. Türkler bunlara kanat ve pervane uydurmuşlar... Sakarya savaşından beri Yunanlılardan on dört uçak aldılar ve sadece bir tane kaybettiler¹⁴." Raporlarda çizilen tablo ve Townshend'in demeçlerine bakıldığında, durumun Türkler için son derece umut verici olduğu görülüyor.

Sakarya zaferinden sonra uzun bir bekleyiş dönemi olmuştur. Bu uzun bekleyiş süreci Yunanlıları ümitlendirmişti. Türk ordusunun sessiz bekleyişi, saldıracak güçlerinin olmadığı izlenimini vermişti. Bu bekleyiş, TBMM'de büyük tartışmalara neden olmuş ve özellikle bekleme durumu bir zaaf olarak görülmüştür. Sürecin bu kadar uzun sürmesi Sultan Vahdettin'i de tekrar yeni arayışlara sevk etmiş ve İngilizler ile bir anlaşma yapmanın zeminini arayıp durmuştur. Bu arada Londra'ya gitmeden önce İstanbul'a uğrayan Yusuf Kemal'in valizindeki mektupları, Vahdettin'in adamları tarafından gizlice kopya edilip İngilizlere servis edilmiştir. Teoman Ergül, Sultan Vahdettin'in bu hareketini şöyle değerlendirmiştir: "Görüldüğü gibi İngilizler bu belgelerin güvenilir olduğuna inanmaktadırlar. Belgeler mevsuk olsun veya olmasın, son Osmanlı Padişahı Vahideddin, bunları gerçekten çaldırarak, Türkiye'yi işgalinde tutan düşman bir ulusun diplomatik temsilcisine göndermişse, Millî Akım'a ve yurdu kurtarma çabalarına ihanet etmekle suçlanabilir¹⁵."

Sultan Vahdettin, yıl boyunca özellikle İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold ile görüşmeler yaparak antlaşma imzalamak için her yolu denemiştir. İngilizler, Ankara hükümetinin güçlü bir konuma geldiğinin farkına varmışlar ve adım atmakta tereddüt etmişlerdir.

Büyük bir hazırlık dönemi geçiren Türk ordusu, bütün tereddütleri bitirecek atılımı 26 Ağustos 1922 günü sürpriz bir taarruzla yapmıştır. 26 Ağustos'ta taarruza başlayan Türk ordusu, Yunanlıları 30 Ağustos'taki Başkomutanlık Meydan Savaşı'nda yenmiştir. Bundan sonra Yunanlılar

¹⁴ Teoman Ergül, A.g.e., s. 542.

¹⁵ A.g.e., s. 563.

kaçışa ve Türk ordusu takibe devam etmiştir. Kısa bir sürede İzmir'e kadar gelinmiş ve 9 Eylül'de İzmir kurtarılmıştır. Avrupa ve Yunanlılar, büyük bir şaşkınlıkla bu durumu izlemek durumunda kalmışlardır.

Türk ordusu, Yunanlıları Anadolu'dan attıktan sonra İstanbul'a doğru ilerlemiş ve İngilizler ile bir savaş durumu ortaya çıkmıştır. İki tarafın savaşıma konusunda istekli olmaması sonucunda İngilizler zaman isteyerek İstanbul'u terk etmeyi kabul etmişlerdir. İstanbul'a gelen Refet Paşa, büyük bir coşku ile karşılanmıştır. Refet Paşa, Fatih Sultan Mehmet'in türbesini büyük bir heyecanla ziyaret etmiş ve daha sonra Padişah Vahdettin ile de uzun bir görüşme yapmıştır. Vahdettin, ısrarla tahta kalmak istemiş, fakat saltanatının sürmesi imkânsız görülmüştür. İngilizler, artık bu durumda bir şey yapamayacaklarını belirtmişler ve netice itibarı ile Vahdettin, bir İngiliz gemisi (HMS Malaya) ile 17 Kasım 1922'de İstanbul'dan ayrılmıştır. Bu gidişin bir daha dönüşü olmamıştır.

Teoman Ergül kitabının son bölümünde Vahdettin'in Mekke'de bulunurken yazdığı yedi sayfalık savunmasını kitabına eklemiştir. Vahdettin, burada öncelikle tahta geçerken Osmanlı'nın içinde bulunduğu kötü durumu anlatmış ve oluşan bu kötü tablonun sorumluları olarak İttihatçıları göstermiştir. Esasında savaşa karşı olduğunu, henüz padişah olmadığı için elinden bir şey gelmediğini ve neticede I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı için bir felaket ile bittiğini belirtmiştir. Bundan sonra uygun zamanın gelmesi amacıyla kendi döneminde barış için büyük çaba gösterdiğini ve temel hedefinin halkının artık ölmemesi olduğunu ifade eden Vahdettin, bu tavrı nedeniyle korkaklık ile itham edildiğini belirtmiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşlarını, Milli Mücadele sırasında akan kandan sorumlu tutmuştur. Ona göre eğer isyan edilmeseydi uygun bir zamanda barış yapılabilir ve devlet daha fazla kan kaybetmeden yavaş yavaş kurtulurdu. Bunun için kendini de feda etmeyi göze aldığını belirten Vahdettin, Milli Mücadele kadrosu ve Mustafa Kemal'i iktidar hevesine kapılmış asiler olarak nitelemiştir.

Teoman Ergül, Vahdettin'in bu savunmasını gerçek olaylara bakıldığında doğru bulmadığını belirtmektedir. Vahdettin'in sonu ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Vahideddin, İngilizlerin Milli Mücadele'yi takbih ve tedip isteklerini oyalayan Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa hükümetlerinden sonra ısrarla -İngilizlerin istediği şekilde bir barış olsun- saplantısı ile Damat Ferit Paşa'yı sadarete getirerek Sev'ın bütün koşullarını hazırladıktan sonra 'Sev Antlaşması'nı hiç tasvip etmedim, imzalamadım,' diyor. Ama katilin suç mahalline dönmesi gibi yukarıdaki beyannameyi Mekke'de hazırladıktan sonra, Avrupa'ya*

*döndüğünde kendisine ikamet yeri olarak San Remo'yu seçmesi **takdiri ilahi** diye geçiştirilemeyecek kadar önem taşımaktadır¹⁶."*

Sonuç

"Vahideddin-Mustafa Kemal Ekseninde MİLLÎ MÜCADELE" adlı eseriyle Teoman Ergül, Milli Mücadele tarihi ile ilgili eserlere eleştirel bir bakış gerçekleştirmiştir. Eseri, akıcı bir dille kaleme almıştır. Teoman Ergül, temel olarak Türkiye için en önemli dönüm noktası olan Milli Mücadele döneminde, kimin bu mücadeleye katkı verdiğini ve kimin de katkı vereceği yerde zararlı hareketler içerisinde olduğunu tespit etmeye çalışmıştır. Özellikle Sultan Vahdettin ve ekibi ile Mustafa Kemal ve ekibinin bu mücadele sırasında yer aldıkları tarafları ve katkılarını tarafsız bir şekilde işlemeye çalışmıştır. Teoman Ergül'ün eserinin önsözünde belirttiği şu ifadeler çok dikkat çekicidir:

"Pek çok kişi tarafından da tekrarlanan "Mustafa Kemal'in tek aktör" olmadığı bir Milli Mücadele tarihi yazmak amacıyla işe başladım. Ancak, çalışma ilerledikçe gördüm ki, Mustafa Kemal'i ön plana almadan bir Milli Mücadele tarihi yazmak, pek amiyane deyimle "yumurtasız omlet yapmak" kadar imkânsızdır. Ancak Mustafa Kemal'in yararlandığı bileşkeyi de iyi tanımlamak, "Milli Mücadele" döneminde bu bileşkeyi yaratan çeşitli unsurları gözden uzak tutmamak gerekmektedir. Önemli olanın bu bileşkenin, yani ortak gücün yaratılması ve yararlanılma becerisi olduğu da unutulmamalıdır."

Kaynakça

Ergül, Teoman, Vahideddin-Mustafa Kemal Ekseninde Millî Mücadele, Akılçelen Kitaplar Yayınevi, Ankara, 2013.

Gülmez, Nurettin, 1945 Sonrası Salihli'de Siyasi Hayatın Gelişimi, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları:38, İzmir, 2013.

<http://kitap.neokur.com/isim/49818>.

<http://www.tilkikitap.com/Yazar/Teoman-Ergul/>.

¹⁶ Teoman Ergül, A.g.e., s. 623.

İŞGAL

(PADİŞAH EFENDİMİZİN KONUKLARI)

*Adem BUDAK**

Giriş

Bu çalışmada, Teoman ERGÜL'ün İnkılap Yayınevi tarafından ikinci baskısı yapılan, 2006 yılında yayınlanan ve 360 sayfadan oluşan *İşgal* adlı eseri değerlendirilmiştir.

Kitap, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı'nın imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması'na dayanılarak İzmir'in Yunanlılar tarafından 15 Mayıs 1919 tarihinde işgal edilmesinden 22 Haziran 1920 Yunan Büyük Saldırısına kadar Batı Anadolu'da yaşanan gelişmeleri, yaşanmış üç aşk hikayesi eşliğinde anlatmaktadır. Olaylar, Mayıs 1919'dan Kasım 1919'a kadar birer aylık, Kasım 1919'dan Haziran 1920'ye kadar ikişer aylık bölümler şeklinde aktarılmaktadır.

Bu çalışmada, kitapta siyasi olaylarla iç içe anlatılmış olan aşk hikayeleri, ayrı başlıklar altında verilmiştir.

Mayıs 1919

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği haberi duyulunca kentte büyük bir gerilim oluştu. Türkler bu durumu protesto etmek için örgütlenme yoluna gitti. Redd-i İlhak Milli Kurulu, halkı direnmeye çağırıyordu. Rumlarda ise büyük bir sevinç ve heyecan vardı. 15 Mayıs günü

* Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Yüksek Lisans öğrencisi ve MEB'de Manisa/Turgutlu'da öğretmen.

Yunan birlikleri İzmir'e ayak bastı. Bu üzücü olayı takip eden ve çok etkilenen gazeteci Hasan Tahsin ölüm pahasına düşmana ilk kurşunu attı. Bu gelişmeyi fırsat bilen Yunanlılar şehirde Türklere yönelik katliamlara başladılar.

Bu haberi alan Alaşehir telgraf memuru Sami, Kaymakamı, şehrin ileri gelenlerinden Mütevellizade Tefvik Bey'i ve Şahyarlı Hüseyin Paşazade Mustafa'yı bilgilendirdi. Alaşehir'in sayılı zenginlerinden olan Şahyarlı Mustafa, muhtemel Yunan işgaline karşı kentte savunma örgütlenmesi yoluna gidilmesini savunuyordu. Fakat önünde duran en büyük engel evinin penceresine Amerikan bayrağı asan ve kendini şehrin sahibi sanan Tefvik Bey'di.

1434 yılında Osmanlı hakimiyetine giren İzmir, 17. yüzyılın başında ticari faaliyetlerin artmasıyla Ermeni, Rum ve Yahudilerden oluşan ciddi bir topluluğa sahip olmuş, bunları şehirde peşi sıra açılan Batılı devletlerin konsoloslukları takip etmiştir. Osmanlı merkez teşkilatının İzmir'in gelişimine doğrudan etkisi olmamıştır. İzmir'in levantenleri Yunan işgalinden endişe duyuyorlardı.

Türkler ise sahipsiz ve çaresizdi. Sarayın adamları işgalciler için "*Padişah Efendimizin Konukları*"¹ tabirini kullanıyorlardı. Alman yanlısı İttihatçı liderlerin savaş sonunda ülkeden kaçmasıyla meydan İtilafçılara kalmıştı. İngiliz yandaşlığı revaçtaydı ve bunlara göre İngiltere de Yunanistan da zararsızdı.

Alaşehir kasabası, Mütevellizade Tefvik Bey'in hakimiyeti altındaydı. Gücünü sahip olduğu malvarlığı ve civarda faaliyet gösteren Efelere yardım etmesi ile sağlıyordu. Bu düzen Çakırcalı Efe ile sona erdi. Çıkarlarına ters düşen bir kişiyi öldürmesini Çakırcalı'dan isteyince ortaklık bozuldu. Bir süre ortada kalan Tefvik, aradığı desteği yakın zamanda Salihli'de bulacaktı: Çerkez Ethem. Bu arada İstanbul Fener Rum Patrikhanesi Alaşehir Metropolitliğini bölgenin tek Hıristiyanlık merkezi saymış, metropolit Hristostomos'u da siyasi planlarının uygulayıcısı yapmıştı.

Şahyarlı Mustafa, Tefvik gibi Mütevellizade sülalesinden idi. Ama onda ki kibir ve gaddarlık kendisinde yoktu. Şehrin diğer zengini İttihatçı Akif idi. İzmir'in işgalinden sonra Alaşehir'in de hedefte olduğunu düşünen Şahyarlı, evinde sık sık toplantılar düzenliyor ve mücadeleden bahsediyordu. Yapılan bu görüşmelerde bir dernek kurulması fikri ortaya çıktı.

1 Teoman ERGÜL, İşgal, İnkılap Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2006, s. 23.

Kaymakam'ın da görüşünü almak için kendisine ziyaret düzenlendi. İttihatçılara mesafeli duruşuyla bilinen Kaymakam, Şahyarlı ve arkadaşlarının fikrine destek verdi. Bundan sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Alaşehir Şubesi kuruldu.

Hacim Muhittin, Havran Mutasarrıflığı dışında bütün görevlerini Aydın Vilayetinde yaptı. Havran görevinden de iz bırakarak döndü. İngiliz ajanı Lawrence'in Arapları Osmanlı'ya karşı ayaklandırma faaliyetlerinde başarı sağlayamadığı tek yer Havran'dı. Bunda Hacim Muhittin'in büyük rolü vardı. İzmir'in işgalini öğrendiği vakit İstanbul'da yeni bir görev için görüşmeler yapmaktaydı.

Mondros'u imzalayan Hamidiye kahramanı Rauf Bey, ülkenin içinde bulunduğu siyasi durumu kabullenemiyordu. Ona göre tek kurtuluş yolu silahlı mücadele idi. Bu konuda hemşerisi Bekir Sami Bey, kendisiyle aynı fikirdeydi. Mustafa Kemal de aynı doğrultuydu. Fakat aralarında şöyle bir fark vardı: Mustafa Kemal için halk ve devlet, Rauf Bey için padişah, halife ve devlet öncelik sırasındaydı. Rauf Bey, Bekir Sami Bey'in İzmir'deki 17. Kolordu Komutanlığına atanmasını sağladıktan sonra, kendisi de Bandırma üzerinden Anadolu'ya geçti. Mustafa Kemal'in güzergâhını seçmemesinde; Mustafa Kemal'e bir şey olursa hareketi başsız bırakmamak, Mustafa Kemal'in ardına düşmekten gocunmak, Bekir Sami Bey'in bölgedeki varlığı gibi gerekçeler etkili olmuş olabilir. Rauf, Çerkez Ethem ve kardeşleriyle görüşmek üzere Manyas'a gitti. Ama görüşme Ethemlerin hükümet tarafından rahatsız edilmesi nedeniyle gerçekleşmedi. Onlara Salihli'ye gidip orada örgütlenmelerini, ihtiyaç duyduklarını ise Kuşçubaşı Eşref'in Çiftliği'nde bulabileceklerini yazan bir mektup bırakarak Akhisar'a gitti. Rauf Bey, geldiği bu kentte ve Salihli'de gördüğü ortamı beğenmeyerek Mustafa Kemal'in yanına Amasya'ya gitti.

Alaşehir çarşısında dört hoca kılıklı adam, İstanbul'dan geldiklerini söyleyerek Yunanlıların Padişahın konukları oldukları şeklinde kalabalığa izahatta bulunuyorlardı. Bunu duyan Bekir Sami Bey, soluğu onların yanında aldı. Biriktirdiği öfkesini onlardan çıkardı. Dördünü de alınlarından vurdu. Bu hadise Bekir Sami Bey'in imajı için oldukça etkileyici oldu.

Yunan İzmir'e çıktığında Albay Kazım, İzmir'de izinliydi. Direniş hareketine geçebilmek için Bandırma'ya gitmeye karar verdi. Güzergâh üzerindeki yerleşim yerlerinde halkı direnmeye ve örgütlenmeye davet etti. Burada gördüğü Bekir Sami Bey'le Manisa Mutasarrıfı Yunan sevdalısı Hüsnü'nün tutumundan dolayı zor günler yaşayan Manisa'ya birlikte

gitme üzerine sözleştiler. Trenle Akhisar'a geldiklerinde Manisa'nın işgal edildiğini duydular. Hâlbuki haber asılsızdı. Akhisar'da da olumsuz hava görülünce Bekir Sami, Alaşehir istikametine yöneldi. Kazım ise Bandırma'ya geri döndü.

23 Mayıs'ta Turgutlu'nun işgal emri verildi. Şehir işgal edilir edilmez katliamlar başladı. Kasabanın ileri gelenleri ve yöneticileri dövülerek nezarete atıldı. Yüzbaşı Süleyman Sururi, yedek subaylar Rıza, Zühdü ve Şakir Alaşehir'e giderek Bekir Sami Bey'in komutasına girdiler.

Haziran 1919

Ödemiş'te Yunan'a karşı yapılan mücadele başarısız olmuş, halk kenti terk ederek Alaşehir'e göçe başlamıştı. Öte yandan Bekir Sami Bey'in isteğiyle örgütlenme için Uşak'a giden Süleyman Sururi, Kaymakam tarafından tutuklanmış ve elinden zor bela kurtulup Alaşehir'e geri dönebilmişti.

Giritli Şevki, Menemen askeri deposundan kaçırdığı silahlarla bir kuvvet oluşturmuş ve Sart'a yerleşmişti. Jandarma Yüzbaşısı Gönenli Sarı Edip de bu kuvvete katıldı ve komutayı eline aldı. Salihli ve Ödemiş arasındaki Bozdağ'da Mestan Efe adamlarıyla yer tutmuştu ve sık sık Salihli'ye inmekteydi. Gölarmara tarafında Poyrazlılar vardı. Bunların kalesi Dibek Dağıydı. Zengindiler. Malvarlıklarını bozulan düzende korumak için kuvvet oluşturmuşlardı. Onlar için Yunan meselesi daha sonra geliyordu.

Ahmetli'nin işgali üzerine Alaşehir'de hazırlanan birlikler düşmana tarruz için Salihli'ye doğru harekete geçti. Bu arada Yunanlılar, Akhisar'a girdiler. Dört gün sonra İzmir'den gelen haber üzerine şehirden çekildiler. Tabi büyük zayıatlar verdirerek. Akhisar maalesef gerçeğin çok geç farkına vardı.

Soma'da Albay Kazım'la buluşan Çerkez Ethem Akhisar'da örgütlenme işini üzerine aldı ve kısa sürede bu şehirde Redd-i İlhak Cemiyeti kuruldu.

İstanbul'da bir sonuç alamayacağını gören Hacim Muhittin, Soma ve Akhisar cephelerini kuran Albay Kazım'ı ziyaret etti. Onunla yaptığı durum değerlendirmelerinin ardından Ayvalık, Soma, Akhisar'ı tek başına silahsız bir şekilde dolaştı. Kısa sürede Balıkesir'de bir kongre topladı. Kongre, cephelerin desteklenmesine karar verdi.

Ethem, Rauf Bey'in isteği doğrultusunda Salihli'ye doğru ilerlerken şehir-

deki durumla ilgili önceden bilgilendi. İlk hedefi belliydi: Padişah yanlısı Kaymakam Hasan Fikret. Kaymakam, Çerkez Ethem'in şehre doğru ilerleyişi karşısında çaresizdi. Bir ara Yunanlılardan destek istemeyi bile düşündü. O esnada Alaşehir Kaymakamı, adamlarını göndererek Hasan Fikret'i Alaşehir'e getirtti ve ardından İstanbul'a göndererek ona büyük bir iyilik yaptı. Salihli'ye varan Çerkez Ethem, Afyon'dan gönderilen üç yüz silahı istemek için Alaşehir Belediye Başkanını ziyarete gitti. Orada Başkan, Kaymakam ve Şahyarlı Mustafa ile pek gergin bir ortamda görüşme yaptı. Kendisine beklediği saygıyı göremeyen Ethem, hemen ağabeyleri Reşit ve Tevfik'e yazdığı mektuplarda, çok acil olarak bir miktar kuvveti Salihli'ye göndermelerini istemiştir. Çerkez, Yunanlılarla mücadele etmeden rakiplerini saf dışı etmeyi düşündü. Yeni hedefi Şahyarlı Mustafa idi.

Temmuz 1919

Türkler, düşmanı Ayvalık'ta, Aydın-Nazilli arasında ve Ahmetli'de durdurmayı başarmıştı. Yunanlılar, Türklere korku salmak için Turgutlu'da çok sayıda subay, er ve sivilleri idam ettiler. Fakat yine de Türkleri sindiremediler.

Ethem için Salihli'ye Biga, Manyas, Gönen ve Bandırma'dan çok sayıda adam gelmişti. Bunlar zamanla halktan zorla para toplamaya başladılar. Kent halkı bu durumdan çok endişeliydiler. Üç yüz kişilik kuvveti ile trenle Salihliye gelen Şahyarlı Mustafa, istasyondaki çok sayıda Çerkez'den, Ethem'in Alaşehirliilerin trenden inmesini istemediklerini anladı. Ethem'e haber yollayarak kendisi ile birlikte Ahmetli'nin kurtuluşu için savaşmasını söyleyip cepheye doğru harekete geçti. Ethem'in cepheye gitmesine abisi Tevfik mani oldu.

Şahyarlı Mustafa, Ahmetli'de başarılı olamadı. Yirmiden fazla şehit verdiler. Toplanabilen şehit ve yaralılar trenle Alaşehir'e gönderildi. Kendisi Ethem'den çekindiği için Bozdağ'a, Mestan Efe'ye katılmaya gitti.

Ağustos 1919

Şahyarlı'nın zayıflamasından sonra bölgede hakim güç Ethem olmaya başladı. Sürekli de güç kazanıyordu. Sarı Efe Edip, Giritli Şevki, Parti Pehlivan, Mestan Efe'den ayrılan İştikli Halil ve arkadaşları Ethem'e katılıyorlardı. Bu durum Poyrazlıları çok endişelendiriyordu.

Bu arada Hacim Muhittin'in Salihli'den geçerek Alaşehir'de bir kongre

toplanmasını sağlayacağı haberi geldi. Bu duyum Poyrazlıları heyecanlandırdı. Salihli'ye Göl marmara üzerinden geçerken burada Hacim'le görüşüldü ve Ethem kendisine şikayet edildi. Şikayetlerinde haklılık payı vardı. Gerçekten de Ethem, üstünde askeri bir otorite istemiyordu. Bekir Sami'nin bıraktığı komutan Süleyman Sururi'yi geri çekirmiş, yerine sivil bir karakter olan Gebeş Haydar'ın atanmasını sağlamıştı. Ayrıca sivil otorite de istemiyordu. Bu nedenle Salihli'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulamamıştı.

Telgrafçı Sami, dört bir yana telgraflar gönderiyor Alaşehir'de bir kongrenin yapılacağını duyuruyordu. Mütevellizade Tevfik Bey, kasabadaki etkinliğini azaltan bu gelişmeyi küçümsemesine rağmen tüm Ege adeta ayağa kalkmıştı. Sami, kongreye geleceklerin bir listesini Tevfik'e veriyor, o da Ethem'e yönlendiriyordu.

Öte yandan Salihli'ye ulaşan Hacim Muhittin, Ethem'in abisi Reşit'le görüşme yapma imkanı buldu. Poyrazlılar, Balıkesir Kongresi, Mustafa Kemal, Havran anıları, Yunan faaliyetleri derken konu Alaşehir Kongresine geldi. Kendisine niçin Alaşehir diye sorulduğunda Hacim Muhittin, tüm Ege'de direniş örgütlenmesinin merkezi olarak orayı düşündüklerini ifade etti. Reşit, kendisinden yakın ilişkide olduğu ve kongre hazırlıklarında dışarıda tutulan Mütevellizade Tevfik'e uğramasını istedi. Hacim Muhittin, Alaşehir'e vardığında bir akşam, Tevfik'i evinde ziyaret etti ve onu kongreye davet etti. Yanıtı olumsuz oldu.

Kongre, Şahyarlı'nın konağında gerçekleşti. Başkanlığa Hacim Muhittin, yardımcılıklarına Tahtakılıç İbrahim ve Şahyarlı Mustafa seçildi. Gündem maddelerini başkan şu şekilde sıraladı:

1. Yunanlıların Anadolu'dan çıkarılması için kesin girişimlerde ve politikalarda bulunmak
2. Rumların, Makedonya İslamlarıyla değiştirilmesi
3. Kuvvetli ve milli arzuyu tatmin edecek bir hükümetin kurulması için zat-ı şahaneyi durumun arzı
4. Şimendiferlerin İzmir'e zahire nakletmemesi ve şimendifer memurlarının Müslümanlar'dan olması
5. Maksat Yunanlıların vatandan çıkarılması gayesi olduğundan hak-i pay-i saltanata arz ve iblağı,

6. İşgal alanları meselesinin tetkiki.²

Kongre'nin ertesi güne ertelenmesine neden olan İngiliz subayla yaptığı görüşmede Hacim Muhittin, kendisine kongrenin amacını, Yunan mezalimini ve buna duyulan tepkiyi anlattı.

Kongre hazırlıkları esnasında büyük bir hata yapılmıştı. Bütün bölgeyi temsil edebilmek için Aydın ve Nazilli'ye de davet gönderilmesi gerekiyordu. Bunun için bir heyet Nazilli'ye gönderildi. Ağustos ayı başlarında Nazilli halkı kendi örgütlenmesini yapmış ve bir kongre düzenlemişti. Bu taraflarda Demirci Efe güç sahibiydi. Kuva-yı Milliyeciler, Demirci Efe ile iyi geçinmeye çalışıyorlardı.

Alaşehir Kongresi, yavaş yavaş arzulanan coşku ve heyecanı yaratmaya başlıyordu. Endişeye kapılanlardan Manisa Mutasarrıfı Hüsnü, Kaymakam'ı baskı altına almaya çalışıyor, fakat pek etkili olamıyordu.

Manisa Müftüsü Alim Efendi, İzmir'in işgalinden sonra çevre kasaba müftüleri ile birlikte ortak bir fetva çıkarmış, durumu protesto edip cihat ilan etmişti. Bu fetvada, Damat Ferit Paşa hükümeti de lanetlenmişti. Manisa'da Cemiyet-i İslamiye adında bir dernek kurmuş, ilçelerde de şubelerini kurdu muşt u. Alim Efendi, hakkında idam kararı alındığını duyunca şehri terk etmiş, Balıkesir Kongresi'ne Manisa delegesi olarak katılmıştı. Şimdi de Akhisar delegesi olarak Alaşehir Kongresi'nde ydi.

Yunanlıların işgal ettiği yerlerde yaptıkları mezalimler çeşitli kesimlerde rahatsızlık yaratmaya başladı. Ülkedeki İngiliz yetkilileri Londra'ya gönderdikleri raporlarda yaşananların "*Türk milli hareketini genişlettiğini*"³ ifade ediyorlardı. Venizelos da zor durumdaydı. "*Ordumuzun taşkınlıkları kazanılmış yapıyı tamamen yıkabilir*"⁴ diyordu. Fransızlar da olaylara tepki göstermeye başlamıştı. Bundan sonra Paris Barış Konferansı'nda iki kurul oluşturulmasına karar verildi. İlki, General Milne başkanlığında Yunan işgal sınır hattını belirleyecekti, ikincisi ise ABD'li Amiral Bristol Lambert'in başkanlığında Yunan zulümlerini inceleyecekti. Bristol Raporunun ilk tespitleri, Yunanlıların Anadolu'ya çıkmak için uydurduğu düzmece olaylardı.

Alaşehir Kongresinde milli genel seferberlik ilan edildi. Demiryolu ağlarına sabotaj eylemleri yapılması, daha önceden Balıkesir Kongresi'nde

2 Ergül, İşgal, s. 145.

3 Ergül, İşgal, s. 173.

4 Ergül, İşgal, s. 173.

İzmir'e satışının yasaklandığı üzüm, pamuk, tahıl gibi ürünlerin amaca hizmet etmediği gerekçesiyle yasağın kaldırılması ve Nazilli delegesinin önerisiyle görüşülen ceza talimatnamesi kabul edilmişti. Ayrıca General Milne'in Yunan işgal sınırını kesinleştirmesine kadar düşmana taarruzun ertelenmesi kararlaştırıldı.

Diğer taraftan Mustafa Kemal'in önderliğinde Anadolu'nun diğer bölümünde de önemli gelişmeler oluyordu. Balıkesir Kongresi'nin yapıldığı günlerde, Doğu'da Erzurum Kongresi toplanmıştı. Burada alınan kararlar tüm yurt için geçerliydi. Alaşehir Kongresi'nin yapıldığı günlerde de Mustafa Kemal, ulusal bir kongre toplatmak için Sivas'a gidiyordu. Bu kongre için Ege'den delege istenmişti. Alaşehir Kongresi'nde alınan karara göre, Sivas'a delege gönderilmesine gerek görülmedi. Yalnız Alaşehir iki, Saruhan ise bir temsilci gönderdi.

Eylül 1919

Çerkez Ethem'in Alaşehir yapılanmasına karşı güç gösterileri başlamıştı. Ahmetli cephesinde Teğmen Zühtü, Süleyman Sururi'nin isteğiyle geri çekilirken Ethem tarafından durduruldu. Bu olaydan sonra Hacim Muhittin tarafından sert bir şekilde uyarıldığında, kendisine aynı sertlikle karşılık vermiş, adamları Salihli'de yargısız infazlarda bulunmuştu. Ethem, kongrenin devam ettirilmesini istemiş, gerekçe olarak İstanbul delegesi namıyla Ragıp Nurettin adında birinin Alaşehir'e geleceğini bildirmesini belirtmiş, buna rağmen kongre bitirilmiş, bu durum iki taraf arasında gerilimi daha da artırmıştı. Ragıp Nurettin'in delege olmadığı daha sonra anlaşılmıştır.

Salihli'nin yerlileri, Çerkez Ethem'i, Reşit'i, Poyraz'ın ileri gelenlerini ve komutanlarını bir yemekte buluşturmuş ve sorunları çözmelerini istemişlerdi. Poyrazlılar, Binbaşı Ahmet liderliğinde yüz atlıyı tedbir amaçlı şehre göndermişti. Bunu duyan Ethem kararını verdi ve sorunu çözmek için plan yaptı. Poyrazlılardan iki kişinin sokak arasında Ethem'in adamlarından İштиpli Halil tarafından vurulmaları çatışmayı beraberinde getirdi. Her iki taraf da vaz geçmiyordu. Ethem Sarı Efe Edip'ten yardım istedi. Takviye kuvvetlerle Poyrazlılar şehirden çıkartıldılar.

Salihli'de tek güç olan Ethem, düzenini genişletmek için Bozdağ'da Mestan Efe ve Alaşehir'de Şahyarlı Mustafa'yı engel olarak görüyordu. İlk iş olarak Mestan Efe'yi hedefe aldı. İштиpli Halil Efe ve Küçük Halil Efele-ri Bozdağ'a gönderdi. Mestan Efe, uzun zamandır memleketi Nazilli'yi

düşünüyordu. Orada bulunan Demirci Efe de kendisini çağırıyordu. Ethem'in adamlarıyla çatışmayı düşünmüyordu. Gizlice anlaştılar. Mestan Efe birkaç silah ateşleyip oradan ayrıldı. Çerkez Ethem, İştıplı Halil Efe'yi başarısından dolayı kutladı ve ona Bozdağ komutanlığını verdi.

Öte yandan Mustafa Kemal ve arkadaşları, Sivas Kongresi'ni başarıyla tamamlamışlardı. Gerçi Elazığ Valisi Ali Galip, İngiliz Binbaşısı Noel, Kürtlerin saldırı haberleri ve yakın çevresinden kişilerin Amerikan mandası propagandası yapmalarına karşın istenilen amaca ulaşılmıştı. Temsil Heyeti, kongre kararlarına uyulmasını Uşak-Alaşehir Merkez Heyeti'nden de istemişti.

Ekim 1919

Alaşehir Kongresi biterken bir Merkez Heyeti oluşturuldu. Heyet için yönetmelik ve bütçe hazırlandı. Heyetin emrine bir kuvvet verildi. Diğer yandan Çerkez Ethem, Mestan Efe'den sonra Şahyarlı Mustafa için Alaşehir'e doğru harekete geçmeye karar verdi.

Temsil Heyeti, Ali Fuat Paşa'yı Kuva-yı Milliye Umum Kumandanı olarak atadı. Bölgeye gelen Ali Fuat Paşa, Alaşehir'i kapsayacak şekilde Afyon Kumandanlığı'na Ömer Lütfü'yü getirdi.

Afyon'dan gönderilen cephanenin Salihli'ye gönderilmeyip Alaşehir'de alıkonulması Ethem'e saldırmak için istediği fırsatı verdi. Kalabalık bir kuvvetle Alaşehir'e giren Ethem, Şahyarlı'yı Gebeş Haydar'dan istedi. Fakat onu, Afyon'da Ömer Lütfü'nün mahkeme edeceğini söyleyerek bu isteğini geri çevirdi. Ethem, Mütevellizade Tefik Bey'i Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığına getirdi. Artık Gediz bölgesinde Çerkez Ethem'in silahlı gücünden başka bir güç kalmamıştı.

Mustafa Kemal, Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını ve Anadolu'da seçim yapılmasını istedi. Yapılacak seçime Saruhan sancağında Mahmut Celal (Galip Hoca), Hacim Muhittin ve Ethem'in ağabeyi Reşit Bey aday gösterildi.

Tahtakılıç İbrahim tarafından Ali Fuat Paşa'ya çekilen telgrafta Alaşehir'de durumun bozulduğu söylendi. O da 23. Tümen Komutanlığı'nın Ömer Lütfü komutasında Alaşehir'e taşınmasını emretti. Ömer Lütfü'nün şehre gelmesiyle halk rahatladı. Tahtakılıç İbrahim de Merkez Heyeti'ni Uşak'a taşıyarak orada örgütledi. Kuva-yı Milliye birliklerinin ihtiyaçlarının Maliye Bakanlığınca ödenmesine dair yazıya karşı takındığı tutum-

dan, Çerkez Ethem'in askeri alandaki başka düzen tanımayan tavrının, mali alanda Tahtakılıç İbrahim tarafından sergilendiği görülmekteydi.

Kasım-Aralık 1919

Mondros'un şartlarını sorunsuz gerçekleştirmek için eski nazır Cemal, Konya Valiliği'ne, Ali Paşa ise 12. Kolordu Komutanlığı'na atanmıştı. Buraya gönderilen Refet, halkı örgütleyerek, bu iki yöneticinin şehri terk etmesinde etkili oldu. Milli Mücadele düşmanları şanslarını Bozkır ilçesinde denemek istediler. Refet, isyancılar için Afyon'da toplanmış olan Karakeçililerin, lideri Arif ile Konya'ya gelmesini istedi. Arif Bozkır'a varana kadar birkaç kez isyancı saldırılarına maruz kaldı. Ama hepsini de atlattı. İsyancılar Bozkır'dan çekilmek durumunda kaldılar.

İngilizler, Temsil Heyeti için yeni isyanlar tertiplemişlerdi. Bayburt'ta Şeyh Eşref ve Biga'da Anzavur Ahmet'in isyanları vardı. Özellikle ikincisi, Temsil Heyetini uzun süre uğraştırdı.

Anzavur Ahmet, bir Abhazdı. Dedesi zamanında Kafkasya'dan göç etmişlerdi. Aşırı dindardı. Gönen'deki at çiftliğinde iyi cins atlar yetiştirirdi. Ayrıca saraya kızlar sunmasıyla da bilinirdi. Kız kardeşinin cariyeye olduğu söylenirdi. Padişaha çok bağlıydı.

Anzavur, saraydan gelen istek üzerine Gönen ve Manyas yörelerinde Kuva-yı Milliye aleyhine propaganda yapıyordu. Etkinliğini kısa sürede artırdı. Bölgenin etnik yapısının çeşitliliği işini kolaylaştırıyordu. Balıkesir'de bulunan Albay Kazım, Anzavur'u kazanmak için Köprülülü Hamdi'yi ona gönderdi. Yaptıkları görüşmede ikna olmuş gibi görünse de kısa sürede Biga'dan itibaren saldırılara başladı. Tehlike Balıkesir'e yaklaşınca Albay Kazım, Çerkez Ethem'den destek istedi. Anzavur bu gelişme üzerine bölgeden çekilmeye başladı.

Çerkez Ethem, Albay Kazım'la yaptığı durum değerlendirmelerinde sahip olduğu kuvvetin sağlamlığı ve adamlarının kendisine olan sadakati konusunda ilginç bilgiler vermişti: *"Gözüne kestirdiğin adamları alırsın, onları suça iştirak ettirirsin. Bunlar artık köylerine gidip de köylüleri ile tabii münasebete giremez hale gelirler. Bütün hayatları boyunca selametleri size sadakattır. Firar edenleri takip edersin, yakalarsın, cezalandırırsın. Yakalayamazsan ailesini cezalandırırsın."*⁵

5 Ergül, İşgal, s. 263.

Gerçekten de Haziran başında Salihli'ye 6-8 kişi ile gelen Çerkez Ethem, Eylül sonunda 2.600 askere ulaşmıştı. Bunun 2.000'i atlıydı. Kuva-yı Seyyare denilen bu birliklerde şartlar rahat olmasına rağmen, halk şartları daha yetersiz olan düzenli birliklere geçiyordu. Bunda Kuva-yı Seyyare'nin insafsız davranışları ile Ethem'in cezalandırma yöntemleri etkili olmuştu.

Karakeçili Arif, Bozkır İsyanı'nı bastırmasından sonra Refet'in isteği üzerine Çerkez Ethem'in Anzavur peşine düşmesi nedeniyle boşalan Ahmetli cephesine gitme hazırlıklarına girişti. Orada ayrıca Ethem'den şikayetçi olan Tahtakılıç İbrahim ile de görüşecekti.

Bu arada Ethem'in yokluğunu fırsat bilen Yunanlılar, Sart'ı işgal etmelerine rağmen Salihli'ye gelen milli kuvvetler düşmanı buradan püskürttü.

Karakeçili Arif, Tahtakılıç İbrahim ile yaptığı görüşmede bölgede son yaşananları ve Çerkez kardeşlerin yarattığı sıkıntıları öğrendikten sonra cepheye gitmek üzere yola koyuldu.

Ege bölgesine komutan olarak atanan Refet, Denizli, Nazilli, Salihli, Akhisar ve Soma'ya inceleme gezileri düzenledi. Oradan Balıkesir'e ardından Nazilli'ye döndü. Mustafa Kemal'e gönderdiği raporda, Batı Anadolu Cephesi'nin tek komutana bağlanmasının uzunca bir süre mümkün olmadığını belirtiyordu.

Ocak-Şubat 1919

Mebusan Meclisi seçimleri döneminde Mustafa Kemal, Ankara'ya geçti. Açılacak olan Meclis'te dava arkadaşlarına, kendisini meclis başkanı seçtirmelerini istedi. Burada temel amaç, Anadolu'da başlayan ulusal hareketin İstanbul'la birleşmesini sağlamak, aynı zamanda meclisin kapatılacağını tahmin ederek meclis faaliyetlerine kesintisiz bir şekilde Anadolu'da devam edebilmektir. Bu nedenle İstanbul'a gidecek mebusların gerekli talimatları almaları için belli şehirlere uğramalarını istemişti. Hacim Muhittin bu amaçla Ankara'ya doğru yola çıktı. Gölarmara'ya gelince Çerkez Ethem'le karşılaştı.

Salihli'de Anzavur Ahmet tehlikesini def eden Çerkez Ethem'i karşılamak için büyük kalabalık toplanmıştı. Herkes gibi Merkez Heyeti de Ethem'i kutlamıştı. Daha sonra ağabeyi Reşit Bey, Temsil Heyeti'nden Ömer Lütü'nün seçildiği Afyon'da seçim ile ilgili şaibeleri araştırmak için Ethem'i

yetkilendirmesini istedi. Anlaşılan Çerkez kardeşlere Salihli ve Ahmetli cephesi az geliyordu.

Meclis'i Mebusan'ın çalışmalarına başlaması ile bizzat Mustafa Kemal'in arkadaşları arasında Temsil Heyeti'nin artık görevini tamamladığı şeklinde görüş ve düşünceler dillendirilmeye başlandı. Erzurum'dan Kazım Paşa, çektiği telgrafta şöyle diyordu: "*İstanbul'da Milli Meclis'te beliren milli heyecana karşı, Temsil Heyeti'nin ve Kuva-yı Milliye'nin ters ve tahakküm edici bir durum almasını uygun bulmuyorum. Temsil Heyeti'ne artık Milli Meclis'e mukadderatını tevdi ederek dağılmasını ve faaliyet mevkiinden çekilmesini yazar ve bir de teşekkür ederim.*"⁶ Halbuki İstanbul'da yaşanan gelişmeler, Meclis'e rahat bir ortam yaratmaktan uzaktı. Mustafa Kemal'i zaman haklı çıkaracaktı.

Anadolu'da yaşanan gelişmeler, İtilaf Devletlerini tedirgin etmeye başlamıştı. Meclis-i Mebusan gizli bir oturumda, Sivas Kongresi'nde şekillenen Misak-ı Milli Kararlarını kabul ediyordu. Maraş'ta Fransızlar, beraberinde getirdikleri Ermenilerle birlikte kaçmak durumunda kalmışlardı. Aynı durum Antep ve Urfa için de tahmin edilmeye başlanmıştı.

Gelibolu yarımadasındaki Akbaşı depolarında, ağzına kadar silah ve cephane vardı. Silah sıkıntısı çeken Kuva-yı Milliye birlikleri için bu depolara baskın düzenlemek neredeyse imkansızdı. Fakat Balıkesir'de bulunan Albay Kazım, bu fikri uygulamaya geçirmeye karar verdi ve bu mesele için Köprülülü Hamdi'yi görevlendirdi. İstanbul'dan istenilen bir motorla Köprülülü Hamdi, ekibiyle birlikte Fransız askerlerinin denetiminde olan Akbaşı depolarına sızdı. Parça parça silah ve cephane Anadolu'ya geçirildi. Sekiz bin tüfek, beş bin sandık cephane ve üç yüz mitralyöz ile birlikte 20 Fransız askeri de esir alınmıştı. Olayın duyulmasıyla hükümete baskılar başladı. İngiltere, Bandırma'ya asker çıkardı. Öte yandan silahların bulunması için Ahmet Anzavur İsyanı tekrardan başlatıldı. Biga, Manyas, Gönen'de isyancılar yine baş gösterdi. Kalabalık, Biga'ya yaklaştıklarında Köprülülü Hamdi daha fazla gidemeyeceklerini anlayınca yanındaki Dramalı Rıza'ya silahlarla gitmesini kendisinin de kalabalığı oyalayacağını söyledi. Köprülülü Hamdi, Biga çıkışında yakalandı, başı kesildi ve şehrin sokaklarında dolaştırıldı. Yenice'ye varan Dramalı Rıza ise silahların Ahmet Anzavur'un eline düşmesini engellemek için hepsini imha etti. Anzavur Ahmet bir süre sonra Padişah tarafından paşalığa yükseltildi ve Balıkesir Mutasarrıfı yapıldı.

6 Ergül, İşgal, s. 281.

Mart-Nisan 1920

İngiltere Anadolu'da gittikçe güçlenen Kuva-yı Milliye hareketine karşı sert bir tutum almaya karar verdi. Kuva-yı Milliye'nin Ege ve Güney Anadolu'da saldırılarını artırdığı gerekçesiyle İstanbul'u ikinci defa işgal etti. Bu arada Yunanlılar, İzmir'e asker çıkarmaya devam ediyordu. Sayıları yüz bini bulmuştu. Yunan Başkumandanlık Karargâhı da İzmir'e kaydırılmıştı. Milli birlikler, iç kesimlerdeki isyanları bastırmak için cephe azalan birliklerden istifade ederek Sart'ı ele geçirdiler. Mestan Efe belli bir süre sonra Bozdağ'a geri dönmüştü. Yunanlılar buraya da saldırıdığına, Yarbay Arif'in Taburu yardıma gelmişti. Fakat sonuçta Bozdağ da Yunanlıların eline geçti. İsyancılar daha tehlikeli bir durum yaratmıştı. Albay Kazım ve Bekir Sami'nin birliklerini yenilgiye uğrattınca Anzavur Ahmet, "*Mehdilik*" iddia etmeye başladı.

Albay Kazım, yeniden Çerkez Ethem'i bölgeye davet etti. Fakat Yunan taarruzu karşısında cepheyi boşaltamayacağını, kendisine Sarı Efe Edip'i gönderebileceğini bildirdi.

Gelen takviye birliklere rağmen Anzavur ayaklanması bir türlü bastırılmıyordu. Yunanlılar ile Anzavur Ahmet tehlikeleri karşısında durum değerlendirmesi yapan Albay Kazım, öncelikle Anzavur üzerine gidilmesine karar verdi. Tüm cephelerden birlik istedi. Çerkez Ethem'le yeniden temasa geçti. O da çok kalabalık bir kuvvetle yola çıktı. Demirci Efe de birlik yolladı. Ali Fuat Paşa Bursa'ya geldi. Susurluk yakınlarında yaklaşık on saat süren çarpışmadan sonra Anzavur bozguna uğradı. Kendisi yaralı bir şekilde uzaklaştı. Saray, hükümet ve İngilizler büyük bir hayal kırıklığı yaşıyordu.

İstanbul'un yeniden işgaliyle kapanan Meclis'ten sonra 23 Nisan 1920'de Ankara'da yeni bir meclis açıldı. Ertesi gün Mustafa Kemal, Meclis Başkanı seçildi. Hacim Muhittin'i Bursa Valiliği'ne getirdi.

Bundan sonra Ankara'ya önemli isimler gelmeye başladı. Albay İsmet, Fevzi Paşa, Mebusan Meclisi Başkanı Celalettin Arif, Doktor Adnan, Halide Edip bunlardan bazıları idi. Damat Ferit hükümeti, bu süreci balatalamak için Kuva-yı İnzibatiye kararname ile yeni bir kuvvet oluşturdu. Komutanlığına Süleyman Şefik Paşa getirildi.

Kuşçubaşı Eşref, Malta sürgününden sonra Salihli'ye geri dönmedi. Adapazarı, Düzce ve Bolu'da çalışmalara başladı. Düzce'nin soylu Çerkez ailelerinden Berzeglerle sağlam dostluğu vardı. Ailenin ileri gelenlerinden Sefer ile ortak geçmişleri de vardı. Çerkezlerin yoğun olduğu bu bölgede kendisi de Çerkez olmasına rağmen hakkında şikayetler çoğalmıştı. Kendisi buna anlam veremiyordu. İstanbul tarafından desteklenen isyancılar, Sefer'i Düzce Kaymakamı yaptılar. Olayları bastırmak için Mustafa Kemal, bölgeye Hüsrev'i görevlendirdi. İsyan gittikçe Ankara'ya doğru yaklaşıyordu. Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa ve Refet Paşaları bütün kuvvetleriyle yardıma çağırıyordu.

Hüsrev ve arkadaşları Gerede'de isyancılar tarafından yakalandı. Herkesin merak ettiği konu, Sefer gibi milliyetçi bir insanın neden isyancıların tarafında yer aldığıydı. Hüsrev'in duyduklarına göre sebep, Çerkez Ethem ile aralarındaki duygusal nedenlere dayanan rekabetti. Hüsrev diğer tutsaklarla birlikte Düzce'ye götürüldü.

Salihli cephesinden Ankara'ya gelen Karakeçili Arif, Beypazarı'nda isyanı bastırdı. Daha sonra Bolu'ya geçti. Burayı Binbaşı İhsan'a emanet ettikten sonra Düzce, Gerede istikametinde ilerlemeye başladı. Arif'in ayrılmasından sonra çevreden çıkan isyancılar İhsan'ı yaralayıp, yağmaladı, çırlıçiplak şehrin ortasına bıraktı. Cephaneleri yağmaladılar, askerleri öldürdüler. Teğmen Abdülkadir de bu isyanda dramatik bir şekilde hayatını kaybetti.

Mayıs-Haziran 1920

İsyancılar yine karşı atağa geçmişti. Karakeçili Arif, takviye birliklere rağmen isyancılar karşısında geriliyordu. İhsan ve Osman kardeşler, Arif'in birliğinde görev yapan başarılı kişilerdi. Bir gün Arif, İhsan'ın sorumluluğunda olan katıra iyi bağlanamamış makineli tüfeğin parçalarından birinin atının sağrısına⁸ değmesi üzerine aniden İhsan'ı alnından vurdu. Olayı öğrenen kardeşi kararını vermişti. Arif'i öldürmek için çadırına giren Osman, onun cansız bedeniyile karşılaşmıştı. Komutanı öldürülmüştü.

Anzavur Ahmet, Ankara ile İstanbul arasında önemli bir konumda bulunan Geyve Boğazı'na saldırıda bulundu. Burayı başarıyla muhafaza eden Ali Fuat Paşa, daha fazla dayanamayacağını anlayınca Çerkez Ethem'den yardım istedi. Ethem yeniden Anzavur üzerine yürüdü.

8 Hayvanlarda bel ile kuyruk arasında dolgun ve yuvarlakça bölüm.

Bu arada İstanbul'da Nemrud Mustafa Paşa Divanı, Mustafa Kemal'le birlikte Kuva-yı Milliye'nin diğer önderlerini idam cezasına çarptırmıştı. Fevzi Paşa için de daha sonra aynı karar alındı.

Sefer'in huzuruna getirilen Hüsrev, yaptıkları görüşmede Sefer'in vazgeçmek istediğini anlamıştı. Ondan Refet'le görüşmesi için arabulucu olmasını istemişti. Görüşme ayarlandı. Sefer, Refet'e cepheden çekilmek istediğini söyledi. Diğer taraftan Çerkez'in kuvvetleri Adapazarı'ndan isyancıları temizledi. Anzavur Ahmet yine İstanbul'a kaçtı. Ethem'in birlikleri Anzavur'a destek veren bütün köyleri yaktı. Düzce'ye vardığında Refet'ten Sefer'le anlaşıldığını duyunca öfkelenip onu evinden aldırdı ve hamile karısının karşısında astırdı.

İsyan geçici bir süreliğine bastırılmıştı. Fakat İngilizler, Ankara'yı rahat bırakmayacaklardı.

Mütevellizade Tevfik, yine eski günlerdeki gibi Alaşehir'de nüfuzunu artırmıştı. Gerçi Çerkez Ethem'le son görüşmesinde onun bölgeye bir daha gelemeyeceğini anlamasına rağmen şehirde rakip görebileceği kimse kalmamıştı. Ethem'in güçlü birliklerine finans desteği sağlaması ve aynı zamanda İstanbul'un otoritesinin sarsılması onu memnun ediyordu.

İngiltere, Fransa ve İtalya, San Remo'da başlattıkları konferansta Anadolu'yu paylaşıyorlardı. Bu gelişmeden ne Kuva-yı İnzibatiye mensuplarının, ne Ankara aleyhine fetva çıkaran Şeyhülislam Dürriyade Efendi'nin haberi vardı. Belki de Damat Ferit Paşa ve hatta Padişah Vahdettin bile durumdan habersizdi.

San Remo Kararları Meclis'te okunduğunda bir üye, " *Boşuna yorulmuşlar, Türkiye yok diyeydiler daha iyi ederlerdi.*"⁹ diye dalgasını geçiyordu. İsyancılarla bu kararları kabul ettiremeyeceğini anlayan İtilaf Devletleri, devreye bu defa Yunanlıları soktu.

Yunan Genel Karargahı seferberlik ilan etmişti. Çerkez Ethem, Sarı Edip Efe, Karakeçili Arif, Akhisar'dan Hafız Hüseyin Bey birlikleri Ahmet Anzavur meselesi ile uğraşırken cephe savunmasız kalmıştı. Bu fırsatı değerlendiren Yunanlılar, 22 Haziran günü Gölarmara üzerine yürüyüşe geçti. İki gün sonra Salihli'yi işgal ettiler. Birlikler Alaşehir'e doğru çekiliyordu. Aynı gün Alaşehir üzerine taarruz başladı. Göç vakti şimdi Alaşehirli için gelmişti.

9 Ergül, İşgal, s. 349.

Alaşehir Kaymakamı odasını topladı, evraklarını yanına aldı. Cezaevini boşalttı ve oradakilere cephanedeki silahları dağıttı. Milli Mücadele'ye topyekün destek veren Alaşehirliler şehirlerini tamamen boşaltmıştı. Geride sadece Rumlar kalmıştı. Bu ortamda Yunan askerleri 25 Haziran sabahı Alaşehir'e girdiler.

Sarı İbrahim ile Paraskevi (Vivi)

Alaşehir'de İbrahim, işgal haberini duyunca ilk aklına gelen Rum aşkı Paraskevi'yle olan geleceğiydi. Paraskevi'nin ailesi yüzyıl öncesinde Mora'da kurulan Yunan devleti üzerine milliyetçi ortamdan rahatsız olmuş ve Anadolu'ya göç etmişlerdi. Babası Yuvan annesiyle İzmir'de tanışmış ve Alaşehir'e getirmişti. İbrahim'in babası Musa ile de hem komşu hem de yakın arkadaşlardı. İki gencin arkadaşlıkları çocukluk dönemlerine dayanıyordu. Rumlar bu durumu bilmelerine rağmen tepki göstermiyorlardı. Çünkü Yuvan Efendi zengindi ve kiliseye büyük bağışlarda bulunuyordu.

İzmir'in işgalinden beri İbrahim ile Vivi çok mutsuzlardı. Siyasi ortamın artan gerginliği onların durumunu içinden çıkılmaz hale sokuyordu. Arka bahçede yıkık duvarın dibinde her zamanki gibi otururlarken İbrahim bir çare olarak kaçmayı düşündü. Ama Vivi'ye bu pek olur gelmiyordu. Çünkü böyle bir durumda ailelerini tehlikeye atarlardı. Gittikleri yerlerde kimlikleri hep onlara sorun olurdu. İbrahim'in çaresiz durumunu arkadaşları gördükçe zorla kaçırmayı teklif ediyorlardı kendisine.

Şahyarlı Mustafa'nın kuvvetleriyle Ahmetli'ye yaptığı seferde İbrahim de vardı. Alınan yenilgiden sonra Alaşehir'e gönderilen şehitler ve yaralıların sorumluluğunu Şahyarlı, İbrahim'e verdi. Ayrıca ilgililere ulaştırması için üç tane mektup teslim etti. Biri ailesine, diğerlerini ise telgraf memuru Sami ve Müdafaa-i Hukuk Başkanı'na yazmıştı. Sami'ye yazdığı mektupta Ethem'e güvenmediği için Bozdağ'a gidip Mestan Efe'ye yardım edeceğini belirtiyordu. İbrahim görevinde başarılı oldu. Mektuplar adreslerine ulaştı. Telgrafçı Sami gerektiği gibi hemen raporları Mustafa Kemal'e, İstanbul'a, Bursa'da bulunan Bekir Sami Bey'e gönderdi.

İbrahim Ahmetli dönüşünden sonra değişmiş, Paraskevi'ye zaman ayıramaz olmuştu. Bütün gününü kongre için telgrafların dağıtılması, konukların gelmesi ve diğer ayak işleriyle geçiriyordu. Arkadaşlarından Yuvan Efendi'nin İzmir'e taşınma kararında olduğunu öğrendiğinde şok oldu.

Vivi'nin ailesinin İbrahim'e eski hoşgörülerini yoktu artık. Eski İbrahim'i göremiyorlardı. Çevrelerine de bakışları değişmişti. Kutuplaşma hızla yükseliyordu. Vivi ise bu olumsuz gidişatı İbrahim'le konuşmak için bahçe kapısında yolunu gözlüyor, fakat bir türlü onu göremiyordu. İbrahim eve çok geç saatlerde geliyordu. Sonunda buluştuklarında sitemlerini sıraladı ve çaresizliklerine ağladı. İbrahim de aynı durumdaydı, ne yapacağını bilemez halde işine döndü.

Türk-Yunan mücadeleleri İbrahim'in duygularında değişiklik yarattığı gibi, artık Vivi'de de aynı etkiyi uyandırmaya başlamıştı. İbrahim bir Türktü. Omzundaki silahıyla acaba kaç Rum öldürmüştü? Kendisi de bir Rum'du. İbrahim hakkındaki kararını vermişti. Bu işin sonu yoktu. Artık her buluşmalarında tartışıyorlardı. İbrahim de Vivi'deki değişikliği anlıyordu.

Birkaç gün sonra İbrahim, üç arkadaşı ile birlikte Paraskeviyi kaçırdı ve onu bol ağaçlıklı bir değirmene götürdü. Vivi eskiden İbrahime güvenirdi. Ama son yaşananlardan sonra çok korkuyordu.

Olay kısa sürede kasabada duyuldu. Kaymakam zor durumdaydı. Yunan işgal komutanlığı, İngiliz Konsolosluğu, Manisa Mutasarrıflığı sürekli kızla ilgili baskı yapıyorlardı. Kızın bahane edilip Alaşehir'in işgale uğraması ihtimal dahilindeydi. İbrahim'in babası Musa ve Telgrafçı Sami, İbrahim'in arkadaşlarının yakınlarına gidip kızını getirirlerse Kaymakamın onlara yardımcı olacağını söylediler. Öte yandan İbrahim, Vivi'sine zorla sahip oldu. Bundan sonra kızını alıp jandarmaya gittiler. Doktor Necati, kız hakkında sahte rapor düzenledi. Vivi ailesine teslim edilirken İbrahim de arkadaşları ile cezaevine konuldu. Kızın yaraları iyileşince Yuvan Efendi, Kaymakamdan izin alarak ailesini alıp İzmir'e taşındı.

İştihali Halil ile İsmet

İştihali Halil Efe Mestan Efe'nin adamıydı. Müfreze Bozdağ'dan Salihli'ye her geldiği vakit kendisi bakımlı bir şekilde kasabayı dolaşır, kızlara caka satardı. Fakat bunu yapmasındaki amacı ağırbaşlı bir kız bulup evlenmekti.

Salihli'de genç kızlar genelde haftada bir evde hazırladıkları ekmeçlik hamurları tahta teknelerle (miynetlerle)¹⁰ fırına götürüp ekmeç yaparlardı.

10 Tahtadan yapılmış, 7-8 bölümlü ve her bölmesinde bir ekmeç hamurunun bulunduğu taşıma aracı.

Tahsildarın kızı İsmet de aynı şekilde fırına doğru giderken İştıpli Halil tarafından fark edildi. Halil görür görmez bu kıza vurulmuş ve kararını vermişti. Evleneceği kız buydu. Ethem'in Salihli'ye gelmesinden sonra Mestan Efe, artık eskisi gibi sık sık şehre gelemiyordu. İstedğini alabilmek için İştıpli Halil, Mestan Efe'den ayrılıp Çerkez Ethem'in birliklerine katıldı.

Salihli Belediye Başkanı Hacı Davut, odasında otururken odasına biri girdi. Bu kişi İştıpli Halil'di. Bir isteği vardı. Kendisi için Tahsildar Abdullah Efendi'nin kızı İsmet'i ailesinden istemesini, yarı emir yarı rica karışık bir şekilde söyledi.

Birkaç gün sonra İştıpli Halil'e kız ve ailesi olumsuz yanıt verdi. Poyrazlıların Salihli'den çıkartılmasından sonra İştıpli Halil, Ethem'in ağabeyi Tefvik'e isteğini açıkladı. Vazife yine Başkan'a düştü. İkinci istemede ailesi çaresizlikten sessiz kalmıştı. İsmet, yeniden olumsuz bir cevap alırsa tüm sevdiklerinin zarar göreceği şeklinde tehditler alınca, gönülsüz bir şekilde İştıpli'ye bir şartla evet dedi. İlk fırsatta Halil Efe, İsmet'i götürecekti o şehirden. Salihli'de büyük bir düğün yapıldı.

Bozdağ'da Mestan Efe'nin gidişinden sonra Ethem tarafından buraya cephe komutanı olarak atanan İştıpli Halil, eşinin isteğini yerine getirip onu da kendisiyle Bozdağ'a götürdü.

Galip Bey ile Emir Ayşe

Killik köyünün genç beyi Galip, Şahyarlı Mustafa'nın evinde yapılacak toplantı için atını kasabaya doğru sürerken köy çeşmesinde hayatını değiştirecek kızla, Emir Ayşe ile göz göze geldi. Uzun bir süre sonra tekrar göreceği bu yüzü artık zihninde tutacaktı.

Şahyarlı'nın isteğiyle Ahmetli'nin geri alınması için Alaşehir'den ayrılan kuvvette Galip de vardı. Birlik Salihli'deyken geçirdiği her vakitte aklında çeşme başında gördüğü o kız vardı. Onun bu durumunu sadece arkadaşları Esat biliyordu. Bir gün köylüleri ile yaptıkları bir sohbetle o kızın kim olduğunu öğrendi: Dayıbaşı Hüsmen'in kızı Emir Ayşe.

Alaşehirliilerin Ahmetli'yi Yunandan geri almak için yaptığı saldırının başarısızlığından sonra trenle geri dönen yaralılar arasında Galip de vardı. Bacağından ve kafasından yaralanmıştı. Köyüne getirilen Galip, ertesi gün bağ evine götürüldü. Orada kendisine Emir Ayşe bakacaktı.

Galip bütün Ağustos ayını Emir Ayşe ile birlikte geçirmişti. Bağbozumu yaklaşırken Galip'in ailesiyle Alaşehir'deki konağa, Emir Ayşe'nin ise ailesiyle köye dönmesi gerekti. Galip geçen zamanda sevdiğine açılmış, duygularının karşılıksız olmadığını görmüştü.

Galip, Emir Ayşe ile evlenmek istediğini ailesine söyledi. Fakat ailesi kabul etmedi. Emir Ayşe'yi hemen ailesiyle Killik Köyüne gönderdi.

Ethem, Alaşehir'i basınca Şahyarlı'nın adamı Galip, Killik Köyüne kaçmıştı. Muhtarın konuk evinde kalıyordu. Emir Ayşe'ye komşu olmuştu. İkisi görüştüktan sonra, birlikte köyden kaçtılar. Ayşe'nin babası Hüsmen, kızının zengin beye gelin olmasını istemiyordu. Hemen Çerkez Ethem'e gidip yardım istedi.

Galip, Emir Ayşe'yi bağ evine götürmüştü. Muhtardan, Ethem'in iki adamının peşlerine düştüğünü öğrenince oradan ayrıldılar. Köy köy dolaştılar. Galip, ailesine haber göndererek Mütevellizade Tefik Bey'den aracı olmasını istemişti. Fakat Galip'in vaktinde Şahyarlı'yı desteklemesi nedeniyle Tefik, bu konuyla ilgilenmedi. Öte yandan Emir Ayşe rahatsızlanmıştı. Durumu ağırlaşınca Galip onu kasabaya yakın bir köye götürerek doktor istemeye karar verdi.

Ethem'in Galip'in peşine taktığı İbrahim Çavuş, ilk başlarda görevini savsaklıyordu. Hüsmen'in kendisini Ethem'e şikayet etmesinden sonra işini ciddiye aldı ve kısa sürede saklandıkları köyü buldu. Cafer, Fakılı Köyü muhtarından buldukları evi öğrendi. Doktor muayenesinden sonra verem olduğu öğrenilen Emir Ayşe hasta yatağında, Galip de başucunda oturmuş beklerken birden ev basıldı ve aldığı darbeye Galip bayıldı. Uyandığında Emir Ayşe'nin çığlıklarını duydu. İbrahim Çavuş, ona zorla sahip oluyordu. Galip ayağa kalkmaya çalışırken bir darbe alıp yeniden bayıldı.

Emir Ayşe'yi öldüren İbrahim Çavuş, onu Galip'lerin bağ evinin yakınlarında bir dere kenarına gömdürdü. Galip'i de Salihli'ye götürdü. Tefik Bey'e önce kızı bulamadığını, daha sonra hazırladığı kumpasla kızın Galip tarafından öldürüldüğünü söyledi. Kızın çürümeye başlamış cesedini ortaya çıkardı. Köylüler beylerin böyle bir iş yapacağına inanmıyordu. Galip tüm olaylar boyunca sessizliğini bozmamıştı. Çünkü kendinde değildi. İdam edilmeden önce de durumu aynıydı. Cesedi üç gün Salihli İstasyonu'nda sallandırıldı. Acıyla biten bu aşk geride şu türküyü bıraktı:

Gum darı biçilir mi?
Boz rakı içilir mi?
Emir Ayşe'nin kırk teli
Kama ile biçilir mi?
Et yedi yağlı
Konakta Galip bağlı
İki kapılı handa
Galip urganın yağlı
Koca kırın pireni
Altındadır ereni
Ayşe'yi öldürmüşler
Yok mu haber vereni?
Gavurluk deresinde
Yarası neresinde
Emir Ayşe'nin anası
Konaklı gayfesinde
Evinin önü kenger
Galip boynunu dönder
Aman deyim Ethem Bey
Galip'i geri gönder¹¹.

Sonuç

Yazar, bu kitabın konusu olarak üzerine sayısız eser yazılmış olan Milli Mücadele tarihinin sadece bir yılını, Yunanlıların İzmir'in işgalinden Alaşehir'i işgal etmesine kadarki zaman dilimini ele almıştır.

Bir yıl içinde Batı Anadolu'da yaşanan gelişmeler; zulüm gören Türk halkı, sevinen ve sevinemeyen Rum azınlıklar, işgalciler, onları azmettiren-

11 Ergül, İşgal, s. 307.

ler, devletin sorumlu yöneticileri, onların taşeronları, durumdan vazife çıkaranlar, kendi ihtirasları peşinde koşanlar ve öte yandan tüm bu olağanüstü ortamda dahi insanın sahip olduğu en değerli özellik olan aşkın çekimine kapılmış insanların dünyasından anlatılmaktadır.

Aylık dönemler halinde olaylar verilmiş, işgaller karşısında Türklerin farklı tepkileri gerçek tarihi kişiler üzerinden aktarılmıştır. Onların birbirleriyle diyaloglarını takip ederken döneme dair ilginç ayrıntılara ve farklı bakış açılarına sahip olunmaktadır. Mustafa Kemal'in yanı sıra Ali Fuat, Bekir Sami, Albay Kazım, Refet Paşa, Hacim Muhittin, Şahyarlı Mustafa, Karakeçili Arif ve ismi yazılmayan nice insanların en ümitsiz ve karanlık dönem olan işgalin ilk yılında bile milletin bağımsızlığına olan sarsılmaz inançları, bu uğurda gösterdikleri çabaları, hayatlarını defalarca tehlikeye atarak mücadelelerini sürdürmeye çalışmaları, onların değerlerini daha da artırıyor.

Yazarın bu kitapta vurgu yaptığı ve anlamaya çalıştığı durumlardan biri de işgaller karşısında sessiz, hatta destekçi görünen bir anlayışın ülkede, hem İstanbul'da hem de Anadolu'da mevcut olmasıdır. İzmir'e ayak basar basmaz, Türkler üzerinde mezalimler yapan Yunanlılar için "*Padişah Efendimizin Konukları*"¹² tabirini kullanan kişilerin, Kuva-yı Milliye aleyhinde rahat bir ortamda propaganda yapıyor olması düşündürücüdür. Hatta bu çabalarında başarı gösterip Anzavur Ahmet ayaklanmalarında olduğu gibi yurdun dört bir yanında isyanların çıkmasını sağlamaları, durumun vahametini ayrıca ortaya koyması bakımından önemlidir. Rahatlıkla ifade edilebilir ki; Milli Mücadele hareketini iç isyanlar düşmandan daha çok zorlamıştır.

Çerkez Ethem, kitabın başarılı bir şekilde incelediği karakterlerden biri. Halk için bir kurtarıcı mı, yoksa zalim bir çete lideri mi? Olayları takip ederken soruya iki türlü cevap vermek mümkün. Özellikle Anzavur Ahmet'i kovalarken kendisine bir kahraman denilebileceği gibi, Salihli ve çevresinde adamları aracılığıyla yarattığı korku, dehşet ve endişe iklimi, çok sert cezalandırma yöntemleri, ihtiyaçlarını karşılamak için halka yaptığı baskılar, onu, zalim bir çete lideri konumuna getirmektedir.

Kitap, Paraskevi'nin ailesi örneğinde olduğu gibi Yunan işgallerine sevinemeyen ve Türk hakimiyetinde sahip oldukları huzuru kaybetme endişesi taşıyan Rumların da var olduğunu öğretmektedir.

12 Ergül, İşgal, s. 23.

Gerçekte yaşanmış üç aşk hikayesi, kitaba ayrı bir zenginlik ve çeşitlilik katmıştır. Bu hikayelerin kahramanları yaşanan işgaller ve olağanüstü siyasi ortamdan doğrudan etkilenmelerine rağmen, Sarı İbrahim örneğinde vatan aşkının yar aşkına galip geldiğini; Killik Köyünün genç beyi Galip Bey örneğinde ise Emir Ayşe'nin aşkının daha üstün tutulduğunu görüyoruz.

Yazar Teoman Ergül, anlatımda oldukça akıcı bir üsluba sahiptir. Özellikle kişiler arasındaki diyaloglarda okuyucuya görgü tanığı hissiyatını vermektedir. Askeri olayların ve cephe çarpışmalarının anlatımında bol miktarda teknik bilgiler de verilmiştir. Milli Mücadele'de Batı Cephesi'ndeki gelişmeleri, yerel gelişmeleri de dikkate alarak anlatan güzel bir çalışmadır. Tarih kitaplarının okunmasındaki sıkıcılık, Teoman Ergül tarafından ortadan kaldırılmış, zevkle, acıyla ve üzülerek okunabilir bir eser ortaya konulmuştur.

MERKEZİ OTORİTEDEN BAĞIMSIZ SİVİL TEMELLİ HALK HAREKETİ ÖRNEĞİ OLARAK KURTULUŞ SAVAŞI'NDA MANİSA

*Birsen HAMURLU**

Giriş

Bu çalışmada, Teoman ERGÜL'ün Kebikeç Yayınları - Sanat Kitabevi tarafından yayınlanmış olan, Ankara 2007'de ikinci baskısı yapılan 644 sayfadan meydana gelen "Merkezi Otoriteden Bağımsız, Sivil Temelli Halk Hareketi Örneği Olarak Kurtuluş Savaşı'nda Manisa" adlı eseri incelenmeye çalışılmıştır.

Kurtuluş Savaşı bugüne kadar birçok çalışmaya konu olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Fakat Teoman Ergül'ün bu eseri, Kurtuluş Savaşı'nın Manisa (Saruhan Sancağı) üzerinde nasıl gerçekleştiğini gün gün ve mekan mekan inceleyerek, ayrıntılı anlatımlara yer vermesiyle ayrı bir yer teşkil etmektedir. Yunan işgaliyle birlikte Manisa'da oluşan tutum, işgallerle birlikte gelen Yunan zulmü ve bunun etkisiyle uyanan milli bilinç ve direnişin yansımaları, kurtuluşa giden yol ve gösterilen olağanüstü çabalar; eserde, dönemi yaşayan kişilerin anılarından da faydalanılarak aktarılmaya çalışılmıştır. Yazarın da dediği gibi eserin amacı, Kurtuluş Savaşı'na, daha önce çok fazla dikkate alınmayan Manisa üzerinden bakmak, Anadolu insanının fedakarlık ve çabalarını anarak, felaket günlerinin bu ünlü olmayan, kimsesiz, desteksiz kahramanlarının anılarını yaşatmaktır.

* Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

Eserde Neler Var?

Anlaşılr bir dille kaleme alınmış olan eser şu bölümlerden oluşmaktadır:

- Birinci Dünya Savaşı'nın Bitiminden Yunan İşgaline Kadar Manisa,
- Ege'de Cepheleer Kuruluyor,
- Batı Anadolu Kongreleri,
- Salihli Cephesinde Egemenlik Kavgası,
- Çerkez Ethem'in Egemenlik Kurmasından Yunan İşgaline Kadar Saruhan Sancağı,
- Büyük Yunan Taarruzu,
- Yunan İşgalinden Sonra Saruhan Sancağı,
- Çerkez Ethem'in Sonu,
- Akıncılar Bölgesi
- Kurtuluş.

Giriş bölümünde, Mondros Ateşkes Antlaşması, Batı Anadolu'da işgaller ve işgallere karşı kurulan yararlı cemiyetlerden söz edilmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu açısından I. Dünya Savaşı'nı resmi olarak sona erdirirken, Türk ulusu açısından da yeni bir savaşın başlangıcı olmuştur. Halk ülkenin savunulması görevinin kendilerine düştüğünü kavramıştır. Bu amaçla örgütlenmeler oluşmaya başlamıştır. Bunlardan bazıları; Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi, Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti ve Kilikyalılar Derneği'dir. Tüm Anadolu, büyük bir telaşla örgütlenme çabasına girmiş olmakla birlikte, sonuç alıcı örgütlenmeler İzmir'in işgalinden sonra başlamıştır.

"Birinci Dünya Savaşı'nın Bitiminden Yunan İşgaline Kadar Manisa" bölümünde; Manisa'daki örgütlenmeler, işgal kaygıları, İzmir'in işgalinin yansımaları, Manisa, Turgutlu ve Akhisar'ın Yunanlılar tarafından işgaline yer verilmiştir. Manisa'da İstihlas-ı Vatan Cemiyeti, Müdafaa-i Hukuki Osmaniye Cemiyeti ve Cemiyet-i İslamiye dernekleri kurulmuştur.

Yunan işgalinin başlayacağı söylentileri üzerine, özellikle Müdafaa-i Hukuki Osmaniye Cemiyeti, "Ahalinin müdafaası maksadı ve ihtiyaç tedbirleri alınmasına mecbur" (s. 16) olunduğunu hem İstanbul yönetimine,

hem de İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan siyasi mümessillerine kararlı bir dille ifade etmiştir. Ama bu ve bunun gibi girişimler bir sonuca ulaşamamıştır. 15 Mayıs 1919 günü İzmir'de Yunan işgali başlamıştır. Bunun üzerine Kastamonu, Silivri, Erzurum ve Gördes gibi yurdun çeşitli bölgelerinde tepkiler oluşmuş ve işgal protesto edilmiştir.

Bu işgalin Manisa'daki yansıması, Kazım Özalp ve Bekir Sami Günsav'ın izlenimlerine göre; kurtuluşu İstanbul'da arama ve Yunanlılara teslimiyet olarak belirlemiştir (s. 25-31). Bu teslimiyetçilik Manisa'nın işgalinde de görülmektedir. Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey, Yunan güçlerini ekmek ve tuzla karşılamış ve Manisa tek bir kurşun atmadan teslim olmuştur. Bunda, Mutasarrıf Hüsnü Bey'in direniş yanlılarını bastıran tutumu da etkili olmuştur. Tüm gücüyle direnişi bertaraf etmeye çalışmış ve büyük bir Yunan dostu olmuştur. Sergilemiş olduğu bu tavırlar, bir Yunanlı gibi davranması ve Türk ve Müslüman olduğunu unutmaması, halk tarafından onun, daha sonra Hüsniyadis olarak anılmasına sebep olmuştur. Manisa'dan sonra Turgutlu ve Akhisar da Yunan işgaline uğramıştır. Yunan güçleri buralarda da direnişle karşılaşmamıştır.

Ege'de Cepheler Kuruluyor bölümünde; Soma, Salihli-Bozdağ, Akhisar cephelerinin kurulması ve Yunan cephesi ile Milne Hattı'ndan bahsedilmiştir. Cepheler için en büyük ihtiyaç asker, silah ve para teminiydi. Ancak hepsi I.Dünya Savaşı'nda darbe almıştı. Hükümetin de bu konuda destek vermemesi üzerine halk, kendi çaresini üretmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda Soma'da Hafız Hüseyin Efendi önderliğinde bir Kuva-yı Milliye Heyeti oluşturulmuştur. Bu askeri birlik hem halk, hem de Soma'nın dağlık kesiminde eşkıyalık yapmakta olan çetelerden ilgi görmüş ve katılımlar başlamıştır. Bergama'yı işgal eden Yunan kuvvetleri, bu birlik tarafından Bergama'dan atılmıştır.

Alaşehir de Soma gibi direniş taraftarı olmuş ve örgütlenmeye başlamıştır. Buradaki askeri gücü ise, Şahyarlı Mustafa Bey kurmuştur. Salihli'de ise Rauf Orbay'ın önerisi ile Çerkez Ethem ve adamları askeri gücü oluşturmuşlardır. Akhisar'daki milli kuvvetlerin başında Halit Paşa yer almaktadır. Yunan ilerleyişi karşısında ortaya çıkan bu oluşumlar, zamanla Türk ordusuyla iletişim içinde faaliyet göstermişlerdir.

Yunanistan'ın işgal alanını sürekli genişletmesi, buna karşı başlayan Türk direnişi ve artan çatışmalar, iki kuvvet arasında yeni bir sınır çizilmesine sebep olmuştur. Bu sınır, İtilaf Devletleri Başkomutanı Milne tarafından çizildiğinden Milne Sınırı (s. 124) adıyla anılmaktadır.

“Batı Anadolu Kongreleri” bölümünde; Balıkesir, Nazilli, Alaşehir ve Afyon kongrelerine yer ayrılmıştır. Genel olarak baktığımızda bu kongreler, tüm Anadolu’yu kucaklayamamış ve bölgesel kalmıştır. Cephelere maddi ve manevi destek sağlama amacıyla toplanmışlardır. Tek hedef, Yunan işgaline son vermektir. Fakat İngiltere, Fransa ve Amerika’ya daha yumuşak bakılmıştır. Balıkesir Kongresi’nin 26. ve 27.; Alaşehir Kongresi’nin de 22. ve 23. maddeleri bu durumu gözler önüne sermektedir. Ayrıca Erzurum ve Sivas Kongrelerine karşı değişik bir tutum sergilenmiş ve ilişkiler de sınırlı tutulmuştur. En kapsamlı kararlar Alaşehir Kongresi’nde alınmış ve diğer kongrelerde de bu kararlar kabul edilmiştir. Alaşehir Kongresi kararlarını kitabın ekler bölümünde (s. 571) görmek mümkündür. Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir Kongrelerinden farklı olarak Afyon Kongresi’nde, Alaşehir Kongresi kararları yürürlükten kalkmış ve tüm Anadolu direnişi Ankara’ya bağlanmıştır.

“Salihli Cephesinde Egemenlik Kavgası” bölümünde; Çerkez Ethem’in bölgede hakimiyet kurma çabası anlatılmıştır. Yunanlılara karşı cephe oluşturmak için Salihli’ye yönlendirilen Çerkez Ethem, burada daha önceden kurulmuş yerel güçler bulmuştu. Alaşehirli Mustafa Bey, Postlu Mestan Efe ve Poyrazlılar bu yerel güçleri idare ediyordu. Çerkez Ethem, İstanbul’daki Damat Ferit Paşa hükümetiyle ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti ile münasebette oldukları ve kendisine suikast düzenleme hazırlığında buldukları iddiasıyla Poyrazlılar ve Mustafa Bey ile çatışmıştır. Mustafa Beyi, Poyrazlıları ve Postlu Mestan Efe’yi devre dışı bırakmayı başarmış ve bölgede hakimiyeti eline almıştır. Çerkez Ethem ve kardeşi Reşit Bey öncelikle Salihli’de kumandayı ellerine almak istemişler, ardından Afyon Mevki Kumandanlığı’na göz dikmişler, daha sonra ise tüm Anadolu için planlar yapmaya başlamışlardır. Bu amaçları doğrultusunda Çerkez Ethem, Salihli’de Cephe Harp Komutanı unvanını almış ve Reşit Bey de yapılan seçimlerde milletvekili olmuştur.

“Çerkez Ethem’in Egemenlik Kurmasından Yunan İşgaline Kadar Saruhan Sancağı” bölümünde; Çerkez Ethem’in bu bölgede yaptığı faaliyetlerden bahsedilmiştir. Çerkez Ethem’in Salihli’de egemen olduğu dönem, düzenin bozulduğu ve adaletsizliğin hüküm sürdüğü bir dönem olmuştur. Halktan para ve mal toplanması, gönülsüz evlenmeler olağan sayılır hale gelmiştir. Ayrıca bölgeden çok sayıda asker toplayarak kendi birliğine katmıştır. Bu durum da düzenli orduya katılımın azalmasına sebebiyet verdiğinden tepki toplamasına neden olmuştur. Bölgede oluşturduğu tüm bu olumsuz havaya rağmen bu dönemde, Anzavur İsyanı’nın bastırılmasında yardımcı olmuş, Yunanlıların Milne Hattı’nı tutabilmek için yaptığı bazı saldırıların püskürtülmesini sağlamıştır.

“Büyük Yunan Taarruzu” bölümünde; Manisa ilçelerinin işgali anlatılmıştır. 22 Haziran 1920’de Yunanlılar Batı Anadolu’da genel bir saldırıya geçmişlerdir. Bunun sebebi olarak, Türklerin direnişi ve yeni bir hükümet kurulması gösterilmiştir. Böyle olunca İngilizler, Sevr’i silah zoruyla kabul ettirmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Bu nedenle Yunan taarruzunun gerçekleştirilmesini istemiştir. Kendilerine verilen görev doğrultusunda çalışmalara başlayan Yunanlılar, işgal altındaki Rum nüfus için resmen seferberlik ilan etmiş, askere almaya başlamıştır. Cephelerde ise keşif taarruzları hız kazanmıştır. Batı Anadolu’daki Türk güçleri ise bu dönemde çok büyük sayılabilecek güçleri, isyanları bastırmak için Anadolu’ya çekmişlerdir. Taarruzun ilk gününde Yunanlılar Akhisar’ı, ardından Kırkağaç, Soma, Salihli, Alaşehir, Kula, Gördes, Demirci ve Selendi’yi işgal etmişlerdir. Fakat Çerkez Ethem, Demirci’yi geri almıştır. Bundan sonraki süreçte Demirci, Yunanlılar ile Çerkez Ethem kuvvetleri arasında gidip gelmiştir.

“Yunan İşgalinden Sonra Saruhan Sancağı” adlı bölümde yazar konuyu; Yunan işgali altında yaşam ve işgalin ortaya çıkardığı sorunlar olarak iki kısımda incelemiştir. Yunan işgaliyle birlikte sıkıyönetim ilan edilmiştir. Belli saatlerde sokağa çıkma yasakları getirilmiştir. Rumlar silahlandırılırken, Türklerden silahlar toplanmıştır. Silah aramaları yapmak için evler basılmış, bu bahaneyle gasp, darp, işkence, ırza geçme ve tutuklama olayları iç içe gelişmiştir. Adam kaçırmalar yaşanmış, din adamlarına, mabetlere, mezarlıklara saldırılar gerçekleştirilmiştir. Yapılan hakaretler ve aşağılamalar ise bu davranışların yanında etkisiz kalmıştır.

İşgalin ortaya çıkardığı sorunlar arasında ise ilk olarak göç sorunu karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Yunanistan’dan Anadolu’ya yönlendirilmiş planlı bir göç hareketi vardır. Rumlar Anadolu’ya getirilerek Türk evlerine yerleştirilmişler ve Türklerin bölgeden göç etmesi sağlanmıştır. Rum çetelerinin yaptıkları zulüm ve baskılar da Türklerin bölgeden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Göç eden bu nüfusu besleyecek ve barındıracak bir örgütlenme olmadığından yardımlar toplanmaya çalışılmışsa da yetmemiştir. Ayrıca cephelerin olduğu yerlerde yaşana göç, askeri harekâtın zayıflamasına ve bozulmasına da sebep olmuştur.

Yunan terörünün almış olduğu boyut, Barış Konferansı Onlar Konseyi’nin iki kurul oluşturmasına sebep olmuştur. Bunlardan biri General Milne’nin başkanlığındaki kurul, diğeri ise Amiral Bristol başkanlığındaki Yunan Zulümlerini İnceleme Komisyonu’dur. İncelemeler sonunda hazırlanan raporda, Yunan zulmünün varlığı kabul edilmesine rağmen,

uygulamalar bunun umursanmadığını göstermiştir. Yunan işgali genişlemiş ve 1922'de bölgede muhtariyet ilanı düşüncesi ciddiyet kazanmıştır. Batı Küçük Asya Yunan Devleti adını vermeyi düşündükleri bu devletin, Yunanistan'la birleşmesiyle birlikte "Megali İdea" gerçekleştirilmiş olacaktı. Bunun için Türklerden de baskıyla imza toplamışlardır.

"Çerkez Ethem'in Sonu" bölümünde; Çerkez Ethem'in çıkardığı sorunlardan ve Yunanlılara sığınmasından bahsedilmiştir. Çerkez Ethem birliğine verilen Birinci Kuva-yı Seyyare unvanını beğenmemiş ve Umum Kuva-yı Seyyare ve Umum Kuva-yı Milliye Komutanı unvanını kullanmıştır. Abisi Tefvik Bey, tek yetkili olarak kaldığı Simav'a tayin edilen kaymakamı bölgeye sokmamış, cephe kumandanlığına da rapor göndermemeye başlamıştır. Kazım Özalp'in araya girmesiyle gerginlik yumuşar gibi olsa da İstanbul Heyeti'nin emrivaki ile Ankara'ya götürülmesini, Çerkez Ethem kullanmaya çalışınca ipler tamamen kopmuştur.

Reşit Bey'in de etkisiyle milletvekilleri Mustafa Kemal'i Çerkez Ethem için sıkıştırmışlar ve yok sayılmamasını istemişlerdir. Bunun sonucunda Çerkez Ethem'le konuşması için gönderilen beş milletvekilinden de tatmin edici bir cevap alınamamış ve Çerkez Ethem kuvvetlerini dağıtma harekâtına başlama emri verilmiştir. Ordu, üzerine gönderilmiştir. Bu sırada Yunan saldırısı başlayınca, Çerkez Ethem üzerine gönderilen birlikler, Yunan kuvvetlerine yönlendirilmiştir. Böylece soluklanma fırsatı bulan Çerkez Ethem, Yunanlıları Türk ordusu üzerine salmıştır. Bu arada önemli güçlerden olan Parti Pehlivan'ın desteğini kaybetmiş, ordu da teslim olması için uyarılarda bulunmaya başlamıştır. Olaylar bu şekilde gelişince, kardeşlerinin de isteğiyle Yunanlılara sığınmıştır.

"Akıncılar Bölgesi" bölümünde; akıncılar ve üstlendikleri görevler anlatılmıştır. Görev yapan akıncılar arasında; Parti Pehlivan, Küçük Halil Efe, Sarı Mehmet, Bakırlı Mustafa Efe, Bakırlı Ahmed Çavuş ve Saçlı Mustafa Efe yer almaktadır. Bu Akıncılar İbrahim Ethem Bey'in emri altında hareket etmişlerdir. Akıncılar, Yunan birliklerini sürekli rahatsız etmiş, hassas düşman hedeflerine saldırılar yöneltmiştir. Düşmanın haberleşme ve ulaştırma ağı hasara uğratılmış ve tehdit altında tutulmuştur. Akıncıların yaptığı eylemlerden rahatsız olan Yunanlılar, Çerkez Ethem vasıtasıyla sığınma önerileri götürmüş ve ailelerini esir alarak, Akıncıları teslim olmaya zorlamıştır. Bu öneriler, kimisinin aklını çelmeyi başarmıştır.

Akıncılar arasında kadınlar da vardı. Bunlar genellikle akıncıların eşleriydi. Kışı dağlarda geçirmek zorunda kalan Akıncılar, atlarla ilerleyeme-

diklerinde yaya olarak devam etmişlerdir. Bu durum, kadınlarla yolculuk yapan birlikler için zor olmuştur. Böyle durumlarda kadınlar, emin yerlere bırakılmıştır. Eserde Akıncıların yapmış olduğu saldırılardan bazıları sıralanmıştır. (s. 429-450) Saldırıları arasında; Kırkağaç'ın Bakırlı Müsademesi, Akhisar-Çıtakçı Çatışması, Kınık Muharebesi vardır.

"Kurtuluş" bölümünde; Türk ordusunun ilerleyişi ve ülkenin işgalden kurtuluşundan bahsedilmiştir. 30 Ağustos'ta, "Ordular, İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!" emrini alan ordu, Yunan ordusunu önüne katarak hızla ilerlemiştir. Selendi, Kula, Sarıgöl, Alaşehir ve diğerleri teker teker düşman elinden kurtarılmıştır. İngilizler, Yunanlılardan umudunu kesmekte, Yunanlılar ise mağlubiyeti kabullenerek arkasında büyük hasarlar bırakabilmek amacıyla geçtiği her yeri yakıp yıkmaktadır. Öyle ki geride bıraktığı korku, vahşet ve katliam Uluslararası Kızılhaç ve Uluslararası Çocuk Esirgeme Birliği'nin raporlarına "Pompei ve Mesina Harabeleri"ni anımsatır" olarak geçmiştir. (s. 473)

Sonuç

Eser, alanında önemli bir çalışmadır. Çelişkilerin bulunduğu olaylar birçok bakış açısından verilmiş ve objektif değerlendirilmeye çalışılmıştır. Okuyucunun konuya hakim olabilmesi için yer, şahıslar vb. kavramlar açıklanmıştır. Fakat bu açıklamalar konu akışı içinde verilmeyip dipnot şeklinde ele alınsaymış, konu bütünlüğünün sağlanması açısından daha faydalı olabilir ve konunun akıcı bir şekilde ilerlemesi sağlanabilirdi.

Eser, Milli Mücadele'de Batı Anadolu'nun ve Manisa'nın rolünü ortaya koyması açısından çok değerlidir. Konuyla ilgili ilk çalışmalardandır.

HUKUKÇU BİR KUVÂ-YI MİLLİYECİ: İBRAHİM ETHEM AKINCI*

*Dr. İsmail OĞUZ***

İbrahim Ethem Akıncı, devlet ve millete en müşkül zamanlarda hizmet ederek “Kahraman”, “Mücahid”, “Milli Mücahid”; yeni kurulan cumhuriyet idaresinde de halkın teveccühünü kazanarak “Baba Vali”, “Koca Vali” unvanları layık görülmüş bir şahsiyettir¹. O, Sındırgı ilçesindeki mezar taşında da yazılı olduğu üzere “Mücahit Vali” lakaplı değerli bir Osmanlı ve Cumhuriyet aydınıdır.

İbrahim Ethem Akıncı'nın Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan, bir devrin kapanıp yeni bir devrin açıldığı en kritik evrede, göstermiş olduğu üstün başarılarının altında yatan neden şüphesiz ki almış olduğu eğitimidir. Onun aldığı eğitim, özellikle de bu eğitimin son basamağı olan hukuk eğitimi ve hukuk eğitiminin alındığı yer olan Selanik şehrinin onun eğitim hayatına katkısı ve bu eğitim ile yakından ilişkili olan kuvâ-yı milliyeci kişiliği çalışmamızın esasını oluşturmaktadır.

Onu yakından tanıyabilmek için doğumu, ailesi ve eğitimi üzerinde kısaca durmak gerekir. İbrahim Ethem Akıncı, Selanik Vilayeti'nin Siroz Sancağı'nın Menlik Kazası'na mülhak Biliçe köyünde 13 Mart 1889 tari-

* Bu makale Kuvâ-yı Milliyecilikten Valiliğe: İbrahim Ethem AKINCI adlı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

** Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi.

1 Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), Bilgisayar no: 02012662, Kutu no: 2/497, 520. 15.11.1949; Burhan Cahit Akıncı ile 09.08.2012 tarihli görüşme.

hinde doğmuştur. Tüfekçizâdeler (Tüfenkçizâdeler) olarak bilinen aileye mensuptur. Babası Tüfekçi Ali Ağa, onun babası da Tüfekçi Süleyman Ağa'dır. İbrahim Ethem Akıncı'nın nüfus kütüğüne göre, kendisinden küçük Mustafa, Nuriye ve İsmail adlı kardeşleri vardır².

İlköğrenimini büyük babası Süleyman Ağa'nın mensup olduğu 23. Alay'ın İkinci Taburunun Manastır Vilayeti'nin Serfice Sancağı'na bağlı Alasonya Kazası'nda bulunduğu sırada Alasonya'nın Domnik Nahiyesi Mekteb-i İptidaisinde tamamladıktan sonra Selanik Mekteb-i İdadi-i Mülki'ye başlamıştır³.

Selanik Mekteb-i İdadi-i Mülki'ye 3 yıl devam ettikten sonra 1904'te Siroz Mekteb-i İdadi-i Mülki'ye nakil olmuştur. Siroz Mekteb-i İdadi-i Mülki'den 1906 yılında, okul birincisi olarak mezun olmuştur. Oradan Selanik Mekteb-i İdadi-i Mülki'ye geçmiş, Leyli İdadi kısmında 6 ve 7. sınıfları okumuş, Selanik Mekteb-i İdadi-i Mülki'den 1908 yılında mezun olmuştur. Diğer tüm okullarda olduğu gibi bu okulda da diploma derecesi aliyyülala yani pekiyidir⁴.

İbrahim Ethem Akıncı, 1908'de Darülfünun-ı Osmanî Selanik Hukuk Şubesi'ne kaydolmuştur. İbrahim Ethem Akıncı bu okulu "Selanik Üniversitesi Hukuk Fakültesi" olarak zikretmektedir. Bu farklı adlandırmalar, hukuk eğitimi için 1908-1912 yılları arasının bir geçiş dönemi olmasından kaynaklanmaktadır⁵. Doğrusu Osmanlı Üniversitesi Selanik Hukuk Fakültesi'dir. Çalışmamızda ise Selanik Hukuk Mektebi ifadesi tercih edilmiştir.

2 İçişleri Bakanlığı Arşivi (İBA), Dosya No: 435 (İbrahim Ethem Akıncı dosyası); Demirci İlçe Nüfus Müdürlüğü Arşivi (DİNMA), İbrahim Ethem Akıncı'nın vukuatlı nüfus kayıt örneği; Mehmet Esat Serezli, Memleket Hatıraları, Cilt II, Yayına Hazırlayanlar: İbrahim Şirin-Faruk Yavuz, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012, s. 167; Baki Vandemir, İstiklal Harbinde Demirci Akıncıları (Gerilla), İstanbul: Askeri Matbaa, 1936, s. 1.

3 "Tercüme-i hal varakası", İBA, Dosya No: 435; Ali Rıza Haksess, Muğla Menteşe Büyükleri, Muğla Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yılı Dönümü, Muğla: [byy]1999, s. 194; Mehmet Esat Serezli, a.g.e., s. 167; Kürşat Ekrem Uykucu, İlçeleriyle Birlikte Muğla Tarihi (Coğrafyası ve Sosyal Yapısı), İstanbul: As Matbaası, 1968, s. 114.

4 İBA, Dosya No: 435; Bayram Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 132-133; Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan Günümüze), İstanbul: Kültür Koleji Yayınları, 1993, s. 202; Hasan Cicioğlu, Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişim), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1985, s. 13-14; Osman Ergin, Türk Maarif Tarihi, Cilt 3-4, İstanbul: Eser Matbaası, 1977, s. 923-931; Mehmet Esat Serezli, a.g.e., s. 167-168; Ali Rıza Haksess, a.g.e., s. 194; Burhan Cahit Akıncı ile 09.08.2012, 23.10.2012 ve 11.05.2013 tarihli görüşme; Turhan Doğan Akıncı ile 23.07.2012 ve 22.06.2014 tarihli görüşme.

5 İBA, Dosya No: 435; Yahya Akyüz, a.g.e., s. 206, 236-237; Mehmet Esat Serezli, a.g.e., s. 167-168; Ali Rıza Haksess, a.g.e., s. 194; Kürşat Ekrem Uykucu, a.g.e., s. 114; Burhan Cahit Akıncı ile 09.08.2012, 23.10.2012 ve 11.05.2013 tarihli görüşme; Turhan Doğan Akıncı ile 23.07.2012 ve 22.06.2014 tarihli görüşme.

Osmanlı devleti tarafından İstanbul'daki hukuk mektebinin talebi karıştıramaması nedeniyle Selanik, Bağdat, Konya'da hukuk mektebi açılması kararlaştırılmıştır. Selanik Hukuk Mektebi, Rumeli kıtası için 1907 yılında açılmıştır. İkinci Meşrutiyet ile birlikte, 1880'de İstanbul'da açılan Mekteb-i Hukuk-ı Şahane, 1900'de İstanbul'da yeniden açılan Darülfünun-ı Şahane'nin⁶ bir şubesine dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Özellikle Maarif Nazırı Emrullah Efendi, Darülfünun'da köklü reformlar yapmak istiyordu. Nitekim 1912'de Darülfünun, İlahiyat, Edebiyat, Fen, Tıp, Hukuk olmak üzere 5 fakülteye ayrılmış oldu⁷.

Selanik Hukuk Mektebi'nde birinci sene şu dersler okutulurdu: Mecelle, Ceza Kanunu, Devletler Hukuku, İdare Hukuku, Nikâh, Hukuka Giriş. İkinci Sene: Mecelle, Vesaya ve Feraiz (Miras Hukuku), İdare Hukuku, Devletler Hukuku, Ceza Muhakemeleri Usulü. Üçüncü Sene: Mecelle, Usul-i fıkıh, Hukuk Muhakemeleri Usulü, Vakıf Hukuku, Uhud, Ceza Kanunu, Kara Ticaret Hukuku. Dördüncü Sene: Tanzim-i İlamat-ı Hukukiye, Tanzim-i İlamat-ı Cezaiye, Arazi Kanunu, Usul-i fıkıh, Kitabüddiyat, Deniz Ticaret Hukuku, Mukayese-i Kavanin⁸.

İbrahim Ethem Akıncı, Selanik Hukuk Mektebi'nde almış olduğu dersler ve özellikle de "Devletler Hukuku, İdare Hukuku, Mecelle, Ceza Muhakemeleri Usulü, Hukuk Muhakemeleri Usulü, Ceza Kanunu, Tanzim-i İlamat-ı Hukukiye, Tanzim-i İlamat-ı Cezaiye ve Mukayese-i Kavanin" gibi dersler yoluyla kazandığı akademik birikim sayesinde, hukuksal otoritenin kaybolduğu mekânlarda sarsılmaz bir inançla zorlukların üstesinden gelmeyi bilmiş ve hukuksal otoriteyi sağlamıştır⁹.

İbrahim Ethem Akıncı'nın hukukçu ve kuvâ-yı milliyeci kişiliğinin oluşmasında, Selanik Hukuk Mektebi hocalarının da etkisi söz konusu olmuştur. Selanik Hukuk Mektebi Müdürü Azmi Bey, mektebin belli başlı müderrislerinden Manyasizade Refik Bey¹⁰ ve Gümrük Müdürü Hacı Adil Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi idiler. Bu kişilerin en temel hare-

6 Darülfünun 12 Ocak 1863 tarihinde kuruldu ve bir yıl sonra kapatıldı. Daha sonra aynı şekilde birkaç kez açılı ve kapandı. 1900'de ise dördüncü kez açıldı. Bkz. Hasan Ali Koçer, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu, Ankara: Uzman Yayınları, 1987, s. 75-76, 104-107, 110-111, 134-135, 170.

7 Osman Ergin, a.g.e., s. 1116; Yahya Akyüz, a.g.e., s. 206, 236-237.

8 Osman Ergin, a.g.e., s. 1111-1116; Mehmed Nazım, Mekteb-i Hukuk Günlerim, Yay. Haz. Ali Adem Yörük, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2012, s. XXX, 142-143.

9 Burhan Cahit Akıncı ile 09.08.2012, 23.10. 2012 ve 11.05.2013 tarihli görüşme; Turhan Doğan Akıncı ile 23.07.2012 ve 22.06.2014 tarihli görüşme.

10 Avukat Manyasizade Refik Bey, faal ve nüfuzlu bir İttihatçı olup, sonradan Kamil Paşa kabinesinde Adliye Nazırlığı yapmıştır. Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki 1908-1914, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995, s. 15; Ahmet Bedevi Kuran, İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, İstanbul: Kaynak Yayınları, s. 313.

ket noktası, Abdülhamit rejimine, mutlakiyete ve Saray'daki yozlaşmaya karşı olmak idi¹¹. Okuldaki bu ortam, hukuk mektebi öğrencilerinden biri olan İbrahim Ethem Akıncı'yı da etkilenmiştir. Ayrıca askeri öğrencilerin ve hukuk öğrencilerinin hürriyet fikri etrafındaki konuşma ve tartışmaları, Bulgar, Yunan, Sırp, Arnavut komitacı ve çeteci asilerin Müslüman Türklere karşı faaliyetleri, yabancı devlet temsilcilerinin müdahaleleri de zihin dünyasını şekillendirmiştir. Onun düşüncelerindeki Abdülhamit rejimine, mutlakiyete ve Saray'daki yozlaşmaya karşı olmak düşüncesini, işte bu ortamda aramak gerekir.

İbrahim Ethem Akıncı, Hukuk mektebinde aktif bir öğrencilik hayatı geçirmiştir. İçişleri Bakanlığı arşivindeki şahsi dosyasındaki tercüme-i halde gayri resmi bir hizmet olarak nitelediği Selanik Hukuk Mektebi Derneği Genel Sekreterliği görevinde bulunması, bu duruma bir örnek olarak verilebilir¹².

O, 1908 yılında girdiği Selanik Hukuk Mektebi'nden dört yıl sonra 15 Temmuz 1912 tarihinde mezun olmuştur. Diploma mezuniyet derecesi aliyyülala yani pekiyidir. Ancak bu Şahadetnamesi de Balkan muharebesinde zayı olmuştur. Tekrar oluşturulan Selanik Hukuk Mektebi şahadetnamesi sureti, İçişleri Bakanlığı Arşivi'ndeki şahsi dosyasında mevcuttur¹³. O'nun uzmanlık alanı hukuk ve idareciliktir¹⁴.

İbrahim Ethem Akıncı'nın özellikle Selanik Hukuk Mektebi yıllarında tanıştığı arkadaşları ile daha sonra da yolları kesişecektir. Bu açıdan arkadaşlarını zikretmek onu tanımak, tanımlamak açısından bizlere fikir vermektedir. Bu arkadaşlarından bazıları¹⁵ Münir Kocaçatak¹⁶, Refik Şevket İnce¹⁷, Fevzi Beler ve M. Zekeriya Sertel'dir.

11 Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki, s. 15-18. Soluk ışıkların aydınlattığı, parlak taşlı arnavut kaldırım sokak ve caddeleri ile Selanik'te Kule Kahveleri semti, Beyaz Kule, Yonyo Birahanesi, Hıfzı Beyin Yazıhanesi, Beşçinar ve öteki yerler dikbaşlı ihtilalcilerin toplanma mekânlarıdır. Bkz. Taylan Sorgun, İttihat ve Terakki Devlet Kavgası, İstanbul: Beyaz Balina Yayınları, 2001, s. 42-46, 53

12 "Tercüme-i hal varakası", İBA, Dosya No: 435.

13 "Hukuk Fakültesi Şahadetnamesi" İBA, Dosya No: 435; Mehmet Esat Serezli, a.g.e., s. 167-168; Ali Rıza Hakses, a.g.e., s. 194; Kürşat Ekrem Uykucu, a.g.e., s. 114; Burhan Cahit Akıncı ile 09.08.2012, 23.10.2012 ve 11.05.2013 tarihli görüşme; Turhan Doğan Akıncı ile 23.07.2012 ve 22.06.2014 tarihli görüşme.

14 Ali Rıza Hakses, a.g.e., s. 194; Turhan Doğan Akıncı ile 23.07.2012 ve 22.06.2014 tarihli görüşme.

15 Burhan Cahit Akıncı ile 09.08.2012, 23.10.2012 ve 11.05.2013 tarihli görüşme; Turhan Doğan Akıncı ile 23.07.2012 ve 22.06.2014 tarihli görüşme.

16 Nusret Baycan, "Türk İstiklal Harbi'nde Terfi veya Takdirname ile Taltif Edilen Subaylar", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: IX, Kasım 1992, Sayı: 25, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, ss. 127-280, s. 272.

17 http://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html Erişim Tarihi: 21.01.2015.

İbrahim Ethem'in öğrencilik yıllarında Selanik¹⁸, vilayet merkezi ve Devlet-i Âli Osman'ın İstanbul'dan sonra en büyük şehirlerinden biridir. Selanik bir liman kentidir. Bir ucunda liman, diğerinde de Beyaz Kule'nin bulunduğu oteller, modern evler, ambarlar ve depolar bulunan rıhtım boyunca gürültüleri gece geç saatlere kadar dinmeyen kafeler, kabareler, bira bahçeleri ve müzikholler vardı. 1894'ten itibaren atlı tramvaylar yolcuları gardan, Beyaz Kule'nin bitişiğinde yapılan bahçe ve restorana taşıyordu. Sabri Paşa Vali Konağı'ndan rıhtıma kadar giden ana alışveriş caddesini bizzat açtı. Sabri Paşa Caddesi adı verilen cadde, iki dünya arasındaki sınırı işaretliyordu. Bir tarafta tam bir Osmanlı şehri görünümündeki Türk ve Müslüman mahalleleri, diğer taraf da kapitalist gücün muazzam anıtlarıyla simgelenen şehrin Avrupalı görüntüsünü oluştuyordu¹⁹.

Selanik aynı zamanda bir okullar kentidir. 1907 yılında Selanik'te resmi okullar olarak Mekteb-i Hukuk, İdadi-i Mülki ve Rüşdiye-i Mülki, İnas Rüşdiye Mektebi, Darümuallimin-i İptidai, Selanik Hamidiye Ziraat-ı Ameliyat Mektebi ve Nümune Çiftliği, Mekteb-i İdadi ve Rüşdi-i Askeri, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi, özel okullar olarak da Mekteb-i Feyziye, Ticaret Mektebi, Yadigar Terakki Mektebi, Leyli ve Nehari Ticaret Mektebi, Müslümanlara ait özel rüştiye ve iptidai mektepleri ile Gayrimüslimlere ait özel idadi, rüştiye ve iptidai mektepleri, Jandarma mektepleri ve pek çok sıbyan mektebi ile medrese bulunmaktaydı²⁰. Bu derece okulun varlığı, doğal olarak çok çeşitli öğrenci kitlesinin de Selanik'e yönelmesini mümkün kılmaktadır. İşte bu öğrencilerden biri de İbrahim Ethem'dir. O, 1906-1912 yılları arasındaki altı yıl boyunca imparatorluğun başkentten sonra en fazla ekonomik büyüklüğe sahip kenti ve Makedonya'nın kalbi olan bu canlı, hareketli şehirde, pek çok siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal gelişmenin tanığı olmuştur.

Henüz lise mezunu bir genç olan İbrahim Ethem, Selanik'te, Temmuz 1908'de Jön Türk devriminin başında Olympos Oteli'nin ilk katından atı-

18 Selanik, 1900'de 23 kazası, 16 nahiyesi ve 1860 köyü bulunan bir vilayettir. 1906/1907'de Selanik vilayeti, Selanik, Siroz ve Drama sancaklarından oluşmaktaydı. Vilayette Müslüman, Rum, Ermeni, Bulgar, Ulah, Rum Katolik, Ermeni Katolik, Protestan, Latin, Süryani, Yahudi, Çingene ve Yabancı Uyruklular olmak üzere toplam 921.359 nüfus yaşamaktaydı. Nüfusun en kalabalık kesimini Müslümanlar, Rumlar ve Bulgarlar oluşturmaktaydı. Vilayet genelinde 218.429 Müslüman Kadın ve 201.175 Müslüman Erkek olmak üzere toplam 419.604 Müslüman yaşamaktadır ki toplam nüfusun %50'sine yakını oluşturmaktadır. Vilayetin en kalabalık sancağı merkez Selanik Sancağı'dır. Bkz. Kemal H. Karpat, Osmanlı Nüfusu 1830-1914, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 346-347, 428.

19 Mark Mazower, Selanik Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430-1950, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Alfa Yayınları, 2013, s. 320-322.

20 Selanik Vilayet Salnamesi 1325, s. 460-525.

lan nutukları dinlemek için toplanan kalabalıklara²¹ ve imparatorluğun parçalanmaması için yapılanlara bizzat tanık olmuştu.

Osmanlı ülkesi, Meşrutiyet'in ilanını müteakip Kanun-ı Esasî'nin ilanı ve Mebusan Meclisi'nin açılabilmesi için 1908 yılında seçim sürecine girmiştir. Özgürlüğe, eşitliğe, adalete ve kardeşliğe inanmış İttihatçıların vatandaşlık anlayışı, bir ülke içinde yaşayan insanların ırk, din ve etnik kimliklerine göre ayrı ayrı sınıflandırılmasını kaldıramıyordu. Modernliği temsil eden İttihat ve Terakki Cemiyeti ile gelenekselliği temsil eden etnik, ulusal ve dinsel güçler arasındaki mücadele, eski rejimin düşmesi ve yeni rejimin 1908 yazında kurulmasıyla başlamış oldu. Bir tarafta İttihat ve Terakki Cemiyeti, diğer tarafta Makedonya'daki bütün Hıristiyan cemaatler (Rumlar, Bulgarlar, Ulahlar, Arnavutlar vs.) vardı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, 6 Ekimde seçim programını kamuoyuna sundu. İttihatçı adayların çoğu Müslüman Türklerden oluşuyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti, aday seçimlerinin öncelikle yetenek ve karakteri dikkate alınarak yapılması konusunda hiçbir ödün vermiyordu. Kasım ayının sonuna gelindiğinde imparatorluğun Rumeli vilayetlerinde seçilen Türk mebusların büyük çoğunluğu ya doğrudan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi ya da Cemiyet'in desteklediği adaylardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti Rumeleli vilayetlerinin birçok bölgesinde zafer elde etmişti. Selanik Vilayeti'nin Siroz Sancağı'ndan Midhat Şükrü (Bleda) mebus seçilmişti²². Bu sonuç, inandığı bir siyasi düşüncenin zaferi olması hasebiyle genç İbrahim Ethem'i de ziyadesiyle memnun etmiş olmalıdır. O, 1908 seçimlerinde henüz 19 yaşında olduğu için seçmen değildir²³.

İlan edilen Meşrutiyet'i korumak üzere 19 Ekim 1908 tarihinde Selanik'ten İstanbul'a getirilen 3. Ordu'ya mensup avcı taburları ile bir kısım birlikler, 13 Nisan 1909 gece yarısından itibaren Ayasofya'daki Meclis-i Mebusan önünde "Şeriat isteriz" diye toplanıp ayaklandılar²⁴. 31 Mart Ayaklanması başladığında İbrahim Ethem, Selanik Hukuk Mektebi ikinci sınıf talebesidir. İsyân, Meşrutiyet yönetimine karşı yapılmıştır²⁵. İsyânı bastırmak ve suçlulara hak ettikleri cezaları vermek üzere kurulan Hare-

21 Mark Mazower, a.g.e., s. 321.

22 Aykut Kansu, 1908 Devrimi, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 219, 221-223, 226-277, 289-290, 321, 388.

23 Fevzi Demir, Osmanlı Devleti'nde II.Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914, Ankara: İmge Kitabevi, 2007, s. 50-57.

24 Faik Reşit Unat, İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi II.Abdülhamit'in Son Mabeyn Başkatiibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 183.

25 Feroz Ahmad, İttihatçılıktan Kemalizme, Çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996, s. 147-148.

ket Ordusu, bir tümen kurulumunda olup savaş düzeni ve komutanları, 15 Nisan 1909 günü yayınlanan bir genelge ile belirlenmiştir. Buna göre Komutan Tümgeneral Hüseyin Hüsnü Paşa, Hareket Ordusu Kurmay Başkanları Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal, Kurmay Yüzbaşı Sami ve Kurmay Yüzbaşı İzzettin Beylerdir. Tümeğe bağı 2 tugay, 5 alay ve topçu birliğı, makineli tüfek bölüğü ile jandarma birlikleri bulunmaktaydı. Ordunun mevcudu 5.000 kişidir²⁶.

Selanik Hukuk Mektebi öğrencisi, 20 yaşındaki genç İbrahim Ethem, Meşrutiyetin kolay kazanılmadığını bilen bir aydın olarak, isyancılara karşı çıkmak ve Meşrutiyet yönetimini, Meclisi ve Saray'ı korumak için Hareket Ordusu'na gönüllü yazılmıştır. İbrahim Ethem'in Hareket Ordusu'na gönüllü yazılmasında Mustafa Kemal'in,²⁷ Selanik Hukuk Mektebi idareci ve öğretmenleri ile öğrencilerinin de etkisi söz konusudur²⁸.

Burhan Cahit Akıncı 31 Mart Vakası ile ilgili babasından şu bilgileri işitiğini ifade etmektedir: "Selanik'te Hareket Ordusu hazırlık yaparken, Mustafa Kemal üniversitede talebe olan babamı çağırılmış. Babam; 'Mustafa Kemal beni çağırıyor, ben de gittim,' derdi. Babam; 'Hareket Ordusu Kurmay Başkanı Mustafa Kemal, talebeler arasından bizzat gönüllü topluyordu. Gönüllü toplarken memleketlerine dikkat ediliyordu. İstanbullu talebeler gönüllü taburlarına kabul edilmiyorlardı. İstanbullu talebeler padişahın hemşerileri diye alınmıyorlardı. Abdülhamit'in hışmından kaçıp Selanik'e, Makedonya'ya sığınmış İstanbullu talebeler vardı. Selaniklileri alıyorlardı, ben de kabul edildim.' derdi. Hareket Ordusu isyanı bastırmak üzere Selanik'ten İstanbul'a demiryolu güzergâhıyla gitti. Babam Mustafa Kemal ile aynı vagona seyahat ettiğini söylerdi. Trende "Kimdir onlar kimdir onlar! Hareket Ordusu Hareket Ordusu!" diye marş söyleyerek gitmişler, derdi."²⁹

Hareket Ordusu, Selanik'ten İstanbul'a trenle Çatalca üzerinden nakledilmiştir. Ordu 19 Nisan 1909 tarihinde Hadımköy'de karargâh kurmuştur. Ordu İstanbul'a girmeye hazırlanırken, 21 Nisan'da, Selanik'te bulunan 3. Ordu Komutanı ve Hareket Ordusu Genel Komutanı Mahmut Şevket

26 Teoman Alpaslan, 31 Mart Ayaklanması Yüz Yılda Ne Değişti?, İstanbul: Kumsaati Yayınları, 2011, s. 347-353.

27 Burhan Cahit Akıncı ile 09.08.2012 tarihli görüşme; Turhan Doğan Akıncı ile 22.06.2014 tarihli görüşme

28 Hareket Ordusu'na Selanik Hukuk Mektebi hocalarının da katılımı söz konusudur. Çünkü İbrahim Ethem Akıncı "Bizlerin yanında mektebimizin profesörleri, müderrisleri de Hareket Ordusu'na gönüllü yazıldılar. İstanbul'a bizimle birlikte geldiler, çatışmalara da katıldılar." demiştir. Turhan Doğan Akıncı ile 23.07.2012 tarihli görüşme.

29 Burhan Cahit Akıncı ile 09.08.2012 tarihli görüşme.

Paşa, Hareket Ordusunu yeniden düzenlemiştir. Meclis-i Mebusan ve Saray'a bilgi verilerek 23 Nisan 1909 Cuma günü Hareket Ordusu 25 tabur, 12 bölük, 8 batarya ve gönüllü kıtalarında 935 subay, 3.312 at, 48 top ve 8 makineli tüfek ve 29.000 askerden oluşan kuvvetiyle İstanbul'a girmiştir. Hareket Ordusu birliklerince Davutpaşa Kışlası, Fatih, Beyazıt, Edinekapi, Zincirlikuyu, Nişantaşı, Fatih, Babıali, Topkapı, Beyoğlu, Taksim Kışlası, Taşkışla, Maçka Kışlası, Yıldız, Harbiye Mektebi, Yedikule, Sarayburnu, Ahırkapı, Topkapı Sarayı, Şehremini, Aksaray, Divanyolu, Ayasofya Meydanı mütemadiyen asilerden temizlenmiştir³⁰.

Genç İbrahim Ethem, İstanbul'a gönüllü olarak Hareket Ordusu'na bağlı XVIII. Nişancı taburuyla gelmiştir³¹. O, Taşkışla'da ve Yıldız sarayında yapılan çatışmalarından³² bahsettiğine göre Hareket Ordusu'nun Taşkışla bölgesindeki birlikleri içerisinde yer almış olmalıdır. Taşkışla'yı kuşatan askerlerin başında Kurmay Binbaşı Enver Bey bulunmaktadır. Ayrıca Hareket Ordusu'na en çok direnen kışla, Taşkışla olmuştur. Buradaki askerler avcı taburu askerleridir. Çünkü Taşkışla daha önce Selanik'ten Meşrutiyet'i korumak üzere İstanbul'a getirilen avcı taburlarının bulunduğu kışladır³³. O aynı zamanda, İstanbul'da, 27 Nisan 1909 Salı günü Abdülhamit'in tahttan indirilmesi olayına da şahit olmuştur³⁴. Burhan Cahit Akıncı bu olay ile ilgili babasından şu bilgileri işittiğini ifade etmektedir: *"Babam, Abdülhamit tahttan indirilirken gazete muhabiri olarak orada ben de vardım. Abdülhamit'i orada gördüm, tahttan indirilişini gördüm, derdi."*³⁵

Hukuka devam ederken Vilâyet Tahrirat Kalemî'nde çalışmıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra Selanik'te çıkan Rumeli Gazetesi'nde yazılar yazmıştır. Balkan Harbi'nde Ustrumca Kolordusu'na gazete muhabiri sıfatıyla katılmıştır. Bu ordunun Demirhisar yoluyla Selanik'e geri çekilmesi ve o havalinin tamamıyla Bulgarlar tarafından istila ve işgal edilmesi sırasında Siroz'a girerek bir müddet Siroz'da gizlenmiştir. Daha sonra Bulgarlarla

30 Teoman Alpaslan, a.g.e., s. 353-374.

31 Baki Vandemir, a.g.e., s. 1.

32 İbrahim Ethem Akıncı "İstanbul'a trenle gittik. Taşkışla'da toplandık. Oradan Yıldız Sarayı'na doğru atışlar yapılıyordu. Saray'dan da Taşkışla'ya. Subaylar aman başınızı çıkarmayın Arnavut nişancıları var, alnınızdan vururlar, diye bize sıkı sıkıya tembihleyip uyardılar. Nitekim bizimle birlikte gelen hocalardan biri alnından vuruldu. Biz de başımızı çıkaramıyorduk." demiştir. Turhan Doğan Akıncı ile 23.07.2012 tarihli görüşme.

33 Teoman Alpaslan, a.g.e., s. 371-372; Faik Reşit Unat, a.g.e., s. 172.

34 Teoman Alpaslan, a.g.e., s. 387-391; Faik Reşit Unat, a.g.e., s. 81-87; Turhan Doğan Akıncı ile 23.07.2012 tarihli görüşme.

35 Burhan Cahit Akıncı ile 09.08.2012 tarihli görüşme.

Yunanlılar arasında çıkan harp günlerinde, Yunanlılarla birlikte Bulgarlara karşı savaşa katılmıştır. Doğduğu Biliçe Köyüne kadar giderek, Bulgar eline düşmüş ve hiçbir Türk kalmamış olan bu köyü tamamen yakmıştır³⁶. Bu köyde yaşadığı anıların, Bulgarların eline geçmesine katlanamadığı için kendi köyünü yakmak zorunda kalmıştır.

Balkan savaşları neticesinde doğup büyüdüğü yerlerin düşman işgaline düştüğünü gören İbrahim Ethem, ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmiştir. İstanbul'a göç imkânını büyük zorluklarla elde edebilmiş olan İbrahim Ethem, derhal Trakya'ya geçerek Bulgarlara karşı teşkil ettiği çetelerle Hayrabolu ve Keşan dolaylarında hayli fedakârlıklarda bulunmuştur³⁷.

O, İstanbul'a geldikten sonra avukatlık yapabilmek, yani Nizamiye Mahkemelerinde Avukatlık Ruhsatnamesi almak için Adliye Nezareti Hukuk İşleri Müdürlüğü'ne başvurmuş, başvurusu 25 Nisan 1914 tarihinde görüşülüp 30 Nisan 1914 tarihinde de onaylanmıştır³⁸.

İbrahim Ethem'in yaşam öyküsü zorluklarla mücadele ile doludur. Bunlardan biri olarak, İstanbul'a dönünce hükümet tarafından tevkif edilerek Bekirağa Bölüğü'ne atılmıştır. Buradan yakasını güçlkle kurtarmıştır³⁹.

İbrahim Ethem ve ailesi geçici iskân yeri olan İstanbul'dan ayrılarak Balıkesir'e yerleştirilmiştir. Aile nüfus kütüğüne göre, İstanbul'dan Balıkesir'e 25 Kasım 1914'te iskân edilmiştir⁴⁰.

O, ilk memuriyet görevine Balıkesir'de başlamıştır. 1915 senesinde Sındırgı Kazasının Çorum Nahiyesine, 1918'de de Şamlı Nahiyesine müdür olarak atanmıştır. Mütarekeden sonra müdürlükten istifa etmiş ve Milli Harekât'ın başladığı güne kadar Balıkesir'de avukatlık yapmıştır⁴¹. Onun avukatlığa ne zaman başladığı bilinmemektedir. Ancak Avukatlık Ruhsatnamesi'ndeki bilgilerden hareketle, avukatlık mesleğine 13 Nisan 1919 tarihinden itibaren başladığını kabul etmek mümkündür. O Balıkesir'de yaklaşık 1,5 yıl avukatlık yapmıştır⁴².

İbrahim Ethem Bey, 15 Mayıs 1919 günü İzmir'in işgalinden itibaren Balı-

36 Mehmet Esat Serezli, a.g.e., s. 167-168; Ali Rıza Hakses, a.g.e., s. 194.

37 Mehmet Esat Serezli, a.g.e., s. 169.

38 İBA, Dosya No: 435; Burhan Cahit Akıncı ile 09.08.2012, 23.10. 2012 ve 11.05.2013 tarihli görüşme; Turhan Doğan Akıncı ile 23.07.2012 ve 22.06.2014 tarihli görüşme.

39 İBA, Dosya No: 435; Mehmet Esat Serezli, a.g.e., s. 169; Ali Rıza Hakses, a.g.e., s. 194.

40 DİNMA, İbrahim Ethem Akıncı'nın vukuatlı nüfus kayıt örneği.

41 İBA, Dosya No: 435; Mehmet Esat Serezli, a.g.e., s. 169; Ali Rıza Hakses, a.g.e., s. 194.

42 Burhan Cahit Akıncı ile 09.08.2012 tarihli görüşme; Turhan Doğan Akıncı ile 23.07.2012 tarihli görüşme.

kesir’de ve civarda gerçekleşen her türlü milli ve vatanseverlik girişimini dikkatle takip etmiş, imkânı ölçüsünde destek vermiş ve iştirak etmiştir. Ayvalık’ta Kaymakam Ali (Çetinkaya) Beyin mücadelesini, Şehit Köprülü Hamdi Beyin canı pahasını Akbaş cephaneliği baskını, Mutasarrıf Hilmi Beyin Okuma Yurdu toplantılarını, Gönen Buğdaylı’dan Osman Bey ve Mehmet Vehbi (Bolak) Beyin düşmana karşı savunma yapma kararlarını, Hacim Muhittin (Çarıklı) Beyin kongreler düzenleme çalışmalarını, İzmir’den kaçan Mustafa Necati (Uğural) Beyin, Osmanzade Hamdi Beyin, Mehmet Esat (Çınar) ve Hüseyin Vâsıf (Çınar) kardeşlerin, 61. Tümen Komutanı Albay Köprülü Kazım (Özalp) Beyin de katılımlarıyla Balıkesir’de güçlü bir Kuvâ-yı Milliye⁴³ Hareketi ortaya çıktığını görmüş ve tanık olmuştur⁴⁴. İbrahim Ethem Bey, bu vatansever ve aydın kişilerle samimiyet, güven, arkadaşlık ve dostluk geliştirmeye başlamıştır⁴⁵.

Genç Avukat İbrahim Ethem, bir taraftan avukatlık mesleğinin gerektirdiği avukat ve hukukçu çevrede kendine yer bulurken diğer taraftan da Balıkesir Kuva-yı Milliyesi içerisinde yer almaya çalışmıştır⁴⁶. Ancak İbrahim Ethem Efendi fiili olarak herhangi bir hareketin (Soma ve Savaştepe cephesi muharebeleri, kongre üyelikleri, temsilcilikleri) içerisinde yer almamıştır.

Alaca Mescit toplantısında her türlü karar almaya yetkili 41 kişi arasına seçilen Davavekili Sadettin Bey, Davavekili İbrahim Bâkır Efendi, Davavekili Said Bey, Davavekili Süleyman Sadi Bey⁴⁷, İbrahim Ethem Bey’in arkadaşı çevresini oluşturmaktadır. Ayrıca O, Hasan Basri (Çantay) Bey ve Mehmet Vehbi (Bolak) Bey gibi Kuva-yı Milliye Hareketi’nin liderleriyle de samimi arkadaşlık kurmuştur⁴⁸.

Kuva-yı Milliye Hareketinin içerisinde çok sayıda hukukçu, avukat vardır. Bu kişilerin büroları, avukatlık yazıhaneleri bu heyetlerin toplantıları

43 Kuva-yı Milliye, Mondros Mütarekesi sonrasında ortaya çıkan bir olgudur. Osmanlı Devleti’nin 623 sene yaşamasına yol açan en önemli etken, teşkilatı, yönetim anlayışı ve felsefesidir. Osmanlı idari yapısı, çok yönlü özelliklere sahiptir ve bu “Devlet” kavramı ile özdeşleşmiştir. Kuva-yı Milliye’nin oluşumunda bu “Devlet” inancının ve “meşruiyet”e bağlı kalmak endişe ve gerçeğinin çok önemli bir yer vardır. Tuncer Baykara, “Kuva-yı Milliye’nin Doğuşunda Türk Devlet Geleneğinin Yeri”, Kuva-yı Milliye’nin 90.Yılında İzmir ve Batı Anadolu, Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 6-8 Eylül 2009, I. Kitap, Yayına Hazırlayan: Oktay Gökdemir, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi, 2010, s. 130-131.

44 İbrahim Ethem Akıncı, a.g.e., s. 1-4.

45 Turhan Doğan Akıncı ile 22.06.2014 tarihli görüşme

46 Burhan Cahit Akıncı ile 09.08.2012 tarihli görüşme.

47 Mücteba İlgürel, Milli Mücadelede Balıkesir Kongreleri, İstanbul: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 68-68; Ahmet Aydın Bolak, “Alaşehir Kongresi’nin 66ncı Yıldönümü Vesilesiyle Milli Mücadelede Balıkesir Kongreleri İlgili Kısa Tebliğ”, Milli Mücadele’de Balıkesir, Milli Mücadele’de Balıkesir (3-4 Mayıs 1986) Paneli Tebliğ Metinleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul: Kent Basımevi, 1986, s. 140-141, 161, 172-173, 176-177.

48 Burhan Cahit Akıncı ile 09.08.2012 tarihli görüşme.

için kullandıkları mekânlar arasındadır. Bu çerçevede İbrahim Ethem'in Balıkesir'deki avukatlık bürosunda da toplantılar yapılmıştır⁴⁹.

İbrahim Ethem, avukatlık günlerinde Balıkesir'deki diğer avukatlar ile arkadaşlık ilişkisi kurup bunu giderek ahbablığına taşımıştır⁵⁰. 1920 yılında yaklaşık 30.000 nüfuslu Balıkesir'de Hukuk Fakültesi mezunu 23 kişi bulunmaktadır⁵¹. Bunlardan biri de İbrahim Ethem'dir. O, "otuz yılı aşkın bir süre adliye memuriyetlerinde bulunduğu halde namusunu lekelememiş, pek büyük bir milli his sahibi" dediği Süleyman Sadi Bey ile Balıkesirli, onur ve haysiyet sahibi birçok kişinin teşvikiyle bir avukatlık yazıhanesi açmıştır. İki kısımdan oluşan yazıhanesi, zamanında Balıkesir şehrinin en işlek, en önemli merkezi olan Hükümet Caddesindedir. Avukatlık yazıhanesinde Süleyman Sadi Bey ile mesai arkadaşı olmuştur⁵².

21 Ocak 1920 Çarşamba günü İzmir'e Doğru gazetesinde "Baro Heyetinden Davet" başlığı ile verilen haberde, 24 Ocak 1920 Cumartesi günü 17.00'de Belediye Dairesinde, Balıkesir'de baro teşkilatı kurulması hakkında görüşmeler yapılacağı ve toplantıya resmi avukatlık ruhsatı olan avukatların katılabileceği duyurulmakta ve davet edilmektedir⁵³. Bu duyuru ile Balıkesir Belediye Başkanlığı binasında 24 Ocak 1920 Cumartesi günü saat 17.00'de yapılan toplantıya Süleyman Sadi Bey, Mustafa Necati (Uğural) Bey⁵⁴, Mehmet Sait Bey, İbrahim Ethem Efendi, Bahur Bey, Mehmet Esat (Çınar) Bey⁵⁵, Hacı Mustafa Efendi, Ahmet Rıza Efendi, Peron Efendi, Ahmet Vehbi Bey, Faik Kemal Bey ve Efendilerin katılımıyla ilk genel kurul yapılmıştır⁵⁶.

49 Turhan Doğan Akıncı ile 23.07.2012 tarihli görüşme.

50 Burhan Cahit Akıncı ile 09.08.2012 tarihli görüşme.

51 Yüzbaşı İshak Hakkı Bey, 1920'de Balıkesir, Sadeleştirilen Mustafa Aşkar, Balıkesir: Alem Basımevi, 1997, s. 45.

52 İbrahim Ethem Akıncı, Demirci Akıncıları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009, s. 1-4; O günlerde Balıkesir'de davavekili dükkânı sayısı 7'dir. Bkz. Yüzbaşı İshak Hakkı Bey, age, s. 45.

53 İzmir'e Doğru, 21 Kânûn-ı sâni 1336; Altuğ Oymak, Kuvayi Milliye'den Bugüne Balıkesir Barosu, Balıkesir Barosu Yayınları, İzmir: Uşşak Matbaası, 2006, s. 8-9; <http://www.balikesirbarosu.org.tr/tarihce.html>

54 Mustafa Necati (Uğural) Bey (1894-1.1.1929), İzmir'in 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılar tarafından işgali üzerine İstanbul'a gitmiş, İstanbul Hükümeti tarafından Balıkesir'e gönderilmiştir. 19 Eylül 1919 günü Balıkesir'e gelen Mustafa Necati Bey, görevinden istifa ederek Balıkesir'de kalmıştır. Kuvâ-yı Milliye hareketinin içinde bizzat yer almıştır. Balıkesir'de, arkadaşı Hüseyin Vâsif (Çınar) Beyle birlikte "İzmir'e Doğru" gazetesini çıkarmıştır. Balıkesir Barosu ve İdman Yurdu Cemiyeti'nin kurulmasında öncü olmuş ve yönetim kurullarında yer almıştır. Mübadele, İmar ve İskân Vekili, Adliye Vekili ve Maarif Vekili olmuş, başarılı hizmetler gerçekleştirmiştir. Fuat Özer, "Mustafa Necati Bey (1894-1 Ocak 1929)", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 8, Sayı 13, Mayıs 2005, Balıkesir, s. 165-188; Mustafa Eski, Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 3.

55 Mehmet Esat Çınar, Balıkesir'de yayımlanan "İzmir'e Doğru" gazetesinin yazı işleri müdürüdür. Fuat Özer, agm, s. 173.

56 İBA, Dosya No: 435; ESA, Dosya No: 81899. Mustafa Eski, age, s. 3; Fuat Özer, "Milli Mücadelede Balıkesir ve Mustafa Necati", Mustafa Necati Sempozyumu, Ankara, 1999; Fuat Özer, "Mustafa Necati Bey (1894-1 Ocak 1929)", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 8, Sayı 13, Mayıs 2005, Balıkesir, s. 165-188.

24 Ocak 1920 Cumartesi günü İzmir'e Doğru gazetesinde "Baro Heyetinden Davet" başlığı ile verilen yeni bir haberde ilk toplantının yapıldığı, 25 Ocak 1920 Pazar günü saat 19.30' da bu kez Sait Bey'in avukatlık yazıhanesinde ikinci bir toplantının yapılacağı duyurulmakta ve seçim yapılacağından bahisle bütün avukatlar davet edilmektedir⁵⁷. 29 Ocak 1920 Perşembe günü İzmir'e Doğru gazetesinde "Baro Seçimleri" başlığı ile verilen bir başka haberde, Balıkesir'de avukatlık yapan avukatların katılımlarıyla 25 Ocak 1920 Pazar günü yaptıkları toplantıda mesleki sorunlar üzerine uzun uzadıya tartışmalar yaptıktan sonra, Baro için bir başkan ve yönetim kurulu seçildiği ifade edilmektedir. Seçim sonuçlarına göre oy çokluğu ile Balıkesir Barosu'nun Yönetim Kurulu şu şekilde oluşmuştur: Birinci Başkan Süleyman Sadi Bey, İkinci Başkan Mustafa Necati Bey, Yazman Mehmet Sait Bey. Yönetim Kurulu Üyeleri ise; Süleyman Sadi Bey, Mustafa Necati Bey, Mehmet Sait Bey, İbrahim Ethem Efendi, Bahur Bey, Mehmet Esat Bey'dir⁵⁸.

İbrahim Ethem Bey, Milli Mücadele yıllarında oldukça hareketli bir hayat sürmüştür. Bu sıkıntı ve mücadele dolu yılları; Balıkesir, Bursa, İstanbul, Ankara ve Demirci ile Manisa-Balıkesir-Kütahya vilayetleri kırsalında geçmiştir.

1920'de Balıkesir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine Ankara'ya gitmiştir. Dâhiliye Vekâleti Kalem-i Mahsus Şifre Memurluğunda iki ay kadar çalışmıştır. İki yıl aradan sonra tekrar devlet memurluğuna dönmüştür. Daha sonra Demirci'ye kaymakam olarak tayin edilmiştir. Çerkez Ethem hadiselerinde olumlu hizmeti görüldüğü için, Demirci Kaymakamlığı uhdesinde kalmak üzere Gördes Kaymakamlığı da kendisine verilmiştir. Gördes'te teşkil ettiği Akıncı Müfrezeleriyle düşman işgali altında bulunan Bigadiç ve Kula'ya müteaddit akınlar ve baskınlar yapmıştır. Yaptığı hizmetlerden dolayı TBMM Hükümeti tarafından ödüllendirilmiştir⁵⁹.

10 Temmuz 1921'de Yunanlıların Uşak'tan yaptıkları büyük taarruz üzerine ve Sakarya Muharebelerinde düşman gerilerinde kalmıştır. Yunanlılara teslim olmayarak dağlara çekilmiştir. Akıncı Müfrezeleri Reisi sıfatıyla jandarma ve gönüllülerden teşkil edebildiği kuvvetlerle düşman işgali altında olan yerlerde Yunanlılarla çete muharebeleri yapmıştır. Balıkesir ve havalisinde Yunanlıların hiçbir zarar yapmalarına meydan vermemek hususunda büyük hizmetleri görülmüştür. Zaferden sonra, bu hizmetlerinin karşılığı olarak İstiklal Madalyasıyla ödüllendirilmiştir⁶⁰.

57 İzmir'e Doğru, 24 Kânûn-ı sâni 1336.

58 İzmir'e Doğru, 29 Kânûn-ı sâni 1336.

59 İBA, Dosya No: 435; Mehmet Esat Serezli, a.g.e., s. 169; Ali Rıza Hakses, a.g.e., s. 194.

60 Mehmet Esat Serezli, a.g.e., s. 169; Ali Rıza Hakses, a.g.e., s. 194; İBA, Dosya No: 435.

Sonuç olarak; İbrahim Ethem Akıncı, iyi eğitim almış, iyi yetişmiş bir Osmanlı aydını olarak Milli Mücadelenin her safhasında yer almıştır. Vatanın bütünlüğünün ve milletin geleceğinin fikri ve hukuki savunmasında, silahlı mücadele ile savunulmasında yeri ön sıralarda olmuştur.

Üstün hukuk ve idarecilik bilgisine ilaveten karizmatik liderlik özellikleri ile “Demirci Akıncıları” gibi orijinal yapılar ortaya çıkarıp başarıyla sonuca götürmüştür. Bu noktada Milli Mücadele’ye önemli katkılar sağlamıştır. Oluşturduğu “Akıncı Müfrezeleri” onun iyi bir Türk tarihi ve hukuku bilgisi temeli olduğunu kanıtlamaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)*, Bilgisayar no: 02012662, Kutu no: 2/497, 520. 15.11.1949.
- İçişleri Bakanlığı Arşivi (İBA), Dosya No: 435 (İbrahim Ethem Akıncı dosyası).
- Demirci İlçe Nüfus Müdürlüğü Arşivi (DİNMA), İbrahim Ethem Akıncı'nın vukuatlı nüfus kayıt örneği.
- Selanik Vilayet Salnamesi 1325*
- İzmir'e Doğru, 21 Kânûn-ı sâni 1336, 24 Kânûn-ı sâni 1336, 29 Kânûn-ı sâni 1336.
- AHMAD, Feriz, İttihat ve Terakki 1908-1914, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995.
- AHMAD, Feriz, İttihatçılıktan *Kemalizme*, Çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996.
- AKINCI, İbrahim Ethem, *Demirci Akıncıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009.
- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)*, İstanbul: Kültür Koleji Yayınları, 1993.
- ALPASLAN, Teoman, *31 Mart Ayaklanması Yüz Yılda Ne Değişti?*, İstanbul: Kumsaati Yayınları, 2011.
- BAYCAN, Nusret, “Türk İstiklal Harbi'nde Terfi veya Takdirname ile Taltif Edilen Subaylar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: IX, Kasım 1992, Sayı: 25, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, ss. 127-280.
- BAYKARA, Tuncer, “Kuva-yi Milliye'nin Doğusunda Türk Devlet Geleneğinin Yeri”, *Kuva-yi Milliye'nin 90.Yılında İzmir ve Batı Anadolu, Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 6-8 Eylül 2009, I. Kitap*, Yayına Hazırlayan: Oktay Gökdemir, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi, 2010, ss. 130-137.
- BOLAK, Ahmet Aydın, “Alaşehir Kongresi'nin 66ncı Yıldönümü Vesilesiyle Milli Mücadelede Balıkesir Kongreleri İl İlgili Kısa Tebliğ”, *Milli Mücadele'de Balıkesir, Milli Mücadele'de Balıkesir (3-4 Mayıs 1986) Paneli Tebliğ Metinleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul: Kent Basımevi, 1986, ss. 121-177.
- CİCİOĞLU, Hasan, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişim)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1985.
- DEMİR, Fevzi, *Osmanlı Devleti'nde II.Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914*, Ankara: İmge Kitabevi, 2007.

- ERGİN, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, Cilt 3-4, İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- ESKİ, Mustafa, *Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.
- HAKSES, Ali Rıza, *Muğla Mentеше Büyükleri*, Muğla Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yılı Dönümü, Muğla: [byy]1999.
- İLGÜREL, Mücteba, *Milli Mücadelede Balıkesir Kongreleri*, İstanbul: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.
- KANSU, Aykut, *1908 Devrimi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- KOÇER, Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*, Ankara: Uzman Yayınları, 1987.
- KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- KURAN, Ahmet Bedevi, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- MAZOWER, Mark, *Selanik Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430-1950*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Alfa Yayınları, 2013.
- Mehmed Nazım, *Mekteb-i Hukuk Günlerim*, Yay. Haz. Ali Adem Yörük, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2012.
- OYMAK, Altuğ, *Kuvayi Milliye'den Bugüne Balıkesir Barosu*, Balıkesir Barosu Yayınları, İzmir: Uşşak Matbaası, 2006.
- ÖZER, Fuat, "Mustafa Necati Bey (1894-1 Ocak 1929)", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 13, Mayıs 2005, Balıkesir, ss. 165-188.
- ÖZER, Fuat, "Milli Mücadelede Balıkesir ve Mustafa Necati", *Mustafa Necati Sempozyumu*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1991, ss. 209-216.
- SEREZLİ, Mehmet Esat, *Memleket Hatıraları*, Cilt II, Yayına Hazırlayanlar: İbrahim Şirin-Faruk Yavuz, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012.
- SORGUN, Taylan, *İttihat ve Terakki Devlet Kavgası*, İstanbul: Beyaz Balina Yayınları, 2001.
- UNAT, Faik Reşit, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi II. Abdülhamit'in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- UYKUCU, Kürşat Ekrem, *İlçeleriyle Birlikte Muğla Tarihi (Coğrafyası ve Sosyal Yapısı)*, İstanbul: As Matbaası, 1968.
- VANDEMİR, Baki, *İstiklal Harbinde Demirci Akıncıları (Gerilla)*, İstanbul: Askeri Matbaa, 1936.
- Yüzbaşı İshak Hakkı Bey, *1920'de Balıkesir*, Sadeleştiren Mustafa Aşkar, Balıkesir: Alem Basımevi, 1997.
- http://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html Erişim Tarihi: 21.01.2015.
- <http://www.balikesirbarosu.org.tr/tarihce.html> Erişim Tarihi: 19.06.2013.
- Burhan Cahit Akıncı ile 09.08.2012, 23.10. 2012 ve 11.05.2013 tarihli görüşme.
- Turhan Doğan Akıncı ile 23.07.2012 ve 22.06.2014 tarihli görüşme.

FRANSIZLARIN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA SÖMÜRGE ASKERLERİNİ KULLANIMI

*Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ**
*Dr. Faruk TÜRKÖZÜ***

Giriş

Fransızlar, Birinci Dünya Savaşı öncesi ve esnasında mecburi askerlik sistemini uygulamıştır. Bunun yanında özellikle sömürgelerinde isteğe bağlı askerlik ve paralı askerliği de belli ekonomik menfaatler karşılığında uygulaya gelmiştir. Sömürgelerden asker toplamak Roma'dan Çin'e, Büyük Britanya'dan Osmanlı İmparatorluğu ve İspanya'ya kadar bütün büyük devletlerde ortak olarak görülen evrensel bir uygulamadır.

Fransızlar, Osmanlı Alman işbirliğiyle ilan edilen "Cihad" propagandasına en başından beri karşı önlemler almış, bir miktar tedirginlik yaşasalar bile ilerleyen zamanlarda almış oldukları karşı tedbirler ile bu durumu aşmışlardır.

Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Asker Toplama Sistemi

General Charles Mangin, güçlü bir sömürge deneyimiyle Büyük Savaş'tan kısa bir süre önce, 1910'da Fachoda Seferi'ne siyahi kuvvetlerle katılmıştır. Mangin "La Force Noire" isimli yarbay iken yazdığı kitabında, sömürge askerlerini, Fransız İmparatorluğu için Almanya ile çatışma halindeyken meptropol (Fransa'nın şehirleri) nüfusunun zayıflığını tazmin edecek tükenmez beden kaynağı olarak dile getirmişti.

* Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi.

** Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

“Birlikler içinde buldukları tüm jeopolitik sorunlardan haberdar değiller, şeflerinin ve komutanlarının sözüne sadakatle itaat ediyorlar, sorumluluklarını beyaz askerler kadar yerine getiriyorlardı”. Bunların bir kısmı para kazanmaya odaklanmış dini duyguları yok denecek kadar az, zeka yaşı düşük, bir kısmı menfaatçi, ancak büyük bir kısmı dini yada resmi liderleri gönderdiği için gelmiş olan ve zoraki köylerinden, kentlerinden toplanan insanlardı.

Kuzey Afrikalılar, iyi eğitilmiş, iyi kadrolaşmış ve hava koşullarına çok dirençli olmalarıyla göreve en yatkın olmakla öne çıkmaktaydı. Fransız ve İngiliz imparatorlukları, kendi aralarında modern Afrika toplumlarının siyasi sistemini belirlemişlerdi. 1900’le birlikte Fransa sömürge alanı, Senegal’in Atlantik kıyı bölgelerini, Gine’yi ve Dahomey’i içine alan büyük bir bölgeyi ihtiva ediyordu. 1899 ve 1922 tarihleri arasında Sudan, Nijer ve Moritanya, Fransa’nın geniş bir kolonisi haline getirilmişti. Yukarı Volta 1919’da sömürgeye dahil olmuştu.¹

Fransa’nın Askere Alma Şekilleri

Avrupa’daki savaş gayreti, sömürgelerdeki savaşa ve yerli insanların arttırılmış ekonomik sömürüsüne ek olarak Birinci Dünya Savaşı, ayrıca sömürge dünyasından Avrupa’ya benzeri görülmemiş ölçüde göçe tanık olmuştur. Sömürge ve yarı sömürge bölgelerden Avrupa’ya geçici göçmenler savaş işçileri ve askerler akın etmiştir.

İslâm ve Fransız vatandaşlığı 1918 yılındaki askere alımlarda, yerli birliklere vatandaşlık verilmesi hususundaki en büyük tartışmalar, Müslümanların “*şahsi hali (status personnel)*” ile Fransız vatandaşlığının gereklerinin çatışması ve Fransız yöneticilerin bu durumu kabullenememesi büyük bir sorun teşkil etmiştir. Garip bir şekilde bu durum, Senegalli Müslüman askerler için geçerli olmamıştır. Muhtemelen bunun sebebi, “*originaires*”in sayısının az olması ve Diagne’nin parlamentodaki büyük çabalarıydı. Lamine Gueye, doktora tezinde Müslüman askerlerin *status personel* durumunun görünenden çok daha büyük bir problem olduğunu belirtmiş, “*Fransızlar, bugüne kadar kolonilerini, yüksek medeniyet seviyesine erdirmeye çalışırken, Kuran/şeriat kanunlarını Fransız vatandaşlığı ile bastırarak veya bağdaştırmak zorunda kalmamışlardı*”, tespitinde bulunmuştur.²

1 Marc Ferro, Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine, Sömürgecilik Tarihi, (Çev: Muna Cedden), İstanbul 2002, s. 97.

2 Christian Cohler, agm, s. 112-114.

Fransız yöneticiler, konu Kuzey Afrika olduğunda Güney kadar iyimser değildi ve şeriat kanunları ile Fransız kanunlarını bağdaştıramıyorlardı. Savaş zamanında Fas, Cezayir ve Tunus'taki Müslümanların vatandaşlığa kavuşturulması üzerine yapılan tartışmalarda Fransız Yöneticiler, İslâm ve Fransız olma kavramlarını bir araya getirmede oldukça güçlük çekmişlerdir. Bu problemlerin sebebi Müslümanlara verilmiş olan *status personel* durumu idi. Bu özel ayrıcalık Müslümanları Fransız vatandaşlığından uzak tutmaktaydı. Dahası Fransız ve İslâm kanunları özellikle aile ile ilgili konularda doğrudan çelişki içindeydi.

Cezayirliler, bu tarz tartışmalar başladığında tartışmaların odak noktası olmuşlardı. Özellikle Avrupalı yöneticiler, Kuzey Afrikalıların vatandaşlığına kesinlikle karşı çıkmışlardır. Bu tarz itirazlar özellikle siyahi Afrikalılar ve Güneydoğu Asyalılar söz konusu olduğunda, bu yaklaşım epey güç kazanmaktaydı. O dönemdeki Cezayir genel Valisi'nin de ifade ettiği gibi bu topluluklar "*geliştirilebilir/mükemmelleştirilebilir beyazlar*" dan tamamıyla ayrılmışlardır.³

Kuzey Afrika ülkeleri arasında Fas ve Tunus'un manda altındaki ülkeler olması, vatandaşlık hakkı tartışmalarını daha da karmaşık hale getiriyordu. Çünkü Fransızlar, yerli yöneticilerin sözde egemenlik haklarına saygı duymak zorundaydılar. Bu yöneticilerin halkını vatandaşlığa almak bu problemi çözmek için etkili bir yol değildi. Kendisini Fransa'nın bir parçası olarak gören Cezayir için durum farklıydı. Avrupa'dan gelerek Cezayir'e yerleşenler, yerli halka politik haklar verilerek onların güçlendirilmesine ve kendi güçlerinin ve saygınlıklarının azaltılmasına kesinlikle karşı olmuşlardır.⁴

III. Napolyon döneminde 14 Haziran 1865 yılında çıkarılan yasayla Cezayirli Müslümanlarının durumu yasayla düzenlenmiştir. Cezayir yerlilerinin Fransız oldukları ancak *status personel* sebebiyle tam vatandaş olmadıkları ifade edilmişti. Liberal politikacılar cumhuriyetin eşitlikçilik kavramına uygun olacak şekilde Cezayirli Müslümanlar'ın bu sorununa çözüm bulmak için uzun yıllar boyunca çaba göstermişlerdir. Özellikle 1914 yılından sonra bu tartışmalar alevlenmişti. Çünkü Birinci Dünya Savaşı boyunca yaklaşık 175.000 Cezayirli, Fransız ordusunda görev almış, tüm yerli birliklerin üçte birini ve Kuzey Afrika'dan gelenlerin neredeyse üçte ikisini oluşturmuşlardı.

3 Christian Cohler, agm, s. 119.

4 Christian Cohler, agm, s. 120.

1865 yılındaki yasal düzenleme her ne kadar Cezayirlileri Fransız milletine daha da yaklaştırmış olsa da, aynı zamanda da millet kavramıyla vatandaşlık kavramının dini farklılıklar kaynaklı olarak ayrıştırılmasına sebep olmuştu. 1836 yılının başlarında Cezayirliler artık yabancılar olarak düşünülmemektedir. 1862 yılında Cezayir Mahkemesi “yerlilerin vatandaş olmadıklarını ancak Fransız olduklarını” dile getiren bir açıklama yaptı. 1865 yasasıyla da “Müslüman yerliler Fransız’dır. Ancak yerliler İslâm kanunlarına göre yönetilmeye devam edecekler”, denilerek, Fransız vatandaşlığı ve İslâm arasındaki çelişki resmileştirilmişti. Bir diğer deyişle, Müslüman Cezayirliler, Fransız milletinden olabilirlerdi. Çünkü Cezayir bir koloniden ziyade, Fransa’nın bir parçası olarak görülmekteydi. Ancak vatandaş olmazlardı. Çünkü Fransız yasalarına tabi değillerdi.⁵ Ancak bu durum yasal anlamda birçok tartışma yarattı ve özellikle hukukçular bu duruma en fazla itiraz eden kesim arasında yer almaktaydı. Hukukçulara göre yerli Cezayir halkının vatandaşlık verilme çalışmalarının bir parçası olması çok saçmaydı çünkü yalnızca yabancılar böyle bir çalışmanın parçası olabilirlerdi. Halbuki Cezayir zaten Fransa’nın bir parçasıydı dolayısıyla tüm Cezayir halkı da Fransız vatandaşıydı.

Öte yandan Cezayirlilerin dini ve inancı, onları, Fransızlara yabancı yapmaktaydı. Cezayirlilerin statüsüyle ilgili yasada İslâm dininin Fransız milli kimliğine aykırı olduğu çok önceden belirtilmişti. Charles Robert Ageron’un kendi notlarında da belirttiği gibi “Müslümanlar vatandaşlıkla kul/teba olma arasında karışık bir pozisyondan yararlanmaktaydılar”. Bu belirsiz durumdan kaçabilmek için bir Müslüman’ın 21 yaşını geçtikten sonra *status personel* durumunu reddederek koloni yönetimine vatandaşlık için başvurması gerekiyordu.

Broşürün yazarı Araplara Fransız vatandaşlığının her hakkı verildiği takdirde, Arapların orduya gönüllü olarak hizmet edebileceklerini kabul etmekteydi. Ancak şu anda hiçbir karşılık beklemeden savaşmaktaydılar. Müslüman askerler onları savaşa zorlayan bu şartlara itaat etmemeliydiler. Broşürde; kan ve fedakarlık bekleyen, Müslümanları en aşağı seviyede gören, *insancıl ve yüce Fransa’nın* esasında yalnızca Fransızlara değil, aynı zamanda Yahudilere ve hırsızlara da hizmet verdiğinin yazılmış olması gayet dikkat çekicidir.

Sömürgeler yalnızca savaşın piyonları değillerdi. Sahiplerine menkul ve gayrimenkuller tedarik ettirmişlerdi. 1917 ve 1918 yıllarında Cezayir ve

5 Christian Cohler, agm, s. 121.

Tunus'taki hasatlar çok kötüydü. Kıtılık vardı. Şimdiye kadar ithal edilmiş mallar, ev yapımı mallar ile değiştirilmişti. Kuzey Afrika endüstrisinin genişlemesini geriletmiş, sürdürülebilir endüstriyel süreç bu yeni endüstriyi yok etmişti.⁶

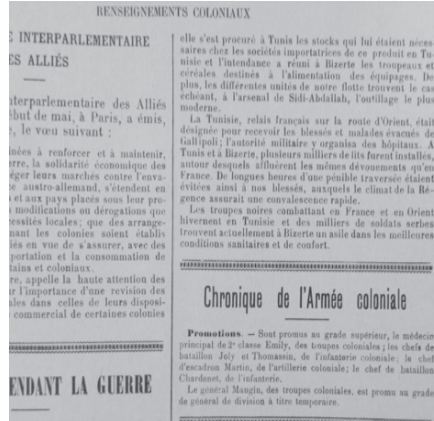
1914 yılının sonunda Fransız Savaş Bakanlığı, "Kuzey Afrikalıların ahlaki ve sivil eğitiminin Fransız vatandaşlığının gereklerini yerine getirmek için yeterli olmadığını, ancak savaş sırasında Fransız gayesine göstermiş oldukları cesaretin, sadakatin ve bağlılığın yerli halkı, Fransız vatandaşlığı haklarına günbegün daha da yaklaştırdığını" dile getirmişti. Oysa Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde devşirmeler, rahatlıkla en kritik mevkilere getirilebilmiştir. Hele o şahıs bir de savaşta yararlılık göstermişse padişahın veziri, sağ kolu bile olabilirdi.

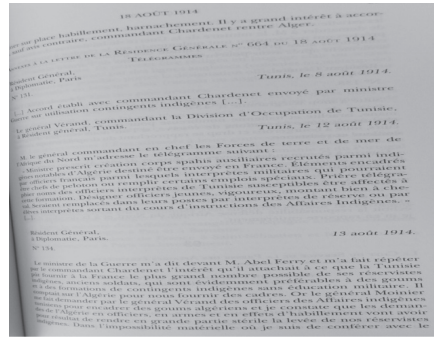
Resim-3: Afrikalı Yaya Avcı Askerlerin Kıyafetleri⁷

6 Christian Cohler, agm, s. 122.

7 Archive de L'Etat de Maroc, Dossier Entre Deux Guerre, Bultens de Maroc page: 3, anne.1917.

Belge 1: Fransa Hükümeti'nin belli periyotlarla yayınladığı cephelerdeki birliklerle ilgili durumları ve gelişmeleri anlatan genellikle her sömürge ve himaye ülkede ayrı ayrı başlıklarla çıkartılan aylık gazetedir.⁸

Belge-2: Fransız makamları tarafından yazılan ve Tunus İşgal Kuvvetleri Komutanlığı'ndan cephede savaşmak amacıyla asker talebini gösteren yazı⁹.

- 8 Bu gazete 1916 yılına ait Tunus arşivlerindeki çalışmalarda görülmüştür. Tunus Sömürge Birliklerinin gerek Sırbistan ve gerekse Çanakkale'de Osmanlı karşısında cepheden kaçan, yaralı olarak Tunus'un Bizerte şehrine dönen ve orada nekahet/bakıma alınanların durumları anlatılmaktadır. Fransızlar, başlangıçta Sömürge Birliklerine Almanlara karşı savaşacaklarını ve Osmanlı Halifesi'ni kurtarmak için savaşçı olduklarını söylese de ilerleyen zamanlarda Kuzey Afrikalı askerlerin sadakatlerini gördükten sonra, pek fazla karartma uygulamaya gerek görmemişlerdir. Cephedeki durumları, gazetelere yansıtmışlardır. Bu aşırı güven-den ve metropolde yeterli asker olmamasından dolayı, Afrikalı asker sayısı 1917'den sonra zorunlu alma yöntemiyle mevcudunun iki katına çıkarılmıştır. Fransız ordusundaki siyah ayaklar ve Müslüman askerlerin toplamı, Fransız ordusunun %30'unu bulmuştur. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Levant'da (Doğu'da) sömürge asker sayısı %50 ile %60 arasında değişmiştir. Metropol askerleri; daha çok Anavatan'ın savunmasındaki kara kuvvetlerine ait tümenlerde ya da hava kuvvetleri, tank birlikleri, topçu birlikleri gibi kritik birliklerde görev almışlardır. Üst rütbelerin tamamına yakını Fransız'dır. Fransız olup Kuzey Afrika'da doğan büyüyen kimselerden subay olanlar, bu Müslüman Sömürge birliklere komutan olarak atanmıştır. Kuzey Afrikalı Müslüman subaylar yok denecek kadar azdır. Olanların da yüzbaşından yukarı rütbelere çıkmasına izin verilmemiştir. Afrikalı Müslüman astsubay, az da olsa vardır. Subay ve astsubay veya sözleşmeli sömürge Müslüman askerlere, Fransız emsallerine göre daha az ücret verilmiştir.
- 9 Fas Devlet Arşivleri, Documents Diplomatiques Français, 1914, (3 Aout-31 Decembrer) s. 83.

Fransa'daki tüm yöneticiler bu konuda atılacak herhangi bir adımın yetersiz kalacağını bilmekteydiler. Çünkü Fransız tarafı ne kadar isteksizse bu konuda Müslümanlar da bir o kadar *status personel* durumlarını muhafaza etmek istemekteydiler. Savaş Bakanlığı'ndan Albay Jules Hamelin'e göre; her ne kadar Müslümanlar, Fransız vatandaşlığına geçmeyi bir nevi döneklilik olarak görüyorlarsa da, yerli halka tam vatandaşlık haklarının verilmesi Fransa'nın ödemesi gerek bir borçtur.

Bir kesime göre ise bu hakları yerlilere vermek oldukça gereksizdi. Çünkü Fransız generaller, yerli halkı paralı askerler olarak görmekteydiler ve Fransa bu askerlere verdiği yüksek maaşlarla borcunu fazlasıyla ödemekteydi. Bir Fransız general mektubunda "*yerli askerler paralı askerlerdir ve hizmet ettikleri kadar değer görmekte-dirler*" demektedir. Faslı askerlere komuta eden başka bir subay ise "*Bizim Faslı askerlerimiz savaşıdır. Orduya vatanları olmayan Fransa'ya olan sevgileri için katılmadılar. Onların arasında henüz bir vatan duygusu gelişmiş bile değil. Onları yalnızca paralı askerler ve savaşılar olarak değerlendirmek en iyisi olacaktır*" demişti.¹⁰

1915 yılında İçişleri Bakanlığı'ndan Hamelin ve Georges Béze, Avrupa'da savaşıyan Kuzey Afrikalılara vatandaşlık verilmesi için bir yasa tasarısı hazırlamışlar ve parlamentoya sunmuşlardır. Bu tasarıyla ilgili hemen göze çarpan bir problem vardı. O da Tunus ve Fas'ın manda ülkeler olarak Cezayir'den ayrılıyor olmasıydı. Tunus'taki Fransız generalinin de belirttiği gibi Tunusluların manda altındaki bir ülke olarak bu yönde hiçbir talepleri yoktu. Çünkü bu durum, onlara seçme hakkını tanımayacaktı. Vatandaşlık için gereken koşulları sağlayan kişiler dahi *status personeli* bırakarak dinden dönmek ve toplumdan dışlanmak gibi bir durumu asla kabullenmek istememişti.

Lyautey, manda ülkelerde uygulanacak böyle bir yaklaşıma kesinlikle karşı olmuştur, Çünkü Faslılara vatandaşlık hakkının verilmesi, Fas Sultanı'nın otoritesine doğrudan karşı gelmek anlamına gelecekti ki Fransa demokratik bir ülke olarak Sultan'ın sözde egemenliğine saygı duymak zorundaydı. Faslı askerlere vatandaşlık vermek onları doğrudan Sultan'ın himayesinden çıkarmış olacaktı. Lyautey'e göre Faslılar, kendileri Fransız vatandaşı olmaya karşıydılar ve bu bir zorlamaya dönüşürse asker toplamada sıkıntılar çıkabilirdi. Faslılar, Fransızların kendilerini zorla "*Rumileştirmek*" istediklerini düşüneceklerdi.¹¹

10 Cristian Cohler, agm, s.123.

11 Christian Cohler, agm, s.124.

Fransa'nın yalnızca iki yıldır bulunduğu bir bölgede, siyasi sistemi değiştirmesi pek akıllıca gözüküyordu. Sultanlıkla yönetilen Tunus halkına seçme hakkının verilmesi, hiçbir anlam taşımayacaktı. Üstelik Müslümanların, Fransız vatandaşlığını istemedikleri göz önünde bulundurulduğunda, onları kendi toplumları içinde aşağılayıcı durumlara düşürmek, yani dönekle suçlanı hale getirmek ayrı bir çelişki yaratmıştı. Lyautey, ısrarla bu halklara verilecek en güzel ödülün maddi ödüller olduğunu ve bu insanlara iş, para, statü ve korunma sağlanmasını dile getirmişti.

Tüm bu itirazlara rağmen CIAM, Hamelin ve Beze'nin yasa tasarısını 25 Ocak'ta onayladı. Komisyon başkanı Abel Ferry'e göre bu tasarımı yalnızca Cezayir ile sınırlandırmak çok dar bir bakış açıdır. Hükümetin istediği etkiyi yaratamazdı. Almanya, o sıralarda bu bölgelerde Panislâmizm düşüncesini yaymakla meşguldü ve Fransa bu propagandayı durdurmak için adım atmak zorunda kalmıştır.

Bu yasa tasarısına karşı bir çok tepki oluştu. Özellikle Kuzey Afrikalı general yöneticiler, bu duruma oldukça karşıydılar. Çünkü Paris'tekilerin Kuzey Afrika'daki durumu ve halkı yeterince anlamadıklarını düşünmüşlerdi. Öncelikli olarak Kuzey Afrikalı erkekler, bu tasarıya ve Fransız vatandaşı olmaya kesinlikle karşıydılar. Çünkü eşleri ve çocukları yasal haklara sahip olacaklar ve mülkiyet haklarını isteyeceklerdi. Ayrıca erkeklerin hiçbirisi Fransızca bilmiyorlardı ve çocuklarının da öğrenmesini istemiyorlardı. Fas'ın yönetici generali Alpetite, Paris'e yazdığı mektupta; *"Fransızların cephede savaşan askerlere borcunu ödemek istemesinden dolayı yerli halkın ailelerinin, geleneklerinin ve dinlerinin yok sayılması büyük bir hata olacaktır. Yerli halkın bunu yalnızca Fransızların kendi dinini yayma çabası, baskı veya propaganda olarak algılayacağını ve askerler Fransız yasalarına göre kendi eşlerinin üzerine bir eş daha almayacaklarını ve kızlarıyla oğullarının aynı mülkiyet haklarına sahip olacaklarını öğrendikleri anda buna karşı çıkacaklardır"* demişti.

Alpetite, Nisan'da Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir raporda, Müslümanların Fransız vatandaşlığı için uygun olmadığını ispat edecek spesifik örnekler de vermişti. Salah Manoubi bin Manouba¹², vatandaşlık hakkını elde etmişti. Ancak zihniyeti diğer Müslümanlar gibi aynı kalmıştı. Fransız olma durumunu yalnızca yasal işlerde öncelik sağlamak için kullanıyordu. Onun dışında Müslüman geleneklerine göre evlenmişti. Eşi,

¹² Fransız vatandaşlığını almaya ilk hak kazanan Kuzey Afrikalı eski bir lejyon askeridir.

evden dışarı çıkmıyordu. Diğer Müslüman kadınlar gibi giyinmekteydi. General'in verdiği başka bir örnekte ise Balit Ouali ben Rabah'tan bahsediliyordu. O Katolik geleneklerine göre misyonerler tarafından büyütülmüş, Fransızca konuşan ve Avrupalı gibi giyinen bir kişidir. Eşinden ayrıldığını ve iki yıldır yalnız yaşadığını belirtmektedir. Ancak herhangi bir resmi kayıt bulunmamaktadır. Bu da Müslüman geleneklerine göre evlenip boşandığını ve tek bir sözle eşini bıraktığını göstermektedir. Umut verici olan ise yakın bir zamanda kilisede Katolik bir bayanla evlenecek olmasıydı. Rabah'ın asimile olduğunu gösteren tüm bu işaretlere rağmen, dışarı çıktığında geleneksel Müslüman başlığı olan chechia/fesi taktığı bilinmektedir. Alpetite, bu örneği vererek, bu kadar asimile olmuş bir adamın bile Fransız vatandaşlığının gereklerini yerine getirmekten oldukça uzak olduğunu ve yerli halkın bu kıvama dahi gelmesinin mümkün olmadığını anlatmak istemiş olmalıdır.

a. Özendirerek Askere Alma (Gönüllülük Usulü)

İngiliz kolonileri, askerlik için gönüllü olmamıştı. Ama Fransızların Kuzey ve Batı Afrika'daki askere alım politikaları, gönüllü askerlik ve zorunlu askerlik uygulamasına dayalıydı. 1912'de Fransa parlamentosu bazı yasalar çıkarmıştır. Bunlar gönüllü askerlik yavaş yürürse Fas hariç, Batı Afrika, Cezayir ve Tunus'ta zorunlu askerlik uygulamasına gidileceğine dairdi. Zorunlu askerlik savaş uzun sürdükçe önemini arttırmıştır. Bu konuda yerli yönetim ve askeri yöneticilere bir çok resmi istek gitmiş, savaş öncesi anlaşmalar hatırlatılmıştır.¹³

1915 yılında Cezayir'de, 14.500 zorunlu askerin sadece 2.500 adedi askere alınmıştır. Bu oran savaşın ikinci yarısında dramatik olarak değişmiştir. 1917'de Fransa, ordusuna 6.261 gönüllü ve 25.925 zorunlu asker almıştır. 1917/1918 kışı Paris'teki hükümet Batı Afrika'daki askere alım işlerinin kaldığı yerden devam etmesi kararını verdiğinde, Vollenhove, umutsuzca şunları yazmıştır:¹⁴

"Sömürge askerlerin, yerlilerin hiçbiri asker olmak istemiyor ve biz kimseyi ikna ederek askere alamayacağız. Eğer gerçekten onları askere almak istiyorsak, genel bir başkaldırı riskini göze alarak ve zor kullanarak askere almamız gerekecek."

13 Documents Diplomatique Français, 03 Aout 31 Eylül 1914 Paris Imprimerie National 1999, s. 17.

14 Richard S. Fogarty, Race and War in France Colonial Subjects in the French Army, 1914—1918, John Hopkins University Press, Baltimore 2008, s. 96.

Embitterred¹⁵, 1918 Temmuz'unda görevinden istifa etmiştir.Yeni askere alım işlerini koordine etmesi için Fransız hükümeti yönetici generalin yanına, Batı Afrika Cumhuriyetleri Komiserini görevlendirmiştir. 1917 yılında Diagne,¹⁶ Fransız Parlamentosu'nun muavin seçtiği ilk siyahtı. Bazı Afrika asıllı Amerikan liderleri gibi o da savaşın, haklara ulaşmak için kullanılmasını yanlıydı. 1918 Eylül'ü itibarıyla 77.000 askere alım yaptı ve daha birçok askerin alım yapılabileceği umudunda idi. Fakat bu insanlardan bir çoğu savaş bitmeden askere alınamamıştır.

Batı Afrika'daki askere alım memurları, askere alım işine Kuzey Afrika'daki meslektaşlarına nazaran daha iyimser ve barışçıl bakmıştı. Cezayir yönetici generali Charles Lyautey, 1916 da Arapların askere alınacakları hakkında duyuru yapmıştı.

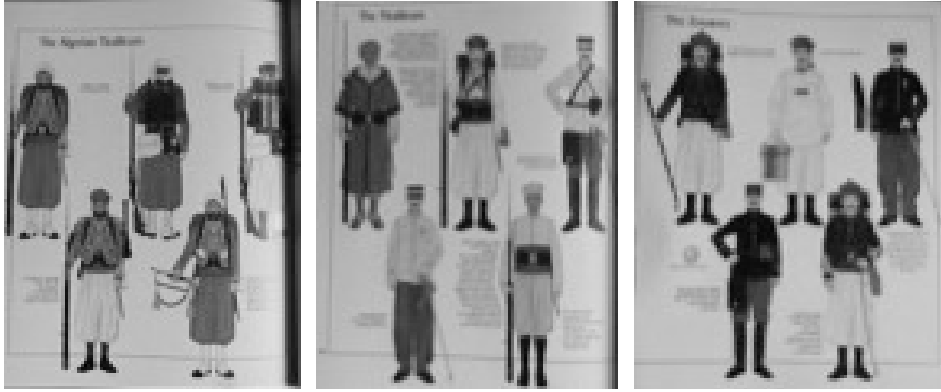
Burada Camelin, tarafından Senato ve Fransa Meclisine sunulmak üzere hazırlanan raporunda; Fransa'nın sömürgelerinden asker toplaması gerektiğinin altını çizmiş, General Mangin gibi bu konuların başarılı öncülerinin uygulamalarından yararlanılmasını önermiş ve askere alımı sistematik bir hale getirmeyi tavsiye etmiştir. Özellikle Sömürgelerin toplamda 50 milyon nüfusa sahip olduğunu hesaplayarak asker ihtiyacının 30.000 kadar olduğunu, bunun da üç yüzde bir gibi bir orana tekabül edeceğini, bu kadar miktarında gönüllü ve paralı asker alımlarıyla çözülebileceğini söylemektedir. Ancak asker alma görevlileri ailelere kadar görüşme başlatmış, askere gelenlere çabuk ve yerinde ödeme büroları kurulmuş, 200 Frank'tan başlayan ücretler sunulmuş olmasına rağmen arzu edilen rakama ulaşamamıştır. 1917 de Rus Devrimi'nin olması, Arap isyanları ve cepheden dönenlerin anlattıkları olumsuz haberler, Kuzey Afrika'da özellikle isteksizliği artırmıştır. Fas'ta isyanlar ve direnmelerde artışlar olmuştur. Cezayir ve Tunus'ta hoşnutsuzluklar oluşmuştur.¹⁷

Takip eden senede Charles Lyautey, 1918 deki hükümetin askere alım politikasına karşı çıkmıştır. Çünkü reşit yaşta olmayanlar da askere alınmıştır. General Lyautey, şunu söylemişti: *“Gelecek Kasım ayı için alım yapmamıza rağmen, kabile askerlerinin yaşı küçük”*.

15 Embitterred, Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Fransa'nın sömürgelerdeki askere alma işlemlerini düzenleyen general düzeyindeki askeri yöneticiye verilen ad.

16 13 Ekim 1872'de Senegal'de doğmuş, 1934'te Fransa'da ölmüştü. Özellikle 1892'den 1914 yılına kadar AOF ve AEK'de Fransa Kolonyal Yönetimi'ne katkılarından dolayı, Fransız Parlamentosu'na Diagne yerli halkın sorunlarını meclise direkt olarak iletmekle ve onların haklarını takip etmekle görevli olarak ve Fransız sömürge yönetiminin tavsiyesi ile seçilmiştir.

17 Service Historique de la Defence 7 N 2126.

Resim-4: Birinci Dünya Savaşı başlarken Fransız sömürge askerlerinin kıyafetleri¹⁸

1915 yılında Yedinci Alay Cezayirli Nişancı Taburu'ndan yerli Teğmen Boukabouya Rabah, Fransız ordusunu terk ederek Almanlara ve Osmanlılar'a hizmet etmeye başlamıştır. İstanbul'da "*Fransız ordusunda İslâm*" adlı bir bildiri yayınlamıştır. Rabah, tüm Müslümanları Fransızlara karşı birlik olmaya ve kutsal bir savaşa katılmaya çağırmıştır. Rabah, özellikle Fransız ordusundaki yerlilerin alt rütbelerde kullanılmasından ve Fransız subayların yerli halka karşı ırksal bir nefret duymasından yakınmıştır. Rabah'a göre; Fransız subaylarla eşit rütbeye kazara gelmiş yerli askerlere karşı ayrımcılık yapılmış, hatta alt rütbelere olan Fransız askerleri, yerli komutanlarına saygı göstermemişlerdir.¹⁹

Fransız Ordusuna karşı propaganda amaçlı oluşturulan bu bildiride en göze çarpan konu; birliklerde bulunan beyaz ve beyaz olmayan askerlerin emir-komuta sıralamasındaki hiyerarşik sıralamasıydı. Öncelikli olarak Fransız ordusu, yerli birliklere komuta edecek subayların belirli özelliklere sahip olmalarını istiyordu. Bunlar yerli halkın da arzu ettiği gibi "*baba oğul gibi*" davranacak komutanlardı. Ancak bu tarz babacan tavırlara sahip Fransız subaylar bulmak oldukça zordu. İkinci olarak da yönetimde yetki sahibi olmuş yerlilere karşı Fransızların politikası oldukça çelişkiliydi. Her ne kadar Fransızlar, Boukabouya'nın "*hor görme ve ırklarını aşışılama iddialarına*" karşı çıksalar da stereotipler ve ırkçı yaklaşımlar kadar askeri kaygılar da orduda bu tarz bir hiyerarşinin oluşmasını sağ-

18 Officers Solodiers of The French Army During The Great War, Volume 1.1900-1914, Histoire Collections 08-Paris France s. 34, 45 ve 47.

19 Richard S. Fogarty, a.g.e. s. 98.

lamıştır, denilebilir. Ordunun planlanmasına göre yerli askerler, Avrupa'da konuşlandırılmıştır.

Sömürge askerlerinin yönetiminde, daha önce kolonilerde yerli birliklerle çalışmış olan beyaz subaylar tercih edilmiştir. Fransız personelin bu konudaki baskın tavrı, çocuksu olduklarını düşündükleri yerli birliklere babacan, yol gösterici ve koruyucu olarak davranmaktı. Fakat bu sözde korumacı yaklaşım, esasında ırkçı bir tavrı yansıtmaktaydı. Çünkü yerli halktan gelen biri, doğrudan "*officiers indigens*" diye adlandırılmaktaydı ki, bu durum Fransız Ordusunu, Fransızlar ve yerliler olmak üzere ırka bağlı olarak ikiye bölmüştür.

Yerli askerler için rütbe alarak yükselme imkânı vardı. Ancak genellikle yükselenler toplumda bilinen ve statü olarak zaten ileride olan ailelerin çocuklarıydı. Yerli halklar için her ne kadar orduda yükselme imkânı varmış gibi gözükse de, ırk faktörü tüm bunların önünde büyük bir engeldi. Bir çok askeri yönetici, yerli askerlerin beyaz askerlere emir vermek için yeterli seviyede olmadıklarını savunmaktaydı. Sonuç olarak, ırksal önyargılar cumhuriyetçi ideallerin, eşitlikçi yaklaşımının tam tersini ispat ediyordu.

b. Zorla Askere Alma (Zorunlu Askerlik)

Fransa ve Almanya 1871 yılından itibaren birbirlerini tehdit olarak görmüşlerdir. Fransa için kaybettiği Alsace-Lorraine bölgesi, hem ekonomik hem de askeri açıdan büyük öneme sahipti. Öte yandan Ren Nehri üzerindeki köprüler ve Belçika'nın güçlü savunmaya sahip olması, Fransa için diğer iki askeri strateji unsuruydu. Fransa için Almanya, Merkezi Avrupa'da olduğu kadar, sömürgeleri için de büyük tehdit oluşturuyordu. Çünkü Fransız askeri-ekonomik-siyasi gücünün temeli sömürgeler üzerine kuruluydu.

Bu nedenle ve Napolyon döneminden itibaren Fransa, yabancı lejyon birlikleri ve gönüllü birlikler yanında zorunlu askerlik sistemini de uyguluyordu. Ancak barış zamanında çok fazla birlik bulundurmuyordu. Savaş esnasında güçlü bir seferberlik sistemiyle kısa zamanda aktif ve ihtiyat birliklerine, bunun yanı sıra teritoryal (bölgesel) birliklere sahip oluyordu.

İşte bu sistemi özellikle 1917 yılında bir kararname ile Cezayir, Senegal başta olmak üzere birçok sömürgesinde uygulamaya koymak istemişti.

Ancak en başından beri çoğu Müslüman, bu gereksinimleri karşılama peki gönüllü olmadığı gibi, zorunlu askerliğe de doğal olarak hepten karşıydı.

Bu karşı tutumda, din kadar din dışındaki diğer faktörler de kesinlikle önemliydi ve Fransız işgalcilerin kını ve tutumu önemli bir politik boyut idi. Ancak İslâm'ın gereklerine olan bağlılık yerel halk için hayati önem taşımaktaydı. Müslümanlar için Kuran'ın kanunlarını reddetmek bir çeşit sosyal ve ahlaksal ölüm anlamına gelen dinden dönmek demek oluyordu. Bu durum da evliliklerin yasal olarak çözülmesi ve mal müsaderesi anlamına geliyordu.

Dinden dönen kişi Müslüman toplumundan dışlanarak lanetlenmiş bir birey olarak görülmekteydi. Çok az sayıda Cezayirli Fransız vatandaşı olabilmek için bu fedakârlığı yapmaya razıydı. Bu konuda 1865 ve 1915 yılları arasında Cezayir Valiliği'ne yalnızca 2.215 adet talep geldi. 1915 yılından sonra bu konu daha da alevlendi. Ancak her iki tarafın da bu duruma karşı olduğu tespit edildi. 1916 yılının başlarında bir subayın raporuna göre, kendilerine vatandaşlık verileceğini öğrenen Kuzey Afrika'lı askerlerin bu durumdan memnun olmadığı tespit edilmişti. Askerler Fransız vatandaşlığını istemediklerini ve kendi inançlarını bağlı olduklarını belirtmişlerdir. Subay'a göre bu çalışmanın tek amacı, "*Fransız ordusundaki boşlukları doldurmak için onlara vatandaşlık vererek zorunlu askerlik hizmetine tâbi olmalarını sağlamaktı.*"²⁰

Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, neden Fransız yöneticiler için vatandaşlık verme bu kadar büyük bir sorun haline gelmişti? Çelişkili bir biçimde, başlarda yerli halkın Müslüman bir kimliğe sahip olması vatandaşlık önerilerinin verilmesi için başlıca bir sebep olarak algılanmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğunun Fransa'ya karşı savaşa katılmasının ardından Paris Hükümeti, Fransız kolonilerindeki Müslümanların çıkarlarına yönelik iyi niyetinin, yalnızca lafta kalmadığını göstermek için çareler aramaktaydı. Yerli halka vatandaşlık vermek çok önemli bir çare olarak gözüküyordu. Çünkü Türkiye ve Almanya, hem cephedeki hem de Kuzey Afrika'daki Fransız Müslüman halk arasındaki anti Fransız propagandaların yayılması için çalışmaktaydı. Fransızlar 1916 yılının Şubat ayında Arapça yazılmış ve propaganda amaçlı broşürlere el koydular. Bu broşürlerde savaşa ölen Müslüman askerlerin Fransızlar tarafından

20 Richard S. Fogarty, a.g.e s. 102.

usulüne uygun gömülmedikleri ve Müslümanların sözde ikinci vatanları için zorla savaşa zorlandıkları yazmaktaydı. Broşürün yazarı Araplara Fransız vatandaşlığının her hakkı verildiği takdirde, Arapların orduya gönüllü olarak hizmet edebileceklerini kabul etmekteydi. Ancak şu anda hiçbir karşılık beklemeden savaşmaktaydılar. Müslüman askerler onları savaşa zorlayan bu şartlara itaat etmemeliydiler. Broşürde, kan ve fedakârlık bekleyen, Müslümanları en aşağı seviyede gören “*insancıl ve yüce Fransa*”nın esasında yalnızca Fransızlara değil aynı zamanda Yahudilere ve hırsızlara da hizmet verdiğini söylemekteydi. “*Mepris de la religion Musulmane*”ın yazarı, savaş döneminde Fransızların yerli halktan beklentileri ve askeri hizmetle vatandaşlığı bağdaştıran ideal cumhuriyetçi söylemler arasındaki bariz boşluğu akılcıca sömürmekteydi. Tam olarak da bu boşluk, Fransız yöneticilerin vatandaşlık çalışmalarını hızlandırmasına sebep olmaktaydı. Birçok politikacı Fransızlara yapılan hipokrasi/ikiyüzlülük suçlamalarının ve kötü inancın, asker toplama çabalarına balta vurduğuna inanmaktaydı. Savaş ilerledikçe, insan gücü krizi derinleşmekteydi ve Kuzey Afrikalılara vatandaşlık verilmesi daha da önemli ve etkili bir yol olarak görülmekteydi. Askeri gereksinimlerin vatandaşlık yasalarının çıkarılmasında büyük bir önemi olsa da cumhuriyetçi ideallerin önemi de yadsınamaz duruma gelmişti.

Camelin’in hazırladığı raporda da görüldüğü gibi Fransız Meclisi ve Senatosu aslında en başından beri paralı ve gönüllü askere alma yöntemleriyle asker istihdam etmeyi düşünmüştü. Bunun için her türlü tedbiri almıştı. Ancak çok fazla talep olmayınca ve gelenlerde özellikle Alman Cephesi’nde ağır kayıpların olması, askerlerde disiplinsizlikler, firarlar ve emir dinlememeler artınca, birde Temmuz ayında Rus Cephesi’nin çökmesi ve Almanların askerlerini Fransa Cephesi’ne kaydırması ve büyük taarruz hazırlıkları artınca Fransa’da Clemenceau büyük miktarda askeri birlik ihtiyacını zorla askere alma yöntemiyle çözmeye çalışmıştı. İşte bu dönemde Fransa’nın ilk siyah milletvekili Senegal’de Diagne büyük bir motivasyon yaratan telgrafını Senegal’in yerel liderlerine göndermiş, bu telgraf büyük bir etki yaratmış ve Senegal bunu zevkli bir görev sayarak bir defada 60.000 kadar asker göndermişti. Hatta bu olaydan Fransız yönetimi o kadar etkilenmişti ki, direkt olarak Fransa Savaş Bakanlığı’na bağlı çalışan sivil Sömürge yöneticilerinin kredi ve itibarı çok aşağılara düşmüştü. Aynı dönemde Cezayir’den de büyük miktarda zoraki taleple asker alımı olmuştu.

Diğer kolonilerden de asker alınmasına ve Fransa’nın Ortadoğu cephesinde fazla askeri birliği bulunmamasına rağmen Alman cephesindeki

durumun kritikliği, 100.000 kadar siyahi ve beyaz karma ABD askerinin Fransa karasına çıkmasını gerektirmişti. Ancak bu olaylardan sonra durum kontrol altına alınmış, Almanların 1918 başlarında şiddetlenen taarruzları yavaşlatılmış, bahar aylarında artık Fransa karşı taarruza kalkmış, Almanya'nın doruk noktasına ulaşması dolayısıyla durumu tersine çevirmeyi başarmıştı.²¹

1919 yılı sonlarına doğru sömürge coğrafyasında, 1919 yılına ait askere alma ve yazılma kuralları sönmeye yüz tutmuştu. Bütün Akdeniz ülkelerine ait askerliğe elverişli genç adamlar, askere çağrılmış olmaktan üzgündü. Fransız vatandaşlarının rejimiyle bu bölgelerin konumu çok farklıydı. Çoğunluğu Müslüman olan bu sömürge askerler, Fransız bayrakların altında çeşitli cephelere gönderildi. Bu süreç çetin bir serüvendi. Gerçekten de çok asker sevk edilmişti.1919-1922 yılları arasında, zorunlu olarak yerlilerden oluşan askerlerin oranı gün geçtikçe çoğalmıştı.

1922 sonlarına gelindiğinde toplam rakam 184.000 olmuştu. Bunların 104.000'i Tunus, Cezayir ve Faslıydı. Bir sonraki yıl, Savaş Bakanı Albay Fabry, 660.000 kişinin orduya katılacağını öngörerek yeni bir proje ve yeni bir sistem ortaya koymuştur. Barış zamanında Mağripli askerlerin sayısı bir yıl içinde 91.000 sayısına yükseltilmiştir.

Diğer kolonilerden de 99.000 kişi toplanmış ve toplamda 199.000 kişi askere alınmıştır. Bu, bütün ordunun % 30'nun Afrikalılardan meydana gelmiş olması demekti. 1919'da önce böyle öngöründe bulunulmuştu 600.000 kişilik ordu için 250.000 *yerli* asker alınmasına bel bağlanmıştı. Kimse artık bir savaş durumunda bunların Almanlara ve Fransa'nın diğer düşmanlarına karşı kullanılıp kullanılmayacağını, tartışmayı dahi düşünmez olmuştu.

c- Paralı Askerlik (Lejyonerlik)

Paralı askerlik birçok ülkenin ordularında Orta Çağ'dan itibaren uygulanan bir sistem olmakla birlikte Fransa, bu lejyonerlik kurumunu, en başından itibaren kendi anavatanını korumak ve Fransa'nın İngiltere'den sonra en büyük yüzölçümüne sahip kara sınırlarını korumak için paralı düzenli askerlere ihtiyaç duymuştu. Bu lejyon Etranger denilen profesyonel birliklerde İsviçre, İspanya, İtalya, Rusya, Almanya, Portekiz, Belçika, Malta, Doğu, Batı ve Kuzey Afrikalılar zaman zaman ve sırasıyla görev almışlardı. Ancak bu biriliklerde en fazla randıman alınan lejyon askerleri

21 Service Historique de La Defence 7 N 2126.

Kuzey Afrikalılar olmuştur. Bu bölgenin insanların gerek maddi imkânları artırılarak, gerekse vatandaşlık hakkı vererek askere alma durumları özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru çok artış göstermişti.

Yalnız Fransa, bu lejyon²² birliklerini dünyanın her tarafındaki sömürgelerinde bir şok birliği ya da hazır kuvvet olarak en öncelikle kullanmayı düşündüğünden personel seçimi ve eğitiminde çok özenli davranmakta idi. Bu birlikler başlangıçta sadece kara birlikleriyken, daha sonraları amfibi taşınabilen birlikler olmuş, İkinci Dünya Savaşı'na doğru havadan da nakledilebilen bir vurucu kuvvet haline dönüştürülmüştü.

Bu birliklere, "Yaban Kazları", "Dragon" (ejderha) gibi kod isimler takılmaktaydı.

Müslüman Sömürge Askerler ile Fransız Subaylar Arındaki İlişkiler

Askeri yöneticiler, yerli birliklerin başında bulunan komutanlara büyük önem vermekteydiler. Çünkü bu, personelin kalitesini doğrudan yerli birliğin kalitesine yansıtmaktaydı. Dünya Savaşı boyunca her ülke için liderlik, büyük önem taşımaktaydı. Fransızlar ise kolonileri emir altında tutabilmek için daha iyi liderlere ihtiyaç duyuyorlardı. Her komutanın çok özel özellikleri olmak zorundaydı. 1916 yılında Batı Afrika'daki birliklerle ilgili yazılan bir raporda şu bilgiler yer almaktadır: "Senegalli birliklerin başına getirilecek komutanların daha önce siyahî birliklerle çalışmış, onların geleneklerini, dillerini ve zihniyetlerini iyi bilen cesur ve enerjik Avrupalı subaylar olmalıdırlar." Bu tek cümle, savaş boyunca Fransızların yerli

22 Bu lejyon askerliği günümüzde de devam etmektedir. Günümüzde lejyon birliklerine katılmak için 18-40 yaş arasında olunması, 18 yaşından küçük olanlar için ebeveynin onayı ve Fransa Büyükelçiliği'nin taahhünamesinin alınması gerekmektedir. Birliklerle katılmak isteyenler, Fransa'ya gidip Aubagne'da testlere girmek zorundadır. Yaklaşık 10 gün süren testler sonunda, beş yıllık kontrat imzalanabilir. Psikolojik test, sağlık kontrolü, egzersiz testte başarılı olanlar, ilk beş yıllık sözleşmesine imza atabilir ve ilk sözleşme süresi tamamlandıktan sonra 6 aylık, 1 yıllık, 5 yıllık olmak üzere süreleri uzatılabilir. 3 senelik hizmet karşılığında vatandaşlığa başvurma hakkı kazanılır. Hizmete girdikten sonra en az iki yıl içinde rütbe (corporal/onbaşı) alınabilir. Durumuna göre alacağı maaş değişirdi. Legion rütbesiyle başladığı görevde maaşı 1049 Euro'dur. Bu maaş artırılabilir. Beş senede içerisinde rütbe durumuna göre 4.818 Euro maaşlı duruma gelinebilir. Katıldığında asker, barış gücüne de, afet dayanışmaya da, savaşa da gönderilebilir. Büyük ihtimalle yolu Afganistan'a düşer. Bu askerler Fransa tarafından; 1990-1991 de Körfez Savaşı ve Kamboçya, 1992-1993 de Somali, 1994 de Ruanda, 1993-2003 Makedonya, 1996'da Merkezi Afrika Cumhuriyeti, Bosna, Kosova vs. gibi yerlere gönderilmiştir. Eğitim ve süreç zorlayıcıdır. Çok dayaktır. Askerler çok yorulur. Lejyon içinde ırkçılık yapmak çok büyük bir suçtur. Dünyanın 136 farklı ülkesinden gelen askerlerle aralarında fark yoktur. Din gibi konularda ayrımcılık yapılmaz. Sabıkası varsa da katılabilir. Zira ikinci bir şans için katılan çok kişi vardır. İsteğe bağlı olarak sabıkalı olanlar kimlik değiştirebilir. Bazen de isteğe bakılmaksızın yeni bir kimlik verilebilir. Böyle durumlarda kendi kimliğini, üç yıl sonra kullanma hakkı vardır. Yılda 45 gün izin verilir. Askere alınmak kolay değildir. Başvuruların %10 veya %15'i kabul görür. Ölüm oranı, kesin bir veri değilse de 200'de 1'dir. Özetle, Fransa'ya gidip vatandaş olmanın bir yolu da budur. Sınavlarda 12 dakikada 2.800 metre koşma, 60 dakikada 15 kg ile 12 km koşma, 50 mekik ve 50 şnav gibi işlemlere tâbi tutulur.

birliklerin başına getirilecek komutanlara bakış açısını yansıtmaktaydı.

Cesur ve enerjik bir liderin eksikliğinde, birliklerin savaş potansiyellerinin boşa harcanacağı düşünülmekteydi. Yerli askerler de kendilerini iyi tanıyan komutanlar istiyorlardı. Günlük hayatta kültürel farklılıklara saygı duyulması büyük önem taşıyordu. İletişim ve yerli halkın dilini bilmek ise hayati öneme sahipti. Yerli askerler çok az Fransızca bildikleri için savaş esnasında komutları algılayamıyorlardı. Bu sebeple komutanın yerli halkın dilini bilmesi çok önemliydi. Ağustos 1914 tarihli bir raporda Faslı birlikler hakkında şu not düşülmüştü: *“Faslı birliklerin, savaşta onlarla birlikte dövüşen ve kendi dillerini konuşan komutanlarına uzun bir süre boyunca sadık ve bağlı kaldıkları tespit edilmiştir.”*

En kaliteli subaylar, daha önce kolonilerde birliklerle çalışmış olanlardı. Ancak savaş esnasında yeteri kadar bu özelliklere sahip subay bulunamamaktaydı. Bu sebeple ordu, kolonilerde yaşayan Fransız vatandaşlarını, hatta öğrencileri ve yerli halkların dillerini iyi bilen akademisyenleri orduya çağırmişti.

Zuaves birliklere hizmet eden, bu özelliklere sahip Cezayir’de Fransız vatandaşı olan veya yerli Yahudi olan bir kesim bulunmaktaydı. Kuzey Afrikalı birliklere komuta etmesi için bu kişiler yaygın olarak kullanıldı. Zuaves-Tirailleurs olarak bilinen karma alaylar yaratılmıştı.

Fransız yöneticilere göre beyaz subaylara duyulan ihtiyaç, yerli askerlerin farklı doğalarından kaynaklanmaktaydı. Yüksek rütbedeki bir subay, yerli halkın özelliklerinden bahsederken *“iyi tanıdıkları liderlere olan bağlılıklarını”* ilk sıraya koymaktaydı. Başka bir yönetici ise, yerlilerin tanımadıkları komutanlara karşı gerçek bir kin beslediklerini ve bunun da gelişmemişliklerinden ve ilkeliklerinden kaynaklandığını belirtmişti. Fransızlar, yerli askerlerin bu tavırlarının en iyi paternalist²³ yaklaşımla çözülebileceğine inanmışlardı.

Subayların baba, yerli askerlerin ise oğul olarak görülmesi durumu, Fransız ordusundaki ideal düzeni yansıtmaktaydı. Esasında subayların askerlere sık sık *“evlat”* diye seslendikleri bilinmektedir. Bir grup Batı Afrikalıya bir generalin, *“Eğer liderleriniz size baba gibi davranıyorlarsa, sizlerin*

23 Paternalizm, toplum veya aile yönetimlerinde kararların, rehber ve ideal kabul edilen kişi veya kişilerce alınmasını öngören yönetim sisteminin adıdır. Toplum ve aile içerisinde bir hiyerarşik yapı bulunması ve hiyerarşide en üst olan kişiler veya kişinin yürütmeyi elinde bulundurması gerekliliğini savunur. Bknz. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Paternalizm>.

de onlara itaat etmeniz ve saygı göstermeniz gerekmektedir” dediği kayıtlara geçmiştir.

Paternalizm fikri (üstlerin babacan ve koruyucu davranması), yalnızca Fransız ordusunda değil, daha birçok orduda da görülen bir kavram olmasına rağmen Fransızlar, kolonilerde tam anlamıyla hâkimiyet kurabilmek için bu kavramı özellikle kullanmışlardır. Cumhuriyetçilere göre Fransızlar, yerlilere ve çocuklarına eğitim ve medeniyet götürmekteydi. Ünlü yazar Gabriel Hanotaux’a göre Fransızlar, “*ana vatanın çocuklarına fayda sağladığı ve eğitim götürdüğü gerçek sömürgeciliği*”²⁴ layıkıyla yerine getirmişlerdir. Fransa, siyahî halkı kurtarmış, eğitmiş ve onlara medeniyeti götürmüştür. Yani genel olarak Fransızların 3. Cumhuriyeti’nde sömürgeler çocuk, Fransızlar ise yol gösterici baba rolünde olmuştur. Dünyaya böyle takdim etmişlerdir.

Yerli halklar söz konusu olduğunda gözetim ve denetim çok önemliydi. Bir generale göre, “*Cezayirlilerin Fransızlara bağlı kalmasının en büyük sebebi, vatanseverlik veya Fransa aşkı değildi, komutanlarına olan bağlılıklarıydı.*”²⁵

Alt rütbedeki komutanlar, birlikler üzerinde daha etkiliydi. Çünkü günlük konularda birebir iletişim kurma şansları vardı. Komutanların babacan tavırları çok önemli bir yer tutarken, aynı zamanda askerlerin ahlaki eğitimini bir görev olarak da görmeleri de bir o kadar önemliydi. Komutanlardaki bu üstünlük hissini tek sebebi paternalizm değildi. Aynı zamanda beyazların ırksal olarak üstün olduklarını düşünmelerinden de kaynaklanıyordu. Batı Afrikalılar cesurdu. Ancak kazanmak için beyaz komutanlara ihtiyaç duyuyorlardı. Kendi deyimleriyle “*Nerede beyaz Fransız komutan varsa, zafer oradaydı.*”²⁶

Her milletin farklı özellikleri vardı. Örneğin bir generalin açıklamasına göre Madagaskarlı askerlere komuta edecek komutanın muhakkak askerlerin karakter özellikleri hakkında bilgi edinmesi gerekmekteydi. Bu durum, savaşın başlarında sürdürülmesi oldukça kolaydı. Ancak savaş uzadıkça ve kayıplar arttıkça anlatılan özelliklere uygun subaylar bulmak oldukça zorlaşmıştı. Savaştan 4 ay sonra bu, büyük bir sorun olarak Fransızların karşısına çıktı. Yerli birliklerin başındaki subaylarla ilgili şikâyetler gelmeye başladı. Birliklerin çoğunda Arapça bilen subay kalmamıştı.

²⁴ Richard S. Fogarty, a.g.e, s. 107.

²⁵ Richard S. Fogarty, a.g.e, s. 107.

²⁶ Richard S. Fogarty, a.g.e, s. 107.

Bu da yerli birlikler ve subayların arasına bir duvar çekmekteydi.²⁷

Kaliteli beyaz subayların savaşlarda kaybedilmesi, sömürgelerden gelen birliklerin sayısının artması, yönetimde büyük bir otorite boşluğu oluşturmuştur. Yerine gelen komutanlar ise deneyim sahibi değillerdi. Yeni gelen komutanların birçoğu paternalizm kavramından çok uzaktı. Bilgi eksikliği, birliklerin performansının ve moralinin düşmesine sebep oluyordu. Avrupalı bir subay notlarında şunları yazmıştır: “*Yeni gelen komutanlar, emirlerini yerine getirmek için siyahî askerleri dövmeleri gerektiğine inanmaktalar, komutanlar yalnızca askerlerin hatalarını görmekteler ve siyahî askerlere aşağılık bir varlık gibi davranmaktadırlar.*”²⁸

Bu tarz subaylar, askerlerini yanlış kullanarak savaş alanlarında büyük kayıplara yol açmışlardır. 1917 yılının Kasım ayında Blaise Diagne, bu tarz bir olayı meclise sunmuştu. Siyahî bir askerler, birlikteki kötü muameleyi üstlerine şikâyet etmeye gittiğinde, tabancayla tehdit edilmişlerdir. Bir başka asker bir gün önce kaybolmuş, ertesi gün birliğe geldiğinde komutanı tarafından tokatlanmış, yedi metre yükseklikten aşağı itilmiş ve düşme sonunda bacakları kırılmıştır.

Anlaşılan o ki, orduda ciddi sıkıntılar vardır. Bu durum yalnızca Batı Afrikalı birliklerde değil, aynı zamanda Kuzey Afrikalı birliklerde de görülmekteydi. 1917 yılında Avrupa'ya savaşmak için götürülen Cezayirli askerlere, kış şartlarına uygun olmayan ince kıyafetler verilmişti.

Bazı durumlarda ise deneyimli komutanların bile yerli askerlere hitap etme konusunda büyük sıkıntı yaşadığı görülmekteydi. Özellikle Zuavlerin liderlik ettiği birliklerle ilgili Albay Boukabouya'nın büyük eleştirileri bulunmaktaydı. Zuavların bir kısmı Cezayir'e yerleşmiş, Fransız vatandaşlığını edinmiş İtalyanlar, Maltalılar, İspanyollar ve Yahudilerden oluşmaktaydı. Bu kesimin büyük çoğunluğu yerli halkı küçümsemekte ve ırkçı tavırlar sergilemekteydi. Boukabouya'ya göre “*Zuavlar, imkânını bulsalar Türklere veya Almanlara biraz sempatisi olan tüm yerli halkın beynini uçurmak istemekteydiler.*” “*Yeni Fransızlar*” olarak adlandırılan bu kesim, yerli halka üstünlük taslayarak, Fransızlardan daha Fransız davranmaya çalışmışlardı. Tabi Fogart'ın görüşüne ilave olarak kraldan fazla kralcı olanlar ve Fransızlar ile işbirliği yapmış kabileler vardı.

Daha önce bu birliklerde “*komutan*” olmak için şart koşulan Arapça dilini

27 Richard S. Fogarty, a.g.e, s. 111-113.

28 Richard S. Fogarty, a.g.e, s. 113.

bilmek, sonraki aşamalarda göz ardı edilmeye başlanmıştı. Komutanların dil bilmemesi, emirlerin düzgün alınmasını engellemiştir. Ayrıca askerlerin ahlaki değerlerinin anlaşılmasında, yerli askerlerin morallerinin bozulması, hatta birlikten ayrılmalarına sebep olmuştur. Zaman içerisinde olaylar daha da büyümüş ve kötü muamele olaylarını duyan Kuzey Afrikalılar, Fransa için gönüllü olmaktan vazgeçmeye başlamışlardır. Başarısız liderlerin ve komutanların en büyük etkisi savaş meydanında gözüküyordu. Bir raporda gece nöbetinde olan Kuzey Afrikalıların daha iyi performans gösterdiği tespit edilmiştir. Bunun sebebi de gece nöbetindeki komutanın sevilen ve saygı gören bir komutan olmasıydı.

Hiyerarşi Sıralamasındaki Durum

Boukabouya'nın²⁹ raporu, yalnızca beyaz komutanların yerli birliklere kötü muamelesi açısından değil, aynı zamanda yerli birliklerin yükselmesine yönelik Fransız ordusundaki kurumsallaşmış ırkçılığı anlatması açısından da büyük önem taşımaktadır. Boukabouya'nın bildirisini yalanlamak üzere, "Mokrani Boumezraq el-Quennoughi ve Katrandji Abderrahmene", Fransız Hükümeti destekli propaganda amaçlı bir bildiri yayınlanmıştı. Bu raporda yerli birliklerden yüksek rütbelere gelmiş kişilere örnekler verilmiştir; *"Fransızlar ve yerli birlikler omuz omuza çalışarak görevlerini yerine getirmekteydiler. Bahsedilebilecek tek şey ise tüm askerlerimizin korkusuzluğu olmuştur."*

Bu rapor üzerine 1917 yılında Boukabouya, ikinci bir rapor yayınlamış ve ona yöneltilen eleştirilerin saçmalığından bahsetmiştir. *"Fransız subayların kendileriyle eşit olarak görülen yerli askerlere güvensizlik ve art niyetle davrandıklarını, sayım sırasında yerli üst rütbeli subayların bile sıradan askerler gibi sıraya alındığını"* söylemektedir. Bu uygulama, hem yerli subayları ve hem de yerli erleri aşağılama idi. Fransız ordusu, yerli birliklerden yükselen askerlere "captain/kaptan" sıfatını vermiş, onları askeri birliklerde en fazla ikinci konuma yerleştirmiş ve başına bir teğmen atamıştır. Bu durum bile yeterince aşağılayıcıydı. Dünyada başka hiçbir orduda görülmemiş bir olaydır. Boukabouya'ya göre yerli bir askerin saygınlık kazanmasının tek yolu Fransız ordusunu terk edebilmeyi başarması olmuştur.

Çok nadir olarak yerli birliklere yükselme şansı, savaş meydanlarında doğabilmiştir. 1916 yılında Batı Afrikalı birliklerden oluşan bir Fransız

²⁹ Fransız ordusunda Müslümanlara yapılan ayrımcılığı kendi ifadeleriyle kaleme alan, vaktiyle Fransız ordusunda görev yapmış siyahi asker.

taburu, tüm komutanlarını kaybetmişti ve ulaşılan kritik noktaların kaybedilmemesi için Senegalli bir çavuş birliğin komutanı olarak atanmıştı. Batı Afrikalı birliklerde yükselen rütbelere “grades” denmekteydi ve bu kişiler Fransız komutanlarla birlik arasında arabulucu görevini görme-
teydiler.

Fransızlar ve yerli askerlerden üst rütbelere gelmiş erler arasındaki ideal ilişki, yerli askerlerin Fransız komutanlara yardımcı olması vasıtasıyla işbirliği içerisinde olmasına dayanmaktaydı. Her ne kadar tüm yerli askerlere, Fransızlar tarafından cesaretleri dolayısıyla övgüler yağdırılmışsa da yerli askerlerin Fransız komutanları olmadan yeterince etkili bir şekilde savaşamayacakları sürekli dile getirilmiştir. Sosyal sınıflar, Fransızlar tarafından sık sık kullanılmaktaydı. Fransızlar; yerlileri tutuklular, fakirler, erler ve umutsuzlar gibi sınıflandırmalara tabi tutmuşlardır. Bu grupları idare etmesi için de toplum içerisinde zaten otoriteye sahip olan kabile şeflerini veya çocuklarını seçmişlerdir. Fransızların bu tutumunu bilen yerli halktan bazı kişiler ise bu durumu kendi lehlerine kullanmışlardır. Toplum içerisindeki statülerini kullanarak terfi alabilmişlerdir. Alayların başına yardımcı olarak yerli halkın şeflerini ve önderlerini koymak, özellikle Cezayirli askerler arasında oldukça iyi çalışmıştır.

Her ne kadar bireylerin sosyal statüsünü kullanarak onlara Ordu içerisinde rütbelere vermek ve bu yolla yerli askerlerin kontrolünü sağlamak, cumhuriyetçilerin, herkes için eşitlik ideallerine ters düşse de savaş boyunca askere alımlar, gözetleme ve kontrol aşamaları bu mantığa uygun olarak uygulanmıştı. Fransız hükümeti, 1918 yılında yayınladığı bir bildiride, “*Fransız ordusunda yer alan ve başarı gösteren herkesin terfi hakkına*” sahip olduğunu açıklamıştır. Her ne kadar fırsat eşitliğini uygulamak zor olmuş olsa da savaş sonrasında birçok yerli komutanın bununla övüldüğü bilinmektedir. Hatta bu bildiriden sonra, birçok yerli asker için terfi almak bir hayat memet meselesi olmuştur. Çünkü terfi etmek, yüksek maaş ve prestij yanında, beyazlara emir vermek yetkisine ulaşmak anlamına da gelmekteydi. Batı Afrikalı bir komutan açıklamasında; “*Beyaz adamlar arasında terfi ettim ve rütbe olarak onlardan daha üstündüm. Hatta birkaç beyaz askere emir bile verebiliyordum*” dediği bilinmektedir. Tabi ki bu örnek, fazlasıyla uç bir örnektir. Aynı rütbede olan Fransız bir komutanla yerli komutan söz konusu olduğunda, her zaman Fransız komutanın ağzından çıkanlar öncelik taşımıştır.³⁰

30 Richard S. Fogarty, A.g.e, s.122.

Sonuç

1789 Fransız Devrimi ile milliyetçilik ve cumhuriyetçilik değerlerini öne çıkaran Fransa, pratikte tam bir emperyalist politika takip etmiştir. Dünya çapındaki bu politikalarını yürütebilmek için Fransa, büyük bir orduya ihtiyaç duymuştur. Ülke içinde ve kendine bağlı sömürgelerinde, gönüllü, zorunlu ve paralı askerlik yöntemlerini uygulamaya koymuştur. Gönüllü askerlik, nispeten daha fazla profesyonel olan ve bugünkü ordunun temelini oluşturan paralı lejyoner birlikleri gibi birçok yöntemi de diğer yöntemlerle beraber karma olarak ve sürekli gündeminde tutmuştur.

Sömürge askerler, ölüm makineleri olarak kullanılmış, başarı gösterenlere yükselme şansı pek fazla tanınmamıştır. Sömürge askerleri arasından yükselenler ve rütbe alanlar ise Fransız subayların yanında yardımcı eleman gibi kullanılmıştır. Aynı rütbedeki Fransız subay ile sömürge subayı arasında tam bir eşitlik olmamıştır. Fransız subaylar üstün görülmüştür.

Fransa için savaşan ve Fransa için ölen sömürge askerler, hemen her konuda ırksal ayrımcılığa tabi tutulmuşlardır. Eşleri vatani görevlerini yerine getirirken Fransız kadınlara ve çocuklara maddi destek veren Fransız hükümeti, bunu kolonilerdeki askerlerin aileleri için yapmamıştır. Ayrıca savaş esnasında Fransız askerleri, Fransa'ya giderek ailelerini ziyaret edebilirken yerli askerlere bu konuda izin verilmemiştir.

Kaynaklar

Arşivler

1. Archive de L'Etat de Maroc, Dossier Entre Deux Guerre, Bultens de Maroc page: 3, anne.1917.
2. Documents Diplomatique Français, 03 Aout- 31 Eylül 1914, Paris İmprimerie National 1999.
3. Fas Devlet Arşivleri, Dossier Entre Deux Guerre, Bultens de Maroc.
4. Fas Devlet Arşivleri, Documents Diplomatiques Français, 1914, (3 Aout-31 Decembrer).
5. Histoire Collections, Officiers Solodiers of The French Army During The Great War, Volume 1.1900-1914, Histoire Collections 2008, Paris France.
6. Service Historique de la Defence 7 N 2126

Kitap ve Makaleler

7. Ali Çimen-Göknur Gögebakan, Tarihi Değiştiren Savaşlar, Timaş Yayınları, 14. Baskı, İstanbul.
8. Charles Mangine, La Force Noire, 1911-Librari Hachett, 79 Boulevard Saint Germain, Paris.
9. Christian Cohler, The Recruitment of Koloniyal Troops in Africa and Asia and their Deploymen in Europe During the First World War, School of History, Welsh History and Archaeology, Bangor University March/July 2008.
10. J. B. Duroselle, Le General Mangine 1866-1925, Edition fernand lanone, Français Sorlof 1986 1 Rue Paletine 75008, Paris.
11. Marc Ferro, Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine, Sömürgecilik Tarihi, (Çev: Muna Cedden), İstanbul 2002.
12. Richard S. Fogarty, Race and War in France Koloniyal Subjects in the French Army, 1914–1918, John Hopkins Üniversitesi Pres, Baltimore 2008.
13. Roger Taupin, Le Vocabulaire du Soldat Français (de L'époque Galle-Romaine a la Power Guerre Mondial) Preface du Generale Pierre Souque La Oubitere 2008.

İnternet Kaynakları

14. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Paternalizm>.

1957 SEÇİMLERİNDE ANKARA

*Mehmet TAŞKINOĞLU**

1. Giriş

1957 seçimleri, Türk demokrasisinin gelişim sürecinde önemli izler bırakmış, çok partili rejime geçişle birlikte yapılan dördüncü genel seçimlerdir. 40.000 kişinin bir milletvekili ile temsil edildiği 610 üyeli meclis aritmetiğinde Ankara vilayetini yirmi yedi milletvekili temsil etmekteydi.

Ankara vilayeti başkent olmasının yanı sıra, devlet merkezinin ve siyasi partilerin idari merkezlerinin de burada yer alması bakımından her seçim döneminde Türk kamuoyunun dikkatlerinin bu şehre yönelmesini sağlamıştır. Yabancı devlet başkanlarının karşılama merasiminde Ekim 1957'de çıkarılan yasaya kadar Ankara mebusları da protokolde yer almaktaydılar.¹ Ankara'yı önemli kılan diğer bir husus da oy potansiyeli ve meclisteki temsil gücü bakımından taşıdığı misyondu. 1957 seçimleri Demokrat Parti'nin iktidarda iken girdiği ikinci seçimdi. Muhalefet partilerinden Hürriyet Parti ise ilk defa seçimlere iştirak etmekteydi. Ancak ülke genelindeki teşkilatlanma çalışmalarını henüz tamamlayamadan seçimlere girdiği için hazırlıksız yakalanmıştı. Diğer muhalefet partilerinden Cumhuriyet Halk Partisi geçmişte uzun yıllar iktidar koltuğunda oturmanın verdiği avantajla seçimlere hazırlanmıştı. Cumhuriyetçi Millet Partisi ise önceki seçimlerden edindiği tecrübeyle seçim çalışmalarını yü-

* Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Bölümü Doktora Öğrencisi mehmet-taskinoglu@hotmail.com

1 Yeni Gün, 7 Kasım 1957, s. 1.

rütmüştü. Her şeye rağmen partiler, Ankara'da yoğun bir seçim kampanyası ile 1957 seçimlerine hazırlanmıştır. Türkiye 1957 seçimlerine ekonomik ve sosyal sorunların ağırlaştığı bir ortamda girmiştir.

Bu çalışmada, 1957 seçimlerinde Ankara vilayetinde yaşanan siyasal gelişmeler, kongre çalışmaları ve seçim kampanyaları incelenmiştir. Araştırmanın temel kaynağı, Ankara basınıdır. Ayrıca çalışmada, çeşitli araştırma eserler, makaleler ve TÜİK verileri de kullanılmıştır.

2. 1957 Seçimleri Öncesinde Yaşanan Siyasi Gelişmeler

1954 seçimlerinden sonra çıkarılan bir yasayla ilçe yapılarak cezalandırılan Kırşehir, 1957 seçimlerinden önce meclisin 10 ve 12 Haziran tarihlerindeki oturumlarında çıkarılan yasayla tekrar il yapılmıştır. DP bu olayla Kırşehir seçmeninin kendisine minnet hissiyle yönelmesini beklemiştir.²

1957 Seçimlerinden önce iktidar ile muhalefet arasında yaşanan en önemli siyasi krizlerden biri, ara seçimlerin DP'nin meclis çoğunluğuyla aldığı karar sonucunda yapılmamasıydı. Seçimlerden önce on dört vilayette on sekiz mebus boş bulunmaktaydı. İktidar, yaz aylarının hasat zamanı olduğunu ve 1958 yılı mayıs ayında genel seçimlerin yapılacağını gerekçe göstererek ara seçimlerin yapılmasına yanaşmamıştır. CHP bu karara şiddetle karşı çıkarak bunun anayasanın ihlali anlamına geldiğini söylemiştir.³

Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın DP'lilerin aldığı kararla dokunulmazlığı kaldırılmıştı. Bölükbaşı, otuz üç yıldır mecliste böyle bir hadisenin yaşamadığını ileri sürerek karara sert bir şekilde tepki göstermiştir. CHP lideri İsmet İnönü, mecliste yaptığı konuşmada kararı eleştirmiş, milletvekillerinin meclisteki konuşmalarından dolayı sorumlu tutulamayacaklarını söylemiş, yapılanın haksızlık olduğunu belirtmiştir.⁴ Karara bir tepki de CHP Ankara İl İdare Kurulu'ndan gelmiş, il başkanı İbrahim Saffet Omay, bazı üyelerle birlikte CMP merkezine geçmiş olsun ziyaretinde bulunmuştur. Daha sonra dokunulmazlığı kaldırılan Osman Bölükbaşı, evinden alınarak Ankara Merkez Cezaevine gönderilmiştir.⁵ Ertesi gün İsmet İnönü ve Hürriyet Partisi Genel Sekreteri İbrahim Öktem, CMP Genel Merkezine destek ziyaretinde bulunmuşlardır.⁶

2 Erol Tuncer, *1957 Seçimleri*, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2012, s. 63.

3 Ulus, 22 Haziran 1957, s. 1.

4 Tuncer, s. 63.

5 Ulus, 3 Temmuz 1957, s. 1.

6 Ulus, 5 Temmuz 1957, s. 1.

1957 seçimlerinden önce kuşkusuz Demokrat Parti içinde yaşanan en önemli olay, partinin kurucularından Fuat Köprülü'nün partisinden istifa etmesiydi. Fuat Köprülü'den önce DP İstanbul İl Başkanı olan oğlu Orhan Köprülü, CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın tutuklanmasına üzüldüğünü belirten beyanatta bulunması üzerine istifa ettirilmişti.⁷ Seçimlerin erkene alınması Fuat Köprülü için bardağı taşıran son damla olmuştu. Köprülü, uzun süredir görüş ayrılığı yaşadığı partisinin kuruluş felsefesine ve demokratik hürriyetlere aykırı hareketlerde bulunduğu iddiasıyla DP'den istifa etmiştir.⁸

CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, Rize'de yaptığı bir konuşmada devlet büyüklerine hakaret ettiği gerekçesiyle gözaltına alınarak mahkemeye sevk edilmiştir. Aynı şekilde Hürriyet Partisi lideri Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, evinde siyasi amaçlı verdiği bir yemek sonrasında muvazaa yoluyla toplantılar yaptığı gerekçesiyle Ankara valisi tarafından uyarılmıştır.⁹

Altındağ CHP Gülveren Ocak Başkanı Ali Gürbüz, Altındağ ilçesinin yıllık kongresinde yaptığı konuşmada hükümetin manevi şahsiyetini tahkir iddiasıyla mahkemeye sevk edilmiş, yapılan yargılamanın ardından 10 ay hapis ve 8.000 Lira para cezasına çarptırılmıştır.¹⁰

3. Muhalefet Partileri Arasında İşbirliği Arayışları ve Seçimlerin Erkene Alınması

DP, demokratik olmayan kanunların kaldıracağı vaadiyle işbaşına gelmişti. Muhalefet, aradan yedi yıl geçmesine rağmen hükümeti vaatlerinin aksine "anti-demokratik" kanunlar çıkarması, basın ve muhalefet başta olmak üzere bazı kesimler üzerinde baskı oluşturmakla suçlamıştı. İktidarın bu tür uygulamaları öteden beri var olan muhalefet partileri arasındaki işbirliğini tekrar gündeme getirmişti. İşbirliğinin amacı, ortak cephe oluşturarak DP'yi iktidardan indirecek güce ulaşmaktı. 1954 seçimlerinde CHP ile CMP arasında başlatılan işbirliği girişimleri, 1957 seçimlerinde bu kez CHP, CMP ve Hürriyet Partisi arasında başlatılmıştı. Seçimler arifesine kadar devam eden görüşmelerin önündeki asıl engel, DP'nin muhalefet partileri arasındaki işbirliğini engelleyecek yasal düzenlemeleri meclisten geçirmesidir.¹¹

7 Milliyet, 5 Temmuz 1957, s. 1.

8 Milliyet, 8 Eylül 1957, s. 1.

9 Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1995, s. 683.

10 Ulus, 14 Nisan 1957, s. 4.

11 Tuncer, s. 61.

7 Nisan'da Hürriyet Partisi Genel Başkanı F. Lütfi Karaosmanoğlu ile Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ve her iki parti ileri gelenleri Ankara Ambassador Kulübünde yaptıkları toplantıda iki partinin tek bir çatı altında birleşmesine karar vermişlerdir. Bu iş için her iki partinin yetkililerinden ibaret bir komisyon oluşturulacak ve bu komisyon tarafından yeni partinin tüzüğü hazırlanacaktı. Eğer tek parti olarak birleşme sağlanamazsa bu kez iki parti arasında işbirliğine gidilecekti.¹²

1957 seçimleri öncesindeki iktidara karşı işbirliği meselesi Ankara'da muhalefet partilerinin teşkilat çalışmalarına ve kongrelerine de yansımıştı. CHP'nin İnönü Ocak kongresinde konu gündeme gelmiş, parti ilkeleri göz önünde bulundurulmak şartıyla CHP'nin partiler arasında işbirliğine taraftar olduğu bildirilmişti.¹³ İşbirliği önerisinin kuvvet kazanmasının ardından muhalefet partileri, Ankara'da 9-20 Eylül tarihleri arasında "İşbirliği Festivali" adı altında Yenimahalle'deki Alemdar sinemasında siyasi mahiyette bir program tertip etti. Festivalin ilk günleri CHP'ye tahsis edilmiş, "Temel Muhalefet Partisi veya Muhalefetin Partisi" konulu program hazırlanmıştı. Festivalin ikinci bölümünde Hürriyet Partisi'nin Ankara il ve genel kongresinin yapılması planlanmış, son bölümde ise CMP siyasi bir program hazırlamıştı.¹⁴ Festival akabinde CHP Ankara İl İdare Kurulu Başkanı İbrahim Saffet Omay, bazı üyelerle birlikte ilk olarak CMP'yi ardından da Hürriyet Partisi'nin il idare heyetini ziyaret etmişti.¹⁵

1957 yılı başından itibaren kamuoyunda ve parti çevrelerinde seçimlerin erkene alınacağından bahsedilmeye başlanmıştı. İlk defa CHP lideri İnönü, Adana il kongresine gönderdiği mesajda seçime hazır olunması gerektiğini bildiriyordu. CHP'ye göre iktisadi durumun 1958'de daha da ağırlaşacak olması, bu kanaati kuvvetlendirmekteydi. CMP de seçimlerin 1957'nin Eylül ayında yapılacağını bildiriyordu. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın seçimlerin normal zamanda yapılacağını söylemesine karşın İnönü, seçimlerin 1957 Ekim'inin üçüncü Pazarında yapılacağını kuvvetle muhtemel olduğunda ısrar ediyordu.¹⁶

12 Ulus, 8 Nisan 1957, s. 1.

13 Ulus, 8 Nisan 1957, s. 5.

14 Zafer, 1 Eylül 1957, s. 1.

15 Ulus, 5 Eylül 1957, s. 1.

16 Orhan Aldıkaçtı, "27 Ekim 1957 Milletvekilleri Seçimi", İstanbul Üniversitesi Mecmuası, C: XXIV, S: 1-4, 1959, s. 14.

Muhalefet partileri arasındaki işbirliğinin tartışılıyor olması, DP'lileri iyice rahatsız etmişti. Adnan Menderes, Mayıs ortalarında Ankara vilayet teşkilatına bağlı kazaların başkanlarıyla bir toplantı yapmıştı. İktidar çevrelerinde toplantıda parti meselelerinin görüşüldüğü, ihtiyaçların dile geldiği belirtilmişse de bu görüşme muhalif basında, erken seçimin konuşulduğu ve partililere hazır olmaları talimatının verildiği toplantı şeklinde yorumlanmıştı.¹⁷

Seçimlerin erkene alınması ihtimalinin iyice kuvvetlenmesi üzerine üç muhalefet partisinin liderleri bir araya gelerek iktidara geldiklerinde yapacakları reformlar hakkında kamuoyunu bilgilendirmişlerdi. Anayasanın tadili, anti demokratik kanunların kaldırılması, seçim kanununun değiştirilmesi, mahkemelerin bağımsız hale getirilmesi, hâkim teminatı, söz ve basın hürriyeti, toplanma hürriyeti, bilim hürriyeti, üniversitelerin özerkliğe kavuşturulması, sendika hürriyeti, grev ve mesleki teşekküller kurma hakkı mutabakata varılan konular arasında yer almaktaydı.¹⁸

Kamuoyunda erken seçim tartışmaları devam ederken iktidar tarafında parti müfettişlerinin merkeze verdikleri raporlar seçmen çoğunluğunun halen DP'de olduğu yönündeydi. Bir taraftan da Demokrat Parti muhalefetin işbirliğini engellemek için çalışmalar başlatmıştı.¹⁹ 5 Eylül'de DP Genel İdare Kurulu ile Parti Meclis Grubu 1958 Eylül'ünde yapılması gereken seçimlerin bir yıl erkene alınması yönünde vardıkları görüş birliği geniş katılımlı parti grubunda müzakereye açılmıştı. Yapılan oylamada seçimlerin 1957 yılı sonbaharında yapılması kararlaştırılmıştır.²⁰ Meclisin 11 Eylül tarihli oturumunda ise seçimlerin 27 Ekim'de yapılması oybirliği ile kabul edilmiştir.²¹

Hürriyet Partisi Genel Başkanı F. Lütfi Karaosmanoğlu, CHP'nin 13. Kurultayına davet edilmiş, yaptığı konuşmasında "Birleşmiş Türk çocukları elbette muvaffak olacaktır" diyerek birleşme konusundaki kararlılıklarını yinelemişti.²² Ardından Hürriyet Partisi'nin Ankara'daki genel kongresine CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek davet edilmiş, İnönü'nün birleşme hakkındaki mesajını okumuştur.²³ CMP olağanüstü kongresine davet edi-

17 Yeni Gün, 18 Mayıs 1957, s. 1.

18 Ulus, 5 Eylül 1957, s. 1.

19 Ulus, 5 Eylül 1957, s. 3.

20 Zafer Akşam Postası, 6 Eylül 1957, s. 1.

21 Zafer Akşam Postası, 12 Eylül 1957, s. 1.

22 Ulus, 11 Eylül 1957, s. 1.

23 Ulus, 15 Eylül 1957, s. 1.

len İsmet İnönü, burada yaptığı konuşmada “*Muhalefet partileri arasında kader birliği kurulmuştur. Bugün vatandaş iktidara karşı muhalefetin çoğunlukta olduğuna kanidir*” demiştir.²⁴

Demokrat Parti, işbirliğini engelleyici yasal tedbiri almak için harekete geçmiştir. 16 Şubat 1950 tarihli seçim kanununun 35. ve 109. maddelerini tadil eden ve TBMM’de DP’nin çoğunluğuyla kabul edilen yasa 11 Eylül 1957 gün ve 7053 sayılı kanunla yürürlüğe girmişti. Bu tadilata göre, muhalefet partilerinin işbirliği tamamen bitmiş oluyordu. Seçime iştirak eden siyasi partiler il veya ilçe teşkilatı kurdukları her seçim çevresinde müstakilen seçime iştirak etmek ve o çevrenin seçeceği milletvekili sayısı kadar aday göstermek mecburiyetinde idiler.²⁵

4. Partilerin Ankara’daki Kongre Çalışmaları, İl ve Gençlik Örgütlenmeleri

1957 seçimleri öncesinde siyasi partiler bir taraftan mevcut bucağın ve ocakların yıllık olağan kongrelerini yaparlarken bir taraftan da yeni şubeler açmak suretiyle gerçekleşecek seçimlere hazırlık yapmaktaydılar. Partiler, kongre çalışmalarlarıyla seçimlere daha güçlü bir şekilde girmeyi ve yeni üye kayıtlarıyla daha çok seçmene ulaşmayı amaçlıyorlardı. Ocak ve bucağın kongreleri aynı zamanda partiye yeni kayıt olanlar için düzenlenen törenlerle gövde gösterisinin yapıldığı siyasi toplantılar niteliğindedi. Başka bir partiden ayrılıp ya da ilk defa yeni bir partiye geçenler arasında yeterli sayıya ulaşılması durumunda hemen yeni bir ocak açılıyordu.

4.1. Demokrat Parti

Partiler arasındaki üye transferleri münakaşaya neden oluyordu. Bu durum karşılıklı ithamlar doğuruyordu. Basın yoluyla partiler birbirlerini tekzip ediyorlardı. Herhangi bir partide kayıtlı bir üye haberi olmadan bir başka partide kayıtlı gösterildiği gibi kendi partisinde kayıtlı kişileri başka partiden istifa etmiş gibi göstererek kayıt yaptıranlara dahi rastlanmaktaydı. Dahası hayatta olmayan kişilerin dahi bir partinin üyesi yapıldığı basında şikâyet konusu olmaktadır. Demokrat Parti bu türden şikâyetlere meydan vermemek için üye kaydını bazı esaslara bağlamış ve bir takım tedbirler almıştı. Parti’ye yeni üye olan bir kişi “Demokrat Parti’nin tüzüğünü ve siyasi programını okudum. Yazılanları kanaatime

²⁴ Ulus, 19 Eylül 1957, s. 1.

²⁵ TBMM ZC, X. Devre, III. İltima, 10 Eylül 1957

uygun buldum. Bu esaslar içinde çalışacağıma söz veriyorum. Partiye kayıt ve kabulümü rica ederim" şeklindeki ifadenin yer aldığı beyannameyi imzalamasının yanı sıra partiden en az bir kişinin kefaletiyle kayıt işlemlerini gerçekleştirebiliyordu.²⁶

Demokrat Partili bakanlar, milletvekilleri, il idare kurulu üyeleri, bucak ve ocak başkanları kongrelere katılarak hükümet icraatlarını anlatma fırsatı buluyorlardı. DP'liler tek parti iktidarından kalma, halkı merkezden idare etme siyaseti yerine halka giderek onlarla yakın temasta olmayı ve halkın sorunlarını yerinde çözmeyi amaç edinmişlerdi. Partinin kuruluş felsefesine uygun olarak bu tür uygulamalara sıkça rastlanılmaktaydı. Çalışma Vekili ve Ankara mebusu Mümtaz Tarhan, beraberindeki mebuslarla birlikte Ankara Etimesgut'ta köylüleri ziyaret etmişti. Ziyaret sırasında bir köylünün bakandan köylüleri için bir adet otobüs istemesi üzerine Mümtaz Tarhan şöyle demişti: *"Eskiden düşünür müydünüz otobüs istemeyi vekilinizden, mebusunuzdan? İşte bu istek ne kadar büyük merhaleler katettiğimizi gösteriyor."* Bunun üzerine orada bulunan bir köylü ise *"Otobüs istemekten bahsediliyor. Biz seneler senesi, değil böyle aramızda omuz omuza vekil hatta mebusumuzun yüzünü göremezdik"* diyerek 1950'den önceki iktidar mensuplarının kendilerine "kasketliler" sıfatını yapıştırdıklarından bahsetmişti. Hükümet merkezi ve DP Genel İdare Kurulu'nun Ankara'da olmasından dolayı bu tür toplantılara ve programlara daha çok DP'li yöneticiler ve politikacılar görevlendiriliyordu. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes Ankara'da yapılan bu tür toplantıların birçoğuna katılmışlardı. Demokrat Parti açısından bu durum, Ankara'daki diğer partiler düşünüldüğünde bir ayrıcalık olarak görülmekteydi.²⁷

Demokrat Partinin iktidar yıllarındaki icraatlarının anlatıldığı kongrelerde, parti ileri gelenlerinin yanı sıra milletvekilleri ve il idare kurulu üyeleri katılmıştır. Seçimler öncesinde Ankara il genelinde DP'nin açtığı yeni bucak ve ocaklar şunlardı: Yeni Doğan Semtinde Şark, Has ve Yıldırım Beyazıt Ocakları,²⁸ Yenimahalle Bucağı,²⁹ Altındağ'da Sultan Murad Ocağı,³⁰ Bozkurt ve Öztürk Ocakları,³¹ Altındağ'a bağlı Kuşcağız ve Bağlum

26 Zafer, 18 Ağustos 1957, s. 2.

27 Zafer, 16 Eylül 1957, s. 4.

28 Zafer, 24 Haziran 1957, s. 2.

29 Zafer Akşam Postası, 28 Temmuz 1957, s. 1.

30 Zafer, 8 Ağustos 1957, s. 1.

31 Zafer Akşam Postası, 2 Eylül 1957, s. 1.

Gençlik Ocakları,³² Etlik Ayvalı Ocağı,³³ Yenimahalle'de Gazi Osman Paşa ve Tanzimat Ocakları,³⁴ Merkez ilçesine bağlı Bozkurt, Altıntaş, Köprübaşı ve Zafer Ocakları,³⁵ Altındağ'da Kurtini Ocağı, Yurt Seven Ocağı, Yeni Evler Ocağı, Ziraat Mahallesi Ocağı, Oleyis İşçi Evleri Ocağı, Subay Evleri Ocakları,³⁶ Altındağ'da Ateş Ocağı, Altınpınar Ocağı, Yaman Ocağı,³⁷ Kırıkkale kazasında 14 Mayıs Ocağı.³⁸

Altındağ ilçesine bağlı Kalaba Köyü'nden CHP'li 58 kişi,³⁹ Cebeci Nahiyesinin Bahçeler üstü mahallesinden 84 kişi⁴⁰ ve seçimlerden bir hafta önce merkezde muhalefete mensup 283 kişi DP'ye geçmişti.⁴¹

4.2. Cumhuriyet Halk Partisi

CHP'nin Ankara vilayeti genelinde yapılan bucak ve ocak kongrelerinde genel olarak halkın ekonomik, sosyal ve eğitim sorunları dile getirilmiş, iktidar partisinin vaat ettiği sözlerin yerine getirilmediği anlatılmıştı. Kongrelere Ankara İl İdare Kurulu başkan ve üyelerinin yanı sıra genel sekreter Kasım Gülek ve milletvekilleri iştirak etmişlerdi. CHP, 1954 seçimlerinde Ankara'dan mebus çıkaramadığı için diğer vilayetlerin mebusları bu kongrelere katılıyorlardı. Bunlar arasından Kırşehir mebusu Osman Alişiroğlu'nun çok sayıda kongre ve mitinglere katılması dikkat çekmiştir. Ayrıca kongrelerde rejim meselesi ve hâkim teminatı üzerinde durulmuştur. Parti meclisi üyelerinden Halil Sezai Erkut, Bala ilçesine bağlı Karaali Bucak kongresinde yaptığı konuşmada "*Memleketimizde ideal bir demokrasinin tesisi için parti olarak hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacağız*" demiştir.⁴² Bundan başka seçmen kütüklerine kayıtların yapılması, üniversite özerkliği, seçim güvenliği, hayat pahalılığı ve iktisadi sıkıntılar, imar faaliyetleri, seçim kanununda değişiklik yapılması, çiftçilerin zor şartlar altında üretim yaptıkları anlatılarak hükümet politikaları eleştirilmiştir.

32 Zafer Akşam Postası, 8 Eylül 1957, s. 1.

33 Zafer, 14 Eylül 1957, s. 1.

34 Zafer Akşam Postası, 30 Eylül 1957, s. 1.

35 Zafer Akşam Postası, 6 Ekim 1957, s. 1.

36 Zafer Akşam Postası, 13 Ekim 1957, s. 1.

37 Zafer, 21 Ekim 1957, s. 4.

38 Zafer, 22 Eylül 1957, s. 1.

39 Zafer, 23 Haziran 1957, s. 1.

40 Zafer, 28 Ağustos 1957, s. 1.

41 Zafer, 14 Ekim 1957, s. 1.

42 Ulus, 16 Mart 1957, s. 5.

CHP seçimlere hazırlık çalışmalarına erken başlamış, her sandığa bir ocak açma kararı almıştı. Bu doğrultuda çalışmalarına başlayan Ankara İl İdare Kurulu, ilk olarak Yenimahalle'deki ocak sayılarını artırmak üzere harekete geçmiş ve dört yeni ocağın açılmasıyla ilçedeki ocak sayısı yediye çıkarılmıştır. Yeni açılan ocaklara geçmişte CHP'de önemli görevler üstlenmiş ve devlet idaresinde bulunmuş kişilerden Şemsettin Sirer, Refik Saydam, Recep Peker ve Necmeddin Sadak isimleri verilmiştir.⁴³

Seçimler öncesinde CHP Ankara'da şu yerlerdeki yıllık kongrelerini yapmıştır: Elmadağ'a bağlı Deliler, Taburlar ve Kuşçu Ali Köyleri ile Edige, Karacahasan, Yeşildere Köyü ocakları,⁴⁴ Elmadağ Bucak ve Çankaya Anıt ocakları,⁴⁵ Haymana ilçesi Sındıran Bucağının Cumhuriyet ve İnönü ocakları,⁴⁶ Yenişehir Ocağı,⁴⁷ Nallıhan ilçesi Sarıyar ocağı,⁴⁸ Elmadağ Bucağı İstasyon, Yenidoğan, Yenipınar ve Yenice ocakları,⁴⁹ Güdül ilçesi Keşanuz Köyü Ocağı,⁵⁰ Cebeci Gülveren ve Abidinpaşa ocakları,⁵¹ Demirtepe Ocağı,⁵² Merkez İlçe Misak-ı Milli Ocağı ile Doğanbey Ocağı,⁵³ Cebeci Gülseren ve Bahçelerüstü Gençler Ocağı,⁵⁴ Cebeci İlçesi Mamak Ocağı,⁵⁵ Merkez ilçe Misak-ı Milli Bucağı'na bağlı Yeğenbey ve Yenice ocakları⁵⁶, Bahçelievler ile Cebeci Buklarına bağlı Saimekadın ve Kurtuluş Ocakları⁵⁷, Merkez ilçesi Perçin Ocağı⁵⁸, Polatlı ilçesi Zafer Ocağı,⁵⁹ Cebeci ilçesi Yeşiltepe Ocağı,⁶⁰ Çankaya Bucağı,⁶¹ Sakarya Bucağı Atatürk, Peker, Altay, Günaltay, Erkut ve Direkli Ocakları,⁶² Merkez ilçesi Alitaşı,

43 Ulus, 13 Mart 1957, s. 1.

44 Ulus, 2 Mart 1957, s. 5.

45 Ulus, 5 Mart 1957, s. 5.

46 Ulus, 14 Mart 1957, s. 2.

47 Ulus, 16 Mart 1957, s. 5.

48 Ulus, 19 Mart 1957, s. 5.

49 Ulus, 25 Mart 1957, s. 3.

50 Ulus, 31 Mart 1957, s. 5.

51 Ulus, 2 Nisan 1957, s. 3.

52 Ulus, 9 Nisan 1957, s. 3.

53 Ulus, 13 Mayıs 1957, s. 1.

54 Ulus, 15 Mayıs 1957, s. 1.

55 Ulus, 19 Mayıs 1957, s. 1.

56 Ulus, 21 Mayıs 1957, s. 5.

57 Ulus, 27 Mayıs 1957, s. 5.

58 Ulus, 3 Haziran 1957, s. 3.

59 Ulus, 4 Haziran 1957, s. 1.

60 Ulus, 13 Haziran 1957, s. 2.

61 Ulus, 17 Haziran 1957, s. 5.

62 Ulus, 18 Haziran 1957, s. 5.

Yeşilhisar, Dışhisar, Meydan ve Hisar ocakları,⁶³ Yenimahalle ilçesi Cemal Sağlam Ocağı,⁶⁴ Cebeci Bucağı, Refik Saydam ve Reşit Şemsettin Sirer Ocakları,⁶⁵ Yenimahalle Ragıp Tüzün ve Necmettin Sadak ocakları,⁶⁶ Merkez ilçe Dumlupınar Bucağı Erzurum ve Yeşiltepe Ocakları,⁶⁷ Merkez ilçe İnkılâp Bucağı Varlık Ata Ocağı.⁶⁸

CHP Ankara İl Kongresi 22 Nisan'da Esenpark Salonu'nda yapılmıştır. Kongrenin 18 Aralık'ta toplanması gerekirken feshedilerek zamanından önce toplanması ve kongrenin usulüne göre toplanılmadığı iddiaları, tartışmalara neden olmuştu. Eski il idare kurulu, üye sayısındaki artış dolayısıyla fesih kararının alındığını ileri sürmüştür. Kongrede, "Hürriyet Mücadelesi" öne çıkan konulardan olmakla birlikte köy davasının ihmal edildiği vurgulanmış, bu sebeple parti çalışmalarının köylere yönelik olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Genel Sekreter Kasım Gülek, delegelere yaptığı konuşmasında halkın çoğunun köylerde yaşadığını belirterek köylerin teker teker dolaşılması ve ülkenin içinde bulunduğu durumun iyi anlatılması gerektiğini söylemiştir. Köy ziyaretlerinin milli bir vazife olduğu ve en ücra yerlere kadar CHP ilkelerinin halka anlatılması konusunda delegelerin şimdiden hazırlanması gerektiği üzerinde durmuştur. Bundan başka Gülek, iktidara seslenerek, seçim kanununda değişikliğe gidilmesi, radyodan adil bir şekilde istifade edilmesi, toplantıları men eden kanunların kaldırılması ve basın hürriyetinin tam olarak sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca kongrede, CHP'nin rejimin teminatı olduğu ve hâkim teminatının sağlanmasının lüzumu üzerinde durulmuştur. İbrahim Saffet Omay il başkanlığına; Hasan Tez, Muammer Akpınar, Nuri Ciritoğlu, İbrahim İmirzalıoğlu, Fuat Börekçi, Ali Rıza Çakır, Dr. Vafi Erar, Dr. Bülent Gürkan, Seyit Ali Akın ve Kemal Sağlık üyeliklere seçilmişlerdir.⁶⁹

Yeni seçilen CHP Ankara İdare Heyetinin ilk toplantısında, üyeler arasında taksimat yapılarak iki ay zarfında vilayet genelindeki tüm köy teşkilatlarının ziyaret edilmesi kararlaştırılmıştı. Bundan başka hukukçu ve maliyeci partililerin katılacağı bir toplantı tertip edilerek seçim için propaganda hazırlıklarına başlanması istenmişti. Ayrıca il idare heyeti tara-

63 Ulus, 26 Haziran 1957, s. 3.

64 Ulus, 24 Haziran 1957, s. 2.

65 Ulus, 15 Temmuz 1957, s. 1.

66 Ulus, 2 Temmuz 1957, s. 3.

67 Ulus, 26 Ağustos 1957, s. 3.

68 Zafer, 24 Eylül 1957, s. 5.

69 Ulus, 23 Nisan 1957, s. 5.

fından merkezde ve ilçelerde Hukuk İstişare Komitesi kurulması kararlaştırılmıştı.⁷⁰

CHP, gençlik kolları yapılanmasına önem vererek seçimlere hazırlanmıştır. Ankara İl Gençlik Kolu, ilçelere kadar teşkilatlanmasını yapmış, seçimler öncesinde yoğun çalışma içerisinde bulunmuştur. 1957 yılı Ocak ayında CHP Ankara İl Teşkilatı Gençlik Kolu Kongresi yapılmış, başkanlığına Erdoğan Örtülü, idare kurulu üyeliklerine de Nursan Erinç, Mualla Tümer, Sakıp İmirzalıoğlu, İhsan Eröz, Celal Türk, Necdet İnan, Süleyman Arslan ve Ergun Ziya getirilmiştir.⁷¹ CHP Ankara İl Teşkilatı Gençlik Kolu tarafından gençliğin sorunlarını dile getirmek, gençleri siyasi hayatın içinde aktif rol almasını sağlamak, CHP fikirlerini ve ilkelerini genç kuşaklara aktarmak düşüncesiyle her ayın ilk pazar günü seri konferanslar verilmesine karar verilmiştir. "Türkiye'de Basın, İcra Organına Karşı Neden Müessir Değildir?" konulu ilk konferans verilmiştir. Konferansa Hürriyet Partisi Gençlik Fikir Ocakları Ankara İl İdaresi Heyeti de davet edilmişti.⁷²

CHP Ankara Gençlik Kolu İl Yönetim Kurulu, 13 Mart'ta yaptığı toplantısında yeni bir çalışma programı hazırlamıştı. Bu toplantıda bazı yerlerde yeni teşkilatlar kurma ve tüm ilçeleri ziyaret etme kararı almıştı. Bu kararın hemen ardından ilk olarak Beypazarı ilçesinde müteşebbis heyet oluşturulmuş, başkanlığa Gürbüz Dumlupınar getirilmişti. Ayrıca Haymana ilçesinin İkizdere Bucağında Gençlik Kolu kurulmuş, başkanlığına İsmail Hakbilir getirilmişti.⁷³ Ardından Haymana İlçesine bağlı Sındıran Köyünde Gençlik Kolu açılmıştı.⁷⁴ Gençlik kolu üyeleri Sincanköy'e giderek yaklaşan seçimler dolayısıyla teşkilatın güçlendirilmesi ve daha sistemli bir şekilde seçim propagandasına hazırlanılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştu.⁷⁵

Seçimlerin yaklaşmasıyla birlikte gençlik kollarının faaliyetleri artarak devam etmiş, özellikle üniversite gençliğinden çok sayıda öğrenci CHP'ye üye olmuştu. Gençlerin partiye kaydı sırasında düzenlenen törenlerde laiklik ve Atatürk devrimleri konusunda CHP'nin duyarlılığı dile getiril-

70 Ulus, 30 Nisan 1957, s. 1.

71 Ulus, 14 Ocak 1957, s. 1.

72 Ulus, 2 Mart 1957, s. 1.

73 Ulus, 14 Mart 1957, s. 1.

74 Ulus, 2 Mart 1957, s. 5.

75 Ulus, 17 Mayıs 1957, s. 1.

miştir.⁷⁶ Seçimlerin 27 Ekim'e çekilmesinin kesinleşmesinin ardından Yenimahalle ilçesinde CHP Gençlik Kolu kurulmuş, başkanlığına da Necdet Tokyürek getirilmiştir.⁷⁷ CHP Ankara Gençlik Kolu, birçok komite kurarak köylerde propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur.

4.3. Diğer Partiler

Hürriyet Partisi, Ankara merkez, kaza ve köylerdeki bucak ve ocak kongrelerine büyük ehemmiyet vermiştir. Hürriyet Partisi yeni kurulan bir partiydi ve ilk defa girecekleri seçimlerde hüsrana uğramak istemiyordu. Bu bakımdan vilayet genelinde yapılan kongrelere ve siyasi toplantılara genel idare kurulu üyelerini ve milletvekillerini göndermek suretiyle propaganda faaliyetinde bulunuyordu. Partiye en kolay DP tabanından insan kazandırılabilirdi. Bu durum Demokrat Parti için bir kayıptı. Zira Hürriyet Partisi'nin kurucuları ve lider kadrosu geçmişte Demokrat Parti'de siyaset yapmış ve devlet yönetiminde görev almış kimselerdi.⁷⁸ DP Vilayet İdare Heyeti tarafından kaza ve köylerdeki teşkilatlara gönderilen bir genelgede beldelerinde kurulmuş olan Hürriyet Partisi ocaklarının yaptıkları çalışmalar hakkında merkezi bilgilendirmeleri ve eski DP'li olan Hürriyet Partisi'li milletvekillerinin halkla temaslarının engellenmesi isteniyordu.⁷⁹ Meclisteki birçok Hürriyet Partili milletvekili 1954 seçimlerinde DP'den seçilmişlerdi. Bunlar arasında 1954 seçimlerinde DP'den Ankara milletvekili olarak meclise giren Hürriyet Partisi'nin lider kadrosundan Muhlis Ete de yer almaktaydı.

Hürriyet Partisi Ankara İl İdare Kurulu çeşitli tarihlerde bucak ve ocak kongreleri düzenledi. İlk merkez kongresini 3 Mart'ta Cebeci'de,⁸⁰ ilk kaza kongresini Beypazarı'nda yapmıştı. Bu kongreye ilk kaza kongresi olması nedeniyle büyük ehemmiyet verilmekteydi. Partinin genel başkanı F. Lütfi Karaosmanoğlu ile birlikte dört Hürriyet Partisi'li mebus da kongreye iştirak etmişlerdi.⁸¹ Bundan başka seçimlere kadar Yenimahalle Çarşısı Ocağı,⁸² Beypazarı'nın Karaşar Ocağı,⁸³ Ayaş Ocağı,⁸⁴ Samanpazarı

⁷⁶ Ulus, 19 Ulus 1957, s. 3.

⁷⁷ Ulus, 23 Eylül 1957, s. 5.

⁷⁸ Zafer, 15 Eylül 1957, s. 4.

⁷⁹ Yeni Gün, 13 Eylül 1957, s. 1.

⁸⁰ Zafer, 4 Mart 1957, s. 1.

⁸¹ Yeni Gün, 28 Haziran 1957, s. 2.

⁸² Ulus, 13 Mart 1957, s. 5.

⁸³ Yeni Gün, 17 Nisan 1957, s. 5.

⁸⁴ Yeni Gün, 24 Ağustos 1957, s. 1.

Ocağı,⁸⁵ Haymana Ocağı,⁸⁶ Yenimahalle Esentepe Ocağı,⁸⁷ Yenimahalle'ye bağlı Üstündağ, Namık Kemal ve Kıbrıs Ocağı,⁸⁸ Yenimahalle Bucağı⁸⁹ ve Çankaya Ocağının kongreleri yapılmıştır.⁹⁰ 12 Eylül'de Genel Başkan Karaosmanoğlu ve milletvekillerinin katıldığı Hürriyet Partisi Ankara il kongresi yapıldı. Kongrede okunan faaliyet raporuna göre ilde bulunan on sekiz kazadan biri hariç tamamında teşkilatlanmanın yapıldığı, 800 civarında Ocak ve 60.000 civarında kayıtlı partili bulunduğu beyan edilmişti. Yapılan seçimde Ferruh Ağan tekrar il başkanı seçilmişti.⁹¹

Yenigün gazetesinde "Altındağ'da bir günde 24 Hürriyet Partisi ocağı açıldı" şeklinde çıkan bir haber Ankara kamuoyunda ve gazetelerde bir hayli tartışılır olmuştu. Tartışmaya dâhil olan Zafer gazetesi, açıldığı iddia olunan tabelalarının birçoğunda ocak ve şube isimlerinin olmadığını, bu tabelaların birçoğundan bina sahibinin haberdar olmadığını ve tabelaların gizlice asıldığını, partiye katılan kişi sayısının altı bin olarak abartıldığını iddia etmişti.⁹² Ancak bu iddialar, Yeni Gün gazetesi tarafından yalanlanmıştı.

Ankara vilayet azası ve DP Keskin kazasının ilk kurucu başkanı olan Faik Hatipoğlu, partisinden istifa ederek DP'den ayrılan diğer arkadaşlarıyla birlikte Hürriyet Partisi'ne geçmiş, Hürriyet Partisi ilçe Ocak başkanı yapılmıştı. Keskin kazasında 26 köyde ocak kurulmuştu.⁹³ Temmuz sonunda Kalecik ilçesinin köylerinde dört ocak,⁹⁴ merkezde Aydınlık Evler Ocağı kurulmuş,⁹⁵ merkeze bağlı Yakup Aptal ve Solfasol köylerindeki DP Teşkilatları Hürriyet Partisi' ye geçmişlerdi.⁹⁶

5. Demokrat Parti İktidarının Ankara'da Seçime Yönelik Çalışmaları

Seçimlerin erkene çekilmesi kararından hemen sonra Demokrat Parti, bir taraftan Ankara'da yeni projelerle halkın karşısına çıkarken diğer taraftan

85 Yeni Gün, 1 Temmuz 1957, s. 1.

86 Yeni Gün, 6 Temmuz 1957, s. 1.

87 Yeni Gün, 12 Ağustos 1957, s. 1.

88 Yeni Gün, 19 Ağustos 1957, s. 1.

89 Yeni Gün, 26 Ağustos 1957, s. 1.

90 Yeni Gün, 1 Eylül 1957, s. 5.

91 Yeni Gün, 13 Eylül 1957, s. 1.

92 Zafer Akşam Postası, 4 Ağustos 1957, s. 1.

93 Yeni Gün, 30 Nisan 1957, s. 1.

94 Yeni Gün, 31 Temmuz 1957, s. 1.

95 Yeni Gün, 5 Ağustos 1957, s. 5.

96 Yeni Gün, 28 Eylül 1957, s. 1.

da yapımı devam eden tesislerin tamamlanması için çalışmalarını hızlandırmıştı. Başta Başbakan Adnan Menderes olmak üzere önde olan DP'li yöneticiler gecekondularda tapu dağıtma törenlerinde ve işçi konutlarının tapu dağıtma merasimlerinde yer almışlardı.

Eylül ayının başında Türkiye genelinde 22 nahiye ilçe merkezine dönüştürülmüştü. Bunlar arasında artan nüfusu ve gelişen ekonomisiyle öne çıkan Ankara'nın Yenimahalle ile Güdül nahiyeleri de yer almaktaydı. İktidar Partisince böyle bir karar almasında söz konusu yerlerin kalkınmışlık düzeyleri etkili olduğu ileri sürülse de muhalefet tarafından bu işin seçim yatırımı olduğu iddia edilmiştir.⁹⁷

Menderes hükümetlerinin öncelik verdiği hususların başında iskân politikası gelmekteydi. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Ankara'da imar faaliyetleri hız kazanmıştı. Bunda 1950'den itibaren belediye başkanlığını elinde bulunduran Demokrat Parti'nin hükümet desteği etkili olmuştur. Gecekondu muhitlerinde oturanlar için "Meskensiz Vatandaşlara Ucuz Arsa Projesi" yurdun birçok yerinde olduğu gibi Ankara'da da tatbik edilmeye başlanmıştı. Türkiye Emlak Kredi Bankası ile İşçi Sigortaları Kurumu tarafından Ankara Yeni Mahalle'de inşa edilecek 10.460 konutluk projenin 1200 konutluk kısmının temeli 10 Ağustos'ta atılmıştı.⁹⁸

Ankara Belediyesi tarafından 1,5 milyon metre karelik arsanın cüz'i bir fiyatla bedelleri on yılda ödenmek şartıyla Keçiören'in Aktepe mevkiinde dağıtılmıştı.⁹⁹ Başbakan Adnan Menderes'in yapım aşamasında yakından ilgilendiği ve belediye tarafından inşası tamamlanan Gülveren Sempti'ndeki 60 adet ev törenle sahiplerine verildi.¹⁰⁰ Aynı şekilde 6183 sayılı kanun gereği Altındağ, Aktaş ve İncesu'daki gecekondu muhitinde oturan vatandaşlara bedellerini beş yılda taksitle ödemek koşuluyla arsaların dağıtımı yapılmıştı.¹⁰¹ Ankara Vilayet Toprak ve İskân Müdürlüğü seçimlerden iki ay önce Toprak Tevzi Komisyonu'nun adedini üçe çıkarmak suretiyle çalışmalarına hız vermişti. Diğer taraftan komisyon üyeleri ilçelere de gönderilmek suretiyle toprağı olmayan ya da az olanlara toprak dağıtımı konusunda çalışmalarına devam etmiştir.¹⁰²

97 Zafer, 10 Eylül 1957, s. 1.

98 Zafer Akşam Postası, 11 Ağustos 1957, s. 1.

99 Zafer, 10 Eylül 1957, s. 1.

100 Zafer, 21 Eylül 1957, s. 1.

101 Zafer, 28 Eylül 1957, s. 1.

102 Zafer, 8 Ağustos 1957, s. 2.

DP yönetimi bir taraftan da Ankara ilinde yeni yapılacak okul inşaat projelerini devreye sokuyordu. Başta Yenimahalle, Yenidoğan, Abidin Paşa semtleri olmak üzere Ankara'nın farklı yerlerinde 11 adet yeni okulun inşa edilmesi talimatı verilmişti.¹⁰³ Başkanlığını Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın eşi Reşide Bayar'ın yaptığı "Çankaya'ya İlkokul, Ortaokul ve Lise Yaptırma Derneği" adında bir dernek kurulmuş, okulun arsası belediye tarafından tahsis edilmişti.¹⁰⁴ Aydınlikevler, Subay Evleri ve Topraklık semtlerindeki üç ilkokulun temeli törenle atılmıştı.¹⁰⁵ Bundan başka Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin Mühendislik, Mimarlık bölümlerinin yer aldığı binanın temeli atılmıştı. Yapılan törene Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, TBMM Başkanı Refik Koraltan, ABD Büyükelçisi, çok sayıda bakan ve milletvekili katılmıştı.¹⁰⁶

1951 yılında inşasına Kızılay tarafından başlatılan ancak sonradan Sağlık Bakanlığı'na devredilen Ankara Hastanesi ve Hemşire Okulu'nun yer aldığı sağlık tesisi, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Sağlık Bakanı Nafiz Körez'in de katılımıyla açılmıştır.¹⁰⁷ Aynı şekilde Ekim'in başında Hacettepe'de Ankara Üniversitesi tarafından kurulan Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Enstitüsü'nün temeli atılmıştı.¹⁰⁸ Atatürk Orman Çiftliği arazisi üzerinde 1955 yılında inşasına başlanan ve yaklaşık 1.500 işçinin çalışma imkânı bulacağı Ankara Gazi Fişek Fabrikası törenle açılmıştı.¹⁰⁹ Ankara'nın Kocatepe semtinde inşa edilecek büyük cami için Ankara Cami Yaptırma Derneği tarafından açılan proje müsabakası neticelenmiş ve inşaatın hızlandırılması için harekete geçilmişti.¹¹⁰ Ankara'nın Cebeci Semti'nde 25.000 kişi kapasiteli stadyum inşaatı için proje yarışması yapılmıştı.¹¹¹

İşçi Sigortaları Kurumu tarafından Yenimahalle sınırları içerisinde yer alan Gayret Mahallesinde yirmi üç binadan oluşan işçi evlerinin ve Dışkapı'daki İşçi Eğitim Merkezi'nin temeli atılmıştır. Eğitim merkezinde işçi çocukları ücretsiz eğitim alabilecek ve ücretsiz yatılı okuyabileceklerdi.¹¹² Bundan

103 Zafer Akşam Postası, 11 Ağustos 1957, s. 1.

104 Zafer, 23 Eylül 1957, s. 2.

105 Zafer, 30 Eylül 1957, s. 1.

106 Zafer, 3 Ekim 1957, s. 1.

107 Zafer, 22 Eylül 1957, s. 1.

108 Zafer, 2 Ekim 1957, s. 1.

109 Zafer, 7 Ekim 1957, s. 1.

110 Zafer, 8 Eylül 1957, s. 1.

111 Zafer, 14 Eylül 1957, s. 1.

112 Zafer, 23 Eylül 1957, s. 2.

başka OLEYİS (Otel Lokanta ve Eğlence Yerleri İşçi Sendikaları) ve Unlu Mamuller İşçileri için Dışkapı Aydınlik Evlerde yaptırılan 188 ev düzenlenen törenle sahiplerine verildi. Törene Cumhurbaşkanı dâhil birçok siyasetçi katılmıştı.¹¹³ Yine İşçi Sigortaları Kurumu tarafından Ziraat Fakültesi karşısında 305 yatak kapasiteli İşçi Hastanesi'nin temeli atılmıştı.¹¹⁴

6. Ankara Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

Seçimlerin erken tarihe çekilmesinin ardından siyasi partiler program ve tüzüklerine göre aday tespit çalışmalarına başlamışlardı. Partilerin Ankara adayları titiz bir çalışmayla belirlenmeye çalışılmıştır. İktidar partisi Ankara'daki mevcudiyetini korumak, muhalefet partileri ise birinci parti olabilmek için çalışmalarını yoğunlaştırmışlardı. Partiler kamuoyunca tanınmış siyasetçi, aydın, akademisyen, tüccar ve diğer meslek grupları arasından vizyon adaylar üzerinde çalışmışlarını yürütmüşlerdi. DP'nin Ankara adayları yaşanan parti içi çekişmeleri dolayısıyla CHP'ye göre geç belirlenebilmişti. İl Seçim Kuruluna aday listesini ilk teslim eden CHP olmuştu.¹¹⁵

DP Ankara milletvekili aday listelerinin oluşumunda dikkatli davranmak zorundaydı. Zira muhalefet partileri başkentte güçlü aday listeleri üzerinde çalışmışlardı. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ve bazı Genel İdare Kurulu üyeleri ile birlikte CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı Ankara'dan adaylıklarını koymuşlardı. DP'nin Ankara listesinin hazırlanmasında yaşanan anlaşmazlıklar partide huzursuzluklara sebebiyet vermişti. İl idare heyetinde yaşanan çalkantılar, kaza teşkilatlarına da olumsuz yansımış ve partiden ayrılmalara neden olmuştu. Bala'da yedi köyden elliden fazla DP'li istifa etmişti. İl İdare Kurulundaki tartışmalar muhalif basında sürekli gündemde tutulmaktaydı. Mevcut bazı mebusların bir kısmının aday gösterilmeyecek olması istifalara neden olmuştu. DP'liler bir açıklama yaparak istifa haberlerini yalanladılarsa da Ankara İl İdare Kurulu ile Genel İdare Kurulu arasında aday tespiti konusunda bir kaynaşma yaşandığı da bir gerçektir.¹¹⁶ DP Genel İdare Kurulu Üyesi Atıf Benderlioğlu ile Ankara mebusu Ramiz Eren grubu arasında anlaşmazlık yaşanmaktaydı. Benderlioğlu iki yıldan beri yapılamayan Ankara İl İdare Kurulunun yapılmasını istiyordu. Diğer taraftan Ramiz Eren

113 Zafer, 6 Ekim 1957, s. 1.

114 Zafer, 18 Ekim 1957, s. 1.

115 Ulus, 8 Ekim 1957, s. 5.

116 Ulus, 29 Eylül 1957, s. 1.

aynı zamanda Ankara Belediye Başkanı Orhan Eren'in kardeşiydi. Men-deres'in bu tartışmada Ramiz Eren'i desteklediği bilinmekteydi. DP'deki aday tespitinde yaşanan huzursuzlukların ardından Ankara mebusu Dağıstan Binerbay ile Antalya mebusu Burhanettin Onat DP'den istifa etmişti. Ankara milletvekillerinden Abdullah Gedikoğlu, Zafer Gökçer, Hamdi Bulgurlu ve Atıf Benderlioğlu da milletvekili adaylıklarından feragat ettiklerini bildirmişlerdi. Binerbay verdiği beyanatlarda DP iktidarını eleştirmekle kalmamış, seçmenlerden CHP için oy istemişti. Binerbay ilerleyen günlerde CHP'ye katılmıştı. Diğer taraftan ilçelere il idare kurulu müşahidi olarak gönderilen Eren taraftarları "Başbakan'ın listesi" dedikleri yoklamalardan delegeleri etkileme yoluna gitmişlerdi. İl müşahidi olarak gönderilenler arasında Ramiz Eren'in kardeşi olan Orhan Eren de yer almıştı.¹¹⁷ Aday listelerinde yaşanan kriz listelerin geç açıklamasına neden olmuştu.

DP Ankara milletvekili adaylarından yirmisi il ve ilçe teşkilatlarınca, diğer yedisi de Genel İdare Kurulu tarafından belirlenerek listenin son şekli verilmişti. Ankara adayları şu isimlerden oluşmaktaydı: Mümtaz Tarhan (Çalışma Vekili, 10. Devre Ankara mebusu), Zühtü Hilmi Velibeşe (Eski İktisat ve Ticaret Vekili, 10. Devre Isparta mebusu), Seyfi Kurtbek (Eski Milli Müdafaa Vekili, 10. Devre Ankara mebusu), Abdullah Gedikoğlu (10. Devre Ankara mebusu), Ömer Bilen (10. Devre Ankara mebusu), Ahmet Salih Korur (Müstafi Başvekâlet Müsteşarı), Hayri Yunt (Yük. Mühendis, DP Çankaya Kaza İdare Heyeti İkinci Başkanı), Osman Karalp (Müstafi Beypazarı Belediye Reisi), Aliye Coşkun (10. Devre Ankara mebusu), Hikmet Yazıcıoğlu (DP Ankara Vilayeti İdare Heyeti İkinci Başkanı, avukat), Mahir Mavioğlu (Kızılay Cemiyeti Umum Müdürü), Necmi İnanc (10. Devre Ankara Mebusu, Yüksek mühendis), İzzet Birand (Ankara Üniversitesi eski Rektörü), Enver Akoğlu (Emekli Hava Korgenerali), Süreyya Tahsin Aygün (Ord. Prof. Dr. Veteriner, General) Ahmet Fevzi Yılmaz (DP Haymana İdare Heyeti Reisi), Hasan Özbay (Müstafi Ankara Maarif Müdürü), Ramiz Eren (10. Devre Ankara Mebusu, avukat), Mümtaz Faik Fenik (10. Devre Ankara mebusu, muharrir), Munis Faik Ozansoy (İktisat ve Ticaret Vekâleti eski Müsteşarı), Selahattin Benli (9. Devre Ankara mebusu), Şevki Atasagun (Prof. Dr. Tüm General Gülhane Askeri Hastanesi Başhekimisi), Selami Birgen (Opr. Dr. DP Ankara Vilayeti İdare Heyeti Reisi), Zühtü Pehlivanlı (Müstafi Keskin Belediye Reisi), Tahir Tanrıdağlı (DP Bala Kaza İdare Heyeti Reisi, avukat), Şem-

117 Ulus, 2 Ekim 1957, s. 1.

si Demirkan (fabrikatör), Semahat Yalkın (lise öğretmeni).¹¹⁸ DP Ankara adayları arasında ağırlıklı olarak kabinede görev almış eski ve yeni bakanlar, milletvekilleri, akademisyenler, askerler, bürokratlar, DP'li politikacılar, gazeteciler, avukatlar ve tüccarlar yer almış, kadın adaya yer verilmemişti.

10. Dönem DP'den mebus olup da 11. Dönem için Ankara'dan liste dışı kalanlar şu isimlerden oluşmaktaydı: Atıf Benderlioğlu, Zafer Gökçer, Hamdi Bulgurlu, Talat Vasfi Öz, Suat Seyhun, Hazım Türegün, Muzaffer Ergüder ve Fuat Zincirkıran. Bu isimlerden Menderes tarafından uygun görülenler merkez adayları olarak başka vilayetlerden listeye konulmuşlardı.¹¹⁹

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Ankara adaylarının belirlenmesinde il ve ilçe delegeleri etkili olmuşlardı.¹²⁰ CHP'nin Ankara milletvekili adaylarının tespiti için aday yoklamasının Hacettepe Parkı karşısındaki Eser Kıraathanesi'nde yapılması kararlaştırıldı. CHP il aday yoklamasına şu delegeler katılmıştı: İl İdare Kurulu Başkan ve üyeleri ile denetçiler, Merkez İlçe Kurulu Başkan ve üyeleri ile denetçiler, Bucak İdare Kurulu Başkan ve üyeleri ile denetçiler, Ocak Başkanları, İl kurultay Delegeleri, İl Haysiyet Divanı Başkan ve üyeleri, İl ve Merkez İlçe Danışma Kurulu Başkan ve Üyeleri, İl Kadın Kolu Başkan ve Sekreteri, İlçe Kadın Kolu Başkan ve üyeleri, İl ve Merkez İlçe Gençlik Kolu Başkanları, partili köy ve mahalle muhtarları.¹²¹ Aday yoklamaları il genelindeki 2.700 delege arasından yapılacaktı. Milletvekilliği için 45 aday müracaat etmişti. Seçilecek 27 adayın yedisini genel merkez, geri kalan yirmisini de delegeler belirleyecekti. Aday yönetmeliğinin birinci maddesi gereğince yoklamada oy kullanma hakkına sahip delegeler eğer adaylıklarını koymuşlarsa oy kullanamayacaklardı.¹²²

29 Eylül'de yapılan yoklamalardan sonra belirlenen 20 milletvekili adayları şu isimlerden oluşmaktaydı: İsmet İnönü (CHP Genel Başkanı), Kasım Gülek (CHP Genel Sekreteri), Faik Ahmet Barutçu (CHP parti meclis üyesi, eski Başbakan yardımcısı), Turhan Feyzioğlu (Siyasal Bilgiler Fakültesi eski dekanı, Merkez İdare Kurulu üyesi), Halil Sezai Erkut (CHP parti meclisi üyesi), Avni Doğan (Parti meclisi üyesi, eski vali ve parti müfet-

¹¹⁸ Zafer, 26 Ekim 1957, s. 3.

¹¹⁹ Ulus, 2 Ekim 1957, s. 5.

¹²⁰ Milliyet, 10 Eylül 1957, s. 5.

¹²¹ Ulus, 28 Eylül 1957, s. 1.

¹²² Ulus, 29 Eylül 1957, s. 1.

tişi), İbrahim Saffet Omay (CHP Ankara İl İdare Kurulu Başkanı), Hasan Tez (CHP Ankara İl İdare Kurulu üyesi), Ferit Melen (9. Devre mebusu, maliyeci), Hıfzı Oğuz Bekata (yazar, avukat), Recep Dengin (Şoförler Derneği eski başkanı), Muammer Akpınar (avukat, İl İdare Kurulu üyesi), Fuat Börekçi (avukat), İbrahim İmirzalıoğlu (Avukat, çiftçi), Nuri Ciritoğlu (tüccar), Ahmet Üstün (çiftçi), Mustafa Yeşil (CHP Çamlıdere İlçe Başkanı), İlyas Şeçkin (avukat, maliyeci), Osman Alişiroğlu (Kırşehir mebusu, parti peclisi üyesi), Mehmet Ali Ciritoğlu (tüccar).¹²³ Genel İdare Kurulu tarafından belirlenen yedi aday ise şu isimlerden oluşmaktaydı: İsmail Rüştü Aksal (Eski Maliye Vekili, avukat), Hüseyin Balık (Zonguldak mebusu), Bülent Ecevit (İktisatçı, muharrir), Übeyde Elli (CHP Kadın Kolu Başkanı), İsmail İnal (işçi), Kamil Kırıkoğlu (Malatya mebusu, CHP Genel Sekreter yardımcısı) ve Selim Soley (Emekli Yarbay).¹²⁴ CHP adayları arasında bakanlar, milletvekilleri, akademisyenler, askerler, bürokratlar, CHP'li politikacılar, gazeteciler, avukatlar, tüccarlar ve köylüler yer almaktaydı. CHP diğer adaylardan farklı olarak kadın adaya yer vermişti. Ubeyde Elli CHP'nin meclisteki tek kadın temsilcisi seçilmişti.

Hürriyet Partisi seçimlerden yaklaşık 20 kadar ay evvel kurulduğu için ülke genelinde bazı yerlerde teşkilatlanmasını henüz tamamlayamamıştı. Bu bakımdan parti Türkiye genelinde 56 vilayette 530 adayla seçime katılacağını duyurmuştu. Hürriyet Partisi Ankara genelinde aday yoklamaları için hazırlıklarını yapmış, 76 adayın müracaat ettiği listeler 29 Eylül'de 800 den fazla ocak başkanının oylarıyla belirlenmişti.¹²⁵ Aralarında eski DP'li milletvekilleri, akademisyenler ve aydınların yer aldığı Hürriyet Partisi'nin Ankara aday listesi şu isimlerden oluşmaktaydı: Muhlis Ete (Ankara mebusu, eski Ekonomi ve Ticaret Vekili), Muhlis Bayramoğlu (Ankara mebusu), Sabahattin Sönmez (Konya mebusu), Şekip İnal (Hatay mebusu), Bedri Köker (Temyiz Mahkemesi eski Birinci Reisi), Yusuf Adil Egeli (Emekli Korgeneral), Vasfi Mentеш (Emekli Büyükelçi), Niyazi İsmet Gözcü (Emekli General), Nail Karabuda (Sağlık Bakanlığı eski Müsteşarı), Osman Nuri Göver (Merkez Bankası eski Genel Müdürü), Ferruh Ağan (Hürriyet Partisi Vilayet İdare Reisi), Aydın Yalçın (Doçent), Şerif Mardin (öğretim üyesi), Bedia Belbez (Vilayet İdare Heyeti Azası), Kemal Çayırlioğlu (Vilayet İdare Heyeti Azası), Talat Asal (Vilayet İdare Heyeti Azası), Hikmet Müftüzade, Mehmet Ali İnal, Necati Şeren, Reşat Azizoglu, İbrahim Güzelce, Osman Balcı, Mahir Tekşen (Vilayet İdare Heyeti

123 Ulus, 30 Eylül 1957, s. 1.

124 Ulus, 31 Ekim 1957, s. 3.

125 Yeni Gün, 23 Eylül 1957, s. 1.

Azası), Hasan Özçelik, Faruk Caner, İsmail Aras (Ankara İşçi Sendikaları Birliği eski Reisi), Faik Hatipoğlu.¹²⁶

Ankara İl İdare Kurulu tarafından Genel Merkeze verilen yetkiye dayanılarak belirlenen CMP adayları şu isimlerden oluşmaktaydı: Osman Bölükbaşı (CMP Genel Başkanı), Ahmet Tahtakılıç (Genel İdare Kurulu Üyesi), Sadık Aldoğan, Saadet Kaçar, Şükrü Bıçakçı, Niyazi Ağırnaslı, İsmail Safa Akay, Selahattin Ünan, Sait Yener, Yusuf Kemal Tengirşek, Muammer Günel, Orhan Arsal, Yusuf Ziya Yücebilgin, Fuat Tuğcu, Necdet Ergür, Yunus Koçak, Pertev Bekişoğlu, Naciye Erguvanlı, Süleyman Reşat Köymen, Salih Aktar, Ethem Silsüprüoğlu, Şaban Küçükkatipoğlu, Bedrettin Dönmez, Ahmet Oğuz, Abdulkadir Özalp, Mithat Demir, Talat Sonel. Osman Bölükbaşı aynı zamanda Kırşehir milletvekili adayı idi.¹²⁷

İl Seçim Kurulu'na verilen listeden anlaşıldığına göre 1957 seçimlerinde Ankara Vilayetinden Ali Galip Çağlar ile Hami Bereket bağımsız aday olmuşlardır.¹²⁸

7. Seçim Kampanyaları

Ankara İl Seçim Kurulu, seçime girecek beş partinin göstereceği birer aday ve diğer üyelerden teşekkül etmişti. Yalnız TKP Ankara Merkez, Yenimahalle ve Çankaya'dan seçimlere katılmadığı için buralardaki seçim kurullarına üye vermemiştir. Başkanlığına İkinci Ağır Ceza Mahkemesi Reisi Nazmi Baytok, üyeliklere DP'den Ziya Eştas, CHP'den İhsan Uçul, Hürriyet Partisi'den Bedia Açıkalin, CMP'den Halil Serpkin, TKP'den Galip Genç, İl Genel Meclisinden Fuat Kileci ve Ahmet Eryarar, Belediye Meclisinden Perihan Parla ve Mehdi Mihçioğlu seçilmişti.¹²⁹

Ankara'da 1957 seçim kampanyalarına Cumhuriyet Halk Partisi diğer muhalefet partilerine göre daha canlı ve hareketli propaganda yürütmüştü. Bir nevi, seçimler DP ile CHP arasında geçmişti. Buna rağmen Hürriyet Partisi'nin birkaç ille birlikte Ankara'da başarılı bir seçim kampanyası yürüttüğünü söylemek mümkündür. Demokrat Parti seçim kampanyası için Bayar, Menderes ve bakanların önceden belirlenen seçim bölgelerine birbirlerinden bağımsız olarak gitmesini kararlaştırmıştı. Celal Bayar'ın isteğiyle böyle bir karar alınmasında, on bir gün süren seçim süresince

126 Milliyet, 8 Ekim 1957, s. 5, Yeni Gün, 8 Ekim 1957, s. 1.

127 Milliyet, 8 Ekim 1957, s. 5.

128 Ulus, 2 Ekim 1957, s. 3.

129 Ulus, 24 Eylül 1957, s. 1.

daha çok yere kısa sürede ulaşma amaçlanmıştı.¹³⁰ Demokrat Parti, seçimler öncesinde seçim beyannamesini ilan etmemiş ve gelecek için yeni vaatlerde bulunmamıştı. Buna lüzum duyulmamasındaki en büyük faktör, belki de yedi yıllık iktidarları döneminde yapılanların kâfi geleceği şeklindeki kanaatti. Seçim mitinglerinde partinin önde gelenleri, bu durumu izah etmek zorunda kalmışlardı. Hâlbuki muhalefet partileri iktidar partisinin tersine seçim beyannamelerini kamuoyuna açıklayarak vaatlerini beyan etmişlerdi. Muhalefet seçim beyannamelerinde rejim meselesi, iktisadi kriz, temel hak ve hürriyetlerin önündeki kısıtlamaların kaldırılması noktasında birleşiyordu.¹³¹ Buna rağmen parti ileri gelenlerinin yaptıkları propaganda çalışmalarında Ankara vilayet genelinde bir takım vaatlerde buldukları göze çarpmaktaydı.

İktidardaki DP, seçim stratejisini güçlü ve etkili olduğu yerel örgütlenmeler üzerine kurmuştu. DP'nin taşra örgütü, kurulduğu günden beri dinamizmi, esnekliği ve kolay iletişim kurma yönüyle kendini diğer partilerden ayırt ettirebiliyordu. Bunda taşra yöneticilerinin bu vasıfları taşıyan kişilerden seçilmiş olmaları en önemli etkendi. Demokrat Parti yöneticileri, parti politikalarına ayak uyduramayan ve etkinliklerinin kalmadığına inandığı 124 mebusunu aday göstermeyerek yerlerine yeni yüzleri tercih etmişti. DP'liler için asıl önemli olan, küçük bir azınlığın talep ettiği siyasal özgürlükler yerine ekonomik kalkınmanın ve sosyal refahın ülke kalkınmasında daha etkili olduğuydu. Bu bakımdan DP yetkilileri propaganda faaliyetlerini bu istikamette yürütmeyi uygun bulmuşlardı. Seçimler öncesinde yeni fabrikalar, yollar, konut projelerini devreye sokmuş, halka duyurulması için açılış merasimleri düzenlemişlerdi.¹³²

7.1. Demokrat Parti

1957 seçimleri için DP Ankara İl Teşkilatı, hazırlıklarına bir takım komiteler teşkil etmek suretiyle başlamış bulunmaktaydı. Demokrat Parti Ankara Vilayet İdare Heyeti'nin seçim hazırlıkları kapsamında aldığı kararlardan biri de kaza ve köylere kadar gidilmesi ve seçim çalışmalarına bakanlar, milletvekilleri ve partinin yetkili organlarının iştirakinin sağlanmasıydı. Bu maksatla yapılan ilk ziyaret Çamlıdere ilçesine olmuş, bu ziyarete başta Çalışma Vekili Mümtaz Tarhan olmak üzere birçok mebus

130 M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, Birinci Baskı, İstanbul, 2001, s. 125.

131 Aldıkaçtı, s. 18.

132 Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, Çev. Ceren Elitez, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 102.

ve partili iştirak etmişti.¹³³ Yine İl İdare Kurulu'nun hazırladığı program çerçevesinde Çalışma Vekili Mümtaz Tarhan ve DP'li Ankara mebusları Ankara'nın Zir, Halkavun ve Sincanköy nahiyelerine bir gezi düzenlemişlerdi. Burada yapılan konuşmalarda DP'nin 1950'de nasıl bir Türkiye devraldığı ve hükümetin yedi yıllık icraatı anlatılmıştı.¹³⁴ Ravlu'yu ziyaretlerinde Mümtaz Tarhan, nahiyenin Ankara yolu üzerine taşınacağını, ziraat bankasının da desteğiyle inşa edilecek 200 adet meskenin yer alacağı mahallenin bir an önce bitirileceğini, kısa zamanda Ravlu'nun kaza yapılacağını belirtmişti. Ayrıca burada bir ortaokul inşa edilmesine karar verilmiş ve okulun hızlı bir şekilde tamamlanarak tedrisata başlaması için gerekli maddi desteğin sağlanacağı belirtilmişti. Ardından Kalecik kazasına geçen DP'liler şehirde bir toplantı yapmışlardı. Adaylardan Zühtü Hilmi Velibeşe, bir hatırasını naklederek; 1946 senesinde seçim çalışmaları için Kalecik'e geldiklerini, buradan diğer köylere gitmek için yola çıktıklarını ancak jandarmanın önlerini keserek köylere gidemeyeceklerini ve oralarda DP'yi kuramayacaklarını belirterek kendilerini alıkoyduğunu anlatmıştı.¹³⁵

16 Ekim'de DP adayları, Ankara'nın Nallıhan ve Beypazarı kazalarına giderek miting yapmışlardı. Mebus adaylarından Mümtaz Tarhan ve Belediye Reisi Orhan Eren'den başka DP Gençlik Kolu Başkanı Namık Kemal Yedier de bir konuşma yapmıştı. Orhan Eren konuşmasında Sarıyar Barajı'nın tamamlanmasıyla Nallıhan ve köylerinin elektriğe kavuşacağını ve kalkınma hamlesi başlatacağını söylemişti.¹³⁶ 17 Ekim'de Çubuk ve Keskin kazalarında,¹³⁷ 18 Ekim'de Ayaş'ta,¹³⁸ 20 Ekim'de Güdül, Elmadağ ve Kırıkkale'de DP mitingi yapılmıştı.¹³⁹

Demokrat Parti, seçimlerden beş gün önce, beş saat süren büyük Ankara mitingini düzenlemişti. Mitinge Başbakan Adnan Menderes de katılmış ve bir buçuk saate yakın konuşma yapmıştı. Menderes gazetelerin mitinglerde DP'li kalabalıkları az gösterdiğini söylemiş ve basını tarafı olmakla itham etmişti. Bundan başka muhalefetin erken seçim kararı alınması yönündeki suçlamalarına karşılık 1946'da CHP'nin seçimlere üç buçuk ay varken erken seçim kararını aldığını hatırlatmıştı. Ayrıca hayat

133 Zafer, 21 Eylül 1957, s. 4.

134 Zafer, 23 Eylül 1957, s. 1.

135 Zafer, 16 Ekim 1957, s. 4.

136 Zafer, 17 Ekim 1957, s. 2.

137 Zafer, 18 Ekim 1957, s. 4.

138 Zafer, 19 Ekim 1957, s. 4.

139 Zafer, 21 Ekim 1957, s. 1.

pahalılığı, ifade hürriyeti, üniversite muhtariyeti ve Kıbrıs politikalarına yönelik eleştirilere cevaplar vermişti.¹⁴⁰ Demokrat Parti, Ankara mitinglerinde genel olarak CHP'nin, tek parti iktidarındaki tarım, mesken ve köy politikası, yoksulluk ve yolsuzlukla mücadelesi, eşitlik, adalet, haber alma hürriyeti, şehirlerde ve köylerde farklı uyguladığı yol, su ve elektrik politikalarını eleştirmişti.

Kampanya süresinde kullanılmak üzere DP'nin icraatlarını gösteren ve muhalefetin tenkitlerine cevap mahiyetinde çok sayıda kitap, broşür ve afişler hazırlanmıştı. Ulus'un haberine göre bu tür yayınlar İstatistik Genel Müdürlüğü ressamı tarafından hazırlanmış ve bu yayınların masrafları İş Bankası Genel Müdürü Üzeyir Avunduk tarafından karşılanmıştı.¹⁴¹ DP yanlısı yayın yapan bazı gazeteler fazla basılarak ülkenin değişik yerlerinde dağıtılıyordu. Örneğin DP yanlısı yayınlarıyla dikkat çeken Köylü gazetesinin bazı sayıları 500 bin adet basılmıştı.¹⁴²

Ankara'da bulunan 500 kadar şoför Ankara İl İdare Kuruluna müracaat ederek seçimlerde DP'nin yanında görev almak istediklerini belirtmişlerdi.¹⁴³ Türkiye Şoförler ve Otomobilciler Federasyonu Başkanı Ahmet Gençayyurt il genelinde bulunan 227 üyenin görüşünü belirten bir broşür hazırlayarak Başbakan Adnan Menderes'in yanında oldukları mesajını vermişti.¹⁴⁴

7.2. Cumhuriyet Halk Partisi

CHP, mitinglerde hükümetin milli husumet anlayışından beslendiğini, basın hürriyetine yönelik antidemokratik kanunların çıkarıldığını, hayat pahalılığının hat safhaya ulaştığını, radyonun DP'nin kontrolünde olduğunu, dış politikanın milli olmadığını, Milli Mücadele dönemindeki kazanımların yok edildiğini, verilen sözlerin yerine getirilmediğini, işçi ve köylü sorunlarının giderek arttığını ve hâkim teminatının olmadığını seçmenine anlatmaktaydı.

CHP Ankara İl İdare Kurulu, İbrahim Saffet Omay'ın başkanlığında 14 Eylül'de yaptığı uzun süreli toplantısında seçim hazırlıkları görüşülmüş, bu konuda takip edilecek esaslar üzerinde durulmuştu. İlçe idare kurul-

140 Milliyet, 23 Ekim 1957, s. 5.

141 Ulus, 28 Eylül 1957, s. 1.

142 Ulus, 2 Ekim 1957, s. 1.

143 Zafer, 1 Ekim 1957, s. 1.

144 Zafer, 23 Ekim 1957, s. 1.

larıyla temasta bulunması için milletvekili adayları arasında vazife taksimi yapılmıştı. Buna göre Çubuk ve Kalecik ilçelerine Muammer Akpınar, Ayaş ve Gündül'e Hasan Tez, Haymana'ya Nuri Ciritoğlu, Polatlı'ya Vafi Erar, Kızılcahamam, Çamlıdere ve Pazar'a Ali Çakır, Bala ve Şereflikoçhisar'a İbrahim İmirzalıoğlu, Altındağ ve Yenimahalle'ye Bülent Gürkan, Beypazarı ve Nallıhan'a da Kemal Sağlık vazifelendirilmişti.¹⁴⁵

CHP Ankara il teşkilatında ocak ve bucakların yıllık kongrelerinde seçimlere yönelik programlar yapılıyor, bu programlarda iktidar partisinin politikaları eleştiriliyordu. Bir taraftan da CHP açık hava ve kapalı salonlarda ile kıraathanelerde siyasi toplantılar yapmayı ihmal etmiyordu. Partinin gençlik ve kadın kolları da seçimlerde önemli misyonlar üstlenmişlerdi. Öğrenci grupları il idare kurulunun talimatları doğrultusunda vazifelendirilerek köylere kadar gidip seçim çalışmalarına iştirak ediyorlardı. Gezilerde yapılacak maddi harcamaların giderlerini karşılamak için bir "Gelir Komisyonu" kurulmasına karar verilmişti.

CHP Ankara İl İdare Kurulu, ilçe kurulları, gençlik ve kadın kolları çeşitli komiteler oluşturmak suretiyle şehir merkezi, ilçe, bucak ve köylerinde geziler yapıyor, mitingler tertip ediyordu. Bu mitinglere mebuslar da iştirak ederek yoğun çalışma programları uyguluyorlardı. Ankara'nın diğer yerlere göre avantajı, TBMM'nin Ankara'da bulunması dolayısıyla mebusların seçim programlarında daha aktif görev alabiliyor olmasıydı.¹⁴⁶

Seçimlerin yaklaşmasıyla birlikte siyaset, eğitim ve sanat camiasından tanınmış birçok kişi CHP saflarında siyaset yapmak için bu partiye katılıyorlardı. Bunlar arasında Siyasal Bilgiler Fakültesi eski Dekanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu¹⁴⁷, 1933 yılında Atatürk tarafından CHP'ye katılan daha sonra DP'nin kurucuları arasında yer alan ancak tekrar CHP'ye katılan ressam Cevat Örnek¹⁴⁸ ve Ankara İşçi Sendikaları Federasyonu başkanı Burhanettin Asutay yer almaktaydı.¹⁴⁹

5 Ekim'de CHP Kırıkkale'de geniş katılımlı bir miting tertip etmişti. Milletvekili adayları mitingde birer konuşma yaparak hayat pahalılığının halkı ezdiğini, kapatılan işçi sendikalarının işçi haklarıyla bağdaşmadığını, köylünün ezildiğini, muhalefet partilerinin hürriyetten yoksun bırakıl-

¹⁴⁵ Ulus, 15 Eylül 1957, s. 5.

¹⁴⁶ Ulus, 27 Eylül 1957, s. 1.

¹⁴⁷ Ulus, 8 Haziran 1957, s. 1.

¹⁴⁸ Ulus, 28 Eylül 1957, s. 6.

¹⁴⁹ Ulus, 23 Temmuz 1957, s. 1.

dığını, muhalefetteyken vaat edilenlerin iktidara geldikten sonra aksinin yapıldığını ve radyonun yalnızca iktidara hizmet ettiğini vurgulamıştı.¹⁵⁰

CHP Ankara'daki ilk kapalı salon toplantısını Dumlupınar Bucağının Altındağ ilçesindeki Güneş ve Halil Efendi Kiraathanesinde yapmıştı. Aynı gün Sakarya Bucağı'nın organize ettiği siyasi toplantı Atpazarı Erciyes Kiraathanesi'nde,¹⁵¹ İnkılâp Bucağının tertip ettiği toplantı Çamlı Köşk Kiraathanesi'nde yapılmıştı.¹⁵² CHP Ankara'daki ilk açık hava toplantısını Kurtuluş'taki Fidanlık alanda yapmıştı.¹⁵³ İlk açık hava mitingi ise Kurtuluş'taki Fidanlık'ta olmuştu.¹⁵⁴

Bundan başka 10 Ekim'de Çubuk ve Beypazarı, 11 Ekim'de Kalecik ilçesine bağlı Sulakyurt Bucağı ile Bala ve Çamlıdere ilçelerinde, 15 Ekim'de Kırıkkale'nin Çeltikli ve Beypazarı'nın Karaşar, 18 Ekim'de Kalecik ve Haymana, 22 Ekim'de Güdül mitingleri yapıldı.¹⁵⁵ CHP'nin büyük Ankara mitingi 23 Ekim'de yapıldı. Son seçim konuşmasını yapmak için Genel Başkan İsmet İnönü ve genel sekreter dâhil birçok milletvekili adayını mitinge iştirak etmişti.

Elmadağ bağımsız belediye başkanı Fazıl Seymen ile birlikte belediye azaları CHP'ye geçmişlerdi.¹⁵⁶ Bu arada DP'den istifa ederek CHP'ye katılanlar olmaktaydı. Kızılcahamam'ın Kınık köyünün DP ocak başkanı ile birlikte 35 kişi ve Haymana'dan 18 kişi CHP'ye katılmıştı.¹⁵⁷

Seçimler öncesinde muhalefet partileri arasındaki işbirliği projesi gerçekleşmemiş olsa da partilerin gençlik kolları arasında dayanışma bulunmaktaydı. CHP Gençlik Kolları ile Hürriyet Partisi Fikir Ocakları Gençlik teşkilatı başkanları bir araya gelerek ortak bir basın toplantısı düzenlemiş ve bir bildiri yayımlamışlardı. Bildiriyi CHP Gençlik Kolları adına başkan Osman Saygılı, Hürriyet Partisi Fikir ocakları başkanı adına ise Seyfi Özen yapmışlardı. Bildiride "*Türk milletinin ve Türk gençliğinin geleceğini tayin edecek olan 27 Ekim seçimleri bizleri bir araya getirmiş ve Demokrat Partiyi iktidardan uzaklaştırmak için çalışmaya yöneltmiştir*" denilmiştir.¹⁵⁸

150 Ulus, 6 Ekim 1957, s. 6.

151 Ulus, 7 Ekim 1957, s. 1.

152 Ulus, 9 Ekim 1957, s. 6.

153 Ulus, 10 Ekim 1957, s. 1.

154 Ulus, 23 Ekim 1957, s. 1.

155 Ulus, 21 Ekim 1957, s. 1.

156 Ulus, 2 Ekim 1957, s. 3.

157 Ulus, 20 Ekim 1957, s. 3.

158 Ulus, 12 Ekim 1957, s. 3.

3 Eylül'den itibaren Ankara'da CHP yayın organı olan "Sabah" adıyla günlük siyasi bir gazete çıkarılmaya başlandı. Gazete, yaklaşan seçimler dolayısıyla CHP fikirlerini ve umdelerini halka anlatmayı ve hükümet politikalarını eleştirmeyi hedeflemekteydi. İlk sayısında CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün bir başyazısı yer almıştı.¹⁵⁹ Seçimlerden sonra gazete kapandı.

7.3. Diğer Partiler

İlk defa 1957 seçimlerine katılan Hürriyet Partisi kendisine duyduğu aşırı güvenle seçimlere girdi. Parti, tek parti rejimiyle ilişkisi olmayan, tümüyle yeni adaylarla seçime girdiğini, ülke sorunlarını kendilerinin çözebileceklerini ve gerçek demokrasinin kendilerinin iktidarı döneminde olabileceğini iddia ediyordu. Demokrat Parti'nin kurucularından olan ve uzun süre Dışişleri bakanlığı görevlerinde bulunan Fuat Köprülü, Hürriyet Partisi'yi desteklediği gibi kendi partisini diktatör bir yönetim kurmakla itham ediyordu.¹⁶⁰

Hürriyet Partisi Ankara vilayet heyetine bağlı "Kadınlar Kolu" seçimlerde aktif görevler üstlenmişti. Bundan başka il teşkilatı bünyesinde "Emekliler Komisyonu" adıyla bir komisyon kurularak emeklilerin maaş ve geçim sorunları gündeme getirilmiş, emeklileri etkilemeye yönelik çalışmalar yapılmıştı.¹⁶¹

Hürriyet Partisi Ankara'daki ilk açık hava mitingini 29 Eylül'de Kalecik'te,¹⁶² 3 Ekim'de Beypazarı'nda,¹⁶³ 5 Ekim'de Kırıkkale'de,¹⁶⁴ 10 Ekim'de Çubuk'ta,¹⁶⁵ 15 Ekim'de Kalecik'te,¹⁶⁶ 17 Ekim'de Polatlı'da¹⁶⁷ ve 20 Ekim'de Ankara merkezde yapmıştı.¹⁶⁸

CMP'nin en büyük talihsizliği genel başkanları cezaevinde olduğu bir dönemde propaganda faaliyetlerinde bulunmasıydı. Siyasi partiler arasında Ankara'daki ilk seçim mitingini Cumhuriyetçi Millet Partisi yapmıştı. 27

¹⁵⁹ Ulus, 21 Ağustos 1957, s. 1.

¹⁶⁰ Karpat, s. 101.

¹⁶¹ Yeni Gün, 28 Eylül 1957, s. 1.

¹⁶² Yeni Gün, 30 Eylül 1957, s. 1.

¹⁶³ Yeni Gün, 4 Ekim 1957, s. 1.

¹⁶⁴ Yeni Gün, 6 Ekim 1957, s. 1.

¹⁶⁵ Yeni Gün, 11 Ekim 1957, s. 1.

¹⁶⁶ Yeni Gün, 16 Ekim 1957, s. 1.

¹⁶⁷ Yeni Gün, 17 Ekim 1957, s. 1.

¹⁶⁸ Yeni Gün, 21 Ekim 1957, s. 1.

Eylül'de CMP'liler genel başkansız olarak Ankara Kurtuluş Parkı Fidanlık mevkiinde yaptıkları mitingle seçim kampanyasını başlatmışlardı. Ankara il başkanı Şükrü Bıçakçı'nın ardından Ahmet Taltaklıç ve Fuat Arna'nın kürsüde yaptıkları konuşma sırasında miting alanında istenmeyen hadiseler meydana geldi. Bir kamyon kasasından dönüştürülen kürsüde konuşmalar devam ederken cezaevinde tutuklu bulunan Osman Bölükbaşı'nın TBMM'de Basın Kanunu'nun görüşüldüğü sırada yaptığı konuşma mikrofondan seçmenlere dinletildi. Bu arada bir grup CMP'li genel başkanlarının büyük boy fotoğrafını zincirlere kilitle bağlanmış olarak alanda taşıyorlardı. Polisin yasalara aykırı olduğu gerekçesiyle fotoğrafı alandan kaldırması üzerine emniyet kuvvetleri ile partililer arasında arbede çıktı. Arbede sırasında polis kabalığı dağıtmak için havaya ateş açmış, bu arada bazı polis memurları yaralanmıştı. Bunun üzerine polis, mitingi dağıtmaya ve bazı partilileri tutuklamaya başladı. Hükümete yapılan tenkitlerden sonra miting olaylı bir şekilde dağılmış, ardından İdare Kurulu üyelerinin ifadesi alınmıştı.¹⁶⁹

CMP vilayet genelinde 26 Mayıs'ta Ankara Merkez Opera Ocağı,¹⁷⁰ 8 Eylül'de Aktaş Ocağı kongrelerini yapmış,¹⁷¹ 3 Ekim'de Keskin,¹⁷² 20 Ekim'de Cebeci Ocağı¹⁷³ mitinglerini yapmıştı.

8. Seçim Sürecinde Basına ve STK'lara Yönelik Uygulamalar

1957 Seçimleri öncesinde basın ve sivil toplum kuruluşları ile hükümet arasında gerginlik yaşanmaktaydı. Basında hükümete yönelik yazılar ve haberlerin yer alması Hükümet tarafından hoş karşılanmıyordu. İktidar, basının hükümeti eleştiri sınırlarını aşarak ve ölçsüz davrandığını iddia ediyordu. Karşılıklı suçlamalar sonucunda bazı gazeteler ve yazarları cezalı duruma düşmekteydi.

Akis Dergisi yazarı Metin Toker "Akis Dergisi-Muharrem Sarol Davasında" kesinleşen yedi ay yirmi üç günlük mahkûmiyet kararının Temyiz Mahkemesinde kesinleşmesinin ardından Ankara Merkez Cezaevine gönderildi.¹⁷⁴ Cezası biten Toker, 2 Ekim'de serbest bırakıldı. Ankara Basın savcılığı, Ulus gazetesinin 14 Mart tarihli nüshasında çıkan "Harikalar

169 Yeni Gün, 29 Eylül 1957, s. 1.

170 Yeni Gün, 26 Mayıs 1957, s. 5.

171 Yeni Gün, 9 Eylül 1957, s. 2.

172 Yeni Gün, 4 Ekim 1957, s. 1.

173 Yeni Gün, 21 Ekim 1957, s. 1.

174 Ulus, 12 Şubat 1957, s. 1.

Diyarı" ve 28 Mart'ta yayınlanan nüshasındaki "Kervan" karikatürlerinde hükümet icraatlarının eleştirildiği gazetede suç unsuruna rastlanıldığı gerekçesiyle gazetenin sahibi, aynı zamanda CHP Genel Sekreteri olan Kasım Gülek ile yazı işleri müdürü İhsan Ada ve gazetenin karikatüristini mahkemeye sevk etmişti.¹⁷⁵ Yine Ulus'ta çıkan "Sıradan" başlıklı fıkra dolayısıyla Başbakan'a yayın yoluyla hakaret davası neticelenmiş ve Ankara Toplu Basın Mahkemesi gazetenin sahibi ve aynı zamanda CHP Genel Sekreteri olan Kasım Gülek'i 13.533 lira para cezası ile iki yazarını sekiz ay hapse mahkûm etmişti.¹⁷⁶

Hürriyet Partisi yayın organı olan ve Ankara'da basılan Yenigün gazetesinde "Demokrat Parti Başkanı Çay Dağıtıyor"¹⁷⁷ başlığıyla yayımlanan bir yazı dolayısıyla yazı işleri müdürü Ankara Toplu Basın Mahkemesi tarafından on iki gün hapse mahkûm edilmiştir.¹⁷⁸ Yine aynı gazetenin 20 Ağustos tarihli nüshası, Hürriyet Partisi İzmir mebusu Cihat Baban'ın bir kongre sırasında sarf ettiği sözler dolayısıyla toplatılmıştır.¹⁷⁹ Aynı şekilde Bala hadisesi¹⁸⁰ dolayısıyla konulan yayın yasağını ihlal ettiği gerekçesiyle Yenigün gazetesinin 9 Ekim'deki sayısı toplattırılmış, gazete mesulleri hakkında takibat yapılmıştır.¹⁸¹ Ankara Valiliği bir tebligat yayımlaarak Ankara'da çıkan bazı gazetelerin "seçim anketi" adı altında yayımladıkları bilgilerin halkın zihnini karıştırdığı ve şehirde huzursuzluğa sebebiyet verdiği gerekçesiyle anketlerin yasaklanmasına karar vermiştir.¹⁸²

Seçim sürecinde hükümet ile sendikalar arasında zaman zaman yaşanan uyuşmazlıklar oluşan gergin havayı iyice artırıyor, kamuoyunda sendikalara karşı baskı yapıldığı algısı yayılıyordu. Mart 1950 yılından beri faaliyette bulunan "Ankara İşçi Sendikaları Birliği" bünyesindeki sekiz sendikanın birlik kurma aşamasında 5018 sayılı kanuna göre üyelerinin 2/3 çoğunluk sağlayacak karar almadığı gerekçesiyle 20 Nisan'da ka-

175 Ulus, 17 Nisan 1957, s. 1.

176 Ulus, 31 Mayıs 1957, s. 1.

177 Cebeci Akdere DP ocağı başkanı Hayrettin Yavuz'un halka çay dağıtarak mahallede nüfuz sağladığı düşüncesiyle muhalifler tarafından tenkit edilmişti. Daha sonra aynı gazetede yayımlanan tekbize göre çayın muhtar tarafından dağıtıldığı yazılmaktaydı (Yeni Gün, 23 Haziran 1957, s. 1.).

178 Ulus, 16 Ağustos 1957, s. 1.

179 Ulus, 4 Eylül 1957, s. 1.

180 İşletmeler Vekili Samet Ağaoğlu ile Devlet Vekili Cemil Bengü, Bala'dan geçtikleri esnada araçlarına silahlı saldırı olduğu haberleri üzerine yapılan tahkikatta; hadisenin araçların geçtiği güzergâhta bulunan çocukların vekillere silahlı saldırıda bulduklarından ibaret olduğu anlaşılmıştır (Yeni Gün, 7 Ekim 1957, s. 1.).

181 Milliyet, 8 Ekim 1957, s. 1.

182 Yeni Gün, 3 Ekim 1957, s. 1.

patılmıştı. Kapatma kararını basın davalarına bakan yargıç vermişti.¹⁸³ Daha önce de Güney İşçi Sendikaları Federasyonu kapatılmış, ardından Eskişehir- Sakarya Bölgesi ile İstanbul İşçi Sendikaları için de adli takibat yapılmıştı. İşçi sendikalarına yönelik bu tür uygulamalar işçilerde infial yaratmış, karar Türkiye İşçi sendikaları Konfederasyonu tarafından protesto edilmişti.¹⁸⁴ 7 Mayıs'ta Bursa İşçi Sendikaları ile Marmara bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu, Bursa Birinci Sulh Ceza Mahkemesi kararıyla kapatılmış, birlik ve federasyon sorumluları üçer lira para cezasına çarptırılmıştı.¹⁸⁵ Çalışma Bakanlığı'nun Sendika Federasyon ve Konfederasyonlar üzerindeki tutum ve baskılarının artmasını sebep göstererek görevinden ayrılan Ankara İşçi Sendikaları Federasyonu Başkanı Burhanettin Asutay CHP'ye geçmişti.¹⁸⁶

9. Seçim Sonuçları

Önceki seçimlere nazaran hükümetle muhalefet arasındaki kampanya dönemi oldukça sert geçen 1957 seçimleri Demokrat Parti'nin zaferiyle sonuçlanmıştı. Demokrat Parti kırk dört, CHP on sekiz, CMP ile Hürriyet Partisi ise birer vilayette en çok oyu alan partiler olarak seçimlerden birinci çıkmıştı. Üç vilayette ise karma liste kazanmıştı. Partilerin Türkiye geneli çıkardıkları milletvekili sayıları şu şekilde sonuçlanmıştı: DP 424, CHP 178, Hürriyet Partisi 4, CMP 4. Ankara vilayetinde CHP seçimleri birinci parti olarak tamamladığı için 27 milletvekilliğinin tamamını almıştı. Ankara'dan meclise girmeye hak kazanan İsmet İnönü, Kasım Gülek, Turhan Feyzioğlu, Kamil Kırkoğlu ve Ferit Melen kazandıkları ikinci seçim bölgesi olan illerden meclise girmişlerdi.¹⁸⁷

Demokrat Parti Ankara'da birinci parti olamadığı için seçim kanununa göre hiçbir milletvekili çıkaramamıştı. 26 Aralık 1957'de yeni kurulacak Menderes kabinesinde Ankara'dan hiçbir vekil yer almadığı gibi eski kabinelerde görev yapan Ankara adaylarından Mümtaz Tarhan, Zühtü Velibeye, Seyfi Kurtbek gibi isimler meclise girememişti.¹⁸⁸ Ülke genelinde bir önceki seçimlere göre düşüş gösteren DP oyları Ankara vilayetinde de aynı şekilde düşüş göstermişti. Bunda 1954 seçimlerinden sonra baş gösteren ekonomik sorunların iyice artması, parti içindeki görüş ayrılık-

183 Ulus, 21 Nisan 1957, s. 1.

184 Ulus, 22 Nisan 1957, s. 5.

185 Ulus, 8 Mayıs 1957, s. 1.

186 Ulus, 23 Temmuz 1957, s. 1.

187 TÜİK, (29/278), s. 11.

188 Zafer, 29 Ekim 1957, s. 1.

larının artması, aydınların DP'den uzaklaşması, çıkarılan antidemokratik baskı kanunlarının yanı sıra iktidar yorgunluğu da etkili olmuştur. DP Ankara Vilayet İdare Heyeti Başkanı Selami Birgen seçimlerde başarısız olduğu gerekçesiyle vazifeden alınarak yerine eski Çalışma Vekili Mümtaz Tarhan getirilmiştir.¹⁸⁹ İstifalar devam etmiş, peşinden Menderes Ankara Belediye Başkanı Orhan Eren'i vazifeden almıştır.¹⁹⁰

CMP Kırşehir'den ve seçimlere ilk kez katılan Hürriyet Partisi de Burdur'dan dörder milletvekilliği çıkarmışlardı. Ancak Hürriyet Partisi Genel Başkanı F. Lütfi Karaosmanoğlu meclise girememiştir.¹⁹¹

Ankara'da Vilayet genelinde toplam 580.476 seçmen bulunmaktaydı. Vilayet dahilindeki oy dağılımı şu şekildeydi: Merkez 78.501, Çankaya 13.915, Altındağ 67.181, Yenimahalle 35.111, Keskin 19.061, Kalecik 19.371, Şereflikoçhisar 26.076, Gündül 8.769, Bala 16.916, Nallıhan 15.134, Çamlıdere 10.359, Ayaş 7.456, Beypazarı 14.801, Haymana 18.210, Kırıkkale 39.968, Çubuk 19.121, Kızılcahamam 22.591, Polatlı 16.031.¹⁹²

Seçimler sonucunda Ankara'da kayıtlı 580.476 seçmenden 392.148'si oy kullanmıştı. Oy kullanma oranı % 67,6 idi. Türkiye genelinde 12.078.623 kayıtlı seçmenin 9.250.949'u oy kullanmış, katılım oranı % 76,6 olarak gerçekleşmişti.¹⁹³ Partilerin seçim sonucunda Ankara'da aldıkları oy oranları ve sayıları şöyleydi: CHP % 45,8 ile 178.844, DP % 37,4 ile 145.836, CMP % 13,4 ile 52.250, Hürriyet Partisi % 3,4 ile 13.412, bağımsızlar 23 kişi. 1954 seçimlerinde Ankara'da seçimlere katılım oranı % 87 idi. 21 milletvekilinin tamamını DP almıştı (% 50,4), CHP (% 39,4), CMP (% 9,9).¹⁹⁴

Seçimlere yapılan en büyük itiraz CHP'den geldi. İsmet İnönü, seçim olduğu gün kanunlara aykırı olarak radyonun DP propagandası yaptığını, gölge seçmenler ve mükerrer oy kullanıldığını iddia etmişti. Bundan başka İnönü, DP'li görevlilerin seçim günü Asliye Hukuk Mahkemeleri vasıtasıyla birçok vatandaşa seçmen kartı çıkarttıklarını ve seçmen kütüklerinde tahrifat yaptıklarını ileri sürmüştü. CHP, başta İstanbul, Konya, Samsun olmak üzere 15 vilayette seçime itiraz etmişti.¹⁹⁵ Demokrat Parti

189 Yeni Gün, 1 Kasım 1957, s. 1.

190 Yeni Gün, 3 Kasım 1957, s. 1.

191 Ulus, 29 Ekim 1957, s. 3.

192 Ulus, 23 Ekim 1957, s. 4.

193 TÜİK, (43/278), s. 25

194 TÜİK, (49/278), s. 31.

195 Milliyet, 30, 28 Ekim 1957, s. 1.

ise birinci olamadığı illerde seçimlere itiraz etmişti. DP'nin itiraz ettiği yerler arasında Ankara da yer almaktaydı.¹⁹⁶

1957 seçim sonuçları ne iktidar partisi DP'yi ne de muhalefet partilerini memnun etmişti. Muhalefetin milletvekili sayısını 186'ya kadar yükseltmesi ve oylarını artırması buna karşılık iktidarın oy kaybı Türkiye'de siyasi ortamın daha da gerginleşmesine ve iktidarın hırçınlaşmasına sebebiyet vermişti. Seçim sonuçlarında ortaya çıkan siyasi tablo DP için aynı zamanda demokratik bir uyarı niteliği taşımaktaydı.¹⁹⁷ Seçimler öncesinde iktidar ile muhalefet arasında yaşanan gerginlikler seçim sonuçlarına da yansımıştı. Kayseri, Gaziantep, Samsun, Kastamonu dâhil birçok ilde hadiseler yaşandı.¹⁹⁸

Sonuç

1957 seçimlerinde CHP, DP'ye göre Ankara'da daha organize bir kampanya yürütmüştür. CHP, il ve ilçe idare kurullarıyla daha kapsamlı ve sistemli bir şekilde çalışmıştır. Yeni ocak ve bucak şubeleri açmış, kongrelerini zamanında yapmış, yeni üye kayıtlarını tamamlamış ve seçimlerin hazırlık dönemini çok iyi değerlendirmiştir. Muhalefet partisi bu seçimlerde köy seçmenine önem vermiş ve seçmen kütüklerine kayıt olmaları konusunda onları teşvik etmiştir.

Ayrıca seçim çalışmalarında, CHP Ankara kadın ve gençlik kolları dikkat çekici faaliyetler yapmışlardır. İl ve ilçe kadın ve gençlik kolları ortak bir çalışma yürütmüş ve vazife taksimiyle bu süreci iyi değerlendirmişlerdir.

DP'nin Ankara vilayet genelindeki bucak ve ocak faaliyetleri ve partiye yeni kayıt çalışmaları, önceki seçimlere göre biraz zayıf geçmiştir. Mitingler, eskiye göre daha az yapılmıştır. Bunda yedi yıldır ülke idaresini elinde bulunduran DP'nin iktidar yorgunluğunun etkisi olmuştur. Kaldı ki Demokrat Parti Genel İdare Kurulu, Genel Kongre yapmama kararı aldığı gibi otuz kadar vilayette de kongrelerin yapılmaması yönünde görüş belirtmişti. Aynı şekilde Ankara İl İdare Kurulu da iki yıldır kongresini yapmamıştı. Bu durum, bucak ve ocak teşkilatlarının motivasyonunu olumsuz etkilemiştir. Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi, seçimlere iddialı bir şekilde hazırlanmışsa da Ankara'da milletvekili çıkaramamıştır. DP'den çok sayıda milletvekili ve politikacı, Hürriyet Partisi'ne

196 Yeni Gün, 30 Ekim 1957, s. 1.

197 Albayrak, s. 696.

198 Milliyet, 30 Ekim 1957, s. 1.

katılmış, fakat çıkan tablo, Hürriyet Partisi'nde hayal kırıklığına neden olmuştur. 1957 seçimlerinde Ankara'da Cumhuriyet Halk Partisi birinci, Demokrat Parti ikinci, Cumhuriyetçi Millet Partisi üçüncü ve Hürriyet Partisi dördüncü parti olarak seçimlerden çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- ALDIKAÇTI, Orhan (1959), "27 Ekim 1957 Milletvekilleri Seçimi", İstanbul Üniversitesi Mecmuası, C: XXIV, S: 1-4, s. 14.
- ALBAYRAK, Mustafa (1995), Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- KARPAT, Kemal (2011), Türk Siyasi Tarihi, Çev. Ceren Elitez, Timaş Yayınları, İstanbul.
- TUNCER, Erol (2012), 1957 Seçimleri, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araş. V. Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi
- YÜCEL, M. Serhan (2001), Demokrat Parti, Ülke Kitapları, Birinci Baskı, İstanbul.
- TÜİK
- Milliyet
- Ulus
- Yeni Gün
- Zafer
- Zafer Akşam Postası

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI ÇERÇEVESİNDE BATI TRAKYA TÜRKLERİNİN EĞİTİM HUKUKU VE BATI TRAKYA'DA EĞİTİM

*Dr. Melih AKDENİZ**

Giriş

Türkiye ile Yunanistan arasındaki sınırı oluşturan Meriç nehri ile Yunanistan'ın Kuzey kesiminde bulunan Karasu/Struma nehri arasında kalan topraklar, Batı Trakya bölgesini oluşturmaktadır. Osmanlı Türklerinin bu bölgeyi fethi, Orhan Gazi dönemine kadar indirilmekte ve Orhan Gazi'nin büyük oğlu Süleyman Paşa'yı fetih için görevlendirdiği bilinmektedir.¹ Osmanlıların Batı Trakya'daki ilk fetih hareketleri hakkında kesin tarihler vermek, bugün için mümkün görünmese de² 14. yüzyıldan itibaren bu coğrafyada tam bir Türk hâkimiyeti ve buna bağlı Türk nüfusunun varlığından söz edilebilir. Bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti, Balkan Savaşı'na kadar aralıksız devam etmiştir. 500 yıldan fazla bir süre boyunca Türk vatanı hüviyetini kazanan Batı Trakya toprakları, Balkan Savaşlarının bittiği

* Manisa Celal Bayar Üniversitesi A.İ.İ.T. Okutmanı. E-posta: melih.akdeniz@cbu.edu.tr

1 Örneğin Süleyman Paşa'nın, babası tarafından Balkan topraklarına fetih amacıyla görevlendirilmesi, dönemi anlatan ilk Osmanlı manzum kroniği olan Ahmedî'nin İskender-Nâme'sinde de konu edilir. Kroniğin "Firistâden-i Orhan Süleymân Paşa-râ be-isre yaka ez-berâ-yı gazâ ve cihâd" (Orhan'ın Süleyman Paşa'yı savaşmak üzere Rumeli'ye göndermesi) faslında bu geçiş ve Süleyman Paşa'nın bölgedeki başarısı epik bir dille anlatılmaktadır. Bkz. Ahmedî, İskender-Nâme, (Haz. İsmail Ünver), TDK Yayınları, Ankara 1983, s. 66a-66b.

2 Batı Trakya bölgesindeki Osmanlı fütuhatının tarihlenmesi ile ilgili klasik ve modern kaynaklar birbirlerinden oldukça değişik ve geniş bir skalada yorumlar yapmaktadır. Konu ile ilgili tartışmalar için Bkz. Melih Akdeniz, 1930'dan Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne Girişine Kadar Batı Trakya Türkleri (1930-1981), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa 2015, s. 13 – 17.

1913 yılında imzalanan anlaşmalar sonunda, kesin bir şekilde Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır. İlk olarak Bulgar idaresine giren Batı Trakya, Birinci Dünya Savaşı sonunda kısa bir dönem Müttefik Devletlerin yönetimi altında kalmış, 1920 yılından itibaren ise Yunanistan'ın idaresi altına girmiştir. Batı Trakya coğrafyası, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sınırı kesin olarak belirleyen Lozan Barış Antlaşması ile birlikte 1923 yılından itibaren Yunanistan'ın bir parçası konumundadır.

“Batı Trakya Türkleri” dendiğinde, bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan Batı Trakya topraklarında Yunan vatandaşı olarak yaşamlarını sürdüren Türk topluluğu anlaşılmalıdır. Nüfusları 120-150 bin kadar tahmin edilen Batı Trakya Türklerini özel kılan husus, bu Türk topluluğunun uluslararası bir anlaşma (Lozan Barış Antlaşması) dâhilinde “azınlık” olarak resmen tanınmış tek Türk topluluğu olmasıdır. Zira Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923'te imzalanan Nüfus Mübadelesi Protokolünden³ Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları istisna tutulmuş ve bu unsurlar Mübadele dâhilinde yer değiştirmemişlerdir.

Bu iki azınlığın hukuku ise Lozan Barış Antlaşması ile güvence altına alınmıştır. Lozan Barış Antlaşması'nın üçüncü faslını oluşturan ve 37-45. maddelerden oluşan “Azınlıkların Korunması” kısmı, Türk ve Rum azınlıkların haklarını belirlemektedir. Bu kesimdeki 37. maddeden 44. maddeye kadar olan maddeler, Türkiye'nin Rum azınlık üzerindeki sorumluluklarını tanımlamaktadır. 45. madde ise “İşbu kesim hükümleri ile Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıkları için tanınan haklar, Yunanistan tarafından da, kendi topraklarında bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır”, diyerek bu hükümlerin Yunanistan tarafından da aynen kabul edildiğini ve uygulama yükümlülüğü getirdiğini ifade etmektedir.

Bu çalışmada konu olarak ele alınan Batı Trakya'daki eğitim meselesi de Lozan Barış Antlaşması'nın 41. maddesi ile tanımlanmıştır. Bu maddeye göre:

“Genel öğretim konusunda Türk Hükümeti, Müslüman olmayan yurttaşların önemli bir oranda yerleşmiş oldukları kentler ve kasabalarda, bu Türk yurttaşlarının çocuklarının ilkokullarda kendi dilleriyle öğretim görmelerini sağlamak üzere, gerekli kolaylığı gösterecektir. Bu hüküm Türk hükümetinin söz konusu okullarda Türk dilinin öğretilmesini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

3 Lozan Konferansı'nın devam ettiği bir dönemde Türkiye ile Yunanistan arasında ortaya çıkan nüfus problemini çözmeye yönelik atılan bu adım, Lozan Barış Antlaşması'na ek protokoldür.

Müslüman olmayan azınlıklara ilintili Türk yurttaşlarının önemli oranda buldukları kentlerde ya da kasabalarda, bu azınlıklar devlet bütçesi, belediye ya da benzeri bütçelerde eğitim, din ya da yardım amacıyla genel gelirlerden verilecek paralardan yararlanma ve ödenek ayrılması konusunda hakça bir pay alacaklardır. Söz konusu paralar, ilgili kurumların yetkili temsilcilerine ödenecektir.”⁴

45. madde hatırlandığında bu hükmün aynı şekilde Yunanistan’da yaşayan Batı Trakya Türk azınlığı için de geçerli olacağı bir gerçektir.

Batı Trakya Türk azınlığının eğitim meselesi her dönemde öne çıkan bir konu olmuştur. Zira azınlığın, Türk millî bilincini ve Türk kimliğini koruması yolunda eğitimin rolü oldukça büyüktür. Geçen zaman içinde hükümetler değişse de Yunanistan’ın azınlık eğitimi konusunda yürüttüğü politikanın temelini, Batı Trakya Türklerinin eğitim seviyelerinin düşük kalmasını, aydın ve azınlık sorunlarına duyarlı kitleler yetiştirilmemesini sağlamak oluşturmuştur. Böylece Batı Trakya’daki Türk azınlığı, toplumsal ve ekonomik yaralarını sarabilen bilinçli bir toplum değil, günlük geçimini sağlama derdine düşmüş ve bilinçsiz kişilerden oluşan bir kitle olsun istenmiştir.

Batı Trakya Türklerinin sonuç olarak bir başka ülkenin idaresi altında buldukları ve bu çerçevede Türkiye’de gerçekleşen devrim sürecini takip etme konusunda da ikilemler yaşadığını belirtmek yerinde olacaktır. Türkiye’de 1928 yılında yaşanan alfabe devrimi Batı Trakya’da da yankısını bulmuş ve kısa sürede geniş bir alana yayılmışsa da buna karşı çıkan ve Arap alfabesi ile eğitim ve öğretime devam edenler de olmuştur. Batı Trakya Türk azınlığı içinde uzun yıllar boyunca en önemli ayırım noktasını teşkil eden İlerici-Muhafazakâr tartışmaları, bu çerçevede sürüp gitmiştir.⁵

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ikili ilişkiler, Türk ve Rum azınlıklarının yaşantısını doğrudan etkilemiştir. İki ülke münasebetlerindeki iniş-çıkışlı dönemler, yakınlaşmalar yahut krizler doğal olarak Türkiye ve

4 Anlaşmanın tam metni için TTK web sayfası kullanılarak günümüz diline sadeleştirme yoluna gidilmiştir. Bkz. <http://www.ttk.gov.tr/templates/resimler/File/Antlasmalar/lozan/lozan30-39.pdf> ve <http://www.ttk.gov.tr/templates/resimler/File/Antlasmalar/lozan/lozan40-49.pdf> (Erişim: 21.7.2015).

5 Batı Trakya Türk azınlığı arasındaki bu ayırım çoğu zaman Türkiye’yi terk eden devrim karşıtlarının çalışmaları ve diri bir Türk azınlığını kendisi için “iç tehdit” unsuru olarak algılayan Yunan hükümetlerinin politikaları çerçevesinde uzun yıllar körüklenmiştir. Bu konudaki örneklerle çalışmanın ileriki kısımlarında değinilecektir.

Yunanistan'ın azınlıklara yönelik politikalarına da yansımıştır. Bu çalışmada, Batı Trakya'daki Türk azınlığın eğitimi konusu, iki ülke arasındaki dönüm noktaları esas alınarak işlenmiştir. Böylece konu bütünlüğünün sağlanması amaçlanmıştır.

Lozan Barışı Sonrası Batı Trakya'da Eğitim

Batı Trakya topraklarının Bulgar idaresinden Yunan idaresine geçtiği 1920 yılında Batı Trakya genelinde 86 Türk İlkokulu eğitim-öğretimini sürdürmekteydi.⁶ Türk azınlığın nüfus olarak 120-150 bin civarında olduğu düşünüldüğünde⁷ Yunan idaresindeki ilk yıllarda okul sayısının, öğrenim görecek olan öğrenci sayısına karşılık veremediği görülür. Lozan Antlaşması'ndan sonra Türk azınlığın haklarının devlet garantisi altına alınması ile beraber azınlığın eğitim faaliyetlerinin de yoğunlaştığı söylenebilir.

Okullaşma çerçevesinde Batı Trakya Türk eğitim hayatının en önemli olaylarından biri şüphesiz bölgedeki ilk özel okulun faaliyetine başlaması olmuştur. Kasım 1929'da Gümülcine'de açılan ve "Rodop Hususî Türk İlk Mektebi" ismini taşıyan bu okulu önemli kılan bir başka husus da okulun Latin alfabesi ile tedrisat yapacak oluşudur. Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip eden ve burada gerçekleşen inkılâpları Batı Trakya Türk azınlığına kazandırmayı amaç edinmiş münevver bir takım müteşebbisler, 1928'deki harf inkılâbını da dikkatle takip etmiş ve Batı Trakya'daki azınlık eğitim sistemine uygulanması için çabalamıştır. Batı Trakya'daki gençlik teşkilatları Yeni Türk Harflerinin öğretilmesine yönelik kurslar düzenlerken, 1929 yılının Kasım ayında Gümülcine'de Ariz Zade Raif, Hatip Yusuf, Keresteci Münir, Trigratlı Hüseyin, Terzi Hasan ve Derici Mümin, Yeni Türk Harfleriyle eğitim yapacak bir okul açabilmek için Rodop Valiliği'ne müracaatta bulunmuşlardır. Beklenen izin Valiliğin 19.11.1929 tarih ve 35290 sayılı yazısı ile çıkmıştır. Böylece Batı Trakya Türklerinin ilk özel okulu eğitim-öğretime kapılarını açmıştır. Mekân konusunda Hatip Yusuf evinin zemin katını okula tahsis etmiştir. Okulun 1929-1930 ders yılındaki ilk eğitimci kadrosunu da, Batı Trakya'nın aydın

6 Olga Vulgaridu, İ Ekpedevsi ton Allogloson/Mionotikon Mathiton stin Ditiki Thraki, Ekdisis Spanidi, Ksanthi 2011, s. 21 (Olga Boulgaridou, Η Εκπαίδευση των Αλλόγλωσσων/Μειονοτικών Μαθητών στην Δυτική Θράκη, Εκδόσεις Σπανίδη, Ξάνθη 2011, s. 21).

7 Batı Trakya Türk azınlığının nüfusu zaman içinde büyük değişiklikler göstermez. Azınlık oldukça yüksek bir nüfus artışına sahipken nüfusun buna paralel artış göstermeyişinin en büyük sebebi; Batı Trakya Türklerinin, Yunanistan'da gördükleri sistematik baskılar sonucu Türkiye'ye göç etmeleri olmuştur. Bu yüzden de normal şartlarda nüfuslarının yaklaşık 500 bin kişi olması lazım gelen Batı Trakya Türk azınlığı halen 150 bin bandında bulunmaktadır.

gençleri olan Mehmet Arif, İsmail Sadık Şahap Üstün ve Ahmet Müdüroğlu oluşturmuştur.⁸

Ancak eğitim-öğretim faaliyetine geçilen ilk yıllarda okulun önemli eksikleri vardır. Karatahta ve ısınma için soba sağlanmışsa da sınıflarda öğrencilerin oturabilecekleri sıralar yoktur. Bu çerçevede okul, kayıt yaptıran öğrencilerden ilginç bir istekte bulunmuştur. Rodop Hususî Türk İlk Mektebi'nin ilk öğrencileri sıralarını kendileri getirecektir. Aralık ayında açılan okula ilk aşamada 8 öğrenci kayıt yaptırmıştır, 1929-1930 ders döneminden sonra ise sayı giderek artmıştır. Batı Trakya Türklerinin hayatında bir merkez vazifesi üstlenen Gümülcine'de, azınlık okullarının yetersizliği ve imkânsızlıkları ile boğuşulduğu bir ortamda⁹ böyle özel teşebbüse ait bir okulun da eğitime başlamış olması önemlidir.

1930-1931 ders yılı ile birlikte ise okul daha iyi bir binaya taşınıyor ve şartları gün geçtikçe iyileştiriliyordu. 1933-1934 yıllarına gelindiğinde ise Yunanistan'daki siyasi gelişmeler çerçevesinde Batı Trakya'daki cemaatlerin idaresi genç Türk aydınlarına bırakılmıştır. Bu gelişme, azınlık için başlı başına bir olay ve önemli bir aşamadır. Böylece yeni Türk harflerinin öğretim alanı genişlemiştir. Hususî Mektep de tarihî görevini tamamlamış, 1933-1934 ders yılı başında, kurucularının aldığı yerinde bir kararla öğrencisi, öğretmeni ve bütün demirbaşıyla birlikte maddî ve manevî varlığını azınlık cemaat okullarına aktarmıştır.¹⁰

Yunanistan'ın, Batı Trakya Türk azınlığının eğitim meselesinde özellikle Lozan sonrası dönemde daha hassas davrandığını görmekteyiz. Balkanlardaki durum ve İtalya'nın Yunanistan'a yaklaşımı, Venizelos'u, Türkiye ile ilişkiler konusunda daha dikkatli olmaya sevk etmiştir. Bu çerçevede azınlık üzerinde yürütülen politika da daha akılcı bir çizgide sürmüştür. Belki de Yunanistan'ın azınlık üzerindeki bu politikasının bir tezahürü olarak hükümet, Batı Trakya Türk okullarının işleyişi için 1929-1930 eğitim yılında 4.489.000 drahmi gibi bir bütçe ayırmıştır ki bu rakam dönem şartları için oldukça iyi bir miktar olarak kabul edilebilir. Aynı zamanda Türk azınlığa öğretmen seçme işinde daha geniş serbestlik sağlanmış ve Yunan makamları öğretmenlerin işe alınması konusunda artık karar verici değil daha çok onay mercii olarak görev yapmaya başlamıştır.¹¹

8 "İsmail Üstün'ü Kaybettik", Azınlık Postası, 31 Aralık 1974.

9 Mehmet Hilmi, "Gümülcine'de Mekteb Meselesi", Yeni Adım, 18 Mayıs 1929.

10 İsmail Şahap Üstün, "Gümülcine Hususî Okulu Nasıl Açıldı", Batı Trakya, Cilt: 5, Sayı: 56, Aralık-1971, s. 3 ve devamı.

11 Lena Divani, Ellada ke Mionotites, Ogdı Ekdoti, Ekdotis Kastanioti, Athina 1999, s. 175 (Λένα Διβάνη, Ελλάδα και Μειονότητα, Όγδοη Εκδόση, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1999, s. 175).

1930-1939 Arasında Batı Trakya'da Eğitim

Türkiye ile Yunanistan arasında iyi ilişkilerin artması ve özellikle Mübadele işlerinden kalan sorunların da sonuçlanmasını takip eden süreç, 1930'da Ankara Antlaşması'nın imzalanması ile sonuçlanmıştır. Bu anlaşmayı takip eden dönemi Türkiye ile Yunanistan arasındaki en önemli yakınlaşma devresi olarak ele almak yanlış olmaz. Bu yakınlaşmada, bölgedeki uluslararası durumun hassaslığının yanı sıra Atatürk ve Venizelos'un rasyonalist dış politikaları da önemli rol oynamıştır.¹²

1930 sonrasında başlayan ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar süren bu dönemde Batı Trakya Türk azınlığının eğitimi açısından da olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Yunan hükümeti, azınlığın eğitim işlerinde iki ülke arasında eden barış rüzgârına uygun davranmış hatta Yunanistan'da 1936 yılında çıkan 132 sayılı kanunla; Türk azınlık okullarında okutulacak kitapların basım ve dağıtım masraflarının karşılanması, Yunan Eğitim Bakanlığı'na kabul edilmiştir.¹³

1936 yılı ise Batı Trakya Türk azınlığının eğitim alanında yaşayacağı gelişmelerde anahtar rol oynayacak kişilerin de ilk defa ortaya çıktığı yıl olmuştur. 1936 yılında Batı Trakya'daki azınlık okulları müfettişi olarak atanan Minas Minaidis, bu durumun en karakteristik örneği olarak ele alınabilir. Minaidis, 1936'dan itibaren azınlık okullarında, Yunan devletinin genel politikalarının uygulanmasını denetleyen müfettiştir. Bu çerçevede Müfettiş Minaidis, ilerleyen yıllarda Batı Trakya'daki Türk azınlığın eğitim alanında kazandıkları özgürlüklerinin kısıtlanması konusunda önemli rol oynamıştır.¹⁴ Minaidis'in ana hedefini, azınlık okullarındaki eğitimin daha "Yunanlı" bir şekilde geliştirilmesi oluşturuyordu. Türk azınlık okullarındaki eğitim ile ilgili teoriler oluşturan bir diğer kişi ise Athanasios Papaevgeniu olmuştur. İyi eğitim görmüş ve özellikle azınlık okulları konusunda önemli birikim sahibi olan Papaevgeniu da Minaidis gibi Türk azınlık eğitimi alanında ürettiği politikalarla Batı Trakya'nın hafızasında kalmıştır.¹⁵ İki müfettiş de çağdaş bir eğitim görmüş ve dolayısıyla aydın bir Türk azınlığının yetişmesine mani olmak için modern eğitime karşı medrese eğitimi desteklemişlerdir.

12 Akdeniz, a.g.t., s. 69.

13 Tahsin Ünal, "Batı Trakya Türkleri", Türk Kültürü, Cilt: 7, Sayı: 76, Şubat-1969, s. 28.

14 Kostis A. Tsiumis, I Musulmaniki Mionotita tis Thrakis (1950-1960), Ekdosis Ant. Stamulis, Thessaloniki 2007, s. 32 (Κωστής Α. Τσιούμης, Η Μουσουλμανική Μειονότητα της Θράκης (1950-1960), Εκδόσεις Αντ. Σταμούλης, Θεσσαλονίκη 2007, s. 32)

15 Tsiumis (Τσιούμης), a.g.e. s. 33.

Yeri gelmişken Batı Trakya eğitim sisteminde belli bir yer sahibi olan “Medrese Eğitimi” hakkında da bilgi vermek gerekmektedir. Batı Trakya’da Medrese Eğitimi, ilkokuldan sonra başlayarak 5 yıl devam etmekteydi. Bölgedeki medreselerde Yunan makamlarının da yoğun teşviki ile Arapça okutulmakta, yazıda Arap harfleri kullanılmaktaydı. Bundaki amaç ise, Türkiye ile Batı Trakya arasındaki iletişimi kesmektir. Gümülcine’de bugün de faaliyette olan Medrese, 1937’ye kadar sadece dinî öğretim yapmıştır. 1937’den itibaren ise normal dersler de okutulmaya başlanmıştır. Kurulduğu yıllardan itibaren “Softalar Medresesi” olarak bilinen medrese, 1949’dan sonra “Medrese-i Hayriye” adını almıştır.¹⁶ Gümülcine Medrese-i Hayriye’si müftünün tayin ettiği 5 kişilik bir encümen tarafından idare edilmektedir.¹⁷ Her ne kadar müfredatında müspet bilimlere de yer verilmiş olsa da Medrese, Batı Trakya Türk azınlığı için modernleşme yolundaki önemli engellerden ve azınlığın kontrol altında tutulmasında, Yunan makamlarının önemli araçlarından bir olmuştur.

1941-1949 Kayıp Yıllar

Almanya’nın 1 Eylül 1939’da Polonya’ya saldırısı ile başlayan İkinci Dünya Savaşı kısa süre sonra Yunanistan’a da sıçramış, 1941’de ülke Alman-İtalyan-Bulgar ortak işgaline uğramıştır. Batı Trakya’daki işgal ise Bulgarlar tarafından gerçekleştirilmiştir. 1944 yılına kadar işgal altında kalan Yunanistan, Mihver devletlerinin çekilmesinden sonra ise bu defa bir iç savaş ile karşı karşıya kalmıştır. 1944’te başlayan ve ülkede İkinci Dünya Savaşı’ndan daha büyük bir yıkıma sebep olan Yunan İç Savaşı ise 1949 yılına kadar sürmüştür.

İşgal ve çatışmanın yaşandığı 1941-1949 dönemi Batı Trakya Türk azınlığı açısından çok büyük zorluklara karşılaşılan bir süreci ifade eder. Türk azınlığını her alanda etkileyen savaş şartları doğal olarak eğitim alanında da kendisini göstermiştir.

Bulgar işgalinin yaşandığı 1941-1944 yılları arasında Batı Trakya’daki eğitim-öğretim faaliyetleri açısından bilgilerimiz bugün için sınırlıdır. Nisan 1941’de Batı Trakya’daki işgali tamamlayarak yönetimi ele geçiren Bulgarlar oldukça sert bir tutum sergilemişlerdir. İşgal edilen yerlerin isimleri tabela, mektup, gazete vs. alanlarda Bulgarca olarak yazılmaya başlanmış ve Mayıs 1941 ortalarından itibaren işgal altındaki şehir ve kasabaların

16 Erdoğan Merçil, “Batı Trakya Türkleri”, *Kemalizm*, Cilt: 4, Sayı: 48, Temmuz-1966, s. 4.

17 Yılmaz Çetiner, “Batı Trakya’da Türkler-Üniversite Mezunu Sayılan Tek Türk Var”, *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1966.

ana caddelerine, kamu binalarına ve kahvelerine “Sadece Bulgarca Konuşulacaktır!” yazılı uyarı levhaları asılmıştır.¹⁸ Takip eden dönemde Bulgaristan’ın bölgeye gönderdiği işgal yöneticileri, Batı Trakya’daki halkı Bulgar kütüğüne yazdırmaya başlamışlar ve okullara da Bulgaristan’dan gelen öğretmenler yerleştirmişlerdir. Doğal olarak eğitim dili de tamamen Bulgarca olmuştur.¹⁹

İşgalin eğitim alanındaki bir diğer etkisi de Yunanistan’dan Türkiye’ye okumak amacıyla yollanan öğrenciler konusunda olmuştur. Türkiye ve Yunanistan arasında sıcak ilişkilerin başladığı 1930’lu yıllardan itibaren eğitim alanında Türkiye, Batı Trakya Türkleri için önemli bir alternatif olmuştur. 1941 yılına kadar Batı Trakya Türk azınlığından Türkiye’ye her yıl 5-8 arasında öğrenci gönderilmiş, bunlar Batı Trakya azınlığının öğretmen ihtiyacını karşılayabilmek için Türkiye’deki Öğretmen Okulları’na yerleştirilmişlerdir. Ancak savaş döneminin başlamasıyla beraber doğal olarak bu uygulama da rafa kaldırılmıştır.²⁰

Azınlık okullarının en büyük ihtiyacı olan ders kitaplarının dağıtılması işi de savaş şartları yüzünden aksamıştır. O yıllara kadar Türkiye’den getirilen kitaplar savaş yıllarında gönderilememiştir. İkinci Dünya Savaşı’nda azınlığın eğitim hayatına kalite açısından yaklaşıldığında durumun gitgide daha da bozulduğu görülür. Savaşın ve işgalin etkileri bölgedeki öğretmenler üzerinde de kendisini göstermiştir. Orduya katılan öğretmen kadrolarındaki boşluklar büyük sorun olmuştur. Batı Trakya bölgesindeki devlet okullarında Yunan asıllı öğretmen sayısı yeterli olsa da kaçınılmaz olarak azınlık okulları ikinci plana itilmiştir. Bu okullardan kaydırılan öğretmen kadrolarıyla birlikte Yunanca ve Türkçe derslerden oluşan müfredatın, Yunanca derslerden oluşan kısmı bu dönemde tamamen bir seçim meselesi haline gelmiştir.²¹

Savaş sonrası dönemde azınlığın eğitimi alanında da Yunan hükümetinin ilginç bir uygulaması görülmektedir. 1946 yılı sonuna gelindiğinde yazarları arasında Türklerin bulunmadığı bir “Türkçe Okuma Kitabı” hazırlanmıştır. Çok ciddi yazım ve imla hatalarının bulunduğu kitap, aynı zamanda o dönemde kullanılmayan pek çok eski kelimeyi de içeriyor-

18 Dimu K. Vogiatzopulu, İ Ksanthi Prin ke Meta ton 2o Pankosmio Polemo, Ekdosis Spanidi, Ksanthi 2008, s. 202 (Δύμου Κ., Βογιατζόπουλου, Η Ξάνθη Πριν και Μετά τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο, Εκδόσεις Σπανίδη, Ξάνθη 2008, s. 202).

19 Akdeniz, a.g.t., s. 102.

20 Akdeniz, a.g.t., s. 112.

21 Tsiumis (Τσιούμης), a.g.e., s. 18-19.

du.²² İki ülke arasındaki kitap kıstaslarına da aykırı olan bu kitaba, Batı Trakya Türkleri oldukça sert tepki göstermişlerdir. Gümülcine'deki Türkiye Cumhuriyeti Konsoloslugu'na da bu tepkilerin iletilmesi ile birlikte, hem azınlık ileri gelenlerinin hem de Konsoloslugun çabaları neticesinde 9 Ocak 1947 tarihinde Gümülcine'ye Türkiye'den bir vagon dolusu kitap gönderilmesi sağlanmıştır.²³ Kitapların incelenmesinin ardından yaklaşık 23 bin kadar olan Türkçe kitaplardan ilk aşamada 3 bin adedi herhangi bir mahzur görülmeyerek azınlık öğrencilerine dağıtılmıştır.²⁴

Yunan makamları, Batı Trakya Türk çocuklarının eğitimlerini tamamlayacakları okul kitaplarının hazırlanması sırasında kıstas olarak "nötr bilgi" metodunu benimsemiştir. İkili anlaşmalara göre; azınlık okullarında okutulacak kitapların, ideolojik değerlendirmelerden uzak, öğrencilerin soyut iletişim becerilerini arttırma hedefi güden, merak uyandırıcı çalışmalar olması gerekiyordu.²⁵ Ancak Batı Trakya azınlık okullarında okutulacak kitaplardaki duruma bakıldığında, bu kitaplarda "nötr bilgi"den ziyade Türkiye ya da Türklük hakkında "sıfır bilgi" içeriği aranmakta olduğu görülür. Yunan makamlarının geçmişte de uyguladığı bu politika, uzun yıllar değişmeden devam etmiş; kitaplardaki Türk bayrağı, Atatürk resimleri gibi simgeler yahut Türk Lirası gibi terimler dahi Batı Trakya'daki Türk öğrenciler için sakıncalı bulunduğundan, bu kitapların Türk öğrencilerin ellerine geçmesine mani olmuştur.²⁶

Yunan İç Savaşı'nın yaşandığı yıllar ise Batı Trakya Türkleri için çok daha zorlu geçmiştir. Sol görüşlü çetelerin, ideolojik olarak kendilerini destekleyen Bulgaristan gibi ülkelerle sınırda bulunmasının ve engebeli coğrafyasının bir gerilla savaşı için sağladığı avantaj yüzünden Batı Trakya bölgesi Yunan İç Savaşı boyunca deyim yerindeyse tam bir savaş alanı haline gelmiştir. Yunan İç Savaşı döneminde eğitim-öğretim işleri de savaş şartlarının ağırlaşması nedeniyle büyük oranda aksamıştır.

1949-1974 Yılları Arasında Batı Trakya'da Eğitim

Yunanistan'daki genel savaş durumunun sona ermesi ile başlayarak 1974'teki Kıbrıs Barış Harekâtı'na kadar süren dönemde, azınlık eğitimi

22 "Kitap Meselesi", Trakya, 9 Aralık 1946.

23 "Türkiye Hükümetinin Azınlığımıza Hediyesi", Trakya, 13 Ocak 1947.

24 "Gümülcine Türk İlkokulunda", Trakya, 24 Şubat 1947.

25 Thanasis Vakalios, To Provlima tis Diapolitismikis Ekpedevisis sti Ditiki Thraki, Ekdosis Gutenberg, Athina 1997, s. 52 (Θανάσιος Βακαλιός, Το Πρόβλημα της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στη Δυτική Θράκη, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1997, s. 52).

26 Akdeniz, a.g.t., s. 115.

açısından önemli gelişmelere sahne olmuştur. Yaşanan bu gelişmeleri başlıklar halinde incelemek yerinde olacaktır.

1951 Kültür Anlaşması

İki ülkedeki karşılıklı azınlıkların durumları Türkiye ile Yunanistan'ın ikili ilişkileri bağlamında daima önemli bir rol oynamıştır. Zaman zaman yükselen tansiyonun düşürülmesi amacıyla bu azınlıkların durumlarının iyileştirilmesi için çeşitli adımlar atılmıştır. Bunlardan biri de 20 Nisan 1951 tarihinde imzalanan Türk-Yunan Kültür Antlaşması'dır.²⁷ Anlaşma ile birlikte Türkiye ve Yunanistan, karşılıklı olarak kültürel birikimlerin paylaşılması ve arttırılması yolunda bir takım yükümlülükleri kabul etmişlerdir. Yunan makamları, Türk azınlığın aleyhindeki eğitim politikasından hiçbir zaman tam anlamıyla vazgeçmemiş olmasına rağmen, dönem dönem iki ülke ilişkilerinde görülen yumuşamaya bağlı olarak azınlık eğitimi için de olumlu adımlar atmıştır.²⁸

İşte 1951 yılında yapılan anlaşma, Türk ve Rum azınlıklarının eğitim-öğretim konusunda yaşadığı sıkıntıların çözümü için ortaya konmuştur.²⁹ Anlaşma, iki tarafın birbirlerine karşılıklı burslar vermesi, ikili ilişkilerin arttırılması, okul kitaplarındaki yanlışlıkların düzeltilmesi, iki ülke azınlıklarının eğitimi için "kontenjan öğretmenleri" görevlendirilmesi ve iki ülke azınlıklarının eğitimi hususunda öneriler getirecek bir "Karma Kültür Komisyonu" oluşturulması gibi konuları içermiştir.³⁰

Anlaşmanın yürürlüğe girmesini takiben ilk etapta 35 öğretmen Türkiye'den Yunanistan'a gönderilmiştir. Azınlığa ait okullarda görev yapmaya başlayan bu öğretmenler, Batı Trakya'nın çeşitli kesimlerine dağıtılmışlardır.³¹ Anlaşma çerçevesinde Türk azınlığın okul kitapları da

27 Anlaşma metni için Bkz. "Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Krallığı Arasında İmzalanan Kültür Anlaşması'nın Onanması Hakkında Kanun", T.C. Resmî Gazete, Sayı: 8112, 17 Mayıs 1952, s. 3618 ve devamı.

28 Örneğin, dönemin Yunanistan Başbakanı Sofoklis Venizelos'un bölgeyi ziyaretini takip eden süreçte Batı Trakya Türk Azınlık Okulları için 130 milyon drahmilik bir yardım gerçekleştirilecektir. Normal şartlarda 30 milyon olarak planlanan bütçe 1951'deki yardımda çok ciddi miktarda arttırılmıştır. Bkz. "Türk Maarifine Yardım", Trakya, 14 Mayıs 1951.

29 Batı Trakya Türk azınlığında olduğu gibi İstanbul'daki Rum azınlığı da eğitim alanında sıkıntılarla karşılaşmıştır. Hatta kimi zaman Türk hükümetleri, Batı Trakya'da eğitim alanındaki menfi uygulamalara tepki olarak İstanbul Rumlarına aynı şekilde davranmıştır. Çalışmanın temel konusu Batı Trakya'daki eğitim olduğundan İstanbul Rum azınlığının durumu incelenmemiştir. Bu konu ile ilgili ülkemizde çok sayıda çalışma yapılmıştır.

30 Hülya Emin, "Batı Trakya'da Türk Varlığı", Balkanlar'daki Türk Kültürü'nün Dünü-Bugünü-Yarını Uluslararası Sempozyum (26-28 Ekim 2001) Bildiri Kitabı, (Haz. Hasan Basri Öcalan), Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Bursa 2002, s. 156.

31 Ünal Türkeş, Unutulmuş Türkler, Karınca Matbaacılık, İzmir 1971, s. 31.

yeniden Türkiye'den gönderilmeye başlanmıştır. Kültür anlaşması sonrası Türkiye, Batı Trakya Türklerinin eğitim meselesi ile yakından ilgilenen bir görüntü çizmiştir.

Bu anlaşmanın uygulanmasına son verilen 1970 yılına kadar Türkiye'de eğitim görmüş 500 kadar öğretmen, çeşitli zamanlarda Yunanistan'a giderek azınlık okullarında görev almışlardır. Bununla birlikte bölgeye Türkiye'den gönderilen öğretmenler, elbette ki azınlığın ihtiyaçlarını karşılayabilecek sayıda değildir. Ancak burada yine Yunan makamlarının, Türk azınlığın eğitimleri ile ilgili izledikleri politika dikkatimizi çekmektedir. Zira 1965-1970 arası dönemde Türkiye'deki öğretmen okullarından mezun olup yine Batı Trakya'ya dönen Türk asıllı 292 öğretmenden sadece 20 tanesine Yunan makamlarınca çalışmaları için izin verilmiştir. Bölgedeki Türk öğretmen sayısı ise toplamda 352'dir. Bunların büyük bir kısmı, medrese mezunu ve eğitim-öğretim konusunda yeterli bilgi ve birikime sahip oldukları şüpheli kişilerden oluşmaktadır.³² Bu da doğal olarak eğitim-öğretimin kalitesini etkilemektedir.

Dönemin bir diğer önemli gelişmesi ise Batı Trakya Türk azınlığının bir ortaöğretim kurumuna kavuşmaları olmuştur.

Celal Bayar Azınlık Lisesi

1951'deki Kültür Antlaşması ilk meyvesini bu yönde vermiştir. 1952 yılında Yunanistan'ın ilk Türk Lisesi olan Celal Bayar Lisesi kurulmuş ve bu lise 1953-1954 eğitim yılından itibaren öğrenci almaya başlamıştır.³³ Lisenin inşa sürecinde ve sonrasında ihtiyaç duyulacak masraflar için okulun encümeni ilk toplantısını Nisan 1953'te gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda; okulun temizliği, mobilya alımı, ısınma, elektrik gibi temel giderler ele alınmış ve bunun için bir bütçe istenmesi kararlaştırılmıştır. Ancak azınlığın ilk lisesine kavuşma heyecanına sahip olan azınlık toplumu, daha ilk toplantıda, okulun acil ihtiyaç duyduğundan fazla olan 11.800.000 drahmilik bir bütçeyi, kendileri karşılamayı taahhüt etmişlerdir. Hatta kendi maddi durumu oldukça kötü olduğu için para yardımında bulunamayan Türkler okulun çeşitli işleri için ücretsiz olarak çalışmak istediklerini belirtmişlerdir.³⁴

³² Türkes, a.g.e., s. 9-10.

³³ Merçil, a.g.m., s. 4.

³⁴ CA, 03001963, (21.4.1953).

2203 sayılı ve 15 Ağustos 1952 tarihli kararname³⁵ ve bu kararnameyi değiştiren ve tamamlayan 2567 sayılı ve 3 Eylül 1953 tarihli kararnameler³⁶ ile kurulan Celal Bayar Lisesi inşa süreci sıkıntılı başladığı için öğrenci kabulünü ancak 1953-1954 eğitim-öğretim yılında geręekleřtirebilmiřtir.

Okulun eğitim-öğretim faaliyetlerine geç başlamasının sebepleri ise çeşitlidir. Batı Trakya'daki Türk ilkokulları her ne kadar sayı olarak çok görünsede³⁷ kalite ve verim bakımından iyi eğitim sağlayan ilkokul sayısı, bir elin parmaklarını geğmemektedir. Türk ilkokulları ile Yunan ilkokullarının işleyişi açısından da farklılıklar göze çarpmaktadır. Yunanistan'ın genelinde ilköğretim 6 yıl iken Batı Trakya'da bu süre ortalama 3-4 yıla inmektedir. 1960'lı yıllara kadar Batı Trakya'da bulunan 279 ilkokulun 11'i sadece 1. sınıflara, 21'i 1. ve 2. sınıflara, 30'u 1., 2. ve 3. sınıflara, 53'ü 1., 2., 3. ve 4. sınıflara, 65'i ilk 5 sınıfa ve 99 tanesi de tüm (yani 6) sınıflara eğitim-öğretim verir durumda bulunuyordu.³⁸ Sonuç itibarıyla böyle okullardan çıkan öğrencilerin kalitesi de düşük olmuştur. Bu ilköğretim kurumlarına başlayan çocukların çoğu zaman okullardan mezun olmadan öğrenim hayatına son vermesi, mezun olabilenlerin de büyük eksikliklerle okullarını bitirebilmesi gibi etkenler, Celal Bayar Lisesi'nin kurulduğu yıl faaliyete geğememesine sebep olmuştur.

Yunanistan'da ilkokulu bitirip ortaokula devam etmek isteyen çocuklar, ortaokula giriş sınavlarına girerek bunlarda başarılı olmak zorundaydı. 1952'de lisenin açılmasıyla azınlık içinden de bu sınavlara giren çocuklar olmuş, ancak Yunancaları oldukça zayıf olduğundan sınavlarda başarı sağlayamamışlardır. Bu şartlar altında lise öğretimine başlamak mümkün olmadığından, liseye gitmek isteyenler, bir yıllık Yunanca kursuna tabi tutulunca, eğitim 1953-1954 öğretim yılına kalmıştır. Hem liseye devam edecek olan öğrencilerin Yunancalarının ileri bir seviyeye taşınabilmesi hem de iki ülke arasındaki anlaşma hükümlerinde yer almasından ötürü Celal Bayar Lisesi'nde Yunanca dil dersinin yanı sıra tarih ve coğrafya derslerinin de Yunanca tedris edilmesine karar verilmiştir. Lisenin 3 sınıfında haftalık 41 saat Yunanca eğitim yapılması kararlaştırılmıştır.³⁹

35 "Arith. 2203", FEK, 15 Avgustu 1952 ("Aριθ. 2203", ΦΕΚ, 15 Αυγούστου 1952)

36 "Arith. 2567", FEK, 3 Septemvriu 1953 ("Aριθ. 2567", ΦΕΚ, 3 Σεπτεμβρίου 1953)

37 şahap Balcioğlu, "Batı Trakya'da 10 Gün-Mektepsiz Bırakılan Türkler ve Bunun Kötü Neticeleri", Cumhuriyet, 15 Ocak 1954.

38 K. G. Andreadu, *İ Musulmaniki Mionotis tis Ditikis Thrakis, Eteria Makedonikon Spudon*, Thessaloniki 1956, s. 15 (K. Γ. Ανδρεάδου, *Η Μουσουλμανική Μειονότητα της Δυτικής Θράκης, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών*, Θεσσαλονίκη 1956, s. 15).

39 Burhan Arpad, "Batı Trakya'da Neler Oluyor-Medrese ve Okul Mücadelesi", Vatan, 24 Kasım 1954.

1953-1954 öğretim yılında çocuklar nispeten hazır olsa da bu defa Türk Millî Eğitim Bakanlığı'nun bir hatası üzerine eğitim geç başlamıştır. Türk Hükümeti, Yunan Hükümetine, Celal Bayar Lisesi'nde Türkçe derslerini verecek olan iki öğretmenin 5 Eylül 1953 tarihinde Gümölcine'de bulunacaklarını bildirmiş olmasına rağmen, öğretmenler durumdan çok geç haberdar edilmişlerdir. Yunanistan'da sömestrin 1 Ekim tarihinde başlamasına rağmen öğretmenler, ancak 14 Aralık 1953 tarihinde görev yerlerine varabildiklerinden, 1953-1954 öğretim yılında da eğitim gecikmeli başlamıştır.⁴⁰

İki ülke arasında varılan anlaşmaya göre Türk olması gereken Celal Bayar Lisesi müdürü de, bölgede müdürlük yapacak formasyona sahip bir Türk bulunmadığı, bulunanlar da resmi olarak tanınmadığı için uzun yıllar Yunan asıllı olmuştur.⁴¹ Bu gibi olumsuzluklar ve engellemeler nedeniyle eğitime devam etmek isteyen bir Batı Trakyalı Türk öğrenci için, eğitimini Türkiye'de sürdürmek yine en önemli alternatif olmuştur.

Türk azınlığın eğitim ve kültür hayatında oldukça önemli bir basamak olan Celal Bayar Lisesi'nin açılması, elbette ki olumlu bir gelişmedir. Ancak gelişmenin, azınlık toplumunun temeline yayılması zaman almıştır. Zira bu hareketten beklenen faydalı sonuçların alınabilmesi, Batı Trakya Türk azınlığının eğitim meselesinin kökünden düzeltilmesine bağlıydı. Ortak ve düzenli bir ilköğretimin bulunmadığı bu yıllarda, eğitimin esas hedeflerine ulaşması için çaba harcamak yerine, azınlık toplumu içinde muhafazakâr-ilerici kavgaları yaşanıyor oluşu üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Eğitimde Azınlık Arasındaki Tartışmalar

1954-1955 dönemine Batı Trakya genelindeki 279 azınlık okulunda 13.478 öğrenci eğitim görmeye başladı. Bu öğrencilere eğitim veren 226'sı daimi, 171'i geçici ve 31'i Türkiye'den giden kontenjan öğretmeni olmak üzere 428 öğretmen bulunmaktaydı.⁴² Ancak burada öğretmenlerin formasyonu üzerinde de durulması gerekir. Bu yıllarda Batı Trakya'daki Türk öğretmenlerin pek çoğu kendi kendilerini yetiştirmiş kişilerden oluşuyordu. Örneğin 1954-1955 yıllarındaki Batı Trakya'daki öğretmen kadrosuna bir

40 Şahap Balcıoğlu, "Batı Trakya'da 10 Gün-Mektepsiz Bırakılan Türkler ve Bunun Kötü Neticeleri", Cumhuriyet, 15 Ocak 1954.

41 Türkkaya Ataöv, "The Ethnic Turkish Minority in Western Thrace, Greece", The Turkish Yearbook of International Relations, Volume: 22, Ankara 1992, s. 95.

42 Cengiz Orhonlu, "Yunanistan Türkleri", Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1976, s. 1103.

göz atarsak bunlar içerisinde 12 yıl tahsil görmüş öğretmen bulunmadığı görülür. Öğretmenlerin neredeyse tamamı altı sınıflı ilkokuldan mezun olup kendi kendisini yetiştirmiş kişilerden oluşuyordu.⁴³

Batı Trakya Türk eğitim sisteminin en önemli konularından birini teşkil eden asıl sorun, muhafazakâr-ilerici tartışmalarının eğitim hayatına yansımalarıdır. Bu dönemde temel tartışma noktası da, azınlık içindeki ayrışmalar çerçevesinde Latin harfleri ile eğitim-öğretim olmuştur. Yüzelliliklerden⁴⁴ Mustafa Sabri, eski Gümülcine Müftülerinden Hafız Nevzat ve Hacı Veli gibi kimseler Latin alfabesi ile yapılacak eğitimin dinen caiz olmadığı yolunda fetvalar vermişlerdir. Bu fetvalar, kendilerine bağlı kişilerce, Batı Trakya'nın en ücra köşelerine kadar ulaştırılmıştır. "Yeni harfleri kullanmak İslam dinini inkâr etmektir, eski harflerle tedrisat isteriz" temelinde şekillenen bu fetvalar, Batı Trakya'da köy köy dolaştırılmıştır.⁴⁵ Özellikle dağ köylerinde bu menfi propagandalar etkili olmuşsa da Batı Trakya genelinde geniş bir destek bulamamıştır.⁴⁶ Zira Türkiye'deki inkılapların bölgeyi etkilememesi için çalışan insanlar bulunduğu gibi bunların Batı Trakya bölgesinde uygulama hayatına geçmesi için çabalayan pek çok aydın ve Türk genci de vardı.

Batı Trakya Türklerinin eğitim-öğretim hayatında, Arap harfleri ile tedrisatın devamının sağlanması, doğal olarak bölgedeki yerel yöneticiler tarafından da desteklenmiştir. Daha önce bahsi geçen ve Batı Trakya'da uzun yıllar Türk okulları müfettişliği yapan Minas Minaidis, çoğu zaman Arap harfleri ile eğitim yapan hocaları desteklerken, ilerici görüşlere sahip olan ve Latin alfabesi ile eğitim veren öğretmenleri de kimi zaman açık kimi zaman da gizli şekilde tehdit etmiştir. İki ülke arasında eğitim ve kültür alanında yapılmış bir anlaşma olmasına ve bu anlaşma gereğince Batı Trakya'daki okullarda azınlık öğrencilerinin Latin harfleri ile eğitim göreceği belirlenmiş ve hâlihazırdaki tüm okul kitapları doğal olarak Latin harfleri ile basılmış iken, yerel yöneticiler bu durumu bir şekilde delebilmek için çaba sarf etmiştir. Örneğin 1951-1952 eğitim döneminde Azınlık Okulları Müfettişi Minaidis, eski dönemlerden kalma Arap harfli kitapları temin etme başarısı (!) göstermiş ve bunları bir kısım okullara dağıtmıştır.⁴⁷ Olayın Batı Trakya'da basına yansımalarından sonra Valilik

43 Erdoğan Merçil, "Batı Trakya Türklerinin Eğitim Meselesi ve Yunan Baskısı", Türk Kültürü, Yıl: 4, Sayı: 44, Haziran-1966, s. 34.

44 Millî Mücadele'nin aleyhinde bulunan ve daha sonra yurtdışına sürülen kişilerden.

45 "Batı Trakya'dan Kaçmağa Hazırlananlar Çoğalıyor", Cumhuriyet, 23 Ekim 1954.

46 "Batı Trakya'daki Mürteciler Himaye Ediliyorlar", Vatan, 9 Ekim 1954.

47 "Bir Acayip Telekki", Trakya, 9 Ocak 1951.

bir açıklama yaparak, kitap işlerinin okul encümenlerinin uhdesinde olduğunu ve müfettişin durumu bir "iç hadise" olarak gördüğünü ve okul işlerine kesinlikle müdahale etmediğini belirtmiştir.⁴⁸ Yani Yunan makamlarına göre bu kitapları okul encümenleri istemiş, müfettiş ise sadece temin etmiştir. Ancak Arap alfabeli kitap olayı Azınlık Okulu Müfettişliğinin tek icraatı değildir. 1953-1954 eğitim döneminde müfettiş Minaidis, Batı Trakya'da Arap harfleri ile tedrisata devam eden hocaları açık bir toplantıya davet etmiş ve bu toplantıda iki ülke arasında yapılmış bulunan anlaşma hükümlerine uymaları gerektiği yolundaki resmî şartları anlatmıştır. Ancak bu toplantıdan hemen sonra gayri resmî bir sohbet gerçekleştiren müfettiş Minaidis, bir konuşma daha yapmıştır. Minaidis konuşmasında, Atina ve Ankara'nın isteklerinin Batı Trakya eğitimi açısından sadece kâğıt üzerinde kalacağına sinyallerini vermektedir:

*"İki hükümetin yaptığı maarif anlaşması icabı bundan böyle Arap harfleri ile ve ser'i esaslara göre tedrisata devamınıza Yunan Hükümetince müsaade edilmesine imkân yoktur. Fakat sizler aranızda mühimce sayıda imza toplayarak Yunan Hükümetine müracaat eder ve yeni usul tedrisatın ananelerinize aykırı olduğunu ileri sürerseniz, vaziyeti aynen devam ettirmenin bir çaresi bulunabilir."*⁴⁹

Duruma bu şekilde yaklaşan Minaidis, eski eğitim yönteminin, Batı Trakya Türk azınlığının eğitim ve kültür hayatında devamını sağlamak için yollar aramış ve başarılı da olmuştur.

Aslen Edirne doğumlu olan ve çok iyi ve akıcı bir Türkçe bilen Minaidis'in uzun müfettişlik görevi boyunca Arap alfabesinin kullanımı konusunda, özellikle Gümülcine'deki azınlık öğretmenleri çevresinde sürekli faaliyet içerisinde olduğu bilinmektedir. Latin alfabesi ile eğitim-öğretim yapan genç öğretmenlerle sık sık sohbetler eden Minaidis, konu ile ilgili olarak Arap alfabesinin eski yazı olduğunu ve modern Türkiye'de artık bir yeri kalmadığını belirten öğretmenlerin itirazlarına da şöyle cevap vermiştir:

"Eski yazı yoktur, eskimeyen yazı vardır. Arap alfabesi, eski değil eskimeyen yazıdır."

Bölgede Latin alfabesi ile eğitim-öğretime karşı Minaidis'in telkinleri doğrultusunda Hafız Ali Reşat çalışmalarına başlamıştır. Hafız Ali Reşat, Yüzelliliklerden eski Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin Latin alfabesinin İs-

48 "Bir Acayip Telekki-2", Trakya, 22 Ocak 1951.

49 Burhan Arpad, "Batı Trakya'da Neler Oluyor-Fetvadan Medet Uman Yunan Maarif Nezareti", Vatan, 23 Kasım 1954.

lam dinine aykırı olduğu ve bu alfabeyi kabul edip kullananların Müslüman olamayacağına dair daha önce vermiş olduğu fetvayı kullanmıştır. Hafız Ali, 3 Eylül 1954 tarihinde Mustafa Sabri'nin bu fetvasının da ekli olduğu bir bildiri ile Batı Trakya'da Latin alfabesi karşıtı bir imza kampanyası başlatmıştır. Bu bildiri ile kampanyayı yürütecek olan İntibah-ı İslam Cemiyeti üyelerine seslenen Hafız Ali, özellikle dağ köylerinden yoğun katılım beklediklerini ve Hükümetin de durumdan haberdar olduğunu, onun için herhangi bir çekincenin yersiz olduğunu belirtmiştir. Müfettiş Minaidis'in telkinleri doğrultusunda, Mustafa Sabri'nin fetva desteği ve Yunan ilgili makamlarının bilgisi doğrultusunda gerçekleştirilen bu kampanya sonunda toplanan imzalarla Atina'ya iki dilekçe ile başvurulmuştur.⁵⁰

Konuya Türk basınının da dikkat çekmesi ve neşriyata başlaması üzerine Yunan Eğitim Bakanlığı, 1.11.1954 tarih ve 5/27087 numaralı yazı ile bir açıklama yapmak gereğini duymuştur. İlgili yazıda şöyle denilmiştir:

“Müslümanlar arasında yeni harflere karşı aleyhtarlığa karışmayı Maarif Vekâleti arzu etmemektedir. Zira bu mesele Müslüman ekalliyetinin kendi aralarında halletmesi lazım gelen bir mevzudur.”⁵¹

Tartışmalar yüzünden Batı Trakya'daki yazılı basında ve eğitim hayatında, uzun zaman boyunca Latin harfleri ile Arap harfleri birlikte kullanılmıştır. Tartışma, hem yazılı basında ve hem de Batı Trakyalı Türk çocuklarını eğiten öğretmenler arasında vardır.

1954-1955 yıllarında Batı Trakya Azınlık okullarında görevli Türk öğretmenlerden Rodop Vilayetinde görev yapanların %10'u, Evros Vilayetinde görev yapanların %65'i ve İskeçe Vilayetinde görev yapanların %65'i sadece Latin alfabesi ile eğitim yaparken; Rodop Vilayetinde %45, Evros Vilayetinde %35 ve İskeçe Vilayetindeki öğretmenlerin de %25'i ise sadece Arap alfabesi ile eğitim vermekteydi.⁵² Geriye kalan kısımlar olan Evros Vilayetindeki %10, İskeçe Vilayetindeki %10 ve Rodop Vilayetindeki %45'lik kısım ise iki alfabe ile birlikte eğitim vermeye devam etmiştir.

Bu veriler incelendiğinde halen eski yazı kullanan öğretmenler, bir şekilde Türk inkılaplarına direnç gösteriyor olsalar da, Türkiye'deki Alfabe

50 Akdeniz, a.g.t., s. 166-167.

51 Burhan Arpad, "Batı Trakya'da Neler Oluyor-Fetvadan Medet Uman Yunan Maarif Nezareti", Vatan, 23 Kasım 1954.

52 Tsiumis (Τσιούμης), a.g.e., s. 107.

Devrimi'nin Batı Trakya'ya yansımalarının olumlu yönde olduğu sonucu çıkarılabilir. Zira Türkiye'deki devrimin üzerinden yaklaşık 25 yıl geçmesine ve özellikle ilk dönemlerde Batı Trakya'da ciddi dirençle karşılaşmasına, Yunan makamlarınca Arap harfleriyle eğitim teşvik edilmesine rağmen buradaki öğretmenlerin ve dolayısıyla öğrenci velilerinin çok büyük bir kısmının Latin alfabesini benimsediği görülmektedir. Bu konu da, Batı Trakya Türklerinin millî bilincini ve Türkiye'ye bağlılığını göstermesi açısından önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Bu yıllarda azınlığın hakları konusundaki en önemli adım dönemin Yunan Hükümeti'nin başında bulunan Mareşal Papagos'un⁵³ ismine ithaf edilen 3065 sayılı "Papagos Yasası"dır. Yasanın çıkışında, Yunanistan'daki iç gelişmelerin ve Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi Cemal Hüsnü Taray'ın faaliyetleri etkili olmuştur.⁵⁴ Taray'ın özellikle Mareşal Papagos nezdinde bulunduğu girişimler ve Batı Trakya'daki azınlığın "Müslüman" yerine "Türk" olarak adlandırılması yolundaki çabaları oldukça önemli diplomatik hamlelerdir.⁵⁵ Bu girişimlerin en önemli özelliği ise sonuç vermiş olmasıdır. Batı Trakya'da bir "Türk" azınlığın bulunduğu Yunan makamlarınca da resmen kabulü ve bunu takip eden dönemde uygulanmaya konacak olan yeni hukukî düzenlemeler, Batı Trakya Türk azınlığı için çok önemli gelişmelerdir.

9 Ekim 1954 tarihinde çıkarılan ve 13 maddeden oluşan 3065 sayılı kanun (Papagos Yasası), temelde Batı Trakya Türk okullarının işleyişlerini düzenler. Kanun ile Batı Trakya Türk okullarının idarecileri, okulların açılma ve yönetim şartları, öğrencilerin ders alma ve mezun olma durumları gibi tüm meseleler bir düzene konulmuştur.⁵⁶ 1955'te Türk Okulları için müfredat programı yapılmıştır. Bu program, Türkiye'de uygulanan eğitim programı örnek alınarak hazırlanmıştır. Programın uygulanması sırasında, ilk dönemden itibaren uygulama farklılıkları ortaya çıksa da⁵⁷ Batı Trakya'daki azınlığın artık Yunan makamlarınca da resmen "Türk" olarak tanınıyor olması azınlığın yakın dönemlerindeki en önemli kazanımlarından birisidir.

53 Yunan asker ve siyaset adamı.

54 Andreadu (Ανδρεάδου), a.g.e., s. 9.

55 Theodoros I. Theodoru, *Musulmaniki Mionotita sti Thraki ke i Mionotites stin Evropi 1923-2010 Mia Olistiki Anthropologiki Prosengisi*, Ekdosis Spanidi, Ksanthi 2012, s. 104 (Θεόδωρος Ι. Θεόδωρου, *Μουσουλμανική Μειονότητα στη Θράκη και οι Μειονότητες στην Ευρώπη 1923-2010 Μια Ολιστική Ανθρωπολογική Προσέγγιση*, Εκδόσεις Σπανίδη, Ξάνθη 2012, s. 104).

56 Adil Özgüç, *Batı Trakya Türkleri*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1974, s. 96; Türkes, a.g.e., s. 29-30.

57 Türkes, a.g.e., s. 31.

Bu yasa ile Batı Trakya'daki azınlığın artık "Türk" sıfatını resmî olarak her alanda kullandığı, kısa süre içinde azınlık okullarına "Türk İlkokulu" tabelalarının asıldığı görülmektedir.

Papagos Yasası'nın uygulandığı ve Batı Trakya azınlığının "Türk" kimliğine resmen kavuştuğu bu yıllar azınlık hayatında, Atatürk-Venezelos dönemindeki samimi ilişkilerden sonraki en önemli dönemdir. Zira Batı Trakya Türkleri bu süreçte, hükümet baskısından daha az etkilenen bir yapıya kavuşmuştur.

Batı Trakya Türk azınlığına yönelik ortaöğretim kurumlarının azlığı ise bölgedeki eğitim eksikliğinin bir başka boyutunu göz önüne serer. 1954-1955 öğretim yılında Batı Trakya azınlık okullarına, 7.489 erkek ve 5.989 kız çocuk olmak üzere 13.478 öğrenci kayıt olmuştur. Bu öğrencilerden 145'i Gümülcine ve İskeçe'deki medreselere devam ederken, 137'si ise Azınlık Lisesi'ne gitmektedir.⁵⁸ Görüldüğü üzere ilköğretim okullarına kayıt olan öğrenci ile liselere kayıt olan öğrenci sayıları arasında ciddi bir uçurum bulunmaktadır. Batı Trakya'daki azınlık liseleri, bölgedeki genç nüfusun potansiyeline cevap vermekte yetersiz kalmıştır. Öğrencilerden ellerinde imkân olanlar kendi imkânları ile bir kısmı ise Türkiye'nin açmış olduğu kontenjanlar sayesinde öğrenimlerine Türkiye'de devam edebilecektir. Ancak elbette ki tüm azınlık üyeleri bu şansa sahip değildir, bu sayının da dışında kalan öğrenciler herhangi bir ortaöğretim kurumuna girme şansı yakalayamayacaktır.

Batı Trakya'dan Türkiye'ye öğrenim görmeleri için gönderilen öğrencilerin seçimi bu yıllarda sınavla yapılmaktaydı. Türkçe ve matematik alanlarında yapılan sınavları kazanan öğrenciler, liste halinde belirlenerek ayrılan kontenjan sayısı kadar öğrenci, Türkiye'de eğitim görmeye hak kazanıyordu.⁵⁹ Özellikle öğretmen okullarına yönlendirilen bu öğrencilerin eğitimlerini tamamlayarak yine Batı Trakya'ya dönmeleri ve bölgedeki büyük öğretmen sıkıntısına çare olmaları düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Türkiye'ye gelirken Türk Konsolosluğunda, tekrar dönüp Batı Trakya Türk okullarında öğretmenlik yapacaklarına dair taahhütname imzalamalarına rağmen, Türkiye'de okuyup mezun olan Batı Trakyalı öğrencilerin hiçbiri Yunanistan'a geri dönmemişlerdir.⁶⁰ Benzer bir durum tıp eğitimi alanında da görülmektedir. 1958 yılında çıkan bir karar-

58 Andreadu (Avδπεάδου), a.g.e., s. 15.

59 "T.C. Başkonsolosluğundan Bildirilmiştir", Akın, 2 Ağustos 1957.

60 BCA, 30.1.41.243.21, (25.3.1952).

name ile Tıp Fakültesi, Diş Hekimliği ve Eczacılık Fakültelerinde okuyan 5 Batı Trakyalı öğrenci, herhangi bir mecburi hizmet aranmadan Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti bursundan yararlandırılmıştır.⁶¹ Burada dikkati çeken “herhangi bir mecburi hizmet aranmadan” şartı önemlidir. Zira Türkiye, burada okuyarak sağlık alanında yetişmiş olan Batı Trakyalı genç doktor ve eczacıların Türkiye’de değil, okullarını bitirdikten sonra dönmeleri beklenen Batı Trakya’da görev yapması gerekliliğini görüyordu. Ancak uzun yıllar boyunca Türkiye’de yükseköğrenim gören Batı Trakyalı gençler, kendilerinden beklenen hedefte yürümemişler, Yunanistan’a dönmek yerine Türkiye’de iş tutmayı kendileri için daha avantajlı bulmuşlardır. Bunda elbette ki gençlerin Yunanistan’da gördükleri baskının tesiri ve Yunanistan’a dönseler dahi Yunan makamlarının diploma denkliklerini kabul etmeyebileceği gerçeği, en önemli etkenleri oluşturuordu.⁶²

Batı Trakyalı Türklerin bir Yunan üniversitesinden mezun olması için ise aradan oldukça uzun sürenin geçmesi gerekmiştir. Özellikle eğitimin tek elde toplanamaması ve yetersiz eğitim-öğretim olanakları sebebiyle, kimi zaman da ailelerin bir takım çekinceleri yüzünden Batı Trakyalı Türk öğrenciler, uzun süre Yunanistan üniversitelerine girememişlerdir. Uzun yıllar sonra Selanik Üniversitesi’ne devam eden Hasan İmamoğlu Hukuk Fakültesi, yine aynı üniversiteye giden Hikmet Cemiloğlu da Tıp Fakültesi’ndeki eğitimlerini başarıyla tamamlayarak 1970 yılında diplomalarını almışlardır.⁶³ 1923’den 1970’e kadar, Yunan üniversitelerinden Batı Trakya Türk azınlığından sadece 2 öğrencinin mezun olabilmesi durumunun dikkat çekici bir özelliği ve Yunanistan’ın azınlık eğitimine yönelik politikasını göstermesi açısından da önemli bir örneğidir.

Batı Trakya Türklerinin eğitim meselesi ve bu konuda çektikleri sıkıntılar Türkiye’de basına yansıkça bölgeye olan ilginin de arttığını görmekteyiz. Türk halkının bu ilgisi zaman içinde kendisini maddî manevî yardımlar şeklinde göstermiştir. Örneğin, Türkiye’nin tanınmış simalarından Vehbi Koç, Gümölcine Merkez Türk İlkokulu’nun tüm kütüphanesini hediye etmiştir.⁶⁴

61 BCA, 30.18.1.2.148.17.7, (4.4.1958).

62 Diploma denkliği konusunda Yunanistan’daki yetkili kurum olan DİKATSA, Batı Trakya Türk azınlığından gelen talepleri olumsuz karşılamıştır.

63 Sebahattin Galip, “Batı Trakya’da İki Gencimiz Yunan Üniversitesinden Mezun Oldu”, Batı Trakya, Cilt: 4, Sayı: 40, Ağustos-1970, s. 11.

64 Yılmaz Çetiner, “Batı Trakya’da Türkler”, Cumhuriyet, 8 Temmuz 1966.

1968 Kültür Protokolü

Azınlıklar konusunda Türkiye ile Yunanistan arasında çıkan karşılıklı anlaşmazlıklar ve güçlüklerin giderilmesi için iki hükümet de zaman zaman çareler aramışlardır. Bu bağlamda 1960'lı yıllarda ortaya çıkan bazı meselelerin çözümü için Türk ve Yunan hükümetleri birer temsilci seçerek 1968 yılının Mart-Mayıs ayları içinde, ikili meselelerin yeniden gözden geçirilmesi yolunda tedbir almıştır. Bu görüşmelerin ana konusunu ise doğal olarak azınlık sorunları teşkil etmiştir.

İki heyetin⁶⁵ 1 Haziran 1968 tarihinde Viyana'da hazırladıkları ve hükümetlerinin tasvibine sundukları raporun en önemli kısmı, eğitim konusunda alınabilecek tedbirler hakkındaki tavsiyeleri kapsamaktadır. Rapor üzerindeki çalışmalar sonucu Eylül ayında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türk ve Yunan hükümetlerinin, Türkiye ve Yunanistan'daki azınlıkların eğitim hakları ve dil kullanımı gibi çeşitli noktalarda anlaşmaya varıldığını açıklamıştır.⁶⁶

Böylece iki hükümet tarafından uygun görülen uygulama esaslarını tespit için, Türkiye ve Yunanistan arasında 1951 yılında imzalanmış olan kültür anlaşmasının öngördüğü "Karma Kültür Komisyonu" nun toplanması konusunda görüş birliğine varılmıştır.

Karma Kültür Komisyonu, 21 Ekim-9 Kasım 1968 tarihleri arasında Ankara'da, 11-20 Aralık 1968 tarihleri arasında da Atina'da toplanmıştır.⁶⁷ Komisyon, her iki azınlığı daha iyi ve modern bir eğitimin gerektirdiği imkân ve vasıtaların, Viyana mutabakatında öngörüldüğü şekilde sağlanması için yapılacak uygulamaları kararlaştırmıştır. Viyana mutabakatı ile tavsiye olunan ve Karma Kültür Komisyonunca ele alınan; okullarda azınlık dilinin kullanılması, ders araçlarının ve ders kitaplarının azınlık eğitimine cevap verecek şekilde hazırlanması imkânlarının sağlanması, azınlık eğitiminde millî kültür ve millî tarihi zedeleyecek hareketlerden kaçınılması ve eğitimde yeterli öğretmenlere yer verilmesi gibi hususlar bu protokolün ana çerçevesini oluşturmuştur.⁶⁸

65 Bu toplantıda Türkiye'yi; Dışişleri Bakanlığı Kıbrıs-Yunanistan Dairesi Genel Müdürü Adnan Bulak başkanlığında ve Dışişleri Bakanlığı Kıbrıs-Yunanistan Dairesi Şube Müdürü Ertuğrul Gürbüz ile Atina Büyükelçiliği Ortaelçilik Müsteşarı Kamuran Tezel'in delege olarak bulunduğu heyet temsil etmiştir. BCA, 30.18.1.2.222.49.19, (28.6.1968).

66 "Turkey and Greece Agree on Some Minorities Issues", The New York Times, 4 September 1968.

67 Atina'da yapılan bu toplantıda Türkiye, Millî Eğitim Bakanlığı Başmüsteşar Yardımcısı Sıtkı Bilmen ve Dış İlişkiler Genel Müdür Muavini Asaf Özmen tarafından temsil edilmiştir. BCA, 30.18.1.2.228.89.15, (7.12.1968).

68 "Yeni Kültür Anlaşması İmzalandı", Batı Trakya, Cilt: 2, Sayı: 21, Ocak-1969, s. 8.

Bu ve bunun gibi anlaşmalar, ne kadar iyi niyetle hazırlansalar da iki azınlık açısından da parlak sonuçların doğduğunu söylemek oldukça güç olacaktır. Zira yapılmış olan bu protokol, ilk yıllar için iyi sonuçlar verse de kısa bir süre sonra söz konusu hükümler fiilen uygulanmaz olmuştur.

1967 yılında Yunanistan'da meydana gelen askerî darbeden sonra yavaş yavaş indirilmeye başlanan azınlık okullarındaki "Türk İlkokulu" tabelaları; Yunanistan'ın 21 Ocak 1972 tarihinde uygulamaya başladığı 1109 sayılı kararname ile birlikte yerlerini Yunanca'da "Azınlık" ve "Müslüman" kelimelerinin kısaltılmışı olan -ancak hangisini karşıladığı belli olmayan- "M/kon" ibaresi bulunan tabelalara bırakmaya başlamıştır.⁶⁹ Yine bu kararname ile azınlık eğitimi konusunda yeni düzenlemeler yapılmış, ortaokulu bitiren Türk öğrencilerin azınlık liselerine gidebilmeleri için yeni sınavlar gelmiş, öğretmen atamaları konusunda okul encümenlerinin sahip oldukları yetkiler kısıtlanmıştır. Böylece 1109 sayılı kararname, Batı Trakya Türk azınlığının özellikle eğitim konusundaki kazanımlarını geriletmiştir.

Bu kararnamenin uygulanmaya başlamasını takip eden ilk önemli gelişme bir dağ köyünde yaşanmıştır. İskeçe'nin dağ köylerinden olan Oreon köyü 1. İlkokuluna, Türkiye Öğretmen Okulundan mezun bir öğretmenin tayin edilmemesi üzerine, veliler durumu protesto etmek amacıyla öğrencileri bir süre okula göndermemişlerdir. Bu arada velilerin isteği üzerine öğretmen ataması konusunda ilgili makamlara resmi başvuruda bulunan okul encümenine de ilgili makamlarca olumlu yanıt verilmemiştir. Bu gelişmeler yaşanırken Oreon köyündeki yedi ailenin reisi çocuklarını okula göndermedikleri gerekçesiyle yetkililerce mahkemeye verilmiş ve bu kişilere, 19.10.1973 tarihinde İskeçe Bidayet Ceza Mahkemesi tarafından kırkar gün hapis cezası verilmiştir.⁷⁰

1974-1981 Yıllarında Batı Trakya'da Eğitim

Batı Trakya Türk azınlığı eğitimi ile ilgili iki yasa tasarısı, 23 Ağustos-1 Eylül 1977 tarihleri arasında Yunan Millet Meclisi'nde görüşülerek yasalaşmıştır.⁷¹ Yasalar, 694/1977 sayılı "Batı Trakya Müslüman Azınlığının Azınlık Okulları" ile 695/1977 sayılı "Azınlık Okulları ve Özel Pedagoji

69 M. Cihat Özönder ve Halim Çavuşoğlu, "Balkanlar ve Batı Trakya Türklüğü", Yeni Türkiye, Cilt: 3, Sayı: 16 (Türk Dünyası Özel Sayısı II), Temmuz-Ağustos 1997, s. 1804.

70 İlhan Şahin, "İkinci Sınıf Vatandaşlar", Türk Kültürü, Yıl: 14, Sayı: 159 (Batı Trakya Özel Sayısı), Ocak-1976, s. 10-11.

71 "Azınlık Eğitimi ile İlgili Yeni Yasalar", Azınlık Postası, 30 Eylül 1977.

Akademisi Öğretim ve Denetim Görevlileri Sorunlarının Düzenlenmesi-ne İlişkin” adıyla bilinmektedir.⁷² Uzun süre azınlık eğitimini şekillendiren en önemli yasa olan 694/1977 sayılı yasa, Batı Trakya’daki Türk azınlık okulları, özel eğitim kurumu ve devlet okulları işleyişinin birlikte uygulanmasını getirmiştir. Azınlık okullarının özel yapısı müfredata da yansımıştır. İki dille –Türkçe ve Yunanca– yapılmakta olan eğitimi, okullarda görev yapan Türk ve Yunan öğretmenler sırayla vermektedirler.⁷³ Buna göre Batı Trakya’da eğitim-öğretim yapan azınlık okullarında; Yunan dili, tarih, coğrafya, çalışma çevresi, sosyal bilgiler ve yurttaşlık bilgisi Yunanca; Türk dili, matematik, fizik, beden eğitimi ve din dersleri Türkçe olarak verilecektir.⁷⁴

695/1977 sayılı “Azınlık Okulları ve Selanik Özel Pedagoji Akademisi Öğretim ve Denetim Kadrosunun Sorunlarının Çözümüne İlişkin” kanun da vakit geçirilmeden uygulama safhasına konulmuş, böylece Yunan makamlarının Türk azınlığın eğitimi üzerinde bir takım istekler göz önünde bulundurularak kurulmuş olan Selanik Özel Pedagoji Akademisi (SÖPA) mezunlarının azınlık okullarına öncelikli olarak atanmaları sağlanmıştır.⁷⁵ Akademiye sadece medrese mezunları kabul edilmiş ve akademi de bütün eğitim Yunanca verilmiş ve daha sonra bu şekilde mezun olan kişiler, Türkçe eğitim vermek üzere azınlık ilkokullarına tayin edilmiştir. Böylece zaten 1960’lı yıllardan beri devam eden azınlık okullarındaki öğretmen problemi, daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Millet bilincinden uzak, kendi dilleri olan Türkçeyi dahi çoğu zaman iyi kullanamayan SÖPA mezunlarının, azınlık okullarına Türk çocuklarını eğitmek üzere atanmaları azınlık mensuplarının tepkisini çekmiştir. Eğitimin kalitesizleştirilmesine bir tepki olarak veliler, okul çağına gelen çocuklarını eğitim için Türkiye’ye yollamak zorunda kalmış ve Türkiye’ye gönderilen öğrenci sayısı, 1970’lerin sonlarında oldukça artmıştır.

695/1977 sayılı yasanın 3. maddesinin 7. fıkrası ile “Azınlık okullarına Müslüman öğretmen atamaları ve görevlendirmeleri yapılırken Selanik Özel Pedagoji Akademisi mezunları tercih edilir”⁷⁶ diyerek buradan mezun olan öğretmenlerin önünü açmıştır. Ancak bu öğretmenlerin gerek Akademi öncesinde almış oldukları eğitim gerekse akademi de görmüş

72 “Nomi 694-695”, FEK, 13 Septemvriu 1977 (“Nómoi 694-695”, FEK, 13 Σεπτεμβρίου 1977).

73 Vulgaridu (Βουλγαρίδου), a.g.e., s. 24.

74 Vulgaridu (Βουλγαρίδου), a.g.e., s. 25.

75 Özönder ve Çavuşoğlu, a.g.m., s. 1804.

76 “Nomos 695 Arth. 3 Par. 7”, FEK, 13 Septemvriu 1977 (“Nóμος 695 Άρθ. 3 Παρ. 7”, FEK, 13 Σεπτεμβρίου 1977).

oldukları eğitim yeterli değildi. Bu durum, yoğun protestolara ve okul boykotlarına yol açtı.⁷⁷

Daha önceki dönemlerde de eğitim alanındaki en önemli meselelerden birini oluşturan kitap meselesi bu yıllarda da öne çıkmaktadır. 1968 yılında imzalanmış bulunan Kültür Protokolü çerçevesinde, 1972 ve 1973 yıllarında Türkiye’de basılmış olan okul ders kitapları, Batı Trakya’daki azınlık okullarına gönderilmiştir. Yine de çoğu zaman Yunan makamları, Türkiye’den gönderilen kitapların azınlık öğrencilerinin eline geçmesini bir şekilde engellemişlerdir. Genellikle Yunan eğitim müfettişlerine taktılan bu kitaplar, ancak öğretim yılının ortalarında öğrencilerin ellerine ulaşıyordu.⁷⁸ Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ise Batı Trakya’ya ders kitabı gönderilmesi mümkün olmamıştır.⁷⁹

Azınlık okullarında görev yapan Yunan öğretmenlerin psikolojileri, azınlığın eğitimi konusu üzerinde durulması gereken bir diğer husustur. Özellikle Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs krizinin şiddetlendiği dönemlerde bölgeye tayin olan Yunan öğretmenlerin belki de eğitim-öğretimden önce gelen görevi, azınlık okullarındaki “Türk Propagandası”-nı engellemektir. Bu hassas görevin uygulanmasında erkek öğretmenler, kadınlara göre daha çok tercih edilmişlerdir. Daha önceki yıllarda Türkiye’de basılarak, Batı Trakya’daki azınlık okullarına gönderilmiş olan ders kitaplarındaki bayrak, harita, Atatürk resimleri, Türk millî sembolleri, resmi makamlar tarafından onaylanmış görünse de çoğu zaman bölgede görevli öğretmenler tarafından o sayfalar yırtılarak kitaplardan çıkarılmıştır.⁸⁰

1981 Sonrası Batı Trakya’da Eğitim

1983-1984 öğretim yılında Türk azınlık liselerinde ilginç bir uygulama başlatılmıştır. Buna göre, yıl boyunca Türkçe olarak görülmüş olsa dahi yıl sonunda tüm derslerin sınavları Yunanca olarak yapılacaktır. Ciddi

77 Baskın Oran, “Kalanların Öyküsü: 1923 Mübadele Sözleşmesinin Birinci ve Özellikle de İkinci Maddelerinin Uygulanmasından Alınacak Dersler” Atatürkçülük ve Modern Türkiye Uluslararası Konferans Bildirileri, AÜSBF Yayınları, Ankara 1999, s. 165-166.

78 Selçuk Türkoğlu, “Batı Trakya’da Kitap Komedi”, Batı Trakya, Cilt: 4, Sayı: 45, Ocak-1971, s. 3.

79 Demir Berberoğlu, “Batı Trakya Türk Azınlığının Sorunları”, Yeni Türkiye, Cilt: 4, Sayı: 22 (İnsan Hakları Özel Sayısı II), Temmuz-Ağustos 1998, s. 1413. Batı Trakya’daki Türk okullarına Türkiye’de basılmış olan ders kitaplarının yeniden gönderilmeye başlaması 1980’li yıllarda gerçekleşecektir. Ancak burada da Yunan makamlarının kontrolünden geçirilen 46 çeşit ders kitabından sadece 11 çeşidinin Yunanistan’a sokulması uygun görülecektir.

80 Katerina Mantouvalou, “Equal Recognition, Consolidation or Familiarization?”, Ethnicities, Volume: 9, Number: 4, December-2009, s. 482.

anlamda sakıncaları ortada olan bu uygulamaya, azınlık mensuplarının boykotu da gecikmedi. Boykotu gerçekleştirenler azınlık liselerinde okuyan Türk öğrenciler oldu. Emrivaki yapılan duruma karşı Türk öğrenciler tarafından gösterilen tepkinin kırılışı ise Yunan makamlarının gayreti ile değil, Türk velilerin araya girmesi ile olmuştur. Bazı veliler, çocuklarının yıl kaybetmesine ve ileride çeşitli işlere girmekte zorluk yaşamasına meydan vermemek için çocukları üzerinde baskı kurmak zorunda kalmış ve boykotu kırmışlardır.⁸¹

Ancak lise eğitimindeki aksaklıklar ve bilinçli oluşturulan zorluklar sonucunda Gümülcine ve İskeçe'deki Türk Azınlık liselerine kayıtlar, sürekli düşüş göstermiştir. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere azınlık liselerine kayıt yaptıran öğrenci sayısı, 4 eğitim-öğretim yılı içinde trajik şekilde düşmüştür.⁸²

Tablo-1: 1983-1987 arası Batı Trakya azınlık liselerindeki öğrenci sayısı

Yerleşim Yeri	1983-1984	1984-1985	1985-1986	1986-1987
Gümülcine	305	174	84	42
İskeçe	227	183	120	85

Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne girişi ve dolayısıyla Avrupa Birliği normlarını kabul etmesi eğitime de yansımıştır. Eğitimde yüksek standart ve kalifiye insan gücüne önem veren kriterler çerçevesinde Yunanistan, eğitim alanında gerekli adımları atmış, fakat azınlığın eğitimini ise baltalamıştır.

1977 yılındaki düzenlemelerden sonra, uzun süre azınlık eğitime yönelik bir geliştirme görülmemiş, 1990'lardan itibaren kısmi iyileştirmeler yapılmıştır.

Esas önemli olan konu ise Batı Trakya Türk azınlığının, küreselleşen dünyada "eğitimin gücü" nün farkına varmış olmasıdır. Yıllarca iş gücü ya da tütün üreticisi olarak yaşamış olan Batı Trakya Türkleri, yaşadıkları ülke ve toplumda saygınlık kazanmanın eğitim ile olan ilişkisini daha iyi anlamış ve yeni jenerasyonun eğitimine daha fazla önem vermiştir.

Son dönemlerde gerek azınlığın mantalitesindeki değişim, gerekse Yunan hükümetlerinin eğitime ağırlık veren politikaları sonucunda Türk

81 Nadir Yaz, Ağlayan Batı Trakya, Yeni Batı Trakya Dergisi Yayınları, İstanbul 1986, s. 25-26.

82 Yunanistan Sınırları İçinde Yaşayan B. Trakya Türk Müslüman Azınlığının Şikâyetleri ve İstekleri, Gerçek Matbaası, Gümülcine, byy., s. 5.

öğrenciler, azınlık okulları kadar devlet okullarına da devam etmeye başlamışlardır. 2000 sonrası dönemle ilgili yapılmış olan bir istatistik, azınlık eğitimindeki değişimi göstermesi açısından ilginçtir.⁸³

Tablo-2: 2001-2002 Öğretim Yılında Rodop Vilayeti (Gümülcine) Liselerindeki Öğrenci Sayıları

Sınıf	Devlet Lisesi	Azınlık Lisesi	Medrese
A (1. Sınıf)	444	159	74
B (2. Sınıf)	178	103	55
Γ (3. Sınıf)	116	73	29
Toplam	738	335	158
Genel Toplam	1231		

Tablo-3: 2001-2002 Öğretim Yılında İskeçe Vilayeti Liselerindeki Öğrenci Sayıları

Sınıf	Devlet Lisesi	Azınlık Lisesi	Medrese
A (1. Sınıf)	554	120	5
B (2. Sınıf)	393	111	3
Γ (3. Sınıf)	270	61	2
Toplam	1217	292	10
Genel Toplam		1519	

Bu tablolarda dikkati çeken husus ise devlet liselerine giden ve dolayısıyla tüm dersleri Yunanca gören öğrencilerin ilk sınıftan sonraki sayısal düşüşüdür. Ancak bu durum sadece liselere özgü değildir. Türk azınlık öğrencileri, ilköğretimden itibaren yetersiz bir eğitim sistemi içerisinde

83 Mihalis Malamidis, İ Glosiki Ekpedevsi tis Musulmanikis Mionotitas stin Ellada ya tin Defterovathmia Ekpedevsi, Ekdosis Spanidi, Ksanthi 2010, s. 117 (Μιχάλης Μαλαμίδης, Η Γλωσσική Εκπαίδευση της Μουσουλμανικής Μειονότητας στην Ελλάδα για την Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, Εκδόσεις Σπανίδη, Ξάνθη 2010, s. 117).

yetiştirilmiştir. AB tarafından finanse edilen azınlıklara yönelik eğitim programında görevli psikolog Thalia Dragonus Yunanistan genelinde %8 olan okulu bırakma oranının Batı Trakya Türkleri arasında %53'e çıktığını belirtmektedir.⁸⁴ Yani Türk azınlık öğrencilerinin yarısından fazlası eğitimlerini tamamlamadan sistemden ayrılmaktaydı. Yunan eğitim sisteminin azınlığa karşı tüm olumsuz yapısına rağmen liselere devam edebilen Türk azınlık öğrencilerinin okullarını bırakmasında, Yunanca bilgisindeki eksiklik kadar öğrencilerin çevre baskısına maruz kalmalarının da etkisi olmuştur.

İlköğretim durum görece daha iyidir. 1988-1989 eğitim-öğretim yılında Batı Trakya genelindeki 244 azınlık ilkokulunda 12.226 öğrenci ders başı yapmıştır.⁸⁵ Kırsala göre daha iyi ekonomik şartlarda yaşayan şehirlerde ise aynı dönemlerde farklı durumlar yaşandığı da olmuştur. Özellikle 1980'lerin başında Türkiye'nin kolayca eğitim vizesi vermesi üzerine, Gümülcine Konsoloslugu önünde uzun kuyruklar oluştuğu bilinmektedir. Bunun bir sonucu olarak 1983'te 360 öğrenciye sahip olan Gümülcine 2. Azınlık Okulu'nun öğrenci sayısı iki yıl gibi kısa bir süre içerisinde 50-60'lara kadar gerilemiştir.⁸⁶

1968 Kültür Protokolü çerçevesinde Türkiye'de hazırlanarak gönderilen ancak daha sonra kesintiye uğrayan okul kitapları meselesinde de Yunanistan'ın AB'ye girişinden sonra gelişmeler yaşanmıştır. 1981'e kadar aynı kitapların kullanılması sonucu artık okullarda Türk azınlık öğrencilerine dağıtılan kitaplar, okul kitabından başka her şeye benzemekte ve çoğu da parçalandığından birkaç öğrenciye sadece bir kitap düşmekteydi. Yunan makamlarının Türk azınlığın eğitimine yönelik bu politikaları yüzünden, Batı Trakyalı Türk çocukları 1990'lara kadar içlerinde "bir gün insanoğlunun ayı ziyaret etmesi mümkün olacak" gibi ifadelerin bulunduğu, sayfaları eksik ya da yırtık okul kitaplarını kullanmaya devam etmişlerdir.⁸⁷ 1981 yılında Türkiye'den okul kitabı gönderilmesine tekrar izin çıkmış, 26 Ekim 1981 tarihinde de Türkiye'den gelen okul kitapları incelenmek üzere Atina'ya yollanmıştır.⁸⁸

84 İsmail Duran, Avrupa Birliği Üyesi Yunanistan'da Batı Trakya Türk Azınlığının Sorunları ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 4-134.

85 Simeon Soltaridis, İ D. Thraki ke i Musulmani, Ekdisis Nea Sinora-A.A. Livani, Athina 1990, s. 16 (Συμεών Σολταρίδης, Η Δ. Θράκη και οι Μουσουλμάνοι, Εκδόσεις Νέα Σύνορα-A. Α. Λιβάνη, Αθήνα 1990, s. 16).

86 Vemund Aarbakke, The Muslim Minority of Greek Thrace, Bergen Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Norveç 2000, s. 159.

87 Destroying Ethnic Identity: The Turks of Greece, A Helsinki Watch Report, ABD 1990, s. 41.

88 "Okul Kitapları ile İlgili", Trakya'nın Sesi, 16 Kasım 1981.

1990 yılında ise Yunan makamları, iki ülke arasında mevcut olan anlaşmalara aykırı olarak Batı Trakya'daki azınlık okulları için ders kitabı hazırlama yoluna gitmiştir. 1991 ders yılı başında Yunanlılar tarafından hazırlanan okuma kitabı, tüm azınlık okullarına dağıtıldıysa da Batı Trakya Türkleri yürürlükteki anlaşmalara aykırı olan bu uygulamaya sert tepki göstererek kitapları okullardan toplatmıştır. Yunan makamları ilk aşamada kitapları toplayan velileri mahkemeye vererek olayları kontrol altına almaya çalışsa da Türk veliler, kitapları toplamaya devam etmişlerdir.⁸⁹ Velilerin protestolarına, azınlık okullarındaki öğretmenlerin protestolarının da eklenmesiyle birkaç ay sonra Bakanlık, dağıtılan kitapların okutulmasının zorunlu olmadığı, ancak bunların okunmasının da azınlık öğrencilerine tavsiye edilebileceği şeklinde bir açıklama yapmak durumunda kalmıştır.⁹⁰

Kitap meselesinin kalıcı bir çözüme ulaşması için 1991 ile 1995 yılları arasında Türkiye'den, Yunanistan'daki ilgili makamların onayına sunulmak üzere çeşitli derslere ait 66 farklı kitap gönderilmiştir. Yunan makamları bu ders kitaplarından 14'üne onay verirken 23'ünü reddetmiştir. 29 kitap için ise cevap vermemiştir.⁹¹

Ayrıca 1998 yılında azınlık okulları ile ilgili yeni bir düzenleme daha yapılmış ve 2621/1998 Sayılı Kanunla Gümülcine ve Şahin'de 5 yıllık eğitim veren iki medrese, altı yıl eğitim veren diğer devlet okulları ve liseler ile eşit statüye alınmıştır.⁹² Bu şekilde Batı Trakya Türk azınlığının dinî eğitim veren eğitim kurumları, Yunan eğitim sistemine entegre edilmiştir. Yine de Yunanistan'da zorunlu eğitimin 9 yıldan az olamayacağı⁹³ göz önüne alındığında, yüksek doğum oranına ve dinamik bir genç nüfusa sahip olan Batı Trakya Türk azınlığının eğitim meselesinin tam anlamıyla rayına oturduğu söylenemez.

Bugün Batı Trakya genelinde ilköğretim düzeyinde eğitim düzenli olarak işlemekte ve neredeyse her köyde ilköğretim okulları bulunmaktadır. Ancak ilkokul dendiğinde akla, öğrencilerin serbestçe oynayıp dolaşa-

89 Berberoğlu, a.g.m., s. 1413.

90 Dimostenis Yağcıoğlu, *From Deterioration to Improvement in Western Thrace, Greece: A Political Systems Analysis of a Triadic Ethnic Conflict*, George Mason Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, ABD 2004, s. 80.

91 Yağcıoğlu, a.g.t., s. 80.

92 Vulgaridu (Βουλγαρίδου), a.g.e., s. 24.

93 Yunan Anayasasının, eğitim ile ilgili olan 16. maddesinin 3. bendi "Zorunlu eğitimin süresi dokuz yıldan az olamaz" hükmünü içermektedir. Bkz. Yunanistan Anayasası, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 32.

bilecekleri müstakil bir bahçe içinde bir bina ve eğitim-öğretim araçları açısından doyurucu yapılar gelir. Batı Trakya'daki Türk köylerinde bulunan azınlık okulları ise bu asgari şartlardan oldukça uzak bir görüntü sergilemektedir. Azınlık öğrencilerinin eğitim gördükleri ilkokullar, çoğu zaman köyün camisine eklenmiş bir odadan ibarettir. Gerek eğitim araçları, gerekse okul kitapları açısından yeterli değildir. Azınlık okullarındaki eğitimin düzenli bir şekilde devam etmesinin başlıca faktörü bu okullarda görev yapan yine azınlık mensubu öğretmenlerdir. Son yıllarda ise bazı köylerdeki ilkokullar öğrenci azlığından kapanmıştır.

Azınlık öğrencileri için, ilkokulu bitirip sıra orta öğretime geldiğinde zaten yetersiz olan imkânlar daha da fazla kısıtlanmaktadır. Gerek azınlık için yetersiz kalan orta öğretim kurumları, gerekse azınlık üyelerinin ilköğretimi yeterli görmesi gibi sebeplerle Batı Trakya Türklerinin genç nüfusu, yakın zamanlara kadar orta öğretime devam etmemiştir. Yakın dönemlerde durum da değişmeye başlamış ve Batı Trakya Türk gençleri eğitimlerini daha da ileriye taşıma eğilimine girmişlerdir.

Sonuç

Batı Trakyalı Türk azınlığı için, Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne tam üyeliği, azınlık haklarının artık AB normları çerçevesinde uygulanacağı umudunu doğurmuştur. Ancak 1981'i takip eden ilk yıllarda bu yönde ciddi bir gelişimin yaşanmadığını, hatta baskıların kısmen daha da arttığını belirtmek gerekir. Uzun vadede ise gelişmeler olumlu bir seyir takip etmeye başlamıştır. Avrupa Birliği normlarının Yunanistan'a getirdiği yükümlülükler, diğer AB üyesi devletlerin, azınlık politikaları doğrultusunda Yunanistan'a yaptığı baskılar, Batı Trakya Türklerinin şikâyetlerini iletebilecekleri Avrupa Birliği kurumları gibi etmenlerin bir araya gelişi ile Yunanistan'ın AB üyeliği öncesine göre Batı Trakya'daki durum, "daha az kötü" olarak tabir edilebilir.

Bu yıllarda Batı Trakya Türklerinin eğitim seviyeleri oldukça artmış olsa da Türkçe eğitim uygulamaları hala aksak bir şekilde yürümektedir. Ekonomik anlamda da Batı Trakya Türk toplumu, yıllık gelir olarak Yunanistan geneline oranla halen oldukça aşağı bir seviyede yer almaktadır. AB fonlarından tarım ve çiftçilik desteklenmiş olmasına rağmen, bu destekler Batı Trakya Türklerine katma değer sağlamamıştır. Çünkü destekler, Türk azınlık için verimli kullanılmamıştır.

1985 yılından itibaren azınlık içinden çıkan kişilerin ve özellikle Dr. Sadık

Ahmet'in⁹⁴ liderliği ile başlattıkları mücadele, daha organize ve kimlik bilincine ulaşmış bir azınlık anlayışının oluşmasına ortam hazırlamıştır.

Bununla birlikte Türklerin yavaş yavaş Yunanistan'ın sosyal ve iş yaşantısı içinde daha fazla yer edinmeye ve her alanda yetişmiş kalifiye elemanlar çıkarmaya başladığı söylenebilir. Bunda, Yunanistan'ın 1995 yılında 2341/95 sayılı Yüksek Öğrenim Kanunu'nda değişiklik yapması önemlidir. Yapılan bu değişiklikle üniversite giriş sınavlarında azınlık mensubu öğrencilere % 0,5 oranında kontenjan ayrılmıştır.⁹⁵ Bununla birlikte Türkiye'de özellikle 2000'li yılların başında devlet üniversitelerinde artmaya başlayan yabancı öğrenci kontenjanlarından yararlanan Batı Trakya Türk'ü de azımsanmayacak seviyededir. Geçmişte tek bir doktora bile sahip olmayan azınlık, bu gelişmeler sonunda bugün doktordan eczacıya, mühendisten avukata pek çok alanda kendi uzmanlarını yetiştirmiştir.

Küreselleşen dünyada yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak, geçmişe oranla oldukça açık fikirli ve değişik değer yargılarına sahip bir kuşak gelmektedir. Ancak bu durum, beraberinde asimilasyon sorununu da getirmektedir. Batı Trakya Türk azınlığı, geçmişteki deneyimlerini daima göz önünde bulundurmalı ve eğitimin modern dünyadaki en önemli güç olduğu gerçeğini unutmamalıdır. Böylece asimile olmadan entegrasyon mümkün olacaktır. İyi eğitim almış, farklı dillere hâkim, entelektüel birikim sahibi Batı Trakyalı Türk gençleri için gelecek günler daha aydınlık olacaktır.

KAYNAKÇA

A - ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

30.1.41.243.21, Tarih: 25.3.1952 (Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinden Şükrü Rodoplu'nun Gümölcine'deki Türklerin Kötü Durumlarıyla İlgili Mektubu)

30.18.1.2.148.17.7, Tarih: 4.4.1958 (Tıp Fakültesiyle Dış Hekimi ve Eczacılık Okullarında Öğrenimde Bulunan Batı Trakya Türklerinden Beş Öğrencinin, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Bursundan Faydalandırılması)

30.18.1.2.222.49.19, Tarih: 28.6.1968 (Yunanistan ile Türkiye Arasındaki Sorunlar ve Azınlıklar Konusunda Viyana'da Yapılacak Toplantıya Katılacak Heyet)

94 Batı Trakya Türk azınlığının hak arayış mücadelesindeki en önemli sımalarındandır. 1995 yılında şüpheli bir trafik kazasında hayatını kaybetmiştir.

95 Panayotis Sguridis, Thrakis Provlmatismi sto Katofli tu 21u Eona, Ekdosis Kastanioti, Athina 2000, s. 57 (Παναγιώτης Σγουρίδης, Θράκης Προβληματισμοί στο Κατώφλι του 21ου Αιώνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, s. 57).

30.18.1.2.228.89.15, Tarih: 7.12.1968 (Atina'da Yapılacak Türk-Yunan Kültür Komisyonu Toplantısına ve Gümülcine'deki Türk Azınlık Okulları Hakkında İncelemelerde Bulunmak Üzere Sitki Bilmen Başkanlığındaki Bir Heyetin Katılması)

Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)

03001963, Tarih: 21.4.1953 (Gümülcine'de Kurulan Celal Bayar Lisesi'nin Son Durumu, Maarif Encümeni'nin Teşkili ve Mektep Bütçesinin Tespiti Hususlarında Gümülcine Konsolosluğu'ndan Gelen Yazılar)

B - GAZETELER

Akın - Batı Trakya (1957)

Azınlık Postası - Batı Trakya (1974, 1977)

Cumhuriyet - Türkiye (1954, 1966)

FEK (ΦΕΚ) - Yunanistan Resmî Gazete (1952, 1953, 1977)

T.C. Resmî Gazete (1952)

The New York Times - ABD (1968)

Trakya - Batı Trakya (1946, 1947, 1951)

Trakya'nın Sesi - Batı Trakya (1981)

Vatan - Türkiye (1954)

Yeni Adım - Batı Trakya (1929)

C - KİTAPLAR

Ahmedî, İskender-Nâme, (Haz. İsmail Ünver), TDK Yayınları, Ankara, 1983

Andreadu, K. G., *İ Musulmaniki Mionotis tis Ditikis Thrakis, Eteria Makedonikon Spudon, Thessaloniki, 1956* (Ανδρεάδου, Κ. Γ., Η Μουσουλμανική Μειονότης της Δυτικής Θράκης, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1956)

Destroying Ethnic Identity: The Turks of Greece, A Helsinki Watch Report, ABD, 1990

Divani, Lena, *Ellada ke Mionotites, Ogdî Ekdosi, Ekdosis Kastanioti, Athina, 1999* (Διβάνη, Λένα, Ελλάδα και Μειονότητα, Όγδοη Εκδόση, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1999)

Malamidis, Mihalis, *İ Glosiki Ekpedevsi tis Musulmanikis Mionotitas stin Ellada ya tin Defterovathmia Ekpedevsi, Ekdosis Spanidi, Ksanthi, 2010* (Μαλαμιδης, Μιχάλης, Η Γλωσσική Εκπαίδευση της Μουσουλμανικής Μειονότητας στην Ελλάδα για την Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, Εκδόσεις Σπανίδη, Ξάνθη, 2010)

Özgüç, Adil, *Batı Trakya Türkleri, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1974*

Sguridis, Panayotis, *Thrakis Provlimatismi sto Katofli tu 21u Eona, Ekdosis Kastanioti, Athina, 2000* (Σγουριδης, Παναγιώτης, Θράκης Προβληματισμοί στο Κατόφλι του 21ου Αιώνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2000)

Soltaridis, Simeon, *İ D. Thraki ke i Musulmani, Ekdosis Nea Sinora-A.A. Livani, Athina, 1990* (Σολταριδης, Συμεών, Η Δ. Θράκη και οι Μουσουλμάνοι, Εκδόσεις Νέα Σύνορα-Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1990)

- Theodoru, Theodoros I., *Musulmaniki Mionotita sti Thraki ke i Mionotites stin Evropi 1923-2010 Mia Olistiki Anthropologiki Prosengisi*, Ekdosis Spanidi, Ksanthi, 2012 (Θεόδωρου, Θεόδωρος Ι., Μουσουλμανική Μειονότητα στη Θράκη και οι Μειονότητες στην Ευρώπη 1923-2010 Μια Ολιστική Ανθρωπολογική Προσέγγιση, Εκδόσεις Σπανίδη, Ξάνθη, 2012)
- Tsiumis, Kostis A., *İ Musulmaniki Mionotita tis Thrakis (1950-1960)*, Ekdosis Ant. Stamulis, Thessaloniki, 2007, s. 32 (Τσιούμης, Κωστής Α., Η Μουσουλμανική Μειονότητα της Θράκης (1950-1960), Εκδόσεις Αντ. Σταμούλης, Θεσσαλονίκη, 2007
- Türkeş, Ünal, *Unutulmuş Türkler*, Karınca Matbaacılık, İzmir 1971
- Vakalios, Thanasis, *To Provlima tis Diapolitismikis Ekpedevsis sti Ditiki Thraki*, Ekdosis Gutenberg, Athina, 1997 (Θανάσης Βακαλιός, Το Πρόβλημα της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στη Δυτική Θράκη, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1997)
- Vogiatzopulu, Dimu K., *İ Ksanthi Prin ke Meta ton 2o Pankosmio Polemo*, Ekdosis Spanidi, Ksanthi, 2008 (Βογιατζόπουλου, Δύμου Κ., Η Ξάνθη Πριν και Μετά τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο, Εκδόσεις Σπανίδη, Ξάνθη, 2008)
- Vulgaridu, Olga, *İ Ekpedevsi ton Allogloson/Mionotikon Mathiton stin Ditiki Thraki*, Ekdosis Spanidi, Ksanthi, 2011 (Βουλγαρίδου, Όλγα, Η Εκπαίδευση των Αλλόγλωσσων/Μεινοτικών Μαθητών στην Δυτική Θράκη, Εκδόσεις Σπανίδη, Ξάνθη, 2011)
- Yaz, Nadir, *Ağlayan Batı Trakya*, Yeni Batı Trakya Dergisi Yayınları, İstanbul, 1986
- Yunanistan Anayasası, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005
- Yunanistan Sınırları İçinde Yaşayan B. Trakya Türk Müslüman Azınlığının Şikâyetleri ve İstekleri, Gerçek Matbaası, Gümölcine, Basım yılı yok.

D - MAKALE ve BİLDİRİLER

- Ataöv, Türkkaya, "The Ethnic Turkish Minority in Western Thrace, Greece", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Volume: 22, Ankara, 1992
- Berberoğlu, Demir, "Batı Trakya Türk Azınlığının Sorunları", *Yeni Türkiye*, Cilt: 4, Sayı: 22 (İnsan Hakları Özel Sayısı II), Temmuz-Ağustos 1998
- Emin, Hülya, "Batı Trakya'da Türk Varlığı", *Balkanlar'daki Türk Kültürü'nün Dünü-Bugünü-Yarını Uluslararası Sempozyum (26-28 Ekim 2001) Bildiri Kitabı*, (Haz. Hasan Basri Öcalan), Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Bursa, 2002
- Galip, Sebahattin, "Batı Trakya'da İki Gencimiz Yunan Üniversitesinden Mezun Oldu", *Batı Trakya*, Cilt: 4, Sayı: 40, Ağustos 1970
- M. Cihat Özönder ve Halim Çavuşoğlu, "Balkanlar ve Batı Trakya Türklüğü", *Yeni Türkiye*, Cilt: 3, Sayı: 16 (Türk Dünyası Özel Sayısı II), Temmuz-Ağustos 1997
- Mantouvalou, Katerina, "Equal Recognition, Consolidation or Familiarization?", *Ethnicities*, Volume: 9, Number: 4, December-2009
- Merçil, Erdoğan, "Batı Trakya Türkleri", *Kemalizm*, Cilt: 4, Sayı: 48, Temmuz-1966
- Merçil, Erdoğan, "Batı Trakya Türklerinin Eğitim Meselesi ve Yunan Baskısı", *Türk Kültürü*, Yıl: 4, Sayı: 44, Haziran-1966

- Oran, Baskın, "Kalanların Öyküsü: 1923 Mübadele Sözleşmesinin Birinci ve Özellikle de İkinci Maddelerinin Uygulanmasından Alınacak Dersler" Atatürkçülük ve Modern Türkiye Uluslararası Konferans Bildirileri, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1999
- Orhonlu, Cengiz, "Yunanistan Türkleri", Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1976
- Şahin, İlhan, "İkinci Sınıf Vatandaşlar", Türk Kültürü, Yıl: 14, Sayı: 159 (Batı Trakya Özel Sayısı), Ocak-1976
- Türkoğlu, Selçuk, "Batı Trakya'da Kitap Komedi", Batı Trakya, Cilt: 4, Sayı: 45, Ocak-1971
- Ünal, Tahsin, "Batı Trakya Türkleri", Türk Kültürü, Cilt: 7, Sayı: 76, Şubat-1969
- Üstün, İsmail Şahap, "Gümölcine Hususî Okulu Nasıl Açıldı", Batı Trakya, Cilt: 5, Sayı: 56, Aralık-1971
- "Yeni Kültür Anlaşması İmzalandı", Batı Trakya, Cilt: 2, Sayı: 21, Ocak-1969

E - TEZLER

- Aarbakke, Vemund, The Muslim Minority of Greek Thrace, Bergen Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Norveç, 2000
- Akdeniz, Melih, 1930'dan Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne Girişine Kadar Batı Trakya Türkleri (1930-1981), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa, 2015
- Duran, İsmail, Avrupa Birliği Üyesi Yunanistan'da Batı Trakya Türk Azınlığının Sorunları ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008
- Yağcıoğlu, Dimostenis, From Deterioration to Improvement in Western Thrace, Greece: A Political Systems Analysis of a Triadic Ethnic Conflict, George Mason Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ABD, 2004

F - İNTERNET KAYNAKLARI

- Türk Tarih Kurumu Lozan Antlaşması Maddeleri, <http://www.ttk.gov.tr/templates/resimler/File/Antlasmalar/lozan/lozan30-39.pdf> ve <http://www.ttk.gov.tr/templates/resimler/File/Antlasmalar/lozan/lozan40-49.pdf> (Erişim: 21.7.2015)

1925-1938 DÖNEMİNDE TOPRAK REFORMU DENEMELERİ

*Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ**

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin devraldığı ekonomideki miras, bütünüyle tarıma dayalıydı. Gelişmemiş veya az gelişmiş bir ülkenin tipik özelliklerine sahipti. Nüfusun %80'den fazlasının tarım sektöründe çalışması ve ekonominin sadece tarıma dayanması gibi öne çıkan özellikler, az gelişmişliğin en belirgin göstergelerindendi. Ekonominin tek dayanağı durumundaki tarım ise ilkel şartlarda yürütülmekteydi. Tarım hayatına makine girmemişti ve tarım sabanla yapılıyordu. Gübreleme yok, toprak analizleri yapılamıyor, üretilen malları pazara götürecek yollar bulunmuyor, araçlar köylünün malını çok ucuza alıyor ve köylü tefecilerin elinde kıvranıyordu. Tefecilerin eline düşen köylü, topraklarını kaybediyor ve kaybedilen topraklar ağaların elinde toplanıyordu.

Ayrıca devletin koyduğu aşar gibi ağır vergiler, toprakların ağaların eline geçmesini, dolaylı da olsa teşvik ediyordu. Osmanlı Devleti'nde aşarın ilk uygulamaları %10 olarak başlamışken, zamanla bu oran %50'lere kadar yükselmişti. Bir taraftan köylünün içinde bulunduğu çevre şartları, diğer taraftan köylüyü ezen vergiler ve bir diğer taraftan köylüyü aşağılayan bakış açısı, Batılı anlamda tam feodal bir yapı olmasa da bir toprak ağalığı sisteminin doğmasına ortam hazırlamıştı.

* Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Toprak dağılımına bakıldığında;

- “Dünya Savaşı’nın başında tarımsal nüfusun %0.03’ünü oluşturan büyük toprak ağaları, tüm işlenebilir toprakların %39,3’üne,
- Nüfusun %2’sini oluşturan küçük toprak ağaları tarım arazisininin %26,2’sine
- Nüfusun %97’sini meydana getiren köylü, işlenebilir arazininin %34,5’ine sahipti.

Türk İnkılâbı’nın hemen ardından Türkiye’de ortaya çıkan tablo ise en çok toprak ağalarının lehineydi. 1926 tarihli Medeni Kanun ile toprak mülkiyeti devletçe güvence altına alınmıştı.¹ Toprak reformunun gerçekleştirilememiş olmasından dolayı kanundan en çok yararlananlar, büyük toprak ağaları olmuş, haksız yere sahip oldukları toprakları devlet güvencesi altına alarak resmileştirmişler ve tapularına sahip olmuşlardı. Büyük halk kitleleri, topraksızlıktan dolayı ağalara kulluk etmeye devam ediyordu.²

Atatürk, Türk toplumunu iyi tanıyan bir liderdi. Toplum gerçeklerini iyi bilirdi. Bu gerçeklere dayanarak hareket ederdi. Kurtuluş Savaşı’nın bütün kavramlarını olduğu gibi inkılâplarını da, Türk milletine dayandırarak gerçekleştirmiştir. Atatürk, Türk milletini ve bunun da asıl üretici gücü olan köylüyü yücelten çok sayıda konuşma ve bu konuşmalarında köylünün milletin efendisi olduğuna dair vurgular yapmıştır. Yani Atatürk’e göre milli ekonominin temeli ziraat ve Türk milletinin efendisi de köylüdür.³

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımın “*verimi, üretim ve nakil araçlarının yetersizliği, bilgisizlik, iklim şartları ve toprak darlığı gibi teknik, ekonomik veya doğal sebepler kadar, toprakların mülkiyet ve tasarruf sistemindeki uygunsuzluklar ve toprak münasebetlerindeki düzensizlikler gibi sosyal ve hukuki noksanlar dolayısıyla*” düşüktür.⁴ Türkiye çiftçisini doyuracak vaziyette değildir.

Türkiye’nin gelişmesi için tarım ve köylü desteklenmeliydi. Köylüyü, çiftçiye dönüştürmek gerekiyordu. Mustafa Kemal, Mart 1922’de, TBMM’yi açış konuşmasında, “*Türkiye’nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür,*” demiştir. Gerçek üretici olan köylüyü çiftçiye dönüştürebilmek için köylere kadar yayılacak programlı ve pratik çalışmalar yapılması ge-

1 Oktay Ergen, “Türkiye’de Tarım Politikaları”, http://www.adtk.yildiz.edu.tr/makaleler/oergen_tarim.htm.

2 Oktay Ergen, “Türkiye’de Tarım Politikaları”, http://www.adtk.yildiz.edu.tr/makaleler/oergen_tarim.htm.

3 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c.1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989, s. 412–413 ve 425.

4 Ömer Lütfi Barkan, Türkiye’de Toprak Meselesi (Toplu Eserler 1), Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s.450.

rekmekteydi. Bunun için yapılacakları Atatürk şöyle sıralamıştır:

“Bir defa memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep ve suretle bölünemez bir mahiyet almasıdır. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliğini, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus yoğunluğuna ve toprak verim derecesine göre sınırlamak lazımdır.

Küçük büyük bütün çiftçilerin iş vasıtalarını artırmak, yenileştirmek ve korumak tedbirleri, vakit geçirilmeden alınmalıdır. Her halde, en küçük bir çiftçi ailesi, bir çift hayvan sahibi kılınmalıdır. Bunda ideal olan öküz değil, beygir olmalıdır. Öküz, bazı şartların henüz temini güç bölgelerde hoş görülebilir. Köylüler için, genellikle pulluğu pratik ve faydalı bulurum. Traktör, büyük çiftçilere tavsiye olunabilir. Köyde ve yakın köylerde, ortak harman makineleri kullanılmak üzere kurulmalıdır.

Memleketi, iklim, su ve toprak verimi bakımından ziraat bölgelerine ayrılmalıdır. Bu bölgelerin her birinde, köylülerin gözleriyle görebilecekleri, çalışmalarını için örnek alacakları verimli, modern ve pratik ziraat merkezleri kurulmalıdır.

Ürün kalitesini ve miktarını artırmak, üretim masraflarını azaltmak, hastalıklara karşı bitkileri korumak için gerekli teknik ve yasal önlemler acilen alınmalıdır.”⁵

Atatürk'ün bu talimatı sonrasında, 1920'de Türkiye'de 500 traktör varken, bu sayı 1929'da 2000 traktöre çıkmıştır.⁶

Atatürk, hükümete yol gösterici konuşmalarını TBMM'nin toplanma yıllarında tekrarlamıştır. Tohum ıslahı üzerinde yapılan çalışmalar, ürün artışına neden olmuşsa da, buğday üretimi, tüketimi karşılamaya yeter hale getirilememiştir. Bu noktada Atatürk'ün vurgu yaptığı konu, yetişmiş eleman yokluğudur. Sorunun çözümü, ziraat mekteplerinin açılması, ziraat enstitülerinin kurulması, ziraat kooperatiflerinin teşkilatlandırılması ve tarıma teknolojinin girişinin sağlanması ile mümkün görülmektedir.⁷

Yukarıda sayılanlara ilave olarak *“çiftçiye arazi vermek de hükümetlerin sürekli takip etmesi gereken bir durumdu. Çalışan Türk köylüsüne işleyebileceği kadar toprak temin etmek, memleketin üretimini zenginleştirecek başlıca çarelerdendi.”⁸*

5 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s.412-413.

6 Bilsay Kuruç, “1923-1946 Dönemi”, s.2; www.zmo.org.tr.

7 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 365.

8 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 380.

Toprak Reformu Denemeleri

Toprak reformu, en iyi olan toprak düzenine dönüşü sağlama ve çiftçilerin kurtuluşunu gerçekleştirme süreci, diye tanımlanabilir.⁹ Ayrıca toprak reformu, arazi ile insan arasındaki münasebetleri tanzim etmek, bu münasebetleri sosyal adalete uygun, aynı zamanda topraktan faydalanmayı azami hale getiren bir hukuki düzene sokmak maksadıyla devlet eliyle alınacak tedbirler ve yapılacak icraat, olarak da tanımlanmaktadır.¹⁰

- Tarım arazilerini, araziyi işleyenlerin malı haline getirmek,
- Toprakta mülkiyet dağılımını âdil bir hale getirmek,
- Tarımsal arazi mülklerinin parçalanmasını önlemek,
- Tarım çalışanlarının durumlarını iyileştirmek,
- Tarım çalışanlarının sosyal güvenlik haklarını sağlamak,
- Tarım üretiminde çalışan topraksız veya az topraklı kişilere devlet arazilerinin veya büyük özel mülklerin dağıtılmasını sağlamak,
- Topraksız veya az topraklı kimselerin aile işletmeleri kurmaları için sermaye ve teçhizat sağlamak,
- Kiracılık, ortakçılık, yarıcılık şartlarının düzenlenmek,
- Parçalanmış arazileri toplulaştırılmak, toprak reformunun konusu içinde yer alır.¹¹

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra tarımda üretim artışı sağlanmakla beraber, yine de tarımsal üretim tüketimi karşılamıyor, önemli miktarda ithalata ihtiyaç duyuluyordu. Tarım kesiminde üretimi teşvik edecek tedbirlerin alınmasına gereklilik vardı.

Toprak mülkiyetinde var olan eşitsizlik Osmanlı'dan genç cumhuriyete devreden olumsuz miraslardan biriydi. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da dengesiz bir toprak dağılımı vardı. Buna bağlı olarak çok sayıda köyün bir kişiye ya da ailesine ait olması, eğitim ve kültür alanında yapılacak olan ekonomik ve sosyal reformların önünde bir engeldi.¹²

9 Tayyar Ayyıldız, "Toprak Reformu ve Nedenleri", Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, Erzurum 1976, s. 166.

10 Ayyıldız, "Toprak Reformu ve Nedenleri", s. 167.

11 Mehmet Pamak, "Türkiye'de Toprak Reformu", Sosyoloji Konferansları Dergisi, Sayı 18, 1980, s.128.

12 Serdar ÖZTÜRK- Fatih YILDIRMAZ, "Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, 2009, s.159.

Köy ve toprak sorunu, Cumhuriyet rejimi için tarım politikasının vazgeçilmez parçasıydı. Siyasi olarak da Cumhuriyet rejimini köye götürebilmenin aracı idi. Yani milli devletin varlığını sürdürebilmesi için, köylü ve toprak sorunu önemliydi. Tarımın merkezine gerçek üretici olan köylüyü yerleştirmenin, toprak davasından geçtiğini Cumhuriyet rejimini kuranlar çok iyi biliyordu.¹³

Ancak Türkiye’de çiftçiyi topraklandırma davası, dünyanın o günkü şartlarından doğmuş yeni bir siyasetin ürünü ve özenti bir politik yaklaşım değildir. Bütün gücünü, ülkenin tarım yapısındaki bozulmalardan ve geri toprak ilişkilerinin doğurduğu huzursuzluklardan alan milli bir konudur. Türk İnkılâbı’nın halkçılık ve devletçilik ilkelerinin bir gereğidir. Bu nedenle Türkiye’yi yönetenler, toprak meselesi üzerinde çok durmuşlardır. İlk alınan önlemler, toprak meselesini bütün yönleri ile ele almakta ve ülke genelinde meseleyi çözmekten uzaktır.¹⁴

Cumhuriyetin ilanından sonra çeşitli tarihlerde bilhassa mübadele gereği gelenleri ve dışarıdan gelen göçmenleri iskân etmek ve bunlara toprak dağıtmak amacıyla çeşitli kanunlar çıkarılmıştır. Fakat bunlar meseleyi ülke çapında ele almamıştır. O kanunlar, daha çok günün acil ihtiyaçlarını karşılamayı hedef almıştır. Her şeye rağmen bu kanunlara göre dağıtılan topraklar küçümsenemeyecek toplamlara ulaşmıştır.¹⁵

1-1925 Denemesi

8 Ekim 1924’te Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Başbakan İsmet Paşa ve bakanların imzasıyla bir kararname yayınlanmıştır. Bu kararnamede; *“memleketin birçok yerinde köylülerin ve çiftçilerin çeşitli nedenlerle ya sahip oldukları arazinin ihtiyaçlarına yetmediği yahut arazilerinin bulunmadığı ve çoğunluğunun başkalarının tarlalarında yarıcı olduğu, ya da gündelikçilikle çalıştığı, bunlara acilen ve aşama aşama arazi sahibi olmalarını temin etmenin çok önemli bir durum olduğu, uygun bir fırsat olduğunda hazine mallarından veya terk edilmiş mallardan olan çiftliklerin hane başına ve aile adına, yerin genişliği ve toprağının kalitesine göre ya bedelsiz ya 25 sene gibi uzun vadeli taksitlerle köylülere dağıtılabileceği,”*¹⁶ belirtilmiştir. Hane başına ve aile adına belirlenen miktar, bölgelerin durumuna ve toprağın kalitesine göre 40 dö-

13 Bilsay Kuruç, “1923–1946 Dönemi”, s.3; www.zmo.org.tr.

14 Barkan, age, s. 453.

15 Kadir Başer, “1923-1950 Yılları Arasındaki Türkiye’de Toprak Dağılımı ve Toprak Reformu Politikasının Sonuçları”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 38, Ekim 2013, s. 209.

16 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030 -18 – 01- 01- 011- 48 – 3, s. 1.

nümden 80 dönüme kadardır. Uzun vadeli taksitlerle verilecek arazilerin dağıtılmasındaki amaç, topraksız köylüyü arazi sahibi yapmak, olarak belirtilmiştir.

1924 Tarihli 474 Sayılı *Artvin, Kars Vilâyetleriyle Kulp ve Iğdır Kazaları ve Hopa Kazası'nın Kemalpaşa Nahiyesi'ndeki Arazide Hakk-ı Tasarrufa Ait Kanun*¹⁷ önemli bir başlangıç kabul edilebilir. Artvin, Kars, Kulp, Iğdır, Hopa ve Kemalpaşa arazileri, Rus işgali altında kaldığı dönemde, bu yerlerde yaşayan halk tarafından mülk edinilmiştir. Halbuki adı geçen bölgelerdeki tarım toprakları, Ruslara geçmeden önce devlet mülkiyetinde olan arazilerdir. Bu araziler, tekrar Türkiye sınırları içine alındığında, o araziyi kullananlar için kazanılmış hak olarak kabul edilmiştir. İşte bu yasa; Artvin, Kars, Kulp, Iğdır, Hopa ve Kemalpaşa arazilerinin, kazanılmış hak niteliğindeki toprak türüne sokulduğuyla ilgili kuralları kapsamaktadır.¹⁸

Toprak ürünleri üzerine konulan ağır bir vergi olan ve köylüyü sıkıntıya düşüren aşar vergisi, 17 Şubat 1925'te kaldırılmıştır. Aşarın kaldırılması sonrasında ilk girişim ise topraksız çiftçi ailelerine toprak dağıtılmasıdır. 1925 yılında, bedeli 20 yılda ödemek üzere toprak dağıtımına başlanmıştır. Toprak dağıtımının yapılabilmesi için bir taraftan tarımsal kredi hacminin artırılması yoluna gidilmiş, diğer taraftan da kredi faizleri mümkün ölçüde düşürülmüştür. Böylece topraksız köylünün toprak sahibi yapılmasıyla ilgili ilk girişim 1925 yılında başlatılmıştır. 1925 yılı bütçe kanununun 25. maddesinin (a) bendinde şunlardan söz edilmektedir:

*"Topraksız köylülere, elde bulunan hazine arazilerinden, bedeli 10 yıl içinde ve taksitlerle alınmak, her haneye verilecek arazi miktarının ellerindeki topraklarla birlikte en fazla 200 dönümü geçmemek üzere dağıtılmalıdır."*¹⁹

Bu madde bağlamında Türkiye'ye gelen göçmenlere, yeri değiştirilenlere ve göçebelere küçümsenemeyecek miktarda toprak dağıtılmıştır. 1934 yılına kadar bütçe kanunlarında birer madde halinde yer alan toprak dağıtımı konusu, 2490 Sayılı *Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu'nun* 56. maddesiyle süreklilik kazandırılmıştır.

Görüldüğü gibi bu girişim, daha çok günün ihtiyaçlarını karşılamak için

17 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 8, Birleşim 34, 10 Nisan 1340/1924, s. 509-533.

18 Zeki Çevik, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Toprak Reformu ve Uygulamaları", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=355358>, (Erişim Tarihi: 02.02.2016).

19 Barkan, age, s.453; Mehmet Pamak, "Türkiye'de Toprak Reformu", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı 18, 1980, s.135.

acele alınmış kararlarla hareket edildiğini göstermektedir. Dışarıdan gelen ve içerde yer değiştiren göçmenlere yer bulmak kaygısını taşımaktadır.²⁰

2- 1926 Denemesi

1926 Tarihli ve 716 Sayılı Borçlanma Kanunu kapsamında, göçmen mülteci ve aşiret bireylerine yirmi yıl taksitle verilecek emlak, toprak, tohumluk vb. hakkında kurallar yer almaktadır. 716 Sayılı Borçlanma Kanunu'nda yerli halk unutulmuş gibidir. Aslında ahaliden hakikaten araziye ihtiyacı olan, emlak ihtiyacı olan binlerce insan vardı. Bir dönüm arazisi, bir çift öküzü olmayan, bir evi olup savaş sırasında düşman tarafından yakılan birçok insan vardı. Yerleşmeye müsait alanlara bin tane koyunu, üç yüz tane sığırı ile aşiret reislerinin getirilip iskân edilmesinden endişe ediliyordu.²¹

Borçlanma Kanunu tasarısı görüşülürken Aydın Mebusu Doktor Mazhar Bey, kanunun amacı olarak, memlekete hariçten nüfus getirmeyi ve memleket dahilinde tamamıyla kendilerinden istifade edilemeyen aşiretleri iskân etmeyi göstermektedir. Bu ve benzer kanunların hedeflerinden biri olarak da bütün halkı üretici hale getirmek olduğunu belirtmiştir. Arazisiz ve araziye muhtaç insanlar olduğunu 1925'te kabul edildiğini ve bununla ilgili kanuna maddeler konulduğunu, "200 dönümü tecavüz etmemek ve on sene müddetle ödenmek şartıyla arazi verilir", denildiğini ifade etmiştir. Fakat konunun yalnızca arazi dağıtılmasıyla çözülemeyeceğini, üretimi artırmak için toprağa buğday, arpa ekmenin yeterli olmadığını, zeytincilik, bağcılık ve benzeri işleri yapmanın da üretimi artırmakta önemli olduğunu vurgulamıştır. Yani konu sadece bir toprak dağıtımını olarak görülmemiş, üretimi artırma ve tarım sorunu olarak algılanmıştır.²²

716 Sayılı Borçlanma Kanunu görüşülürken Gümüşhane mebusu Cemal Hüsnü Bey, muhacirlere ve mültecilere arazi verilmesinde kendilerine kolaylık gösterilmesini, hiç şüphesiz Türkiye'nin iktisadi şartları içinde, hayati bir adım olarak görmüştür. Ancak muhacir ve mültecilerle birlikte memlekette hiçbir araziye sahip olmadıkları gibi, sahip olabilmelerinin de ihtimali mevcut olmayan yerli halkın, emvali metruke müzayedelerine iştirak edememesini eleştirmiştir. Emlâki metruke müzayedelerine

20 Barkan, age, s.453.

21 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 20, Birleşim 28, 21.12.1341, s.207.

22 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 20, Birleşim 28, 21.12.1341, s.205-206.

iştirak edebilmek için evvelâ hiç olmazsa birinci taksidi vermek lâzım geliyordu. Halbuki bu insanların birinci taksidi verecek paraları yoktu. Bunlar muhacir ye mülteci değildi. Yerli halktı. Yerli halk oldukları için muhacirlere ve mültecilere gösterilen kolaylıktan mahrum kalmalarını anlayamadığını belirtmiştir.²³

*Borçlanma Kanunu'nun 3.maddesi ile bu eleştiriler bir miktar telafi edilmeye çalışılmıştır. "Birinci ve ikinci maddeler gereğince yerli ahali, muhacir, mübadil, mülteci veya aşiret efradına verilen ve verilecek olan arazi, işlenmemiş veya sahihsiz topraklar olursa ücretsiz verilir."*²⁴

31.5.1926 Tarih ve 885 Sayılı İskân Kanunu'nun 3. maddesinde, gezici aşiretler ve genellikle göçebeler ve sağlık sebebiyle göçürülmesi gerekenler ya da ormanlar içinde geçim kaynaklarından yoksun bulunan köylülerin elverişli ve uygun yerlere taşınması, iskânları ve evleri dağınık köylerin birleştirilmeleri konularında gereken işlemlerin yapılması için Bakanlar Kurulu'na yetki verilmektedir.²⁵

İskan Kanunu'nun 6. maddesi de gereken toprak ve değerlerinin Borçlanma Yasası kuralları içerisinde Bakanlar Kurulu'nca belirleneceği ve verilebileceği kuralını getirmektedir.²⁶ Kanun gereğince kabul ve iskân şartını haiz bulunanlardan, köylerde ikamet edecek muhtaçlara ve gerektiğinde iskân edilecek aşiretler ve göçebelere ve yerlilerden mahalli ikametleri tebdil edileceklerine, bedelleri Borçlanma Kanunu gereğince belirlenmek şartıyla mesken olarak lazım olan müstemilatı ile bir hane, bundan başka aynı şartla içlerinden çiftçi olanlara lüzumu miktar arazi, sanayi erbabına bir dükkân veya arsa ve münhasıran muhtaç olanlara çiftçi iseler çift hayvanları, tarım aletleri, tohumluk, sanayi erbabına araç gereç, seyyar satıcılar ile çerçilere sermaye verilmesi öngörülmüştür.²⁷

Şehir ve kasabalarda oturan muhtaç durumdaki sanayicilere, küçük esnafa da, köylerde ikamet eden meslektaşları gibi muamele olunması kararlaştırılmıştır.²⁸

23 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 20, Birleşim 28, 21.12.1341, s.209.

24 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 21, Birleşim 41, 14.1.1926, s. 166.

25 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, Birleşim 110, 30.05.1926, s. 650.

26 Zeki Çevik, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Toprak Reformu ve Uygulamaları", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=355358>, (Erişim Tarihi: 02.02.2016).

27 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, Birleşim 110, 30.05.1926, s. 650.

28 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, Birleşim 110, 30.05.1926, s. 651.

İskân Kanunu, milli sınırlar dışından memlekete gelen mübadillerin, ne suretle yerleştirileceğini temin ve tespit etmekteydi.²⁹

Kanun gereği, mübadillere tahsis edilmiş olan terk edilmiş Rum malları, kesin tasfiye ve umumî hesap yapılmadıkça başkalarına verilemiyordu. Rum mallarından, yasal yetkisi olmayan hiçbir kimseye belgeleri tetkik edilerek salâhiyeti sabit olmadıkça bir parça bile verilmemiştir. Mübadil olmayanlara mübadil muamelesi yapılmamıştır. Bu kanunda yangında zarar görenler için veyahut Ermeni emvali için hiç bir kayıt yoktur. Aynı şekilde yerli ahaliden arazisi olmayanlar için de Rum veya Ermeni emlâk ve arazisi vermek mümkün değildir.³⁰

Muvazene-i Umumiye Kanununun 23. maddesi gereğince hükümet dört buçuk milyon liralık emvali metruke satmaktaydı. Buna isteyenler iştirak ederek muhtelif vadelerle satılacak bu araziye alabilirlerdi. Fakat kesin tasfiye yapılmadan ve elde ne kadar emvali metruke kalacağı tespit edilmeden İskân Kanunu ve diğer kanunlar hükümlerine aykırı olarak kimseye bu mallardan verilmemiştir.³¹

Muvazene-i Umumiye Kanunu'nun 23. maddesi, milli emlâkten olan çiftliklerin, yerli halka ne suretle verileceğini tespit etmiştir.³²

885 Sayılı İskân Kanunu, devletin iskân hakkındaki umumi siyasetini tespit etmiştir. Bir seneye münhasır değildi. Kanun'un içinde istisnalar ve yardımlar da vardı. Doğal olarak bunların hepsinin bir senede, iki senede tatbikine imkân yoktu. Her sene bütçesine bu maksatla konan para nispetinde kanunun emrettiği görevlerin yapılması planlanmıştır.³³

3- 1927 Denemesi

Bir başka girişim, 19 Haziran 1927 tarih ve 1097 Sayılı Kanun ile gerçekleştirilmiştir. Bu kanunun amacı, devletin toprak dağıtımını yapabilmesinin kurallarını düzenlemektir. 1097 Sayılı Kanun, "Bazı Şahısların, Şark Menatıkından, Garp Vilayetlerine Nakillerine Dair Kanundur". Kanun ile ilgili olarak Dahiliye ve Adliye ortak komisyonları tarafından sunulan gerekçe çok önemli bilgiler içermektedir:

29 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 20, Birleşim 28, 21.12.1341, s. 207.

30 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 20, Birleşim 28, 21.12.1341, s. 207.

31 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 20, Birleşim 28, 21.12.1341, s. 208.

32 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 20, Birleşim 28, 21.12.1341, s. 208.

33 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, Birleşim 110, 30.05.1926, s. 649.

- Osmanlı Devleti'nin son döneminde Doğu illeri, bir tehlike oluşturacak derecede ihmal edilmiştir. Bu ihmal, bölgenin mütegalibelerin idare ve etkisi altına girmesine neden olmuştur.
- Kanun'un amacı, Cumhuriyet yönetimine yakışmayan bu idare biçimini yıkmak,
- Cumhuriyet kanunlarını etkin kılmak için Doğu illerinde radikal reformlar yapmak,
- Muhafiz siyasi düşüncelere sahip unsurları bertaraf etmek,
- Hükümet içinde ikinci bir hükümet gibi davranan, bu yüzden menfaat sağlayan ve bozguncu olan mütegalibeyi tasfiye etmek,
- Kendilerine ruhani bir mevki vererek masum halkı, hükümete karşı tahrik eden şeyhleri etkisiz hale getirmek,
- Doğu'da yapılacak ıslahata, sözlü ve fiili olarak engel olmaya çalışanları devre dışı bırakmak,
- İdam edilen veya ağır bir cezaya çarptırıldığı için Suriye, İran ve Irak'a kaçarak Türkiye aleyhine çalışan muzır kişilerin aileleri, Doğu illerinden uzaklaştırmak,
- İdari, askeri ve sosyal sebepler dolayısıyla sıkıyönetim bölgesiyle Beyazıt/ Ağrı vilayetinden 1.500 kadar kişi ve aileleri ile 80 isyancı ailesini, Batı illerine nakil etmek,
- Doğu illerindeki mahkumları, ıslahat bölgelerinden uzaklaştırmaktır.

Yukarıda sayılan kişiler ve gruplar, Doğu illerinde bulundukça, yenileşme girişimlerinden bir sonuç alınamayacağı kanaati oluşmuştur. Onun için Batı illerine gönderilecek bu kişilerin ve grupların Doğu illerine giriş ve çıkışları yasaklanmıştır. Fakat iskan edildikleri yerlere kadarki göç masrafları ve uzun bir süre geçim ücretlerinin devlet tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır. Kanun gereği Batı illerine gönderilecek olanlar, iki yıl içinde ev ve diğer taşınmazlarını satma hakkına sahiptirler. İki yıl içinde bu tasfiye işlemini gerçekleştiremeyenlerin ev ve taşınmazları, devlet tarafından satılıp, bedellerinin ilgili kişilere verilmesi gerekli görülmüştür. Batı illerine gönderilen bu kişiler, kendilerine gösterilen yerde ikamet etmek zorundaydılar. Seyahat etmeleri serbestti. Fakat gönderildikleri yerlere seyahat etmeleri yasaklanmıştı. Bu kurallara uymayanların, ceza kanununun 526. maddesine göre cezalandırılmaları öngörülmüştü.³⁴

34 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 33, Birleşim 76, 18.06.1927, s. 153-154.

Nakil işlemlerinin 1927 senesi Ağustos ayı sonuna kadar tamamlanması, ekili arazileri bulunan ailelerin Kasım ayı sonuna kadar kalması, nakledilenlerin terk ettikleri arazileri ve arazi üzerindeki damlarının ve diğer eklentilerinin hazineye devredilmesi, kanun gereğiydi. Bu malların değer tespiti için her kazada bulunan en büyük mal memurunun başkanlığında, tapu memuru ve ziraat odasınınca, bulunmayan yerlerde belediye meclis üyeleri arasından seçilecek bir kişiden meydana gelen, üç kişilik komisyonların kurulması, komisyonlarca belirlenen kıymetleri gösteren tabloların bir nüshasının mal sahibine ve bir nüshasının İskan Genel Müdürlüğüne gönderilmesi karara bağlanmıştır. Kıymet Takdir Komisyonlarının kararlarını kabul etmeyenler için yargı yolu açık bırakılmıştır.³⁵

Nakil edilenlere gittikleri yerlerde, Kıymet Takdir Komisyonlarınca belirlenen miktar kadar arazi ve eklentisi verilmesi, 11. maddede karar altına alınmıştır. Hatta nakledilenlere, kıymet matluplarının %10'u kadar fazla arazi verilebileceği belirtilmiştir. Bu %10'luk fazlalık için Borçlanma Kanunu hükümlerinin uygulanması öngörülmüştür.³⁶

Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra çıkarılan bu kanunun amacı, Doğu'da asayiş sağlamak, inkılâpların önünde engel olarak görülen ağalık ve şeyhlik gibi kişisel menfaat odaklarını tasfiye etmektir. Yaşanan ve yaşanması yakınlarda mümkün olan asayiş sorunlarına ve rejime muhalefet edenlere karşı bir önlem alma çabasıdır. Yani toprak sisteminden doğan genel sorunları çözme amacı taşımamaktadır.

4- 1929 Denemesi

Atatürk, 1928 yılında Meclis'i açış konuşmasında, Doğu illerinde toprağı olmayan çiftçilere toprak tedarik etmek meselesiyle ciddi olarak uğraşma direktifini, hükümete vermiştir.³⁷

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, TBMM'nin üçüncü dönem üçüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmada, tarımın başlıca sorunlarından ve çözüm yollarından söz ettikten sonra toprak dağıtım konusuna gelmiştir. Toprak dağıtım konusuna tekrar vurgu yapmıştır. Konuyla ilgili olarak 1 Kasım 1929'da yaptığı konuşmada Mustafa Kemal şunları söylemiştir:

35 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 33, Birleşim 76, 18.06.1927, s.157-158; Bilsay Kuruç, "1923-1946 Dönemi", s. 3; www.zmo.org.tr.

36 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 33, Birleşim 76, 18.06.1927, s. 157-159.

37 Gülden Çamurcuoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası", s. 170, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/13_7.pdf, (Erişim Tarihi: 02.02.2016).

“Çiftçiye arazi vermek de hükümetin sürekli takip etmesi gereken bir durumdur. Çalışan Türk köylüsüne işleyebileceği kadar toprak temin etmek, ülkenin üretimini zenginleştirmek başlıca çarelerdendir.”³⁸

İşte bu direktifler üzerine topraksız köylüye toprak dağıtılması ile ilgili daha ciddi girişim, 1929 yılında yapılmıştır. 8 Haziran 1929'da “Şark Menatıkı Dâhilinde Muhtaç Zürraa Tevzi Edilecek Araziye Dair Kanun” çıkarılmıştır. 1505 sayılı bu kanunda şöyle denilmektedir:

1. *“19 Haziran 1927 tarih ve 1097 numaralı kanunun dokuzuncu maddesi gereğince, hazineye intikal etmesi gereken araziden köylü, aşiret efradı, göçebe ve muhacirlere dağıtılmış olanları, dağıtılanların ellerinde kalır.*
2. *1097 numaralı kanunun birinci maddesinde tayin edilen bölge içinde bulunan araziden hükümetçe lüzum görülen miktarı, birinci maddede yazılan kişilere dağıtmaya hükümet yetkilidir. Arazinin sahibi, arazinin genişliğine göre, 500 dönümden 2.000 dönüme kadar olan miktarını isterse kendisine alıkoyabilir.*
3. *Dağıtılmış veya dağıtılacak olan arazinin değeri, yerel rayice göre ilçe idare heyetlerince tayin edilir ve il idare heyetince onaylanır. Bu iş için toplanan adı geçen heyetlerde savcılar da bulunur. Bu kıymet 331(1925) senesinde kayıtlı vergi kıymetinin sekiz mislinden aşağı ve on mislinden yukarı olamaz. Vergi kıymeti olmayan yerlerde, aynı oranda tapu kıymeti esas alınarak araziye el konulur. Böylece belirlenen bedeller, hükümet tarafından sahiplerine veya Ziraat Bankası'na teslim edilir ve arazinin tapusu devlet adına tescillenir.*
4. *İşbu kanun Birinci Umumi Müfettişlik bölgesi içinde ve gerektiği zaman Bakanlar Kurulu tarafından tasdik edilen yerlerde uygulanır.”³⁹*

1927 kanunundan sonra, Batı'ya nakledilen şahısların bazıları geri dönmüş, hazineye intikal eden toprakları dağıtılmıştı. Fakat bunlar döndükten sonra dağıtılan topraklarını geri almak istemişler ve almışlar. Bunun üzerine Dâhiliye Vekâleti 1505 Sayılı Kanunu hazırlamıştır. Toprakları dağıtılanlarla toprakları alanlar arasında anlaşmazlıklar baş gösterince hükümet, işe el koymak zorunda kalmıştır. Fakat 1929 yılında çıkarılan 1505 Sayılı Kanunun dördüncü maddesinde şöyle denilmektedir:

“İşbu kanun, Birinci Umumi Müfettişlik Mıntıkası içinde ve lüzumu İcra Vekilleri Heyetince tasdik edilen yerlerde tatbik olunur.”⁴⁰

38 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 380.

39 Kavanin Mecmuası, C. 7, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara 1929, s.935.

40 Kavanin Mecmuası, C. 7, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara 1929, s.935.

Yani bütün ülkede uygulanmasına Bakanlar Kurulu karar verebilir. Kanunun Bakanlar Kuruluna böyle bir yetki vermesi sonucu, 1929'dan sonra hem Doğu'da, hem de Aydın, Muğla ve Konya'da bazı büyük çiftlikler kamulaştırılmış ve köylülere dağıtılmıştır.

1927'de çıkan kanun gereği hazineye intikal etmesi lazım gelen araziden, köylü, aşiret efradı, göçebe ve muhacirlere dağıtılmış olan yerler, dağıtım yapılanların üzerinde bırakılmıştır. Kanun, hükümetin Doğu'daki isyan bölgelerinde büyük arazi sahiplerine ait yerleri, topraksız köylülere dağıtmak üzere kamulaştırmasına izin veriyordu. 1930 yılında Ağrı Ayaklanması'nın başlaması, yönetici kadronun Doğu Anadolu'daki toplumsal bağımlılık ilişkilerini çözebilmek için çok daha zorlayıcı önlemler almalarına yol açmıştır. Uzun bir hazırlıktan sonra *İskan Kanunu*, 1934 yılında Meclis'ten geçirilmiştir. Kanun'un 10. maddesi şu hükmü içermektedir:

*"Kanun aşirete hükmi şahsiyet tanımaz. Bu hususta herhangi bir hüküm, vesika ve ilama müstenit de olsa tanınmış haklar kaldırılmıştır. Aşiret reisliği, beyliği, ağalığı ve şeyhliği ve bunların herhangi bir vesikaya veya görgü ve göreneğe dayanan her türlü teşkilat ve kısımları kaldırılmıştır. Bu kanunun neşrinden önce, herhangi bir hüküm veya vesika ile veya örf ve adetle aşiretlerin şahsiyetlerine veya onlara izafetle reis, bey, ağa ve şeyhlerine ait olarak tanınmış, kayıtlı, kayıtsız bütün gayrimenkuller, devlete geçmiştir. Bu gayrimenkuller muhacirlere, mültecilere, göçebelere, nakil olunanlara, topraksız veya az topraklı yerli çiftçilere dağıtılıp tapuya bağlanır. Bu kanunun neşrinden önce aşiretlere reislik, beylik, ağalık, şeyhlik yapmış olanları ve yapmak isteyenleri ve sınırlar boyunda oturmasında emniyet ve asayiş bakımından mahsur bulunanları, aileleriyle birlikte, münasip yerlere naklettirip yerleştirmeye İcra Vekilleri Heyeti kararı ile Dahiliye Vekili yetkilidir."*⁴¹

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Barkan'ın deyimiyle, Türkiye'de siyasi ve sosyal oluşumların mana ve yönünü tayin ettiği için, cumhuriyet devrinin kanun koyma hareketleri arasında özellikli bir yer ve öneme sahiptir. Bu kanunla yapılmaya çalışılan, Türk İnkılâbı'nın halkçılık ve devletçilik prensiplerinin, uygulamada kayda değer bir gelişmeye ulaşmasını sağlamaktır.⁴²

İğdır kazasındaki iskân, toprak dağıtımı ve tapuların verilmesi işini incelemekle görevlendirilen Mülkiye Müfettişi Sabit Şere'den gelen rapor gayet

41 Gülden Çamurcuoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası", s. 170-171, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/13_7.pdf, (Erişim Tarihi: 02.02.2016).

42 Barkan, age, s. 451.

olumludur. Rapora göre, Iğdır merkezde 326 evde 1.639 nüfusa, 134 ev, 48 ev yeri, 10 dükkân, 8 dükkân yeri ile 13.503 dekar arazi ve kazanın diğer köylerinde 623 evde 3.473 nüfusa 573 ev, 58 ev yeri, 27 dükkân ile 33.523 dekar toprak dağıtılmış ve tapuları verilmekte olduğu belirtilmiştir.⁴³

Çoruh Vilayetinden gelen toprak dağıtımı ile ilgili haberler de güzeldir. Üçüncü Umumi Müfettişliğin Başbakanlığa toprak dağıtımı ile ilgili gönderdiği raporda öncelikle 1936 yılında Kars'ta yapılan toprak dağıtımının halkı çok sevindirdiğine işaret edilmektedir. Sonra da Çarlık Rusya'sından Türkiye'ye katılan topraklarda bulunan Çoruh Vilayeti'ndeki toprak dağıtımı konusuna geçilmiştir. Sıhhat ve İctimai Muavenet Müşaviri Dr. Haşim Sirman, İskân Müşavir Muavini Nedim Akyıldırım ve arkadaşlarından oluşan heyetin raporunda, Vali Refik Koraltan'ın da yardımcıları ile Artvin'de toprak dağıtımı işinin başarıyla sonuçlandırıldığı belirtilmektedir. Raporda şöyle denilmektedir:

“Kemalpaşa kazasında sırf nüfuzlu ve mütegalip elinde kalan ve benimsenen büyük arazi çok muhtaç köylü ve çiftçiye verildi. Cumhuriyet idaresine hayır dualar alındı. Halkın yer yer verdikleri telgraflar, çok müteşekkir ve memnun kaldıklarını ve minnettarlıklarını göstermektedir. Hiçbir belgeye dayanmadan büyükçe toprak parçalarına yerleşen ve bununla kuvvet kazanarak pek uysal köylüleri yarıcı olarak kullanan bazı mütegalibe, bu adaletli toprak dağıtımından hoşnut olmadılar ve mırıldandılar. Fakat yapılan toprak dağıtımı yolundadır, çok haklıdır ve kanunidir. Şimdiye kadar Çoruh Vilayetinde 48'i paşo olmak üzere 713 hanede 4.664 nüfusa 8.463 dekar toprak, 52 ev, 23 ev yeri, 3 dükkân verilmiştir. Dereiçi, Liman, Köprücü, Pehlivan, Sarp köylerinde 168 hanede 1.447 nüfusa 4.189 dekar fındıklık, portakallık bahçe dağıtılmıştır. Ardanuç'un Aydın Köyünde 137 hanede 1.099 nüfusa 47 ev ve 1.910 dekar toprak verilmiş ve tescil işlemleri başlatılmıştır.”⁴⁴

Köylü toprağa kavuşunca “Atatürk'e, Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerine, Türk milletinin temeli olan köylüye yaptığı sayısız nimetlere teşekkür etmişler ve bunu Atatürk'ün mukaddes bir armağanı”⁴⁵ saymışlardır. Topraksız köylüyü topraklandırma çabaları, halkta çok samimi bir kabul görmüştür. Toprak dağıtımı, yarım asır Çarlık yönetiminde kalan, halk olarak uysal ve medeni olan Doğu bölgesindeki halkın yüzünü güldürmüş, Atatürk'e ve hükümete bağlılıklarını daha da artırmıştır.⁴⁶

43 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Üçüncü Umumi Müfettişlik, 030-10-70-463-10, s. 1.

44 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Üçüncü Umumi Müfettişlik, 030-10-71-466-9, s. 1-4.

45 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Üçüncü Umumi Müfettişlik, 030-10-71-466-9, s. 5-7.

46 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Üçüncü Umumi Müfettişlik, 030-10-81-531-12, s. 2-3.

1505 Sayılı Kanun'un Aydın'da da uygulanmasını isteyen 20.07.1933 tarihli Dâhiliye Vekilliği'nin başvurusu, Başbakanlığa ulaşmıştır. *"Aydın Vilayeti içinde toprağa sahip olmayan, büyük çiftliklerde ortakçılık ve yarıcılıkla geçinen köylülere toprak verilmek üzere 1505 Sayılı Kanun'un Aydın Vilayetinde de uygulanması"* uygun bulunmuş ve gerekli yerlere talimat verilmiştir.⁴⁷

Bir taraftan toprak dağıtımı yapılarak topraksız köylüler sevindirilirken ve olumlu tepkiler alınırken, diğer taraftan da toprak dağıtımından memnun olmayan mütegalibeler, konuyu Şura-yı Devlet'e taşımışlardır. Aydın, Muğla ve Konya gibi yerlerdeki toprakların ilk sahipleri, Şura-yı Devlete (Danıştay'a) şikâyetle bulunmuşlardır. Danıştay, toprak sahiplerini haklı bulmuş ve kanunu iptal etmiştir.

Başbakanlık bir tezkere hazırlayarak Şura-yı Devlet'e itirazda bulunmuştur. 5 Aralık 1933'deki Başbakanlık tezkeresinde şöyle denilmektedir:

*"Doğu'da geniş çiftlikler ve bu çiftliklerde köle gibi yaşayan topraksız insanlar vardır. Ancak aynı durum, Anadolu'nun diğer birçok yerlerinde de vardır. Doğu'daki topraksız insanları, toprak sahibi yapmak ne kadar gerekliyse, Batı'da da aynı şekilde gereklidir. Şura-yı Devlet, iptal kararıyla bu kanunun asıl amacını anlamadığını göstermiştir."*⁴⁸

Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Haziran 1934'te TBMM'de yaptığı bir konuşmada şunları söylemiştir:

"Doğu halkını topraklandırmak düşünülürken, Batı halkını topraklandırmamak hatıra gelmezdi. Bugün memleketin beş milyon nüfusu, başkalarının toprağında çalışmaktadır. Bu suretle toprakla uğraşanlar, ancak kara ekmek yiyebilecek haldedirler. Türk köylüsü, Türk'ün efendisidir demek, adeta bir süsten ibaret kalıyor. Eğer bu köylüyü toprak sahibi yapmayacak olursak, bu sanayi fabrikalarını kimin için, hangi pazarlar için kuruyorsunuz? Bizim yaşamamız, 13 milyondan ibaret olan köylü tabakasını zengin etmekle ve behemehal kuvvetli yapmakla kabildir."

Meclis'te kendisine karşı çıkan büyük toprak sahibi mebuslara karşı da, *"Bu Meclis özel kamulaştırma kanunları yapacaktır, bir Toprak Kanununu çıkaracaktır"* demiştir.⁴⁹

Örnek olarak Trabzon'daki şu olay verilebilir. Trabzon'da arazi dardır.

47 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Kararlar Müdürlüğü, 030-10-81-531-2, s. 1-2.

48 Bilsay Kuruç, "1923-1946 Dönemi", s. 3; www.zmo.org.tr.

49 Bilsay Kuruç, "1923-1946 Dönemi", s. 3; www.zmo.org.tr.

On dönüm yirmi dönüm araziye malik olan kimse, büyük arazi sahibi ve zengin sayılırdı. Devlet, araziye metruk arazi diye muhacire vermiş. Onlar da imar etmişlerdir. Sonra arazinin herhangi bir sahibi çıkmış ve demiş ki, bu benim mülkümdür. Tapusunu göstermiş ve muhaciri sokağa atmıştır. Başka birisi çıkmış 200 bin dönüme sahip olduğuna dair ilan göstermiş ve köylüleri oradan çıkarmıştır. Ne kadar metruk arazi imar edilmişse bunların hepsinin sahibi çıkmıştır. Gedik Abat Körfezi'nde halk, sıtma tehlikesini göze alarak bataklığı kurutmuş ve oraya yerleşmişlerdir. Ekmişler, biçmişler, çalışmışlar ve kanallar açmışlardır. Bir zat gelmiş, bu toprakların kendine ait olduğunu söylemiş ve o insanları oradan çıkarmıştır. Halk yine topraksız kalmıştır. Halk, dağlara sığınmak zorunda kalmıştır. Zor şartlar altında geçinmeye başlamışlardır. Bu yaşananlar, toprak mülkiyetinin esaslı hukuk kurallarına dayanmadığını göstermiştir.⁵⁰

1505 Sayılı Kanun'a dayanılarak yapılan toprak dağıtımları hem o dönemde sorun olmuş ve hem de sonraki yıllarda sorun olamaya, mahkeme konusu olmaya devam etmiştir. Çok zaman sonra 1966'da Danıştay'a konuyla ilgili başvuru olmuş ve "1505 sayılı yasaya göre hazine adına tescil edilen araziden dağıtılıp yeni sahipleri adına tescil olunmayan ve dağıtılmadığından 5420 Sayılı Yasa uyarınca iadesi istenilen araziye uygulanacak işlem" sorulmuştur. Danıştay Üçüncü Dairesi'nin kararı ise şöyle olmuştur:

"A-a) 5420 sayılı Kanununun 1.maddesinin ikinci fıkrasında, tevzi edilmeyen arazinin sahiplerine iade olunacağından bahsedilmiş bulunduğu, tevzi ile birlikte tevzi olunanlar adına tescil yapılmış olmasının söz konusu yazıda da belirtildiği gibi, idarenin dikkatsizlik ve ihmallerinden ileri geldiği ve bunda tevzi olunan kimselere kusur izafe edilemeyeceği cihetle, tevzi olunup da formalite ve imza noksanlıklarından dolayı tevzi olunanlar adına tescili yapılmayan arazinin eski sahiplerine iade olunamayacağı,

b) 5420 sayılı Kanununun tevzi olunmamış araziler için eski sahiplerine iade isteğinde bulunma imkânı tanıyan mezkûr maddesinde istimplâk bedelinin iade isteğiyle birlikte, Hazineye geri verilmesini şart kılan bir hüküm mevcut olmaması muvacehesinde, 5420 sayılı Kanunun yürürlükte bulunduğu sırada, tevzi olunmamış arazi için vuku bulmuş iade isteklerinin kanunun yalnız iade isteğinde bulunmaktan ibaret şartı yerine gelmiş olmasından dolayı, bedel, bu istekle birlikte geri verilmemiş olsa bile, is'afi⁵¹ cihetine gidilmesinin gerektiği,

50 Kadir Başer, "1923-1950 Yılları Arasındaki Türkiye'de Toprak Dağılımı ve Toprak Reformu Politikasının Sonuçları", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 38, Ekim 2013, s. 209-210.

51 Birisinin arzusunu, istediğini kabul etmek ve yerine getirmek.

c) Mezkûr arazi için, eski sahiplerine iade isteğinde bulunma hakkını tanıyan kanun hükmü 6093 Sayılı Kanunla kaldırılmış bulunduğundan, bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra iadesi istenilmiş yerlerin eski sahiplerine geri verilemeyeceği,

B- 5420 Sayılı Kanun'un yürürlükte kaldığı süre içinde iadesi istenilmiş ve istimlak bedeli de hazineye ödenmiş arazinin eski sahiplerine iadesinin öncelikle zaruri ve gerekli olduğu, mütalaa kılınmakla Dosyanın Birinci Başkanlığa sunulmasına 14.1.1966 tarihinde oybirliğiyle karar verildi.

(A) bendinin (b) fıkrası ile (B) bendinde derpiş edilen hallerde dahi iadesi istenilmiş yerlerin eski sahiplerine geri verilmesine hukuken imkân bulunmadığına 3/2/1966 tarihinde oyçokluğu ile karar verildi."⁵²

1505 Sayılı Kanun'un Türkiye'de toprak sorununu çözecek nitelikte uygulamalar getirmemesine rağmen, etkilerinin uzun süre toplumda devam ettiği anlaşılmaktadır.

5- 1934 Denemesi

Toprak dağıtımı konusundaki ciddi girişimler, 1930 sonrasında devam etmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası, 30 Nisan 1934'te Edirne Milletvekili Şeref Aykut'un Kotranya Çiftliği istimlak sorunu ile ilgili önerge vermesi üzerine, Toprak Komisyonu kurmuştur. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, bu önergeye geniş bir cevap vermekle birlikte, gerek göçmenlere ve gerek topraksız çiftçilere toprak verilmesi işlerini incelemek ve bir karara bağlamak üzere Cumhuriyet Halk Fırkası Grubunca bir komisyon kurulmuştur. Komisyon raporunda şöyle denilmektedir:

"İncelemelerini tamamlayan komisyonumuz, esas ve prensip bakımından pek fazla ayrılıklar taşımayan bir iptidai proje karşısında bulunduğunu anlamakta gecikmemiştir.

Adalet Bakanlığı'nun gönderdiği yazıda, projedeki tasarruf ve mülkiyete ait hükümlerin Medeni Kanun ile ve istimlak tarzının da Anayasa ile açıklanması mümkün değildir. Maliye Bakanlığı'nun görüşüne göre de Medeni Kanun ile hükmü ortadan kaldırılmış olan Arazi Kanunu'na dayanarak esasları belirlenmiş bulunan proje, muhtelif kanunlarla temin edilmiş mülkiyet haklarını bozucu hükümler taşımaktadır.

52 <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/ozet.jsp?ozet=metin&dokid=3017>.

Tarım Bakanlığı ise, projenin tanzimindeki gaye ile tahakkuk edecek neticesi arasında hayli fark bulunduğunu, gerek ekonomik ve gerek sosyal bakımdan daha etraflı düşünülüp, ona göre hükümler konması icap edeceğinin zaruri olduğunu gösteren, esas ve prensibe taalluk eden noktalara temas etmektedir.

Son zamanlarda gelen ve Devlet Şurası tarafından tertip edilen proje, her ne kadar hazır olan mevzuata uygunsu da onun da ihtiyacı temin edip etmeyeceği şüpheli görülmektedir.

Haddi zatında çok önemli olan ve parti programımızın ana gayelerinden biri sayılan bu işte, önce ilgili hükümet dairelerinin birleşerek bir proje hazırlamaları lüzumunu ve bu suretle komisyonumuzun mesaisinde daha fazla hız almasına yardım edilmesi zaruretini düşündürmüştür. Bunun temini İçişleri Bakanı Şükürü Kaya'dan rica olunarak çalışmamız, hükümetin prensiplerinin de birleşeceği yeni bir projenin getirilmesine ertelenmiştir.”⁵³

14.6.1934 Tarih ve 2502 Sayılı Kars Vilâyeti ile Beyazıt, Erzurum ve Çoruh Vilâyetlerinin Bazı Parçalarında Muhacir ve Sığıntıların Yerleştirilmesi ve Yerli Çiftçilerin Topraklandırılması Hakkında Kanun ile Kars ili ile Iğdır ve Tuzluca (Kulp), Erzurum ilinin Oltu ve Çoruh, Artvin ilinin Şavşat ve Borçka ilçelerinde ve Kemalpaşa Nahiyesi'nde seçim haklarını başka ülke lehine kullananlardan kalıp da hazineye geçen toprak ve binaların, bunlara yerleştirilecek mülteci ve göçmenlere İskân Yasası kuralları içinde parasız olarak verileceğiyle ilgili kurallar açıklanmaktadır. Bu yasa daha önce sözü geçen 474 Sayılı Yasa'nın bazı kurallarını yürürlükten kaldırmıştır.⁵⁴

Yerleştirilenlere verilen ve verilecek olan topraklar ve yapılar, harçsız, pulsu ve vergisiz tapuya bağlanmış ve intikal vergisinden de muaf tutulmuştur.⁵⁵

14 Haziran 1934 tarih ve 2510 Sayılı İskân Kanunu'na da; dışarıdan gelecek göçmenler ile içerideki göçbelerin yerleşik hale getirilmesi ve üretici hale dönüştürülmesi, “*milli kültürün yayılması için bir taraftan diğer tarafa göç ettirilecek olanların topraklandırılması*” için devletin elinde bulunan veya kamulaştırılan toprakların dağıtılması ile ilgili hükümler de konulmuştur.⁵⁶

53 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Büyük Millet Meclisi Cumhuriyet Halk Fırkası Grup İdare Heyeti Reisliği, 030-10-81-531-10, s. 2-3.

54 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 22, Birleşim 55, 23.05.1934, s. 223-225; Zeki Çevik, “Cumhuriyet Türkiye'sinde Toprak Reformu ve Uygulamaları”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=355358>, (Erişim Tarihi: 02.02.2016).

55 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 22, Birleşim 55, 23.05.1934, s. 223.

56 Barkan, age, s. 453-454.

Kütahya mebusu Naşit Hakkı Bey, 2510 Sayılı İskan Kanunu ile ilgili olarak şu tespitlerde bulunmuştur:

“Yurdumuza ülkümüzdeki şekli verecek, bugünkü bakir varlık üzerinde hür, zengin ve sağlam nesilleri yaşatabilecek, Türk olmanın şeref ve değerini bu topraklarda yaşayanların iliklerine kadar işletecek olan Yerleştirme Kanunu, inkılâbın ana kanunlarından bir belli başlısı olmak mümtazlığındadır. Geniş ve şümullü hükümleri, Osmanlı idaresinin içerde ve dışarıda katî tasfiyesini tamamlayacak yolları gösteriyor. Bu kanun hazırlayan hükümetin, vatana yeni ve büyük bir hizmet daha yapmış olduğuna inanıyorum. Dışarıda kalmış olan Türkleri, ana vatan büyük sevgi ile kucaklıyor. İki buçuk asırdan beri Tuna boylarından başlayarak Meriç kenarına kadar Türkler, elleri boş, aç ve sefil ana yurda akıyor ve burada nüfusun, sıhhatin kadrini bilmeyen bir idarenin elinde kırılıp gidiyordu. Hükümetimizin yeni gelecek büyük kütlelerin de aç ve sefil hudut boylarına yığılmamaları için her türlü tedbiri almaktadır.

Kanun aşirete hükmi şahsiyet tanımaz. Bu hususta her hangi bir hüküm, vesika ve ilâma destekli de olursa olsun tanınmış haklar kaldırılmıştır. Aşiret reisliği, beyliği, ağalığı ve şeyhliği ve bunların her hangi bir vesika veya görgüye, görüneğe dayanan her türlü teşkilât ve taazzuuları kaldırılmıştır. Bu kanun, Ortaçağdan kalan son içtimaî müesseseyi de kökünden kazıyacaktır. Türk toplumu, esasen kendisine yakıştırmamış olduğu bir tezat manzarasından kurtulacak, dil, kültür ve ülkü birliği ile bir birine kaynaşmış olan milyonların arasındaki bu gayritabiilik tarihe intikal edecektir.

Muhtelif silâhlı isyanlar, irtica hareketleri, dağ başlarında soygunculuk ve mütecavizler, ekseriya aşiret ruhunda beslendi. İnkılâp idaresi halk ile devlet arasında nüfuz ticareti yapan, halkın kanını emen, ırzına malına ve hayatına hükmedenlerle korkusuzca çarpıştı. Devletin ortak kabul etmez varlığını hepsine tanıttı. İşte bugün bu şeref abidesini, bu büyük savaşın sonunda kurulan sarsılmaz asayiş ve inzibat temeli üzerine dikiyoruz.

Gerçekten aşiret müessesesinin tasfiyesi için konan kökten hükümler, bu yüz karası teşkilâtı geçertecek kadar kuvvetlidir. Bir daha filiz verdirmeyecek kadar sağlamdır.

Her Türk'ün, yuvasını kuracağı, ekip biçeceği, evlâtlarını yetiştireceği, devletine vergi vereceği toprağı, kendi öz malı olmalıdır. Türk'ün çok çalışma ve çok kazanma ihtirası, kendi öz toprağı üzerinde durmadan kamçılanmak, onun yüksek veriminden bu vatana imar edecek zenginlik doğmalıdır.

1925 yılının bütçe kanunu ile halkı toprak sahibi etmek tedbirleri alındı. Milli

araziden bedeli on yılda ödenmek üzere toprağı olmayanlara veya az olanlara 200 dönüme kadar toprak verilmeğe başlandı. Sonra bu müddet 20 yıla çıkarıldı. En nihayet bu borçlar bir kanunla silindi. Fakat ancak 96.000 nüfusa 73.450 dönüm toprak verildi. Bugün topraksız veya toprağı kıt hayli çiftçi vardır. Bunlar kısmen kiracı, kısmen yancı ikili birli, üçlü birli, dörtlü birli, mahsullere ortak olarak başkalarının topraklarında çalışıyorlar. Mazinin vergi ve idare sistemlerinden doğup zamanımıza kadar uzayan bu vaziyet, kökünden düzeltilmelidir.

Fakat bugün memlekette nüfus kesafeti 22,3'ü bulurken bile bir toprak muvazenesizliği ile karşı karşıyayız. Devlet malı olan çiftlik arazisi azdır. Ancak bir iki yüz bin kişiye yeter. Bugün bile bunların etrafındaki yerli halk, toprağa muhtaç olduğundan yaridan fazlasını onlara ayırmak lâzımdır. Bu davada, eldeki rakamlar cılızdır.”⁵⁷

Muğla mebusu ve Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey, 2510 Sayılı İskan Kanunu'nun gerekçesini şu dört maddede toplamıştır:

“1- Türkiye’de nüfusun yoğun olduğu ve o gün Avrupa’nın kesif denilen yerlerindeki kadar kesif olan topraklar vardır. Bu topraklardaki halk, bugün için vatanın hâdisat dolayısıyla boşalmış olan kısımlarını doldurmaktadır ve dolduracaklardır. Şimdiye kadar kanunlarımız, hariçten gelen Türk muhacirlerine yardım ederdi. Bu kanun nüfus kesafeti aşkın ve taşkın olan vilâyetlerden nüfusu daha az olan vilâyetlere gidecek olanlara yardım edecektir. Çünkü bir memleketin asıl ve aslî nüfus sermayesi, kendi nüfusedir. Hariçten gelenler değildir. Bugün 18 milyon olan nüfusumuz, behemehal 25 sene sonra 35-40 milyon olmağa namzettir. Bu itibarla dahildeki yerli vatandaşların kesafetine nazaran daha az nüfuslu yerlere seok etmek ve kendilerine suhulet göstermek çok faydalı bir tedbirdir.

2- Diğeri muhacerettir. İki türlü muhaceret vardır. Biri cibrî ve zor muhacerettir. Diğeri istekli muhacerettir ki, nüfus yoğunluğu artan yerlerden başka yerlere giden halkın muhaceretidir. Türkler, hariçte kalmayı istemediler ve memlekete geldiler. Cebir suretiyle gelen muhacirler, vaktin idareleri tarafından iyi yerleştirilmemişlerdir veyahut yanlış iskân edilmişlerdir. Bu muhacirler, bu zorlukları bugüne kadar çekmektedirler. Bu kanun, bunların düzeltecek birçok hükümleri içermektedir. Bundan sonra hariçten yakın etrafımızda 2 milyona yakın halis Türk vardır. Bunların azar azar ana vatana gelmeleri mukadderdir. Bunlar eski zor muhaceret şeklinde gelmeyecek, kendi istek ve arzularıyla geleceklerdir. Kendilerini doğru iskân etmek de bizim borcumuzdur. Kanunda buna göre, hükümler vardır. İskân keyfiyeti her yerde güç geçmiştir. Bunda hiçbir memleket muvaffak olamamıştır. Yine de en çok muvaffak olan Türklerdir. Memleketin bir çok

57 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 23, Birleşim 65, 07.06.1934, s. 67-68.

noktalarına, Kırım'dan, Mora'dan, Kafkasya'dan gelen muhacirler yerleştirilmiş ve bunların memlekete çok faydalı birer istihlal elemanı oldukları görülmektedir. Bundan sonra gelecekle de böyle olacaklardır.

3- *Bir de iç iskân keyfiyeti var. Memleketimizde bir milyondan fazla göçer vardır. Doğu'da Batı'da, hatta Adana'da, Antalya'da, Muğla'da, Burdur'da, Isparta'da bile göçenler vardır. Bunların her biri sıkıntı içindedir. Bunlar insanî, ahlâkî, millî, siyasî terbiyeden mahrum kalıyorlar. Kendilerine Cumhuriyet'in nimetleri hâlâ yetiştirilememiştir. Aralarında ne bir hâkim, ne bir hekim ne bir muallim vardır. Bunların böyle rüzgâra kapılmış yapıklar gibi kopup oradan oraya sürüklendiğini görmek, çok acıdır.*

4- *Topraklandırma diye ayrıca bir kanun hazırlanacaktır ve hazırlanmaktadır. Topraklandırma davası, hepimizin malûmudur ve ilâci da meydandadır. Çok rica ederim, hükümetinizi bu kanunla donatınız ve sonra hükümetten birer birer hesabını sorunuz. Topraklandırma işi ne oldu, muhacirler yerleştirildi mi?"⁵⁸ diye sorunuz.*

Şükrü Kaya Bey, Topraklandırma Kanunu'nun mutlaka çıkarılmasını istemiştir. Çünkü bu kanun, iskan kanunudur. Toprak reformuna giden yolda bir aşama olarak görülmüştür. Yoksa bu girişimlerin tam anlamıyla bir toprak reformu girişimi olduğu söylenemez.

1934 tarih ve 2510 Sayılı İskân Kanunu'nun 2. maddesine göre Türkiye üç çeşit bölgeye ayrılmıştır:

1. *"Numaralı mntıklar: Türk kültürlü nüfusun yoğunlaşması istenilen yerlerdir.*
2. *Numaralı mntıklar: Türk kültürünü temsili istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerlerdir.*
3. *Numaralı mntıklar: Yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleriyle boşaltılması istenilen ve iskân ve ikamet yasak edilen yerlerdir.*

Yukarda yazılan iskân mntıklarının haritasında, zamanla ortaya çıkacak ihtiyaca göre değişiklikler yapılması Dahiliye Vekilliği'nin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti kararına bağlıdır."⁵⁹

58 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 23, Birleşim 68, 14.06.1934, s. 140-141.

59 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 23, Birleşim 68, 14.06.1934, s. 142.

2510 Sayılı İskân Kanunu'nun 4. maddesinde Türkiye'ye göçmen olarak kabul edilmeyecekler sıralanmıştır. Bunlar;

- Türk kültürü ne bağlı olmayanlar,
- Anarşistler,
- Casuslar,
- Göçebe Çingenerler,
- Memleket dışına çıkarılmış olanlardır.
- Bulaşıcı hastalılığı bulunanlar, göçmen olarak kabul edilmiş, fakat doğrudan doğruya devlet hastanelerine gönderilip orada parasız tedavi altına alınmaları şart koşulmuştur.⁶⁰

İskan Kanunu'nda milli devletin yansımalarını görmek mümkündür. Türkiye ile ilgili çıkarılan iskan haritaları ve Türk kültürlü olmak veya Türkiye'ye göçmen olarak kabul edilecekler bakıldığı zaman, homojen bir ortam oluşturma gayretleri görülebilir.

Kanun'un 48. maddesi üzerinde TBMM'de çok uzun açıklamalar yapılmıştır. Uygulamada sorunlar çıkaracak bir durumdan söz edilmiştir. Muhacirlere, mültecilere, göçebelere, naklolunanlara verilecek olan topraklar ve yapılar, dağıtılmazdan altı ay önce ilân olunması gerekliydi. Bu müddet içinde mülkiyet veya herhangi bir vaziyet dolayısıyla hak iddia edenler, o yerin hükümetine ve ihtilâf hâsıl olursa mahkemeye müracaatla haklarını ispat ettikleri takdirde mallarına aynen sahip olabileceklerdi. Fakat daha önceki uygulamalarda araziler, yeni sahipleri tarafından işlenip, verim verir hale geldikten sonra sahiplerinin çıktığına ve arazileri geri aldığına çok tanık olunmuştur.⁶¹ Tartışmalar sonunda, devletin, dağıtılan topraklara iskân edilmiş olanlar adına tapu senedi vermesi ve eski kayıtların silinmesi esası kabul edilmiştir. Eğer bir gün bu gayri menkullerin sahipleri zuhur eder ve başka bir yere iskân edilmediği de anlaşılırsa, kendilerine yeni muhacir gibi toprak ve yapı verilmesi teklifi kabul edilmiştir.⁶²

1934 tarih ve 2510 Sayılı İskân Kanunu'nun 17. maddesine ilişik olan Toprak Tevzi Cetveli'ne göre; iki nüfuslu bir aileye verimli topraklardan

60 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 23, Birleşim 68, 14.06.1934, s. 142.

61 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 23, Birleşim 68, 14.06.1934, s.153-159.

62 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 23, Birleşim 68, 14.06.1934, s.159.

30-45 dekar, kırsal topraklardan 60-90 dekar, ikiden fazla her nüfus için verimli topraklardan 10-15 dekar, kırsal topraklardan 20-30 dekar ilave edilmesi kararlaştırılmıştır. Buna göre 5 nüfuslu bir aile için verimli topraklardan 60-90 dekar ve kırsal topraklardan 120-180 dekar verilmesi zorunlu görülmüştür.⁶³

Bir tarafta topraksız köylü toprağa kavuşunca bayram etmekte, bir tarafta büyük toprak sahipleri topraklarının, ücreti ile bile olsa alınmasına itiraz etmekte ve mahkeme kapılarını aşındırmakta ve bir tarafta TBMM'de milletvekilleri yasal zorluklara dikkatleri çekmektedir. Toprak dağıtımının buradaki sıkışmaya ve konunun soruna dönüşmeye başladığını göstermektedir.

1925-1934 yılları arasındaki girişimler, daha dar kapsamlı, çeşitli kanunların içinde birer madde veya birer bent şeklinde yer alan geçici çözüm denemeleri olarak görülebilir. 1935 tarihinden itibaren toprak reformu ve iskân işlerini düzenlemek için müstakil ve büyük kanunlar çıkarılmaya çalışılmıştır. 1925-1934 yılları arasında azımsanmayacak kadar bir toprak dağıtımını gerçekleştirilmişse de, istenilen sonucun elde edildiğini söylemek zordur.⁶⁴ Bu dönemde dağıtılan toprak miktarı şöyledir:

Tablo-1: 1925-1934 dönemi dağıtılan toprak miktarı⁶⁵

Sıra No	Nüfus Kesimi	Aile Adedi	Nüfus	Arazi (Dönüm)	Bağ (Dönüm)	Bahçe (Dönüm)
1	Doğu göçmenleri			122.937	--	--
2	Mübadeleden gelenler	99.709	380.243	4.482.567	98.605	160.300
3	Göçmen ve mülteciler	58.027	247.295	1.450.280	58.814	8.359
4	Toprağa muhtaç yerli çiftçiler	--	--	731.450	--	--
	Toplam			6.787.234	157.420.	168.659

8 Kasım 1937'de hükümet programında, "topraksız çiftçiyi topraklandırmak" önemle vurgulanmıştır. 929'da çıkarılan 1505 sayılı kanunun uygulaması sırasında topraksız çiftçiler ve yöneticiler heyecanla bu kanuna sarıldıkları belirtilmiş ve İzmir Vilayetinden gelen bir başvuru, bu önemi vurgulamakta örnek olarak gösterilmiştir.

63 Barkan, age, s. 478.

64 Barkan, age, s. 454.

65 Barkan, age, s. 455.

Konu, İzmir Vilayeti'nin Cumaovası Nahiyesi içinde yer alan Bulgurca Çiftliği'dir. Bu çiftlik Avunduk-zâdelere aittir. Ancak çiftliğin büyük bir kısmı, Avunduk-zâdelerin iflası üzerine Ziraat Bankası'nın yönetimine verilmiştir.

Çiftliğin bütün arazisi sulak, toprağı verimli ve tütün için elverişlidir. İzmir Valiliği'nin beyanına göre çiftlikte çalışan üç-dört bin kişi vardır. Bu kişiler ortaklıkla geçinmektedir. 60-70 bin dekarı bulan bir araziye sahip olan Bulgurca Çiftliği'nin içinde bulunan topraksız çiftçilerle Bulgurca Köyü, Şaşal Köyü, Keler Köyü ve Develi Köyü gibi toprağı az ve çalışkan köylülere sekiz-on sene vade ile ve belirlenecek bir bedel üzerinden dağıtılması istenmektedir.⁶⁶

Edirne'den gelen bir başka teklifte de, Trakya'da bulunan 163 çiftliğin topraklarının halka dağıtılmasına izin verecek bir yasal düzenlemenin yapılması önerilmektedir. *"Trakya'da Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nin göçmen köyleri için son dört yıl içinde satın aldığı çiftlik 295.248 dekarda 15 adet olup, hepsi iskân ve çalışma sayesinde hareket ve bereket kaynağı olmuştur. Daha 1.852.509 dekarda 163 adet çiftlik vardır. Bu toprakların işlenmesi gerekir. İşlenmesi için de bir an önce bir kanun çıkarılarak, çiftlik sahiplerine işleyebilecekleri kadar toprak bırakmak, geri kalanının topraksız köylülere ve gelecek göçmenlere dağıtılmasını sağlamaktır."*⁶⁷

1930 sonrasında dağıtılan topraklar konusunda bir fikir edinmek için dağıtılan toprak miktarına bakmak gerekmektedir. 1934 yılı sonu itibariyle çiftçi ve göçmenlere yapılan toprak dağıtımı toplamı 6.787.234 dönümdür. Dağıtılan bu toprakların büyük bir çoğunluğu, yani 4.482.567 dönümü, yerleri değiştirilenlere verilmiştir.⁶⁸

Topraksız köylüyü toprak sahibi yapma çalışmaları içinde 2510 Sayılı Kanun hükümlerine göre 1934-1938 yılları arasında köylüye dağıtılan toprakların miktarı aşağıda gösterilmiştir. Bu yıllar arsında dağıtılan topraklar da epeyce bir miktara ulaşmaktadır. Ancak yeterli olduğu söylenemez.

1934 tarihli İskan Kanunu'nun, Doğu'daki büyük arazi sahiplerini tasfiye etmeye, buradaki feodal yapıyı ve feodal ilişkileri yıkmaya yönelik amaçları kağıt üstünde kalmıştır. Hükümet de kanunun çıkartılmasından birkaç ay sonra, sadece Doğu Anadolu'da sürdürülecek toprak reformu

66 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başvekâlet Yazı İşleri Dairesi, 030-10-81-531-15, s. 2.

67 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başvekâlet Yazı İşleri Dairesi, 030-10-81-531-20, s. 1-2.

68 Zeki Çevik, "Cumhuriyet Türkiyesi'nde Toprak Reformu ve Uygulamaları", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=355358>, (Erişim Tarihi: 02.02.2016).

fikrinden bir sonuç çıkmayacağını görmüş ve bütün Türkiye’de uygulayacak bir reform fikrine yönelmeye başlamıştır.⁶⁹

Buna rağmen hükümet kanadından bir girişim olmadığı anlaşılmaktadır. Rapordan, komisyon çalışmasının sonuçlanmadığı ve bir karar çıkmadığı görülmektedir. Cumhuriyet Halk Fırkası Toprak Kanunu Komisyonunun hazırladığı raporda, topraksız köylüye toprak dağıtımı ile ilgili ilk düzenlemenin ilköğreniminde durulmuş, Anayasa ve Medeni Kanun ile çelişmesinden kaynaklanan sıkıntılardan söz edilmiştir. Komisyon, bir çözüm yolu aramış, ancak doğrudan bir çözüm yolu da önermemiştir.

CHF Toprak Kanunu Komisyonu’nun çalışmaları üzerine toprak dağıtım işlerinin yürütülmesi görevi, İçişleri Bakanlığı’ndan alınarak Ziraat Bakanlığı’na devredilmiştir. Ziraat Bakanlığı da, daha önceki projeye yönelik eleştirileri de göz önünde tutarak, yeni bir proje hazırlamıştır. Ziraat Bakanlığı, geniş çaplı bir “Zirai Islahat Kanunu Projesi” ni, ancak 1937 yılında ilgililerin incelemesine sunabilmiştir.

İsmet İnönü, CHP Kurultayında; toprak reformunun acil bir ihtiyaç olduğunu, birkaç senedir devam eden uygulamaların ziraatta üretimin artmasını sağlamadığını, ülkede topraksız çiftçinin sayısı her tasavvurun üstünde olduğunu, birçok yerde köylünün yarısına yakınının topraksız bulunduğunu, başkalarına ait topraklarda çok kötü şartlar içinde ve çok verimsiz olarak çalışmak mecburiyetinde kaldığını, köylüyü sonsuza kadar topraksız kalmaya mahkûm edemeyeceklerini, belirtmiştir.⁷⁰

Mustafa Kemal Atatürk de 1 Kasım 1937’de TBMM’nin beşinci dönem üçüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmada, toprak dağıtım konusunda milletvekillerine kesin emirler vermiştir. Bu emirler, 1 Kasım 1938’deki beşinci dönem dördüncü toplantı yılının açılışında Atatürk adına Başvekil Celal Bayar tarafından okunan söylevde aynen tekrarlanmıştır. Şöyle ki:

“Milli ekonominin temeli ziraattır. Bunun içindir ki, ziraatta kalkınmaya büyük önem vermekteyiz. Köylere kadar yayılacak programlı ve pratik çalışmalar, bu maksada erişmeyi kolaylaştıracaktır.

Bir defa memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep ve suretle bölünemez

69 Gülten Çamurcuoğlu, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası”, s.171, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/13_7.pdf, (Erişim Tarihi: 02.02.2016).

70 Kadir Başer, “1923-1950 Yılları Arasındaki Türkiye’de Toprak Dağılımı ve Toprak Reformu Politikasının Sonuçları”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 38, Ekim 2013, s. 210.

bir mahiyet almasıdır. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliğini, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus yoğunluğuna ve toprak verim derecesine göre sınırlamak lazımdır, taovsiyesinde bulunmuştuk.

Cumhuriyetin on beşinci yılı plânlı, sistemli ziraat ve köy kalkınmasının kaynağı olmalıdır.”⁷¹

Atatürk'ün 1 Kasım 1937'de TBMM'de yaptığı konuşma, hükümet için ilham kaynağı olmuş ve 8 Kasım 1937 tarihli Birinci Celal Bayar Hükümeti'nin programında şu şekilde yer almıştır:

“1-Topraksız çiftçi bırakmamak,

2-Tarımda teknolojik araç kullanımını artırmak, iyileştirmek ve korumak,

3-Ülkeyi tarım bölgelerine ayırmak ve bölgelere göre özel önlemler almak,

4-Kaliteli ve bol ürün elde etmek.”⁷²

Hükümet programında yer alan bu ifadelerde, tarıma dayalı ve az gelişmiş bir ekonomiye sahip olan o günkü Türkiye'de, üretimi artırarak ekonomik kalkınmanın hedeflendiği söylenebilir. Hükümet programı dışında, anayasada da değişiklikler yapılarak, toprak reformuna giden yol açılmaya çalışılmıştır. Anayasanın 74. maddesindeki *“Kamu yararına gereği olduğu usulüne göre anlaşılmadıkça ve özel kanunları gereğince, değer fiyatı peşin verilmedikçe, hiçbir kimsenin malı ve mülkü kamulaştırılmaz”* hükmü değiştirilmiştir. Yani toprak kanununun uygulanması sırasında istimplâki kolaylaştıracak bir hale getirilmiştir. Anayasanın 74. maddesi; *“Çiftçiyi toprak sahibi yapmak ve ormanları devletleştirmek için alınacak toprak ve ormanların kamulaştırma karşılığı ve bu karşılıkların ödeneşi özel kanunlarla gösterilir”* şekline çevrilmiştir.⁷³

Tablo-2: 1934-1938 yılları arasında dağıtılan toprak miktarı⁷⁴

Sıra No	Nüfus Kesimi	Aile Adedi	Dekar
1	Göçmen ve mülteciler	28.536	1.151.690
2	Naklolunan şahıslar	2.426	149.021
3	Topraksız veya az topraklı yerli çiftçiler	48.411	1.517.235

71 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 425.

72 Komisyon, age, s. 240.

73 Barkan, age, s. 457.

74 Barkan, age, s. 455.

4	Göçebeler	7.886	129.388
5	Su taşması ve yer kayması gibi felaketlere uğrayanlar	1.436	52.491
	Toplam	88.695	2.999.825

2.999.825 dekar arazinin takdir edilen kıymeti 1.676.292 lira olarak belirlenmiştir. Dağıtım yapılan arazilerden 1.101.305 dekarının tapu işlemi tamamlanmıştır. O dönemde Türkiye’de işlenebilen topraklar 14,5 milyon hektar olarak tahmin edilmektedir. 1925–1938 yılları arasında bu toprakların yaklaşık 1 milyon hektarlık kısmı dağıtılmıştır. Toplam toprağın yaklaşık % 7-8’lik bir kısmı dağıtılabilmektedir. %7-8’lik bir toprağın yeni sahiplerine kavuşması, kayda değer bir gelişme olarak görülebilir. Ancak sorunun çözümü için bu oranın çok daha yükseklerle çıkarılması gerekmektedir.⁷⁵

Köylüye toprak dağıtım kanunları ile Türkiye’de milyonlarca nasipsiz köylüyü, uzak ve ıssız yurt köşelerinde birer birer bulup, onların toprak üzerindeki talihlerini değiştirmek hedeflenmiştir. Böylece inkılâpçı ve halkçı Türkiye, yönetimde demokratik ilkeleri uygulamaya koyabilmek için, halkın ekonomik olarak da hür bir hale gelmesini sağlaması gerektiğinin farkındadır. Çiftçiyi topraklandırma kanunu, Türk İnkılâbı’nı her yönüyle teyit ve takviye eden bir kanundur.⁷⁶

Toprak reformunun gecikmesinin sebebi olarak Barkan, toprak sahiplerinin direncini veya toprak sahibi olmayanların sessiz ve örgütsüz olmasını görmemektedir. Barkan’a göre, TBMM, memleket menfaatlerini koruma konusunda hiçbir sınıf ve zümrenin baskısına boyun eğmemiştir, her konuda muktedir olmuştur. Toprak reformu işi de, tek başına bütün bir nesle şeref verecek kadar da büyüktür. Çünkü konu, sadece topraksız köylüye toprak bulma işi değildir. Aynı zamanda köyün ekonomik yapısını, tekniğini, dönüştürmek ve cumhuriyetin nimetlerini köylere kadar ulaştırmak işidir.⁷⁷

Her şeye rağmen mîri arazinin bir grubu olan vakıf toprakları, 1935 yılında çıkarılan bir kanun ile tasfiye edilmiştir. Fakat bu geniş ve verimli vakıf arazileri, zengin zümreler elinde toplanmasına engel olunamamıştır. 1923-1938 yılları arasında 3,7 milyon dekar arazi dağıtılmıştır. Devlet eliyle dağıtılan toprakların yanı sıra meraların da istila edildiği görülmek-

⁷⁵ Barkan, age, s. 455–456.

⁷⁶ Barkan, age, s. 452.

⁷⁷ Barkan, age, s. 458.

tedir. Mera arazilerinin 39,2 milyon dekarı halk tarafından tarla olarak kullanılmaya başlanmıştır. Devlete ait toprakların 1/10'u resmi olarak dağıtılmıştır. Resmi olarak dağıtılan toprakların büyük bir oranı göçmenlere verilmiştir. Toprak kanundaki adaletsizlikleri düzeltmek için 1935 yılında çalışmalar başlatılmıştır. Ancak Atatürk'ün ölümü ve II. Dünya Savaşı'nın başlaması, 1935'te başlayan çalışmaları sonuçsuz bırakmıştır.⁷⁸

Cumhuriyet döneminde çıkarılan toprak reformu ile ilgili kanunların bir kısmı iskân ve bir kısmı da devlet arazisinin veya büyük toprak sahiplerinin elindeki geniş arazilerin, 200 dönümü geçmemek üzere talep eden köylü ve kasabalıya verilmesi ile ilgilidir.⁷⁹

Toprakların ıslahı, bilimsel ve teknolojik tarım yapmak, suları düzenlemeye tâbi tutmak, sulu tarım yapmak, erozyonu önleyici tedbirler almak, modern usullerle pazarlama yapmak toprak reformu için olmazsa olmaz şartlardandır. Bunlara ilave olarak büyük toprakların dağıtılması ve parçalanmış toprakların birleştirilmesi gereklidir. Söylenenlerin bir kısmı yapılmış ve bir kısmı yapılmamıştır. Bu nedenle reform denemeleri, hiçbir şeyi çözmemiştir. Sadece toprak dağıtılmıştır. Kısmen yapılan uygulamalar da büyük aksaklıkların çıkmasına ve birçok itirazlara neden olmuştur.⁸⁰

Atatürk'ün 1936 ve 1937 yıllarında TBMM'de yaptığı açış konuşmalarında da, topraksız köylülerin topraklandırılması için yasal düzenlemelerin yapılmasını ısrarla istemesi, toprak reformunu çok istediğini göstermektedir. O güne kadar başka kanunların içinde saklanan ve tepkileri azaltmayı amaçlayan girişimler yerine, köktenci bir girişim başlatılması istenmektedir. Bu, toprak ıslahatından toprak reformuna geçiş demektir.

Sonuç

1925-1938 döneminde Türkiye'de topraksız köylü topraklandırılmaya çalışılmıştır. Toprak reformunda, diğer inkılâplarda olduğu köktenci bir girişim yerine, daha ılımlı bir geçiş denenmiştir. Başlangıçta bütçe kanunları veya iskân kanunları içinde yer alan toprak dağıtımı konusu, ancak 1935'te kapsamlı bir kanuna dönüştürülebilmıştır. Asıl düzenlemeler ise, 1945 yılına kadar gecikmiştir.

78 "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarım", s.3. http://www.ankaratb.org.tr/lib_upload/77_Cumhuriyetin%20%C4%B0lk%20Y%C4%B1llar%C4%B1nda%20Tar%C4%B1m_24_12_2009.pdf, (Erişim Tarihi: 03.02.2016).

79 Mehmet Pamak, "Türkiye'de Toprak Reformu", Sosyoloji Konferansları Dergisi, Sayı 18, 1980, s. 135.

80 Mehmet Pamak, "Türkiye'de Toprak Reformu", Sosyoloji Konferansları Dergisi, Sayı 18, 1980, s. 159.

Nüfusun %80'den fazlasının tarım sektöründe çalıştığı ve ekonominin sadece tarıma dayandığı bir toplumda, toprakların nasıl dağıldığı ve işlenme şekli çok önemlidir. Tarım, ilkel ve geri şartlarda yürütülmekteydi. Tarım hayatına makine girmemiş ve tarım sabanla yapılmaktaydı. Gübreleme ve üretilen malları pazara götürecek yollar yoktu. Toprak analizleri yapılmamıştı. Köylü, araçların ve tefecilerin elinde kıvranıyordu. Tefecilerin eline düşen köylü, topraklarını kaybediyor ve kaybedilen topraklar ağaların elinde toplanıyordu. Bir taraftan köylünün içinde bulunduğu çevre şartları, diğer taraftan köylüyü ezen vergiler ve bir diğer taraftan köylüyü aşağılayan bakış açısı, Batılı anlamda tam feodal bir yapı olmasa da, bir toprak ağalığı sisteminin doğmasına ortam hazırlamıştı.

Mükemmel bir toprak reformunun yapılamama nedenleri arasında şunlar sayılabilir:

- Topraksız köylülerin taleplerini iletecek kadar örgütlü olmaması,
- Topraksız köylülerin seslerinin çıkmaması,
- Geniş topraklara sahip toprak ağalarından çekinilmesi,
- TBMM'nin her konuda gösterdiği kararlılığı, toprak reformunda gösterememesidir.

Çünkü konu, sadece topraksız köylüye toprak bulma işi değildir. Aynı zamanda köyün ekonomik yapısını, tekniğini, dönüştürmek ve cumhuriyetin nimetlerini köylere kadar ulaştırmak işidir. Cumhuriyet ve demokrasinin yerleşmesi için halkın ekonomik olarak da hür bir hale gelmesi gerekmektedir. Yani toprak reformu konusu, aynı zamanda bir rejim konusuydu. Toprak reformu, cumhuriyetin yerleşmesi, halkın aydınlanması ve vatandaşa bireysel kimlik kazandırma sorunuydu.

Her şeye rağmen o dönem Türkiye'sinde kullanılan tarımsal alanların %7-8'lik bir kısmının dağıtımı yapılabilmektedir. Ancak istenilen hedefe ulaşıldığını söylemek de mümkün değildir. Bugünün Türkiye'sinde hala bazı sorunlar varsa, bu sorunlar toprak reformunun tam olarak sonuçlandırılmamasına bağlanabilir. Birey olarak ayakta durabilmek için, eğitim ve öğretim görmek kadar, hatta ondan daha önemlisi bağımsız bir gelir kaynağına sahip olmak gerekmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Kararlar Müdürlüğü.
2. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başvekâlet Yazı İşleri Dairesi.
3. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Büyük Millet Meclisi Cumhuriyet Halk Fırkası Grup İdare Heyeti Reisliği.
4. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Üçüncü Umumi Müfettişlik.

Kitap ve Makaleler

5. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c.1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989.
6. Barkan, Ömer Lütfi, Türkiye'de Toprak Meselesi (Toplu Eserler 1), Gözlem Yayınları, İstanbul 1980.
7. Kadir Başer, "1923-1950 Yılları Arasındaki Türkiye'de Toprak Dağılımı ve Toprak Reformu Politikasının Sonuçları", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi - Sayı 38, Ekim 2013.
8. Kavanin Mecmuası, c.7, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara 1929.
9. Serdar Öztürk- Fatih Yıldırım, "Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü Ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, 2009.
10. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, TBMM Matbaası, Ankara.

İnternet Kaynakları

11. Ayyıldız, Tayyar, "Toprak Reformu ve Nedenleri", Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt-7, Sayı-1, Erzurum 1976.
12. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarım", http://www.ankaratb.org.tr/lib_upload/77_Cumhuriyetin%20%C4%B0lk%20Y%C4%B1llar%C4%B1nda%20Tar%C4%B1m_24_12_2009.pdf, (Erişim Tarihi: 03.02.2016).
13. Gülden Çamurcuoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası", 170, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/13_7.pdf, (Erişim Tarihi- 02.02.2016).
14. Bilsay Kuruç, "1923-1946 Dönemi", www.zmo.org.tr.
15. Mehmet Pamak, "Türkiye'de Toprak Reformu", Sosyoloji Konferansları Dergisi, Sayı-18, 1980, s.135 www.journals.istanbul.edu.tr/iusoskon/article/download/.../1023005956, (Erişim Tarihi- 02.02.2016).
16. Oktay Ergen, "Türkiye'de Tarım Politikaları", http://www.adtk.yildiz.edu.tr/makaleler/oergen_tarim.htm.
17. www.danistay.gov.tr.
18. Zeki Çevik, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Toprak Reformu ve Uygulamaları", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=355358>, (Erişim Tarihi- 02.02.2016).

KUZEY SURIYE'DE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN YERLEŞMESİ*

Yrd. Doç. Dr. Emin KIRKIL**

Giriş

Coğrafi konumu itibari ile Akdeniz havzasını Ortadoğu ve Ön Asya'ya buradan Hindistan vasıtası ile Çin'e bağlayan, Mısır ve Anadolu arasında köprü vazifesi gören Suriye coğrafyası dünya ticaretinin Akdeniz havzasında yoğunlaştığı İlk ve Orta çağlar boyunca stratejik öneme sahip olmuştur. Bölgenin önemli askerî ve ticarî yolları özellikle Kuzey Suriye'de kesişmesi nedeniyle civarda üstünlük kurmayı amaçlayan bütün devletlerin dikkatleri bu bölgeye yönelmiş, bunun sonucu olarak sık sık istilalara uğrayarak el değiştirmiştir. Antik çağlarda Mısır-Hitit çatışmaları, Makedon istilası, Roma İmparatorluğunun istilaları, Bizans-Sasanî mücadeleleri, İslam-Bizans mücadeleleri, Mısır'da hakimiyet tesis eden Tolunoğulları-İhşidiler ve Fatimilerin bölgeyi ele geçirme çabaları ve nihayet Büyük Selçuklu döneminde Türkmen faaliyetleri ile başlayıp, Sultan Alparslan'ın Halep seferi ve Melikşah'ın Kuzey Suriye Seferi ile Türk hakimiyeti altına alınışı bu mücadelelerin ana hatlarını oluşturur.

* Bu çalışma 11-13 Kasım 2005 tarihinde Manisa'da gerçekleştirilen *II. Uluslar Arası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresinde* sunulan ve basılmayan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi.

Hız. Ebubekir döneminde fethedilen¹ Halep sırası ile Emevî², Abbâsî³, Fatimî⁴, Hamdanî⁵ ve Mirdasîlerin⁶ hakimiyetleri altında bulunmuştur. Özellikle son iki hanedan dönemi Halep'in hükümet merkezi haline gelmesini sağladığı için oldukça önemlidir.

Bu bildirimizde, her yönüyle bölgenin karakteristik özelliklerini yansıtan, Kuzey Suriyenin siyasî ticarî ve kültürel merkezi olan Halep'teki gelişmeleri model olarak ele alacağız. Bu nedenle bu inceleme, Melikşah'ın bölgeye hakim olduğu 1086 senesinden Selahaddin Eyyubî'nin Halep'e hakim olduğu 1183 senesine kadar geçen, yaklaşık yüz yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Eyyubîler dönemi bütünüyle Zengîlerin devamı olduğu için, şimdilik, ayrıca bahsetmeye lüzum görmüyoruz.

a- Bölgede Türk Hakimiyetinin Tesisi

Oğuz Kağanın ve Saka boylarından olduğu ileri sürülen Gogların bölgedeki faaliyetlerine ait destanî mahiyetteki anlatılar⁷ bir tarafa bırakılacak olursa, bölgede Bizans ve Pers/Sasani imparatorlukları arasında yaşanan hakimiyet mücadeleleri sırasında Pers ordusunda ücretli asker olarak yer alan bazı Akhun kıt'alarının faaliyetleri ilk Türk gelişi olarak görülmektedir⁸. Barsık ve Kursık adlı iki başbuğ idaresinde akında bulunan Attıla Hunlarının gelişi ise askeri bir keşif operasyonu amaçlıdır⁹. Bunların dışında Türklerin bölgeye ilk gelişleri, genişleyen İslam-Arap fetihleri sonucunda Orta Asyada elde edilen Türk gruplarının gulam statüsünde Ortadoğuya sevk edilmeleri ile başlamıştır¹⁰. Bu dönemde Dımaşk,

1 BELAZURÎ, *Fütuhul-Buldân*, çev. M. FAYDA, Ankara 1987, 209; İBNÜ'L-ADİM, Halep'e hücum eden öncü kuvvetlerin Halid b. Velid idaresinde olduğunu kaydetmektedir. İBNÜ'L-ADİM, *Zübdetü'l-Halep*, I, nşr. S. DEHHAN, Dımaşk 1951, 27-28.

2 İBNÜ'L-ADİM, *Zübde*, I, 41.

3 Abdullah es-Seffah Halep ve Kinnesrin'i kardeşi Abdussamed'e tevcih ettiği gibi, Harun Reşid oğlu Kasım'ı Halep ve Kinnesrin'e vali tayin etmiştir. Me'mun da oğlu Abbas'ı buralara vali olarak tayin etmiştir. İBNÜ'L-ADİM, *Zübde*, I, 53, 63-64, 67.

4 İBNÜ'L-ADİM, *Zübde*, I, 214; M. SOBERNHEIM, "Halab", *El*, III, 230.

5 İBNÜ'L-ADİM, *Zübde*, I, 112.

6 M. SOBERNHEIM, "Mirdasiler", *İA*, VIII, 360; "Salih b. Mirdas", *İA*, X, 129.

7 Z. Velidi TOĞAN, *Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznâmesi)*, İstanbul 1972, 39.; Ayrıca, Osmanlılara kadar bölgedeki Türk askerî faaliyetlerinin bütünü hakkında toplu bilgi için bakınız Salim CÖHCE, "Doğu Akdeniz Çevresinde Türk Hakimiyetinin Tesisi", *Ortadoğuda Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, I, (Hatay-İskenderun 25-28 ekim 2000), Ankara 2001, 139-166.

8 SURYANİ MAR YAŞUA, *Vakaayiname*, çev. Mualla YILMAZ, İstanbul 1958, 31, 33, 35, 37, 39.

9 İbrahim KAFESOĞLU, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1989, 70.

10 Bu gelişmeler hakkında geniş bilgi için bakınız Zekeriya KİTAPÇI, *Ortadoğuda Türk Askerî Varlığının İlk Zuhuru*, İstanbul 1987.

Hama, Hıms, Halep Kinnesrin başta olmak üzere -bölgedeki bir çok yerleşim merkezine önemli miktarda Türk nüfus yerleştirilmiştir¹¹. Abbasiler dönemine gelindiğinde önemli mevkiiler elde eden Türklerin bölgedeki etkinlikleri artmaya başladı. Nitekim bunlardan Eşnas et-Türkî'ye 839 da Şam ve el-Cezire valilikleri verildi¹². Böylece başlayan Türk hakimiyeti Tolunoğullarının 879' da bölgeyi ele geçirmeleriyle yeni bir boyut kazandı. Bu süreç Türklerin bölgede kalıcı hakimiyet oluşturmalarının ilk işaretleri olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde Dımaşk valiliğine atanan Muhammed b. Toğuç, daha sonraları Tolunoğullarının yerini alacak olan İhşidî hanedanını kurarak bölgeye hakim olmuştur. bu dönem bölgede mücadelelerin yoğunlaştığı bir süreç olmuştur. Bir yandan Hamdanîlerin hakimiyet alanlarını genişletme çabaları ile Karmatî hareketleri, öte yandan Bizans'ın Halep'e kadar uzanan tahripkar seferlerine Fatımîlerin istila girişimleri de eklenince Kuzey Suriye ve özellikle de Halep için oldukça sıkıntılı bir dönem başlamış oldu. Türk kuvvetleri bu zor dönemde de bölgenin kurtarıcısı gibidirler. Nitekim Bizans İmparatoru Nikephoros Phokas'ın Halep'teki katliamlarına tepki olmak üzere 964 yılında beş bin kişilik bir Türk kuvveti Horasan'dan Şam bölgesine geldiği gibi iki yıl sonra yirmi bin kişilik kuvvet çıkaran bir Türk topluluğunun gelişi bunu izlemiştir¹³.

Öyle anlaşılıyor ki bu son gelenler bölgedeki Türk unsurunun askeri varlığını takviye etmişlerdir. Nitekim Halep merkezli bir beylik kurmayı başaran Hamdanî kadrolarında Türk unsurlarının bulunduğu anlaşıldığı gibi¹⁴ bölgede hakimiyet mücadelesine girişen Fatımi ordusunda Bekçur¹⁵, Yaruktaş, Yeltegin¹⁶, Bengütegin¹⁷, Anuştegin ed-Dizbörü¹⁸ gibi Türk kumandanlar görev almışlardır.

Fatimilerin bölgedeki nüfuzunun azalması üzerine Halep'e hakim olan Mirdasilerin son dönemlerinde, hanedan içi çekişmelerin yaşandığı bir

11 S. CÖHCE, 143.

12 H. Dursun YILDIZ, *İslamiyet ve Türkler*, İstanbul 1976, 173. Bu tarihten sonra Aferudun et-Türkî, Boğa el-Kebir, Salih et-Türkî, Külaba Tigin, Nuşri b. Tacbek, Müzahim b. Hakan ve onun oğlu Ahmed gibi Türkler Şam Valiliğine getirilirken Ebu's-Sac et-Türkî Halep valisi olmuştur.

13 İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil*, VIII, redaktör M. TULUM, İstanbul 1987, 476-491.

14 Bunlardan en tanınmış olanı Seyfüddeve Hamdan'ın ölümünden sonra oğlu Ebu'l-Mealî'yi Halep'ten uzaklaştırarak şehre hakim olan Karguyye dir. İBNÜ'L-ESİR, VIII, 513; İBNÜ'L-ADİM, *Zübde*, I, 161-162.

15 İBNÜ'L-ESİR, VIII, 588-589

16 İBNÜ'L-ESİR, IX, 16-17.; İBNÜ'L-ADİM, *Zübde*, I, 177.

17 İBNÜ'L-ADİM, *Zübde*, I, 179.

18 İBNÜ'L-ESİR, IX, 285.

sırada, Kuzey Suriye'de faaliyette bulunmaya başlayan Türkmen grupları yavaş yavaş bölgede etkili olamaya başlamışlardır¹⁹. Bunlardan Kurlu, Atsız ve Şöklü idaresindeki Navekiyye Türkmenleri Filistin'de bir beylik kurmayı başarmışlardır²⁰. Yine bu dönemde zayıflayan Mirdasî hanedanının temsilcisi Mahmud b. Nasr, Selçuklu tâbiyetine girmiştir²¹.

Alp Arslan'ın Malazgirt Savaşı öncesinde düzenlediği Halep Seferinden²² sonra Büyük Selçuk sultanları bu bölge ile bizzat ilgilenmeye başlamışlardır. Nitekim Melikşah, kardeşi Tutuş'u Suriye ve Filistin'in zaptıyla görevlendirerek bölgeye göndermiştir²³. Tutuş'un bölgeye tam anlamıyla hakim olamaması nedeniyle, bir müddet sonra Ukaylı Emiri Müslim b. Kureyş, Anadolu Selçuklu Sultanı Süleymanşah ve Tutuş arasında Halep hakimiyeti için mücadele başladı. Nihayet bu duruma son vermek ve bölgede Selçuklu otoritesini tesis etmek isteyen Melikşah Suriye Seferine çıktı. Halep'i ele geçiren Melikşah Kasımüddele Aksungur'u şehre vali tayin etti. Böylece Kuzey Suriye'nin bütün şehirleri gibi Halep de doğrudan Büyük Selçuklu merkezine bağlanmış oldu²⁴.

Melikşah'ın ölümünden sonra, Aksungur'u öldüren Tutuş Halep'i de hakimiyeti altına aldı. Tutuş'un ölümünden sonra oğlu Rıdvan Halep Selçuklu Meliki oldu. Onun ölümü üz erine yerine oğulları Alp Arslan ve Sultanşah geçtiler ise de bu dönemde başlayan Haçlı Seferleri bölge için oldukça zor bir dönemin başlangıcını teşkil etti.

Halep'te yaşanan karışıklıklar sırasında şehir ileri gelenlerinin daveti üzerine, Mardin Artuklu hükümdarı İlgazi şehre hakim oldu. İlgazi'den sonra, aynı hanedandan Belek Gazi ve Temürtaş kısa süreli olarak şehre hakim oldular.

19 Bu Türkmen gruplarının ilkinin Hanoğlu Harun idaresindekiler oluşturmaktadır. Bunların faaliyetleri ile ilgili olarak bakınız, İBNÜ'L-ADÎM, *Zübde*, I, 295-296; İBNÜ'L-KALANİSİ, *Zeyl-i Tarih-i Dımaşk*, nşr. H.F. AMEDROZ, Leyden 1908, 92; A. SEVİM, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1983, 40; A. SEVİM, "Kuzey Suriye'de Görünen İlk Türk Emiri Hanoğlu Harun", *Bellekten*, XLIII/170, 365-380.

20 A. SEVİM, "Suriye'de Navekiyye Türkmenleri", *Necati Lugal Armağanı*, Ankara 1969, 563-569; F. SÜMER, "Selçuklular Devrinde Türk Beylikleri I, Uvakoğlu Atsız", *TDAD*, 43, (1986), 133-144.

21 İBNÜ'L-ADÎM, *Zübde*, II, 17-18.

22 İBNÜ'L-ADÎM, *Zübde*, II, 19-22.

23 İBNÜ'L-ADÎM, *Zübde*, II, 56; A. SEVİM, *Suriye Selçukluları..*, 90.

24 İBNÜ'L-ADÎM, *Zübde*, II, 100-101; İBN-İ VASIL, *Müferricü'l-Kurûb*, I-V, nşr. C. eş-ŞEYYAL, Kahire 1953, 18; İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil*, X, çev. A. ÖZAYDIN, İstanbul 1987, 136-137; A. SEVİM, "Sultan Melikşah'ın Kuzey Suriye Seferi ve Sonuçları", *IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, II, Ankara 1988, 703-709.

Bu sırada Kudüs Kralı Baudouin II. İle birleşen Hille Emiri Dübeys b. Sadaka ve Rıdvan'ın oğlu Sultansah Halep'i kuşattılar²⁵. Çok güç durumda kalan Halepliler Musul'da bulunan Aksungur el-Porsukî'den²⁶ yardım istediler. Porsukî'nin kuvvetleri ile Halep'e yaklaşması üzerine Dübeys ve müttelikleri uzaklaşmak zorunda kaldılar (Zilhicce 518/Ocak 1125)²⁷. Aksungur el-Porsukî'nin Halep'i alması ile şehirdeki Artuklu hakimiyeti sona ermiş oldu. Onun ölümünden sonra Atabey İmadeddin Zengî Halep'e hakim olmuş ve Haçlı yayılmasını kontrol altına almıştır.

Zengî'nin ölümünden sonra oğulları Seyfeddin ve Nureddin babalarının ülkesini paylaştılar²⁸. Nureddin, Şirkûh ve Selahaddin Yağıbasanî gibi emirlerle birlikte Halep'e gelerek şehre hakim oldu²⁹. Nureddin, Haçlılara karşı başarılı bir mücadele yürüterek Suriye'de zaptetmiş oldukları yerleri birer birer geri aldı³⁰. Faaliyetleri ile güçlü bir Zengî devleti kuran Nureddin, Suriye'nin büyük bir kısmını hakimiyeti altına alarak, uzun süreden beri ilk kez, bölgede siyasî birliği de sağlamış oldu. Bölgenin ve özellikle de Halep'in yaşadığı en huzurlu ve müreffeh dönem olarak da dikkat çeken Nureddin dönemi, bölgenin altın çağıdır³¹.

Nureddin'in ölümü üzerine oğlu el-Melikü's-Salih İsmail Halep'e hakim oldu ise de İsmail'in ölümünden kısa bir süre sonra İmadeddin'in Halep'e hakim olması üzerine Selahaddin Eyyubî harekete geçerek Halep önlerine gelip şehri sıkıştırmaya başladı³². İmadeddin ile Selahaddin arasında varılan anlaşma gereğince Halep 18 Safer 579/12 Haziran 1183 ta-

25 İBNÜ'L-ADİM, *Zübde*, II, 222-225; C. CAHEN, *La Syrie du Nord*, Paris 1940, 229.

26 el-Porsukî'nin kısa bir biyografisi için bkz., İBN-İ HALLİKAN, *Vefayatu'l-Ayân*, I, Bulak 1280, 139-140.

27 İBNÜ'L-ADİM, *Zübde*, II, 225-227; *Buğyetü't-Taleb*, Selçuklularla İlgili Kısımlar, yay. A. SEVİM, Ankara 1976, 205, 225, 229; İBNÜ'L-KALANİSİ, 211-212; AZİMİ, *Tarih*, nşr. A. SEVİM, Ankara 1988, 48; İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil*, X, 492; URFALI MATEOS, *Vekayi-Nâme*, çev. H. ANDREASYAN, Ankara 1987, 281; C. CAHEN, *age.*, 300; N. ELISSEFF, *Nur ad-Din*, II, Damas 1967, 323.

28 İBNÜ'L-ADİM, *Zübde*, II, 285.

29 EL-BUNDARÎ, *Zübdetü'n-Nusra*, çev. K. BURSLAN, İstanbul 1943, 190; İBNÜ'L-ADİM ve Ebu Şâme sadece Şirkûh'un adını zikrederler, bkz., İBNÜ'L-ADİM, *Zübde*, II, 289; EBU ŞAME, *Kitabu'r-Ravzateyn*, I, nşr. N.HİLMİ-M. AHMED, Kahire 1956, 107-110.

30 İBNÜ'L-ADİM, *Zübde*, II, 301-302, 319-321; EL-BUNDARÎ, *age.*, 205-206 Burada sadece Tellü Başır ve Azaz'ın isimleri zikredilir. İbn-i Kesir Nureddin'in elliden fazla yerleşim birimini Haçlılardan geri aldığını bildirir. Bkz., İBN-İ KESİR, *el-Bidaye*, XII, nşr. A. EBU MAHSUN-A. Necib ATEMİ, Beyrut 1987, 306; İBN-İ VASIL, *age.*, I, 145-146; Nureddin'in Haçlılarla olan mücadeleleri hakkında bakınız, Hasan HABEŞİ, *Nur al-Din and the Crusaders*, Kahire 1938; Nureddin'in bu faaliyetleri için ayrıca bkz., M.K. SETTON, "Nureddin'in Faaliyetleri", çev. K.Y. KOPRAMAN, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV/6-7 (1986), 505-520.

31 H. GAUBE-E. WIRTH, *Aleppo*, Wiesbaden 1984, 19.

32 İSFAHANÎ, *el-Berkuş-Şâmi*, V, neşreden R. ŞEŞEN, İstanbul 1979, 101-106.

rihinde Selahaddin'e teslim edildi³³. Böylece ilk Selçuklu valisi Aksungur ile başlayan Zengî dönemi sona ermiş, Eyyûbîler dönemi başlamış oldu. Eyyûbîler döneminde de önemli imar faaliyetlerine sahne olan Halep, bu devletin de şubelere ayrılması üzerine Halep Eyyûbîlerinin merkezi oldu.

b- Şehrin Fizikî Durumu

Eski bir yerleşim birimi olan Halep şehrinin oluşumu çok önceki dönemlerde başlamakla birlikte, büyük ölçüde İskender'in bölgeyi ele geçirmesinden sonra kurulan Selekî Krallığı zamanında gerçekleşmiştir. Kare bir surla çevrilmiş olan şehir planının önemli bir özelliği de kale, agora, tapınak ile yerleşim ve ticarî etkinlik alanlarının ilgili bölgelerde toplanmış olmasıydı³⁴.

Bizans döneminde surlar içerisinde kuzeye doğru genişleyen şehir, surların dışında da güney ve doğu istikametlerinde yeni yerleşim alanları kazandı. Emevîler döneminde Suriye bölgesi ön plana çıktı ise de şehirlerin bundan büyük ölçüde faydalandığı söylenilemez. Zira devlete gelir sağlayan tarıma dayalı kırsal hayat tarzına daha fazla önem verildiği için şehir hayatında kayda değer bir gelişme olmadı. Buna rağmen bazı büyük camiler ve yeni binaların yapılmış olduğu görülmektedir ki Halep Ulu Camii de bu dönemde yapılmıştır.

İslam dünyasında şehirleşmeyi hızlandıran Abbasîler, Bağdad, Samerra ve Rakka gibi şehirleri kurdular. Irak'ta görülen bu gelişme Suriye'de hissedilmedi. Aksine bu dönemde Suriye'deki şehirler ticarî faaliyetlerden yeterince faydalanmadıkları gibi bakımsız kaldılar. Suriye şehirleri bu durumdan kurtulabilmek için XI. yüzyılda Türkmenlerin bölgeye gelişini bekleyecekti. Nitekim Türkmenlerin bölgeye gelişi şehirlerin yeniden canlanıp gelişmesine yol açmıştır ki bu durum, yukarıda da bahsedildiği üzere, Nureddin'in hükümdarlığı sırasında doruk noktasına ulaşmıştır.

Tarih boyunca ticarî önemini koruyan Halep'te şehir dokusu ticarî anlayışa göre gelişmiştir. Kutsal yerler genellikle şehrin merkezi yerinde kurulduğu için Bizans Katedralinin bulunduğu yerde Ulu Cami yer almıştır. Bunun yanında her zaman bir hamam bulunurdu. XII. yüzyıldan itibaren

33 İBNÜ'L-ADİM, *Buğye* (1976), 285, 289; İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil*, XI, 393-394; *Atabekiyeye*, nşr. TOLAYMAT, Kahire 1963, 183; İBN-İ HALLİKAN, I, 344; R. ŞEŞEN, *Selahaddin Devrinde Eyyubiler Devleti*, İstanbul 1983, 49; İSFAHANİ, *el-Berk*, V, 106-107, 109-110, burada Halep'in alınışı ile ilgili bir menşur sureti de mevcuttur. Nureddin'in ölümünden sonra gelişen olayların kısa bir anlatımı için bkz., T. YAZICI, "Halep", *DİA*, XV, 242.

34 M. F. RIFAİ, "Halep'te Mimarî Mirasının Korunmasıyla İlgili Bazı Sorunların Çözümüne İlişkin İnceleme", *İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı Bildirileri*, İstanbul 1987, 384.

bunun çevresinde medreseler ve bi-maristanın yer aldığı bir külliye oluştu. Burası dinî ve sosyal hayatın olduğu kadar, ticari hayatın da merkezi halini aldı.

Şehrin merkez bölgesi esas ticarî faaliyetlerin yoğunlaştığı el-medine olarak isimlendiriliyordu. Bab-ı Antakiyye'yi kaleye bağlayan hattın iki yanına yayılmış durumdaki Medine şehrin en canlı merkezi idi³⁵. İkamet için ayrılan bölgeler el-beled olarak isimlendirilmektedir. Oldukça karmaşık bir plana sahip olan bu ikamet alanından başka, sur dışında da mahalleler oluşmakta idi. Bu durum genellikle, şehir civarına yerleşen yeni etnik veya dinî unsurların gelişine bağlı nüfus hareketlerini de göstermektedir. Üç bölümden oluşan yerleşim birimleri büyük ölçüde dinî ve etnik gruplaşmalar neticesinde oluşmuş ve buna göre de isimlendirilmiştir. Yahudi Mahallesi, Hıristiyan Mahallesi, Kürt Mahallesi ve Türkmen Mahallesi bunlar arasında sayılabilir. Bu sonuncusu Selçukluların bölgeye gelişi sürecinde kurulmuştur.

İslam fetihleri sonrasında şehrin Helenistik dönem planında birtakım değişimler oldu ise de, bu değişim ilk asırlarda oldukça yavaş seyrettiği için, şehir XI. - XII. yüzyıla kadar eski kimliğini büyük ölçüde korumayı başardı³⁶. Şam, Halep ve Samerra gibi şehirler, diğer antik kentler gibi, haçvarî bir anayol sistemine sahiptiler. Bu gibi düzgün yol sistemine sahip şehirlerde, özellikle İslamiyetin ilk dönemlerinde görülen, çıkmaz sokak olgusuna pek rastlanmamaktadır. Ancak zamanla çıkmaz sokaklar bu şehirlerin yol sisteminde karakteristik bir özellik kazanmaya başladı³⁷. Bu değişimde etnik ve dinî grupların belirli mahallelerde yoğunlaşması ile uzun süren mücadele ve kargaşa dönemi sonucunda duyulan güvenlik ihtiyacı nedeniyle her grubun ikamet ettiği mahalle veya sokağı duvar ve kapılarla çevirmesi etkili olmuştur³⁸. Fizikî plandaki değişimde etkili olan diğer bir faktör de, Halep ve çevresinde yaşanan mahallî emirlik mücadeleleri ve Haçlı Savaşları sırasında Haçlıların eline geçen çevredeki pek çok yerleşim birimi halkının daha güvenli gördükleri şehir merkezine göç etmesidir. Bu göçün doğal bir sonucu olarak, şehir varoşları hızla genişlemeye ve yeni mahalleler oluşmaya

35 A. RAYMOND, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, çev. A. BERKTAY, İstanbul 1995, 115.

36 Yılmaz CAN, *İslam Şehirlerinin Fizikî Yapısı*, Ankara 1995, 49.

37 Y. CAN, 116-117.

38 el-HASLUL, bu değişimde yukarıdaki sebeplerle birlikte, şehir sakinlerinin inanç ve hayat anlayışlarının da etkili olduğunu söylemektedir. Bkz. el-HASLUL, "Arap-İslam Şehirlerinin Fiziksel Çevresinin Dönüşümünde Dinsel Kuralların Rolü", *İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı Bildirileri*, İstanbul 1987, 98.

başlamıştır. Böylece daha önce şehir yakınlarında köy konumunda olan bazı küçük yerleşim birimleri, yeni sakinleri ile kimlik değişimine uğrayarak, şehrin mahallesi durumuna gelmiştir. Bankusa ve el-Hazır ile Yarukîyye mahalleleri bunun tipik örnekleridir. XII. yüzyılda yaşanan Haçlı Savaşları neticesinde şehir büyük ölçüde göç aldığı gibi, Zengîler ve Eyyûbîler döneminde yönetim tarafından Türkmenlerin şehirde iskân edilmesi ile yeni mahalleler oluşmuş ve şehir hızla genişlemiştir. Böylece çoğalan mahallelerin bir kısmı yeni kimlikleri ile isim değişikliğine uğrarken, bir kısmı da sınırları içinde bulunan dinî veya sosyal yapının ismi ile isimlendirilmiştir. Bazıları ise köy konumunda iken şehrin kenar mahallesi haline gelmiş yerleşim birimleridir. Bu değişim sürecinde, günümüz metropollerinin karşılaştığı problemleri yaşayan Halep şehir planındaki gelişmenin sağlıklı olduğu söylenemez. Bu ani değişim doğal olarak çarpık kentleşme olgusunu ortaya çıkarmıştır. İbn-i Şihne 39 tanesi sur içinde, 14 tanesi de sur dışında olmak üzere toplam 53 mahalle ismi sayar ki³⁹ bunların bir kısmının Eyyûbî ve Memlûk hakimiyeti döneminde kurulmuş oldukları veya isim değişikliğine uğradıkları anlaşılmaktadır. Sur dışındaki mahalleler ise şehrin genişlemesini göstermesi bakımından önemlidir.

Türkmenlerin şehirdeki mevcudiyetinin sonucu olarak yeni kurulan mahallelerde çoğunluğu Türkler oluşturmaya başlamış böylece Halep Kalesi başta olmak üzere şehrin askeri ve sivil mimarisinde Türk etkisi belir-meye başladığı gibi, meşhur Meydanü'l-Ahzar, Nureddin'in askerlerinin talimi amacıyla çevgen sahası haline gelmiştir.

c- Sosyal ve Kültürel Hayat

Halep'in merkezî ve eski bir şehir olması, değişik etnik grupların olduğu gibi, çeşitli dinî cemaatlerin de burada karşımıza çıkmasını sağlamaktadır. Şehirde Kilab ve Tayy kabilesi mensupları başta olmak üzere bir çok Arap kabilesi, yerli Suriye halkı, Hamdanîler döneminde şehre yerleşen Deylemlî bir grup, bir kısmı Rum asıllı Hıristiyanlar, İran menşeli küçük bir grup, çok az sayıda Karait⁴⁰ ve Yahudiler bulunmakta idi. Bunlardan Yahudi ve Hıristiyanların ayrı mahallelerde ikamet ettiklerini biliyoruz.

39 İBN-İ ŞİHNE, *ed-Dürrü'l-Müntehab*, nşr. Yusuf b. Serkis, Beyrut 1909, 241-242.

40 Benjamin de Tudele bunların sayısını 100 olarak vermektedir, bkz. N. ELISSEEFF, *Nur ad-Din.*, III, 824 n1. Benjamin Seyahatnamesinin Türkçe çevirisinde Halep Karaitlerinden bahsedilmeksizin Yahudilerin sayısı 5.000 olarak verilmektedir Tudela'lı Benjamin & Ratisbonlu Petachia, *Ortaçağda İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri*, çev. N. ARSLANTAŞ, İstanbul 2001, 59.

Şehirde bir Yahudi Mahallesinin bulunması, bu grubun mevcudiyetine delalet etmektedir. Halep'teki Yahudi cemaatinin nüvesi, Bizans döneminde ticarî faaliyetlerin artması nedeni ile şehre yerleşen Yahudiler tarafından oluşturulmuştur⁴¹.

Halep, Roma hakimiyeti altında Hıristiyan toplumun kendilerine en erken statü kazandıkları yerlerden birisidir. İnceleme dönemimizde bu topluluğun adı ile anılan bir mahalle de mevcut olup, Hıristiyan unsurun çoğunlukla burada ikamet ettiği anlaşılmaktadır. Hamdanî ve Mirdasî emirliklerinde, vezirlik başta olmak üzere, önemli mevkiilerde bulunmakta idiler. Müellifler X. Yüzyıl sonlarında Suriye'deki bütün memurların Hıristiyanlardan müteşekkil olduğunu belirtmektedirler⁴². Halep'teki bu işleyiş ancak Selçuklu döneminde Müslümanların lehine değişmiştir.

Halep'te Müslüman toplumun çoğunluğunu Şii gruplar oluşturmaktadır. Bu oluşumda, daha önceki dönemlerde bölgede yaşanan Karmatî istilasının büyük bir etken olduğu muhakkaktır. Bölgenin Fatimî tesir sahasında bulunuşu da bu yapının oluşmasında bir diğer etkidir. Şii grup özellikle Hamdanîler döneminden kalma bir çoğunluk olarak dikkat çekmektedir⁴³. Bu inanç uzun yıllar Halep'i temsil eden bir kimlik olarak devam etmiştir. Mirdasîlerin son dönemlerinde, Selçuklu tabiiyetinin kabul edilmesi neticesinde, Şii ezanının kaldırılıp hutbenin Abbasî Halifesi adına okutulması büyük bir tepki ile karşılanmış idi. Tarihî olaylar bu grubun kendi içerisinde değişik düşünceler geliştirdiğini göstermektedir. Nitekim, aşırı bir akım olarak gelişen İsmailîlik daha sert bir kimlik kazanarak Şii'likle de mücadeleye girişti⁴⁴. Bu yeni akım Batınîlik olarak adlandırılmakta olup, İslam dünyasının genelinde olduğu gibi Halep'te de komplocu ve mücadelecî bir politika izlemeye başladı⁴⁵. Bir ara Halep Selçuklu Meliki Rıdvan'ın desteğini alan Batınîler, ordu ve yönetim kadrolarına sızmaya çalıştıkları gibi, halk üzerinde de baskı oluşturmaya başladılar⁴⁶.

41 J. SAUVAGET, "Halab", *El 2*, V/III, 85.

42 İBNÜ'L-ADİM, *Zübde*, I, 132-144; İBNÜ'L-KALANİSÎ, 57-58, 60-61.

43 Müfrit Şii gruplardan Dürziler Nasr döneminde bölgede etkili olmaya başlayarak Summak Dağında toplanmışlardı. Bizans'ın Antakya valisi Katban onlara karşı tenkil hareketine girişmiş, Nasr b. Salih de ona yardım etmişti (423/1032). Bu olay için bkz. İBNÜ'L-ADİM, *Zübde*, I, 248.

44 J. SAUVAGET, *Alep*, Paris 1941, 96.

45 Bu zümre hakkında geniş bilgi için, bkz. B. LEWIS, *Haşîşiler*, çev. A. Aktan, İstanbul 1995; Özellikle Halep Batınîleri için, bkz. C. CAHEN, *age.*, 267; Ayrıca bkz. A. MAALOUF, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. M. A. KILIÇBAY, İstanbul 1997, 137-145.

46 İBNÜ'L-ADİM, *Zübde*, II, 167-168; J. SAUVAGET, *Alep*, 98 n 291.

Selçuklular, politik tavır takınan bu akıma karşı daha Tuğrul Bey zamanında politika geliştirmeye başlamışlardır. Alp Arslan ve Melikşah zamanlarına gelindiğin de bu tavır kültürel politikalarla da desteklenerek yeni bir boyut kazanmıştır. Halep'teki Şiî yapılanma ilk darbeyi askerî garnizonlarla desteklenen Selçuklu valilerinin atanması ile yedi. Zira bu uygulama bu toplumsal yapı ile iç içe gelişen ve bir milis gücü olan ahdas teşkilatının etkinliğini zamanla ortadan kaldırmıştır. Ahdas teşkilatının zayıflaması Şiî grubun şehir yönetimindeki nüfuzunu da azaltmıştır. Nureddin döneminde sosyo-kültürel bir mücadele tarzı benimsenerek, Halep'te Şiîliğe karşı Sünnî inanç güçlendirilmeye çalışılmıştır. Aşağıda da açıklayacağımız gibi bu amaçla pek çok medrese, hangâh ve daru'l-hadis yaptırılmıştır. Bu tedbirler ve şehre çok sayıda Türk nüfusunun yerleştirilmesi sayesinde Şiîler çoğunluğu kayb ettikleri gibi Batınîler de hemen hemen bertaraf edilmişlerdir.

1- Sosyal Hayat

Bu dönem Halep nüfusundaki artışı olumlu ve olumsuz yönden etkileyen bir çok hadise yaşanmıştır. Bunların başında veba salgını⁴⁷, sık sık yaşanan depremler, Haçlı Seferleri ile şiddeti artan savaşlar gelmektedir. Selçuklu Meliki Rıdvan döneminde Haçlı saldırıları nedeni ile şehir çevresindeki pek çok yerleşim yerini terk eden insanların bir kısmı Halep'e, büyük bir kısmı da daha uzak bölgelere göç etmiş, hatta Haleplilerin bir kısmında da göç teamülleri baş göstermiştir. Bunun önüne geçmek için Rıdvan, hazineye ait toprakların bir kısmını, çok uygun fiyatlarla, Haleplilere satmış böylece onları toprağa bağlamıştır⁴⁸. Yine bu dönem de, Artah'ı kuşatmakta olan Tancred karşısında Rıdvan'ın mağlup olması neticesinde artan Haçlı istilasını, Artah, Leylun ve el-Cezr halkının büyük bir kısmının Halep'e göç etmesi sonucunu doğurmuştur. Bu hadise şehir nüfusunda ciddi bir artışa işaret etmektedir.

Türk hakimiyeti döneminde alınan tedbirler sayesinde ticaret hayatının önemli ölçüde gelişmesi neticesinde halkın refah düzeyi yükselmiş ve buna paralel olarak şehrin nüfusunda da kayda değer bir artış olmuştur. Nitekim Kasımuddevle Aksungur'un almış olduğu tedbirlerin şehir hayatındaki etkilerinden bahseden İbnü'l-Adîm; Bayındır hale gelen Halep,

47 İBNÜ'L-ADÎM, *Zübde*, II, 10. Burada 458 veya 459 (1066/67) senesindeki veba salgınında 4000 insan öldüğü yazılıdır.

48 İBNÜ'L-ADÎM, *Buğye* (1976), 141; *Zübde*, II, 154.

insanların ikamet etmeyi arzuladıkları bir şehir oldu⁴⁹ diyerek bu duruma değinmektedir. Yine aynı müellif, Nureddin'in son dönemlerinde nüfus kesafeti nedeni ile fiyatların arttığını da belirtmektedir⁵⁰.

Bu dönemde Halep'in etnik yapısı bir çok topluluktan müteşekkildi. Bunda şehrin kavşak noktasında bulunması oldukça önemli bir etkidir. Bunun yanı sıra değişik coğrafi özellikler arz eden bölgelerin hemen yanı başında yer alan şehir, farklı hayat tarzlarını benimseyen toplulukların yerleşebileceği uygun şartlara sahip bir bölge olduğu için, değişik toplulukları da cezb ediyordu. Bu nedenledir ki çok sayıda farklı etnik grupları ve inanç mensuplarını burada bulmak mümkündür. Hatta zamanla bu gruplar arasında kısmen de olsa karışmalardan oluşan yeni topluluklar da karşımıza çıkmaktadır. Yerli halkla Arapların kaynaşması ya da Türkmenlerle Arapların kaynaşması gibi oluşumlar yeni toplulukların oluşumu veya mevcut özelliklerin yitirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Nitekim İbnü'l-Adîm, el-Hâzır'da oturan Türkmenler için müsta'rebe deyimini kullanmakla bu duruma işaret etmektedir. Bilindiği gibi kelimenin manası evlenmeler yolu ile Araplaşmış, melez bir toplum demektir ki, Türk ve Arap toplulukları arasındaki ilişkilerin boyutuna delalet etmektedir. Ancak kanaatimizce bu karışım şehir merkezinde oturanlardan ziyade sur dışında ikamet eden, benzer hayat şartlarını sürdüren, topluluklar için söz konusudur.

Halep ve çevresinde görünen ilk Türkmen topluluğu Navekîyyeler olup, bunlar Hanoğlu Harun, Kurlu, Atsız, Ahmet Şah gibi beylerinin idaresinde daha Mirdasîler döneminde bölgede varlıklarını hissettirmeye başlamışlardır. Mirdasî hanedanı mensupları arasındaki mücadeleler onların Halep başta olmak üzere Kuzey Suriye'ye yerleşmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Zira Mirdasî hanedanı içerisindeki mücadelede Türkmenlerin askerî gücü onları aranan bir müttefik haline getirmiştir. Bu durumdan yararlanan Türkmen beyleri, bölgede etkinlik kurdukları gibi Kudüs'ü dahi fethetmişlerdir. Bu dönem el-Hazır semtinde Türkmen ikametinin başladığı devirdir. Bu nedenledir ki, Navekîyyeler Halep'teki Türk unsurunun ilk temsilcileridir. Bunlar aynı zamanda Kuzey Suriye'nin Türk yurdu ve Türk kültür coğrafyasının bir parçası haline getirilmesinin de öncüleri olmuşlardır⁵¹. Bu ilk Türkmen topluluğunun etkinlikleri bunlar-

49 İBNÜ'L-ADİM, *Buğye* (1976), 98.

50 İBNÜ'L-ADİM, *Zübde*, II, 340-341.

51 Zakkâr, günümüzde Tripoli bölgesinde bulunan Türkmenlerin Navekîyyelerin bakıyyesi olabileceğine işaret etmektedir. Bkz. S. ZAKKAR, *The Emirate of Aleppo*, Beyrut 1971, 137.

la da sınırlı kalmadı. Onlar Halep'i hakimiyeti altına alan İlgazi'nin, Haçlılarla savaşında en önemli yardımcısı oldukları gibi, bölgede tutunmasını da sağladılar. Bu etkinliklerini Atabey Zengî döneminde de sürdürmüş oldukları şüphesizdir.

Nitekim İmadeddin Zengî Halep ve çevresine hakim olduğu zaman, bölgede hakimiyetini dayandıracığı ve Haçlılarla savaşta destek alabileceği bir unsur olarak, Erbil yöresinde yaşayan Yıvaların önemli bir kısmını Halep bölgesine yerleştirerek onları Haçlılarla mücadele ile görevlendirdi ve fethedecekleri yerlerin kendilerinin olacağını vaat etti. Başlarındaki beylerine nispeten Yarukîyye olarak isimlendirilen bu topluluk⁵², Halep'te kendi adı ile anılan bir mahalle oluşturdu. Nureddin döneminde önemli askeri makamlarda bu topluluğa mensup kişileri gördüğümüz gibi, Telli Halid ve Telli Başir gibi yerleşim birimi ve kaleler de onların dirlikleri ve idaresi altında idi. Aynı topluluğa mensup emirler Mısır'ın fethinde de etkin bir rol oynadılar⁵³. Yarukîyyeler, Eyyûbî döneminde de etkinliklerini bir müddet daha devam ettirdi iseler de, hakimiyetleri altındaki son kale olan Telli Başir'in Halep Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Aziz'in adamlarına verilmesi üzerine, siyasî ehemmiyetlerini kaybetmiş ve Halep'te oturarak kendilerine tahsis edilen dirliklerle geçinmişlerdir⁵⁴.

Doğu Anadolu'da Artuklu beyliğinin parçalanması ve Musul Atabeyliğinin etkinliğini yitirmesi sonucunda, Halep'e yeni Türkmen göçlerinin olduğunu söyleye biliriz. Hatta bunların, Haçlılarla mücadele halinde bulunan Nureddin tarafından, göç ettirilmiş olduğunu düşünmek de mümkündür. Nitekim şehirde ikinci bir Türkmen Mahallesinin oluşumu böyle bir nüfus hareketine delalet etmektedir. Zengîlerin son döneminde Halep şehri yakınlarında bulunan Türkmenlerin sayısı 5000 çadır olarak tahmin edilmektedir⁵⁵. Ancak bu sayı boylar halinde yaşayanlarla ilgili olup, şehirde yaşayan Türkmenler dahil edilmemiş olsa gerektir.

Yöredeki bu Türkmen hareketleri bölgedeki nüfus dengesini Türkler lehine dönüştürmüş, bölgenin bir çok merkezinde Türk nüfus yoğunluk kazanmıştır. Bölgedeki bu potansiyel daha sonraki yüzyıllarda özellikle Doğu Anadolu'da kurulacak olan Akkoyunlu - Karakoyunlu devletle-

52 İBNÜ'L-ESİR, *Atabekîyye*, 80.

53 İBNÜ'L-ESİR, *Atabekîyye*, 139-141.

54 F. SÜMER, *Oğuzlar (Türkmenler)*, 3. baskı, İstanbul 1980, 134.

55 F. SÜMER, *age.*, 595.

rinin oluşumuna destek verdiği gibi Osmanlı döneminde Anadoludaki iskan hareketlerine konu olan kalabalık Halep Türkmenlerini oluşturmaktadır.

2- Kültür Hayatı

Yukarıda izah izahına çalıştığımız toplumsal dönüşüm, eğitim alanındaki yoğun bir faaliyetler zinciri ile kendisini kültür hayatında da göstermiştir. Bu dönemde şehirde gözlenen en belirgin gelişme eğitim kurumlarının yaygınlaşmasıdır. Bilindiği gibi, Ortaçağın klasik eğitim kurumları medreselerdir. Eğitim ve öğretim faaliyetleri büyük ölçüde buralarda yürütülüyordu. Bunun dışında Daru'l-Hadisler, Hangâh ve Ribatlar ile Tekke ve Zaviyeler de eğitim faaliyetlerinde önemli bir yer işgal ediyorlardı. Ayrıca camilerde de halk eğitimine yönelik dersler verilmekte idi⁵⁶.

Hemen bütün kaynaklarımız Halep'te ilk medresenin, İlgazi'nin yeğeni ve Halep'teki naibi, Bedrüddevle Süleyman tarafından kurulduğunu ifade etmektedirler. Şehirdeki Şîî nüfusun potansiyeli medreselerin açılmasını geciktirmiştir. Nitekim, Süleyman'ın teşebbüsü de tepkiyle karşılanmış, şantiyeyi basan Şîiler inşaata tahrip ederek inşaata geciktirmişlerdir. Güçlülükle gerçekleştirilen bu ilk teşebbüsten sonra, yeni medreselerin açılması için yaklaşık otuz yıl beklemek gerekmiştir.

Nureddin'in Sünnî İslam inancını ikame etme politikasının bir neticesi olarak, medreseler başta olmak üzere, eğitim kurumlarının yaygınlaştırılmasına ciddi bir şekilde eğildiğini görmekteyiz. Halep'teki ilk medresesini Şafiî mezhebi için kurmuş olan Nureddin, Hanefîlerin şehirde hızla çoğunluğu oluşturmaları üzerine, Hanefî medreseleri de kurmuştur. Kurulan medreselerde ders vermek üzere, İbn-i Asrun, Serahsî, Kaşanî ve Razî gibi fukahayı Halep'e davet etmiştir. Onun bu çabalarının sonucu olarak Halep'te Sünnîlik kuvvet kazanmıştır⁵⁷.

Nureddin'in Sünnîliği ikame politikasında emirleri de onu takip etmişlerdir. Nureddin öldüğü zaman Halep'teki medrese sayısı sekize çıkmıştır ki bunun dört tanesi Nureddin tarafından, üç tanesi de onun emirleri tarafından kurulmuştur⁵⁸. O bununla da yetinmeyerek hakimiyeti altındaki

56 G. ÖĞÜN, "Erbil Beyliği Zamanındaki Eğitim-Öğretim Faaliyetleri", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, (Aralık 1989), 133.

57 N. ELISSEFF, *Nur ad-Din*, III, 757'de Halep'te önceleri Daru'l-İlm tarafından müderrisliğin özellikle Şîilere verildiği ifade edilmektedir.

58 N. ELISSEFF, *Nur ad-Din*, III, 757.

şehirlerde de çok sayıda medrese kurmuştur ki bunların sayısı yirmiye bulmuştur.

Eyyûbiler döneminde de bu politika devam ettirilmiştir. Bunda Selahaddin'in bizzat kendisinin Nureddin'in eski bir emiri olması etkili olduğu gibi, Nureddin'in oluşturduğu kadronun Selahaddin'in hizmetine girmesi de etkili olmuştur. Nitekim Şadbahtiyeye, Esvediyeye, Cavliyye, Tumanıyye, Kılıcıyye ve Curdukiyye Medreseleri⁵⁹, Selahaddin'in emrine giren Nureddin'in emirleri tarafından kurulmuştur. Ancak bu dönemde kurulan medreselerin Nureddin dönemindekilerinden farklı yanı hemen hepsinin Hanefî medresesi olmasıdır.

Nureddin'in Sünniliği güçlendirme politikasının diğer ayağını zaviye, daru'l-hadis, hangâh ve ribatların açılması oluşturmuştur. Nureddin, Ulu Camide Hambelî ve Malikiler için birer zaviye vakfetti⁶⁰. Böylece bu iki mezhebin eğitimi, 564/1169 senesinden itibaren bu zaviyeler tarafından vermeye başlanmış oldu. Aynı şekilde, ehl-i sünnet inancını besleyen önemli bir kaynak olarak, sünnet ve hadislerin öğrenilmesi işine de eğilen Nureddin, bu amaçla yine Ulu Cami' de bir daru'l-hadis yaptırdı⁶¹. Bu Halep'te yaptırılan ilk daru'l-hadis olup, bunu Kadı Bahaüddin b. Şeddad, Mücahidüddin b. Daye, Bedrüddin el-Esedî ve Nureddin'in oğlu el-Melikü's-Salih İsmail'in yaptırdıkları takip etmiştir⁶². Halep'te yapılan ilk hangâh Melik Rıdvan'ın naibi Lü'lü tarafından yaptırılan Hangâhu'l-Bülâ'tır⁶³. Bunu Nureddin ve emirleri tarafından yaptırılan on bir hangâh takip etti⁶⁴.

Sonuç⁶⁵

Daha Emevi-Abbasi dönemlerinde bölgede yer edinmeye başlayan Türk unsuru bölgede merkezi otoritelerin kaybolduğu dönemlerde etkinliğini artırarak, Mirdasîlerin son dönemlerinde başta Halep olmak üzere, bütün Kuzey Suriye'de hareket imkânı bulmuş ve Anadolu'nun Türkleştirilme-

59 İBN-İ ŞEDDAD, *el-Alaku'l-Hatire*, Revan Ktp. No: 1564, 79a-83b; İBN-İ ŞİHNE, *age.*, 117-118.

60 İBN-İ ŞEDDAD, *age.*, 86a; İBN-İ ŞİHNE, *age.*, 123; N. ELISSEEFF, *Nur ad-Din*, III, 917.

61 Nureddin daha sonra hakim olduğu Dımaşk'ta da bir Daru'l-Hadis yaptırmıştır. Bunun için bkz., J. SAUVAGET, "Le Dar Al-Hadith de Nour ad-din", *Les Monuments Ayyoubides de Damas*, I, Paris 1938, 15-25.

62 İBN-İ ŞEDDAD, *age.*, 86a.

63 İBN-İ ŞİHNE, *age.*, 106; J. SAUVAGET, *Alep*, 123; N. ELISSEEFF, *Nur ad-Din*, III, 766.

64 İBN-İ ŞİHNE, *age.*, 106-107; N. ELISSEEFF, *Nur ad-Din*, III, 767; İBNÜ'L-ADİM, *Buğye* (1976), 281.

65 Bu dönemde Halep'teki dönüşüm hakkında geniş bilgi için bakınız, Emin KIRKIL, *Selçuklu Döneminde Halep*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Elazığ 1999.

sine benzer bir gelişmeyi burada başlatmışlardır. Bunun sonucu olarak Navekiyyeler Filistin bölgesinde ilk Türk beyliğini kurmayı başardılar. Melikşah, Suriye'de görevlendirdiği kardeşi Tutuş'un hizmetine Bekçi-oğlu Afşin, Sunduk et-Türkî, Demleçoğlu Muhammed gibi, daha önce Kuzey Suriye'de faaliyette bulunmuş beyleri vermiştir. Özellikle yapılmış bu seçim bile, Kuzey Suriye'deki ilk Türkmen faaliyetlerinin kişisel inisiyatiflerle gerçekleştirilmiş hareketler olmadığını ortaya koymak için yeterlidir.

Uzunca bir dönem Bizans-Sasanî ve İslam-Bizans mücadeleleri ile Abbasî hilafetinin son dönemlerinde de mahallî emirlikler arasındaki mücadelelerin yaşandığı bir sahada bulunan Halep, siyasi istikrarın sağlanamaması nedeni ile sahip olduğu ticarî potansiyelden faydalanamadığı gibi bir çöküntü dönemi yaşamıştır. Bütün tarihi boyunca ticaret merkezi durumunda olan şehrin yapısı da bu anlayışa göre şekillenmiştir. Ancak uzun süren siyasi karışıklıklar ticaret faaliyetlerini büyük ölçüde etkilediği için şehirde gelişmeler kaydedilmedi. Bu süreç Aksungur'un valilik yıllarına kadar devam etti. Bu Selçuklu valisi aldığı tedbirler ile şehirde, hemen hemen sönmeye yüz tutmuş olan, ticareti canlandırdı. Aksungur ile başlayan bu politikalar, bütün Türk yöneticileri tarafından devam ettirilmiştir. Yeni yapılan kapalıçarşı ve kayseriyeler şehirdeki ticaret hayatının gelişimini gösterdiği gibi, İbn-i Cübeyr'in hayranlıkla tasvir ettiği Halep çarşılarının görünümü ticarî canlılığın ulaştığı seviyeyi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Yeniden ticaret merkezi haline gelen Halep elde edilen ekonomik refahın bir sonucu olarak kalkınıp gelişmeye başladı. Bu çok doğal olarak şehrin imarına ilişkin faaliyetleri de beraberinde getirdi.

Şehrin *medine* kısmındaki gelişmeye paralel olarak, *belde* ve *varoşlarında* da önemli gelişmeler olmuştur. Selçuklu hakimiyeti ile birlikte şehre bir çok Türk topluluğu yerleşmiş, bu nüfus artışı Yarıkiyye ve Türkmen mahalleleri gibi yeni mahalleler oluşması sonucunu doğurmuştur. Bu gelişme mahalle sayılarındaki artışın yanı sıra, şehir kapılarındaki ilavelerle de kendisini göstermektedir. Selçuklu hakimiyetinden önceki dönemlerde dört kapılı olarak anılan Halep, bu dönemde şehre giriş çıkışın sağlanması için yedi kapıya kavuşmuştur. Ortaçağ askerî mimarisinin en dikkat çekici eserlerinden olan Halep Kalesi de bu özelliğine Türk hakimiyet dönemindeki ilaveler sonucunda ulaşmıştır. Çok sayıda dinî ve sosyal yapı ile donatılarak Türk-İslam kimliğinde adeta yeniden yapılandırılmış olan Halep, medrese, daru'l-hadis, daru'l-adl ve hangâh gibi dinî hüviyetli sosyal yapılarla ilk kez Selçuklu hakimiyeti döneminde tanışmıştır.

Bilindiği gibi Selçuklu siyasetinin başında Şîî akımlarla mücadele gelmektedir. İran ve Irak'tan sonra yeni bir bölgede daha bu mücadele veriliyordu. Suriye bölgesinde verilen bu mücadelenin merkezi Halep'ti. Zira Selçuklular geldikleri zaman şehrin Şîî kimliği oldukça belirgin ve etkindi. Eğitim alanından, dinî inanış ve hatta mahallî yönetim alanlarına varıncaya kadar, hemen her alanda bu kimlik etkinliğini hissettiriyordu., Halep'teki bütün Türk yöneticiler Şîîlikle mücadele politikasının ısrarlı takipçisi olmuşlardır. Nureddin dönemine gelindiğinde, Şîî akımlarla mücadele politikasının daha bilinçli ve ısrarlı bir şekilde yürütüldüğünü görmekteyiz. O bu amaçla bir yandan Sünnî inanışı destekleyecek kültür kurumlarının tesisine özen gösterirken, bir yandan da Şîî geleneğini yansıtan ve yaşatan mahallî müesseseleri de ortadan kaldırmıştır. Ahdas teşkilatının ve şehir reislerinin önemini kaybetmesi bunun sonucudur. Bu uygulamalar neticesinde Halep yepyeni bir kimlik kazanmış hatta İslamî kimliğe daha net olarak bu dönemde bürünmüştür. Bu değerlendirme abartılı gibi görülebilir. Ancak şurası unutulmamalıdır ki 637 senesinde fethedilen Halep'te İslamî kimliği yansıtacak ilk görkemli yapı olarak 715'te Ulu Cami yapılırsa da, Müslüman nüfus henüz azınlıktadır. 1086'da Türk hakimiyetine giren şehir, Nureddin öldüğü zaman (1174) sekiz adet medrese, iki adet dâru'l-hadis ve çok sayıda cami, mescit, hangâh ve ribatla donatılmış, ahalinin çoğunluğunu da Sünnî Müslümanlar oluşturmaktadır. Bunlara ilaveten Kuzey Suriye'nini genelinde ve özellikle Halep'te nüfusun çoğunluğunu oluşturan Hristiyanlar, kalemîyye dediğimiz bürokrasi kadrolarını da tekellerinde bulunduruyorlardı. Mir-dasiler döneminin sonlarına kadar sürdürdükleri bu üstünlük Selçuklu hakimiyeti döneminde Türklerin ve Müslümanların lehine değişmiştir. Yaklaşık olarak eşit süreler içerisinde elde edilen bu sonuç Türk hakimiyet döneminde izlenen politikanın ne denli bilinçli ve dikkatle uygulandığını daha net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak söylemek gerekirse bölgede Türk hakimiyetinin kurulması ile Kuzey Suriye ve özellikle de Halep, Türk kültür coğrafyasının bir parçası haline gelmiş, Selçuklu hakimiyeti ile başlayan bu oluşum Eyyubîler ve Memlûkler döneminde gelişerek devam etmiştir. Bugün Halep'te Türkçe'nin varlığı bile bu gelişmelerin sonucudur.

Kaynaklar

- A. MAALOUF, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. M. A. KILIÇBAY, İstanbul 1997, 137-145.
- A. RAYMOND, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, çev. A. BERKTAY, İstanbul 1995, 115.
- A. SEVİM, "Kuzey Suriye'de Görünen İlk Türk Emiri Hanoğlu Harun", *Belleten*, XLIII/170, 365-380.
- A. SEVİM, "Sultan Melikşah'ın Kuzey Suriye Seferi ve Sonuçları", *IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, II*, Ankara 1988, 703-709.
- A. SEVİM, "Suriye'de Nâvekiyye Türkmenleri", *Necati Lugal Armağanı*, Ankara 1969, 563-569;
- A. SEVİM, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1983,
- B. LEWIS, *Haşîşiler*, çev. A. Aktan, İstanbul 1995;
- BELAZURÎ, *Fütuhul-Buldân*, çev. M. FAYDA, Ankara 1987,
- C. CAHEN, *La Syrie du Nord*, Paris 1940, 229.
- EBU ŞAME, *Kitabu'r-Ravzateyn*, I, nşr. N.HİLMÎ-M. AHMED, Kahire 1956, 107-110.
- EL-BUNDARÎ, *Zübdetü'n-Nusra*, çev. K. BURSLAN, İstanbul 1943, 190;
- EL-HASLUL, "Arap-İslam Şehirlerinin Fiziksel Çevresinin Dönüşümünde Dinsel Kuralların Rolü", *İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı Bildirileri*, İstanbul 1987, 98.
- Emin KIRKIL, *Selçuklu Döneminde Halep*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Elazığ 1999
- F. SÜMER, "Selçuklular Devrinde Türk Beylikleri I, Uvakoğlu Atsız", *TDAD*, 43, (1986), 133-144.
- F. SÜMER, *Oğuzlar (Türkmenler)*, 3. baskı, İstanbul 1980, 134.
- G. ÖĞÜN, "Erbil Beyliği Zamanındaki Eğitim-Öğretim Faaliyetleri", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, (Aralık 1989), 133.
- H. Dursun YILDIZ, *İslamiyet ve Türkler*, İstanbul 1976
- H. GAUBE-E. WIRTH, *Aleppo*, Wiesbaden 1984, 19.
- Hasan HABEŞÎ, *Nur al-Din and the Crusaders*, Kahire 1938
- İBN-İ HALLİKAN, *Vefayatu'l-Ayân*, I, Bulak 1280, 139-140.
- İBN-İ ŞEDDAD, *el-Alaku'l-Hatire*, Revan Ktp. No: 1564, 79a-83b
- İBN-İ ŞIHNE, *ed-Dürrü'l-Müntehab*, nşr. Yusuf b. Serkis, Beyrut 1909, 241-242.
- İBN-İ VASIL, *Müferricü'l-Kurûb*, I-V, nşr. C. eş-ŞEYYAL, Kahire 1953,
- İBNÜ'L-ADİM, *Zübde*, II, 225-227; *Buğyetü't-Taleb*, Selçuklularla İlgili Kısımlar, yay. A. SEVİM, Ankara 1976,
- İBNÜ'L-ADİM, *Zübdetü'l-Halep*, I, nşr. S. DEHHAN, Dımaşk 1951,
- İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil*, X, 492; URFALI MATEOS, *Vekayi-Nâme*, çev. H. ANDREASYAN, Ankara 1987, 281;

- İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil*, X, çev. A. ÖZAYDIN, İstanbul 1987, 136-137;
- İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil*, XI, 393-394; *Atabekiyeye*, nşr. TOLAYMAT, Kahire 1963, 183;
- İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil*, VIII, redaktör M. TULUM, İstanbul 1987
- İBNÜ'L-KALANİSİ, 211-212; AZİMÎ, *Tarih*, nşr. A. SEVİM, Ankara 1988, 48;
- İBNÜ'L-KALANİSİ, *Zeyl-i Tarih-i Dimaşk*, nşr. H.F. AMEDROZ, Leyden 1908,
- İbrahim KAFESOĞLU, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1989
- İSFAHANÎ, *el-Berku's-Şâmî*, V, neşreden R. ŞEŞEN, İstanbul 1979, 101-106.
- J. SAUVAGET, "Halab", *EI* 2, V/III, 85.
- J. SAUVAGET, "le Dar Al-Hadith de Nour ad-din", *Les Monuments Ayyoubides de Damas*, I, Paris 1938
- J. SAUVAGET, *Alep*, Paris 1941, 96.
- M. F. RİFAÎ, "Halep'te Mimari Mirasının Korunmasıyla İlgili Bazı Sorunların Çözümüne İlişkin İnceleme", *İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı Bildirileri*, İstanbul 1987, 384.
- M. SOBERNHEIM, "Halab", *EI*, III,
- M. SOBERNHEIM, "Mirdasiler", *İA*, VIII,; "Salih b. Mirdas", *İA*, X,
- M.K. SETTON, "Nureddin'in Faaliyetleri", çev. K.Y. KOPRAMAN, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV/6-7 (1986), 505-520.
- N. ELISSEEFF, *Nur ad-Din*, II, Damas 1967. 323.
- R. ŞEŞEN, *Selahaddin Devrinde Eyyubiler Devleti*, İstanbul 1983, 49;
- S. ZAKKAR, *The Emirate of Aleppo*, Beyrut 1971, 137.
- Salim CÖHCE, "Doğu Akdeniz Çevresinde Türk Hakimiyetinin Tesisi", *Ortaoğuda Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri*, I, (Hatay-İskenderun 25-28 ekim 2000), Ankara 2001
- SURYANİ MAR YAŞUA, *Vakaayiname*, çev. Mualla YILMAZ, İstanbul 1958
- T. YAZICI, "Halep", *DİA*, XV, 242.
- TUDELA'LI BENJAMİN & RATİSBONLU PETACHİA, *Ortaçağda İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri*, çev. N. ARSLANTAŞ, İstanbul 2001, 59.
- Yılmaz CAN, *İslam Şehirlerinin Fizikî Yapısı*, Ankara 1995, 49.
- Z. Velidi TOGAN, *Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznâmesi)*, İstanbul 1972
- Zekeriya KİTAPÇI, *Ortaoğuda Türk Askerî Varlığının İlk Zuhuru*, İstanbul 1987.

RİZE'NİN GÜVENLİK VE ADLİ SORUNLARINA İLİŞKİN 1911 YILINA AİT BİR RAPOR

*Nejdet BİLGİ**

Giriş

Burada ele alınan ve metni verilen rapor, 25 Temmuz 1911 - 16 Eylül 1912 tarihleri arasında Lazistan mutasarrıflarından Dr. Mehmed Reşid tarafından Trabzon valiliğine hitaben kaleme alınmıştır. Metin muhtemelen asıl metnin müsveddesidir ve yine muhtemelen son bir veya iki cümlesi eksiktir. Metnin herhangi yerinde Mehmed Reşid'in ismi veya imzası bulunmamaktadır. Buna rağmen, Mehmed Reşid Bey'in özel evrakı arasında bulunan metnin yazı karakteri ve içeriği de Mehmed Reşid'in kaleminden çıktığını göstermektedir. Raporun üzerinde herhangi açık tarih de bulunmamaktadır. Fakat başında sözünü ettiği jandarma komutanının raporu elimizde bulunduğundan, raporun tarihinin 10 Ekim 1911 tarihinden sonra olduğu anlaşılmaktadır. Raporun sonunda yer alan, "bay-

* Celal Bayar Üniversitesi Tarih Bölümü-Manisa.

Teoman Ergül Bey'i yayınlarından ötürü 1991'den itibaren tanımama rağmen, tanışıklığımız çok eski değildi. Salihli üzerine 2008 yılında yayımlanan bir makalem üzerine telefonla görüşmeye başlamıştık. Barolar Birliği'nin sempozyum ve panel gibi etkinliklerinde yer almam için yaptığı çağrılara yoğunluğum dolayısıyla olumlu cevap verememiştim. 2012 Ağustos'unda Erzurum'da yapılması planlanan sempozyum için aradığında, aynı zamanda kendi memleketine davet ettiğini, tatil dönemine denk geldiğini ve mutlaka memnun kalacağımı vurgulayarak ısrar etti ve ben de kabul ederek, bir bildiri ile katkıda bulunmaya çalıştım. Bu vesile ile birkaç sohbetimiz de oldu ve birbirimizi biraz daha yakından tanımış olduk. Daha sonra Salihli sempozyumunun organizasyonunda birlikte olduk. Açık zihinli, çalışkan, vatansever ve demokrat bir insan olarak tanıdım. Son olarak, 2014 yılı başlarında telefonla, Salihli hakkındaki kitabının yeni baskısı için yapacağı düzeltmeleri konuştuğumuzu hatırlıyorum. Ruhu şad olsun.

ramdan sonra" ifadesinden hareketle, 1911 yılının kurban bayramının ilk gününe denk düşen, 2 Aralık 1911 tarihinden önce kaleme alınmış olduğu, dolayısıyla bu tarihler arasındaki yaklaşık 50 günlük süre zarfında kaleme alınmış olabileceği söylenebilir.¹

Raporun yazarı Mehmed Reşid, Kafkasya kökenli olup Askeri Tıbbiye'de öğrenciler tarafından 1889 yılında kurulan Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin ilk beş kurucusundan birisidir. 1897 yılında Jön Türklere mensup olduğu anlaşılınca Trablusgarp'a sürüldü. 11 yıllık sürgün hayatından sonra 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanının ardından İstanbul'a döndükten bir süre sonra, hekimliği bırakarak mülkiye mesleğine geçmiştir. Çeşitli yerlerde kaymakamlık, mutasarrıflık ve valilik görevlerinde bulundu. Mondros mütarekesinden sonra Diyarbakır valiliği sırasındaki Ermeni tehciri uygulamalarından dolayı tutuklandı. Dönemin sıkıyönetim mahkemesinde yargılanmak üzere iken tutuklu bulunduğu Bekirağa Bölüğü'nden firar etmiştir. Firarda iken yakalanması için yoğun bir çaba gösterilmiş, yakalanmak üzere iken 6 Şubat 1919 tarihinde intihar ederek hayata veda etmiştir.²

Dr. Mehmed Reşid'in Lazistan mutasarrıflığı ise 25 Temmuz 1911-16 Eylül 1912 ve 7 Haziran 1913-8 Temmuz 1913 tarihleri arasındadır. 25 Temmuz 1911 tarihinde Lâzistan (Rize) mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Mehmed Reşid bu görevde iken 10 Eylül 1912 tarihinde görevden alındıysa da 16 Eylül 1912 tarihine kadar mutasarrıflık görevini sürdürmüştür. 7 Kasım 1912 tarihinde yeniden görevine dönmeye karar verildi. Bunun üzerine 7 Haziran 1913 tarihinde tekrar Lâzistan (Rize) mutasarrıflığına tayin olundu. Bir ay sonra, 8 Temmuz 1913'te Karesi (Balıkesir) sancağı mutasarrıflığına tayin edilmiş ve dolayısıyla aralıklı olsa da yaklaşık 15 ay süren Lazistan mutasarrıflığı görevi bu tayinle son bulmuştur.³

Mehmed Reşid'in Lazistan mutasarrıfı bulunduğu tarihlerde sancağın bağlı bulunduğu Trabzon valiliği görevinde, ünlü şair ve yazar Süleyman Nazif bulunuyordu. Süleyman Nazif, Mehmed Reşid'den kısa bir süre sonra, 8 Ağustos 1911 tarihinde Trabzon valiliğine atanmıştır. Bu görevde fazla kalamamış ve 6 Şubat 1912 tarihinde azledilmiştir.⁴ Mehmed Reşid'in kaleme aldığı rapor da bu görevi sırasında kendisine sunulmuş olmalıdır.

1 Metin, Mehmed Reşid Şahingiray'ın torunu Turan Muşkara özel arşivinden alınmıştır.

2 Nejdet Bilgi, Dr. Mehmed Reşid Şahingiray'ın Hayatı ve Hatıraları, Akademi, İzmir 1997, ss. 7-40.

3 Bilgi, age, s. 21.

4 Şuayb Karakaş, Süleyman Nazif, KTB, Ankara 1988, s. 88-90.

Lazistan (Rize) Sancağı

1833 yılına kadar Trabzon eyaletine bağlı Gönnye sancağı, bu tarihten itibaren aynı zamanda resmi kayıtlarda Lazistan olarak da anılmaya başlamıştır. Bu çift isimli durum 1852'den itibaren Lazistan/Gönnye sancak merkezinin, Gönnye'den alınarak Batum'a nakledilmesiyle birlikte ortadan kalktı.⁵ Trabzon eyaletine bağlı 6 sancaktan biri olan Gönnye, bu adla son kez 1850 tarihli devlet sâlnâmesinde yer aldı.⁶ 1852 yılına ait sâlnâmede de ilk kez Lazistan şeklinde yer almış⁷ ve öyle devam etmiştir. Batum'un 1878 yılında imzalanan Berlin anlaşmasıyla Rus idaresine terk edilmesi üzerine, Lazistan sancağının merkezi aynı yıl Rize'ye nakledilmiştir.⁸ Merkezini Rize'nin oluşturduğu sancak, 1920 yılına kadar Trabzon vilayetine bağlı iken, 1920 yılında BMM hükümeti tarafından bağımsız sancak haline getirilmiştir.⁹ Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar aynı adı taşıırken 1923 yılında Rize olarak değiştirilmiştir.

Lazistan sancağı 1903 salnamesine göre Trabzon vilayetine bağlı olup Rize (merkez kaza), Hopa ve Atine (Pazar) olmak üzere 3 kazadan oluşuyordu. Bu kazalara bağlı ayrıca 6 adet de nahiye bulunuyordu. Bu nahiyeler Rize kazasına bağlı Karadere, Kura-i seba ve Mapavri, Atine (Pazar) kazasına bağlı Hemşin, Hopa kazasına bağlı Arhavi ve Viçe'dir.¹⁰ 1914 yılı Osmanlı resmi nüfus istatistiğine göre Lazistan sancağının toplam nüfusu 212.265'dir. Bu nüfusun 123.567'si Rize kazasında, 50.496'sı Atine (Pazar) kazasında ve 38.202'si ise Hopa kazasında bulunmaktadır. Sancağın toplam nüfusunun 1.722'si Rum, 35'i Ermeni ve geri kalanı ise Müslim nüfustur.¹¹ Buna göre sancağın nüfusunun %0,83'ü, yani %1'den daha azı Gayrimüslim'dir. Resmi kayıtlara dayanan bu bilgileri, burada ele alınacak olan rapor da teyid etmektedir. Raporda, Lazistan halkının çok çeşitli unsurlardan oluşmadığı, kasabalarda bulunan az sayıdaki Rum nüfus dışında, genelde Müslüman nüfusa sahip olduğu belirtilmektedir.

5 Süleyman Demirci-Hüseyin Saraç, "XIX. Yüzyılda Trabzon Eyâleti'nin İdarî Birimi Olarak Atina/Pazar Kazâsı", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 27 (Aralık 2012), s. 8-9. Tuncer Baykara, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş: Anadolu'nun İdarî Taksimatı, C. I, TKAE, Ankara 1988, s. 126'da, sancağın adının 1850 yılında, Mustafa Reşid Paşa'nın sadrazamlığı sırasında, Avrupalı danışmanların etkisiyle Lâzistan olarak değiştirildiğini yazmaktadır.

6 Sâlnâme Sene 1266, s. 80-81.

7 Sâlnâme Sene 1268, s. 72, 98.

8 Demirci-Saraç, agm, s. 9.

9 Murat Küçükkuşurlu, "Türkiye'de Livaların Vilayete Dönüştürülmesi", Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 5/10 (Güz 2009), s. 24-25.

10 Trabzon Vilayeti Salnamesi 1321 Sene-i Hicriyesine Mahsusdur, Trabzon Vilayeti Matbaası, ss. 416-429, 471-472.

11 Kemal H. Karpat, Ottoman Population 183-1914 Demographic and Social Characteristics, Wisconsin 1985, s. 180-181.

Lazistan/Rize ve Çevresinde Güvenlik Sorunları ve Süleyman Nazif

Trabzon vilayetine bağlı bir liva/sancak olan Lazistan ve çevresinde güvenlik meselesi yeni bir durum olmadığı gibi, II. Meşrutiyet döneminden sonra da pek fazla değişmemiştir. II. Abdülhamid döneminde 1892-1903 yıllarında Trabzon valiliği yapan Mehmed Kadri Bey döneminde,¹² özellikle bölgenin Rusya sınırında bulunması dolayısıyla suçluların kolayca sınırdışına firar ettikleri, nüfusun fazlalığı ve tarım arazisinin yetersizliği dolayısıyla da geçinmek için kaçakçılığın yaygın olduğu nakledilmektedir.¹³ 1911-1912 yıllarında Süleyman Nazif'in Trabzon valiliği ve Mehmed Reşid'in Lazistan mutasarrıflığı döneminden sonraki yıllarda durumun pek değişmediğini, 1920 yılının ilk yarısında Trabzon valiliği yapan Hamid Bey'in¹⁴ hatıralarından, özellikle Rize'deki kan davalarının yaygınlığına vurgu yapmasından öğreniyoruz.¹⁵ Hamid Bey'le yaklaşık aynı tarihlerde göreve başlayan ve bir yıldan fazla Lazistan mutasarrıflığı yapan (13 Şubat 1920-24 Nisan 1921) Ahmet Faik Günday'ın¹⁶ hatıralarında ise, kaçakçılık, kan davaları ve kız kaçırma olaylarından daha detaylı bir şekilde söz edilmektedir.¹⁷ Dolayısıyla, bölgenin güvenlik sorunlarının, zaman zaman farklılıklar gösterse de, temelde aynı coğrafi, sosyal ve ekonomik şartlara bağlı olarak sürdüğü anlaşılmaktadır.

Nitekim burada konu edinilen raporun yazıldığı yıllarda, Mehmed Reşid'den kısa bir süre sonra Lazistan sancağının da bağlı bulunduğu Trabzon valiliğine atanan Süleyman Nazif, Rize ve çevresinin bu tarihlerdeki durumuna bir yazısında şöyle değiniyor: *"Bin üç yüz yirmi yedi senesi Haziran'ında Trabzon vilâyetine memur olmuşdum. Lâzistan sancağının asayiş-i muhtel bulunduğunu ve Rize müftisinin katl edilmiş olduğunu gazeteler yazıyorlardı. Dâhiliye Nâzırı Halil [Menteşe] Bey'e müracaatla kifayetini -o vakit- zan etdiğim bir mutasarrıfın Lâzistan'a nakl edilmesini rica etdim. Nâzır Bey Hums mutasarrıfı Reşid Bey'in daha evvel tayin edilmiş olduğunu ve birkaç güne kadar Rize'ye muvasalatla işleri yoluna koyacağını beyan etdi. / Reşid*

12 Abdülhamit Kırmızı, Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908, Klasik, İstanbul 2007, s. 89-90.

13 Hüseyin Kazım Kadri, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım, Haz. İsmail Kara, İletişim, İstanbul 1991, s. 47, 52-54. XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca da kaçakçılığın varolduğu ve önlenemediği anlaşılmaktadır. Bkz Nazım Kuruca, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Rize'nin İktisadi ve Sosyal Durumu", 1. Rize Sempozyumu 16-17-18 Kasım 2006, Rize Valiliği, İstanbul Tunçel Ofset (ty), s. 155-156.

14 Halit Eken, Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları Kapancızade Hamit Bey, Yeditepe, İstanbul 2008, s. 104, 159.

15 Eken, age, s. 562.

16 Süleyman Beyoğlu, İki Devir Bir İnsan: Ahmet Faik Günday ve Hatıraları, Bengi, İstanbul 2011, s. 15-16.

17 Beyoğlu, age, s. 366-379, 394-396.

Bey benim Trabzon'a azimetimden az evvel mahall-i memuriyetine vâsıl olmuştu. Aradan bir, iki ay geçer geçmez livânın umûr-ı inzibâtiyesinde bir faaliyet, bir muvaffakiyet görölmeğe başladı. Birçok ashâb-ı cerâim meyanında müftinin katilleri de -içlerinde birisi maktul olarak- derdest edilmişdi. Bu maktul katilin Trabzon habshânesinde onbeş sene kürek cezasına mahkûm bir pederi vardı. Rize'nin oldukça maruf sekenesinden biri bu adama açık bir telgrafnâme yazarak (jandarmalar tarafından oğlunun vahşiyane idam olunduğunu) daha bir takım elfaz ve tabirât-ı mütecâsirâne müzevverâne ilâvesiyle işar etdi. Halbuki memurin-i inzibâtiye daire-i aidesinden sâdır olan ahz ü girift emrini infazdan başka bir hareketde bulunmamış ve en evvel mukavemetle uzun bir müsâdeme-i müsâlâhayı îka eden de yine katiller olmuştu. / Lâzistan'dan gelen haberler, livânın temin ve idâme-i asâyîşi için daha bir çok tedâbir ittihazına ihtiyaç bulunduğunu ifham ediyordu.”¹⁸

Süleyman Nazif yazısının devamında, konuyu yerinde incelemek üzere 28 Eylül 1911 Perşembe günü Rize'ye gittiğini belirtiyor. Burada ilk kez Mehmed Reşid'le karşılaştığını, uygulama ve tutumundan dolayı kendisini “kanunperest” bulduğunu belirttikten sonra şöyle devam ediyor: “Reşid Bey'in bu hareketi, mizac-ı maslahata ve hepimizin rızasına muvafık olmakla beraber, bana hüsn-i tesir etdi. Kanunun şekil ve ruhuna bu kadar hürmetkâr bir idare memurundan ahvâll ve mahall-i tabiyyede pek çok istifade olunabilir. Bunun içindir ki o vakit bir münasebetle Reşid Bey'i benden tezkiye etmiş olan Dâhiliye Nezâreti'ne hüsn-i şahadetde bulunmuşdum.

Emn ve inzibat emrindeki muvaffakiyetlerin sırf jandarma kumandanı binbaşı Mehmed Ali Bey himmetiyle olduğunu öğrenmekde teehhür etmedim. Ve hatta o ay zarfında vilâyet jandarma alay kumandanlığına terfii hususuna da delâlet etdim. Çatalca hattını Bulgarlar'a karşı müdâfaa ederken fevkalâde yararlıklar göstererek orada şehid düşen meşhur ve mağfur binbaşı Mehmed Ali Bey işte bu zâtdır. Çok değerli ve faziletli bir askerdi.”¹⁹

Süleyman Nazif'in görevine başlamasından itibaren Lazistan sancağındaki asayiş sorunlarıyla karşılaşması, bizzat sancağın merkezi Rize'ye giderek yerinde incelemelerde bulunması konunun önemini ön plana çıkarmaktadır. Nitekim konunun önemi mutasarrıf Mehmed Reşid'in bir süre sonra kendisine gönderdiği raporda da belirtilmektedir. Raporda adı geçen Jandarma Komutanı Mehmed Ali Bey hakkında Süleyman Nazif'in verdiği ayrıntı da dikkat çekicidir.

18 Süleyman Nazif, “Doktor Reşid”, Hadisat, 8 Şubat 1919. Ayrıca bkz. Bilgi, age, s. 167.

19 Süleyman Nazif, “Doktor Reşid”, Hadisat, 8 Şubat 1919. Ayrıca bkz. Bilgi, age, s. 168-169.

Rapora Göre Rize ve Çevresinde Güvenlik ve Adli Sorunlar

Mutasarrıf Mehmed Reşid Bey vilayete gönderdiği raporunun hemen başında, liva jandarma komutanından konuyla ilgili bir yazı aldığını ve bunun bir suretini ekte sunduğunu belirtmektedir. Nitekim Binbaşı Mehmed Ali Bey imzalı ve 7 Ekim 1911 tarihli olan bu yazı, Mehmed Reşid'in evrakı arasında yer almaktadır. Jandarma komutanının yazısı incelendiğinde, Mehmed Reşid'in raporundaki -özellikle jandarma teşkilatının güçlendirilmesi ve güvenlik önlemleriyle ilgili- bazı bilgilerin, bu yazıya dayandığı anlaşılmaktadır.²⁰

20 Lazistan Jandarma İkinci Tabur Kumandanı Binbaşı Mehmed Ali imzasıyla Mutasarrıflık makamına gönderilen ve Turan Muşkara özel arşivinden alınan yazının tam metni şu şekildedir:

"Lazistan Jandarma İkinci Tabur Kumandanlığı

Aded 185

Bih

Makam-ı Ali-i Mutasarrıfiye

Rize 24 Eylül sene [1]327

Defaatle belki her münasebetten istifade ile gerek makam-ı alinize gerek cihet-i askeriyeye ve gerekse jandarma kumandanlığına arz eylediğim veçhile memleketin hududa kurbiyeti arazisinin dağlık ve ormanlık bulunması ve ahalisinin izale-i cehalet ve huşuneti için şimdiiye kadar ciddi bir icraat ve islahat tatbik edilmemiş, ahali arasında devr-i cehaletten kalma bir takım adet ve ahvalin ref'i çarelerine bakılmaması ve bilhassa ilcaat-ı mevkî'ye ve ihtiyacat-ı mahalliyeye ile katiyyen mütenasib olmayan bir miktar ve şekilde jandarma istihdamı burayı bu hale getirmiştir. Daha yirmi gün evveline kadar Atine, Hopa, Rize, Of kazaları heyet-i umumiyesinin asayiş-i iki mülazım idaresinde yüz kırk nefere tevdi edilmişti. Bu mevcut bütün kaza ve nevahinin hapishanelerini bile muhafazaya kafi değildi. Üçyüz yirmi yedi senesi bütçesine göre taburun mevcudu ikiyüz on nefer kabul edilmiş ise de küçük zabitsiz cebhaneleri bozuk köhne martinle mücehhez olan ve yüz seksen neferden ibaret bulunan hal-i hazır kuvvetimiz mektebden efrad çıktıkça gönderilecek ve maruz ikiyüz on nefere iblağ edilecektir. Bu mevcudun altmış altısı mahpushaneler muhafazasıyla, aher neferleri kalemde vesair hidematda müstahdem olub Rize, Atine, Hopa kazalarının asayişine yüz on nefer kalmıştır. Kışadî mutasavver olan otuz dokuz karakola üçer dörder taksim edilecek olan şu mevcut avaneleri seksen altı neferden ibaret olan ve pusulası makam-ı alilerine takdim edilen onbir çetenin derdestleriyle diğer birçok mahkumun elde edilmelerine ne suretle muvaffak olunabilir. Mevcudumuzun böyle cüzi layetecceza kabilinden olması ve tesis-i inzibata muvaffak olunamaması ekseri müsella olan ahalinin fenalığa olan meyillerini tezyid ve bu husustaki kuvve-i maneviyelerini takviye etmekle katil, cani, asker firarilerinin de gündün güne tezyüdünü mucib olmuş ve ahalinin adet-ı salifelerine tabiatıyla bu gibi mücrimleri himaye ve vikaye etmeleri emniyeti büsbütün selb etmiş ve kamilen denecek derecede ahaliyi silahlandırmış ve bugün memleketi bir silah deposu haline koymuştur. İşte bir kangren halini alan bu yaraya herkes lakayd nazariyle bakmakta ve bütün devair namütenahi evrakı jandarmaya tevdi ederek nemelazım mesuliyet jandarmaya aittir diye seyirci kalmaktan başka birşey yapmadı ve yapmıyor. Kuvvetinin bu kadar azlığına karşı jandarma yine uyumamış geceyi gündüze katarak çalışmış ve hapishanedeki ikiyüzü mütecevaz canî katil mahkumini derdest etmiş ve ma-mülhakat onbeş daireden ibaret olan bir livanın umurunu tedvir eylemiş ve hiçbir evrak muamelesinin infazında tekasül göstermemiştir. Bunları arz etmekden maksadım ileride mesuliyet gelmesin gibi bir gayenin yolunu yapmak için değil. Emelim meseleyi bütün uryanlılığıyla göstermek ve bu yaranın tedavisi esbabının istikmalini bir defa da sizden rica etmektedir. Jandarma teşkilatının ikmaline değin (tedbir-i muvakkat olarak evvelce pusulası takdim edilen seksen altı mevcut gereği onbir çetenin tenkilî satvet-i hükümetin ibrazı ve ciddi bir icraat ikası için iki ay kadar bizimle müttehiden hakiki bir takibatda bulunmak üzere yüz neferlik bir nizamiye müfrezesinin kuvvetü'z-zahir olarak terfike delalet buyurulması) daimi olarak memleketin sükun ve salaha ilkasına yegane çare ise müteaddid defalar arz ettiğim veçhile birkaç tabur asker değil güzide ve memleketin ihtiyacıyla mütenasib bir jandarma kuvveti bulundurmamak ve kağıd üzerinde tebliğiyle iktifa edilen teşkilat-ı cedide ve icab eden mahallerde kuvvetli karakollar vücuda getirmek, bahren Sürmene'den Hopa'ya kadar seyr ile kayık ve gemilerle Rusya'ya firara muvaffak olan canî ve katillerin firarlarına ve her nevi kaçakçılığın menine hatime verdirmek üzere iki gantbot gezdirmekdir. Buna muvaffak olursanız cehalet yüzünden beyhude yere akmakta olan kardaş kanının kesileceğini canilerle mahkumların şu masum mıntika üzerinde dolaşamayacağından ve bütün umur-ı hükümetin mihver-i layıkında bir çelenk-i ceryanının temini muhakkak ve maruzdur.

Tabur kumandanı

Binbaşı

Mehmed Ali

Suret-i musaddakası leffen ve bütün livanın ihtiyacatından

ve esaslı bir takib ve tenkil lüzum ve ehemmiyetine

binaen makama yazılacak. Kaleme fi 25"

Mehmed Reşid, raporunun başlangıç kısmında göreve başladığı tarihten itibaren ilk dikkatini çeken şeyin sancaktaki güvenlik sorunu olduğunu belirtiyor ve bunun nedenlerini ilave ediyor. Bu nedenlerin başında, güvenlik güçlerinin nitelik ve nicelik olarak yetersiz olması dolayısıyla, devletin gücünü gösterememesi gelmektedir. Raporda livanın güvenliğinden sorumlu taburun acınacak bir halde olduğu, kadrosunun eksikliği yanında çoğunun nizam ve intizamdan uzak ve görevini yapmaktan aciz olduğu belirtiliyor ki bu durum jandarma komutanının yazısında da vurgulanmaktadır.²¹

Jandarma erlerinin tutum ve giyimleriyle halktan ayırt edilemediği, çoğunluğu yerli olan erlerin halkla yüzgöz oldukları, akrabalık ve dostluk ilişkileri yüzünden görevlerini yerine getirememelerinin ve güvenliği sağlayamamalarının normal olduğu belirtiliyor. Yeni gelenlerin de eskilerle birlikte bulunmalarından dolayı, aynı düzensizliğe uydukları da belirtiliyor. Jandarmanın eksikliği yalnızca davranış ve giyimle sınırlı değildir. Rapora göre, bozuk cephaneye ve eski silahlarla donatılmış olmaları da başarısızlıklarının nedenleri arasında yer almaktadır. Ayrıca eşkıya takibi ile görevlendirilen müfrezelerin, bazan cesaretsizlik veya isteksizlikten kasabadan biraz uzakta oyalandıktan sonra geri döndükleri ve direnemediklerini gerekçe gösterdikleri de belirtiliyor.

Mehmed Reşid raporda liva dahilinde gasb, katil, haneye tecavüz gibi olayların eksik olmadığını, yöneticilerin ise şikayet dinlemekten ve üzüntü beyan etmekten başka birşey yapamadıklarını belirtiyor ve günümüz ifadesiyle şöyle devam ediyor: *"Bu itiraf acı ve acıklı olmakla beraber inkar edilemez bir gerçektir. Eskiden olduğu gibi 'asayiş berkemaldir' teraneleriyle kendimi ve makamları aldatmaya yeltenmekten ise, gerçeği olduğu gibi görmeyi ve göstermeyi tercih ediyorum. Çünkü ancak bu sayede derde deva bulmak mümkündür."* Mehmed Reşid bu ifadeyle daha önceki ve sonraki yıllarda sergilediği gerçekçi tutumunu bu raporunda da sürdürmektedir.

Livanın adli teşkilatının yetersiz ve işlemlerinin bozuk olduğu, dolayısıyla adaletle iş görülemediğinden halkın adliyeye karşı güveninin kalmadığı belirtilmektedir. Suçların cezasız kalmasının, devletin otoritesine güveni sarstığı ve meşruti hükümetten beklentinin de karamsarlığa dönüştüğü vurgulanmaktadır. Bugünün ifadesiyle, *"halk derin ve ince düşünemez. Durumun gereğini, zaman ve çevreyi algılayamaz. Kendisini ezen, ürününü yiyen, babasını, kardeşini veya çocuklarını öldüren azıllara karşı hükümetten derhal*

21 Bkz. Dipnot 19.

adaletin uygulanmasını bekler ve bunda da haklıdır” diyen Mehmed Reşid, halkın içine düştüğü durumu özetlerken, yönetimin sorumluluğuna işaret etmektedir.

Raporda livanın adli teşkilatına başlanmakla beraber ıslaha muhtaç olduğu, suçluların yakalanamamasının ve tesadüfen yakalananların da ceza görmemesinin halkta hayal kırıklığı yarattığı, bu durumdan en fazla halk ve devlet zarar görürken, mütegalibe ve ayanın karlı çıktığı vurgulanmaktadır.

Liva dahilinde seksenden fazla mevcudu bulunan onbir çete bulunduğu, bunların köylerde adamları ve yatakları, kasabalarda da memur, esnaf, ayan ve eşraftan hami ve muhbirleri bulunduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla haklarındaki kovuşturmaların sonuçsuz kaldığı vurgulanmaktadır. Halkın da bu durum karşısında, devletin izniyle kendilerini silahla koruma veya başka yerlere göç etme isteğinde bulunduğu belirtiliyor. Bu acıklı durum karşısında, devletin iktidarını zalimlere göstermesi gereğine vurgu yapılıyor. Suçlulara karşı mücadelenin yapılamamasının, suça eğilimli olanları cesaretlendirdiği gibi, cahiller için kötü örnek olmasına da değiniliyor.

Mehmed Reşid, bu olumsuzlukların iki temel sebebi olduğunu söylüyor: Biri kan gütme geleneği, diğeri ise halkın silah taşınması. Dolayısıyla en küçük bir kızgınlığın bile cinayetle sonuçlanabildiğini söylüyor.

Mehmed Reşid bu iki sebepten ilkinin yani “kan gütme”nin ortadan kaldırılmasının zamana ve eğitime bağlı ve zor olduğunu, fakat ikincisinin yani silah taşınmasının ortadan kaldırılmasının ise daha kolay olduğunu belirtiyor. Bunun için ayrıntılarla açıkladığı 4 maddelik bir öneri sunuyor. Başlıklar halinde söylemek gerekirse bu öneriler şöyle sıralanabilir:

- 1- Güvenlik gücünü artırmak, daha etkili hale getirmek ve eşkıyalığı yok etmek.
- 2- Halkın elindeki silahları toplayarak, kolayca cinayet işlenmesinin önüne geçmek.
- 3- Eşkıyalığın yok edilmesi ve silahların toplanmasından sonra, Jandarma taburunu yenilemek, eğitmek ve donatmak, karakollar inşa etmek ve köy bekçileri atamak.
- 4- Adalet teşkilatını ıslah ederek halkın adliyeye ve adalete güvenini sağlamak.

Mehmed Reşid raporun sonunda, durum ve olaylar hakkında değerlendirmeye yapılırken biraz abartıya kaçılmış olabileceğini ve muhtemelen olumsuzlukların bu derecede olmayabileceğini vurgulayarak, olumsuzlukların mutlaka etkili önlemlerle ortadan kaldırılarak halkın korunması gerektiğini ekliyor. Ardından -bugünkü ifadeyle-, *“işini biraz büyük görüp daha esaslı ve kuvvetli çareler aramak, işini hafif görüp eksik önlemler almaktan her halde iyidir. Olumsuzluğu görmezden gelmek, kendimizi aldatmak ve o olumsuzluğun gerçekleşmesini istemektir”* diyor ve sunduğu hususların dikkate alınmasını ve -bayramdan (kurban bayramı 2-5 Aralık 1911) sonra ciddiyetle- uygulamaya başlanmasını istiyor.

Sonuç

10 Ekim – 2 Aralık 1911 tarihleri arasındaki yaklaşık 50 günlük bir zaman aralığında kaleme alındığı anlaşılan rapor, dönemin Lazistan mutasarrıfı Dr. Mehmed Reşid tarafından yine dönemin Trabzon valisi Süleyman Nazif'e sunulmuş olmalıdır. Çünkü elimizdeki metin, muhtemelen raporun müsveddesidir ve resmi metin henüz ortaya çıkmamıştır. Raporda sözü edilen Jandarma komutanı Binbaşı Mehmed Ali'ye ait olup, dipnotlarda verilen metin ise resmi yazıdır.

Eldeki veriler, raporun yazarı ve muhatapları hakkında kuşkuya meydan vermeyecek niteliktedir. Dolayısıyla, muhtemelen resmi olarak vilayet makamına sunulan bu raporun resmi nüshası elde bulunmadığı için, müsveddesini değerlendirmek bir eksiklik oluşturmamaktadır.

Rapordan ve biyografik bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, bu raporun yazıldığı tarihlerde Mehmed Reşid yaklaşık 3,5-4 aydır Lazistan mutasarrıfı olarak Rize'de bulunmaktadır. Bu süre zarfında karşılaştığı en önemli sorunların başında güvenlik ve adliye sorunları gelmektedir ve raporda anlatıldığı kadarıyla, yabana atılır cinsten değildir.

Lazistan sancağının Rusya sınırında bulunmasının güvenlik ve adli sorunları daha da ağırlaştırdığı anlaşılmaktadır. Eşkıyalık, kaçakçılık, gasb, haneye tecavüz, kan davası gibi sosyal ve iktisadi yönü bulunan bu sorunları çözmek için, güçlü bir güvenlik ve adalet örgütü ile aynı zamanda güçlü bir yönetim iradesine ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Sancaktaki bu sorunların çoğunun yeni olmadığı, ama resmi makamların kayıtsızlığı veya iktidarsızlığı dönemlerinde daha da arttığı, 1911 öncesi ve sonrasındaki örneklerle dayanarak söylenebilir. Fakat Mehmed Reşid'in yaklaşık 15 ay süren mutasarrıflığı döneminde bu sorunların çö-

zümü için, önce durum tespiti yaptığı ve sonrasında çözüm yolları belirleyerek uygulamaya geçtiği anlaşılmaktadır. Nitekim dönemin Trabzon valisi Süleyman Nazif'in, Mehmed Reşid'i başarılı bulduğunu belirtmesi de bunu onaylar mahiyettedir.

Mehmed Reşid raporunda, bölge halkının güvenlik sorunlarının vahim boyutlarını ele aldıktan sonra, günümüz ifadesiyle, *“Zaten her daim ve her vesile ile hükümetin en fedakar evlatları olduklarını isbat eden, alınının teriyle kazandığını vergi suretinde, yardım suretinde vermekten, hayatının en faal devresini ve gereğinde hayatını vatanının savunması için feda etmekten çekinmeyen bu mazlum, itatkar ve fakir ahaliyi, yüz bulmuş ve şımarmış birkaç azınlığın zulüm oyuncağı olmaktan kurtarmak hükümetin en önemli görevidir”* deme ihtiyacını da duymuştur.

Bu bakımdan rapor, bölgenin asayiş ve adli sorunlarını açıklıkla ortaya koyan, yönetenlerin çözüm önerilerini de içeren önemli bir belge kabul edilebilir. Ancak bu konuda, dönemin valisi Süleyman Nazif'in, Mehmed Reşid'in özellikle güvenlik konularında başarılı olduğunu vurgulayan sözlerinden başka, şimdilik ortaya konmuş bir bilgi bulunmamaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için, ayrı bir inceleme yapılması gereklidir. Rapor içerik itibarıyla, dönemin sosyal, ekonomik, adli ve güvenlik konularıyla ilgili çalışmalara kaynaklık edebilecek önemli bir metindir.

Ek: Rapor Metni

“Makam-ı Vilayete

Jandarma kumandanı tarafından verilen takririn bir sureti -şayan-ı dikkat ve ehemmiyet olmakla- leffen takdim kılınmıştır.

Buraya muvasalatımda en ziyade nazar-ı dikkatimi celb eden şey livada asayiş ve inzibatın pek muhtel olmasıdır. Bu hal bir çok esbabdan mütehadisdir: Biri-si ve birincisi kuvve-i zabitanın evsaf ve mikdarca matluba muvafik ve satvet-i hükümeti iraeve kafi bulunmamasıdır. Livanın inzibat ve asayişine memur tabur cidden acınacak bir haldedir. Mevcudunun na-tamam olmasından sarf-ı nazar, kısm-ı azamı nizam ve intizamdan bihaber, kıyafetleri düşkün, vazifelerini ifadan aciz efraddan ibaretdir. Mevcud jandarma efradını tavir ve kıyafetçe ahaliden tefrik etmek mümkün olamıyor. Ekserisi yerli, ahali ile yüzgöz olmuş, akraba ve taallukat ve ehlibba dolayısıyla evamir-i hükümeti hüsn-i ifa edememek mazere-tiyle malul olan bu efradın temin-i asayişe ve inzibata muvaffak olamamaları pek tabiidir. Teessüf olunur ki yeni gönderilen jandarmalar da eskilerle ihtilat ede ede -zaten görgüsüz ve mübtedi olduklarından- aldıkları intizam ve terbiyeyi ve kıya-fet-i mahsusa-i askeriyeyi gaib etmişler ve onlarla hemhal olmağa başlamışlardır.

Jandarma kumandanının takririnden anlaşıldığı vechile efradın cebhaneleri bozuk köhne martinlerle müsella olmaları kendilerinden beklenen hizmeti muhal kılmaktadır. Temin olunduğuna göre bazan takib-i eşkıya için gönderilen jandarma müfrezeleri, ya cesaretsizlikten veya gitmek istemediklerinden kasabadan biraz uzaklaşınca kendilerine bir aramgah bulmakda ve bir müddet sonra -mukavemet edemedikleri bahanesiyle- geri gelmekdedirler.

Liva dahilinde gasb, katil, mesakine taarruz gibi vukuat eksik olmuyor. Liva ve kaza hükümetleri müştekilerin şikayetlerini dinlemekden ve onlarla birlikde izhar-ı teessürden başka bir şey yapamıyorlar. Bu itirafacı ve acıklı olmakla beraber na-kabil-i inkar bir hakikatdır. Devr-i sabıkda olduğu gibi "asayiş berkemaldir" teraneleriyle kendimi ve makamata aldatmağa yeltenmekden ise, hakikati olduğu gibi görmeyi ve göstermeyi tercih ediyorum. Çünkü ancak bu sayede derde deva bulmak mümkündür.

Livanın teşkilat-ı adliyesi nakıs ve muamelatı bozuk olduğundan hakkaniyet ve adalet dahilinde iş gördürmek muhal ve bunun için ahalinin adliyeye karşı emniyetleri münselib olmuşdur. Tekerrür ve teaküb eden ceraim ve vukuatın failleri tutulamadığı ve bunlara karşı bir ceza-yı müessir tertib edilemediği için hükümet-i icraiye nin nüfuz ve satvetine karşı da itimad münselib [2] olmağa yüz tutdu ve inkılab akabinde hükümet-i meşruta-i meşruayı büyük büyük ümidlerle alkışlayan ahaliye yeis gelmeğe başladı. Ahali derin ve dakik düşünemez. İcab-ı hali, zaman ve muhiti idrak edemez. Kendisini ezen, mahsulünü yiyen, babasını kardaşını veya evladını öldüren eşirraya karşı hükümetden derhal adaletin tatbik edilmesini bekler ve bunda da haklıdır.

Gerçi livanın teşkilat-ı adliyesine başlanılmış; vazifeperver ve gayur yeni müddei-i umumi muavininin faaliyeti birçok su-i istimalata sed çekmiş ise de müntehib ve bahusus "yerli" azadan, aza mülazımlarından ve yerli katiblerden tathir olunamayan daire-i mezkure henüz matlub dereceye gelmemiştir. Kazalarda ise adliyeler cidden muhtac-ı tensik ve ıslahdır.

Bir taraftan ceraim-i müteaddide failleri jandarmanın aczi veya noksanı neticesi olarak derdest olunamaz ve diğer taraftan "saye-i tesadüfle" ele geçenler hakkıyla muhakeme ve mahkum edilmezlerse ahalinin hükümete ve adliyeye karşı münkesirü'l-itimad olmaları mazur görülmez mi? Bu hallerden en ziyade mutazzar olanlar ahali ile hükümet, en ziyade müstefid olanlar da öteden beri ahalinin sırtında yaşamağa alışan mütegalibe ve ayandır. Eşkıya ve hamilerinin şerrinden ihtirazen ihbar ve şikayete cesaret edemeyen köylülerden vukuubulan hafı tereshühata nazaran köylerde şakilere yataklık eden köy müteneffizleri eşkıya kuvvetine istinaden köylülerin emval ve emlakini tehditle ve cüz'i bir meblağ mukabilinde gasb etmekte veyahud ahaliyi virgüye bağlamaktadırlar. Liva dahilinde dolaşan seksan küsur mevcudlu onbir çetenin köylerde padaş ve yatakları olduğu gibi ka-

sabalarda memurlardan, esnafdan, ayan ve eşrafdan birçok hami ve muhbirleri vardır. Bunun için hükümet tarafından bir mahalle bir kuvvet sevk olunduğu vakit hükümet ve kasabadaki muhbir ve hamiler vesait-i mahsusa ile alakadarları haberdar ediyorlar. Bu münasebetle bazan ciddi yapılan takibat da semeresiz kalıyor.

Buraya muvasalatımdan beri müracaat eden köylülerin teellüm ve tazallumları hakikaten pek acıklıdır. Malından ve canından emin olamadıkları için işinden gücünden el çekmiş olan bu biçareler "hükümet bizi himaye edemeyecekse ya bize müsaade etsin husemamıza silahla mukabele edelim yahud terk-i dar u diyarla başımızı kurtaralım" diyorlar.

Ahaliye müdafaa ve mukabele salahiyetini vermek veyahud terk-i diyar etmesini tavsiye [3] etmek pek acıklı bir itiraf-ı acz demek olacağından hiçbir vakit kabul olunamaz. Fakat gördüğü tazyik ve tehdid sebebine Rusya'ya, şuraya buraya kaçmağa; yahud köyünde ve hanesinde nim bir mahbusiyet hayatı geçirmeğe; emval ve emlakinin hakk-ı tasarrufundan istifade edememeğe; bir iki saat mesafede bulunan merkez-i hükümete gidüb halini anlatamamağa; gitse bile gece vakti başka bir yere gidiyor görünerek ve mücrimler gibi ihtifa ve muhafaza-i hayatı için şikayetinin hiçbir kimse tarafından duyulmamasını tazarru ve istirham ederek arz-ı hal etmeğe mahkum ve mecbur olan mağdurine karşı birşey yapmak; hükümetin mevcudiyet ve iktidarını zalim ve mazlumlara anlatmak ve göstermek lazımdır.

Merkez-i livaya bir saat ve hatta yarım saat mesafede cinayet ika' olunuyor da fıkdan-i vesait sebebine canileri derdest ve tedib mümkün olamıyor. Hükümet tarafından aranılan asker kaçağı, kutta'-i tarik, cani birçok eşhas liva, kaza ve nahiyeye merkezlerinin pek yakınında dolaşdıkları halde haklarında ciddi takibat yapılamadığından cesaretleri artıyor ve fenalığa istidadı olan cühelaya su-i emsal ve imtisal oluyorlar. Hele kasabatda bile, evlerin bağçe aralarında ve dağ yamaçlarında müteferrik ve müteferrid inşa olunmaları fıkdan-ı vesaitte inzimam ederek temin-i inzibatı müşkil kılmaktadır. Bunun için vakitli vakitsiz silah atmanın önünü almak mümkün olamıyor. Kasabanın en mühim noktalarında tesisi arzu edilen polis ve jandarma karakolları havalesi ve tahsisatı bulunmadığı için vücutta getirilemedi. Değil bu mevaki'de hatta merkez-i livada polis ikamet ve iskanlarına elverişli bir mahal bile yoktur. Hükümetin en mühim uzuvları olan polis ve jandarma bu kadar eyreti teşkilat olursa bunlardan ne semere beklenilir.

Tasvir olunan ahvalin saikleri ikidir: Biri zulmet cehaletle gözleri kapanmış, iyi ve fenayı tefrikden aciz ahalinin eskiden beri meluf oldukları kan güdmek adetine ibtilaları; diğeri umumiyetle ahalinin muhtelif silahlarla müsellaah bulunmaları ve ufak bir hadise ve tehevürün cinayete istihale edebilmesindeki suhulet. Birinci saikin def ve izalesi zamana ve maarifin intişarına mütevakkıf ise de hükümetin satvet ve heybetiyle tadil ve tahfifi mümkün; ikinci saikin def ve izalesi ise pek kolaydır. [4]

Bu babda ittihaz ve icrasını ehem ve elzem gördüğüm tedabiri bervech-i tahrir arz etmek isterim:

1- *Liva dahilinde asayiş ve inzibatı iade ve temin için en evvel yapılacak şey iki üç taburluk bir kuvve-i nizamiye ile ve birkaç yerden başlamak üzere eşkiyanın takibi ve tenkilidir. Bunun için Rumeli'nde çeteler takibatında hüsn-i hizmet etmiş bazı zabitanın vilayet harici ahalisinden olmak üzere gönderilecek taburlara terfiki lazımdır. Çetecilik bir sanat olduğu gibi onları takib ve tenkil de bir sanat-ı mahsusadır. Saniyen bu hususda gayret ve iktidarı görülmüş zabitanın müracaatı zaruridir. Bunlara terfik edilecek jandarmaların kılâğuzluğunda bir dereceye kadar hizmetleri görülebilirse de asıl kılâğuzluk vazifesini eşkiyadan canı yanmış, yahud evvelce eşkiyalıkta bulunmuş iken ıslah etmiş ve memleketin her yerini tanır eşhasa ihale etmelidir. Kuvvetli takib kolları tarafından takib edilerek katl edilenlerin münasib mahallerde teşhiri ve derdest olunanların da serian muhakemeleri icra olunarak en mühimlerinin ibret-i müessire olmak üzere salb ve idamı büyük bir hüsn-i tesir hasıl edecektir.*

2- *Ahali nezdinde bulunan silahların derci de fevkalade haiz-i ehemmiyetdir. Malum-ı samileridir, ahali müsellah bulunan biladda fevri ve tehevüri cinayet ziyade olur. Bu da alet-i cinayetin sehlü'l-istimal bulunmasından ileri gelir. Münazaa ve tehevür esnasında cürm ikama bir vasıta ve alet bulunmazsa hiddet ve şiddet sükunet bulur. Taammüd ve tasrih ile ika edilen cinayet ise pek nadirdir. Vakıtlı vakitsiz silah atmaya eğlence; cüzi bir sebeble muhasımını cerh ve katl etmeyi merdlik zan eden cühelanın elinde silah bırakmak gibi mugayir-i siyaset ve hikmet bir şey olamaz. Rumeli'nde silah toplanmasının bais olduğu bazı uygunsuzluklar ve neticedeki muvaffakiyetsizlik nazar-ı itibara alınarak burada bunun tatbik ve icrasını mahzurlu veya faidesiz görmek caiz olamaz. Rumeli'nin ahval ve teşkilatı Lazistan'a mukayyes değildir. Bir takım amal takib eden anasır-ı muhtelif ve o amali besleyen ve oşayan hükümat-ı mütecevire ve her taraf-ı açık olan uzun bir hudud silah dercini eşkal ettiği gibi bazı cihetlerde fenalığı bile görülmüştür. Çünkü Anasır-ı Hristiyaniye pek kolaylıkla muhtelif esliha ve hat-ta bombalar tedarik edebildiklerinden ve resmen çeteler hududlardan serbest serbest girüb işgal ve ihtilal ettikleri köylüler sayesinde ihtifa ve icra-yı habasete muvaffak olduklarından bu gibi menabi' ve vesaitden mahrum kalan ve kendilerini müdafaa-yı mahsus silahdan mahrum kalan Anasır-ı İslamiye pek çetin [5] bir mevki'de kalmışlardır. Bunun için Hükümet-i Osmaniye silah dercine rağmen tenkil ve takib-i eşkiya maksadıyla müteaddid ve kuvvetli müfreze-i askeriyeler gezdirmekte muztarr kalmışdır.*

Lazistan'da ise ahali mütecanis ve kasabalarda bulunan cüzi Rum unsuru müstesna olmak üzere umumiyetle Müslim olduğundan Rumeli'ndeki mahzur

burada olmadığı gibi silahların dercinden sonra Rusya hududunun münasib mahallerinde jandarma karakollarının tesisi ve bahren vukua gelecek her dürlü kaçakçılığa karşı Karadeniz Sevahil-i Osmaniye'sinde muhafız vazifesini görecek iki ganbotun biri Rize'yi ve diğeri Sinob'u merkez tutmak üzere sık sık dolaştırılması temin-i maslahata kafidir.

Takib-i eşkıya için gönderilecek taburlar bu derc-i silah vazifesini de ifa edebilir. Meseleyi büsbütün kolaylaştırmak ve bir an evvel neticelendirmek için muvakkaten ya Çeteler Kanunu'nun tatbiki ve divan-ı [harb] teşkili pek muvafikdir. Bu sayede birkaç ay zarfında mevcut çetelerin bir kısm-ı mühimi tenkil ve izale olunacak ve kalanları da burada barınamayacaklarından hududdan harice firara muztarr olacaklardır. Diğer taraftan satvet-i hükümeti gören bazı sebükmagzların cesareti kırılacağı gibi en küçük bir sebeble istimaline alıştıkları silahları ellerinden alınmış olacağından adi bir vesile ile ika'-ı cinayet müşkil ve nadir olacaktır. Çeteler Kanunu'nun verdiği salahiyyete istinaden hükümet, kasaba ve karyelerde eşkıya ve eşirraya yataklık, muhbirlik, hamilik eden bazı mütegalibe ve müteneffizini -delail-i kafiyyeye istinaden- tedib veya tagrib edeceğinden fukara-yı ahali ve hususiyle köylüler senelerden beri mallarına ve canlarına musallat ve mütecaviz olan eşirradan halas bulacaklar ve hükümet-i seniyyeyi baba, hami ve muhlis suretinde görüb takdis edeceklerdir. Zaten her daim ve her vesile ile hükümetin en fedakar evlaları olduklarını isbat eden, alnın teriyle kazandığını vergi suretinde, iane suretinde vermekden, hayatının en faal devresini ve icabında hayatını vatanının müdafaası için cerh ve feda etmekden çekinmeyen bu mazlum, muti ve fakir ahaliyi yüz bulmuş ve şırmış birkaç şeririn baziçe-i zulm ve tagallübü olmakdan kurtarmak hükümetin en necib bir vazifesidir. Ve samilerine suret-i mutlakada temin ederim ki burada silah dercinden memnun olmayacaklar, ancak hal-i hazırın devamından menfaat bekleyen birkaç kişiye münhasır kalacaktır. [6]

3- Bu vechile ve bir kuvve-i kafiye ile tenkil-i eşkıyaya ve temin-i inzibata ve derc-i eslihayı muvaffakiyet hasıl olduktan sonra netice-i müstahsilenin idamesi için de bazı ciddi tedabir ittihazı elzemdir. Şöyle ki: Bervech-i bala arz edildiği vechile livanın jandarması evsaf ve mikdar itibariyle muhtac-ı teemmül bir halde bulunduğundan bunun ıslahı ve nevakısının ikmali nazar-ı itibara alınmalıdır. Tabur mevcudu -eskiden kalma yaşlı, kıyafeti düşkün vazifesinden bibehre olanlar ihrac edilmek şartıyla- hadd-ı azamiye iblağ edildikten sonra kazalarda, nevahide ve karakollarda emr-i kumandayı deruhde edecek zabıt ve küçük zabıtların hüsn-i intihabına ehemmiyet vermelidir. Liva jandarma kumandanı biraz müsinn, battiü'l-hareke olmakla beraber namuslu ve hüsn-i niyetle mücehhez olduğundan iyi bir maiyyet bulursa kendisinden hizmet beklenilir ümidindeyim. Fakat taburun şimdiki bölük ve takım kumandanları katiyyen burada iş göremezler. Bazıları asayiş o kadar muhtel olmayan yerlerde ifa-yı vazife edebilirlerse de hiçbirisi

Lazistan livaası gibi faaliyet, cesaret, mahrumiyet ve meşakkate tahammül, gayret gibi birçok hasais ve hasaili icab etdiren bir mahalde jandarma vezâifini hakkıyla ifa edemezler. Hele çavuş, onbaşı gibi karakol amirliğini ifa edecek hiçbir küçük zabıt yoktur demekle mübalağa etmemiş oluyorum. Çünkü bunlar -müfrez ve merkezden baid mevakide müstakilen ifa-yı vazife edebilmeleri için- muktezi malmat-ı kanuniyeye vakıf ve maiyetindeki efrada bir zabıt kadar infaz-ı nüfuza muktedir olmalıdırlar.

Jandarma taburunun efrad ve zabitanını bu vechile ikmal ve ıslah, kendilerini iyi beslemek ve iyi giydirmek suretinde meshun mükemmel esliha ve cebhane ile teslim etdikden sonra hududda veya livaanın en mühim geçid ve mevakiinde ve bazı büyük ve mevkien ehemmiyetli karyelerde kuvvetli karakollar vücuda getirmeli. Bunların kuvvetü'z-zahiri olmak üzere de köylerde -köylerin cesametlerine göre- bir veya müteaddid köy bekçileri ikame olunmalıdır. Bekçiler, ahalinin hükümetçe takdir edilecek muavenet-i nakdiye veya ayniye [ile] inzam ve iâşe olunacakları gibi hükümetin irae edeceği kıyafet veya alamet-i mahsusayı ve bu babdaki emir mucebince hükümetin vereceği silahı hamil olacaklardır. İcab ederse bu babdaki mülahazat-ı acizanemi ayrıca [7] arz edilmek üzere tastirinden sarf-ı nazar ediyorum.

4- Ahalimizin adliyeye karşı itimadları pek zaifdir. Bu en ziyade eşraf-ı mütegalibenin veya metbualarının mahkeme azalıklarında, aza mülazımlıklarında, hele teşkilat-ı kadime vechile kaza müstantik ve muavinliklerinde, mahkeme kاتبliklerinde bulunarak ya hatıra riayeten veyahud cem'-i nü kud hırsına itbaen bilcümle dava ve mesalihin hak ve adalet haricinde hal ve ruyet edilmesine ve hiç olmazsa senelerle işi sürüncemede bırakarak müddei veya müddei-i aleyhümlerin itlaf-ı servet ve izae-i vakit etmelerine sebep olmalarından ileri gelmiştir. Hele dışarıdan gelen rüesa ve memurini de kendileriyle hemhal veya gafil görecektür larsa bu haşeratın adalet namına yapmayacakları cinayet ve haksızlık kalmazdı.

Lazistan sancağı da ahval-i adliye itibariyle ahval-i mebhuse dahilinde bulunduğundan birçok hususatda ahali hakkının zail olduğunu gördüğü halde muhakemeye müracaatdan ictinab ediyor ve çünkü ihkak olunmayacağına kani bulunuyordu. Yakında buraya tayin olunan müddei-i umumi muavini cidden şayan-ı takdir bir gayretle adliyenin gaib olan itibarını iadeye başlamış ise de, reisi vücadca rahatsız; aza ve aza mülazımları henüz itmam edilmemiş olduğundan istenilen neticeye vüsul mümkün olamamıştır. Muhakkak ve kat'i suretde arz edeyim ki her yerde ve hususiyle buralarda bütün azayı ve hatta zabıt katiblerini dışarıdan tayin ve izam etmek selamet-i memleket namına lazımdır. Bu fikrim devair-i saire müstahdeminine ve hiç olmazsa muamelat ile en ziyade meşgul olanlara teşmil olunabilir ve muhasenatı nakabil-i inkardır.

Teşrih-i ahval ve vakayi' hususunda ihtimal ki biraz mübalağa ihtiyar olunuyor

ve ihtimal ki fenalık söylendiği derecede değildir. Fakat fenalığın mevcudiyetini muhakkak müessir tedabir ittihazıyla eşirranın tedibi ve ahalinin muhafazası hükümet için bir vazifedir. İşini biraz büyük görüb daha esaslı ve kuvvetli çareler aramak işini hafif görüb nakis tedbirler ittihazından her halde iyidir. Fenalığı görmemezlikden gelmek kendimizi aldatmak ve o fenalığı irade etmektedir. Binaenaleyh maruzatım nazar-ı ehemmiyete alınarak bayramdan sonra kemal-i ciddiyetle icraata başlanmak üzere şimdiden icabının [...]"

Kaynaklar

Arşiv: Mehmed Reşid Şahingiray'ın torunu Turan Muşkara özel arşivi.

Kitap, Makale ve Resmi Yayınlar

- Baykara, Tuncer, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş: Anadolu'nun İdari Taksimatı**, C. I, TKAE, Ankara 1988.
- Beyoğlu, Süleyman, **İki Devir Bir İnsan: Ahmet Faik Günday ve Hatıraları**, Bengi, İstanbul 2011.
- Bilgi, Nejdet, **Dr. Mehmed Reşid Şahingiray'ın Hayatı ve Hatıraları**, Akademi, İzmir 1997.
- Demirci, Süleyman - Hüseyin Saraç, "XIX. Yüzyılda Trabzon Eyâleti'nin İdarî Birimi Olarak Atina/Pazar Kazâsı", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 27 (Aralık 2012).
- Eken, Halit, **Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları Kapancızade Hamit Bey**, Yeditepe, İstanbul 2008.
- Hüseyin Kazım Kadri, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım**, Haz. İsmail Kara, İletişim, İstanbul 1991.
- Karakaş, Şuayb, **Süleyman Nazif**, KTB, Ankara 1988.
- Karpat, Kemal H., **Ottoman Population 183-1914 Demographic and Social Characteristics**, Wisconsin 1985
- Kırmızı, Abdülhamit, **Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908**, Klasik, İstanbul 2007.
- Kuruca, Nazım, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Rize'nin İktisadi ve Sosyal Durumu", **1. Rize Sempozyumu 16-17-18 Kasım 2006**, Rize Valiliği, İstanbul Tunçel Ofset (ty).
- Küçükuşurlu, Murat, "Türkiye'de Livaların Vilayete Dönüştürülmesi", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 5/10 (Güz 2009).
- Sâlnâme Sene 1266.**
- Sâlnâme Sene 1268.**
- Süleyman Nazif, "Doktor Reşid", **Hadisat**, 8 Şubat 1919.
- Trabzon Vilayeti Salnamesi 1321 Sene-i Hicriyesine Mahsusdur**, Trabzon Vilayeti Matbaası.

TEOMAN ERGÜL'ÜN KALEMİNDEN TÜRK BASININA YANSIYANLAR

*Meltem ÖNDER**

Giriş

Toplumların gelişme ve ilerlemesinde aydınlar büyük bir rol oynamaktadır. Hem kendi uzmanlık alanında ürettikleri hem de diğer alanlarda ortaya koydukları özgün eserlerle öne çıkan bu çok yönlü kişilikler, toplumlar için birer kılavuz niteliğindedir. Çünkü sahip oldukları düşünceler ve gerçekleştirdikleri faaliyetler, o toplumun gelecekte karşılaşılabileceği zorluklara ilişkin ipuçları ve öneriler içermektedir. Bu ipuçlarını yakalayıp önerileri değerlendiren toplumlar, hem kendi ülkeleri hem de insanlık adına atılacak önemli adımların baş rol oyuncusu olurlar.

Türk toplumu da geçmişten günümüze pek çok değerli aydın yetiştirmiştir. Bu makalenin konusunu oluşturan Teoman Ergül de hukukçu, araştırmacı, tarihçi ve yazar kimlikleri ile bir aydın olarak kendisinden beklenilene fazlasıyla yerine getiren bir kişidir.

22 Mart 1937 tarihinde İstanbul'da doğan Teoman Ergül, babasının memuriyeti dolayısıyla ilkokulu Muş, Bitlis ve Erzurum'da, ortaokulu Kırşehir'de, liseyi Diyarbakır ve Zonguldak'ta okumuş ve 1959 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. Askerliğinden önce Eskişehir ve İstanbul barolarında avukatlık stajını yapmıştır. 1960 yılında vatani görevini tamamladıktan sonra İstanbul'da hakimlik stajına

* Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilimdalı, Doktora Öğrencisi (meltem_onder@yahoo.com).

başlamış ve ardından Kızıltepe Cumhuriyet Savcılığı (1962-1964), Gördes Cumhuriyet Savcılığı (1964-1970) görevlerinde bulunmuştur. 1970 yılında kamu görevinden istifa edip eşi Kamuran Nedret Hanım ile Salihli'de serbest avukatlık yapmaya başlamıştır. 1972 yılında siyasi hayata atılıp CHP İl Disiplin Kurulu üyeliği ve Kurultay üyeliği yapmış; 1973 ve 1977 genel seçimlerinde CHP Manisa milletvekili adayı olmuştur. Siyasi hayata uzun süre ara verip 1984 yılında Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu üyeliğine seçilmiş ve bu görevi 1993 yılına kadar sürdürmüştür. Ara verdiği siyasete 1995 seçimlerinde DSP Manisa milletvekili adaylığı ile tekrar geri dönmüştür. 1996 yılında seçildiği Manisa Barosu Başkanlığı görevini 2000 yılında tamamlamıştır. Daha sonraki yıllarda Türkiye Barolar Birliği Başkan Danışmanlığı ve Türkiye Barolar Birliği Dergisi Genel Yayın Yönetmenliği'ni sürdürmüştür.¹

Teoman Ergül, eğitim hayatının ilk yıllarından itibaren yoğun mesleki vazifeler içinde bile her daim yazın ve yayın dünyasında yer almış; pek çok eser vermiştir. Çalışma alanlarına göre bu eserler; hukuk, tarih, edebiyat ve siyaset başlıklarında sınıflandırılabilir. Yayınlanmış eserlerinden bazıları şunlardır:

Hukuk Alanındaki Çalışmaları²

Türk Seçim Yasaları³, Anayasal Düzenimizin Geçirdiği Aşamalar⁴, Başkanlık Sistemi⁵, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları⁶, "Medeni Kanununun 651. Maddesi Hakkında"⁷, "Affin Kapsamını Anayasa Mahkemesi Tespit Edecektir"⁸, "Kalkınmanın İlk Şartı"⁹, "Not Çıkmaz"¹⁰, "Savunmanın Teori ve Uygulaması"¹¹, "Şeriat, Laiklik ve Anayasacılık"¹², "Ceza Yargılama Yöntemi"¹³, "Savunmanın Ulusal ve Evren-

1 http://www.idefix.com/kitap/teoman-ergul/urun_liste.asp?kid=7258, (Erişim Tarihi: 05.01.2016).

2 Teoman Ergül'ün hukuk alanında yetmiş yakın makalesi, on sekiz adet basılı kitabı bulunmaktadır. Burada bazılarının örnekler verilmiştir. Ayrıntılı bilgi bkz., Bünyamin As, "Hukukçu-Yazar Teoman Ergül'ün Yaşamı ve Salihli Konusundaki Eserleri", *Krallardan Efelere Salihli Sempozyumu Bildirileri* - 3, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, Ekim 2013, s. 109-115.

3 Ortak Çalışma, Der. A. Şahap Algan, Gediz Matbaası, Manisa, 1965.

4 Ankara, 1981.

5 Yay. Haz. Av. Teoman Ergül, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Şen Matbaa, Ankara, Nisan 2005.

6 Ortak Çalışma, Avrupa Konseyi ve TBB Yayını, Ankara, 2008.

7 *Adalet Dergisi*, Kasım-Aralık 1963, Sayı: 11-12, s. 1279-1292.

8 *Cumhuriyet Gazetesi*, 26.07.1966, s. 2.

9 *İşçinin Sesi Dergisi*, 1965.

10 *Hukuk Dergisi Yargı*, Nisan 1968, Sayı: 2, s. 76-79.

11 *Ankara Barosu Dergisi*, 1990, Sayı: 4, s. 591-599.

12 *Tartışma*, Sayı: Şubat-Mayıs 1979, s. 13-16.

13 *Arayış*, 10.10.1981, Sayı: 34, s. 18.

sel Boyutları"¹⁴, "*Anayasa Taslağı Üzerine Düşünceler*"¹⁵, "*Jürili İtham Sisteminin Tarihimiz ve Hukukumuzdaki Kökleri Üzerine Bir İnceleme*"¹⁶, "*Yargıda "Olanlar", "Olmaması Gerekenler*"¹⁷, "*Laiklik İlkesinin Korunması ve Yaşatılması Üzerine Düşünceler*"¹⁸, "*Terör, Demokratikleşme ve Hukuk*"¹⁹, "*Anayasa Mahkemesinde Avukatların Temsili Sorunu*"²⁰, "*Türkiye İçin Nasıl Bir Anayasa*"²¹, "*Ağaçları Saymak, Ormanı Gezmek*"²², "*Türk Yargısının Baş Sorunu Adalet Bakanlığı*"²³, "*Türk Ceza Kanunu Ön Tasarısı*"²⁴, "*1982 Anayasasının Getirdiği Hukuk Düzeni ve Alternatifleri*"²⁵, "*Demokratikleşme, İnsan Hakları ve Hukuk Devleti Bağlamında Avukatlık Mesleği*"²⁶.

Tarih ve Edebiyat Alanındaki Çalışmaları

*Salihli Tarihi*²⁷, *Sardis/Salihli Kaynakçası*²⁸, *Mitolojide Manisa*²⁹, *Kurtuluş Savaşı'nda Manisa (1919-1922)*³⁰, *İşgal:"Padişah Efendimizin Konukları"*³¹, *Bekleyiş ve Zafer: "Nerede Kemal'in Askerleri?"*³², *Antik Uygarlıkların Mirasçısı Bir Kentin Özgün Tarihi*³³, *Anadolu Uygarlığı'nın Görkemli Simgesi Sardis*³⁴, *Altının Laneti*³⁵, *Nurbanu*³⁶, *Selim ile Nurbanu*³⁷, *İ'la*³⁸, *Yuvasında Aılanan Şahin*³⁹, *Vahdettin-Mustafa Kemal Ekseninde Milli Mücadele*⁴⁰.

14 *Balkesir Barosu Dergisi*, Aralık 1982, Sayı: 11, s. 31-37.

15 *Sanat Edebiyat*, Eylül 1982, Sayı: 16, s. 6-16.

16 *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 1989, Sayı: 5, s. 715-744.

17 *İzmir Barosu Dergisi*, Ocak 1986, Sayı: 1, s. 3-19.

18 *Manisa Barosu Dergisi*, Ocak 1987, Sayı: 20, s. 47-53.

19 *Agd*, Ocak 1994, Sayı: 48, s. 27-30.

20 *Açık Sayfa*, Nisan 1998, Sayı: 13, s. 11-13.

21 *Türkiye Barolar Birliği Uluslararası Hukuk Kurultayı 9-13 Ocak 2001*, Ankara 2001, s. 970-979.

22 *Dersdest Dosya*, Sayı: 2, s. 8-9.

23 *Güncel Hukuk*, Aralık 2004, Sayı: 12/2, s. 10.

24 Adana Barosu tarafından düzenlenen panel, 4 Nisan 1987, Adana.

25 Bursa Barosu tarafından düzenlenen panel, 13 Ocak 1990, Bursa.

26 İstanbul Barosu tarafından düzenlenen sempozyum, Antalya 25-29 Ekim 1995.

27 Tanık Matbaacılık, İzmir, 1982.

28 Şafak Basım, Manisa, 1986.

29 Emek Matbaacılık Tic. A.Ş., Manisa, 1988.

30 Manisa Kültür Sanat Kurumu Yayını, Kasım 1991, İzmir.

31 İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2005.

32 İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2007.

33 Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, 1992, İzmir.

34 Kitap Atelyesi Yayınları, Ankara, 2007.

35 İnkılap Kitapevi, Anka Basım, İstanbul, 2002.

36 İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2000.

37 İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2001.

38 Sayfa6 Yayınları, 2011.

39 Senaryo, Kitap Atölyesi, 2012.

40 Akılçelen Kitaplar Yay., Ankara, 2013.

Siyaset Alanındaki Çalışmaları

*Sosyal Demokraside Ayrışma Yılları (1979-1985)-Sosyal Demokratların On Yılı, C.I*⁴¹

*Sosyal Demokraside Bölüşme Yılları (1986-1991)-Sosyal Demokratların On Yılı, C.II*⁴²

Teoman Ergül'ün Yayın Dünyasındaki Yazıları

Yaşamı boyunca kıymetli eserler veren böyle bir insanın yazılarını değerlendirebilmek için öncelikle onun fikir dünyasını algılamak gerekir. Her birey gibi Teoman Ergül'ün de fikir dünyanın şekillenmesine etki eden olaylar ve bu olaylarda öne çıkan kişiler olmuştur. Bu kişiler ve onlarla kurduğu ilişkiler kendisinin küçük yaşlardan itibaren okuma yazma alışkanlığı kazanmasına ve basım yayın faaliyetlerine yönelmesine neden olmuştur.

Hiç kuşkusuz bu kişiler içerisinde en başta gelenler, annesi ve babasıdır. Memur olan babası Niyazi Bey ile öğretmen olan annesi Zehra Hanım'ın eğitimi birer insan olmaları, Teoman Ergül'ün iyi bir evlat olarak yetişmesinde büyük rol oynamıştır. Babası Niyazi Bey, lise yıllarında edebiyat ve şiirle ilgilenmeyi seven bir öğrenci olup bazı yayın faaliyetlerinde bulunmuştur. Annesi Zehra Hanım ise oğluna daha okula başlamadan okuma yazma öğretmek için çaba sarfetmiştir.⁴³ Dolayısıyla kendisinin okuma ve yazma alışkanlığını kazanmasında ailesinin rolü yadsınamaz.

Anne ve babasının dışında, babasının hemşerisi kitapçı Kemalettin Bey de okuma yazma alışkanlığı kazanmasında etkili olan bir diğer kişidir. Onun kendisi üzerindeki etkisini Teoman Ergül şöyle açıklamaktadır:

“Babamın hemşerisi, ancak birbirinden pek fazla hazzettiklerini sanmadığım, asıl mesleği öğretmenlik olan kitapçı Kemalettin Şenocak anılarım arasında önemli bir yer tutar. O gelmeden önce kırtasiye ihtiyaçlarımla birlikte kitap isteklerimi de Belediye Başkanı'nın oğlu sınıf arkadaşım Erhan'ın ağabeyi Ali Baytok karşıladı. Sonraları Kemalettin Ağabey'in kitapçı dükkanından çıkmaz oldum. Sanırım kiralık kitap da veriyordu. Ama ben hemşerilik hakkımı kullanıyordum, hiç para verdiğimi hatırlamıyorum. Şinasi'den Hüseyin Rahmi'ye, ne bileyim Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet

41 Gündoğan Yayınları, İstanbul, 1995.

42 Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2000.

43 Teoman Ergül, “Yetmiş Yıl Önce Başlayan İlk ve Orta Öğretim Sürecinden Akılda ve Fotoğraflarda Kalanlar”, *Kebikeç*, 2013, Sayı: 36, s. 53-55.

Rauf'a kadar bütün türk yazarları ile on ciltlik "Pardayanlar'ı", üç ciltlik "Lükres Bordiya"yı, "Madam Bovary"yi, Fransız – Hugo, Balzac, vs. - ve Rus klasiklerini – Dostoyevski, Tolstoy, Gorki, Puşkin gibi- daha nice kitabı o günlerde okudum. Henüz sol kitaplar furyası başlamadığı için doğu ve batı klasikleri ve macera kitapları bize yetip de artıyordu. Geceleri elektrik olmadığı için gaz lamnası ışığında yatağında sabahlara kadar okurdum. O çağda bu kadar kitap okumanın yararlı mı yoksa gereksiz mi olduğuna karar veremiyordum. Tek tesellim, "kültürün, unuttuğumuz şeylerden arta kalan olduğuna" dair tanımıdır.

Kemalettin Ağabey'in etkisi ile eski yazı öğrenmek istedim. Bana bir alfabe kitabı verdi. Başladım. Babam, "Ne yapacaksın, Fransızca öğren," dedi, engel olmadı; ama yardım da etmedi. Annemin yardımıyla bir yere kadar geldim. Ama devam ettiremedim.

*Kitap okuma alışkanlığımı babam ile birlikte Kemalettin Ağabey'e borçluyum."*⁴⁴

Kitap okuma alışkanlığı dışında basım yayın faaliyetlerine yönelmesine etki eden kişi ise orta okulu okuduğu Kırşehir'de matbaacılık işleri yapan İsmail Usta'dır. Kırşehir Özel İdare Müdürlüğü Matbaası'nın başmüret-tibi İsmail Usta ile olan yakın dostluğu onun baskı işlerini öğrenmesini sağlamıştır. Baskı işleri ile ilgili bir anısını Teoaman Ergül şöyle anlatmaktadır:

*"Yaz tatillerinde canım isteği zaman matbaaya iner, mürettipler ve teknisyenler arasında gezerdim. Şimdilerde çoğu matbaacının bile anlamakta güçlük çekebileceği deyimlerle anlatacağım işler yapardım. Arada bir İsmail Usta'nın öğrettiği şekilde kumpas kurar, hurufat dizir veya dizilmiş hurufatı kutulara dağıtırdım. Zaman zaman küçük sayfaları bağlamayı da öğretmişti. 1950 seçimlerinin hazırlıkları yapılıyordu. Şimdiki gibi malzemenin merkezi dağıtımı yoktu. Seçim kırtasiyesini özel idare matbaaları basıyordu. Herkes meşguldü. Halkevinin sinemacısı, İsmail Usta'ya bir el ilanı için yalvar yakar olmuştu. İsmail Usta direnmiyor, "Vallahi o işe ayıracak ne adamım, ne zamanım var," diyip duruyordu. Sonra bir kenarda dikilmiş, birilerini seyreden beni gördü, "Teoman yaparsa yapsın," deyiverdi. Sinemacıya beceremeyeceğimi söylediysem de İsmail Usta'nın "Ben yardım ederim," desteğini alınca işe koyuldum. Filmle ilgili bir ilan yazısı "dizdim" önce. Sonra "bağladım". İsmail Usta gibi üzerine "tıkladım", "boşluklarını aldım". "Tekneye" almadan önce İsmail Usta geldi, eliyle yokladı. "Aferin" dedi. Sonra pedallı makineye verip bastı. O günden sonra Halkevi sinemasına bedava giriyordum. Bu benim basım işlerinden ilk kazancım sayılabilir."*⁴⁵

44 A.g.m., s. 60.

45 A.g.m., s. 60-61.

Teoman Ergül, 1951 yılında orta okulu bitirdikten sonra babasının tayini nedeniyle lise eğitimini Diyarbakır'da almıştır. Bu süreçte kitaplara ve yazma faaliyetine yönelik ilgisi giderek artmıştır. Lise birinci sınıfta, Şeyh Şamil'in etkisi altında yazdığı Çeçen direnmesiyle ilgili bir piyes denemesi yapmış; Victor Hugo'nun Napolyon'un Moskova'dan dönüşünü anlatan uzun bir şiirini "Return" adı ile Türkçe'ye çevirmiştir. Ayrıca aynı süreçte *Büyükdoğu*, *Sebiülreşat*, *Serdengeçti* gibi dergiler ile Turancı yayınlar da ilgisini çekmiştir.⁴⁶ Bu konuda, adı geçen yayınların etkisi altında kalmadığını; ancak bunların, kendisinin "Atatürkçülüğü, cumhuriyete olan inancı ve sosyal demokratiğinin boyut kazanmasında, Türk halkını kavramada ve tarihin yaşamımızın bir başka boyutu olabileceğini düşünmede" ona fayda sağladığını belirtmiştir.⁴⁷

Lise eğitimini tamamladığı Zonguldak M.Çelikel Lisesi'nde ise okuma ve yazmaya olan bu tutkusunu bir dergi çıkararak taçlandırmıştır. Beden eğitimi öğretmeninin desteği ve babasının mali yardımları ile çıkan "Adım" adındaki bu dergi, uzun soluklu olmamakla birlikte Teoman Ergül'ün basın yayın faaliyetlerinde bir başlangıç olmuş ve onu bir genç olarak şevklendirmiştir.⁴⁸ Derginin ilk sayısında "Basın ve Dergimiz" başlığı ile kaleme aldığı yazı, kendisinin basın ve yayın faaliyetlerinin önemi-ne ilişkin fikirlerini ortaya koymaktadır:

"Her teşekkülün ve aynı düşünceye sahip insanların mühim bir arzusu vardır: Bir gazeteye ve dergiye sahip olmak. Fikirlerin daracık hür muhit içinde dolaşmasına razı olmayanların da arzusu aynıdır.

Matbaanın icadından bu yana büyük ilerlemeler geçiren, dev hamleler yapan basın, artık her cemiyet için zaruri bir müessesedir...

Hangi tarafta olursa olsun gazete bir cemiyetin en mühim ihtiyacıdır...

...Basının cemiyeti tahrik etmek ve istediği istikamete sevk edebilmek (özelliğini) hesaba katarsak onu kötü niyet sahibi ellere bırakmamak lazımdır. Yapmak istediği telkin cemiyetin bünyesine uymazsa, o basın mümessili için hüsrana muhakkaktır. Cemiyetin hislerine tercüman olan basın ise milli vazifesini müdrük insanlardan müteşekkildir, diye biliriz.

Fransa inkılabında burjuva tabakasını harekete geçiren fikirlerin yayıncısı basındır.

⁴⁶ A.g.m., s. 62.

⁴⁷ A.g.m., s. 63.

⁴⁸ A.g.m., s. 70.

Aynı şekilde 2. Dünya harbinde milli şuuru öldürmek, milli benliği baltalamak suretiyle Çekoslovakya'yı tek silah patlatmadan Almanya'ya teslim eden de baskındır.

Bu gün gazetecilik her gencin istediği mukaddes bir topluluktur. O topluluk içinde bilfiil bulunmak kadar, o topluluğa elden geleni esirgememekte aynı derecede bir memleket vazifesidir..."⁴⁹

Teoman Ergül'ün çocukluğundan gençlik yıllarına kadar geçen süreçte kendisini etkileyen bu kişiler ve onlarla kurduğu ilişkiler, bir insanın fikir dünyasının nasıl şekillendiğini ortaya koyan güzel bir örnektir.

Kitaplara olan düşkünlüğü ve yazma tutkusunu, yaşamının ilerleyen yıllarında onun yazar kimliğinin gelişmesine etki ederek çok sayıda yayın yapmasını sağlamıştır. Yayınları içerik bakımından başta hukuk olmak üzere tarih, edebiyat, siyaset gibi geniş bir konu yelpazesine sahiptir. Bu makalede özellikle çeşitli gazetelerde (Cumhuriyet ve Milliyet) yayınlanan yazıları ile hukuk dergilerinde yayınlanan makalelerini incelemeye çalıştık.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Cumhuriyet gazetesinde; kronolojik olarak 1966 yılından 2005 yılına kadar; aldığı ödüllerden, çıkardığı kitaplarla ilgili ropörtajlarına, dönemin önemli olaylarına ilişkin yorumlarından, hukuk ve siyaset konusundaki fikirlerini belirten açıklamalarına ve "*Olaylar ve Görüşler*" köşesinde kaleme aldığı bazı yazılarına yer verilmiştir. Benzer şekilde Cumhuriyet Gazetesi kadar yoğun olmamakla birlikte Milliyet gazetesinde de 1973'ten 1996 yılına kadarki zaman aralığında; aldığı ödüller, katıldığı bir tartışma, hukuk alanındaki açıklamaları ve siyaset sahasında DSP'den milletvekili adaylığına ilişkin haberler görülmektedir.

Hukuk dergilerinde yayınlanan makalelerinden ise Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Ankara Barosu Dergisi, İzmir Barosu Dergisi, Manisa Barosu Dergisi, Çankaya Gündemi Dergisi ile Adalet Dergisi'nde yayınlanmış bazı yazılarına erişebildik. Bu yazılarda işlenen konular; Türk yargı sistemi, anayasa, ceza yasası, cumhuriyet savcılığı, avukatlık mesleği, jürili itham sistemi, adil yargılanma hakkı, tutuklama, işkence, ölüm cezası, terör, insan hakları, demokratikleşme, hukuk reformu, laiklik, medeni kanun, kalkınma planı, Avrupa Birliği, Başkanlık Sistemi gibi farklı başlıklardan oluşmaktadır.

⁴⁹ Teoman Ergül, "Basın ve Dergimiz", *Adım*, Sayı: 1, Zonguldak, 1955, s. 7.

Gazetelerde öncelikle ödüle layık görülen kitapları ile ilgili haberler dikkat çekmektedir. Bu bakımdan 69. Yunus Nadi Ödüllerinde “Sosyal Bilimler Araştırması” dalında birinciliğe layık görülen “Vahdettin-Mustafa Kemal Ekseni’nde Milli Mücadele” adlı kitabı için kendisi ile yapılan bir röportajda, genelde tarihe ve özelden de Milli Mücadele tarihine ilişkin fikirlerini öğrenmekteyiz. Bu röportajda, Teoman Ergül, Milli Mücadele dönemini anlatan kitap ve makaleleri daha orta okul-lise yıllarında okuduğunu, özellikle farklı cephelerden bilimsel ve popüler okumalarla çok yönlü algılama kazanıp bütünsel bir tarih anlayışı geliştirdiğini ifade etmiştir.⁵⁰ Ödül alan bu kitabı yazma amacını, günümüzde Milli Mücadele tarihi üzerine yalan yanlış iddialar ve tarihi çarpıtmalar karşısında “*unuturulan iç savaşı yaşlılara hatırlatmak, gençlere ise öğretmek için*” yazdım diyerek belirtmiştir.⁵¹

Yazdığı tarihi kitaplar üzerinden ortaya koyduğu bu fikirler dışında toplumun hafızasında yer etmiş önemli olaylara ilişkin düşünceleri de gazetelere yansımıştır. Örneğin Sivas katliamının dördüncü yıl dönümü dolayısıyla sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile gerçekleştirilen törenlerde kendisi de bulunmuş ve bir aydından beklenen sosyal sorumluluk görevi gereği görüşlerini ifade etmekten kaçınmamıştır. Bu bağlamda “*Silahsız masum sanatçılar, çılgın aleoelerin kucaklarında can verdiler. Onlarla birlikte anayasamızın varlığını ve korunacağını iddia ettiği toplumsal barış, can güvenliği, toplantı özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, düşünce, bilim ve sanat özgürlükleri de can verdi*”⁵² diyerek önemli bir saptamada bulunmuştur.

Çok yönlü kişiliğinin bir başka tarafını oluşturan politika ile olan ilgisi ise gazetelerde daha çok 1973⁵³, 1977⁵⁴ ve 1995⁵⁵ seçimlerinde milletvekilliğine adaylığı üzerinden işlenmiştir. Teoman Ergül, 1973 ve 1977 genel seçimlerinde CHP’den, 1995 seçimlerinde de DSP’den Manisa Milletvekili adaylığı olmuştur.⁵⁶ Avukatlığa başladığı 1970’lerde CHP’de Ece-

50 *Cumhuriyet*, (Kitap Eki), 19 Haziran 2014, s. 12.

51 A.g.g., s. 12. Kitabı yazma amacını bir başka röportajda ise şöyle ifade etmiştir: “*Pek çok kişi tarafından tekrarlanan ‘Mustafa Kemal’in tek aktör’ olmadığı bir milli mücadele tarihi yazmak amacıyla işe başladım. Ancak çalışma ilerledikçe gördüm ki Mustafa Kemal’i ön plana almadan bir milli mücadele tarihi yazmak pek amiyane deyimle ‘yumurtasız omlet yapmak’ kadar imkansızdır.*” Bkz. *Cumhuriyet*, (Kitap Eki), 6 Şubat 2014, s. 18.

52 *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1997, s. 11.

53 1973 genel seçimleri CHP Manisa milletvekili adayları için bkz. *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1973, s. 7; *Milliyet*, 3 Eylül 1973, s. 9.

54 1977 genel seçimleri CHP Manisa milletvekili adayları için bkz. *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1977, s. 8.

55 1995 seçimlerinde DSP’nin Manisa milletvekili adayları için bkz. *Milliyet*, 29 Kasım 1995, s. 21.

56 *As, a.g.e.*, s. 88-89.

vit ile başlayan büyük dönüşüme sempati duyarak arkadaşlarının etkisi ile politikaya girmiş ve 1972'de partiye üye olmuştur. Başlangıçtaki hızlı tırmanışı sayesinde partide il onur kurulu üyeliği ve kurultay delegeliği gibi önemli mevkilere gelmiştir. Ancak sonradan onu politikaya itenlerin yalnız bırakmalarına da bağlı olarak 1973 seçimlerinde kazanılacak sıra olan üçüncülüğü 125 oyla, 1977 seçimlerinde ise dördüncülüğü 65 oyla kaybetmiştir. Bunu pek başarısızlık olarak saymasa da 1995 seçimlerine kadar siyasete ara verir.⁵⁷

Teoman Ergül, siyaset sahasında fiili olarak bulunmakla birlikte fikri sahada da “sosyal demokrasi” ve “sosyal demokratlık” üzerine fikirlerini açıklamaktan geri kalmaz. Bu bağlamda “Sosyal Demokrasi Nasıl Kazanır?” başlığı altında Cumhuriyet gazetesinde kaleme aldığı bir yazıda sosyal demokratların yaptığı hataları ve yapmaları gerekenleri şöyle açıklamaktadır: “Kuruluş ve yapısının yanlışlığı, bazı çevrelerce ancak on sene sonra görülen ve zoraki kabul edilen SHP'nin tek bir şeyi çok iyi yaptığı kesin: Sosyal demokratların gündemini işgal etmek ve oyalamak.

SHP'nin sosyal demokratlar için vazgeçilmez ve 'en ziyade müsaadeye mazhar parti' olmadığını kabul etmekle işe başlamak tek şansımız. Karşı karşıya bulunulan durumu, SHP'nin sorunu olarak kabul ettiğimiz sürece geleceğimiz yok gibi.

... 1991 seçimlerinin SHP için değil, tüm sosyal demokratlar için anlamı üzerinde durmak ve çıkış noktasını sosyal demokraside aramak ilk çare olarak görünüyor.

Bu bağlamda başta Cumhuriyet ve pek çok sosyal demokrat yazar olmak üzere yanlışlar yapıldı. Sosyal demokrat kesimin ilkeler üzerinde tartışması yerine, soruna kişiler ve kişisel davranışlar olarak bakıldı. Ecevit'in ortaya çıkışı ve karizmasının oluşmasındaki etmenler göz ardı edildi. 'Ecevit'i biz Ecevit yaptık; İnönü'yü de o mertebeye çıkarırız' saplantısı ile geniş kitleler etkilenmek istendi; gerçeklere aykırı ve yetersiz bu tutum sosyal demokrat tabanı şaşırttı...

Tüm bu olanları unutmak belki hemen mümkün değil. Ancak, unutulması için çaba harcamak ve hemen herkesin zorunluluğunu kabul ettiği sosyal demokratların bütünlüğünü sağlamak için kolları sıvamak gerekir. Çoğu kişinin aklına gelen çözüm yolu benim için de savunulabilir; ilk aşamada, kimseye küfredmemiş, kimseyi hafife almamış, hor görmemiş, itham etmemiş, olaylar karşısında soğukkanlılığını korumuş, çirkinleşmemiş ve en önemlisi saygınlığı olan isimlerin bir araya gelerek Ecevit'le diyalog kurması... Hiç kimse Ecevit'in sosyal demokratlar üzerindeki etkinliğini yadsıyamaz. Sosyal demokrasiye katkılarını görmezlikten gelemez...

57 A.g.e., s. 90-92.

Ecevit ile sağlanacak iletişim bizi sosyal demokrasinin felsefi, ekonomik ve politik çağdaş ilkelerini tespit aşamasına götürecektir.

Birleşeceğimiz ilkeler saptandıktan sonra bütün sosyal demokratlara çağrıda bulunmak ve saptanacak ilkelere bağlılığını bildirecek, sadakati konusunda güven verecek tüm isimlerin bir çatı altında toplanmasını sağlamak... Mevcut yapıların her ikisinin de yanlışlıkları vardır. Birbirleri hakkında peşin yargıları, sabit fikirleri ve birbirinin tüylerini diken diken eden sözleri vardır. Onun için ideolojisi ve ilkeleri saptanmış bu geniş tabanla yeniden örgütlenmek tek doğru olarak görünüyor.”⁵⁸

Sosyal demokratların ortak bir paydada birleşmesi üzerine yaptığı bu vurguyu, daha sonraki yıllarda da dile getirmiştir. Örneğin Hikmet Çetinkaya'nın “Politika Günlüğü” köşesinde sol partiler üzerine yazdığı bir yazıda, Teoman Ergül fikirlerini şöyle açıklamıştır:

“1991 seçim sonuçları SHP'nin bu imtiyazını ortadan kaldırdığı ve sol seçmene doğal ve özgür koşullar içinde tercih imkanı hazırladığı ve 1993 seçimleri de bu ortamı kuvvetlendirdiği için sol seçmen birleşme sürecine girmiştir kanaatindeyim.

Ecevit, bazılarını kendisinin yarattığı bütün olumsuz koşullara karşın soldaki seçmenin karşısında tek alternatif olarak kalma başarısını göstermiştir. Koşulları eşitlemiştir. Bu gün sol seçmen sadece onunla bir şeyler olabileceğine inanmaktadır. SHP ve CHP tabanı gözünü eski liderine dikmiş; ondan işaret beklemektedir. Seçmen geçen on yılın olaylarından gereken dersi çıkarmıştır. Bunu 10 Temmuz seçimlerinde göreceğiz...”⁵⁹

Gazetelere yansıyan bu fikirlerinden de anlaşılacağı üzere; Teoman Ergül, sosyal demokrasiye inanmış bir kişi olarak partilerin farklı fikirleri uzlaştırıcı tavır almalarının siyasal hayatta başarı için önemli bir adım olacağına dikkat çekmiştir.

Siyasetle ilgili bu fikirleri dışında asıl uzmanlığını oluşturan hukuk alanındaki yazılarını ise Cumhuriyet gazetesinin “Olaylar ve Görüşler” köşesinde kaleme almıştır. Bu yazılardan biri, “Af Kanunu” ile ilgili olup kanunun kendi içinde barındırdığı çelişik hükümlerin cezai uygulamalarda farklı işlemler yaratacağına dikkat çekmektedir.⁶⁰ Diğer, “Cumhu-

⁵⁸ Cumhuriyet, 30 Kasım 1991, s. 6.

⁵⁹ Cumhuriyet, 2 Haziran 1994, s. 5.

⁶⁰ Cumhuriyet, 26 Temmuz 1966, s. 2.

riyet Savcıları ve Yeni Tasarı” başlığını taşımaktadır. Bu yazıda Teoman Ergül, Anayasa Mahkemesi’nin cumhuriyet savcılarının atanmaları ile ilgili verdiği kararının bazı hükümlerini sonradan iptal etmesiyle yaşanan boşluğun Adalet Bakanlığı’nca hazırlanan yeni tasarı ile doldurulmak istendiğini belirtmiş ve hazırlanan yeni tasarrının bakanlığın etkisini daha fazla ön plana çıkararak Anayasanın “Hukuk devleti” ilkesine uygunsuz olduğunu vurgulamıştır.⁶¹ Bir diğere yazısı ise Rahmi Gönültaş adında bir cumhuriyet savcısının öldürölmesi ile ilgilidir. Teoman Ergül, bu yazısını öldürölülen meslektaşına karşı bir vefa borcu olarak kaleme alıp onun örneği üzerinden savcılık kurumunun teminatı konusunda adli kolluk hizmetinin eksikliğini dile getirmiştir.⁶²

1960’lı yılların sonuna doğru kaleme aldığı bu üç yazıdan başka 1990’lı yıllarda yine aynı gazetenin “Olaylara ve Görüşler” bölümünde yazdığı bir başka yazı daha mevcuttur. “Bir Depolitizasyon Aracının Sonu...” başlığını taşıyan bu yazıda Teoman Ergül, Milliyet gazetesinin 28 Nisan 1994 tarihli sayısında Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun ilke kararları ile ilgili yaptığı bir haberde, konuların çarpıtılarak yayımlanmasını eleştirmekte ve 12 Eylül rejiminin yaratığı depolitizasyonun siyasal yaşamın yozlaşmasına neden olduğunu vurgulayarak basın, kamuoyunu doğru yönlendirme sorumluluğuna dikkat çekmektedir.⁶³

Teoman Ergül’ün hukuk alanındaki fikirlerini yansıtan gazetelerde yayımlanmış bu yazılarına kıyasla hukuk dergilerindeki makaleleri hem daha kapsamlı hem de sayı yönünden oldukça fazladır. Bunlar içerisinde konuları itibariyle bazı makaleleri öne çıkmaktadır. Örneğin; “laiklik” konusunda yazdığı bir makalesi, Şefik Soyer adına düzenlenen yarışmada birincilik ödölü almıştır.⁶⁴

Bu makalede Teoman Ergül, laik kelimesinin anlamından başlayarak Türk toplumunda ortaya çıkışı, gelişimi ve benimsenme süreci ile bu süreçte yaşanan sıkıntıları konuya farklı cephelerden bakarak ayrıntılı bir şekilde değerlendirmiştir. Özellikle İslam dininin ilkeleri ile kıyaslamalı olarak incelediği bu kavramın Türkiye Cumhuriyeti için önemini vurgulamış ve korunması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bakımdan ileri sürdüğü şu düşünce dikkat çekicidir:

61 *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1968, s. 2.

62 *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1969, s. 2.

63 *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1994, s. 2.

64 *Milliyet*, 29 Ekim 1986, s. 3 ; *As, a.g.e.*, s. 121.

"İslam dininin ilkelerinden doğan zıtlık ve büyük güçlükler olmasına karşın, dinsel inancını koruyup uygulamakla birlikte, 'bilimsel', 'demokrat', 'halk egemenliğine' de inanmanın ve bu ilkeleri savunmanın çağdaş insana yaraşan bir tutum olacağı muhakkaktır."⁶⁵

Laiklik konusu dışında Teoman Ergül'ün makalelerinde en çok üzerinde durduğu bir başka konu ise "yargı sistemi" ve "hukuk reformu"dur. Bu konuda farklı dergilerde yayınlanan makalelerinin bir çoğunda savunduğu ortak düşünce, Türk yargı sistemindeki yanlışlık ve aksaklıklar ile bunların giderilmesi adına yapılacak çok boyutlu hukuk reformudur.

Bu bağlamda; yargı sisteminin sorunlarını⁶⁶; "maaş, teçhizat, malzeme ve bina" gibi maddi sorunlar ile "hukukçuların eğitimi"⁶⁷ ve "mesleğin değerinin arttırılması" gibi manevi sorunlar şeklinde iki gruba ayırmıştır.⁶⁸ Sorunların giderilmesi adına yapılacak hukuk reformunun niteliklerini ise şöyle ifade etmektedir:

*"Bizim savunduğumuz reform; kamuoyunun geniş katılımı ile hazırlanmış, sistemi bütünü ile ele alan, davaları çağdaş ölçülerle ve hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü ilkelerine uygun biçimde basit, süratli ve adil çözümlere ulaştırarak, yargının iş yükünü azaltacak kapsam ve içeriktedir."*⁶⁹

Yargılama alanında yapılacak reforma ilişkin düşünceleri özellikle ceza yargılamaları konusunda öne çıkmaktadır. Ceza yargılamasında uygulanan sistemin yarattığı sıkıntıların ancak "jürili itham sistemi" uygulanmasına geçilerek çözümlenebileceğini belirtmiştir. Adı geçen sistemin ülkemiz gerçeklerine ve yapısına uygun olmadığı şeklindeki itirazlara karşı çıkarak, sistemin kökenlerinin Türk-İslam hukuna dayandığını ileri sürmüştür. Bu bakımdan İngiltere Kralı VIII. Henry'nin yargı sisteminde yaptığı reformun, Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki Osmanlı yargı örgütünün ve çalışma yöntemlerinin incelenilerek oluşturulduğu ifade etmiştir. Özellikle Osmanlı kadılık kurumunda, kadıya yardım eden bir danışma ve karar kurulu olarak nitelenen "şuhud'ül hal" kurulunun

65 Teoman Ergül, "Laiklik İlkesinin Korunması ve Yaşatılması Üzerine Düşünceler", Manisa Barosu Dergisi, Sayı: 20, Ocak-1987, s. 53; TBB Dergisi, 1990/1, s. 18 (<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m1990-19901-1036>).

66 Yargı sisteminin sorunları konusunda bkz. Teoman Ergül, "Adalet Hizmetleri Açısında VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı", Ankara Barosu Dergisi, Şubat-1990, Sayı: 1, s. 20.

67 Teoman Ergül, "Avrupa Birliği ve Türk Yargı Sistemi", Çankaya Gündemi Dergisi, Nisan-2004, Sayı: 17, s. 9.

68 Teoman Ergül, "Yargıda 'Olanlar' ve 'Olması Gerekenler'", İzmir Barosu Dergisi, Sayı:1, Ocak/1986, s. 7,15.

69 Teoman Ergül, "Yargı Reformu Hakkında Düşünceler", Manisa Barosu Dergisi, Sayı: 40, 1992, s. 4.

belirtilen sistemle olan benzerliğine dikkat çekerek uygunsuzluğu konusundaki eleştirilere cevap vermiştir.⁷⁰

Hukuk reformunun başat ögesini oluşturan anayasa konusunda ise çağdaş bir anayasanın “kişi hak ve özgürlüklerini koruyan ve onlara işlerlik kazandırıp geliştiren bir yapılanma” olmasına dikkat çekmektedir.⁷¹ Bu bağlamda “insan hakları” ve “demokratikleşme” kavramları, makalelerinde öne çıkan diğer konulardır.

İnsan haklarına verdiği önemi her fırsatta dile getiren Teoman Ergül, bu hakların her durumda korunması gerektiğini belirtmiştir. Örneğin Türk Ceza Yasası'nın düzenlemesi için oluşturulan özel komisyonun hazırladığı öntasarının “ölüm cezası” konusundaki maddelerine karşı çıkmıştır.⁷² Ölüm cezası konusunda ortaya koyduğu şu düşünceler dikkat çekicidir:

“Ölüm cezası adli hata sonucu bir insanın hayatına son vermek gibi, giderilmesi olanaksız nitelik taşımaktadır. Özellikle siyasi suçlarda zaman, anlayış değişikliği idam cezasının anlamsızlığını gözler önüne sermektedir. Hangi Türk vatandaşı çeşitli mekanlarda Adnan Menderes'in adını gördüğü zaman idam cezasının geri dönülmezliğini ve acısını hissetmemiştir?”⁷³

Kişi hak ve özgürlüklerinin terörsüz bir ortamda işlerlik kazanabileceğini vurgulayan Teoman Ergül, bu ortamın, ancak “demokrasi” ile mümkün olabileceğini belirtmiştir.⁷⁴ Bu bakımdan demokrasinin sadece seçim demek olmadığını⁷⁵; aynı zamanda bazı değer yargılarını içinde barındıran bir rejim olduğunu ve bu değer yargılarından “hoşgörü” unsurunun demokrasinin olmazsa olmazını oluşturduğunu ifade etmiştir.⁷⁶

Demokrasiye olan inancına bağlı olarak Türkiye’de yönetimden kaynaklı sorunlara, “sistemin çıkmazı” olarak bakıp, bunun değişmesi gerektiğini

70 Teoman Ergül, “Jürili İtham Sisteminin Tarihimizdeki ve Hukukumuzdaki Kökleri Üzerine Bir İnceleme”, *TBB Dergisi*, 1989/5, s. 715,736; ayrıca bkz. aynı yazar, “Hukuk Kurultayı 2000”, *MBD*, Sayı: 71, s. 5; “Yargı Reformu Hakkında Düşünceler”, *MBD*, Sayı: 40, s. 11; “Hukuk Devrimini Amacına Ulaştıracak Bir Hukuk Reformu Gereklidir”, *MBD*, Sayı: 29, s. 12; “Ceza Öntasarısı İle İlgili Düşünceler ve Gelişmeler”, *MBD*, Sayı: 22, s. 8.

71 Teoman Ergül, “Nasıl Bir Anayasa Ya da Nasıl Bir Anayasal Düzen”, *Manisa Barosu Dergisi*, Temmuz-1993, Sayı: 46, s. 12.

72 *Milliyet*, 31 Temmuz 1988, s. 3.

73 Teoman Ergül, “Ölüm Cezası”, *Manisa Barosu Dergisi*, Ekim-Aralık/1998, Sayı: 67, s. 4.

74 Teoman Ergül, “Terör, Demokratikleşme ve Hukuk”, *Manisa Barosu Dergisi*, Ocak-1994, Sayı: 48, s. 27.

75 *A.g.m.*, s. 29.

76 Teoman Ergül, “Demokrasi ve Hukuk”, (Manisa Barosu tarafından düzenlenen paneldeki konuşması), *MBD*, Ekim-1992, Sayı: 43, s. 8; ayrıca bkz. aynı yazar, “Günceli Yakalamak”, *MBD*, Ocak-1997, Sayı: 60, s. 6.

savunulara karşı çıkmış ve “daha demokratik, insan haklarına saygılı, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü ilkelerine bağlı bir devlet örgütü” ile sorunlara çözüm üretilebileceğini belirtmiştir.⁷⁷ Bu bakımdan 1990’lı yıllarda gündeme gelen “başkanlık sistemi”ne ilişkin fikirleri dikkat çekicidir:

“Türkiye’de siyasi iktidarların yapmak isteyip de yapamadıkları hiçbir şey bilmiyorum, hatırlamıyorum. Savaş yapabilmışlerdir; terörle mücadele için yoğun çaba göstermişlerdir; barajlar, köprüler, otoyollar, fabrikalar inşa edebilmişlerdir.

O zaman bu başkanlık sistemi ne sağlayacaktır, sorusu ister istemez akla gelmektedir.

ABD tipi başkanlık sistemi, katı bir erkler ayrılığı getirmektedir. Bunun anlamı, başkanlık sistemine geçtiğimiz zaman, Meclis ile Başkan ayrı meşruiyet kaynağına sahip bağımsız erk olarak ortaya çıkacaktır. Birinin diğerine üstünlüğü yoktur; Başkanın Meclis üzerinde doğrudan hiçbir denetim ve işlevi bulunmamaktadır. Aksine Meclis’in Başkan üzerinde daha etkin, doğrudan denetim yetkisi söz konusudur...

ABD tipi başkanlık sisteminde, başkanın meclisi feshetmesi akla bile gelemez. Oysa bizim sistemden çok yakınan Cumhurbaşkanımız, meclisi feshetme yetkisini, başkanın yetkileri arasında ilk ağızda saymaktadır. Bunun anlamı ne ola ki? Yoksa başkanlık sistemi diye murat edilen başkancı sistem mi? Yani Güney Amerika ve Güney Asya tipi başkanlık sistemi mi?

Teoride “başkancı sistem” diye anılan böyle bir sistemde ülkenin aynen Osmanlı’nın son dönemlerinde olduğu gibi kararnamelerle idaresi söz konusu... Yaptığımız bunca mücadeleye karşın bir arpa boyu yol gitmemiş mi olacağız?

...Bir de hemen burada söylemek zorunda olduğum bir şey var. Niçin sistem ara-yışlarında hep “yetkililerin yetkilerine yetki katmak” çabası vardır?

...Neden, bu güne kadar mevcut yetkilerin iyi kullanılmamasının başarısızlığı sisteme maledilir; sistem yetki yönünden güçlendirilmek istenirken; bir defa da “Bu yolla bu işi başaramıyoruz” özeleştirisi yapılmaz...”⁷⁸

Yargı sistemi, hukuk reformu, laiklik, insan hakları, demokrasi ve başkanlık sistemi gibi önemli konulardaki bu fikirleri ile Teoman Ergül, Türk toplumunun problemlerine ışık tutmuş ve çeşitli çözüm önerileri getirmiştir. Ortaya koyduğu fikirlerin ve sunduğu önerilerin her dönem için

⁷⁷ Teoman Ergül, “Önce İnsan”, *Manisa Barosu Dergisi*, Temmuz-1998, Sayı: 66, s. 5.

⁷⁸ A.g.m., s. 5.

güncelliğini koruması ise kendisinin ülkesini çok iyi tanıyan ve ona olan sorumluluğunu yerine getirmekten kaçınmayan, özverili bir insan olduğunu göstermektedir.

Kısacası; böyle örnek bir hukuk insanının kaleminden yayın hayatına yansıyanları aktarabilmek, bizler için hem bir gurur kaynağı ve hem de bir vefa borcudur.

Sonuç

Zengin fikir dünyası ve kuvvetli kalemi ile Avukat Teoman Ergül, başta hukuk olmak üzere tarih, edebiyat ve siyaset gibi farklı alanlarda pek çok çalışma yapmıştır. Çalışmalarını titizlik içinde yapan ve ortaya koyduğu eserler ile gelecek kuşaklara örnek olan böyle bir hukuk ve kültür insanının fikirleri, hiç kuşkusuz büyük önem taşımaktadır.

Çocukluğunda başlayan okuma ve yazma tutkusunu ile gençlik yıllarındaki basım-yayın faaliyetleri, yaşamının ilerleyen yıllarında giderek artmış ve onun yazar kimliğinin şekillenmesini sağlamıştır.

Bu bağlamda başta hukuk olmak üzere, farkı alanlarda yayınlanmış pek çok kitabı mevcuttur. Bu kitaplar içerisinde genelde tarih özelde de Salihli tarihine ilişkin olanların yazar için ayrı bir yeri vardır. Kitapları dışında makalemizin konusunu oluşturan değişik yayın organlarındaki makaleleri de kendisinin fikir dünyasını anlamak adına büyük bir önem arz etmektedir.

Bu yayın organlarından gazetelerde; ağırlıklı olarak Cumhuriyet gazetesinde kısmen de Milliyet gazetesinde, çeşitli konularda doğrudan kendi yazdığı yazılardan başka, yayınladığı kitaplar konusundaki haber ve röportajlar ile dönemin önemli olayları hakkında hukuk ve siyaset alanındaki yorumlarını içeren yazılar mevcuttur.

Dergilerde ise hem içerik hem de kapsam bakımından oldukça detaylı çalışmalarının bulunduğu hukuk dergilerindeki yazıları öne çıkmaktadır. Özellikle TBB Dergisi, Ankara Barosu Dergisi, İzmir Barosu Dergisi ve Manisa Barosu Dergisi'ndeki yazıları en çok üzerinde durduğumuz arasındadır. Hukuk dergilerindeki yazıları içerisinde konuları bakımından yargı sistemi, hukuk reformu, laiklik, insan hakları, demokrasi ve başkanlık sistemine ilişkin olanlar, kendisinin önemli saptamalarının ve çözüm önerilerinin mevcut olduğu yazılarıdır.

Genel olarak, yayın dünyasına yansıyan yazılarından anlaşılın, kendisinin yaşadığı toplumu çok iyi tanıyan ve analiz eden bir kişilik olduğudur. Bu bağlamda ülkesine karşı sorumluluklarını fazlasıyla yerine getiren gerçek bir aydındır. Yani kendi deyimiyle Türkiye'deki iki tip aydından ikincisi olan, "halkın yararını düşünüp onun yararı için mücadele eden ve aynı zamanda savunduğu ilkeler ile kendini halka kabul ettiren" bir aydın.⁷⁹

KAYNAKÇA

I. Gazete ve Dergiler

Cumhuriyet (1966, 1968, 1969, 1973, 1977, 1991, 1994, 1997, 2014)

Milliyet (1973, 1986, 1988, 1995)

Adım Dergisi

Ankara Barosu Dergisi

Çankaya Gündem Dergisi

İzmir Barosu Dergisi

Manisa Barosu Dergisi

Türkiye Barolar Birliği Dergisi

II. Kitaplar ve Makaleler

AS, Bünyamin, "Hukukçu Yazar Teoman Ergül'ün Yaşamı ve Salihli Konusundaki Eserleri", *Krallardan Efelere Salihli Sempozyumu Bildirileri - 3*, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, Salihli, Ekim 2013.

ERGÜL, Teoman, "Yetmiş Yıl Önce Başlayan İlk ve Orta Öğretim Sürecinden Akılda ve Fotoğraflarda Kalanlar", *Kebikeç*, Sayı: 36, 2013.

ERGÜL, Teoman, "Basın ve Dergimiz", *Adım Dergisi*, Sayı: 1, Zonguldak, 1955.

ERGÜL, Teoman, "Laiklik İlkesinin Korunması Üzerine Düşünceler", *Manisa Barosu Dergisi*, Sayı: 20, Ocak/1987.

ERGÜL, Teoman, "Adalet Hizmetleri Açısından VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı", *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı: 1, Şubat/1990.

ERGÜL, Teoman, "Avrupa Birliği ve Türk Yargı Sistemi", *Çankaya Gündem Dergisi*, Sayı: 17, Nisan/2004.

ERGÜL, Teoman, "Yargıda 'Olanlar' ve 'Olması Gerekenler'", *İzmir Barosu Dergisi*, Sayı: 1, Ocak/1986.

ERGÜL, Teoman, "Yargı Reformu Hakkında Düşünceler", *Manisa Barosu Dergisi*, Sayı: 40, 1992.

⁷⁹ *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1966, s. 2.

- ERGÜL, Teoman, "Jürili İtham Sisteminin Tarihimizdeki ve Hukukumuzdaki Kökleri Üzerine Bir İnceleme", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 5, 1989.
- ERGÜL, Teoman, "Hukuk Kurultayı 2000", *Manisa Barosu Dergisi*, Sayı: 71, Yıl: 18.
- ERGÜL, Teoman, "Hukuk Devrimini Amacına Ulaştıracak Bir Hukuk Reformu Gereklidir", *Manisa Barosu Dergisi*, Sayı: 29, Nisan/1989.
- ERGÜL, Teoman, "Ceza Öntasarısı İle İlgili Düşünceler ve Gelişmeler", *Manisa Barosu Dergisi*, Sayı: 22, Temmuz/1987.
- ERGÜL, Teoman, "Nasıl Bir Anayasa Ya da Nasıl Bir Anayasal Düzen", *Manisa Barosu Dergisi*, Sayı: 46, Temmuz/1993.
- ERGÜL, Teoman, "Ölüm Cezası", *Manisa Barosu Dergisi*, Sayı: 67, Ekim-Aralık/1998.
- ERGÜL, Teoman, "Terör, Demokratikleşme ve Hukuk", *Manisa Barosu Dergisi*, Sayı: 48, Ocak/1994.
- ERGÜL, Teoman, "Demokrasi ve Hukuk", *Manisa Barosu Dergisi*, Sayı: 43, Ekim/1992.
- ERGÜL, Teoman, "Günceli Yakalamak", *Manisa Barosu Dergisi*, Sayı: 60, Ocak/1997.
- ERGÜL, Teoman, "Önce İnsan", *Manisa Barosu Dergisi*, Sayı: 66, Temmuz/1998.

III. İnternet Kaynakları

- http://www.idefix.com/kitap/teoman-ergul/urun_liste.asp?kid=7258, (Erişim Tarihi: 05.01.2016).
- <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m1990-19901-1036>, (Erişim Tarihi: 05.01.2016).

HUKUK YAZILARI

BORÇLAR KANUNU'NDAN TÜRK BORÇLAR KANUNU'NA

*Prof. Dr. Erzan ERZURUMLUOĞLU**

*Yrd. Doç. Dr. Emel BADUR***

Sevinç ve acılar dostlarla paylaşıldıkça azalır ve çoğalmış,
ya kaybedilen bir dostsa!

GİRİŞ

Borçlar Kanunu'ndan Türk Borçlar Kanunu'na neden ve nasıl gelindiğinin anlaşılması için bizi Borçlar Kanunu'na getiren neden ve olguların kısaca da olsa bilinmesinde veya anımsanmasında yarar vardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kökleri üzerinde kurulduğu Osmanlı İmparatorluğu kuşkusuz kendinden önceki Türk Devletleri dikkate alındığında en uzun süre yaşamış ve merkezinde Türklerin olduğu bir ortaçağ imparatorluğudur. Çünkü Osmanlı'nın bir parçası olduğu İslam Medeniyeti uluslararası bir ortaçağ medeniyetidir. Medeniyet tek olmasına karşın, içinde yer alan ulusların nitelikleri (Örneğin Pers ve Türk Medeniyetleri gibi) farklıdır. *"Bütün Ortaçağ medeniyetleri, milletlerin kendi benliklerini, şahsi hüviyetlerini unuttukları milletlerarası bir 'ümme't' medeniyetidir ki, sonra da tekrar şahsiyetlerini kazanmak suretiyle ondan ayrılabilirler."*¹

* Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

** Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Ülken, Hilmi Ziya: İslam Düşüncesi, İstanbul 1946, s. 14.

İslamiyet'ten önce yazılı bir hukuka sahip olmayan Türklerde egemen olan gelenek hukukudur. Türklerin Müslüman olarak ilk önemli ilişkileri Selçuklular döneminde Abbasiler ile olmuştur. Kuruluş döneminde Osmanlılarda gelenek, emir ve fermanlardan oluşan hukuk, baskın karakterli olmadığından, zaman içinde etkilenip dönüşerek "şeriat" diye ifade edilen İslam Hukuku ile bütünleşmiştir.

Osmanlı döneminde özel hukuk, Tanzimat ve sonrasındaki değişimlere karşın, Devletin sona ermesine kadar sürmüştür.² Ümmetin, milliyetçilik kavramının gelişmesi ve kişiliklerini kazanma bilinciyle birlikte hareketlenmesi, isyanlar, bilime, okumaya, öğrenmeye, kısaca akla kapalı yönetimin, üretmeyen ekonomisi ile çökmeye başlaması, dış ve iç dinamiklerin baskısıyla hukuk sistemindeki olumlu da olsa yapılan değişiklikler yeterli olmamış; aksine ikili hukuk çöküşü hızlandırmıştır.

30 Ekim 1918'de kabul edilen Mondros Mütarekesi (silahları bırakma) ile Osmanlı İmparatorluğu fiilen sona ermiştir. Savaşın galiplerinin Anadolu'yu paylaşım aşamasında, Büyük Önder Mustafa Kemal'in başlattığı Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlanınca, kurulacak yeni devletin rejiminin ve hukuk sisteminin ne olacağı sorunu kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz rejimin niteliği hukukla doğrudan ilintilidir.

Kültür düzeyi, düşünce yapısı, karakteri ve davranışları ile aklın yürüyüşünün durdurulamayacağını ve geriye döndürülemeyeceğini sezen Büyük Önder Mustafa Kemal ve arkadaşları "halkın seçtikleri kimselerin yönetici olacakları esasına dayanan" Cumhuriyet rejimini benimsediklerini, 29 Ekim 1923 tarihinde kabul edilen yasa ile tescil ettirmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminin sonlarına doğru, Tanzimat'tan sonraki dönemde yapılan çalışmalar ve arayışlar sonucu ortaya çıkan kısaca Mecelle'de ifadesini bulan, "zamanın değişmesi ile kurallar da değişir" ilkesini bir türlü içselleştiremeyen kişiler ile genel olarak halkımız da dikkate alınarak oluşturulan ilk komisyon, tıpkı Mecelle'de olduğu gibi akıl ile inancı bağdaştırma çıkmazına girmiş ve başarılı olamamıştır.

İslam hukuku olayların gelişmesine göre çözüm üretme ve uyum sağlama fikrine yabancıdır. Çünkü akılcı ve kendisinden sonra, somut çözümlerin çıkarılabileceği genel ve soyut ilkelere sahip değildir. Gazali³ bu konu hakkındaki görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "İslam dünyasının çıkmazı inançla çözülecekleri akılla, akılla çözülecekleri inançla çözmeye kalkmasıdır. Birbirlerine zıt bu kavramlardan birini feda etmeden diğeri kabul edilemez."

2 Üçok, Coşkun-Mumcu, Ahmet: Türk Hukuk Tarihi, Ankara 1976, s. 133.

3 Ülken, s. 289.

Tüm bu durumları objektif olarak değerlendiren dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt, kaybedilecek zamanı olmadığını görerek ve Mecelle yöntemini benimseyen komisyonu lağvederek, dünyevi gereksinimlere dünyevi çözümler üretebilen hukuki sistem arayışına girmiştir. Bu bağlamda laik, akla dayanan Avrupa hukuk sistemleri incelenmiş; laik ve daha yeni olan İsviçre ve Alman özel hukuk sistemleri değerlendirilerek bünyemize daha uygun olduğu görülen İsviçre Medeni ve Borçlar Kanunlarının iktibasına karar verilmiştir. Yıllar süren yoğun bir çabanın ürünü olan İsviçre Medeni Kanunu ve onun tamamlayıcı bir parçası olan Borçlar Kanunu Osmanlıdan devralınan toplumsal yapımız ve henüz pre-kapitalist diye bile niteleyemeyeceğimiz ekonomik sistemimizin kaçınılmaz sonucu olarak küçük değişikliklerle kabul edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 22 Nisan 1926 tarihinde 818 sayılı ile kabul edilen Borçlar Kanunu, 8 Mayıs 1926 tarihinde 743 sayılı ile kabul edilen Medeni Kanun ile birlikte 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı ya da konusu imkansız olmamak kaydıyla gerçek ve tüzel kişilerin özgür iradeleri ile hukuki ilişkiler kurmalarını liberal bir anlayışla kabul eden Borçlar Kanunu 01.07.2012 tarihine kadar kavramsal ve ilkesel anlamda önemli bir değişikliğe uğramadan yürürlükte kalmıştır.

Seksen altı yıl yürürlükte kalan Borçlar Kanunu'na zaman içinde yapılan eleştirilerin bilimsel bir temeli olmamıştır. Tutucu çevrelerin eleştirileri genel olarak duygusal; bazı maddelere yöneltilen eleştiriler ise kanımızca ülkemizin o gün içinde bulunduğu kavramsal ve kurumsal az gelişmişliğinin bir sonucudur. Son dönemlerde Kanun'un dilinin eskiliğine yöneltilen eleştiriler ise dilimizin gelişme düzeyi dikkate alındığında sevindiricidir.

Bu bağlamda Türk Borçlar Kanunu'nda eski bulunan 22 sözcük yenisiyle değiştirilmiş ve genel gerekçede 14 sözcüğün karşılığının bulunmadığı ifade edilmiştir. Bu savın tümüne katılmaya olanak yoktur. Türk Borçlar Kanunu'nun gerekçesinde belirtilen "*dünyamızda ve ülkemizde yaşanan toplumsal, sınai, ekonomik ve teknolojik gelişmeler ile globalleşmenin getirdiği değişimler karşısında yetersiz kaldığı görülen Borçlar Kanunu'nun yerini almak üzere...*" ifadesi gerçeği yansıtmamaktadır.

Dünyadaki gelişmeler doğru olmakla birlikte, Borçlar Kanunu ile Türk Borçlar Kanunu arasındaki seksen beş madde civarındaki değişiklikler ele alındığında Borçlar Kanunu'nun yetersiz hale gelmiş olduğunun kabul edilmesi olanaksızdır. Borçlar Kanunu'nu çok büyük ölçüde aynen

koruyan Türk Borçlar Kanunu, 6570 sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanun'un metne dahil edilmesi ve genel işlem koşulları, borca katılma, sözleşmenin devri ve sözleşmeye katılma gibi birkaç önemli kavram haricinde yeni bir düzenleme getirmemiştir. Bu durum madde gerekçelerinden de açıklıkla anlaşılmaktadır.

Buna karşılık, Türk Borçlar Kanunu'nda yasa koyucunun dili sadeleştirilmesi ve güncelleştirilmesi önemli ve olumlu bir katkıdır. Kuşkusuz kanunlaştırma yapılırken, gereksinmelere verilen cevapların niteliği kadar, hukukun temel işlevlerinden olan öngörülebilirlik ve hukuk güvenliğinin göz ardı edilmemesi de o denli önemlidir.

Unutmamak gerekir ki, öğrenmeye ve okumaya kapalı toplumlarda yenilik yapmak oldukça zordur. Böyle toplumlarda tepeden yapacağınız gerekli, olumlu ve hatta kaçınılmaz değişiklikler, yöneticilerin seviyesine bağlı olarak ya gelişir ya da yozlaşır. Bu bilinçle yukarıda verilen kısa bilgiler çerçevesinde, bir makalenin bilimsel kriterleri de dikkate alınarak ve daha nesnel bir yaklaşımla Türk Borçlar Kanunu'nun genel hükümleri ile özel borç ilişkileri bölümünde yer alan ilkesel ve kavramsal değişikliklerin değerlendirilmesine geçilebilir.

Sadece ilkesel ve kavramsal değişikliklerle sınırlı tutulan bu çalışmada, Türk Borçlar Kanunu'yla (bundan böyle BK kısaltmasıyla anılacaktır), 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu (bundan böyle TBK kısaltmasıyla anılacaktır) arasındaki farklılıklar üç başlık altında ele alınacaktır. Birinci başlık dilde sadeleştirme yapılan terimlere, ikinci başlık ilkesel değişikliklere, üçüncü ve son başlık ise TBK'yla ilk kez düzenlenen kavramlara ayrılacaktır.

I. BİÇİM VE DİL

Türk Borçlar Kanunu ismine ve madde numaralarına bakıldığında orijinal bir çalışma algısı yaratsa da, BK'yı esas alan bir yasadır. BK'yı esas alan bir çalışmada, madde numaralarının değiştirilmesi yasa ya da hukuk tekniği açısından tartışılabilir ancak artık bu tartışmalar geride kalmıştır. TBK'nın ve diğer yasaların günümüz Türkçesini dikkate alınarak düzenlenmesi, yasaları sadece hukukçuların anlayacağı metinler olmaktan çıkarmış, halkın da anlayacağı metinler olmasını sağlamıştır.

Gerek Mecelle'nin (İslam hukukunun kanunlaştırılması) hazırlanması aşamasında, gerek 1930'lara kadar adı ile işlevi bağdaşmayan Darülfünun döneminde, sarayın dilinden halkın diline geçilememesi kuşkusuz

nesnel, kişisel olmayan ve genel nitelik taşıması zorunlu olan hukuk kurallarının geniş kitleler tarafından anlaşılmasına ve benimsenmesine engel olmuştur. Çağdaş bir devlet ve toplum olmamızı borçlu olduğumuz Cumhuriyet döneminde büyük bir atılımla gelişen dilimiz, her türlü yasa ve bilimsel çalışmayı yapacak düzeye gelmiştir.

TBK'nın genel gerekçesinde belirtildiği üzere, BK'nın kullandığı bazı sözcükler Türkçeleştirilmiş (akit-sözleşme, tediye-ödeme, munzam zarar-aşkın zarar, pey akçesi-bağlanma parası, alacağın temliki-alacağın devri, şuf'a hakkı-önalım hakkı, trampa-mal değişim sözleşmesi, hasılat kirası-ürün kirası, ariyet-kullanım ödücüsü, karz-tüketim ödücüsü, istisna akdi-eser sözleşmesi, müteahhit-yüklenici, neşir mukavelesi-yayım sözleşmesi, nâşir-yayımcı, tellallık-simsarlık sözleşmesi, muhil-havale eden, muhalünaleyh- havale ödeyicisi, muhalünleh-havale alıcısı, vedia akdi-saklama sözleşmesi, mudi-saklatan, müstevdi-saklayan, adi şirket-adi ortaklık) ve yasada kullanılmıştır.

Gerekçeye göre şu sözcüklerin uygun Türkçe karşılığı bulunamamıştır: Feragat, tasarruf, muacceliyet, müteselsil, halefiyet, rücu, mahsup, ifa, ibra, zilyetlik, def'i, misli şey, fesih. Bu yaklaşımın doğru bir yaklaşım olduğu söylenemez. Çünkü uygulamada birçok sözcüğün, Türkçe karşılığı olduğuna inanılan sözcükler kullanılmaktadır. Örneğin feragat-vazgeçme (bknz. HMK md. 88/2), muacceliyet-istenebilir olmak, müteselsil-zincirleme, dayanışmalı, birlikte sorumluluk, halefiyet-ardıl olma, yerine geçme, rücu-dönme, cayma, ifa-yerine getirme, mahsup-düşme, ibra-aklama, şerh-kayıt düşme, misli şey-ölçülebilir, tartılabilir şey, fesih-sona erdirme.

Tüm dillerde sözcükler kullanıla kullanıla anlam kazanmaktadır. İlla karşılık olarak tek sözcük bulma yaklaşımı aşırı titizliktir. Önemli olan ifade edileden, amaca ve işleve uygun, doğru anlam çıkmasıdır.

II. İLKESEL DEĞİŞİKLİKLER

Bin dokuz yüzlü yılların başlarında kabul edilen İsviçre Medeni Kanunu (Le Code Civil Suisse) ve onun tamamlayıcısı ya da beşinci kitabı olan Borçlar Kanunu (Droit des Obligations), liberal dünya görüşünü benimsediği için düzenlemelerini kural olarak iradenin serbestisi ya da sözleşme özgürlüğü ilkesine dayandırmıştır. İlerleyen süreç içinde yaşanan olaylar, edinilen deneyimler, gelişen teknoloji ve kitlesel üretim, rekabet ve pazar edinme çaba ve istemleri ile artan nüfusun gereksinimleri, ekonomik eşitsizlik, benimsenen ilke ve kavramlara sınırlı bir müdahale ile

öze dokunmayan, kısmi değişiklikler yapma zorunluluğunu getirmiştir.

Borçlar Kanunumuzun kaynağını oluşturan İsviçre BK'daki değişikliklerin yansımaları ve toplumumuzun ihtiyaçları zaman içinde BK'da ve daha sonra BK'nın yerini alan TBK'da değişik ilke ve kavramların yer almasına neden olmuştur. Makale çerçevesinde TBK'da görülen ilkesel değişiklikleri yasa sistematizasyonu ya da kronolojik sırayı dikkate alarak belirtebiliriz.

A. Genel Kurallarda İlkesel Değişiklikler

1. Sözleşme Özgürlüğü

Türk Borçlar Kanunu'nda sözleşmelere ilişkin olarak benimsenen temel ilke, TBK'nın 26. maddesinde *"Taraflar, bir sözleşmenin içeriğini kanunda öngörülen sınırlar içinde özgürce belirleyebilirler."* biçiminde ifade edilmiştir. Bu ifade kapsamına girebilecek hususları şöyle sıralayabiliriz:

- Sözleşme yapmak, sözleşmenin tarafını seçmek, sözleşmenin biçimini belirlemek, sözleşmeyi ortadan kaldırmak, değiştirmek ya da yasa düzenlenmiş veya düzenlenmemiş sözleşmenin tipini belirlemek.

TBK'nın sözleşmelerin şekline ilişkin olarak 12. maddesinde yapılan düzenlemede *"Sözleşmelerin geçerliliği, kanunda aksi öngörülmedikçe hiçbir şekle bağlı değildir."* demektedir. Bu söyleme göre sözleşmelerde şekilsizlik esas, şekil istisnadır. Bu yaklaşım, doğru ve gerçekçi bir yaklaşımdır. Eğer şekil esas, şekilsizlik istisna olsaydı günlük yaşamın akışı sıkıcı ve çekilmez olurdu. Bununla birlikte özellikle gelişen teknolojinin sonucu, uluslararası pazarlar ve kitleler için üretilen malların benzer koşullar ve fiyatlarla arzı, kredi kurumlarının kendilerini güvenceye alma düşüncesi, tekeller ve tüketici kitlenin ekonomik açıdan zayıflığı kuruluşları ve yasa koyucuları, sözleşme özgürlüğünü kısmen de olsa sınırlamaya yönelik çeşitli önlemler almaya yöneltmiştir. Bu bağlamda yapılanlar, ister istemez tarafların sözleşmenin şeklini belirleme özgürlüğünün sınırlanması sonucunu doğurmuştur. Örneğin, tip ya da katılımcı sözleşmelerin yaygınlaşması gibi.

Kredi verenlerin ve üreticinin kârlarını maksimize istekleri ile tüketicinin korunması için yasa koyucunun zıt çıkarları dengelemesi nedeniyle yaptığı arayışlar, genel olarak sözleşme özgürlüğünün kurullarla sınırlanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda yasa koyucunun tek yanlı düzenlemelerin sakıncalarını ortadan kaldırmak için TBK'da koyduğu kurulların yeni ve en önemlisi kuşkusuz "genel işlem koşulları"dır.

2. Genel İşlem Koşulları

TBK'nın 20-25. maddeleri arasında düzenlenen "genel işlem koşulları"nın en önemli işlevi, taraflardan birinin tek başına önceden hazırlayıp diğer tarafa sunduğu sözleşme hükümlerine diğer tarafı, "evet" ya da "hayır" demekten kurtarmak, ona "evet ama" deme olanağını sağlamaktır. Bu düzenleme ile ulaşılmak istenilen amaç bütün durumların koruyucu ve dengeleyici olacağına inanılan genel işlem koşullarının emredici düzenlemesine tabi olmasıdır. Böylelikle ekonomik olarak zayıf olanın durumunu ağırlaştıracak durum ya da davranışların önüne geçme olanağı sağlanmış olacaktır.

3. Bedensel ve Kişilik Haklarının Zedelenmesinden Doğan Zararlar

TBK bedensel, manevi ya da genel olarak uğranılacak zararlara ilişkin olarak aralarında bazen açık bazen nüans olarak niteleyebileceğimiz düzenlemeler yapmıştır. Zarar ve gideriminin iyi anlaşılabilmesi için "Özel durumlar" kenar başlığı altında yaptığı 53, 54, 55, 56, 57, 58. maddeleri ile sorumsuzluk anlaşmasına ilişkin 115 ve 116. maddelerini bir arada görüp değerlendirmek gerekir. Ancak belirtmek gerekir ki, TBK'nın 55. maddesi ilkesel nitelikte bir düzenlemedir.

4. Geçici Ödemeler

Çağdaş hukuk sistemlerinde "tazminat hukuku" önemli bir yer tutar. Kişinin ölümüne, yaralanmasına ya da sağlığının bozulmasına yol açacak zararın ya da yaşamsal ihtiyaçlarının giderilmesi gerektiği düşüncesi, anılan durumların yarattığı maddi ve manevi zararların tazmininin en iyi bir biçimde karşılanması çalışmalarını daima gündemde tutmuştur. Bu bağlamda TBK'nın 76. maddesi yeni ve bu alanda Türk tazminat hukukunda reformist ve ilkesel nitelikte bir düzenlemedir. Söz konusu maddeye göre hâkim, "Zarar gören, iddiasının haklılığını gösteren inandırıcı kanıtlar sunduğu ve ekonomik durumu da gerektirdiği takdirde, istem üzerine davalının zarar görene geçici ödeme yapmasına karar verebilir."

Gelir dağılımının bozuk, ekonomik eşitsizliğin yoğun olduğu ülkemizde, kuşkusuz bu düzenleme ile kanıtların takdirinde hâkime verilen yetki ya da rol, çok önemlidir. Kara Avrupası hatta Anglo-Amerikan hukuk sistemi ile karşılaştırdığımızda, Türk hukukunun kriterleri büyük ölçüde bu hukuk sistemlerinin kriterleri ile örtüşmektedir. Bizim bu alandaki sıkıntımız, hiç tartışmasız insana bakış açımız ile kuvvetler ayrılığını yeterince içselleştirip yargı bağımsızlığını anlayamamızdır. Bu zorluklara ve

ara kararı hususunda yapılan nitelik tartışmaları ile geri ödeme konusunda yapılan eleştiri ve zorluklara karşın, geçici ödemenin sağlayacağı yarar zaman içinde anlaşılacaktır.

5. Faiz

Türk Hukukunda inancımız gereği de tartışma konusu edilen faiz, kuşkusuz piyasa ekonomisinin vazgeçilmez öğelerinin başında yer almaktadır. TBK "faiz" kenar başlığı altında, 88. maddesinde "temerrüt faizi" kenar başlığı altında, 120. maddesinde yaptığı düzenleme ile yasal olarak irade serbestisi ya da sözleşme özgürlüğüne ilkesel sınırlama getirmiştir.

Seksen sekizinci maddenin 2. fıkrası "Sözleşme ile kararlaştırılacak yıllık faiz oranı, birinci fıkra uyarınca belirlenen yıllık faiz oranının yüzde elli fazlasını aşamaz." derken, 120/2. maddesinde "Sözleşme ile kararlaştırılacak temerrüt faizi oranı birinci fıkra uyarınca belirlenen yıllık faiz oranının yüzde yüz fazlasını aşamaz." hükmünü koymuştur.

6. Müteselsil Sorumluluk

Borçlar Kanunu'nun 50 ve 51. maddelerinde sözü edilen birden çok kişinin bir zarara sebebiyet vermeleri hâlinde "eksik teselsül" ve "tam teselsül" ayrımı kaldırılarak, TBK 61'deki düzenleme ile herhâlde müteselsil sorumluluğa ilişkin hükümlerin uygulanacağı hükme bağlanmıştır.

7. Hukuka ve Ahlaka Aykırı Bir Amaca Ulaşmak İçin Verilen Şeyler

Borçlar Kanunu'nun ahlaka veya hukuka aykırı bir amaca ulaşmak için verilen şeylerin istenemeyeceği ya da geri verilmeyeceğine ilişkin düzenleme, yapılan bir ekle yeni bir hüküm hâline getirilmiştir. Yeni düzenlemeye göre (TBK 81) "...hâkim açılan davanın reddi ile birlikte şeyin davalı elinde kalmasını uygun görmüyorsa, şeyin Devlete mal edilmesine karar verebilir."

8. İbra Sözleşmesi

TBK'nun, İBK'nun 115. maddesinde bulunan düzenlemeye koşut olarak yaptığı (md. 132) düzenleme ile "borç doğurucu işlemlerde tarafların şekle bağlı kalmaksızın" ibra (aklama) sözleşmesi düzenleyebileceklerini kabul etmiştir. Sözleşme belirli bir şekilde düzenlenmiş olsa bile aklama sözleşmesi bunu dikkate almaksızın yapılabilecektir. Bu ayrık ve yeni bir düzenlemedir.

9. Aşırı İfa Güçlüğü (İşlem Temelinin Çökmesi)

Borçlar Kanunu'nun 365. maddesinde götürü pazarlık esasına göre kurulan eser sözleşmesine özgü olarak hâkime tanınan müdahale hakkına ilişkin düzenleme, TBK 480. maddede de korunmuştur. Ancak aynı esasa dayalı olarak TBK'nın 138. maddesinde "aşırı ifa güçlüğü" kenar başlığı altında bazı değişikliklerle yeni ve ilkesel bir düzenleme ve genel bir hüküm kabul edilmiştir. Genel hükümlerin denk düştüğü oranda (TMK md. 5) her anlaşmazlığa uygulanabileceği dikkate alındığında, söz konusu düzenlemenin önemli bir düzenleme olduğu tartışmasızdır.

Sözleşmeye bağlılık (ahde vefa) ilkesinin bir ayrığı olarak yapılan bu düzenleme, sonradan ortaya çıkan imkânsızlıktan farklı olarak, Medeni Yasa'nın "dürüstlük kuralı(m.2)"ndan hareketle temeli çöken sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması ya da dönme hakkının kullanılabilmesinin koşullarını belirlemiştir. Maddede belirlenen dört koşul, kesin olarak bir arada gerçekleştiği takdirde, borçlu, hâkimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteyebilecektir. Bu istemin yerine getirilmesi olanaklı değilse, borçlu sözleşmenin niteliğine göre ya da başka bir deyimle anı edimli sözleşmelerde dönme, sürekli edimli sözleşmelerde fesih hakkını kullanabilecektir.

B- Özel Kurallarda İlkesel Değişiklikler

1. Yarar ve Hasar

Borçlar Kanunu'nun 183. maddesinin nefi ve hasar kenar başlığı altında düzenlediği kural, hakkaniyet açısından çok tartışılmış ve eleştirilmişti. Çünkü anılan madde, bazı ayrıkların dışında sözleşmenin kurulması ile birlikte yarar ve zararın (nefi ve hasar) alıcıya geçeceğini öngörmekte idi. Yasa koyucu maddeye yönelik eleştirileri ve uygulamayı dikkate alarak TBK madde 208'de, Alman Medeni Kanunu'nun (BGB) 447. maddesi ile 11/04/1980 tarihli Milletlerarası Taşınır (Menkul) Mal Satışları Hakkındaki Viyana Sözleşmesi'nin 67. maddesini göz önünde tutarak ya da dikkate alarak, BK 183'ün aksine ilkesel nitelikli önemli ve hakkaniyete uygun bir düzenleme yapmıştır.

Bu düzenlemeye göre, artık yarar ve zarar kanundan, durumun gereğinden veya sözleşmede öngörülen özel koşullardan doğan ayrık haller dışında, sözleşmenin kurulmasıyla birlikte alıcıya geçmeyecek, aksine satılanın yarar ve zararı (hasarı) taşınır satışlarında zilyetliğin devri, taşınmaz satışlarında ise tescil anına kadar satıcıya ait olacaktır. Kısaca, alı-

cının eline geçmeyen taşınır ile alıcı adına tescili yapılmayan taşınmazın yarar ve zararı, satıcı üzerinde kalacaktır. Yasa, madde 208/2'de taşınır satışlarında, zilyetliği devralmada temerrüde düşen alıcının, zilyetliğin devri gerçekleşmiş gibi sorumlu olacağını; madde 208/3'te satıcı alıcının isteği üzerine satılanı ifa yerinden başka bir yere gönderirse, yarar ve zararın, satılanın taşıyıcıya teslimi ile birlikte alıcıya geçeceğini hükme bağlamıştır. Görüldüğü üzere yasa, satıcı ve alıcının çıkar dengesini sağlamak için özel bir çaba ya da özen göstermiştir. Ayrıca TBK 245, adeta bu düzenlemeyi tamamlayıcı bir hükümdür.

Kısmi Ödemeli Satışlar (Taksitle Satış)

Borçlar Kanunu'nun üç maddede (222-223-224) düzenlediği taksitle satış sözleşmesini Türk Borçlar Kanunu 253-273 maddeleri arasında, taksitle satış ve ön ödemeli taksitle satış kenar başlıkları altında 20 maddede düzenlemiştir. Ayrıca 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 40-46 maddeleri arasında peşin ya da taksitle "ön ödemeli konut" satışı düzenlenmiştir. Kentleşme hızı, artan nüfus, gelir dağılımındaki bozukluk, reklamların ve banka kredi kartlarının çığına çevirdiği tüketici hırsı, taksitle satışı çok yaygın hale getirmiş, konut edinmedeki zorlukları hafifletmek için yapılan çalışma ve arayışlar, kuşkusuz bu düzenlemelerin temel nedeni olmuştur. TBK ve özel yasalarda yer alan bu özel ve geniş düzenlemeler, sözleşme özgürlüğüne müdahalede bulunmuş, ilkesel nitelikli yeni düzenlemeleri beraberinde getirmiştir.

-TBK'nın 253. maddesi taksitle satışı tanımlamış, sözleşmenin geçerli olabilmesi için yazılı şekilde yapılmasını öngörmüştür. Yasa, malın, satıcının ticari faaliyetleri kapsamında satılması halinde, sözleşmenin içermesi gereken hususları on bir bent halinde saymıştır. Böylece sözleşmenin geçerli olabilmesi için öngörülen yazılı şekil, nitelikli yazılı şekil haline getirilmiştir. Sayılan hususlardan 8 ve 10. sırada yer alan durumlar, TBK'nın 90 (her borç doğumu anında muaccel olur), 88 (faiz), 120/2 (sözleşmede kararlaştırılan temerrüt faiz oranı ... aşamaz) hükümlerine hem ayrıık hem sınır getirmektedir. Sekizinci bentte öngörülen düzenlemeye göre, satıcı kurulan satış sözleşmesiyle bağlı olduğu halde, alıcı bağlı değildir. Alıcı, sözleşmenin kurulması için açıklamış olduğu iradesini hiçbir neden göstermeksizin, yazılı olarak yedi gün içinde geri alabilir. Alıcının yedi gün içinde bu iradesini göndermesi yeterlidir. Alıcı için sözleşmenin yürürlüğe girmesi ancak yedi günün geçmesiyle olacaktır. Alıcının bu hakkını kullanması halinde cayma parası istenemez. Çünkü bu geri alma işlemi, TBK 178'de düzenlenen cayma anlamında değildir. Zaten TBK 255/son bunu bir bakıma açıkça belirtmiştir. Alıcıyı korumak için koyulan bu

hükümün, kabul gören temel ilke ve kurallardan yasal bir sapma olduğu söylenebilir. Yasanın faize ilişkin olarak genel hükümler kısmında yer alan düzenlemeleri (88-120) ile onuncu sırada yer alan düzenlemesinin (%30 sınırlaması) hukuk tekniği açısından yine genel ilkelerden bir sapma olduğu açıktır.

3. Yasal Temsilcinin Rızası

Burada değinilmesi gereken önemli bir nokta da Yasa'nın 254. maddesinde düzenlenen yasal temsilcinin rızası konusudur. Söz konusu maddeye göre, *"ayırt etme gücüne sahip bir küçük veya kısıtlı tarafından yapılmış olan taksitle satış sözleşmesinin"* geçerliliği, yasal temsilcinin rızasının yazılı olarak ve en geç sözleşmenin kurulduğu anda verilmesine bağlıdır. Bu düzenleme de genel kabule aykırıdır. Bu hükme göre sonradan onay vererek sözleşmeyi geçerli kılmak olanaklı değildir.

-TBK'nın 264. maddesinde *"ön ödemeli taksitle satışı"* düzenleyen hüküm, 253. maddeden farklı olarak, adi ya da ticari ayrımını kaldırmış, sözleşmede yer alması gereken hususları dokuza indirmiştir. Bu sözleşmede de 7. bentteki hükme göre alıcı, 7 gün içinde sözleşmenin yapılması konusundaki irade açıklamasını geri alabilecektir. Kısaca ayırık ve sapmalar burada da aynen söz konusudur. Bu düzenleme, sözleşmenin niteliği gereği 8. bentte, sözleşmenin kurulması için açıklanan iradenin geri alınmasından farklı olarak *"alıcının sözleşmeden cayma hakkı ve bu sebeple ödeyeceği cayma parasının"* sözleşmede düzenlenmesi gerektiğini belirterek hükme bağlamıştır.

TBK'nın 268. maddesinde getirilen düzenleme ile satıcının sözleşmenin kurulduğu anda belirlenen toplam satış bedeline ek bir bedel isteme hakkını saklı tutan bütün kayıtlar geçersiz sayılmıştır. Görüldüğü üzere bu düzenleme kısıtlayıcı niteliktedir.

Kira Sözleşmesine İlişkin Düzenlemeler

Bilindiği üzere, kira sözleşmesi hukuki olduğu kadar sosyal nitelikli bir sözleşmedir. İki ayrı kanunda; Borçlar Kanunu'nda ve 6570 sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanun'da düzenlenen kira sözleşmesi öncelikle sadece Türk Borçlar Kanunu'nda düzenlenmiştir. Başka bir söylemle 6570 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılarak, hükümleri TBK'ya büyük ölçüde az bir değişiklikle nakledilmiştir. TBK'nın 299-356 maddeleri arasında iki ayırım biçiminde düzenlenen sözleşme, birinci ayırimda *"Genel Hükümler"* başlığı altında deyim yerindeyse adi kira sözleşmesini, ikinci ayırimda *"konut ve çatılı işyeri kiralarını"* düzenlemiştir.

Sosyal boyutu ile toplumun önemli kesimi ilgilendiren veya etkileyen kira sözleşmesine ilişkin birçok hüküm, daha yasa yürürlüğe girdikten (01.07.2012) hemen sonra, kiracının Türk Ticaret Kanunu'nda tacir olarak sayılan kişiler ile özel ve kamu hukuku tüzel kişilerinin olduğu işyeri kiralalarında sekiz yıl süre ile ertelenmiştir (6217 sayılı Kanun). Ertelenen hükümlerin hemen hepsi sınırlayıcı ya da kiracıyı korumaya yönelik hükümlerdir.

Kuşkusuz TBK genel niteliği itibarıyla alıcıyı, kiracıyı ve kefilini koruyan bir yasa görünümündedir. Kira sözleşmesini düzenleyen hükümlerden önemli bir kısmının belirtilen tüzel kişiler için ertelenmesi ya da uygulanmasının geciktirilmesi onların yürürlükten kalktığı ya da kalkacağı anlamına gelmemektedir. Ancak bunların her birinin açıklanması, makalenin sınırları dikkate alındığında doğru bir yaklaşım değildir. Bu nedenle bu sözleşme türü de sınırlayıcı, yeni ve ilkesel nitelikli hükümlerini sadece anmakla yetineceğiz:

Kiraya verenin teslim borcu (TBK 301/2), takastan feragat yasağı (TBK 326), kiracının sözleşmenin sona ermesi halinde, sözleşmeye aykırı kullanımdan doğan zararların dışında, bir zarar ödeyeceğini taahhüt etmesine ilişkin anlaşmaların geçersizliği (TBK 334/2), bağlantılı sözleşme (TBK 340), güvence verilmesi (TBK 342), kira sözleşmesinde değişiklik (TBK 343), kira bedelinin belirlenmesi (TBK 344), kiracı aleyhine düzenleme yasağı (TBK 346), dava sebeplerinin sınırlılığı (TBK 334). Yasal olarak düzenlenen diğer iki kira sözleşmesinden ürün kirası TBK'da, finansal kiralama sözleşmesi 6031 sayılı Kanun'da düzenlenmiştir.

Hizmet Sözleşmesine İlişkin Düzenlemeler

Çalışma yaşamında önemli bir yer tutan iş sözleşmesi, hem TBK'nın 393-447. maddeleri arasında "*Genel Hizmet Sözleşmesi*" başlığı altında geniş bir biçimde, hem İş Kanunu, hem de Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nda düzenlenmiştir. Yasa tekniği açısından bu düzenleme çok eleştirilebilir. Ancak makalenin inceleme alanının dışına çıkmamak için, biz burada sadece genel hizmet sözleşmesiyle ilgili saptadığımız sınırlayıcı hükümleri ya da ilkesel düzenlemeleri belirtmekle yetineceğiz:

-TBK'nın "*ücretin korunması*" kenar başlığı altında düzenlenen 407. maddesinin 3. bendinde yer alan "*Ücretin işveren lehine kullanılacağına ilişkin anlaşmalar geçerlidir.*" hükmü ile irade serbestisine sınır getirilmiştir. İşçi yararına getirilen bu sınırlama, yasanın genel yapısına ve ruhuna uygundur.

-TBK'nın "*Ücret Alacağı'nın Haczi, Devri ve Rehnedilmesi*"ni düzenleyen 410. maddesinin 2. bendi "*Gelecekteki ücret alacaklarının devredilmesi veya rehnedilmesi geçersizdir.*" hükmünü getirerek yine işçi lehine bir sınırlama öngörmüştür.

-TBK'nın "*Giderler-Genel Olarak*" kenar başlığı altında düzenlediği 414/3. maddesi, zorunlu harcamaların kısmen ya da tamamen işçi tarafından bizzat karşılanmasına ilişkin anlaşmaların geçersiz olduğunu öngörmüştür. Bu da işçi lehine irade serbestisine getirilen önemli bir kısıtlamadır.

Kefalet Sözleşmesine İlişkin Düzenlemeler

Kişisel nitelikli bir güvence sözleşmesi olan kefalet sözleşmesi TBK'nın 581-603. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, alıcıyı, kiracıyı ve kefil olarak koruyan TBK, kefalet sözleşmesinde önemli değişiklikler getirmiştir.

-Şekil

Türk Borçlar Kanunu'nun 583. maddesinde sözleşmenin yazılı olarak yapılacağı belirtildikten sonra, sözleşmenin geçerliliği için içermesi gereken hususlar da belirtilerek, bunların bizzat kefil tarafından el yazısı ile yazılmasını şart olarak hükme bağlamıştır. Maddede belirtilen hususlardan biri, kefilin el yazısı ile yazılmazsa, hükme göre sözleşme geçersiz olacaktır.

-Eşin rızası

Türk Borçlar Kanunu, "*eşin rızası*" kenar başlığı altında yine bir geçerlilik koşulu olarak eşin rızasını düzenlemiştir. Söz konusu maddeye göre, "*Eşlerden biri, mahkemece verilmiş ayrılık kararı olmadıkça veya yasal olarak ayrı yaşama hakkı doğmadıkça, ancak diğerinin rızasıyla kefil olabilir; bu rızanın sözleşmenin kurulmasından önce ya da en geç kurulması anında verilmiş olması şarttır.*"

Medeni Yasa'nın aile konutu ile ilgili 194. maddesine koşut, adeta onu tamamlayan bir hüküm niteliği taşıyan bu maddenin, aile birliğini korumaya yönelik olduğu açıktır. Bu açıdan olumlu olan bu hükmün ticari hayatın akışını ağırlaştırmaması için TBK 584/2'de öngörülen ayrıklara ilave olarak 23.03.2013 tarihli 6455 sayılı yasanın 77. maddesinde ticaret siciline kayıtlı işletme ve şirketler esas alınarak bazı ayrıklar daha getirilmiştir. Başka bir söylemle, ayrık hallerde eşin rızası aranmayacaktır. Ancak eşin rızası, kefil yararına güvencelerin azalması (TBK md. 483/3) sonucunu doğuruyorsa rıza yararına geniş olarak yorumlanmalıdır.

-Sorumluluğun kapsamı

Türk Borçlar Kanunu'nun 589. maddesinin dört ya da son fıkrasında yer alan yeni bir hükümle "Kefilin, asıl borç ilişkisinin hükümsüz hale gelmesinin sebep olduğu zarardan ve ceza koşulundan sorumlu olacağına ilişkin anlaşmalar kesin olarak hükümsüzdür." denilerek, kaderi geçerli bir borç ilişkisine bağlı kefalet sözleşmesi için olması gereken olumlu bir yaklaşımla, kural haline getirilmiştir.

-Kefaletten dönme

TBK'nun 599. maddesinde kefilin gelecekte doğacak bir borca kefaletinde, borçlunun borcun doğumundan önceki mali durumu, kefalet sözleşmesinin yapılmasından sonra önemli ölçüde bozulursa veya mali durumunun, kefalet sırasında kefilin iyiniyetle varsaydığından çok daha kötü olduğu ortaya çıkması durumunda, kefilin alacaklıya yazılı bir bildirimde bulunarak, borç doğmadığı sürece kefalet sözleşmesinden dönebileceği düzenlenmiştir. Vekaleten kefalet de aynı hükmün geçerli olacağı açıktır. Kefil, alacaklının kefalete güvenmesi sebebiyle uğradığı zararları gidermekle yükümlüdür.

-Uygulama alanı

Türk Borçlar Kanunu, Borçlar Kanunu'nda ve kaynak İBK'da bulunmayan bir düzenleme ile (madde 603), kefalete ilişkin hükümlerin gerçek kişilerce güvence verilmesine ilişkin olarak başka ad altında yapılan diğer sözleşmelere de uygulanacağını hükme bağlamıştır. Bu hükmün amacı, alacaklıların kefilin koruyan hükümlerden kurtulmak için yapacakları işlemlere engel olmaktır. Bu amaç için kefalete ilişkin hükümlerin uygulama alanı genişletilmiştir. Ancak bu noktada önemli olan, "benzer işlemler" in hukuki niteliğini belirlerken objektif ve doğru saptamalar yapabilmektir. Nitekim Anayasa Mahkemesi'nin eşin rızasına ilişkin olarak vermiş olduğu 26.12.2013 tarihli iptal kararında, aval katılmadığımız bir gerekçeyle kefaletin bir türü olarak nitelendirilmiştir.

III. İLK KEZ DÜZENLENEN KAVRAMLAR

TBK'la ilk kez düzenlenen kavramların bir kısmı aynı zamanda ilkesel nitelikte değişiklik olarak nitelenebilecekleri için bir önceki başlıkta açıklanmışlardır. Örneğin geçici ödemeler (TBK md. 76), ön ödemeli taksitle satış (TBK md. 264-273), evde hizmet sözleşmesi (TBK md. 461-469), pazarlamacılık sözleşmesi (TBK md. 448-460) Türk Hukuku'na ilk kez kazandırılan kavramlardır. TBK'la ilk kez düzenlenen kavramlardan bir kısmı ise, uygulamada veya başka kanunlarda yer almakla birlikte TBK'nun kabulüyle ilk kez bu Kanun kapsamında kaleme alınmışlardır.

- İsmarlanmayan Şeyin Gönderilmesi

TBK'nun 7. Maddesinde düzenlenen kurala göre, ısmarlanmamış bir şeyin gönderilmesi öneri sayılmaz. Bu şeyi alan kişi, onu geri göndermek veya saklamakla yükümlü değildir. Maddede sadece ısmarlanmayan eşyaların gönderilmesine ilişkin düzenleme getirilmiş; ısmarlanmayan hizmetin sunulmasına dair bir açıklama yapılmamıştır.

- Sebeplerin Yarışması

Bir kişinin sorumluluğu, birden çok sebebe dayandırılabilirse hâkim, zarar gören aksini istemiş olmadıkça veya kanunda aksi öngörülmedikçe, zarar görene en iyi giderim imkânı sağlayan sorumluluk sebebine göre karar verir hükmüyle TBK'nun 60. Maddesinde düzenlenmiştir.

- Tehlike Sorumluluğu

Önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibinin ve varsa işletenin müteselsilen sorumlu tutulacakları TBK'nun 71. Maddesinde düzenlenmiştir. Bir işletmenin, mahiyeti veya faaliyette kullanılan malzeme, araçlar ya da güçler göz önünde tutulduğunda, bu işlerde uzman bir kişiden beklenen tüm özenin gösterilmesi durumunda bile sıkça veya ağır zararlar doğurmaya elverişli olduğu sonucuna varılırsa, bunun önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletme olduğu kabul edilir.

Özellikle, herhangi bir kanunda benzeri tehlikeler arzeden işletmeler için özel bir tehlike sorumluluğu öngörülmüşse, bu işletme de önemli ölçüde tehlike arzeden işletme sayılır. Önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletmenin bu tür faaliyetine hukuk düzenince izin verilmiş olsa bile, zarar görenler, bu işletmenin faaliyetinin sebep olduğu zararlarının uygun bir bedelle denkleştirilmesini isteyebilirler. Belirli bir tehlike hâli için özel kanunlarla öngörülen özel sorumluluk hükümleri saklıdır.

- Rücu İsteminde Zamanaşımı

Rücu isteminin, tazminatın tamamının ödendiği ve birlikte sorumlu kişinin öğrenildiği tarihten başlayarak iki yılın ve her hâlde tazminatın tamamının ödendiği tarihten başlayarak on yılın geçmesiyle zamanaşımına uğrayacağı TBK'nun 73. Maddesinde düzenlenmiştir. Maddenin ikinci fıkrası gereğince tazminatın ödenmesi kendisinden istenilen kişi, durumu birlikte sorumlu olduğu kişilere bildirmek zorundadır. Aksi takdirde zamanaşımı, bu bildirimün dürüstlük kurallarına göre yapılabileceği tarihte işlemeye başlar.

- Sürekli Edimli Sözleşme

Sürekli edimli sözleşme kavramına, TBK'nun 126. Maddesinin kenar başlığında yer verilmiş olmakla birlikte; maddede bu terim, tanımlanmış değildir. Düzenlemeye uyarınca, ifasına başlanmış sürekli edimli sözleşmelerde, borçlunun temerrüdü hâlinde alacaklı, ifa ve gecikme tazminatı isteyebileceği gibi, sözleşmeyi feshederek, sözleşmenin süresinden önce sona ermesi yüzünden uğradığı zararın giderilmesini de isteyebilir.

- Kısmi İfa İmkansızlığı

TBK'nun 137. Maddesinde borcun ifasının, borçlunun sorumlu tutulamayacağı sebeplerle kısmen imkânsızlaşması halinde borçlunun, borcunun sadece imkânsızlaşan kısmından kurtulacağı düzenlenmiştir. Ancak, bu kısmi ifa imkânsızlığı önceden öngörülseydi taraflarca böyle bir sözleşmenin yapılmayacağı açıkça anlaşılırsa, borcun tamamı sona erer. Karşılıklı borç yükleyen sözleşmelerde, bir tarafın borcu kısmen imkânsızlaşır ve alacaklı kısmi ifaya razı olursa, karşı edim de o oranda ifa edilir. Alacaklının böyle bir ifaya razı olmaması veya karşı edimin bölünemeyen nitelikte olması durumunda, tam imkânsızlık hükümleri uygulanır.

- Borca Katılma

Borca katılma, TBK'nın 201. Maddesinde mevcut bir borca borçlunun yanında yer almak üzere, katılan ile alacaklı arasında yapılan ve katılanın, borçlu ile birlikte borçtan sorumlu olması sonucunu doğuran bir sözleşme olarak tanımlanmıştır. Borca katılma sonrasında borca katılan ile borçlu, alacaklıya karşı müteselsilen sorumlu olurlar.

- Sözleşmenin Devri

Sözleşmenin devri, TBK'nın 205. Maddesinde sözleşmeyi devralan ile devreden ve sözleşmede kalan taraf arasında yapılan ve devreden bu sözleşmeden doğan taraf olma sıfatı ile birlikte bütün hak ve borçlarını devralana geçiren bir anlaşmadır ifadesiyle düzenlenmiştir. Sözleşmeyi devralan ile devreden arasında yapılan ve sözleşmede kalan diğer tarafta önceden verilen izne dayanan veya sonradan onaylanan anlaşma da, sözleşmenin devri hükümlerine tabidir. Sözleşmenin devrinin geçerliliği, devredilen sözleşmenin şekline bağlıdır.

- Sözleşmeye Katılma

TBK'nun 206. Maddesinde yapılan tanıma göre, sözleşmeye katılma, mevcut bir sözleşmeye taraflardan birinin yanında yer almak üzere, katılan ile bu sözleşmenin tarafları arasında yapılan ve katılanın, yanında yer aldığı tarafla birlikte, onun hak ve borçlarına sahip olması sonucunu doğuran bir anlaşmadır. Anlaşmada aksi kararlaştırılmamışsa, sözleşmeye katılan ile yanında yer aldığı taraf, sözleşmenin diğer tarafına karşı müteselsilen alacaklı ve borçlu olurlar. Sözleşmeye katılmanın geçerliliği, katılma konusu sözleşmenin şekline bağlıdır.

- Belirli ve Belirsiz Süreli Kira Sözleşmesi

Kira sözleşmesinin, belirli ve belirli olmayan süreler için yapılabileceği TBK'nun 300. Maddesinin ilk fıkrasında belirtilmiştir. Kararlaştırılan sürenin geçmesiyle herhangi bir bildirim olmaksızın sona erecek kira sözleşmesi belirli süreli; diğer kira sözleşmeleri belirli olmayan bir süre için yapılmış kira sözleşmesi sayılır.

- Bağlantılı Sözleşme

TBK'nun 346. Maddesi gereğince, konut ve çatılı işyeri kiralalarında sözleşmenin kurulması ya da sürdürülmesi, kiracının yararı olmaksızın, kiralananın kullanımıyla doğrudan ilişkisi olmayan bir borç altına girmesine bağlanmışsa, bu sözleşmeye bağlantılı sözleşme adı verilecektir ve kira sözleşmesine bağlantılanmış bu sözleşme geçersizdir.

- Aile Konutu Kirası Sözleşmesi

Aile konutuna ilişkin temel hüküm TMK'nun 194. Maddesinde yer almakla birlikte, TBK'nun 349. Maddesinde de sadece kiralananmış aile konutları açısından düzenleme yapılmıştır. Bu açıdan bakıldığında TBK'da aile konutu kirası sözleşmesinin düzenlenmiş olduğunun söylenebilmesi mümkündür. Aile konutu olarak kullanılmak üzere kiralanan taşınmazlarda kiracı, eşinin açık rızası olmadıkça kira sözleşmesini feshedemez. Bu rızanın alınması mümkün olmazsa veya eş haklı sebep olmaksızın rızasını vermekten kaçınırsa kiracı, hâkimden bu konuda bir karar vermesini isteyebilir. Kiracı olmayan eşin, kiraya verene bildirimde bulunarak kira sözleşmesinin tarafı sıfatını kazanması hâlinde kiraya veren, fesih bildirimini ile fesih ihtarına bağlı bir ödeme süresini kiracıya ve eşine ayrı ayrı bildirmek zorundadır.

- İşçinin Kişiliğinin Korunması

TBK'nun 417. Maddesinde işverenin, hizmet ilişkisinde işçinin kişiliğini korumak ve saygı göstermek ve işyerinde dürüstlük ilkelerine uygun bir düzeni sağlamakla, özellikle işçilerin psikolojik ve cinsel tacize uğramaları ve bu tür tacizlere uğramış olanların daha fazla zarar görmemeleri için gerekli önlemleri almakla yükümlü olduğu düzenlenmiştir. İşveren, işyerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için gerekli her türlü önlem almak, araç ve gereçleri noksansız bulundurmak; işçiler de iş sağlığı ve güvenliği konusunda alınan her türlü önleme uymakla yükümlüdür. İşverenin kanuna ve sözleşmeye aykırı davranışı nedeniyle işçinin ölümlü, vücut bütünlüğünün zedelenmesi veya kişilik haklarının ihlaline bağlı zararların tazmini, sözleşmeye aykırılıktan doğan sorumluluk hükümlerine tabidir.

- Kişisel Veri

TBK'nun 419. Maddesinde kişisel verinin ne olduğu açıklanmamış olmakla birlikte, işverenin, işçiye ait kişisel verileri, ancak işçinin işe yatkınlığıyla ilgili veya hizmet sözleşmesinin ifası için zorunlu olduğu ölçüde kullanabileceği kaleme alınmıştır.

SONUÇ

Hiçbir yasal düzenleme, mükemmel olamaz. Çünkü değişen koşullar, bilimdeki gelişmeler ve teknolojideki ilerlemeler, hiç düşünülmemeyen ilişkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Devletler ve toplumlar, birbirlerini etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında, evrensel hukuk kuralları ya da bunların ışığında uluslararası kuruluşların koyduğu kurallar, ulusal hukukları etkilemekte ve hatta ulusal kuralların üzerinde bağlayıcı olabilmektedir (Anayasa'nın 90/son fıkrası). Bu nedenlerle iç hukuk düzenlemelerinde hiçbir önyargıya kapılmadan ve komplekse düşmeden objektif bir yaklaşımla hareket etmek uzun vadede toplum için her zaman yararlı olabilir.

Başarı kuşkusuz gelişmelere akılcı bir yaklaşımla doğru gözlem ve değerlendirmeler yapmakla olanaklıdır. Bu kısa çalışmamızın TBK'yı doğru anlamaya ve değerlendirmeye yardımcı olacağını umuyoruz.

TÜRKİYE'DE YARGI BAĞIMSIZLIĞI ALANINDA SON GELİŞMELER*

Prof. Dr. Fazıl SAĞLAM

I. Genel Gönünüm

Türkiye'de güçler ayrılığı ve yargı bağımsızlığı ilkelerine dayalı anayasal sistemin kimyası bozuldu. Bu bozulma, **2010 Anayasa değişikliğinin doğal bir uzantısıdır**. Ama bunda bile karar kılınamadı. 2010 Anayasa değişikliğinin ürünü olan 6087 sayılı HSYK Yasası henüz yürürlükteyken, bir anda yargı düzeni bir deprem sürecine girdi. Paralel yapı olarak adlandırılan eski ortakla ipler koptu. 6087 sayılı Yasa ile gelen düzen, ilk aşamada yasada herhangi bir değişiklik yapılmadan fiili bir değişim sürecine

1 Teoman Ergül ile yakın dostluğum, 2000'li yılların başlangıcına kadar uzanıyor. Onun kişiliğinde dürüstlüğü, içtenliği, güvenilirliği ve özverisi ile gerçek bir Cumhuriyet aydınına tanıdım. Hukuk bilgisindeki derinliği ve çok yönlü yazarlığı beni etkiledi. Yayınlanmış kitaplarının sayısına ve niteliğine baktığımda, Teoman Bey'in bu zamanı nereden bulduğunu hep kendime sormuşumdur. Özellikle yaşadığı yöreyi esas alan tarih kitapları ve romanlar yazdı. Bunlardan İşgal beni çok etkilemiştir. Ondan önce Turgut Özakman'ın "Şu Çılgın Türkler" başlıklı romanını okumuştum. İşgal'den sonra dış düşmana karşı yürütülen mücadele sürecinin bıçak üstünde ilerleyen seyrini, Özakman büyük bir ustalıkla yansıtıyordu. Sonra Teoman Ergül'ün "İşgal" başlıklı kitabını okudum ve orada da aynı bıçak üstü seyrin, bu kez iç düşmana karşı sürdürülen mücadelede aynı ustalıkla yansıtıldığını gördüm. Her iki kitabı da okurken kendimi bıçak üstünde hissettim. Ve yerel kongrelerden beslenen o büyük mücadelenin değerini daha iyi kavradım. Ergül'ün bu alandaki birikimi, "Vahdeddin-Mustafa Kemal Ekseninde Milli Mücadele / Kesişen, Çatışan ve Değişen Yaşamlar" başlıkla çalışması ile zirveye taşındı. 2014 Yunus Nadi ödülüne layık görüldü. Zaten daha önce yayımlanan çalışmalarıyla böyle bir ödülü çoktan hak etmişti. Teoman Ergül ile ayrıca TBB'nin "2007 Anayasa Önerisi"ni hazırlamakla görevlendirdiği kurulda 4 ay süre ile birlikte çalışma zevkini yaşadım. Yargıç ve savcılar aynı çatı altında örgütleyen HSYK modelinin yargı bağımsızlığı açısından içerdiği olumsuzlukları ısrarla vurguladı ve hazırladığımız Anayasa önerisinin yargı bölümü üzerinde hepimizden daha aktif katkılar sundu. Uygulamadan gelen deneyimi ile can alıcı noktalara dikkatimizi çekti. Bu nedenle Teoman Ergül anısına çıkarılacak Armağan'da "Türkiye'de Yargı Bağımsızlığı Alanında Son Gelişmeler" konusunu işlemek, ona karşı bir çeşit hesap verme gibi geldi bana. Umarım anısına layık olmuştur. Işık içinde yatsın.

girdi. Salt bu olay bile, **2010 Anayasa değişikliği yargı modelinin** aradan birkaç yıl geçmekle ulaştığı noktayı bütün çıplaklığı ile göstermektedir. Artık bundan sonrası, bu **fiili duruma yasa görünümü** bir **elbise** giydirmekten başka bir anlam taşıyamazdı. O da 6524 sayılı Yasa ile gerçekleştirildi. Bu yasa ile giydirilen elbise, Anayasa Mahkemesi denetiminde bazı kesiklere uğramışsa da fiilî değişimleri düzeltici bir etki sağlayamadı.

Artık her şey alt-üst olmuş durumda. Daha da vahimi, bu yozlaşmanın varlığını gizleme ya da üstünü örtme gereksiniminin bile artık hissedilmiyor olmasıdır. Bu bağlamda bir şeyin altını çizmek gerekir. Sayın Cumhurbaşkanı, günümüzün siyaset sahnesinde çok **açık ve dobra** konuşanlardan biri. **Başkanlık sistemi istiyor²; ama kuvvetler ayırımını sevmiyor³**. Oysa biz anayasa hukuku derslerimizde başkanlık sistemini güçler ayrılığına örnek olarak anlatıyoruz. Güçlerin yürütmede birleşmesine ise yürütmenin diktatörlüğü diyoruz.

Ne yazık ki Sayın Cumhurbaşkanı'nın anlayış ve mizacı, çoğulcu demokrasiyi benimsemeye yatkın değil. O, **kendisine oy verenleri ve bu oyların Meclis'e yansıyan sandalye sayısını ulusla özdeş sayıyor**. Anayasa hukuku öğretisinin "**çoğunlukçu demokrasi**" dediği bu model, uygulamada genellikle çoğunluğun diktatörlüğüne, ama fiilen o çoğunluğu simgeleyen tek bir kişinin sultasına dönüşüyor. Bunu özetleyen çarpıcı bir özdeyiş var: "**Bitaraf olanlar bertaraf olur**".⁴ Tarafsız olanlara bile tahammül edemeyen bir anlayış, **çoğulcu** demokrasiyi benimseyebilir mi? Daha birkaç yıl önce "**Yargı bağımsızlığı ve kuvvetler ayrılığı ilkelerinin ağır yara aldığı bir ülkeye yabancı sermaye gelmez**"⁵ diyen TÜSİAD eski

2 AKP'nin şimdilerde yeniden gündeme soktuğu Türk Tipi (!) Başkanlık modeli, gazetelere yansıdığı kadarıyla şöyle özetlenebilir: İşlevsiz kılınmış bir meclis. Böyle bir meclisi bile feshetme yetkisinin Başkana verilmesi; yasama işlevinin Başkanın onayı ile tamamlanması ve Başkan'ın yasaları veto hakkı ve vetonun ancak 3/5 Meclis kararı ile aşılabilmesi, yüksek yargı üyelerini atama üstünlüğü; Başkanlık karamameleleriyle yönetim. Tabii niyet, güçler ayrılığından tamamen arındırılmış monoblok bir siyasal iktidarsa, ya da -Mümtaz Soysal'ın 08.02.2013 tarihli Cumhuriyette yazdığı gibi "**güçler yapışıklığı**" - ise, o zaman "Türk usulü başkanlık" (!) sisteminin bunu sağlamaya elverişli olduğu söylenebilir.

3 Örnek: " Ama dışarıdan bakanlar da zannediyor ki '... işte 326 milletvekiliniz var, 326 milletvekiliyle hâlâ mı bahane?' Ama işte bu kuvvetler ayrılığı denen var ya... O önünüze gelip engel olarak dikiliyor.": Radikal, 18.12.2012 (http://www.radikal.com.tr/turkiye/kuvvetler_ayrilig_i_engel-1112491).

4 Yine 'bertaraf olursunuz' uyarısı: Erdoğan, dünkü mitinginde de daha önce TÜSİAD ve TOBB'a yönelttiği, 'Referandum tercihinizi açıklayın. Taraf olmayan bertaraf olur' uyarısını sürdürdü:"Anayasamızın bu halini onlarla birlikte hazırladık. Bunu istediysen, ben nasıl evet diye meydanlarda dolaşıyorsam, sen de bir sivil toplum kuruluşu olarak 'evet' diye meydanda konuşman lazım. Ama böyle bir Anayasa değişikliği ortaya geldiğinde seninle görüşen, Anayasa değişikliğini hazırlayanlara karşı, efendim biz ne öyle, ne böyle diyemeyiz. İşte bu bitaraf olmaktır. Bitaraf olanlar, bertaraf olur. Aynen bunu söylüyorum, ya 'evet' dersin meydanlarda ya 'hayır'dersin.":(aa,dha):Radikal,21.08.2010;Hürriyet,20.08.2010 (<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=15601374>)

5 <http://www.tusiad.org/komisyonlar/ekonomik-ve-mali-isler-komisyonu/konusma/tusiad-yuksek-istisare-konseyi-baskani-erkut-yucaoglundun-44-genel-kurul-acilis-konusmasi/>): "... **yargılanma süreçlerin-**

Başkanı'nın aldığı cevap da son derece açık: "... 'yabancı sermaye gelmez' sözü ülkeye ihanettir. ... Bunu dediğin andan itibaren sen hangi yüzle ... bizimle kalkıp da herhangi bir işini görme yoluna gideceksin?."

Bundan daha açık ve dobra bir konuşma olabilir mi? Ama biz ulus olarak anlamamakta hâlâ direniyoruz. Belki yeterince demokrat olamadığımız için. Ya dış dünyaya ne demeli? Bu denli açık sözlülük karşısında onlar ne düşünüyor, ne yapıyor? Avrupa ve ABD desteğini çekti diyenler var. Aldanıyorlar. AB ve ABD politikacıları, Sayın Cumhurbaşkanı'nı "**büyük reformist**" olarak görmeye devam ediyorlar. Tabii kendileri için. Sayın Cumhurbaşkanı iki yıl kadar önce Başbakan olduğu dönemde Brüksel'e gitmişti. Orada AB Komisyonu Başkanı Jose Manuel BARROSO, Avrupa Konseyi Başkanı Herman Van ROMPUY ve AB Parlamentosu Başkanı Martin SCHULZ ile görüşmelerde bulundu. Tabii ne konuştular bilmiyoruz. Ama hepsi ağız birliği ile **güçler ayrılığına ve yargı bağımsızlığına dikkati çektiklerini** söylüyorlar. Hepsi ağız birliği ile Sayın Başbakan'ın kendilerine, **güçler ayrılığı ve yargı bağımsızlığını koruyacağı güvencesini verdiğini** belirtiyorlar⁶. Sanki bir çeşit kara mizah.

Verilen güvencenin ne olduğunu bilmiyoruz, ama Sayın Erdoğan'ın o tarihte Brüksel'de "**Yargı yürütmeye tahakküm etmeye çalışıyor.**" söylemine devam ettiğini biliyoruz⁷. Bu nasıl tahakkümdür ki, henüz hukuksal alanda hiçbir değişiklik yapılmadan, yargı bir fiskeyle darmadağın bir duruma geldi. Yolsuzluk iddialarını soruşturan herkesin yeri değiştirildi. Bir kısmı kaçtı, tutuklananlar da var. Yargıçların, savcılarının açığa alınması ya da tutuklanması YARSAV'ın ve Yargıçlar Sendikası'nın tepkisini çekecek boyutlara ulaştı.⁸

Öyle görünüyor ki güçler ayrılığı ve yargı bağımsızlığının yokluğu konusunda Türkiye'de fazla değişen bir şey yok. Bunu AB politikacıları da biliyor. **AB politikacılarının ikiyüzlülüğü** bizim için yeni bir şey değil. Aman sakın yanlış anlaşılmasın. Alanının seçkin bilim adamları ya da

deki aksamalar ve uzun tutukluluk süreleri kamuoyu ve toplum vicdanını rencide etmişken, son olarak bir yolsuzluk ve rüşvet soruşturması yargının ve kolluk gücünün altüst olmasıyla sonuçlandı. Bir tarafta, devlet içinde devlet darbe söylemleri, "diğer taraftan yolsuzlukların üzeri örtülüyor" iddiaları, hukuk ve adalet sistemimiz güven bunalımına soktu"; (<http://www.tusiad.org.tr/bilgi-merkezi/basin-odasi/konusmalar/tusiad-yonetim-kurulu-baskani-muharrem-yilmazin-yuksek-istisare-konseyi-toplantisi-acilis-konusmasi/>)

6 Örnek olarak bkz. AB Komisyonu Başkanı Barroso, "Başbakan bize güvence verdi. Erklerin ayırımına saygı duyduğunu belirtti": http://www.zaman.com.tr/dunya_brukselde-hukuk-ve-kuvvetler-ayriligi-vurgusu_2194915.html

7 Zaman Gazetesi, 22.01.2014: (http://www.zaman.com.tr/dunya_brukselde-hukuk-ve-kuvvetler-ayriligi-vurgusu_2194915.html)

8 <http://yarsav.org.tr/index.php?p=364#.Vq0GAILQi60>

yargı reformu için Türkiye'ye gönderilmiş olan uzmanlar değil kastettiklerimiz. Onları politikacılardan ayırmamız gerekir. Çünkü onlarda bilim, uzmanlık ve meslek etiği ağır basıyor. “Demokrasi ve Özgürlük İçin Avrupa’lı Yargıçlar Birliği (MEDEL)”de bunlardan biri. Türkiye’de gözlemlerde bulunmuş. Daha 2012 Haziranı’nda hazırladığı raporda bu olumsuzlukları dile getirmiş. Raporla ilgili haber şöyle:

“MEDEL Yönetim Kurulu Üyeleri Vito Monetti (İtalya- Cenova İstinaf Mahkemesi Başsavcısı) ile Christoph Strecker, YARSAV’ın daveti üzerine Türk yargısındaki güncel gelişmeleri incelemek için Türkiye’de Adalet Bakanı Sadullah Ergin başta olmak üzere bir dizi görüşme gerçekleştirdi. Yapılan görüşmelerin ardından hazırlanan ‘gözlem raporu’ YARSAV’da açıklandı. ... Raporun sonuç bölümünde, “Her hangi bir şüphe bulunmaksızın, görevden uzaklaştırma ve görev yerinin değiştirilmesi konusundaki genel korku ve endişeler kadar hâkim ve savcılarının mesleki görevleri sırasındaki davranışları ve kararlarına reaksiyon olarak yürütülen disiplin ve cezai soruşturmalara ilişkin kötüye kullanılması da gözlemlediğimiz bu gerçekliğin bir parçasıdır. Böylesi bir korku hâkim ve savcılarının kişisel ve kurumsal bağımsızlıklarına bir tehdittir” denildi. Yargının sıklıkla ve çeşitli yollarla yürütme erki tarafından manipule edildiğinin belirtildiği raporda, savunmayı temsil eden avukatların da ciddi biçimde bu durumdan etkilendiğine işaret edildi. Prensip olarak adaletin üç işlevi bulunduğu altı çizilen raporda şu tespitlere yer verildi: “Birincisi uyumsuzluk yönetimidir, ikincisi düzen sağlamadır, üçüncüsü ise siyasi gücün sınırlandırılmasıdır. Açıkçası Türkiye’de yargı siyasi gücün emrine verilmiştir ve yargının kontrol ve sınırlandırma işlevlerini yapmasına izin verilmemektedir. Şimdi bizler, hiç şüphe götürmez şekilde olan ilk izlenimimizin açıklığı karşısında şaşkınlık içindeyiz ki Türkiye’de yargının bağımsızlığı ve hukuk devleti adına çok şey yapılmak zorundadır. Bunu temin için hakim ve savcılarının mensubu olduğu özerk birliklerin önemi büyüktür.”⁹

Bu nedenle AB politikacılarına değil, bu tür kuruluşların ve AB Komisyonu tarafından yargı reformu için Türkiye’ye gönderilmiş olan uzmanların raporlarına değer verelim. AB Komisyonu’nca görevlendirilen uzmanlar, 2010 Anayasa Değişikliği’nden önce 5 kez Türkiye’ye geldiler ve incelemeleri arkasından istişarî ziyaret raporları sundular. Bu raporlarda:

“Adalet Bakanı ve Müsteşarı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyeliğinden çıkarılsın.” dediler, oysa biz, 2010 Anayasa Değişikliği’nde bu ikilinin konumunu daha da güçlendirdik. Hızımızı alamadık 6524 sayılı

⁹ Cumhuriyet, 07.06.2012.

Yasa ile bu gücü yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkeleriyle bağdaşmayacak bir düzeye çıkardık.

“Cumhurbaşkanının HSYK üyelerinin ataması sürecindeki yetkisi, resmî ve rutin bir eylem değildir; bu yetkiyi kaldırın” dediler. Biz 2010’da kendisine 4 üyeyi doğrudan atama yetkisi verdik. Oysa önceki yetki, en azından çeşitli kurumlarca önerilen üç aday arasından yapılacak atamaya ilgili bir yetkiydi. Ayrıca o sıralarda cumhurbaşkanının tarafsızlığı ilkesi de henüz tarihe karışmış değildi.

“İşlemlerindeki farklılık dolayısıyla yargıç ve savcılarının güvencesi, ayrı kurullarda sağlansın” dediler, biz 2010’da **yargıç ve savcı özdeşliğini** daha da koyu bir biçimde devam ettirdik.

HSYK’nın **yapısı** ve üyelerinin kaynağı ile ilgili olarak *“meslekte henüz kariyer aşamasında olan, gelecekteki atanma durumu ile ilgili beklentisi olan kişilere ağırlık vermeyin, kariyerinin doruk noktasında olan kişiler belirleyici olsun; çünkü onlar daha bağımsız davranırlar”* dediler. Biz 2010’da tam tersini yaptık ve yüksek yargı temsilcilerini sembolik bir azınlığa indirdik. **Böylece** Bakanlığın hazırladığı liste, tam kadro olarak Kurul üyesi seçilmekle, **Bakanlığın** giderek artan **fiili etkisi kesin olarak kanıtlanmış oldu.**

Ama Türkiye’de **bu kötü yapılanmayı hâlâ savunmaya çalışanlar var.** Yükselme beklentisi içinde olan kişiler bağımsız olamaz. Evet, **birinci sınıfa ayrılmış yargıçların** Kurul’da yer alması Kurulun çalışmalarında saydamlık sağlar. Kurulda Avukatları temsil edecek üyeler de yer almalıdır. **Ama yükselme beklentisi içinde olanların Kurul içinde belirleyici olması,** yargı bağımsızlığını tehlikeye düşürür. Çünkü, **gerek bilimde ve gerekse yargıda nitelik, liyakat ve deneyim ön planda olmalıdır.** Bu da yükselme beklentisi içinde olanların verecekleri oylarla sağlanamaz. Aksini iddiada ısrar etmek, profesörlüğe atanacak kişileri doçentlere ve yardımcı doçentlere seçtirmeye benzer. Mesleğinin doruk noktasına gelmiş, yükselme beklentisi olmayan, kimseye vefa borcu hissetmeyen yargıçların bu açıdan daha çok bağımsız olacakları kuşkusuzdur.

Tabii bunun için de, bağımsız ve tarafsız bir yüksek yargı düzeninin varlığı gerekir. Ne var ki 2010 Anayasa Değişikliği’ni izleyen yasa karmaşası, yüksek yargıya da darbesini indirdi. Gerek Yargıtay ve gerekse Danıştay’ın görevdeki **deneyimli kadroları, deneyimsiz niceliğin sayısal üstünlüğüne kurban verildi.** Sözde iş yükünü hafifletme iddiasıyla sayıları artırılan dairelere önceden hazırlanmış blok listeler atandı. Böylece

Yargıtay ve Danıştay'ın da yapısı bozuldu. Nitelik, liyakat ve deneyim geri plana itildi. Ama bununla da yetinilmedi. Daha önce siyasal iktidar ortakları tarafından elbirliği ile yozlaştırılan yüksek yargı düzeni, bu kez **paralel yapının tasfiyesi** bahanesiyle aynı yöntemle ikinci kez yozlaştırıldı. Anayasa Mahkemesi emekli Başkanı Haşim Kılıç'ın deyimiyle “*Yargıtay'a, Danıştay'a otobüslerle, kamyonlarla adam taşır gibi üye yaparak*”¹⁰ nitelik, liyakat ve deneyimin unutulduğu bir başka yüksek yargı şişkinliği yaratıldı.

Yargı organı ile ilgili olarak Anayasa Mahkemesi'nden de kısaca söz etmek gerekir. Üyelerinin atanmasında **cumhurbaşkanı odaklı seçme yöntemi, daha da genişletilerek** korundu. Üstelik bunun sakıncasını dengeleyen “**tarafsız Cumhurbaşkanı” profili de tarihe karıştı.** 2010 Anayasa Değişikliği'nden sonra devreye giren yeni yapılanma, Anayasa Mahkemesi'ni 50 yılı aşan geleneğinden kopardı. Özellikle soyut norm denetimi ile ilgili kararlarındaki denetim zaafı bunu açıkça göstermektedir.

Bu bağlamda **anayasa şikâyeti** konusunun ayrıntılarına giremeyiz. Ancak bu kurumun ne kadar önemli bir işlev yerine getirebileceğini, Anayasa Mahkemesi'nin tutuklu milletvekilleri ve tutuklu gazetecilerle ilgili kararları göstermiştir. Böylesine önemli bir işlevin başarı ile yerine getirilebilmesi, öncelikle **bağımsız ve nitelikli bir Anayasa Mahkemesi** ile aynı derecede **bağımsız ve nitelikli bir yargı düzeninin varlığına** bağlıdır. Burada “**nitelik**”, öncelikle **teknik bilgi, deneyim ve uzmanlığı gerektirir** ve **temel hak ve özgürlükleri bir çeşit sanatçı duyarlılığı ile koruma görev ve misyonunu içerir.** Bu tür bir nitelik, genel oya bağımlılık anlamında gerçekleştirilen bir “**demokratik meşruiyet**” ile sağlanamaz. Bunun için yargıçların niteliklerini yükseltici önlemlerle **anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ilkesine odaklanmış bir yargı düzeninin** amaçlanması gerekir. Bu koşullardaki yetersizlikler, anayasa şikâyetinden beklenen işlevleri yozlaştırır, bu başvuru yolunun bir çeşit “**süper temyiz**” işlevine dönüşme, AİHM'ne yapılacak başvuruların bloke etme gibi istenmeyen sonuçlar yaratabilir. Şayet uygulama, bu yönde gelişirse, AİHM, Türkiye'de bu yolun etkisizliğine karar verebilir. Bu da ülkemiz için küçültücü bir sonuç olur. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi'nin böyle bir sonuca yol açmayacak bu bilinçle hareket etmesi zorunludur. Nitekim Anayasa Mahkemesi'nin anayasa şikâyeti başvuruları üzerine verdiği kararların önemli bir bölümü böyle bir bilincin izlerini taşıyor. Mahkeme bu

¹⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 29.12.2014: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/175807/Hasim_Kilic_tan_sert_mesaj.html#

alandaki beklenenin üstünde iyi bir sınav vermiştir. Umarız bu çizgi daha da netleşir ve doğru çizgiden geri dönüş yaşanmaz.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, içinde yaşadığımız gelişmeler, 2010 Anayasa Değişikliği'nin kaçınılmaz sonuçlarıdır. Bunu önceden görebilmek için hukuk dehası olmak da gerekmiyordu. AB Politikacılarının bu sonucu önceden görmemiş olmaları ise imkânsızdır. Ama buna rağmen, **kendi uzmanlarının tavsiyelerinin tam tersini gerçekleştiren bir anayasa değişikliğine alkış tuttular**¹¹. İşte "ikiyüzlülük" derken kastettiğimiz budur. Türkiye'de **insan hakları, hukuk devleti ya da demokrasinin var olması ve yaşaması, Batılı Devletlerin resmi politikalarını birinci derecede ilgilendiren konular değildir. Küresel egemenlerin çıkarlarına uyum gösteren bir siyasal iktidar, bu değerlere sahip olsa da olmasa da onlar için öncelikli tercih nedenidir.**

Bu arada bir şeyin daha altını çizmek gerekir. AB Komisyonu uzmanlarının biraz önce özetlenen tavsiyeleri, kendi buluşları değildir. Bu tavsiyelerin anayasal değeri, henüz Avrupa'da tam olarak bilinmezken, bizim 1961 Anayasamız bunları zaten içeriyordu: Adalet Bakanı ve müsteşarı Kurul üyesi değildi. Adalet Bakanı Kurul'un toplantısına katılabılır, ama oy veremezdi. Kurul üyelerinin seçiminde Cumhurbaşkanının hiçbir rolü yoktu. Kurul üyelerinin tümü, 1971 AY Değişikliğinden sonra doğrudan Yargıtay Genel Kurulu'na seçilmekteydi¹². Adalet Bakanlığı ile organik bağı sembolik düzeyde tutulan "**Yüksek Hâkimler Kurulu**", yargı bağımsızlığının ve yargıç güvencesinin merkezi durumundaydı. 1961 Anayasası'nın orijinal metninde yer almayan "**Yüksek Savcılar Kurulu**" ise 1971 Anayasa değişiklikleriyle birlikte ayrı bir kurul olarak anayasal statü kazanmıştı (1961 AY m. 137).

1982 Anayasası, hâkimler ve savcılar HSYK çatısı altında birleştirirken, **Yüksek Hâkimler Kurulu'nu değil, Yüksek Savcılar Kurulu'nu model almıştır.** 1961 Anayasası'nın Yüksek Savcılar Kurulu ile ilgili kuralları (m.137) ile 1982 Anayasası'nın HSYK ile ilgili kurallarını (m.159 önceki

11 Avrupa Parlamentosu Türkiye raportörü Ria Oomen-Ruijten'in açıklamaları: "*Anayasa değişikliği paketinden çok büyük memnuniyet duyduğum*" (26.03.2010, CNN TÜRK). AB Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Komiseri **Stefan Füle**'nin açıklamaları da buna paralel (Bkz. Sedat Ergin Hürriyet, 03.03.2010).

12 1961 Anayasası döneminin ilk 10 yılında, Kurul'a, birinci sınıfa ayrılmış üyeler arasından önemli sayıda üye seçilmesi, iki kanaldan gerçekleşiyordu. Kurulun 1/3 üyesi 1. sınıfa ayrılmış hâkimler tarafından seçilirken, TBMM de kendisine ayrılan 1/3 üyeyi 1. sınıfa ayrılmış hâkimlerden seçebiliyordu. Oysa bunlar yükselme bekleyen, yüksek mahkemeye üye olmayı amaçlayan yargıçlardı. Bu beklenti, yargıçların TBMM kapılarında yoğun bir kulis etkinliği göstermelerine, kendi aralarında yapılacak seçimde ise zaman zaman tatsız pazarlıklara girişmelerine yol açmıştır. Bu sorun, 1971 yılında Yüksek Hâkimler Kurulu'nun tüm üyelerinin Yargıtay Genel Kurulu'na seçilmesi yönünde bir Anayasa Değişikliği ile çözülmeye çalışılmıştır.

metin) yan yana koyarsanız, neredeyse aynı olduklarını görebilirsiniz. Ancak bu değerlendirmede 1961 Anayasası'nın **Yüksek Savcılar Kurulu'na da haksızlık yapmayalım**. Bu Kurul'un yürütme organı dışındaki üyelerinin, kooptasyon yöntemiyle seçildiğini, yani organik bakımdan **1982 Anayasası'nın öngördüğü Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'na göre daha bağımsız** bir yapıya sahip olduğunu, Adalet Bakanı'nun yokluğunda Kurul'a Yargıtay C. Başsavcısının başkanlık ettiğini de vurgulamak gerekir. Ayrıca karşılaştırma yaparken, Yüksek Savcılar Kurulu'nun kararlarına karşı başka bir mercie başvurulamayacağına ilişkin kuralın (m.137/1 cümle 2), dönemin Anayasa Mahkemesi kararı ile iptal edilmiş olduğunu da unutmamamız gerekir.¹³ İşte Birinci 12 Eylül Anayasası'nda **hâkimlerin güvencesi, savcılarının güvencesine böyle indirgenmiştir**. Bunu çoğu kez unutuyoruz.

Oysa Türk Ulusu adına **hüküm verme yetkisine sahip** kılınmış olan **yargıçların, savcılara oranla daha geniş bir güvenceye sahip kılınmaları** gerekir. **Savcılar hüküm vermemekte, kamu adına iddia makamı** olarak, yani **taraf** olarak görev yapmaktadır. Bu konumları nedeniyle savcılar, önemli idarî yetkilere sahip kılınmış olup, **yürütme gücü ile daha yakın bir ilişki** içindedir. **Bu farklı statü göz önünde tutulmazsa, mahkemelerin bağımsızlığı ve yargıç güvencesi bundan zarar görür**. İşte 1982 Anayasası'nın getirdiği düzenleme, **bu niteliksel farklılıktan sapmayı ifade etmektedir**. 2010 Anayasa Değişikliği bu sapmayı düzeltmemiştir.

Bu vesile ile 1982 düzenlemesinin esin kaynağı olarak gösterilen **Fransa'daki Yargıçlar ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun 1993 ve 2008 Anayasa Değişiklikleri ile "mahkemelerin bağımsızlığı ve yargıçlık güvencesi ilkeleri"** doğrultusunda köklü bir biçimde değiştirildiğinin de altını çizmek gerekir. 1993 Anayasa Değişikliği'nde Kurul, **biri yargıç ağırlıklı** (dört yargıç bir savcı), **diğeri ise savcı ağırlıklı** (Dört savcı bir yargıç) **olmak üzere** iki daireye ayrılmış, **dolayısıyla aynı çatı altında olsa bile Kurul'da, işlev farkına uygun bir ayırımı gidilmiştir**. 2008 yılında yapılan değişiklikte ise, **Cumhurbaşkanı ve Adalet Bakanı'nın üyeliklerine son verilmiştir**. Adalet Bakanı, Kurul'un ancak disiplin işlemleri ile ilgili olanlar dışındaki toplantılarına oy hakkı olmaksızın katılabilecektir.¹⁴

Yargı bağımsızlığı konusunda bir yandan Avrupa standardını yakalamayı hedeflemek, ama diğer yandan bu standardı belirleyen temel ilkeye

¹³ AYM 27.09.1977, E.: 1977/82, K.: 1977/117.

¹⁴ Burak ÇELİK, *Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu:Yapısal Açından Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, XII Levha Yayınları, İstanbul 2012, s. 115

1961 Anayasası'nın kaynaklık ettiğini yadsımak, anlaşılması güç bir çelişkidir. Sözünü ettiğimiz temel ilke, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 13 Ekim 1994 tarihli [R(94) 12] kararında dile getirilmiştir. O kararda şöyle deniliyor:

“Hâkimlerin seçimi ve kariyerleri konusunda karar veren merci, hükümet ve idareden bağımsız olmalıdır. Bu merciin bağımsızlığını teminat altına almak için getirilecek kurullarla merciin üyeleri yargı tarafından seçilmeli ve bu merci kendi usul kurallarını kendisi vaz'etmelidir.”

Bu temel ilke dışında, değişik ülkelerde görülen ve bir kısmı gelenekten kaynaklanan **farklı atama usulleri, ancak uygulamada bağımsızlığı sağlayan hukuksal ya da fiili güvencelerin varlığı halinde geçerli** sayılmıştır. Hemen belirtelim ki Avrupa Yargıçları Danışma Konseyi (CCJE)'nin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne sunduğu 10 (2007) No.lu görüşü de aynı çizgidedir.

Bu vesile ile CCJE'nin temel tercihinin de çoğu kez çarpıtıldığını belirtmek gerekir. CCJE'nin ilk tercihi yalnız yargıçlardan oluşan bir yüksek kuruldur. CCJE görüşünde, bu Kurula **kendi emsallerince üye seçilmesi** öngörülmektedir (III.A. 17). Ancak, karma yapının tercih edildiği durumlarda CCJE, her türlü yönlendirme ve uygunsuz baskının engellenmesi için üyelerin önemli bir bölümünün emsalleri tarafından seçilen yargıçlardan oluşması gerektiği düşüncesindedir. CCJE, Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki yargıçlarının bir araya geldiği bir kuruluştur. Çeşitli modellerin yer aldığı Avrupa uygulamasını kapsama eğilimi bu kuruluşun doğasında yatar. Çünkü her ülke, kendi uygulamasını dışlamayan bir çözüm arar. Önemli olan bu kuruluşun ilke olarak benimsediği modeldir. Bu da, bizim **1961 Anayasası'nda yakaladığımız modelin Avrupa'ya oldukça gecikmiş bir biçimde yansımından başka bir şey değildir.**

Toparlayacak olursak, yargı bağımsızlığı ve hâkim güvencesi ilk darbeyi Birinci 12 Eylül ile almıştı. Birinci 12 Eylül'ün verdiği hasar, **ülkemizde** uzunca bir süre fark edilmediyse, bunu **1961 sisteminin sağladığı birikime** ve deneyime borçluyuz. Bu birikimi bir **mirasyedi** gibi harcadık. **Tükenme noktasına yaklaştıkça, araya İkinci 12 Eylül girdi ve üzerine tüy dikti.** Şimdi daha neler gelecek diye merakla bekliyoruz.

Oysa bu noktaya geleceğimiz çok önceden belli olmuştu. Aslında Başbakan Erdoğan **“ucube”** dedi diye, bir sanat eserinin yıkımı için alınan kararın yürütülmesini durduran **mahkemenin başkanı, tenzili rütbeyle başka yerlere atandığı, onun yerine itiraz üzerine yürütmeyi durdurma**

kararını kaldıran Bölge İdare Mahkeme üyesinin ödüllendirilip Başkan yapıldığı zaman¹⁵, nereye varacağımız açıkça ortaya çıkmıştı.

Özel yetkili mahkemelerin istenildiği gibi değiştirilip, yenilendiği, bu mahkemelerde tahliye kararı veren yargıçların tasfiye edildiği, şimdilerde paralel yapı diye adlandırılan ama o sıralarda siyasal iktidarın fiili ortağı olanların yapay delillerle dava ürettikleri **her aşama**, yargıya vurulmuş ağır bir darbeydi.

Eski Meclis Başkanı Sayın Cemil ÇİÇEK "*Anayasa'nın 138. maddesi ölmüştür*"¹⁶ diyerek bu gerçeği bir anlamda itiraf ediyor. Ama öldüren kim? Sorun orada. Sayın ÇİÇEK'in HSYK ile ilgili yasal çözümü benimsememesi ve kesin çözümü "*Anayasa değişikliği*"¹⁷ nde araması¹⁷ da yanlış bir tanı değildi. Ama bu değişiklik, 2010 mantığı ve yöntemi ile **uzlaşma olmaksızın** yapılacaksa, yine birşey değişmeyecek, üstelik siyasal gücün yoğunlaşması daha da artacak.

Nitekim Cemil Çiçek'in işaret ettiği Anayasa Değişikliği yerine, 2010 Anayasa Değişikliği ile oluşturulan HSYK düzenini bile çatırdatan 6524 sayılı Yasa gündeme geldi.

Öte yandan Anayasa Mahkemesi, tutuklamaları yargısız infaza dönüştüren uygulamayı doğru bir çizgiye çevirince de, buna karşı bir önlem olarak 6545 sayılı Sayılı Kanun ile Sulh Ceza Yargıçlıkları kuruldu. Ve bu Yargıçlıklara doğal yargıç ilkesine aykırı olarak arama, yakalama ve tutuklama gibi talepleri karara bağlama, bunlara karşı yapılan itirazlar konusunda kesin karar verme yetkisi verildi¹⁸.

Buraya kadar yargı ile ilgili genel görünümü ortaya koymaya çalıştık. Çıkaradığımız ara sonuç şudur: 2010 Anayasa Değişikliği, bugün yaşananların en yakın miladıdır. Bu Anayasa değişikliğine bilinçli olarak evet diyen ya da dış dünyadan ona alkış tutan herkes Türkiye'nin bugünkü duru-

15 Hürriyet Gazetesi, 19.03.2011 (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/17315174.asp>) : "*Kars'taki heykelin yıkımının durdurulması kararına imza atan Erzurum 1. İdare Mahkemesi Başkanı Mehmet Haskalaycı, tenzili rütbeye uğrayarak Kayseri İdare Mahkemesi üyeliğine atandı. Heykelin yıkımının durdurulması kararını itiraz üzerine kaldıran Bölge İdare Mahkemesi üyesi Ahmet Durmaz ise Haskalaycı'nın yerine Erzurum İdare Mahkemesi Başkanlığı'na getirildi. Kararı kaldıran heyetteki Erzurum Bölge İdare Mahkemesi üyesi Kemal Kuku da Konya İdare Mahkemesi Başkanlığı'na atandı.*"

16 Hürriyet Gazetesi, 03.01.2014: <http://www.hurriyet.com.tr/cemil-cicekten-onemli-aciklamalar-25493200>.

17 Hürriyet Gazetesi 16 Ocak 2014: <http://www.hurriyet.com.tr/tbmm-baskani-cicek-kalici-cozum-anayasa-degisikligi-25580502>

18 Ayrıntılar için bkz. Kemal GÖZLER, Sulh Ceza Hakimlikleri ve Tabii Hakim İlkesi – Sahur Operasyonu Hakkında Bir Açıklama": Güncel Hukuk, Ekim 2014, s. 46 – 49.

mundan sorumludur.¹⁹ Bu sorumluluğu taşıyanlardan bir kısmı bugün uyanmış durumda. Ama bunlardan özeleştiriyapana da pek rastlamadık. Eğer hâlâ bir **özeleştiriyapma ihtiyacı hissedilemiyorsa**, bu **sağır lar diyalogu sürüp gider** ve ülke hak ettiği özgürlükçü demokratik düzene kavuşamaz.

II. Genel Görünümü Tamamlayan Yasal ve Yargısal Gelişmeler: 6524 sayılı Kanunla Gelen Değişiklikler ve Değişikliklerin Yargısal Denetimi

12 Eylül 2010 tarihli Halkoylaması'nda kabul edilip yürürlüğe giren Anayasa Değişikliği, HSYK ile ilgili 159. maddeyi yeniden düzenlemiştir. 13 ayrıntılı fıkradan oluşan bu düzenleme ile HSYK yeniden yapılandırılmıştır. Bu düzenlemeye koşut olarak 11 Aralık 2010 tarih ve 6087 sayılı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu çıkarılmış ve 18 Aralık 2010 tarih ve 27789 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

Getirilen düzenin yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesine hizmet edecek yeterli bir içerik ve yapıda olmadığını yukarıda "Genel Görünüm" başlıklı bölümde yansıtmaya çalıştık. Siyasal iktidarın bu düzenlemelerle neyi amaçlandığı ve ne beklediği ana çizgileriyle belliydi. Ne var ki Anayasa ve onu somutlaştıran yasalar, Resmi Gazete'de yayımlandıktan sonra kendisini hazırlayanların amaç ve iradelerinden bağımsız objektif bir varlık kazanırlar. Ve çoğu kez yasa ya da anayasa koyucunun subjektif iradesini aşan beklenmedik sonuçlar yaratırlar. Gerek Anayasa'nın 159. maddesi ve gerekse onu somutlaştırmak üzere çıkarılan yasada da böyle olmuştur. Anayasa ve yasa açısından çok kısa denebilecek 5 yıllık bir sürenin ardından siyasal iktidar, kendi oluşturduğu metinlerden beklediği hukuksal hizmeti bulamamış ve yeni arayışlar içine girmiştir. Bunda "paralel yapı" olarak adlandırılan eski iktidar ortağı ile kopan bağların da büyük bir etkisi olduğu kuşkusuzdur. Çünkü anılan anayasa değişikliği ve yasal düzenlemeler daha çok eski ortağa yaramış, onun yargıda yuvalanmasını sağlamıştır.

¹⁹ Benzer bir görüş, yargı açısından 2012 Haziranında MEDEL tarafından da dile getirilmiştir "Demokrasi ve Özgürlük İçin Avrupalı Yargıçlar Birliği (MEDEL) kararı uyarınca Türkiye'de yargının durumunu incelemek üzere görevlendirilen bağımsız gözlemcilerden, eski MEDEL Başkanı, Cenova İstinaf Mahkemesi Başsavcısı Vito Monetti, hâkim ve savcılarının görev yerlerinin bir parmak şıktatılmasıyla kolayca değiştirilmemesi gerektiğini vurguladı. Monetti, yargının belli bir gücün, cemaatin eline geçme olasılığının "yargının kendi elini çekiçle yaraması" anlamına geleceğini belirtirken böylesi bir durumda yaralanmadan da yargının sorumlu olacağını kaydetti.": Cumhuriyet, 07.06.2012.

Gerçek anlamda bir yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile yargıç güvencesini sağlamak yerine, yandaş unsurları yargıya egemen kılma anlayışını ön plana çıkaran bir yargı politikasının başka bir sonuç vermesi de beklenemezdi. Şimdilerde yapılmak istenen ise, bu hatadan dönmek değil, yargıdaki “paralel yapıyı” olabildiğince tasfiye edip, etkisizleştirmek ve onun yerine kendi siyasal etkisini yargıya hâkim kılmaktan öteye geçemiyor. Aradan 5 yıl geçmeden bu amacı yaşama geçirmek üzere 6524 sayılı *Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* çıkarılarak yargı ile ilgili yasalarda önemli değişiklikler yapılmıştır. Değişikliğe uğrayan kanunlar sırayla şöyledir: *2802 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu*, *4954 sayılı Türkiye Adalet Akademisi Kanunu* ve *6087 sayılı Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu*.

Bu kanunlarda yapılan değişiklikleri, Adalet Bakanı'nın, dolayısıyla siyasal iktidarın Kurul içindeki ve/veya yargı üzerindeki etkisini doğrudan ya da dolaylı olarak artıran ve buna bağlı olarak da Kurul'un yetkilerini neredeyse sembolik bir düzeye indirgeyen değişiklikler olarak özetlemek mümkündür. Bu değişikliklerde Anayasa'nın 2010 yılında yeniden düzenlenmiş olan 159. maddesi ile yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesini sağlayan diğer Anayasa maddelerine görünüşte de olsa uyum sağlama yönünde herhangi bir özen ya da endişenin izine bile rastlamak mümkün değildir. Öyle ki siyasal iktidara yakınlaşmış olan yeni yapısıyla Anayasa Mahkemesi, etkili bir denetimden olabildiğince uzak durma eğilimine rağmen, yapılan değişikliklerin önemli bir bölümünü iptal etme zorunda kalmıştır.²⁰ Bu yönüyle bakıldığında, iptal kararlarının sayıca çokluğu, siyasal iktidarın bu yasa ile nasıl bir amaç güttüğünün dolaylı bir kanıtı olarak kendini göstermektedir.

Aşağıda 6524 sayılı Yasa ile yargı alanında yapılan değişikliklerle bunların yargısal denetimi, birbiriyle bağlantılı olarak incelenecektir.

A. 2802 Sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu Açısından

1) Yapılan Değişiklikler

a) **2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nun “Yurtdışında eğitim ve mali haklar” başlıklı 49. maddesinin değişiklikten önceki metnine göre**

²⁰ AYM 10.04.2014, E.2014/57, K.2014/81: RG 14.05.2014-29000 (kararla ilgili alıntılar: aşağıdaki linkten yapılmış olup, alıntılardaki kalın harfli vurgular tarafımdan yapılmıştır.): <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/52c4144a-5923-4ae7-bb7b-1e6ccf296679?excl>

hâkim ve savcıların “Bilgi ve görgülerini artırmak, meslekleriyle ilgili staj ve araştırma yapmak, kurs, eğitim ve öğrenim görmek üzere seçilen ya da iç veya dış burstan yararlanan hâkim ve savcılar iki yılı; doktora yapmak üzere görevlendirilenler ise üç yılı aşmamak üzere” (2802 s. Kanun m. 49/1) yurt dışına gönderilme yetkisi, **görev yaptıkları yere bağlı olarak Adalet Bakanlığı ile HSYK arasında paylaştırılmıştı**. Yargıçlık veya savcılık görevini bilfiil yerine getirmekte olanların yurt dışına gönderilmesine karar verme yetkisi HSYK’ya verilmiş, diğer yargıç ve savcılarda ise Adalet Bakanı yetkili kılınmıştır.²¹

Bunun gibi aynı yasanın 50/1. maddesinin değişiklikten önceki metnine²² göre de yargıçlık veya savcılık görevini bilfiil yerine getirmekte olanların dış temsilciliklerde, uluslararası mahkeme veya kuruluşlarda görevlendirilmesi de HSYK’nın iznine tabi kılınmıştı. 6524 sayılı Kanun’un 1. ve 2. maddeleri **HSYK’nın bu alandaki yetkilerini kaldırarak, yerine Adalet Bakanı’nı yetkili** kılmış bulunmaktadır.

b) 6524 sayılı Yasa’nın 3. maddesiyle 2802 sayılı Hâkim ve Savcılar Kanunu’nun 119. maddesinde yapılan değişiklik de yine yargıç ve savcılarının meslek içi eğitimleriyle ilgilidir. Bu madde değişiklik yapılmadan önce şöyleydi:

“Hâkim ve savcılarının hak ve ödevi olan meslek içi eğitimleri Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca yaptırılır. Bu eğitimin usul ve esasları, Türkiye Adalet Akademisinin görüşü alınarak Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca hazırlanan yönetmelikte belirlenir”

Yapılan değişiklikle bu alandaki yetki HSYK’ndan alınarak Adalet Akademisi’ne verilmiştir. HSYK’nın bu alandaki tek yetkisi, yönetmeliğin hazırlanmasında görüş bildirmekle sınırlı bırakılmıştır.²³

21 2802 sayılı Kanun m.49/2 (yürürlükten kaldırılan metin): “Bakanlığın merkez ve taşra teşkilâtında, bağlı ve ilgili kuruluşlarında, uluslararası kuruluş veya mahkemelerde ya da geçici yetki veya görevlendirme ile başka kurum, kurul veya kuruluşlarda görev yapan hâkim ve savcılar Bakanlıkça; diğer hâkim ve savcılar ise Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca yurtdışına gönderilebilir.” (Bu yazıda aktarılan yasa metinlerindeki kalın harfli vurgular tarafımdan yapılmıştır.

22 2802 sayılı Kanun m.50/1 (eski metin): “Bakanlığın merkez ve taşra teşkilâtında, bağlı ve ilgili kuruluşlarında görev yapan hâkim ve savcılarının, dış temsilciliklerde, uluslararası mahkeme veya kuruluşlarda görevlendirilmesi Bakan onayıyla; bunun dışında kalanların görevlendirilmesi ise muvafakatleri alınarak Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun izniyle Bakanlık tarafından yapılır.”

23 “MADDE 119 - (Değişik: 6524 - 15.2.2014 / m.3) Hâkim ve savcılarının hak ve ödevi olan meslek içi eğitimleri Türkiye Adalet Akademisinde yaptırılır. Bu eğitimin usul ve esasları, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun görüşü alınarak Türkiye Adalet Akademisinde hazırlanan yönetmelikte belirlenir.”

2) Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

Anayasa Mahkemesi, bütün bu değişikliklere yönelik iptal istemini reddetmiştir.

a) 2802 Sayılı Yasa'nın 49/1 ve 50/1. Maddeleri Açısından

Mahkemeye göre, dava konusu kurallar uyarınca hâkim ve savcıların, bilgi ve görgülerini artırmak, meslekleriyle ilgili staj ve araştırma yapmak, kurs, eğitim ve öğrenim görmek üzere belirli sürelerle yurtdışına gönderilmeleri Anayasa'nın **159. maddesi ile HSYK'ya verilen görevler arasında yer almamaktadır**. Mahkeme bu varsayımı, daha sonra iptal istemini reddedeceği değişikliklerin başlıca gerekçesi olarak kullanmıştır.

Ne var ki herşeyden önce **bu varsayım doğru değildir**. Çünkü 159. maddede sınırlısayım esası öngörülmemiştir. "... ayrıca, Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir" cümlesi, yasa ile yapılacak görevlendirmeleri de madde kapsamı içine almıştır. 2010 Anayasa değişikliği sırasında Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nun değişiklikten önceki metni yürürlükteydi ve bu anlamda 159. maddenin kapsadığı alan içindeydi. Başka bir ifadeyle anayasakoyucu 159. maddede "*kanunlarla verilen diğer görevler*" den söz ederken, daha önce yasaların HSYK'yı etkili kıldığı konuları da madde kapsamına almıştı. Yukarıda 2802 sayılı Yasa'nın HSYK'ya verdiğini belirttiğimiz yetkiler de bunlar arasındaydı. Her ne kadar bu tür yetkiler anayasa düzeyine çıkarılmış sayılmasa da, bunları değiştirecek olan yasakoyucunun, takdir yetkisini, başta 159. madde olmak üzere yargı bağımsızlığını ve yargıç güvencesini sağlayan tüm anayasa maddelerine uygun olarak kullanması gerekir. Yasakoyucunun takdir yetkisi bu maddelerle sınırlıdır. Bu sınırlılığın anahtar kavramı ise "*yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi*" dir. Bu anlamda yasakoyucu, "*kanunlarla verilen diğer görevleri*" değiştirirken, en az bu görevlerin sağladığı kadar güvenceli bir düzen yaratmakla yükümlüdür. Yasakoyucu, HSYK'na yasa ile verilmiş görevlerde, ilke olarak öncekinden daha az güvenceli bir değişiklik yapamaz.

Dava konusu kurallar açısından somutlaştırmak gerekirse, yasanın "*bilgi ve görgülerini artırmak, meslekleriyle ilgili staj ve araştırma yapmak, kurs, eğitim ve öğrenim görmek üzere seçilen ya da iç veya dış burstan yararlanan hâkim ve savcılar iki yılı; doktora yapmak üzere görevlendirilenler ise üç yılı aşmamak üzere*" HSYK'na verdiği yetkileri kaldırmanın haklı görülebileceği tek noktada, devletin mali kaynaklarının, tahsis öncelikleri de gözetilmek kaydıyla bunun için yeterli olmamasıdır. Bu alandaki yetkinin, HSYK'dan alınıp

Adalet Bakanı'na verilmesiyle, devletin mali kaynaklarının tahsisinde herhangi bir farklılığın ortaya çıkamayacağı kuşkusuzdur. Bunun dışında yapılacak her değişikliğin "mahkemelerin bağımsızlığı ve yargıç güvencesi" ilkeleri açısından haklı kılınabilecek bir nedene dayanması gerekir.

Anayasa Mahkemesi'nin dayandığı gerekçe bir başka açıdan şöyle özetlenebilir: Mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı ilkeleri, yargılama faaliyetine ilişkin ilkelere dir. "*Hakim ve savcılarının belirli süre ile yurtdışına gönderilmelerinin yargılama faaliyeti ile bir ilişkisi bulunmaktadır.*" Bu gerekçenin inandırıcı olabileceği tek bir durum düşünülebilir. O da yargıç ve savcılarının **turistik amaçlı** olarak eşleri ve aileleriyle birlikte yurt dışına gönderilmesidir. Oysa yasa, bu göndermenin "*bilgi ve görgülerini artırma, meslekleriyle ilgili staj ve araştırma yapma, kurs, eğitim ve öğrenim görme*" amacıyla yapılabileceğini açıkça belirtmektedir. Anayasa Mahkemesi gibi bir yüksek mahkemenin böyle bir amacı yargılama faaliyeti ile ilgili görmemesi, yargı düzenimiz açısından büyük bir talihsizliktir. Çünkü Anayasa ve AİHS anlamında "adil yargılama", herşeyden önce bilgi, liyakat ve deneyim gerektiren bir faaliyettir. Unutmamak gerekir ki Anayasa Mahkemesi, anayasa şikâyeti başvurularının ön hazırlığını yapacak olan raportör yargıçlarını, bireysel başvuru konusundaki bilgi ve görgülerini artırmak üzere, AİHM bünyesinde çalışma yapmaya göndermeseydi, bu alanda hukuk kamu oyunda takdirle karşılanan kararlarından bir çoğunu, beğenilen yönde karara bağlama imkânını bulamazdı. Dava konusu yetkilerin HSYK'dan alınıp, Adalet Bakanı'na verilmesi, bilgili, donanımlı ve deneyimli yargıç yetiştirmeyi değil, siyasal iktidara muti, yandaş yargıçlar yetiştirilmesini sağlamaya elverişli bir tercihtir. Anayasa Mahkemesi'nin anayasal işlevine yakışan da bu tür tercihleri sorgulamaktır, yoksa yasama organına mutlak takdir yetkisi sağlayacak yapay gerekçeler üretmek değil.

Yargıçlık ya da savcılık görevi yapmakta olanların dış temsilciliklerde, uluslararası mahkeme veya kuruluşlarda görevlendirilmesi, HSYK'nun iznine bağlıyken, bu iznin kaldırılmasına da makul bir gerekçe bulmak mümkün gözükmemektedir. Bu tür görevlendirmelerin "*Anayasa'nın 159. maddesi kapsamında HSYK'nun görevleri arasında yer almadığı*" şeklindeki **şablon gerekçe** ile ilgili olarak yukarıda söylediklerimiz izin yetkisi açısından da aynen geçerlidir. Buna ek olarak altı çizilmesi gereken bir başka nokta daha var. Özellikle bu tür görevlere iktidara yakın olanların değil, dil bilen donanımlı yargıç ve savcılarının getirilmesi, Devletin dış saygınlığı, dolayısıyla kamu yararı bakımından zorunludur. Bunu en doğru değerlendirecek konumda olan kurum kuşkusuz HSYK'dır.

b) 2802 Sayılı Yasa'nın 119. Maddesi Açısından

Anayasa Mahkemesi, bu değişikliğin anayasaya aykırılık iddiasını reddederken yine **şablon** gerekçesini kullanmıştır:

“Anayasa'nın 159. maddesinde HSYK'ya verilen görevler arasında hâkim ve savcıların meslek içi eğitimlerinin HSYK tarafından yaptırılacağına ilişkin bir kural yer almadığından, bu konuda verilecek eğitimin ne şekilde ve hangi usullerle yapılacağını belirleme yetkisi kanun koyucuya aittir. Kanun koyucu tarafından, hâkim ve savcıların meslek içi eğitimlerinin Türkiye Adalet Akademisine yaptırılmasının öngörülmesi, bu yetkinin kullanımından ibarettir.”

Şablon gerekçe ile ilgili olarak yukarıda belirttiklerimiz, burada da aynen geçerlidir. Mahkeme şablon gerekçedeki zayıflığının bilincinde olmalı ki, gerekçesini “ Türkiye Adalet Akademisinin kuruluş amacı ile bilimsel, idari ve mali özerkliğe sahip olduğu” belirterek güçlendirmeye çalışmıştır. Bu ek gerekçenin geçerli olabilmesi için Akademi'nin gerçekten özerk olması gerekir. Bu konuda Adalet Akademisi'nin oluşum biçimi ve özellikle kimler tarafından seçildiği önem kazanmaktadır. Değerlendirme yaparken HSYK'nın görüşünün alınmasını adeta bir **lütuf** gibi dile getiren²⁴ Anayasa Mahkemesi'nin, 6524 sayılı Yasa'nın getirdiği bir geçici madde ile Adalet Akademisi tüm kadrosunun değiştirilerek de Akademi'nin yeniden yapılandırıldığını dikkate alması ve Akademi'ye ilişkin kuralların bir bütün olarak ne yönde değiştirildiğini, bilimsel özerkliğinden geriye ne kaldığını sorgulaması gerekirdi. Gerekçede bundan hiç söz edilmemiş olması, her şeyden önce sistematik yorum ilkesine aykırıdır. Bu konuya aşağıda dönelecektir. Ama şimdiden Türkiye Adalet Akademisi'nin özerk yapısının iyice zayıflatıldığını ve yeniden yapılanmada siyasal iktidara ağırlık tanındığını belirtmekle yetinebiliriz.

B. 4954 Sayılı Türkiye Adalet Akademisi Kanunu Açısından

1) Yapılan Değişiklikler

6524 sayılı Yasa, 4954 sayılı Adalet Akademisi Kanunu'nun 9. maddesinin ilk iki fıkrasını, 11 ve 12. maddelerini değiştirmiş ve yasaya bir geçici

²⁴ “Kaldı ki hâkim ve savcılara verilecek meslek içi eğitimin usul ve esaslarının belirlenmesi aşamasında Türkiye Adalet Akademisine HSYK'nın görüşünün alınacağı da belirtilmek suretiyle HSYK'nın konuya ilişkin görüşlerinin Türkiye Adalet Akademisine gözetilmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır.” Oysa değişiklikten önceki düzenlemede yetkili makam HSYK, görüşü alınan makam ise Adalet Akademisiydi. Bu durum gerekçede belirtilmeden HSYK'da görüşünün gözetileceğinden söz etmek, en yumuşak deyimle “yanıltıcı” bir gerekçedir.

madde (Geçici Madde 12) eklemiştir (6524 s. Kanun m. 7, 8, 9 ve 20) . Yapılan değişiklikler sırasıyla şöyle özetlenebilir:

Türkiye Adalet Akademisi Başkanının atanmasını teklif etme yetkisi Akademi Yönetim Kurulu'ndan alınarak Adalet Bakanı'na verilmekte (m.9/1)²⁵, Akademi Yönetim Kurulu'nun başkan yardımcısının atanmasını teklif etme yetkisi kaldırılmakta bunları atama yetkisi de Adalet Bakanı'na verilmektedir (m.9/2)²⁶.

4954 sayılı Türkiye Adalet Akademisi Kanunu'nun 11. maddesinin eski metni yalnızca Genel Sekreterliği düzenlerken, yeni metin genel sekreterlik yerine "Hizmet Birimleri ve Görevleri" başlığı altında Eğitim Merkezi Başkanlığı, İnsan Kaynakları ve Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Dış İlişkiler ve Projeler Daire Başkanlığı ile Bilimsel Çalışmalar ve Enformasyon Daire Başkanlığı olmak üzere 4 hizmet birimi oluşturmakta (m. 11/1 -3) ve bunların başkanlarının **Adalet Bakanı tarafından önerilecek üçer aday arasından Bakanlar Kurulunca** seçilip atanacağını (m. 11/4) öngörmektedir. **Başkan yardımcıları ise yine Adalet Bakanı tarafından atanacaktır** (m. 11/4 son cümle). Oysa değişiklikten önceki maddeye göre genel sekreter, Akademi Başkanı'nca atanıyordu. Yapılan değişiklikle genel sekreterlik yapısından hizmet birimleri başkan ve yardımcılıklarına geçilmiş olması, Kurumun geliştirilmesi bakımından elbette ki olumludur. Ancak sorun burada değil, değişiklikten önce Akademi Başkanı'nca seçilmekle özerk bir yapıya uygun düşen genel sekreterlik hizmetinden siyasi iktidarca belirlenecek olan daire başkanlığı ve yardımcılıklarına geçilmiş olmasındadır.

Özerk yapıdan uzaklaşma bununla da bitmiyor. 4954 sayılı Yasa'nın Akademi Genel Kurulu'nu düzenleyen 12. maddesinde yapılan değişiklikler,

25 Madde 9/1 eski metin: Başkan ve başkan yardımcıları, Yönetim Kurulunca ve en az beş üyenin olumlu oyu ile Yargıtay ve Danıştay üyeleri, birinci sınıf adli ve idari yargı hakim ve savcıları ile bu sınıftan sayılanlar, hukuk profesörleri, en az yirmi yıl fiilen mesleği icra etmiş avukatlar veya en az yirmi yıl fiilen mesleği icra etmiş birinci sınıf noterlerden kendilerinin muvafakatları alınarak ve her biri için gösterilen üçer aday arasından Bakanlar Kurulunca dört yıl süre ile seçilip görevlendirilir veya atanırlar. Süresi biten Başkan ve başkan yardımcıları, iki dönem daha aynı usulle yeniden seçilip görevlendirilebilir veya atanabilirler. Madde.9/1 yeni metin: MADDE 9.- (Değişik birinci fıkra: 6524 - 15.2.2014 / m.7) Başkan, Bakan tarafından Yargıtay ve Danıştay üyeleri, birinci sınıf adli ve idari yargı hâkim ve savcıları ile bu sınıftan sayılanlar, hukuk profesörleri, en az yirmi yıl fiilen mesleği icra etmiş avukatlar veya en az yirmi yıl fiilen mesleği icra etmiş birinci sınıf noterlerden muvafakatleri alınarak gösterilen üç aday arasından Bakanlar Kurulunca dört yıl süre ile seçilip görevlendirilir veya atanır. Başkan yardımcıları, yukarıda sayılanlar arasından Bakan tarafından görevlendirilir veya atanırlar. Süresi biten Başkan bir dönem daha aynı usulle yeniden seçilip görevlendirilebilir veya atanabilir.

26 Madde 9/2: "Başkanın özürü veya izinli olması ya da geçici olarak görevinden ayrılması durumunda, Başkana ait görev ve yetkiler, (Değişik ibare: 6524 - 15.2.2014 / m.7) "Başkan tarafından" (eski ibare "Yönetim Kurulunca") görevlendirilen Başkan yardımcısı tarafından yerine getirilir"

Adalet Bakanı'nın Akademi içindeki ağırlığını ölçüsüz bir oranda artırmıştır. Şöyle ki:

- Bakan dâhil olmak üzere Adalet Bakanlığı temsilcisi sayısı, 8'den 11'e yükseltilmektedir, Yargıtay üye sayısı 4'ten 2'ye, Danıştay üye sayısı 3'ten 1'e düşürülmekte, yeni düzenlemeye göre Adalet Bakanı tarafından atanan Akademi başkan yardımcıları da Kurulun üyesi haline getirilmektedir,
- Buna karşılık eski düzenlemeye göre 4954 sayılı 22, 23 ve 24/2. madde kapsamında olanların²⁷ kendi aralarından dört üye seçmesi usulü de kaldırılmaktadır. Öte yandan bu kapsamda olanların Akademi görevlendirilmelerinde de Bakanlık lehine özerkliği daraltan değişikliklere gidilmiştir²⁸.

Ama asıl önemlisi, bütün bu özerklik alanını daraltıcı değişikliklerin bir an önce yürürlüğe girmesini sağlamak amacıyla yasaya geçici bir madde eklenerek Anayasa ile bağdaştırılması mümkün olmayan bütünsel bir yapı değişikliğine gidilmiş olmasıdır. Bu değişiklik "*yasa ile göreve son verme ve yerine siyasal iktidar ağırlıklı atama*" olarak özetlenebilir. Aynı şey, 6087 sayılı Yasa'ya eklenen bir başka geçici madde (Geçici Madde 4) ile HSYK Genel Sekreterliği ve Teftiş Kurulu için de yapıldığından, bu tür çözümlerin Anayasa açısından mümkün olup olmayacağını ileride birlikte ele alarak değerlendirmek daha doğru olur.²⁹

2) Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

a) 4954 sayılı Türkiye Adalet Akademisi Kanunu'nda yapılan değişikliklerden sonra özerklikten geriye bir şey kalıp kalmadığı, ancak yukarıda özetlenen değişiklikler bir arada değerlendirildiğinde saptanabilir. Anayasa Mahkemesi böyle bir bütünsel yaklaşım yerine, her bir maddeyi,

27 Değişiklikten önce daha önce Akademi Genel Kurulu'nda dört üye ile temsil edilmekte olanlar: "Akademide görev yapan öğretim elemanları, Diğer kurumlardan akademide görevlendirilenler ve akademide sözleşmeli olarak çalışan emekli yüksek mahkeme üyeleri, üniversite öğretim üyeleri ve alanında uzman diğer kişiler".

28 Bunlara bir örnek olarak HSYK yerine Adalet Bakanını koyan değişikliği belirtmekle yetiniyoruz: 6524 s. Kanun "MADDE 16 - 4954 sayılı Kanunun 23 üncü maddesinin birinci fıkrasında yer alan "Yönetim Kurulu tarafından, yapılacak çalışmanın kapsamı ve süresi de dikkate alınarak en çok bir yıl süreyle görevlendirilebilirler. Süresi sona erenler, aynı usule göre yeniden" ibaresi "Başkanın talebi üzerine Bakan tarafından" şeklinde değiştirilmiş, ikinci fıkrada yer alan "hâkimler ve savcılar hakkında Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Adalet Bakanlığında çalışan hâkimler hakkında Bakan," ibaresi madde metninden çıkarılmış ve ikinci fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir. / "Başkanın talebi üzerine Bakan tarafından, adalet uzman yardımcıları ve uzmanları muvafakatleri alınarak Akademide görevlendirilebilir."

29 Bkz.ileride "4) Yasa ile Göreve Son Verme ve Yeniden Yapılandırmayı Düzenleyen Geçici Maddeler ve Sorunları" başlıklı bölüm.

hatta çoğu zaman her bir fıkra ya da ibareyi, içinde yer aldığı bütünü gözönünde tutmadan anayasaya aykırılık yönünden denetlemeyi tercih etmiştir. Bu yöntem yanlıcıdır ve hukuksal gerçeğe ulaşmaya elverişli değildir. Yukarıda özetlediğimiz değişiklikler, birbiri ile olan zorunlu bağlantıları görmezden gelinip anlam bütünlüğünden koparılarak tek tek ele alındığında Akademinin özerk olup olmadığı gölgede kalır. Öte yandan böyle bir gerekçe yerleşik yorum kurallarıyla bağdaşmaz ve hukuk mantığı yönünden ikna edici olamaz.

b) Esasen Mahkeme'nin sözünü ettiği özerklik de yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkelerini karşılayacak bir özerklik değildir. Gereçtede aynen şöyle denilmektedir: “*Türkiye Adalet Akademisi, kanunla kendisine verilen görevleri yerine getirmek amacıyla, 4954 sayılı Kanun ile kurulan, tüzel kişiliğe sahip, bilimsel, idarî ve malî özerkliği olan bir kurumdur. 4954 sayılı Kanun'un 4. maddesinde, “Akademinin ilgili olduğu Bakanlık, Adalet Bakanlığıdır.” denilmek suretiyle de Türkiye Adalet Akademisi ile Adalet Bakanlığı arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Bir hizmet yerinden yönetim kuruluşu olan Akademi ile Bakanlık arasında vesayet ilişkisi bulunmaktadır.*” Bu cümlede yar alan “**vesayet**” kavramı, Mahkemenin Adalet Akademisini nasıl algıladığını yeterince açıklamaktadır. Çünkü bu kavramın geçerli olduğu bir ilişkide yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkelerine yer yoktur.

c) İşte bu nedendir ki, yukarıdaki açıklamanın hemen arkasından zorunlu olarak şablon gerekçeye avdet edilmektedir: “*Türkiye Adalet Akademisi'nin Başkan ve başkan yardımcılarının belirlenmesine ilişkin anayasal bir kural bulunmadığından, Akademi'nin Kanun'da belirtilen özerkliğinin kapsamı ve bu kapsamda Akademi Başkan ve başkan yardımcılarının hangi yönlemlerle göreve getirileceği ve bu süreçte vesayet makamına hangi yetkilerin tanınacağı hususlarında kanun koyucunun takdir yetkisinin bulunduğu açıktır.*”

Oysa Anayasa, yasakoyucunun takdir yetkisi açısından böyle bir boşluk bırakmış değildir. Herşeyden önce **Anayasa'nın 140/3. maddesi, yargıç ve savcılarının “meslek içi eğitimlerinin” yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkelerine göre düzenlenmesini emretmektedir**³⁰. İşte özerk-

30 Karş. Erdal Tercan'ın karşı oy yazısı: “Anayasa m. 140/3'de hakim ve savcıların atanmaları, özlük işleri, disiplin işleri vb konular yanında mesleki eğitimlerinin de hakimlerin bağımsızlığı ve teminatı esaslarına göre düzenleneceği kabul edilmiştir. Anayasa koyucu bu hususu da hakimlerin ve savcılarının, tıpkı yargı yetkisi gibi, özlük yahut disiplin işleri gibi, aynı nitelikte ve kapsamda görmüştür. O nedenle hakim ve savcılarının mesleki eğitimleri de hakimlerin bağımsızlığı ve teminatı esaslarına göre düzenlenmelidir. Anayasa koyucu, hakimlerin bağımsızlığı ve teminatını gerektiren konularda ise ayrı bir organ olarak Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun kurulmasını kabul etmiş, Anayasa'nın 159. maddesinde de ayrıca düzenlemiştir. 159. maddenin birinci fıkrasında Kurulun, yine hakimlerin bağımsızlığı ve teminatı esaslarına göre kurulacağı ve görev yapacağı kabul edilmiştir.” / Hakimlerin ve savcılarının mesleki eğitimleri de, hakimlerin bağımsızlığı ve teminatı esaslarına göre düzenlenmesi gereken bir konu olduğundan, bu konuda HSYK'nun yetkili kılınması bir zorunluluktur.” Doğru bir gerekçe ortaya koyan TERCAN'ın mantıken Akademinin tüm kadrolarının

liğin kapsamını belirlemesi gereken temel ilke budur. Yasakoyucu takdir yetkisini ancak bu ilkelere bağlı olarak kullanabilir. Akademi Başkanı ve yardımcılarının niteliklerinin yasakoyucu tarafından belirlenmiş olması yeterli değildir. Bunların seçim yönteminin de yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkelerini karşılaması gerekir³¹.

Oysa Mahkeme çoğunluğuna göre, Akademi'ye tanınan özerkliğin kapsamı yasa koyucu tarafından serbestçe belirlenebilir. Öyle ki Akademinin kadrosuna yasa ile son verilebilir ve yerine siyasal iktidarın belirlediği yeni bir yapılanmaya gidilebilir. Zaten "**Türkiye Adalet Akademisi, anayasal bir kurum değildir**". Böyle bir gerekçeye karşı yorumsuz olarak **sormak gerekir**: Anayasal bir kurum olan HSYK'ya anayasa ve yasa ile verilmiş olan meslek içi eğitim görevi, nasıl olup da Anayasal bir kurum olmadığını belirtilen Akademi'ye serbestçe aktarılabilir?

Bütün bunlara bağlı olarak Anayasa Mahkemesi'nin sorgulaması gereken asıl konu, daha önce yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkelerine çok daha yakın olarak kurgulanmış olan bir yapının, aradan geçen kısa süre içinde tersyüz edilerek siyasal iktidarın belirlediği bir kuruma dönüştürülmüş olmasıdır. Bunu sorgulamayan bir Mahkeme, kendisini gerekçeli bir karar vermiş sayamaz.

d) Çoğunluk kararında gözlemlenen bu tür yetersizlikler kimi ek gerekçelerle giderilmeye çalışılmıştır. Örneğin aşağıda çoğunluk kararından aktardığımız gerekçe bunun tipik örneğini oluşturuyor:

*"Maddede yapılan değişikliklerle Bakanlık temsilci sayılarının arttırılması, Yargıtay ve Danıştay temsilci sayılarının azaltılması, Akademinin öğretim görevlilerinin Genel Kurulda temsil edilmemeleri ya da yüksek yargı organlarının temsilcilerinin belirlenmesinde Başkanlık Kurulu ile Başkanlar Kurulunun yetkili kılınması gibi düzenlemelerde olduğu üzere, Genel Kurulun üye kompozisyonu ve seçimi usulünün **yerindeliği tartışılabilir ise de** bu hususlar kanun koyucunun takdirinde olup, dava konusu kuralı Anayasa'ya aykırı kılmamaktadır."*

tasfiyesine yönelik geçici madde 12 ile ilgili Anayasa Mahkemesi kararına da muhalif kalması beklenirdi. Bu tutarsızlığı kavramakta güçlük çekiyoruz. Karş.ileride "b) Geçici 12. maddeyle ilgili Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme" altbaşlıklı bölüm.

31 Karş. Osman Paksüt'ün karşı oy yazısı: "*Kanun'un 7. maddesiyle 4954 sayılı Türkiye Adalet Akademisi Kanunu'nun 9. maddesinde yapılan değişikliklerle, Akademi, yürütme organının kontrolünde bir eğitim kurumu haline getirilmiştir. Akademi başkan ve başkan yardımcılarının belirlenmesi ve diğer idari konularda Adalet bakanının başlıca yetkili haline gelmesi, hakim ve savcılarının eğitiminin, yürütme organının tercih ve yönlendirmesi doğrultusunda yapılmasına yol açacak ve dolaylı yollarla da olsa yargı bağımsızlığını zedeleyebilecektir. Bu nedenle kurulla yapılan düzenlemelerde Anayasa'nın 2., 138. ve 140. maddelerine uyarılık bulunduğu söylenemez.*"

Oysa burada tartışılması gereken şey, seçim usulünün **yerindeliği değil**, yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkelerine uygun olup olmadığıdır. Bu ilkeler açısından yapılacak her denetim, “yerindelik denetimi” sayılacaksa, Anayasa'nın tam 8 yerinde³² anılan ilkelere yer verilmiş olmasının bir anlam ve önemi kalır mı? Yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkelerinin yasakoyucunun takdir yetkisi kapsamında olduğunu ileri sürmek, anayasa yargısının varlık nedenini ve işlevini yadsıyan bir anlayışı yansıtır. Bu ilkelere uyulması, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesinin doğal bir sonucudur. Bunu benimsemeyen Anayasa Mahkemesi üyelerinin yapması gereken en doğru şey, oradan dürüstçe ayrılmak ve inanmadığı bir Anayasa ve yargı düzeni içinde görev almamaktır.

e) Mahkeme, yaptığı değerlendirmeleri, “Genel Kurul üyelerinden adli ve idari yargı hâkim ve savcılarını temsilen görev yapacak olanların Adalet Bakanı tarafından görevlendirilmesi yönünden de” geçerli sayıyor. Mahkemeye göre, “meslekte uzun süredir çalışan ve bilimsel güç ve yeteneği ile hizmet ve meslekteki başarısına göre emsali arasında **temayüz etmiş olan kişiler arasından Bakan tarafından yapılacak görevlendirmeler Anayasa'ya aykırı değildir**”. Tabii bu yapay gerekçe, daha önce HSYK tarafından görevlendirilen yargıç ve savcılarının³³ şimdi Bakan tarafından görevlendirilecek olmasının yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkelerine neden daha uygun düştüğünü hiçbir şekilde açıklayamıyor.

Anayasa Mahkemesi gerekçesini ancak aşağıdaki koşulların varlığı halinde teorik olarak haklı bulmak mümkün olabilir: Adalet Bakanı, siyasal iktidara mensup olmayan, bağımsız ve tarafsız bir niteliğe sahipse, bu niteliği ile siyasal değil, hizmetin gereğine uygun olarak karar vereceği varsayılabilirse. Ne var ki bu tür koşulların, anayasal siyasal sistemin nesnel yapısının belirlediği siyasal gerçeklikle hiçbir bir ilgi ve bağlantısı yoktur.

f) 6524 sayılı Yasanın getirdiği Geçici Madde 12³⁴ ile Türkiye Adalet Aka-

32 AY. M.140/2 ve 3, 145/4, 154/5, 155/5, 156/4, 157/5, 159/1

33 4954 s. Yasa'nın 23/2. maddesinde yer alan “hâkimler ve savcılar hakkında Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Adalet Bakanlığında çalışan hâkimler hakkında Bakan,” ibaresi, 27.2.2014 tarih ve 28926 sayılı mükerrer R.G'de yayımlanan, 15.2.2014 tarih ve 6524 sayılı Yasa'nın 16. maddesi gereğince madde metninden çıkarılmıştır.

34 “GEÇİCİ MADDE 12 a) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte Türkiye Adalet Akademisinde; Başkan, Başkan Yardımcıları, Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Denetim Kurulu üyeleri, Genel Sekreter, Eğitim Merkezi Müdürü ve müdür yardımcıları, 23 üncü madde uyarınca görevlendirilen hâkim ve savcılar ile diğer personelin görevleri sona erer. Eğitim Merkezi Müdürü ve müdür yardımcıları, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından; kadrosu Akademide bulunan diğer personel ise Adalet Bakanlığı tarafından görevlerinin sona erdiği tarihten itibaren on beş gün içinde kazanılmış hak aylık derecelerindeki başka bir göreve atanırlar. 9 ve 23 üncü maddeler uyarınca Akademide geçici olarak görevlendirilen hâkim ve savcılar ile diğer personel, kadrolarının bulunduğu yerlerde göreve başlarlar. / b) Bu Kanunun yürürlüğe

demisinde Başkan, Başkan Yardımcıları, Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Denetim Kurulu üyeleri, Genel Sekreter, Eğitim Merkezi Müdürü ve müdür yardımcıları, 23. madde uyarınca görevlendirilen hâkim ve savcılar ile diğer personelin **görevlerini sona erdirmesi** ve **siyasal iktidarın belirleyeceği biçimde yeniden kurulmasına** ilişkin düzenlemeler, Anayasa Mahkemesi'nin çoğunluk kararı ile Anayasa'ya aykırı bulunmamıştır. Bu konuya ileride geçici maddeleri incelerken tekrar dönülecektir. Ama şimdiden Adalet Akademisi'ni basit bir hizmet yerinden yönetimi olarak görmediğimizi, özerkliği yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkeleriyle belirlenmiş bir kurum olarak düşündüğümüzü belirtmekle yetinelim.

C. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu Açısından

Gerek nicelik ve gerekse nitelik bakımından asıl önemli değişiklikler 6087 sayılı yasada yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin bu yasada yapılan değişiklikler açısından dava konusu kuralları, madde numaraları sırası yerine, **düzenledikleri konuları esas alarak** değerlendirmesi doğru bir yöntemdir. Ancak bu yöntemin kararda tam uygulandığı söylenemez. Biz de incelememizi kendi belirlediğimiz konulara göre yapmaya çalışacağız.

1) HSYK'nun Genel Yapısı ve Görevleri Açısından

a) HSYK Üyelerinin Dairelere Dağılımı Konusu

aa) Yapılan Değişiklikler

6087 sayılı Yasa'da bu konu, 8. maddesinin (2) ve (3) numaralı fıkralarında düzenlenmiştir.

8. maddenin 2. ve 3 fıkralarının değişiklikten önceki metinleri şöyleydi:

"(2) Genel Kurul, yukarıdaki esaslara göre üyelerin hangi dairede asıl ve tamamlayıcı üye olarak görev yapacağına, seçimle karar verir"

girdiği tarihten itibaren on gün içinde Bakan tarafından başkan yardımcıları ve daire başkanları atanır; on beş gün içinde Bakan tarafından üç başkan adayı belirlenerek Bakanlar Kuruluna sunulur ve ilk Bakanlar Kurulu toplantısında Başkanın atama ya da görevlendirmesi yapılır. / c) Bu Kanuna göre Başkan atanıncaya ya da görevlendirilinceye kadar Başkan tarafından yapılması gereken görev ve hizmetler, Adalet Bakanlığı Personel Genel Müdürü tarafından yürütülür. / d) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla yürürlükte bulunan Başkanlık, Yönetim Kurulu ve Genel Kurul karar ve yönetmeliklerinin bu Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam olunur. / e) Kanunun uygulanmasına ilişkin yönetmelikler, Kanunun yayımı tarihinden itibaren bir yıl içinde hazırlanarak yürürlüğe konulur. / f) 12 nci maddede yazılı kurum, kuruluş ve kurullar, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir ay içinde Akademi Genel Kurul üyelerini seçerek Başkanlığa bildirirler. 12 nci maddenin birinci fıkrasının (f) bendi uyarınca yapılacak görevlendirmeler aynı süre içinde yapılır. Genel Kurul üyelerinin belirlenmesi ve Başkanın daveti üzerine en geç bir ay içinde Genel Kurul ilk toplantısını yapar. Genel Kurulun ilk toplantısında, Yönetim ve Denetim Kurullarının asıl ve yedek üyeleri seçilir. / g) Akademi idari personeli için yapılacak atamalarda 2014 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununda yer alan sınırlamalar uygulanmaz."

(3) *Genel Kurul, her dairenin kendi üyeleri arasından bir üyeyi, o dairenin başkanı olarak seçer. Adalet Bakanlığı Müsteşarı daire başkanı seçilemez.*"

6524 sayılı Yasa bu fıkraları aşağıdaki gibi değiştirmiştir:

"(2) Başkan, yukarıdaki esaslara göre üyelerin hangi dairede asıl ve tamamlayıcı üye olarak görev yapacağını belirler."

(3) Daire başkanları, her dairenin kendi üyeleri içinden üye tamsayısının salt çoğunluğuyla belirlenecek iki aday arasından, Genel Kurulca seçilir. Genel Kurulun ilk toplantısında toplantı veya karar yeter sayısının sağlanamaması halinde üç gün içinde yapılacak ikinci toplantıda, katılanların en çok oyunu alan kişi daire başkanı seçilmiş sayılır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı daire başkanı seçilemez."

Görülüyor ki dava konusu değişik 2. fıkroda HSYK üyelerinin **hangi dairede asıl ve tamamlayıcı üye olarak görev yapacağını belirleme yetkisi HSYK Genel Kurulu'ndan alınarak, Kurul Başkanına verilmektedir.** Kurulun Başkanı ise Adalet Bakanıdır. Aynı maddenin dava konusu değişik üçüncü fıkrasında ise, **Daire Başkanlarının seçiminde Genel Kurulun yetkisi kısıtlanmaktadır.** Buna göre Genel Kurul ancak her dairenin kendi üyeleri içinden belirleyeceği iki aday" dan birini seçebilecektir.

bb) Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

Anayasa Mahkemesi, bu kurullarla ilgili olarak **iptal** kararı vermiştir. 8. maddenin 2 fıkrasıyla ilgili iptal gerekçesinin önemli bölümleri şöyledir³⁵.

"... (Yasakoyucunun) düzenleme yetkisini HSYK'nın anayasal konumunu gözeterek kullanması gerektiği kuşkusuzdur. / ... HSYK'nın yedişer üyeden oluşan dairelerinin yürütme organında görev yapan Başkan tarafından belirlenmesi, HSYK'nın oluşumunun Bakanlar Kurulunun bir üyesi olan Adalet Bakanı tarafından belirlenmesi sonucunu doğurmaktadır. Başkana verilen, dairelerin üyelerini belirleme yetkisinin, üyelerin dairelerini değiştirme yetkisini de kapsadığı kuşkusuzdur. Belirtilen hususlar, HSYK dairelerinin oluşumunda yürütmenin belirleyici olması anlamını taşımaktadır. / Üyelerin dairelerinin HSYK Başkanı olan Adalet Bakanı tarafından belirlenmesi, "mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı" yönünden gerek hâkim ve savcılar arasında, gerekse toplumda olumsuz bir algıya neden olabilecek nitelikte olup, bir hukuk devletinde böyle bir algının ortaya çıkmasına dahi sebep olabilecek bir düzenlemenin kabulü olanaklı

³⁵ Ayrıntılar için bkz. inceleme konusu K.2014/81 sayılı Kararın 4"a- Kanun'un 25. Maddesiyle Değiştirilen 6087 sayılı Kanun'un 8. Maddesinin (2) Numaralı Fıkrasının İncelenmesi" başlıklı bölümü.

değildir. / Öte yandan, Dairelerin üyelerini belirlemek yetkisinin Başkanın, Kurulu temsil ve yönetim görevi ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Bu nedenle, söz konusu görev ve yetki, Başkanın Anayasa'da belirlenen konumuna da uygun değildir. Açıklanan nedenlere, kural Anayasa'nın 159. maddesine aykırıdır. İptali gerekir.”

Anayasa Mahkemesi'nin 8/3. maddenin 1. ve 2. cümleleriyle ilgili olarak yazdığı gerekçe³⁶ de bunu tamamlayıcı niteliktedir: Gerekçenin önemli bölümleri şöyledir:

“Anayasa'nın 159. maddesinin yedinci fıkrasında “...Kurul, kendi üyeleri arasından daire başkanlarını ... seçer.” kuralına yer verilmiştir. ... / Dava konusu kurulla daire başkanlarını seçim yetkisi Genel Kurula verilmekte, ancak **dairelerin iki aday belirlemesi ve bu adaylardan birinin seçilmesi usulü** getirilmektedir. Bir anlamda, daireler **önseçim** yapmakta ve bu önseçimde belirlenen iki kişiden birinin Genel Kurul tarafından seçilmesi öngörülmektedir. ... / Dairelerin, iki adayı üye tamsayısının salt çoğunluğu ile belirleyeceği hususu da dikkate alındığında **dairenin dört üyesinin oyu, daire başkan adaylarının belirlenmesi için yeterli** olacaktır. Bir başka deyişle daire başkanı, doğrudan olmasa da dolaylı olarak dört üye tarafından belirlenmekte, bu dört üyenin belirlediği adaylardan birini Genel Kurulun seçme zorunluluğu getirilmektedir. Bu yönüyle, **dört üyenin iradesi, Genel Kurulun yirmiiki asıl üyesinin iradesi yönünden bağlayıcı bir irade** halini almaktadır. Bu durum ise yirmiiki asıl üyeden oluşan Genel Kurula Anayasa ile verilen seçim yetkisinin sınırlanması ve bu yetkiye müdahale anlamını taşımaktadır. ... / Açıklanan nedenlerle kural, Anayasa'nın 159. maddesine aykırıdır. İptali gerekir.”

Kararda ilk dikkati çeken nokta Dairelerin üyelerini belirlemek yetkisinin Başkanın, Kurulu temsil ve yönetim görevi ile bir ilgisi bulunmadığının belirtilmiş olmasıdır. Daha çok ret gerekçelerinde kullanılan bu argüman diğer kullanıldığı yerlerle de bir arada ele alındığında “yönetim” kavramı bir açıklık kazanmamaktadır. Daha doğrusu Başkana verilmiş bir yetkinin ne zaman “yönetim” kavramı içinde yer aldığı, ne zaman yer almadığını konusunda gerekçeler bir fikir verememektedir. Çünkü gerekçede yönetimle kurulan bağlantının nedeni açıklanmamaktadır. Örneğin bu örnekte Başkanın hangi üyenin hangi dairede görev yapacağını belirlemesi tipik bir yönetim faaliyetidir. Ama bunun anayasaya aykırı olması, yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkeleriyle bağdaşmama-

36 Bkz. inceleme konusu K.2014/81 sayılı Kararın 4 “p) Kanun’un 25. Maddesiyle 6087 sayılı Kanun’un 8. Maddesinin Değiştirilen (3) Numaralı Fıkrasının Birinci ve İkinci Cümlelerinin İncelenmesi” başlıklı bölümü.

sından ileri gelmektedir. Kısacası “yönetim” ölçütü, yapılan değişikliklerdeki anayasal sorunları çözmeye elverişli bir kavram değildir. Kaldı ki bu bağlamda böyle bir gerekçeye başvurmak gereksiz bir fazlalıktır. Çünkü, daha önceki açıklamalar (özellikle *HSYK dairelerinin oluşumunda yürütmenin belirleyici olması argümanı*) zaten sorunun özünü yansıtan doyurucu bir gerekçedir.

Bunun gibi, “*dört üyenin iradesi, Genel Kurulun yirmiiki asıl üyesinin iradesi yönünden bağlayıcı bir irade halini*” aldığı yönündeki tespit de, bizim beklediğimiz anlamda sorunun özünü yansıtan bir gerekçedir.

b) Genel Sekreter Yardımcılarının Adalet Bakanı'nca Atanması

aa) Yapılan Değişiklikler

6087 Sayılı Yasa'nın 6. Maddesinde Yapılan Değişiklik:

Anılan maddenin ikinci fıkrasına (d) bendi olarak yeni bir bent eklenmiştir.

“d) ... genel sekreter yardımcılarını atamak.”

6087 sayılı Yasa'nın 7. Maddesinde Yapılan Değişiklikler:

Anılan maddenin ikinci fıkrasının (h) bendinde yer alan “ ... *genel sekreter yardımcılarını,*” ibaresi madde metninden çıkarılmış,

6087 sayılı Yasa'nın 11/4. Maddesinde Yapılan Değişiklik

Bu değişikliğe göre, Genel sekreter yardımcıları, birinci sınıfa ayrılmış hâkim ve savcılar arasından, muvafakatleri alınarak, “**Başkan**” tarafından atanır. **Eski metinde** genel sekreter yardımcılarının **Genel Kurul** tarafından seçilmesi öngörülmüştü.

Görüldüğü gibi anılan kurallar, Kurul'un genel sekreter yardımcılarının Kurul yerine Adalet Bakanı tarafından atanmasını sağlayan düzenlemelerdir.

bb) Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

Anayasa Mahkemesi bu kurallarla ilgili olarak verdiği kararda yine Anayasa'nın 159. maddesiyle ilgili şablon gerekçesine başvurmuştur. Gerekçede özetle şöyle denilmektedir: “*Her ne kadar Anayasa'nın 159/11. maddesinde Genel Sekreterin birinci sınıf hâkim ve savcılardan Kurulun teklif ettiği üç aday arasından Kurul Başkanı tarafından atanacağı öngörülmüşse de,*

genel sekreter yardımcılarının atanmasına ilişkin bir kurala yer verilmemiştir. *Bu konuda kanun koyucu tarafından düzenleme yapılacağı açıktır. Genel sekreter yardımcılarının atanmasında, Genel Sekreterin atanmasına ilişkin kuralların uygulanmasını zorunlu kılan bir hüküm de bulunmamaktadır.*"

Bu gerekçe, herşeyden önce genel sekreter yardımcılarının atanmasında, genel sekreterin atanmasına ilişkin kuralların uygulanmasını zorunlu kılan somut, daha doğru bir ifadeyle "kazuistik" bir kural aradığı için hatalıdır. Konuya "yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkeleri" perspektifi ile bakan bir Mahkeme, zorunluluğu bu ilkelerde bulur. Çünkü bu ilkeler, anayasanın bağlayıcı temel kuralları arasında yer alır. Öte yandan böyle bir perspektif, 5 yıl kadar önce aynı ilkelerin bir gereği olarak HSYK Genel Kurulu'na verilen genel sekreter yardımcılarını seçme yetkisinin, 5 yıl gibi kısa bir süre sonra, yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkeleriyle haklı kılınabilecek hangi nedenle Adalet Bakanı'na devredildiğini **özellikle sorgulamayı gerektirir**. Ne var ki, HSYK düzenini alt-üst eden bir değişiklik furyasını birbirinden izole ederek değerlendirmeye çalışmak, böyle bir sorgulamayı daha başlangıçta önlemeye elverişli bir yöntemdir.

Anayasa Mahkemesi, şablon gerekçesini güçlendirmek amacıyla bir başka ek gerekçeye daha başvurmuştur. Mahkemeye göre, yasanın genel sekreterlik için öngördüğü kapsamda çalışacak olan "*genel sekreter yardımcılarının bu görevlerinin idari niteliği gözetildiğinde, aksi yönde emredici bir kural bulunmaması nedeniyle, Kurulun yönetiminden sorumlu Başkan tarafından atanmalarının, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı ilkelerine aykırı olduğunun söylenebilmesi olanaklı değildir.*"

Bu mantığa göre doğru olan, genel sekreterin de Adalet Bakanınca atanmasıdır. Ama ne yazık ki (!) buna Anayasa'nın açık kuralı cevaz vermemektedir.

Oysa böyle bir mantık karmaşasına hiç gerek yoktur. Bırakınız "yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkeleri"ni, "*kıyas*" kavramını bilen bir hukukçu, Genel Sekreterin atanmasına ilişkin kuralların yardımcılarını için de uygulanmasını doğal karşılar. Çünkü adı üzerinde bunlar genel sekretere yardım etmekle görevli personeldir. Genel sekreteri hangi makam seçmişse, yardımcılarını da aynı makamın seçmesi herşeyden önce uyumlu bir çalışmanın gereğidir. Araya siyasal bir makamı karıştırmak uyumlu çalışmanın değil, siyasal denetim düşüncesinin bir yansımasıdır.

c) Tetkik Hâkimlerinin Atanma Usulü

aa) Yapılan Değişiklikler

Bu konu 6087 sayılı Yasa'nın 12/2. maddesinde düzenlenmiştir. İlgili fıkranın **değişiklikten önceki metni** şöyledir:

*“ (2) Tetkik hâkimliğine, hâkimlik ve savcılık mesleğinde fiilen en az beş yıl görev yapmış ve üstün başarısı ile Kurul hizmetlerinde yararlı olacağı anlaşılmış bulunanlar arasından muvafakatleri alınarak, Genel Kurul tarafından, geçici veya sürekli çalıştırılmak üzere **atama yapılır.**”*

6524 sayılı Yasa'nın 29. maddesi, bu fıkrayı şöyle değiştirmiştir: *“ (2) Tetkik hâkimliğine, hâkimlik ve savcılık mesleğinde fiilen en az beş yıl görev yapmış ve üstün başarısı ile Kurul hizmetlerinde yararlı olacağı anlaşılmış bulunanlar arasından **ihtiyaç duyulan her bir boş kadro için Birinci Daire tarafından teklif edilen iki katı aday içinden, muvafakatleri alınarak Genel Kurulca geçici veya sürekli çalıştırılmak üzere **atama yapılır.** İlk toplantıda toplantı veya karar yeter sayısının sağlanamaması hâlinde üç gün içinde yapılacak ikinci toplantıda, katılanların en yüksek oyunu alan kişinin ataması yapılır.**”*

Görülüyor ki değişiklikten önce Genel Kurul” tarafından aracısız olarak atanan tetkik hâkimleri, değişiklikten sonra “Birinci Daire tarafından teklif edilen iki katı aday içinden” Genel Kurulca atanma koşuluna tabi kılınmıştır.

bb) Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

Anayasa Mahkemesi, bu konuda verdiği kararda, Anayasa'nın 159/11. maddesinde **Kurul müfettişleriyle tetkik hâkimlerinin atanmalarını aynı kurala bağlı** kıldığını bu nedenle Yasa'nın 15/2. maddesinin incelenmesi kapsamında yapılan değerlendirme ve gerekçelerin, dava konusu fıkra bakımından da geçerli olduğunu belirtmiş, dolayısıyla Yasa'nın 12/2. maddesinde yapılan değişikliği Anayasa'nın 159. maddesine aykırı bulmuştur. Bu nedenle biz de aşağıda (3c) bölümündeki açıklamalara gönderme yapmakla yetiniyoruz.

d) Genelge Düzenleme ve Yönetmelik Çıkarma Yetkisinin Daraltılması

aa) Yapılan Değişiklikler

6087 sayılı Yasa'nın HSYK'nın görevleriyle ilgili 4/ç maddesinin değişiklikten önceki metni şöyleydi: *“Yargı yetkisinin kullanımına ilişkin hususlar hariç olmak üzere hâkimlerin idarî görevleri ile delilleri değerlendirme ve suçtu*

niteleme yetkisi hariç olmak üzere savcılarının adlî görevlerine ilişkin konularda genelge düzenlemek."

6524 sayılı Kanun bu kuralı aşağıdaki biçimde değiştirmiştir:

"ç) (Değişik: 6524 - 15.2.2014 / m.22) Adli ve idari yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma ile hâkim ve savcılar hakkında denetim, araştırma, inceleme ve soruşturma yapılması konularına münhasır olmak üzere genelge düzenlemek."

6524 sayılı Yasa'nın 39. maddesi ise, yukarıdaki değişikliğe bağlı olarak 6087 sayılı Yasa'ya eklediği Geçici Madde 4'ün 6. fıkrasıyla şu düzenlemeyi getirmiştir: "GEÇİCİ MADDE 4- ... (6) Kurul tarafından çıkarılan; / a) Genelgelerin tümü bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte yürürlükten kalkar..."

Böylece Kurul'un genelge çıkarma yetkisi, Anayasa'da açık bir şekilde Kurulun görevleri arasında sayılan mesleğe kabul, atama, nakletme, yetki, yükselme, disiplin, denetim, inceleme, araştırma ve soruşturma konularıyla sınırlanmış bulunmaktadır.

bb) Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

Anayasa Mahkemesi, öncelikle böyle bir sınırlamanın **içerik olarak** anayasaya aykırı olamayacağını, çünkü HSYK tarafından genelge ile düzenleneceği belirtilen konuların, Anayasa'nın 159. maddesinde HSYK'nın görev alanı olarak belirlediği konularla özdeş olduğunu belirtmiştir. Esasen davacı da "yargı yetkisinin kullanımına ilişkin hususlar hariç olmak üzere hâkimlerin idarî görevleri ile delilleri değerlendirme ve suçu niteleme yetkisi hariç olmak üzere savcılarının adlî görevlerine ilişkin konularda genelge düzenlemek" görevine, HSYK'nın görevleri arasında yer verilmemesini Anayasa'ya aykırılık gerekçesi olarak göstermiş, başka bir deyişle **eksik düzenlemenin** anayasaya aykırılığını ileri sürmüştür.

Anayasa Mahkemesi'nin, bu davada sıkça başvurduğu **şablon** gerekçeyi bu düzenleme ile ilgili olarak kullanmaktan kaçındığını görüyoruz. Mahkeme bunun yerine "*anayasaya uygun yorum*" yöntemini tercih etmiştir.

"Değiştirilen bentte yer alan ve HSYK tarafından düzenlenmesi öngörülen genelge konularına yeni düzenlemede yer verilmemesi, bu konularda genelge düzenleme yetkisinin bir başka kuruma verildiği anlamını taşımamaktadır. Bu konularda yapılacak düzenlemelerin hukuka aykırılığı yolun-

da ileri sürülecek iddiaların yargı yerlerince inceleneceği ve Anayasa'nın 140, 144 ve 159. maddeleri başta olmak üzere konuya ilişkin Anayasa hükümlerinin öncelikle gözetileceği tabiidir.

Belirtilen hukuki durum çerçevesinde, dava dilekçesinde ifade edilen hususların dava konusu kural kapsamında yer almaması, söz konusu düzenlemeyi Anayasa'ya aykırı kılmamaktadır."

Anayasa Mahkemesi, 6087 sayılı Yasa'nın 7/2. maddesinin dava konusu değişik (1) bendini, 4/1. maddenin ç bendi ile aynı nitelikte değerlendirmiştir. 7/2. maddesinin değişik (1) bendinde' Dava konusu kurala, "Adli ve idari yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma ile hâkim ve savcılar hakkında denetim, araştırma, inceleme ve soruşturma yapılması konularına **münhasır** olmak üzere yönetmelik çıkarmak ve genelge düzenlemek", Genel Kurul'un görevleri arasında sayılmıştır.

Değişiklikten önceki metin ise şöyledir: "Kurulun görev alanına ilişkin yönetmelik çıkarmak ve genelge düzenlemek." Tabii bu kuralda geçen "görev alanı", yalnızca Anayasa'nın 159. maddesinde sıralanan görevleri değil, aynı madde gereği yasalarda verilen görevleri de kapsamaktaydı. **Kuralın şimdiki metni, yasal görevlerle ilgili olarak Kurul'un yönetmelik çıkarma ve genelge düzenleme yetkisini kaldırmaktadır.** Dava konusu kuralda yer alan "münhasır olmak üzere" ifadesinin bu alanda kesin bir dışlayıcı etkisi yaratacağı kuşkusuzdur.

Ne var ki Mahkeme, (ç) bendi ile ilgili bölümde belirtilen gerekçeler ve yapılan değerlendirmelerin dava konusu kural yönünden de geçerli olduğunu belirtmekle birlikte, (ç) bendiyle ilgili olarak yaptığı anayasaya uygun yoruma burada açıkça yer vermemiştir. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi'nin eksik düzenleme ile ilgili gerekçesini burada da geçerli saydığını kabul etmek gerekir.

Anayasa Mahkemesi'nin bu yaklaşımının her iki düzenleme açısından doyurucu bir gerekçe olduğunu söylemek güçtür. Çünkü bir kere Mahkeme'nin "Değiştirilen bentte yer alan ve HSYK tarafından düzenlenmesi öngörülen genelge konularına **yeni düzenlemede yer verilmemesi, bu konularda genelge düzenleme yetkisinin bir başka kuruma verildiği anlamını taşımamaktadır.**" şeklindeki gerekçesi, Kurul'un 6524 sayılı Yasa'nın dokunmadığı yasal yetkiler alanında neden genelge ve yönetmelik çıkaramayacağı sorusunu açıkta bırakmaktadır.

Öte yandan Anayasa Mahkemesi gerekçesinin bir başka eksikliği, yasa değişikliği ile Kurul'un genelge çıkarma yetkisine getirilen sınırlamanın, gerek Anayasa'da "*Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevler*" olarak tanımlanmış olan görev alanı (AY m.159/8) açısından ve gerekse yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkeleri açısından haklı kılınmış bir nedene dayanıp dayanmadığını tartışmamış olmasıdır.

Yasa'nın geçici 4. maddesinin (6) numaralı fıkrasında, Kurul tarafından çıkarılanw genelgelerin tümünün bu yasanın yürürlüğe girdiği tarihte yürürlükten kalkacağı ve yönetmeliklerin bu Yasa'ya aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam olunacağı belirtilmiştir.

Anayasa Mahkemesi'ne göre "*Kanun'un ana maddeleri ile getirilen düzenlemeler yönünden geçiş hükmü niteliği taşıyan kurallarda Anayasa'nın 159. maddesine aykırılık bulunmamaktadır*". Belli bir amaca yönelik değişiklikler bütününe birbirinden tecrit ederek değerlendirmeye çalışmak, daha başlangıçta denetimden vazgeçmekle eşanlamlıdır.

e) Kurulda İşbölümü

aa) Yapılan Değişiklik

-- 6087 sayılı Yasa'nın değişik 11/5. maddesinin dava konusu (a) bendinde, **genel sekreter yardımcılarının genel sekreterce hazırlanıp başkan tarafından onaylanan** işbölümüne göre çalışacakları belirtilmiştir. Bir başka deyişle, Genel Sekreterce hazırlanan işbölümünün Başkanca onaylanması koşulu getirilmiştir. Oysa anılan bendin değişiklikten önceki metni, genel sekreter yardımcılarının "*Genel Sekreter tarafından belirlenen işbölümüne göre*" çalışmasını öngörmekteydi.

-- 7. Maddenin (d) bendi yürürlükten kaldırılmıştır; Yürürlükten kaldırılan metin şöyleydi: "*d) Dairelerden birine gelen ve olağan çalışmalar ile karşılanamayacak oranda artan işlerden bir kısmını diğer bir daireye vermek.*"

bb) Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

Anayasa Mahkemesi, 11/5. Maddenin a bendiyle ilgili denetimde de Genel Sekreterliğin kuruluş ve görevlerinin yasayla düzenlenecek olmasını (AY m. 159/ son) ön plana çıkararak, işbölümünün Adalet Bakanı'nca onaylanmasını yasakoyucunun takdir alanı içinde değerlendirmiştir. Mahkemeye göre, "*Genel sekreter yardımcılar arasındaki işbölümünün, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına aykırı bir yönü de bulun-*

mamaktadır." Sürekli tekrarladığımız gibi, bu tür açıklamalar, hukuksal anlamda gerekçe niteliği taşımaz. Gerekçe niteliği taşıyabilmesi için, **düzenlemenin bu ilkelere neden aykırı olmadığının açıklanması** gerekir. Mahkeme, bu yasa ile Adalet Bakanı'nın Kurul içindeki yetkilerinin sayısız düzenlemelerle artırıldığına adeta gözlerini kapamaktadır. Oysa burada ilk akla gelecek soru şudur. Durup dururken bu değişiklik nerden çıktı? Koskoca bir Adalet Bakanı'nın Kurul'un genel sekreter yardımcılar arasındaki işbölümünü onaylama gereksinimi nereden kaynaklanıyor? Örneğin böyle bir değişikliği Kurul mu gerekli görmüş? Yoksa Kurul'a rağmen, siyasal iktidarın Kurul içindeki tüm çalışmaları denetleme ihtiyacından mı kaynaklanmış? Bunları sorgulamak Anayasa Mahkemesi'nin aklından geçmiyor.

Oysa "yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi", tam da bunların sorgulanması için, Anayasa'nın 8 yerinde bağlayıcı bir ilke olarak konulmuştur. Anayasa'nın 159. maddesi de bunlardan biridir. Bu maddenin son fırcasında geçen "*yasa ile düzenleme*" kaydı, yasakoyucuya Mahkeme'deki genel eğilimin aksine mutlak bir takdir hakkını vermez. Yasakoyucunun bu alandaki takdir hakkı 159. maddenin ilk fıkradaki "*mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esasları*" ile sınırlıdır. Bunları daraltmaya yönelik herhangi bir düzenleme, önüne geldiğinde, Anayasa Mahkemesi'nin öncelikle bu ilkeleri hatırlaması, Anayasa'nın ona verdiği işlevin kaçınılmaz bir gereğidir. Üstelik bir alt başlıkta da görüleceği gibi genel sekreter yardımcılarının daire başkanlarıyla olan bağlantısı da aynı değişiklik paketi içinde koparılmışsa, bunları birbirinden bağımsız değerlendirmek mümkün değildir.

6087 sayılı Yasa'nın 7/2. maddesinin yürürlükten kaldırılan (d) bendiyle ilgili Anayasa Mahkemesi kararına da değinmek gerekir.³⁷ Anayasa Mahkemesi, dairelerin işbölümü ve görevlerinin 159. madde uyarınca yasayla düzenleneceğini, 6087 sayılı Kanun'la söz konusu işbölümünün yapıldığını ve dairelerin görevlerinin belirlenmiş olduğunu belirttikten sonra bu konudaki görüşünü ek bir gerekçeyle güçlendirmektedir: "*Dairelerdeki işyükünün dengeli dağılımını sağlayacak şekilde Genel Kurula yetki verilmesini zorunlu kılan anayasal bir düzenleme bulunmadığından, söz konusu yetkinin Genel Kurula verileceğine ilişkin bir kuralın kanunda yer almaması, Anayasa'ya aykırılık sebebi oluşturmaz.*"

37 6087 sayılı Yasa'nın yürürlükten kaldırılan metni şöyleydi: "d) Dairelerden birine gelen ve olağan çalışmalar ile karşılanamayacak oranda artan işlerden bir kısmını diğer bir daireye vermek."

Hemen belirtelim ki gerçekten bağımsız bir HSYK, böyle bir hüküm olmadan da dairelerin iş yükünün dengeli bir biçimde dağılımını sağlar. Anayasa'ya aykırılık iddiasının reddi belki salt bu nedenle de haklı kılınabilir. Ancak, HSYK'nin gündemini belirleme yetkisi dahil, daha önce Kurul'da olması doğal sayılan bir dizi yetki bir anda Adalet Bakanı'na aktarılırsa, o zaman Kurulun "yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesini" sağlayacak biçimde Dairelerin iş yükü arasında denge kurması, dolayısıyla rasyonel çalışması da tehlikeye düşebilir. İşte burada asıl tartışılması gereken nokta budur.

f) Genel Sekreter Yardımcılarının Atanması

aa) Yapılan Değişiklik

6087 sayılı Kanun'un 11/5. maddesinin (c) bendinin eski metninde, genel sekreter yardımcıları, "*ilgisine göre daire başkanı ve Genel Sekreter tarafından verilen görevleri yerine getirir*"ken, 6524 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikle bu bentte yer alan "*ilgisine göre daire başkanı ve*" ibaresi madde metninden çıkarılmış ve bu suretle anılan bent, **genel sekreter yardımcıları, "Genel Sekreter tarafından verilen görevleri yerine getirir."** şekline dönüşmüştür.

bb) Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

Anayasa Mahkemesi bu değişikliği de anayasaya aykırı bulmamıştır. Karar, ikili bir gerekçeye dayanmaktadır:

Mahkeme önce "*daireler tarafından verilen diğer işleri yapma*" görevinin 6087 sayılı Yasa'nın 102. maddesinde yer aldığına işaret ederek bu tür görevlerin genel sekreter tarafından hazırlanan işbölümü kapsamında genel sekreter yardımcıları tarafından yerine getirileceğini ve bu çerçevede, daire başkanlarının genel sekreter yardımcılara doğrudan görev verme yetkisinin yasakoyucu tarafından kaldırılmasının takdir yetkisi içinde kaldığını belirtmektedir.

Bu gerekçeyi yukarıdakinden bağımsız değerlendirmek bizce isabetli değildir. Çünkü Kurul'un asıl bağımsız unsurları, genel sekreterlik hizmetlerinde Adalet Bakanı ve genel sekreterlik blokuyla karşı karşıya bırakılmaktadır. Yapılan değişiklikle Adalet Bakanına onay yetkisi verilmesinde anayasal bir sorun görmeyen Anayasa Mahkeme'nin Kurul'un bağımsız unsurlarının genel sekreterlikle birebir ilişkiye girmesini sağlayan kuralın kaldırılmasına seyirci kalmasını anlamak gerçekten zordur.

g) Kurul Personelinin Atanması

aa)Yapılan Değişiklik

6087 sayılı Yasa'nın 13. maddesinin 2. ve 3. fıkralarında yapılan değişiklikler şöyledir: “(2) Kurul personeli, naklen veya açıktan atama yoluyla atanır. Naklen atamalar Başkan tarafından yapılır. Açıktan ilk defa Devlet memurluğuna atanacaklar, Devlet memurluğuna giriş için yapılan merkezî sınavda başarılı sayılanlar arasından, Başkan tarafından oluşturulan üç kişilik komisyonca yapılacak sözlü ve gerektiğinde uygulamalı sınav sonucuna göre **Başkan tarafından atanırlar**. Yarışma sınavına, ilan edilecek kadro sayısının beş katına kadar aday çağrılır. Kurul personeli hakkında 657 sayılı Kanun hükümleri uygulanır. Adalet uzman yardımcıları ve uzmanları muvafakatleri alınarak Başkan tarafından Kurulda görevlendirilebilir. / (3) Maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar yönetmelikle düzenlenir.”

Değişiklikten önceki metin ise şöyle kaleme alınmıştı: “(2) Kurul personeli, naklen veya Devlet memurluğuna giriş için yapılan merkezî sınav sonuçlarına göre yerleştirilenler arasından Genel Sekreterin teklifi üzerine **Başkanvekili tarafından atanır**; bunlar hakkında 14/7/1965 tarihli ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu hükümleri uygulanır. / (3) Büroların çalışma usul ve esasları **Kurulca çıkarılan yönetmelikle düzenlenir**”

Bu fıkralardan iki numaralı olanın değişiklikten önceki metninde Kurul personeli **Başkanvekili** tarafından atanırken, yeni düzenlemede **Kurul personeli ile ilgili tüm atamaların Başkan tarafından** yapılacağı belirtiliyor. Geri kalanı başlıbaşına anayasal sonun yaratmayan ayrıntılardan ibaret.

bb) Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

Mahkeme'nin gerekçesinde Kurul personelinin atanmasıyla ilgili değişikliklerden söz etmemesi, neyin değişmiş (daha doğrusu kaldırılmış) olduğunun açıklanmaması ilginçtir. Mahkeme, sanki bu konuda ilk kez düzenleme yapılmış gibi, dava konusu kuralların Anayasa'ya neden uygun olduğunu anlatmaya çalışıyor. Oysa Anayasa'ya aykırılık iddiası değerlendirilirken, değişiklik paketinin bütünlüğünü göz önünde tutmak gerektiği kadar, önceki düzenleme ile yenisi arasındaki temel farklılığın açıkça ortaya konulması da gerekir. Dikkati çeken bir başka nokta, gerek yasakoyucunun ve gerekse Mahkeme'nin “Adalet Bakanı” sözünü kullanmaktan olabildiğince kaçınması. Bu terimin kullanılması tedirginlik yaratıyor olmalı ki “Başkan” terimi tercih ediliyor. Maddenin uygulan-

masına ilişkin usul ve esasların yönetmelikle düzenleneceğini hükme bağlayan 3. fıkraya gelince, burada da yargısal denetim açısından asıl önem taşıyan hususun ihmal edilmiş olması dikkati çekiyor: Eski metinde “**Kurulca** çıkarılan yönetmelik” den söz edilirken, değişik metinde “Kurulca” ibaresi çıkarılmış bulunmaktadır. Oysa karar gerekçesinde bunlardan hiç söz edilmiyor.

Mahkeme bunları değerlendirecek yerde, “ilgisi nedeniyle” dava konusu kuralları Anayasa’nın 7. maddesi yönünden incelemeyi tercih ediyor. Gerekçede bu bağlamda, yasama yetkisinin devredilemezliğinden söz edilmekte, “Yasama yetkisinin genelliği ilkesi uyarınca yasakoyucunun Anayasa’ya aykırı olmamak kaydıyla her konuyu yasa ile düzenleyebileceği, konuya ilişkin temel ilkelerin yasakoyucu tarafından belirlenmesi, çerçevenin çizilmesi, sınırsız ve belirsiz bir alanın yürütmenin düzenlemesine bırakılmaması gerektiği, bu gereklerin maddede yeterince yerine getirildiği, yürütme organına genel ve sınırları belirsiz bir yetki verilmediği belirtiliyor. Oysa gerekçede geçen bütün bu açıklamalar, “**malumu ilam**” olmanın ötesine geçemiyor. Kararda sözü edilmeyen ve sorgulanmayan tek şey, eski metinde yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkelerine çok daha yakın bir düzenleme mevcutken, hangi gereksinimin Adalet Bakanının Kurul’daki ağırlığını artırmayı gerekli kıldığı sorusudur.

Ama **gerekçenin doruk noktası** şu cümle: “*Devlet memurları arasında bir ayırım yapılarak, Başkan tarafından atanan kişilerin siyasi yönlendirmeye ve yürütmenin etkisine açık bir personel yapısının doğmasına neden olacağına söylenebilmesi olanaklı değildir.*” Sanki söz konusu olan “*mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esasları*”na göre oluşturulması gereken HSYK kadroları değil de Adalet Bakanlığının yardımcı personeline ilişkin kadrolar. Tabii böyle bir yaklaşımın hangi sonuca götüreceği de bellidir: “*Dava konusu kuralların, Anayasa’nın 138. ve 159. maddeleri ile ilgisi görülmemiştir.*” Gözlerini kapayan bu ilgiyi göremez ve gözlerini kapayarak yazılanlar da gerekçe değil, anti-gerekçe olur.

h) “Genel Kurul Toplantı ve Karar Yeter Sayısı

aa) Yapılan Değişiklikler

6087 sayılı Yasa’nın “Genel Kurul Toplantı ve Karar Yeter Sayısı” başlıklı 29. maddesinin değişiklikten önceki metni aynen şöyledir:

“MADDE 29 - (1) Genel Kurul, her yılın ocak ayının onuncu işgünü kendiliğinden toplanarak, yıllık olağan toplantı günlerini tespit eder. / (2) Başkan, gere-

*ken hâllerde Genel Kurulu olağanüstü toplantıya çağırabilir. Üye tam sayısının salt çoğunluğunun, görüşülecek konuyu da belirten yazılı talebi üzerine Başkan, Genel Kurulu olağanüstü toplantıya **çağırır**. / (3) Genel Kurul, en az onbeş üyeye toplanır ve üye tamsayısının salt çoğunluğuyla karar alır./ (4) Genel Kurul toplantı gündemi, Başkan tarafından, Başkanvekilinin de görüşü alınmak suretiyle, işin önemine, ivedi veya süreli oluşuna göre düzenlenir. Gündem, toplantının yapılacağı gün ve saati, Kurulda görüşülecek işleri ve sırasını gösterir. Tamamlanmayan gündem maddeleri bir sonraki gündemde öncelikle görüşülür./ (5) Gündemde değişiklik yapılması; ancak gündemin düzenlenmesinden sonra ivedi ve süreli işlerin ortaya çıkması hâlinde Başkan veya üyelerden birinin talebi üzerine Genel Kurul kararı ile olur. İvedi ve süreli olmayan talepler bu suretle ele alınamaz. Gündemdeki işlerden birinin sırasından önce ya da sonra görüşülmesi, ertelenmesi veya gündemden çıkarılması aynı usule tâbidir."*

6524 sayılı Yasa bu maddede hangi değişiklikleri yapmıştır? Eski ve dava konusu yeni metinleri karşılaştırarak özetleyelim:

Genel Kurul, her yılın ocak ayının onuncu işgünü **kendiliğinden** toplanıp, yıllık olağan toplantı günlerini **Genel Kurul kararı ile** tespit ederken, Kurulun **kendiliğinden toplanması** yöntemi **kaldırılmış, toplantı günlerinin** Başkan tarafından, daha açık bir ifadeyle **Adalet Bakanı tarafından tespiti** usulü benimsenmiştir.

İkinci fıkranın eski metninde "Üye tam sayısının salt çoğunluğunun, görüşülecek konuyu da belirten yazılı talebi üzerine" Başkan'ın Kurulu toplantıya çağırması zorunlu iken (kullanılan sözcük: '**çağırır**'), yeni metinde bu talebe uyma, **Başkanın takdirine** bırakılmıştır (kullanılan sözcük: '**çağırabilir**').

Üçüncü fıkranın eski metinde Kurul'un **toplantı yeter sayısı** 15 iken, yeni metinde bu sayı üye tam sayısının salt çoğunluğuna yani **12'ye indirilmiştir**.

Dördüncü fıkranın eski metinde Başkan, **toplantı gündemini Başkanvekilinin görüşünü alarak** düzenlerken, yeni metinde bu zorunluluk kaldırılmıştır.

Beşinci fıkranın eski metninde genel kurul kararı ile gündem değişikliğine gidilebilirken yeni metinde bu kararın salt çoğunlukla alınması öngörülmüştür. Ancak bunun eskisine göre bir değişiklik olduğu söylenemez. Çünkü eski metnin üçüncü fıkrasında Kurul kararlarının salt çoğunlukla alınacağı belirtilmiştir.

bb) Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

(1) Anayasa Mahkemesi, 29. maddenin ilk fıkrası ile ilgili herhangi bir gerekçeye yer vermemiştir. Evet yanlıs okumadınız. Mahkeme, Kurul'un yılın belli bir gününde kendiliğinden toplanması ve toplantı günlerinin Kurulca belirlenmesini değiştirip Adalet Bakanı'nı bu konuda tam yetkili kılan kuralların anayasaya aykırı olduğu iddiasını reddetmiş ama neden reddettiğine ilişkin bir gerekçe yazmamıştır. Bu durum maddi bir hatadan kaynaklanmıştır. Çünkü Mahkeme, 1. fıkranın yeni metninde yer alan "Başkan, Genel Kurul'un toplantı **günlerini** tespit eder." şeklindeki kuralı, yanlışlıkla "... toplantı **gündemini** tespit eder" şeklinde okumuş³⁸ ve gerekçesini buna uygun olarak kaleme almıştır. Gündem konusuna aşağıda döneceğiz. "*Hata beşerîdir*" (*errare humanum est*) deyip geçmek iyimser bir değerlendirme olabilir. Ama, bir yüksek Mahkemenin böyle bir hataya düşmemesi gerekir. Fulya Kantarcıoğlu'nun emekliye ayrıldığı belli oluyor. Çünkü Kantarcıoğlu, imza için önüne gelen metni, baştan sona okuyup, gözüne çarpan hataların düzeltilmesini sağlamadan altına imzasını atmazdı. Öyle anlaşılıyor ki Anayasa Mahkemesi'nin böyle birine ihtiyacı var.

(2) Anayasa Mahkemesi'nin bu madde ile ilgili olarak verdiği **iptal kararı**, Kurul'un **olağanüstü toplantı istemini Başkanın takdirine bırakan kuralla** ilgilidir. İptal gerekçesinin önemli bölümleri aşağıda aktarılmıştır:

"Anayasa'nın 159. maddesi uyarınca Başkanın, Kurulu yönetme yetkisi bulunmakla birlikte, Başkana verilen yönetim yetkisinin, HSYK'nın "mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı" esaslarına göre görev yapmasına engel oluşturmaması gerekir.

Dava konusu kuralla, üye tamsayısının salt çoğunluğunun, görüşülecek konuyu da belirten yazılı talebi ile başvurması halinde Başkanın Genel Kurulu olağanüstü toplantıya çağırabileceği belirtilmek suretiyle, Başkana Genel Kurulu olağanüstü toplantıya çağırma yetkisi de tanınmaktadır. ... Genel Kurulu olağanüstü toplantıya çağırma yetkisinin mutlak suretle Başkanın takdirine bırakılması ve HSYK üyelerinin bu konudaki iradelerinin etkisiz kılınması, HSYK'nın "mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı" esaslarına göre görev yapmasını engelleyici nitelik taşımaktadır. Mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esasları, yalnızca karar aşamasında değil, HSYK'nın görev

38 Karar metninden alıntı: "(1) Kanun'un 35. Maddesiyle Değiştirilen 6087 sayılı Kanun'un 29. Maddesinin İncelenmesi / ... aa) (1) Numaralı Fıkrasının İncelenmesi / Kanun'un 29. maddesinin (1) numaralı fıkrasında, Başkanın, Genel Kurul gündemini tespit edeceği kuralla bağlanmıştır. ..."

alanına giren konularda Genel Kurulun toplanması ve bu suretle Kurulun anayasal görevlerini yerine getirmesinin sağlanması bakımından da önem taşımakta ve HSYK üyelerinin bu yöndeki iradelerinin tamamen Başkanın insiyatifine bırakılması, söz konusu esaslara aykırılık oluşturmaktadır.”

Anayasa Mahkemesi'nin bu gerekçede Başkan'ın yönetim yetkisinin, “mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı” ilkeleriyle belirleneceğini vurgulaması, oldukça önemlidir. Ne yazık ki bu vurgu diğer gerekçelere yansımamıştır.

(3) Bunun dışında Anayasa Mahkemesi 29. maddedeki diğer değişikliklerle ilgili anayasaya aykırılık iddiasını reddetmiştir.

-- Bunlardan ilki, toplantı ve karar yetersayılarıyla ilgili değişikliktir. Anayasa Mahkemesi, Kurulun ve dairelerin toplantı ve karar yeter sayılarının yasayla düzenleneceğini öngören Anayasa maddesinden (AY m. 159/ son fıkra) hareketle aşağıdaki gerekçeye dayanmıştır:

“Kurulun yirmiiki asıl üyesinden oluşan Genel Kurulun toplantı ve karar yeter sayısı olarak üye tamsayısının salt çoğunluğunun öngörülmesi, üye tamsayısının yarısından bir fazlasıyla toplanabilmesini ve karar alınabilmesini mümkün kılmaktadır. Bu durumun, Genel Kurulun iradesinin tezahürü bakımından olumsuz bir sonuç ortaya çıkarmasının söz konusu olmadığı ve Anayasa'nın 159. maddesi ile kanun koyucuya tanınan yetkinin kullanımından ibaret bulunduğu anlaşılmaktadır.”

Bu gerekçe, Mahkeme'nin genel yaklaşımını yansıtan örneklerden biridir. Ancak daha yoğun bir katılım arayan önceki düzenlemeden neden vazgeçilmiş olduğuna bir cevap getirmemektedir. Örneğin toplantı yeter sayısının 15 olması toplanmayı güçleştirmişse ve Kurul tarafından bu güçlüğü aşmak üzere toplantı yeter sayısını azaltma yönünde bir talep gelmişse, böyle bir değişiklik “yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi” ilkelerine aykırı olmaz. Buna karşılık 15 kişilik toplantı yeter sayısı Kurul'un düzenli olarak toplanmasında hiçbir güçlük yaratmamışsa, Kurul'un iradesine rağmen, ona **daha düşük bir katılımı dayatmak** “yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi” ilkelerine açısından anayasal bir sorun oluşturur. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi Anayasa'nın 159. maddesi son fıkrasında geçen ve Mahkeme'nin gerekçesinde dayandığı “*yasa ile düzenleme*” kaydı da ilk fıkradaki ilkelerden bağımsız değildir.

-- Mahkemenin eksik gerekçelendirme eğilimini, **toplantı gündemi** ile ilgili olarak 4. fıkrada yapılan değişiklikle ilgili gerekçede de görmekteyiz.

Bu gerekçe (biri yanlışlıkla diğeri ilgili fıkrada olmak üzere) iki ayrı yerde (1 ve 4. fıkralarda) kaleme alındığından, her iki gerekçeyi bir arada ele alacağız. Mahkemeye göre, Kurulun yönetimi ve temsili Kurul Başkanına aittir. **Gündemin belirlenmesi yönetim yetkisi kapsamındadır.** O halde gündeminin Başkan tarafından belirlenmesinin Anayasa'nın 159. maddesine aykırı olduğu söylenemez. Ayrıca bu belirleme, Kurul'un yürütme organına tâbi kılınması sonucunu doğurmaz ve Kurul iradesinin sınırlandırılması anlamına da gelmez.

Böyle bir gerekçenin yeterli sayılabilmesi için Kurul Başkanı'nun Genel Kurul tarafından seçilmesi ya da Adalet Bakanı'nın Kurul'daki varlığının 1961 Anayasası'nda olduğu gibi yönetim yetkisi içermeyen sembolik bir nitelik taşıması gerekir. Ama Kurul Başkanı "üstelik yönetim yetkisine sahip kılınmış" bir Adalet Bakanıysa, o zaman onun tespit ettiği gündemin Kurul'un iradesini sınırlamadığını söylemek, işin doğasına aykırıdır. Anayasa Mahkemesi, böyle bir gerekçe yazacak yerde, birçok anayasa hukukçusunun döşediği yanlış zeminden giderek bu düzenlemenin yargının demokratik meşruiyetini sağlayacağını belirtseydi, yine yanlış, ama daha tutarlı olurdu. Nitekim Anayasa Mahkemesi de bu gerekçeyi yeterli görmemiş olmalı ki bir başka yerde "*Başkanvekilinin görüşünün alınması kuralının kaldırıldığı*"nı hatırlayarak, böyle bir görüşün alınmasını zorunlu kılan anayasal bir düzenleme bulunmadığını belirtiyor. Başkanvekilinin görüşünün alınmasını bile tolere edemeyen bir yasakoyucuya böyle bir gerekçe yakışabilir. Ama Anayasa Mahkemesi'ne yakışmaz. Çünkü Anayasa Mahkemesi'nin Başkanvekili'nin görüşünün alınması ile alınmaması alternatiflerinden hangisinin "yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi" ilkelerini yaşama geçirmeye elverişli olduğunu değerlendirmesi, daha elverişli olan kuralın hangi nedenle kaldırıldığını en azından sorgulaması ve tartışması gerekirdi.

Son olarak Kurul'un olağanüstü toplantı istemini Başkanın takdirine bırakan kuralın iptali ile gündemin Adalet Bakanı tarafından belirlenmesine ilişkin iptal isteminin reddi arasında ciddi bir **çelişki** bulunduğu dikkati çekmek gerekir. HSYK'nın gündemi belirleme yetkisinin olmamasında anayasal bir sorun yoksa, aynı Kurul'un olağanüstü toplantı talebinde bulunma yetkisine sahip olmasının ne anlamı var? Çağrılrsa da gündemi Adalet Bakanı belirlemeyecek mi? Gündem değişikliğinin koşullarına ilişkin son fıkra (m. 29/5), buna bir cevap getirmiyor. Çünkü bu madde ancak, gündemin Adalet Bakanı tarafından düzenlenmesinden sonra "ivedi ve süreli işlerin ortaya çıkması" halinde uygulanabiliyor. Şu halde Kurul'un üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ve konuyu

belirten yazılı talebi üzerine, Başkan tarafından çağırılması zorunlu hale gelen olağanüstü toplantının gündemini bile Adalet Bakanı belirleyecek. Bu hukuk garabeti nasıl çözülecek bilinmez.

2) HSYK Üyeleri Hakkında Açılacak Soruşturma ve Kovuşturmalar

a) Seçimle Gelen Üyelerle İlgili Düzenlemeler

aa) Yapılan Değişiklikler

6087 sayılı Yasa'nın 36. maddenin (1) ve (3) numaralı fıkraları, Kurul'un seçimle gelen üyeleriyle ilgilidir. Değişik 36/1. maddeye göre: *"Kurulun seçimle gelen üyelerinin, disiplin suçu oluşturan eylemleri sebebiyle, haklarında yürütülecek disiplin soruşturması Başkan, disiplin kovuşturması Genel Kurul tarafından bu Kanun hükümleri uyarınca yapılır"*. Bu kuralı tamamlayan değişik 36/3. maddeye göre ise *"Başkan, ihbar veya şikâyetle ilgili olarak, doğrudan veya yaptırdığı inceleme sonucuna göre soruşturma açılmasına yer olmadığına ya da soruşturma açılmasına karar verir. Soruşturma açılmasına karar vermesi hâlinde üyeler arasından, üç kişilik bir soruşturma kurulu görevlendirir. Soruşturma kuruluna, yaşça büyük olan üye başkanlık eder."*

Bu kuralları önceki metinleriyle karşılaştırdığımızda, aşağıda özetleyeceğimiz farklılıklar göze çarpmaktadır:

(1) Değişiklikten önce seçimle gelen üyelerin, disiplin suçu oluşturan eylemleri nedeniyle haklarında yürütülecek disiplin soruşturma ve kovuşturmalar, **Genel Kurul** tarafından yapılırken³⁹, değişiklikten sonra "soruşturma" ve "kovuşturma birbirinden ayrılarak **soruşturma** Başkanın, yani **Adalet Bakanı'nın yetkisine** verilmiş, kovuşturma yetkisi Genel Kurul'da bırakılmıştır.

(2) Değişiklikten önce soruşturma açılmasına ya da soruşturma açılmasına yer olmadığına **Genel Kurul'**ca karar verilirken, değişik düzenlemede bu yetki Başkan'a, yani Adalet Bakanına verilmiştir. Değişiklikten önce üç kişilik **soruşturma kurulu Genel Kurul tarafından** kendi üyeleri arasından, gizli oyla seçilirken⁴⁰, değişik düzenlemede, üç kişilik bir so-

39 Madde 36/1 değişiklikten önceki metin: "(1) Kurulun seçimle gelen üyelerinin, disiplin suçu oluşturan eylemleri sebebiyle, haklarında yürütülecek disiplin soruşturması ve kovuşturması, bu Kanun hükümleri uyarınca Genel Kurul tarafından yapılır."

40 Madde 36/3 (Değişiklikten önceki metin): "(3) Başkan, ihbar veya şikâyeti doğrudan ya da inceleme yaptırdıktan sonra Genel Kurula sunar. Yapılan görüşme sonucunda; soruşturma açılmasına yer olmadığına ya da soruşturma açılmasına karar verilir. Soruşturma açılmasına karar verilmesi hâlinde, üyeler arasından, gizli oyla, üç kişilik bir soruşturma kurulu seçilir. Soruşturma kuruluna, en yüksek oyu alan, oyların eşitliği hâlinde ise yaşça büyük olan başkanlık eder."

ruşturma kurulu yine üyeler arasından, ama bu kez **Başkan tarafından** seçilip görevlendirilecektir.

bb) Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

Anayasa Mahkemesi, aşağıdaki gerekçe ile dava konusu her iki fıkrayı da iptal etmiştir: “... soruşturma ve kovuşturma evreleri, farklı nitelikte evreler olmakla birlikte, Kurul üyelerinin konumları itibarıyla soruşturma ve kovuşturma yapmaya görevli ve yetkili makamın Genel Kurul olması gerekmektedir. / Bu çerçevede, Kurul üyeleri hakkında disiplin soruşturması açılıp açılmamasına Başkanın karar vereceği, soruşturma açılması halinde soruşturma kurulunu Başkanın oluşturacağı yolundaki düzenlemeler, Anayasa'nın 159. maddesi ile Başkana verilen yönetim ve temsil görevini aşan, **Başkanı Kurul üyelerinin disiplin amiri konumuna sokan**, 'mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esasları' ile bağdaşmayan düzenlemelerdir.”

Bu kararının mantıklı bir sonucu olarak iptal edilen kuralların uzantısı niteliğindeki 10. fıkra da aynı gerekçelerle iptal edilmiştir. Adı geçen fıkra aynen şöyledir: “(10) Kurulun seçimle gelen üyelerinin, Kurul üyesi olmadan önceki eylemlerinden dolayı disiplin soruşturma veya kovuşturmaları **'yukarıda belirtilen usule göre Başkan ve'** Genel Kurul tarafından, bulunduğu aşamadan itibaren, bu Kanundaki usul çerçevesinde, ilgililerin özel kanunlarındaki hükümleri esas alınmak suretiyle karara bağlanır.” İptal edilen ibare ise metinde tırnak içinde kalın harflerle vurguladığım ibaredir.

Bu karar ve gerekçesi yerindedir. Ancak, iptale karar verirken devreye sokulan “mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esasları”, ret kararının gerekçelerinde adeta unutulmakta, “ 159. Maddede sayılan görevler arasında yer almamıştır; bu nedenle konu, yasakoyucunun takdirindedir” ya da “Anayasa'da bunu önleyecek açık bir kural yoktur” gibi gerekçeler kullanılmaktadır. Sonuçta yine ret kararı verilse bile, en azından dava konusu kuralın bu ilkeler kapsamına girip girmediği tartışılmalıdır. İşte Anayasa Mahkemesi'nin bu dava ile ilgili gerekçelerinde eleştirilmesi gereken temel nokta budur.

b) Seçimle Gelen Üyelerin Adli Suçlarıyla İlgili Soruşturma ve Kovuşturma Usulü

6087 sayılı Yasa'nın 38. maddesinde düzenlenen bu konu, yukarıda aynı Yasa'nın 36. maddesi dolayısıyla yapılan açıklamalarla paralellik göstermektedir. 38. maddenin dava konusu yapılan kuralları 6087 sayılı Yasa

ile değişik (1), (3), (5) ve (10) numaralı fıkralardır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin bunlarla ilgili olarak verdiği kararlar da aynı içeriği taşımaktadır. Bu nedenle ilgili gerekçeleri tekrarlamaya gerek görmüyoruz. Ancak, Anayasa Mahkemesi'nin vurguladığı şu özelliğe ayrıca işaret etmekle yetiniyoruz: “ ... adli suçlar ile ilgili soruşturmanın, disiplin soruşturmasından daha ağır sonuçlarının bulunması nedeniyle, disiplin soruşturmasında Başkanın yetkileri yönünden belirtilen Anayasa'ya aykırılık hususlarının, adli soruşturmadaki Başkanın yetkileri yönünden evleviyetle geçerli olduğu açıktır.”

Anayasa Mahkemesi aynı şekilde 6087 sayılı Kanun'un 36. ve 38. maddelerinde yer alan düzenlemelerde “soruşturma ve kovuşturma aşamaları yönünden yeni bir hukuki durum yaratmayan” (m. 36/5 ve m. 38/5) ve 36 ve 38. maddelerin bir uzantısı niteliği taşıyıp tek başlarına hukuki bir sonuç doğurmayan düzenlemelerde⁴¹ Anayasa'ya aykırılık bulmamıştır.⁴²

3) HSYK Teftiş Kurulu ile İlgili Değişiklikler

a) Başkan ve Yardımcıları ile Genel Sekreterin Atanmaları

Anayasa Hukuku Ders Notları Başlıklı kitabımızda Hâkim ve savcılar denetleyecek, haklarında açılacak soruşturmayı yürütecek olan müfettişlerin Bakanlığa bağlı olmaktan çıkarılıp, Kurulca atanmalarını 2010 Anayasa Değişikliği'nin olumlu yanlarından biri olarak değerlendirmiştik.⁴³

aa) Yapılan Değişiklikler:

6087 sayılı Yasa'nın 6. Maddesinde Yapılan Değişiklikler:

Anılan maddenin 2. fıkrası Başkan'ın (Adalet Bakanı'nın) görevleriyle ilgili olup, bu fıkroda yer alan (ç) bendi aşağıdaki biçimde değiştirilmiştir.

“ç) İlgili dairenin teklifi üzerine hâkim ve savcılar hakkında denetim, araştırma, inceleme ve soruşturma yapılması işlemleri **ile inceleme ve soruşturma yapılmasına yer olmadığına ilişkin işlemlere** olur vermek.” Değişiklikten önceki metin ise şöyle kaleme alınmıştı: “ç) İlgili dairenin teklifi üzerine, hâ-

41 6. Maddesinin (2) Numaralı Fıkrasına Eklenen (e) Bendi ile 24. Maddesiyle 6087 sayılı Kanun'un 7. Maddesinin (2) Numaralı Fıkrasının Değiştirilen (e) Bendi.

42 Ayrıntılar için bkz. AYM 10.04.2014, E.2014/57, K.2014/81: RG 14.05.2014-29000, Kararın “l) Kanun'un 38. Maddesiyle 6087 sayılı Kanun'un 38. Maddesinde Yapılan Değişikliklerin İncelenmesi” ve “m) Kanun'un 23. Maddesiyle 6087 sayılı Kanun'un 6. Maddesinin (2) Numaralı Fıkrasına Eklenen (e) Bendi ile 24. Maddesiyle 6087 sayılı Kanun'un 7. Maddesinin (2) Numaralı Fıkrasının Değiştirilen (e) Bendinin İncelenmesi” başlıklı bölümleri: <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/52c4144a-5923-4ae7-bb7b-1e6c-cf296679?excl>

43 Ayrıntılar için bkz. Fazıl SAĞLAM, Anayasa Hukuku Ders Notları, Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Lefkoşa 2013, s. 368 vd.

kim ve savcılar hakkında denetim, araştırma, inceleme ve soruşturma işlemlerine olur vermek."

Burada göze çarpan değişiklik, Başkanın (yani Adalet Bakanı'nın) olur verme yetkisine, "*inceleme ve soruşturma yapılmasına yer olmadığına ilişkin işlemlere olur verme*" yetkisinin de eklenmiş olmasıdır.

Ayrıca aynı fıkraya (m.6/2) (d) ve (e) olarak iki yeni bent eklenmiştir:

"d) Teftiş Kurulu Başkanını, Teftiş Kurulu başkan yardımcılarını ve genel sekreter yardımcılarını atamak.

e) Kurul üyeleri hakkındaki suç soruşturması ile disiplin soruşturma ve kovuşturma işlemlerine ilişkin bu Kanunla verilen görevleri yerine getirmek."

6087 Sayılı Yasa'nın 7. maddesinde Yapılan Değişiklikler:

Yukarıdaki değişikliklere paralel olarak 6087 sayılı Yasa'nın "Genel Kurulun oluşumu ve görevleri" başlıklı 7. maddesinde de değişikliklere gidilmiştir.

Anılan maddenin ikinci fıkrasının (h) bendinde Genel Kurul'un görevi olarak yer alan "*Teftiş Kurulu Başkanını, Teftiş Kurulu başkan yardımcılarını, genel sekreter yardımcılarını,*" (atamak) ibaresi madde metninden çıkarılmıştır.

(e) bendi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir. "*e) Kurul üyeleri hakkındaki suç soruşturması ile disiplin soruşturma ve kovuşturma işlemlerine ilişkin bu Kanunla verilen görevleri yerine getirmek."*

Bu bendin değişiklikten önceki metni şöyleydi: "*e) Kurul üyeleri hakkındaki suç soruşturması ile disiplin soruşturma ve kovuşturma işlemlerini yürütmek ve bu konuda gerekli kararları vermek."*

bb) Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

(1) Üzerinde durulması gereken ilk değişiklik, dava konusu kurullarla, Teftiş Kurulu Başkanı ve başkan yardımcılarının atama yetkisinin HSYK Genel Kurulundan alınarak HSYK Başkanına verilmiş olmasıdır.

Anayasa Mahkemesi bu konuda aşağıdaki gerekçe ile iptal kararı vermiştir:

"HSYK bünyesinde oluşturulan Teftiş Kurulu Başkanlığınca yerine getirilen

görev, idari bir görev olmakla birlikte, diğer kamu kurum ve kuruluşların teftiş kurulu başkanlıklarından farklı olarak, kuvvetler ayrılığı ilkesine göre "yargı" erkinde görev yapan hâkim ve savcıların denetimine ilişkin olup, klasik teftiş kurullarından farklı bir özellik arz etmektedir. Hâkim ve savcıların denetiminin Adalet Bakanlığı Teftiş Kurulundan alınarak HSYK Teftiş Kuruluna verilmesi ve bunun bir Anayasa değişikliği sonucu gerçekleşmesi de konunun önemini ve özelliğini göstermektedir. Müfettişlerin HSYK tarafından atanma yetkisi ya da müfettişlerin HSYK'ya bağlı çalışmaları, asıl olarak, denetime tabi olan hâkim ve savcılar yönünden bir güvence niteliğindedir.

HSYK Teftiş Kurulu Başkanının denetleme, araştırma, inceleme ve soruşturma olurları üzerine müfettişleri görevlendirmek ve uygulamayı takip etmek gibi fiilen gerçekleştirilen denetimler yönünden etkili görevleri de gözetildiğinde, Teftiş Kurulu Başkanı ve başkan yardımcılarının atanmalarının aynı zamanda Adalet Bakanı olan HSYK Başkanına bırakılması, bu yetkinin kullanılmasında yürütmenin etkili olması sonucunu doğurmaktadır ki, Anayasa koyucunun iradesinin bu yönde olmadığı açıktır. Kurula bağlı olarak görev yapan Teftiş Kurulunun da "mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı" esaslarına göre görev yapacağı kuşkusuzdur.

Müfettişlerin atama yetkisi HSYK'ya ait iken Teftiş Kurulu Başkan ve başkan yardımcılarını atama yetkisinin de evleviyetle HSYK'ya ait olması gerektiği açıktır. HSYK Başkanının Kurulu temsil ve yönetim görevi, HSYK'ya ait olan Teftiş Kurulu Başkan ve başkan yardımcılarını atama yetkisini kapsamamaktadır.

Dava konusu kuralların yer aldığı 6524 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden önce, Teftiş Kurulu Başkanı ve başkan yardımcılarının da Kanun'un 2. maddesinde ifade edilen "Kurul Müfettişi" tanımı içinde yer almakta iken, 6524 sayılı Kanun'la "Kurul Müfettişi" tanımından çıkarıldıkları anlaşılmakla birlikte, bu Kanun öncesi ve sonrası bakımından Teftiş Kurulu Başkanı ve başkan yardımcılarının görev ve yetkilerinde bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Öte yandan, 6087 sayılı Kanun'un 16. maddesine eklenen (3) numaralı fıkra ile "Teftiş Kurulu Başkanı ve Teftiş Kurulu başkan yardımcıları Kurul müfettişlerinin sahip olduğu mali haklar dahil her türlü hak ve yetkiyi haizdirler" denilmek suretiyle bu kişilerin denetim yetkilerinin de varlığı kabul edildiğinden, müfettişlerin sahip olduğu her türlü yetkiye sahip olan Teftiş Kurulu Başkan ve başkan yardımcılarının, müfettişlerin atanmalarına ilişkin Anayasa kuralı kapsamında değerlendirilmesi gerektiği açık olup, söz konusu atama görevinin HSYK Başkanına verilmesinde Anayasa'ya uygunluk bulunmaktadır."

Anayasa Mahkemesi 6087 sayılı Yasa'nın 15/1. maddesinin değişik (a) bendinde "*a) Teftiş Kurulu Başkanı ve başkan yardımcıları, birinci sınıf hâkim ve savcılar arasından muvafakatleri alınarak Başkan tarafından, ... atanır*" şeklindeki düzenlemeyi de aynı gerekçelerle iptal etmiştir.

(2) Buna karşılık Anayasa Mahkemesi yakarda anılan 6. maddenin (ç) bendi ile ilgili değişikliği Anayasa'ya aykırı bulmamıştır. Hatırlatmak gerekirse bu bent, ilgili dairenin teklifi üzerine hâkim ve savcılar hakkında denetim, araştırma, inceleme ve soruşturma yapılması işlemlerine Başkanın olur verme yetkisine ek olarak "*inceleme ve soruşturma yapılmasına yer olmadığına ilişkin işlemler*" de de Adalet Bakanını yetkili kılmaktadır. Dava dilekçesinde Başkanın Üçüncü Dairenin her türlü kararını veto edebilmesinin yolunun açıldığı belirtilerek, veto yetkisinin varlığı eleştirilirken bu yetkinin genişletilmesinin Anayasa'nın 159. maddesine aykırı olduğu ileri sürülmüştür.

Anayasa Mahkemesi verdiği kararda ilgili maddenin değişik komisyonlarda ve genel kurulda aldığı biçimleri ve ilgili gerekçeleri inceleyerek yaptığı genetik yorum sonucunda bir yandan söz konusu gerekçelerin, kuralın anlam ve kapsamını açıkça ortaya koymaktan uzak bulunduğunu tespit ederken, diğer yandan dava konusu kuralın, hukuki sonuçları itibarıyla 6524 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikten önceki kuraldan farklı olmadığı sonucuna ulaşması, inandırıcılığı bulunmayan tutarsız bir gerekçedir. Mahkeme bunu şöyle açıklamaya çalışıyor: "*... inceleme ve soruşturma işlemleri*"nin gerek inceleme ve soruşturma yapılması işlemlerini, gerekse inceleme ve soruşturma yapılmasına yer olmadığına ilişkin işlemleri kapsamı nedeniyle, dava konusu kuralla bu konuda ortaya çıkabilecek tartışmaları önleyici, **açıklayıcı nitelikte** bir düzenleme getirildiği anlaşılmaktadır." 6/2. maddenin (ç) bendinin önceki ve sonraki bölümlerini alt alta koyup okuyan herhangi bir hukukçunun⁴⁴ her iki metin arasında bir özdeşlik görmesi mümkün değildir. Çünkü aradaki fark, öncelikle **değişik maddenin açık sözüyle** sabit: "*hâkim ve savcılar hakkında denetim, araştırma, inceleme ve soruşturma yapılması işlemleri*" ile "*inceleme ve soruşturma yapılmasına yer olmadığına ilişkin işlemler*" birbirinden ayrılmış. Birincisinin kapsamında "*denetim*" ve "*araştırma*" da var, ikincisi ise "*inceleme ve soruşturma*" ile sınırlı. Bu açık farklılıkta özdeşlik aramak

44 Bu imkanı anında sağlamak üzere her iki metni yeniden arka arkaya koyuyoruz: "(ç) bendi önceki metin: 'İlgili dairenin teklifi üzerine, hâkim ve savcılar hakkında denetim, araştırma, inceleme ve soruşturma işlemlerine olur vermek'; (ç) bendi yeni metin: '(ç) (Değişik: 6524 - 15.2.2014 / m.23) İlgili dairenin teklifi üzerine hâkim ve savcılar hakkında denetim, araştırma, inceleme ve soruşturma yapılması işlemleri ile inceleme ve soruşturma yapılmasına yer olmadığına ilişkin işlemlere olur vermek."

abesle iştigal değil mi? Öte yandan farklılık Adalet Bakan'ın kullanacağı yetki açısından da son derece açık: Birincisinde Bakan, ilgili dairenin teklifi üzerine hâkim ve savcılar hakkında denetim, araştırma, inceleme ve soruşturma yapılması işlemlerine olur verecek; ikincisinde ise " ilgili dairenin inceleme ve soruşturma yapılmasına yer olmadığına" ilişkin işlemlerine olur verecek. Yani Adalet Bakanı, Kurul'un inceleme ve soruşturma yapılmasına yer olmadığına ilişkin işlemine olur vermezse, inceleme ve soruşturma yapılma zorunluğu doğacak. Başka bir deyişle Adalet Bakan'ın inceleme ve soruşturma yapılması yönündeki iradesi Kurul'a dayatılmış olacak.

Mahkeme'nin bu farkı görmemesi mümkün mü? Kısacası, bu davada oldukça çok sayıda iptal kararı vermek zorunda kalan Mahkemenin, bu konuda bir çeşit dengelemeye gitme endişesine kapıldığı anlaşılıyor.

b) Teftiş Kurulu Başkan ve Yardımcılarına Verilen Yeni Haklar

6087 sayılı Yasa'un 16. maddesine eklenen (3) Numaralı yeni fıkraya göre, *"Teftiş Kurulu Başkanı ve Teftiş Kurulu başkan yardımcıları Kurul müfettişlerinin sahip olduğu mali haklar dâhil her türlü hak ve yetkiyi haizdirler."*

Her ne kara dava dilekçesinde, Teftiş Kurulu Başkanı ve başkan yardımcılara Kurul müfettişleriyle aynı hak ve yetkilerin tanınmasının Anayasa'nın 159. maddesine aykırı olduğu ileri sürülmüşse de bu iddia adı geçenlerin Adalet Bakanı tarafından atanacağı varsayımından kaynaklanmıştır. HSYK Teftiş Kurulu Başkanı ve başkan yardımcılarının Adalet Bakanınca atanmalarına ilişkin kurallar iptal edildiğinden, bu iddianın bir dayanağı kalmamıştır. Nitekim Anayasa Mahkemesi de Teftiş Kurulu Başkanı ve başkan yardımcılarının denetime ilişkin görev ve yetkileri gözetildiğinde, müfettişlerin sahip olduğu mali haklar dahil her türlü hak ve yetkiye sahip olmalarında Anayasa'ya aykırılık görmemiştir.

c) Kurul Müfettişlerinin HSYK Genel Kurulunca Atanmalarına Getirilen Sınırlama

aa) Yapılan Değişiklik

6087 sayılı Yasa'nın değişik 15/2 maddesine göre, *"Kurul müfettişleri, hâkimlik ve savcılık mesleğinde fülen en az beş yıl görev yapmış ve üstün başarısı ile Kurul müfettişliği hizmetinde yararlı olacağı anlaşılmış bulunanlar arasından ihtiyaç duyulan her bir boş kadro için Birinci Daire tarafından teklif edilen iki katı aday içinden muvafakatleri alınarak Genel Kurulca atanır. İlk toplantıda toplantı veya karar yeter sayısının sağlanamaması hâlinde üç gün*

“içinde yapılacak ikinci toplantıda, katılanların en çok oyunu alan kişinin ataması yapılır.”

Bu atamalar daha önce doğrudan Genel Kurul tarafından yapılıyordu.

bb) Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

Anayasa Mahkemesi, önemli bölümlerini aşağıda aktardığımız gerekçe ile bu düzenlemeyi iptal etmiştir:

“Genel Kurul tarafından kurul müfettişliğine atama yapılmasından önce, atama yapılacak sayının iki katının Birinci Daire tarafından belirlenmesi ve bunlar arasından bir seçim yapmak zorunda bırakılması, Genel Kurulun iradesine müdahale niteliği taşımaktadır. Oysa bu görevin, herhangi bir sınırlayıcı kural olmaksızın Genel Kurul tarafından yerine getirilmesi zorunludur. / ... Kanun koyucu tarafından Kurul müfettişi olarak atanacak adayları belirleme yetkisinin Birinci Daireye verilmesi ise Kurul müfettiş adaylarının ve dolaylı olarak Kurul müfettişlerinin, Birinci Dairenin salt çoğunluğunu oluşturan dört üye tarafından belirlenmesi sonucunu doğurmaktadır. / Anayasa ile Kurula verilen, Kurul müfettişlerini atama yetkisinin kullanmasını sınırlayıcı nitelikteki her müdahale Anayasaya aykırılık oluşturacağından, Kurul müfettişlerinin atanması bakımından Birinci Daire tarafından iki katı aday belirlenmesi de Anayasa'ya aykırıdır. / ... Anayasa'nın 159. maddesinin son fıkrasında, Kurulun ve dairelerin toplantı ve karar yeter sayılarının kanunla düzenleneceği öngörülmüştür. ... “Yeter sayı” kavramı, toplanabilmek ve karar alabilmek için öngörülen belirli bir sayının varlığını ve bu sayıya ulaşılmasını gerekli kılmaktadır. / Dava konusu kuralda, hiçbir şekilde toplantı yeter sayısı belirlenmediği gibi, “katılanların en çok oyunu alanın atanması” sonucunu doğuran belirsiz, öngörülemez bir karar yeter sayısının söz konusu edilmesi, toplantı ve karar yeter sayılarının kanunla düzenleneceği yolundaki Anayasa hükmü ile bağdaşmamaktadır.”

Buna karşılık Anayasa Mahkemesi, değişik 15/3. maddenin anayasaya aykırılığı iddiasını kabul etmemiştir. Bu fıkra, Kurul müfettişliği, Adalet müfettişliği ile Bakanlık iç denetçiliği **görevleri arasında geçiş** yapılabilmesine olanak tanıyan bir düzenlemedir. Anayasa Mahkemesi'ne göre, Adalet müfettişliğinden veya Bakanlık iç denetçiliğinden, Kurul müfettişliğine yapılacak atamalarda, Kurulun yetkisi korunmaktadır. Bu nedenle anayasaya aykırılıktan söz edilemez.

Ne var ki bu geçişler sonuçta Kurul kararıyla olsa da, yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkeleri üzerinde kurulması gereken HSYK düzenine yabancıdır. Çok istisnai durumlarla, zorunlu gereksinimlerle sınırlı kalmalıdır. Yaygınlaşması fiili bir anayasaya aykırılık oluşturur.

d) Teftiş Kurulu'nun Oluşum Biçimi

aa) Yapılan Değişiklikler

(1) 6087 sayılı Kanun'un değişik 14/1. maddesine göre, Teftiş Kurulu; Teftiş Kurulu Başkanı, üç başkan yardımcısı ile yeteri kadar Kurul Başkanmüfettişi ve müfettişi ile bürolardan oluşur. Dava konusu kuralla, Teftiş Kurulu başkan yardımcılarının sayısı ikiden üçe çıkarılmıştır. Esasen dava dilekçesinde de anayasaya aykırılık gerekçesi, Teftiş Kurulu Başkan ve yardımcılarının Adalet Bakanı tarafından atanacak olmasının bir parçası olarak açıklanmıştır. Anayasa Mahkemesi, başkan yardımcılarının sayıya artırılmasını, Anayasa'nın kamu görevlilerinin atanmalarının kanunla düzenlenmesini öngören 128. maddesine göre değerlendirmiş ve bu madde uyarınca Teftiş Kurulu başkan yardımcısı kadro sayısının kanunla belirlenmesinde Anayasa'ya aykırılık bulmamıştır.

(2) Aynı maddenin değişik 2. fıkrasında Teftiş Kurulunun, "**Başkanın**" gözetiminde Kurul adına görev yapacağı ifade edilmiştir.

bb) Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

Anayasa Mahkemesi'nin bu kurala ilişkin gerekçesini okurken, ilk bakışta anayasaya aykırılık iddiasını oldukça doğru bir çizgide değerlendirmeye başladığı dikkatinizi çekiyor. Mahkemeye göre, "*Kurula bağlı olarak kurulan Teftiş Kurulunun da mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre görev yapacağı açıktır. Nitekim, Kanun'un 14. maddesinin (5) numaralı fıkrasında, Teftiş Kurulu ile müfettişlerinin mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre görev yapacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla, Teftiş Kurulu ile müfettişlerinin, müfettiş olarak kanaatlerinin etkilenmesi, yönlendirilmesi ya da denetlenmesi söz konusu olamaz.*"

Gerekçenin bu bölümüne göre Mahkeme'den iptal kararı beklerken, devam eden bölümünde bu beklentinin tersi bir sonuca ulaşıldığını görüyoruz: "*Ancak, Teftiş Kurulunun verimli şekilde işlemesi ya da kurum içi koordinasyonun sağlanması amacıyla bir takım idari tedbirler alınması ve bu amaçla **Başkana Teftiş Kurulunu gözetim yetkisi verilmesinde**, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre görev yapan Teftiş Kurulu ile müfettişlerinin bağımsızlıklarını ya da tarafsızlıklarını engelleyen bir yön bulunmamaktadır.*" Öte yandan yine Mahkeme'ye göre: "*Anayasa'nın 159. maddesinin yedinci fıkrasında, 'Kurulun yönetimi ve temsili Kurul Başkanına aittir' denilmiştir. Bir kurulun ya da kurumun yönetimi, o kurul ya da kurum bünyesinde faaliyet gösteren birimlerin verimli şekilde çalışmalarının gözetilmesini de*

kapsamaktadır. Bu nedenle, dava konusu kuralla, Kurul Başkanına, müfettişleri yönlendirme ve denetleme yetkisini kesinlikle içermeyen gözetim yetkisi verilmesinde Anayasa'ya aykırılık bulunmamaktadır."

Aslında burada yapılan, "*utangaç*" bir **anayasaya uygun yorum** denevidir. Dikkat edildiyse gerekçede hep "Kurul Başkanı" sözü geçiyor. Sanki Kurul Başkanı, Adalet Bakanı değilmiş gibi. Diğer ülkelerde olduğu gibi Adalet Bakanı'nın Kurul'daki varlığı daha çok sembolik bir nitelik taşıyorsa, bu gerekçe belki inandırıcı olabilirdi. Ama Türkiye'de Adalet Bakanı'na Kurul içinde verilen rol, zaten Avrupa standartlarıyla bağdaşmayan fiili bir üstünlük ve belirleyicilik niteliği taşıyorsa ve bu durum siyasal iktidar dışında hemen herkesçe eleştiri konusu yapılıyorsa, burada anayasaya uygun yorum, bir **temenni** olmaktan öteye geçemez. Bundan da bağımsız olarak, Mahkeme'nin gerekçesi, değişikliğin neden yapıldığını sorgulayamadığı gibi, verimli çalışmanın neden daire başkanları değil de Bakan tarafından daha doğru yapılacağına da makul bir cevap getiremiyor. Böylece, değişikliğin siyasal içeriği utangaç bir biçimde örtülmüş oluyor.

e) Teftiş Kurulu'nun Faaliyetine Adalet Bakanı'nın Etkisi

aa) Yapılan Değişiklikler

6087 sayılı Kanun'un 14/3. maddesinde, Kurul müfettişlerinin görevlerini yerine getirirken Teftiş Kurulu Başkanı'na, **Teftiş Kurulu Başkanı'nın ise HSYK Başkanı'na** (Adalet Bakanı'na) **karşı sorumlu olduğu** belirtilmiştir. Değişiklikten önceki metinde bu sorumluluk Kurul'a karşıydı.

6087 sayılı Kanun'un değişik 14/4. maddesinde Teftiş Kurulu'nun görev ve yetkileri sayılırken, bunlara ek olarak (c) bendinde "*Kanun, tüzük ve yönetmeliklerde gösterilen veya Başkan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak*" şeklinde bir genel göreve daha yer verilmiştir. Oysa aynı fıkranın önceki metinde "**benzer görevler**"in **Kurul tarafından** verilmesi öngörü-lüyordu.

6087 sayılı Yasa'nın 16. maddesinin Teftiş Kurulu Başkanı'nın görev ve yetkilerinin sayıldığı (1) numaralı fıkrasının (e) bendinde yer alan "*ilgili daire başkanı*" ibaresinin, "*Başkan*" şeklinde değiştirilmesi sonucunda, (e) bendi metni, "*Kanun, tüzük ve yönetmeliklerde gösterilen veya Başkan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak veya yaptırmak*" olarak ifade edilmiştir.

Dava dilekçesinde her üç fıkrada geçen “başkan” sözcüğünün iptali istenmiştir.

bb) Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

Anayasa Mahkemesi, anayasaya aykırılık açısından hukuksal etkileri aynı olan bu değişikliklerde doğru bir çizgi izleyerek her üç maddede yer alan “Başkan” sözcüklerinin iptaline karar vermiştir. Birbirine benzeyen gerekçelerden önemli gördüklerimizi aşağıya aktarıyoruz:

“... Bir makamın diğer bir makama karşı sorumluluğu, ... hiyerarşik nitelikteki ilişkilerde söz konusudur. Bu nedenle, Teftiş Kurulu Başkanının “Başkana” karşı sorumlu olması, Teftiş Kurulu Başkanı ile HSYK Başkanı arasında Anayasaya göre kurulması mümkün olmayan hiyerarşik bir ilişkinin varlığı anlamına gelir. / Teftiş Kurulu, HSYK’nın bir hizmet birimi olmakla birlikte, “mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına” göre görev yapmakta olduğu gözetildiğinde, Teftiş Kurulu Başkanının, HSYK Başkanına karşı sorumlu olması Anayasanın 159. maddesinde yapılan değişikliğin amacıyla da bağdaşmamaktadır ...” / “Görev vermek”, astlık-üstlük ilişkisini içeren hiyerarşik ilişkilerde geçerli bir kavramı ifade etmekte ve böyle bir ilişkide üst astına görev verebilmektedir. Anayasa’nın 159. maddesinde düzenlenen HSYK’nın oluşumu ve konumu ile Kurul Başkanının yetkileri ve konumu gözetildiğinde, Başkan ile Teftiş Kurulu arasında hiyerarşik bir ilişkinin bulunmadığı açıktır. Bu nedenle, Teftiş Kurulu Başkanının HSYK Başkanına karşı sorumlu olmasına ilişkin ... değişikliğin incelendiği bölümde belirtilen gerekçelerle, Başkanın, HSYK adına görev yapan Teftiş Kuruluna, kanunda, tüzükte ve yönetmelikte belirtilenlere benzer görevler verebilmesi Anayasa’ya uygun bulunmamaktadır.”

3) Seçim Yöntemi ile İlgili Değişiklikler: Her Üyenin Bir Adaya Oy Vermesi Sorunu

a) Yapılan Değişiklikler

(1) 6087 sayılı Yasa’nın 11/1. Maddesinde Genel Sekreter’in birinci sınıf hâkim ve savcılardan, Genel Kurul’un teklif ettiği üç aday arasından Başkan tarafından atanacağı ifade edilmiştir. Maddenin bunu izleyen cümlesi 6524 sayılı Yasa ile değiştirilmiştir (Değişik 2.cümle: 6524 - 15.2.2014 / m.28).

Anılan maddenin değişiklikten önceki ikinci cümlesi şöyleydi: “Başkanın katılamayacağı ve her bir Kurul üyesinin en fazla üç adaya oy verebileceği

Genel Sekreter adaylarının belirleneceği seçimde, en çok oyu alan üç aday teklif edilmiş sayılır.”

Bu cümle aşağıdaki içerikle değiştirilmiştir: *“Genel Sekreter adaylarının belirleneceği toplantıya Başkan katılamaz ve yapılacak seçimde **her bir Kurul üyesi ancak bir adaya oy** verebilir. Seçime ilişkin ilk toplantıda toplantı veya karar yeter sayısının sağlanamaması hâlinde üç gün içinde ikinci toplantı yapılır. Bu toplantıya katılanların en çok oyunu alan üç aday teklif edilmiş sayılır.”*

Kısacası, genel sekreter adaylarının belirlenmesinde Genel Kurul üyeleri en çok üç adaya oy verirken, değişik düzenlemede bu sayı bire indirilmiştir. Dava konusu yapılan da değişik metinde yer alan her üç cümledir.

(2) Benzer bir düzenlemeye, Kurul üyeliği seçimini düzenleyen 19/2. maddenin değişik metninde de yer verilmiştir: *“(2) Yargıtay, Danıştay ve Türkiye Adalet Akademisi genel kurullarından seçilecek Kurul üyeliği için her üye, (Ek ibare: 6524 - 15.2.2014 / m.34) **“ancak bir aday için;”** birinci sınıf adlî ve idarî yargı hâkim ve savcuları arasından seçilecek Kurul üyeliği için her hâkim ve savcı; kendi aralarından seçilecek asıl ve yedek üyelerin toplam sayısı kadar aday için (Değişik ibare: 6524 - 15.2.2014 / m.34) **“oy kullanabilir”**. Belirtilenden” daha fazla sayıda aday için oy verilmesi durumunda oy pusulası geçersiz sayılır. En fazla oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilmiş olur.”*

Bu fıkranın değişiklikten önceki metni şöyleydi: *“2) Yargıtay, Danıştay ve Türkiye Adalet Akademisi genel kurullarından seçilecek Kurul üyeliği için her üye, birinci sınıf adlî ve idarî yargı hâkim ve savcuları arasından seçilecek Kurul üyeliği için her hâkim ve savcı; **kendi aralarından seçilecek asıl ve yedek üyelerin toplam sayısı kadar aday için oy kullanabilir**; belirtilenden daha fazla sayıda aday için oy verilmesi durumunda oy pusulası geçersiz sayılır. En fazla oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilmiş olur.”*

Görülüyor ki önceki metinde, gruplar arasında ayırım yapılmaksızın, oy verecek olan her üye, kendi aralarından seçilecek asıl ve yedek üyelerin toplam sayısı kadar oy kullanırken, değişik metinde “Yargıtay, Danıştay ve Türkiye Adalet Akademisi seçmenleri” ile “birinci sınıf adlî ve idarî yargı hâkim ve savcı seçmenleri” arasında bir ayırıma gidilerek, birincilere **“ancak bir aday için;”** ikincilere ise kendi aralarından seçilecek asıl ve yedek üyelerin toplam sayısı kadar oy kullanma hakkı tanınmıştır.

b) Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

Anayasa Mahkemesi bu değişiklikleri iki ayrı maddede ele alarak farklı gerekçelerle karara bağlamıştır. Bunları sırasıyla ele alırsak:

aa) Kurul Genel Sekreteri Adaylarının Seçimi Açısından

Anayasa Mahkemesi, bu konuyu karara bağlarken, dava dilekçesinde Anayasa Mahkemesi'nin daha önce vermiş olduğu karara gönderme yapan ve Anayasa'nın 153. maddesinin son fıkrasının⁴⁵ ihlal edildiğini belirten gerekçeyi yerinde bulmamıştır. Mahkeme'ye göre "Dava dilekçesinde belirtilen Anayasa Mahkemesi kararı, HSYK Genel Sekreter adaylarının belirlenmesine ilişkin olmayıp, bu konuda Mahkememizce daha önce verilmiş bir karar da bulunmamaktadır."

Anayasa Mahkemesinin bu argümanı, konulardaki farklılık bakımından doğru olsa bile, daha önce verdiği kararın ana gerekçesi bakımından isabetli değildir. Bunun anlaşılabilmesi için Anayasa Mahkemesinin gönderme yapılan E.2010/49 ve K. 2010/87 sayılı kararının gözden geçirilmesi gerekir. Bu kararın gerekçe bölümü aynen şöyledir:

"5982 sayılı Yasa ile değiştirilen Anayasa'nın 146. maddesinin dördüncü fıkrasında Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, Sayıştay, Yüksek Öğretim Kurulu ve Baro Başkanları tarafından Anayasa Mahkemesi üyeliğine aday seçiminde her üyenin ya da her Baro Başkanının yalnızca bir aday adayına oy vermesinin öngörülmesi, **üç adayın belirleneceği seçimlerde her üyeye yalnızca bir aday adayına oy verme hakkı tanınması** suretiyle diğer iki adayın seçiminde oy kullanılamaması sonucunu doğurmaktadır. Böyle bir düzenleme seçilecek diğer adaylar açısından seçmenlerin oy kullanma hakkını ortadan kaldırmaktadır. / Buna göre, bazı adaylar açısından seçmenlere oy kullanma hakkı tanınmayarak sonuçları seçmen iradesini yansıtmaktan uzak olan bir seçim usulünün demokratik olmadığına kuşku yoktur. Seçmen iradesinin gerçek anlamda oya yansımalarını sınırlayan böylece oy kullananların iradesini olumsuz yönde etkileyen bu düzenlemenin hukuk devletinin temel ögesi olan bağımsız ve tarafsız bir yargının oluşmasını da engelleyeceği açıktır. / Bu nedenle 5982 sayılı Yasa ile değiştirilen Anayasa'nın 146. maddesinin dördüncü fıkrasının birinci tümcesinde yer alan "bir üye ancak bir aday için oy kullanabilir;" ibaresi ile ikinci tümcesinde yer alan "her bir baro başkanı ancak bir aday için oy kullanabilir ve" ibaresi demokratik hukuk devleti ilkesini etkisiz hale getireceğinden iptali gerekir."⁴⁶

45 "Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar."

46 AYM07.07.2010.E.2010/49,K.2010/87:<http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/830d89d9-3582-4f8c-95fe-ffd1a59219ed?excludes> : s. 103 vd. (Kararın " Anayasanın Değiştirilen 146. Maddesinin Dördüncü Fıkrasının Birinci Tümcesinde Yer Alan " bir üye ancak bir aday için oy kullanabilir;" ve İkinci Tümcesinde Yer Alan " de her bir baro başkanı ancak bir aday için oy kullanabilir ve " ibareleri Yönünden" başlıklı bölümü)

Bu kararı belirleyen ana formül, “*üç adayın belirleneceği seçimlerde her üyeye yalnızca bir aday adayına oy verme hakkı tanınması*”dır.

Bu formül açıkça gösteriyor ki K.2010/47 sayılı kararın gerekçesi belli bir olay ya da konuyla sınırlı değildir. Kararda belirleyici olan, **oy vermenin üç adaya** (yani birden çok adaya) **yönelik** olmasıdır. Seçim üç adayla ilgiliyse, bu seçimi “tek kişiye oy verme” ile sınırlamak, diğer iki adayın seçiminde oy kullanma hakkını ortadan kaldırır. Böyle bir sonuç ise “demokratik hukuk devleti ilkesi”ne aykırıdır.

Olaya dönersek, HSYK genel sekreterliği için de üç aday seçilecektir. 11. maddenin değişik 2. cümlesine göre, üç aday için yapılacak olan bu seçimde her bir Kurul üyesi ancak bir adaya oy verebilecektir. Düzenleme bu niteliği ile K.2010/87 sayılı Anayasa Mahkemesi kararında iptale konu olan seçimle bire bir örtüşmektedir. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi'nin şimdiki kararında “*bu konuda Mahkememizce daha önce verilmiş bir karar da bulunmamaktadır.*” demesi, en hafif deyişle yanlıttır. Bir mahkeme kararını değiştirebilir. Bunun yolu öncelikle eski kararından döndüğünü dürüstçe açıklamak ve bunu ikna edici bir gerekçeye bağlamaktır. Oysa Anayasa Mahkemesi, 6087 sayılı Yasa'nın 11. maddesi bakımından adeta eski kararının üstünü örtmeyi tercih etmiş, bunun sonucu olarak da eski kararının tam tersine üç aday için tek kişiye oy verme yöntemini anayasa aykırı bulmamıştır.

Anayasa Mahkemesi'nin bu kararda **yine şablon gerekçesine** başvurduğunu görüyoruz. Mahkeme'ye göre, “*Anayasa koyucu Genel Sekreter adaylarının Kurulca belirlenmesini öngörmüş ancak bunun yöntemini düzenlememiştir. Bu nedenle yasa koyucunun, Genel Sekreter adaylarının seçiminde uygulanacak yöntemin belirlenmesi konusunda takdir yetkisi bulunmaktadır. / Yasa koyucu bu yetkisini dava konusu kuralla, Genel Sekreter adaylarının belirleneceği seçimde her bir Kurul üyesinin ancak bir adaya oy verebileceği yolunda düzenleme yapmak suretiyle kullanmıştır.*”

Başka vesilelerle de belirttiğimiz gibi bu gerekçe yeterli değildir. Çünkü başta “yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkeleri” olmak üzere tüm anayasal kural ve ilkeler, yasa koyucunun takdir yetkisini bağlar. Anayasa Mahkemesi'nin K. 2010/87 sayılı gerekçesi, bunun önemli bir kanıtıdır. Bu gerekçe ile hesaplasmadan, yasakoyucunun takdir yetkisinden söz etmek ve tek kişiyle sınırlı oy usulünün “demokratik hukuk devleti ilkesi”yle bağdaşmayan bir yönü bulunmadığını belirtmek, yeterli ve açıklayıcı bir gerekçe olamaz. Önemli olan bunun nedenini açıklamaktır.

Buna karşılık Mahkeme 11. maddenin üçüncü ve dördüncü cümlelerini aynı yasanın kurul müfettişlerinin atanmalarıyla ilgili değişik 15/2. maddesi dolayısıyla yaptığı değerlendirme kapsamında görmüş ve aynı gerekçelerle iptallerine karar vermiştir. Hatırlatmak gerekirse 15/2. madde ile ilgili gerekçe şöyle ifade edilmiştir: "... Anayasa'nın 159. maddesinin son fıkrasında, Kurulun ve dairelerin toplantı ve karar yeter sayılarının kanunla düzenleneceği öngörülmüştür. ... "Yeter sayı" kavramı, toplanabilmek ve karar alabilmek için öngörülen belirli bir sayının varlığını ve bu sayıya ulaşılmasını gerekli kılmaktadır. / Dava konusu kuralda, hiçbir şekilde toplantı yeter sayısı belirlenmediği gibi, "katılanların en çok oyunu alanın atanması" sonucunu doğuran belirsiz, öngörülemeyen bir karar yeter sayısının söz konusu edilmesi, toplantı ve karar yeter sayılarının kanunla düzenleneceği yolundaki Anayasa hükmü ile bağdaşmamaktadır."

bb) Kurul Üyelerinin Seçimi Açısından

6087 sayılı Yasa'nın değişik 19/2. maddesinin denetimi dolayısıyla verdiği karar ve gerekçesi, Mahkeme'nin bir çeşit orta yol arayışı içinde olduğunu göstermektedir. Değişik 19/2 maddede Kurul üyelerinin seçimi ile ilgili olarak getirilen yöntem, konu bakımından da Anayasa Mahkemesi'nin K.2010/87 sayılı kararında iptal ettiği Anayasa kuralları ile özdeş bir düzenlemedir. Mahkeme artık burada eski kararı ile hesaplaşmak zorunda kalmıştır Ancak bu hesaplaşmanın, ikna edici bir gerekçeyle yapıldığı söylenemez. Mahkeme, eski içtihadından neden döndüğünü aşağıda önemli bölümlerini aktaracağımız gerekçe ile açıklamaya çalışmaktadır. Ne var ki Anayasa Mahkemesi, K.2010/87 sayılı kararı ile iptal edilmiş olan seçim yönteminin bir anayasa kuralı olduğunu unutturmasına, yine **şablon** gerekçesini devreye sokmakta, HSYK üyelerinin seçiminde uygulanacak yöntemi yasa koyucunun takdir yetkisi içinde görmektedir. Başka bir deyişle **önceki kararda türev kurucu iktidarın bile yetki alanı içinde görül-meyen seçim yöntemi, inceleme konusu kararda yasakoyucunun takdir alanı içinde sayılmaktadır.** Mahkeme'nin herşeyden önce gerekçesine, bu çelişkiyi açıklığa kavuşturarak başlaması gerekirdi. Şablon gerekçenin, bu incelemenin konusu olan diğer kurallar açısından bile yetersiz kaldığı gözönünde tutulursa, bu önemli farklılığa herhangi bir açıklık getireceği düşünülemez. Bu durum, Mahkeme'nin gerekçesini daha başlangıçta zaafa uğratmaktadır. Gerekçenin bundan sonraki bölümü ise şöyledir:

"Kanun koyucu söz konusu yetkisini dava konusu kuralla, Yargıtay, Danıştay ve Türkiye Adalet Akademisi genel kurullarından seçilecek Kurul üyeliği için her üyenin, ancak bir aday için oy kullanabilmesi yönünde kullanmıştır.

HSYK üyeliği seçimlerinde seçmenlerce bir oy kullanılması, seçim sonucu oluşacak yapının çoğulculuğunu sağlamaya yönelik olduğundan, "tek oy" kullanımını öngören düzenlemede "demokratik hukuk devleti" ilkesine aykırılık bulunmamaktadır. Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonuna göre de, "Seçmenler, seçilecek kişilerin sayısından daha az aday için oy kullanma hakkına sahip olmalıdırlar. Bu demokrasi ilkesi ile uyumlu bir şekilde geniş kapsamlı menfaatlerin temsiline yol açacaktır."

Belirtilen nedenlerle, Yargıtay, Danıştay ve Türkiye Adalet Akademisi genel kurullarından seçilecek Kurul üyeliği için her üyenin, ancak bir aday için oy kullanabilmesini öngören düzenlemede ve bu düzenleme kapsamında yer alan dava konusu "ancak bir aday için" ibaresinde Anayasa'ya aykırılık bulunmamaktadır."

Görülüyor ki gerekçenin bu bölümü, çıkış noktasından daha güçlü değildir. Gerekçe olarak nitelendirilebilecek tek nokta, "HSYK üyeliği seçimlerinde seçmenlerce bir oy kullanılmasının, seçim sonucu oluşacak yapının çoğulculuğunu sağlamaya yönelik" olduğu yönündeki açıklama ve bu açıklamanın Venedik Komisyonu adıyla da anılan *Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu*'nun görüşü ile desteklenmeye çalışılmasıdır. Hemen belirtelim ki Venedik Komisyonu karar, görüş ya da tavsiyeleri, anayasa ya da yasaya eşdeğer bir belge değildir. Ancak anayasal sınırlar içinde gözönünde tutulabilecek uluslararası bir standarda işaret etmektedir. Üstelik Venedik Komisyonunun tavsiyeleri, Anayasa gereği ve fiilen yönetimi Adalet Bakanı'na bağlı olan ve 6524 sayılı Yasa'nın getirdiği sayısız değişikliklerle Adalet Bakanlığı yönetiminin "yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi" ilkeleriyle bağdaşmayacak ölçüde artırılmış olduğu bir sistemle de ilgili değildir. Hele Avrupa Konseyi'nin Türkiye'ye gönderdiği uzmanlarca doğrudan Türkiye ile ilgili olarak hazırlanmış raporlarda ve AB'nin Türkiye ile ilgili İzleme Raporlarında Adalet Bakanı ve müsteşarının Kurul içindeki varlık güç ve etkisinin sürekli eleştiri konusu yapıldığı ve bunun kaldırılmasının tavsiye edildiği bir aşamada, Venedik Komisyonu tavsiyeleriyle dava konusu kural arasında hiçbir bağlantı kurulamaz.

Üstelik Mahkeme'nin, Venedik Komisyonu'ndan tırnak içinde aktardığı cümle esas alınırca, bu tavsiyenin Mahkeme'ye destek sağladığı da kuşkuludur. Çünkü aktarılan cümlede altı çizilen nokta, "seçmenlerin **seçilecek kişilerin sayısından daha az aday için oy kullanma hakkına sahip olması**"dır. Bu cümlemin objektif anlamı ise, seçmenin seçilecek aday sayısından daha az oy kullanması halinde, kullandığı oyun geçersiz sayılmamasıdır. Başka bir deyişle seçmen dilerse bir iki kişiye oy kulla-

nabilmelidir. Hak kavramı bunu gerektirir. Oysa dava konusu kuralda seçmene tek kişiye oy kullanma **zorunluğu** getirilmektedir. Zorunluluk kavramı hak kavramıyla bağdaşmayacağı gibi, böyle bir dayatma, seçmen iradesini de tam olarak yansıtmaz; ama başka amaçlara hizmet edebilir. Bu anlamıyla “tek kişiye oy” zorunluluğu Venedik Komisyonu’nun önerdiği hakla pek de ilgili gözükmemektedir.

“HSYK üyeliği seçimlerinde seçmenlerce bir oy kullanılmasının, seçim sonucu oluşacak yapının çoğulcülüğünü sağlamaya yönelik” bir önlem olarak düşünüülmesi, ancak siyasal iktidarın Kurul’dan elini çektiği, Adalet Bakanının Kurul’daki varlığının sembolik bir anlam dışında etkisi olmadığı bir ortamda tartışma gündemine gelebilir.

Esasen Anayasa Mahkemesi’nin eski içtihadından dönmesinin pratik sonucu, bu söylediklerimizi doğrularcasına, sadece genel sekreter adaylarının seçimi ile sınırlı kalmıştır. Çünkü Mahkeme 6087 sayılı Yasa’nın 19/2. maddesindeki düzenlemeyi aşağıda aktaracağımız gerekçelerle **eşitlik ilkesine aykırı** bularak iptal etmiştir. Bu nedenle ulaşılan sonuç, gerek Yargıtay, Danıştay ve Türkiye Adalet Akademisi tarafından seçilecek Kurul üyeliği ve gerekse birinci sınıf adli ve idari yargı hâkim ve savcıları arasından seçilecek Kurul üyeliği için **toplam aday sayısı kadar oy** kullanılması formülünde odaklanmıştır. Böylece Anayasa Mahkemesi kararı, genel hukuk öğretisi açısından ikna edici olmasa da, siyasal iktidarın da benimsediği orta bir yolu sağlamış bulunmaktadır⁴⁷. Mahkeme’nin bu yöndeki gerekçesi şöyledir:

“... Kural bir bütün olarak incelendiğinde, Yargıtay, Danıştay ve Türkiye Adalet Akademisince yapılacak seçimlerde “tek oy” verilmesinin, birinci sınıf adli ve idari yargı hâkim ve savcıları arasından yapılacak seçimlerde ise “seçilecek asıl ve yedek üyelerin toplam sayısı kadar oy” verilmesinin kabul edildiği görülmektedir. Bu durum ise HSYK üyeliği için yapılan seçimlerde farklı seçim usullerinin uygulanması sonucunu doğurmaktadır”(dır) ... / HSYK üyeliği seçimleri sonucunda seçilen kişiler HSYK üyesi olarak aynı hukuki konumda bulduklarından, HSYK üyeliği seçimlerinde aynı kuralların uygulanması, eşitlik ilkesinin bir gereğidir. Bu nedenle, HSYK üyeliği için yapılacak tüm seçimlerde, seçmenlerce kullanılacak oy sayısına ilişkin aynı kuralın uygulanması gerekir.

⁴⁷ “AYM Kararından sonra düzenlenmiş olan güncel metin: (Değişik : 6545 - 18.6.2014 / m.97) Yargıtay, Danıştay ve Türkiye Adalet Akademisi genel kurullarından seçilecek Kurul üyeliği için her üye, birinci sınıf adli ve idari yargı hâkim ve savcıları arasından seçilecek Kurul üyeliği için her hâkim ve savcı; kendi aralarından seçilecek asıl ve yedek üyelerin toplam sayısı kadar aday için oy kullanabilir; daha fazla sayıda aday için oy verilmesi durumunda oy pusulası geçersiz sayılır. En fazla oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilmiş olur”

Bu yönüyle, Yargıtay, Danıştay ve Türkiye Adalet Akademisince yapılacak seçimler ile birinci sınıf adli ve idari yargı hâkim ve savcılar arasında yapılacak seçimlerde farklı kurallar uygulanması, kanun önünde eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmaktadır. Farklı seçim usullerinin uygulanması sonucunda ortaya çıkan bu eşitsizlik, aynı zamanda temsilde adalet ilkesinin de Kurulun oluşmasında farklı şekilde yansımaya yol açacaktır. Seçmenlerce kullanılacak oy sayısına ilişkin kuralın yeknesaklaştırılması, eşitlik ilkesinin bir gereğidir.”

4) Yasa ile Göreve Son Verme ve Yeniden Yapılandırmayı Düzenleyen Geçici Maddeler ve Sorunları

a) 6087 sayılı Yasa'ya Eklenen Geçici 4. Madde

6524 sayılı Yasa ile 6087 sayılı Yasa'ya eklenen geçici 4. maddenin tam metni şöyledir:

“GEÇİCİ MADDE 4 (1) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte Kurulda görev yapan Genel Sekreter, genel sekreter yardımcıları, Teftiş Kurulu Başkanı, Teftiş Kurulu başkan yardımcıları, Kurul müfettişleri, tetkik hâkimleri ve idari personelin Kuruldaki görevleri sona erer. / (2) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren on gün içinde; / a) Başkan tarafından Teftiş Kurulu Başkanı, Teftiş Kurulu başkan yardımcıları ve genel sekreter yardımcıları atanır. / b) Genel Kurul tarafından, bu Kanunla öngörülen usule göre Genel Sekreter adayları belirlenir. / (3) Genel Sekreter adayları belirlendikten sonraki üç gün içinde Başkan tarafından Genel Sekreter atanır. / (4) Kuruldaki görevleri sona eren Genel Sekreter, genel sekreter yardımcıları, Teftiş Kurulu Başkanı, Teftiş Kurulu başkan yardımcıları, Kurul müfettişleri ve tetkik hâkimleri müktesepeleri dikkate alınarak uygun görülecek bir göreve atanırlar. / (5) Kuruldaki görevleri sona eren idari personel Adalet Bakanlığınca, Bakanlığın merkez veya taşra teşkilatında müktesepelerine uygun kadrolara atanırlar. / (6) Kurul tarafından çıkarılan; / a) Genelgelerin tümü bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte yürürlükten kalkar. / b) Yönetmeliklerin bu Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam olunur. / (7) Kurul idari personeli için yapılacak atamalarda 2014 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununda yer alan sınırlamalar uygulanmaz. / (8) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıl içinde, adli ve idari yargı hâkim ve savcılar arasında yapılacak Kurul üyeliği seçimlerinde, adayların hâkimlik ve savcılık mesleğinde yirmi yıl çalışmış olmaları şartı aranır.”

Görülüyor ki Geçici Madde 4, birkaç yıl önce Anayasa ile kurulan ve yasa ile somutlaştırılmış olan anayasal bir kurumun anayasa değişikliği yapıl-

madan tasfiye edilip, yerine siyasal iktidara bağlı bir düzenin kurulması girişimidir. Başlıbaşına bu madde, yasanın amacını hiçbir kuşkuyla yer bırakmadan ortaya koymaktadır. Bu madde Anayasa Mahkemesi tarafından bu bütünlükte olmasa da belli fıkralara ayrılarak incelenmiştir. Biz de aynı sırayı izleyerek kararı değerlendirmeye çalışacağız.

b) Geçici Madde 4 ile İlgili Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

aa) (1), (2), (3), (4) ve (5) Numaralı Fıkralarla İlgili Olarak

Anayasa Mahkemesi'nin bu fıkralara ilişkin gerekçesinin önemli bölümleri şöyledir:

"Maddenin (1) numaralı fıkrası, bu Kanun yürürlüğe girdiği tarihte görevi sona erecek kişileri belirlemektedir. / Anayasa'nın 159. maddesi gereğince atama yetkisi Kurula ait olan ve bu madde uyarınca atamaları HSYK tarafından yapılan kişilerin görevlerine kanun ile son verilmesi, Anayasa'nın 159. maddesini işlevsiz kılmakta ve bu yönüyle Anayasa'nın 159. maddesine aykırı bulunmaktadır.

*Kamu görevlilerinin buldukları görevlerden alınmalarını gerektiren haklı bir neden olmadıkça görevlerine son verilememesi, hukuki güvenlik ilkesinin bir gereğidir. **Hukuki ve fiili zorunluluk hallerinde** kamu görevlilerinin buldukları görevden alınarak başka bir göreve atanmalarının, yasal düzenlemelere konu edilebileceği kabul edilmektedir. / **Kamu kurum ve kuruluşlarının yeniden yapılandırılmaları** kapsamında, teşkilat yapısı değiştirilen kurum ve kuruluşların bazı kadrolarında görev yapan kamu görevlilerinin görevlerinin sona erdirilerek başka kadrolara atanmalarının öngörülmesi, söz konusu hukuki ve fiili zorunluluklar nedeniyle getirilen yasal düzenlemelerin bir örneğini oluşturmaktadır. Bu durumda, ilgililerin başka kadrolara atanmalarının sebep unsuru, ilgili kurumun ya da kuruluşun yeniden teşkilatlandırılması olup yürürlükte bulunan kanunlara dayanılarak ve kamu görevlisinin öznel durumu dikkate alınarak idarece tesis edilen naklen atama işlemlerinden tamamen farklıdır. Söz konusu hukuki ve fiili zorunluluklar nedeniyle **kazanılmış haklar korunarak başka kadrolara atama yapılması, kanun koyucunun takdir alanı içindedir.** / ... 6524 sayılı Kanun ile 6087 sayılı Kanunda yapılan değişiklikler **bir bütün olarak incelendiğinde, HSYK bünyesi içinde yapısal bir değişikliğin söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.** Bu nedenle, yapısal bir değişikliğin sonucu olarak Kurulda görev yapan kamu görevlilerinin görevlerine son verilmesini gerektiren hukuki ve fiili zorunluluklardan bahsedilebilmesi de olanaklı olmadığından, bu kişilerin görevlerine kanuni düzenlemelerle son verilmesi, hukuki güvenlik ilkesinin ihlaline yol açar.*

Maddenin (2), (3), (4) ve (5) numaralı fıkralarında ise boşalan kadrolara yapılacak atamalar ile görevi sona erecek kişilerin yapılacak atamalarına ilişkin usul ve esaslar düzenlenmektedir. / Göreve son vermeyi düzenleyen (1) numaralı fıkranın Anayasa'ya aykırılığı, bu fıkradaki düzenlemeye dayalı ve bu düzenlemenin sonuçlarını oluşturan (2), (3), (4) ve (5) numaralı fıkraları da Anayasa'ya aykırı kılmaktadır. / Açıklanan nedenlerle, Kanun'un geçici 4. maddesinin (1), (2), (3), (4) ve (5) numaralı fıkraları Anayasa'nın 2. ve 159. maddelerine aykırıdır. İptali gerekir."

Yukarıda aktardığımız gerekçenin ilk paragrafı, Geçici 4. maddenin, görevi *ipso iure* (yasa gereği) sona erecek olanları belirleyen ilk fıkrasıyla ilgilidir. Gerekçenin bu bölümünde "*Anayasa'nın 159. maddesi gereğince atama yetkisi Kurula ait olan ve bu madde uyarınca atamaları HSYK tarafından yapılan kişilerin görevlerine kanun ile son verilmesi, Anayasa'nın 159. maddesini işlevsiz kıldığı*" belirtilmektedir. Bir cümleden ibaret de olsa bu gerekçe, iptal nedenini son derece ikna edici bir içerikte açıklamaktadır. Gerekçenin bunu izleyen bölümü ise, bu bir cümlelik sağlam gerekçe yanında zayıf kalmaktadır. İzleyen gerekçede, yasanın geçici bir maddesiyle anayasal bir kurumun tasfiyesini kuramsal olarak mümkün kılmaya çalışan bir anlayışın izlerini görmemek mümkün değildir. Anayasa Mahkemesi'ne göre, her ne kadar "*Kamu kurum ve kuruluşlarının yeniden yapılandırılmaları kapsamında ... hukuki ve fiilî zorunluluklar nedeniyle kazanılmış haklar korunarak başka kadrolara atama yapılması, kanun koyucunun takdir alanı içinde*" ise de, bir bütün olarak incelendiğinde, HSYK bünyesi içinde yapısal bir değişiklik söz konusu değildir. Bu nedenle kamu görevlilerinin görevlerine son verilmesini gerektiren hukuki ve fiili zorunluluklardan bahsedilemez. Bu kişilerin görevlerine kanuni düzenlemelerle son verilmesi, hukuki güvenlik ilkesinin ihlâlüne yol açar.

Anayasa Mahkemesi'nin bu açıklamaları, gereksiz olduğu kadar da yanlıştır. Çünkü HSYK'nin yapısında bir anayasa değişikliğine gidilmeksizin salt yasa ile yapısal bir değişiklik zaten yapılamaz. Anladığımız kadarıyla Anayasa Mahkemesi'nin bizce gerekçe değeri taşımayan bu açıklamaları, Türkiye Adalet Akademisi'nde Geçici Madde 12 ile yapılan tasfiyeyi Anayasa'ya aykırı bulmamanın bir çeşit fikri hazırlığıdır. Bu konuya aşağıda (d) bölümünde dönecektir.

bb) (6) ve (7) Numaralı Fıkralarla İlgili Olarak

Anayasa Mahkemesi'ne göre, (6) ve (7) numaralı fıkralar, yönetmeliklerin Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam oluna-

cağını ve genelgelerin yürürlükten kaldırılmasını öngörmüş, bu Kanun uyarınca ataması yapılacak kişiler yönünden Bütçe Kanununda yer alan sınırlamalara istisna getirmiştir. Kanun'un ana maddeleri ile getirilen düzenlemeler yönünden geçiş hükmü niteliği taşıyan kurallarda Anayasa'nın 159. maddesine aykırılık bulunmamaktadır. İptal isteminin reddi gerekir.

Bu gerekçe, yönetmelikler açısından bir geçiş kuralı niteliğini açıklasa bile, genelgelerin tümüyle yürürlükten kaldırılmış olmasının yaratabileceği boşluğun geçiş kuralı ile nasıl doldurulmuş olabileceğine ilişkin bir açıklama getirmemektedir.

cc) (8) Numaralı Fıkrayla İlgili Olarak

Kanun'un geçici 4. maddesinin (8) numaralı fıkrasında, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıl içinde, adli ve idari yargı hâkim ve savcılar arasından yapılacak Kurul üyeliği seçimlerinde, adayların hâkimlik ve savcılık mesleğinde yirmi yıl çalışmış olmaları şartı aranacağı belirtilmiştir.

Anayasa Mahkemesi tarafından, Anayasa'nın 159/3. maddesine dayanılarak açıklanan gerekçenin önemli bölümleri şöyledir:

"Anılan madde incelendiğinde, Anayasa koyucunun konuyu genel hatları ile düzenlemekle yetinmediği ve ayrıntılı bir düzenleme yapmayı tercih ederek, açık ve net bir şekilde Kurul üyelerinin birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş hâkim ve savcılar arasından seçileceğini öngördüğü, bunun dışında başka bir şart aramadığı anlaşılmaktadır. / ... Anayasa koyucunun, HSYK üyesi seçilebilecek hâkim ve savcılarının niteliklerini açıkça ve ayrıntılı bir şekilde ortaya koymasından sonra, Kurul üyesi olabilmek için yasa koyucu tarafından hâkimlik ve savcılık mesleğinde yirmi yıl çalışmış olma koşulunun getirilmesi, Anayasa koyucunun bu konudaki iradesinin sınırlandırılması anlamını taşımakta ve Anayasa'nın 159. maddesindeki düzenlemeye aykırı bulunmaktadır."

Geçici Madde 4'ün 8. fıkrasında dikkati çeken iki özellikten söz etmek yerinde olur. Birincisi geçiş kuralının, yasanın yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak beş yıl içinde yapılacak Kurul üyeliği seçimleriyle sınırlı tutulmuş olmasıdır. İkincisi ise yirmi yıl çalışmış olma koşuludur. Anayasa Mahkemesi, kararında bunlardan yalnızca ikincisini değerlendirmiş, beş yıllık süre konusunda bir açıklamada bulunmamıştır. Oysa geçici maddede öngörülen 5 yıllık sınır, tasfiye tamamlandıktan sonra artık yirmi yıllık

hizmet koşuluna gereksinim duyulmayacağıın işaretidir. Şu halde yirmi yıllık hizmet süresi, yalnızca belli bir grubun tasfiyesi amacı ile yasaya konulmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin gerekçesinde buna hiç değinilmemiş olması, yasanın konuluş amacının örtülü kalmasına yol açmaktadır.

c) 6087 sayılı Yasa'ya Eklenen Geçici 5. Maddeyle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

Geçici Madde 5'e göre, *"Bu Kanunla Kurul üyelik seçimlerine ilişkin yapılan değişiklik, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yapılacak seçimlerde uygulanır."*

Dava dilekçesinde, Anayasa'nın 67. maddesi uyarınca **seçim kanunlarında yapılan değişikliklerin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde uygulanmayacağı belirtilerek** yapılan değişikliğin bu maddeye aykırı olduğu ileri sürülmüştür.

Anayasa Mahkemesi'ne göre, *"Anayasa'nın 67. maddesinin gerek sistematik yorumu, gerekse amaçsal yorumu, maddede öngörülen seçme ve seçilme hakkının, vatandaşların ülkedeki siyasal karar organlarının oluşumu için yapılacak seçimler yönünden seçme ve seçilme hakkını içerdiği, bu anlamda mahalli idareler, genel seçimler ve cumhurbaşkanlığı seçimlerini kapsadığı anlaşılmaktadır. / Nitekim, 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile maddeye eklenen "Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz." yolundaki düzenlemenin, "konjonktürel değişikliklere seçim kanunları açısından yer verilmemesi amaçlanmıştır" şeklinde açıklanan gerekçesi de, bu maddenin siyasal karar organları yönünden seçme ve seçilme hakkını düzenlediğini ve TBMM'de çoğunluğu oluşturan partinin, seçime bir yıl kala, seçim kanunlarında kendi lehine değişiklik yapılmasının önüne geçilmek istenildiğini göstermektedir. / Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyeliği seçimi, Anayasa'nın 67. maddesi kapsamında yapılan bir seçim olmadığından, dava konusu kuralın anılan maddeye aykırılığından söz edilemez. Açıklanan nedenlerle iptal isteminin reddi gerekir."*

Anayasa Mahkemesi'nin bu gerekçesi, içerik olarak yanlış değil, ama bizce eksiktir. Seçme hakkını gereksiz ölçüde daraltıcı özensiz bir bakış açısını yansıtmaktadır. Herşeyden önce 67. maddenin uygulama kapsamının *"mahalli idareler, genel seçimler ve cumhurbaşkanlığı seçimleri"* ile sınırlı olduğunun söylemek fahiş bir hatadır. Örneğin Anayasa'nın 135/1. maddesi açıkça, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının *"kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla"* seçileceğini öngörmektedir.

Kaldı ki seçme ve seçilme hakkı, özel hukuk ilişkileri de dahil olmak üzere seçim olgusunun bulunduğu her ilişkiye yansıyan etkilere sahiptir. Özellikle bireysel başvuruyla yetkili kılınmış bir anayasa mahkemesinin bu tür daraltıcı yorumlardan kaçınması gerekir. Anayasa'nın 67. maddesinde yer alan kuralların tümünü sınırlı bir alana hapsedmek yerine, Anayasa Mahkemesi'nin yapması gereken şey, ilgili kuralı, öz-amacını göz önünde tutacak biçimde yorumlamaktır. "Mahalli idare seçimleri, genel seçimler ve cumhurbaşkanlığı seçimleri" dışında da kalsa, eğer bir seçim değişikliği, seçme ve seçilme haklarının aleyhine sonuç doğuracak biçimde siyasal iktidarın etki alanını genişletmek amacıyla yapılmışsa, bunun bir yıllık sınır kapsamında olması anayasanın sözü ve amacı gereğidir.

d) 4954 Sayılı Yasa'ya Eklenen Geçici 12. Maddeyle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararı ve Değerlendirme

Dava konusu kuralla Türkiye Adalet Akademisi Kanunu'na eklenen geçici madde şöyledir:

"GEÇİCİ MADDE 12 a) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte Türkiye Adalet Akademisinde; Başkan, Başkan Yardımcıları, Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Denetim Kurulu üyeleri, Genel Sekreter, Eğitim Merkezi Müdürü ve müdür yardımcıları, 23 üncü madde uyarınca görevlendirilen hâkim ve savcılar ile diğer personelin görevleri sona erer. Eğitim Merkezi Müdürü ve müdür yardımcıları, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından; kadrosu Akademide bulunan diğer personel ise Adalet Bakanlığı tarafından görevlerinin sona erdiği tarihten itibaren on beş gün içinde kazanılmış hak aylık derecelerindeki başka bir göreve atanırlar. 9 ve 23 üncü maddeler uyarınca Akademide geçici olarak görevlendirilen hâkim ve savcılar ile diğer personel, kadrolarının bulunduğu yerlerde göreve başlarlar. / b) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren on gün içinde Bakan tarafından başkan yardımcıları ve daire başkanları atanır; on beş gün içinde Bakan tarafından üç başkan adayı belirlenerek Bakanlar Kuruluna sunulur ve ilk Bakanlar Kurulu toplantısında Başkanın atama ya da görevlendirmesi yapılır. / c) Bu Kanuna göre Başkan atanıncaya ya da görevlendirilinceye kadar Başkan tarafından yapılması gereken görev ve hizmetler, Adalet Bakanlığı Personel Genel Müdürü tarafından yürütülür. / d) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla yürürlükte bulunan Başkanlık, Yönetim Kurulu ve Genel Kurul karar ve yönetmeliklerinin bu Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam olunur. / e) Kanunun uygulanmasına ilişkin yönetmelikler, Kanunun yayımı tarihinden itibaren bir yıl içinde hazırlanarak yürürlüğe konulur. / f) 12 nci maddede yazılı kurum, kuruluş ve kurullar, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir ay içinde Akademi Genel Kurul üyelerini seçerek Başkanlığa

bildirirler. 12 nci maddenin birinci fıkrasının (f) bendi uyarınca yapılacak görevlendirmeler aynı süre içinde yapılır. Genel Kurul üyelerinin belirlenmesi ve Başkanın daveti üzerine en geç bir ay içinde Genel Kurul ilk toplantısını yapar. Genel Kurulun ilk toplantısında, Yönetim ve Denetim Kurullarının asıl ve yedek üyeleri seçilir. / g) Akademi idari personeli için yapılacak atamalarda, 2014 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununda yer alan sınırlamalar uygulanmaz."

Yukarıda incelediğimiz Geçici Madde 4'e egemen olan tasfiye anlayışının Adalet Akademisi için de aynen devreye sokulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tasfiye anlayışını, bağımsız bir yargı düzeni ile bağdaştırmak mümkün değildir. Ne var ki Anayasa Mahkemesi, Türkiye Adalet Akademisini yargı ile olan sıkı bağlarından kopararak, **basit bir hizmet yerinden yönetimi** olarak ele almış, tasfiyeye uğrayanları normal kamu personeli olarak değerlendirmiş ve buna uygun olarak da yapılan köklü tasfiyeyi anayasaya aykırı bulmamıştır. Mahkeme gerekçesinin önemli bölümleri şöyledir:

*"6524 sayılı Kanun ile Türkiye Adalet Akademisi Kanunu'nda yapılan değişiklikler incelendiğinde, Akademinin teşkilat yapısının büyük oranda değişikliğe uğradığı, Genel Sekreterlik ile Eğitim Merkezi Müdürlüğü'nün kaldırılarak Eğitim Merkezi Başkanlığı, İnsan Kaynakları ve Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Dış İlişkiler ve Projeler Daire Başkanlığı ile Bilimsel Çalışmalar ve Enformasyon Daire Başkanlığının kurulduğu, bu düzenlemenin bir sonucu olarak ilgili kadroların iptal edilerek yeni kadroların ihdas edildiği, Akademi Başkan, başkan yardımcıları ve Genel Kurul üyelerinin belirlenmesi başta olmak üzere atama, görevlendirme veya seçim usul ve esaslarında değişikliklere gidildiği anlaşılmaktadır. / ... Dava konusu kural kapsamında bulunan kişilerin görevlerine son verilmesi, Adalet Akademisinin **yapısal değişikliğinin bir sonucu olarak bir ortaya çıkan hukuki ve fiilî zorunluluklar** sebebine dayanmakta, bu nedenle hukuki güvenlik ilkesinin ihlaline yol açmamaktadır. / Türkiye Adalet Akademisinde görev yapan hâkim ve savcılarının yürüttükleri görevlerin idari görevler olması dolayısıyla, **yargılama faaliyetleri yönünden geçerli olan mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı ilkelerinin dava konusu kural bakımından ele alınabilmesi olanaklı değildir.** Öte yandan, geçici yetki veya görevlendirmeyle başka bir kurum veya kuruluşta görevlendirilen hâkim veya savcılarının asıl kadroları ile ilişkileri devam ettiğinden, Adalet Akademisinde görevlendirilen hâkim ve savcılarının görevlendirilmelerinin sona erdirilmesi, bu kişilerin atamaya tâbi tutulmaları sonucunu doğurmamakta, kadrolarının bulunduğu **asıl görevlerine dönmelerinden ibaret** bulunmaktadır. / Geçiş hükmü niteliğindeki, Akademi Başkanı tarafından yapılması gereken işlerin Adalet Bakanlığı Personel Genel Müdürü tarafından*

yürütülmesi, yeni yönetmeliklerin hazırlanması ve bu süre zarfında eski yönetmeliklerin Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmaya devam olunması, Akademi idari personeli için yapılacak atamalarda 2014 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu'nda yer alan sınırlamaların uygulanmayacağı yolundaki kurallar, diğer yasal değişikliklerin bir sonucunu oluşturmakta olup, bu kurallarda da Anayasa'ya aykırılık bulunmamaktadır. / Açıklanan nedenlerle kural, Anayasa'nın 2. ve 36. maddelerine aykırı değildir. İptal isteminin reddi gerekir."

Bu gerekçe diğerleriyle karşılaştırıldığında hukuksal açıdan Anayasa Mahkemesi'nin belki de en yetersiz gerekçesini oluşturmaktadır. Öyle ki yasakoyucunun gerekçeleri bile kendi amacına hizmet açısından daha tutarlıdır. Ne yaptığını gayet iyi bilen yasakoyucu, Anayasa Mahkemesi'nden farklı olarak, HSYK ile Akademinin varlık nedenlerini, her ikisinin işlevleri arasındaki bağlantıyı kendi amacı açısından daha iyi görmüş her iki kurumu da aynı anlayış içinde tasfiyeye girişmiştir.

Anayasa Mahkemesi gerekçesini sakatlayan temel algı, **"mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı ilkelerini" yalnızca yargılama faaliyetleri yönünden geçerli saymasıdır.** Oysa Anayasa bu ilkeleri, idari de olsa yargı ile yakın bağlantı içinde olan yerlerde belirleyici ve egemen ilke olarak düzenlemiştir. Örneğin Anayasa idari bir organ olan Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun "mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre" kurulmasını ve görev yapmasını buyurmuştur. Bunun gibi yargıç ve savcıların yargılama faaliyeti ile doğrudan ilgili olmayan **"meslek içi eğitimleri"** nin de "mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre" yasa ile düzenlenmesini öngörmektedir. Başka bir deyişle Anayasa, yargıç ve savcılarının meslek içi eğitimini en az onların yargılama faaliyetleri kadar önemli görmüş ve anılan ilkelere göre düzenlenmesini emretmiştir. Türkiye Adalet Akademisi ise yargıç ve savcılarının meslek içi faaliyetlerinin odağında yer almaktadır. Şimdi bu tablo karşısında Anayasa Mahkemesi'nin Türkiye Adalet Akademisi'ni bu ilkelerden bağımsız sayıp basit bir yerinden yönetim kuruluşu gibi değerlendirmesi hukuken yapılabilecek en vahim hatadır. Böyle bir hata üzerine kurulu gerekçenin de ikna edici olması mümkün değildir.

Nitekim çoğunluk görüşüne katılmayan 5 üye karara karşı oy gerekçesi yazmıştır. Bunlardan Başkanvekilleri Serruh Kaleli ve Alparslan Altan ile üyeler, Zehra Ayla Perктаş ve Serdar Özgüldür'ün ortak karşı oy yazılarının önemli bölümleri şöyledir:

" ... seçimle gelen Genel Kurul üyelerinin dört yıllık görev süreleri dolmadan

görevlerine son verilmiştir. Söz konusu yasal tasarrufla seçilmiş üyelerin görev süresi bakımından kazanılmış hakları ile hukuk güvenlikleri tamamen ortadan kaldırıldığından; bu kişiler bakımından vaki yasal düzenleme Anayasa'nın 2. maddesiyle öngörülen hukuk devleti ilkesine açıkça aykırıdır. Bu saptamanın doğal sonucu olarak da Genel Kurulun seçtiği Yönetim ve Denetim Kurulu üyeleri ile bu Kurulun önerdiği kişiler arasından seçilecek diğer yöneticiler bakımından göreve son verme yasal tasarrufu aynı gerekçeyle Anayasa'nın 2. maddesine aykırı düşmektedir. / ... Gerçekten, 6524 sayılı Kanun'la Akademi idari personeli ve teşkilat kadrosu ile ilgili olarak esaslı bir değişiklik yapılmadığı halde, yönetici, ünvanlı-ünvansız vb. herhangi bir ayırım yapılmadan, görevli bütün kamu görevlilerinin görevlerine son verilerek, bir başka göreve atandırılacakları yolundaki düzenleme Anayasa'nın 128. maddesindeki "kamu görevlisi teminatı" ile Anayasa'nın 2. maddesindeki hukuk devleti ilkesine aykırıdır."

Osman Alifeyyaz Paksüt'ün karşı oy yazısının önemli bölümlerini de aşağıda aktarıyoruz.

" ... Anayasal güvenceler çerçevesinde ve yasalara uygun olarak bir statüye alınmış olan kişilerin mutlak bir zorunluluk ve haklı bir neden olmaksızın, hukuk güvenliğini tümüyle ortadan kaldıracak şekilde, yasa ile görevden alınmaları Anayasa'nın 2. maddesinde tanımlanan hukuk devletine aykırıdır. / Yasa ile göreve son verme işlemine karşı idari yargıya müracaat imkanı da bulunmadığından, kural, Anayasa'nın 36. maddesinde yer alan hak arama hürriyetine de aykırıdır."

4954 sayılı Yasa'ya eklenen Geçici 12. maddeyle ilgili karşı oy yazıları, çoğunluk kararının yukarıda özetlediğimiz temel hatasının tam bilincinde olmasa da, çoğunluk kararı karşısında duyulan rahatsızlığı yansıtmaktadır.

III. 6524 sayılı Yasa ile İlgili Anayasa Mahkemesi Kararına Genel Bakış

1) Nicelik Açısından

6524 sayılı "Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" 15.02.2014 tarihinde kabul edilmiş ve 27 Şubat 2014 tarih ve 28926 sayılı mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile köklü değişikliklere uğrayan yasalar şunlardır: **2802 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu, 4954 sayılı Türkiye Adalet Akademisi Kanunu ve 6087 sayılı Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu.**

2802 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu'nun üç maddesi değiştirilmiştir. 4954 sayılı Türkiye Adalet Akademisi Kanunu'nun değiştirilen madde

sayısı ise ondört olup bu yasaya bir de yukarıda açıklanan tasfiye maddesi (Geçici Madde 12) eklenmiştir. 6087 sayılı Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu'nda ise tam 19 maddesi değiştirilmiş ve buna HSYK'nın yapısını tasfiyeye yönelik iki geçici madde (Geçici Madde 4 ve 5) eklenmiştir. Bu rakamlar yapılan değişikliğin sayısal boyutunu göstermekten acizdir, çünkü, herbir madde içinde değiştirilen ya da eklenen fıkra ve bentlerin sayısı 19 sayısını kat kat aşar. Geçici maddeler ise içerdiği sayısız fıkra ve bentlerle kurulu yargı düzenini tasfiyeye yönelik farklı bir sayısal boyut içermektedir.

6524 sayılı Yasa'nın adı bir torba yasa çağrışımı uyandırıyor. Ancak bu kez söz konusu olan bir torba yasa değil, yargı düzenini odağına alan ve 2010 Anayasa Değişikliği ile kurulan düzeni, eski siyasal iktidar ortağından koparıp kendi denetimi altına almayı hedefleyen bilinçli bir yasama saldırısıdır. "Paralel Yapı"nın yargıdan tasfiyesi, yanlış bir amaç değildir. Ancak bunu meşru kılacak olan şey, onun yerine gerçekten bağımsız ve tarafsız bir yargı düzeninin kurulmasıdır. Yoksa onu tasfiye edip yargıyı siyasal iktidara bağlamak değil. Bunun için başvurulacak yol yasa değil, yargı bağımsızlığını ve yargıç güvencesini sağlayacak bir anayasa değişikliğidir. Bu doğru yola eski Meclis Başkanı Cemil Çiçek, zamanında işaret etmiş, ancak siyasal iktidar içinde destek bulamamıştır.

Yasaya egemen olan genel eğilim, HSYK'na ait yetkileri kaldırmak ya da sınırlamak ve/veya ağırlığı Adalet Bakanı'na ya da Bakanın etkili olacağı yerlere kaydırmaktır.

Konunun acilliğini ve hassaslığını göz önünde tutan ana muhalefet partisi milletvekilleri (Akif HAMZAÇEBİ, Engin ALTAY ve Muharrem İNCE ile birlikte 127 milletvekili), 6524 sayılı Yasa'nın Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihten bir gün sonra, 28.02.2014 tarihli dava dilekçe ile adı geçen yasanın birçok kural ve ibaresinin yürürlüğün durdurulması ve iptal istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur.

Mahkeme dava dilekçesinde bazı kurallara yönelik anayasaya aykırılık iddialarında gerekçe eksikliği görmüş ve bunların tamamlanması yönünde ara kararı vermiş, bu karar üzerine davacılar 03.03.2014 tarihli bir ek dilekçe ile Mahkemece eksik görülen hususları tamamlamışlardır. 12.3.2014 günü ikinci kez yapılan ilk inceleme toplantısında, **dosyada eksiklik bulunmadığından** işin esasının incelenmesine, yürürlüğü durdurma isteminin esas inceleme aşamasında karara bağlanmasına karar verilmiştir.

Anayasa Mahkemesi, iptal taleplerini 10.04.2014 günü karara bağlamıştır. İptal kararlarının verildiği aynı günde Mahkeme, 6087 sayılı Yasa'nın 8/2, 12/2 ve 15/5. maddeleriyle ilgili olarak alınan üç iptal kararını sonuçsuz bırakmama gerekçesiyle kararın Resmi Gazete'de yayımlanacağı güne kadar bunların yürürlüklerinin durdurulmasına karar vermiştir. Yürürlüğü durdurma kararları oyçokluğu ile alınmış ve 13.04.2014 gün ve 28971 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Yürürlüğün durdurulmasına karar verilen kurallardan ilki, seçimle gelen Kurul üyelerinden hangisinin hangi dairede asıl ve tamamlayıcı üye olarak görev yapacağını belirleme yetkisini Adalet Bakanı'na aktaran kuraldır (6087 sayılı Yasa m.8/2).

İkincisi, Tetkik hâkimliğine yapılacak atamalarda Genel Kurul'un yetkisini sınırlayan kuraldır (6087 sayılı Yasa m.12/2). Bu kurala göre Genel Kurul ancak "ihtiyaç duyulan her bir boş kadro için Birinci Daire tarafından teklif edilen iki katı aday içinden" birer kişiyi atayacaktır. Yürürlüğü durdurulan tırnak içindeki ibaredir. Ayrıca buna bağlı olarak aynı fıkra içinde yer alan "İlk toplantıda toplantı veya karar yeter sayısının sağlanamaması hâlinde üç gün içinde yapılacak ikinci toplantıda, katılanların en yüksek oyunu alan kişinin ataması yapılır" şeklindeki ikinci cümlelerin de yürürlüğü durdurulmuştur.

Yürürlüğü durdurulan üçüncü kural ise, Teftiş Kurulu Başkanı ve başkan yardımcılarının, Başkan tarafından, atanacağına ilişkin kuraldır (6087 sayılı Yasa m. 15/2).

Mahkeme bu dava sonunda dava konusu kurallarla ilgili olarak tam on yedi kural ya da ibare ile ilgili olarak iptal kararı vermiştir. Bazı iptal kararlarında iptal hükmünün, Anayasa'nın 153. maddesinin üçüncü fıkrası ile 6216 sayılı Kanun'un 66. maddesinin (3) numaralı fıkrası gereğince, KARARIN RESMÎ GAZETE'DE YAYIMLANMASINDAN BAŞLAYARAK ÜÇ AY SONRA YÜRÜRLÜĞE GİRMESİNE karar verilmiştir. Bu kararların tümü oybirliği ile alınmıştır. İptal hükmü ertelenenlerin sayısı 14'ü bulmaktadır.

Gerekçeli karar ise, 14.05.2014 gün ve 29000 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

2) Nitelik Açısından

Anayasa Mahkemesi'nin bu davada verdiği iptal kararlarının sayısına bakılırsa, Mahkeme'nin 2010 Anayasa Değişikliği ile yeniden yapılandırıl-

dıktan sonra soyut norm denetimi alanında gösterdiği çekingenliği aştığı izlenimi doğabilir. Gerçekten de Mahkeme'nin son on yıl içinde bu kadar çok iptal kararı verdiği bir başka dava bulmak mümkün değildir. Üstelik onyedi iptal kararından onu oybirliği ile alınmıştır. **Ancak aşağıda açıklanacak nedenlerle bu izlenim yanlıtıdır.**

a) Her şeyden önce Anayasa Mahkemesi'nin yukarda sayısal ağırlıklı olarak özetlenen yargılama süreci sonunda verdiği yürürlüğü durdurma ve iptal kararlarının, yasanın çıkarılmasıyla güdülen ve siyasal iktidarın herkesçe bilinen hedefine önemli bir engel oluşturmadığını belirtmek gerekir.

aa) Bir kere 6524 sayılı Yasa'nın 20. maddesi ile 4954 sayılı Türkiye Adalet Akademisi Kanunu'na eklenen Geçici Madde 12 iptal edilmediğinden Adalet Akademisi için öngörülen tasfiye hiçbir engelle karşılaşmaksızın gerçekleşmiştir.

bb) İkinci olarak yine 6524 sayılı Yasa'nın 39. maddesiyle 6087 sayılı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu'na eklenen Geçici Madde 4'ün kimi kuralları iptal edilmişse de, bunlar, araya bir yönetsel işlem girmeden yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte hükümlerini doğurduğundan, bu iptaller, bir çeşit yargısal ve akademik tatmin sağlama dışında önemli bir işlev kazanabilecek midir? Örneğin geçici Madde 4/1'in mağduru olan kişi ya da kişiler, haklarının doğrudan bu kural nedeniyle ihlal edildiğini belirterek Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yaparsa, Mahkeme "yasaya karşı doğrudan bireysel başvuru yapılabilir" diyebilecek midir?

cc) Aynı şey, yürürlüğü durdurulan ya da iptal kararları üç ay sonra yürürlüğe girecek olan kural ve ibareler açısından da geçerlidir. Çünkü iptal kararı ilke olarak geriye yürümeyeceği için, daha önce yasaya dayanılarak yapılmış olan işlemler de ilke olarak geçerliliklerini koruyacaktır. Bu açıdan yasanın yürürlüğe girmesiyle yürürlüğü durdurma ya da iptal kararının hüküm doğuracağı tarih arasında fiilen ya da hukuken hangi durumların yaşama geçirildiğini incelemek ayrı bir araştırma ve yazının konusudur. Ancak buna ilişkin genel görünümün pek de iç açıcı olmadığı ortadadır. Ayrıca yargının içinde bulunduğu durum, bu alandaki hak ihlallerini yargısal yoldan giderme konusunda da pek umut vermemektedir.

b) Bunlardan bağımsız olarak Anayasa Mahkemesi'nin bu davada sergilediği genel yaklaşım da özellikle yargı bağımsızlığı ve yargı güvencesi ilkeleri açısından tedirginlik uyandıracak boyuttadır. Anayasa Mahkemesi'nin verdiği 17 iptal kararı, büyük çoğunluğuyla, Anayasa'nın 159.

maddesinin 8. fıkrasında somut olarak sıralanmış olan görevlere⁴⁸ ya da aynı maddenin diğer fıkralarına **açık aykırılığın söz konusu olduğu** durumlardır. “**Açık aykırılık**”, iptal edilme olasılığı güçlü olan, ama iptal kararının Resmi Gazete’de yayımlanmasına kadar ilgili kuralın **uygulanmasından doğacak sonradan giderilmesi güç veya olanaksız durum ve zararların önlenmesi ve iptal kararının sonuçsuz kalmaması için** verilmesi gereken **yürürlüğü durdurma kararının bir önkoşuludur**. Ama yapılacak inceleme sonunda iptal kararı verilmesi, açık aykırılık koşuluna bağlı değildir. **İptali zorunlu kılan “açık aykırılık” değil “Anayasaya aykırılık”tır**. Anayasa yargısını düzenleyen anayasa kurallarının hiçbirinde “açık aykırılık” koşulu aranmamıştır.

Aşağıdaki örnekler bunu bütün açıklığı ile göstermektedir: “*Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İctüzüğünün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler*” (148/1), “*Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İctüzüğünün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkı ...*” (AY m. 150/1). “*Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddî olduğu kanısına varırsa*” (152/1) “*Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddî görmezse...*” (m.152/2).

Görülüyor ki iptal için açık aykırılık aramak, Anayasa kurallarıyla ve anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesiyle bağdaşmamaktadır.

c) Oysa Anayasa Mahkemesi, son yıllardaki genel eğilimi ile ve özellikle de bu davada, açık aykırılık görmediği kurallara ilke olarak iptal kararı vermemekte, bu gibi durumlarda yasakoyucuya neredeyse mutlak anlamda bir takdir yetkisi tanımaktadır. Açık aykırılık dışındaki durumlarda yasakoyucunun takdir yetkisinden söz etmek, anayasal ilkeleri bağlayıcı saymayan bir anlayışın ürünüdür.

d) Üstelik Mahkemenin bu davadaki ret kararlarında yalnızca anayasal ilkelerin gücü ve etkisi yadsınmamış, Anayasanın açık sözü de gözardı

48 Anayasa m. 159/8: “Kurul, adli ve idari yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar; Adalet Bakanlığının, bir mahkemenin kaldırılması veya yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlar; ayrıca, Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.” Anayasa Mahkemesi bu fıkrada yalnızca kalın vurgulanmış olan bölümü esas almakta, geri kalan bölüme “ayrıca, Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.” Kuralına hiç önem vermemektedir.

edilmiştir. Anayasa'nın 159/8. Maddesinin sonunda yer alan "... ayrıca, Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir." şeklindeki cümle, bunun tipik örneğidir. Mahkeme 6524 sayılı Yasada yapılan sayısız değişikliğin bu cümlede öngörülen "diğer görevler" kapsamında olduğunu ve bu kapsamda "yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkeleri" açısında getirilecek her daraltmanın doğrudan bu maddenin açık hükmüne aykırı olabileceğini hiç nazara almamıştır. Öte yandan ve buna bağılı olarak yasakoyucunun takdir yetkisini kullanarak yaptığı düzenlemeyi "yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkeleri" yle haklı kılma zorunda olduğunu da göz önünde tutmamıştır.

e) Anayasa Mahkemesi kararında göze çarpan bir başka eksiklik, 159. maddeye aykırı görülmeyen bir kuralın yargı ile ilgili diğer maddelerle genellikle ilgili görülmemesidir. Bu yaklaşım metodik bakımdan yanlıştır. İptal kararı ile sonuçlanmış bir denetimde, diğer kurallar açısından değerlendirme yapmamak özel-genel hüküm ilişkileri çerçevesinde gerekçe ekonomisi bakımından mümkün görülebilir. Ancak ret kararında özel norma aykırı bulunmayan bir kural, daha genel olan bir başka kural ya da ilkeye aykırı olabilir. Bunu değerlendirmek ise anayasanın bütünlüğü ilkesinin gereğidir.

f) Daha önce de belirttiğimiz gibi, iptal kararı verilirken devreye sokulan "mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esasları"nın, ret kararının gerekçelerinde ihmal edilmesi de metodik bakımından hatalıdır. Sonuçta yine ret kararı verilse bile, en azından dava konusu kuralın bu ilkeler kapsamına girip girmediği tartışılmalıdır.

g) Öyle sanıyorum ki Anayasa Mahkemesi kararında göze çarpan temel eksikliklerde, önceki dönemlerde de yaygın olan kısır bir denetleme yönteminin de payı vardır. Özellikle soyut norm denetimi, genelde anayasaya aykırılığı ileri sürülen kurallar ya da kural bölümleri üzerinde tekil olarak yapılmaktadır. Bu meyanda ilgili ve bağlantılı kurallar da ancak zorunlu görüldüğü ölçüde sistematik yorum ilkesi uyarınca göz önünde tutulmaktadır. Oysa öyle durumlar olabilir ki anayasaya aykırılığı ileri sürülen kurallar, klasik denetim yöntemine göre **tek tek incelendiğinde** önemli anayasal sorunlar saklı kalabilir. Ama iptal davasına konu olan yasa, kendi bütünlüğü içinde bir arada ele alındığında, anayasaya aykırılık göz tırmalayıcı bir boyut kazanabilir. Yasanın bütününe bakmadan birbirinden koparılmış kural ya da ibarelerin anayasal denetimiyle yetinmek, çoğu kez yasaya egemen olan amaç ve hedefin üstünün örtülmesine yol açar. Yeni yapısıyla Mahkeme'nin makul bir ölçüde kendi kendini

sınırlama sürecine girmesini anlamak mümkündür. Ancak bu eğilim, soyut norm denetiminde Anayasa Mahkemesi'nin denetim işlevini terketmesi ölçüsünde bir görev ihmaline dönüşmemelidir.

h) Bütün bu açıklamalardan sonra Anayasa Mahkemesi'nce bu davada "iptal ya da ret" şeklinde verilen kararların hukuk bilimi ve kültürü ile donanmış bir okurda bir bütün olarak bırakacağı izlenim şöyle özetlenebilir: "Anayasa tarafından HSYK'ya verilen görevler aslında Adalet Bakanına ait ve onun sorumluluğu altındaki görevlerdir. Anayasa'nın HSYK'ya açıkça lütfetmediği her yetki ve görev, Adalet Bakanı'nun yetki alanı içinde kalır."

Bu açıdan 2010 öncesinde Türkiye'de "yargısal aktivizm" kavramını ortaya atarak Anayasa Mahkemesini eleştirmiş olanlar, eserleri ile övünebilirler. Onlar bunu mu istiyordu bilemem; ancak görebildiğim bir şey varsa, Anayasa Mahkemesi'nin yenilenmiş yapısıyla birlikte soyut norm denetimi alanında "yargısal pasifizmi" ilke edinmiş olmasıdır.

SONUÇ:

I. Yargının Genel Görünümüyle İlgili Sonuç

- 1) Güçler ayrılığının ve bağımsız yargının yer almadığı bir yerde demokrasiden söz edilemez. Böyle bir ortamda siyasal iktidar içinde sergilenen güç kavgası, bizi çoğunlukçu bir diktatörlüğe götürür.
- 2) Yargının şimdiki anayasal yapısı içinde bağımsızlık, tarafsızlık ve güvence sağlanamaz. Aradan çok kısa bir zaman geçmesiyle birlikte HSYK ile ilgili köklü bir yasa değişikliğinin yapılabildiği olması bunun açık bir itirafıdır.
- 3) Bu yapıyla 1961 Anayasası'nın "kooptasyon" yöntemine dönmek de bir işe yaramaz. Siyasallaştırılmış bir yargı, daha da güçlenmiş bir biçimde düşünsel olarak bağlı olduğu odaklara hizmet vermeye devam eder.
- 4) Bu nedenle gerçek çözüm, demokratik düzenin Batı standardında yeniden kurulmasına bağlıdır. Böyle bir çözüm şansı 7 Haziran Seçimleriyle ortaya çıkmıştı. Ne yazık ki bu şans, halkın çoğunluğa taşıdığı üç partinin sorumsuzluğu ve beceriksizliği ile heba edilmiştir.⁴⁹ 1 Kasım'dan sonra Mecliste egemen konuma gelen siyasal anlayışla demok-

⁴⁹ Bu konuda bkz. Fazıl SAĞLAM, "Seçmenin İktidarı": Cumhuriyet Gazetesi, 19.06.2015, s. 18.

ratik düzenin Batı standardında yeniden kurulması artık mümkün gözükmemektedir.

- 5) Kaldı ki bundan da bağımsız olarak türev kurucu iktidar yeni bir anayasa yapma yetkisine sahip değildir.
- 6) Başkanlık sistemi gibi köklü bir sistem değişimi ise uzlaşmaya dayalı olmayacaksa diktatörlüğe giydirilecek bir elbisedir.
- 7) Yeni ve kalıcı bir Anayasa için “yönetimde istikrar” ilkesinden bağımsız, temsilde adaletin tam olarak uygulandığı bir Kurucu Meclis gereklidir.
- 8) Bu mümkün değilse ve yargı, yürürlükteki Anayasa ile yeniden kurulacaksa, o zaman Yargıçlar ve Savcıların Yüksek Kurulları ayrılmalı, özellikle yargıçlarla ilgili Kurul’un üyeleri 4/5 çoğunlukla ya da daha pratik bir yöntem olan partiler arası uyum komisyonunca oybirliği ile, kısacası tam bir uzlaşma ile seçilmelidir.
- 9) Kooptasyon yöntemi ise, ancak bu yapı kurulduktan ve bağımsızlığı ve tarafsızlığı içselleştirmiş, nitelikli yargıçların yetiştirilmesi sağlandıktan sonra devreye girmelidir.
- 10) Bu koşullar altında Anayasa değişikliğine gidilmeksizin, fiili duruma kanun adı altında giydirilecek olan her elbise, yürürlükteki Anayasa’ya bile aykırı olacaktır. Nitekim bu aykırılıklar kaba bir biçimde gündeme gelmiştir.

II. 6524 Sayılı Yasa ve Bu Yasanın Yargısal Denetimiyle İlgili Sonuç

- 1) 6524 sayılı Yasa, 2010 Anayasa Değişiklikleri getirilen Yargı Sisteminin ne denli sakat bir zemin üzerinde kurulduğunun kesin kanıtıdır.
- 2) Anayasa Mahkemesi’nin bu yasa üzerinde yaptığı denetim bu sakat zeminin tamirini sağlayamamıştır.
- 3) Anayasa Mahkemesi bu davada verdiği iptal kararları, “anayasaya açık aykırılık” olarak nitelendirilebilecek kararlardır. Oysa “Açık aykırılık”, yürürlüğü durdurma kararının aradığı bir koşuldur. İptali zorunlu kılan, “açık aykırılık” değil “anayasaya aykırılık”tır.
- 4) Bir kuralın “yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi” ilkelerine uygun olup olmadığı yönünde yapılacak bir denetim, “yerindelik denetimi” değil, norm denetimidir.

- 5) Başta “yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkeleri” olmak üzere tüm anayasal kural ve ilkeler, yasa koyucunun takdir yetkisini bağlar.
- 6) Anayasa’nın 159/8. maddesinde, HSYK’nun görevleri bakımından sınırlı sayım esaslı öngörülmemiştir. Bu fıkrada yer alan “... ayrıca, Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir” cümlesi, yasa ile yapılacak görevlendirmeleri de madde kapsamı içine almıştır.
- 7) Yasakoyucu, “kanunlarla verilen diğer görevleri” değiştirirken, en az bu görevlerin sağladığı kadar güvenceli bir düzen yaratmakla yükümlüdür.
- 8) Mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı ilkeleri, yargılama faaliyetine ilişkin ilkeler olarak daraltılamaz. Anayasa bu ilkeleri, idari de olsa yargı ile yakın bağlantı içinde olan durumlarda belirleyici ve egemen ilke olarak düzenlemiştir. Hizmet içi eğitim de aynı ilkelerin kapsamı içindedir. Esasen Anayasa’nın 140/3. Maddesi de, yargıç ve savcıların “meslek içi eğitimlerinin” yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkelerine göre düzenlenmesini öngörmektedir.
- 9) Bu nedenle hizmet içi eğitimin merkezi olan Türkiye Adalet Akademisi basit bir hizmet yerinden yönetimi olarak kurulamaz. Özerkliği, yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkeleriyle belirlenmiş bir kurum olarak yapılandırılmak zorundadır. “Vesayet”in geçerli olduğu bir ilişkide yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ilkelerine yer olmadığı gibi, bu ilkelere göre belirlenmesi gereken bir özerklikten de söz edilemez.
- 10) HSYK üyeliğine birden çok aday için yapılacak bir seçimde seçmene tek kişiye oy kullanma zorunluğu getirilmesi, seçmen iradesini tam olarak yansıtmaz; ama belli bir siyasi amaca hizmet etmeye elverişlidir.

BİR HUKUK REFORMUNUN KAÇINILMAZLIĞI HAKKINDA

*Prof. Dr. Fevzi DEMİR**

I- KONUNUN ÖNEMİ

Bir hukuk reformunun gerçekleştirilmesinde, yargılamanın uygun yöntemi ile bu süreçte rol alan kişilerin pratiği, bu süreci düzenleyen hukuk kurallarının mükemmeliğinden daha çok önemlidir. Unutulmaması gereken, kişinin haklı olduğu davasını kaybedebileceği gibi, suçlu kişi de (örneğin, ülkemizde sık sık yaşandığı gibi zamanaşımına uğrayan davasının düşmesi suretiyle) ceza görmeyebilir. Bu nedenle, yargılama yönteminde başvurulan kuralların ve araçların adaletin gerçekleşmesine ne derece yardımcı olduğu her zaman sorgulanabilecektir. Ancak, yargılamada usul (yöntem) ve esas birbirinin ikiz kardeşidir: Usul “keyfiliğe” set çekerek esası (hakkı ve özgürlüğü) korumaktadır. Gerçekten, “usul hukukunun” kamu düzenini sağlamak amacıyla yargı gücüne verilmiş bir “işlevsel sosyal araç” niteliğinde olduğu akıldan çıkarılmamak gerekir.¹

Yargılama yöntemi yanında yargılama sürecinde yer alan personelin pratiği, onların nicelik ve niteliği ile yakından ilgilidir. Başta yargıçlar ve savcılar olmak üzere, avukatlar ve diğer yardımcı personelin “ne soyut yaratıklar ne de benzer mekanik kuklalar” olduğu zannedilmemelidir. “Her biri kendi bireysel ve sosyal dünyasında duygu, düşünce, ilgi alanları ve alışkanlıkları (bazen de kötü alışkanlıkları) olan kişilerdir”. İşte

* Yaşar Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

1 M.T. YÜCEL, Türkiye’de Yargının Etkinliği, Ankara 1999, s. 1

tüm bu kişilerin ilişkileri ile oluşan ve her adliyeye özgü olan “adliye kültürü”, zaman zaman sorun kaynağı olabilmekte; yargılama sürecini etkileyerek yargılama hızını yükseltebilmekte veya yavaşlatabilmektedir. Bu durumda, yargının uygun işleyişinde “de facto” uygulama yasalardan daha önemli olmakta; “usul hukukunda seçenek ve takdire yer veren fırsatlardan yararlanan aktörler, norm uygulamayı amaçlananın tam tersi istikamete yöneltmekte veya deforme etmektedir”. Bu nedenle, “yargılama diyalektiği içinde avukatların vazgeçilmez aktörler olduğu” akıldan çıkarılmaksızın; yargıçlar, savcılar ve avukatların “birleşik kaplar ortamında işlev gören kişiler” olduğu kabul edilerek, “karşılıklı güveni sağlayıcı koşullar oluşturulmalı, insanlarca yönetilen adalet sisteminin de onlardan daha mükemmel olmayacağı unutulmamalıdır.”²

Kuşkusuz, yargının bugün içinde bulunduğu koşullarda adalet çarkının ağır işlemesi vatandaşların mağduriyetine yol açmakta, sonuçta bundan adalete duyulan güven sarsılmaktadır. Bu nedenle, vatandaşların adalet duygularına ve gereksinimine kolay yanıt verebilecek, daha hızlı, ucuz ve saydam bir adalet sisteminin geliştirilmesi amacıyla gerekli tedbirlerin alınması ve güncelleştirilmesi, sadece bizim toplumumuz için değil bütün demokratik toplumlar için yaşamsal değerde önem taşımaktadır³.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) içtihadına göre de “adil yargılamanın” bir gereği olan “davaların makul sürede sonuçlandırılması” esası, aslında Anayasa tarafından da hükme bağlanmıştır: “Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması yargının görevidir” (Any. md.141/4). Gerçekten de davaların “makul” bir sürede, taraflara ilave maliyetler yüklemeyecek ve süreç sonunda hakkın mahkemece teslimini anlamsız kılacak kadar uzamadan sonuçlanması “adil yargılama” ilkesinin bir gereğidir. AİHM’ göre de “adil yargılama” ilkesinin amacı, “hak arayan kişileri yargılama işlemlerinin sürüncemede kalmasına karşı korumak; özellikle ceza davalarında suçlanan yahut herhangi bir davada mahkeme kararı bekleyen kişinin, uzun süre davasının nasıl sonuçlanacağı endişesi ile yaşamasını önlemektir”⁴.

Unutulmamalıdır ki, bir ülkedeki adaletin işleyiş hızı, o ülkede yerli ve yabancı yatırımcıların da önemli bir kriteri olduğu için, ülkedeki yatırım ve işsizlik düzeyi, dolayısıyla refah düzeyi de adaletin hızı ile doğru oran-

2 M.T.YÜCEL, s. 1, 2.

3 F. DEMİR/ Z. BAKICI/ S. ÇINARLI, Etkin Demokratik Hukuk Devleti, Ankara, 2011, s. 110.

4 M. ERDOĞAN, Anayasa hukuku, 2011, s. 194 (kararın gün ve sayısı verilmemiştir).

tılı gelişmektedir. Bu nedenle, yargının hızlı, verimli ve etkili işlevinin, yasal düzenlemelerin ötesinde iş dünyasına hakim olan işletme ilkeleri ve tekniklerinin de ihmal edilemeyecek derecede önemli katkısı vardır. Bu amaçla, öncelikli ve önemli olan, adalet sisteminde iyi teşhis edilmiş sorunların neler olduğunun ortaya konulmasıdır. Sorunun teşhisinden sonra, soruna yol açan tedavi yöntemlerinin daha kolay geliştirilebileceği, çözümün adalet sistemi ile ilişkilendirilerek sağlanabileceği, sistemin yetersiz kaldığı yerde organizasyon ve süreç açısından yeniden tasarlanabileceği düşünülebilir. Konuya ilişkin araştırmasında YÜCEL, bu sorunların adalet sektörüne özgü üç temel "kaynaktan" türediğini öne sürmektedir: Personel, Alt-Yapı ve Mevcut Yöntemlerin Etkinliği ve Verimliliği⁵. İsbetli bulduğumuz bu ayırmadan esinlenerek ve araştırma bulgularımızı da ekleyerek ve geliştirerek, konuyu kendimize göre aşağıdaki şekilde inceleme ve değerlendirmeyi uygun bulduk:

II- HUKUK REFORMU İHTİYACINI DOĞURAN NEDENLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

A) PERSONEL SORUNU

1- Personelin Nicelik ve Nitelik Bakımından Geliştirilmesi

Kuşkusuz personel sorunlarının başında, adalet teşkilatının yargıç ve savcı açığının kapatılması yanında, buna paralel olarak (Adalet Yüksek Okulu mezunu) nitelikli yardımcı personel sayısının artırılarak hizmet-öncesi ve hizmet-içi eğitimlerinin kurumsallaştırılması gelmektedir.

Gerçekten, istatistiklere bakıldığında yıllar itibariyle nüfustaki artışa karşın, hakim ve savcı sayısının ihtiyacı karşılaması bir yana, belli bir oranı bile koruyamadığı, genelde mahkemelerdeki ortalama yargılama süreci açısından da sürenin belirgin derecede artış gösterdiği görülmektedir. Bu anlamda, 1960 yılında 100.000 kişiye düşen hakim ve savcı sayısı 14 iken, 1970 yılında 13'e, 1996 yılında ise 11'e gerilemiştir. 2010 yılında bu sayı son yıllardaki artışa rağmen 12 kişiyle yerinde saymaktadır. Atatürk zamanında on üç milyonluk Türkiye'de 4.000 yargı görevlisi varken, bugün 75 milyonluk Türkiye'de 5.500'ü kürsüde⁶, 10 bin civarında yargı görevlisi bulunmaktadır. Nüfus yaklaşık 6 kat artarken hakim ve savcı sayısı sadece 2.5 kat artırılmıştır. Doğal olarak, hakim ve savcı sayısındaki bu gerileme, yargılama sürecini de olumsuz etkilemekte, ortalama 200 gün

5 M.T. YÜCEL, s. 3.

6 HSYK Başkanı İbrahim OKUR'un açıklaması.

civarında süren davalar 400 güne kadar yükselmektedir. Nüfusu Türkiye'ye yakın (80 milyon) ve fakat refah düzeyi yüksek olan bir ülke olarak muhtemelen dava sayısı daha az olan Almanya'da görev yapan hakim ve savcı sayısının 30.000 olduğu göz önünde tutulacak olursa, hangi ülkede "adaletin mülkün temeli" olduğu daha iyi anlaşılır⁷. Unutulmamalıdır ki, "adalet kapısını açık tutan Devlet, içeri girince hakimi, savcuyu bulamayanlar karşısında çok şey kaybeder"⁸.

Bundan başka, kişilere ve bilgiye dayalı adalet sektöründe insanın önemi çok büyüktür. İnsan sürekli sorun üreten ve çözen bir varlıktır. Adalet sektöründe çalışanlar da kendi sorunlarının en aza indirildiği bir konumda, sorunlara hukuki ve adil çözümler getirmek koşulları ile donatılmalıdır. Özellikle hemen her yerde karşımıza çıkan "haksızlığın" ülkemizin birinci sorunu olduğu gözden uzak tutulmaksızın, günümüzde bu donanımın gereği açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla, başta yargıç ve savcılar olmak üzere, tüm adalet personelinin öncelikle niteliklerinin artırılması yolunda da birtakım önlemler alınmasının zamanı gelmiş, geçmektedir bile... Son olarak sadece "hukuka bağlı" olacak yerde, "cemaate" veya "iktidara" bağlı yargıç ve savcı örneklerinin adalet tarihimizin karanlık döneminde yarattığı tahribatın kolay kolay giderilemeyeceği anlaşılmaktadır.

Bu alanda "adli klinik çalışması niteliğine kavuşturulacak şekilde Hakim ve Savcı Adayları Eğitim Merkezinin Reorganizasyonuna" acilen geçilmesi gereği de açıktır⁹. Halen mevcut Adalet Akademisi de akademisyenlerden de yararlanarak Sürekli Eğitim Merkezi olarak bu görevi üstlenebilir. Şuna buna bağlılığın değil, ama "hukuka bağlılığın" sadece beyinlere değil, yüreklere de yerleşmesi ve sindirilmesi yolundaki sürekli mesleki eğitimlerin önemi ve zorunluluğu günümüzde kendisini daha çok hissettirmektedir.

Unutulmamalı ki, halen hukuk fakültesini bitiren 21-22 yaşlarındaki bir gencin iki yıllık bir stajdan sonra göreve başlatılmasının doğuracağı sakıncaları burada saymanın gereği yoktur. Ayrıca, mesleğe başlayan ve terfi eden yargıç ve savcılar kaç tanesinin yabancı dil bildiği, ne kadarının yurtdışı meslektaşlarıyla istişare edebildiği bilinmemektedir. "Adalet mülkün temeli" ise, bu temeli sağlamlaştırmanın yolu, hiç kuşkusuz mes-

7 F. DEMİR/ Z. BAKICI/ S. ÇINARLI, s. 108. Adalet Bakanının açıklamasına göre, Avrupa Konseyi ülkelerde her yüz bin kişiye düşen hakim sayısı ortalama 21.3, savcı sayısı ise 11.1 kişidir. Türkiye'de ise 2002 yılında her yüz bin kişiye düşen hakim sayısı 7.5, savcı sayısı 4.5 iken, 2013 itibarıyla bu sayılar hakimlerde 11.1'e, savcılarda 6.2'ye çıkmıştır-Milliyet, 20.11.2013

8 Geniş bilgi için bkz: M.T. YÜCEL, s. 4-5

9 M.T.YÜCEL, s. 3

leğin kalitesini arttıracak, onu cazip kılacak önlemlerin alınmasından geçmektedir. Bu amaçla, her şeyden önce sınavla belirlenen “kadrolu” yargıç adaylarının staj sürelerinin dört yıla çıkarılarak her yılın sonunda yapılan sınavlarda başarılı olmaları; başarılı olanların “yargıç yardımcısı” statüsü ile göreve başlatılmaları ve en azından “ceza” ve “hukuk” yargıcı olarak ihtisaslaşmalarına imkân sağlanması şarttır! Yargıç yardımcılarının da en az iki yıl ihtisas alanlarıyla ilgili mahkemelerde “sivil amirlerinin” gözetim ve denetiminde görev yaptıktan sonra, bağımsız “yargıç” statüsünde atamalarının yapılması etkin “mülk” (devlet) anlayışının “temelinin” çok daha sağlam olmasına katkıda bulunacaktır.

Bundan başka, yargıç ve savcıların hukuki ve adil bir yargılama sürecine katılmasında, onların özlük haklarının yeniden düzenlenerek sorunlarının çözümüne yardımcı olmak da çok önemlidir. Özellikle önerilerimiz doğrultusunda dört yıllık bir staj dönemini müteakip iki yıllık “yargıç yardımcısı” statüsünde çalışmaya başlayan yargıç ve savcıların, mesleğe giriş derecesinden itibaren başta “lojman” ihtiyaçları olmak üzere her türlü maddi ve manevi (toplumsal prestij sağlayıcı) farklı mali imkânlarla donatılmalarının şart olduğuna inanıyoruz. Unutulmamalıdır ki, Batılı demokratik ülkelerin çoğunda “en yüksek maaş alan ve tam maaş üzerinden emekli olan yegane meslek mensupları” yargıç ve savcılardır. 67 yaşlarında isteğe bağlı olarak emeklilik hakkını kazanan bu meslek mensupları, “azledilemedikleri” için isterlerse emekli olmayarak görevlerine devam edebilmektedirler. Bunun istisnaları ise, bizim Anayasamızda da olduğu gibi (1) “Meslekten çıkarmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olmak”, (2) “Görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılmış bulunmak”, (3) “Meslekte kalmasının uygun olmadığına karar verilmiş olmak” şeklinde sıralanabilir (md. 139/2).

2- Hakimlik ve Savcılık Güvencesi

Batı demokrasilerindeki “azledilmezlik” ilkesine uygun olarak, bizde de “emeklilik yaşından” sonra da mesleğe “ömür boyu” devam hakkı verilerek ve adaletin hassas terazisinin tartılmasında tecrübenin ne derece önemli olduğu göz önünde tutularak, hakim ve savcılara isteğe bağlı olarak en azından 67 yaşında emekli olma hakkının tanınması uygun olur. Batı ülkelerinde yargıç ve savcılara tanınan bu imkânları bir “imtiyaz” olarak değil, “kamu yararının” bir gereği olarak algılamak ve kabul etmek gerekir. Ülkemizde de bağımsız yargının dağıtacağı adaletin hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek şekilde yerine getirilebilmesi, yargıç ve savcılarının özlük haklarının iyileştirilmesini zorunlu kılmaktadır¹⁰.

10 F. DEMİR/ Z. BAKICI/ S. ÇINARLI, s. 109 vd.

Halen ülkemizin birçok ülkeyle karşılaştırıldığında yargı bağımsızlığı konusunda önemli mesafeler kat edildiğini söylemek yanlış olmaz. Ancak, son yıllarda yürütme organının atamalarda “keyfilikleri” göz önünde tutularak, başta yargıç ve savcıların mesleki güvencelere kavuşturulması olmak üzere, bu konuda halâ yapılacak çok şey olduğu; bugünkü hukuki yapılanma içinde, özellikle savcıların yeterli güvenceye sahip olmadıkları, özellikle “yolsuzluk” dosyalarının soruşturulması sırasında açıkça ortaya çıkmıştır. Gerçekten bugünkü sistem, atamalarda “coğrafi (bölgesel) güvencesi” olmayan bir yargıç veya savcının siyasi baskılar sonucu yerinin değiştirilmesine kolayca olanak sağlamakta¹¹; “yargı denetimi dışında” bırakılan hükümet (HSYK) atamalarında kamu oyunu rahatsız eden ve tartışmalara yol açan “keyfilikler” yaşanmaktadır.

Unutulmaması gereken, “yargıç (ve savcı) güvencesinin yargıca (veya savcıya) sağlanmış kişisel bir ayrıcalık değil; görevin gereği olduğudur. Bunda da kamu yararı vardır”¹². Mahkemeler bağımsızlıklarını başka bir anayasal organ veya kurumdan (örneğin parlamentodan veya hükümetten) değil, doğrudan “millet egemenliğinden” alır. Aslında, hükümet adına değil) doğrudan “Türk milleti adına” karar verirler. Ancak, yürürlükteki düzende hakim ve savcıların göreve geliş, görevden ayrılış, bir yerden bir yere rızaları dışında atanmalarındaki kolaylıklar, “Türk milleti adına” kullandıkları yetkinin kağıt üzerinde olduğunu göstermektedir¹³.

Uygulamada, her türlü yasal güvenceye rağmen, hakimlik ve savcılık güvencesinin sağlanmasında Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu uygulamalarının önemi inkar edilemez. Buna karşılık, 12.09.2010 tarihinde Anayasa’da referandumla yapılan düzenlemede Adalet Bakanı Kurul Başkanlığı’nı bırakmadığı gibi, soruşturma yapacak müfettişin belirlenmesinde de onay mercii olarak “son sözü” söyleyecek bir konumda kalmıştır. Zira, müfettişin göreve başlamasının yine Kurulun Başkanının (Adalet Bakanının) “oluruna” bağlanması, zaten atamalarda “coğrafi güvenceden” yoksun hakim ve savcılarının yine siyasi baskılara maruz kalarak “mesleki güvenceden” yoksun bırakılması sonucunu doğurduğu gibi, “yargı bağımsızlığına” da gölge düşürmekten geri kalmamaktadır. Üstelik, “Kurulun meslekten çıkarma cezasına ilişkin olanlar dışındaki kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaması” (md.159/10), Anayasa’nın “idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır”

11 B.TANÖR, Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri, s. 178-181.

12 Ş. GÖZÜBÜYÜK, Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 1995 s. 237; B.TANÖR-N. YÜZBAŞIOĞLU, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 14. B. İstanbul, 2014, s. 459.

13 Krş. M. ERDOĞAN, 2011, s. 190.

(md.125/1) hükmüne ve dolayısıyla “hukuk devleti” ilkesine aykırı olduğu şüphe götürmez¹⁴.

Esasen, 12.09.2010 tarihinde yapılan düzenlemeye kadar, Adalet Bakanı ve müsteşarın Kurulda yer alması “erkler ayrılığı” ilkesi ve “hakimlik güvencesine” ters düştüğü gerekçesiyle hep eleştirilmekte idi. Bu nedenle yeni düzenleme de “pozitif (mevzu, olan) hukuk” açısından böyle olmaya devam etmekle birlikte, “olması gereken hukuk” açısından düzenlemeye farklı bir yaklaşım getirilebilirdi kanısındayız. Gerçekten, kamuoyunda sık sık dile getirildiği gibi, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunda sırf Adalet Bakanı ve müsteşarının bulunmasının “yargı bağımsızlığı” ilkesine aykırı düştüğü iddiaları tartışılabilir niteliğini korumaya devam etmektedir.

Nitekim, Anayasa’da referandumla yapılan önemli değişikliklere rağmen, “yargı bağımsızlığını” zedeleyen ve “erkler ayrılığı” ilkesine aykırı olarak yürütmenin yargıya müdahalesine imkân sağlayan hükümlerin muhafazası, yargı çevrelerinde ve kamuoyunda eleştirilmeye devam edilmektedir. Eleştirilerin başında da Adalet Bakanının Kurulun başkanı olmaya devam etmesi gelmektedir. Bir başka deyişle, Adalet Bakanının Kurul Başkanlığına devam etmesi, “hakimlik güvencesi” ile “erkler (güçler) ayrılığı” ilkesine aykırılığın devam etmesi anlamına gelmektedir. Kaldı ki, yapılan yeni düzenlemede de eski düzenlemedeki “Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı esaslarına göre kurulur ve görev yapar” (md.159/1) kuralı aynen muhafaza edildiğine göre, yapılacak bu eleştirilerin haklılık payı atmaktadır.

Bunun yerine, yarı-başkanlık hükümet sistemini uygulayan Fransa’da olduğu gibi, Kurula üye seçen “tarafsız” Cumhurbaşkanı’nın kurulun doğal başkanı olması¹⁵, aynı zamanda Kurulun bağımsızlığının ve tarafsızlığının önemini gösteren bir ilke olması bakımından uygun olurdu¹⁶. Bununla birlikte, gerek Kurulda oluşabilecek korporatist eğilimleri önlemek ve gerekse Adalet Bakanlığı ile Kurul arasındaki karşılıklı ilişkilerin sağlıklı bir zeminde sürdürülebilmesini sağlamak amacıyla, Adalet Bakanlığı

14 Krş. A.Ş. GÖZÜBÜYÜK, sh. 240; B.TANÖR-N.YÜZBAŞIOĞLU, s. 465.

15 Halen T.C. Cumhurbaşkanının “tarafsızlığı” şüphe götürüyor olsa da, bizim önerimiz Anayasa gereği “üzerine aldığı görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücüyle çalışacağına Büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda namusu ve şerefi üzerine andıçen” (Any. Md.103) Cumhurbaşkanlarını ilgilendirmektedir.

16 Gerçi Fransa’da Cumhurbaşkanının Kurula başkanlık etmesi sistemine son verilmiştir. Esasen, Fransa’da Cumhurbaşkanlarının Kurula fiilen başkanlık ettiği, Kurul toplantılarına katıldığı da pek görülmemiştir. Ancak, Fransa’da sistemden Cumhurbaşkanının çıkarılması, bizde de “tarafsız” (!) bir Cumhurbaşkanının Kurul başkanı olmasına engel teşkil etmez. Ülkemizde Cumhurbaşkanlarının en azından Adalet Bakanının “yargı bağımsızlığını” zedeleyeceği kadar zedeleyemeyeceği muhakkaktır.

Müsteşarının Kurulun tabî üyesi kalmasında bir sakınca görmüyoruz. Üstelik, buna ek olarak yürütmenin bir ögesi olan Adalet Bakanı'nın da gerekli gördüğünde Cumhurbaşkanının başkanı olduğu Kurul'un niteliği dolayısıyla oy kullanmamak üzere Kurul'a bizzat "gözlemci" olarak katılmasının sağlanmasında da yine bir sakınca görmüyoruz.

Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunda Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun muadili olan kurullar, yüksek mahkemelerin veya hâkimlerin kendi aralarından seçtikleri üyelerle devlet başkanı veya parlâmentoların seçtikleri üyelerden oluşan karma kurullardır¹⁷. Ülkemizde de başkan ve başkan vekillikleri söz konusu olduğunda kurulların demokratik meşruluklarının güçlendirilmesi amacıyla seçim sistemi öngörülmüştür. Ancak, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurul'unun "yargıç" üyelerinin seçimlerinde "gizli oy" öngörülmüşken, Kurul'un daire başkan ve başkan vekillerinin seçiminde "gizli oy" esasının kabul edilmemesi, yüksek yargı mensuplarına yakışmayan bir takım siyasi baskıların, spekülasyon ve kulislerin ortaya çıkmasına sebep olabilecektir. Kurul daire başkan ve başkan vekillikleri için de "gizli oyla" seçim sisteminin getirilmesi, bu tür siyasi baskıların, spekülasyon ve kulislerin önüne geçebileceği gibi, en azından bu tür olayların hafifletilmesine hizmet edeceği kuşkusuzdur.

3- Savunma Mesleği ve Barolar

Anayasa'da yargı organının "kurucu unsurlarından" biri olan "savunma mesleğine (avukatlara) ve barolara" yer verilmemesi büyük bir eksiklik kanısındayız. "Sav-savunma-karar" üçgeninden oluşan yargı organında, savunmanın vazgeçilmez unsur olduğu gerçeği açık bir şekilde ortada olduğu halde¹⁸ iddia makamı olan savcılık ile savunma arasında eşitlik sağlanmayan bir mahkemede "adil yargılama" ilkesi her zaman tartışmaya açıktır. Bu nedenle yargının kurucu unsurlarından olan bağımsız savunmayı temsil eden avukatlar ve onların meslek kuruluşu olan barolar ve Türkiye Barolar Birliği'ne de yargının diğer unsurları olan hâkim ve savcılar gibi Anayasa'nın yargı bölümünde yer verilmesi şarttır. Savunmanın anayasal güvenceye kavuşturulmamasını ve böyle bir düzenlemenin bulunmamasını, tekrar edelim, büyük bir eksiklik olarak görüyoruz.

17 ABD'de Federal Yüksek Mahkeme hakimlerini ABD Başkanı atar. Avusturya, Belçika, İngiltere, İsveç, Norveç ve Japonya'da hakimler yürütme organları tarafından atanmaktadır: D.B. ÇELİK, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu: Yapısal Açından Karşılaştırmalı Bir İnceleme, XII. Levha Yay. İstanbul 2012, s. 157-277; K. GÖZLER, Anayasa Hukuku Dersleri, Bursa, 2011, s. 447; E. ÖZBUDUN Türk Anayasa Hukuku, 12.B. Ankara 2011, s. 335.

18 Öneri için bkz: T.C. Anayasa Önerisi, Türkiye Barolar Birliği (TBB), 2. Baskı, Ankara, 2007.

Savunmasız yargı adil olamaz. Yargının “sav-savunma-karar” üçlemesi ile gerçekleşeceği ve bütünleşeceği kuşkusuzdur. Yargının temel unsurlarından biri ve itici gücü olan savunmayı, savunucudan ayırt edemeyiz. Bu nedenle savunma mesleği temel hak ve özgürlüklerin geliştiği toplumlarda gelişir. Sav ve karar kurumları “savcılık” ve “hâkimlik” mesleği olarak Anayasa’nın yargı bölümünde yerini almış, ancak savunucuya da bu bölümde yer verilmesi gereği dikkate alınmamıştır. Öyle ki, uygulamada da “kamuyu” temsil eden savcılık ile sanık ve onun temsilcisi (avukatı) eşit konumda değildir. Mevcut mahkeme düzeninde savcılar hakim veya mahkeme heyetiyle kürsüde ve aynı hizada yer alırken, sanık ve avukatı aynı hizada ve yerde (zeminde) durmaktadır. Hatta savcının kürsüde mahkeme heyetiyle fısıldaşması veya onlarla birlikte müzakereye çekilmesi sıradan hallerdendir¹⁹. Bunun, yargılamanın adaletini bozduğu, “adil yargılama” ilkesiyle bağdaşmadığı açıktır. Bu eksikliğin acilen değiştirilmesi gerektiği tartışma dışıdır.

Yargı ve yönetim mercilerinde hak arama ve savunma için temsil avukatlar aracılığıyla sağlanır. Bu nedenle avukatlık, kamu hizmeti niteliğinde bir serbest meslektir. Avukat, yönetim ve yargı önünde, hukuki işlem, kovuşturma ve soruşturmalarda kendisine başvuranlara hukuki yardımda bulunur; bağımsız olarak ve hukuka uygun biçimde savunma görevini, kanuni görev ve yetkilerinin gereklerini eksiksiz yerine getirir, yaptığı işin manevi ve hukuki sorumluluğunu taşır.

Bu anlamda savunmanın bağımsızlığı da mahkemelerin bağımsızlığına koşut bir ilkedir. Barolar ve Türkiye Barolar Birliği, kamu kurumu niteliğinde, bağımsız meslek kuruluşlarıdır. Avukatlık mesleğine kabul, mesleğe hazırlama, sınav, mesleğin yerine getirilme koşulları ve disiplin konularında barolar ve Türkiye Barolar Birliği yetkilidir. Bu nedenle savunmaya ilişkin kuruluşların oluşumu ve çalışma esasları ile mesleğe kabul vb. gibi sorunlar ve meslek içi eğitim, savunma bağımsızlığı esasları gözetilerek düzenlenmelidir. Bu nedenle, bu kuruluşların bağımsızlığını zedeleyecek akçalı veya yönetsel denetim yapılamaz; kararları sadece yargı denetimine tabidir. Nitekim, bu kuruluşların oluşumu ve çalışma esasları ve üyelerinin meslek içi eğitimleri, savunma bağımsızlığı esasları gözetilerek kanunla düzenlenmiştir.

Barolar ve Türkiye Barolar Birliği de üye olunması zorunlu bir meslek kuruluşudur. Yaptıkları çok yönlü çalışmalar ve etkinliklerle meslek onurunu yüceltilmesinde, mesleki ahlak ve disipline uygun savunmayı gelişt-

19 M. ERDOĞAN, 2011, s. 193-194.

tirmekte çok önemli rol oynamıştır. Yargının itici gücü olan savunma kuruluşları, adil, düzgün ve güvenilir yargılanmanın ve hukuk devletinin hem ön şartı hem de güvencesidir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden rahmetli Prof. Dr. Necip BİLGE hocamızın Medeni Usul Hukuku kitabındaki “avukat” tanımını bugünkü gibi iyi hatırlıyorum: “Avukat, adaletin tecellisine yardımcı olan kişidir.” Bir başka deyişle, “sav-savunma-karar” üçgeninde “savunmanın yardımı” olmadan sağlıklı bir karar alınamayacağına göre, Barolar Birliğinin törenler dahil hiçbir Danıştay ve Yargıtay kuruluş yıldönümü kutlamasında ihmal edilmemesi gereken meslek mensupları olduğu açıktır. Kaldı ki, temel hak ve özgürlüklerin savunulması ve genişletilmesi konusunda son zamanlarda avukatların ve meslek kuruluşları Baroların verdiği mücadeleler de tarihsel süreç içinde Batılı meslektaşlarını aratmayacak düzeyde ve takdire değer bulunmaktadır.

Gerçekten, unutulmamalıdır ki İngiltere'nin bugün ulaştığı “kamu hak ve özgürlükleri” düzeni, hakimlerin, savcılarının ve avukatların işbirliği halinde Krala (Devlete) karşı verdiği mücadelelerin bir ürünüdür. Kralın (Devletin) baskıcı uygulamalarına ve suçlu yaratma müdahalelerine karşı mahkemelerden mahkemelere “görevsizlik” veya “yetkisizlik” bahanesiyle kaçırılan ve mahkumiyetten kurtarılan mağdurlar için verilen üçlü işbirliği halindeki mücadeleler, İngiliz kamu özgürlüklerinin ve “yargı bağımsızlığının” bugünkü temelini ve saygınlığını hazırlamıştır. Fransa'da da uzun yıllar hakimler, savcılar ve avukatlar tarafından verilen üçlü işbirliği halindeki mücadeleler, yargı gücünün bağımsızlığının temelini ve teminatını oluşturmuştur. Öyle ki, 1775 yılında tahta çıkan Fransa kralı XVI. Louis'nin ağzından dökülen şu ifadeler, daha XVIII. Yüzyılda “yargı bağımsızlığının” ne konumda olduğunu göstermeye yeter de artar kanısında: “Bazı kurumlar vardır ki, onları değiştirmeye bizim bile gücümüz yetmez. Biz onlar karşısında bu güçsüzlüğümüzden kıvanç duyarız”²⁰. Ülkemizde de, I. Meşrutiyet döneminde padişahın o güne kadarki mutlakiyetçi “fiili” yetkilerini “hukukileştiren” 1876 Anayasası, o zaman bile yargı bağımsızlığının önemine dikkat çeken bazı ilkelere yer vermiş; yargı, padişahın egemenlik alanının dışına çıkarılmıştı²¹.

Ülkemizde bugünkü duruma bakınca, hakimlerimizin ve savcılarımızın hiç de İngiliz ve Fransız hakim ve savcılarına benzemediği; birtakım cemaat “kumpaslarına” araç oldukları gibi, “iktidarların” baskılarına da alet

20 İ.H. ÖZAY, Çağrışimler, İHİD, Ağustos 1980, s. 90'dan nakleden B. KUZU, Başkanlık Sistemi, s. 103-104.

21 Bkz. F. DEMİR, Anayasa Hukuku, İzmir, 2015, s. 244

olmaktan geri durmadıkları ve “yargı bağımsızlığı” konusunda mücadeleyi göze alamadıkları gözlenmektedir²². Özellikle “kumpas” olayları ve 17-25 Aralık 2013 sonrası yaşanan hakim ve savcıların atanma biçimleri²³, bu satırların yazarı 45 yıllık bir hukuk hocası için fevkalade üzücü olmuştur. Bu durum, özellikle son Danıştay ve Yargıtay kuruluş yıldönümleri ile adli yıl açılış törenlerine Barolar Birliğinin davet edilmemesiyle daha da üzücü ve dramatik bir hale gelmiştir. İktidarın hoşuna gitmediği için yasal zorunluluk olmaktan çıkarılan bu törenlerin, savunma katılmadan iktidar mensupları ile birlikte yapılması, “yargı bağımsızlığına” indirilmiş vahim bir darbedir. Özellikle yargı kararlarını uygulamamakla övünen ve hatta yargıya meydan okuyan hükümet üyelerine karşı bu törenlerde tek söz söylemeden biat kültürü ile temenna çeken, konuşmalarını tamamladıktan sonra ilik ve düğmeden yoksun cüppelerinin önünü birleştirerek kürsüden inen bu meslek mensupları ile hak ve özgürlükler düzenimiz ne derece gelişebilir ve geliştirilebilir, okuyucuların takdirine bırakıyorum.

Gerçi, okuyucularımız bunu yukarıda açıkladığımız “hakim ve savcı güvencesi” olmayışına bağlayabilirler. Hakim ve savcıların da et ve kemikten insan olduğunu, onların da çoluk çocuk sahibi olduklarını, meslekten çıkarılmasalar bile, oradan oraya sürülmekten kaçınabileceklerini söyleyebilirler. İyi de, bunlar “cemaat” mensubu hakim ve savcılar hakkında yapılan soruşturma ve tutuklamalardan övgüyle bahsederken, “iktidara karşı” da baskı altında kalmadan, “bağımsız” hareket ettiklerini, “ne cemaate ne de iktidara değil, sadece ve sadece hukuka bağlı olduklarını” söylemeye engel teşkil eder mi? Yargının “sav-savunma-karar” üçgeni içinde kaçınılmaz unsur olan Barolar Birliğini davet etmemenin gerek-

22 Burada kastedilen meslektaşlarımızın, iş yükü altında ezilen, insanüstü gayretle görevlerini fedakârca yerine getiren ve kariyerini “liški” esasına göre değil, “liyakat” esasına göre tamamlayanlar olmadığı açıktır.

23 Gerçekten, 17-25 Aralık 2013'te aralarında bakan, bakan çocukları, üst düzey bürokrat ve işadamlarının yer aldığı rüşvet ve yolsuzluk soruşturmasının başlatılmasından sonraki dönemde “yargı bağımsızlığı” ve “hukuk devleti” ilkeleriyle bağdaşmayan adalet tarihinin kapkara ve hazin bir döneminin yaşandığı iyi bilinmektedir. Soruşturma başlar başlamaz 21 Aralık 2013 tarihinde Adli Kolluk Yönetmeliğinde yapılan değişiklikle soruşturmayı yürüten savcıların engellenmeye çalışılarak yerlerinin değiştirilmesi, Adli Kolluk Yönetmeliğinde yapılan değişikliklerin Danıştay 10. Hukuk Dairesi tarafından “hukuka aykırı” bulunarak iptal edilmesi üzerine 15.02.2014 tarih ve 6524 sayılı Kanunla (RG.27.02.2014-28925-Mükerrer) HSYK'da Adalet Bakanının yetkilerinin artırılarak konumunun güçlendirilmesi ve HSYK'nın adeta Adalet Bakanlığına bağlı ve onun gözetimi altında çalışan idari birim haline getirilmesi, Anayasa Mahkemesinin 6524 sayılı Kanunun bazı hükümlerini “Anayasaya aykırı” bularak iptal etmesine rağmen (Any. Mah.10.04.2014, E.2014/57, K.2014/81) bazı hükümlerini iptal etmeyerek kanımızca HSYK'nın Adalet Bakanının gölgesinde kalmasına ve dolayısıyla da yürütmenin yargıya muhtemel müdahalelerine izin vermesi, böylece Türkiye'nin “yargı bağımsızlığı” ve “hukuk devleti” ile ilgili sorunlarının Anayasa Mahkemesinin açtığı kapıdan aratarak devam etmesi; bütün delillerin kamu oyu önünde sergilenmesine rağmen soruşturmanın yeni atanan savcılar tarafından “takipsizlik” kararı ile sonuçlandırılması, yapılan itirazların yeni atanan hakimler tarafından “reddedilmesi”, bundan böyle siyasi iktidarlar gölgesinde yargılamalar yapılması beklenen bir sonuçtur kanısındayız. Ayrıca bkz: B.TANÖR-N.YÜZBAŞIOĞLU, s. 403, dn.18.

çesi olabilir mi? O zaman o yargıya “bağımsız” denebilir mi? “Hukukun siyasileşmesinin felâket, siyasetin hukukileşmesinin fazilet” olduğu hatırlatılamaz mı? Bu durumda “yargıya güven nasıl sağlanacak? Sadece hükümet üyelerinin davet edildiği bu törenlerde, bunları bile söyleme “cesaretini” gösteremeyen başkanların temsil ettiği yargının verdiği kararların, başta Anayasa olmak üzere yasalara ve vicdani kanaatlerine ne derece uygun olduğu hep tartışılmayacak mı?

“Cesaret” sözcüğünden bahsederken, aklımıza Ankara Üniversitesi'nin değerli öğretim üyesi, eski Türkiye Barolar Birliği Başkanı rahmetli Prof. Dr. Eralp ÖZGEN hocamızın sık sık tekrar ettiği bir cümle geldi: “Bir ülkede yiğit savcılardan, cesur hâkimlerden bahsediliyor ise, biliniz ki o ülkede yargı bağımsızlığı yoktur”. Temennimiz, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Büyük Dairesi'nin “Perinçek- İsviçre” vakasında verdiği 15 Ekim 2015 tarihli kararında Strasburg Mahkemesi hakimlerinden bilhassa İsviçre ve Fransız hakimleri ile diğer ülke hakimlerinin kendi ulusal kanun ve parlamento kararlarına rağmen, kendilerini “temsilci” atayan “hükümetlerine” değil, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkeleri ile sadece ve sadece “hukuka bağlılıklarını” ortaya koymalarından bizimkilerin ders almaları, “hakim nasıl olunuyormuş” örnek almaları...

B) ALT-YAPININ HAZIRLANMASI SORUNU

Adalet personeli ile ilgili nicelik ve nitelik itibarıyla yapılacak bu düzenlemeler ile yargıç ve savcı güvencesiyle ilgili yapılacak düzenlemeler yanında, adalet personeli ile yargıç ve savcılarının mekân itibarıyla çalışma koşullarının iyileştirilmesi de çok önemlidir. Bu nedenle adaletin dağıtıldığı yer de en az dağıtılanlar kadar önemlidir.

Unutulmamalıdır ki, Dünya’da “saray” sözcüğü, kralların ikametgâhı dışında, sadece adaletin dağıtıldığı yerler için kullanılmaktadır. Bu nedenle, ileri Batı ülkelerinde “adalet sarayları” (palais de justice), yüzyıllardır öteki kamu ve özel kuruluşların binalarından hiç de az değil, hatta çok daha görkemlidir²⁴. Önünde durduğunuzda ve merdivenlerini çıkmaya başladığınızda, koridorları sağlı sollu ünlü hukukçuların heykelleri ile donatılmış gerçek anlamdaki bu saraylar, insana güven ve huzur veren, tarihi ve her yönüyle farklı bu “bağımsız” mimari yapılar, her türlü konforu haiz bir şekilde tefriş edilmiş ve gerekli teknikle (bilgisayarlarla) donatılmıştır. Nitelikli hakim ve savcılar ile eğitilmiş yardımcı personelin kurum

²⁴ Bu anlamda, Batı ülkelerinin birçoğunda olduğu gibi, özellikle Belçika “adalet” sarayının “kraliyet” sarayından çok daha görkemli ve görülmeye değer olduğunu belirtmeden geçemeyeceğim.

geleneklerine uygun adalet hizmeti verdiği bu saraylar, ülkelerinin barış içinde kalkınmalarının ve refah içinde yaşamalarının en büyük teminatını oluşturmaktadır. Biz de, “adalet ekiniz barış biçiniz” Latin atasözünün anlamına uygun olarak, Batı ülkelerinin bugünkü kalkınmışlığını ve gelişmişliğini, toplumun “barış” içinde sağladığı “verimli” mal ve hizmet üretimi artışına bağlamaktayız. Bir başka deyişle, halen bu ülkelerde tarihi ve görkemli “saraylarda” dağıtılan adalet, ülkenin gelişmişliğinin “sonucu” değil, ülkenin gelişmesinin başlıca “sebebi” olduğu muhakkaktır.

Buna karşılık ülkemizde mevcut “adalet saraylarının” (?) hali içler acısıdır. Daha düne kadar Türkiye’nin üçüncü büyük kenti İzmir’de “adalet”, ağır kokulu karanlık koridorlarından geçerken insana ürperti veren, mahkeme salonu kapısında asılı duran duruşma saatinin bile okunmasında güçlük çekilen, bitişikteki tuvaletsiz odalarda mahkûmların duruşma saatini bekledikleri, esasen “işyeri” veya “büro” olarak inşa edilmiş SSK İş Hanında dağıtılmaktaydı. Halâ büyük şehirlerde bir “sabıka kaydı” için vatandaşlar sabahın erken saatlerinden itibaren yüz metre varan kuyruklarda beklemektedir. Ülkemizdeki diğer “adliye binalarının” (?) durumu da pek farklı olmadığından, “adaletin ekildiği” bu yerlerden toplumda da ancak bu kadar “barış biçilebildiğini” söylemek yanlış olmaz

Gerçi, son yıllarda bu satırların yazarının gördüğü İzmir, İstanbul, Antalya ve Manisa gibi şehirlerdeki “adalet saraylarının” görkemi, iktidarların konuya ne kadar hassasiyetle yaklaştığını göstermektedir. Ancak, adaletin dağıtıldığı çok sayıdaki adliye binasının içler acısı olduğu da bir vakıadır. Halen, ülkemizdeki adalet binalarından (971) yalnızca 71’inin (%7’sinin) müstakil bina niteliğinde olup, diğerlerinin hükümet konakları (561) ile kiralık işhanı, ticarethane ve apartman katlarında faaliyet gösterdiği iyi bilinmektedir. Gerçi, adliye binalarının fiziki karakteristiği dağıtılan adalet kalitesinin kesin bir belirleyicisi olmadığı, hakim ve savcılarımızın aşırı derecede bir iş yükü altında büyük fedakarlıklarla görevlerini azami dikkat ve itina ile yürüttükleri bir gerçektir. Ancak, mahkemelerin görünümü de personel davranışlarını ve yargılama sürecinin tonunu belirlediğinden, dava tarafları ve özellikle sanıkların bundan etkilenmemesi mümkün değildir²⁵. “İşte bu nedenle, çağdaş teknolojik alt yapı ile donatılmış işlevsel adalet binalarının prototip olacak şekilde modern ve model bir adalet binası için (adalet sarayı için demek daha doğru) mimari bir proje geliştirilmesi uygun olur.”²⁶

25 F. DEMİR/ Z. BAKICI/ S. ÇINARLI, Etkin... s. 110.

26 M.T. YÜCEL, s. 6. Adalet Bakanının açıklamasına göre, son 10 yılda 177 “adliye sarayı” yapılmış, 26’sının inşaatı devam etmektedir- Milliyet, 20.11.2013.

Öte yandan, bilgi hukukçular için yaşam kaynağı ve enerjisi olup, karar sürecinde başvuracağı kaynağa kolayca erişmesinin sağlanması gerekir. Zira, daha iyi ve daha hızlı bir iletişim işlerin yapılma süresini kısalttığı gibi kalitesini de önemli ölçüde arttırır. Hızlı ve doğru karar vermede kapsamlı bilgiye çabuk erişmenin önemi çok büyüktür. Her türlü kaynaktan gelen bilginin toplandığı ortak alan “yargı belleği” olarak adlandırılır. Yargı belleği, hakim ve savcılarının elinin altında gereksinim duyduğunda kolayca erişilebilir olmalıdır. Bu amaçla, öncelikle büyük şehirlerden başlayarak Başbakanlık Mevzuat Bilgi Bankası ile Yargıtay İçtihat Bankası hakim ve savcılarının emrine sunulmalıdır. Gerçi son yıllarda bu konuda da önemli mesafeler kaydedilmiştir. Fakat özellikle İçtihat Bilgi Bankasına erişim, bir dava sonucunun önceden kestirilmesine olanak sağlayarak gereksiz davaların açılmasını önleyeceği gibi, her olay yeniymişçesine hukuksal emek israfını da önleyecektir²⁷. Nitekim, son zamanlarda çağdaş işletmecilik anlayışına uygun olarak, adliye birimlerinde işlemlerin (UYAP gibi) elektronik ortamda yürütülmesi, kısmen de olsa yargıya arzulanan hız ve saydamlığı sağladığı gibi, kamuoyunda sergilenen yeni bir imajla adalete olan güvenin sağlanmasına da önemli katkılar sağlamıştır.

Bütün bunların yanında, basılan yüksek mahkeme kararlarının düzenli olarak gönderildiği ve üniversite yayınları (özellikle basılan tezler) ile temel hukuk kitaplarının bulunduğu “adliye kütüphanelerinin” kurulması da şarttır. Halen, hemen hiçbir adliye binasında, basılan tezler ve temel hukuk kitapları bir yana, Yargıtay içtihatlarının ve düzenli yayınların geldiği bir kütüphanenin dahi bulunmaması, nasıl bir adalet düzenimiz olduğunu göstermeye yeter sanırım. Devletin, “devlet” olarak ortaya çıktığı günden bu yana, “yasama” ve “yürütme” yanında değişmeyen en temel fonksiyonlarından birinin de “yargı” olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Öyleyse, etkin bir hukuk devleti anlayışında değişmeksizin devam eden bu temel fonksiyonun, en azından yasama ve yürütme fonksiyonunun yerine getirilmesinde gösterilen özen gibi, yargının yerine getirilmesinde de gösterilmesi ve hiçbir özveriden kaçınılmaması zorunludur kanısındayız²⁸.

27 Konuya ilişkin geniş bilgi için bkz: M.T. YÜCEL, s. 6-10.

28 F. DEMİR/ Z. BAKICI/ S. ÇINARLI, Etkin, s. 112.

C) MEVCUT YÖNTEMLERİN ETKİNLİĞİNE YÖNELİK SORUNLAR

1- Yargıya Hız Kazandırılmasına Yönelik Sorunlar

Davaların hızla sonuçlandırılması ve tutuklu kişilerin makul süre içinde yargılanmayı isteme hakları anayasal norm olarak hukuk sisteminde yer almış; hızlı yargılama kavramı adaletin bir gereksinmesi olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde (md.5 ve 6) ve Anayasamızda (md.141) hükme bağlanmıştır. Ancak, bugün ülkemizde mahkemelerin karşı karşıya bulunduğu iş yükü, mutlaka bir yargılama reformunu zorunlu kılmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi, ortalama 400 gün kadar süren davaların sonuçlanması, önemli ve maliyeti yüksek davalarda yıllarca hatta on yıllarca devam etmektedir. Unutulmamalıdır ki, “geciken adalet, adalet değildir”. Kaldı ki “kaliteli ve hızlı yargının olmadığı, hukuk sisteminin uluslararası sisteme uyum sağlayamadığı ülkelere yabancı yatırımcı gelmediği gibi, yerli yatırımcılar da o ülkeden kaçmaktadır”²⁹. Gelen yabancı yatırımcılar ise uluslararası tahkim mekanizmalarını şart koşmakta; aksi halde bunu maliyetleri arttırıcı bir unsur kabul etmektedirler. Bu konuda “yargılama diyalektiği saklı tutularak”, sisteme dinamik bir denge sağlamak üzere “temiz eller” (mani pulit) operasyonu için yargıya hız kazandıracak “hızlı ellere” ve iş yoğunluğunu azaltıcı alternatif usullere gereksinim olduğu açıktır³⁰.

Bu amaçla, özellikle geçtiğimiz dönemde yargının hızlı işlemlerini sağlayacak özel bir tebligat yasasının çıkarılması yanında, uygulamada en çok aksamanın görüldüğü tebligatı yapacak kişilerin eğitimi de önem taşımaktadır. Ayrıca bu hıza ulaşacak önlemlerin alınmasında çok önemli görevler ifa eden “umumi zabıtan” (emniyet güçlerinden) farklı bir “adli zabıta” (yargı kolluk gücü) teşkilatının acilen kurulması çok önem arz etmektedir. Bunun gibi, avukatlara tanınacak “delil toplama” yetkisi ile desteklenecek bu önlemler, belirli bir deneyim kazanmış tüm hukuk büroları ile avukatlara da noterler gibi vekâletname, sözleşme, vasiyetname, vb, hazırlama ve taraflar arasında hazırlanmış sözleşmeleri onaylama yetkisi verilmeli, vatandaşların avukat tutmasını kolaylaştıracak bir “hukuk sigortasının” hayata geçirilmesi sağlanmalıdır.³¹

Öte yandan, ülkemizde yıl içinde açılan davaların ortalama %27’si “ha-

29 Y. TÖRÜNER, Hukuk Reformu, SABAH Gazetesi, 12.09.2002, s. 9.

30 M.T. YÜCEL s. 1.

31 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: S. ÜSTÜNDAĞ, Yargı Organlarının Sorunları Ve Çözüm Yolları, İstanbul Barosu Dergisi, S. 5, Mayıs-Ağustos 1974; H.ÖZDEMİR, Medeni Yargılama Hukukunda Yargının Hızlandırılmasına İlişkin Tedbir ve Müesseseler, İstanbul Barosu Dergisi, S. 2, Haziran 1988, s. 330-357.

sımsız dava" olup, bu tür davalar için ayrı bir "çekişmesiz yargı" usulü olmadığından, bu tür işler de mahkemelerde bir dava olarak görülmektedir. Almanya ve Avusturya'da olduğu gibi, bu işlere özgü ayrı bir yargılama usulünün kabul edilmesi daha Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1985-1989) ilke olarak benimsenmiş ve 1986 yılı Programında da bir tedbir olarak yer aldığı halde hala gerçekleştirilememiştir. Gerçi son olarak yapılan bazı değişikliklerle bu konuda bazı adımlar atılmıştır. Ancak, yetersizdir. Bu ilke gerçekleştirildiği takdirde çekişmesiz yargı işleri dava olmaktan çıkacak, bunun sonucu toplam dava sayısı azalacağı gibi, bu gibi çekişmesiz yargı işleri daha basit ve çabuk şekilde sonuçlandırılabilir. Nitekim, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin R(86) 12 sayılı Mahkemelerdeki Aşırı İş Yükünün Önlenmesi/Azaltılması Hakkında Tavsiye Kararı da "hakimlere verilen yargı dışı işlerin arttırılmayıp bu işlerin başka kişi veya makamlara devri ile tedricen azaltılmasını" önermektedir.³² Bu anlamda, adli nitelikte olmayan işlerden kamu düzenini doğrudan ilgilendirmeyen ve bir hakkın korunmasına yönelik olmayan bazı işlerin diğer kurumlara (örneğin noterlere), bazılarının da yardımcı adli personele bırakılması sağlanabilir³³. Kuşkusuz bu alternatif usul ve yöntemler isteğe bağlı olmalı ve sonradan normal mahkemelere itiraz hakkını engellememelidir.

Bundan başka, yargı sürecini etkileyen önemli sorunlardan biri de bilirkişiliktir. Kural olarak yargı hakkı hakim tarafından kullanılmakta ise de, yargı kültürümüze mal olan bilirkişi uygulaması bu hakkın bilirkişi tarafından kullanılıp kullanılmadığını sürekli tartışma konusu yapmaktadır. Esasen, görülmekte olan bir davada özel bilgi ve uzmanlık gerektiren sorunların çözümü için yargıç, o konunun uzmanı kişilerden oy ve görüşünün alınmasına karar verebilmektedir. Ne var ki, hakimlik mesleğinin gerektirdiği genel hukuki bilgi ile çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişi dinlenemez (HMK md. 266, 268). Uygulama bu normatif eksen üzerine oturtulmadığı için, hemen her dava bilirkişiye havale edilmekte, verilen raporlar da çoğu zaman tartışılmadan karar olarak açıklanmaktadır.

Kamuoyunda "bilirkişi saltanatı" olarak bilinen bu uygulamanın başlıca nedeni, özellikle büyük şehirlerde görev yapan yargıçların iş yükü stresi olmaktadır. Gereksiz yere bilirkişi incelemesi yaptırılması ise, hem hakkın alınmasını geciktirmekte hem de taraflara yargılama gideri yüklemektedir. Kaldı ki, bilirkişi seçimi ve bilirkişi raporu yazımı, özen gösterilmesi gereken hususlardandır. Rapor verilme süresi de yargıç tarafından be-

32 M. T. YÜCEL, s. 95.

33 M. YURDAGÜL, Adalet Hizmetlerinde Noterlerin Görevleri Ne Olmalıdır ? Türkiye Noterler Birliği Hukuk Dergisi, 18.08.1995, S. 87, s. 54-63.

lirlenmekle birlikte (en çok üç ay, HMK md. 274/1),uygulamada buna uyulmadığı ve sonuçta üç, dört ay ve hatta bir yıla kadar çıkan sürelerde rapor verildiği görülmektedir. Bu nedenle, yargılama sürecini olumsuz etkileyen bilirkişi seçimi için Adalet Komisyonlarınca hazırlanan bilirkişi listelerinden, raporunu süresi içinde vermeyen bilirkişilerin geçici süreyle listeden çıkarılmasını öngören bir düzenlemenin yapılması zorunlu görülmektedir. Kuşkusuz, listelerde bilgisine başvurulacak uzmanlık dalında bilirkişi bulunmaması durumunda, liste dışında mahkemelerin bilirkişi belirleme hakkı saklı tutulmalıdır³⁴ (HMK md.268/2;274/2).

Ülkemizdeki iş yükünü ve dava sürelerini olumsuz etkileyen önemli bir unsur da kamu kurum ve tüzel kişilerinin hasım olduğu ve hasım gösterildiği davalardır. 1994 yılı Adalet Bakanlığı istatistiklerine göre, kamunun davacı ve davalı olarak hasım olduğu tüm hukuk davalarındaki oranı sırasıyla %9.76 (97.147) ve %16.14 (202.157) olmuştur. Bunlardan karayollarınca istimlak edilen arsa bedellerinin zamanında ödenmemesi nedeniyle açılan dava sayısı oldukça kabarıktır. Bu anlamda, 1998 yılında Ankara Asliye Hukuk Mahkemelerinden üçünde kesinleşmiş istimlak davalarından 40 tanesi üzerinde yapılan incelemede, idarece saptanan istimlak bedellerinin gerçek değerinin %3.4 oranında olduğu görülmüştür³⁵.

Mahkemelerin yükünü önemli ölçüde olumsuz etkileyen bu davaların nedeni, bu kurumlardaki görevlilerin gereksiz yere dava açmaya zorlanmasıdır. Özellikle hazine avukatının bulunmadığı il ve ilçelerde genel bütçeye dahil dairelerin dava ve icra işleri “daire amirleri” tarafından takip edildiğinden (4353 sk. md.18/3), profesyonel bir takip ve nitelik arz eden yargılamanın her safhasında daire amirleri, beliren her tereddüt ve sıkıntının giderilmesinde sık sık yazışmalara başvurmakta, yazışmalarındaki gecikmeler nedeniyle artan mehil isteme talepleri davalarda yavaşlamaya ve gecikmelere sebebiyet vermektedir. Gerçekte yönetim iyi çalışsa, kişilerin haklı talepleri kabul edilse, gereksiz ve haksız yere dava açılmasa, uzlaşma yapma sınırları yükseltirse, yukarıdaki oranlar önemli ölçülerde azalacağından mahkemelerin ve Yargıtay’ın yükü de hisseditir ölçüde azalma gösterecektir. Üstelik, kamu kurum ve tüzel kişilerinin hukuk mahkemelerindeki kamusal imajını yıpratın bu görünümü sona erecek, Devletin güvenilirliği ve etkinliği artacaktır.³⁶

34 R. ARSLAN, Bilirkişilik Uygulaması ve Bu Uygulamaya Yargıtay’ın Etkisi, Yargıtay Dergisi, C. S. 1-4, Ocak-Ekim 1989, S. 156-183); S. TAŞPINAR, Bilirkişilik, Yeni Adalet Hukuk Dergisi, Y.5, Nisan-Mayıs-Haziran 1994, s. 31; M.T.YÜCEL, s. 96-97.

35 M.T.YÜCEL, s. 82-83; Ayrıca Bkz: N. Doğru, Otoyolda Ezilen Adalet, Sabah, 07.04.1995, s. 7.

36 Bu Konuda “ Dört Buçuk Yılda Bitirilen Bir Kamulaştırma Bedelinin Arttırılması Davasının Dört Buçuk Ayda Sonuçlandırılmasını Sağlayıcı Bir Sistem Önerisi İçin Bkz: S. TAŞPINAR, Demokratikleşme ve Yargı Reformu, Adalet Bakanlığı, C.2, Ankara, 1994, s. 353.

2- Kara Para Aklanmasının Önüne Geçilmesine Yönelik Sorunlar

Kara paranın küresel bir olgu olarak varlık göstermesi nedeniyle, kara paranın önlenmesine yönelik uluslararası nitelikte yapılan çalışmalar Tavsiye Kararları, Bildiriler, Sözleşmeler ve Avrupa Birliği Direktifleri şeklinde kendisini göstermektedir³⁷. Günümüz dünyasında çok önemli bir sektör olarak görülen uyuşturucu madde, ilaç ve silah kaçakçılığı, hileli iflas, hırsızlık, zimmete para geçirme, çocuk kaçırma, kumar ve kadın ticareti gibi olgular, bu sektörün terörle bağlantısı ötesinde teröristler arasında yarattığı uluslararası dayanışmalar, sektörde elde edilen kayıt dışı (kara) paranın olağanüstü hacmi karşısında suç örgütlerince aklanması zarureti, üstelik yolsuzluklarda payı olması ötesinde suç örgütlerinin yolsuzlukların körükleyicisi olarak engellenemeyen boyutları³⁸, kuşkusuz her seferinde yargılama prosedüründe konuya ilişkin önemli güçlükler yaratabilmektedir.

Çünkü, yasa dışı yollardan elde edilen kazançlar hep nakit olarak gerçekleştirilir. Nakit para "hamiline yazılı" olduğu için kaynağı ve kullanıcısının kimliği belli olmaz. Buna karşılık, kredi kartları, banka mektupları, kredi mektupları ve diğer para ile ilgili değerli kâğıtlar "nama yazılı" olduğu ve daha ilk etapta tarafların kimliğini ortaya çıkardığından kullanılmaz. Zira, para ile ilgili devredilebilir kâğıtlar üzerinde bulunan "nama yazılı" imzalar ve aynı zamanda hesap numaraları, alış verişte bulunan tarafların kimliğini ortaya çıkaracağı gibi, bu nedenle bir soruşturmacı için doküman ve hesapların soruşturmasında ve iz sürülmesinde çok önemli bir yoldur. Para yerine geçen değerli kâğıtların kullanıldığı durumlarda alıcının bu kâğıtları elden çıkarma zorunluluğu bulunduğu halde, nakit para kullanılan işlerde böyle bir zorunluluk bulunmaz.³⁹

Bu nedenle, gelişmiş ülkeler kendi ülkelerinde kara paranın aklanmasını önlemek amacıyla, suçun büyüğünden başlayarak küçüğüne doğru evrensel denetim mekanizmaları kurmaya başlamıştır. Ekonomileri nama yazılıdır ve nakit paradan ziyade kredi kartı ile ödeme esastır. Delillerin sağlam ve kolay erişilebilir olmasını sağlamak için de Avrupa Birliğinde 20.000 \$ muadili parayı bankalara yatıranlar hakkında polise durumu yazılı olarak bildirme zorunluluğu getirilmiştir. Kaynağı belli olmayan paranın tahkikatı polis tarafından gerçekleştirilir ve yasa dışı yollardan (kaçakçılık, uyuşturucu ticareti, rüşvet, vb. haksız kazançlar) elde edil-

37 Geniş bilgi için bkz.:O. ALTUĞ, Kayıt Dışı Ekonomi, İstanbul, 1999, s. 125-126.

38 U. MUMCU, Bunlar Bir Zincirin Halkalarıdır, Cumhuriyet, 07.05.1991.

39 O. ALTUĞ, s. 135, 153.

diği tespit edilen paraya el konularak hazineye gelir kaydedilir. ABD de bankalar, 10.000 \$ ve daha fazla para yatıran müşterilerini belirli bir süre içinde ilgili makamlara (kambyo, vergi idaresi, polis) bildirmek zorundadır. Kaynağı ispat edilemeyen her paraya Devletin el koyduğu ABD'nde, paranın kaynağının belirli bir zaman dilimi içinde ispat edilmesi şartıyla hak sahibine iade edilmesi öngörülmüştür.⁴⁰

Görüldüğü gibi, hangi ülkede olursa olsun, sadece yasa çıkarmak sorunu çözmektedir. Tıpkı yasaların vergi toplayamaması, rüşvet veya işkenceyi önleyememesi, kaçakçılığı caydırabilmesi gibi... Etkinlik sistemiyle ilgili olup, ülkemizde bugünkü "hamiline yazılı" ekonomiden "nama yazılı" ekonomiye geçmeden kara paranın aklanma sürecini kontrol etmenin son derece güç olacağı anlaşılmaktadır. Bunun yanında, yasaların etkinliği için halkın destek ve işbirliği (bilinçlenme ve kültür yaratılması) ne derece önemli ise, kurumsallaşmak (kuruluş ve işleyiş açısından etkinlik ve kalitenin sağlanması) da o derece önemlidir. Savcılar, suçlar hakkında yapılacak bütün kovuşturmalarda orkestra şefi konumunda olup; kolluk güçleri ve gerektiğinde bilirkişilerin katkısı ile sanıklara ilişkin leh ve aleyhteki delilleri toplamak, soruşturma yapabilmek için bütün devlet memurlarından her türlü bilgiyi istemek ve yeterli delil topladığında kamu davası açmak zorundadır.

Ancak, oldukça karmaşık bir nitelik gösteren "ekonomik suçların" artış gösterdiği ülkelerde (Japonya, Belçika ve Almanya) mali konularda uzmanlaşmış kişilerin savcılıklarda çalıştırıldığına veya savcıların uzmanlaştırıldığına tanık olunmakta, ekonomik suçlar ekip olarak kovuşturulmaktadır. Ülkemizde kurulan Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı ile Mali Suçlarla Mücadele Koordinasyon Kurulu da tıpkı Mali Suçlar Araştırma Kurulu Hesap Uzmanları Kurulu gibi Maliye Bakanlığına bağlı olarak çalışan ve ekonomik suç araştırması yaparak savcılara yardımcı olan kuruluşlardır.⁴¹ Ayrıca Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) 1987 Yılı Programında da "ekonomik suçların yoğunluk gösterdiği Ağır Ceza Merkezlerindeki Cumhuriyet Savcılarının işletme ve ekonomi ihtisas alanlarında özel bir eğitime tabi tutulması" bir tedbir olarak öngörülmüştür.

Bu tedbirlerin yerindeliğini tartışmamakla birlikte, kurulların bağlı olacağı bakanlığın Maliye Bakanlığı yerine Adalet bakanlığı olması çok daha yerinde olurdu. İşin doğası ve rasyonelliğinin bunu gerektirdiğine kuşku yoktur. Böylece, Kurul üyelerinin "hakim teminatı" altında her türlü si-

40 O. ALTUĞ, s. 138.

41 O. ALTUĞ, s. 152; M.T. YÜCEL, s. 77.

yasi ve sosyal baskıdan azade çalışması sağlanmış olacağı gibi, ülkemizde kurumlar arası gizli veya açık çatışma yaratacak yapay düzenlemelerden de kaçınılmış olurdu. Nitekim, içinde tek bir kriminoloğa yer vermeyen 21 kişilik Mali Suçlarla Mücadele Koordinasyon Kurulu, "Cumhuriyet Savcıları veya Cumhuriyet Savcıları adına zabıta makamlarınca intikal ettirilen konuları incelemek ve bu makamların kara paranın aklanması suçunun tespitine ilişkin taleplerini yerine getirmek" gibi "ceza adaletinin üniterliği" ilkesini ihlal eden görevlerle donatılmış, kara paraya özgü yeni bir soruşturma makamı ve merkezi yaratılmıştır.

Üstelik, Koordinasyon Kurulu Başkanlığınca yürütülen ve altı ayrı grupta bulunan personel (maliye müfettişleri, hesap uzmanları, gelirler kontrolörleri, Bankalar yeminli murakıpları, Hazine kontrolörleri ve Sermeye Piyasası Kurulu uzmanları) tarafından yerine getirilen "inceleme" görevi, Başkanın talebi üzerine yapılan ilgili birim amirinin teklifinin Bakan onayına sunulmasıyla gerçekleşmektedir. Buradaki kırtasiyecilik bile soruşturmaların kısa sürede tamamlanmasının ne kadar zor olduğunu, kamuoyunu ve tarafları bıktıran soruşturmaların neden uzadığının en güzel yanıtı olabilecektir: Belli bir suç ihbarı üzerine Savcılıkça ciddi belirti görülmesi üzerine araştırma ve inceleme isteminin Başkanlığa intikali, Başkanlıkça yapılacak görevlendirme için ilgili birime tevdi, araştırma yapacak uzmanın belirlenmesi, Bakandan onay alınması... Bütün bu işlemler için geçecek süreler bir yana, bu süreler içinde "gizli" yürütülmesi gereken araştırmanın ne derece sağlıklı yürütülebileceği, kara para takibinde izlenen bu usulle ne derece etkin olunabileceği her zaman ciddi olarak sorgulanabilecektir kanısındayız⁴².

3- Yolsuzlukların Önlenmesine Yönelik Sorunlar

Uluslararası "Transparency International" (Uluslararası Saydamlık Örgütü) yolsuzluğu, "kamu görevinin özel çıkar sağlama amacıyla istismarı" olarak tanımlamaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerinde yolsuzluğun önlenmesi için sivil toplum, iş dünyası, akademi ve hükümet çevreleriyle işbirliği halinde programlar yürüten bu Örgüt, yayınladığı "1998 Dünya Yolsuzluk Algılamaları Endeksi"nde Türkiye'ye 10 üzerinden 3.4 puan vermiştir. Bu puanla Türkiye, yolsuzluğun "en az" olduğuna inanılan ülkeden "en çok" olduğuna inanılan ülkeye doğru yapılan sıralamada, 102 ülke arasında 54 üncü olmuştur⁴³. Daha önce de değinildiği gibi, aynı Örgütün 2002 yılı yolsuzluk sıralaması sonuçlarında, Türkiye 54'üncülükten

42 Aynı görüş için krş: M.T. YÜCEL, s. 177 vd.

43 Milliyet, 07.12.1998, Y. ÇONGAR, s. 11

64'üncülüğe düşmüştür⁴⁴. 2007 yılında yapılan sıralamada 64. Türkiye'nin 64. sırayı kimseye kaptırmadığı anlaşılıyor⁴⁵. 1996 yılında IMF'nin yaptığı yolsuzluk sıralamasında ise, Türkiye 22. sıradaydı⁴⁶. Geçtiğimiz yıllarda hükümette görev alan bakanlara kadar uzanan ve savcıların fezlekelerine giren yolsuzluk iddialarına bakılacak olursa, sıralamadaki yerimizin git-tikçe çok daha kötüleşmesini anlamak güç değildir kanısındayız.

Ülkemizde yolsuzluk, Devletin her kurumu ile hükümetin her kademesinde taşınır ve taşınmaz mal ve hizmet alımına ilişkin satışlarda söz konusu olmakta; kamu harcamalarının önemli bir miktarını oluşturan ve kamu çalışanlarının bireysel kontrolünde olan kamu ihale ve alımları, yolsuzlukla mücadelede ana hedef olmaktadır. Özellikle 2003-2015 yılları arasında 164 defa (13 yılda ortalama 12.6 defa, bu da hemen hemen ayda bir) değişikliğe uğratarak "ihaleye çıkmadan" doğrudan elden verilen işlerin "istisnaları" çoğaltılan Devlet İhale Kanunu, devlet ciddiyeti ile hiç ama hiç bağdaşmadığı gibi, "dokunulmazlık" zırhının kullanıldığı ülkemizde kamudaki "yolsuzluk" iddialarının ve kuşkularının da kamuoyunda artmasına sebep olmaktadır⁴⁷. Kuşkusuz, kamudaki yolsuzluklar proje bedellerinin yükselmesine, standart dışı performanslara, bedel etkinlik ilişkisinden yoksun gereksiz projelerin seçimi ve inşasına neden olmaktadır.⁴⁸ Ama daha önemlisi, yoğunlaşan yolsuzlukların ahlaki değer ve standartları dışlaması yanında⁴⁹, son olarak son zamanlarda (17-25 Aralık) konuyla ilgili davalarda genellikle delillerin yeterli olmamasına dayanan "tutuksuz yargılamalar" ve "beraatlar" ile "siyasi aklamalar" başta adalet duygusu olmak üzere, her türlü kamu hizmeti ile demokratik kurumlara karşı vatandaş güveninin yitirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle, gerek ahlaki gerekse kamu düzeni açısından çok önemli olan ve sonuçta toplumsal kirlenme ve demokrasi erozyonu doğuracak yolsuzluklarla mücadelede, hem pedagojik anlamda caydırıcı ve önleyici (cezalandırıcı) önlemlerin hem de delil toplamayı kolaylaştırıcı yasal düzenlemelerin yapılması, son yıllarda hukuk devletinin etkin kılınması gereken öncelikli alanları arasındadır. Kuşku yok ki, "hukuk sisteminin güçlülüğü ile yolsuzluk arasında direkt bir ilişki vardır. Hukuksal alt yapısı güçlü sanayileşmiş ve sanayileşme yolundaki ülkelerde

44 Milliyet, 29.08.2002, D. SAZAK, S. 19

45 <http://www.tumgazeteler.com>

46 O. ALTUĞ, s. 171 vd.

47 Bakz: F. DEMİR, İhale Kanunu Değişiklikleri ve Devlet Ciddiyeti, 05.03.2006 ve 04.01.2009 tarihli GÖZLEM Gazeteleri, KOBİ Haber Eki, s. 8

48 O. ALTUĞ, s. 175-185

49 M.T. YÜCEL, s. 73

yolsuzluk oranı düşük kalırken, hukuk sistemindeki sorunları çözememiş olan ülkelerde (Singapur hariç) yolsuzlukların engellenemediği görülmektedir⁵⁰.

Bu amaçla, kamu alımlarındaki yolsuzluklara karşı etkili bir icraata yönelik hukuk sisteminin, öncelikle uzun süreli bir stratejinin ana unsurları olan “önleme” ve eğitim içerikli “halkın bilinçlendirilmesine” yer vermesi gerekmektedir. Bu anlamda, aşağıda da görüleceği gibi, basın özgürlüğü ile sivil toplumu geliştirecek örgütlenme özgürlüğünün sağlanması ve güvence altına alınması, özellikle de Devletin ekonomi içindeki ağırlığının küçültülmesi hem yolsuzlukların önlenmesine hem de halkın bilinçlenmesine katkıda bulunacaktır. Bunun yanında, yeterince ücret alan personelin yolsuzluklara karşı yeterince korunabildiğini tecrübeler gösterdiği gibi, kararların birden fazla kişiler tarafından alınarak paylaşılması, kritik görevlerdeki personelin rotasyona tabi tutulması, yüksek görevlerdeki personelin periyodik olarak mal bildiriminde bulunması ve bu bilgilerin doğruluğunun hemen soruşturulmaya başlanması, isabetli olarak etkin caydırıcı önlemler arasında gösterilmektedir.⁵¹

Önleyici ve özellikle caydırıcı nitelikteki bu önlemler yanında, kamuda mal ve hizmet alım usullerinin adil, tarafsız, saydam ve etkili olması; bu usullerin yolsuzlukları olabildiğince zorlaştırması, yolsuzluğun yapılması halinde de tespitinin (delillerinin elde edilmesinin) kolay olması gerekmektedir. Bu amaçla “**ihalenin yapılması sırasında**” alınacak önlemler ve yasal düzenlemeler içinde özellikle şu hususlara dikkat edilmelidir:

- Şartnameler belirgin, net, elde edilebilir ve fakat ayrımcı nitelikte olmamalıdır.
- Karara egemen olan ölçütler nesnel olmalı ve takdir marjı en aza indirilmelidir.
- İhaleler kamuya açık olmalı; en azından kamu yetkilileri ile ihaleye girenler (ilgili kişi ve kuruluş temsilcileri ile tüketici veya mesleki kuruluşlar) ve medya da katılmalıdır.
- İhalenin bağlanmasına bir kişi yerine kolektif ve bağımsız çalışan, yönetim ve özel sektörün gereksiz müdahalesinden uzak komisyonlarca karar verilmelidir.

50 M.T.YÜCEL, s. 76.

51 M.T.YÜCEL, s. 74.

- Sözleşmelerin tabiatı gereği (güvenlik veya savunma harcamaları gibi), serbest rekabet ve aleniyet mümkün olmadığında, yolsuzluğu gidermek üzere alternatif kontrol yöntemleri geliştirilmelidir.
- Kamu alımlarından sorumlu kişiler aldıkları kararın hesabını vermeli-dir.
- Kamu alımlarında takip edilen usulün doğruluğunu gözden geçirmek üzere bağımsız komisyonlar kurulmalı; ihaleye katılanlar ile diğer ilgili kişiler bu komisyona itiraz edebilmelidir.
- Kamu idaresince yeterli iç ve dış denetim ve muhasebe usulleri oluşturularak; denetim ve usullerden sorumlu hizmet birimleri arasında bilgi paylaşımı ve koordinasyon sağlanmalıdır.

“İhalenin yapılmasından sonra”, yolsuzlukla elde edildiği tespit edilen ihalenin ise, başta sözleşmesinin hükümsüzlüğü olmak üzere teminatının yanmasına, doğan zarardan ihaleyi alanın hukuken sorumlu tutulmasına ve yolsuzluğa karışmış şirket ve yöneticilerinin kara listeye alınmasına yer verilerek aşağıdaki önlemler alınmalı ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır:

- Ciddi yolsuzluk suçlarına ilişkin kamu davalarını takip ve suçluların cezalandırmasında etkinliğin en önemli caydırıcı unsur olduğu gözden uzak tutulmaksızın; görevlerini tarafsız ve bağımsız yargı anlayışı içinde gerçekleştiren hakim ve savcıların, aynı zamanda bu tür yolsuzluklarla mücadele için hizmet içi eğitimden geçirilmeleri ve bu amaca ulaşmak üzere yeterli vasıta ve kaynağa sahip olmaları gerekmektedir.
- Yolsuzlukta illegal olarak yer alan kişilerin sessiz kalmaları onların müşterek menfaatine olabileceğinden, delil toplanmasını kolaylaştırıcı ve halktan bilgi akışını sağlayıcı nitelikte birtakım hükümler ile özel soruşturma vasıtalarına (mahkeme kararıyla telefon dinleme, video görüntüsü alma, ses alıcı cihaz yerleştirme, vb) başvurma imkanının yasal düzenlemeye kavuşturulması gerekmektedir.
- Tanıklar ile adli makamlarla işbirliği içinde bulunan diğer kişilerin korunması için uygun tedbirleri içeren yasal düzenleme, parasal kaynaklarla desteklenmelidir.
- Yolsuzlukla itham edilen kişilerden, soruşturmaya yardımcı olarak suçun önlenmesine veya açığa çıkmasına katkıda bulunan kişilere, ceza yaptırımında yeterli ve özel indirimler sağlanmalıdır.

- Rüşvet gibi geleneksel suç türleri, çağdaş yolsuzluk türlerinin bazılarının kovuşturulmasına imkan vermediğinden, “yabancılara rüşvet verilmesi”, “mahrem bilgilerin kullanılması”, “resmi makam ve gücün kişisel zenginleşme için kullanılması”, “kamu görevlilerinin hediye araması ve alması” gibi yeni suç türlerine uygun cezalar düzenlenmelidir.
- Ciddi yolsuzluk suçlarında “hürriyeti bağlayıcı cezalar” ağırlaştırılmalı, bunun yanında yolsuzlukla elde edilen mal ve değerler müsadere edilmeli, bu tür davalarda ispat külfeti ters çevrilmelidir.
- Başta bankalar ve finans kuruluşlarına sorumluluklar getirilmeli; kamu alımlarında tespit edilen yolsuzluklarla etkin mücadele için şirketler ile diğer gerçek ve tüzel kişilerin hukuki ve cezai sorumluluğuna gidilmelidir.
- Bazı ülkelerde kamu alımlarında görülen yolsuzluklarda organize suç örgütlerinin rüşvet, tehdit ve diğer suçlarda rol almasındaki artış karşısında özel eylem stratejisi geliştirilmelidir.
- Mali yasalarda yolsuzluklar için yapılan harcamalara vergi indirimi tanınmamalı; vergi cenneti ülkelerdeki vitrin şirketler veya kişilere yapılan ödemeler, kayıtlarda kimlik belirgin olmadıkça kuşkulu görülmelidir.
- Kamu alımlarındaki yolsuzlukların ekseriya siyasi partiler ve seçim kampanyalarının yasa dışı finansmanı ile ilişkili olduğu tecrübelerle sabit olduğundan; kamu kaynaklarının ciddi şekilde israfına ve demokratik kurumların işleyişinin zafiyete uğramasına yol açan bu duruma son verilmeli, aşağıda ilgili bölümde siyasi parti harcamalarının denetlenmesine ilişkin önerdiğimiz hükümler Siyasi Partiler Kanununda yer almalıdır.
- Nihayet, parlamento üyeleri ile hükümet ve üst düzey kamu görevlilerinin “dokunulmazlıkları” görevlerinin gerektirdiği seviyeye indirgenmeli; aşağıda açıklandığı gibi, bu statünün bir imtiyaz olarak kullanılmasına imkan tanınmamalıdır.⁵²

52 Benzer görüşler için bkz: M.T.YÜCEL, s. 75

6098 SAYILI TBK HÜKÜMLERİNE GÖRE BELİRLİ VE BELİRSİZ SÜRELİ KİRA SÖZLEŞMELERİNİN SONA ERMESİ

*Prof. Dr. Jur. İbrahim KAPLAN**

I. GENEL OLARAK KİRA SÖZLEŞMESİNİN SONA ERME SEBEPLERİ

1. Belirli Süreli Kira İlişkisi

TBK 327 hükmünce, açık veya örtülü biçimde sözleşmede kira süresi belirlenmişse , sözleşme bu sürenin bitiminde fesih beyanına gerek olmaksızın kendiliğinden sona erer.

2. Belirsiz Süreli Kira İlişkisi

Belirli süreli olarak kurulmuş kira ilişkisi TBK 327/II hükmüne göre, taraflar açık bir anlaşma olmaksızın kira ilişkisini sürdürürlerse, sözleşme belirsiz süreli hale gelir. Belirsiz süreli bir kira sözleşmesi TBK 328 hükmüne göre, yasal fesih dönemlerine ve fesih bildirim sürelerine uyulmak üzere feshedilebilir.

* Av. Prof. Dr. Jur. İbrahim KAPLAN, Turgut Özal Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk ve Borçlar Hukuku Öğretim Üyesi, TBK.Adalet Bakanlığı Tasarında (2003-2009) Alt ve Genel Komisyon üyesi

II. KONUT VE ÇATILI İŞYERİ KİRALARINA ÖZGÜ KİRA SÖZLEŞMENİN SONA ERME SEBEPLERİ

1. Kiracı Tarafından Sona Erdirme (TBK 347)
 - a. Belirli süreli konut ve çatılı işyeri kiralalarında kiracı, süre bitiminden 15 gün önce bildirimde bulunarak sözleşmeyi sona erdirebilir. Aksi koşullarda kira sözleşmesi aynı koşullarla bir yıl daha uzatılmış sayılır.
 - b. Belirsiz süreli sözleşmelerde kiracı, her zaman genel hükümlere göre fesih bildirimiyse sözleşmeyi sona erdirebilir.
 - c. Genel hükümlere göre fesih hakkının kullanılabilceği durumlarda, kiracı sözleşmeyi genel hükümlere göre sona erdirebilir.
2. Kiraya Veren Tarafından Sona Erdirme (TBK 347)
 - a. Kiraya veren, sözleşme süresinin bitimine dayanarak on beş gün önceden bildirmek kaydıyla sözleşmeyi sona erdiremez. Ancak, on yıllık uzama süresi sonunda kiraya veren, bu süreyi izleyen her uzama yılının bitiminden en az üç ay önce bildirimde bulunmak koşuluyla, herhangi bir sebep göstermeksizin sözleşmeye son verebilir.
 - b. Belirsiz süreli sözleşmelerde, kiraya veren; genel hükümlere dayanarak 10 yıl geçtikten sonra sözleşmeyi sona erdirebilir.
 - c. Genel hükümlere göre, fesih hakkının kullanılabilceği durumlarda kiraya veren fesih hakkını kullanabilir.

III. TAŞINMAZ , TAŞINIR , KONUT VE ÇATILI İŞYERİ KİRALARINDA FESİH

1. Olağan Fesih
 - a. Kiracı ve kiraya verenin her ikisi için de

Belirsiz süreli kira sözleşmelerinde taraflardan her biri; daha uzun fesih bildirim süresi ve başka fesih dönemi kararlaştırılmış olmadıkça fesih dönemi ve fesih bildirim sürelerine uymak suretiyle sözleşmeyi feshedebilir. (TBK 328/I)

Fesih döneminin hesabında kira sürelerinin başlangıç tarihi esas alınır. Bu esaslara uyulmadan fesih bildiriminde bulunulmuşsa, fesih bildirimi bir sonraki dönem kira döneminde geçerli olur. (TBK 328/II , Art. 266a OR)

b. "Taşınmaz" ve "Taşınır Yapı" Kiralarında

Taraflardan her biri , bir taşınmaza veya taşınır bir yapıya ilişkin kira sözleşmesini yerel adette belirlenen kira döneminin sonu için veya böyle bir adetin bulunmaması durumunda , altı aylık kira döneminin sonu için, üç aylık fesih bildirim süresine uyarak feshedebilir. (TBK 329 , Art. 266k OR)

c. "Taşınır" Kiralarında

Taraflardan her biri, bir taşınıra ilişkin kira sözleşmesini üç gün önceden yapılacak fesih bildirim süresine uyarak her zaman feshedebilir. Kiraya verenin mesleki faaliyeti gereği kiraya verdiği ve kiracının da özel kullanımına yarayan taşınır bir malın kiracısı, kira sözleşmesini üç aylık kira dönemi sonu için en az bir ay önceden yapacağı bir fesih bildirimini ile sona erdirebilir. Bu durumda kiraya verenin, zararın giderilmesini isteme hakkı yoktur. (TBK 330 , Art. 266f OR - Art. 266k OR)

2. Olağanüstü Fesih

- a. TBK 331 ve Art. 266 g-k OR hükümlerine göre; önemli sebeplerin varlığı halinde kira çekilmez hale gelirse her iki taraf da yasal bildirim sürelerine uyarak her zaman sözleşmeyi feshedebilir. Ayrıca TBK 305/ II hükmü de önemli sebeple kiracının fesih hakkını düzenlemektedir.
- b. TBK 332 ve Art. 266k OR hükümlerine göre; kiracının ölümü sonucunda mirasçılar yasal fesih dönemi içinde fesih bildirimini ile sözleşmeyi sona erdirebilirler.
- c. TBK 315 ve Art.257d OR hükümlerine göre; Kiracı , kiralananın tesliminden sonra muaccel olan kira bedelini veya yan giderleri ödeme borcunu ifa etmezse, kiraya veren kiracıya yazılı olarak bir süre verip, bu sürede de ifa etmeme durumunda, sözleşmeyi sona erdireceğini bildirebilir. Kiracıya verilecek süre en az on gün, konut ve çatılı iş yeri kiralalarında ise en az otuz gündür. Bu süre, kiracıya yazılı bildirim yapıldığı tarihi izleyen günden itibaren işlemeye başlar.

3. Bildirimsiz Fesih

- a. Önemli Ayıplar Açısından: İsviçre Borçlar Kanunu 259k maddesinde (Art 259k OR) yer alan düzenlemeye göre; önemli ayıplar, bildirilen süreler içerisinde giderilmezse, kiracının bildirimsiz fesih hakkı mevcuttur. Bu hüküm bizim Borçlar Kanunu' muza alınmamıştır.

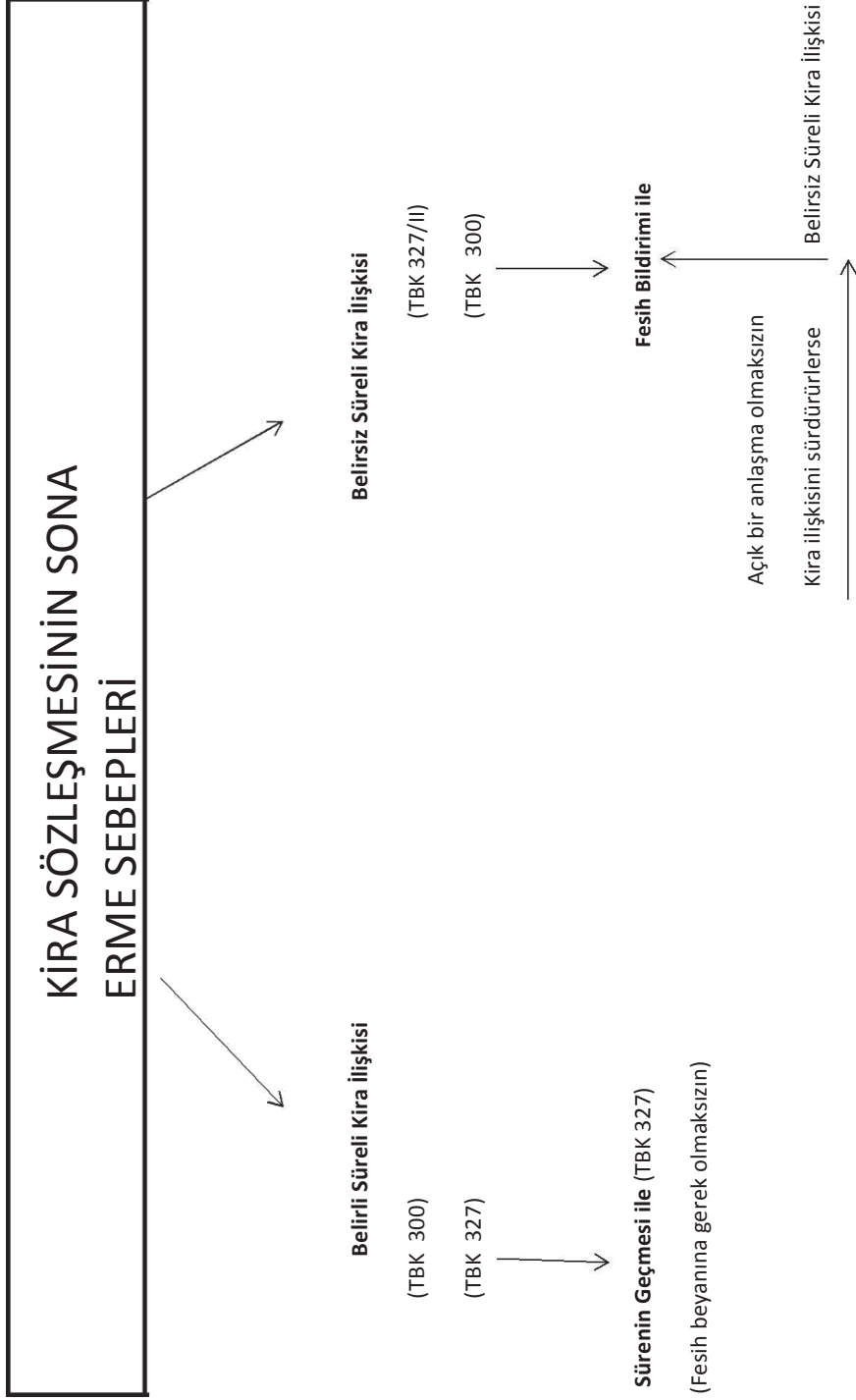
- b. Kiracının özenle kullanma ve komşulara saygı gösterme borcu açısından: Konut ve çatılı işyeri kiralalarında kiracı, kiralananın özenle kullanma ve komşulara saygı gösterme borcunu yerine getirmezse, kendisine otuz günlük bir süre verilir ve bu süre zarfında bu tutumundan uzaklaşması istenir. Eğer hala kiracı bu özensiz tutumlarına devam ediyorsa, kiraya veren sözleşmeyi feshedebilir. Diğer kiralarda ise, derhal yazılı bildirimle feshedebilir. Türk Hukukundaki hükümler, kaynak İsviçre Hukukundaki düzenlemeleri tam manasıyla karşılayamamaktadır. (TBK 316 , Art. 257f OR)
- c. Kiracının İflası Durumunda: Kiraya veren, işleyecek kira bedelleri için güvence (teminat) verilmesini isteyebilir. Kiraya veren, güvence verilmesi için kiracı ve iflas masasına yazılı olarak, uygun bir süre verir. Bu süre içerisinde kendisine güvence verilmezse kiraya veren, sözleşmeyi herhangi bir fesih bildirim süresine uymaksızın hemen feshedebilir. (TBK 332 , Art.266h OR)

IV. TAHLİYE DAVASI (DAVA AÇMAK YOLUYLA KİRACININ TAHLİYESİ SURETİYLE SÖZLEŞMENİN SONA ERMESİ)

- 1. Kiraya Verenden Kaynaklanan Sebeplerden Dolayı Kiraya Verene Tahliye Davası Açma Yetkisi Veren Durumlar
 - a. Kiraya verenin kendisi, eşi, altsoyu veya kanun gereği bakmakla yükümlü olduğu diğer kişiler için konut ve işyeri gereksinimi; kullanma zorunluluğu hasil olduysa kiraya veren tahliye davası açabilir. (TBK 350/I)
 - b. Kiralananın yeniden inşası veya imarı nedeniyle esaslı onarım, genişletilmesi veya değiştirilmesi gerekli ise ve bu işler sırasında kiralananın kullanılması imkansız ise tahliye davası açabilir. (TBK 350/II)
 - aa. Belirli süreli sözleşmelerde süre sonunda tahliye davası açılabilir.
 - bb. Belirsiz süreli sözleşmelerde kiraya ilişkin genel hükümlere göre, fesih dönemine ve fesih bildirim için öngörülen sürelerle uyularak belirlenecek tarihten başlayarak bir ay içinde tahliye davası açılabilir.
 - c. Kiralananın satımından sonra, yeni malikin ilk maddede sayılan gereksinimleri söz konusu olduysa, edinme tarihinden başlayarak bir ay içinde durumu kiracıya yazılı olarak bildirmek koşuluyla, kira sözleş-

leşmesini altı ay sonra açacağı bir davayla sona erdirebilir. Kiralananı sonradan edinen kişi, dilerse gereksinim sebebiyle sözleşmeyi sona erdirmeye hakkın, sözleşme süresinin bitiminden başlayarak bir ay içinde açacağı dava yoluyla da kullanabilir.

2. Kiracıdan Kaynaklanan Sebeplerle Kiraya Veren Tahliye Davası Açmak Yoluyla Sözleşmeyi Sona Erdirmesi (TBK 352)
 - a. Kiracı, kiralananın teslim edilmesinden sonra, kiraya verene karşı, kiralananın belli bir tarihte boşaltmayı yazılı olarak üstlendiği halde (yazılı tahliye taahhüdü) boşaltmamışsa, kiraya veren kira sözleşmesini bu tarihten başlayarak bir ay içinde icraya başvurmak veya dava açmak suretiyle sona erdirebilir.
 - b. Kiracı, bir yıldan kısa süreli kira sözleşmelerinde kira süresi içinde; bir yıl ve daha uzun süreli kira sözleşmelerinde ise bir kira yılı veya bir kira yılını aşan süre içinde kira bedelini ödemediği için, kendisine yazılı olarak iki haklı ihtarında bulunulmasına sebep olmuşsa, kiraya veren, kira süresinin ve bir yıldan uzun süreli kiralarda ihtarların yapıldığı, kira yılının bitiminden başlayarak bir ay içinde, dava yoluyla kira sözleşmesini sona erdirebilir.
 - c. Kiracının veya birlikte yaşadığı eşinin aynı ilçe veya belde belediye sınırları içerisinde oturmaya elverişli bir konutu bulunması durumunda kiraya veren, kira sözleşmesinin kurulması sırasında bunu bilmiyorsa, sözleşmenin bitiminden başlayarak bir ay içinde sözleşmeyi dava yoluyla sona erdirebilir.

TAŞINMAZ, TAŞINIR , KONUT VE ÇATILI İŞYERİ KIRALARINDA FESİH

OLAĞAN FESİH

Kiracı ve Kiraya Verenin her ikisi için de

Belirsiz süreli kira sözleşmelerinde taraflardan herhangi

-Daha uzun **fesih bildirim süresi**

-**Başka fesih dönemi** kararlaştırılmış olmadıkça

Fesih dönemi ve fesih sürelerine uymak suretiyle sözleşmeyi feshedebilirler. (TBK 328/1)

Fesih dönemlerinin hesabında kira sürelerinin başlangıç tarihi esas alınır.

Bu esaslara uyulmadan fesih bildiriminde bulunulmuşsa, fesih bildirimini bir sonraki kira döneminde geçerli olur. (TBK 328/2 , Art. 266a OR)

"Taşınmaz" ve "Taşınır Yapı" Kiralarda

(TBK 329 , Art 266k OR)

Taraflardan her biri, bir taşınmaza veya taşınır bir yapıya ilişkin kira sözleşmesini yerel âdette belirlenen kira döneminin sonu için veya böyle bir âdetin bulunmaması durumunda, altı aylık kira döneminin sonu için, üç aylık fesih bildirim süresine uyarak feshedebilir.

"Taşınır" Kiralarda

(TBK 330 , Art. 266f OR- Art. 266k OR)

Taraflardan her biri, bir taşınır ile ilgili kira sözleşmesini üç gün önceden yapılacak fesih bildirim süresine uyarak her zaman feshedebilir. Kiraya verenin mesleki faaliyeti gereği kiraya verdiği ve kiracının da özel kullanımına yarayan taşınır bir malın kiracısı, kira sözleşmesini, üç aylık kira dönemi sonu için en az bir ay önceden yapacağı bir fesih bildirimle sona erdirebilir. Bu durumda kiraya verenin, zararının giderilmesini isteme hakkı yoktur.

OLAĞANÜSTÜ FESİH

-TBK 331 ve Art. 266 g-k OR

önemli sebeplerin varlığı halinde kira çekilmez hale gelirse her iki tarafın da yasal bildirim sürelerine uyarak **her zaman** sözleşmeyi feshedebileceğini söylemektedir.

-TBK 305/Z de önemli sebeple kiracının fesih hakkı mevcuttur.

-TBK 332- Art. 266 k OR

Kiracının ölümü sonucunda mirasçılar yasal fesih dönemi içinde fesih bildirimini ile sözleşmeyi feshedebilirler.

-TBK 305/Z de önemli sebeple kiracının fesih hakkı mevcuttur.

Kiracı, kiralamanın tesliminden sonra muaccel olan kira bedelini veya yan gideri ödeme borcunu ifa etmezse, kiraya veren kiracıya yazılı olarak bir süre verip, bu sürede de ifa etmeme durumunda, sözleşmeyi feshedeceğini bildirebilir. Kiracıya verilecek süre en az on gün, konut ve çatılı işyeri kiralarda ise en az otuz gündür. Bu süre, kiracıya yazılı bildirim yapıldığı tarihten itibaren başlar

BİLDİRİMSİZ FESİH

Önemli ayıklar, bildirilen süreler içerisinde gösterilmezse, kiracının bildirimsiz fesih hakkı mevcuttur. (Art 259 k OR , bizim kanunumuza alınmamıştır.)

(TBK 316 , Art. 257f OR)

Kiracı, özente kullanma ve konulara saygı gösterme borcunu yerine getirmezse 30 gün süre verir. Eğer hala kiracı bu özentsiz tutumlarına devam ediyorsa kiraya veren sözleşmeyi feshedebilir. (konut ve çatılı iş yerli kiralarda)

Diğer kiralarda, derhal yazılı bildirimle feshedebilir. Türk Hukukundaki hükümler, kaynak İsviçre hukukundaki düzenlemeleri tam karşılamamaktadır.

KONUT VE ÇATILI İŞYERİ KIRALARINA ÖZGÜ SÖZLEŞMENİN SONA ERMESİ

KIRACI TARAFINDAN (TBK 347)

- 1) Belirli süreli konut ve çatılı işyeri kiralarda kiracı, süre bitiminden 15 gün önce bildirimde bulunarak sözleşmeyi sona erdirebilir. Aksi koşullarda kira sözleşmesi aynı koşullarla bir yıl daha uzatılmış sayılır.
- 2) Belirsiz süreli sözleşmelerde kiracı her zaman genel hükümlere göre fesih bildiriyle sözleşmeyi sona erdirebilir.
- 3) Genel hükümlere göre fesih hakkının kullanılacağı durumlar, kiracı sözleşmeyi genel hükümlere göre sona erdirebilir.

KIRAYA VEREN TARAFINDAN (TBK 347)

- 1) Kiraya veren, sözleşme süresinin bitimine dayanarak on beş gün önceden bildirmek kaydıyla sözleşmeyi sona erdiremez. Ancak, on yıllık uzama süresi sonunda kiraya veren, bu süreyi izleyen her uzama yılının bitiminden en az üç ay önce bildirimde bulunmak koşuluyla, herhangi bir sebep göstermeksizin sözleşmeye son verebilir.
- 2) Belirsiz süreli sözleşmelerde, kiraya veren; genel hükümlere dayanarak 10 yıl geçtikten sonra sözleşmeyi sona erdirebilir
- 3) Genel hükümlere göre fesih hakkının kullanılacağı durumlarda kiraya veren fesih hakkını kullanabilir.

**TAHLİYE DAVASI (DAVA AÇMAK YOLUYLA) KİRAÇININ TAHLİYESİ
SURETİYLE SÖZLEŞMENİN SONA ERMESİ**

KİRAYA VERENDEN KAYNAKLANAN SEBEPLER (KİRAYA VERENE TAHLİYE DAVASI AÇMA YETKİSİ VEREN DURUMLAR)

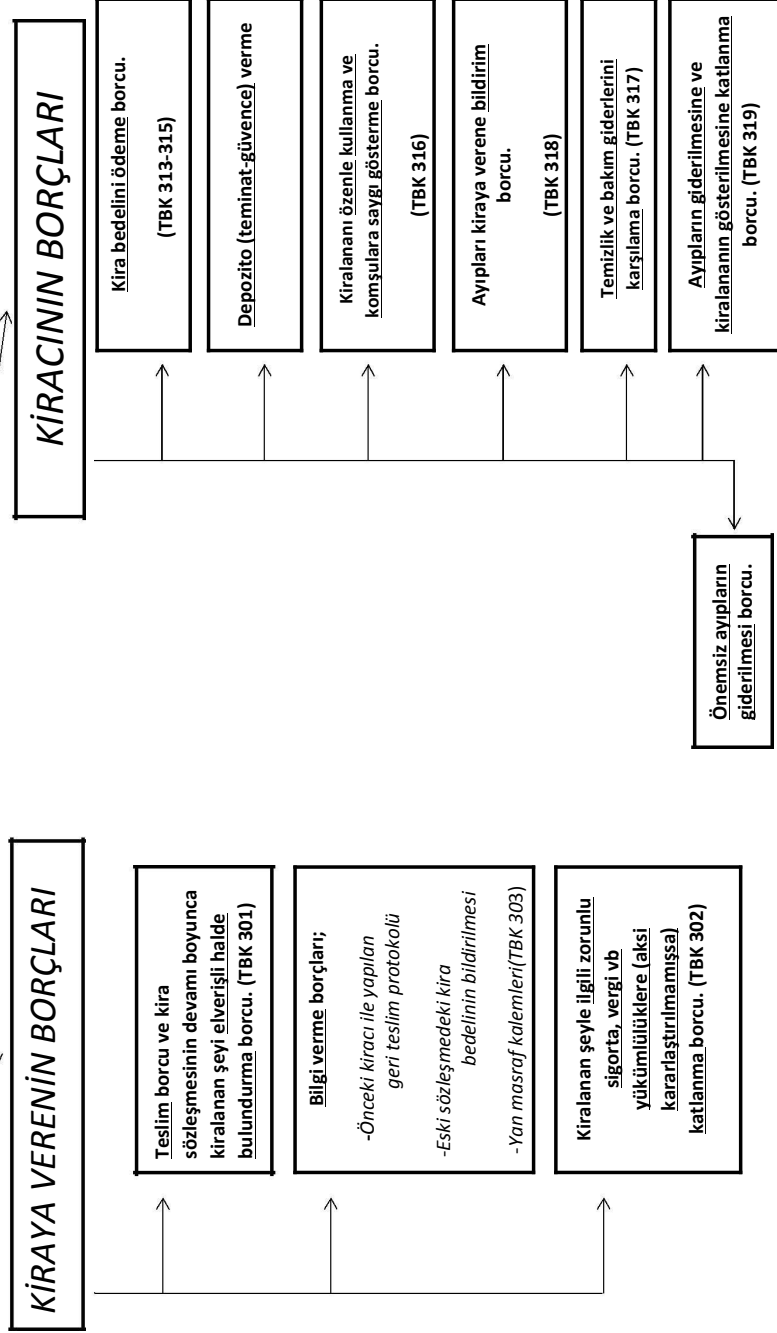
- 1) Kiraya verenin kendisi, eşi, altsoyu, üstsoyu veya kanun gereği bakmakla yükümlü olduğu diğer kişiler için KONUT veya İŞYERİ gereksinimi; kullanma zorunluluğu hasıl olduysa kiraya veren tahliye davası açabilir. (TBK 350/1)
- 2) Kiralananın yeniden inşası veya imarı nedeniyle esaslı onarım, genişletilmesi veya değiştirilmesi gerekli ise ve bu işler sırasında kiralananın kullanılmasi imkansız ise tahliye davası açabilir. (TBK 350/11)
 - a. Belirli süreli sözleşmelerde süre sonunda
 - b. Belirsiz süreli sözleşmelerde kiraya ilişkin genel hükümlere göre, fesih dönemine ve fesih bildirimini için öngörülen sürelerle uyularak belirlenecek tarihten başlayarak 1 ay içinde açılacak DAVA ile
- 3) Kiralananın satımından sonra, yeni malikin ilk maddede sayılan gereksinimleri söz konusu olduysa, edimme tarihinden başlayarak bir ay içinde durumu kiracıya yazılı olarak bildirmek koşuluyla, kira sözleşmesini altı ay sonra açacağı bir davayla sona erdirebilir.

Kiralanayı sonradan edinilen kişi, dilerse gereksinim sebebiyle sözleşmeyi sona erdirmeye hakkını, sözleşme süresinin bitiminden başlayarak bir ay içinde açacağı dava yoluyla da kullanabilir.

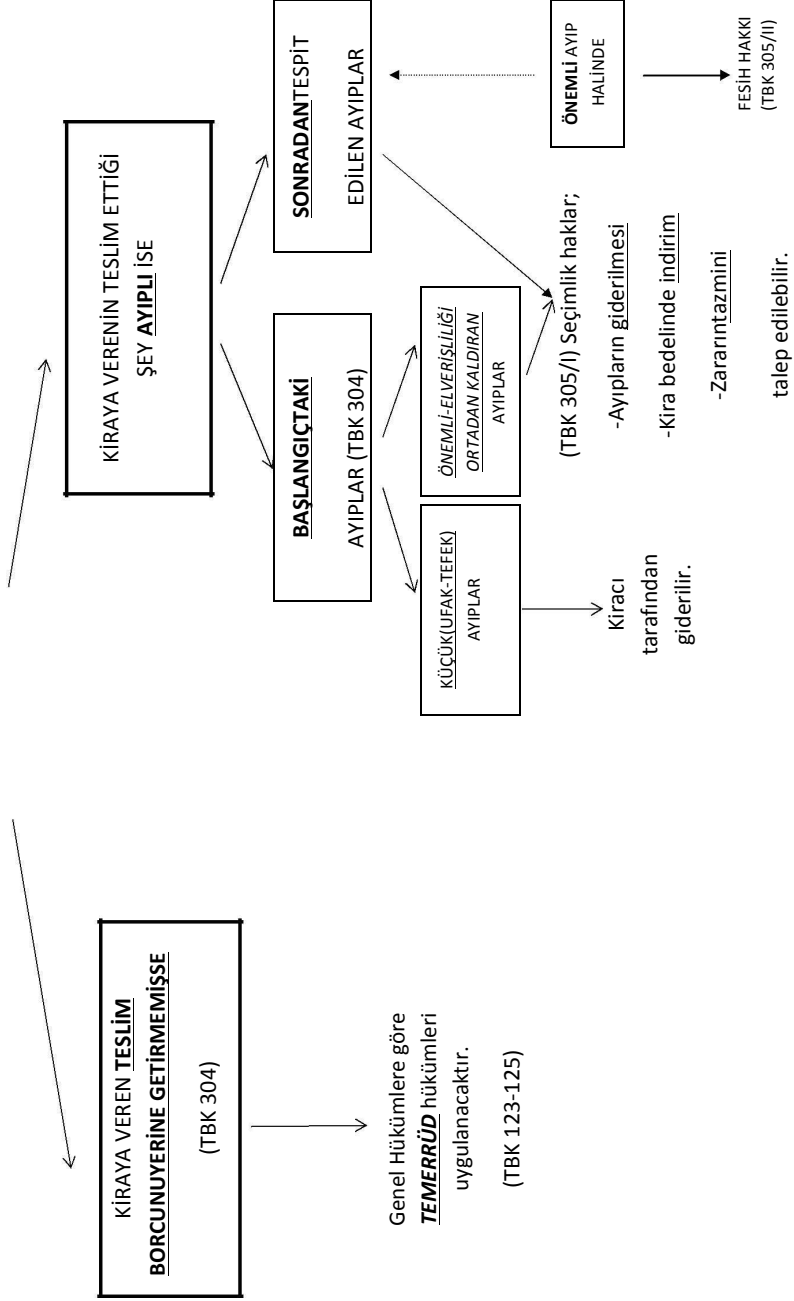
KİRAÇIDAN KAYNAKLANAN SEBEPLERLE KİRAYA VERENİN TAHLİYE DAVASI AÇMAK SURETİYLE SÖZLEŞMEYİ SONA ERDİRMESİ (TBK 352)

- 1) Kiracı, kiralananın teslim edilmesinden sonra, kiraya verene karşı, kiralanamı belli bir tarihte boşaltmayı yazılı olarak üstlendiği hâlide (**yazılı tahliye taahhüdü**) boşaltmamışsa kiraya veren, kira sözleşmesini bu tarihten başlayarak bir ay içinde icraya başurmak veya dava açmak suretiyle sona erdirebilir.
- 2) Kiracı, bir yıldan kısa süreli kira sözleşmelerinde kira süresi içinde; bir yıl ve daha uzun süreli kira sözleşmelerinde ise bir kira yılı veya bir kira yılını aşan süre içinde kira bedelini ödemediği için kendisine **yazılı olarak iki haklı ihtarda** bulunulmasına sebep olmuşsa kiraya veren, kira süresinin ve bir yıldan uzun süreli kiralarda ihtarlarnın yapıldığı kira yılının bitiminden başlayarak bir ay içinde, dava yoluyla kira sözleşmesini sona erdirebilir.
- 3) Kiracının veya birlikte yaşadığı eşinin aynı ilçe veya belde belediye sınırları içinde oturmaya elverişli bir konutu bulunması durumunda kiraya veren, kira sözleşmesinin kurulması sırasında bunu bilmiyorsa, sözleşmenin bitiminden başlayarak bir ay içinde sözleşmeyi dava yoluyla sona erdirebilir.

KİRA SÖZLEŞMESİNDE TARAFLARIN BORÇLARI

KİRAYA VERENİN KİRA SÖZLEŞMESİNE AYKIRI DAVRANIŞLARI

“HÜKÜMETİ YOK ETMEYE VEYA GÖREVLERİNİ ENGELLEMeye TEŞEBBÜS SUÇU”*

*Prof. Dr. Köksal BAYRAKTAR***

Giriş

YTCK. 312. maddesi son yıllarda büyük tartışmalara konu olmuş önemli bir maddedir. Madde şu şekildedir :

“... Cebir ve şiddet kullanarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ortadan kaldırmaya veya görevlerini yapmasını kısmen veya tamamen engellemeye teşebbüs eden kimseye ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verilir.

Bu suçun işlenmesi sırasında başka suçların işlenmesi halinde, ayrıca bu suçlardan dolayı ilgili hükümlere göre cezaya hükmolunur....”

Suç, Türk Ceza Kanununun “Millete ve Devlete Karşı Suçlar ve Son Hükmümler” başlığını taşıyan Dördüncü Kısmının “Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar” başlıklı Beşinci Bölümünde yer almaktadır.

Bilindiği gibi Ceza Kanununun bu kısmında ve bölümlerinde devletin işleyişi, yapısı ile ilgili çok önemli suç biçimleri düzenlenmekte ve devlete doğrudan doğruya bağlı hukuki yararlar korunmaktadır.

* Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi, “Ceza Hukuku Bilimleri ve İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi” tarafından 07.01.2013 tarihinde düzenlenmiş “Anayasal Düzene Karşı Suçlar” konulu konferansın genişletilmiş metnidir.

** Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Usul Hukuku Öğretim Üyesi.

Belirtilen Dördüncü Kısımda devlet yapısının, kurumlarının, kuvvetlerinin korunması öngörülürken, bu kısmın beşinci bölümünde Anayasal düzen korunmaktadır.

TCK. 312. maddesi, Kanunun hazırlık çalışmalarında Hükümetin teklif ettiği Tasarıda yer alan 366. madde şu şekilde idi :

"...Cebir veya tehdit kullanarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ortadan kaldırmaya veya görevlerini yapmasını kısmen veya tamamen engellemeye teşebbüs eden kimseye ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verilir.

Bu suçun işlenmesi sırasında başka suçların işlenmesi halinde, ayrıca bu suçlardan dolayı ilgili hükümlere göre cezaya hükmolunur..."¹.

Madde ile ilgili şu gerekçe ileri sürülmüştü:

"...Madde, Türkiye Devletinin egemenlik unsurunun oluştuğu üç güçten yönetim gücünü temsil eden Hükümetin, Anayasa hükümlerinin müsaade etmediği usullerle ve dolayısıyla Anayasa hükümlerine aykırı olarak ortadan kaldırılmasına veya böyle olmamakla birlikte görevini yapmasını kısmen veya tamamen engellemeye teşebbüs edenleri cezalandırmakta ve bu suretle 363 ve 365 inci maddeler Anayasa düzeninin temel organlarının ortadan kaldırılmasına veya görevlerinin engellenmesine yönelik teşebbüse ait icra hareketlerini tam suç gibi cezalandırmaktadır. Teşebbüsü meydana getirecek hareketlerin ne gibi bir nitelik taşıması gerektiği hususunda 363 üncü maddenin gerekçesine bakılmalıdır....."².

Madde, Adalet Komisyonunun sunduğu Tasarıda şu şekli almıştı:

"...Cebir veya tehdit kullanarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ortadan kaldırmaya veya görevlerini yapmasını kısmen veya tamamen engellemeye teşebbüs eden kimseye ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verilir.

Bu suçun işlenmesi sırasında başka suçların işlenmesi halinde, ayrıca bu suçlardan dolayı ilgili hükümlere göre cezaya hükmolunur....."³.

Madde şu gerekçeye dayanmıştı:

"... Madde metninde, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin egemenlik unsurunun oluştuğu üç güçten yönetim gücünü temsil eden Hükümetin ortadan kaldırılmasına veya böyle olmamakla birlikte görevini yapmasını kısmen veya tamamen en-

1 T.B.M.M., 22. Dönem, S Sayısı, TCK Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/593), (Gerekçe), s. 343.

2 T.B.M.M., Gerekçe, 181.

3 T.B.M.M., Gerekçe, 701.

gellemeye teşebbüs edilmesi ayrı bir suç olarak tanımlanmıştır. Bu suç tanımında da, Anayasa düzeninin temel organlarından biri olan Hükümetin ortadan kaldırılmasına veya görevlerinin engellenmesine yönelik teşebbüse ait icra hareketleri tam suç gibi cezalandırılmaktadır....”⁴.

Bugün yürürlükteki madde ile T.B.M.M. görüşmelerindeki Tasarı arasındaki fark “cebir ve şiddet” yerine “cebir ve tehdit”in bulunması idi. T.B.M.M. görüşmelerinde “cebir veya tehdit” çıkarılarak bunun yerine “cebir ve şiddet” terimleri getirilmişti. Bu değişiklik ile ilgili ileri sürülen gerekçe şöyle idi:

“...Anayasamızda güvence altına alınmış olan ifade ve örgütlenme özgürlüğü kapsamında kullanılan hakların bu suç kapsamında değerlendirilemeyeceğinin daha açık biçimde vurgulanması ve bu bakımdan ortaya çıkabilecek tereddütlerin giderilmesi için böyle bir değişikliğin yapılması gerekli görülmüştür....”⁵.

Bu durumun Türkiye’imizin toplumsal ve hukuki gelişiminde kuşkuyu, geniş yorumlu ortadan kaldırıcı bir özellik taşıdığını belirtmek gerekir. Ayrıca bu değişikliğin örgütlenme, toplantı ve gösteri yürüyüşü ile düşünce ve basın özgürlükleri yönünden yararlı olduğunu belirtmek uygun olacaktır. Çünkü, tehdidin varlığı, maddenin sınırlarını çok genişletecekti.

Maddenin bir benzerinin yer aldığı Fransız Ceza Kanunu 412/1’in ikinci fıkrasında “basit sözlerin, yazıların veya söylevlerin, hiçbir zaman, saldırının icra hareketini meydana getirmeyeceği” belirtilmiştir. Bu durum, tehdidin maddeden çıkarılması yönündeki değişikliğin önemli bir özelliğini oluşturmaktadır.

I) Suçun Genel Özellikleri

1) YTCK. 312. madde ile ETCK. 147. madde arasındaki farklar :

Yeni ve Eski Ceza Kanunları karşılaştırıldığında, 312 ve 147. maddelerde içerik farklılığı **görülmektedir**.

- a) ETCK. 147’de cebir’in hem iskat’ta ve hem de vazife görmede ayrı ayrı belirlenmesine karşı YTCK. 312’de cebir ve şiddet, ortadan kaldırma ve görevi yapmaya engel olma için birlikte kaleme alınmıştır.
- b) ETCK. 147’de cebir tek başına belirtilirken, YTCK.’da cebir ve şiddet birlikte öngörülmüştür.

4 T.B.M.M., Gerekçe, 700.

5 GERÇEKER Hasan, Yorumlu, Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, c. II, s. 3098.

- c) Eski Ceza Kanununun 147. maddesinde vazife görmekten cebren menetmek tamamlanmış bir fiil olarak kabul edilmiş, teşebbüs ayrıca öne çıkarılmamışken, Yeni Ceza Kanunu 312. maddede teşebbüs haline yer verilmiştir.
- d) ETCK. 147. maddede Hükümeti düşüren veya vazifesini ifaya men eden cezalandırılırken, suçun oluşması için maddede sayılmış zarar neticesinin gerçekleşmesi gerekir⁶. Bu yönden ETCK. 147. madde bir zarar suçu olarak nitelendirilmiştir.
- YTCK. 312. maddedeki suç da bir zarar suçudur. Teşebbüsün suçu meydana getirmesi buna tehlike suçu niteliği vermemelidir. Çünkü cebir ve şiddetin oluşturduğu icra hareketi ve teşebbüs de bir zarar meydana getirmektedir⁷.
- e) Bu farklı yönlerin yanı sıra ETCK. 147. maddede iskat'ın ve vazife görmekten cebren men'in teşviki cezalandırılmıştır.
- f) YTCK. 312/2.'de suç işlenirken başka suçların işlenmesi durumunda bunlardan dolayı da ceza verileceği ayrıca belirtilmiştir.

Teknik hukuk yönünden ortaya konulan bu farkların dışında, hukuk uygulaması yönünden önemli bir farklılık saptanabilmektedir. Uygulamada ETCK. 147. madde yönünden yargılama konusu olmuş olaya hiç rastlanmazken ve genellikle 146. maddenin uygulanması ile karşılaşılırken, bugün TCK. 312. maddenin pek çok yargılama örnekleri ile çok karşılaşılmaktadır. Türkiye'de son on yılda hep tartışma konusu olmuş davaların TCK. 312. madde ile bağlantısının olması, maddeyi siyaset - toplumsal ve hukuki çekişmelerin odak noktalarından biri durumuna getirmiştir.

2) TCK. 312. maddede yer alan suç siyaset suçtur.

Siyaset suçu, ceza hukukunda, bir ülkedeki siyaset rejimi değiştirmek ya da siyaset iktidarı ele geçirmek amacı ile işlenen suç olarak tanımlanmaktadır⁸. Tam siyaset suçu ve nisbi siyaset suçu⁹ ayırımında TCK. 312. madde,

6 Bkz. -----, Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemesi Balyoz Davası Temyiz Dilekçesi, İstanbul, 2013, s. 17.

7 Bkz. ÖZEK, Devlete Karşı Suçlar..., 168.

8 Bkz. BAYRAKTAR Köksal, Siyaset Suçu, İstanbul, 1982, s. 64-66; Bkz. ÖZEK Çetin, Devlete Karşı Suçlar, İstanbul, 1976, s. 149 vd., YAŞAR Osman - GÖKCAN Hasan Tahsin - ARTUÇ Mustafa, Yorumlu, Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, c. IV., Ankara, 2010, s. 8509.

9 Bkz. DÖNMEZER Sulhi - ERMAN Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, c. III, 11. bs., İstanbul, 1994, s. 490, 495; BAYRAKTAR, 70, 102, 109, 134.

tam siyasal suçun belirgin bir örneğini oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin ortadan kaldırılması ya da gene hükümetin görevini yapmasının engellenmesi siyasal iktidar ve bu iktidarı ele geçirme ile yakından bağlı niteliktedir.

Suçun siyasal nitelik taşımasının önemli sonuçları olmaktadır. Bunları kısaca belirtecek olursak, şu **özelliklerle** karşılaşmaktayız:

- a) Milletlerarası Ceza Hukuku yönünden bu suç, kişinin iade edilmesini gerektirmemektedir. Çünkü suçun işlendiği ülkeden bir başka ülkeye kaçan siyasal suç faili sığınma hakkını, yaşama hakkını sağlayabilmek için güvence aramaktadır. Siyasal suçlunun iade edilmesi, mücadele ettiği ülkede yargı güvencesine sahip olmamasını da sonuçlamaktadır.
- b) Siyasal suçlar, siyasal rejim değiştiğinde yürürlüğe giren genel ve özel afların konusu içinde akla gelen ilk suçlar olmaktadır.
- c) Siyasal suç işlediği ileri sürülen kişilerin yargılanması için genellikle olağandışı mahkemeler (sıkıyönetim, olağanüstü hal, devlet güvenlik mahkemeleri gibi) kurulmakta ve yargılama kuralları da istisnai özellikler taşımaktadır.
- d) Siyasal suçlar, cezalandırma politikası yönünden de önem taşımaktadır. Bu suçlara karşı öngörülen cezalar **çok** ağır nitelik taşımaktadır. Gerçekten siyasal suçlar mevcut siyasal iktidara doğrudan doğruya karşı olma yönündeki nitelikleri ile yasal düzenlemelerde en ağır cezaların öngörüldüğü suçlar olmaktadır.
- e) Siyasal suçlar karşılığında verilen cezaların infazında da diğer suçlulara göre farklılıklar görülebilmektedir. Uzun tutukluluk süreleri, değişik yargılama tedbirleri, farklı cezaevleri, siyasal suçlular için uygulanmaktadır.

II) Korunan Hukuki Yarar

İncelenen suçun cezalandırılması ile korunan hukuki yarar, öncelikle ülkede kurulmuş bulunan ve hukuk kurallarının **işleyişi ile devam eden Anayasal düzenin devamlılığının sağlanmasıdır. Anayasal düzen, Anayasanın** en üstte yer aldığı kanunlar, tüzükler, yönetmelikler, genelgeler ile oluşan düzeni belirtmektedir. Doğaldır ki, bu düzen Anayasaya uygunluğu, Anayasa Mahkemesinin varlığını, yargı organlarını, uluslararası antlaşmalara bağlılığı ifade etmektedir.

Konuyu TCK. 309. madde açısından inceleyen *Yaşar*'a göre de, korunan hukuki yarar, siyasal iktidarın kuruluşu ve işleyişine egemen olan ilkeleri içeren kuralların bütünü yani Anayasal düzendir¹⁰.

TCK. 309. maddede belirlenen Anayasal düzenden sonra öngörülen yasama organına karşı suçtan sonra **hükümete karşı suç ile** anayasal düzene aykırılık daha somut bir özellik kazanmıştır. Gerçekten hükümet, ülkede Anayasal düzenin işleminde yasama, yürütme ve yargı üçgeninde yürütme içindeki iki büyük güçten biridir. Yürütmenin bir parçası olan idare, genel, yaygın ve bütün ülke içinde siyasal iktidara bağımlı bir güç iken; **hükümet özel ve ayrıcalıklı konumdaki erktir**. Bakanlar Kurulu, siyasal iktidarı temsil eden bir organ iken, her bir bakanlık ve bunun yurt içindeki teşkilatı, idari iktidarı meydana getirmektedir¹¹. Hükümet ülke yönetimi ile ilgili genel, bağlayıcı ve belirleyici kararlar alan iktidarı ifade etmektedir. Hükümet, yasamanın kabul ettiği kanunlar çerçevesinde ülke yönetimi ve toplum yaşayışı ile ilgili kurucu (ihdas edici) kuralları yürürlüğe koyduğu gibi, bunların işleyişi ve denetimi ile de görevlidir.

Konuyu daha geniş açıdan inceleyen **Özek**, siyasal iktidarı şu şekilde açıklamaktadır :

*"Siyasal iktidar, dar anlamda hükümette bulunmanın dışında, genel olarak toplumu yönetme ve yönetim kuvvetlerine egemen olma anlamına gelmektedir. Emredici, yaptırıcı otoriteye, kudrete siyasal iktidar denilmektedir...."*¹².

Siyasal iktidarın bir bölümünü idari iktidar oluşturmakta ve aralarındaki ilişkiler farklı nitelik ve özellikler taşımaktadır :

*"İdari iktidar bir bütün halinde kanunların ve siyasal tercihlerin öngördüğü gereksinimlerin uygulanması ve yerine getirilmesi olarak ortaya çıkan görevleri yerine getirmekte ve bu durum idari fonksiyonları oluşturmaktadır. İdari fonksiyonlar düzenleyici nitelikte olmayıp, düzenleme yetkisi siyasal iktidara aittir....."*¹³.

Bu ayrıntılı açıklamadan sonra, *Yaşar - Gökcan - Artuç*'a katılarak, korunan hukuki yararı şu şekilde belirtebilmek mümkündür:

10 **YAŞAR** Kenan Evren, Karşılaştırmalı Olarak Anayasayı İhlal Suçu, (Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi, c.II, 2014, sy. 1-2), s. 197.

11 **YAŞAR - GÖKCAN - ARTUÇ**, 8508.

12 **ÖZEK**, Devlete Karşı Suçlar..., 46.

13 **ÖZEK**, Devlete Karşı Suçlar..., 50.

“...Suç ile Devletin yürütme gücünün icra organı olan Hükümet bir bütün olarak varlığına ve fonksiyonlarına yönelen saldırılardan korunmak istenilmektedir. Gerçekten hükümet, Devletin siyasal iktidarının yürütme organı olup, onun ele geçirilip yok edilmesi veya çalışmalarının önlenmesi durumunda, Devletin artık varlık ve güvenliği ile Anayasal düzen büyük bir zarar görecektir.....”¹⁴.

Böylece, *“Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin Anayasa kurallarına uygun biçimde görevini yerine getirebilmesi imkanı korunmaktadır”¹⁵.*

III) Suçun Maddi Unsuru

1) Eylem

Suçtaki eylem “cebir ve şiddet kullanarak hükümeti ortadan kaldırmak veya hükümetin görevini yapmasını engellemeye teşebbüs etmek” olarak belirlenmiştir. Bunlar içinde cebir ve şiddet kullanmak, suçun hareketini meydana getirmektedir.

a) Cebir ve Şiddet Kullanmak

aa) Cebir, kişinin hareket edebilme yeteneğini zayıflatan, ortadan kaldıran maddi bir baskıdır. Bir kimsenin maddeten zorlanarak bir suçu işlemek zorunda bırakılmasıdır¹⁶. Karşı gelinemeyecek, direnilemeyecek bir kuvvet ve zor altında bulunmaktır. Cebir altındaki kişi başka türlü hareket etme yeteneğinden tamamıyla yoksun bırakılmaktadır. O, artık hareket etmemekte, hareket ettirilmektedir¹⁷. Sözlük anlamında, cebir, zor, “bir kimseye yapmak istemediği işi zorla yaptırmak” anlamını taşımaktadır¹⁸. Kişinin kusurluluğunu ortadan kaldıran bir etki olarak nitelenen cebirde, kişi, düşünebilme ve hareket edebilme yeteneğini kaybetmektedir. Kişinin belirli bir yönde hareket etme zorunda bırakılması, özgürlüğünden yoksun kılınması bunun örnekleridir.

Şiddet ise kişi üzerinde fiziksel güç kullanılmasıdır; Burada bireyin iradesini etkilemek ve zorlamak amacı ile güç kullanılmakta, baskı uygulanmaktadır. Sözlük anlamında şiddet, “bir hareketin, bir kuvvetin veya gü-

14 YAŞAR - GÖKCAN - ARTUÇ, 8508.

15 PARLAR Ali, Türk Ceza Kanunu Şerhi, c. II., Ankara, 2015, s. 3100; PARLAR Ali - HATİPOĞLU Muzaffer, Türk Ceza Kanunu Yorumu, c. IV., Ankara, 2008, s. 4195.

16 DÖNMEZER Sulhi - ERMAN Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, c. II, 11. bs., İstanbul, 1997, s. 311.

17 DÖNMEZER - ERMAN, 311.

18 Meydan Larousse, c.II., İstanbul, 1969, s. 829.

cün derecesi" olarak belirtildiği gibi, "bir şeyin, bir olayın yıkıcı kuvveti, önüne geçilmez bir kuvvet" şeklinde de tanımlanmaktadır¹⁹.

Şiddet, tıpkı cebir gibi, insanın hareket etme yeteneğini ortadan kaldıran bir baskıdır. Aynı şekilde kişinin irade yeteneği üzerinde de tamamen etkili olmaktadır.

Suçun oluşması için, Hükümeti devirmek ya da düşürmek için bir güç kullanmaya ihtiyaç vardır. Bakanlar Kurulu üyelerinin zorla bir yerde tutulması, bir yere götürülmesi ya da çekilmek zorunda bırakılması gibi...²⁰.

bb) Suçun cebir ve şiddetle işlenebileceğini dikkate alan ve başka bir hareketle işlenmesi olanağının olmadığını ileri süren Yaşar - Gökcan - Artuç, suçun bağlı hareketli suç olduğunu belirtmektedir²¹. *Kanaatimizce* cebir ve şiddet, değişik şekillerde olabilir. Tıpkı tabanca ile vücuda, başa vurma, elleri ve kolları bağlayarak etkisiz hale getirme, hükümeti kuşatma, silah çekme²² gibi pek çok farklı hareketlerle gerçekleştirildiği için serbest hareketli suç olarak kabul edilmek gerekir.

cc) Hareketin oluşması için maddede cebir ve şiddet aranmıştır. Oysa ET-CK.'da sadece "cebren" kelimesi kullanılmıştı. Bu durumda yalnız cebir kullanılması ya da sadece şiddete başvurulması durumunda suç meydana gelecek midir? **Şen**, kanunda yer alan cebir ve şiddet terimlerini yorumlarken, kanunun "ve" bağlacını kullanarak her iki kavramı birlikte aradığını belirtmektedir²³. *Bizce* burada kullanılan iki kelime birbirini kuvvetlendirici niteliktedir. Suçun oluşması için cebir ve şiddetin yoğun olması, karşı konulamayacak derecede kuvvetli nitelik taşıması gerekmektedir.

dd) Yargıtay 9. C.D., 09.10.2013 tarihli ve 2013/9110 E., 2013/12351 K. sayılı kararı ile cebir ve şiddetin yalnız maddi anlamda değil, manevi anlamda da kabul edilmesi sonucuna ulaşmıştır. Yargıtay'a göre:

".....Amaç suça ilişkin maddede aranan cebir / şiddet, her durumda ve her aşamada dar anlamıyla maddi cebir, fiziki kuvvet kullanımı olarak anlaşılmalıdır"

19 Meydan Larousse, c.XI., İstanbul, 1973, s. 777.

20 Bkz. YAŞAR Osman, Balyoz Davası, (Cumhuriyet Gazetesi, 08.06.2014), s. 2.

21 YAŞAR - GÖKCAN - ARTUÇ, 8508.

22 Bkz. SELÇUK Sami, Hukuki Tanıda Yanılgı, Ankara, 2013, s. 45.

23 Bkz. ŞEN Ersan, Balyoz Kararı: Darbeye Teşebbüs, Yorumluyorum-V, Ankara, 2004, <http://t24.com.tr/yazarlar/ersan-sen/balyoz-karari-darbeye-tesebbüs>. 7814, s. 2/10.

dır. Suç, elverişli olmak kaydıyla manevi nitelikteki bir cebirle de işlenebilecektir. Buradaki cebirin, suçun konusu, suçla korunan hukuki yarar da dikkate alındığında; hukuka aykırı iradede mevcut, cebirle ulaşılabilecek hukuka aykırı amaçlara cebir içeren zorlayıcı iradeyle yönelmiş ve gerektiğinde fiziki cebir kullanacağı, fiziki cebirle sürdürüleceği duraksamaya yer vermeyecek biçimde ortaya çıkmış hareketler olarak anlaşılması zorunludur. Dolayısıyla maddedeki cebir geniş anlamıyla kabul edilmelidir....”²⁴.

Bu düşünceye göre cebir ve şiddet ile sonuçlanacak bir süreçte bazı hareketler tehditle işlendiğinde, hareket meydana gelmiş olacaktır. Bu yaklaşım, kanunda yer almayan bir kavramı kanun metni içinde kabul etmekle ve Kanunun hazırlık çalışmalarında metinden çıkarılmış bir kelimeyi metne dahil etmekle hatalıdır. **Şen**, manevi cebir kavramını suçun unsuru olarak kabul eden bu görüşü, suçta ve cezada kanunilik ilkesine aykırı bulmaktadır²⁵.

ee) Cebir ve şiddete dayalı hareketler, suçu meydana getirici nitelikte olmalıdır. **Özek**'in elverişli hareket olarak belirttiği bu kavram, hareketlerin cezalandırılabilmesi için neticeyi meydana getirmeye elverişli olma gerekliliğini ifade etmektedir. ETCK. 147. maddeyi inceleyen **Özek şöyle demektedir** :

“...Suçun teşekkül edebilmesi için, teşebbüs hali dahi kafi olduğuna göre, hareketin uygunluğunu aramak mecburiyeti mevcuttur. Teşebbüs durumunda da bir ihlal mevcut bulunmakla beraber, kanundaki tipe uygun hareket mevcut değildir. Durum böyle olunca hareketin tipe uygun neticeyi yaratacak mahiyette olması şarttır. Hareketin uygunluğu kaidesi, illi değer taşıması ve neticeye matuf kastı gösterecek bir emare taşıması anlamına gelir. İkinci mana, manevi unsura ait iken illi değer taşıma şartı, hareketin vasfı olmaktadır. Bununla, hareketin, neticeyi istihsal edebilecek kuvvette, mahiyette bulunması şartı anlaşılmalıdır. Uygunluk hareketin tehlikeliliği demek değildir. Zira, hareketin bizatihi tehlikeli olmayıp neticesini yaratmaya da uygun olması mümkündür. Nasıl tamamlanmış suçlarda, neticenin, yapılan hareketin sonucu olup olmadığı, yani maddi sebebiyet alakası aranmakta ise, teşebbüs durumunda da, farazi bir sebebiyet alakası kurulmakta ve tahakkuku düşünülen netice ile hareket arasında illi bağ kurulmaktadır. Bir sebebiyet ihtimal ve imkanı araştırılmaktadır.....”²⁶.

²⁴ Bkz. Yargıtay 9.C.D., 09.10.2013 tarih ve 2013/9110 E., 2013/12351 K. sayılı kararı, www.baltaci.av.tr/yargitay-karari-balyoz-davasi/; Benzer düşünceye, “cebir manevi zor kullanılması anlamında belirtilmelidir....” şeklindeki görüşle Yaşar - Gökcan - Artuç'da da rastlanmaktadır. Bkz. YAŞAR - GÖKCAN - ARTUÇ, 8510.

²⁵ Bkz. ŞEN Ersan, Darbe, <http://sen.av.tr/tr/makale-detay/45/darbe.html>, s. 1/2.

²⁶ Bkz. ÖZEK Çetin, Siyasi İktidar Düzeni ve Fonksiyonları Aleyhine Cürümler, İstanbul, 1967, s. 123; ÖZEK,

"...İcra hareketi denilen hareketin, tamamlanmış suç gibi cezalandırılması, bu hareketlerin devamı halinde neticenin tahakkuku olanağının bulunmasına, bu hareketlerin neticeyi doğurmaya elverişli olmasına bağlıdır...."²⁷.

"...İcra hareketinin, neticeyi gerçekleştirmeye elverişli ve uygun mahiyet taşıması gerekmektedir. Bu uygunluğun mücerret ve objektif olarak tayin edilemeyeceği, vak'aya göre teşkili gerekeceği tabiidir...."²⁸.

Selçuk da "...eylemin sonuç doğurmaya elverişli olması..."²⁹ı aramaktadır. Parlar, yapılan eylemin amaçlanan neticenin gerçekleşebilme tehlikesini doğuracak ağırlıkta bulunmasını, neticeyi elde etmeye uygun ve elverişli olmasını **öngörmektedir**³⁰.

Konuya, Yaşar - Gökcan - Artuç'un daha değişik yaklaşıtları görülmektedir. Şöyle ki:

"...Hükümetin ortadan kaldırılması veya görevinin engellenmesi, failin suçla elde etmek istediği amacıdır. Amacını gerçekleştirmek için cebir ve şiddetle icraya başladığı takdirde suç oluşmaktadır. Fakat, amaca yönelik olarak icrasına başlanılan hareketin, amaca yönelik tehlike oluşturmaya uygun ve elverişli bulunması gerekir. Diğer bir anlatımla, elverişli hareketin saptanmasında, hareketin ortadan kaldırma veya engelleme neticelerine elverişliliğini değil, bu neticeler bakımından tehlike oluşturup oluşturmadığının incelenmesi gerekir. Failin korunan değeri tehlikeye düşürmeye elverişli bir hareketle icraya başlaması yeterlidir. Diğer taraftan, suçun cebir ve şiddetle işlenmesi gerekli ise de, icrasına başlanılan hareketin de mutlaka cebir ve şiddet içermesi zorunlu değildir. Failin amacına yönelik olarak başladığı icra hareketinden, hareketi tamamlamaya yönelik biçimde devam edecek olan davranışlarının cebir ve şiddet içereceğinin anlaşılması yeterli görülmelidir...."³¹.

Teşebbüs kavramını genişleten bu yaklaşıma katılamamaktayız. Cebir ve şiddeti aramaksızın sadece hareketleri yorumlayarak "korunan hukuki değeri tehlikeye düşürmeye elverişli olmayı" yeterli görmek, bizce hazırlık hareketlerini cezalandırma tehlikesini meydana getirebilecektir.

Devlete Karşı Suçlar..., 168 - 170.

27 ÖZEK, Devlete Karşı Suçlar..., 169.

28 Bkz. ÖZEK, Devlete Karşı Suçlar..., 225.

29 SELÇUK, 43-44, 46; Benzer görüş MALKOÇ İsmail, Açıklamalı Türk Ceza Kanunu, c. IV., Ankara, 2013, s. 4810.

30 PARLAR, 3100; PARLAR - HATİPOĞLU, 4197; Aynı görüş MALKOÇ, 4810.

31 Bkz. YAŞAR - GÖKCAN - ARTUÇ, 8510.

ff) Yargıtay vermiş olduğu önemli bir kararda elverişlilik kavramını genişletmiş, cebir ve şiddet niteliğinde olmayan bir takım hareketleri suçun hareketleri şeklinde kabul etmiştir:

“... Yürütme organını cebren ıskat veya vazife görmekten cebren men etmek için hazırlanmış elverişli bir plan olan Balyoz Güvenlik Harekat, Suga Harekat ve Oraj Hava Harekat planları ile diğer planların ve bunlara ilişkin organizasyon, görevlendirme ve bu görevlendirmelerin gereklerine dair çok geniş bir coğrafi alana yayılan, yaklaşık 20000 gerçek kişi ve kurumu ilgilendiren 2003 yılına ait bilgi ve değerlendirmeleri içeren çalışmaların, ileri sürüldüğü gibi tamamen kurulanmış, asılsız ve sahte olduğu yönündeki savunmaların dosya kapsamına ve hayatın olağan akışına uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sahteciliğin gerçekleştirilmiş olabileceğinin ileri sürüldüğü tarihler, yapılan çalışmaların kapsam ve ayrıntıları ile sanıkların görev, unvan ve çalışma alanlarının uyumu, yine yapılan tüm çalışmaların suç tarihine ilişkin siyasi konjonktüre uygunluğu ile gerçekleştirilmek istenen amaç suça matufiyeti göz önüne alındığında; yıllar öncesine ait geniş bir alanı ilgilendiren detaylı bilgilerle yıllar sonra bu çap ve içerikte bir plan ve eklerinin kurgu olarak isabetli bir biçimde hazırlanmış olmasının hükme esas alınan bilirkişi raporundaki tespitler de dikkate alındığında mümkün görülmediği, dosyada bulunan planlar, ekleri ile tüm belgelerin suç tarihinde sanıklar tarafından amaç suça yönelik olarak gerçekleştirilmiş bir anlaşma ile bu anlaşmayı takiben gerçekleştirilmiş icra hareketlerini gösteren belgeler olduğu sonucuna varılmıştır...”³².

Yargıtay, kararının önemli bir bölümünde cebir, şiddet, tehdit içeren hareketlerin sınırını daha da genişleterek hazırlık hareketlerini de bunlar içinde kabul etmiştir. Şöyle ki:

“...Dava konusu olayda, hükümeti cebren ıskat veya vazife görmekten cebren men etme eylemini gerçekleştirmek üzere, bir kısım sanıkların önceden gizlice ittifak etmiş oldukları dosya kapsamından anlaşılmaktadır. Bu ittifakın sağlanmasından sonra, amaç suçun icrasına başlanmasından tüm neticelerinin gerçekleşmesine kadarki safhaları belirleyen bir planlama, bu planlamayı hayata geçirecek kapsamlı bir organizasyon, bu organizasyona uygun bir iş bölümü, bu iş bölümü dâhilinde görevlendirmeler ve bu görevlendirmelerin gereklerine uygun görüşmeler, çalışma grupları, fişlemeler, takipler vb... maddi cebir olarak ortaya çıkacak hareketlerin kolaylaşması, aksamadan yürütülmesi ve amaç suç bakımından öngörülen neticeye ulaşmasını sağlayacak binlerce belgeyi bulan çalışmaların

32 Bkz. Yargıtay 9.C.D., 09.10.2013 tarih ve 2013/9110 E., 2013/12351 K. sayılı kararı, www.baltaci.av.tr/yargitay-karari-balyoz-davasasi/

tamamlandığı, geriye sadece fiziki kuvvet kullanmaya bağlı maddi cebri içeren ve artık karşı koymanın mümkün olmadığı “sokağa çıkma” diye tabir edilen hareketlerin kaldığı anlaşılmaktadır. Dosya kapsamından, sanıkların Türk Silahlı Kuvvetlerinde mevcut olan ve başka bir birimde bulunmayan zorlayıcı, korkutucu, cebri gücü başta plan kapsamındaki istihbarat çalışmaları olmak üzere diğer çalışmalar sırasında da kullandıkları görülmektedir. Türk Silahlı Kuvvetlerine mensup sanıkların kullanabilecekleri cebre karşı, icra organının mukavemet edebilme imkân ve kabiliyeti bulunmamaktadır. Amaç suçla öngörülen neticeyi elde etmek yolunda hiçbir maddi engelle karşılaşmayacakları açıktır. Sanıkların amaç suçu işleme ve mümkün olan engel sebeplerin ve kişilerin bertaraf edilmesi yönünde aldıkları mesafe göz önünde bulundurulmalıdır. Suçun oluşumu için gerekli olan cebir/şiddet ve elverişlilik gibi unsurların değerlendirilmesinde, bu hususlar da nazara alınmalıdır...”³³.

Bu görüşle, icra hareketlerinden cebir ve şiddetten önceki hazırlayıcı hareketler, planlar, varsayılan eylemler cebir ve şiddetle bir tutulmaktadır.

“.....Yargıtay bu kararında suçun oluşumu için gerekli olan cebir/şiddet ve elverişlilik gibi unsurların muhakkak derecede gerçekleştirilmesi manasına gelen maddi cebri içeren ve artık karşı konulamayacak bir hale gelen fiilin icrası için yapılan son hazırlık hareketlerini de suçun oluşumu için fiil olarak kabul etmiştir.....”³⁴.

2) Ortadan Kaldırmaya veya Görevini Yapmayı Kısmen veya Tamamen Engellemeye Teşebbüs Etmek

Ortadan kaldırma, düşürme, yok etme, hükümsüz bırakma anlamını taşımaktadır. Eski Ceza Kanununda bu durum “iskat” kelimesi ile karşılanmıştı. Iskat, düşürme, yok etme, ortadan kaldırma, geçersiz kılma anlamını taşımakta idi³⁵.

Görev yapmanın kısmen veya tamamen engellenmesi, hükümetin çalışamaz hale getirilmesi veya hükümeti görev yapmaktan zorla alıkoyma anlamına gelmektedir³⁶.

Kanunda teşebbüs cezalandırılırken, muhtemel – amaç suçun tam cezası öngörülmektedir. Bu yaklaşımın nedeni, hareketin tamamlanması, hükü-

33 Bkz. YAŞAR, Karşılaştırmalı Olarak Anayasayı İhlal Suçu....., s. 212, 213'den.....(Yargıtay 9. C.D., 2013/9110 E., 2013/12351 K.)

34 Bkz. YAŞAR, Karşılaştırmalı Olarak Anayasayı İhlal Suçu....., 213.

35 Meydan Larousse, c. VI., İstanbul, 1971, s. 132; PARLAR - HATİPOĞLU, 4196; PARLAR, 3101.

36 Bkz. PARLAR - HATİPOĞLU, 4196; PARLAR, 3101.

metin tamamen ortadan kalkması halinde artık yeni bir hukuk düzeninin kurulması ve bu yeni hukuk düzeninin yeni iktidar sahiplerine ait olmasıdır. Başka bir deyişle, “.....Hükümeti deviren failler, iktidarı ele geçirdikleri zaman, artık herşey çok geçtir. Zira yeni iktidar sahipleri kendi hukuk düzenlerini kurmuşlardır.....”³⁷.

Bakanlar Kurulunun bir bütün olarak varlığına son verilmesi, görevini yapamaz hale getirilmesi, yürütmenin içinde kullanılmakta olan siyasal iktidarın kullanılamaz hale getirilmesi, ülkeyi yönetme gücünün ortadan kaldırılmasıdır³⁸.

Bu durumun oluşabilmesi için Bakanlar Kurulunun yerine getirmekte olduğu bir siyasal, toplumsal, ekonomik ya da hukuki etkinliğin zor ve cebirle engellenmesi gerekmektedir.

Hükümete karşı engellenmenin ülkenin sadece bir bölgesinde ya da belirli bir konu ile sınırlı olması önemli değildir³⁹. Bu durumlarda da, cebir, şiddet ile **hükümete** karşı harekette bulunma ortaya çıktığında suç oluşacaktır. Buna karşılık tek bir bakanın görevinin kısmen ya da tamamen engellenmesi veya bir bakanlığın taşra teşkilatındaki bir müdürlüğüne veya bir kuruluşuna karşı fiilin işlenmesinde suç meydana gelmeyecektir, çünkü maddede hükümet bir bütün olarak öngörülmüştür⁴⁰.

Hükümeti ortadan kaldırmaya veya görevini yapmaya engellemeye teşebbüsün meydana gelebilmesi, yapılan hareketlerin amaç suçu gerçekleştirme yönünde ortaya çıkması, cebir ve şiddetle yapılan hareketlerin amaca giden sürecin parçaları özelliğini taşıması gerekir.

Maddede öngörülen teşebbüsün, hükümetin ortadan kaldırılmasına veya görevini yapmasının engellenmesine teşebbüs olarak yorumlanması gerekir. Hareketlerin son amacı hükümetin ortadan kaldırılması, görevinin yaptırılmaması olmasına rağmen, maddede cezalandırılan husus bu amaçla yönelik teşebbüslerdir.

Bu özelliği dikkate alan *Selçuk*, suçu “kalkışma suçu” ya da “tamamlanma anı öne alınmış suç” olarak nitelemektedir⁴¹. **Özek** ise konuya yaklaşı-

37 Bkz. SELÇUK, 71; PARLAR - HATİPOĞLU, 4197; PARLAR, 3101.

38 Bkz. YAŞAR - GÖKCAN - ARTUÇ, 8510.

39 Bkz. MALKOÇ, 4810; YAŞAR - GÖKCAN - ARTUÇ, 8510.

40 Bkz. PARLAR - HATİPOĞLU, 4196; PARLAR, 3101; GERÇEKER, 3099.

41 Bkz. SELÇUK, 71.

mında, “teşebbüs netice benzeridir” şeklinde yorumlamaktadır⁴². Teşebbüsün **özel olarak** cezalandırıldığı bu düzenlemede, teşebbüs kavramına dayanıldığında, hazırlık hareketlerinin cezalandırılmayacağı ilkesi ile karşılaşılacaktır⁴³. Bu nedenle Yargıtay 9. Ceza Dairesi’nin anılan kararı, maddenin alanını çok genişletmekle hatalıdır. Aynı şekilde cebir ve şiddeti ortaya koymadan varsayımlara dayanmak da teşebbüs olarak kabul edilemez. Bu sebeplerle İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı’nın 10.07.2008 tarih ve 2008/623 no.lu; 08.03.2009 tarih ve 2009/188 no.lu ve 17.07.2009 tarih ve 2009/565 no.lu İddianamelerindeki eylemlerin, YTCK. 312/1. maddesinde yer alan cebir ve şiddetle hükümeti ortadan kaldırmaya teşebbüs suçunu meydana getirmeyeceğini belirtmek gerekir. Önemli bölümlerini aktardığımız bu suç isnatlarında, gerçekleşmiş, meydana gelmiş cebir ve şiddeti içeren hareketler belirlenmeyip, ileride yapılacak eylemler teşebbüsün unsuru olarak ortaya konulmaktadır⁴⁴.

Aynı şekilde, “suç işlemeye elverişli vasıta ve imkanlarına sahip olmak ve bunu henüz kullanmaya başlamadan göstermek, suçun icra hareketlerine başlaması olarak değerlendirilebilir” şeklindeki bir “icra hareketine başlama anlayışı” kabul edilemez⁴⁵.

Dolayısıyla TCK. 312. maddesinin yorumu ve uygulamasında, icra başlangıcını hep cebir ve şiddetle birlikte düşünmek ve cebir, şiddete öngele hazırlık hareketlerini cezalandırmamak gerekir.

42 Bkz. ÖZEK, Siyasal İktidar Düzeni..., 265.

43 Bkz. YAŞAR - GÖKCAN - ARTUÇ, 8511.

44 Bkz. İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı, 10.07.2008 tarih ve 2008/623 no.lu; 08.03.2009 tarih ve 2009/188 no.lu ve 17.07.2009 tarih ve 2009/565 no.lu İddianameler.

“...Örgütün TC. hükümetine karşı halkı silahlı isyana tahrik ettiği gibi, cebir ve şiddet kullanmak suretiyle TC. hükümetini cebren ortadan kaldırmaya teşebbüste bulunduğu, amaçlarına ulaşmak için kontrol altında bulunan medya ve sivil toplum kuruluşları vasıtası ile ülkede kaos ve iç çatışma ortamı oluşturmaya çalıştıkları, oluşacak gerginlik ortamından faydalanarak görevde bulunan hükümetleri çalışmaz hale getirip nihai olarak ordu içerisinde kendilerine destek vereceklerine umdukları askeri şahısların yardımı ile yönetimi değiştirmek amacıyla hükümeti yıkmaya teşebbüs ettikleri...” (İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığının, 10.07.2008 tarih ve 2008/623 no.lu İddianamesi, s. 2455)

“...Örgütün ve yönetici kadrolarının toplumda ve devlet kademelerinde önemli görev ve mevkilerde bulunmuş kişilerden oluştuğu, amaçlarına ulaşmak istedikleri gerekli silah, mühimmat ve diğer malzemeleri kolaylıkla temin edebildikleri, Devletin çok gizli bilgilerini kolaylıkla ele geçirdikleri...” (İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığının, 08.03.2009 tarih ve 2009/188 no.lu İddianamesi, s. 1971)

“...Örgütün sivil toplum kuruluşlarının üst düzey yönetimlerinde örgütlenerek bu kuruluşları amaçları doğrultusunda yönlendirdikleri, medyayı kullanarak örgüt kararları doğrultusunda kamuoyu oluşturdukları, ülkede kaos ve iç çatışma ortamı oluşturmaya çalıştıkları, oluşacak gerginlik ortamından faydalanıp, nihai olarak TSK içerisinde kendilerine destek vereceklerini umdukları kişilerin yardımı ile Yürütme ve Yasama organlarını ortadan kaldırmaya ve görevlerini tamamen veya kısmen yapamaz hale getirmeye teşebbüs ettikleri...” (İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığının, 17.07.2009 tarih ve 2009/565 no.lu İddianamesi, s. 1452)

45 Bkz. -----, Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemesi Balyoz Davası Temyiz Dilekçesi...’nden (İstanbul 10. Ağır Ceza Mahkemesinin 2101/283 E., 2012/245 K. sayılı ve 21.09.2012 tarihli kararı, s. 998).

3) Suça Teşebbüs

İncelenen suçta, teşebbüs, suçun tam cezası ile cezalandırıldığından, icraya başlanılmadan önceki hareketler cezalandırılmayan hareketlerdir. Bu yönden suça teşebbüs bulunmamaktadır⁴⁶.

YTCK. 312. maddede öngörülen “teşebbüs etme”yi, neticeyi doğurmayaya elverişli hareketler olarak kabul etmek ve teşebbüsten önceki hazırlık hareketlerini cezalandırıcı alan içine sokmamak gerekir. Başka bir deyişle, teşebbüsü, suçu oluşturan hareketler olarak kabul edip, teşebbüsün teşebbüsü şeklinde nitelenebilecek hareketleri cezalandırmamak gerekir. Çünkü aksi yorum, hazırlık hareketlerinin cezalandırılması anlamını taşıdığı ki, bu durum ceza hukuku kurallarına aykırılık anlamına gelir.

IV) Manevi Unsur

Suçun işlenebilmesi için cebir ve şiddet hareketlerinin fail tarafından bilerek ve istenerek gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Suçun ne tür kastla işlendiği tartışmalıdır. Yaşar - Gökcan - Artuç, kanunda fail için bir saikin aranmadığını belirtmişlerdir⁴⁷. Bu konuda Özek, “Devlete Karşı Suçlar” başlıklı kitabında aynen şöyle demektedir :

“...Esas itibarıyla, failin amaç ve saiki, suçların cezalandırılmasında önem taşımazsa da, devletin şahsiyetine karşı cürümler gibi büyük özellikler taşıyan suçlarda, suçun devletin şahsiyetine karşı suçlardan olup olmaması, geniş ölçüde, failin izlediği amaç veya hareketinin motifi olan “saik” ile belirtilmektedir....

Aynı şekilde, icra hareketlerinin tamamlanmış suç gibi cezalandırıldığı hallerde de “netice” gerçekleşmemişse, salt icra hareketinin değerlendirilmesi ve “siyasal iktidar düzenine karşı suç” niteliğini taşıyıp, taşımadığının tespiti faildeki özel kasta göre saptanabilecektir. İcra hareketinin, netice doğurmadığı halde, belirli bir neticeye göre cezalandırılabilmesi, hareketin “neticeye” uygunluğu yanında, bu neticeye yönelmiş olmasına da bağlı bulunmaktadır.....”⁴⁸.

Bu açıdan, inceleme konusu suçun manevi unsuru özel kast olarak ortaya çıkmaktadır. Failin cebir ve şiddet hareketlerin amacı hükümeti ortadan kaldırmaktır; yapılan hareketler bu sebeple ve bu amaca erişmek için gerçekleştirilmektedir. Cebir ve şiddet niteliğindeki hareketler kanunda yer alan amaçların gerçekleşmesi için yerine getirilmektedir. Bu nedenle özel kast ortaya çıkmaktadır.

46 YAŞAR - GÖKCAN - ARTUÇ, 8511; PARLAR - HATİPOĞLU, 4196.

47 YAŞAR - GÖKCAN - ARTUÇ, 8511; Aynı görüş: PARLAR, 3100.

48 ÖZEK, Devlete Karşı Suçlar..., 197 - 198.

V) Hukuka Aykırılık Unsuru

TCK. 312. maddesinde fiili hukuka uygun hale getiren bir sebep ortaya konulmamıştır. Bu suçun, cebir ve şiddet ve elverişli hareket olmaksızın Hükümeti ortadan kaldırmaya veya görevlerini yapmasını tamamen veya kısmen engellemeye teşebbüsle meydana geleceği düşünüldüğünde düşünce özgürlüğünün, toplanma ve dernek kurma özgürlüğünün, basının haber verme ve toplumun bilgilendirme özgürlüğünün sınırlanacağı ve cezalandırılacağı şüphesizdir.

Bu sonuca ulaşmamak için kanunda yer alan cebir ve şiddet kavramlarını yorumlamak gerekmektedir. Cebir ve şiddet karşısında düşünce özgürlüğünü ve sınırsızlığını **Özek**, özgün biçimde şöyle belirtmektedir:

"...Düşünce açıklama hürriyetinin demokrasilerde sınırlandırılması hiçbir şekilde düşünülemez. Bu açıdan, söz konusu maddeler, hiçbir şekilde mevcut düzene karşı bir düşünce açıklamasını cezalandırır şekilde yorumlanamaz...."

"...Düşüncenin, bilimsel, inanca dayanan açıklamasında, düşüncenin "cebir, hukuka aykırı usullerle" gerçekleştirilebileceği dahi, fikir olarak açıklanıp, propaganda yapılabilir. Bu dahi bir fikir açıklaması anlamını taşır..."⁴⁹.

Bu açıdan, kanunda hukuka uygunluk sebebi belirlenmemiş olsa da, cebir ve şiddete varmamış, bu nicelik ve nitelikte olmayan eylemleri TCK. 312 açısından hukuka aykırı kabul etmemek gerekecektir. Dolayısıyla **Özek**, cebir ve şiddeti hukuka hususi aykırılık olarak nitелеmekte⁵⁰ ve bu noktaya erişmemiş eylemlerin hukuka uygun sayılmasını ileri sürmektedir. Bu çerçevede basın özgürlüğünün, düşünce özgürlüğünün, kısaca özgürlüklerin kullanılması TCK. 312. madde açısından hukuka uygunluk nedeni olarak kabul edilecektir.

Yapılan hareketler cebir şiddet niceliğinde olmadıkça, sadece bir düşüncenin açıklaması niteliğinde oldukça, örneğin hak ve özgürlüklerin sınırları içinde **söz, yazı, gösteri** ve toplanma niteliğini taşıdıkça maddenin ihlali söz konusu olmayacaktır. Hükümete karşı mücadele Anayasal ve demokratik kurallar çerçevesinde olduğunda, suç doğaldır ki, oluşmayacaktır⁵¹.

49 ÖZEK, Devlete Karşı Suçlar..., 193.

50 ÖZEK, Devlete Karşı Suçlar..., 181, 182.

51 Bkz. GERÇEKER, 3099.

VI) Suçların Birleşmesi

YTCK. 312/son maddesinde, önceki TCK.'da yer almayan bir hüküm bulunmaktadır. Buna göre :

"...Bu suçun işlenmesi sırasında başka suçların işlenmesi halinde, ayrıca bu suçlardan dolayı ilgili hükümlere göre cezaya hükmolunur..."

Bu düzenleme ile acaba, teşebbüs ile birlikte işlenen diğer eylemler için hemen ve doğrudan doğruya cezaların toplanacağından mı söz edilmektedir? Bu soruya mutlak olarak olumlu yanıt verilemeyeceğini belirtmek isteriz. Şayet yapılan suç niteliğindeki hareketler doğrudan doğruya cebir ve şiddet niteliğinde ise (tıpkı tabanca ile yaralama gibi), bu hareketlerin ayrıca cezalandırılmasına gerek yoktur. Çünkü bu nitelikteki hareketler birleşerek cebir ve şiddetin merkez olduğu icra hareketleri olacaktır. Doğaldır ki, bu varsayımda TCK. 41. madde anlamında bir bileşik suç yoksa da, cebir ve şiddetin kendisine bağlı ağır hareketler olmaksızın suç meydana getiremeyeceği dikkate alındığında, kanundaki düzenlemeden ayrılmak mümkün olabilmelidir. YTCK. 312. maddede yer alan suçun ağırlığı ve önemi diğer suçların onun içine girmesini sağlayabilmelidir. Amaç suçun içinde araç suçların da eriyebileceği kabul edilebilmelidir⁵².

Şayet yapılan hareketler, cebir ve şiddete bağlı olmayan hareketler ise (hırsızlık, sahtekarlık gibi), bu takdirde cezaların içtimaı söz konusu olacaktır.

Doktrinde, suçların birleşmesi ile ilgili şu ayırıma rastlanmaktadır. Buna göre, suçun işlenmesi sırasında TCK. 86. kapsamında bir yaralama suçu meydana gelmişse, bu, cebir ve şiddet içinde kabul edilmekte, daha ağır suçlarda (ağırlaşmış yaralamada) ayrı bir suçun varlığı söz konusu olmaktadır⁵³. Örneğin, kişiler öldürülmüşse, mala zarar verme suçu meydana gelmişse, ayrıca cezaya hükmolunacaktır⁵⁴.

VII) İştirak

Suçü düzenleyen madde içinde, her ne kadar "kimse" öngörülerek cezalandırma düzenlenmişse de, bu suç niteliği gereği kişinin tek başına işleyebileceği suçlardan değildir. Bir Hükümetin cebir ve şiddetle ortadan kaldırılması ya da görevlerini yapmasının engellenmesi bizce birden

52 Farklı görüş için Bkz. MALKOÇ, 4811.

53 YAŞAR - GÖKCAN - ARTUÇ, 8511; MALKOÇ, 4811.

54 PARLAR - HATİPOĞLU, 4197; PARLAR, 3102.

fazla kişinin toplu hareketlerde bulunmasını gerektirir⁵⁵. Bu yönden suç, aynı amaca yönelik çok faili suç olarak kabul edilebilir⁵⁶.

Suçun birden fazla kişi tarafından işlenmesi durumunda TCK. 37 - 39. maddelerde belirtilen iştirak kuralları uygulanma yeri bulacaktır.

Doğaldır ki suçun işlenmesinde TCK. 6/1-j, 220 ve 314. maddeler anlamında, üyeler arasında birleşme olduğunda örgüt söz konusu olacaktır.

VIII) Yaptırım

Suçun cezası, YTCK. sistemi içindeki en ağır cezadır ve ağırlaştırılmış müebbet hapistir. Suç, Terörle Mücadele Kanununun üçüncü maddesine göre terör suçu olarak kabul edildiğinden⁵⁷, aynı kanunun beşinci maddesine göre ceza arttırılarak sıkı güvenlik rejimi uygulanır.

Sonuç

Hükümeti devirme, ortadan kaldırma; görevlerini yapamaz hale getirme suçu, Türkiye'deki anayasal düzenin işleyişini ve varlığını ortadan kaldıracı bir nitelik taşımaktadır. Bu özelliğe sahip olan bir suçun oluşabilmesi için cebir ve şiddete dayalı hareketlerin amaç suçu meydana getirebilecek elverişlilikte, uygunlukta olması gerekir. Suç için kanun koyucu teşebbüsü öngörmüştür; bu düzenleme hazırlık hareketlerinin cezalandırma alanı dışında kaldığının önemli ve açık kanuni delili olmaktadır.

55 PARLAR - HATİPOĞLU, 4196; PARLAR, 3100; ÖZÜTÜRK Nejat, Türk Ceza Kanunu Şerhi ve Tatbikatı, c. I., 2. bs., İstanbul, 1970, s. 489.

56 Bkz. DÖNMEZER - ERMAN, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, II..., 441, 442.

57 YAŞAR - GÖKCAN - ARTUÇ, 8509.

KAYNAKÇA

- , Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemesi Balyoz Davası Temyiz Dilekçesi, İstanbul, 2013
- , Meydan Larousse, c. VI., İstanbul, 1971
- , Meydan Larousse, c.II., İstanbul, 1969
- , Meydan Larousse, c.XI., İstanbul, 1973
- , T.B.M.M., 22. Dönem, S Sayısı, TCK Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/593), (Gerekçe)
- BAYRAKTAR** Köksal, Siyasal Suç, İstanbul, 1982
- DÖNMEZER** Sulhi - **ERMAN** Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, c. III, 11. bs. , İstanbul, 1994
- DÖNMEZER** Sulhi - **ERMAN** Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, c. II, 11. bs. , İstanbul, 1997
- GERÇEKER** Hasan, Yorumlu, Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, c. II
- MALKOÇ** İsmail, Açıklamalı Türk Ceza Kanunu, c. IV., Ankara, 2013
- ÖZEK** Çetin, Devlete Karşı Suçlar, İstanbul, 1976
- ÖZEK** Çetin, Siyasi İktidar Düzeni ve Fonksiyonları Aleyhine Cürümler, İstanbul, 1967
- ÖZÜTÜRK** Nejat, Türk Ceza Kanunu Şerhi ve Tatbikatı, c. I., 2. bs. , İstanbul, 1970
- PARLAR** Ali - **HATİPOĞLU** Muzaffer, Türk Ceza Kanunu Yorumu, c. IV., Ankara, 2008
- PARLAR** Ali, Türk Ceza Kanunu Şerhi, c. II., Ankara, 2015
- SELÇUK** Sami, Hukuki Tanıda Yanılgı, Ankara, 2013
- ŞEN** Ersan, Balyoz Kararı: Darbeye Teşebbüs, Yorumluyorum-V, Ankara, 2004, <http://t24.com.tr/yazarlar/ersan-sen/balyoz-karari-darbeye-tesebbus.7814>
- ŞEN** Ersan, Darbe, <http://sen.av.tr/tr/makale-detay/45/darbe.html>
- YAŞAR** Kenan Evren, Karşılaştırmalı Olarak Anayasayı İhlal Suçu, (Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi, c.II, 2014, sy. 1-2)
- YAŞAR** Osman - **GÖKCAN** Hasan Tahsin - **ARTUÇ** Mustafa, Yorumlu, Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, c. IV., Ankara, 2010
- YAŞAR** Osman, Balyoz Davası, (Cumhuriyet Gazetesi, 08.06.2014)
- www.baltaci.av.tr/yargitay-karari-balyoz-davasi

ADALETİN CEZA DAVALARINDAKİ YÜZÜ

(Face of Justice in Criminal Cases)

*Prof. Dr. Mustafa Tören YÜCEL**

Genelde “güvenlik” sosyal düzen organizasyonunda öncül bir kavram oldu. Ortaya çıkan tablo ise “ceza adaleti paradoksu”nu sergiledi. İşte (anayasa temelli insan hakları, pazar ekonomisi ve özgür seçimlerle tanımlanan) modern devletler yüksek suç oranı ve davranış sapması üreticisi olarak belirdi. Ceza adaleti sistemi ise bu tablonun arkasında yatan sosyal sorunlarla baş edebilme kapasitesinden yoksun bulunmaktadır. Geleneksel ceza adaleti süreci, devlet ve suçlu ikilisi ile nitelendirilirken, mevcut ceza siyaseti mağdur ve toplumun fazlaca katkısını içermektedir: uzlaşma, tazmin, iade, toplumsal hizmet. Bunlar, ceza adaleti ile sosyal siyaset arasında konumlandırılabilir. Bunlar hukuk ile ahlak arasında yeni bir dengenin oluşturulmasını sergilemektedir.

Aynı ve şahsi hakları koruma altına alan etkili bir ceza adaleti sistemi, suçu tolere edilebilir sınırlar içinde tutabilmek için ceza yargısına gereksinme duymaktadır. Ceza yargılaması, “gerçeği bulma yeterliliği”¹

* Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Sosyolojisi ve Felsefesi Anabilim Dalı Başkanı

1 K.Volk. “Gerçek-Gerçeklik Çeşitliliği” Suç Politikası, Seçkin, 2006, ss. 213-227; A. Heper. “Yargılama Dolandırıcılığı” Güncel Hukuk Temmuz 2009/7-67, s. 36 vd; J.Pradel. Çağdaş Sistemlerde Karşılaştırmalı Ceza Usulü (İSİSC Kollokyumlarının Sentez Raporu)(Terc. S. Dönmezer), Beta, Kasım 2000; R.Noizick. “Usuli Haklar” Anarşi, Devlet ve Ütopya (Çev.A.Oktay) İst. Bilgi Üniv. Yayını, Aralık 2000, ss. 138-144; M. Cavadino ve J. Dignan. Penal systems: A comparative approach, Thousand Oaks, CA: Sage. 2006; J.Kleining. Ethics and Criminal Justice-An Introduction, Cambridge University Pres, 2008; L. Ve H. Saunders. “Rethinking the Criminal Standard of Prof: Seeking Consensus about the Utilities of Trial Outcomes” International

üzerine oluşturulan, ithamın doğru (veritas) olup olmadığını irdeleyen, çağın en duyarlı teknikleri ile kanıtları test eden, itham ile savunma arasındaki bilgi asimetrisini minimize eden ve sanıkların adil yargılanma hakkını ilke edinmiş bir sistemdir. Kesin hatlarla ayrılmasa da iddia, savunma ve hüküm'den² oluşmaktadır. Bu süreçte doğal adalet ilkeleri gereği suçluyu doğrudan itham etmek yerine olayın kendisi tarafından anlatımına izin verilmesi yanında ithamın ciddiyeti oranında kendisine hazırlık yapması için yeterli zaman verilmesidir.

Ceza adaleti mekanizmasında yargılama, önemli bir evre oluşturmakta; "gerçeği garanti etme yeterliliği" vaat etmekte ve bunu sağlayan hukuka uygun hüküm verilmesi gerekmektedir. Önemli olan yöntemin güvenilir ve adil olduğunun (veya kullanılan diğer yöntemlerden daha kötü olmadığını) yeterince gösteren bilginin kamuoyunda yer etmesidir. Bu süreçte, insan onurunun³ korunması merkezi bir konumdadır. Aynı derecede

Commentary on Evidence 7(2009) <http://www.bepress.com/ice/vol7/iss2/art1>.

T.Hammerberg, Türkiye'de İnsan Hakları üzerine Ziyaret Raporu(10-14/10/2011) TBBD Ocak-Şubat 2012, Y.24,S. 98, ss. 439-500; "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin çeşitli kararlarına rağmen, yerel mahkemelerin ifade özgürlüğüne ilişkin davalarda karar verirken, davaya konu gazetecilerin haberlerinin içeriğinin gerçek olup olmadığı ve doğrusya, kamunun söz konusu bilgileri edinmede meşru bir menfaati ve hakkı olup olmadığını (ifade içeriğinin gerçekliğinin ispatı ve kamu yararını öne sürme hakkı olarak bilinen kavramlar) sistematik olarak değerlendirdiğine dair bir belirti bulunmamaktadır." Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Thomas Hammarberg'in 27 - 29 Nisan 2011 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyareti sonrası hazırladığı rapor (CommDH, 2011,25). Ayrıca bkz. M.T.Yücel."Yapısal Analiz ve Sorunlar"Yargı Reformu-Sempozyum, TBB, 2008,ss. 337-361. Şüphelilerin itiraf etmesini sağlamak etkili bir ceza soruşturmasına ikame olarak görülmemelidir (Yazarın notudur). Ayrıca bkz. Avrupa Komisyonu'nun 2012 Türkiye İlerleme Raporu: Savunma hakkının ihlali, tutukluluk süreleri, aşırı derecede uzun ve karmaşık iddianameler. Ayrıca bkz. İ. Berkan. "Lekelenmeme hakkı'nı talep etmek çok mu lüks?" Hürriyet(22/01/2014) s. 7; Bkz. Yargıtay C.Başsavcılığında Dosya İnceleme Sırasında Genel Olarak Saptanan Usul Eksikleri ve Çözüm Önerileri Afyonkarahisar, 27-29 Aralık 2012. Ayrıca bkz. D.Simon. In Doubt-The Psychology of the Criminal Justice System, Harvard University Press, 2012. Avrupa Birliği / Avrupa Konseyi Ortak Programı M. Lemonde. "Türk Ceza Adalet Sisteminin Etkinliğinin Geliştirilmesi" İhtiyaç Değerlendirme Raporu ve Eylem İçin Tavsiyeler, Aralık 2013. İ.Berkan. "Sanıklar değişir ama polislin yöntemleri hiç değişmez..." Hürriyet (20/12/2013),s. 10.

- 2 Beraat/mahkumiyet olarak beliren hüküm sonrası mahkumiyet halinde yaptırımın belirlenmesi de ayrılmalıdır (césure de procès penal).
- 3 Kant, onuru, insanın akıllı olmaya zorunlu kılınmasıyla, kendi kaderini belirlemedeki soyut yeteneğiyle temellendirmektedir. Kendi kendine belirleyici olma, otonomi, insanın ve her akıllı doğanın onur nededir. İnsan onuru bireylerin fiziksel veya zihinsel, tinsel özelliklerinden bağımsızdır. Onur, kişisel başarıdan, kişiliğin ortaya çıkışındaki başarısızlık veya başarıdan bağımsızdır. Bu ampirik olmayan temellendirmeye göre onur kazanılmaz, sahiplenilmez. Onur bir karşılık ödenmeksizin insana verilen veya sonsuza dek insana ait olan bir değerdir. Buna karşılık, kişilik ise, ampirik bir ifade olarak, özgürlükten kaynaklanır. Her akla sahip varlık bizatihi amaç olarak var olmaktadır. Fakat insan bir eşya değildir. Bu nedenle, yalnızca araç olarak kullanılabilir bir varlık olamaz. Buna göre, insan değiş-tokuşu olmayan tek varlıktır. Bir eşyanın karşılığı olarak değer, yani piyasa değeri taşımaz; fiyatı olmaz, onuru vardır. İnsanlık onuru hukukun zımnı varsayımlarından biridir. Bu nitelik kendisini genelde taksirli, masum-iradi ve suçlu-iradi davranış arasındaki farklıklarda ortaya koymaktadır. İnsanların esasta rasyonel, özgür iradeli ve seçme yeteneği olduğu var sayıldığından saikler nazara alınmaktadır. Kişi taksirli davrandığında, yalnızca dış güçlerin bir enstrümanı olarak görülmekte; iyi niyetle kasti hareket ettiğinde kendisine belirli alanlarda suçluluk izafe edilebilmekte ve amaç kötü olduğunda suçluluk söz konusu olmaktadır. Her ikisi de babasını öldürmesine karşın kimse *Neron*'u yargıladığı gibi *Oedipus*'u yargılamaz.

önemli olan ceza adaleti sistemine ait her özel niteliğin şu iki yönlü soru ile irdelenmesidir: Hangi işleve hizmet için var olduğudur? Ve bu işlev yeterince yerine getiriliyor mu?

Bu sorulara rasyonel bir bağlam sağlamak üzere Fransız Ceza Usul Kanununa şu başlangıç hükmü eklenmiştir:⁴

“Ceza usul hukuku adil ve çekişmeli olmalı; tarafların hakları arasındaki denge korunmalıdır.

Soruşturma ve iddiadan sorumlu otoriteler ile yargılamadan sorumlu otoriteler arasında bir ayırım olması sağlanmalıdır.

Durumları aynı olan ve haklarında aynı suçlardan dava açılan kişiler aynı kurallara göre yargılanmalıdır.

Yargı otoritesi, mağdurların bilgilendirilmesini ve ceza yargılamasının her safhasında haklarının korunmasını sağlar.”

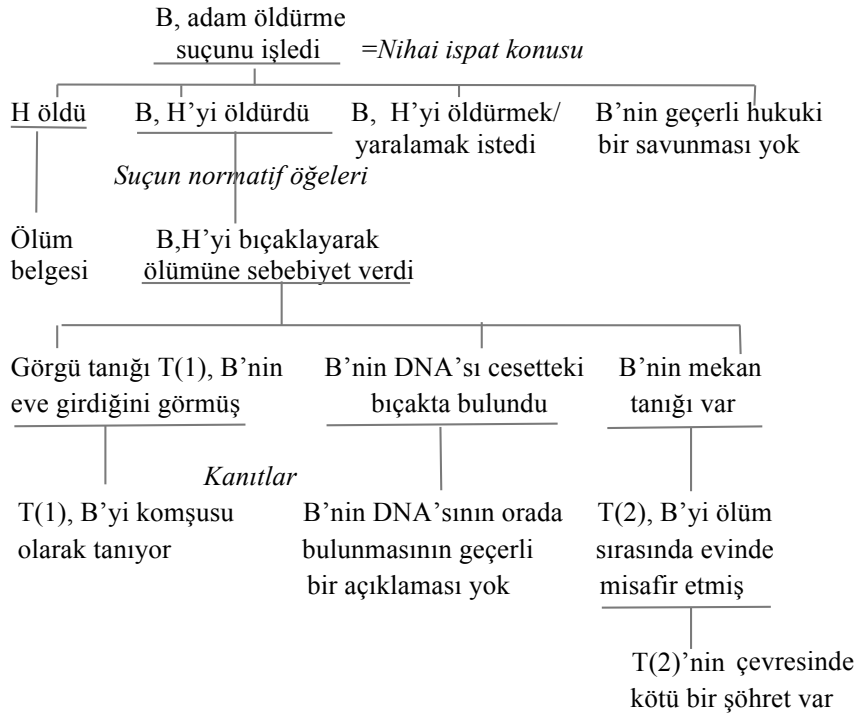
Hukukun merkezinde yer alan yargılama sürecinin rehber ilkesi, yargılamanın rasyonel geleneğini takiple yargılama sürecinde ortaya çıkan kanıtlardan rasyonel sonuçlar çıkarmanın önemine vurgu yapmaktadır. Psikolojik terimle, bu bir tanı/diagnostik bir işlemdir.

Hâkim, önüne gelen davada olguların gerçekten gerçekleşip gerçekleşmediğini veya doğru olup olmadığını, elde edilen kanıtlar toplamından oluşan “makul bir hikayeye” bağlı olarak karara varacaktır. Hikaye yeteri kadar makul ise, gerçek olduğu kabul edilebilir. Doğruluk gerçekten doğmaktadır. Yalnız bu süreçte “olgu kuşkuculuğu” görüşünün açıkça sergilendiği üzere, olgular hakkındaki tüm bilgilerimizin yargı sürecinde kategorik ithamlara dayanak olacak nitelikte olmadığı; kendi saiklerini tam olarak anlayamayan insanların başkalarını harekete geçiren duygu ve yoksunlukları nasıl anlayabilecekleri göz ardı edilmemelidir (In dubio pro reo). “Doğruluk o kadar büyük bir şeydir ki, bizi kendisine ulaştıracak olan hiçbir şeyi önemsemezlik etmemeliyiz” (Montaigne:207).

Duruşmada gerçeği bütünsellik içinde yakalamak üzere eldeki verilerin analitik bir biçimde test edilmesine olanak sağlayacak bir suç soruşturması gelişim grafiği oluşturulabilir. Bu amaçla adam öldürme suç örneği basitleştirilerek aşağıda sergilenmektedir.

4 15/06/2000 tarih ve 2000-516 sayılı Kanun. Benzer bir düzenleme CMK hazırlık çalışmalarında ön görülmüş iken, yasama sürecinde terk edilmiştir.

Adam Öldürme Suçu Soruşturmasında Kanıtlama Grafiği

Grafik,⁵ soruşturmacıların “neler olduğu” üzerine teorisi, hipotezleri veya hikayesini yansıtmalı; Savcılık evresinde yapılacak irdeleme ve analizle kanıtların yeterlik derecesi saptanmalıdır. Bu doğrultuda kuşkular / seçenek hipotezler; kullanılan muhakeme yöntemlerinin doğruluğu; varsayımlar veya sağduyu muhakemesinin yerindeliliği gözden geçirilebilir. Örneğin göz temasından kaçınan veya rahatsız olan tanığın yalan söylediği mi veya ifadesini değiştiren tanığın güvenilir olmadığı mu düşünülüyor? İşte grafik kanıtlar yanında soruşturma ve duruşmanın odağını oluşturan çıkarımsal muhakemeyi de sergileyecektir.

Grafikle toplanan kanıtlar arasındaki ilişkiler sunularak analizi edilmeli; özellikle ispatın motoru niteliğindeki çıkarımsal muhakeme üzerine odaklanılmalıdır. Grafik kanıtların analitik görüntüsü (örneğin bütünlük içinde ötekilere göre zayıf olanları) ile onların birbiriyle uyumlu olup olmadığını sergileyecektir.

5 T.Anderson, D.Schum ve W.Twinning. Analysis of Evidence. Cambridge: University Press, 2005.

Çıkarımsal muhakeme için kanıtta özgü şu üç özelliğin saptanması gereklidir:

1. İlişkisi (relevance),
2. Güvenilirliği (credibility),
3. Çıkarımsal gücü (inferential power).

Bu üç özellik de ayrı ayrı değerlendirmelidir. “İlişki”, kanıtın ispat bakımından doğru olabilmesi yanında tüm diğerleriyle resmi tamamlayıp tamamlayamadığıdır. Olayda B'nin kanı H'nin öldüğü olay yerindeki bıçak üzerinde bulunduğunda, soruşturmacılar açısından gösterilen tepki, kanıtın gücü ve mahkemeyi etkilemesi nedeniyle oldukça müspet olacak; ve bu kanıtın genelde yüksek derecede çıkarımsal bir ağırlık kazanacaktır. Yalnız bu özel soruşturma bağlamında diğer iki özellik te irdelenmelidir. H'nin DNA'sı ve parmak izleri bıçakta olay yerinde saptanmış olmasına karşın H'nin silahla vurulmuş olması karşısında bunların ne derece bir ilgisi olabilecektir? Örneğin, DNA ve parmak izlerinin suç aletinde olmasına karşın örneklerin alınması ve saklanması/belgelenmesi dürüstçe yapılmamış olduğunda kanıt “güvenirliğini” koruyabilir mi? İşte bu üç özellik birbirinden bağımsızdır. Bazı kanıtlar örneğin bir itiraf oldukça ilgili ve sonuca götürücü olabilirse de, onun “çıkarımsal ağırlığı” ve/veya “güvenirliği” çok zayıf (örneğin işkence sonucu elde edilen bir itiraf) olduğundan genelde değersiz kalacaktır. İşte grafik, kanıtın üç özelliği konusunda aydınlatıcı bir işlev görebilir.

Yalnız yargılama evresi öncesi, soruşturma evresinde olabildiğince doğru ve saydam kanıt elde etmek üzere aşağıdaki önerilerin önemi göz önüne alınmalıdır.

1. Soruşturma süreçleri/usulleri profesyonel ve sistematik bir biçimde yürütülmeli; süreçler “en iyi uygulama” genelgelerine uygun olmalıdır.
2. Soruşturma süreçleri görüntülü kayıt altına alınmalıdır.
3. Soruşturma ajanları görevin grifliğine uygun mizaçta olmalı; açık fikirli olmaya cesaretlendirilmeli ve ödüllendirilmelidir.
4. Soruşturma ajanlarının hata olasılığına karşı fazlaca duyarlılık geliştirmelidir.

Ceza Adaletinin Etkinliği

1. Daha iyi bir ceza adaleti sistemi(CAS) nasıl yapılandırılır? Süreçte CAS maliyetini düşürücü ve üretilen adalet derecesini artırıcı anahtar değişkenler nelerdir? -Her müdahalenin bedel-yarar analizi (ekonomik metodoloji)
 - Kamu davasına seçenekler (diversions)
 - Denetimli serbesti ve diğer seçenek yaptırımlar
2. CAS sürecinin suç miktarı ve azaltılması ile ilişkisi ne olmalıdır?
3. Kurumlardaki mahpusların yönetişimi nasıl olmalıdır? Bu soruların temelinde yatan gerçek ise, bir yargı sistemindeki "mit'in ", onun operasyonel kodundan ayırt edilmesidir.

3

Ceza davaları tutanaklarını gözden geçiren bir öğrenci çok geçmeden suçluluk-masumluk yanıtının hassas bir denge içinde bulunduğu bir davaya tanık olacaktır. "Suçsuzluk karinesi" az/çok değer ya da önem verilecek türden bir şey değildir. Bu karinenin değerindeki herhangi bir azalma yerini suçluluk karinesine bırakmaktadır. "Suçsuzluk karinesi" her zaman önde tutulmalıdır. Hiçbir savcı/hâkim bir davaya önyargıyla yaklaşmamalıdır. Yeni CMK'da, eskiden olduğu gibi, sabıka belgesinin duruşmada okunması neyin göstergesi olmaktadır? Mahkumiyet sonrası yaptırım türü saptanırken elektronik ortamda bu bilgiye ulaşılması yöntemine geçilmesi çok zor olmasa gerekir(!).⁶ Ceza muhakemesinde masumiyet ilkesi dile getirilmekte ise de, de facto suçluluk ilkesi -sisteme girenin suçlu olarak görülmesi- egemen olmakta; soruşturmanın gizliliği ihlal edilmekte; CMK m.209'da (Duruşmada okunması zorunlu olan belgeler) arasında "adli sicil bilgi özetleri" de yer almaktadır. Bu sakıncayı gidermek üzere "césure du procès pénal" denilen yargılamada suçun/

⁶ Görüşümüzü destekleyen ABD Yüksek Mahkeme kararı için bkz. Johnny Lynn Old Chief v. United States (117 S. Ct. 644). Ayrıca bkz. Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği md. 27, CMK md. 153, CMK md. 157 ve Basın Kanunu md.19.

masumiyetin değerlendirildiği evre ile hüküm evresi arasında İngiliz ceza yargılamasında görülen ayrıma yer verilmelidir.

Türk ceza yargılamasında ikili evre olmadığı için duruşmada okunan sabıka kaydı ile suçlu aleyhine bir önyargı oluşturulmakta; usulün temel ilkelerinden olan suçsuzluk/masumiyet karinesi buharlaşmaktadır. Kişi yüz suçtan sabıkalı olsa bile yargılandığı suçu işlememiş olabileceği göz ardı edilmekte; sonuçta sanığın beraat edebileceği de göz ardı edilmektedir. Temyiz evresinde de video çekimli dosyalar olmadığından, tutanaklardan hâkimin ön yargısı saptamak olanaklı değildir.

Çıkarım, yargılamada suçun veya masumiyetin değerlendirildiği bölüm ile mahkemenin hüküm verdiği bölüm arasında açık bir ayrım olmalıdır. Bu sistemde, sadece hükümle ilgili olan karakter soruşturmaları (örneğin, sanığı tehlikeli olarak tanımlayan bir psikiyatri raporu) hüküm verilmesinden önce değil sonra yapılır ve de daha kapsamlı yapılabilir.

Sanığın bir suçtan cezalandırılabilmesi için suçun kuşkuya yer vermeyecek şekilde kanıtlanmış olması gerekmektedir. Bu gereklilik irrasyonel mahkumiyet veya beraatlere karşı ek bir kontrol mekanizması işlevini görmektedir.

Ceza davalarında mahkûmiyet kararlarında olduğu kadar beraat kararlarında da adli hatalara tanık olunmaktadır. Kanunlar hâkimlerin yanılabilceği temeli üzerine kurulmuş; tün ceza usulü kanunlarından “yargılamanın yenilenmesi kurumuna yer verilmiştir.

Adli hata, İskandinavya ülkelerinde justitie mord/”justice murder.” olarak adlandırılmaktadır. Duruşma kavram bilinci ve kültürü olmadığından ülkemizde hata oranının oldukça büyük olduğu düşünülmektedir. Siyasi ve idari takdire giren işlerde başarısızlıklar, başarılar karşısında göz ardı edilebilirse de, adli hata sonucu cezaevine giren kişi için tek bir sonuç vardır: başarısızlık/kalitesizlik. Bu sonucun demokratik vatandaş olarak bizleri de sorumlu yapacağı unutulmamalıdır.

Bir makine mükemmelliğinde çalışmayan ceza adaleti sisteminde kuşku varlığını sürdürecektir; bazen suçlu kişiler kadar masum kişilerde cezalandırılacaktır. Gerçek bir makinedeki dişli sıyırması gibi bellekler de yanılabilir; hatalı teşhisler yapılabilir. Nitekim, algılama ve bellek üzerine yapılan araştırmalar kısa süre içinde bilginin nasıl buharlaştığını göstermektedir. Hatırladıklarımızdan daha çoğunu unutturken, algıladığımızın çoğunu da unutmaktayız. Genel inancı karşılayıcı olay yerinin, sanki içsel

bir video kaydında depolanmış gibi tam olarak ayrıntılı ve doğru hatırlanabileceğine ait bir kanıt yoktur.⁷⁷

Hukuk eğitimi hâkimleri insani hatalardan alıkoyamamaktadır. Onlar da, normal insanlar gibi algısal ön yargılara gebedir. Davaların azlığı/karar için ayrılan zamanın yeterli olması bu türden hataları giderebilecek türdendir.

Son zamanlarda özellikle ülkemizde usuli adalet konusu gündeme gelmiş bulunmaktadır (Ayrıca bkz. Tyler, 2006). Yüzlerce çalışmada, kişilerin mahkemelerde adil bir şekilde yargılanıp yargılanmadıkları konusundaki algıları bazen davanın sonucundan daha önemli görülmüştür. Hâkimler, usul hukuku öğretisinde tartışılanlardan farklı ölçütler kullanmaktadırlar.

“Kararda sapma” ceza usulünde evrensel bir olgudur. Bu olguyu etkileyen faktörler arasında hâkimlerin psikolojisi çok önemli bir öğedir. Gerçek ceza usulünde durumlar, tanıklar ve dinleyicilerin farklı karakterleri ve düşünceleri gibi davanın sosyal yapısı objektiftir. Tümü hakimlerin psikolojisini tahrik etmekte, psikolojik dengesizlik ve sonuçta hükümde/kararda sapma oluşmakta; ve ceza adaletinde eşit işlem ilkesi tahrip edilmektedir. Bu sonuç kaçınılmaz görünse de amacımız CAS’ı reform ederek aynı türden davaların eşit işleme tabi tutulması ideal amacına ulaştığına yaklaşılabilmektedir.

İşte, bu durumda yargılama sisteminin, adaletsizlik yaratabilme kapasitesi biz hukukçuların/STK’ların ilgi odağı olmalıdır. Bu doğrultuda, suçsuzların suçlu kişilerden ayırt edilmesini sağlayıcı vasıtalara özgü zayıflıklarını azaltıcı tedbirler üzerinde özenle durulmalıdır. Sistem performansının yıllık mahkumiyet oranı ile değil ve fakat adli hata sayısı ile ölçülmesi yerinde bir yaklaşım olabilir. Çünkü hukuk yanılğıya katlanamaz. Adli hatalar genelde soruşturma evresinde savcılık performansı ile yakından ilişkili bulunmaktadır.

Bu noktada ceza adaleti sisteminin çeşitli evreleri itibariyle istatistik verileriyle performans standartlarını sergileyen veri serilerine aşağıda yer verilmiştir.

77 Tanıkların hatalı ifade vermesine sebebiyet veren nedir? Kolluk görevlileri, savcılar ve hâkimler tanığa neden inandılar? Hatalar saptanabilir miydi? Soruşturma ve yargılama evrelerinde hataların varlığı ve en önemlisi gelecekte bu türden hataların oluşmasını önlemek için ne yapılabilir? Bkz. M.T.Yücel. Adalet Psikolojisi, 8.bası, 2014.

Tablo 26.

Cumhuriyet Savcılıkları* yıllık toplam iş yükü(2005-2011)

Yıl	Toplam	D**	Çıkan	Çıkan/Toplam %
2005	5.677.025	215	2.927.131	51.5
2006	6.272.463	238	3.155.088	50.3
2007	7.070.104	268	3.634.044	51.4
2008	7.254.290	275	3.762.625	51.9
2009	6,065,829	229	3,241,071	53,4
2010	6.111.102	236	3.272.887	53.5
2011	6.050.030	229	3.012.471	49.8

* Cumhuriyet Savcılıkları ve CMK 250 Cumhuriyet Savcılıkları

** Değişim oranı:1986=100

Kamu barışına karşı suçlarda (TCK 212-220) yoğunluklu olan suç işlemek üzere örgüt kurma suçlarından açılan kamu davası sayısal değerlerine bakıldığında hazırlık soruşturmasında yıllar itibariyle sistem girdisinden ancak %47,6'sinde (2012) kamu davası açıldığı görülmektedir.

2009-2012

Yıl	Kamu davası	%
2009	17,614	43,0
2010	17,773	47,4
2011	17,200	47,2
2012	18,491	47,6

Hazırlık soruşturmasında tanık olduğumuz davaların erime/buharlaştırılması olgusuna yargılama evresi sonucundaki beraat karar oranı(%) ile de tanık olmaktadır.

Yıl	Mahkumiyet	Beraat
2008	20,4	22,3
2010	13,5	38,0
2011	19,1	33,9
2012	3,8	48,9

2008 yılında ilk derece mahkemesinde çıkan toplam davanın (2206) açıldıkları yıllara göre yüzde dağılımı organize suçların yargılama süresi hakkında bir fikir vermektedir.

2004 yılı ve öncesi	2005	2006	2007	2008
6,6	4,9	9,9	28,6	50,0

Çıkan işlerin dağılımı ile beraat oranlarına bakıldığında Savcılıklarca gerekli ayıklamanın yapılmadığı; performanslarının düşük olduğu görülmektedir.⁸ Bu bağlamda, eğer savcı tüm davalarla aynı oranda ilgilenilecek durumda değilse, kendisinin önemli ve hassas işler üzerinde yoğunlaşmasına olanak tanınmalı; hangi konunun önemli olduğuna karar vermede kullanılacak ölçütler belirlenmelidir. Aşağıda birkaç öneri sıralanmıştır:

- Suçun ciddiyeti,
- Davanın hassasiyeti,
- Soruşturmanın karmaşıklığı,
- Soruşturmanın maliyeti,

8 Bu oranın yüksekliği üzerine adalet.gov.tr'de saptanan görüşlerin özeti şöyledir:
 1- Kamu davası açmak için "yeterli delil" yerine "yeterli şüphe"nin yeterli oluşundan,
 2- Kamu davası açmanın takipsizlik vermekten, hatta müzekkere yazmaktan daha kolay oluşundan,
 3- Birisini sanık yapmak için TC kimlik numarasını bulmak kadar emek harcanmasının yeterli bulunmasından,
 4- Cumhuriyet savcısına kamu davası açmada takdir yetkisi verilmeyişinden(Maddenin başlığında var, içinde ve uygulamada yok. Örneğin Cumhuriyet savcısı telefonunu kendi duyarsızlığıyla kaybedenin, kısa yoldan zengin olmak için define işine girip kendisinden daha açık gözlerle dolandırılanın davasına bakmak hakkına sahip olmalıdır) Kamu davasının ülkemizde vatandaşı mutlu etme aracı oluşundan. Suç/kanıt olmayan bir konuda vatandaşı sanık yapan devlet, sonra onu beraat ettirerek mutlu mu etmek istemektir?
 5- En yakın ağır ceza mahkemelerinin kovuşturmayaya yer olmadığı kararına(KYOK) itirazın kabulü kararları yargısal olmaktan çıkıp otomatiğe bağlanmış gibi bir nitelik sergilemektedir.
 6- Kanun savcıya şüphe varsa dava aç derken hâkime şüphe varsa beraat ver diyor. Sonrada bu oranlar neden böyle diye herkes hesap sormaya kalkıyor. Mahkumiyet oranlarının daha da yükselmesi isteniyorsa savcıların delil takdiri yetkileri artırılmalı savcılar inanmadıkları davaları açmaya zorlanmamalıdır.
 7- Gerçekten bu ülkede kamu davası açmak KYOK yazmaktan çok kolay bir iştir. "Şüpheli X in toplanan deliller ışığında üzerine atılı şu suçu işlediği kanaatine varılmakla" tümcesi yeterli olmaktadır. İşte bu kadar kolay bir şey iddianame yazmak: Şikayetçi beyanı iki tanede şikayetçinin ayarladığı yalancı tanık bulduğunuz vakit bu iş tamam şüpheli savunmasına bile gerek olmadan iki satırlık bir iddianame ilke iş tamamlanmaktadır. Bir insana suçlu olarak hatta toplumda en yüz kızartıcı suçlardan bile mahkeme önünde sanık yapmak bu kadar kolay bir iştir. Ama KYOK yazmak daha zor; zira, niye kamu davası açılmadığını gerekçelendirmek iki satır iddianameye göre gerçekten zor bir iştir. Ama Ceza sistemimiz öyle bir haldeki bundan dolayı sadece Savcılar'ı sorumlu tutmak biraz insafsızlık olacaktır. Müfettiş gelir kaç KYOK kararına itiraz edilmiş; kaç kaldırılmış olduğuna bakar. Çok basit gerekçelerle hatta çoğu zaman gerekçesiz bir şekilde KYOK'lar bir kez de mahkeme görsün, delilleri mahkeme takdir etsin, savcının delil takdir etme yetkisi yoktur gerekçesiyle kaldırılır. Elde bir şüpheli var ise ona KYOK verilirse, evrak daimi aramaya alınacak ve bu durumda savcının terfide iş yüzdesi tehlikeye girebilecektir. Çünkü bir Cumhuriyet Savcısının başarısının tek kriteri elindeki evrak sayısıdır.
 8- Savcının yaptığı soruşturmanın niteliği, soruşturmayı nasıl yaptığının hiç bir önemi yoktur. Cumhuriyet Savcısının sağlıklı etkin bir soruşturma yapabilmek için emri altında olması gereken adli kolluğun durumunu ise hiç söylemiyorum. "Soruşturmada her şeyin şüpheli aleyhine, kovuşturmada ise her şeyin sanık lehine yorumlandığı" bir sistemde bence beraat oranı yüksekliği çok çok iyi bir orandır. Bu kadar aksaklığın olduğu bir yerde beraat oranının yüksekliğinin vebali yine hâkim ve savcılara kalmaktadır. Ayrıca bkz. İ.Berkan. "Türkiye'de adaletin hal-i pürmelali..." Hürriyet(4/02/2015),s. 7; İ.Berkan. "Adaletin bu kadar verimsizi zor bulunur" Hürriyet (6/02/2015) s. 6.

- Cevaplandırılması zor yasal sorular ve
- İnsan haklarına yapılan ciddi müdahalelerdir.

Aşağıdaki itham oranına konu olan davaların irdelenmesinde bu ilkelerin ne derece göz önüne alındığı araştırmaya değer bir konudur.

Tablo 27. İtham Oranı (2004-2011)

Yıl	CMK.250 C.Savcılığı	Cumhuriyet Savcılığı
2004	43.3	43.1
2005	28.5	32.7
2006	33.7	30.1
2007	38.4	33.6
2008	37.8	37.6
2009(x)	56,6	51,0
2010	53.4	52.4
2011	51.5	52.2

(x) 2008 yılı ve öncesi dosya sayısı, 2009 yılında ise şüpheli sayısı esas alınmıştır.

Kamu Davasında Özensizlik Mahkumiyet Oranı

Ülke	%
Almanya	96,5
Çin	99.6
Fransa	98.9
İngiltere	90.3
İsveç	94.7
Japonya	99.9
Kore	99.6
Türkiye	70.0

Beraat ceza adaleti sisteminin sıhhatine işaret etmekte ise de, oran yüksekliği sistemi sorgular nitelik sergilemektedir. Türkiye'ye ait verinin 2011 yılına göre ayrıntılı açılımına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir. Bu veriler ceza adaleti sistem ekonomisi/etkinliği/verimliliği açısından önemli bir negatif bulgular olarak ayrıntılı bir proje konusu yapılmalıdır.

2011 yılı verilerine göre mahkumiyet/beraat kararları (%) dağılımı

Mahkeme türü	Mahkumiyet	Beraat
CMK.250-Ağır Ceza	75	25
Ceza Mahkemeleri (TCK ve Özel Ceza Kanunlarına göre)	62	38
1.Ceza Mahkemeleri(TCK)	56	44
2.Ceza Mahkemeleri (Özel Ceza Kanunları)	75	25
Çocuk Mahkemeleri	75	25

2012 yılı kararlarına bakıldığında beraat oranı yüksekliğini korumaktadır. Şöyle ki, mahkumiyet oranı %61.48 (1,514,735) iken beraat oranı %38.52'i (949,134) bulmuştur. Bu tablonun bazı suçlar bakımından dağılımı ceza adaletinde hazırlık soruşturmasının etkin bir nitelik sergilemediğini kanıtlamaktadır. Bu durumda yargılama başlayıncaya kadar vuku bulan duygusal travma göz ardı edilmektedir. Bu evredeki kaygı bazen o derece olur ki, mağdurların duruşmadaki sav ve argümanlarını etkileyebilir. Bazı mağdurlar ve özellikle genç olanlar, korktuklarından sanığın tüm gerekli bilgileri öğrenmesini istemezler. Kaygıyı azaltmak üzere soruşturma evresinin olabildiğince kısa tutulması adalet açısından önemlidir.

Kavuşturma evresine ait bazı suç türleri itibariyle mahkumiyet/beraat oranlarına bakıldığında ceza adaleti sistemine özgü etkin soruşturma yoksunluğu belirlemektedir. Bu durumu daha somutlaştırmak üzere 2013 yılında sanıklar hakkında verilen karar dağılımına da yer verilmiştir.

Suç türü	Mahkumiyet	Beraat
Cinsel taciz	3082 (%54)	2609 (%46)
Çocuğun cinsel istismarı	10891 (%74)	3826 (%26)
Cinsel saldırı	3719 (%58)	2710 (%42)
Kasten adam öldürme	17804 (%84)	3425 (%16)
Mal varlığına karşı	289595 (%61)	186976 (%39)

Sanıklar hakkında verilen kararlar (2013)

Türü	Sayısı	%
Mahkumiyet*	1,605,337	37,3
Beraat	840,228	19,5
Düşme**	442,676	10,3
Hükümün açıklanmasının ertelenmesi	758,445	17,6
Ceza verilmesine yer olmadığı	82,760	1,9
Davanın reddi	19,768	0,5
TCK 32/1	3,350	0,1
Hüküm verilmesine yer olmadığı	19,506	0,5
Yetkisizlik,görevsizlik	267,670	6,2
Başka birime aktarma	121,077	2,8
Diğer	143,527	3,3
Toplam	4,305,032	100

Avrupa Konseyi'nin Ceza Adalet Sisteminde Savcılığın Rolü ile ilgili tavsiye kararına (2000/19) göre, Savcı aşağıda belirtilenleri gerçekleştirebilecek durumda olmalıdır:

- Ceza siyaseti önceliklerinin etkin bir şekilde uygulanması fikrini de göz önünde bulundurarak kolluğa uygun talimatları vermeli,
- Farklı kolluk birimlerinin var olduğu durumlarda, davaları tek tek, bu davaları en iyi şekilde ele alacaklarını düşündüğü birimlere dağıtmalıdır.
- Savcılar, hâkimlerin bağımsızlığına ve tarafsızlığına mutlak bir şekilde saygı göstermelidirler.
- Savcılar mahkemedeki yargılama sırasında nesnel ve adil olmalıdır. Savcılar, özellikle, yargılamanın adil bir biçimde yürütülmesi için gerekli her türlü ilgili olgu ve hukuki argümanın mahkemeye sunulmasını sağlamalıdır.
- Savcılar özellikle -kanunda aksi öngörülmediği sürece- ellerinde bulunan yargılamanın akışını etkileyecek nitelikteki delilleri diğer taraflara göstererek silahların eşitliği ilkesini⁹ güvence altına almaya çalışmalıdırlar.

* Bir sanık hakkında bir suç nedeniyle verilen aynı kararda ceza, güvenlik tedbir ve erteleme yer alması halinde UYAP yazılımı nedeniyle karar sayısı üç olduğundan mahkumiyet karar sayısı ve oranı şişmektedir.

** Uzlaşma (%5.7), zamanaşımı (%0.4) ve diğer nedenleri (%4.2) kapsamaktadır.

9 Schroeder-Yenisey-Peukert.Ceza Muhakemesinde 'Fair Trial' İlkesi, İst.Barosu, 1999,ss. 104-106. Silahların eşitliği ilkesine ilişkin örnek kararlar için bkz. Çatal-Türkiye davası, N° 26808/08, 17 Nisan 2012. Ayrıca bkz. Altınok-Türkiye davası, N° 31610/08, 29 Kasım 2011.

Avrupa Konseyi'nin "Ceza adaletinin yönetimi" ile ilgili tavsiye kararına (95/12) göre de,

- İş yükünün verimli şekilde yönetimi ile farklı kategorideki davaların uygun işlemlere tabi tutulması için ölçütler belirlenmelidir. Bunlar, adli ve diğer ilgili personelin işbirliği ile geliştirilmelidir. Bu standartlara gerekli uyumun sağlanması doğrultusunda kurumlara olanca destek verilmelidir.
- Bu bağlamda, savcılar ve hâkimlerce dosyalar üzerine, sürecin ilk evresinden başlayarak farklılaştırılmış biçimde işlem görmesine olanak veren ayıklama teknikleri geliştirilmelidir.¹⁰

Türk ceza adaleti sisteminin zayıf yanlarından biri, ceza davalarının makul süre içinde kotarılamamasıdır. Sistemdeki dava yükünün üstesinden ancak zaman zaman çıkarılan genel af kanunları ile gelinebilmektedir.¹¹ Af kanunlarını etkisini yitirdiğinde "gecikme" olgusuna yeniden tanık olunmaktadır.

Gecikme ya gerekli veya gereksiz olarak tanımlanabilir. Dava yönetiminin aslında bu ikisi arasındaki ayırımı saklıdır. Bu nedenle, yöneticiler birincil olarak gereksiz gecikmeleri azaltıcı siyaset ve usul geliştirmek ve uygulamaktan sorumludur. Adaletsizliğe ve tüketicilerde sıkıntıya neden olan gereksiz gecikmeler halkın yargıya olan güven ve itimatının azalmasında birincil nedendir.

Çıkan işlerin gelen işlere yüzde oranı verimlilik oranıdır. Bu ölçümün amacı mahkemenin gelen işlerle baş edip edemediğidir. Davalar zamanlıca bitirilmediğinde kuyrukta birikmeler artacaktır. Dava türü itibariyle gecikme nedenleri analiz edildiğinde ortaya çıkan sorunlar ile iyileştirmelerin nerede yapılması gerektiği ortaya çıkabilir.

Dava işlem süresi, belirlenen zaman süresinde karara bağlanan davaların yüzde oranıdır. Bu ölçünün çıkan davaların oranı ile birlikte değerlendirilmesi; mahkemeler arasında mukayese edilerek süreçteki yavaşlama nedenleri analiz edilmelidir. Ortaya çıkan veriler siyaset ve usul değişim-

10 İngiltere'de yaygınlaştırılması planlanan Ağır Ceza Mahkemesinde (Crown Court) "erken suçluluk itirafı" projesi (2012): Savcılık ACM'de itiraf olasılığı olan davaları belirleyerek duruşmaları öne alınmakta; duruşmada itiraf eden sanıklar için hükmedilecek cezadan mümkün olan en azami indirim yapılmakta; sonraki evrede itiraf edenler için azaltılmış indirimle gidilmektedir. Hızla sonuçlanan bu tür davalar ile mahkeme yükü azalmakta; tanık ve mağdurlar da tatmin olmaktadır. Türk Ceza Kanunu 168, 192, 221, 248, 269 ve 293. maddelerinde yer alan "etkin pişmanlık" bağlamında bu proje ceza adalet sisteminde yer alabilir.

11 Ayrıca bkz. S. Gülener. "Ulusal Af Uygulamaları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" Güncel Hukuk Ağustos 2014/8-128, ss. 56-58.

lerini destekleyecek ve daha önemlisi halka yargının muhasebesinde saydamlık sağlayacaktır.

Yargılamadaki iş yükü çıkmazına kalıcı bir çözüm getirmek, siyasetin temel odaklarından biri olmalıdır. Sisteme en son çare olarak başvurulması (ultima ratio) ilkesi doğrultusunda çareler üretilmeli (Rec. 87-18); ceza adaleti esnek bir yapıya kavuşturulmalı; kanunilik geleneğinin egemen olduğu teknik kuralların ağırlığı kadar genel ilkelere de işlevsellik kazandırılmalıdır. Esneklik sağlama doğrultusunda Alman Ceza Usulü kanunu (Strafprozessordnung) 153-154. maddelerinde hâkimlere tanınan davayı sonlandırma yetkisi (Savcının uygun görmesi/ talep etmesi üzerine) benimsenmelidir. Bu konunun ayrıntısına aşağıda değinilmiştir.

Ceza adaletinin etkililiği bakımından savcı hakim açığı da abartılmamalıdır. Nitekim 100.000 nüfustaki savcı sayısı 5.2 (Almanya'da 6.4, İspanya'da 5.2, İtalya ve Fransa'da 3) hâkim sayısının da (10.6) olarak yaklaşık Fransa, İspanya ve İtalya kadar olması daha etkili adli sistem için yegane engel oluşturmadığı görülmektedir.

Öte yandan, mağdurlar sistemi fazlaca bürokratik ve karmaşık görmekte; sistemin kendileri için olduğunu hissetmemektedirler. Yargılama sürecinde gelişmelerden bilgilendirilmediklerinden ve önemli kararlar alınırken kendi düşüncelerinin alınmadığından şikayetçidirler. Süreçte gecikme sanık lehine bir taktik görünümde ise de, ciddi davalarda mağdur için kaygı kaynağı olmaktadır. Mağdurlar sistemin sanıklara öncelik/ üstünlük verdiği düşüncesindedir. Yargılama süreci uzadığında hayal kırıklığına uğrayan yalnızca mağdurlar değildir. Bu olgu tanıklar için de kötü bir deneyim olmakta, tanıklık beklentisi kaçınılmaz bir kaygı nedeni olmaktadır. Öte yandan, masum sanıkların temize çıkması da yargılama-daki gecikme sonucu uzun zaman almaktadır.

Ceza adaleti sistemindeki iş yükünü dengelemek ve iş akışına hız vermek üzere kendi boyutunda rasyonel bir gelişme örneği için Almanya'da savcılık profilini sergilemekte yarar görülmüştür. Almanya'da ilke olarak mahkemeye intikal edecek suçlardan %30'u hakkında (bu oranın yarısı savcılıkça öngörülen koşulların zanlı tarafından yerine getirilmesiyle) takipsizlik kararı verilmekte; %40'ı basitleştirilmiş usullerle çözümlenmektedir: Suçluluğu kanıtlamanın girift olmadığı ve para cezasının yeterli bir yaptırım olacağına öngörülmesi halinde savcılıkça iddianameye ek olarak hâkime "ceza kararnamesi" önerilmektedir. Bu önerinin mahkemece uygun görülmesi halinde ödeme emri zanlıya postalanmakta; iki

hafta içinde itiraz edildiğinde ise, normal yargılama süreci yer almaktadır. Geri kalan % 30'u da duruşmalı yargılamaya tabi tutulmaktadır. Ne var ki, Mart 1993 tarihinde yürürlüğe giren değişiklikle önemli iki gelişme kaydedilmiştir:

1. Savcıların takipsizlik karar verme yetkisi önemli ölçüde artırılmış;
2. Basitleştirilmiş usul seçeneği genişletilerek bir yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza gerektiren suçlarda zanlının avukatı olması halinde savcı cezanın ertelenmesini önerebilmektedir.

Almanya'da hükmedilen hürriyeti bağlayıcı cezaların yalnızca % 6'sı bir yıldan fazla hapis cezasına ilişkin olduğundan teorik olarak duruşmalı ceza dava sayısı küçümsenecek ölçüdedir.

Ceza davalarında rasyonel bir azalma sağlaması¹²¹² açısından hangi halde cezaya başvurulmamasına dair J.Bentham'ın (1748-1832) aşağıda yer alan uyarısı da göz önüne alınmalıdır:

1. Önlenecek bir eylemin tüme zararlı olmaması (groundless);
2. Cezanın zararı önleyici işlev görememesi (inefficacious);
3. Sonuçta beliren zararın önlenmesi istenilen zarardan daha büyük olmaması (unprofitable/too expensive);
4. Zararın kendiliğinden veya daha ucuz bir şekilde önlenbilmesi-dir (needless).

Bentham, suçlar ve cezalar arasındaki oran konusunda da bazı kurallar koyarak, "sosyal yarar" kavramı ile ilgili bu kuralları şöyle özetlemektedir:

1. Suç için saptanan ceza değeri, hiçbir halde, suçun sağladığı yararı gidermek için yeterli olandan az olmamalıdır.
2. Suçun neden olduğu zararın büyüklüğü oranında ceza bağlamındaki bedel de büyük olmalıdır.
3. İki suçun cezası karşılaştırıldığında, hafif suç için öngörülen ceza insanı ağır suç işlemeye yöneltici şekilde vaz edilmemelidir.¹³¹³

12 Nitelikli hırsızlık bağlamında(TCK142/1.f) yer alan ağırlaştırıcı neden ortadan kaldırılmıştır. Başlangıçta düzenleme nedeni suç olgusunun fazlalığı, şimdilerde ise davaların çokluğudur. İşte size paradoksal bir reform yaklaşımı için bkz. K. Bayraktar. "Üçüncü Yargı Paketi Reform mu?" Güncel Hukuk Ağustos 2012/8-104, s. 7.

13 J.Bentham. Principles of Morals and Legislation A Dolphin Books,1961, ss. 162-168.

Aristoteles'in de aynı vurguyu yaptığına tanık olunmaktadır: "İnsanlar, bir şeyin yapılabilmesini ve kendileri tarafından yapılabilmesini kendileri varsayıyor olmalıdırlar: ya yakalanmadan yapabileceklerini, ya da yakalanırlarsa cezadan kaçabileceklerini, cezalandırılırsalar bile, zararın kazançlarından veya önem verdikleri şeylerden daha küçük olduğunu varsayıyor olmalıdırlar."

Bu bağlamda hukuk devleti açısından "ölçülülük" ilkesinin önem taşıdığı alanlar vardır. Bunlar arasında güncelliğini koruyan cezai bir tedbir, tutuklamadır. Bu tedbir, ceza soruşturması/kovuşturmasının hızlı bir biçimde tamamlanması başka bir biçimde güven altına alınmadığı ölçüde ve alınamaması koşuluyla adildir. Tutuklama artık istisnai nitelikte olmalıdır. Önce düşünülmesi gerekli husus, adli kontrolün uygulanmasının gerekip gerekmediğidir. AİHM "suçun niteliği, kanıt durumu ve dosyanın içeriği" gibi şablon gerekçeler kullanılmasını, tutuklama gerekçelerini detaylandırılmamasını bir ihlal nedeni olarak görmektedir. Bu normatif gerçeğe, 5271 sayılı CMK 100. maddesi 4. fıkrası aşağıdaki biçimde değiştirilmiştir (5/07/2012):

"(2) Tutuklamaya, tutuklamanın devamına veya bu husustaki tahliye isteminin reddine ilişkin kararlarda,

- a) Kuvvetli suç şüphesini,
- b) Tutuklama nedenlerinin varlığı,
- c) Tutuklama tedbirinin ölçülü olduğunu,

Gösteren deliller somut olgularla gerekçelendirilerek açıkça gösterilir."

CMK. 109. maddesinde yapılan değişikliklerle de,

"(1) Bir suç sebebiyle yürütülen soruşturmada, 100. maddede belirtilen tutuklama sebeplerinin varlığı halinde, şüphelinin tutuklanması yerine adli kontrol altına alınması karar verilebilir."

Kuşkusuz, tutukluluk süresinin saptanmasında ölçülülük ilkesi özenle uygulanmalı ve tutuklama suçun ağırlığı ile, tutuklama süresi de tahmini olarak beklenen cezayla oranlı olmalıdır (Yücel:2011 ve Rec.80-11).¹⁴ Bu

¹⁴ Uzun tutukluluk süresine bir çözüm yöntemi olarak İtalya ve Fransa'da kişinin kesinleşmiş hükmünü beklediği süre, aldığı mahkumiyet cezasının yarısından fazla olamayacağı normlaştırılmıştır. Kişi on yıl hapis cezası aldıysa, beş yıldan fazla Yargıtay sürecini bekleyemez. Ayrıca bkz. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi alt organı Keyfi Tutukluluk Çalışma Grubu'nun Balyoz davası tutukluları üzerine raporu: <http://www.istanbulbarosu.org.tr/images/haberler/bmrapor.pdf>.

bağlamda, tutuklu kalınan süre dağılımı tutuklu ve hükmen tutuklulara göre periyodik olarak yayınlanmalı; salıverilenler ile hükmen tutuklulardan beraat edenlerin tutuklu kaldıkları süre dağılımına da bu tablolar da yer verilmelidir. Tutuklamaya istisnai olarak başvurulması gereğinin uzunca bir geçmişi vardır. Beccaria 1764 tarihli Suçlar ve Cezalar Hakkında eserinde, kaçma tehlikesi ve kanıtı koruma gerektiğinde tutuklamaya ancak başvurulabileceğini vurgulamıştır. Tutukluğun devamı da makul (reasonable) olmaktan çıktığında sanık salıverilmelidir (AİHM Jablonski v. Poland § 83 ve ötekiler).

Öte yandan, yasal ceza, bir eyleme yönelik iken cezalandırma tekniği bir yaşama yöneliktir. Bu bağlamda yaşam hikayesi bilinmeli ve düzeltilen yaşam tekniği söz konusu olmaktadır.

Ceza Davalarında Karar Analizi

Bir ceza davası yargılamasında birincil olarak hâkimin yorumu açısından şu üç alan önemlidir:

- 1) Bir olay sonucunu yeniden yorumlama;
- 2) Olay nedenini yeniden yorumlama; ve
- 3) İlgili kişinin karakterini yeniden yorumlamadır.

İkinci olarak, karar gerekçesi/analizinde aşağıdaki sorular gözetilmelidir:

- a) Suçlu, eylemindeki nedensel rolünü örtmekte veya minimize mi etmektedir veya
- b) Suçlunun saikleri ile sorumlu seçimlerini belirleme ve açıklamada başarısız mı olundu?

Karar gerekçesinde,

- c) Olaylara diğer güçlerin (örneğin alkol, uyuşturucu madde/ilâç, kumar, öfke, aşırı duyarlık v.s.) neden olabileceği veya
- d) Diğer kişilerin gerçekten sorumlu olabileceği mi önerilmektedir?

Karar gerekçesinde,

- e) Gerçek bir nedenin olmadığına mı işaret ediliyor veya
- f) Olayların açıklanamaz veya kaçınılmaz türden olduğu mu önerilmektedir?

Karar gerekçesinde,

- g) Suçun mağdura yüklenilmesi arayışı içinde mi veya
- f) Suçlunun kendisinin de, bir biçimde, mağdur olduğuna mı işaret edilmektedir?

Karar gerekçesinde, suçun işlenmesinde diğer bazı nedensellik faktörlerden söz edilmesi kararın yanlış olduğu anlamında değildir. Kuşkusuz, diğer nedensellik faktörlerin belirtildiği ve açıklandığı durumlar olabilecektir. Yalnız, bu faktörlerin kararda işlenmesi dengeyi bozduğu ve suçlu davranışın nedensellik rolünü gölgelediği veya minimize ettiğinde burada sorun olduğu belirebilir. Gerçekte sorun, diğer nedensel faktörlerin belirlenip belirlenmesi olmayıp; gerekçede, bu faktörlerin dengeli bir şekilde irdelenip irdelenmemesidir.

Üçüncü olarak, suçluların karakteri bağlamında, karar gerekçesinde, aşağıda öğeleri içerir şekilde suçlu karakteri tamamen tasvir edilmiş midir?

- a) Suçlu davranış (kanıtlanan veya itiraf edilen) ve
- b) Sosyal araştırma raporundaki (SAR) öz geçmişi.¹⁵

Karar gerekçesi, suçlu tarafından üçüncü kişilere (psikolog veya psikiyatra) verilen ve kanıtlarla test edilmeyen ifadelere mi dayanıyor?

Karar, kanıtlanmış ilgili olguları göz ardı veya minimize mi etmektedir?

Kuşkusuz, kararda suçlu kişinin kanıtlanmış, hem olumlu ve hem de olumsuz yanlarını içeren, etraflı bir karakter profiline yer verilmelidir. "Çoğu suçluların ne tamamen iyi veya tamamen kötü olamayacağı" varsayımından hareketle karar yalnızca suçlu karakterinin bir yönüne vurgu yaptığında isabetsizlik olacağı bilinmelidir. Burada da sorun, irdelemenin dengeli ve adil/ölçülü olup olmadığıdır.

Kararda ayrıca şu sorulara da yanıt bulunmalıdır:

1. Suçlu davranışın gerçek sonuçları yeterince belirlenip, uygun ayrıntılarla ve kolayca anlaşılır bir dilde tasvir edildi mi? Yoksa görüşten gizlenip, minimize mi edildi veya teknik bir anlatım arkasında mı gizlendi?

¹⁵ Şimdilik (12-15 yaş grubu için) çocuk mahkemelerinde norm haline getirilen SAR, hazırlandığı koşullar ve buna dayalı içerikleri çocuğun psiko-sosyal dünyasını yansıtmaktan yoksun olarak sosyal görüşme raporuna dönüşmüştür. Bkz. V.İrtiş. "Çocuk Mahkemelerinde Görev Yapan Yargıçların Tecrübeleri Üzerinden Türkiye'de Çocuk ve Genç Ceza Adaleti" Uluslararası Çocuklar için Adalet Sempozyumu (5-7/ 2012-Ankara).

2. Kararda, yeterince gerçek mağdurların değerine, ihlal edilen haklarının önemine ve onlara özgü kayıpların gerçek değerine işaret edildi mi?

Gereçeli karar hakkı/sorumluluğu, hüküm niteliğindeki kararlarla sınırlı olmayıp; her adli karar için geçerlidir. Örneğin Bricmont davasında Avrupa İnsan Hakları Komisyonu talep sahibinin tanık dinlenmesi isteminin reddinde gerekçeye yer verilmemesini ihlal olarak görmüştür.

Gereğe göstermek ihtiyacı hukuk bilimin karakteri ile yakından ilgilidir. Hukuktaki bir savın yanlış veya doğru olduğu tecrübi bilimlere özgü bir yöntemle saptanamaz. Bir hipotezi hukukta kanıtlamanın biricik olanağı verilen gerekçede saklı bulunmaktadır. Gereke tamam ve mantıki olmalıdır. Gereksiz bir karar, bırakınız doğru olmasını, hukuki bir nitelik te kazanamaz. Böylece gereksiz doğru bir hükmü keyfi olandan ayırt etmek mümkün olamayacaktır. Gereke de, kuşkusuz, ikna edici olmalıdır.

Şimdi, ceza davalarında kanıtlar arasında güncelliğini koruyan ve zaman zaman adli yanılığlara neden olan tanık psikolojisini irdelemektedir.

Yargılama Gerçeği ve Tanık psikolojisi

Duruşma hâkiminin mantığını (1) ilgili kanıtların ayıklanması ve (2) uygulanacak kuralların seçimi oluşturmaktadır. Kanıt açısından hâkim de tanıkların tanığı işlevini görmektedir. Bu bağlamda, dikkatsizlik veya diğer etmenler veya gözlemlerin hatalı olarak derlenmesi sonucu tanık ifadelerinin iyi algılanmaması davanın olgusal belirlemesini etkilemektedir. Daha da önemlisi, hâkimin belli bir tanığa olan tepkisi veya bilinçaltı eğilimi de (örneğin azınlıklara, etnik gruplara karşı olması ve klişe tipler) işlev görmektedir.

Tanıkların çatışan ifadeleri karşısında gerçekler, adli olarak saptanan gerçeklerdir. Bunlar yargılama öncesi var olmayabilirler. Dirayetli bir hâkim olmak, kanıtlar totalinde nelerin elimine edileceğini bilmektir. Yukarda (1) ve (2)'deki işlevlerin her birine verilecek yanıt diğerine verilecek yanıtta dayalı olduğundan, bunlar birbirine kesinlikle irtibatlıdır. Aynı şekilde, avukat da gerçekçi tuğlalar üzerine savunma binasını kurmalıdır. Avukatın davaya özgü konuşma stili binanın yalnızca harcını oluşturmaktadır. Avukatın kendisine yardımcı olabilecek bazı gerçekler olmaksızın, salt hüneriyle sonuç alması düşünülemez. Avukatın hüneri eldeki kanıtların kendi müvekkili lehine değerlendirilmesini sağlamaktır. Bu yetide meslekte zamanla kazanılmaktadır. Hâkim, bir argümanın ne derece güçlü

olduğunu, tüm akıl gücünü onun şekillenmemesine adanmış birinin dudaklarından çıkıncaya kadar bilemez. Bu avukatın işlevidir. Onun görevi karar vermek değil, ikna etmektir. Ondan davasını renksiz ve soyutlanmış bir şekilde sunması yerine, müvekkiline en uygun gelecek şekilde görüntü verecek sunuş beklenmelidir. Avukat ışık altında her yüzeyin görünmesi için bir elması çeviren kuyumcu gibi değildir. Avukat elmasını tek bir yönünü açıkça vurgulamak üzere onu sabitlemektedir.

J.Dewey'e (1859-1952) göre, bir davanın gerçeği gözleme dayalıdır. J. Frank (1889-1957) ise, bu önermeyi sorgulamaktadır. O'na göre, Dewey, adli soruşturmanın şu iki zayıf yanına değinmemiştir:

- Tanığın doğrudan gözlemindeki kusurlar,
- Tanıkların güvenilirliğini saptamada hâkimin başvurduğu metotlardaki kusurlardır.

Gerçekte, yargılama gerçeğinin birinci ayağı üç aşamalı bir seçim işlemidir:

1. Tanıklar geçmişte gözlemledikleri çıplak, ham olaylar hakkında bir seçim yapmaktadır. Seçimleri yalnızca onların görme, işitme, dokunma veya tatma duygularına dayalı olmakla sınırlı kalmayıp, seçim yaptığı sıradaki duygusal durumu, eğilimi veya yalanı alışkanlık haline getirmesi gibi niteliklerden de etkilenmektedir.
2. Sözlü olarak ifade veren tanıklar farklı beyanda bulduklarında duruşma hâkimi bu beyanlardan bazılarını inanıp bazılarını da göz ardı etmek suretiyle bir seçim yapmaktadır.
3. Duruşma hâkimi, önceden seçilmiş olan bulgulardan tipiklik açısından normun unsurlarına uygun olanları seçerek bir sonuca varmaktadır. Karar sürecindeki bu psikolojik dinamikler gerçeğini Charles Darwin otobiyografisinde, "kendi teorisi ile uyumlu olmayan deneysel bulguları" dikkatlice not ederken, "teorisini pekiştirenleri" ise her zaman hatırladığını belirtmek suretiyle vurgulamıştır.

İşte, tanıkların tanığı durumundaki duruşma hâkimlerinin, tanıkların zaifyetlerinden etkilenebileceği; hâkimlerin belleğinin de multi-medya (ses, görüntü ve metin) içerikli olmadığı unutulmamalıdır. Bu açıklamalar çerçevesinde, suç gerçeğine ait bulgular, ilk önce tanıklarca ve sonrada gerçeği bulması gerekenlerce olmak üzere iki kez yeniden oluşturulmaktadır. İşte, böylece yargılama sonuçta öznellik üstüne oluşturulan bir öz-

nelliktir. İşte bu gerçeği algılayan A.Gide, kaygısını “insan adaletinin ne denli kuşku verici ve iğreti bir nesne olduğunu” belirterek dile getirmiştir.

İfadeyi değerlendirme durumunda bulunan kişilerin çoğu, yalanı yakalama yeteneğinden yoksundurlar. Hâkimler, savcılar ve dedektifler söylenen yalanın %50'sini kaçırmaktadırlar.

Uygulamada, mesleki deneyimlere dayanılarak tanıklara özgü aşağıdaki faktörler saptanmıştır. İşte tanık beyanlarının gerçeği yansıtıp yansıtmadığını saptamak için belirtilen bu faktörlerin hâkimlerce irdelenmesi gerekmektedir.¹⁶ Anılan faktörler şunlardır:

1. Tanık anlatımı kendi içinde tutarlı mı? Diğer bir ifade ile tanığın söyledikleri kendi içinde çelişkili mi?
2. Diğer tanık beyanları ile tutarlılık gösteriyor mu?¹⁷ Tanıklar yüzleştirildi mi?
3. Belgesel delil, taraflarca kabul edilen gerçekler veya herkesçe bilinen veya deneyimle sabit olan gerçeklerde olduğu gibi tartışma götürmeyen gerçeklerle tutarlı mı?
4. Tanığın fiziki (örneğin görme bozukluğu veya zayıflığı, renk körlüğü) veya akıl zayıflığına (patolojik amnesia) ilişkin bulgular ile dürüstlüğü hakkındaki yaygın kuşku göz önüne alınarak tanığın “güvenirliği” değerlendirildi mi?¹⁸

16 J. Vennard. Contested Trials in Magistrates' Courts. Home Office, London 1982 p.23; Schroeder/Yenisey. Dürüst Yargılanma Hakkı (Fair Trial) İst., 1997 s. 68: “Yaşanan olaylardan, insan yalnızca kendi ilgi alanına girenleri algılamaktadır. Örneğin bir tanık, şahit olduğu trafik kazasından sonra kendisine sorulduğunda, kadın ise, arabadaki diğer kadının giydiği elbisenin model ve rengini rahatça hatırlayabilmekte, tanık erkek ise, otomobilin marka ve modelini söyleyebilmektedir. Bu nedenle, tanık beyanı noksanları göz önünde tutularak değerlendirilmelidir.” Yalancıyı ele veren ipuçları için bkz. D. J. Lieberman, Size Kimse Yalan Söyleyemez, Vatan (15/05/2004) s. 13: “Yalan söyleyen kişi göz temasından kaçınır, göz göze gelmek için elinden geleni yapar; kendisini itham eden insandan uzaklaşmak isteğiyle muhtemelen bakışlarını kapıya doğru çevirir.”

17 “Hakareti içeren sözlerin varlığı açısından olay tanıklarının anlatımları arasındaki çelişkilerin giderilmesi, giderilmediği takdirde hangi anlatımın üstün tutulduğunun açıklanarak hüküm kurulması gerekmektedir.” Yargıtay 4.C D. E:93/10018, K:94/127).

18 Suçlular, tanıklar, mağdurlar yalan söylemektedirler. Bunlar arasında doğru söylemeye çalışanlar bile bazı şeyler hakkında yalan söylerler. Yalan makinesinin kesinliği bir görüşe göre %90 iken, diğerine göre ise %70'dir. Hakkında test uygulanan kişinin sakin ve uygulayıcı ile sıcak bir ilişki içine girmesi (dostane olma) sonucu yanıltma olasılığı oldukça fazladır. Birincisi, insanın öyle irade etmesi, ikincisi kendini o şekilde eğitmesi ile sonucu etkileme riski daima vardır. En geçerli yöntem beyin yanıtlarını nesnel olarak saptamak olacaktır. Kişinin işlediği bir suçu beyin kaydederek saklamaktadır. Kişi dürüst olsun veya olmasın, nedamet getirsin veya getirmesin beyin sorgulama sırasında kendiliğinden yanıt verebileceğine kuşku duyulmamalıdır. Beyin tanıdığı anda “işte” diyebilecek bir yanıtla kendini vurgulayacaktır. Kuşkusuz, masum kişi bakımından yapılacak bir sorgulamada beyin tanış olmadığı bir olay hakkında tepki vermesi söz konusu olmayacaktır. İşte bu gelişmelerle, hikaye uydurmak/yalan söylemek gittikçe zorlaşacaktır.

5. Tanık tarafından ifade edilen husus veya hususların olması veya olasılık dışı olup olmadığı belirlendi mi?

Tanıkların bilerek veya bilmeyerek birçok insanın mutsuzluğuna, hürriyetten yoksunluğuna sebebiyet vermemesi için yukarıda özet olarak verilen sorular değerlendirilmeli; tanık yüzlerinin değişen fizyonomisi eski Çin özdeyişinde olduğu gibi “bir resim binlerce kelimeye eşittir”i kanıtlar fotoğraflar olduğundan önemli davalarda tanık ifadelerinin multimedya ortamında saklanarak hüküm öncesi izlenmesi sağlanmalıdır.¹⁹ Bu yetenek ceza adaleti sistemi aktörlerine kazandırılmalıdır. Çağdaş psikolojik bulgular karşısında bu durum bir gereklilik olup; tanıkların güvenilirliğini değerlendirme hususunda bir kuşku belirmesi halinde ise, “kuşku sanık lehine yorumlanır” dictumu egemen kılınmalıdır.²⁰

Bu bağlamda terörizm, organize suçlar, uyuşturucu madde kaçakçılığı gibi bu gruplara ait kişilerin tanıklığı ile beliren suçlarda tanıkların korunmasına gereklilik bulunmaktadır. Bu konuda Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Tanıkların Yıldırılması ve Savunma Hakları, Rec (97)13 ve Tanıkların ve Adaletle İşbirliği Yapanların Korunması, Rec (2005) 9 sayılı kararları, 5726 sayılı Tanık Koruma Kanunu (27/12/2007) ve CMK'da (58/2, 58/3) düzenlemeler bulunmaktadır.²¹ Kuşkusuz, tanık koruma tedbirleri, tanığı ya da adaletle işbirliği yapan kişilerin yıldırılması engellemek ya da işbirliği yapma kararının tehlikeli sonuçlarına karşı, her türlü tedbirin gerçekte ne derece etkili ve işlevsel olduğu “en iyi uygulamaya” göre araştırma projesi ile irdelenmelidir. Öte yandan, tanık olarak gelip, saatlerce mahkeme önünde bekleyen, sanık/ taraf yakınlarının (tehdit edici bakışları) ile yüz yüze gelen, kendileri tanıklık yaparken çocukları için bir oyun bekleme odası/oyun bahçesinden yoksun kalan ve tanıklık sonrası genelde kendilerinden bir “teşekkür” kelimesi esirgenen diğer tanıklar için de facto durum saptaması yapılarak hak ettikleri tretmana tabi tutulmalıdırlar.

19 Bkz. O. Akbal. Tanıklık üzerine, Cumhuriyet (21/1/1974); H.Pulur. “Tanıklık” Deyip Öteye Geçmeyin. Milliyet (22/04/1976 s. 5; M.Feyzioğlu. Ceza Muhakemesi Hukukunda Tanıklık, Ank., 1996 ss. 377-398; “Tehdit edilen tanık katil oldu” Sabah (7/07/2007) s. 5; Yeni CMK 52-3. maddesine göre “(3) Tanıkların dinlenmesi sırasındaki görüntü veya sesler kayda alınabilir” (Audio-Visual Medium).

20 Bkz. J. Frank, Courts on Trial. Atheneum New York, 1963; J.Frank and B. Frank. Not Guilty, New York, 1957 pp.199-249 A.Gide. Cinayet Mahkemesi Anıları (Çev. S. Selçuk) Ank., 1983; A. Alsancak. “Mahkemede Nasıl Davranacağımızı Bilmiyoruz” Tempo sayı 27, ss. 34-35; P.D.,Blanck, R.Rosenthal ve L.H. Cordell: The appearance of justice: judges' verbal and nonverbal behavior in criminal jury trials; Stanford Law Review, 38, 89-151, 1985.

21 Bkz. E.E.Aksoy. “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi ...Tanıkların Korunması” Erden Kuntalp'e Armağan Galatasary Üniv. Hukuk Fak. Derg. C.II, 2/2004, s. 298; N. Erdem. “Tehdit edilen tanık katil oldu” Sabah (7/07/2007) s. 5. Tanıkları koruyabilirsek de, ya yakınları (...) soru işareti olarak kalmaktadır.

Toplumun yargılamadan yüksek bir beklenti içinde olması karşısında bunun ne derece gerçekleştiği hususu ontolojik bir sorundur.²² Nicel analizlerin sergilediği üzere, ceza yargılaması diagnostik bir süreç olmak yerine benzeri bir nitelik taşımakta; cezai hükümler büyük oranda soruşturma evresinde kristalize olmakta ve kavuşturma evresi bir ritüel olarak teşhis değerinden çok sembolik bir değer taşımaktadır - usuli bir afyon/illüzyon(!).

Özetle, ne oranda yargılama yapılmışsa, o oranda hüküm kurulabileceği unutulmamalıdır. Ve bir kuşun uçuşu için nasıl iki kanadını kullanması gerekirse, hâkimlerin yargıya özlenen dinamizmi verebilmeleri için bilim (normatif düzenlemeler/içtihatlar) yanında (uzlaşma, yargılama süreci, psikolojisi ve cezaya hükmedilmesi gibi konularda) sanatkar tarafını geliştirmeleri gereklidir.

Öte yandan, demokrasi bağlamında hak koruması ve işlevsel etkililik için araştırmaya odaklanılarak, yinelenen şu sorular devamlı olarak gündemde tutulmalıdır: Kurum/tedbirler ne türden bir işlem veya işleve hizmet için vaz edilmiştir? Bu işlev (örneğin savcıların filtre işlevi) tatmin edici bir şekilde yerine getirilmekte midir?²³ Bu sorular ile aşağıdaki tabloda sergilenen mağdur eksenli "sorunlar" üzerinde önemle durulmalıdır.

22 "Mükemmellik taşımayan usuli adalet örneği bir ceza yargılamasıdır. İstenilen sonuç, sanık yalnızca itham edildiği suçu işlemiş olması halinde mahkumiyetine karar verilmesidir. Bu doğrultuda yargılama usulü hakikat arayışı ve saptanması ile çerçevesizdir. Ne var ki, hukuk kurallarını her zaman doğru sonuç verecek biçimde tasarlamak olanaksız görülmektedir. Yargılama teorisi, hangi usuller, kanıt kuralları ve benzerlerinin hukukun öteki amaçları ile tutarlı olarak yargılama amacını geliştirmek için en iyi hesaplanmış olanın araştırılmasıdır. Duruşmalar için farklı düzenlemelerin farklı durumlarda, her zaman olmasa bile en azından çoğu zaman, doğru sonuçlar vermesi mantığı olarak beklenebilir. O halde, bir duruşma mükemmellik taşımayan usuli bir adalettir. Hukukun özenle takip edilmesine, duruşmaların adil ve uygun yürütülmesine karşın yanlış bir sonuç çıkabilir. Masum bir kişi mahkum olabileceği gibi suçlu bir kişi de beraat edebilir. Bu durumda adli hatadan söz edilmektedir.... Mükemmellik taşımayan usulü adaletin karakteristik işareti ise, doğru sonuca götüreceği bağımsız bir ölçüt varlığına karşın sonuçta emin olarak götürücü bir usulün olası olmamasıdır." J.Rawls. A Theory of Justice, Harvard University Press, 6.bası, 1973, ss. 85-86.

23 İngiltere'de 1951 yılında Başsavcı Lord Shawcross tarafından söylenen şu söylev tüm Başsavcılarca benimsenmiştir: "Bu ülkede işlenen suç eylemlerinin otomatik olarak kamu davasına konu olması hiçbir zaman kural olmadığı gibi gelecekte de olacağını beklemiyorum." Gerçekçi bir suçluluk ihtimalinin nesnel bir test olarak ele alındığı İngiltere'de Savcıların filtre işlevindeki ilkeler için bkz. Ankara Barosu. Türkiye Cumhuriyetinde Yargı Sisteminin İşleyişi-İstisari Ziyaret Raporu, 11-19/07/2004, ss. 60-61: Savcılar yalnızca kanıtların değerlendirilmesi bağlamında vardıkları kanaatin, mahkemenin sanığı suçlu bulma ihtimalinin suçsuz bulma ihtimalinden fazla olacağı yönünde kendilerini tatmin ettikleri zaman soruşturmaya girişebilirler. Ayrıca Bkz. Adalet Bakanlığı. İşkencenin Önlenmesi ve İstanbul Protokolü(Ed.İ. Doğan) 2009.

SORUNLAR

- Ceza adalet sisteminin işleyişi "bazı durumlarda mağdurun sorunlarını hafifletmek yerine arttırması;
- Ceza adaletinin temel işlevlerinden birinin mağdurun ihtiyaçlarını karşılamak ve çıkarlarını güvence altına almak olduğunun göz ardı edilmesi;
- Mağdurun ihtiyaçlarının, ceza adalet sisteminin her aşamasında daha fazla dikkate alınması gerektiğinin yeterince algılanmadığı;
- Adli yardım ve CMK avukatlığında kalitenin göz ardı edildiği;
- Tensip işlemine özen gösterilmediği,
- Kırtasiyecilik(görevsizlik/yetkisizlik kararları ötesi),
- Gereksiz gözaltı ve işkence iddiaları, ve
- Adli hatalar.

45

'Ceza adalet sistemi' tekeldir. Mağdurlar ve kamu başka birisi tarafından korunmayı seçemez. Yalnız bu kültürde de değişim ihtiyacı belirlemekte, hizmetin yargıya uygun gelen zamandan ziyade hizmete gereksinme duyulduğunda verilmek üzere zamanlama bakımından esnek bir uygulama (duruşmaların hafta sonu, geceleri yer alması gibi) benimsenmelidir.

Güvenli adalet kapsamında suçlara gösterilecek tepkinin etkili olması için sürat önemlidir. Yalnız bu tepkinin (az suç şeklinde) doğru olması da gereklidir. Şöyle ki,

- Yapılan erken müdahale ile sorunlara el konularak büyümesine, ciddi suçların işlenmesine izin verilmemesi,
- Sistemin nasıl tepki gösterdiği konusunda halkın bilinçlenmesi,
- Hükmedilen cezaların suçlulara uygun ve etkili olmasıdır.

Suç sorunu çözümlenecekse, suçlular yanında mağdurlar, durumlar ve yasal düzenlemeler birlikte ele alınmalıdır. Her suçlu, davranışı ile kendisi hakkında olduğu kadar toplum hakkında da bir yorum getirmektedir. İşlenen suç, bazı hallerde, suçlu hakkında fikir verirken, diğer hallerde ağırlık noktası topluma yöneliktir. Diğer bir anlatımla, suçlular

toplumla kötü bir uyum içinde olabilecekleri gibi toplum da suçlulara karşı kötü bir uyum sergileyebilmektedir. Bu doğrultuda tüm programlar ceza adaleti sisteminin mağdurlar ve toplum lehine modernize ve yeniden dengelenmesine odaklanmalıdır. Bu yaklaşım, suçlunun serbest kalması/masum insanın mahkum olmasının da adli hata olduğunu kabullenerek mahkemeleri XXI. asra getirecektir. Modern bir ceza adaleti sisteminden herkes adil, hızlı ve etkili bir adalet (fair procedure effect) beklemektedir.²⁴ Sorumlu bir hukuk sisteminde yargılama adil bir sonuç sağladığında ancak başarıdan söz edilebilir; yoksa salt bir mahkumiyet başarı değildir. Adil yargılama insan objesine adaletsizliğe karşı koruma sağlarken, insan öznesine de bedeli yüksek bir aptallığa karşı koruma sağlamaktadır.²⁵ İşte, halkın adalete güveni böyle sağlanacaktır.

Öğretiye bakıldığında, ceza adaleti, üç katlı bir doğruluk sorusunu irdeleme sürecidir: 1) Olgunun doğruluğu, 2) Hukuki görüşlerin doğruluğu (tümdengelimli muhakeme) ve 3) Hükmedilen yaptırımın terapötik açıdan doğruluğu ve yerindeliği. Şimdi bu süreci 179 yıl ara ile iki dava üzerinden irdeleyelim. Birincisi, 19. Yüzyılda Bir Aile Cinayeti, Anne-

24 Bkz. A.E. Lind ve T.R.Tyler. The Social Psychology of Proedural Justice, New York: Plenum Press, 1988; Ceza Adaleti Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi için bkz. cas@adalet.gov.tr; E. Zola. Gerçek Yürüyor-Dreyfus Olayı (M.Tuncer) K Yayınları, İst., 1976.

AlHM içtihatlarına göre, adli makamlarca uygulanan fiziksel ve psikolojik eziyetin hiçbir koşulda cezasız bırakmaması gerekmektedir. Bu nitelik özellikle halkın hukuk devletine olan güveni ve desteğini kazanmak açısından önemlidir. Ayrıca, kamu ajanlarının hukuka aykırı eylemlere tolerans gösterdiği ya da gerekli özeni göstermediği konusunda toplumda oluşabilecek kanaatin önlenmesi açısından da gereklilik ifadesidir. Ayrıca bkz.

<http://yargimagdurlari.com>

Kötü muamele üzerine şikayetle başlatılan soruşturma ve kavuşturma süreçlerinin altı yıl sürmesi (Eski v. Türkiye, 5/06/2012) sorumlu olanların "cezalandırılmasını gerektiren çabukluk ilkesine" ters düşmektedir. Kötü muamele ve işkence suçlarında cezaların ertelenmesi, mahkumiyet hükümlerinin etkisiz kalmasına yol açtığından kabul edilemez "tedbirler" kategorisine girmektedir. Okkalı v. Türkiye, no.52067/99; Zeynep Özcan v. Türkiye, no.45906/99; Eski v. Türkiye, 5/06/2012 AlHS 3; F.Uslu. "Çağdaş Ceza Adaleti İçinde Mağdur" Ankara Barosu Y.71, S. 2013/4, ss. 241-260. Vicdan açığını sergileyen "keşke o dosyayı daha iyi inceleyseydik" gibi söylevlerin yargıya olan güveni sarstığı bilinmelidir. Bkz. Hürriyet (15/12/2012), s. 26. "Hizmeti yürüten kamu ajanının suçu önleme veya işlenmiş bir suçta sanığı adalete teslim etmek içinde olsa kişileri veya sanığı dövmesi ve işkence etmesi, insan hak ve özgürlükleri ile bağdaşmayacağı gibi suç teşkil etmektedir. Hizmetin bu şekilde yürütülmesi ise personelini yeterli düzeyde eğitmeyen, yeterli ve etkili bir denetimle bu tür olayların meydana gelmesini önleyici tedbirleri almayan idarenin hizmet kusurunu oluşturmaktadır" Danıştay 10.D. Karar No. 83-665, Esas No.82-20 sayılı kararı. Güvenlik nedeniyle dava nakli için bkz. Ş.Dinç. "Adaletin sürgün davaları-26 dava 20 yılda 22 bin km yol aldı." HT (15/03/2015) s. 17.

25 E.Cahn, The Predicament of Democratic Man, Delta Book, 1962, s. 147. Bu bağlamda ilke olarak üçlü ayrıma dayalı ceza yargılaması sistemi (6545 sayılı Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına dair Kanun'la) bozularak Sulh Ceza Hâkimliği kurulmuş; ceza yargılamasının tüm yükü Asliye/Ağır Ceza mahkemelerine verilmiştir. Amaç-işlev değeri pek anlaşılmayan bu yapısal değişiklik yerine sulh ceza mahkemeleri ismine uygunluk içinde tam bir barış mahkemesi haline dönüştürülebilirdi. Bkz. F.G.Taner. "Ceza Muhakemesi Hukukunda 'Yazboz' Yılı 2014" Güncel Hukuk (Ocak 2015) ss. 14-17; M. Lemonde. Türk Ceza Adalet Sistemi İhtiyaç Değerlendirme Raporu ve Eylem için Tavsiyeler (Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi Ortak Projesi-Aralık 2013 tarihine kadar Türk ceza sistemine ait mevzuat ve uygulamayı kapsamaktadır.), 2014.

si, Kız kardeşini ve Erkek Kardeşini Katleden Pierre Riviere'nin (1835) duruşmasıdır.²⁶ O tarihte psikiyatrların duruşmada görüş bildirmesi ve sorgulanmasına tanık olunmuştur. İkinci dava, Güney Afrika'da Oscar Pistorius davasıdır: Dava 3 Mart 2014'de başladı, 233 günlük maratonla son buldu. Bilirkişiler, ifadeler ve çapraz sorgulamalarla geçen bir süreci TV'lerde izledik. Bu dava iki evreli bir süreçle, 1. Hüküm Yargılaması ve 2. Yaptırım saptama yargılaması (sentencing) ile tamamlandı. İkinci evrede uzmanların yaptırım konusundaki görüş ve raporlarını sunmasına yer verildi. Türk ceza yargılamasında ikili evre olmadığı için duruşmada okunan sabıka kaydı ile suçlu aleyhine bir ön yargı oluşturulmakta; usulün temel ilkelerinden olan masumiyet karinesi buharlaşmaktadır. Kişi yüz suçtan sabıkalı olsa bile yargılandığı davadaki suçu işlememiş olabileceği göz ardı edilmektedir. Çıkarım, yargılamada suçun veya masumiyetin değerlendirildiği bölüm ile mahkemenin hüküm verdiği bölüm arasında açık bir ayrım olmalıdır. Bu sistemde, sadece hükümle ilgili olan karakter soruşturmaları (örneğin, sanığı tehlikeli olarak tanımlayan bir psikiyatri raporu) hüküm verilmesinden sonra daha kapsamlı yapılabilmektedir.

CAS'ın en belirgin niteliklerinden biri, sürecin çoğunlukla insanlar (tanıklar, dedektifler, şüpheliler, avukatlar ve hâkimlerle) yürütülmekte olmasıdır. Sistemin tekerlekleri bu aktörlerin akli faaliyetleri ile dönmektedir: Hafızaları, tanımaları, değerlendirmeleri, çıkarımları, sosyal etkiler ve kararlar tümü ahlaki yargılar, duygular ve motivasyonlarla ilişkilidir. Cezai hükümler, bu süreçte yer alan aktörlerin akli faaliyetler birleşim sonucundan daha iyi olamaz. Bu nedenle, CAS'ın işleyişinin tecrübi psikoloji açısından irdelenmesi gereklidir.

Yargılama ve psikoloji arasında ikiz kardeş derecesinde bir ilişki söz konusudur. Sanki ikizler doğum sonrası birbirinden ayrılıp, yıllar sonra aynı cadde ve aynı binada aynı görevleri yaptıklarını (ABD ve bazı ülkelerde) anlamışlar ise de, bu anlayış ülkemizde yeterince filizlenmemiştir. Bilimsel incelemeler olguların gözlenmesi ve tasviri ile başlamakta ve konuyu sistematik bir şekilde irdelemek üzere bir seri nedenler ve niçinlerin sorgulanması devreye girmektedir. İşte tecrübi psikolojisi de hukukta var olan varsayımların sorgulanması için devreye girmelidir.

“Kuşkulu durumlarda özgürlüklerden yana olunmalıdır.”

In dubio pro libertate.

26 M.Foucault. 19.Yüzyılda Bir Aile Cinayeti-Annemi, Kız kardeşimi ve Erkek Kardeşimi Katleden Pierre Riviere/1835, Ara Yayıncılık, 1991.

ABD ANAYASASI'NDA JÜRİLİ YARGILAMA VE TARİHSEL KÖKENLERİ*

*Dr. Ozan Ergül***

I. GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) son yıllarda yaşanan bazı toplumsal olaylar ve onların hukuk alanındaki izleri, Türkiye'de hem genel anlamda kamuoyunda, hem de hukuk camiasında ilgi çekmektedir. Örneğin, Ferguson kasabasında Michael Brown isimli siyahi gencin Missouri polis teşkilatından memur Darren Wilson tarafından vurularak öldürülmesi olayında Büyük Jüri (Grand Jury) polis memurunun yargılanmamasına karar vermiş ve bu nedenle halk ayaklanmıştı. Bu olay tüm dünya gibi Türkiye'de de haber olmuş, günlerce süren olayların yatıştırılması için ulusal muhafızların devreye girmek zorunda kalması dikkat çekmiştir. Daha bu olayın üstünden henüz bir hafta geçememişken, bu kez New York kentinde Eric Garner isimli siyahi vatandaşın göz altına alma işlemi sırasında boğularak ölmesine sebep olan New York Polis Teşkilatı'ndan David Pantaleo hakkında, Staten Island Büyük Jürisi (Grand Jury) benzer şekilde suçlama (indictment) yapılmamasına karar vermiş, bu olay da ülke çapında infiale sebep olduğu gibi, meydana gelen olaylar küreselleşen dünyada pek çok ülkenin gündemine oturmuştur.

* Bu başlık, Av.Teoman Ergül Armağanı için özellikle seçilmiştir. Bu sayede, babam Av. Teoman Ergül'ün Türkiye Barolar Birliği Dergisi'nin 1989/5. sayısında yayımlanan "Jürili İtham Sisteminin Tarihimiz ve Hukukumuzdaki Kökleri Üzerine Bir İnceleme" başlıklı makalesine de bir gönderme yapılmak istenmiştir. Babamla zaman zaman jürili yargılama üzerine konuşurduk. Jürili yargılamayı bir gereklilik olarak görmemekle birlikte, yargılamanın aleniliği ilkesinin sağlanması ve yargı diyalekti açısından (çapraz sorgu ile birlikte), jürili yargılamayı daha avantajlı görürdüm. Hükme ulaşmada ortak akla olanak sağladığı için de jürili yargılamaya sıcak bakardım. Nitekim anılan makalesinde, ısrarla rolünü vurgulamaya çalıştığı "Şuhud-ül Hal" kurulunun bu anlamda "yargılama jürisine" benzediği iması vardır.

** TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

Aktardığımız bu iki olayda, suçlanan kişiler hakkında yargılama yapılmamasına neden olan Büyük Jüri (Grand Jury), yargılama jürisinden (trial jury) farklıdır. Büyük Jüri, 12 ila 23 vatandaştan oluşan ve bir yerde işlendiği iddia edilen suçla ilgili iddiaları dinleyip karara bağlayan jüridir. Büyük jüri, savcının iddialarını dinledikten sonra (nadiren sanığı dinlemektedir), sunulan delillerin bir yargılama yapılması için yeterli olup olmadığına karar verir. Sunulan delillerin dava açılması için yeterli olduğuna kanaat getirildiği takdirde, büyük jüri bir “*indictment*” (dava açılmasını sağlayan eylem, suçlama) yayımlayarak sanık hakkındaki isnatları belirtir ve böylece savunmanın da yargılama için hazırlık yapması sağlanmış olur. Büyük Jürinin re’sen soruşturma başlatma yetkisi olduğu gibi, tanık çağırması da mümkündür. Büyük Jüri üyeleri genellikle kura yoluyla belirlenmekte olup, jürinin oluşumunda adil olunması gerekmektedir. Örneğin, *Powell v. Alabama* davasında Federal Yüksek Mahkeme bir grup siyahi genç hakkında tecavüz suçlaması ile yargılama yapılmasına karar veren Büyük Jüride siyahi ırktan olanların bulunmaması nedeniyle kararı bozmuştur.¹ İngiltere 1933 yılında büyük jüri uygulamasını sonlandırmıştır. Amerikan Anayasası’nın 5. Ek’inde² Büyük Jüri düzenlenmekte ise de, uygulamada Yüksek Mahkeme’nin de istisnalara olanak veren içtihadı nedeniyle Büyük Jüri uygulaması gerilemiş, savcıların dava açma yetkisi genişlemiştir.³ Politik baskıya açık davalarda, Büyük Jürinin savcı üzerindeki baskıyı almak gibi bir işlevinden söz etmek te mümkündür. Böyle durumlarda, yargılama yapılmasına ya da yapılmamasına karar veren Büyük Jüri olduğu için, savcının üzerindeki baskı da hafiflemektedir.

Bizim burada asıl üzerinde durmak istediğimiz “Büyük Jüri” (Grand Jury) değil, “yargılama jürisi” (Trial Jury) ve onun ABD hukukundaki, özellikle anayasa hukukundaki yeridir. ABD Anayasası’na aşina olanlar, Anayasa’nın 1787 Philadelphia Konvansiyonu’nda kabul edilen ana metninin III. maddesinde “jürili yargılamadan” bahsedildiğini ve bu düzenlemenin varlığına rağmen 1791 yılında gerçekleştirilen değişiklikler

1 287 U.S. 45 (1932).

2 ABD Anayasası’nın “Haklar Bildirgesi” (Bill of Rights) olarak anılan ilk dokuz değişikliği arasında yer alan bu 5. Ek şöyledir:

“CEZA DAVALARINDA HAKLAR

Kara ve deniz kuvvetlerinde, ya da savaş veya kamuya yönelik tehdit sırasında görevde bulunan milis kuvvetlerinde ortaya çıkacak davalar dışında, hiç kimse büyük jüri tarafından hazırlanan suç duyurusu veya iddianamesi olmadan ölüm cezasını gerektiren veya yüz kızartıcı başka bir suçtan sorumlu tutulmayacak; hiç kimse, aynı suç nedeniyle iki kere, idam cezası veya bir organını yitirme tehlikesi ile karşı karşıya bırakılmayacak; herhangi bir ceza davasında kendi aleyhinde tanıklık yapmaya zorlanmayacak; ve yasal gerekler yerine getirilmeden, yaşamı, özgürlüğü, veya malından yoksun bırakılmayacak; özel mülk, hakça bir tazminat ödenmeden kamulaştırılmayacaktır.”

3 Grolier Academic Encyclopedia, “Grand Jury” başlığı, Grolier International, Cilt:9, 1986.

kapsamında Anayasa'ya eklenen VI. Ek'te de jürili yargılamanın ele alındığını fark etmişlerdir. Ele alacağımız temel mesele işte düzenlemelerin kabulünün altında yatan sebepler ve bunun jürili yargılamaya bakış açısıyla ilgili ortaya koyduğu farklılıklardır. Bugün de sonlanmamış olan bu farklı yaklaşımlar, ABD hukukunda jürili yargılamaya ilişkin “*sanığın hakkı mı?*”, yoksa “*suçtan zarar gören topluluk için kolektif bir yetki mi?*” sorularını gündeme getirmekle kalmamakta, bir itham sistemi olarak jürili yargılamanın toplumsal kökenlerini ve sosyolojik izdüşümlerini görmemizi de sağlamaktadır.

II. TARİHSEL PERSPEKTİFTE KOLLEKTİF BİR HAK OLARAK JÜRİLİ YARGILAMA

ABD hukuk tarihine bakıldığında, jürili yargılama hakkının tarihsel olarak ve özellikle de ceza yargılaması boyutunda neredeyse bütünüyle halka ait bir hak olarak ele alındığı söylenebilir. Diğer bir deyişle, jürili yargılama öncelikli olarak suçlanan kişinin hakkı olarak değerlendirilmemiştir. Oysa bugün azımsanmayacak kadar çok ABD'li hukukçu jürili yargılamayı daha çok sanığın hakkı olarak görmektedir. Jürili yargılamanın sanığın bir hakkı mı, yoksa suça maruz kalmış insan topluluğunun bir kolektif hakkı mı (aslında yetki de denebilir) olduğunu değerlendirirken, şüphesiz Britanya koloni dönemi ile sonrasındaki konfederasyon dönemine de bakmak gerekir. Anılan dönemlerde, yeni filizlenmeye başlayan Amerikan toplumunun, jürili yargılamayı kendi bireylerini yargılamaya ve cezalandırmaya olanak sağlayan bir araç olarak gördüğü ileri sürülmektedir.⁴

Dönemin gazete haberlerini, hukuk şerhlerini ve güncel yazılarını inceleyen uzmanlar, jürili yargılamanın İngiltere'den alındığı biçimiyle, suç işlediği iddia edilen bir kişinin yerel toplum huzurunda yargılanması olarak anlaşıldığını göstermektedirler. Bu bilgiler ışığında jürili yargılamanın temelinde suç işleyen kişinin cezasının tayininde ve eyleminden dolayı sorumlu tutulmasında toplumun merkezi bir role sahip olması gerektiği yönündeki inancın yattığı ileri sürülebilmektedir.⁵ Nitekim, aşağıda da değinileceği gibi, ABD Anayasası hazırlanırken jürili yargılamanın toplum temelli bir anlayışla yansıtılması gerektiği savunulmuştur.

Jürinin kökenleri ve onun toplumla iç içe geçmişliği Anglo-Amerikan geçmişe dayanmaktadır. Jürili yargılamanın kökleri 12. ve 13. yüzyıla kadar gitmekteyse de, o günkü uygulama günümüz jürili yargılama uygu-

4 APPLEMAN, Laura I., *Defending the Jury Trial*, Cambridge University Press, (2015), s. 14.

5 APPLEMAN, (2015), s. 15.

lamalarından önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Eski dönemlerde, jüri üyeleri suçun işlediği bölgede yaşayanlar arasından ve özellikle de suçla ilgili bilgi sahibi olanlar arasından seçiliyorlardı. Jüri üyelerinin sorgulama yapmaları, ifade almaları, delilleri değerlendirmeleri ve hükme varmaları beklenmekteydi.⁶ Aynı durumun Amerika'daki kolonyal dönemde de geçerli olduğu, jürinin hem hukuki sorunlara hem de maddi olgulara ilişkin karar verebildikleri not edilmiştir.⁷ Sonraki gelişmelerle birlikte İngiliz jürisi bireysel olarak suç soruşturmasına son vermiş ve daha pasif bir kimliğe bürünmüştür. 19. yüzyıla gelindiğinde jüri, "gerçeği bilen tanıklar" olmaktan çıkmış, "gerçeği değerlendiren bir makam" haline gelmiştir.⁸ Bu gelişmeye karşın, toplum temelli jürili yargılama anlayışı yerini korumuştur.⁹

Jürili yargılama 17. yüzyıl İngiliz Haklar Bildirgesinde (Bill of Rights) de önemli bir yere sahip olmuştur. Krala iletilen on şikâyetten dokuzuncusu şöyleydi: "*Son yıllarda hizipçi, kötü ahlâklı, yoz ve niteliksiz kişiler, soruşturma jürilerine üye olarak katılmışlar ve yeniden üyeliğe seçilmişlerdir. Daha da önemlisi, yüksek ihanet soruşturmaları, kendi adına mülk sahibi olmayan jüri üyelerince yürütülmüştür.*"¹⁰ Bu nedenle parlamento şunu talep etmiştir: "*11. Jüri üyeleri yasal yoldan atanmalı ve yeniden seçilebilmelidir. Yüksek ihanetle suçlanan insanların mahkemesine katılan jüri üyelerinin kendi adlarına mülk sahibi olmaları gerekmektedir.*"

Bununla birlikte belgede tanınan birey hakları başka bir düzenlemede yer almaktaydı.¹¹ Buradan hareketle belgelere geçmiş en eski haliyle Anglo-Amerikan jürili yargılama hakkının, yerel toplumun liyakat sahibi ve adil jüri üyeleri marifetiyle yargılamaya katılmasını sağlamaya odaklanmış bir hak olduğunu, diğer bir deyişle bireyi jürili yargılama hakkı diye tanımlanabilecek bir hakla korumanın ilk öncelik olmadığını anlıyoruz.¹²

Jürili yargılamanın tarihine yapılan bir yolculukta 18. yüzyılın ayrı bir önemi bulunmaktadır. Bu dönemde, yargıçla jüri arasındaki ilişkiler başta olmak üzere, modern Anglo-Amerikan ceza yargılamasının en temel

6 FEYZİOĞLU, Metin, Vicdani Kanaat, İslık Yayınları, 2. Baskı, (2015), s. 36.

7 LEVY, Leonard W., The Palladium of Justice – Origins of Trial by Jury, Ivan R. Dee Publisher, (1999), s. 70

8 FEYZİOĞLU, (2015), s. 36.

9 LANGBEIN, John H., The Origins of Adversary Criminal Trial, Oxford University Press, (2003), s. 64.

10 Hürriyet Bildirgeleri, Magna Charta'dan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine, Çeviren: Necmi Zeka, Belge Yayınları, (1983), s. 60.

11 İngiliz Haklar Bildirgesi (1689): 10. Gereğinden çok, abartılı güvenlik önlemleri öngörülmemeli, kefaletler yüksek tutulmamalı, korkunç ve olağan dışı cezalar verilmemelidir.

12 APPLEMAN, (2015), s. 16.

özellikleri belirmeye başlamıştır. 18. yüzyıldaki jürili yargılama, hem İngiltere’de, hem de kolonilerinde bugünkünden farklı işlemiştir. Bu anlamda ilginç bir bilgi olarak yargılamada yakalanan hıza değinilebilir: Bir yargıç bazı günler 12 ila 20 arası ceza davasında karara verebilmekteydi. Bugünkü koşullardan farklılık gösteren özellikler yanında, bugünkü jüri sistemlerinde rastlanan bazı özellikler de yok değildir. Örneğin, jüri üyesi sayısının on iki olması 1750 de oldukça yaygındı ve üyeler suçun işlendiği bölgede yaşayanlar arasından seçilmekteydi.¹³ Buna ek olarak, 18. yüzyıl jürisinin başlıca görevi cezaya karar vermektir. 18. yüzyılda gerçekleşen yargılamalardan pek azında jürinin görevi sadece sanığın suçlu ya da masum olduğuna karar vermek olmuştur. Bunun yerine, “böyle davalarda yargılamanın işlevi cezaya da karar vermek” biçiminde gerçekleşmiştir. Jürinin “suçlamayı düşürme” yetkisi, jüriye suçun sosyal ve psikolojik sonuçları üzerinde büyük bir güç tanımıştır.¹⁴

Benzer biçimde, 1752 tarihli İngiliz Cinayet Yasası (English Murder Act) Anglo-Amerikan jürisinin cezalandırmadaki rolüne kamusal bir boyut katmıştır. Yasaya göre suçlu bulunan kişinin cezası derhal aleni olarak mahkeme salonunda açıklanmalıdır. Böylece hem suçlunun, hem de mahkeme salonunda bulunanların cezanın etkisini zihinlerinde hissedecekleri düşünülmüştür.¹⁵ Her ne kadar cezayı yargıç açıklasa da, kamusal ahlak hakemi olarak jürinin rolü daha önemli ve öncelikli görülmüştür. İngiliz ceza yargılamasında jürinin başlıca görevleri dört aşamalı olarak ele alınabilmektedir: 1) Sanığın ahlaki sorumluluğunu belirlemek; 2) faili cezalandırmak; 3) mağdurun suçtan önceki durumuna dönmesini sağlamak; 4) suçluyu ve suçu kamuya ifşa etmek suretiyle toplumun zararını tamir etmeye çalışmak.¹⁶

Jürili yargılamanın İngiliz kökenlerine ilişkin bu açıklamalardan sonra tekrar Amerika’daki duruma dönülecek olursa, ilk olarak kolonyal döneme bakmak gerekmektedir. Amerika, kolonyal dönemde hukuk sistemini bütünüyle veya kısmen anavatandan (İngiltere’den) almış değildir. Koloniciler bunun yerine “İngiliz hukuk kurumlarının sıradan insan versiyonunu” yaratmışlardır. Amerikan kolonilerinin kalesi, mahalli jüriler olmuştur.

13 Jüri üyelerinin sayısının on iki olması aslında dini sebeplere dayanmaktadır. Bkz. Fezyioğlu, (2015), s. 34: “Jüriler, başlangıçta, Tanrı’nın adaletini ve sonuç itibarıyla evrensel adaleti yerine getirmeye yola çıktılar. Nitekim, jüri üyelerinin sayısı, ortak hukuka göre, tıpkı İsa Peygamber’in Hristiyan dinini yaymakla görevlendirdiği “havarî”lerin sayısı gibi, genellikle on ikidir.”

14 APPLEMAN, (2015), s. 16.

15 LANGBEIN, John L., “Shaping the Eighteenth-Century Criminal Trial: A view from the Ryder Sources”, University of Chicago Law Review, Cilt: 50, Sayı: 1, (1983), s. 2.

16 APPLEMAN, (2015), s. 17.

Bunlar hem hukuki uyuşmazlıkları çözmüş hem de suçları cezalandırmışlardır. En önemlisi de, jürili yargılama toplumun dağıtıcı, onarıcı adaleti sağlamanın aracı olarak görülmüştür. Kolonyal adaletin ve jürili yargılamanın çeşitlilik gösterdiği belirtilmekle birlikte, bazı ortak noktalar bularak genellemeler yapmanın mümkün olduğu da iddia edilebilmektedir. Koloni dönemi jürileri yargılamayı yönlendirmiş ve cezalandırmayı gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda, mahkemelere çok az yetki kaldığı söylenebilir. Bunlar arasında jüriye hukuk kurallarının uygulanması ve delillerin değerlendirilmesi hususlarında talimatlar vermek veya haksız tahrik indirimi savunmalarına ilişkin kararları vermek sayılabilir. O dönemlerde jüri, yargıçların takdir yetkilerini toplumun kontrol etmesini sağlayan bir araç olmuş ve yargıçların otoritesinin sınırlanması gibi işlevleri yerine getirmiştir. Halkın iktidarının bir sembolü ve aracı olan küçük jüri (petit jury; Grand Jury diye bilinen büyük jüriden farklı olarak) kamuoyunu yansıtmakta ve böylece yerel halkla gizli bir ilişki içinde bulunmaktaydı. Birçok köyde, halk ve jüri tek ve aynı idi. Hem büyük jüri, hem de küçük jüri yerel yönetimler ile hükümetlerin çatışan menfaatlerinin dengelenmesinde rol oynamaktaydı.¹⁷ En önemlisi de, jürili yargılama halkın bir hakkı olarak algılanmaktaydı.¹⁸

Tüm Britanya kolonilerinde jürili yargılama ve hukuk halkın değerlerinin teyit edilmesi olarak görülmekteydi. Erken kolonyal dönemde hukuk genel olarak kabul görmüş ahlaki ilkelerden ve toplumsal kurallardan türediği için, jürinin hem maddi olguları, hem de hukuku dikkate alarak karar verdiği bir sistem isabetli görülmekteydi. Jürinin hukuk üzerindeki otoritesi, yerel toplumun (kendisini de bağlayan) maddi hukukunun içeriğini belirleyebilmesini de sağlıyordu. Diğer bir deyişle, şehirdeki gelenek, siyasal otoritelerin yarattığı sosyal politikalardan daha değerli görülüyordu. Gerçekte kolonyal yargı sisteminin temel işlevi “suçu cezalandırmak ve azaltmak, ayrıca toplumsal uyumu sağlamaktır”. Bunu yerine getirmek için yerel halk hevesli olmuştur. Ceza adaleti sosyal bir drama gibi çalışmış ve hukuku genellikle toplum yaratmıştır. Bunun gibi, jüri hakkı da toplumun karar alma gücünün bir aracı olarak görülmüştür. Bu yetkinin kullanılma biçimi, koloniler ve şehirler arasında farklılık göstermiştir.¹⁹

New England gibi dini eğilimleri yüksek ve püriten yerlerde hukuk sistemi ortak ideallerin gerçekleştirilmesinin hizmetine girmiştir. Hemen

17 POLE, J. R., “Reflections on American Law and the American Revolutions”, *The William and Mary Quarterly*, Cilt: 50, Sayı: 1, (1993), s. 126.

18 APPLEMAN, (2015), s. 18.

19 *Ibid.*, s. 19.

başından itibaren New England sanığın jürili yargılanma hakkını tanımıştır. Grand Jury henüz 1635 yılında kurulmuştur. Jürili yargılanma hakkı ise örneğin Plymouth'da 1623 yılında tanınmıştır. Massachusetts Bay Colony'de de tüm suçlar için jürili yargılamayı tanımış; ağır suçlardan yargılanacaklar için ancak sanığın açık feragati halinde jürili yargılama yapılmayacağı benimsenmiştir. 17. yüzyıl jürileri toplumsal kurallar ağı üzerinden hukukla kolonyal topluluk arasında aracılık ederek hem gerçekleri, hem de hukuku belirlemiştir. Tüm kolonyal jüriler hem maddi olguları hem de hukuku belirledikleri için adaletin nihai hakemleri olmuşlardır. Jürinin hukuku ihmal etmesi durumunda mahkemeler yeni bir yargılama hakkı verememekteydi. Diğer taraftan jüriler, mahkemenin hukuka ilişkin talimatlarına uymaya zorlanamamaktaydı. New England kolonilerinde onarıcı ve dağıtıcı adalet, dini ağırlık ortadan kalktıktan sonra da yerel adalet sistemi aracılığıyla tesis edilmeye devam etmiştir.

Öte yandan, New York gibi güçlü dinsel eğilimleri olmayan kolonilerde jüri hakkı toplumsal normları kabul ettirmek için kabul edilmişti. 1683 yılında New York Genel Meclisi bir Haklar ve Ayrıcalıklar Beyannamesi kabul ederek hangi durumlarda sanığın jürili yargılama hakkına sahip olduğunu belirlemiştir. Benzer biçimde, 1691 yılında kabul edilen New York Yargı Yasası jürili yargılama hakkını tanıyarak, jürinin maddi hakikati bulmakla sorumlu olduğunu düzenlemiştir.²⁰

New York gibi diğer kolonilerde de topluluğun üyeleri sosyal değerlerin ceza hukuku aracılığıyla hayata geçirilmesinde jüriye dayanmışlardır. Bu ortak sosyal değerler sosyo-ekonomik kararların çoğunun ve bu arada ceza hukukunun uygulamasının yerel düzeyde yapılmasının bir nedenini oluşturmuştu. Bu kolektif değerler, jürilerin hukukun ne olduğuna karar vermelerini sağlamış ve bu sayede sosyal yapının kuralları etkinliğini korumuştur.

Bu hukuk idealleri çerçevesinde ceza adaletinin belirlenmesi işinin jüriye bırakılması belli bir mantığa da dayanmaktaydı, çünkü jüri üyeliği görevi kural olarak beyaz, erkek, mülk sahibi ve vergi verenlerden oluşan bir gruptan tesadüfî olarak ve karma bir şekilde belirlenen kişilere verilmekteydi. Jüriler, hukuku topluma tercüme etmek yanında, toplumsal değerleri de yönetim katına iletmekte ve bu sayede kendi kendini yönetme adına önemli bir görevi yerine getirmekteydi.

²⁰ *Ibid.*, s. 20.

Bu jüriler için hukuk, devlet kurumları tarafından biçimsel olarak yaratılmakla kalmamakta, toplumun hukuku yorumlaması ve kabulü de etkili olmaktadır. Toplum hukuku yazmamakla birlikte, insanlar hukuku tecrübeleri ışığında bir başka şekle dönüştürüyor ve bu sayede yasa kurallarını soğuk metinler olmaktan çıkarıp, yaşayan bir bünye haline gelmesini sağlıyorlardı. Suç ve cezalandırma ile ilgili bu öz yönetim anlayışı Bağımsızlık Savaşı boyunca ve sonrasında da devam etmiştir. Halkın jüri hakkı değişmemekle kalmamış, Anayasal alanda daha da güçlenmiştir.²¹

Amerikan bağımsızlık savaşı adalet sisteminde önemli değişikliklere sebep olmuştur. Bağımsızlık Savaşı'nın başında koloni mensuplarının çoğu genel siyasi yapının devamını istemiştir. Onların istediği düzen, yöneticilerin neredeyse tüm vatandaşların benimsemiş olduğu ortak değerlere veya ilkelere göre yönettiği bir düzendi. Bu arzunun önemli bir parçası, tüm hukukun halkın iradesinden kaynaklandığının kabulü ve buna göre toplumu ve jüriyi adalete ve hükümete ilişkin Amerikan ideallerinin merkezine oturtmaktı.

Bu adalet ve yönetim anlayışı bütünüyle "Amerikan" ve "bağımsız" olarak nitelendirilmekteydi. Devrim sırasında, önceki kolonyal dönemde olduğu gibi, hukuk topluma mahkemeler ve temsili role sahip olan büyük jüriler ile yargılama jürileri tarafından ulaştırılmaktaydı. Jüri ve yargısal süreç sosyal psikolojiye ve yeni hükümetin temsili doğasına önemli bir katkı sunmaktaydı. Bağımsızlık sonrası yeni anayasal döneme geçilirken, gelenekler yanında, Edward Coke, Matthew Hale, Cesare Beccaria, William Blackstone gibi teorisyenler de kurucu babaları etkilemiştir.

Beccaria kurucu babaları derinden etkilemiş bir siyasi teorisyendi. Suç ve Ceza Üzerine Makale adlı eserinde jürili yargılamanın kamusal bir hak olarak görülmesini sağlayan kamuya açık aleni yargılama fikrini savunmuştur. Yeni kurulmuş olan ABD'de bu alenilik ilkesi, jürinin egemenin zulmüne karşı bir araç olarak görülmesi fikrini güçlendirmiştir. Ayrıca Beccaria'nın kamunun görüşünü en az aleniyet kadar önemsemesi de, halkın ceza yargılamasına katılımının toplumun çimentosu olmak kadar önemsenmesine neden olmuştur.

William Blackstone, Commentaries isimli eserinde yerel halktan seçilmiş bir jüri ile sanığın düzgün bir şekilde savunma yapması arasındaki yakın ilişkiyi göstermek için jürili yargılamanın temellerine inmiştir. Bu yolla, Blackstone jürili yargılamanın temelinde yatan teoriyi yerele indirgemiş

²¹ *Ibid.*, s. 22.

olur. Blackstone, daha sonraki gelişmeler ışığında önyargıları önlemek adına jüri oluşumunda köy temelinden daha büyük şehir ölçeğine çıkıldığını belirtse de, odaklandığı temel değer toplumun ceza yargılamasında oynadığı roldür. Blackstone'a göre gerçeği bulmak ve cezalandırmak kamuya veya genel olarak topluma ait bir yetkidir.

III. YENİ BİRLEŞİK DEVLETLER ANAYASASI'NDA JÜRİLİ YARGILAMA

İlk Kıta Kongresi'nde²² jürili yargılama kolektif bir karakterde görülmüş ve suç işleyenin içinde yaşadığı topluma ait bir yetki olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde de, jürili yargılamanın toplumun yargılamaya katılmasını sağlama özelliğinin öne çıkarıldığı görülmektedir. Jürili yargılama, bir taraftan da gizli yargılamaları engellemekte, aleni yargılamanın hayata geçmesini sağlamaktadır. Jürili yargılama sayesinde, sadece jüri üyesi olarak yargılamada görevlendirilmiş olanlar değil, tüm toplumun yargılama sürecine katılması olanaklı hale gelmektedir.²³

Amerikan Bağımsızlık Savaşının ardından birçok eyalet, jürili yargılamayı güvence altına alan düzenlemeler yapmıştır. Burada jürili yargılamanın hem sanık açısından bir hak, hem de toplum açısından bir yetki olarak düzenlendiğini söylemek mümkündür.

Jürili yargılamanın yerel toplumun bir yetkisi olduğu anlayışının baskın oluşu Anayasa'nın hazırlanması ve onaylanması sırasındaki delillerle kanıtlanmaktadır. Hazırlanan metinlerin ilk taslaklarında ceza davalarının geleneksel gerekliliklere uygun olarak görülmesinden bahsedilmiştir ki, bu geleneksel gereklilikle kast edilen İngiltere ve Kolonyal dönem Amerikası'ndaki tarihsel jürili yargılamadır. Anayasanın hazırlanması sırasındaki tartışmalarda toplumun jürili yargılama konusundaki bir hakkından söz edilmesine karşın, jürili yargılamadan bir sanık hakkı olarak bahsedildiği görülmemektedir. Bu daha çok varsayılan bir şey olarak kalmıştır.²⁴

1787 Federal Konvansiyonu'ndaki anayasa tartışmalarında da jürili yargılamanın kolektif hak özelliği üzerinde durulmuştur. Kabul edilen Anayasanın değişik maddelerinde jürili yargılamaya yer verildiği görülmektedir. Bunlardan birincisi, III. maddenin (Article), 2. Bölümüdür (Section): "(3) Görevi kötüye kullanma dışında, bütün suçlar jüri tarafından yargılanacak-

22 5 Eylül 1774 yılında Philadelphia'da toplanan Kongre bu isimle anılmaktadır.

23 *Ibid.*, s. 28.

24 *Ibid.*, s. 30.

tır; ve bu tür yargılama o suçların işlendiği eyalette yapılacaktır; ancak suç eyaletlerden herhangi birinin sınırları içinde işlenmemişse, yargılama, Kongre'nin yasa ile saptayacağı yerde veya yerlerde yapılacaktır."

Konvansiyonda tartışılan metnin XI. Maddesi yargı organını düzenliyordu ve bu maddenin dördüncü fıkrası (section) açıkça tüm suçlamaların (impeachment/suçlandırma hariç) jürili yargılama ilkesine göre yargılanacağını düzenliyordu. Bu ilk taslakta, jürili yargılamadan bireyin (sanığın) hakkı olarak bahsedilmediği görülür. Bu dönemde jürili yargılama, toplumun kendisine karşı suç işlemek suretiyle bir yanlışa düşmüş olan kişileri yargılama yetkisi olarak görüldüğünden, jürinin belli bir yerel halkı temsil özelliğini ifade eden *vicinage* (yöre) kelimesi de tartışma konusu olmuştur. Jürinin suç nedeniyle zarar görmüş olan yöre halkını temsil etmesi, ancak jüri üyelerinin o yöreden seçilmesi ile mümkün olabilirdi. Bu tartışma dahi, jürili yargılamanın kabulüne sebep olan temel anlayışta topluluğa yapılan vurgunun önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Jürili yargılamanın esasını teşkil eden jüri üyelerinin seçiminde eyaleti yetkili kılan taslak anayasa düzenlemesine en kuvvetli itiraz anti-federalistlerden gelmiştir. Onlar, yerel halkın jüride temsilini zorunlu kılacak daha güvenceli bir düzenleme gerektiğini savunmuşlardır. Bu bağlamda, özellikle seçim çevrelerinin maksatlı olarak belirlenmesi biçimindeki manipülasyonlar için kullanılan "gerrymandering" teriminde adı geçen ünlü federalizm karşıtı Elbridge Gerry, devlet kudretinin yeterince sınırlanmadığını ve kişisel özgürlüklerin yeterince güvence altına alınmadığını iddia ederek taslak anayasaya itiraz etmiştir. Bu itirazın önemli unsurlarından bir tanesi de, jürili yargılamanın taslak anayasadaki düzenleniş biçimindedir (yukarıda aktarılan 3. Madde, 2. Bölüm). Benzer itirazların anayasa metnini görüşen eyalet meclislerinde de gündeme geldiği görülmektedir. Örneğin, Massachusetts Konvansiyonunda anayasa taslağının jüri kelimesini doğru tanımlamadığı ve bunun da ceza davalarında jürili yargılama hakkını temin etmekten uzaklaşmak anlamına geldiği ifade edilmiştir. Tüm bu ve benzer tartışmaların altında temel bir soru yatmaktadır: "Toplumun iradesi nasıl ifade edilecektir?" Bu çerçevede tüm itirazların temelinde topluma ait olduğu düşünülen jürili yargılama hakkının sağlanması ve yeni kurulacak cumhuriyette halkın temsilinin bu anlamda da eksiksiz olması kaygısı bulunmaktadır.

Anayasa dokuz kurucu devlet tarafından onaylandıktan sonra Anayasa metninde bazı değişiklikler için hazırlıklar yapıldıysa da, bunlar hak ve özgürlüklerle ilgili olmamıştır. Bazı devletler muhtemel değişiklikler için taslaklarını hazırladıklarında, James Madison bir haklar bildirgesi hazırlayarak Meclis'e sunmuştur. Madison'ın önerileri arasında jürili

yargılamayla ilgili düzenlemeler de bulunmaktaydı. Madision'ın önerisinde açıkça suçun işlendiği yörenin halkının jürinin oluşumuna katılacağı açıklanmıştı. Bu önerinin jüride temsil hakkının eyalete değil, yöre halkına verilmesi gerektiği yönündeki düşünceyle paralel olduğu görülmektedir.²⁵

Ancak, Senato Madison'ın tüm çabalarına rağmen "yerellik" unsurunu kabul etmemiştir. Bu değişiklik daha sonra tekrar Temsilciler Meclisi'ne gelince, bazı değişikliklerle birlikte ABD Anayasası'nın 6. Ek'i olarak kabul edilmiş ve yeni düzenlemede jürili yargılamanın bir kolektif hak olması daha çok sanığın haklarını takip eden bir ikincillik özelliği göstermiştir. Bununla birlikte, söz konusu yeni düzenleme jürili yargılamanın toplumun bir yetkisi olduğu yönündeki klasikleşmiş görüşün bir inkarı görünümünde de değildir.

ABD Anayasası'nın "Adil ve Tarafsız Yargılanma Hakkı" kenar başlığını taşıyan VI. Ek'inin düzenlemesi şöyledir:

*"Bütün ceza davalarında sanık suçun işlendiği eyalet ve daha önce yasaca saptanacak bölgenin tarafsız bir jürisi tarafından, hızlı ve kamuya açık yargılanmak, suçlamanın türü ve nedeni konusunda bilgi sahibi olmak; kendi aleyhindeki tanıklarla yüzleşmek; kendi lehinde tanıklar sağlamak için tanıkların zorla mahkemeye getirilmesi ve savunma için bir avukat tutma hakkına sahip olacaktır."*²⁶

Bu düzenleme ilk olarak sanığa "hızlı ve aleni" bir yargılanma hakkı tanımaktadır. Fıkranın devam eden kısmı ise farklıdır. Bu cümlenin orijinal dili olan İngilizce'de "aleni ve hızlı" yargılamadan sonrasının virgülle ayrılmış olduğunu da dikkate almak gerekir. Buna göre, düzenlemenin değindiği ikinci husus, kolektif bir hak olma özelliği ağır basan jürili yargılama hakkıdır. Bununla ilgili düzenlemede "tarafsızlık" vurgusu dikkat çekmekte, ayrıca "suçun işlendiği eyalet ve daha önce yasaca saptanacak bölgenin tarafsız bir jürisi" denmektedir. Bunun sebebi, metni hazırlayanların jürili yargılamanın yerele ve yerelde yaşayan topluluğa ait olduğunu vurgulamak istemeleridir. Sonuç olarak düzenlemenin, "hızlı ve kamuya açık (aleni) yargılamayı" vurgulayan kısmı sanığın haklarını be-

²⁵ *Ibid.*, s. 32.

²⁶ ABD Anayasası'nın orijinal metnine şu web adresinden ulaşılabilir: <http://www.usconstitution.net/const.pdf>

"Amendment 6 - Right to Speedy Trial, Confrontation of Witnesses. Ratified 12/15/1791.

In all criminal prosecutions, the accused shall enjoy the right to a speedy and public trial, by an impartial jury of the State and district wherein the crime shall have been committed, which district shall have been previously ascertained by law, and to be informed of the nature and cause of the accusation; to be confronted with the witnesses against him; to have compulsory process for obtaining witnesses in his favor, and to have the Assistance of Counsel for his defence."

lirtmekteyken, jürili yargılamayı ifade eden kısmı yerel halka ait kolektif bir hakkı vurgulamaktadır.

IV. TOPLUMA AİT BİR HAK OLARAK

JÜRİLİ YARGILAMADA DÜŞÜŞ ve YÜKSELİŞ

19. yüzyıl ile birlikte jürili yargılamanın toplum ait bir yetki olarak görülmesinde bazı geri gidişler başlamıştır. Buna paralel olarak jüriler de yargının kontrolü altına girmeye başlamışlardır. Jürilerin, hukuk yaratma ve maddi olgulara yönelik karar verme yetkileri giderek sınırlanmıştır. O kadar ki, jüri tarafından yargılanmaksızın verilen ve genellikle sanığın suçu kabul etmesine dayanan (guilty plea) kararlarının tüm mahkumiyetler içindeki oranı %95'i bulmuştur.²⁷ Bu durum ise, toplumun dışlandığı bir süreçte, yargıcın, savcının ve bürokrasinin ağırlık kazandığı yeni bir adalet anlayışını yerleştirmiştir. Bununla birlikte jüriler, 19. yüzyıl boyunca da aracılık işlevlerini yerine getirmeye devam etmişlerdir.

Yaklaşık son on beş yıldır Federal Yüksek Mahkeme topluma ait bir hak olarak jürinin anayasal bir gereklilik olduğu yönündeki odaklanmasını giderek arttırmış bulunmaktadır. Daha çok tarihsel çıkış noktasına bakılarak, jürinin işlevi ve toplumun temsilcisi olarak sahip olduğu rol, son dönemde cezalandırma ve ceza hukukundaki reformların meşruiyetini arttırmışa benzemektedir. Gerçekten de, son dönemde Yüksek Mahkeme 6. Ek ile ilgili içtihadında jürili yargılamanın tarihsel kökenlerine yeniden değer atfetmeye başlamış bulunmaktadır. *Apprendi v. New Jersey* ve *Blakely v. Washington* kararlarında bu durum net bir şekilde görülmektedir. Bunun sonucu olarak jürinin, ceza yargılamasında kanuna karşı gelenlerin cezasına karar vermek ve kanuna karşı gelenin ahlaki suçluluğunun belirlenmesindeki merkezi rolü yeniden keşfedilmiş bulunmaktadır.²⁸

Federal Yüksek Mahkeme'nin *Apprendi v. New Jersey* ve *Blakely v. Washington* kararları ve ardından verilen diğer kararlar cezalandırma konusunda devrim yaratmıştır. Anayasa her sanığın kendisine isnat edilen suçla ilgili makul şüphelyi aşan delillere dayanarak mahkum edilebileceğini öngörmüştür. Bu bağlamda, yine sanığın kendisine isnat edilen suçun tüm unsurları itibariyle *jüri tarafından* değerlendirilerek suçlu bulunma hakkını da tanımaktadır. Yakınlarda mahkemenin de yorumladığı gibi, bu iki fikir – geçerli bir mahkumiyet için bir suçun tüm unsurlarının makul

²⁷ APPLEMAN, (2015), s. 37.

²⁸ *Ibid.*, s. 39.

şüphenin ötesinde jüri tarafından bulunması – modern ceza normlarını ve yargılama süreçlerini yorumlamada temel teşkil etmiştir.²⁹

Apprendi v. New Jersey kararı 2000 yılına ait bir karardır ve bu kararla Mahkeme, jürili yargılamanın kolektif yönünü tekrar keşfetmiştir.³⁰ Bu kararda Mahkeme, “yasada belirlenen cezanın arttırılmasına sebep olan herhangi bir maddi olgunun jüri tarafından değerlendirilmesi gerektiğini ve bu değerlendirmede makul şüphenin aşılması gerektiğini” vurgulamıştır. Diğer bir deyişle, aynen suça ilişkin maddi olgular gibi, cezanın arttırılmasına dayanak gösterilen olgular da jüri tarafından değerlendirilmelidir. Mahkeme bu kararında, jürinin topluma ait bir hak olduğunu söylemekle, eyaletlerin cezalandırmadaki sınırlarını da tespit etmiş olmaktadır. Yine bu kararla, geleneksel jüri anlayışına dönülmüş ve böylece en başından sonuna dek ceza yargılamasının her aşamasında gerçeğin jüri tarafından bulunması istenmiştir. Kararın gerekçesi üye Antonin Scalia tarafından kaleme alınmıştır ve Scalia Amerikan Anayasası'nın Kurucu Babalarının, ceza adaletini eyaletlere (kurucu devletlere) bırakmak gibi bir niyetlerinin olmadığını vurgulamıştır. Buna göre, 1791'de gerçekleşen değişikliklere konu Haklar Bildirgesi (Bill of Rights – 1791'de gerçekleşen anayasa değişiklikleri böyle anılmaktadır) ceza yargılamasında suça jürinin karar vermesini zorunlu kılmaktadır. Scalia, yazdığı gerekçede ilginç bir yargıç tutumu da sergilemiştir. 2016 yılında görevdeyken yaşamını yitiren bu ünlü yargıç, jürili yargılamanın topluma ait bir hak olduğunu ve bu konuya ilişkin “önceleri var olan cehaletini” artık terk ettiğini ifade etmiştir.

Federal Yüksek Mahkeme *Blakely v. Washington* kararında bütünüyle jürili yargılamanın toplumsal boyutuna vurgu yapmıştır.³¹ Yüksek Mahkeme bu kararında yerel jüri yargılamalarının devlet biçimi ile doğrudan ilgili olduğunu ileri sürmüştür: “Nasıl genel oy ilkesi halkın yasama ve yürütme organlarını kontrol etmesini sağlıyorsa, jürili yargılama da halkın yargıyı kontrol etmesini sağlamaktadır.”³² Görüldüğü Yüksek Mahkeme, demokratik yönetim biçiminin gerektirdiği halkın kontrol yetkisinin, yargı üzerinde jüri marifetiyle gerçekleştirilebileceğini tespit etmiş bulunmaktadır.

29 *Ibid.*, s. 40.

30 530 U.S. 466 (2000).

31 542 U.S. 296 (2004).

32 *Ibid.*, s. 306.

V. SONUÇ

ABD Anayasa tarihinde jürili yargılama, kolonyal dönemden itibaren yerel topluluklara ait bir hak olarak görülmüştür. Jürili yargılamanın aynı zamanda sanığın da bir hakkı olması gerçeği, daha çok aleni yargılama ilkesine uygunluk ve makul şüphenin ve vicdani kanaatin kolektif yapıda ortaya çıkmasının doğruluğu arttıracığına olan inançtan beslenmektedir. Yerel toplumun hakkı olarak jürili yargılama, topluluğa kendi düzenini bozan kişiye karşı ahlaki bir kınamda bulunma olanağı da sunmaktadır. Ancak, zaman içinde ABD’de jürili yargılama daha çok sanığın bir hakkı olarak kabul görmeye başlamış ve bu durum jürinin ve dolayısıyla yerel halkın ceza adaletinden dışlanması sonucunu doğurmuştur. Son on altı yıldır Federal Yüksek Mahkeme verdiği kararlarla, Anayasa’nın özellikle 6. Ek’inde düzenlenen biçimiyle jürili yargılamanın topluma ait bir hak olduğu vurgusunu ön plana çıkarmaktadır.

Yukarıda değindiğimiz, *Apprendi* ve *Blakely* kararları ve bunları takip eden diğer kararlarla birlikte, Amerikan anayasal düzeni, tekrar kurucu babalarının Anayasa’nın 3. Maddesi ve 6. Ek’inde ifade etmeye çalıştıkları toplumun bir hakkı olarak jürili yargılamaya dönüşü sağlama yoluna girmişlerdir. Burada özellikle Anayasanın yapımı ve ilk değişikliklerin hazırlığı sırasında, anti-federalistlerin “jürili yargılamayı” ceza adaletini kurucu devletlerin bütünüyle ele almasını önleyecek, bunun yerine yerel halkın da adalet mekanizmasına dahil olmasını sağlayacak bir araç olarak öngördüklerini de dikkate almak gerekir.

Sonuçta, ABD ceza adalet sistemi Alexis de Tocquivelle’in Amerika’da Demokrasi kitabında ifade ettiği noktaya dönmek üzeredir: “*Jüri kurumu yurttaşlara ya da bir bölümüne toplumun yönetimini verir. Jürinin milli yapıya çok güçlü bir etkisi vardır. Jüri yargıç ruhunu tüm yurttaşların düşüncelerine iletir, bu ruh törelerle birleşince de özgür kurumların en sağlıklı hazırlayıcısı olur.*”³³

Ne dersiniz? Yargıçların bile “yargıç ruhunu” kaybettikleri bir ülkede, tekrar toplumun vicdanına dönmeyi düşünmek, bazı değerleri yeniden inşa etmenin ve demokrasiyi güçlendirmenin bir yolu olabilir mi?

33 TOCQUIVELLE, Alexis de, Amerika’da Demokrasi, (İhsan sezal ve Fatoş Dilber çev.), Yetkin Yayınları, Ankara, 1994, s. 111. (Vurgulama yazara aittir).

“MEMUR” YARGIÇLAR

Prof. Dr. Rona AYBAY

I - GİRİŞ

Olası yanlış anlamaları önlemek için; başlıkta tırnak içinde kullanılan “memur” sıfatı konusunda, bir açıklama yapmak yerinde olacaktır. “Memur”luğun onurlu bir meslek olduğunda, devlet işlerinin yetkili ve görevli memurlar eliyle yürütülmesinin, her yerde ve zamanda zorunlu bulunduğunda kuşku yoktur.

Öte yandan, “yargıçlık” için de aynı durum geçerlidir. “Devlet” denilebilecek her oluşumun en temel işlevleri arasında “adalet dağıtmak” vardır. “Adalet” kavramının içeriği, zamana ve mekana ya da devletin dayandığı temel ideolojiye göre değişiklik gösterebilir ama toplumu oluşturan insanların “adalet” beklentisi her yerde ve zamanda, hep var olmuştur ve bu beklentinin, devlet organlarınca karşılanması gerekir. Bu gereksinimin karşılanması yani “adalet dağıtma” işlevinin yerine getirilmesi için de “mahkeme” adı verilen kurumların varlığı gerekir.

“Mahkeme” adı verilmiş kurumlar, oluşum biçimi ve yetkilerinin gücü ve etkisi bakımından, tarihin akışı içinde, çok çeşitli görünümde ortaya çıkmış olsa da; her halde, bu kurumların işlenmesi için gerekli “insan ögesi” ne yani yargıçların varlığına gereksinim hep var olmuştur. Yani, mahkemeler için, yargıçların varlığı vazgeçilmez ögedir. Dolayısıyla, “yargıçlık” mesleğinin de, her toplumda vazgeçilmez ve onurlu bir yeri vardır.

Ancak, her ikisinin varlığı da toplum için vazgeçilmez nitelikte olan bu iki mesleğin, yani "memur"lukla "yargıç"lığın aynı kişide birleşmesi halinde, toplumun sağlıklı yönetimi açısından sakıncalı sonuçların ortaya çıkacağı eski tarihlerde bile anlaşılmış ve özellikle çağdaş toplumlarda, yasama yürütme organları karşısında "yargı"ya özel ve "bağımsız" bir konum sağlanmıştır. Bunun sonucu olarak da, kamu görevlileri arasında yargıçlara ayrı ve bir tür "ayrıcılık" statü tanınması zorunlu sayılmıştır.

Çağdaş devletlerin anayasal yapılarında "mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı", "yargıçların güvencesi" gibi anayasal ilkelerin benimsenmesi, genel olarak "memur" statüsü ile "yargıç" statüsünün farklılığını gösteren olgulardır. Yargıçlara "ayrıcılık statü" tanınmasındaki amaç, toplum içinde "ayrıcılık bir sınıf" yaratmak değil, özel önemi olan yargı işlevinin gerektiği biçimde yerine getirilmesi açısından bunun zorunlu sayılmasıdır.

Bu nedenle, çağdaş devletlerde, bir yargıcın, mesleğinin gereğini yerine getirirken yani "adalet dağıtırken" , bağımsız davranmaması; kendini siyasal iktidarın "memuru" gibi görmesi, haklı eleştirilere konu olur.

Zaman zaman, "bu kararı veren yargıç, yargıç gibi değil de, siyasal iktidarın memuru gibi davranıyor" gibi sözlerle dile getirilen eleştirilerde kullanılan "memur" deyimi, yargıcın siyasal iktidara yasal ve organik bağlılığını belirtmek için değil, yargıçtan beklenen bağımsız ve tarafsız karar verme işlevini yerine getirmek yerine, siyasal iktidarın hoşuna gidecek karar vermesi anlamında "mecazi" olarak kullanılır.

Bu makalede sözkonusu edeceğimiz durumda ise, memurluk ile yargıçlığın aynı kişide birleşmesi, yargıcın siyasal eğilimler yada psikolojik nedenlerle siyasal iktidara yakınlığı ve dolayısıyla verdiği kararlarda, siyasal iktidarı hoşnut etmeye çalışması gibi "mecazi" nitelikte değildir. Aşağıda açıklayacağımız gibi, Türkiye'de, memurluk ile yargıçlığın aynı kişide birleşmesi; bazı yargıçlar için yasal ve somut bir durumdur ve bu durum Anayasa ve yasa hükümleriyle yaratılmış ve desteklenmiş bulunmaktadır.

1) Memurlar

"Devlet" in olduğu her yerde ve zamanda, en geniş anlamda kamu hizmetlerinin görülmesi için; adı, görevlendirilme usulleri, yetkileri, hangi otoriteye sadakatle yükümlü olduğu vb. konularındaki düzenlemeler birbirinden farklı olsa da bir "memurlar" grubunun (devlet bürokrasisinin) varlığı doğal bir zorunluluk olmuştur. Nitekim, günümüzde yürürlükte

olan Anayasada da “Devletin, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslî ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür” (AY madde 128/I) hükmüyle bu gerçek dile getirilmiştir.

Ancak, “memur”un, görevini yerine getirirken “üstünden aldığı emri” uygulamak zorunda olduğu da, sadece bürokrasinin kendine özgü geleneklerinin değil, Anayasa ve yasa hükümlerinin de gerektirdiği bir davranıştır. Anayasanın “Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve sурette çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, tüzük, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmez” (AY m.137/I) hükmünün karşıt kavramından çıkan sonuç; yönetmelik, tüzük, kanun veya Anayasaya aykırılık oluşturan bir durum olmadıkça, memurun “üstünden aldığı emri” aynen uygulamakla yükümlü olduğudur.

Devlet Memurları Kanununun ilgili hükmü de, “Devlet memurlarının görev ve sorumlulukları” başlığı altında aynı yükümlülüğü vurgulamaktadır:

“Devlet memurları kanun, tüzük ve yönetmeliklerde belirtilen esaslara uymakla ve amirler tarafından verilen görevleri yerine getirmekle yükümlü ve görevlerinin iyi ve doğru yürütülmesinden amirlerine karşı sorumludurlar.

Devlet memuru amirinden aldığı emri, Anayasa, kanun, tüzük ve yönetmelik hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmez ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Amir emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilerse, memur bu emri yapmağa mecburdur. Ancak emrin yerine getirilmesinden doğacak sorumluluk emri verene aittir. Konusu suç teşkil eden emir, hiçbir suretle yerine getirilmez; yerine getiren kimse sorumluluktan kurtulamaz. Acele hallerde kamu düzeninin ve kamu güvenliğinin korunması için kanunla gösterilen istisnalar saklıdır” (12 Mayıs 1982 tarihli ve 2670 say. Kanunla değişik, madde 11).

Durum şöyle özetlenebilir : “Devlet memurları, anayasa ile, kanunlarla, tüzüklerle ve yönetmeliklerle belirlenen düzenlemelere uymakla yükümlüdürler. Memurlar, üstleri tarafından verilen görevleri yerine getirmek zorundadırlar ve bu nedenle, görevlerinin iyi ve doğru yürütülmesinden üstlerine karşı sorumludurlar. Hiyerarşi (sıradüzen) içinde memur, üstünün verdiği emirleri, kanunsuz emirler dışında, yerine getirmek zorundadır.^{1”}

1 GİRİTLİ; İ.; BİLGEN, P., AKGÜNER, T., BERK, K. İdare Hukuku, 5. Bası, Der yay. 2012, s. 649

Bilindiği gibi, yönetimle ilgili olarak ortaya çıkan belli somut bir sorun karşısında, çoğu zaman hepsi de konuyla ilgili yasaların (mevzuatın) sınırları içinde kalan birden çok yorum yapılabilir ve dolayısıyla da, birden çok çözüm seçeneği bulunabilir. Memur, yasalara uygunluk açısından hepsi aynı ölçüde “yasal” nitelikteki bu çözümler arasındaki seçimi, kendi kararına göre değil, üstünden aldığı talimata göre, ya da üstünün uygun görmesi halinde kendi seçimine göre, yada üstünün uygun göreceğini tahmin ettiği yönde yapmak durumundadır.

Ancak şurası da belirtilmelidir ki, uygulamada memurla üstü arasındaki ilişkinin her zaman tek yönlü işlediğini; yani astın işlevinin, her durum ve koşulda üstten gelen talimatı mekanik biçimde uygulamak olduğunu söylemek de doğru olmaz.

Ast-üst ilişkisinde, ast durumundaki memur da, üstünü etkileyebilir ve yönlendirebilir. Özellikle, mesleki bilgi ve deneyim, genel kültür, görgü gibi özellikler bakımından güçlü durumda bulunan astlar, üst durumundaki yetkililerin kararlarının oluşmasında ya da değiştirilmesinde önemli roller oynayabilir; önerileriyle, tavsiyeleriyle üste yön verebilirler.

Öte yandan, yöneticiliğin sadece yasaları uygulamak değil, karşılaşılan sorunlar için yaratıcı düşünerek; yasalara uygun çeşitli seçenekleri; duruma ve koşullara uygun kararlara ve uygulamalara dönüştürme sanatı olduğu da belirtilmesi gereken bir özelliktir. Ancak, bizim burada üzerinde durduğumuz sorun, astla üst arasındaki ilişkinin anayasal ve yasal düzenlemelerdeki düzenlenişleriyle ilgilidir. Konuya bu açıdan bakıldığında, son çözümlemede, anayasal ve yasal düzeydeki düzenlemelere göre, memurun “üstünden aldığı emre” uymakla yükümlü olduğunda kuşku yoktur. Bu yükümlülük ancak, üstün emrinin “kanunsuz emir” niteliğinde olması halinde ortadan kalkar.

Anayasanın, yukarıda alıntıladığımız 137. maddesinde, “memurun üstünden aldığı emri yasalara aykırı görürse uygulamayacağı ilkesinin devamında şu hüküm yer almaktadır :“... üstünden aldığı emri, yönetmelik, tüzük, kanun veya Anayasaya hükümlerine aykırı görürse yerine getirmez ve o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilirse, emir yerine getirilir; bu halde emri yerine getiren sorumlu olmaz.” (AY m.137/I). Devlet Memurları Kanununun 11. maddesi de aynı ilkeyi yinelemektedir.

Anayasa ve kanun hükümleriyle çizilen tabloda memur, sonuç olarak, üstünden aldığı emri aynen yerine getirmesi beklenen bir kişi konumu-

nadır. Bu ilkedен ayrılmak, ancak, üstün emrinin konusunun “suç oluşturması” halinde söz konusudur.²

2) Yargıçlar

Memurlar gibi yargıçlar da, geniş anlamıyla “devlet bürokrasisi” içinde yer alırlar demek yanlış olmaz ise de, yargıçların astlık-üstlük ilişkileri bakımından durumları çok farklı ve özeldir. Mahkemelerle ve yargıçlarla ilgili anayasa hükümlerine yüzeysel bir bakışla bile bu özel durum kolaylıkla saptanabilir.

Memurlukla yargıçlığın farklılığı ve yargıçların özel durumu, Anayasanın şu hükmüyle temel bir ilke olarak belirtilmiştir: “Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hakimlere emir ve talimat veremez, genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.” (AY “Mahkemelerin bağımsızlığı” başlıklı 138. maddesi/II).

Temel ilke niteliğindeki bu hükümle, “memur” için bürokratik geleneklerin doğal bir gereği sayılan “üstünden emir ve talimat alma” durumunun, yargıçlar için geçerli olmadığı; bunun tam tersi bir durumun sözkonusu olduğu, yani yargı görevinin yerine getirilmesi ile ilgili olarak emir ve talimat verilemeyeceği Anayasada açıkça ortaya konulmuş olmaktadır.

Yargıçların “görevlerinde bağımsız oldukları”na (AY m. 138/I), “Mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı esaslarına göre görev ifa edeceklerine” (AY m.140/II) ilişkin hükümler de, yargıçların hiçbir makamdan ve kişiden “emir ve talimat” almayacakları ilkesine koşut düzenlemelerdir.

Bütün bu düzenlemelerin temelini ise; Anayasanın, “Yargı yetkisi” başlıklı 9. madde hükmü oluşturmaktadır:

“Yargı yetkisi Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.”

Yargıçlara tanınan özel statü; yani kimseden emir ve talimat almaksızın görev yapma, bağımsızlık, güvencelerle ve özlük haklarıyla ilgili özel düzenlemeler; yargıçların “Türk Ulusu adına” hüküm verme yetkisinin hem nedenini hem sonucunu oluşturmaktadır.

2 Anayasanın “Kanunsuz emir” başlıklı 137. maddesinin son fıkrasında daha genel bir ayrışıklık (istisna) hükmü de vardır: “Askeri hizmetlerin görülmesi ve acele hallerde kamu düzeni ve kamu güvenliğinin korunması için kanunla gösterilen istisnalar saklıdır.”

Ancak, Anayasanın, “adalet hizmetindeki idari görevlerde çalışan” yargıçlarla ilgili hükmü (AY m. 140/son f.), “yargıçların kimseden emir ve talimat alamayacakları” yolundaki temel hükümlerine ayrıksılık (istisna) getirildiğini göstermektedir. Çünkü, Adalet Bakanlığı yapısı içinde, yönetsel (idari) görevlerde tipik bir memurdan farksız işlevler gören bu kişiler, eşzamanlı olarak “yargıç” sıfatını kullanmayı ve yargıçlara tanınmış özel statüden yararlanmayı sürdürmektedirler.

Adalet Bakanlığı'nın yönetsel yapısındaki bürokrasisinin doğal “astlık-üstlük” ilişkisi içinde yer alan kişilerin, bu görevlerde çalışırken “yargıç” statüsünü sürdürmeleri gibi; kanıma göre “özünde” Anayasaya kesinlikle aykırı bir durum, Anayasaya konulmuş “özel” hükümlerle Anayasanın “sözüne” uydurulmaktadır.

Öte yandan, “memurlar”ın bir bölümüne, genel olarak memurlara tanınmış olan güvencelerden ve özlük haklarından daha çok olanak sağlanması, “eşitlik” ilkesi açısından da sorun yaratan bir durum olarak görülmelidir.

İşte bu makaleyi yazmaktaki amacımız; Anayasanın “özü” ile “sözü” arasında çelişki yaratan bu durumu incelemek ve sakıncaları konusundaki kanımızı belirtmektir.

II- MEMURLUKLA YARGIÇLIK SIFATLARININ AYNI KİŞİDE BİRLEŞMESİ

1) Anayasalardaki ve yasalardaki düzenlemeler

Bu bölümde, konumuzla ilgili eski ve yeni anayasa ve kanun hükümlerini, tarih açısından sıralayarak özetlemeye çalıştım.

Bu sıralamada, en başta Türk tarihinin ilk yazılı anayasası olan 1876 Osmanlı Anayasası (Kanun-ı Esasi) gelmektedir.

İnceleme kapsamındaki düzenlemelerin kimilerinde, “hakimler ve müddeimumiler (savcılar)” birlikte düzenlemenin kapsamına alınmışlardır. Ancak, bu makalenin konusu “yargıçlarla” (hakimlerle) sınırlı olduğundan, kanımıza göre, statülerinin yargıçlardan ayrı düzenlenmesi gereken savcılarla ilgili açıklamalara yer verilmemiştir³.

3 Savcılarının hukuksal statüsü ve bu konuyla ilgili sorunlar için bakılabilecek bir kaynak : “Bir Adli Organ Olarak Savcılık”, Türkiye Barolar Birliği yayını, Ankara, 2006.

Yargıçlardan, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyesi olanların, başka görev alma yasağı konusu da, bazı özellikleri dolayısıyla ayrı bir sorun oluşturmaktadır.

Bu nedenle, o konuya da ayrı bir başlık ayırmanın uygun olacağını düşündüm. Ancak, makalenin asıl konusu, “kürsü yargıcı” iken Bakanlıkta yönetsel (idarî) göreve atanananlarla ilgili olduğundan, konunun HSYK üyeleriyle ilgili yönlerinin ayrıntısına girmeden, özet bilgilerle yetinmeyi uygun gördüm.

A) 1876 Anayasası (Kanun-ı Esasisi)

Makalemizde sözkonusu olan sorunun, 1876 Kanun-ı Esasisi yapılırken bile dikkate alındığı görülmektedir: Kanun-ı Esasi, bir yargıcın, yargıçlık görevi ile devletten maaş alınan başka bir görevi birleştirmesini açıkça yasaklamıştır:

“Hiçbir Hâkim hâkimlik sıfatı ile devletin maaşlı bir başka memuriyetini uhdesinde cemedemez” (madde 90).

Bugününün Türkçesiyle “Hiçbir yargıç; yargıçlık sıfatı ile devletin, maaşlı başka bir memuriyetini kişiliğinde biraraya getiremez” diye söylenebilecek bu yasak hükmünde, kanımca dikkati çeken bir özellik vardır: Hükmün anlatımından; yasağın, yargıca yargıçlık dışında maaşlı görev vereceklere değil, yargıcın kendisine yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Yani, “yargıçlık sıfatı”nı sürdürürken “maaşlı başka bir memurluk” önerisi alan yargıçtan, bu öneriyi reddetmesi beklenmektedir.

Aşağıdaki bölümlerde, yargıçların, yargıçlık görevini sürdürürken, başka görev almalarıyla ilgili düzenlemeleri, Cumhuriyetin ilk anayasası olan 1924 Anayasasından başlayarak incelemeye ve 1876 Kanun-ı Esasisi ile konulmuş temel ilkedden, nasıl ayrılınmış olduğunu göstermeye çalışıyoruz.

B) 1924 Anayasası

Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan ilk anayasa olan 1924 Anayasasının Dördüncü Bölümü Yargı Erki (Kuvve-i Kazaiye⁴) başlığını taşımaktaydı. Bu Bölümdeki düzenleme şöyleydi:

4 1924 Anayasası (20 Nisan 1340 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) metni, 10 Ocak 1945 tarihli ve 4695 sayılı kanunla (RG 15.Ocak 1945,5905) “mana ve kavramda bir değişiklik yapılmaksızın Türkçeleştirilmiş”tir. Demokrat Parti’nin 1950 Mayıs’ında iktidara gelmesinden sonra ise, 1952 yılında çıkarılan, 24 Aralık 1952 tarihli ve 5997 sayılı kanunla (RG 31 Aralık 1945,8297) , Türkçeleştirilmiş metin yürürlükten kaldırılmış ve eski metne dönülmüştür.

“Yargıçlar bütün davaların görülmesinde ve hükmünde bağımsızdırlar ve bu işlerine hiçbir türlü karışılmaz. Ancak kanun hükmüne bağlıdır- lar”⁵ (madde 54/I).

1924 Anayasasının konumuzla doğrudan ilgili düzenlemesi olan 57. mad- dedeki şu anlatım, daha sonra 1961 Anayasasında da (anlamı etkileme- yen iki küçük değişiklikle⁶) aynen benimsenmiştir:

“Yargıçlar, kanunla gösterilenlerden başka genel veya özel hiçbir görev alamazlar⁷.”

1982 Anayasasının ilgili hükmü de, “Savcılar” sözcüğünün eklenmesi dı- şında, anlam açısından aynı hükmün yinelenmesidir:

“Hakimler ve savcılar, kanunda belirtilenlerden başka resmî ve özel hiç- bir görev alamazlar.”

Bu konuda sonuç olarak; yargıçların, yargıçlık görevlerine ek başka gö- rev almalarına ilke olarak olanak bulunmadığının 1924 Anayasasından bu güne kadar temel ilke olarak kabul edildiğini; ancak bu ilkeye yine anayasa ile “kanunda belirtilmiş olmak” koşuluyla ayrıksılıklar getiril- mesine olanak verilmiş olduğunu söyleyebiliriz.

C) 1934 yılında yayınlanan Hakimler Kanunu

1934 yılında yayınlanmış olan 2556 sayılı Hakimler Kanununda⁸, şöyle bir hüküm vardı:

“Hakim ve müdeiumilerle (savcılarla) muavinleri doğrudan doğruya Adliye Vekili tarafından Adliye Vekaletinde idarî bir vazifeye tayin olu- nabilirler. Bu takdirde vekalet hizmetinde buldukları müddetçe hak- larında idarî meslekte bulunan memurlara müteallik umumi hükümler tatbik olunur” (madde 72).

Hükmün okunmasından, anlaşılan şudur: Adalet Bakanı, herhangi bir yargıçı, Adalet Bakanlığındaki bir yönetsel göreve atayabilecektir. Bu konuda, atanacak yargıcın “muvafakatine” ilişkin bir düzenleme yapıl-

5 Anayasasının ilk metninde, madde 54/I hükmü şöyleydi: “Hakimler bilcümle davaların muhakemesinde ve hükmünde müstakil ve her türlü müdahaleattan âzade olup ancak kanunun hükmüne tabidirler.”

6 1961 Anayasasının ilgili hükmünde (madde 134/son f.) “yargıçlar” yerine “hâkimler”; “kanunla” yerine “kanunda” sözcükleri kullanılmıştır.

7 “Hâkimler kanunen muayyen vezaiften başka umumi ve hususi hiçbir vazife deruhte edemezler.”

8 Hakimler Kanunu, 2556, kabul t. 4 Temmuz 1934; RG 14 Temmuz 1934, 2751

mış görünmemektedir. Daha sonraki düzenlemelerle karşılaştırma bakımından en ilginç ve önemli özellik ise, Adalet Bakanlığında yönetsel bir göreve atanan yargıcın, Bakanlık hizmetinde bulunan memurlarla ilgili genel hükümlere bağlı olmalarıdır. Böylece, Bakanlıkta bir göreve gelen yargıçlar; gerek statü, gerek maaş ve benzeri ödemeler açısından, genel olarak memurlara tanınmış olanlar dışında özel ayrıcalıklı bir statüden yararlanamayacaklardır.

Ancak, kanunun 74. madde hükmünden, Bakanlık yapısı içindeki belirli üst düzeydeki görevlere atanana için bir ayrıksılık getirildiği görülmektedir: “Hakimlik ve müddeiumumilik mesleklerinden Adliye Vekaleti müsteşarlığına, teftiş heyeti reisliğine, umum müdürlüklere, müfettişliklere ve muavinliklere ve muavinlik sınıfından temyiz mahkemesi mümeyyizlikleriyle hukuk ve ceza işleri teftiş heyeti mümeyyizliklerine alınanların bu memuriyetlerde geçirecekleri müddetler hakimlik ve müddeiumumilik mesleklerinde geçmiş sayılır.”

Yargı organı mensubu iken yürütme organı yapısı içinde (Adalet Bakanlığında) görev yapanlarla ilgili düzenleme şöyle özetlenebilir:

i) Bu konuda ilke, yargıçlıktan gelen bu memurların, memurlarla ilgili “genel hükümlere” uygun olarak görev yapmaları ve memurlukta geçirdikleri sürenin de yargıçlık kıdeminde hesaba katılamamasıdır.

ii) Ancak, Adalet Bakanlığının belirli bazı üst düzey görevlerine getirilmiş olanların, bu görevlerde geçirecekleri sürenin, yargıçlıkta geçirilmiş sayılması öngörülmüştür. Bu görevlerin oluşturduğu listenin pek kısa sayılamayacağı; “müsteşarlık”, “teftiş heyeti başkanlığı”, “genel müdürlük” gibi üst düzey görevlerle sınırlı kalmadığı görülebilmektedir.

iii) Bununla birlikte, görünüşe göre, memurların bağlı olduğu “genel hükümler” dışında işlem görme durumunun sadece, memurlukta geçen sürenin “yargıçlık kıdemi”ne sayılmasından ibaret olduğu; bunun dışında maaş ve statü bakımından bir farka ilişkin düzenleme olmadığı görülmektedir. Ancak, müsteşar ve teftiş heyeti başkanı dışındaki görevliler “buldukları sınıftan yukarı sınıflara terfi için” “Ayrıtma Meclisi”nin incelemesinden geçerler⁹. Ancak, bunlardan “Müsteşarla teftiş heyeti reisi”nden maadası, buldukları sınıftan yukarı sınıflara terfi için hakimlik

9 Madde 74/II. “Ayrıtma Meclisi umumi heyeti, Temyiz mahkemesi Birinci Reisinin reisliği altında, Başmüddeiumumi ile Adliye Vekilince bir sene müddetle seçilen dört Temyiz Azasından ve Teftiş Heyeti Reisi ile Hukuk, Ceza ve Zat İşleri Umum Müdürlerinden teşekkül eder. Bunlardan başka icabında heyet noksanını tamamlamak üzere birinci sınıf hakimlerden üç ihtiyat aza intihap olunur” (madde 50).

veya müdeiumumilikte beş sene fiili hizmetleri bulunmadıkça birinci sınıfa ayrılmaları caiz değildir" (madde 74/III). Böylece, Bakanlıkta bir görevde bulunmanın "birinci sınıfa" yükselme olasılığını arttıran bir durum yaratması önlenmek istenmiştir.

1934 yılında yapılmış Hakimler Kanununun, yürütme organı (Adalet Bakanlığı) yapısı içinde görevlendirilen yargıçlarla ilgili özel hükümlerinin yanında, yasama organına seçilenlerle ilgili şu hükmü de ilginçtir: "Adliye mesleğinde bulunupta mebus intihap edilenlerin mebuslukta geçirdikleri müddet kıdemlerine zammolunur" (madde 71/II).

Ç) 1938 yılında yayınlanan ve yargıçlara "hakemlik" görevi veren kanun

29 Haziran 1938 tarihli ve 3533 sayılı kanunla¹⁰, yargıçlara kısaca "kamu kurumları" diyebileceğimiz belli taraflar arasındaki çekişmeleri (ihtilafları) "hakem" sıfatıyla inceleyerek çözüme bağlama görevi verilmiştir.

Çok uzun bir başlığı olan kanunun, adının okunması, içeriği konusunda bilgi edinmeyi sağlamaktadır:

"Umumi, Mülhak ve Hususi Bütçelerle İdare Edilen Daireler ve Belediyelerle Sermayesinin Tamamı Devlete veya Belediye veya Hususi İdarelere Aid Daire ve Müesseseler Arasındaki İhtilafların Tahkim Yolu ile Halli Hakkında Kanun"

Bu kanun çeşitli açılardan incelenebilirse de; konumuz bakımından önemi, dördüncü maddede tanımlanan "kamu kuruluşları" arasındaki çekişmelerin (ihtilafların), konuyla ilgili yerin "yüksek dereceli hukuk mahkemesi başkanı veya hâkimi tarafından hakem sıfatıyla" çözüme bağlanmasının öngörülmüş olmasıdır (madde 4).

Bir Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararında¹¹, yargıçlara "hakemlik" görevi verilmesinin gerekçesi şöyle açıklanmıştır:

"Anılan yasanın gerekçesindeki sözlere ve bilimsel görüşlere göre; 3533 sayılı Yasa'nın kabul edilmesiyle gerçekleştirilmesi istenen amaç; bu kanun kapsamına giren idare ve müesseselerin aralarında çıkan uyuşmazlıkların, gerçek kişiler arasında çıkan uyuşmazlıklardan farklı nitelikleri

¹⁰ RG 16 Temmuz 1838, 3961.

¹¹ Yargıtay HGK;2008/15-589 E.2008/572 K.

ve özellikleri bulunması, bu kuruluşların hukuk müşavirliklerine sahip olmaları nedeniyle işi kolaylıkla inceleyip az masrafla kısa zamanda uyuşmazlıkların sonuçlandırılması ve genel mahkemelerin işlerinin azaltılmasıdır. Nitekim, bir kısım hakemler tarafından verilen kararların kesin olması ve bir kısım kararların da ancak itirazının mümkün bulunması, gerçek amacının bu olduğunu belirlemektedir (Prof. Dr. Baki Kuru; Hukuk Muhakemeleri Usulü, 1991, Cilt 4, Sayfa 3966). “

Kanunla belirlenmiş olan nitelikte ve “kamu kurumları arasındaki” bir çekişmede; “hakem” sıfatıyla inceleme yapıp hüküm verme görevini yerine getiren bir yargıcın durumu ile Adalet Bakanlığı’nda “memur” olarak çalışmakta olan bir “yargıç”ın durumunun aynı olduğu söylenemez. ; Kanunla belirlenmiş bir durumda, kamu kurumları arasındaki bir çekişmede” “hakem” olan bir yargıcın durumu, Adalet Bakanlığı yapısı içinde “memur” olarak görev yapan ve “Bakan adına” imza atan bir yargıca oranla hiç kuşkusuz “yargı”ya daha yakındır.

D) 1961 Anayasası

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, 1961 Anayasası, yargıçların yönetsel görevler alabilmesine olanak verme konusunda, 1924 Anayasasının ilgili hükmü olan 57. maddeyi, anlamı etkilemeyen sözcük değişiklikleriyle benimsemiştir.

1961 Anayasasının, daha sonra 1982 Anayasasının 134. maddesine de anlam olarak aynen geçecek 134. madde/son f. hükmü şöyleydi:

“Hâkimler, kanunda belirtilenlerden başka, genel ve özel hiçbir görev alamazlar.”

Şurası ilginçtir ki, 1961 Anayasasının son biçimini almasına kadar geçilen aşamalarda hazırlanmış olan taslakların yada ön-tasarıların birincisi olan; Sıddık Sami Onar Başkanlığındaki “Bilim Kurulu”na hazırlanmış olan “Ön-Tasarı” da da “Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu” Tasarısında da bu konuyla ilgili bir düzenlemeye yer verilmiş değildi.

Konuyla ilgili hüküm sadece, “Siyasal Bilgiler Fakültesi Tasarısı”nda vardı:

“Adliye hâkimleri kanunun tayin ettiği belli hususlardan başka hiçbir görev alamazlar” (madde 94/f.3)¹².

12 Aybay, R.; Karşılaştırmalı 1961 Anayasası, Metin Kitabı, İÜHF yay.1963, s. 227.

Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu, "ilk toplantısında verdiği karar gereğince, İstanbul Komisyonunca (Onar Başkanlığındaki Komisyon) hazırlanmış olan öntasarıyı etüd metni, Siyasal Bilgiler tasarısını da yardımcı metin olarak kabul etmiştir."¹³

Bununla birlikte, Siyasal Bilgiler tasarısında önerilmiş olan ve ("Adliye hakimleri"yle sınırlı olarak) yargıçların kanunun belirleyeceği belli görevlere atanmalarına olanak veren hükmüne, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu tasarısında yer verilmemiş; "Hâkimler, kanunda belirtilenlerden başka, genel ve özel hiçbir görev alamazlar" hükmü, Tasarının Genel Kurul aşamasındaki görüşmeler aşamasında 1961 Anayasasına girmiştir.

E) 1982 Anayasası

1982 Anayasasının hazırlık çalışmalarının ilk aşamasını oluşturan Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunca hazırlanmış Anayasa tasarısında, "Hâkimler ve savcılar, kanunda belirtilenlerden başka resmî veya özel hiçbir görev alamayacakları" hükmüne yer verilmiş ise de; bu görevlerde buldukları süre içinde "hâkimlere ve savcılara tanınan her türlü haktan yararlanmalarına" olanak veren bir düzenleme yoktu.

"Hâkim ve savcı olup da adalet hizmetindeki idarî görevlerde çalışanlar, hâkimler ve savcılar hakkındaki hükümlere tâbidirler. Bunlar, hâkimler ve savcılara ait esaslar dairesinde sınıflandırılır ve derecelendirilirler, hâkimlere ve savcılara tanınan her türlü haklardan yararlanır" (AY m. 140/son f.) hükmü; MGK Anayasa Komisyonunca eklenmiştir. MGK Anayasa Komisyonu, ek fıkra ile ilgili gerekçesini, "adalet hizmetindeki idari görevlerin yargı hizmetinin yürütülmesi ile yakın ilişkisi olduğu" gibi -kanımca- inandırıcı olmayan nokta dışında bir noktalamaya imi kullanılmadan, özensizce yazılmış şu gerekçeye dayandırmış görünmektedir:

"Adalet hizmetindeki idarî görevlerin yargı hizmetinin yürütülmesi ile yakın ilişkisi nedeniyle bu görevlerde hâkim ve savcı mesleğinden olanların çalıştırılmalarını ve bunlara tanınan haklardan aynen yararlanmalarını sağlayan bir fıkra maddeye eklenmiştir."

F) 1983 yılında çıkarılan Hakimler ve Savcılar Kanunu

24 Şubat 1983 tarihli ve 2802 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu ile, 1982

¹³ Aybay,R.; bir önceki dipnotunda agy.,s. 278

Anayasasının “yargı” ya ilişkin hükümlerine koşut düzenlemeler getirilmiştir.

2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Anayasaya “Adalet hizmetlerinin denetimi” başlığı ile giren 144 maddenin yeni biçimine¹⁴ koşut olarak da, kanunda kimi değişiklikler yapılmıştır. Anayasanın 144. maddesinin yeni biçimine göre:

“Adalet hizmetleri ile savcılarının idarî görevleri yönünden Adalet Bakanlığınca denetimi, adalet müfettişleri ile hâkim ve savcı mesleğinden olan iç denetçiler; araştırma, inceleme ve soruşturma işlemleri ise adalet müfettişleri eliyle yapılır. Buna ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir”.

Kanunun, konumuzla doğrudan ilgili hükümleri özetle şöyledir:

- (i) Yargıç (hâkim) tanımına; Adli yargıda ve İdari yargıda “Adalet Bakanlığı merkez, bağlı ve ilgili kuruluşlarında idari görevlerde çalışan hâkimler” eklenmiştir (madde 3/a).
- (ii) 1982 Anayasası ile “yönetmel” (idarî) görevlerde bulunan yargıçlar için getirilmiş olan “yargıçlar için öngörülmüş olan her türlü haklardan yararlanma” olanağının içeriği açıklanmış ve “bu görevlerde geçirilen sürelerin, hâkimlik mesleğinde geçirilmiş sayılacağı” özellikle belirtilmiştir:

“Hâkim ve savcı olup da Adalet Bakanlığı merkez, bağlı ve ilgili kuruluşlarındaki görevlerde çalışanlar, hâkimler ve savcılar hakkındaki hükümlere tabidirler. Bunlar hâkimlere ve savcılara ait esaslar dairesinde sınıflandırılır ve derecelendirilirler; hâkimlere ve savcılara tanınan her türlü haklardan yararlanırlar. Bu görevlerde geçen süreleri hâkimlik ve savcılık mesleğinde geçmiş sayılır. Adli yargıda görevli hâkim ve Cumhuriyet savcılarıyla hâkim ve Cumhuriyet savcısı olup da Adalet Bakanlığı merkez, bağlı ve ilgili kuruluşlarındaki görevlerde çalışanlar, sınıf ve dereceleri bakımından eşittir. İdari yargıda görevli hâkim ve savcılar ile idari yargı hâkim ve savcısı olup da Adalet Bakanlığı merkez, bağlı ve ilgili kuruluşlarındaki görevlerde çalışanlar, sınıf ve dereceleri bakımından eşittir.”

14 Maddenin “Hâkim ve savcılarının denetimi” başlıklı ilk hali şöyle idi:

“Hâkim ve savcılarının görevlerini; kanun, tüzük, yönetmeliklere ve genelgelere (Hâkimler için idari nite-likteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetleme; görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hal ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırma ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma, Adalet Bakanlığının izni ile adalet müfettişleri tarafından yapılır. Adalet Bakanı soruşturma ve inceleme işlemlerini, hakkında soruşturma ve inceleme yapılacak olandan daha kıdemli hâkim veya savcı eliyle de yaptırabilir.”

(iii) Adalet Bakanlığı yapısı içindeki görevlere atanmış olanlar, “Hâkimler ve Cumhuriyet Savcıları Hakkında Uygulanacak Atama ve Nakil Yönetmeliği¹⁵”nin de kapsamı dışında tutulmuşlardır. Yönetmeliğin “Adalet Bakanlığı Merkez Kuruluşuna ve Yargıtay Tetkik Hâkimliği ile Cumhuriyet Başsavcı Yardımcılığına Atananlar” başlıklı maddesine göre:

“Hâkimler ve Savcılar Kanununun 37’nci maddesinde gösterilen görevlere atanarlara bu Yönetmelik hükümleri uygulanmaz.

Yargıtay tetkik hâkimliği ile Cumhuriyet Başsavcı yardımcılığı görevlerine atamalarda Yargıtay Kanununun ilgili hükümleri uygulanır.

Bakanlık merkez kuruluşunda görev alan hâkim ve Savcılar ile Yargıtay tetkik hâkimliği ve Cumhuriyet Başsavcı yardımcılığından, hâkimlik veya Cumhuriyet savcılığı görevlerine tekrar atanacakların, bu hizmetlerde geçirdikleri süre, hizmet görmesi gereken bölge geçmiş sayılarak gidebilecekleri bölgelere atamaları yapılabilir “ (madde 17) .

a-Atamaya yetkili makam

Yargıçların, Adalet Bakanlığı yapısı içinde görevlendirilmesine ilişkin konular, Kanunun Adalet Bakanlığı merkez kuruluşlarına atama şartları ve şekli” başlıklı 37.maddesinde düzenlenmiştir.

Bakanlık yapısı içinde bir göreve atanmada yetkili makam, görevlerin önemlerine göre farklı düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede ilk sırada (ya da alt düzeyde) yer verilenler, Adalet Bakanınca atanmaktadır. Bakanlık merkez kuruluşundaki görevler için atamaya yetkili makam, Kanunda kullanılan deyimlere göre şöyle belirtilmiştir:

(i) Bakanlık tetkik hâkimliğine, “Adalet Bakanı tarafından atama yapılır” (madde 37/a);

(ii) Bakanlık iç denetçiliğine, “Müsteşarın teklifi üzerine Bakan tarafından atama yapılır” (madde 37/c) ;

(iii) Genel müdürlük daire başkanlıkları ile Araştırma, Plânlama ve Koordinasyon Kurulu üyeliklerine Bakan onayı ile atama yapılır (madde 37/c).

¹⁵ RG 19 Şubat 1988, 19730.

(iv) Bakanlık müşavirliklerine yapılacak atamalar Bakan onayı ile gerçekleştirilir (madde 37/c).

Adalet bakanlığı Müsteşarlığından başlamak üzere, "üst düzey" görevlere atama ise, uygulamada "üçlü kararname" denilen usulle, yani "Bakan + Başbakan + Cumhurbaşkanı" üçlüsünün imzasıyla yapılmaktadır:

"Adalet Bakanlığı Müsteşarlığına, yüksek müşavirliklerine, müsteşar yardımcılıklarına, Teftiş Kurulu Başkanlığına, genel müdürlüklerine, Araştırma, Plânlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığına, Teftiş Kurulu başkan yardımcılıklarına, müstakil daire başkanlıklarına, genel müdür yardımcılıklarına ve İşyurtları Kurumu Daire Başkanlığına Bakan, Başbakan ve Cumhurbaşkanı'nın imzasını taşıyan müşterek karar ile atama yapılır (madde 37/2).

"Adalet müfettişliği" görevine atama da aynı usulle, yani Bakan, Başbakan ve Cumhurbaşkanı'nın imzasını taşıyan müşterek karar ile yapılır (madde 37/b).

b-Atanma için gerekli koşullar

Bakanlık yapısı içinde bir göreve atanabilmek için gerekli koşullar da, görevin "önem derecesine" göre değişmektedir. Konuyla ilgili olarak yargıcılıkta ve savcılıkta geçirilmiş olması gereken hizmet süreleri örneğin, tetkik hâkimleri için beş (önce sekiz), "bakanlık iç denetçileri" için altı yıl olarak belirlenmiştir.

Müsteşarlık, yüksek müşavirlik, müsteşar yardımcılığı gibi "üst düzey" görevler için ise, yılla belirtilen hizmet süreleri yerine "Yargıtay ve Danıştay üyeliğine seçilme hakkını kaybetmemiş bulunan birinci sınıf hakim ve savcı" olma ; " müstakil daire başkanlığı ", "genel müdür yardımcılığı" gibi görevler için ise "birinci sınıfa ayrılmış hakim ve savcılardan " olma koşulu aranmaktadır.

"Bakanlık tetkik hâkimliği", "adalet müfettişliği", "bakanlık iç denetçiliği" görevlerine atanacak yargıçların "muvafakatları"nın alınması öngörülmüştür.

"Bakanlık tetkik hakimliği"ne atanabilmek için "üstün başarısı ile Bakanlık hizmetlerinde yararlı olacağı anlaşılmış bulunmak"; "adalet müfettişliğine" atanabilmek için "adalet müfettişliği hizmetinde yararlı olacağının anlaşılmış bulunması"; "bakanlık iç denetçiliği" görevlerine atanabilmek için "üstün başarısı ile iç denetim hizmetlerinde yararlı olacağı anlaşılmış bulunmak" koşulları aranacaktır.

Söz konusu olan “üstün başarısı ile Bakanlık hizmetlerinde yararlı olacağı” ve benzeri koşulların kimin tarafından, hangi ölçütlere göre saptanacağı konusunda bir açıklama yoktur.

c- Göreve son verilmesi

Bir kamu görevine atanan kişinin, atama koşulları ve usulleri kadar, görevine son verilmesine neden olabilecek durumlar ve son vermenin usulleri de önemlidir. Bunlar, görevlinin hizmete ilişkin eylemlerini ve kararlarını oluştururken, “üst makam” ile ilişkilerini belirlemesi ve iç huzuru ile çalışması açısından belirleyici olabilir.

Göreve son verilmesinin belli nedenlerin varlığına bağlanması, o nedenlerin varlığı konusunda memura itiraz ya da savunma olanağı tanınması ve bütün bunların belli usullere bağlanması, bir hukuk devletinde “keyfi uygulamaların” önlenmesi ve kamu görevinin nitelikli bir biçimde yerine getirilebilmesi bakımından zorunludur.

Adalet Bakanlığı yapısı içindeki görevlerde bulunan yargıçların durumu bu açıdan değerlendirildiğinde ortaya çıkan tablo oldukça ilginçtir. Kanunun (değişik) 38. maddesine göre:

“Adalet Bakanlığı merkez, bağlı ve ilgili kuruluşlarındaki¹⁶ hizmetlerde çalışan, Müsteşar dışındaki hâkim ve savcılar, Adalet Bakanının teklifi üzerine, Bakanlık hizmetlerinde kazanmış oldukları haklar korunmak suretiyle, idari yargıdan gelmiş olanlar idari yargıda, adli yargıdan gelmiş olanlar adli yargıda, durumlarına göre Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca uygun görülecek hâkimlik ve savcılık görevlerine en çok otuz gün içerisinde atanırlar.”

Yukarıdaki hükmün incelenmesinde şu hususlar saptanabilmektedir:

- (i) Kanunun sözüne göre, Bakanlık yapısı içindeki “hizmetlerde çalışan Müsteşar dışındaki hâkim ve savcılar” hükmün kapsamındadır. Ancak, bu yargıçların bir bölümü Bakanca atanmakta ise de, bazıları “üçlü kararname” ile göreve gelmektedirler.¹⁷

Bakanca atanmış olanların, atanmalarının aynı usulle kaldırılması İdare Hukukun atamaya ilişkin genel ilkeleri bakımından uygun görülse de;

¹⁶ Maddenin özgün biçimindeki “Bakanlık merkez kuruluşundaki” ibaresi; 22 Aralık 2005 tarihli ve 5435 sayılı kanunun 39. maddesiyle “Adalet bakanlığı merkez, bağlı ve ilgili kuruluşlarındaki” biçiminde değiştirilmiştir.

¹⁷ Bkz. yukarıda “a- Atamaya yetkili makam”.

“üçlü kararname” ile atanmış olanların da hükmün kapsamında sayılması yani Bakanın tek başına yapacağı bir öneri sonucunda Adalet Bakanlığındaki görevlerine son verilip, başka bir göreve atanmaları sorun yaratabilecektir.

(ii) Bakanlık yapısı içindeki görevlerde çalışanların, bu görevlerine son verilmesine ilişkin nedenler konusunda herhangi bir düzenlemeye yer verilmediği; dolayısıyla, konunun bütünüyle Bakanın takdirine bırakılmış olduğu görülmektedir. Bu da, görevden ayrılma durumundaki yargıcı, hakkındaki kararın gerekçesini bilmek ve tartışmak olanağından yoksun bırakmaktadır.

(iii) Burada sözkonusu olan “göreve son verme”nin, ilgilinin yargıçlık görevine son verilmesi olmayıp; işlemin sadece Bakanlık yapısı içindeki göreve son verilmesinden ibaret olduğu; bu işlemin uygulandığı yargıçların, “durumlarına göre Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca uygun görülecek hâkimlik görevlerine en çok otuz gün içerisinde atanacakları” (madde 38) doğrudur.

Ancak, konunun gözden kaçırılmaması gereken bazı önemli ayrıntıları da vardır. Bakanlıktaki görevine son verilmiş olan yargıçla, Bakan arasındaki ilişkilerin, çok “özel” bir durum (yani bir tür anlaşmalı olarak göreve son verme) söz konusu değilse, “dostça” olması beklenemez. Yargıcın atanacağı yeni görevi “uygun görecektir” olan HSYK’nun Başkanı ise, Adalet Bakanındır ve Anayasaya göre “Kurulun yönetimi ve temsili Kurul Başkanına aittir” (madde 159/7).

Kurul üyesi olan Adalet Bakanlığı Müsteşarının da, Bakanla birlikte hareket etmesinin de doğal karşılanması gereken bu durumda; Bakanlıktaki görevine son verilmiş olan yargıcın yeni görevinin belirlenmesinde, yasal olarak “rütbesinin düşürülmesine” olanak bulunmamakta ise de, kendisini fazla memnun edecek bir yere atanması pek beklenemez.

(iv) Ayrıca, belirtmek gerekir ki; burada HSYK’nun, Adalet Bakanınca alınmış kararının içeriğini inceleme ve tartışma yetkisi de yoktur. Danıştay’ın konuyla ilgili içtihadına göre:

“Bu düzenlemeden (madde 38) anlaşılacağı üzere Adalet bakanlığı merkez teşkilatında çalışan müsteşar dışındaki hâkim ve savcılara yönelik Adalet Bakanının teklifi üzerine Hakimler ve savcılar Yüksek Kurulu, 30 gün içinde atama yapmak zorunda olup; Kurulun Bakanın teklifini irdeleme, gerektiğinde yerinde görmeme yetkisi bulunmamaktadır.

Bir başka deyişle, Adalet Bakanının merkez teşkilatında¹⁸ çalışan hâkimler ve savcılar için Hakimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna yaptığı teklif, ilgili hâkim veya savcının merkez teşkilatında bulunduğu görevden alınması sonucu doğuran kesin nitelikte bir idari işlemdir¹⁹.”

(v) Bakanın kararı üzerine, 30 gün içinde yeni göreve atanacak olan yargıcin; özellikle, olağan atama dönemi dışında böyle bir atama olgusuyla karşılaşması halinde, çocuklarının okul durumu, aile ilişkileri, eşinin iş durumu vb. açılardan karşılaşılabileceği “olumsuz”lukları da düşünerek Bakanla ilişkilerinde “uyumlu” davranmaya çalışması normaldir.

Bütün bunların sonucunda; Adalet Bakanlığı yapısı içindeki yönetsel (idari) görevlerde bulunan yargıçların, “Bakanlığın çıkarları ile yargı bağımsızlığının karşı karşıya gelmesi durumunda, Bakanlığın çıkarlarına öncelik vermeleri, dolayısıyla yargı bağımsızlığının zarar görmesi olasıdır²⁰.”

Bu ise, Bakandan kaynaklanan ve “siyasal” amaçlarla oluşturulmuş önerileri, “hukuka uygunluk” açısından değerlendirme durumunda olan yargıcin kararları açısından zorluk ve ikilem yaratabilecektir.

G) 2004 yılında çıkarılan 5235 sayılı kanun

Adı oldukça uzun olduğu için, başlıkta sadece numarası ile belirttiğimiz, 26 Eylül 2004 tarihli bu kanunun tam adı şöyledir : “Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun”. Bu kanunun “İstek üzerine atama” başlıklı 45. maddesi şöyleydi:

“Yargıtay daire başkanı ve üyeleri, bu görevlerinden dolayı kazanılmış hakları ile üyelik hakukları saklı kalmak kaydıyla, istekleri üzerine Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca bölge adliye mahkemesi başkanlığına, daire başkanlıklarına veya Cumhuriyet başsavcılığına atanabilirler. Bu şekilde ataması yapılanların başka bir bölge adliye mahkemesine atanmasında da aynı usul uygulanır²¹.”

18 Karar, kanunda değişiklik yapılarak “merkez, bağlı ve ilgili kuruluşlar” ibaresinin konulmasından (bkz. yukarıda 16 sayılı dipnotu) önce verilmiştir.

19 Danıştay Beşinci Da.,E.2003/6399,K.2004/3046, karar t. 28 Haziran 2004. Çelik, Burak; Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu: Yapısal Açından Karşılaştırmalı Bir İnceleme, XII Levha yay. 2012s. 212’den alıntılanmıştır.

20 Bjonberg/Cranston, The Functioning of the Judicial Sysatems in the Republic of Turkey: Report of an Advisory Visit 11-132 June 2005,s. 9 (Burak Çelik’in, bir önceki dipnotunda belirtilen yapıtıdan alıntılanmıştır; s. 212).

21 Fıkra, 18 Haziran 2014 sayılı ve 6545 sayılı kanunla değiştirilmiş ise de, konumuzla doğrudan ilgili

Adli yargı hâkim sınıfından olan Adalet Bakanlığı yüksek müşavirleri, müsteşar yardımcıları, Teftiş Kurulu Başkanı ve genel müdürleri, bağımsız daire başkanları istekleri üzerine Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca bölge adliye mahkemesi başkanlığına, daire başkanlıklarına veya Cumhuriyet başsavcılığına atanabilirler.

Görüldüğü gibi, birinci fıkra ile, Yargıtay Daire Başkanları ve Yargıtay Üyelerine istemeleri halinde Bölge Adliye Mahkemesi Başkanı yada Daire Başkanı yada Cumhuriyet Başsavcısı olabilme yolu açılmaktadır. Ayrıklılık oluşturan bu atamalar, ilgilinin isteği ile gerçekleşecek ve sonuç olarak, yapılan hizmetin “yargıçlık” niteliğine bir değişiklik getirmeyecek olması, kazanılmış haklarda bir değişiklik de sözkonusu olmaması nedenleriyle nedeniyle, uygun görülebilir.

Ancak ikinci fıkra ile getirilmiş olan değişiklik için aynı değerlendirmeyi yapmak kolay değildir. Çünkü bu fıkranın uygulanması yoluyla “ bölge adliye mahkemesi başkanlığına yada daire başkanlığına” atanacak olanlar Adalet Bakanlığı yüksek müşavirleri, müsteşar yardımcıları, Teftiş Kurulu Başkanı vb. yönetsel görevlerde bulunanlardır. Gerçi kanun, bu kişilerin “Adli yargı hakim sınıfından” olacaklarını belirtmektedir; yani bu kişiler daha önce fiilen yargıçlık yapmış olabileceklerdir. Ama, aşağıda SONUÇ Bölümünde açıklayacağım eleştirilerim, HSYK Kanunuyla koşutluk gösteren bu düzenleme için de geçerlidir.

Bilge Dostum Rahmetli Teoman Ergül’ün Başkanlığında toplanmış olan “IX. Kalkınma Planı (2007-2013) Adalet Hizmetleri Özel İhtisas Komisyonu” nun Raporunda , konuyla ilgili şu saptama yapılmıştır:

“Bu (ikinci fıkra) hükümlerle Adalet Bakanlığı Teşkilatında görevli Bakanlık yüksek müşavirleri, müsteşar yardımcıları, Teftiş Kurulu Başkanı ve genel müdürler ile bağımsız daire başkanlarının, istekleri üzerine Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nca bölge adliye mahkemesi başkanlığına, daire başkanlıklarına veya Cumhuriyet Başsavcılığına atanabilecekleri belirtilmektedir. Bu yasal düzenleme yargı bağımsızlığına aykırı olduğu gibi, adalet bürokrasi ile yargı organları arasındaki temel farklılığın göz ardı edildiğini de göstermekte ve ileride olası olumsuzluklar yaratabilecek içerik taşımaktadır²².”

olmadığı için belirtmekle yetiniyorum.

22 IX. Kalkınma Planı (2007-2013) Adalet Hizmetleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s. 6.

H) 2010 Anayasa değişikliği ve 6087 sayılı HSYK kanunu

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, makalemizin ana konusu “kürsü yargıcı” iken Bakanlıkta yönetsel (idarî) görevlere atanan yargıçlarla ilgilidir. Hakimler Savcılar Yüksek Kuruluna üye olarak atanan/seçilen yargıçların durumu ise, oldukça farklı bir statü oluşturmaktadır. Dolayısıyla, konu ile ilgili sadece özet bilgiler vermeyi yeterli gördük.

HYK (HSYK) üyeliği ile bağdaşmayan işler konusu, Burak Çelik'in “Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu: Yapısal Açından Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı yapıtında ayrıntılı biçimde incelenmiştir²³. Bu kaynağa dayanarak yaptığımız saptamalar, özetle, şöyledir:

Örneğin, 1961 Anayasasının yürürlükte olduğu dönemde HSYK üyelerinin, görevleri süresince başka iş ve görev alamayacakları yönündeki düzenlemenin; Yargıtay üyelerinin Yargıtay'daki görevlerini bırakıp, Kurul üyesi olmak istememelerine yol açtığı anlaşılmaktadır. Özellikle, Yargıtay Dairelerinden birinin başkanı olan, yada nitelikli ve ileride daire başkanlığı, Yargıtay Başkanlığı gibi görevlere seçilmeyi düşünen Yargıtay üyelerinin YHK üyesi olmayı yeğlemedikleri yolundaki eleştiriler, Yargıtay Başkanının, Yargı Yılı Açılışı törenlerinde yaptığı konuşmalar gibi vesilelerle en üst düzeyde dile getirilmiştir²⁴.

“2010 anayasa değişikliğiyle Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu yeniden yapılandırıldığından ve Kurulda birinci sınıf yargıçlar ve savcılar ile yargıç-savcı olmayanların da üye olarak bulunması ilkesi benimsendiğinden, güvenceler açısından olduğu gibi, bağdaşmazlıklar bakımından da bu değişiklik öncesine göre konunun önemi artmıştır. 2010 değişikliğiyle, Adalet Bakanı ve Müsteşarı dışındaki asil üyeler bakımından Kurul üyeliği dışında bir görev alma yasağı anayasallaştırılmış (md.159/6); bununla birlikte bu konudaki asil düzenleme yasaya bırakılmıştır. Anayasa değişikliğinin ardından çıkarılan 11 Aralık 2010 tarihli ve 6087 sayılı yasanın 35. maddesi bağdaşmazlıklar düzenine ayrılmıştır.

Buna göre, HSYK'nın seçimle gelen üyeleri “kanunlarla belirlenenler dışında resmî veya özel başka bir görev alamaz ve kazanç getirici faaliyetlerde bulunamazlar Üyeliğin devamı süresince, Kurul tarafından başka bir göreve atamazlar ve seçilemezler.”²⁵

23 Çelik, Burak; Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu: Yapısal Açından Karşılaştırmalı Bir İnceleme, XII Levha yay. 2012.

24 Çelik, B. bir önceki dipnotunda agy., s. 291.

25 Çelik, B.; bir önceki dipnotunda agy. s. 293-4. Yapıtta, konuyla ilgili ayrıntılı açıklamalar vardır.

Anayasaya göre HSYK Genel Sekreteri" birinci sınıf hâkim ve savcılardan Kurulun teklif ettiği üç aday arasından Kurul Başkanı tarafından atanır. Kurulda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcılar, muvafakatlerini alarak atama yetkisi Kurula aittir (madde 159/11)

SONUÇ

(1) "Yargıçlık", yüksek düzeyde bir hukuk bilgisi ve deneyimi gerektirmesinin yanı sıra; görevle ilgili davranışlarda ve kararlarda "bağımsızlık" ve "tarafsızlık" gerektiren bir uğraştır.

Bu özelliklere gölge düşürebilecek ya da yargıcın erdemli davrandığı konusunda duraksama yaratacak durumlar; yargılamayla ilgili bütün işlemleri kamunun gözünde sakatlar. Özellikle, mahkeme kararlarının oluşmasında siyasal iktidarın etkisinin, adaletin ve hukukun gereklerinin önüne geçtiği toplumlarda, "düzgün" (adil) bir yargının varlığından söz edilemez.

AIHM içtihatlarına göre, mahkemelerin düzgün çalışan, yargı dışı çevrelerin etkisinden ve doğal olarak siyasal iktidarın etkisinden uzak kurumlar olduğu konusunda, halk arasında yaygın bir inancın bulunması, demokratik bir toplumun varlığı ve yaşaması açısından çok önemlidir. Çünkü, yargıya güven duyulması, toplumda genel olarak esenlik duygularını yaygınlaştırır; bunun tersi durumlar ise, toplumsal ilişkileri "zehirler". AIHM, bu konuda daha da ileri giderek şu içtihadı geliştirmiş ve yerleştirmiştir:

Mahkemelerin "bağımsız" ve "tarafsız" olması bile yeterli değildir; buna ek olarak bu niteliklerinin varlığı konusunda halk arasında yaygın bir inancın bulunması da gerekir. Başka bir deyişle, yargı organlarının yolsuzluktan ve siyasal iktidarın etkilerinden uzak kurumlar olduğuna inanılmalıdır.

(2) Tarihimizin ilk yazılı anayasası olan 1876 Kanun-ı Esasisi, yargıçlıkla "devletin maaşlı bir başka memuriyetinin" aynı kişide birleşmesini yasaklamış ve bu konuda hiçbir ayrıksılığa (istisnaya) yer vermemiştir.

Cumhuriyet döneminde, 1924 Anayasasından başlayarak, bu temel ilkeye ayrıksılıklar getirildiği ve zaman içinde ayrıksılık alanının gittikçe genişletildiği gözlemlenmektedir.

(3) "Yargı" dan beklenen işlevler, çağdaş devletlerde aşağı yukarı aynı ol-

makla birlikte; her devletin yargı gelenekleri, yargıçların toplumsal saygınlıkları gibi konularda farklılıkların varlığı da gerçektir.

Yargıçların, genel anlamda devlet bürokrasisi içinde, yasalarla belirlenmiş statülerinin yanı sıra; bizzat yargıçların yargıçlık mesleğinin niteliği konusundaki algılarının ne olduğu, incelenmeye değer bir konudur.

Adalet Bakanlığı'nca hazırlanmış olan bir çalışmada belirtildiği gibi:

“Yargı bağımsızlığının sadece Anayasa ve kanunlarda yazılı bir ilke olarak kalması değil, aynı zamanda toplumsal hayata geçirilmesinin hukuk devleti açısından gerekliliği ortadadır. Bu bağlamda yargı profesyonellerinin yargı bağımsızlığını içselleştirmeleri ve kültür haline getirmeleri zorunludur.”²⁶

Bu bağlamda ilginç bir gözlem olarak şunu belirtmek isterim:

1961 Anayasasının; itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesi önüne gelen işlerle ilgili hükmü şöyleydi: Anayasa Mahkemesi “işin gelişinden başlamak üzere üç ay (sonra altı aya çıkarıldı)²⁷ içinde kararını verir.

Bu süre içinde karar verilmezse, mahkeme anayasaya aykırılık iddiasını kendi kanısına göre çözümlenerek davayı yürütür²⁸...”

1961 Anayasası ile kurulan “anayasa yargısı” sisteminin işlediği 20 yıla yakın sürede, itiraz yoluyla gelen işlerde Anayasa Mahkemesinin kararı, Anayasa’da öngörülenden çok daha uzun sürelerde verilmediği hallerde bile, hiç bir mahkemenin “anayasaya aykırılık iddiasını kendi kanısına göre çözümlendiği” duyulmuş değildir. Yargıçlarımızın, davayı anayasaya aykırılık konusundaki kendi kanısına göre yürütmek yerine, bekleme-yi yeğledikleri anlaşılmaktadır.

Oysa, 1924 Anayasasının yürürlükte olduğu dönemde, 1952 yılında Akşehir ilçesinde görevli asliye hukuk yargıç Refik Gür, bakmakta olduğu bir davada uygulamak durumunda olduğu bir kanun hükmünü anayasaya aykırı bulmuş; Anayasada açık bir hüküm olmadığı halde, “hiçbir kanunun Anayasaya aykırı olmayacağı” hükmüne dayanarak, Anayasaya aykırı bulduğu kanun hükmünü yorum yoluyla “ihmal ederek” davayı kendi kanısına göre çözüme bağlamıştı.

26 Yargı Reformu Stratejisi Taslağı (2009) Sayan,İ.Ö.; Türkiye’de Yargı Bağımsızlığı Sorunu; Ekonomik ve Sosyal araştırmalar Derg.,Güz 2008,cilt 4,sayı 2, s54. ‘tem alıntılanmıştır.

27 1971 yılında yapılan değişiklikle, bu süre altı aya çıkarıldı.

28 Konumuz açısından önemli olmayan ayrıntılar dışarda bırakılmıştır.

Yargıç Refik Gür'ün açtığı yol, Yargıtay'ca kesilmiş olmasa idi, belki bugün hukuk açısından bambaşka bir Türkiye olabilirdi²⁹.

(4) Yargıçların, “yargıç” sanını koruyarak Adalet Bakanlığı yapısı içinde yönetsel (idarî) görevlerde çalışmalarının sakıncaları konusunda yukarıda yaptığım açıklamaları şöyle özetleyebilirim: Anayasaya göre, TÜRK ULUSU ADINA hüküm verme yetkisini kazandıran “yargıçlık” sanı ile “Adalet Bakanı adına” evrak imzalamak yetkisi kesinlikle bağdaşmaz niteliktedir.

(5) Soruna “siyasal” boyutu açısından bakıldığında da durum şöyledir: Bakanlık yapısı içindeki görevlere atama, çoğu zaman, tek başına Adalet Bakanınca ve herhalde Adalet Bakanının da katılacağı bir usulle yapılacağına göre, öncelikle konuya Adalet Bakanı açısından bakmak yararlı olacaktır.

Çok ayrıksı durumlar dışında³⁰ “partili” olan bir bakanın yapacağı atamalarda kullanacağı ölçütlerde “parti” izinin bulunması olasılığı yüksek olsa gerektir. Siyasal parti mensubu bir Adalet Bakanı, atanacak yargıçla ilgili olarak “üstün başarılı olduğu”, “bakanlık hizmetlerinde yararlı olacağı” gibi ölçütlerle değerlendirme yaparken, sadece hizmetin gereklerini mi dikkate alacaktır?

Bağlı olduğu siyasal parti içindeki belli tercihler sonucunda bakanlık makamına gelmiş kişinin, kendisini o makama getirmiş olan “tercihler” karşısında, atamalarda bağımsız ve tarafsız davranabilmesi için çok güçlü bir kişilik gerekir ki; bu sık görülen bir durum değildir. Bir siyasal partinin tek başına iktidarda olduğu dönemlerde durum daha net biçimde ortaya çıkmaktadır.

29 Gür, A. Refik (Hazırlayan M.Nihat Aryol), Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi, (Rona Aybay'ın Anayasa Mahkemesi'ndeki Sempozyumda yaptığı sunumdan alıntı) T.İş Bankası Kültür yay.2015, s. 221 vd.

Konunun ayrıntılı bir değerlendirilmesi için bkz.Onar,Erdal: “Refik Gür'ün Anayasaya Aykırı Olduğunu Düşündüğü Bir Kanun Karşısında Tutumu” aynı kitap,s. 211-220 (Yazarın, “Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler,Ankara,2003 yapıtından aynen alınmıştır.)

Refik Gür'ün yargı ve yargıç kimliği hakkındaki görüşleri ve yukarıda söz edilen karar hakkında başka ayrıntılı bir inceleme için bkz. Demirhan Burak Çelik, “Yargıya Refik Gür'ün Penceresinden Bakmak: Yargı Eliyle Hukuk Üretimi Üzerine Bir Bilanço Denemesi”, Anayasa Hukuku Araştırmalarında Genç Yaklaşımlar: Kuramsal ve Uygulamalı Yeni Çalışmalar”, (Editör: Bertil Emrah Oder), On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2013, s. 489-513.

30 Anayasanın “Seçimlerde geçici Bakanlar Kurulu” başlıklı 114 maddesi; Adalet, İçişleri ve Ulaştırma bakanlarının görevden çekilmesini ve yerlerine “bağımsızlar”ın atanmasını gerektiren hükmü, AKP iktidarı döneminde, o bakanlıkların müsteşarlarının bakan yapılması biçiminde uygulanmış; bu müsteşarların bazıları da, daha sonra AKP milletvekili olmuşlardır.

Koalisyon hükümetlerinde de, koalisyon ortağı partiler arasında, hemen her düzeydeki atamalar için “pazarlıklar” yapıldığı sır değildir.

(6) Dikkatlerden kaçmaması gereken bir nokta da şudur: Adalet Bakanlığı, kanunların hazırlanmasında - deyim yerindeyse - “mutfak” işlevi görür. Adalet Bakanlığı'nın yasal görevleri arasında “Bakanlıklarca hazırlanan kanun ve kanun hükmünde kararname taslaklarının Başbakanlığa gönderilmesinden önce Türk hukuk sistemine ve kanun yapma tekniğine uygunluğunu incelemek”³¹ vardır.

Mahkemelerin işleyişi, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı gibi birçok konuda yakınmalara neden olan ve siyasal iktidarın görüşünü yansıtan yasal düzenlemelerin, ilk aşamada Adalet Bakanlığında, “yargıç” statüsündeki bürokratlarca hazırlandığını düşünmek yersiz olmasa gerektir.

Bu yargıçların , “kürsüden” yani fiilen yargıçlık görevi yapmaktan uzak geçen “memurluk” yıllarından sonra, çoğu zaman, Yargıtay üyesi olarak yargıçlık mesleğine dönmeleri de ayrı bir sakıncalı durum oluşturmaktadır.

Öte yandan, bunun için karar verecek Kurul olan HSYK'nın Başkanı, “memur” olarak Bakanlıkta görevli yargıçların amiri durumundaki Adalet Bakanıdır. Yargıcın, Bakanlıktaki görevi sırasındaki hizmetlerinin Bakanca nasıl değerlendirileceği herhalde bu kararda etkili olacaktır.

Hükümet değişiklikleri sonucunda, Adalet Bakanının bağlı olduğu siyasal parti de değişmişse, hizmetlerin yeni Bakanca nasıl değerlendirileceği de durumu daha karmaşık hale gelecektir.

(7) Merhum Prof. Dr. Turan Güneş'in, yargı üzerinde siyasetin etkisinin sakıncaları konusundaki şu sözlerine katılmamak olanaklı mı?

“Görevi sadece kanunlara göre kimin haklı, kimin haksız olduğunu belirtmek olan hâkimin politika dışında tutulması en doğru yol değil mi? Parti liderleri zaman zaman ‘okula, camiye, kışlaya politika sokmayalım’ derler. O zaman, adalete hiçbir surette politika sokmamak gerekmez mi? Bunun çaresi de, hakimlerin özlük işlerinin hükümetin elinden alınmasıdır.”³²

Adalet Bakanının HSYK'nın Başkanı olması, Adalet Bakanlığı yapısı için-

31 Adalet Bakanlığı Teşkilatı ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, kanun no 2992, kabul t. 29 Mart 1984; RG 7 Nisan 1984,18365, madde 27.

32 Güneş, Turan; (Ölmeden önceki son yazıları) Güneş Gazetesi, 21 Eylül 1982, s. 6.

de çalışacak yargıçları (çoğu zaman tek başına) ataması ve hizmetinden memnun olmadığı yargıcın, Bakanlıktaki görevine, hiçbir gerekçe göstermeden ve hiçbir denetime bağlı olmadan son verebilmesi gibi yetkilerin, “yargıçlık” statüsüyle bağdaşmasına olanak yoktur. Bu gibi uygulamalara olanak veren anayasa hükümleri, Anayasanın sözünde yer alsalar da, kanımca, anayasanın özüne aykırılık oluşturmaktadır.

(8) “Memur” yargıçlar olgusunun, yargı-Adalet Bakanlığı-HSYK üçgeninde yarattığı bir başka ve önemli sorun, HSYK seçimleri sırasında ortaya çıkmaktadır. 2010 anayasa değişikliğiyle, “kürsü” yargıçlarına da HSYK seçimlerinde aday olmaları ve oy kullanmaları olanağı tanınmıştır. Ne var ki, Adalet Bakanlığı’nda çalışan, fiilen yargıçlık görevi yapmayan “memur” yargıçlar da HSYK seçimlerinde “kürsü” yargıçları kontenjanından oy kullanmakta ve daha da önemlisi aday olmaktadır.

2010 değişikliğinden sonra yapılan iki seçimde de “Adalet Bakanlığı listesi” olarak adlandırılan ve Bakanlık bürokrasisi içinde müsteşar yardımcılığı, daire başkanlığı gibi görevlerde bulunan “memur” yargıçların da yer aldığı aday listelerindeki kişiler seçimleri kazanmıştır. Bir başka deyişle, esas olarak “HSYK’yi kürsüye açma”, “kürsü yargıçlarının sorunlarını ve beklentilerini HSYK’ye taşıma” gibi gerekçelerle girilen 2010 değişikliği, gerçekte Adalet Bakanlığı bürokrasisinin HSYK’ye taşınması sonucunu doğurmuştur.

(9) Yargıçların Adalet Bakanlığında “memur” statüsünde çalışmalarının gerekçesi olarak; Bakanlıkta yapılan işlerin “nitelikli” hukukçuların katkısını gerektirdiği; sıradan memurlara sağlanan maddi olanaklarla “nitelikli” hukukçu bulunamayacağı düşüncesi, kanımca, yerinde değildir.

Adalet Bakanlığından gelen resmi bir yazının altında “Bakan adına” imza atan kişinin “Hâkim” sanını kullanması; yargıçların, Hükümetin emrinde çalıştığı gibi çok sakıncalı bir görünüm yaratmakta değil midir?

Fiilen yargıçlık yapmakta olmayan kişilerin yargıç sanını kullanmaları ve yargıçların her türlü özlük haklarından yararlanmaları gibi, kamu görevlileri arasında ayrımcılık ve eşitsizlik yaratan böyle bir duruma yol açmadan; öteki bakanlıklarda olduğu gibi nitelikli bürokratlar bulunamaz mı?

10) Adalet Bakanlığının “Kuruluş Kanunu” olarak adlandırılabilir 2992 sayılı kanunda gösterilen; Bakanlığın görevleri arasında “Kamu davasının açılması ile ilgili olarak kanunların Adalet Bakanına verdiği yetkinin kullanılması ile ilgili çalışma ve işlemleri yapmak” “Avukatlık ve Noter-

lik Kanunlarının Bakanlığa verdiği yetkileri kullanmak" (madde 2) gibi yetki ve görevler bulunmaktadır. İlk bakışta bunların "yargısal" kararlar gerektiren işlevler olduğu düşünülebilirse de, bunların kimisi (örneğin, Cumhurbaşkanına hakaret suçundan kovuşturma yapılmasına izin verme; CMK m. 428 gibi) daha çok "siyasal" ya da (örneğin, "Yabancı devletlerle olan ilişkilere karşı suçlarla ilgili olarak "karşılıklılık" koşulunu saptamak; TCK m.343 gibi) "teknik" nitelikli kararlardır.

Kaldı ki, bütün bu kararlar, kendisi de "siyasal" kişiliği olan bir Bakan adına alınmaktadır.

Bu kararların oluşmasında, sonuç olarak Bakanca ya da "Bakan adına" imzalanacak kararların yargıçlarca alınması hem gereksiz hem de sakıncalıdır.

İyi yetişmiş bir hukukçu ya da siyasal bilimler öğrenimi görmüş deneyimli bir idareci bu gibi kararların oluşmasında nitelikli hizmetler görebilir.

SON SÖZ

Kanımca, yargıçların Adalet Bakanlığı yapısı içindeki yönetsel (idari) görevlerde "yargıç" sanıyla "memur" statüsünde çalıştırılmaları Anayasanın sözüne uygun görünse de, özüne aykırılık oluşturmaktadır.

Ayrıca, bu uygulama, iç içe girmiş iki önemli yanlış ve sakıncalı algıyı bir arada barındırmaktadır:

Bunların birincisi, yargıcın Adalet Bakanlığı'nda "memur"luğa atanmasının, yargıçlıktaki başarısının ödüllendirilmesi olarak algılanmasıdır.

İkinci yanlışlık ise, Adalet Bakanlığı'nda "memur" olarak yapılan hizmetlerdeki başarının; yargıçlık mesleğinde yükselmenin (örneğin, Yargıtay'a üye olmanın) aracı olduğuna inanılmasıdır.

MEDYA VE SİYASET

*Av. Şahin Mengü**

Medya ve Siyaset diye başlayan bütün yazılarda çoğunlukla bu iki kavramın tarifi ile işe başlanır.

Ben buna gerek görmüyorum. Ama yazıma Abraham Lincoln 'ün, basın için ne kadar önemli olduğunu ortaya koyan şu yalın ama özlü cümlesiyle başlamak istiyorum.

“Bırakın halk gerçekleri öğrensin ve ülke güvenlikte olsun”

Bilmek ve öğrenme hakkı bir temel demokratik haktır, temel bir insan hakkıdır. İnsanlar bilecek ve öğrenecek ki, siyasal tercihlerini doğru yapabilsinler.

Bu nedenle gazetecilerin görevini yerine getirmesine yönelik bir ihlal, bir engelleme demokratik bir ülkede demokrasinin temellerine yönelik bir saldırıdır.

Bütün modern anayasalarda güvence altına alınan basın özgürlüğünün nedeni, halkın bilgi edinme, öğrenme hakkının teminat altına alınmasıdır.

Amerikalı Yargıç Gurfein'in hükümetin Pentagon Papers'ın yayınlanmasını engelleme çabalarını geçersiz sayan bir kararında;

“Bizim huysuz bir basınımız, inatçı bir basınımız, her yerde hazır ve nazır olan bir basınımız vardır ve yetkililer, daha değerli olan ifade özgürlüğü ve halkın bilme hakkı adına, bu halk kürsülerine tahammül etmelidirler” demiştir.

¹ Ankara Barosu avukatlarından, 23. Dönem Manisa Milletvekili, Türkiye Barolar Birliği Önceki Genel Sekreteri.

Nitekim Amerika Anayasasını yapanlardan Başkan James Madison;

“Halkın bilgili olmadığı ya da bilgi alacak kaynaklara sahip olmadığı bir halk yönetimi olsa olsa komedinin ya da trajedinin, belki ikisinin birden önsözü olabilir. Bilgi her zaman cehaleti yönetti. Kendi kendisini yönetmek isteyen bir halkın da kendini bilginin vereceği güçle donatması gerekir.” Diyerek, bir anlamda demokrasinin bir cahiller despotizmine dönüşmesinin önündeki en büyük engelin özgür basın olduğunu ortaya koymuştur.

Zira tarih boyunca siyasetçilerin, iktidar sahiplerinin, ülke yöneticilerinin, dönemin popüler medyasından yararlandıklarını, medyayı kullanarak halkı yönlendirdiklerini, taraftar topladıklarını veya propaganda yaptıklarını görmek mümkündür.

Bu nedenle, basında çok seslilik çok daha önemli hale gelmektedir. Kişi temel hak ve özgürlüklerinden yana olanlar, medyanın temel demokratik rolünün, yönetenleri gözetleyerek, hataları, yanlışları, yolsuzlukları ortaya koyarak, yönetenlerin despotlaşmasını engelleyen bir kamu gözcüsü olarak hareket etmesi gerektiğine inanırlar.

Fikirlerin halk kitlelerine özgürce ulaşması tarihin eski çağlarından beri despotların korkulu rüyası olmuştur.

Kitaplar bu uğurda yakılmış, gazeteciler bu nedenle zindanlara atılmışlardır. Zira totaliter bir diktatörlükte tek bir muhalif sese bile tahammül edilmez, **“devlet benim”** düşüncesi egemendir.

Modern demokrasilerde medya, bu nedenle, yasama, yürütme ve yargının yanında dördüncü kuvvet olarak algılanır.

Diğer bir deyişle, hükümetlerin gözetim altında tutulması gerçekten de medyanın demokratik işlevinin önemli bir boyutudur.

Nasıl hâkim teminatı, bağımsız yargı, hâkim sınıfına tanınmış bir atıfet olmayıp, hâkim önüne çıkan adalet arayan kişilerin güvencesi ise, basın özgürlüğü de basına tanınmış bir imtiyaz değildir.

Bu nedenle basın özgürlüğünü, gazetecinin özgürlüğü olarak değil, iletişim hakkı, aydınlanma hakkı, bilgiye ulaşım hakkı olarak bireyin vazgeçilmez temel hakkı olarak görmeliyiz.

Bir ülkede, belli aralıklar seçim sandığının ortaya konması, o ülkede özgür seçimlerin var olduğunun göstergesi değildir. O ülkede özgür basın yoksa seçimin özgür olduğu, seçmenin iradesini sağlıklı bir şekilde sandığa yansıttığı söylenemez.

Demokrasilerde medyanın en önemli işlevi, halkı tarafsız biçimde bilgilendirerek, çeşitli alanlarda doğru tercihler yapmasını sağlamaktır.

Basının bilgilendirme rolü, genellikle kişinin kendini ifadeyi kolaylaştırma, kamusal aklı ileriye götürmeye, toplumun kendi geleceğini ortaklaşa belirlemeye olanak tanınması açısından önemsenmektedir.

Özgür bir basının olmadığı, basının, iktidarı elinde bulunduranların propaganda silahı olarak kullanıldığı, yani hangi gerekçeyle olursa olsun basının yalan haber yayınladığı bir ülkede, belli aralıklarla seçim sandığının ortaya konması, çoban köpeklerini kafese kapatıp, koyunları da kurtların insafına bırakmak gibi bir durumdur.

Bu nedenle totaliter rejimlerde ya da otoriterleşme eğilimine giren iktidarlar, daima tek sesli bir basın isterler, basındaki muhalif seslere tahammül edemezler.

Otoriter rejimler medyayı, toplumu dilediği gibi yönlendirmek için bir silah olarak kullanmışlardır, bundan sonra da bunu yapmaya çalışacaklardır.

Basının bir propaganda aracı olarak algılanması çok eskilerden bu tarafa kullanılmıştır.

Savaş yıllarında Hitler'in izlediği propaganda stratejisi şu esaslara dayanıyordu.

- Halkı sürekli olarak propagandalarla meşgul etmek, propaganda kampanyasının soğumasına imkan vermemek.
- Hiçbir zaman hata yaptığını kabul etmemek.
- Hasmin herhangi bir konuda, en önemsiz meselelerde bile haklı olabileceğini söylememek.
- Yaptıklarından başka seçenekler de olabileceğini hiçbir zaman kabul etmemek.
- Kendisine yönelik suçlamaları, içeriği ne olursa olsun derhal reddetmek.
- Her defasında tek bir düşmanı karşına almak ve bütün kötülükleri ona yüklemek.
- Halkın her zaman büyük bir yalana küçük bir yalandan daha kolay inanabileceğini unutmamak.

- Yalanı sürekli olarak tekrar ederek, halkın sonunda bu yalanı doğru olarak kabul edeceğini hatırdan çıkarmamak.

Bu belirtilen başlıklardan, otoriterleşen, totaliterleşen yönetimlerin bugün de aynı yöntemleri uyguladıklarını yaşayarak görüyoruz.

Doğru ve objektif habercilik, ileride tarih yazanların en büyük kaynağı olacaktır.

Hepimizin bildiği **“Gazeteci tarihin tanığıdır”** cümlesi, gazetecilerin tarihin ilk halini yazdıklarının en güzel ifade tarzıdır.

Yukarıda belirttiğimiz Hitlerin propaganda stratejisi, tam tersinden bakıldığında, aslında herhangi bir konuda egemen olan görüşün hemen hiçbir zaman hakikatin tamamı olmadığını bize öğretiyor.

Tam hakikate ancak bir düşünceyi diğer düşüncelerle, zıt görüşlerle karşılaştırarak varılabilir.

Bu nedenle özgür basın, demokrasinin temel taşıdır.

O zaman siyaset ile uğraşanların, **“basının benim için söylediği, benim hoşlanmadığım her şey yanlış, başkaları için söylenen, yazılan her şey doğru”** mantığından kurtulması ve gerçek anlamda özgür bir basının görevini tam olarak yapabilmesinin önündeki tüm engelleri ortadan kaldırması gerekir.

Doğru haber alma, doğruları ve gerçekleri bilmek, doğru bilgilenmek demokrasinin gereğidir.

İnsanların bilme hakkına saygı duyan siyasetçiler, eğer gerçek demokrasinin savunucusu iseler, gazetecinin gerçekleri yazma hakkının varlığını kabul etmelidirler.

Yasama, yürütme veya bu alandaki tüm aktörler, halkın doğruları öğrenmesi adına, basın özgürlüğüne getirilen her türlü kısıtlamaya karşı durmaları gerekirken, halkın doğru haber alma ve gerçekleri öğrenme hakkının bir aracı olan yazılı, görsel medyanın temel işlevi de iletişim özgürlüğünün sağladığı özgürlük ve sorumluluk alanını en iyi şekilde değerlendirip, gerçekleri tarafsız biçimde kamuoyuna yansıtmaktır.

Bir ülkede özgür ve ilkel basın var ise her sorun rahatlıkla çözülür, hani İngiliz siyasetçinin, **“Lordlar Kamarası, Avam Kamarası, hükümet de sizin olsun, siz bana özgür basını verin”** cümlesi olayın en kısa anlatımıdır.

DEVLET ÖNCESİ SUÇ HUKUKU

*Prof. Dr. Sami SELÇUK**

I-GENEL OLARAK SUÇ HUKUKUNUN EVRİMİ

Sıklıkla belirtildiği gibi, tarih, insanbilimsel (antropolojik), yani insanı somut olarak bütün “varlık koşulları” ile birlikte ele aldığı zaman “yazılı tarih öncesi”nden (prehistoria)¹ bu yana suç(luluk) olgusunun, topluma ve toplumsal insana özgü en eski ve en sürekli bir gerçek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, yine yukarıda da belirtildiği üzere suç ve suçluluğa karşı yasa koyucularının ve öğretinin verdikleri yanıtların ve sergiledikleri çözümlerin tarihi, evrimsel kaynakları, geniş anlamda suç politikasını oluşturmaktadır.

Suç hukukunun tarihsel açıdan evrimini zamandizinsel (kronolojik) olarak incelemek elbette olanaklıdır. Nitekim çoğu zaman böyle yapılmış ve suç hukuku genellikle dört evrede incelenmiştir: İlkel, ortak (müşterek), yeni zamanlar ve çağcıl suç hukuku evreleri².

Ancak, bu yöntem hukuk tarihi için geçerli olmak gerekir.

Suç hukuku için doğru yöntem ise başlıca belirleyici etkenlerden yola çıkarak kırılma noktaları belirlemek ve buna göre konuya yaklaşmaktır. Bu

* Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi.

1 Mengüşoğlu, İnsan Felsefesi, İstanbul, 1988, s. 145, 146.

2 Dönmezer/Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, I, İstanbul, 1998, n. 54 vd.

etkenlerin kimisi devlet gibi kurum, kimisi Rönesans ve Aydınlanma gibi bir dönemdir. Bunların etkileri kalıcı olmuş, suç hukukunun evriminde kırılmalar doğurmuştur.

Bu belirleyici etkenlerden birincisi hiç kuşkusuz “*devlet*”tir. Devlet ile birlikte kamu otoritesi ortaya çıkmıştır. Bunun anlamı şudur: Suç hukukunun kamu hukuku içine kayması, suçu kovuşturmanın ve cezalandırmanın egemenliğin yansımaları olması ve kamusal nitelik kazanması, yazılı hukuka gereksinme duyulması.

Bir başka belirleyici etken, Rönesans olgusudur. Rönesans ile birlikte ortak hukuka doğru önemli adımlar atılmıştır.

Önemli etkenlerden biri de Aydınlanma etkinliği ve Sanayi Devrimidir. Aydınlanma ile birlikte din ve hukuk ayrışması yaşanmış, suç hukukunda kimlik ve laikleşme/sekülerleşme/insancılaştırma ivme kazanmıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte suç hukukuna doğa bilimleri açısından yaklaşılmaya başlanmış, yeni suç türleri ortaya çıkmıştır.

Bütün bu etkenler gözetildiğinde suç hukukunun evriminin kimi çarpıcı kilometre taşları ve kırılmalar ortaya çıkmaktadır:

Birincisi, toplum barışını ve düzenini kurmak ve yürütmek, suç hukukunun temel amacı ve işlevi olmuştur.

İkincisi, düzenlemeler somut, özel ve olaysal/saymaca (kazuistik) yöntemden soyut, genel ve dizgesel (sistemik) yönetime kaymıştır. İlkel dönemlerde töreye dayanan suç hukuku, belli ve bilinen suçlarda somut ve olaysal düzenlemelerle yetinmiş, daha sonraları saymaca ve ampirik hükümlere yaslanmış, son aşamada ise soyut ve genel tanımlarla genel bir suç kuramına ulaşmıştır. Bu binlerce yıldan süzülüp gelen bir ilerlemedir.

Üçüncüsü, bu evrimin doğal sonuçlarından biri de şu olmuştur: Suç hukuku başlangıçtaki kişisel/öznel ve eylemlere ve geçerli duruma (konjonktür) göre değişen başına buyrukluktan kurtulmuş, nesnel, genel ve yasalarla belirlenen kurallara bağımlı ve daha güvenceli bir duruma gelmiştir.

Dördüncüsü, sorumluluk, ortaklaşa (kolektif) ve nesnel (objektif) olmaktan çıkmış, kişisel ve öznel (sübjektif) olmuştur.

Beşincisi, hukukun tanrısal kaynağı, günümüzde sadece temelsiz bir varsayımdır. Yaşadıkları dönemlerde peygamberlere yükletilen doğaüstü övgüler, bugün, dönemlerinin törelerini derleyen *yasa koyucular* olarak algılanmaktadır. Aydınlanma ve Sanayi devriminin etkisiyle, suç hukuku

ku bir yandan laikleşirken/sekülerleşirken, bir yandan da kendi alanına çekilmiş, öbür hukuk dallarının yetmediği zamanlarda başvurulan ikincil ve son çare olmuştur. Bilimsel araştırmaların zenginleşmesi ve okullar çatışması ile birlikte suç ve suçlulukla savaşıırken, suç işleyenin yaptırımla karşılaşacağı inancının kesinliği ön plana alınmış; ancak insancı akımların etkisiyle gelişme, yaptırımlarda yumuşamaya doğru olmuştur. Ancak Jhering'in ünlü sözü, sadece bu yumuşama açısından doğrulanmıştır: "Cezanın tarihi, sürekli kaldırmanın (ilganın) tarihidir".

Altıncısı, bir yandan suç hukukunun küresel kurallarına ulaşılırken, öte yandan da suç hukukunun bir toplumun gelişmesi ve kültürel dokusu ile çok yakın ilgisi bulunduğu ortaya çıkmıştır³.

Yedincisi, suç hukukunun evrimi, günümüzdeki birçok kavramların çok eski tarihlerde ortaya çıktığını göstermektedir. Sözelimi, 'tekerrür' kavramının bundan üç bin yıl önce Çin hukukunda yer aldığı gözlenmiştir. O nedenle tarihsel evrimi bilmenin birçok hukuksal kurumun kökenini bilmek anlamına geldiği ve bütünüyle suç hukukunun kültürel kaynaklarının temellerini eşelemek bulunduğu unutulmamalıdır.

Ortolan, 1880'lerde dönem, yer, halklar ve birbirini izleyen toplumsal olaylar gözetildiğinde, insanlık tarihinin kimi yasalara yaslandığını, bunun suç hukukunun evriminde de görüldüğünü ileri sürmüştür. Birincisi, nesnelere gibi olaylar da birbirini izler. Görünüşte ve kaçamak nedenler, olayların birbirleriyle ilgili bağlantısını etkilemez. İkincisi, bu olaylar insandan insana, kentten kente, halktan halka iletilir ve taklit edilir. Üçüncüsü, çeşitlilikte/çoğullukta birlik (unita multiplex) ve benzerlik vardır. Böylelikle karanlıktan aydınlığa, yanlıştan doğruya doğru yol alınmış olur. Suçların yargılanması da elbette bu çizgide gelişmiştir. Aile ya da oymak başkanı yahut da senyörler, krallar ile sıradan insan yarışması önce kanıtlarının inanırlığının akıl dışı denemelerden/sınamalardan (ordali) geçmesi gibi kaba, daha sonraları akılcı ilkelere bağlı ince bir biçimde örgütlenen ceza adaletine ulaşmıştır⁴.

Toplumbilimsel açıdan cezanın evrimini irdeleyen Durkheim'a göre ise, ceza yaptırımının evrimine iki toplumbilimsel yasanın yön verdiği kanısındadır. Birincisi, nicelik yasasıdır. Bu yasaya göre, toplumun gelişme düzeyine ve rejimin/iktidarın yapısına göre cezanın katılığı ve ağırlığı

3 Benzer saptamalar için bkz: Dönmezer/Erman, n. 55, 56; Vidal/Magnol, Cours de droit criminel et de science pénitentiaire, Paris, 1935, n. 13; Garraud, Théorique et pratique du droit pénal français, I, Paris, 1913, n. 49; Charles, Histoire du droit pénal, Paris, 1955, s. 18.

4 Ortolan, Eléments de droit pénal, Paris, 1886, n. 49-59.

değişmektedir. Az gelişmiş ve merkezi iktidarın güçlü olduğu toplumlarda cezalar ağırdır. Gelişmiş ve merkezi iktidarların güçsüz olduğu toplumlarda daha hafiftir. Bunun yanı sıra cezalar, tanrısal/dinsel suçlarda daha ağır, insanlar arası suçlarda daha hafiftir. İkinci yasa, ise nitelikseldir. Bu yasaya göre, cezada gelişme, özgürlükten yoksun kılma cezasına doğru olmuştur⁵.

Bütün bunları göz önüne aldığımızda, dünyada ve özellikle Batıda gelişen ve dolayısıyla bütün dünyayı etkileyen suç hukukunun evrimini göz önünde tuttuğumuzda Aydınlanma öncesi ve sonrası olarak iki başat bölüme; Aydınlanma öncesi evreyi de devlet öncesi ve sonrası evre; devlet sonrası evreyi ise eski çağ suç hukuku evresi ve ortak suç hukuku evresi olarak iki bölüme ayırarak incelemekte yarar vardır. Aydınlanma sonrası suç hukuku evresini de öğretiler dönemi suç hukuku ve çağcıl suç hukuku evresi olarak irdelemek gerekir⁶.

II- DEVLET ÖNCESİ SUÇ HUKUKU EVRESİ

Hiç kuşkusuz, devlet, dünyanın her yerinde aynı anda ortaya çıkmamıştır.

Devletin olmadığı ve kamu otoritesinin bulunmadığı her yerde görüldüğü üzere bu evrede insanoğluna özgü adalet öznedir. Bu adalet anlayışı ise sık sık tanrısal adaletle kesişir. Suça karşı toplumun tepkisi, dinsel mistik anlayışın katı gücüyle damgalanmış çözümler biçimindedir. Tarihin ilk dönemlerinden bu yana güç sahipleri, hukuksal her işlemde, dolayısıyla suç hukuku yaptırımını uyguladıklarında tanrısal gücü ve istenci (irade) arkalarına almayı laik dönemlere dek sürdürmüşlerdir⁷.

Bu evre ile ilgili bilgiler ise çoğu zaman güvenilir nitelikte değildir. Söylenceler, kutsal metinler, öyküler, destanlar kimi ipuçlarını vermektedir.

Suç tepkinin örgütleniş biçimini soy, din, toplulukların yapısı, iklim belirlemektedir. Bunlar değiştikçe tepkiler ve çözümler de değişmektedir. Ancak yine de yeryüzünün çeşitli kesimlerinde görülen tepkilerin kimi ortak yönleri dikkati çekmektedir. Toplumsal örgütlenmenin ve uygarlığın gelişimine bağlı olarak, benzer evrelerin yaşandığı görülmektedir. Günümüzde bile, henüz oymak (klan, kabile, aşiret) evresini yaşayan

5 Durkheim, (Hamide Topçuoğlu), Ceza Evriminin İki Kanunu, Ankara Hukuk Fakültesi 40. Yıl Armağanı, 1966, s. 117-148.

6 Garraud, benzer bir görüşle evreleri üçe ayırmaktadır: a-Barbar suç hukuku, insana özgü öç evresi, b- Suç hukukunun dinsel anlayışını yansıtan evre, c-Siyasal (laik) suç hukuku evresi (n. 50).

7 Jeandier, Droit pénal général, Paris, 1988, n. 34; İkinci, Hukukun Serüveni, İstanbul, 2011, s. 26.

topluluklarda oymaklar arası savaşın ve kisasın (talion) var olduğu bilinmektedir. Bugünkü suç hukukunun, inanılandan daha çok, beşeri adalet geleneklerinden, içgüdüsel tepkilerden ve kimi büyüye ilişkin esinlerden kaynaklandığı ileri sürülmüştür⁸.

Tarihin karanlık dönemlerinde de birey, aynı kandan gelenlerin koruması altında olmuştur. Bu insanların oluşturduğu topluluklar, doğanın zorlamasıyla bütünleşmiş, aile oymak boyutunda genişlemiştir. Yönetimsel ve siyasal birlik bu biçimde sağlanmıştır. Oymağın üyeleri tam bir dayanışma içindedir. Kendilerini korumak için kendi olanaklarıyla davranmak zorunda bulunan insanların başvuracakları tek yöntem elbette gittikçe şiddetlenen öçtür⁹. Haklı olmasa da, öç kadar insanı kışkırtan bir gücün olmadığı, ayrıca öcün ahlaksal açıdan iyilikle kötülüğü ayırt etmede ve haksızlığa yanıt vermede ölçüt olduğu ileri sürülmüştür¹⁰.

Bu durumyla devlet öncesi ilkel topluluklarda iki türlü dönem ve hukuk anlayışı ortaya çıkmıştır: Birincisi, insana özgü (beşeri) öç (vengeance privée)/savaş (faida) dönemi ve hukuk anlayışı; ikincisi, insana özgü adalet dönemi ve hukuk anlayışı.

Suç hukukunun evrimini iyi kavramak için bu anlayışları ana çizgilerini bilmek gereklidir.

Ancak, bu tarihsel süreç incelendiğinde şu açıkça görülmektedir: Suçların ve cezaların evrimi, dünyanın her köşesinde birbirine az çok benzer biçimde olmuştur. Özetle kişisel öç almadan kamusal suç kavramına doğru evrilen bir süreçtir bu¹¹.

A-İnsana özgü öç/savaş dönemi ve hukuk anlayışı

1- İnsana özgü öç ve savaş dönemi ve hukuk anlayışının türleri

Bir toplulukta devlet gücü yoksa, adalet bağımsız yargı organlarınca ve üçüncü kişilerce, yansız yargıçlarca dağıılmıyorsa, herkes uğradığı haksızlığın karşılığını seçmede, yani öcünü almada özgürdür, kendi davasının da yargıcısıdır. Bunun adı da insana özgü öçtür, savaştır.

İlkel topluluklardaki adalet anlayışı budur.

8 Stefani/Levasseur/Bouloc, Droit pénal général, Paris, 2000, n. 56.

9 Adolphe/Hélie/Villey, Théorie du Code pénal, Paris, 1887, I, s. 3.

10 Solomon, (Ertuğ Altınay), Adalet Tutkusu, İstanbul, 2004, s. 64.

11 Imbert/Levasseur, Le pouvoir, les juges et les bourreaux, 25 siècles de répression, Paris, 1972, s. 13.

Bu olguyu iki başlık altında incelemek olanaklıdır: Oymak ya da aile içi adalet, oymaklar arası adalet.

a-Oymak ya da aile içi adalet ve suç hukuku

Oymak/aile içinde bir kimsenin bir başkasına zarar verici bir eylemi söz konusu olduğunda tepkinin, hatta aile içindeki savaşın (faida) boyutunu belirlemek sorun yaratmamaktadır. Çünkü oymağın ya da ailenin başı/başkanı, savaşta komutan, barışta siyasi, yargısal ve dinsel başkan olarak mutlak yetkilere sahiptir. Hatta Eski Mısır'da, Yunanistan'da, Roma ve benzeri devletler oluştuğlarında ve oymak/aile başkanların üzerinde otoriteler bulunduğu dönemlerde bile oymakların ya da ailelerin başkanları, bu yetkileri uzun süre korumuşlardır¹². Özellikle babanın başkan olarak otoritesi, kendisine karşı gelen çocukları, zina yapan eşi ağır cezalarla cezalandırması, aile içinde düzeni sağlamıştır¹³.

Oymak ya da aile içi adalet anlayışına gelince, burada egemen ilke şudur: İnsanlığın her döneminde olduğu gibi, iyiler ödüllendirilmeli, kötüler cezalandırılmalıdır. Sözelimi, Konfüçyüsçü anlayışta da bu vardır. Oymağa yararı olan da, zararı olan da oymak başına (hükümdara) bildirilecektir. Biri ödüllendirilecek, öbürü cezalandırılacaktır. Hatta oymağa zararı olan kişiyi bildirmeyen kişi de, onunla eş düzeyde tutulduğundan cezalandırılacaktır¹⁴.

Yine bu dönemlerde suçların yasallığı ilkesinden söz etmek olanaksız ise de, her şeyden önce, başkanların yetkilerini sınırlayan toplumsal denetim düzenekleri, her toplumda görüldüğü gibi, oymak aşamasını yaşayan topluluklarda da varlıklarını sürdürmüştür. Bu açıdan başkanların yetkileri mutlak, ancak başına buyruk (keyfi) olmamıştır. Topluluğun yararı, başkanın kişisel duygularına karşın, onu ceza vermeye zorlamıştır. Oymak ile Tanrı, yani totem arasındaki bağ, çok güçlüdür. Bu nedenle başkan, sözelimi bir insanın kanını dökme eylemi gibi bir olayda, Tanrı'nın, totemin öfkesine yol açmamak ve oymağı tehlikeye sokmamak için suçluyu cezalandırmak zorundadır. Topluluk, ancak bu yolla suçludan uzaklaştırmış, onu topluluk ve dayanışma dışına itmiş olmaktadır. Tanrı'yı aşığılama, savaştan kaçma, dinden çıkma, adam öldürme gibi eylemlerin cezaları genellikle ölümdür, sürgündür. Ölüm cezası çoğu

12 Sefani/Levasseur/Bouloc, n. 57; Vidal/Magnol, Cours de droit criminel et de science pénitentiaire, Paris, 1935, n. 14, 19.

13 Ortolan, n. 54; Donnedieu de Vabres, Traité élémentaire de droit criminel et de législation pénale comparée, Paris, 1943, n. 19.

14 Campbelle (K. Emiroğlu), Doğu Mitolojisi, Tanrı'nın Maskeleri, Ankara, 2003, s. 400, 401.

zaman acımasızca yerine getirilmektedir. Sürgün cezası ise kimi zaman ölüm cezasından daha ağır sonuçlar doğurmaktadır. Çünkü oymaktan uzaklaştırılan ve onun korumasından çıkan bir insan, sahipsiz yırtıcı bir hayvan olarak algılanmakta ve herkesin onu öldürme ve köle yapma hakkı bulunmaktadır¹⁵.

b-Oymaklar arası adalet ve suç hukuku

Oymak içinde adalet dağıtımı, yukarıda değinildiği üzere, sorun yaratmamaktadır. Ancak, birbirlerinden bağımsız/özerk/egemen oymaklar arasında suç işlendiği zaman, bu eylemleri cezalandıracak ortak ve üst bir otorite bulunmamaktadır. Bu yüzden, öç alma ve dolayısıyla iki oymaklar arasında savaş kaçınılmaz olmaktadır. Gerçekten bütün ülkelerde, uzun süre Korsika adasında görüldüğü üzere, suç hukukunun kökeninde “öç” (intikam, vendetta, vengeance), “kanı yerde kalmama, kanının öcünü alma” anlayışının yattığı görülür¹⁶.

Öç/savaş adaletinin ahlaki temellerine ve özniteliklerine (karakteristikleri) gelince, hemen vurgulamak gerekir ki, hiç kuşkusuz burada, “tanrısal/ilahi öç” (vengeance divine) değil, “insana özgü öç” (vengeance privée) söz konusudur.

2- İnsana özgü öç/savaş dönemi ve hukuk anlayışının öznitelikleri

a-Ahlaksal öznitelikler (karakteristik)

Her şeyden önce öç, mağdur ve ailesi için bir *haktır*. Oymak dışında bir yabancının öldürülmesi, önceleri olağan bir olay olarak algılanmıştır. Özellikle bundan bir yarar umuluyorsa bu böyledir. Öyle ise oymağa zarar veren bir saldırganın öldürülmesi öncelikle (a fortiori) haklı ve ahlaksal bir eylem demektir.

Bunun yanı sıra öç, mağdurun yakın akrabasının yerine getirmesi gereken bir ödevdir de. Bu ödev yerine getirilmediği takdirde aşağılanma söz konusu olmaktadır. Oymak, öç alması gereken kişinin zamanaşımına uğramayan bu ödevi yerine getirip getirmediğini sürekli gözetler, gerektiğinde ona yardımcı olur. Eğer öç alıcı, düşman oymağa karşı bu ödevi kurallarına uyararak yerine getirirse, bu konuda hiçbir sınırlama getirmeyen ahlaka uymuş olmaktadır. Dahası, amacın kutsal olması, kullanılacak bü-

15 Stefani/Levasseur/Bouloc, n. 57; Dönmezer/Erman, n. 58.

16 Stefani/Levasseur/Bouloc, n. 57.

tün araçları haklı kılmaktadır. Düşman oymağın hiçbir üyesi, yaşı ya da cinsiyeti ne olursa olsun, öç almanın konusu olmaktan kurtulamamakta ve verilen zarar katlanabilmekte; dolanlı ve ahlak dışı bütün yöntemlere başvurulabilmektedir¹⁷.

b-Hukuksal öznitelikler

Özellikle oymaklar arası ilişkilerde beşeri öç, ne denli katı ve ilkel olursa olsun, toplum düzeninin sürdürülmesinin kesin güvencesi olmuştur. Çünkü öç alınacağını bilen kişi, öldürmekten cayacaktır. Öç korkusu ve öcün doğuracağı sonuçlar, bu güvenceyi ve karşı oymağa saygıyı sağlamıştır. Ayrıca, öç kullanımı, topluluğun etkin ve edilgin dayanışmasına da katkıda bulunmuştur. Mağdurun oymak üyelerinin hepsi, öç alıcıya yardıma; saldırganın oymak üyelerinin hepsi, öç alıcının hedefi olmaya hazırdır. Çünkü yalnızca suçlu değil, yakınları, oymak üyelerinin bütün seçkinleri bu hedefin konusudur. Suç sorumluluğu ortaklaşadır/kolektiftir. Yol açılan zarardan herkes sorumludur. İster kasıtlı, ister taksirli, ister rastlantı sonucu olsun. Hatta doğal ölüm bile kimi zaman komşu oymakta yaşanan bir kötülüğe bağlanabilmekte ve sorumluluğu gerektirmektedir. Ancak, özellikle vücut bütünlüğüne yönelik zararlar, öç almayı zorunlu kılmaktadır. Sözelimi, bir hayvan sürüsünün çalınması, töreye karşı suçlar, kutsal varlıkları aşağılama eylemleri de öç almayı gerektirmektedir¹⁸.

B-İnsana özgü adalet dönemi ve hukuk anlayışı

İnsana özgü adalet deyişi, kaba gücün başına buyruk ve sınırsız gücünün sona erdiğini anlatır. Jhering'in dediği gibi, insana özgü savaş/insana özgü öç, yukarıda da belirtildiği üzere, zarar görene sınırsız bir alan tanımaktadır. Oysa insana özgü adalet anlayışında, sınırlar, kurallar, hukuksal bir örgütlenme söz konusudur. Ancak, bu da beşeri ve öznelidir. Çünkü mağdur ya da ailesi, cezalandırmayı harekete geçiren, yaptırımı uygulayan, her zaman bu uygulamadan yarar sağlayan taraftır. Kamusal güçlerin işlevleri ikinci plandadır. Kuşkusuz, bu işlev gittikçe gelişecektir. Devlet, ortaya çıktıkça ve çizgileri belirginleştikçe kurallar kesinleşecek, cezalandırmanın çarklarına egemen olmaya başlayacak, mağdur ise bu çarkın iyi işleyip işlemediğini gözetleyen bir konuma gerileyecektir¹⁹.

17 Stefani/Levasseur/Bouloc, n. 58.

18 Stefani/Levasseur/Bouloc, n. 59.

19 Vidal/Magnol, n. 20; Stefani/Levasseur/Bouloc, n. 60.

1- İnsana özgü öç/insana özgü savaş döneminden insana özgü adalet dönemine geçiş nedenleri

Bu evrim, çeşitli açılardan gözetildiğinde nedenler de ortaya çıkmaktadır.

Toplumbilimcilerin belirttikleri üzere, hemen her yerde, bitmez tükenmez kavgalar/savaşlar/öçler her toplumu tüketip yok eder. Çünkü öç şiddeti, şiddet kuşaklar boyu süren kan davalarını sürgit kıskırtacaktır. Herkes bunun ayırdındadır. Nitekim Sardinya adasındaki eski bir öç kuralı şöyledir: 'Kan su değildir' (su bambene no est abba). Yeni Gine'deki bir geleneğe göre, her ölüm başka bir ailedeki ölüme bağlanmakta ve o kişi büyücülükle suçlanarak ölüncüye dek sopa ile dövülmektedir. Her şeyin, bu arada mülkiyetin de ortaklaşa olduğu bir toplulukta ortaklaşa bir sorumluluk anlayışına dayanan öçler/savaşlar, bir yerde çekilmez hale gelir. Bu sonsuza dek süremez, sürmemelidir. Her an tedirginlik içinde yaşayan, zararların katlanarak arttığı bir dizgenin süreklilik göstermesi düşünülemez²⁰.

Yarışan oymakların ancak ortak bir otorite altında örgütlenerek bu savaşa son verecekleri açıktır. Kent devletinin oluşumu, yöneticileri örgütlenmeyi zayıflatan bu tür savaşları bir iç uyuşmazlığa indirgemeye itmiştir. Kuşkusuz, oymak iç dayanışmasını ve oymak başkanı da sınırsız gücünü yitirecektir, bu durumda. Ancak, oymak üyelerini canından bezdiren öç almalar, savaşlar yüzünden herkes bu türlü bir çözüme razı olmuştur²¹.

Öte yandan bu konuda dinsel etkenler de bu yeni hukuk anlayışına geçmeyi zorlamıştır. Dinsel kurallar, suçlunun eylemlerine karşı kentin otoritesinin harekete geçmesini desteklemiştir. Böylelikle kent devletinin yaptırım uygulayan kurumları ortaya çıkmıştır.

2- İnsana özgü adalet anlayışının cezai örgütlenmeye getirdiği yenilikler

Bu yenilikler, sınırlamalar ve denetimler biçiminde olmuştur.

Bu dönemde ortaya çıkan yeniliklerden biri, mağdur tarafın ellerine bırakılan yaptırımı uygulamanın merkezi iktidar tarafından denetlenmesidir. Her şeyden önce, resmi otoriteler öç almayı öngörmüşlerse ve bizzat mağdur haklı bir öcün konusu değilse öç almaya izin verilmektedir. Böylece kent, öç zincirine yavaş yavaş son vermeyi amaçlamıştır. Ayrıca, kent

20 Solomon, s. 65; Stefani/Levasseur/Bouloc, n. 61; Dönmezer/Erman, n. 59.

21 Stefani/Levasseur/Bouloc, n. 61.

devleti, öç almak isteyen haklarını ve onun uygulanış biçimini denetim altına almaktadır. Bundan başka, beşeri öce getirilen kimi sınırlamalar, öç almaya meşru bir çerçeve çizmiştir.

İnsana özgü öç ilkesi ve bu öcün meşruluğu, misilleme/karşılıklık ilkesine dayanmaktadır. Öç, bireysel ve ortaklaşa korkutmanın meşru yoluydu. Raymond Saleilles'in vurguladığı üzere, "Her şey, zorun/şiddetin gelenekselleştiği savaşçılardan oluşan bir toplulukta oluşmaktadır"²². Özetle öcün yerindeliği benimsenmekle birlikte, kent devleti, öç hakkının etkin ve edilgin öznelerini de sınırlamıştır. Bu hakkı yalnızca mağdurun kimi yakınlarına tanımış, başkalarına yasaklamıştır. Özellikle topluluk, suçluyu dışlamışsa ya da teslim etmişse bu sınırlamaya kesinlikle uyulmuştur. Bu arada öznelci bir anlayışın da gittikçe ortaya çıktığı, istenç dışı suçlar söz konusu olduklarında bireysel öce oranla daha yumuşak bir sisteme geçildiği görülmektedir. Kuşkusuz taksirli adam öldürmelerde zarar yine de büyüktür. Ama kasıtlı adam öldürmelere oranla daha ılımlı bir anlayışın yeğlendiği de görülmektedir. Bu durumda merkezi iktidarın kanın öcünü alma anlayışını felce uğratabilecek çözümleri zorladığı görülmektedir.

a-İnsana özgü öç almayı ve derecesini sınırlayan kurumlar

Yasal olarak izin verilen öcün derecesine de sınırlar getiren kurumlar geliştirilmiştir. Bütün bunlar, bireysel savaş evresinin aşıldığını ve bireysel öç anlayışına oranla ilerlemeyi gösteren kurumlardır.

Bu kurumlardan biri suç hukukunda bulunduğu takdirde insana özgü savaş aşamasının sona erdiği rahatça söylenebilir. Çünkü, bunların her biri az çok merkezi bir gücün olaya el attığını ve öç anlayışını ılımlılaştırdığını göstermektedir²³. Öte yandan bu kurumlardan kimilerine uzun süre kamusal adalet anlayışının egemen olduğu dönemlerde de rastlanmaktadır. Bunları şöylece özetlemek olanaklıdır²⁴.

"Birlikte ant içenler/söz verenler" (cojureurs): İnsana özgü savaşta aile üyeleri suçluyu mahkemeye götürürler ve ant içerek bunu desteklerler.

"Yargısal savaşım" (combat judiciaire): Aileler arasındaki öcün tekil ba-

22 Saleilles, L'Individualisation de la peine, Paris, 1927, s. 27; Merle/Vitu, Merle/Vitu, Traité de droit criminel, I, Paris, 1984, I, n. 54.

23 Vidal/Magnol, n. 21.

24 Vidal/Magnol, 22, 23; Jeandidier, n. 36-39; Stefani/Levasseur/Bouloc, n. 62-63; Dönmezer/Erman, n. 61-65; Donnedieu de Vabres, n. 22, 23; Thiry, Cours de droit criminel, Liège, 1909, n. 6-7; Artuk/Gökçen/Yenidünya, s. 45-49; Constant, Traité élémentaire de droit pénal, I, Liège, 1965, n. 1.

sit bir savaşla sınırlandırılmasıdır. Burada uyuşmazlık olayı ile ilgili bir kanıt elde etmek için Orta Çağda kullanılan Tanrı kararı söz konusu değildir.

“Aileyi terk” (abandon noxal): Suçlunun bulunduğu toplumdan kovularak ya da ailesinden alınarak öcün edilgin dayanışmasını güçlendirecek biçimde mağdurun topluluğuna teslim edilmesidir. Buna önceleri bütün aile karar verirdi. Daha sonraları aile başkanı karar vermeye başlamıştır. Böylelikle suçlu, zorunlu olarak öldürülme tehlikesinden kurtulmuş olmakta, saldırıya uğrayanın ailesi de kendi yararı için suçluyu köle yapmak hakkını kazanmaktadır. Bu uygulamaya, eski Roma, Eski Yunan hukuklarında, İncil’de, Frank yasalarında, İskandinav ve Sakson törelerinde rastlanmaktadır²⁵.

“Kıyas” (misilleme, talion, kıyas yasası: lex talionis): Bu kurum, “göze göz, dişe diş” biçiminde ünlü anlatımı ile Hammurabi ve özellikle kutsal kitaplarda, ilkin Musa’nın yasalarında (Mısır’dan göç, Exode XXI) bulunmaktadır. Tevrat’ta, öldürülmesi gereken katilin kesinlikle öldürüleceği belirtilmiş, kanlık (diyet) kabulü yasaklanmıştır. Ayrıca Kur’an’da (XI, 173), Persler’de Eski Yunan’da, başlangıçta Eski Roma’da (membrum ruptum), barbar Cermen yasalarında da yer almıştır.

Kıyas, zarara yol açan kimseye, aynı oranda ve yoğunlukta zarar vermedir. Bu kurum, barbarlığa karşı kazanılan bir utku ve hukukta ilerlemenin bir göstergesidir. Dinsel nitelikteki ödetme (kefare) anlayışını yansıtır. Topluları ilk uygarlaştıranlar, din insanlarıdır. Kıyas kavramında ilerlemeyi onlar sağlamışlardır. Eski dönemlerde dinin başat işlev gördüğü kesindir. Nitekim doğal olarak dinin de etkisiyle kaleme alınan Hammurabi Yasasının 197. maddesi kıyas anlayışını yansıtır; özgür insanın kemiğini kıranın kemiğinin kırılacağını, dişini kıranın dişinin kırılacağını belirtir. İnsan öldüren de elbette öldürülecektir. On İki Levha yasasında, Tevrat’ta, İslâm’da, Yunanlı Dracon’un Yasasında da kıyas öngörülmüştür²⁶.

Elbette kıyas bir ilerlemedir. Çünkü öcün sınırı ve yoğunluğu belli edilmiştir; ceza yaptırımını bireyselleştirilmiştir; taksirli suçlarla sınırlandırıldığı zaman suç kavramının öznel ögesi/boyutu kavramına ulaşılmış; insanlarda adalet ve eşitlik bilincinin doğmasını ve son olarak da kıyası Dracon gibi kesin sınırlarla belirleyen merkezi iktidarın, dolaylı biçimde mağdur

25 Imbert/Levasseur, *Le pouvoir, les juges et les boureaux*, Paris, 1972, s. 285-286; Stefani/Levasseur/Boulloc, n. 63; Artuk/Gökçen/Yenidünya, s. 48. 49; Donnedieu de Vabres, n. 22.

26 Okandan, ‘Hamurabi Mecellesi’, İÜHFİM, 1951, s. 283 vd.; Artuk/Gökçen/Yenidünya, *Ceza Hukuku, Genel Hükümler*, I, Ankara, 2006, s. 46.

tarafın parasal bir uyuşmayla yetinmesini sağlamıştır. Fustel de Coulanges da ünlü yapıtı “Eski Kent”te (La cité antique) anlatılanlar bunları doğrulamaktadır²⁷.

“Gönüllü sürgünlük” (exil volontaire): Suç işleyen kimsenin kendi isteği ile oymağının bulunduğu yeri bırakıp başka yere, bu arada sığınma yerlerine gitmesidir. Böylece suçlu hem dokunulmazlık kazanmakta, hem de zaman etkeninin yatıştırıcı etkisinden yararlanmaktadır.

“Gönüllü uyuşma/ödeşme” (diyet, kanlık, composition volontaire)²⁸: Zararın karşılanması yolu ile zarar gören tarafın öç alma hakkını kullanmaktan vazgeçmesi anlamına gelen bu kuruma, On İki Levha, Cermen, Salık (Lex salica) Yasalarında, Charlemagne’ın buyrultularında ve İslâm hukukunda rastlanmaktadır. Cermen hukukunda, ağır suçlar karşılığı ödenen paraya “Wehrgeld” (Wehr, savunma; geld, para), hafif suçlar için ödenen paraya da “Buse” denmektedir. Salık yasasında, insan öldürmenin cezası, öldürülenin yaşı, cinsiyeti gibi nitelikler gözetilerek öngörülmüş, öldürme ve yaralamalarda da ödenecek miktar belirtilmiştir. Böylece savaş durumu da sona ermektedir. Bununla birlikte, eğer merkezi iktidar öç alma hakkını benimsemiş ise mağdur tarafın uyuşma önerisini ret hakkı vardır. Bu yöntem, önceleri mal olarak, paranın çevrime girmesi ile para olarak yönetenlerin, bilgelerin, peygamberlerin tavsiyeleri sonucu çok sık kullanılmıştır. Miktarlar, başlangıçta bu gibi kişilerce eski örnekler gözetilerek tarifeler belirlenmiş, daha sonraları ise çıkarılan yasalarda devletçe saptanmıştır. Ancak kimi zaman, miktar neredeyse suçlunun mallarının genel zoralımı (müsadere) boyutuna ulaştığından saldırgan bunu ailesinin yardımı ile ödeyebilmiştir. Son aşamada ise devlet, uyuşmayı zorunlu kılmış, ödenen paranın bir miktarını hazineye almıştır. Bunun krala ödenen kesimine “fredum” (barış sözcüğü olan Friede’den türetilmiş bir tür barış ücreti/parası) adı verilmiştir.

b-Bireysel öç almanın yerine getirilmesi biçimlerini sınırlayan kurullar

Sürgünlerin sığınma yerlerinde (lieux d’asile) yerine getirilmesi bunlardan biridir. Bu yerlere girenlere orada buldukları sürece kimse dokunamamaktadır. Bir başka yöntem, ara verilmedir (trêve). Böylece zaman etkeninin kinleri yatıştırması beklenmektedir²⁹.

27 Vidal/Magnol, n. 25.

28 Ortolan, n. 77; Artuk/Gökçen/Yenidünya, s. 47; Jeandier, n. 37; Stefani/Levasseur/Bouloc, n. 62.

29 Vidal/Magnol, n. 21-25; Stefani/Levasseur/Bouloc, n. 62; Dönmezer/Erman, n. 62.

“İHALE VE İHALENİN FESHİ” KONUSUNDA UYGULAMADA ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR*

*Av. Talih UYAR***

- **“Borcun esasına” (borcun kesinleşip kesinleşmediğine) ilişkin itirazlar (örneğin; hesap kat ihtarının, icra/ödeme emrinin usulsüz tebliğ edildiğine ilişkin itirazlar) ve “borca itiraz nedeni” olabilecek hususlar, ihalenin feshi nedeni olarak ileri sürülebilir mi?**

Hangi nedenlerle, ihalenin bozulmasının -icra mahkemesinde- istenebileceği İİK. mad. 134’de “bozulma nedenleri” teker teker belirtilerek gösterilmemiştir. Sadece, ihalenin “Türk Borçlar Kanununun 281. maddesinde yazılı nedenlerle”, “satış ilanının tebliğ edilmemiş olması nedeniyle”, “satılan malın esaslı niteliklerindeki hata nedeniyle” yahut “ihaledeki fesat (hile) nedeniyle” nedeniyle bozulabileceğine değinilmiştir.

I- Doktrindeki¹ gruptandırmaya uyarak, “ihalenin bozulma nedenleri” ni;

- a) “İhaleye fesat karıştırılmış olması”,
- b) “Arttırmaya hazırlık aşamasındaki hatalı işlemlerle ilgili bozma nedenleri”,
- c) “İhalenin yapılması sırasında doğan -ihalenin yapılması sırasındaki hatalı işlemlerle ilgili- bozma nedenleri”,
- d) “Alıcının taşınmazın önemli nitelikleri hakkında hataya düşürülmüş olması” şeklinde sıralayabiliriz.

* Bu yazı, bir dava dosyasına hukuki mütalâa (uzman görüşü) “HMK. 293” olarak sunulmuştur.
UYAR, T. İhalenin Bozulma Nedenleri (Terazi Huk. Der. S:5, s:83-96)

** İzmir Barosu Avukatlarından, (9 Eylül Ün. Huk. Fak. E. Öğr. Görv.)

1 ARSLAN, R. İhale ve İhalenin Feshi, 1984, s: 76 vd. – KURU, B. İcra ve İflâs Hukuku, 1990, C: 2, s: 1430 vd. – KURU, B. İcra ve İflâs Hukuku El Kitabı, 2. Baskı, 2013, s: 701 vd. – POSTACIOĞLU, İ. İcra Hukuku Esasları, 1982, s: 521 vd. – ÜSTÜNDAĞ, S. İcra Hukukunun Esasları, 2004, s: 284 vd. – PEKCANİTEZ, H./ATALAY, O./ÖZKAN, M.Ş./ÖZEKES, M. İcra ve İflâs Hukuku, 11. Baskı, 2013, s: 383 vd. – MUŞUL, T. İcra ve İflâs Hukuku, 6. Baskı, 2013, C: 1, s: 862 vd.

II- İcra ve İflâs Kanununda öngörülmemiş olan usulsüzlükler ihalenin feshi sebebi olarak ileri sürülüp, icra mahkemesinden “ihalenin feshine karar verilmesi” istenemez. Örneğin; haczedilmezlik iddiası, ihalenin feshi sebepleri arasında İcra ve İflâs Kanununda yer almamış olduğundan “ihalenin feshi sebebi” olarak ileri sürülemez.^{2 3 4}

“İhalenin feshi nedeni olup olmayacağı” hususunda uygulamada duyulan tereddütleri, yüksek mahkeme çeşitli içtihatlarında irdeleyerek, konuya açıklık getirmiştir.

Gerçekten, yüksek mahkeme;

√ “Mahkemece ihalenin feshi gerekçesi olarak kabul edilen diğer husus olan borcun haricen ödenmiş olmasının ihalenin fesih nedenleri arasında bulunmadığını”⁵

√ “Ödeme emrinin ve ödeme emri tebligatının iptal edilmiş olmasının ihalenin fesih nedeni olmadığını”⁶

√ “Borcun haricen ödenmiş olmasının ihalenin fesih nedenleri arasında bulunmadığını”⁷

√ “Hesap kat ihtarının kefile tebliğ edilmemiş olmasının ihalenin feshine neden olmayacağını”⁸

√ “Takibe dayanak ipotek belgesinde yazılı alacağın takip tarihinde muaccel olmadığı iddiasının ihalenin feshi sebebi olarak kabul edilemeyeceğini”⁹

√ “Ödeme emri tebliğ işleminin usulsüzlüğünün, ihalenin feshi nedeni olarak ileri sürülemeyeceğini”¹⁰

√ “‘Takibin iptali’ veya açılan ‘menfi tesbit davası’ sonucunda borçlunun borçlu olmadığını tesbit edilmiş olmasının ihalenin feshine neden olmayacağını”¹¹

2 Bknz: 12. HD. 19.1.2012 T. 13757/866; 16.12.2008 T. 18545/22126; 23.1.2007 T. 23346/740; 1.12.2005 T. 20001/23718; 18.7.2005 T. 12104/15941; 29.4.2005 T. 5735/9319 (www.e-uyar.com)..

3 Karş: BALKAN, Y. Haczedilmezlik ve Benzer Müesseseler, 2009, s: 193, 194.

4 Karş: 12. HD. 2.12.1991 T. 5115/12593 (www.e-uyar.com)..

5 Bknz: 12. HD. 01.11.2012 T. 16982/31153 (www.e-uyar.com).

6 Bknz: 12. HD. 10.04.2012 T. 29203/11871 (www.e-uyar.com).

7 Bknz: 12. HD. 01.11.2012 T. 16982/31153 (www.e-uyar.com).

8 Bknz: 12. HD. 27.4.2006 T. 6204/9213 (www.e-uyar.com).

9 Bknz: 12. HD. 21.3.2006 T. 3097/5781 (www.e-uyar.com).

10 Bknz: 12. HD. 24.1.2006 T. 23459/227 (www.e-uyar.com).

11 Bknz: 12. HD. 15.7.2005 T. 11944/15760; 12.4.2005 T. 4676/7906 (www.e-uyar.com).

√ “Borçlunun menfi tesbit davasını kazanmış olmasının, ihalenin feshine neden olmayacağını”¹²

√ “Takip iptal edilse dahi, takip sonucunda gerçekleşen ihalenin geçerliliğini korumayacağını”¹³

√ “Ödeme emri tebligatının usulsüzlüğünün, kesinleşen ihalenin feshini gerektirmeyeceğini”¹⁴

√ “Takibin kesinleşmesinden sonra borca itiraz nedeni yapılabilecek hususların ‘feshin nedeni’ olarak kabul edilemeyeceğini”¹⁵

√ “İhalede önce kesinleşen nedenlere dayanarak ihalenin feshinin istenemeyeceğini”¹⁶

√ “Takibe itirazın kabul edilmesinin, ihalenin feshini gerektirmeyeceğini”¹⁷

√ “Kesinleşen takibin dayanağı olan kredi sözleşmesinin yerel mahkemece iptal edilmiş olmasının, -satışın durdurulması yönünde bir karar verilemediği sürece- tek başına ihalenin feshini gerektirmeyeceğini”¹⁸

√ “İhale tarihinden sonraki nedenlere dayanılarak, ihalenin feshinin istenemeyeceğini”¹⁹

√ “İstihkak iddiasına ve davasına konu olabilecek nedenlerle ihalenin feshi davası açılmayacağını”²⁰

√ “İcra takibinin, ihaleden sonra -İİK. 71’e göre- iptal edilmiş olmasının ihalenin feshine neden olmayacağını”²¹

√ “‘Borca itiraz’ nedeni olabilecek olan hususların ‘ihalenin feshi’ nedeni olarak ileri sürülemeyeceğini”²²

belirtmiştir...

12 Bknz: 12. HD. 9.3.2004 T. 835/5346; 2.6.2003 T. 10655/12732 (www.e-uyar.com).

13 Bknz: 12. HD. 5.3.2004 T. 27518/5025 (www.e-uyar.com).

14 Bknz: 12. HD. 3.10.2000 T. 13057/14191 (www.e-uyar.com).

15 Bknz: HGK. 17.2.1999 T. 12-82/86 (www.e-uyar.com).

16 Bknz: 12. HD. 14.7.2011 T. 34096/15724; 12.12.2011 T. 10833/31457; 17.12.1999 T. 15957/16748 (www.e-uyar.com).

17 Bknz: 12. HD. 14.4.1999 T. 4057/4744 (www.e-uyar.com).

18 Bknz: 12. HD. 3.2.1999 T. 15240/657 (www.e-uyar.com).

19 Bknz: 12. HD. 3.2.1998 T. 150/664 (www.e-uyar.com).

20 Bknz: 12. HD. 10.4.1994 T. 358/4713 (www.e-uyar.com).

21 Bknz: 12. HD. 16.3.1992 T. 2853/3114 (www.e-uyar.com).

22 Bknz: 12. HD. 28.9.1990 T. 9697/9249 (www.e-uyar.com).

- **“Kıymet takdiri raporu”²³ ve “satış ilanı”nın²⁴ borçluya usulüne uygun olarak tebliğ edilmemiş olması başlı başına ihalenin feshi nedenidir.**

Bir olayda, borçlu A. Ü.’a “kıymet takdiri raporu” 06.05.2014 tarihinde, “satış ilanı” ise 09.07.2015 tarihinde borçlunun mernis adresi olan “....” adresinde tebliğ edilmiştir.

Borçlu A.Ü. “bu tebligatın usulsüz olduğunu, çünkü gerek ipotek akit tablosunda ve gerekse alacaklı-banka ile aralarında yaptıkları kredi sözleşmesinde Almanya’daki adresinin yazılı olduğunu, dolayısıyla alacaklı bankanın Almanya’daki adresi lehine Türkiye’deki mernis adresine tebligat yapmasının hakkın suistimali niteliğinde bir davranış olduğunu” bildirerek “ihalenin feshini” istemiştir.

Bilindiği gibi tebligatın nerede yapılacağı Tebligat Kanunu’nun 10. maddesinde;

“Tebliğat, tebliğ yapılacak şahsa bilinen en son adresinde yapılır. Şu kadar ki; kendisine tebliğ yapılacak şahsın müracaatı veya kabulü şartıyla her yerde tebligat yapılması caizdir.”

ş e k l i n d e düzenlenmişti.

Tebliğat, tebliğ yapılacak kişiye, bilinen en son adresinde yapılır (Teb. K. mad. 10). Bu hükme göre, kanun “adreste tebligat” ilkesini benimsemiştir. Burada sözü geçen “adres” kavramı geniş kapsamlı olup, ikametgah, mesken ve işyerini de içerir.²⁵

11.01.2011 tarih ve 6099 sayılı kanunun 3. maddesi ile -7201 sayılı tebligat Kanununun 10. maddesine, 1. fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir:

“Bilinen en son adresin tebligata elverişli olmadığına anlaşılması veya tebligat yapılamaması hâlinde, muhatabın adres kayıt sisteminde bulunan yerleşim yeri adresi, bilinen en son adresi olarak kabul edilir ve tebligat buraya yapılır.”

23 Bknz: 12. HD. 31.05.2012 T. 4151/18630; 23.06.2011 T. 11442/13037; 08.03.1995 T. 2103/3133; 21.03.1994 T. 2963/3545 (www.e-uyar.com).

24 Bknz: 12. HD. 3.3.1999 T. 1953/2477; 21.03.1994 T. 2963/3545; İİD. 30.03.1961 T. 2566/3134 (www.e-uyar.com).

25 Bknz: YILMAZ, E. / ÇAĞLAR, T. Tebligat Hukuku, 2007, s:369 – MOROĞLU, E. / MUŞUL, T. Tebligat Hukuku, 1990, s:55 – DELİDUMAN, S. Tebligat Hukuku Bilgisi, 2002, s:30

Bu değişikliğin gerekçesi, 6099 sayılı Kanunda Şu Şekilde açıklanmıştır:

“Tebliğat Kanununun 10 uncu maddesine eklenen ikinci fıkra ile tebligata ilişkin sorunların belki de en önemli kısmının çözüme kavuşturulması amaçlanmıştır. Uygulamada özellikle gerçek kişilerin adreslerinin tam olarak tespit edilememesi sebebiyle, resmî işlemlerde ve bilhassa yargılama sürecinde gereksiz birçok tebligat yapılmakta, bu ise süreci oldukça uzatmakta, zaman, emek ve para harcanmasına yol açmaktadır. Hatta, Ülkemizde yargılama ile ilgili aksamaların en başında tebligat sorununun geldiği söylenebilir. Yapılan düzenlemeyle bu sorunun önemli ölçüde çözümlenmesi amaçlanmıştır. Daha önce, sağlıklı bir adres veri sistemi mevcut değilken, 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunuyla günümüzde merkezî ve kapsamlı bir adres kayıt sistemi oluşturulmuş bulunmaktadır. Bu sistemden Şu anda tüm kuruluşlar, kişisel veriler korunmak suretiyle yararlanabilmektedir. Adres kayıt sistemi, farklı bileŐenlerle kontrol edilmekte ve güncellenmektedir.

Bu sayede gerek Türkiye’de bulunan Türk vatandaşları ve yabancılar, gerekse yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının yerleşim yerleri kayıt altına alınmuŐ bulunmaktadır. Hatta bu sistem içinde kişilerin yerleşim yeri adresleri yanında ikincil ve üçüncül adresleri de kayıtlı hale getirilebilmektedir.

Kısaca, artık bir kişinin adresinin bilinmemesi, çok düşük bir ihtimal olarak karşımıza çıkacaktır. Bu sistemi düzenleyen 5490 sayılı Kanuna göre, yürütülecek iş ve işlemlerde bu sistemdeki adresin esas alınacağı da hükme bağlanmıştı. Yani, adres kayıt sistemindeki adresi kabul etmek hem fiilî hem de kanunî bir zorunluluktur.

Yapılan yeni düzenlemeyle, önce yine bilinen en son adrese tebligat yapılacaktır. Böylelikle, muhataba daha kolay ulaşılabilecek bir adres biliniyorsa oraya tebligat yapılması imkânı açık tutulmuştur. Ancak, tebligatın yapılmasını isteyen veya tebligatı çıkartan makamın bildirdiği adresin, tebligata elverişli olmadığının anlaşılması ya da bu adrese tebligat yapılamaması hâlinde, muhatabın 5490 sayılı Kanuna göre adres kayıt sistemindeki adresi bilinen son adresi olarak kabul edilerek, tebligat buraya yapılacaktır. Yukarıda açıklanan gerekçelerle, adres kayıt sistemindeki adres, kişinin resmî tebligat adresi olarak kabul edilmiştir. Bu gerekçeler yanında, bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olmak aynı zamanda belirli yükümlülükleri de içermektedir. Bir vatandaşın adresini doğru bir Şekilde bildirmesi ve kendisine ulaŐılabilmesi önemlidir. Hiç kimse, ad-

res değişikliğini bildirmemek suretiyle ihmali veya adresini belirsiz hâle getirecek kötü niyetli davranışlarıyla hak elde etmemelidir. Hukuk düzeni, kişinin açık ihmali veya kötü niyetini korur. Kaldı ki, yeni adres kayıt sistemi sadece beyana değil, aynı zamanda değişik bileşenlere göre adres tespiti ve doğrulaması yapmakta, kişinin resmî işlemlere esas olacak yerleşim yeri adresi başta olmak üzere, ikincil ve diğer adreslerini de kaydetmektedir. Şu anda tüm adres araştırmaları bu adres kayıt sistemi esas alınarak yapılmaktadır. Adres kayıt sistemi dışında ayrıca bir adres araştırması yapılmayacaktır. Bu açıdan, adres kayıt sistemindeki adres, başkaca araştırma yapılmasını gerekli kılmayan son adres olarak kabul edilmiştir. Bu durumda, ne tebligatı çıkartan merciin ne de posta memurunun başkaca bir adres araştırması yapmasına gerek bulunmamaktadır.

Adres kayıt sistemiyle ilgili olarak yapılan bu düzenlemenin sonucu olarak gereksiz zaman, iş gücü ve maddî kaybın önüne geçmek için, bilinen adrese yapılan tebligatın karşılıksız kalması halinde adres kayıt sistemindeki adrese yapılan tebligatın geçerli sayılacağı kabul edilmiştir. Bu yeni düzenleme, tebligatla ilgili temel sorunların hukukî bakımdan önemli bir kısmını çözebilecek mahiyettedir.

Çok zayıf bir ihtimal olmakla birlikte, muhatabın adres kayıt sisteminde de bir adresi bulunmuyorsa, bu durumda ancak o zaman adresi meçhul sayılarak, 28 inci maddedeki araştırmanın ardından ilânen tebligat yapılacaktır. Yeni düzenlemeyle birlikte adres kayıt sisteminde bir adres mevcut olduğu sürece, adresin meçhul sayılması ve adres araştırması yapılması mümkün değildir. Bu sebeple 28 inci madde hükmünün uygulanması oldukça istisnâ kullanılabilir bir hâl olacaktır.”²⁶

Bilindiği gibi “Merkezi Nüfus İdare Sistemi” kelimelerinin kısaltılmışı olan ‘MERNİS ADRESİ’ hukuk hayatımıza 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu²⁷ ile girmiştir.²⁸

Görüldüğü gibi Tebligat Kanunu’nun 10/II fıkrası uyarınca muhataba (konumuz bakımından; borçluya) mernis adresinde tebligat yapılabilmesi için;

26 UYAR,T./UYAR,A./UYAR,C. İcra ve İflas Kanunu Şerhi, 2014, C:1, s:442 vd.

27 Bknz: R.G. 29.04.2006 T. Sayı:26153

28 Ayrıntılı bilgi için bknz: DEMİR,H.E./BAYRAM,E./KOCADOĞLU,B. Mernis Projesi ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Çevresinde 7201 Sayılı Tebligat Kanunu ve Bu Kanuna Dayalı Çıkarılan Tebligat Tüzüğünde Yapılması Gerekli Değişiklik Önerisi (ABD. 2010/3,s:249 vd.)- YILMAZ,E./ÇAĞLAR,T. a.g.e. s:177 vd.- RUHİ,A.C. Tebligat Hukuku,2013, s:117 vd.

- a) Bilinen en son adresin tebligata elverişli olmadığına anlaşılması, veya
 b) Muhataba, bilinen en son adresinde tebligat yapılamamış olması, gereklidir.

Bugüne kadar tüm Yargıtay kararlarında (ve doktrinde) sadece “muhataba bilinen en son adresinde tebligat yapılamamış olması (bu adrese gönderilen tebligatın bila tebliğ iade edilmiş olması)” üzerinde durulmuştur.

Gerçekten; yüksek mahkeme, bu konularla ilgili olarak;

√ “Tebliğatin, muhatabın bilinen en son adresinde yapılacağını, bilinen en son adrese çıkarılan tebligattan sonuç alınmaması halinde, borçlunun adres kayıt sisteminde bulunan yerleşim yeri adresinin, ‘bilinen en son adresi’ olarak kabul edilerek, bu adrese yapılacak olan tebliğatin geçerli sayılacağını”²⁹

√ “Takip borçlusunun hangi icra dairesinde aleyhine takip bulunduğunu, hakkındaki taleplerin nelerden ibaret olduğunu bilmesi ve varsa itirazlarını zamanında ve doğru merciye yöneltebilmesi usulüne uygun olarak yapılacak tebligat ile sağlanabileceğinden şikayet konusu yapılan tebliğatların, Teb. K.’nun 10/2. maddesi gözardı edilerek, borçlulara önceden hiçbir tebligat çıkarılmadan ve yasal şartları oluşmadan doğrudan doğruya Teb. K.’nun 21/2 maddesine göre çıkartıldığını ve bu tebliğatların usule aykırı olduğunu”³⁰

√ “İcra takip talebine ekli hazırun cetvelinde borçlunun adresi mevcut olduğundan öncelikle Tebligat Kanunu’nun 10. maddesine göre bu adrese tebligat gönderilmeden doğrudan borçlunun adrese dayalı kayıt sistemindeki adresine 7201 sayılı Tebligat Kanunu’nun 21/2. maddesine göre yapılan tebliğ işleminin, aynı kanunun 10. maddesi hükmüne aykırı olduğundan yapılan tebliğatin usulsüz olduğunu”³¹

√ “Borçlunun bilinen en son adresine Tebligat Kanununun 10. maddesine göre çıkarılan tebliğatin bila tebliğ iade gelmesinden sonra ancak Tebligat

29 Bknz:12. HD. 17.01.2013 T. 21482/982; 15.01.2013 T. 24577/580; 25.12.2012 T. 20808/39928; 11.12.2012 T. 20032/37317; 06.12.2012 T. 18350/36809; 29.11.2012 T. 18060/35501; 27.11.2012 T. 24226/34994; 15.11.2012 T. 15237/33435; 31.10.2012 T. 12585/30915; 04.07.2012 T. 9215/23558; 04.07.2012 T. 8928/23517; 02.05.2012 T. 9058/14625; 10.04.2012 T. 27221/11663 (www.e-uyar.com).

30 Bknz: 12. HD. 13.12.2012 T. 19773/37760; 24.12.2012 T. 27184/39498; 29.01.2013 T. 26961/2766; 31.01.2013 T. 26365/3121(www.e-uyar.com).

31 Bknz: 12. HD. 17.01.2013 T. 23403/1021(www.e-uyar.com).

Kanunun 21. maddesine göre tebligat yapılması gerekeceğini³²

belirtmiştir.³³

Halbuki Tebligat Kanunu'nun 10. maddesinin 2. fıkrasında "mernis adresine" tebligat yapılabilecek diğer bir durum olarak "bilinen en son adresin tebligata elverişli olmaması" ihtimali öngörülmüştür. Yani; borçlunun adresinin tebligata elverişli olmaması halinde de, borçlunun mernis adresine tebligat yapılabilecektir.

"Borçlunun adresinin tebligata elverişli olmaması" ne demektir? Her şeyden önce; borçlunun bilinen adresinin -kapı numarası, cadde (sokak) numarasının ya da adının veya adresin bulunduğu semtin yazılı olmaması nedeniyle- tebligat yapılmasına imkan vermeyecek şekilde açık olmaması demektir.

Bunun dışında özellikle icra takiplerinde ihale (satış) gününün, ihale tarihinden uygulamada çok kez olduğu gibi 1,5 veya 2 ay önce belirlendiği gözönünde bulundurulduğunda, borçlunun yurt dışındaki bilinen (bildirilen adresine) bu süre içinde kıymet takdiri raporunun, satış ilanının tebliğ edilemeyeceği herkesçe bilindiğinden, bunların borçlunun dosyadaki mernis adresi yerine yurt dışındaki adresine tebliğ edilmesini istemek kanımızca hakkın kötüye kullanılması (MK. 2) teşkil eder. Çünkü; icra satışlarında "borçlunun yurt dışındaki adresi", Tebligat Kanunu'nun 10. maddesinin 2. fıkrası anlamında "tebligata elverişli adres" sayılmaz. Tebligat Kanunu'nun 10. maddesinin 2. fıkrasına ait gerekçede açıkça;

-“Hukuk düzeninin, kişinin kötü niyetini korumayacağı”

-“Bu fıkranın gereksiz zaman, iş gücü ve maddi kaybın önüne geçmek için kabul edilmiş olduğu”

ifade edilmiştir.³⁴

Belirttiğimiz nedenlerle; somut olayda alacaklı-banka, kıymet takdir raporu ile satış ilanını borçlunun "adres kayıt sisteminde bulunan adresine" yani mernis adresine göndermekle hakkını kötüye kullanmamış, bilakis borçlu (ihalenin feshini talep etmiş olan davacı), Türkiye’de adresi

32 Bknz: 12. HD. 30.10.2012 T. 12729/30660(www.e-uyar.com).

33 Bu konudaki diğer Yargıtay içtihatları için bknz: YILMAZ,E./ÇAĞLAR,T. a.g.e. s:179 vd.-RUHI,A.C. a.g.e. s:126 vd-BİLGİN,M. Tebligat Hukuku,2015,s:50 vd.

34 Bknz: Yuk. Dipn 27 civarı

varken, bu adresi yerine yapılacak satışı adeta imkansızlaştıracak şekilde, yurt dışında bir adres göstermekle hakkını kötüye kullanmıştır. Çünkü icra dosyasında yapılacak satışın mutlaka satış gününde gerçekleşmesi gerekmekte ve satış ilanının belirtilen günden önce borçluya tebliği -adresinin yurt dışında olması nedeniyle- çok güç ve adeta imkansız olduğu için, borçlunun yurt dışında belirttiği adres bakımından Tebligat Kanunu'nun 10. maddesinin 2. fıkrasında öngörülmüş olan "tebligata elverişlilik" durumu bulunmamaktadır... Çünkü -az önce ifade ettiğimiz gibi- yurtdışındaki Türk vatandaşlarına yapılacak tebligat³⁵ -Tebligat Kanununun 25/a maddesi uyarınca- ancak aylar sonra güçlkle mümkün olabilmekte bazı ülkelerde ise hiç mümkün olmamaktadır....

Somut olayda, borçlunun ipotek akit tablosunda da tebligat adresi olarak Türkiye'deki mernis adresini değil, Almanya'daki adresini tebligat adresi olarak göstermiş olması, İİK.nun 148a/I maddesinin açık hükmüne aykırı olduğundan geçersizdir. Çünkü İİK.nun 148a/I maddesinde açıkça;

"İpotek sözleşmesinin tarafları.....tapu sicili müdürlüğüne yurt içinde bir tebligat adresi bildirmek zorundadırlar. Aksi taktirde ilgililerin tescil talebini tapu sicili müdürlüğüne reddolunur." denilmiş olduğundan, somut olayda borçlunun ipotek sözleşmesinde, tapu sicil müdürlüğüne yurt içi yerine Almanya'da bir adres göstermiş olması geçersiz olup, bu durumda borçlunun ipoteğin paraya çevrilmesi yoluyla yapılan takipte mernis adresine tebligat yapılmasında Kanun'a aykırılık bulunmamaktadır. Çünkü bu maddenin gerekçesinde;

"Maddede ipotek sözleşmesinin tarafları veya ipotekli taşınmazı daha sonra satın alan veya bunların halefleri bakımından adres gösterme zorunluluğu getirilmek ve 7201 sayılı Tebligat Kanunu'nun 35. Madde hükmüne göre tebligat yapılmasını sağlamak suretiyle, takiplerin sürüncemede kalmasının ve adalete duyulan inancın zedelenmesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır."³⁶

denilerek, olayda olduğu gibi, hakkında ileride yapılacak ipoteğin paraya çevrilmesi yolu ile takibin sürüncemede bırakmak amacı ile ipotek sözleşmelerinde yurt dışında adres gösterme yolu tamamen kapatılmıştır...

*

35 Ayrıntılı bilgi için bkzn: UYAR, T. Yabancı Ülkelerdeki Türk Vatandaşlarına Tebligat (Teb.K.m.25/a) (Legal Huk.Der.Nisan/2015,s. 135-141)

36 UYAR, T. Gerekçeli İçtihatlı İcra ve İflas Kanunu Şerhi, 2008, 3. Baskı, C:8,s:12147

- **Mahkemece, “kıymet takdirine itiraz” (şikayeti) üzerine verilen kararın ‘yok’ hükmünde olduğu ileri sürülerek, ihalenin feshine karar verilmesi istenebilir mi?**

Mahkemece “kıymet takdirine itiraz” şikayeti üzerine verilen kararın ‘yok’ hükmünde olduğu ileri sürülerek, ‘ihalenin feshine’ karar verilmesi istenemez.

Çünkü; somut olayda ... İcra Hukuk Mahkemesi 12.05.2015 T. ve E:2014/ ...,K:2015/ ... sayılı kararında; davacı ... B... A.Ş.’nin açmış olduğu, sonuç olarak “davaya konu taşınmazın değerinin çok yüksek tespit edildiğini bu nedenle taşınmazın gerçek değerinin tespiti” istemli dava ile diğer davacı A.E.Ş.’in açmış olduğu, sonuç olarak “davaya konu taşınmazın değerinin çok düşük olduğunu, bu nedenle taşınmazın yeniden değerinin tespiti” istemli davaları (şikayetleri) birleştirmiş ve yeniden oluşturduğu bilirkişi kuruluna “dava konusu taşınmaza daha önce başka bilirkişi kurulunca takdir edilen ... TL. değer ile .. TL. değerler arasındaki farklılığın ve çelişkinin giderilmesini” bildirmiş ve sonuçta bu son bilirkişi kurulunca dava konusu taşınmaza takdir edilen ... TL. değeri yerinde bularak, “dava konusu taşınmazın son olarak belirlenen bu değer üzerinden satışa çıkarılmasına” karar vermiştir.

Bu sonuca varan mahkeme; kararı yazarken maddi hata sonucu “davacı bankanın davasının (şikayetinin) kabulüne” diye karar yazacakken, bu davacının davasının (şikayetinin) reddine ve keza birleşen “diğer davacı A.E. Ş.’in açtığı davanın (şikayetin) reddine” diye karar yazacakken, “bu davacının davasının (şikayetinin) kabulüne” şeklinde karar yazmış olması sonuca etkili değildir. Çünkü, dava konusu taşınmazın değerinin ... TL. olduğu, gerek “AÇIK ARTIRMA ŞARTNAMESİ VE TUTANAĞI”nda ve gerekse “AÇIK ARTIRMA İLANI”nda belirtilerek taşınmaz açık artırmaya çıkarılmıştır.

*

- **“Satış İlanı” ile “Artırma Şartnamesi” inde satışa konu taşınmazın ‘pafta numarası’nın’ yazılmamış olması, ihalenin feshine neden olur mu?**

“Satış İlanı” ile “Açık Artırma Şartnamesi”nde satışa konu taşınmazın ‘pafta numarası’nın yazılmamış olması, hiçbir şekilde ihalenin feshine neden olmaz.

Çünkü; “Artırma Şartnamesi”nin içeriği İİK.nun 125. maddesinde, “Ar-

tırma İlanı"nın içeriği ise İİK.nun 126. maddesinde açık seçik belirtilmiştir. Belirtilen bu iki maddede "satışa konu taşınmazın pafta numarasının ne Açık Artırma Şartnamesinde ve ne de Açık Artırma İlanında belirtileceği" öngörülmemiştir.

Gerçekten de;

A) İİK.mad. 125' de; artırma şartnamesinin içeriği -aşağıdaki şekilde- düzenlenmiştir.³⁷

I- Artırma şartnamesinde, eğer satışa konu taşınmaz üzerinde "yükümlülükler" varsa bunların açıkça gösterilmesi gerekir.

Taşınmaz üzerinde bulunan ve şartnamede gösterilmesi gereken yükümlülükler şunlardır:

a- İrtifak hakları: Maddedeki "irtifak hakkı" sözcüğü ile, hem 'arazi üzerindeki (aynı) irtifak hakları', hem de intifa hakkı, sükna (oturma) hakkı gibi 'kişisel irtifak hakları'nın anlaşılması gerekir.³⁸

Taşınmaz üzerindeki 'irtifak hakları'nın "şartnamede" de gösterilmesi gerekir.³⁹

b- Taşınmaz yükümlülükleri (mükellefiyetleri): Hem özel (husus) hukuktan ve hem de kamu hukukundan (MK. mad. 756) doğan, 'taşınmaz üzerindeki yükümlülükler'in, artırma şartnamesinde gösterilmesi gerekir.⁴⁰

c- Taşınmaz üzerindeki kuvvetlendirilmiş kişisel haklar: Taşınmazın tapu kaydına işlenmiş bulunan önalım (şuf'a), geri alım (vefa), alım (iştir) ve kira hakları da şartnamede belirtilmelidir.⁴¹

d- İpotek, ipotekli borç senedi ve irat senedi: Bilindiği gibi bunlar birer taşınmaz rehni türüdürler:

aa) İpotek: MK'nun 796 ve sonraki maddelerinde düzenlenmiş olup, doğmuş ya da doğacak herhangi bir alacağın güvence altına alınması (temini) için kurulur. Borçlu ya da malik aynı veya ayrı kişiler olabilir. İpotekte,

37 UYAR,T./UYAR,A./UYAR,C. age. C:2,s:2199 vd.

38 Jaeger (Naklen; OLGAÇ, S. Gayrimenkullerin Cebri Satışlarında Artırma Şartnamesi ve Şartnamelerin Hukuki Önemi "Ansay Armağanı, s: 304 - Ad. D. 1964/5-6, s: 493" - ÜSTÜNDAĞ, S. İcra Hukukunun Esasları, s: 316

39 Bknz: 12. HD. 23.10.1979 T. 7388/8155 (www.e-uyar.com).

40 Jaeger (Naklen; OLGAÇ, S. a.g.m. s: 310)

41 ÜSTÜNDAĞ, S. age. s: 262 - BERKİN, N. İcra Hukuku Rehberi s: 325 - ARSLAN, R. age, s: 100

borçlunun sorumluluğu, taşınmazın değeri ile sınırlı değildir. Yani, borçlu alacaklıya karşı tüm malvarlığı ile sorumludur.

bb) İpotekli borç senedi: MK'nun 812 ve sonraki maddelerinde düzenlenmiş olup, "kıymetli evraka bağlanmış", borçluya kişisel sorumluluk yükleyen bir taşınmaz rehni türüdür. İpotekli borç senedinde hem "ipotek" den ve hem de "irad senedi"nden alınmış öğeler (unsurlar) vardır.

cc) İrad senedi: MK'nun 817 ve sonraki maddelerinde düzenlenmiş olup, "kıymetli evraka bağlanmış" olan ve borçluya kişisel sorumluluk yüklemeyen bir taşınmaz rehni türüdür. Alacaklı, irad senedinde beliren alacağını ancak rehnedilen taşınmazdan alabilir, karşılanmayan alacağı için, borçlunun diğer malvarlığına başvuramaz.

Kısaca açıklanan bu taşınmaz rehni türlerinden, memleketimizde sadece ipotek uygulama alanı bulmuş, diğerleri bugüne kadar benimsenmemiştir.⁴²

Üzerinde ipotek bulunan yani ipotekli bir taşınmaz, başkasına satılınca, ipotek ile güvence altına alınmış olan kişisel borçlar da alıcıya geçer. Ancak, alıcı yanında asıl borçlunun da sorumluluğu devam eder.

Nitekim İİK. mad. 125/I'de bu husus; "Artırma şartnamesinde, taşınmazın üzerindeki ipotekler (ve ipotekli borç senedi, irad senetleri) ile birlikte satıldığı ve borçlunun bu taşınmaz ile güvence altına alınmış (temin edilmiş) -müeccel- (günü gelmemiş) kişisel borçlarının da alıcıya geçeceği açıklanır" şeklinde belirtilmiştir. Yani, taşınmaz malikinin değişmesi, taşınmaz üzerindeki yükümlülükleri etkilememektedir. Bunlar, kim devralırsa alsın, taşınmazı izlemektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi, İİK. mad. 125/I gereğince; taşınmaz, üzerindeki ipotek ya da ipotekli borç senediyle birlikte satılınca, bu taşınmaz ile güvence altına alınmış bulunan borçlunun -müeccel- kişisel borçları yeni alıcıya geçer ve eski borçlu da yeni alıcı yanında sorumlu olursa da, eğer alacaklı, "borçluya karşı müracaat hakkını saklı tuttuğunu" -ihaleden itibaren bir sene içinde- bildirmezse, borçlu borcundan kurtulur (İİK. mad. 125/II; MK. mad. 803). Bu konuda; İİK. mad. 125/II ile MK. mad. 803 arasındaki bir çelişkiye de değinmek yerinde olacaktır: MK. mad. 803'e göre, yeni malik borcu kabul ederse, alacaklı hakkını önceki borçluya karşı saklı tuttuğunu senesi içinde yazılı olarak bildirmemiş ise, önceki borçlu bor-

42 Ayrıntılı bilgi için bkz: UYAR, T. İcra Hukukunda Rehnin Paraya Çevrilmesi, 1992,s: 4 vd.

cundan kurtulacaktır. Hâlbuki İİK. mad. 125/II'ye göre; ihale ile birlikte borç alıcıya -ayrıca bir anlaşmaya gerek kalmaksızın- geçecektir.⁴³ Yüksek mahkeme⁴⁴, "ipotekle güvence altına alınmış borcun yeni malik tarafından kabul edildiği hususunun alacaklıya duyurulmuş ve alacaklının da bir yıl içinde eski borçluya karşı haklarını saklı tutulduğunu bildirmiş olması" nı aramıştır. Yani, İİK. mad. 125/II'ye rağmen, MK. mad. 803 hükmüne üstünlük tanımış, bu hükmün öncelikle uygulanmasını istemiştir.

Yukarıdaki "borçlunun satılan taşınmaz ile temin edilmiş kişisel borçlarının alıcıya geçeceğine" ilişkin (İİK. mad. 125/I) açıklamalar borçlunun müccel (günü gelmeyen) borçları için geçerlidir. Buna karşın borçlunun satılan taşınmaz ile temin edilmiş muaccel (günü gelmiş olan) borçları -örneğin; ipotekli borcu- alıcıya geçmeyip, satış bedelinden öncelikle ödenir (İİK. mad. 125/III).

Taşınmazın, üzerindeki "rehin" ile birlikte satıldığı ya da "rehin bedelinin" satış bedelinden öncelikle ödeneceği hususunun şartnamede açıkça belirtilmesi gerekir. Bu konuda açıklık taşımayan şartnameye göre yapılan ihale şikayet üzerine bozulur.^{45 46}

Yüksek mahkeme⁴⁷; "şartname (ve satış ilanında) satışa çıkarılan taşınmaz üzerinde bulunan ipoteklerin gösterilmemiş olmasının, borçlu lehine durum yaratacağını, ihalenin bu nedenle bozulmasının borçlu tarafından istenemeyeceğini" belirtmiştir.

Taşınmazın paraya çevrilmesi halinde, MK. mad. 810 gereğince "yüklenici ve işçilerin ipotekle güvence altına alınmış" ve fakat henüz vadesi gelmemiş (muaccel olmamış) olan alacaklarının durumu ne olacaktır? Paraya çevrilen taşınmaz üzerinde aynı zamanda "inşaatçı ipoteği" bulunmakta ve satış bedeli bütün ipotekli inşaat alacaklarını karşılamıyorsa, bu alacaklardan günü gelmeyenleri (muaccel olmayanları) MK. mad. 810 hükmü karşısında alıcıya geçecek midir? Satış bedeli, bütün inşaat alacaklarını karşılıyorsa durum gayet açıktır. Günü gelmeyenler (muaccel olmayanlar) İİK. mad. 125 gereğince alıcıya geçecektir. Buna karşı, bütün ipotekli inşaat alacaklıları, alacaklarını tamamen elde edemiyorlarsa günü gelmemiş olan inşaat alacakları da acaba alıcıya geçecek midir? Bu

43 ÜSTÜNDAĞ, S. age. s: 317

44 Bknz: İİD. 29.1.1970 T. 973/945 (www.e-uyar.com).

45 Bknz: 12. HD. 23.1.1984 T. 10496/460; 22.2.1963 T. 200/2553 (www.e-uyar.com).

46 Karş: 12. HD. 17.6.1985 T. 521/624(www.e-uyar.com).

47 Bknz: 12. HD. 19.6.2003 T. 11529/14598; 22.4.1998 T. 3526/4504; 6.4.1995 T. 5140/5106 (www.e-uyar.com).

takdirde, yüklenici ve işçiler arasında MK. mad. 810'da öngörülen eşitlik nasıl sağlanacaktır? Doktrinde bu konuda egemen olan görüşe göre⁴⁸; rehlinle güvence altına alınmış olan bütün inşaat alacaklarının, satış bedelinin tamamen karşılanmaması halinde, günlerinin gelmiş olup olmadıklarına bakılmaksızın tasfiye edilmesi gerekir.

e- İntifa hakları: Satışa çıkarılan taşınmaz üzerinde, başkalarının intifa hakkı varsa, bu taşınmaz "intifa hakkı ile yükümlü olarak" satılacağından⁴⁹, bu hususun da şartnamede gösterilmesi gerekir.

II- İhaleye ilişkin giderler (İİK. mad. 125/IV): Arttırma şartnamesinde hangi giderlerin "alıcıya ait olacağı" açıkça gösterilmelidir. Bunlar; katma değer vergisi⁵⁰, tellaliye ücreti (resmi), artırma (ihale) pulları, tapu (ferah) harcı, tescil ve teslim giderleri vb.dir. Uygulamada genellikle; "katma değer vergisi" "tellaliye ücreti" "ihale pulları" "tapu ve tescil harçları"nın alıcıya, buna karşın "taşınmazın birikmiş vergileri"nin⁵¹ borçluya ait olacağı öngörülmektedir.

Alıcı, şartnamede, "alıcıya ait olacağı bildirilmemiş olan" giderleri -örneğin, tellaliye ücretini⁵²- ödemekle yükümlü değildir. Bu nedenle de alıcının sorumlu olmadığı giderleri ödememesi halinde, ihale -İİK. mad. 133'e göre- bozulamaz.

III- Taşınmazın son imar durumu (İİK. Yön. mad. 49): Taşınmaz belediye sınırları içinde ise, "son imar durumu" şartnamede belirtilmelidir. Gerçekten, İmar Yasası ile belediye sınırları içindeki taşınmazlar üzerinde, maliklerin tasarruf hakları önemli ölçüde kısıtlanmıştır. Taşınmaz sahipleri, taşınmazlarında inşaat, tamirat, değişiklik yaparken İmar Yasasının şehrin gelecek imar planını ve kamu yararını dikkate alarak koyduğu hükümlere uygun hareket etmek zorundadır. İmar planına göre "yeşil saha" ya da "yol haline" getirilecek olan bir taşınmaz sahibine inşaat izni verilemeyeceği gibi; ancak iki kat inşaat yapılması uygun görülen bir yöredeki taşınmaz sahibine üçüncü kat için de inşaatına devam etmesine izin verilemez. Bunlar, taşınmaza yüklenen "kamu yükümlülükleri"dir.⁵³

48 Bknz: REİSOĞLU, S. Türk ve İsviçre Hukukunda Müteahhit ve İşçilerin Kanuni İpotek Hakkı, 1961, s: 161 vd.

49 Bknz: 8. HD. 6.6.1980 T. 1862/5910; 12. HD. 8.11.1976 T. 9367/1057 (www.e-uyar.com).

50 Bknz: 12. HD. 23.6.2003 T. 12054/14940; 9.5.2000 T. 6803/7589; HGK. 24.4.1991 T. 12-98/210 (www.e-uyar.com).

51 Bknz: 12. HD. 8.6.1999 T. 7249/7732; 4.10.1979 T. 6992/7597 (www.e-uyar.com).

52 Bknz: İİD. 6.7.1954 T. 3060/3277(www.e-uyar.com).

53 AKYAZAN, S. Cebri İcrada İhale ve İhalenin Feshi, 1959, s: 37

Artırmaya çıkarılan bir taşınmazın imar planı karşısındaki son durumunun şartnamede açıkça gösterilmesi ve böylece artırmaya giren kişilerin, taşınmazın imar durumunu bilerek artırmaya girmeleri sağlanmalıdır. Nitekim Yargıtay da “İcra ve İflas Yasası gereğince satışa çıkarılan taşınmazların, ihaleden önceki son durumundan imar ve belediye dairesinden sorularak alınacak cevabın satış ilanında ve arttırma şartnamesinde belirtilmesi gerektiğini” -18.6.1958 T. 11/13 sayılı İçt. Bir. Kararında- bildirilmiştir.

Bu konu ile ilgili olarak şu hususu da belirtelim ki, taşınmazın “son imar durumu” satışa çıkarılan taşınmaz arsa⁵⁴ ya da bina⁵⁵ ise gereklidir. Eğer satılması istenen taşınmaz; kat irtifakı ya da kat mülkiyetine konu bir apartman dairesi⁵⁶ ya da bağ, bahçe ise, bunların son imar durumunun şartnamede belirtilmesi gerekmez.

Ayrıca, şartnamede gösterilmeyen imar durumu, “taşınmazın kıymeti ve önemli nitelikleri üzerinde etkili olmuyorsa” imar durumunun şartnamede gösterilmemiş olması, ihalenin bozulmasına neden olmaz.⁵⁷ Keza, satışa çıkarılan taşınmazın imar durumunun ilanda gösterilmemesi arttırmaya ilgiyi (rağbeti) azaltmamışsa örneğin, satılan “tarla”nın imar planında “hastane yeri” olduğu ilanda ayrıca belirtilmemişse, yapılan ihalenin bozulmasını ancak “alıcı” isteyebilir, “alacaklı” ya da “borçlu”nun bunu istemekte yararı yoktur.⁵⁸

Yüksek mahkeme;

√ “Satışa konu taşınmazın “ayrık üç kat konut alanı olduğu” nun satış ilanı ve şartnamede belirtilmemiş olmasının, ihaleye katılımı etkileyeceğinden ihalenin feshi nedeni olacağını”⁵⁹,

√ “Taşınmazın “imar planında konut yapımına ayrılan alan içerisinde olup ayrık nizam 3 ve 4 katlı bina yapımına elverişli bulunduğu” nun şartname ve ilanda belirtilmemiş olmasının ihalenin feshi nedeni olacağını”⁶⁰,

√ “Satış ilanı ve şartnamede imar durumu hakkında bilgi bulunmamasının, ihalenin feshine neden olabileceğini”⁶¹,

54 Bknz: 12. HD. 18.9.1985 T. 8531/7174 (www.e-uyar.com).

55 Bknz: 12. HD. 28.4.1986 T. 11079/4950 (www.e-uyar.com).

56 Karş: 12. HD. 22.3.1983 T. 730/2160 (www.e-uyar.com).

57 Bknz: 12. HD. 6.3.1981 T. 9628/2231; 16.2.1965 T. 1687/1839 (www.e-uyar.com).

58 Bknz: 12. HD. 13.4.1981 T. 2175/3656; 12.2.1980 T. 9875/1147(www.e-uyar.com).

59 Bknz: 12. HD. 21.10.2005 T. 16007/20540 (www.e-uyar.com).

60 Bknz: 12. HD. 22.9.2005 T. 13316/17755 (www.e-uyar.com).

61 Bknz: 12. HD. 22.10.1998 T. 9988/11386; 30.3.1993 T. 3574/5571; 28.4.1986 T. 11079/4950 vb (www.e-u-

√ "Taşınmazın son imar durumu hakkında belediyeden alınan yazıların (cevapların) çelişkili olması halinde, bu çelişkinin giderilmeden yapılan ihalenin feshi gerekeceğini"⁶²,

√ "Dosyadaki imar durumunun iki yıl evvelki tarihi taşımasının tek başına ihalenin feshi sebebi olmayacağını"⁶³,

√ "İmar durumunun yanlış bildirilmiş olmasının, satışa katılmayı azaltacağını"⁶⁴,

belirtmiştir...

IV- Şartnamede ayrıca;

a- Dosya numarası,

b- Alacaklı ve borçlunun adı ve soyadı,

c- Arttırmanın yapılacağı yer (Bu yer; "icra dairesi salonu", "belediye mezzat salonu", "pazar yeri", "taşınmazın bulunduğu yer", "taşınmazın içi" vb. olabilir)⁶⁵,

d- Şartnamenin açık bulundurulduğu ilk gün,

e- Birinci ve ikinci arttırma gün ve saatleri (Birinci ve ikinci arttırma günleri arasında on gün süre bulunmalıdır. Bu husus icra mahkemesince doğrudan doğruya gözetilir ve bu süreye uyulmadan yapılan ihale feshedilir.)⁶⁶

f- Taşınmazın tapu kaydı ve nitelikleri

Yüksek mahkeme;

√ "Takip talebi bulunmayan alacaklılara İcra ve İflas Kanunu'nun 125. maddesinin 3. fıkrası gereğince ödenen paralardan %1,98 oranında harç alınacağını"⁶⁷

√ "Satış sonrası alınacak KDV oranlarının satış ilanında yüksek gösterilmesi talibi ve talebi olumsuz etkileyebileceğinden, ihalenin feshini gerektireceğini"⁶⁸

yar.com).

62 Bknz: 12. HD. 5.5.1994 T. 5601/5894 (www.e-uyar.com).

63 Bknz: 12. HD. 24.3.1988 T. 7060/3560 (www.e-uyar.com).

64 Bknz: 12. HD. 21.5.1984 T. 4825/6419 (www.e-uyar.com).

65 "Adaletle Gölge Düşüren Yer - Mezzat Salonu" (ABD, 1934/3, s: 446 vd.)

66 Ayrıntılı bilgi için bknz: UYAR, T./UYAR, A./UYAR, C. age, C:2,s:22101 vd.

67 Bknz: 12. HD. 10.10.2013 T. 24654/32133 (www.e-uyar.com).

68 Bknz: 12. HD. 20.10.2011 T. 3498/19514; 10.10.2011 T. 1003/19402 (www.e-uyar.com).

√ "Satış şartnamesinde ve satış ilanında borçlunun hissesinin satıldığına dair bir açıklama bulunmamasının, taşınmazın tamamının satışının yapıldığı izlenimini verecek şekilde taşınmazın parsel, pafta numaraları ve yüzölçümünün belirtilmiş olmasının"⁶⁹,

√ "Şartname ve ilanda satılan taşınmazın pafta numarasının yanlış yazılmış olmasının"⁷⁰,

√ "Şartnamede, taşınmazların tamamı konusunda bilgi bulunmamasının"⁷¹,

√ "Satışa çıkarılan taşınmazın esaslı niteliklerinin şartname ve ilanda doğru olarak gösterilmemiş olmasının"⁷²,

√ "Şartnamede, satışa konu taşınmazın tamamının değil de 1/2 hissesinin satılacağına açıkça belirtilmemiş olmasının"⁷³,

√ "Zemin hariç '3 kat' olarak gösterilmesi (belirtilmesi) gereken taşınmazın şartnamede '4 kat' olarak gösterilmesinin"⁷⁴,

ihalenin feshine neden olacağını, buna karşın;

√ "Satış şartnamesi ve ilanda taşınmazın parsel numarasının yanlış yazılmış olmasının maddi hataya dayalı olması halinde, bu durumun ihalenin feshini gerektirmeyeceğini"⁷⁵

belirtmiştir.

g- Taşınmaza takdir edilen kıymet⁷⁶, belirtilir.

Ayrıca, şartnamenin altı icra müdürü ya da yardımcısı tarafından tarih konularak imzalanır ve mühürlenir. Tutanağa, tellal ve alıcının da imzası alınır (İİK. Yön. mad. 49).

V- Birden çok taşınmazın satışa çıkarılması halinde, her taşınmaz için ayrı

69 Bknz: 12. HD. 1.12.2003 T. 20064/23218 (www.e-uyar.com).

70 Bknz: 12. HD. 30.3.1981 T. 1599/3160 (www.e-uyar.com).

71 Bknz: 12. HD. 10.10.1996 T. 10510/12043 (www.e-uyar.com).

72 Bknz: 12. HD. 16.3.1985 T. 3934/3736; 17.10.1994 T. 11642/12350; 16.9.1993 T. 9471/13576 (www.e-uyar.com).

73 Bknz: 12. HD. 21.9.1995 T. 9745/11798 (www.e-uyar.com).

74 Bknz: 12. HD. 22.4.1998 T. 3526/4504 (www.e-uyar.com).

75 Bknz: HGK. 27.6.2001 T. 12-537/551 (www.e-uyar.com).

76 Bknz: 12. HD. 10.4.1986 T. 10550/4234; 29.12.1986 T. 4486/15264 (www.e-uyar.com).

ayrı “şartname” hazırlanması gerekir.⁷⁷ Ancak, satışa çıkarılan bu taşınmazlar “ekonomik bakımdan bir bütün” oluşturuluyorsa, hepsinin birlikte satılması ve bir “şartname” düzenlenmesi gerekir.⁷⁸

Eğer taşınmazlar ayrı parçalar halinde olmalarına rağmen bir tapu senedine bağlı iseler, tek bir şartname düzenlenip satışa çıkarılmaları gerekir. Buna karşın, fiilen bir taşınmaz -örneğin; bir büro- olarak kullanılsa dahi, tapu kaydında birden fazla bağımsız bölüm olarak gözüken taşınmazların ayrı ayrı şartname ile ayrı ayrı satışa çıkarılmaları gerekir.⁷⁹

VI- Artırma şartnamesi hakkında şikayet hakkına, “alacaklı”, “borçlu” ve “taşınmazın tapu sicilinde kayıtlı aynı veya kişisel hakkı bulunan kişiler” sahiptir.

Artırma şartnamesi, ilgililere tebliğ edilmeyip, İİK. mad. 124/III gereğince, “artırmadan önce en az on gün süreyle icra dairesinde herkesin görmesi için bulundurulduğu”na göre, artırma şartnamesine şikayet için süre ne zamandan itibaren işlemeye başlar? Bu süre; “şartnamenin incelemeye hazır bulundurulduğunu bildiren süre”den itibaren mi, “şartnamenin fiilen incelendiği gün”den itibaren mi yoksa “şartnamenin incelenmeye hazır bulundurulduğu bildirilen sürenin sona ermesinden” itibaren mi başlar.

Doktrinde birinci⁸⁰ ve üçüncü⁸¹ görüşü benimseyen yazarlar vardır. Ancak bu konuda henüz yerleşmiş bir uygulama yoktur.

Hem şartnamede hem de ilanda yer alan bir hususun şikayet konusu edilmesi halinde, şikayet süresi artırma ilanının tebliği ile başlar.⁸²

VII- “Şartname”ye karşı şikayet yoluna başvurulur fakat icra mahkemesince şikayet üzerine “satışın ertelenmesine” karar verilmediği için, taşınmaz ihale edilirse, ilgili daha önce şikayet konusu yaptığı usulsüzlüğü “ihalenin feshi” nedeni olarak ileri sürebilir.

VIII- Borçluya ait taşınmazın satışını isteyen alacaklının borçlu, o taşın-

77 Bknz: 12. HD. 19.9.2005 T. 13565/17487; 19.4.2005 T. 6955/8384; 20.4.1987 T. 8307/5531; 26.1.1987 T. 5101/652 (www.e-uyar.com).

78 Bknz: 12. HD. 14.2.2011 T. 20376/914; 4.4.2003 T. 4031/7352 (www.e-uyar.com).

79 Bknz: 12. HD. 20.3.1986 T. 9235/3101; 4.4.1985 T. 13063/3140 (www.e-uyar.com).

80 Jaeger (Naklen; ÜSTÜNDAĞ, S. age. s: 270, dipn. 873) – ÜSTÜNDAĞ, S. age. s: 270

81 POSTACIOĞLU, İ. age. s: 525 – ARSLAN, R. age. s: 108 – GÖKÇE, Z. İzalei Şuyu Dava ve Takipleri, 2000, s: 645 – ASLAN, E. K. Taşınmaz Malların Açık Artırma Yolu ile Paraya Çevrilmesi, 2004, s: 72

82 GÖKÇE, Z. age. s: 646 – ASLAN, E. K. age. s: 73

maz üzerinde kendisinin onayı olmadan “irtifak hakkı”, “taşınmaz yükümlülüğü” ya da “tapuya tescil (daha doğrusu ‘şerh’) edilmiş bir kişisel hak” kurmuşsa, satış talebinde, taşınmazın kendi onayı alınmadan kurulan “irtifak, taşınmaz yükümlülüğü ve tapuya tescil (şerh) edilmiş kişisel hak” ile birlikte mi yoksa bu haklardan arınmış (ari) olarak mı satılmasını istediğini açıklaması gerekir (İİK. mad. 132)⁸³. Taşınmaza ait hazırlanan “satış şartnamesi”nde, bu hususun da açıkça belirtilmesi gerekir.⁸⁴

B) İİK.mad. 126’da; “açık artırma ilanı”nın içeriği –aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir⁸⁵:

I-a) Satışın yapılacağı yer, gün ve saat:

aa - Satış ilanında, satışın yapılacağı yer açıkça ve ilgililer tarafından kolaylıkla bilinebilecek ya da bulunabilecek şekilde gösterilmelidir.⁸⁶ Uygulamada, genellikle; “adliye binası”, “icra dairesi” taşınmazın satılacağı, arttırmanın yapılacağı yer olarak gösterilmektedir.^{87 88}

İhalenin, “arttırma ilanı”nda gösterilen yerden başka yerde yapılması, ihalenin feshine neden olur.⁸⁹

İlanda, “ikinci arttırmanın yapılacağı yer”in de açıkça belirtilmesi gerekir.⁹⁰ Bu yer -uygulamada çok kez olduğu gibi- ilk arttırma yeri olabileceği gibi, başka bir yer de olabilir.⁹¹

bb- Satış ilanında, satış günü’nün –ay⁹², gün⁹³ ve yıl olarak- açık-seçik belirtilmesi gerekir.

“Satış günü”, en fazla alıcının satışa katılmasına olanak verecek şekilde seçilmelidir. Satış gününün, satışın yapılacağı yöne için önem taşıyan –ör-

83 Ayrıntılı bilgi için bkz: UYAR,T./UYAR,A./UYAR,C. age.,C:2,s:2303 vd.

84 Bknz: 12. HD. 23.1.1984 T. 10496/460; 22.2.1963 T. 2007/2553 (www.e-uyar.com).

85 UYAR,T./UYAR,A./UYAR,C. age.,C:2,s:2207 vd.

86 Bknz: 12. HD. 7.3.1994 T. 1938/3128 (www.e-uyar.com).

87 KUNTMAN, O. Taşınmaz Mal Satışlarına Ait İhalelerde, Satışın Adalet Sarayında Yapılmasının Yazılması Yeterli midir? (İB.D. 1970/6-7, s: 370)

88 Bknz: İİD. 4.4.1968 T. 3526/3414; Karş: İİD. 21.10.1968 T. 8756/9477 (www.e-uyar.com).

89 Bknz: 12. HD. 22.10.2013 T. 23940/32977; 05.06.2012 T. 4725/19102; 12.5.1987 T. 5741/6448; 22.12.1992 T. 9223/16782 (www.e-uyar.com).

90 Bknz: 12. HD. 18.1.1993 T. 11310/667; 14.1.1993 T. 11002/450; 10.12.1992 T. 8362/15874 (www.e-uyar.com).

91 ARSLAN, R. age. s: 83

92 Bknz: 12. HD. 29.4.1980 T. 1719/3880 (www.e-uyar.com).

93 Bknz: 12. HD. 23.5.1984 T. 4092/6526 (www.e-uyar.com).

neğin o yerin pazarı olan- bir güne tesadüf ettirilmesi, satışa ilgiyi artıracağından, tarafların yararına olur.

“Satış günü” nün bayram ve genel tatil günü olmayan bir gün olarak saptanması gerekir.⁹⁴ Çünkü, “icra takip işlemi” olan satış, tatil günleri yapılamaz (İİK. mad. 51/I). Yüksek mahkeme önceki içtihatlarında⁹⁵, “idari tatil gününde de satış yapılamayacağını, çünkü satışın böyle bir günde yapılmasının satışa ilgiyi (rağbeti) azaltacağını” belirtmişken, yeni tarihli son içtihatlarında⁹⁶, “idarî tatil gününde ihale yapılmasında yasaya aykırılık bulunmadığını” ifade etmiştir...

İlan edilen gerek birinci ve gerekse ikinci satışın gününün “tatil günü” ne rastladığının anlaşılması halinde, yeniden birinci ve ikinci satış günlerinin tesbit edilip, ilan edilmesi gerekir. Bu nedenle, satış ilanında gösterilen ilk ihale gününün resmi tatile rastlaması halinde ertesi gün ihale yapılamayacağı gibi⁹⁷ ilan edilen ikinci satış gününün resmi tatile rastlaması halinde, yeniden birinci ve ikinci satış günlerinin tayin edilerek, ilan edilmesi gerekir.⁹⁸

Birinci ve ikinci satış (artırma) günleri arasında en az yirmi günlük süre bulunması gerekir (İİK. md. 126/IV).

İİK. mad. 133 gereğince yapılacak ihalelerde, “ilan” ile “satış tarihi” arasında en az yedi gün bulunması gerektiği gözden kaçırılmamalıdır.⁹⁹

Yapılan ilanlarda (ve şartnamede) satış gününün yanlış yazılmış (belirtilmiş) olması, ihalenin feshine neden olur.¹⁰⁰

Yüksek mahkeme;

√ “Satış ilanında 2. artırma tarihinin, gerçek ihale tarihinden 1 ay sonra olarak belirtilmesinin ihaleye katılımı olumsuz etkileyeceğini”¹⁰¹

√ “İhaleye ilişkin olarak, satış ilanında, şartnamede ve 1.artırma tutanağında ihalenin yapılacağı tarihin yıl hanesinde ‘2012’ yerine ‘2011’ tarihi-

94 Bknz: 12. HD. 24.9.1990 T. 9073/8961 (www.e-uyar.com).

95 Bknz: 12. HD. 25.1.2000 T. 17294/797; 18.9.1995 T. 10769/11368 (www.e-uyar.com).

96 Bknz: 12. HD. 3.2.2003 T. 28715/1872; 5.2.2001 T. 1200/2382 (www.e-uyar.com).

97 Bknz: 12. HD. 5.4.1984 T. 1506/4151 (www.e-uyar.com).

98 Bknz: 12. HD. 26.11.1987 T. 16363/12183; 26.11.1987 T. 28/12207 (www.e-uyar.com).

99 Bknz: 12. HD. 28.2.1996 T. 1998/2532 (www.e-uyar.com).

100 Bknz: 12. HD. 15.2.1989 T. 311/2020 (www.e-uyar.com).

101 Bknz: 12. HD. 15.01.2013 T. 28209/366 (www.e-uyar.com).

nin yazıldığı görülmekte; bu durumun satış kararına ve İİK. Yönetmeliği'nin taşınmaz mal satışını düzenleyen 49. ve 50. maddelerine aykırılık teşkil edeceğini¹⁰²

belirtmiştir.

cc- Arttırma ilanında, satışın yapılacağı saat de gösterilmelidir. Satış ilanında, "arttırma saati"nin gösterilmemesi ihalenin bozulmasını gerektirir.¹⁰³

"Satış saatleri"nin, "ilan", "şartname" ve "satış ilân suretleri"nde birbiri ile çelişir şekilde gösterilmesi, yapılan ihalenin feshini gerektirir.¹⁰⁴

Gerek yasada (İİK. mad. 126/1) ve gerekse İİK. Yönetmeliğinde (mad. 50); sadece "satışın yapılacağı saat"ın ilanda belirtilmesi öngörüldüğü halde, uygulamada, "arttırmanın başlama ve bitme saatleri" de ilanda gösterilmektedir.^{105 106}

Yüksek Mahkeme;

√ "Süresinde başlayan bir ihalenin başlama saatinden önce bitmesi mümkün olmadığından, ikinci ihale tutanaklarında bitiş saatlerinin ihale başlangıç saatlerinden önce yazılmasının maddi hata olarak kabul edilerek, bu hususun ihalenin feshi sebebi yapılamayacağını"¹⁰⁷

√ "İİK. nun 126. maddesinde satış hazırlığı sırasında icra müdürlüğüne düzenlenecek satış ilanında satışın yapılacağı yer, gün ve saatin açıkça belirlenmesi gerektiği hüküm altına alınmış olup; bu kuralın, ihalenin düzenli yapılmasını ve alıcıların katılacakları saatin ve satış yerinin önceden tespit edilmesini ve satışın tarafların menfaatlerine uygun şekilde yapılmasını sağlamaya yönelik olduğunu"¹⁰⁸

√ "İhalenin de ilan edilen günde ve saatlerde başlayıp ve bitirilmesinin gerekli olduğu, ihalenin ilan edilen saatler arasında yapılıp yapılmadığı hususu, kamu düzeni ile ilgili olmadığından, taraflarca ihalenin feshi se-

102 Bknz: 12. HD. 27.09.2012 T. 15508/28180 (www.e-uyar.com).

103 Bknz: 12. HD. 16.4.1981 T. 2039/2099; 7.5.1987 T. 9227/6198 (www.e-uyar.com).

104 Bknz: 12. HD. 27.10.2003 T. 13232/15948; 3.6.2003 T. 10405/12944; 4.3.1993 T. 1433/1911; 21.1.1987 T. 224/406 (www.e-uyar.com).

105 Bknz: 12. HD. 11.1.2005 T. 22611/290; 27.5.2004 T. 9623/13427; 12.11.1992 T. 5022/13891 (www.e-uyar.com).

106 Bu uygulamanın eleştirisi için bknz: KURU, B. age. C:2, s: 1198, dipn. 5 – KURU, B. El Kitabı, s: 645

107 Bknz: 12. HD. 03.06.2013 T. 14153/20353 (www.e-uyar.com).

108 Bknz: 12. HD. 25.09.2012 T. 15337/27984 (www.e-uyar.com).

bebi olarak ileri sürülmediği sürece, ihale tutanağında başlangıç ve bitiş saatlerinin yazılmamış olmasının mahkemece re'sen nazara alınarak ihalenin feshi nedeni yapılamayacağı, mahkemece ihalenin feshi isteminin reddinin gerekeceğini¹⁰⁹

√ “İhale yapılmayan birinci arttırma tutanağında ihalenin başlangıç ve bitiş saatlerinin gösterilmemesinin, sonucu etkileyen ve ihalenin feshini gerektiren bir neden olmadığını”¹¹⁰

belirtmiştir.

Satışın, ilanda gösterilen bu saatlere uyularak yapılması gerekir. Özellikle, satış, ilanda gösterilen saatten önce bitirilemez. Buna karşın, ilanda gösterilen satış saati dolsa bile, arttırmaya katılanlar pey sürmeye devam ederlerse, satışa son verilmeyip, pey sürme sona erinceye kadar arttırmaya devam edilmesi gerekir.

Uygulamada, bazı icra memurlarının, satış saati dolduktan sonra, alıcıların pey sürmeye devam etmeleri halinde kendiliğinden “satışı 5 dakika, 10 dakika” uzattığını bildirip, bu süre sonunda ihaleyi yapacağını bildirdikleri görülmektedir. Bu uygulama yasaya aykırıdır. İcra memurunun kendiliğinden bu gibi durumlarda satışı uzatma yetkisi bulunmayıp, pey sürme devam ettiği sürece, artırma da devam eder.¹¹¹ İcra memurunun önceden bu süreyi sınırlama yetkisi yoktur.

Yargıtay¹¹², “satışın bitiş saatinin ilanda gösterilmemiş olması halinde çalışma saati sonuna kadar satışın devam ettirilmesi gerektiğini” bildirmiştir.

Ekonomik bir bütünlük teşkil etmeyen, ayrı ayrı tapusu bulunan taşınmazların ayrı ayrı saatlerde arttırmaya çıkarılması gerekir. Yani, satış ilanında, her taşınmazın satılacağı saatler ayrı ayrı gösterilmeli ve bu saatlere uyularak satış yapılmalıdır.¹¹³ Uygulamada genellikle, her taşınmazın satışı için yarım saatlik (ya da on beş dakikalık) süre ayrılmaktadır. Ayrıca belirtelim ki; satışa çıkarılan birden fazla taşınmaz için ayrı ayrı satış saati gösterilmesi yeterli olup, her taşınmaz için ayrıca ayrı satış ilanı düzenlenmesine gerek yoktur¹¹⁴...

109 Bknz: 12. HD. 25.06.2013 T. 18706/23826; 06.03.2012 T. 20292/6407 (www.e-uyar.com).

110 Bknz: 12. HD. 25.06.2013 T. 18706/23826; 24.01.2012 T. 14945/1527 (www.e-uyar.com).

111 Bknz: 12. HD. 28.03.2013 T. 3813/11770; 25.06.2013 T. 18706/23826; 22.06.2013 T. 17474/24290 (www.e-uyar.com).

112 Bknz: 12. HD. 16.11.1995 T. 16423/16154; 20.10.1990 T. 7287/9405 (www.e-uyar.com).

113 Bknz: 12. HD. 20.9.2011 T. 880/16186; 21.6.1999 T. 7975/8368; 2.3.1998 T. 1701/2400; 13.10.1994 T. 11367/12177 (www.e-uyar.com).

114 Bknz: 12. HD. 21.3.2000 T. 3492/4275 (www.e-uyar.com).

Buna karşın, ekonomik bir bütünlük teşkil eden taşınmazların -fabrika arsası ile bahçesinin ve fabrika depolarının bulunduğu arsalar gibi- tek ihalede ve aynı saatte satılmaları gerekir.¹¹⁵

“İlan” da, “ikinci ihale saati”, “birinci ihale saati”nden farklı olarak gösterilebilir.¹¹⁶

Satışın yapılacağı saatin, “resmi çalışma saatleri içinde” saptanması zorunlu mudur? Örneğin, “öğle tatilinde”, “akşam üzeri (çalışma saati sona erdikten sonra)” satış yapılabilir mi? Bilindiği gibi; İcra ve İflas Kanununda “tatil saati”, “çalışma saati”nden farklı bir içeriğe sahiptir. “Güneşin batmasından bir saat sonra ile güneşin doğmasından bir saat önceye kadarki devre” tatil saati sayıldığından (İİK. mad. 51/I) ve “tatil saati”nde “icra takip işlemi” yapılamayacağından, resmi çalışma saatleri dışında da -tatil saatine kadar- satışın yapılmasına yasal bir engel yoktur.¹¹⁷ Bir olayda, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu¹¹⁸ “öğle tatilinde ihalenin yapılmasının, ihaleye ilgiyi artıracaklarını, özel ve resmi sektörde görevli olan kişilere de ihaleye katılma olanağı sağlayacağını” belirterek, -aksi görüşteki- Yargıtay 12. Hukuk Dairesinin¹¹⁹ bozma kararını kaldırmış ve yerel icra mahkemesinin direnme kararını onamıştır. Daha sonra Yargıtay 12. Hukuk Dairesi¹²⁰ de, bu karar doğrultusunda içtihat oluşturmuştur.

b- Şartnamenin hangi tarihten itibaren herkes tarafından görülebileceği: İİK. 125’de gösterilen hususları içerecek şekilde, icra dairesi tarafından hazırlanan şartnamenin, İİK. mad. 124/II gereğince; “arttırmadan önce, en az on gün süreyle icra dairesinde, herkesin görmesi için açık bulundurulması” gerektiğinden, satış ilanında bu “on günlük sürenin başlama tarihi”de gösterilir.

Bu tarihin “satış gününden geriye doğru en geç onuncu gün” olması gerekir.

İlanda, şartnamenin görülebileceği günün hiç gösterilmemesi ya da on günden daha kısa bir süre öngörülerek gösterilmesi, ilanın yasaya aykırı yapılmış olmasına neden olur ve ihalenin feshini gerektirir.

115 Bknz: 12. HD. 2.3.2000 T. 3096/3708; 13.12.1994 T. 15947/16050 (www.e-uyar.com).

116 Bknz: İİD. 29.6.1961 T. 6062/6682 (www.e-uyar.com).

117 Aynı görüşte: ARSLAN, R. age. s: 86, 115 – KURU, B. age. C: 2, s: 1252 – GÖKÇE, Z. age. s: 630, 664 – ERTURGUT, M. age. s: 88 – ASLAN, E. K. age. s: 59

118 Bknz: HGK. 4.11.1981 T. 12-201/714 (www.e-uyar.com).

119 Bknz: 12. HD. 03.04.1980 T. 109/3733 (www.e-uyar.com).

120 Bknz: 12. HD. 9.2.2004 T. 24803/2164 (www.e-uyar.com).

c- Satış ilanında ayrıca; “ipotek sahibi alacaklılarla, irtifak hakkı sahiplerinin ve diğer ilgililerin, taşınmaz üzerindeki haklarını, özellikle faiz ve masrafa ilişkin iddialarını dayanağı olan belgelerle birlikte, on beş gün içinde icra dairesine bildirmeleri” de yazılır. Aksi halde, bu kişilerin hakları, “tapu sicilinden anlaşılmadıkça” satış bedelinin paylaşılmasından hariç kalacakları, ilanda belirtilir.

Bu hükümle, “hakları tapu siciline işlenmiş olan ve olmayan” ilgililerin, satış bedelinin paylaşılmasından pay alabilmek için icra dairesine başvurmaları sağlanmak istenmiştir. Hakları tapu sicilinden anlaşılabilen ilgililer, bu haklarını ayrıca icra dairesine bildirmeseler dahi, bu haklar tapu kaydı ile birlikte Tapu Müdürlüğüne icra dairesine gönderileceğinden, satış bedelinin paylaşılmasından pay alabilirler. Ancak, tapuda kayıtlı bulunan haklar, Tapu Müdürlüğüne tapu kaydı ile birlikte icra dairesine bildirilmemişse ya da tapu kaydı ile birlikte bildirilen bu haklar hatalı olarak, icra memurunca İİK. mad. 128 gereğince “yükümlülük (mükellefiyet) listesi”nde gösterilmemişse; “alıcının, tapuda kayıtlı olduğu halde yükümlülük listesine geçirilmemiş olan haklardan sorumluluğu” doktrinde¹²¹ tartışmalı olduğundan, hak sahibinin bu hakkını elde edebilmesi güçleşeceğinden ya da hiç değilse gecikeceğinden, hakları tapu siciline kayıtlı olan ilgililerin de bu haklarını ilandaki bu uyarıya uyararak, icra dairesine bildirmeleri yararlı olur.

Bu hüküm özellikle, hakları tapu siciline dayanmayan nesnel (aynî) hak sahipleri için önem taşır. Çünkü, bu kişiler, haklarını on beş gün içinde icra dairesine bildirmedikleri takdirde, satış bedelinin paylaşılmasından pay alamazlar.

“İşçilerin ve yüklenicilerin (müteahhitlerin) yasal ipotek hakları”, “kendi malzemesiyle ve iyi niyetle taşınmaz üzerinde inşaat yapmış olanların bundan dolayı olan alacakları”, “başka bir tapu kaydına dayanan ya da borçluya ait tapu kaydının muvazaalı (danışıklı) olduğunu ileri sürerek, mülkiyet iddiasında bulunanların hakları”, “tapuya dayanmayan nesnel (aynî) haklar”a örnek olarak gösterilebilir.¹²² Buna karşın, cebri icra yoluyla satılan taşınmaz üzerinde şuf’a hakkı kullanılamayacağından, bu hakka sahip olan paydaş icra dairesine başvurarak hakkının tanınmasını isteyemez.

d- Artırma ilanında bunlardan başka; dosya numarası, taşınmazın bilin-

121 UYAR, T./UYAR, A./UYAR, C. age. C:2, s:2249 vd.

122 POSTACIOĞLU, İ. age. s: 489 – BERKİN, N. İcra Hukuku Rehberi, 1980, s: 329

mesine yarayacak kayıtlar -yani; taşınmazın cinsi ve önemli özellikleri¹²³ - yazılır. Örneğin; taşınmazın bulunduğu yer¹²⁴ (mahallesi, sokağı, tapu kayıtları)¹²⁵ yüzölçümü¹²⁶, takdir edilen kıymeti¹²⁷, son imar durumu¹²⁸ gibi... Fakat bunların dışında, "şartname"ye yazılması gereken hususların (İİK. mad. 124, 125; Yön. mad. 45) ve özellikle, taşınmaz üzerindeki yükümlülüklerin "arttırma ilanı"na yazılmasına gerek olmadığı gibi, bunların yazılması doğru da değildir. Çünkü, şartnamenin yapılması için gerekli bilgilerin toplanması, "arttırma ilanı" sayesinde mümkün olabilecek, ancak ilandan sonra taşınmaz üzerindeki yükümlülükler tam olarak tesbit edilebilecek ve bu yükümlülükler göre, taşınmazın gerçek değeri ortaya çıkacaktır.¹²⁹

Ayrıca belirtelim ki; "gazete ile yapılacak ilana şartnamenin ayrıntıları ile geçirilmesine gerek bulunmadığı"¹³⁰ gibi, "alacak miktarının da satış ilanında gösterilmesi"¹³¹ gerekmez...

III- Uygulamada; yukarıda belirtilen hususları içeren basılı "gayrimenkul açık artırma ilanı" (Örnek: 27) kullanılmaktadır.¹³²

IV- "Açık arttırmaya elektronik ortamda teklif verme yoluyla başlanır. Elektronik ortamda teklif verme, birinci ihale tarihinden yirmi gün önce başlar, ihalenin tamamlanacağı günden önceki gün sonunda sona erer; ikinci ihalede ise elektronik ortamda teklif verme birinci ihaleden sonraki beşinci gün başlar, en az yirmi gün sonrası için belirlenecek ikinci ihalenin tamamlanacağı günden önceki gün sonunda sona erer. Elektronik ortamda verilecek teklifler haczedilen malın tahmin edilen kıymetinin yüzde ellisinden az olamaz; teklif vermeden önce, haczedilen malın tahmin edilen kıymetinin yüzde yirmisi nispetinde teminat gösterilmesi zorunludur" (İİK. mad. 126/IV).¹³³

123 Bknz: 12. HD. 7.3.1994 T. 11.1.1994; 5.10.1993 T. 10973/14738 vb. (www.e-uyar.com).

124 Bknz: 12. HD. 11.1.1982 T. 8132/825; 13.9.1993 T. 7120/13082; 16.6.1983 T. 3513/4855 (www.e-uyar.com).

125 Bknz: 12. HD. 7.12.1998 T. 13488/14008 (www.e-uyar.com).

126 Bknz: 12. HD. 13.4.1995 T. 3855/5549; 1.3.1995 T. 2792/2774 (www.e-uyar.com).

127 Bknz: 12. HD. 25.4.2003 T. 6367/9301; 22.10.1998 T. 9491/11354 (www.e-uyar.com).

128 Bknz: 12. HD. 21.4.1994 T. 4084/5136; 31.3.1988 T. 3039/3995 (www.e-uyar.com).

129 KURU, B. age. s: 1260

130 Bknz: 12. HD. 24.9.1990 T. 9152/8963 (www.e-uyar.com).

131 Bknz: 12. HD. 11.12.2000 T. 19219/19612 (www.e-uyar.com).

132 "Gayrimenkul Açık Artırma İlanı" örneği için bknz: UYAR, T. Uygulamalı İcra ve İflas Hukuku, C: 1, 1993, s: 706 vd.

133 İİK'nun -6352 s. K. ile değiştirilen 126. maddesinin dördüncü fıkrasının Anayasaya aykırı bulunmadığı hakkında bknz: Anayasa Mahkemesi, 04.07.2013 T. 100/84 (R.G. 02.08.2013 T. S: 28726)

Yapılan yeni düzenleme ile; "ihale mahalline gelmeden elektronik ortamda teklif verilebilmesi", "satış ilanının mümkün olduğunca fazla kişiye ulaştırılabilmesi", "malın değerinde satılabilmesi" ve "borçlunun mağdur edilmeden icra takibinin kısa sürede sonuçlandırılması" amaçlanmıştır.

"Açık artırmaya, elektronik ortamda teklif verme yoluyla" başlanacaktır.

Elektronik ortamda teklif verme;

a) Birinci ihalede; ihale tarihinden yirmi gün önce başlayacak ve ihalenin tamamlanacağı önceki gün sonunda sona erecektir.

b) İkinci ihalede ise; birinci ihaleden sonraki beşinci gün başlayıp ikinci ihalenin tamamlanacağı günden önceki gün sonunda sona erecektir.

İki ihale arasında en az yirmi günlük bir süre bulunacaktır.

Elektronik ortamda verilecek teklifler haczedilen malın tahmin edilen kıymetinin yüzde ellisinden az olamayacaktır.

Elektronik ortamda teklif vermeden önce, haczedilen malın tahmin edilen kıymetinin yüzde yirmisi nispetinde teminat gösterilmesi gerekecektir. Ancak; satışa çıkarılan taşınmaz üzerinde alacaklının alacağının haczedilen malın tahmin edilen kıymetinin yüzde yirmisi nispetinde bulunması halinde, artırmaya iştirak edenin ayrıca teminat göstermesi gerekmeyecektir.

V- Taşınmaz satışlarında; "ilanın şeklini, gazete ile ilan yapılıp yapılmayacağını, gazete ile yapılacak ilanların içeriğini ve ilgililerin özel şekilde yapacakları ilanları" düzenleyen -taşınır satışları hakkında- İİK. mad. 114/I ve III hükümleri aynen uygulanır (İİK. mad. 126/son).

Görüldüğü gibi satışa konu taşınmazın "pafta numarası" nın gerek 'satış ilanı' nında ve gerekse "açık artırma şartnamesi" nde açıkça belirtilmiş olmasına gerek yoktur. Hele satışa konu taşınmaz, somut olayda 'beş yıldızlı bir otel' ise ,bu taşınmazın sadece tapu kaydı özetinin ve bulunduğu yerin 'ilan' ve 'şartname' de belirtilmesi yeterlidir. Nitekim, somut olayda icra müdürlüğünce gerek 'satış ilanı' nda ve gerekse 'artırma şartnamesi' nde satışa konu taşınmazın;

"... İli,... İlçesi Köyü, Mevki, ... parselde kayıtlı, ..., 00 m.2 yüzölçümlü tarla vasfında taşınmazın tamamı"

şeklinde belirtilmiştir.

- * Elektronik ortamda pey sürenlerin,-açık artırma tutanağında- belirtilmemiş olması ihalenin feshine neden olur mu?

“Elektronik ortamda pey sürenlerin –‘satış ilanı’nda ve ‘açık artırma tutanağı’nda- belirtilmemiş olması, ihalenin feshine neden olur.

Gerçekten; “Açık artırmaya elektronik ortamda teklif verme yoluyla başlanır. Elektronik ortamda teklif verme, birinci ihale tarihinden yirmi gün önce başlar, ihalenin tamamlanacağı günden önceki gün sonunda sona erer; ikinci ihalede ise elektronik ortamda teklif verme birinci ihaleden sonraki beşinci gün başlar, en az yirmi gün sonrası için belirlenecek ikinci ihalenin tamamlanacağı günden önceki gün sonunda sona erer. Elektronik ortamda verilecek teklifler haczedilen malın tahmin edilen kıymetinin yüzde ellisinden az olamaz; teklif vermeden önce, haczedilen malın tahmin edilen kıymetinin yüzde yirmisi nispetinde teminat gösterilmesi zorunludur” (İİK. mad. 126/IV).¹³⁴

Yapılan yeni düzenleme ile; “ihale mahalline gelmeden elektronik ortamda teklif verilebilmesi”, “satış ilanının mümkün olduğunca fazla kişiye ulaştırılabilmesi”, “malın değerinde satılabilmesi” ve “borçlunun mağdur edilmeden icra takibinin kısa sürede sonuçlandırılması” amaçlanmıştır.

Somut olayda İcra Müdürlüğüne gerek “satış ilanı” nda ve gerekse ‘açık artırma şartnamesi’nde satışa konu taşınmazla ilgili belirlenen satış günlerinde “açık artırmaya elektronik ortamda ne şekilde pey sürülerek katılınabileceği”;

“Tayin edilen zamanda artırmaya, elektronik ortamda esatis.uyap.gov.tr adresinden verilen en yüksek teklif üzerinden başlanır. Üç defa bağrıldıktan sonra teklif olunan en yüksek bedel ... TL yi geçmek şartıyla en çok artırana ihale edilir. Şu kadar ki, artırma bedelinin malın tahmin edilen bedelinin tahmin edilen kıymetinin %50’sini bulması (ve satış isteyenin alacağına rüçhanı olan alacakların toplamından fazla olması) ve bundan başka paraya çevirme ve paylaşırma masraflarını geçmesi lazımdır...”

şeklinde belirtilmiştir.

Ayrıca somut olayda; satışa konu taşınmazın 07.09.2015 tarihinde saat 11:00 ‘da yapılan satışına kimlerin “internet üzerinden” teklifte bulunduğu düzenlenen bir tutanakla belgelendirilmiştir.

¹³⁴ İİK’nun -6352 s. K. ile değiştirilen 126. maddesinin dördüncü fıkrasının Anayasaya aykırı bulunmadığı hakkında bknz: Anayasa Mahkemesi, 04.07.2013 T. 100/84 (R.G. 02.08.2013 T. S: 28726)

Bu nedenle, ileri sürülen ihalenin feshi sebebi yerinde değildir.

- **“Satış İlanı” nın, Köy Muhtarlığı ile Belediye ilan panosunda, İcra Dairesinin talimatına aykırı ilan edilmiş olması, ihalenin feshine neden olur mu?**

“Satış İlanı” nın Köy Muhtarlığı ile Belediye ilan panosunda, İcra dairesinin talimatına aykırı şekilde ilan edilmiş olması ihalenin feshine neden olur.

Bir olayda; satışı gerçekleştiren İcra Dairesi (2014/659 Talimat sayılı dosyasında) :

a-... Köyü Muhtarlığı'na yazdığı 18.06.2015 tarihli teskerede;

“... Bu ilanın köyünün halkının görebileceği yerlerinde en az 1 ay süre ile ilan edilerek buna dair düzenlenecek ilmi haberin satış gününden önce müdürlüğümüze gönderilmesi.....”

bildirilmiş, bu bildirimden sonra ... Köyü Muhtarı;

“.....gönderilen satış ilanı muhtarlığımızda 1 aydan fazla kahvehanede bulunan askıda ilan edilmiştir.”

şeklinde düzenlediği İLAN ASKI TUTANAĞI'NI, ... İcra Müdürlüğüne göndermiştir.

b) ... Belediye Başkanlığı'na yazdığı 18.06.2015 tarihli müzekkerede;

“.....Bu ilanın, Belediyemiz ilan vasıtalarıyla ilan edilerek, tanzim edilecek olan ilan tutanağının satış gününden önce Müdürlüğümüze gönderilmesi.....” z

Bildirilmiş, bu bildirimden sonra Belediye Başkanı adına verilen cevapta

“.....İcra müdürlüğüne belirtilen yazıdaki ilanın yapıldığına dair ilan zaptının ilişikte gönderildiği” ... İcra Dairesine bildirilmiştir.

Bu nedenle somut olayda Köy Muhtarlığı ve Belediye Başkanlığı'nca İcra Müdürlüğünün talimatına aykırı davranma söz konusu olmadığından, burada ihalenin feshini gerektirecek bir usulsüzlük söz konusu değildir.

- İpotekli taşınmaz üzerinde bulunan intifa hakkı terkin edilmiş olmasına rağmen, sanki intifa hakkı devam ediyormuş gibi taşınmaza kıymet takdir edilerek satışa çıkarılmış olması, daha sonra yapılan ihalenin feshine neden olur mu?

“İpotekli taşınmaz üzerinde bulunan intifa hakkı terkin edilmiş olmasına rağmen sanki intifa hakkı devam ediyormuş gibi taşınmaza kıymet takdir edilerek taşınmazın bu kıymete göre satışa çıkarılmış olması” ihalenin feshine neden olabilirse de, somut olayda İcra Mahkemesi’nce, raporu satışa çıkarılan taşınmazın kıymeti bakımından esas alınan 23.02.2015 tarihli BİLİRKİŞİ RAPORU’nda; taşınmazın:

-İmar durumu,

-Özellikleri,

-Taşınmazda bulunan yapılar,

--A tipi bungolavlar,

--B tipi bungolavlar,

--C tipi bungolavlar,

--Dublex villalar,

--Otel Binası,

--Açık Yüzme Havuzu,

--Tenis Kortu ve Basketbol Sahası,

--Çevre Düzeni,

--Kuyular,

--Çevre Aydınlatma Düzeni,

--Ağaçlar, Süs Bitkileri, Çim alanları ve Otomatik Sulama Sistemi,

Ayrı ayrı gösterilip, değerleri yazılarak sonuçta taşınmazın toplam değerinin 48.370.763,00 TL olduğu sonucuna varılmıştır.

Görüldüğü gibi bu ayrıntılı raporda “satışa konu taşınmaz(otel) üzerinde sanki intifa hakkı devam ediyormuş gibi, kıymet takdir edilmiş ve taşınmaz bu intifa hakkı ile yükümlü olarak satışa çıkarılmış” değildir.

Bilirkişi Kurulunun-yukarıda ayrıntıları belirtilen 23.02.2015 tarihli- bu raporu, sunulduğu ... İcra Hukuk Mahkemesi’nce de isabetli bulunarak (2014/... E,2015/... K), İcra Müdürlüğüne yapılacak satışta, taşınmazın (otelin) bu kıymet üzerinden satışa çıkarılmasına karar verilmiştir.

- **“Usulsüz tebligatın iptali” ve “satışın durdurulması” istemli şikayetlerin sonucunun, “ihalenin feshi” davasında (şikayetinde) ‘bekletici mesele’ yapılması gerekir mi?**

“Usulsüz tebligatın iptali” ve “satışın durdurulması” istemli şikayetlerin sonucu, “ihalenin feshi” davasında (şikayetinde) ‘bekletici mesele’ yapılamaz. Çünkü, bu başvurular ‘şikayet’ niteliğinde olup, İİK mad. 22 uyarınca ‘icra mahkemesince karar verilmedikçe icrayı durdurmadığı’ndan, borçlunun yapmış olduğu “usulsüz tebligatın iptali” ve/veya “ satışın durdurulması” talepli şikayet üzerine icra mahkemesi, yargılama sonuçlanıncaya kadar ‘takibin durdurulmasına’ (yani; ‘satışın durdurulmasına’) karar vermedikçe, icra müdürlüğüne satış gerçekleştirilir.

Yüksek mahkeme¹³⁵ -yapılacak ‘ihale’ ile çok yakından ilgili olduğu halde- “haczedilen malın kıymet takdirine yapılan itirazın -bu itiraz, hukuken ‘şikayet’ niteliğinde olduğundan- icra mahkemesince karar verilmedikçe satışı durdurmayacağına” karar vermiştir.

Hangi durumlarda ‘şikayet üzerine takibin durdurulmasına’ karar verilmesi gerektiği hususunda İİK’unda açık bir hüküm bulunmadığından bunun takdiri tamamen icra mahkemesine aittir...¹³⁶

Mütalaa (ve dava) konusu uyuşmazlıkta; borçlunun ‘usulsüz tebligatın iptali’ ve ‘satışın durdurulması’ konusunda yaptığı şikayet İcra Hukuk Mahkemesince 31.08.2015 T. ve .../... sayılı kararla reddedilmiştir.

- **Kredi sözleşmesinde “müşterek borçlu ve müteselsil kefil” durumdaki kişi(şirket), borçluya ait -üzerinde intifa hakkının bulunduğu ancak satış tarihinde bu intifa hakkının terkin edildiği- taşınmazın yapılan ihalesinin feshi için dava açabilir mi?**

İhalenin bozulması kimlerin isteyebileceği İİK. mad. 134/II ve VIII’de düzenlenmiştir.¹³⁷

I- İhalenin bozulmasını “ihalenin bozulmasında hukuki yararı bulunan” kişiler isteyebilir.¹³⁸ Bu husus kanunda “ihalenin feshini şikayet yolu ile

135 Bknz: 19 HD. 17.01.2003 T. 5442/272 (www.e-uyar.com).

136 UYAR, T./ UYAR, A. / UYAR, C. age. , C:1, s. 525

137 UYAR, T. İhalenin Bozulmasını Kimler İsteyebilir”İly. Mad. 134/II” (Manisa Bar. Der. 2003/2, s:71-80) – UYAR, T. İhalenin Bozulması Davasının (Şikayetinin) Tarafları, (Terazi Huk. Der. Kasım/2006, S:3, s:27-30) – UYAR, T. “İhalenin Feshi” İstemini İçeren Dilekçede “Yurtiçinde Bir Adres Gösterme Zorunluluğu” İİK. mad. 134/II, c:1” (İBD. Temmuz-Ağustos/2007, s:1561568)

138 ARSLAN, R. age,1984, s: 161 – KURU, B. age, C:2,1990, s: 1476 – KURU B. age El Kitabı, s: 714 – ÜSTÜNDAĞ, S. age,s:288 – POSTACIOĞLU, İ. age, s: 523 – BERKİN, N. İcra Hukuku Rehberi, 1980, s: 352 -PEKCANITEZ, H./

talep eden ilgili, vaki yolsuzluk neticesinde kendi menfaatlerinin muhtel olduğunu ispatla mecburdur” şeklinde belirtmiştir. (İİK. mad. 134/VIII). Bu nedenle, ihalenin bozulması isteminde bulunan kimsenin, “ihalenin bozulma nedeni olarak ileri sürdüğü yolsuzluk sonucunda kendi yararının çığnenmiş olduğunu” başka bir deyişle “yapılan ihaleden zarar görmüş olduğunu” kanıtlaması gerekir.¹³⁹ Çünkü, “ihalenin feshi” istemlerinde, “zarar unsuru”, “hukuki yarar koşulu” gibi, -Yargıtay’ın deyişiyle- bir “dava koşulu”dur.¹⁴⁰

Her somut olayda (uyuşmazlıkta), ihalenin feshini isteyen kişinin hukuki yararının bulunup bulunmadığı icra satışlarında icra mahkemesince (ortaklığın giderilmesi satışlarında sulh hukuk mahkemesince) doğrudan doğruya araştırılır.¹⁴¹

İhalenin feshini -hukuki yararı bulunması koşulu ile-¹⁴² kimlerin isteyebileceği İİK. mad. 134/II, c: 1’de “ihalenin feshini... yalnız satış isteyen alacaklı, borçlu, tapu sicilindeki ilgililer ve pey sürmek suretiyle ihaleye iştirak edenler ‘yurt içinde bir adres göstermek koşuluyla’ isteyebilirler” şeklinde -bu kişilerin kimler olduğu teker teker sayılarak- sınırlı olarak¹⁴³ belirtilmiştir. İhalenin feshini isteyen kişinin İİK. mad. 134/II, c: 1’de öngörülen kişilerden olup olmadığı, ihalenin feshi istemini inceleyecek olan icra mahkemesince -ortaklığın giderilmesi satışlarında, sulh hukuk mahkemesince- doğrudan doğruya araştırılır..¹⁴⁴

İİK. mad. 134/II, c: 1’e göre, ihalenin feshini -bunu istemekte hukuki yararı bulunan-¹⁴⁵ aşağıdaki kişiler isteyebilir:

a)Alacaklı, b)Borçlu, c) Tapu sicilindeki ilgililer, ç) Pey sürmek suretiyle ihaleye katılmış olanlar.

Olay bakımından; “borçlunun kefilinin ihalenin feshini isteyebilip isteye-meyeceği” konusunu irdelersek;

ATALAY, O./ÖZKAN, M.S. /ÖZEKES, M. İcra ve İflâs Hukuku, 2013, s: 232 – MUŞUL, T. age, s: 884

139 Bknz: 12. HD. 7.7.2004 T. 12802/17900; 28.12.1983 T. 9833/11227; 29.11.1982 T. 8457/8802 (www.e-uyar.com).

140 Bknz: 12. HD. 27.12.2004 T. 22528/26985; 3.6.1986 T. 13134/6648; 28.4.1986 T. 3263/4750 (www.e-uyar.com).

141 Bknz: 12. HD. 25.3.1996 T. 3833/3977 (www.e-uyar.com).

142 Bknz: Yuk. dipn. 4

143 Bknz: 12. HD. 3.11.2011 T. 4930/21445; 9.11.1995 T. 15937/15590 (www.e-uyar.com).

144 Bknz: 12. HD. 25.3.1996 T. 3833/3977 (www.e-uyar.com).

145 Bknz: Yuk. dipn. 4

Doktrinde¹⁴⁶ “bu kişinin ihalenin feshini isteyemeyeceği” belirtilmesine rağmen yüksek mahkeme kimi kararlarında “borçlunun kefilinin”¹⁴⁷, “müşterek borçlu ve müteselsil kefillerin”¹⁴⁸ de ihalenin feshini isteyebileceğini kabul etmişken, kimi kararlarında¹⁴⁹ aksi görüşü savunmuşken, son kararlarında “Şikayetçi satışı yapılan taşınmazın eski maliki olup; takip tarihi itibari ile taşınmazın maliki değil ise de, taşınmazın temin ettiği genel ticari kredi sözleşmesinin müşterek borçlu müteselsil kefilidir; ayrıca kefaleti sebebiyle aleyhine borçlu sıfatı ile ipoteğin paraya çevrilmesi yolu ile takip yapıldığından şikayetçinin, anılan bu takip nedeniyle şahsi sorumluluğu bulunan borçlu konumunda olup, İİK’nun 134/2 maddesinde belirtilen ihalenin feshini isteyebilecek şahıslardandır”¹⁵⁰ diyerek –kanımızca da isabetli olarak “müşterek borçlu ve müteselsil kefillerin ihalenin feshini isteyebileceklerini” açıkça kabul etmiştir.

Ayrıca belirtelim ki, borçlu şirketi temsile yetkili kişi(ler) de, yapılan ihalenin feshini isteyebilirler.¹⁵¹

Müflis ihalenin feshini isteme hakkına sahip midir? Yüksek mahkeme¹⁵² öteden beri müflise bu hakkı tanımıştır...

Somut olayda –belirttiğimiz nedenlerle- davalı- alacaklı ... B... A.Ş ile yapılan kredi sözleşmelerinde müşterek borçlu ve müteselsil kefil durumunda olan ... TURİZM İNŞ. VE SAN. TİC. A.Ş, yapılmış olan ihalenin feshini isteyebilir...

- **“Müşterek borçlu ve müteselsil kefil” olan şirkete, kıymet takdiri raporunun usulsüz tebliği ihalenin feshine neden olur mu?**

Müşterek borçlu ve müteselsil kefil durumunda bulunan ... TURİZM İNŞ. VE SAN. TİC. A.Ş’ye kıymet takdir raporu’nun ve satış ilanının usulsüz tebliği ihalenin feshine neden olur.

Bir olayda, müşterek borçlu ve müteselsil kefil ... TURİZM İNŞ. VE SAN. TİC. A.Ş’ye gerek kıymet takdir raporu ve gerekse satış ilanı usulüne (Teb. K. mad. 12 ve 13’e) uygun olarak tebliğ edilmiştir. Gerçekten; kıymet takdir raporu 03.05.2014 tarihinde, şirketin daimi çalışanı B. T.’a;

¹⁴⁶ KURU, B. age. C: 2, s: 1472 – ARSLAN, R. age. s: 167

¹⁴⁷ Bknz: 12. HD. 15.2.1996 T. 1554/2284 (www.e-uyar.com).

¹⁴⁸ Bknz: 12. HD. 2.12.1996 T. 14733/15098; 14.4.1992 T. 10754/4818

¹⁴⁹ Bknz: 12. HD. 31.1.2006 T. 24358/1040(www.e-uyar.com).

¹⁵⁰ Bknz: 12. HD. 24.04.2012 T. 29525/13679 (www.e-uyar.com).

¹⁵¹ Bknz: 12. HD. 22.11.2012 T. 21024/34534; 09.05.2012 T. 27165/16044 (www.e-uyar.com).

¹⁵² Bknz: 12. HD. 17.10.2011 T. 3334/19379; 13.10.2011 T. 3133/18881; 27.2.2004 T. 26850/4384; 3.4.2001 T. 4462/6170; 13.2.2001 T. 1594/2672 vb. (www.e-uyar.com).

“Muhatap firma adına tebliğ yapılacak yetkilinin, firma dışında olması sebebiyle, tebliğe yetkili ve ehil daimi firma çalışanı”

kaydıyla tebliğ edilmiştir.

Aynı şekilde satış ilanı’da 14.07.2015 tarihinde şirketin daimi çalışanı G. C.’a;

“Muhatap firma adına tebliğ yapılacak yetkilinin, firma dışında olması sebebiyle, tebliğe yetkili ve ehil daimi firma çalışanı”

kaydıyla tebliğ edilmiştir.

“Tüzel kişilere ve ticarethanelere tebligat” konusu, Teb. K. mad. 12 ve 13’de (ve Teb. Tüz. mad. 17 ve Teb. Yön. mad. 20’de) “hükmi şahıslara tebliğ, salahiyetli mümessillerine, bunlar birden ziyade ise, yalnız birine yapılır.

Bir ticarethanenin muamelelerinden doğan ihtilaflarda, ticari mümessiline yapılan tebliğ muteberdir” ve Teb. K. mad. 13 (ve Teb. Tüz. mad. 18’de); “Hükmi şahıslar namına kendilerine tebliğ yapılacak kimseler herhangi bir sebeple mutad iş saatlerinde işyerinde bulunmadıkları veya o sırada evrakı bizzat alamayacak bir halde oldukları takdirde tebliğ, orada hazır bulunan memur veya müstahdemlerinden birine yapılır” şeklinde düzenlenmiştir.

Tüzel kişiler; özel hukuk tüzel kişileri ve kamu hukuku tüzel kişileri olarak ikiye ayrıldığından “tüzel kişilere tebligatın nasıl yapılacağı” konusunu da iki başlık altında ayrı ayrı incelemek gerekir:

“Özel hukuk tüzel kişilerine tebligat konusu”, Teb. K. mad. 12 ve 13 ile Teb. Tüz. mad. 17/I, III, 18 ve Teb. Yön. mad. 20, 21’de düzenlenmiştir.

Özel hukuk tüzel kişileri; özel hukuk hükümlerine göre kurulmuş olan ve kamu hukukundan doğan üstün hak ve yetkilerle donatılmamış olan tüzel kişilerdir. Bunlar; dernekler, vakıflar, ticaret şirketleri, sendikalar, kooperatiflerdir.

Özel hukuk tüzel kişileri kendilerini organları aracılığıyla temsil ederler. Tebligatın da, özel hukuk tüzel kişisinin yetkili temsilcisine yapılması gerekir. Özel hukuk tüzel kişilerinde, kimlerin “yetkili temsilci” olduğu, o tüzel kişiliğin ana tüzüğünden, imza sirkülerinden anlaşılır.¹⁵³

¹⁵³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: YILMAZ, E. / ÇAĞLAR, T. age, C:1, s:492 vd.

U y g u l a m a d a k i önemi nedeniyle ayrıca şu hususu da belirtelim ki; adi ortaklığın (TBK. 621 vd.) tüzel kişiliği bulunmadığından, ortaklığı ilgilendiren konularda, ortakların hepsinin alenen belirtilerek tebligatın yapılması gerekir.¹⁵⁴

Tüzel kişiliğe sahip olmaları nedeniyle, ticaret şirketlerinde de tebligatın, şirketin yetkili temsilcilerine yapılması gerekir. "Yetkili temsilciler" sözcükleriyle, önce, şirketleri yasal olarak temsile yetkili organlar ve bu organlar adına hareket edenler, sonra da bazı ticaret şirketlerinde Anonim Şirketlerde (mad. 367) ve Limited Şirketlerde (mad. 623-624) kendilerine temsil görev ve yetkisi verilmiş ve böylece şirketi yasa gereği temsile yetkili organın yerine geçmiş olan kimseler (delegeler) kastedilmiştir.¹⁵⁵

Yüksek mahkeme "özel hukuk tüzel kişilerine tebligat" (Teb. K. mad. 12, 13; Teb. Tüz. mad. 17, 18ve Teb. Yön. mad. 20, 21) ile ilgili olarak verdiği çeşitli içtihatlarda;

-“Borçlu şirkete satış ilanı tebligatı “... imzasına” tebliğ edilmişse de, Tebligat Tüzüğü’nün 18.maddesinde belirtildiği şekilde, evrakı almaya yetkili bir kişinin olup olmadığı araştırılmaksızın ve yetkili kişi yok ise bu husus tebliğ evrakına şerh edilmeksizin tebliğ işlemi gerçekleştiğinden yapılan tebligatın usulsüz olduğunu”¹⁵⁶

-“Tebliğ memuru tarafından, adresin kapalı olup olmadığı ve borçlunun adresinde borçlu şirket yetkilileri ve çalışanın bulunup bulunmadığı araştırılmadan tebligatın muhtara bırakıldığı tebligat üzerine muhatap şirketin adresinin tam olarak yazılmadığı görülmüş olup; bu hali ile tebliğ işleminin, 7201 sayılı Kanunun 12, 13, 21/1. ve 23/3 maddeleri ile Tebligat Tüzüğü’nün 17 ve 18. maddeleri hükümlerine uygun yapılmamış olduğundan usulsüz olduğunu”¹⁵⁷

-“Şikâyetçi her ne kadar icra mahkemesine başvurusunda tebligatların kendileriyle ilişkisi olmayan kişiye tebliğ edildiğini belirtmiş ise de, tebliğ yapılan kişinin şirket çalışanı olmadığı yönünde herhangi bir delil sunmadığından, şirket tarafından adı geçen şirket çalışanı olmadığı ispatlanamamış olmakla, tebliğ işleminin bu haliyle 7201 sayılı Kanun’un 12 ve 13. maddelerine ve dolayısıyla usulüne uygun olduğunu”¹⁵⁸

¹⁵⁴ YILMAZ, E. / ÇAĞLAR, T. age. C:1, s:492, dipn. 4

¹⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: MOROĞLU, E. Şirketlerde Adli Tebligat Kimlere Yapılır? (İHFM. 1962/2 s: 384 vd.); MOROĞLU, E. Şirketlerde Adli Tebligat Kimlere Yapılır? ("Makaleler, I, 2001, s:1 vd.")- ANSAY, T. Anonim Şirketler ve Tatbikat (BATIDER. 1968, C:IV, S:3, s: 518)

¹⁵⁶ Bknz: 12. HD. 25.01.2013 T. 32079/2128 (www.e-uyar.com).

¹⁵⁷ Bknz: 12. HD. 24.01.2013 T. 29583/1788 (www.e-uyar.com).

¹⁵⁸ Bknz: 12. HD. 24.01.2013 T. 24980/2019 (www.e-uyar.com).

-“Borçlu şirketin yetkili temsilcisinin bulunup bulunmadığı belirlenmeden çalışanına tebligat yapılmasının, 7201 sayılı Tebligat Kanunu’nun 12. ve 13. maddeleri ile Tebligat Tüzüğü’nün 18. maddesine aykırı olduğundan tebliğ işleminin usulsüz olduğunu”¹⁵⁹

-“Tebligat yapılan adresin, ticaret sicilindeki adresle aynı sokak, kapı numarası ve semt isimlerini ihtiva ettiği, sadece mahalle ismi farklı yazıldığından mahkemece, bu mahalle isimlerinin aynı yere ilişkin olup olmadığının araştırılarak; oluşacak sonuca göre: aynı ise ticaret sicilindeki adrese yapılan tebligat usule uygun olduğundan şikayetin reddi ve itirazların da süreden reddi; aynı değil ise tebligat usulsüzlüğü şikayetin kabulü ile itirazların esasının o zaman incelenmesi gerekeceğini”¹⁶⁰

-“Tebligat yapılan adresin, ticaret sicilindeki adresle aynı sokak, kapı numarası ve semt isimlerini ihtiva ettiği, sadece mahalle isminin farklı yazıldığı görüldüğünden mahkemece bu mahalle isimlerinin aynı yere ilişkin olup olmadığının araştırılarak; oluşacak sonuca göre: aynı ise ticaret sicilindeki adrese yapılan tebligat usule uygun olduğundan şikayetin reddi ve itirazların da süreden reddi; aynı değil ise tebligat usulsüzlüğü şikayetin kabulü ile itirazların esasının o zaman incelenmesi gerekeceğini”¹⁶¹

-“Ödeme emri, borçlu tüzel kişiyi temsile yetkili olanların o sırada orada bulunup bulunmadıkları belirlenmeden doğrudan daimi işçi imzasına tebliğ edilmiş olduğundan 7201 sayılı Tebligat Kanunu’nun 12 ve 13.maddelerine aykırı olduğundan usulsüz olduğunu”¹⁶²

-“Ödeme emri, borçlu tüzel kişiyi temsile yetkili olanların o sırada orada bulunup bulunmadıkları belirlenmeden doğrudan görevli memur imzasına tebliğ edilmiş olduğundan tebliğ işleminin bu hali ile 7201 sayılı Tebligat Kanunu’nun 12 ve 13.maddelerine aykırı olup usulsüz olduğunu”¹⁶³

-“Tebligatı alan kişinin borçlu şirket yetkilisi olup olmadığı araştırılarak Tebligat Kanunu hükümleri çerçevesinde yapılan tebligatların usulüne uygun olup olmadığı tespit edildikten sonra, ulaşılabilecek sonuca göre bir karar verilmesi gerekeceğini”¹⁶⁴

-“Ödeme emri tebligatının, Tebligat Kanunu’nun 12 ve 13. maddelerine

159 Bknz: 12. HD. 25.12.2012 T. 16966/39769 (www.e-uyar.com).

160 Bknz: 12. HD. 29.11.2012 T. 18080/35492 (www.e-uyar.com).

161 Bknz: 12. HD. 29.11.2012 T. 18070/35497 (www.e-uyar.com).

162 Bknz: 12. HD. 16.10.2012 T. 12641/29805 (www.e-uyar.com).

163 Bknz: 12. HD. 11.09.2012 T. 18333/26064 (www.e-uyar.com).

164 Bknz: 12. HD. 03.05.2012 T. 39489/14862 (www.e-uyar.com).

uygun olup olmadığının tespiti bakımından, tebliğ tarihi olan 08.04.2010 tarihinde borçlu şirket yetkilisinin araştırılarak, oluşacak sonuca göre bir karar verilmesi gerekeceğini"¹⁶⁵

-“Borçlunun işyerinde bulunmadığına dair tebligat belgesinde bir açıklık bulunmadan doğrudan çalışana yapılan icra emri tebligatının usulsüz olduğunu"¹⁶⁶

-“Borçlu şirketin yetkili temsilcisinin adreste bulunmadığı belirlendikten sonra sekretere yapılan tebligatın, usulüne uygun olduğunu"¹⁶⁷

“ ‘Tebliğat sırasında temsilcisi bulunmadığı veya evrakı alamayacak durumda olduğu’ tebliğ tutanağında belirtilmeden, doğrudan doğruya tüzel kişinin ‘daimi işçisine’, ‘sekreterine’, ‘muhasebecisine’, ‘müdürüne’, ‘memur ve müstahdemine, evrak memuruna’ yapılan tebligatın geçerli sayılmayacağına” ilişkin olarak;

-“Tüzel kişinin işçisine -belirli koşullarda- yapılan tebligatın geçerli olduğunu"¹⁶⁸

-“Tüzel kişinin memuruna, müstahdemine, evrak memuruna yapılan tebligatın geçerli olduğunu"¹⁶⁹

-“Tüzel kişinin muhasebecisine -belirli koşullarda- yapılan tebligatın geçerli olduğunu"¹⁷⁰

-“Tüzel kişinin sekreterine -belirli koşullarda- yapılan tebligatın geçerli olduğunu"¹⁷¹

-“Tüzel kişinin güvenlik görevlisine -belirli koşullarda- yapılan tebligatın geçerli olduğunu"¹⁷²

-“Yetkili temsilcinin tebliğ sırasında bulunmadığı tesbit edilmeden, Teb-

165 Bknz: 12. HD. 01.03.2012 T. 20561/5928 (www.e-uyar.com).

166 Bknz: 12. HD. 20.12.2012 T. 21292/39015 (www.e-uyar.com).

167 Bknz: 12. HD. 02.05.2012 T. 31119/14762 (www.e-uyar.com).

168 Bknz: 12. HD. 1.7.2011 T. 788/15973; 14.3.2003 T. 2276/5322; 22.10.2002 T. 19798/21486; 1.10.2002 T. 17888/19428 vb. (www.e-uyar.com).

169 Bknz: 12. HD. 24.5.2011 T. 28236/10463; 13.10.2003 T. 15838/19831; 25.4.2002 T. 7524/8633; 14.6.2001 T. 9696/10664; 4.11.1997 T. 11934/12157 vb. (www.e-uyar.com).

170 Bknz: 12. HD. 9.2.2001 T. 1239/2326; 15.2.2000 T. 1048/2369; 5.4.1993 T. 1442/5979 vb. (www.e-uyar.com).

171 Bknz: 12. HD. 22.3.2011 T. 22374/4165; 21.12.1999 T. 16368/16976; 24.5.1999 T. 6577/6683; 8.4.1999 T. 4054/4475 vb. (www.e-uyar.com).

172 Bknz: 12. HD. 27.1.2004 T. 24030/1541; 16.9.2003 T. 13744/17718 (www.e-uyar.com).

ligat Kanununun 12 ve 13. maddeleri yerine 21. maddesine göre tebligat yapılamayacağını"¹⁷³

belirtmiştir...

Somut olayda gerek "kıymet takdir raporu" ve gerekse "satış ilanı" -yukarıda belirttiğimiz şekilde- davacı (şikayetçi) TURİZM İNŞ. VE SAN. TİC. A.Ş'ye usulüne uygun olarak tebliğ edilmiş olduğundan, bu hususa yönelik ihalenin feshi istemi yerinde değildir.

- **"Kıymet takdiri raporunun" hatalı düzenlenmiş olması, ihalenin feshi nedeni olur mu?**

"Satış İlanı" ile "Açık Artırma Şartnamesi"nde satışa konu taşınmazın 'pafta numarası'nın yazılmamış olması, hiçbir şekilde ihalenin feshine neden olmaz.

Çünkü; "Artırma Şartnamesi"nin içeriği İİK.nun 125. maddesinde, "Artırma İlanı"nın içeriği ise İİK.nun 126. maddesinde açık seçik belirtilmiştir. Belirtilen bu iki maddede "satışa konu taşınmazın pafta numarasının ne Açık Artırma Şartnamesinde ve ne de Açık Artırma İlanında belirtileceği" öngörülmemiştir.

Gerçekten de;

A) İİK.mad. 125'de; artırma şartnamesinin içeriği -aşağıdaki şekilde- düzenlenmiştir.¹⁷⁴

I- Artırma şartnamesinde, eğer satışa konu taşınmaz üzerinde "yükümlülükler" varsa bunların açıkça gösterilmesi gerekir.

Taşınmaz üzerinde bulunan ve şartnamede gösterilmesi gereken yükümlülükler şunlardır:

a- İrtifak hakları: Maddedeki "irtifak hakkı" sözcüğü ile, hem 'arazi üzerindeki (aynı) irtifak hakları', hem de intifa hakkı, sükna (oturma) hakkı gibi 'kişisel irtifak hakları'nın anlaşılması gerekir.¹⁷⁵

Taşınmaz üzerindeki 'irtifak hakları'nın "şartnamede"de gösterilmesi gerekir.¹⁷⁶

¹⁷³ Bknz: 12. HD. 25.4.2011 T. 26762/7369; 8.3.2002 T. 3919/4681 (www.e-uyar.com).

¹⁷⁴ UYAR,T./UYAR,A./UYAR,C. age, C:2,s:2199 vd.

¹⁷⁵ Jaeger (Naklen; OLGAÇ, S. Gayrimenkullerin Cebri Satışlarında Artırma Şartnamesi ve Şartnamelerin Hukuki Önemi (Ansay Armağanı, s: 304 - Ad. D. 1964/5-6, s: 493) – ÜSTÜNDAĞ, S. age, s: 316

¹⁷⁶ Bknz: 12. HD. 23.10.1979 T. 7388/8155 (www.e-uyar.com).

b- Taşınmaz yükümlülükleri (mükellefiyetleri): Hem özel (hususî) huktan ve hem de kamu hukukundan (MK. mad. 756) doğan, 'taşınmaz üzerindeki yükümlülükler'in, artırma şartnamesinde gösterilmesi gerekir.¹⁷⁷

c- Taşınmaz üzerindeki kuvvetlendirilmiş kişisel haklar: Taşınmazın tapu kaydına işlenmiş bulunan önalım (şuf'a), geri alım (vefa), alım (iştirâ) ve kira hakları da şartnamede belirtilmelidir.¹⁷⁸

d- İpotek, ipotekli borç senedi ve irat senedi: Bilindiği gibi bunlar birer taşınmaz rehni türüdürler:

aa) İpotek: MK'nun 796 ve sonraki maddelerinde düzenlenmiş olup, doğmuş ya da doğacak herhangi bir alacağın güvence altına alınması (temini) için kurulur. Borçlu ya da malik aynı veya ayrı kişiler olabilir. İpotekte, borçlunun sorumluluğu, taşınmazın değeri ile sınırlı değildir. Yani, borçlu alacaklıya karşı tüm malvarlığı ile sorumludur.

bb) İpotekli borç senedi: MK'nun 812 ve sonraki maddelerinde düzenlenmiş olup, "kıymetli evraka bağlanmış", borçluya kişisel sorumluluk yükleyen bir taşınmaz rehni türüdür. İpotekli borç senedinde hem "ipotek" den ve hem de "irat senedi" nden alınmış öğeler (unsurlar) vardır.

cc) İrad senedi: MK'nun 817 ve sonraki maddelerinde düzenlenmiş olup, "kıymetli evraka bağlanmış" olan ve borçluya kişisel sorumluluk yüklemeyen bir taşınmaz rehni türüdür. Alacaklı, irad senedinde beliren alacağını ancak rehnedilen taşınmazdan alabilir, karşılanmayan alacağı için, borçlunun diğer malvarlığına başvuramaz.

Kısaca açıklanan bu taşınmaz rehni türlerinden, memleketimizde sadece ipotek uygulama alanı bulmuş, diğerleri bugüne kadar benimsenmemiştir.¹⁷⁹

Üzerinde ipotek bulunan yani ipotekli bir taşınmaz, başkasına satılınca, ipotek ile güvence altına alınmış olan kişisel borçlar da alıcıya geçer. Ancak, alıcı yanında asıl borçlunun da sorumluluğu devam eder.

Nitekim İİK. mad. 125/I'de bu husus; "Artırma şartnamesinde, taşınmaz üzerindeki ipotekler (ve ipotekli borç senedi, irat senetleri) ile birlik-

¹⁷⁷ Jaeger (Naklen; OLGAC, S. a.g.m. s: 310)

¹⁷⁸ ÜSTÜNDAĞ, S. age. s: 262 – BERKİN, N. age, s: 325 – ARSLAN, R. age, s: 100

¹⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: UYAR, T. İcra Hukukunda Rehnin Paraya Çevrilmesi, 1992, s: 4 vd.

te satıldığı ve borçlunun bu taşınmaz ile güvence altına alınmış (temin edilmiş) -müccel- (günü gelmemiş) kişisel borçlarının da alıcıya geçeceği açıklanır” şeklinde belirtilmiştir. Yani, taşınmaz malikinin değişmesi, taşınmaz üzerindeki yükümlülükleri etkilememektedir. Bunlar, kim devralırsa alsın, taşınmazı izlemektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi, İİK. mad. 125/I gereğince; taşınmaz, üzerindeki ipotek ya da ipotekli borç senediyle birlikte satılınca, bu taşınmaz ile güvence altına alınmış bulunan borçlunun -müccel- kişisel borçları yeni alıcıya geçer ve eski borçlu da yeni alıcı yanında sorumlu olursa da, eğer alacaklı, “borçluya karşı müracaat hakkını saklı tuttuğunu” -ihaleden itibaren bir sene içinde- bildirmese, borçlu borcundan kurtulur (İİK. mad. 125/II; MK. mad. 803). Bu konuda; İİK. mad. 125/II ile MK. mad. 803 arasındaki bir çelişkiye de değinmek yerinde olacaktır: MK. mad. 803’e göre, yeni malik borcu kabul ederse, alacaklı hakkını önceki borçluya karşı saklı tuttuğunu senesi içinde yazılı olarak bildirmemiş ise, önceki borçlu borcundan kurtulacaktır. Hâlbuki İİK. mad. 125/II’ye göre; ihale ile birlikte borç alıcıya -ayrıca bir anlaşmaya gerek kalmaksızın- geçecektir.¹⁸⁰ Yüksek mahkeme¹⁸¹, “ipotekle güvence altına alınmış borcun yeni malik tarafından kabul edildiği hususunun alacaklıya duyurulmuş ve alacaklının da bir yıl içinde eski borçluya karşı haklarını saklı tutulduğunu bildirmiş olması”nı aramıştır. Yani, İİK. mad. 125/II’ye rağmen, MK. mad. 803 hükmüne üstünlük tanımış, bu hükmün öncelikle uygulanmasını istemiştir.

Yukarıdaki “borçlunun satılan taşınmaz ile temin edilmiş kişisel borçlarının alıcıya geçeceğine” ilişkin (İİK. mad. 125/I) açıklamalar borçlunun müccel (günü gelmeyen) borçları için geçerlidir. Buna karşın borçlunun satılan taşınmaz ile temin edilmiş muaccel (günü gelmiş olan) borçları -örneğin; ipotekli borcu- alıcıya geçmeyip, satış bedelinden öncelikle ödenir (İİK. mad. 125/III).

Taşınmazın, üzerindeki “rehin” ile birlikte satıldığı ya da “rehin bedelinin” satış bedelinden öncelikle ödeneceği hususunun şartnamede açıkça belirtilmesi gerekir. Bu konuda açıklık taşımayan şartnameye göre yapılan ihale şikayet üzerine bozulur.^{182 183}

180 ÜSTÜNDAĞ, S. age. s: 317

181 Bknz: İİD. 29.1.1970 T. 973/945 (www.e-uyar.com).

182 Bknz: 12. HD. 23.1.1984 T. 10496/460; 22.2.1963 T. 200/2553 (www.e-uyar.com).

183 Karş: 12. HD. 17.6.1985 T. 521/624(www.e-uyar.com).

Yüksek mahkeme¹⁸⁴; “şartname (ve satış ilanında) satışa çıkarılan taşınmaz üzerinde bulunan ipoteklerin gösterilmemiş olmasının, borçlu lehine durum yaratacağını, ihalenin bu nedenle bozulmasının borçlu tarafından istenemeyeceğini” belirtmiştir.

Taşınmazın paraya çevrilmesi halinde, MK. mad. 810 gereğince “yüklenici ve işçilerin ipotekle güvence altına alınmış” ve fakat henüz vadesi gelmemiş (muaccel olmamış) olan alacaklarının durumu ne olacaktır? Paraya çevrilen taşınmaz üzerinde aynı zamanda “inşaatçı ipoteği” bulunmakta ve satış bedeli bütün ipotekli inşaat alacaklarını karşılamıyorsa, bu alacaklardan günü gelmeyenleri (muaccel olmayanları) MK. mad. 810 hükmü karşısında alıcıya geçecek midir? Satış bedeli, bütün inşaat alacaklarını karşılıyorsa durum gayet açıktır. Günü gelmeyenler (muaccel olmayanlar) İİK. mad. 125 gereğince alıcıya geçecektir. Buna karşı, bütün ipotekli inşaat alacaklıları, alacaklarını tamamen elde edemiyorlarsa günü gelmemiş olan inşaat alacakları da acaba alıcıya geçecek midir? Bu takdirde, yüklenici ve işçiler arasında MK. mad. 810’da öngörülen eşitlik nasıl sağlanacaktır? Doktrinde bu konuda egemen olan görüşe göre¹⁸⁵; rehinle güvence altına alınmış olan bütün inşaat alacaklarının, satış bedelinin tamamen karşılanmaması halinde, günlerinin gelmiş olup olmadıklarına bakılmaksızın tasfiye edilmesi gerekir.

e- İntifa hakları: Satışa çıkarılan taşınmaz üzerinde, başkalarının intifa hakkı varsa, bu taşınmaz “intifa hakkı ile yükümlü olarak” satılacağından¹⁸⁶, bu hususun da şartnamede gösterilmesi gerekir.

II- İhaleye ilişkin giderler (İİK. mad. 125/IV): Arttırma şartnamesinde hangi giderlerin “alıcıya ait olacağı” açıkça gösterilmelidir. Bunlar; katma değer vergisi¹⁸⁷, tellaliye ücreti (resmi), arttırma (ihale) pulları, tapu (ferağ) harcı, tescil ve teslim giderleri vb.dir. Uygulamada genellikle; “katma değer vergisi” “tellaliye ücreti” “ihale pulları” “tapu ve tescil harçları”nın alıcıya, buna karşın “taşınmazın birikmiş vergileri”nin¹⁸⁸ borçluya ait olacağı öngörülmektedir.

Alıcı, şartnamede, “alıcıya ait olacağı bildirilmemiş olan” giderleri -örne-

184 Bknz: 12. HD. 19.6.2003 T. 11529/14598; 22.4.1998 T. 3526/4504; 6.4.1995 T. 5140/5106 (www.e-uyar.com).

185 Bknz: REİSOĞLU, S. age, s: 161 vd.

186 Bknz: 8. HD. 6.6.1980 T. 1862/5910; 12. HD. 8.11.1976 T. 9367/1057 (www.e-uyar.com).

187 Bknz: 12. HD. 23.6.2003 T. 12054/14940; 9.5.2000 T. 6803/7589; HGK. 24.4.1991 T. 12-98/210 (www.e-uyar.com).

188 Bknz: 12. HD. 8.6.1999 T. 7249/7732; 4.10.1979 T. 6992/7597 (www.e-uyar.com).

ğin, tellaliye ücretini¹⁸⁹- ödemekle yükümlü değildir. Bu nedenle de alıcının sorumlu olmadığı giderleri ödememesi halinde, ihale -İİK. mad. 133'e göre- bozulamaz.

III- Taşınmazın son imar durumu (İİK. Yön. mad. 49): Taşınmaz belediye sınırları içinde ise, "son imar durumu" şartnamede belirtilmelidir. Gerçekten, İmar Yasası ile belediye sınırları içindeki taşınmazlar üzerinde, maliklerin tasarruf hakları önemli ölçüde kısıtlanmıştır. Taşınmaz sahipleri, taşınmazlarında inşaat, tamirat, değişiklik yaparken İmar Yasasının şehrin gelecek imar planını ve kamu yararını dikkate alarak koyduğu hükümlere uygun hareket etmek zorundadır. İmar planına göre "yeşil saha" ya da "yol haline" getirilecek olan bir taşınmaz sahibine inşaat izni verilemeyeceği gibi; ancak iki kat inşaat yapılması uygun görülen bir yöredeki taşınmaz sahibine üçüncü kat için de inşaatla devam etmesine izin verilemez. Bunlar, taşınmaza yüklenen "kamu yükümlülükleri" dir.¹⁹⁰

Arttırmaya çıkarılan bir taşınmazın imar planı karşısındaki son durumunun şartnamede açıkça gösterilmesi ve böylece arttırmaya giren kişilerin, taşınmazın imar durumunu bilerek arttırmaya girmeleri sağlanmalıdır. Nitekim Yargıtay da "İcra ve İflas Yasası gereğince satışa çıkarılan taşınmazların, ihaleden önceki son durumundan imar ve belediye dairesinden sorularak alınacak cevabın satış ilanında ve arttırma şartnamesinde belirtilmesi gerektiğini" -18.6.1958 T. 11/13 sayılı İct. Bir. Kararında- bildirmiştir.

Bu konu ile ilgili olarak şu hususu da belirtelim ki, taşınmazın "son imar durumu" satışa çıkarılan taşınmaz arsa¹⁹¹ ya da bina¹⁹² ise gereklidir. Eğer satılması istenen taşınmaz; kat irtifakı ya da kat mülkiyetine konu bir apartman dairesi¹⁹³ ya da bağ, bahçe ise, bunların son imar durumunun şartnamede belirtilmesi gerekmez.

Ayrıca, şartnamede gösterilmeyen imar durumu, "taşınmazın kıymeti ve önemli nitelikleri üzerinde etkili olmuyorsa" imar durumunun şartnamede gösterilmemiş olması, ihalenin bozulmasına neden olmaz.¹⁹⁴ Keza, satışa çıkarılan taşınmazın imar durumunun ilanda gösterilmemesi art-

189 Bknz: İİD. 6.7.1954 T. 3060/3277(www.e-uyar.com).

190 AKYAZAN, S. age, s: 37

191 Bknz: 12. HD. 18.9.1985 T. 8531/7174 (www.e-uyar.com).

192 Bknz: 12. HD. 28.4.1986 T. 11079/4950(www.e-uyar.com).

193 Karş: 12. HD. 22.3.1983 T. 730/2160 (www.e-uyar.com).

194 Bknz: 12. HD. 6.3.1981 T. 9628/2231; 16.2.1965 T. 1687/1839 (www.e-uyar.com).

tırmaya ilgiyi (rağbeti) azaltmamışsa örneğin, satılan “tarla”nın imar planında “hastane yeri” olduğu ilanda ayrıca belirtilmemişse, yapılan ihalenin bozulmasını ancak “alıcı” isteyebilir, “alacaklı” ya da “borçlu”nun bunu istemekte yararı yoktur.¹⁹⁵

Yüksek mahkeme;

√ “Satışa konu taşınmazın “ayrık üç kat konut alanı olduğu”nun satış ilanı ve şartnamede belirtilmemiş olmasının, ihaleye katılımı etkileyeceğinden ihalenin feshi nedeni olacağını”¹⁹⁶,

√ “Taşınmazın “imar planında konut yapımına ayrılan alan içerisinde olup ayrık nizam 3 ve 4 katlı bina yapımına elverişli bulunduğu”nun şartname ve ilanda belirtilmemiş olmasının ihalenin feshi nedeni olacağını”¹⁹⁷,

√ “Satış ilanı ve şartnamede imar durumu hakkında bilgi bulunmamasının, ihalenin feshine neden olabileceğini”¹⁹⁸,

√ “Taşınmazın son imar durumu hakkında belediyeden alınan yazıların (cevapların) çelişkili olması halinde, bu çelişkinin giderilmeden yapılan ihalenin feshi gerekeceğini”¹⁹⁹,

√ “Dosyadaki imar durumunun iki yıl evvelki tarihi taşımasının tek başına ihalenin feshi sebebi olmayacağını”²⁰⁰,

√ “İmar durumunun yanlış bildirilmiş olmasının, satışa katılmayı azaltacağını”²⁰¹,

belirtmiştir...

IV- Şartnamede ayrıca;

a- Dosya numarası,

b- Alacaklı ve borçlunun adı ve soyadı,

195 Bknz: 12. HD. 13.4.1981 T. 2175/3656; 12.2.1980 T. 9875/1147(www.e-uyar.com).

196 Bknz: 12. HD. 21.10.2005 T. 16007/20540 (www.e-uyar.com).

197 Bknz: 12. HD. 22.9.2005 T. 13316/17755 (www.e-uyar.com).

198 Bknz: 12. HD. 22.10.1998 T. 9988/11386; 30.3.1993 T. 3574/5571; 28.4.1986 T. 11079/4950 vb (www.e-uyar.com).

199 Bknz: 12. HD. 5.5.1994 T. 5601/5894 (www.e-uyar.com).

200 Bknz: 12. HD. 24.3.1988 T. 7060/3560 (www.e-uyar.com).

201 Bknz: 12. HD. 21.5.1984 T. 4825/6419 (www.e-uyar.com).

c- Arttırmanın yapılacağı yer (Bu yer; “icra dairesi salonu”, “belediye mezzat salonu”, “pazar yeri”, “taşınmazın bulunduğu yer”, “taşınmazın içi” vb. olabilir)²⁰²,

d- Şartnamenin açık bulundurulduğu ilk gün,

e- Birinci ve ikinci arttırma gün ve saatleri (Birinci ve ikinci arttırma günleri arasında on gün süre bulunmalıdır. Bu husus icra mahkemesince doğrudan doğruya gözetilir ve bu süreye uyulmadan yapılan ihale feshedilir.)²⁰³

f- Taşınmazın tapu kaydı ve nitelikler

Yüksek mahkeme;

√ “Takip talebi bulunmayan alacaklılara İcra ve İflas Kanunu’nun 125. maddesinin 3. fıkrası gereğince ödenen paralardan %1,98 oranında harç alınacağını”²⁰⁴

√ “Satış sonrası alınacak KDV oranlarının satış ilanında yüksek gösterilmesi talibi ve talebi olumsuz etkileyebileceğinden, ihalenin feshini gerektireceğini”²⁰⁵

√ “Satış şartnamesinde ve satış ilanında borçlunun hissesinin satıldığına dair bir açıklama bulunmamasının, taşınmazın tamamının satışının yapıldığı izlenimini verecek şekilde taşınmazın parsel, pafta numaraları ve yüzölçümünün belirtilmiş olmasının”²⁰⁶,

√ “Şartname ve ilanda satılan taşınmazın pafta numarasının yanlış yazılmış olmasının”²⁰⁷,

√ “Şartnamede, taşınmazların tamamı konusunda bilgi bulunmamasının”²⁰⁸,

√ “Satışa çıkarılan taşınmazın esaslı niteliklerinin şartname ve ilanda doğru olarak gösterilmemiş olmasının”²⁰⁹,

202 “Adalet Gölge Düşüren Yer - Mezzat Salonu” (ABD, 1934/3, s: 446 vd.)

203 Ayrıntılı bilgi için bkz: UYAR, T./UYAR, A./UYAR, C. age, C:2,s:22101 vd.

204 Bknz: 12. HD. 10.10.2013 T. 24654/32133 (www.e-uyar.com).

205 Bknz: 12. HD. 20.10.2011 T. 3498/19514; 10.10.2011 T. 1003/19402 (www.e-uyar.com).

206 Bknz: 12. HD. 1.12.2003 T. 20064/23218 (www.e-uyar.com).

207 Bknz: 12. HD. 30.3.1981 T. 1599/3160 (www.e-uyar.com).

208 Bknz: 12. HD. 10.10.1996 T. 10510/12043 (www.e-uyar.com).

209 Bknz: 12. HD. 16.3.1985 T. 3934/3736; 17.10.1994 T. 11642/12350; 16.9.1993 T. 9471/13576 (www.e-uyar.com).

√ “Şartnamede, satışa konu taşınmazın tamamının değil de 1/2 hissesinin satılacağına açıkça belirtilmemiş olmasının”²¹⁰,

√ “Zemin hariç ‘3 kat’ olarak gösterilmesi (belirtilmesi) gereken taşınmazın şartnamede ‘4 kat’ olarak gösterilmesinin”²¹¹,

ihalenin feshine neden olacağını, buna karşın;

√ “Satış şartnamesi ve ilanda taşınmazın parsel numarasının yanlış yazılmış olmasının maddi hataya dayalı olması halinde, bu durumun ihalenin feshini gerektirmeyeceğini”²¹²

belirtmiştir.

g- Taşınmaza takdir edilen kıymet²¹³, belirtilir.

Ayrıca, şartnamenin altı icra müdürü ya da yardımcısı tarafından tarih konularak imzalanır ve mühürlenir. Tutanağa, tellal ve alıcının da imzası alınır (İİK. Yön. mad. 49).

V- Birden çok taşınmazın satışa çıkarılması halinde, her taşınmaz için ayrı ayrı “şartname” hazırlanması gerekir.²¹⁴ Ancak, satışa çıkarılan bu taşınmazlar “ekonomik bakımdan bir bütün” oluşturuluyorsa, hepsinin birlikte satılması ve bir “şartname” düzenlenmesi gerekir.²¹⁵

Eğer taşınmazlar ayrı parçalar halinde olmalarına rağmen bir tapu senedine bağlı iseler, tek bir şartname düzenlenip satışa çıkarılmaları gerekir. Buna karşın, fiilen bir taşınmaz -örneğin; bir büro- olarak kullanılsa dahi, tapu kaydında birden fazla bağımsız bölüm olarak gözükten taşınmazların ayrı ayrı şartname ile ayrı ayrı satışa çıkarılmaları gerekir.²¹⁶

VI- Artırma şartnamesi hakkında şikayet hakkına, “alacaklı”, “borçlu” ve “taşınmazın tapu sicilinde kayıtlı aynı veya kişisel hakkı bulunan kişiler” sahiptir.

com).

210 Bknz: 12. HD. 21.9.1995 T. 9745/11798 (www.e-uyar.com).

211 Bknz: 12. HD. 22.4.1998 T. 3526/4504 (www.e-uyar.com).

212 Bknz: HGK. 27.6.2001 T. 12-537/551 (www.e-uyar.com).

213 Bknz: 12. HD. 10.4.1986 T. 10550/4234; 29.12.1986 T. 4486/15264 (www.e-uyar.com).

214 Bknz: 12. HD. 19.9.2005 T. 13565/17487; 19.4.2005 T. 6955/8384; 20.4.1987 T. 8307/5531; 26.1.1987 T. 5101/652 (www.e-uyar.com).

215 Bknz: 12. HD. 14.2.2011 T. 20376/914; 4.4.2003 T. 4031/7352 (www.e-uyar.com).

216 Bknz: 12. HD. 20.3.1986 T. 9235/3101; 4.4.1985 T. 13063/3140 (www.e-uyar.com).

Artırma şartnamesi, ilgililere tebliğ edilmeyip, İİK. mad. 124/III gereğince, “artırmadan önce en az on gün süreyle icra dairesinde herkesin görmesi için bulundurulduğu”na göre, artırma şartnamesine şikayet için süre ne zamandan itibaren işlemeye başlar? Bu süre; “şartnamenin incelemeye hazır bulundurulduğunu bildiren süre”den itibaren mi, “şartnamenin fiilen incelendiği gün”den itibaren mi yoksa “şartnamenin incelenmeye hazır bulundurulduğu bildirilen sürenin sona ermesinden” itibaren mi başlar.

Doktrinde birinci²¹⁷ ve üçüncü²¹⁸ görüşü benimseyen yazarlar vardır. Ancak bu konuda henüz yerleşmiş bir uygulama yoktur.

Hem şartnamede hem de ilanda yer alan bir hususun şikayet konusu edilmesi halinde, şikayet süresi artırma ilanının tebliği ile başlar.²¹⁹

VII- “Şartname”ye karşı şikayet yoluna başvurulur fakat icra mahkemesince şikayet üzerine “satışın ertelenmesine” karar verilmediği için, taşınmaz ihale edilirse, ilgili daha önce şikayet konusu yaptığı usulsüzlüğü “ihalenin feshi” nedeni olarak ileri sürebilir.

VIII- Borçluya ait taşınmazın satışını isteyen alacaklının borçlu, o taşınmaz üzerinde kendisinin onayı olmadan “irtifak hakkı”, “taşınmaz yükümlülüğü” ya da “tapuya tescil (daha doğrusu ‘şerh’) edilmiş bir kişisel hak” kurmuşsa, satış talebinde, taşınmazın kendi onayı alınmadan kurulan “irtifak, taşınmaz yükümlülüğü ve tapuya tescil (şerh) edilmiş kişisel hak” ile birlikte mi yoksa bu haklardan arınmış (ari) olarak mı satılmasını istediğini açıklaması gerekir (İİK. mad. 132)²²⁰. Taşınmaza ait hazırlanan “satış şartnamesi”nde, bu hususun da açıkça belirtilmesi gerekir.²²¹

B)İİK.mad. 126’da; “açık artırma ilanı”nın içeriği -aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir²²²:

I-a) Satışın yapılacağı yer, gün ve saat:

aa - Satış ilanında, satışın yapılacağı yer açıkça ve ilgililer tarafından kolaylıkla bilinebilecek ya da bulunabilecek şekilde gösterilmelidir.²²³ Uy-

217 Jaeger (Naklen; ÜSTÜNDAĞ, S. age. s: 270, dipn. 873) – ÜSTÜNDAĞ, S. age. s: 270

218 POSTACIOĞLU, İ. age. s: 525 – ARSLAN, R. age. s: 108 – GÖKÇE, Z. age. s: 645 – ASLAN, E. K. age. s: 72

219 GÖKÇE, Z. age. s: 646 – ASLAN, E. K. age. s: 73

220 Ayrıntılı bilgi için bkz: UYAR,T./UYAR,A./UYAR,C. age.,C:2,s:2303 vd.

221 Bknz: 12. HD. 23.1.1984 T. 10496/460; 22.2.1963 T. 2007/2553 (www.e-uyar.com).

222 UYAR,T./UYAR,A./UYAR,C. age.,C:2,s:2207 vd.

223 Bknz: 12. HD. 7.3.1994 T. 1938/3128 (www.e-uyar.com).

gulamada, genellikle; “adliye binası”, “icra dairesi” taşınmazın satılacağı, arttırmanın yapılacağı yer olarak gösterilmektedir.^{224 225}

İhalenin, “arttırma ilanı”nda gösterilen yerden başka yerde yapılması, ihalenin feshine neden olur.²²⁶

İlanda, “ikinci arttırmanın yapılacağı yer”in de açıkça belirtilmesi gerekir.²²⁷ Bu yer -uygulamada çok kez olduğu gibi- ilk arttırma yeri olabileceği gibi, başka bir yer de olabilir.²²⁸

bb- Satış ilanında, satış günü'nün -ay²²⁹, gün²³⁰ ve yıl olarak- açık-seçik belirtilmesi gerekir.

“Satış günü”, en fazla alıcının satışa katılmasına olanak verecek şekilde seçilmelidir. Satış gününün, satışın yapılacağı yöne için önem taşıyan -örneğin o yerin pazarı olan- bir güne tesadüf ettirilmesi, satışa ilgiyi arttıracığından, tarafların yararına olur.

“Satış günü”nün bayram ve genel tatil günü olmayan bir gün olarak saptanması gerekir.²³¹ Çünkü, “icra takip işlemi” olan satış, tatil günleri yapılamaz (İİK. mad. 51/I). Yüksek mahkeme önceki içtihatlarında²³², “idari tatil gününde de satış yapılamayacağını, çünkü satışın böyle bir günde yapılmasının satışa ilgiyi (rağbeti) azaltacağını” belirtmişken, yeni tarihli son içtihatlarında²³³, “idari tatil gününde ihale yapılmasında yasaya aykırılık bulunmadığını” ifade etmiştir...

İlan edilen gerek birinci ve gerekse ikinci satışın gününün “tatil günü”ne rastladığının anlaşılması halinde, yeniden birinci ve ikinci satış günlerinin tesbit edilip, ilan edilmesi gerekir. Bu nedenle, satış ilanında gösterilen ilk ihale gününün resmi tatile rastlaması halinde ertesi gün ihale

224 KUNTMAN, O. Taşınmaz Mal Satışlarına Ait İhalelerde, Satışın Adalet Sarayında Yapılacağıın Yazılması Yeterli midir? (İBD. 1970/6-7, s: 370)

225 Bknz: İİD. 4.4.1968 T. 3526/3414; (www.e-uyar.com); Karş: İİD. 21.10.1968 T. 8756/9477 (www.e-uyar.com).

226 Bknz: 12. HD. 22.10.2013 T. 23940/32977; 05.06.2012 T. 4725/19102; 12.5.1987 T. 5741/6448; 22.12.1992 T. 9223/16782 (www.e-uyar.com).

227 Bknz: 12. HD. 18.1.1993 T. 11310/667; 14.1.1993 T. 11002/450; 10.12.1992 T. 8362/15874 (www.e-uyar.com).

228 ARSLAN, R. age. s: 83

229 Bknz: 12. HD. 29.4.1980 T. 1719/3880 (www.e-uyar.com).

230 Bknz: 12. HD. 23.5.1984 T. 4092/6526 (www.e-uyar.com).

231 Bknz: 12. HD. 24.9.1990 T. 9073/8961 (www.e-uyar.com).

232 Bknz: 12. HD. 25.1.2000 T. 17294/797; 18.9.1995 T. 10769/11368 (www.e-uyar.com).

233 Bknz: 12. HD. 3.2.2003 T. 28715/1872; 5.2.2001 T. 1200/2382 (www.e-uyar.com).

yapılamayacağı gibi²³⁴ ilan edilen ikinci satış gününün resmi tatile rastlaması halinde, yeniden birinci ve ikinci satış günlerinin tayin edilerek, ilan edilmesi gerekir.²³⁵

Birinci ve ikinci satış (artırma) günleri arasında en az yirmi günlük süre bulunması gerekir (İİK. md. 126/IV).

İİK. mad. 133 gereğince yapılacak ihalelerde, "ilan" ile "satış tarihi" arasında en az yedi gün bulunması gerektiği gözden kaçırılmamalıdır.²³⁶

Yapılan ilanlarda (ve şartnamede) satış gününün yanlış yazılmış (belirtilmiş) olması, ihalenin feshine neden olur.²³⁷

Yüksek mahkeme;

√ "Satış ilanında 2. artırma tarihinin, gerçek ihale tarihinden 1 ay sonra olarak belirtilmesinin ihaleye katılımı olumsuz etkileyeceğini"²³⁸

√ "İhaleye ilişkin olarak, satış ilanında, şartnamede ve 1.artırma tutanağında ihalenin yapılacağı tarihin yıl hanesinde '2012' yerine '2011' tarihinin yazıldığı görülmekte; bu durumun satış kararına ve İİK. Yönetmeliği'nin taşınmaz mal satışını düzenleyen 49. ve 50. maddelerine aykırılık teşkil edeceğini"²³⁹

belirtmiştir.

cc- Arttırma ilanında, satışın yapılacağı saat de gösterilmelidir. Satış ilanında, "arttırma saati"nin gösterilmemesi ihalenin bozulmasını gerektirir.²⁴⁰

"Satış saatleri"nin, "ilan", "şartname" ve "satış ilân suretleri"nde birbiri ile çelişir şekilde gösterilmesi, yapılan ihalenin feshini gerektirir.²⁴¹

Gerek yasada (İİK. mad. 126/1) ve gerekse İİK. Yönetmeliğinde (mad. 50); sadece "satışın yapılacağı saat"ın ilanda belirtilmesi öngörüldüğü

234 Bknz: 12. HD. 5.4.1984 T. 1506/4151 (www.e-uyar.com).

235 Bknz: 12. HD. 26.11.1987 T. 16363/12183; 26.11.1987 T. 28/12207 (www.e-uyar.com).

236 Bknz: 12. HD. 28.2.1996 T. 1998/2532 (www.e-uyar.com).

237 Bknz: 12. HD. 15.2.1989 T. 311/2020 (www.e-uyar.com).

238 Bknz: 12. HD. 15.01.2013 T. 28209/366 (www.e-uyar.com).

239 Bknz: 12. HD. 27.09.2012 T. 15508/28180 (www.e-uyar.com).

240 Bknz: 12. HD. 16.4.1981 T. 2039/2099; 7.5.1987 T. 9227/6198 (www.e-uyar.com).

241 Bknz: 12. HD. 27.10.2003 T. 13232/15948; 3.6.2003 T. 10405/12944; 4.3.1993 T. 1433/1911; 21.1.1987 T. 224/406 (www.e-uyar.com).

halde, uygulamada, "arttırmanın başlama ve bitme saatleri" de ilanda gösterilmektedir.^{242 243}

Yüksek mahkeme;

√ "Süresinde başlayan bir ihalenin başlama saatinden önce bitmesi mümkün olmadığından, ikinci ihale tutanaklarında bitiş saatlerinin ihale başlangıç saatlerinden önce yazılmasının maddi hata olarak kabul edilerek, bu hususun ihalenin feshi sebebi yapılamayacağını"²⁴⁴

√ "İİK. nun 126. maddesinde satış hazırlığı sırasında icra müdürlüğünce düzenlenecek satış ilanında satışın yapılacağı yer, gün ve saatin açıkça belirlenmesi gerektiği hüküm altına alınmış olup; bu kuralın, ihalenin düzenli yapılmasını ve alıcıların katılacakları saatin ve satış yerinin önceden tespit edilmesini ve satışın tarafların menfaatlerine uygun şekilde yapılmasını sağlamaya yönelik olduğunu"²⁴⁵

√ "İhalenin de ilan edilen günde ve saatlerde başlayıp ve bitirilmesinin gerekli olduğu, ihalenin ilan edilen saatler arasında yapıp yapılmadığı hususu, kamu düzeni ile ilgili olmadığından, taraflarca ihalenin feshi sebebi olarak ileri sürülmediği sürece, ihale tutanağında başlangıç ve bitiş saatlerinin yazılmamış olmasının mahkemece re'sen nazara alınarak ihalenin feshi nedeni yapılamayacağı, mahkemece ihalenin feshi isteminin reddinin gerekeceğini"²⁴⁶

√ "İhale yapılmayan birinci arttırma tutanağında ihalenin başlangıç ve bitiş saatlerinin gösterilmemesinin, sonucu etkileyen ve ihalenin feshini gerektiren bir neden olmadığını"²⁴⁷

belirtmiştir.

Satışın, ilanda gösterilen bu saatlere uyularak yapılması gerekir. Özellikle, satış, ilanda gösterilen saatten önce bitirilemez. Buna karşın, ilanda gösterilen satış saati dolsa bile, arttırmaya katılanlar pey sürmeye devam ederlerse, satışa son verilmeyip, pey sürme sona erinceye kadar arttırmaya devam edilmesi gerekir.

242 Bknz: 12. HD. 11.1.2005 T. 22611/290; 27.5.2004 T. 9623/13427; 12.11.1992 T. 5022/13891 (www.e-uyar.com).

243 Bu uygulamanın eleştirisi için bknz: KURU, B. age. s: 1198, dtipn. 5 – KURU, B. El Kitabı, s: 645

244 Bknz: 12. HD. 03.06.2013 T. 14153/20353 (www.e-uyar.com).

245 Bknz: 12. HD. 25.09.2012 T. 15337/27984 (www.e-uyar.com).

246 Bknz: 12. HD. 25.06.2013 T. 18706/23826; 06.03.2012 T. 20292/6407 (www.e-uyar.com).

247 Bknz: 12. HD. 25.06.2013 T. 18706/23826; 24.01.2012 T. 14945/1527 (www.e-uyar.com).

Uygulamada, bazı icra memurlarının, satış saati dolduktan sonra, alıcıların pey sürmeye devam etmeleri halinde kendiliğinden “satışı 5 dakika, 10 dakika” uzattığını bildirip, bu süre sonunda ihaleyi yapacağını bildirdikleri görülmektedir. Bu uygulama yasaya aykırıdır. İcra memurunun kendiliğinden bu gibi durumlarda satışı uzatma yetkisi bulunmayıp, pey sürme devam ettiği sürece, artırma da devam eder.²⁴⁸ İcra memurunun önceden bu süreyi sınırlama yetkisi yoktur.

Yargıtay²⁴⁹, “satışın bitiş saatinin ilanda gösterilmemiş olması halinde çalışma saati sonuna kadar satışın devam ettirilmesi gerektiğini” bildirmiştir.

Ekonomik bir bütünlük teşkil etmeyen, ayrı ayrı tapusu bulunan taşınmazların ayrı ayrı saatlerde arttırmaya çıkarılması gerekir. Yani, satış ilanında, her taşınmazın satılacağı saatler ayrı ayrı gösterilmeli ve bu saatlere uyularak satış yapılmalıdır.²⁵⁰ Uygulamada genellikle, her taşınmazın satışı için yarım saatlik (ya da onbeş dakikalık) süre ayrılmaktadır. Ayrıca belirtelim ki; satışa çıkarılan birden fazla taşınmaz için ayrı ayrı satış saati gösterilmesi yeterli olup, her taşınmaz için ayrıca ayrı satış ilanı düzenlenmesine gerek yoktur²⁵¹...

Buna karşın, ekonomik bir bütünlük teşkil eden taşınmazların -fabrika arsası ile bahçesinin ve fabrika depolarının bulunduğu arsalar gibi- tek ihalede ve aynı saatte satılmaları gerekir.²⁵²

“İlan” da, “ikinci ihale saati”, “birinci ihale saati”nden farklı olarak gösterilebilir.²⁵³

Satışın yapılacağı saatin, “resmi çalışma saatleri içinde” saptanması zorunlu mudur? Örneğin, “öğle tatilinde”, “akşam üzeri (çalışma saati sona erdikten sonra)” satış yapılabilir mi? Bilindiği gibi; İcra ve İflas Kanununda “tatil saati”, “çalışma saati”nden farklı bir içeriğe sahiptir. “Güneşin batmasından bir saat sonra ile güneşin doğmasından bir saat önceye kadarki devre” tatil saati sayıldığından (İİK. mad. 51/I) ve “tatil saati”nde

248 Bknz: 12. HD. 28.03.2013 T. 3813/11770; 25.06.2013 T. 18706/23826; 22.06.2013 T. 17474/24290 (www.e-uyar.com).

249 Bknz: 12. HD. 16.11.1995 T. 16423/16154; 20.10.1990 T. 7287/9405 (www.e-uyar.com).

250 Bknz: 12. HD. 20.9.2011 T. 880/16186; 21.6.1999 T. 7975/8368; 2.3.1998 T. 1701/2400; 13.10.1994 T. 11367/12177 (www.e-uyar.com).

251 Bknz: 12. HD. 21.3.2000 T. 3492/4275 (www.e-uyar.com).

252 Bknz: 12. HD. 2.3.2000 T. 3096/3708; 13.12.1994 T. 15947/16050 (www.e-uyar.com).

253 Bknz: İİD. 29.6.1961 T. 6062/6682 (www.e-uyar.com).

“icra takip işlemi” yapılamayacağından, resmi çalışma saatleri dışında da -tatil saatine kadar- satışın yapılmasına yasal bir engel yoktur.²⁵⁴ Bir olayda, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu²⁵⁵ “öğle tatilinde ihalenin yapılmasının, ihaleye ilgiyi artıracığını, özel ve resmi sektörde görevli olan kişilere de ihaleye katılma olanağı sağlayacağını” belirterek, -aksi görüşteki- Yargıtay 12. Hukuk Dairesinin²⁵⁶ bozma kararını kaldırmış ve yerel icra mahkemesinin direnme kararını onamıştır. Daha sonra Yargıtay 12. Hukuk Dairesi²⁵⁷ de, bu karar doğrultusunda içtihat oluşturmuştur.

b- Şartnamenin hangi tarihten itibaren herkes tarafından görülebileceği: İİK. 125’de gösterilen hususları içerecek şekilde, icra dairesi tarafından hazırlanan şartnamenin, İİK. mad. 124/II gereğince; “arttırmadan önce, en az on gün süreyle icra dairesinde, herkesin görmesi için açık bulundurulması” gerektiğinden, satış ilanında bu “on günlük sürenin başlama tarihi”de gösterilir.

Bu tarihin “satış gününden geriye doğru en geç onuncu gün” olması gerekir.

İlanda, şartnamenin görülebileceği günün hiç gösterilmemesi ya da on günden daha kısa bir süre öngörülerek gösterilmesi, ilanın yasaya aykırı yapılmış olmasına neden olur ve ihalenin feshini gerektirir.

c- Satış ilanında ayrıca; “ipotek sahibi alacaklılarla, irtifak hakkı sahiplerinin ve diğer ilgililerin, taşınmaz üzerindeki haklarını, özellikle faiz ve masrafa ilişkin iddialarını dayanağı olan belgelerle birlikte, on beş gün içinde icra dairesine bildirmeleri” de yazılır. Aksi halde, bu kişilerin hakları, “tapu sicilinden anlaşılmadıkça” satış bedelinin paylaşılmasından hariç kalacakları, ilanda belirtilir.

Bu hükümlerle, “hakları tapu siciline işlenmiş olan ve olmayan” ilgililerin, satış bedelinin paylaşılmasından pay alabilmek için icra dairesine başvurmaları sağlanmak istenmiştir. Hakları tapu sicilinden anlaşılabilen ilgililer, bu haklarını ayrıca icra dairesine bildirmeseler dahi, bu haklar tapu kaydı ile birlikte Tapu Müdürlüğüne icra dairesine gönderileceğinden, satış bedelinin paylaşılmasından pay alabilirler. Ancak, tapuda kayıtlı bulunan haklar, Tapu Müdürlüğüne tapu kaydı ile birlikte icra

254 Aynı görüşte: ARSLAN, R. age. s: 86, 115 – KURU, B. age. C: 2, s: 1252 – GÖKÇE, Z. age. s: 630, 664 – ERTURGUT, M. İcra ve İflas Hukukunda Menkullerin Paraya Çevrilmesi, 2000, s: 88 – ASLAN, E. K. age. s: 59

255 Bknz: HGK. 4.11.1981 T. 12-201/714 (www.e-uyar.com).

256 Bknz: 12. HD. 03.04.1980 T. 109/3733 (www.e-uyar.com).

257 Bknz: 12. HD. 9.2.2004 T. 24803/2164 (www.e-uyar.com).

dairesine bildirilmemişse ya da tapu kaydı ile birlikte bildirilen bu haklar hatalı olarak, icra memurunca İİK. mad. 128 gereğince “yükümlülük (mükellefiyet) listesi”nde gösterilmemişse; “alıcının, tapuda kayıtlı olduğu halde yükümlülük listesine geçirilmemiş olan haklardan sorumluluğu” doktrinde²⁵⁸ tartışmalı olduğundan, hak sahibinin bu hakkını elde edebilmesi güçleşeceğinden ya da hiç değilse gecikeceğinden, hakları tapu siciline kayıtlı olan ilgililerin de bu haklarını ilandaki bu uyarıya uyararak, icra dairesine bildirmeleri yararlı olur.

Bu hüküm özellikle, hakları tapu siciline dayanmayan nesnel (ayni) hak sahipleri için önem taşır. Çünkü, bu kişiler, haklarını on beş gün içinde icra dairesine bildirmedikleri taktirde, satış bedelinin paylaşılmasından pay alamazlar.

“İşçilerin ve yüklenicilerin (müteahhitlerin) yasal ipotek hakları”, “kendi malzemesiyle ve iyi niyetle taşınmaz üzerinde inşaat yapmış olanların bundan dolayı olan alacakları”, “başka bir tapu kaydına dayanan ya da borçluya ait tapu kaydının muvazaalı (danışıklı) olduğunu ileri sürerek, mülkiyet iddiasında bulunanların hakları”, “tapuya dayanmayan nesnel (ayni) haklar”a örnek olarak gösterilebilir.²⁵⁹ Buna karşın, cebri icra yoluyla satılan taşınmaz üzerinde şuf'a hakkı kullanılmayacağından, bu hakka sahip olan paydaş icra dairesine başvurarak hakkının tanınmasını isteyemez.

d- Artırma ilanında bunlardan başka; dosya numarası, taşınmazın bilinmesine yarayacak kayıtlar -yani; taşınmazın cinsi ve önemli özellikleri²⁶⁰ - yazılır. Örneğin; taşınmazın bulunduğu yer²⁶¹ (mahallesi, sokağı, tapu kayıtları)²⁶² yüzölçümü²⁶³, takdir edilen kıymeti²⁶⁴, son imar durumu²⁶⁵ gibi... Fakat bunların dışında, “şartname”ye yazılması gereken hususların (İİK. mad. 124, 125; Yön. mad. 45) ve özellikle, taşınmaz üzerindeki yükümlülüklerin “arttırma ilanı”na yazılmasına gerek olmadığı gibi, bunların yazılması doğru da değildir. Çünkü, şartnamenin yapılması için gerekli bilgilerin toplanması, “arttırma ilanı” sayesinde mümkün olabilecek, an-

258 UYAR,T./UYAR,A./UYAR,C. age. C:2,s:2249 vd.

259 POSTACIOĞLU, İ. age. s: 489 – BERKİN, N. age. s: 329

260 Bknz: 12. HD. 7.3.1994 T. 11.1.1994; 5.10.1993 T. 10973/14738 vb. (www.e-uyar.com).

261 Bknz: 12. HD. 11.1.1982 T. 8132/825; 13.9.1993 T. 7120/13082; 16.6.1983 T. 3513/4855 (www.e-uyar.com).

262 Bknz: 12. HD. 7.12.1998 T. 13488/14008 (www.e-uyar.com).

263 Bknz: 12. HD. 13.4.1995 T. 3855/5549; 1.3.1995 T. 2792/2774 (www.e-uyar.com).

264 Bknz: 12. HD. 25.4.2003 T. 6367/9301; 22.10.1998 T. 9491/11354 (www.e-uyar.com).

265 Bknz: 12. HD. 21.4.1994 T. 4084/5136; 31.3.1988 T. 3039/3995 (www.e-uyar.com).

çak ilandan sonra taşınmaz üzerindeki yükümlülükler tam olarak tesbit edilebilecek ve bu yükümlülükler göre, taşınmazın gerçek değeri ortaya çıkacaktır.²⁶⁶

Ayrıca belirtelim ki; "gazete ile yapılacak ilana şartnamenin ayrıntıları ile geçirilmesine gerek bulunmadığı"²⁶⁷ gibi, "alacak miktarının da satış ilanında gösterilmesi"²⁶⁸ gerekmez...

III- Uygulamada; yukarıda belirtilen hususları içeren basılı "gayrimenkul açık artırma ilanı" (Örnek: 27) kullanılmaktadır.²⁶⁹

IV- "Açık artırmaya elektronik ortamda teklif verme yoluyla başlanır. Elektronik ortamda teklif verme, birinci ihale tarihinden yirmi gün önce başlar, ihalenin tamamlanacağı günden önceki gün sonunda sona erer; ikinci ihalede ise elektronik ortamda teklif verme birinci ihaleden sonraki beşinci gün başlar, en az yirmi gün sonrası için belirlenecek ikinci ihalenin tamamlanacağı günden önceki gün sonunda sona erer. Elektronik ortamda verilecek teklifler haczedilen malın tahmin edilen kıymetinin yüzde ellisinden az olamaz; teklif vermeden önce, haczedilen malın tahmin edilen kıymetinin yüzde yirmisi nispetinde teminat gösterilmesi zorunludur" (İİK. mad. 126/IV).

Yapılan yeni düzenleme ile; "ihale mahalline gelmeden elektronik ortamda teklif verilebilmesi", "satış ilanının mümkün olduğunca fazla kişiye ulaştırılabilmesi", "malın değerinde satılabilmesi" ve "borçlunun mağdur edilmeden icra takibinin kısa sürede sonuçlandırılması" amaçlanmıştır.

"Açık artırmaya, elektronik ortamda teklif verme yoluyla" başlanacaktır.

Elektronik ortamda teklif verme;

a) Birinci ihalede; ihale tarihinden yirmi gün önce başlayacak ve ihalenin tamamlanacağı önceki gün sonunda sona erecektir.

b) İkinci ihalede ise; birinci ihaleden sonraki beşinci gün başlayıp ikinci ihalenin tamamlanacağı günden önceki gün sonunda sona erecektir.

İki ihale arasında en az yirmi günlük bir süre bulunacaktır.

²⁶⁶ KURU, B. age. s: 1260

²⁶⁷ Bknz: 12. HD. 24.9.1990 T. 9152/8963 (www.e-uyar.com).

²⁶⁸ Bknz: 12. HD. 11.12.2000 T. 19219/19612 (www.e-uyar.com).

²⁶⁹ "Gayrimenkul Açık Artırma İlanı" örneği için bknz: UYAR, T. Uygulamalı İcra ve İflas Hukuku, 1993, C: 1, s: 706 vd.

Elektronik ortamda verilecek teklifler haczedilen malın tahmin edilen kıymetinin yüzde ellisinden az olamayacaktır.

Elektronik ortamda teklif vermeden önce, haczedilen malın tahmin edilen kıymetinin yüzde yirmisi nispetinde teminat gösterilmesi gerekecektir. Ancak; satışa çıkarılan taşınmaz üzerinde alacaklının alacağına haczedilen malın tahmin edilen kıymetinin yüzde yirmisi nispetinde bulunması halinde, artırmaya iştirak edenin ayrıca teminat göstermesi gerekmemektedir.

V- Taşınmaz satışlarında; “ilanın şeklini, gazete ile ilan yapılıp yapılmayacağını, gazete ile yapılacak ilanların içeriğini ve ilgililerin özel şekilde yapacakları ilanları” düzenleyen -taşınır satışları hakkında- İİK. mad. 114/I ve III hükümleri aynen uygulanır (İİK. mad. 126/son).

Görüldüğü gibi satışa konu taşınmazın “pafta numarası”nın gerek ‘satış ilanı’nda ve gerekse “açık artırma şartnamesi”nde açıkça belirtilmiş olmasına gerek yoktur. Hele satışa konu taşınmaz, somut olayda olduğu gibi ‘dört yıldızlı bir otel’ (... Oteli) ise, bu taşınmazın sadece tapu kaydı özetinin ve bulunduğu yerin ‘ilan’ ve ‘şartname’de belirtilmesi yeterlidir. Nitekim, somut olayda icra müdürlüğüne gerek ‘satış ilanı’nda ve gerekse ‘artırma şartnamesi’nde satışa konu taşınmazın;

“... İli,... İlçesi Köyü, ... Mevki, 1600 parselde kayıtlı, 46.595,00 m.2 yüzölçümlü tarla vasfında taşınmazın tamamı”

şeklinde belirtilmiştir.

- İcra müdürlüğüne “Mükellefiyet Listesi”nin hazırlanmamış olması, ihalenin feshine neden olur mu?

Şartnamenin önemli bir bölümünü oluşturan “yükümlülük (mükellefiyet) listesi” “satışa çıkarılan taşınmaz üzerinde bulunan her türlü nesnel (aynı) yükleri gösteren ve icra müdürü tarafından düzenlenen bir liste”dir.

I- Yükümlülük listesinin düzenlenme zamanı: Maddede, yükümlülük listesinin “satışa başlamadan önce” düzenleneceği belirtilmiştir. Bu hükmü, İİK. mad. 125 ve 126/4 hükmü ile birlikte yorumlayarak, bu listenin “satış ilanından sonra ve mümkün olduğu kadar satış gününden az bir zaman önce” düzenlenmesi gerektiği sonucuna varabiliriz.^{270 271}

270 AKYAZAN, S. age, s: 45

271 Bknz: İİD. 25.2.1964 T. 2239/2489 (www.e-uyar.com).

Daha teknik bir ifadeyle, yükümlülük listesi “artırma şartnamesi”nin önemli bir bölümünü oluşturduğundan, arttırma şartnamesinin de “arttırmadan önce, en az on gün süre ile icra dairesinde herkesin görmesi için açık bulundurması gerektiği”nden (İİK. mad. 124/II), yükümlülük listesinin arttırma gününde en az on gün önce düzenlenmiş, kesinleşmiş ve şartnameye geçirilmiş olması gerekmektedir.^{272 273}

II- Yükümlülük listesinin kapsamı: Doktrinde²⁷⁴ buradaki yükümlülük (mükellefiyet) kavramına, aşağıdaki hakların girdiği belirtilmiştir:

- “İpotekler”, “ipotekli borç senetleri”, “irad senedi” (Ancak, hemen belirtelim ki, yüksek mahkeme, kimi kararlarında²⁷⁵ “ipoteğin bir yükümlülük olduğunu” belirtmişken, kimi kararlarında²⁷⁶ ise “ipoteğin -tıpkı haciz gibi- bir yükümlülük olmadığını ve satışa çıkarılan taşınmaz üzerinde ipotek bulunması halinde ayrıca ‘yükümlülük listesi’ düzenlenmesine gerek bulunmadığını” belirtmiştir.)

- “Her türlü irtifak hakları” (İntifa hakkı, gayrimenkul mükellefiyeti, üst hakkı, geçit hakkı vs.)

- “Tapu siciline tescil edilmiş kişisel haklar” (Şuf’a, iştirâ, vefa hakları, kiralar vs.)

- “Tapuya tescil edilmiş satış vaadleri”

İcra ve İflas Kanununun bu maddesindeki (128/I) taşınmaz üzerindeki “tapu siciline kayıtlı” ya da “resmi senede dayanan” yükümlülüklerin “yükümlülük listesi”ne geçirileceğini belirten hükmü, İİK. mad. 125 ve 126/4 hükmü ile birlikte yorumlamak gerekir. Sadece İİK. mad. 128/I deki hükme bakıp, “tapu sicilindeki kayıtlı olmayan” ya da “resmi senede dayanmayan” yükümlülüklerin listeye geçirilmeyeceği sonucuna varmamak gerekir.

272 KURU, B. age, C: 2, s: 129 — KURU, B. El Kitabı, s: 657

273 Bu konuda ayrıca bknz: ARSLAN, R. İhale ve İhalelinin Feshi, s: 106, dipn. 122 – AKYAZAN, S. age. s: 45 – ALTAY, S. Doğru İşlemeyen Bir Kurum: Mükellefiyet Listesi ve İşlevi (İBD. 1994/10-11-12, s: 391 – ASLAN, E. K. age, s: 88 vd.

274 KURU, B. age. C: 2, s: 1289 vd. – ÜSTÜNDAĞ, S. age, s: 264 vd. – ARSLAN, R. age, s: 47 – OLGAÇ, S. Gayrimenkullerin Cebri Satışlarında Artırma Şartları ve Şartnamelerin Hukuki Önemi (Sabri Şakir Ansay’ın Hatırasına Armağan) s: 309 – GÖKÇE, Z. age, s: 647vd. – SUNGURBEY, İ. Kişisel Hakların Tapu Kütüğüne Şerhi, s: 118 vd. – ALTAY, S. Doğru İşlemeyen Bir Kurum: Mükellefiyetler Listesi ve İşlevi (İBD. 1994/10-11-12) s: 390

275 Bknz: 12. HD. 17.11.1994 T. 1332/1437; 4.12.1976 T. 8157/9327; 29.6.1976 T. 5894/8067 (www.e-uyar.com).

276 Bknz: 12. HD. 23.6.1999 T. 6859/8612; 27.6.1994 T. 8139/8601; 23.4.1981 T. 2271/403; 30.3.1961 T. 2423/319; 12.1.1951 T. 237/353 (www.e-uyar.com).

Taşınmaz üzerindeki “hacizler”e de yükümlülük listesinde yer verilmez.²⁷⁷ Hacizler, satıştan sonra “İİK. mad. 140”a göre düzenlenecek “sıra cetveli”nde dikkate alınır.²⁷⁸ Buna rağmen, uygulamada bazı icra dairelerince, taşınmazın tapudan gelen “tapu kaydı örneği” çoğaltılarak, “yükümlülük listesi” yerine geçmek üzere ilgililere tebliğe gönderilmektedir. Bu uygulama, İİK. mad. 128’e aykırıdır.

Olayda; satışa konu taşınmaz üzerinde -‘intifa hakkı’ , ‘gayrimenkul mükellefiyeti’, ‘üst hakkı’, ‘geçit hakkı’ gibi- herhangi bir irtifak hakkı -‘Şuf’a’, ‘iştirâ’, ‘vefa hakkı’, ‘kira’ gibi- tapu siciline tescil edilmiş kişisel haklar, tapuya tescil edilmiş satış vaadi bulunmadığından yani taşınmaz üzerinde herhangi bir ‘mükellefiyet’ bulunmadığından, icra dairesince satış dosyasından ayrıca “mükellefiyet listesi” düzenlenmemiştir.

Yüksek mahkeme de bu konuyla ilgili olarak;

- ü “Taşınmazın tapu kaydının incelenmesinde mükellefiyet listesi düzenlenmesini gerektirecek herhangi bir mükellefiyetin bulunmadığı belirlenmiş olup bu durumda, mükellefiyet listesinin düzenlenmesinin gerekmeyeceğini; kaldı ki mükellefiyet listesinin düzenlenmemiş ve ilgililere tebliğ edilmemiş olmasının da ihalenin feshi sebebi olamayacağını”²⁷⁹
- ü “Mükellefiyet listesinin düzenlenmemesinin ihalenin feshi nedenleri arasında yer aldığını, borçlu lehine olan bu durumun borçlu tarafından ihalenin feshi sebebi olarak ileri sürülemeyeceğini”²⁸⁰
- ü “Taşınmazdaki haciz şerhinin icra takibi ile ilgili bir işlem olduğunu; hacizlerin mükellefiyet olarak kabul edilemeyeceğini ancak satıştan sonra İİK. mad. 140 gereğince düzenlenecek sıra cetvelinde nazarı itibara alınacağını”²⁸¹

ifade etmiştir.

Bu nedenle, Yüksek mahkemenin yukarıda sunduğumuz içtihatlar doğrultusunda somut olayda, satışa konu taşınmaz üzerinde herhangi bir mükellefiyet bulunmadığından, icra müdürlüğünce icra dosyasında mü-

277 Bknz: 12. HD. 27.6.1994 T. 8139/8601; 14.9.1993 T. 9287/13227; 23.4.1981 T. 2271/4083; 22.6.1978 T. 5779/5857 vb. (www.e-uyar.com).

278 Bknz: 12. HD. 22.6.1978 T. 5779/5857 (www.e-uyar.com).

279 Bknz: 12. HD. 30.04.2012 T. 30567/14451 (www.e-uyar.com).

280 Bknz: 12. HD. 28.05.2013 T. 11913/19939; 07.11.2013 T. 28766/35076 (www.e-uyar.com).

281 Bknz: 12. HD. 06.03.2012 T. 20781/6496 (www.e-uyar.com).

kellefiyet listesi düzenlenmemiş olmasında bir usulsüzlük bulunmamaktadır...

- Teminat mektubu yatırarak ihaleye katılmak istediğini bildirmiş olan kişinin, ihale başladıktan sonra pey sürerek ihaleye katılmaması, "ihaleye fesat karıştırılmış olduğunu" gösterir mi?

Kanuna ya da ahlaka (adaba) aykırı girişimlerle (tertiplerle) artırmaya yolsuzluk (dolan-hile-fesat) karıştırılmış olması (TBK. mad. 281),²⁸² yapılan ihalenin feshine neden olur.

"Artırmaya fesat karıştırma", "bazı kimselerin aralarında ya da borçlu ile yaptıkları anlaşmaya göre pey sürerek, artırmanın normal gidişini değiştirmeleri ya da alıcıyı bazı girişimlerle hataya düşürmeleri"²⁸³ "artırmanın normal olarak vereceği sonucu bozmaya yönelik bir takım tedbirlerin alınmış olması"²⁸⁴ demektir. Başka bir deyişle "artırmaya fesat karıştırılması"ndan anlaşılması gereken; "artırma öncesi yapılan işlemler veya artırma sırasında, artırmanın doğal akışını değiştiren (olumsuz yönde etkileyen) davranışlardır. Yani, artırmanın kanuna (usulüne) uygun yapılmasını ve ihale kararı verilmesini etkileyen tüm kural dışı (normal olmayan) davranış ve durumlar"²⁸⁵ "yapılan özel anlaşmalar ile -arttırma gününden önce veya arttırma sırasında- arttırmanın satışa çıkarılan malın gerçek değerinin bulması için açık bir rekabetin oluşarak, ulaşılan en yüksek değer üzerinden ihalenin yapılması gayesinin gerçekleşmesine engel olunması"²⁸⁶ "artırmaya katılmayı ya da artırmaya katılanların gerçek isteklerine uygun ve özgür iradelerini açıklamalarını hukuka veya ahlâka aykırı tertiplerle önlemek veya artırma sonunda elde edilmesi amaç olan en elverişli bedelin ortaya çıkmasına engel olmak veya malın gerçek değerinden daha yüksek fiyat sağlamak amacıyla dürüstlük kurallarına aykırı olarak yapılan her türlü davranışlar"²⁸⁷ artırmaya fesat karıştırmak olarak nitelendirilmektedir.

Yüksek mahkeme, ihalenin feshine neden olan fesat iddiaları hakkında;

√ "Açık artırma sırasında çıkan münakaşa ve olayların başlı başına ihalenin normal koşullar altında yapılmasını engelleyen, ihaleye katılımı en-

282 Bknz: 12. HD. 24.10.2013 T. 22759/3330; 27.10.2013 T. 22761/33329 (www.e-uyar.com).

283 BERKİN, N. age, s: 351

284 POSTACIOĞLU, İ. age, s: 521

285 ARSLAN, R. age, s: 137

286 ÜSTÜNDAĞ, S. age, s: 285

287 KURU, B. age, C: 2, s: 1440 – KURU, B. El Kitabı, 2. Baskı, s: 705

gelayan nitelikte olduğunu ve bu şekilde ihaleye fesat karıştırıldığı anlaşıldığından ihalenin feshine karar verilmesi gerekeceğini"²⁸⁸

√ "Belediyenin ihaleye taşınmazı 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu hükümlerine göre kamulaştırma imkanının bulunduğu ancak belediyenin bu imkanı kullanarak taşınmazı rayiç bedel üzerinden almak yerine, icra müdürlüğü dosyasından ihaleyle daha düşük bedelle satın almasının ihaleye fesat karıştırılmasının tipik bir örneği olduğunu"²⁸⁹

√ "İhaleye katılmak isteyenlerin tehdit edilmesinin ihaleye fesat karıştırılması niteliğinde olduğunu"²⁹⁰

√ "İhale öncesi gerçekleşen olayların başlı başına ihaleye katılmak isteyen üçüncü kişilere manevi telkinde bulunmak sureti ile ihaleye katılmalarına engel olabilecek nitelikte olduğunu, bu durumda ihalenin normal koşullarda yapılmadığı ve ihaleye fesat karıştırıldığı kabul edilmesi gerekeceğini"²⁹¹

√ "İhaleye konu taşınmaza ilişkin olarak şikayetçinin tapudaki pay oranı ihale için öngörülen teminatın oldukça üzerinde olup, bu durumda şikayetçinin ihaleye katılması için teminat alınması gerekmediğinden, satış memurluğunca, şikayetçinin teminat yatırmaması nedeniyle ihaleye kabul edilmemesinin açıkça ihaleye fesat karıştırılması niteliğinde olduğunu"²⁹²

√ "İhalenin normal koşullar altında yapılmadığı, katılımın engellendiğini ve bu şekilde ihaleye fesat karıştırıldığı anlaşıldığından icra mahkemesince şikayetin kabulü ile ihalenin feshine karar verilmesi gerekeceğini"²⁹³

√ "Taşınmazın şartname ve ilanda belirtilen miktardan daha az olduğunun anlaşılması halinde, şartname ve ilan gerçeğe aykırılığı söz konusu olup, irade fesadına yol açacağı kabul edilmesinin gerekeceğini"²⁹⁴

√ "Alıcılara, ihaleden çekilmeleri için para teklif edilmesi'nin ihaleye fesat karıştırmak olduğunu"²⁹⁵

288 Bknz: 12. HD. 10.12.2013 T. 32706/39556 (www.e-uyar.com).

289 Bknz: 12. HD. 01.10.2013 T. 22432/30852 (www.e-uyar.com).

290 Bknz: 12. HD. 24.09.2013 T. 22000/29918 (www.e-uyar.com).

291 Bknz: 12. HD. 04.07.2013 T. 18935/25331 (www.e-uyar.com).

292 Bknz: 12. HD. 24.12.2012 T. 26920/39463 (www.e-uyar.com).

293 Bknz: 12. HD. 06.12.2012 T. 25734/36717 (www.e-uyar.com).

294 Bknz: 12. HD. 13.09.2012 T. 11843/26307 (www.e-uyar.com).

295 Bknz: 12. HD. 29.12.2011 T. 12510/37; 24.1.2006 T. 23548/334; 18.3.1997 T. 3032/3239 (www.e-uyar.com).

√ "İhale anında ihaleye katılmak isteyen kişinin kulağına bir başka kişi tarafından bir şeyler söylenmesi üzerine ihaleden çekilmiş olmasının, ihalenin olağan şartlarda yapılmadığını (ihale fesat karıştırıldığını) göstereceğini"²⁹⁶

√ "İhaleye girmek isteyen kişilerin tehdit edilerek (ve kendilerine silah gösterilerek) ihaleye girmelerinin önlenmiş olmasının ve ihaleye girmek isteyen kişiler arasında anlaşma yapılmış olmasının, ihalenin normal koşullar içinde yapılmadığını göstereceğini"²⁹⁷

√ "Bir alıcının önce yapılan -birinci ve ikinci- ihalede sürdüğü peyden, daha sonra yapılan ihalede, daha az pey sürmesinin 'fesat' sayılıp, iyiniyetle bağdaşmayacağını ve ihalenin feshini gerektireceğini"²⁹⁸

√ "İhale sırasında çıkan kavgada bir kısım kişilerin dövülmüş (tokatlanmış) olmasının, ihalenin normal koşullar altında yapılmamış olduğunu göstereceğini"²⁹⁹

√ "Borçlu ile yapılan anlaşma sonucunda satışın ertelenmiş olduğu'nun alıcılara da bildirilmesine rağmen, satışın gerçekleştirilmiş olmasının, ihaleye fesat karıştırıldığını göstereceğini"³⁰⁰

√ "İhaleye girmek isteyenlerin, ihaleye sokulmamalarının, fesat nedeniyle ihalenin feshine neden olacağını"³⁰¹

√ "İpotek kapsamındaki rehinli malların, bu nitelikleri saklanarak ihalenin yapılmış olduğu' iddiasının 'ihaleye fesat karıştırıldığı'nı ifade ettiğini"³⁰²

√ "İhale sırasında, ihaleye katılmak isteyen kişilerin ihaleye girmelerinin engellendiği' iddiasının, 'ihaleye fesat karıştırıldığı' iddiası niteliğini taşıdığını"³⁰³

√ "İhale şartnamesinde, satışa konu taşınmazın ikinci sınıf tarihi eser iken birinci sınıf tarihi eser olarak gösterilmiş olmasının, ihaleye olan ilgi ve

296 Bknz: 12. HD. 10.3.2005 T. 1412/1606 (www.e-uyar.com).

297 Bknz: 12. HD. 28.4.2003 T. 6525/9501; 4.3.1996 T. 2820/2800 (www.e-uyar.com).

298 Bknz: 12. HD. 22.11.2011 T. 6554/23622; 6.10.2011 T. 12431/19401; 1.4.2003 T. 4287/6906; 25.2.2003 T. 1114/3503 (www.e-uyar.com).

299 Bknz: 12. HD. 3.3.2003 T. 29617/4061; 28.2.2002 T. 3084/4169 (www.e-uyar.com).

300 Bknz: 12. HD. 8.5.2000 T. 6954/7753 (www.e-uyar.com).

301 Bknz: 12. HD. 27.1.2000 T. 17437/907; 15.5.1986 T. 12064/5793 (www.e-uyar.com).

302 Bknz: 12. HD. 9.11.1998 T. 11896/12296 (www.e-uyar.com).

303 Bknz: 12. HD. 18.9.1997 T. 8188/8779; 5.2.1992 T. 9043/998 (www.e-uyar.com).

katılımı azaltacağını ve sonuçta yapılan ihalenin feshine neden olacağını"³⁰⁴

√ "İcra memurluğunca verilen 'satışın durdurulması'na dair kararın icra mahkemesi tarafından satışa on dakika kala kaldırılmış olmasını satışa katılımı olumsuz yönde etkileyeceğini ve sonuçta yapılan ihalenin feshini gerektireceğini"³⁰⁵

√ "İhale sırasında nisbetsiz pey sürülmesinin, ihaleye fesat karıştırıldığı'nın kanıtı sayılacağını ve ihalenin feshini gerektireceğini"³⁰⁶

√ "'Kimsenin ihaleye katılmamasının' tehdit yoluyla istendiğinin kanıtlanması halinde, ihalenin feshine karar verilmesi gerekeceğini"³⁰⁷

√ "Taşınmazın 'çocuk parkı olacağı', 'belediyece yıkılacağı', 'istimlak edileceği' dedikodusunu yaymanın, 'ihaleye fesat karıştırmak' olduğunu"³⁰⁸

√ "İhaleyi yapacak memura, tarafların 'ihalenin durdurulması' konusunda anlaşmış olduklarının bildirilmiş olması ve ihaleye girmek isteyenlerin girmekten vazgeçmiş olmaları, ihalenin normal şartlar altında yapılmadığını göstereceğini"³⁰⁹

√ "Alacaklının 'satıştan feragat ettiğini' bildirip ihale yerinden ayrılmasından sonra, ihalenin ikinci gününe ertelenip o gün ihalenin yapılmasının, 'ihalenin normal şartlar altında yapılmadığını' göstereceğini"³¹⁰

√ "'Ağlayanın malı, gülene hayır etmez' şeklinde manevi telkinde bulunmanın, 'ihaleye fesat karıştırmak' sayılacağını"³¹¹

√ "Satış saatine az bir süre kala yapılan bomba ihbarı üzerine satışın 5 dakika gecikme ile başlamış olmasının, ihaleye fesat karıştığını göstereceğini"³¹²

304 Bknz: 12. HD. 2.4.1996 T. 2626/4393 (www.e-uyar.com).

305 Bknz: 12. HD. 22.11.1995 T. 16052/16447 (www.e-uyar.com).

306 Bknz: 12. HD. 25.5.1995 T. 7099/7550; 8.10.1990 T. 2303/9646; 17.6.1986 T. 13404/7006 (www.e-uyar.com).

307 Bknz: 12. HD. 20.12.1994 T. 16106/16541; 25.2.1993 T. 14467/3471; 8.2.1993 T. 12767/2150 vb. (www.e-uyar.com).

308 Bknz: 12. HD. 3.5.1994 T. 5704/5796; 15.2.1990 T. 661/1275; İİD. 17.10.1963 T. 10674/11023 (www.e-uyar.com).

309 Bknz: 12. HD. 15.4.1993 T. 2059/6825 (www.e-uyar.com).

310 Bknz: 12. HD. 16.2.1993 T. 12950/2900 (www.e-uyar.com).

311 Bknz: 12. HD. 21.5.1981 T. 3634/5130 (www.e-uyar.com).

312 Bknz: 12. HD. 8.4.1992 T. 2707/4455 (www.e-uyar.com).

- √ “Alacaklı vekilinin ‘satışın durdurulması’ konusunda, asıl takibin yapıldığı icra müdürlüğünden satıştan bir gün önce aldığı talimatı, satışı yapacak olan talimat icra müdürlüğüne satıştan bir gün sonra ibraz etmesinin, ‘fesat’ niteliğini taşıyacağını”³¹³
- √ “Gecikmiş itiraz talebinin kabul edilerek, borçluya ödeme emrinin tebliğ tarihinin düzeltilmesi sonucunda borçlunun itirazının takibi durdurmuş olmasına rağmen, takip kesinleşmiş gibi yapılmış olan ihalenin feshine karar verilmesi gerekeceğini”³¹⁴
- √ “Alacaklı-alıcının, borçluya ‘masraf olmasın, ihaleden ben alıp sana devredeyim’ diyerek kandırılmış olmasının, ihalenin fesat nedeniyle feshini gerektireceğini”³¹⁵
- √ “Tek başına ihaleye katılan müşterinin, kendi teklifini kendiliğinden arttırmasının, ihalenin normal şartlar altında yapılmadığını göstereceğini”³¹⁶
- √ “İhalenin kimin üzerinde kalacağı’ konusundaki anlaşmanın varlığının, ihalenin fesat nedeniyle bozulmasını gerektireceğini”³¹⁷
- √ “Satışa çıkarılan taşınmazın nitelikleri üzerinde ihaleye katılmak isteyenleri tereddüde düşürecek beyanda bulunulmasının, ihaleye katılacakların tehdit edilmesinin, ihalenin feshine neden olacağını”³¹⁸
- √ “Müşterilere ‘ihaleye girmemeleri’ konusunda rica ve telkinde bulunulmasının, ihalenin feshine neden olacağını”³¹⁹
- √ “‘Satışın durdurulduğunun’ ilan edilmesinin, daha sonra yapılan satışın ‘fesat nedeniyle’ feshine neden olacağını”³²⁰
- √ “İhaleden önce ve ihale sırasında tartışmaların çıkıp, olaya polisin müdahale etmiş olmasının, ihalenin normal koşullar altında yapılmadığını göstereceğini”³²¹

313 Bknz: 12. HD. 20.2.1990 T. 8791/1427 (www.e-uyar.com).

314 Bknz: 12. HD. 25.5.1988 T. 4160/6674 ((www.e-uyar.com).

315 Bknz: 12. HD. 9.5.1988 T. 8910/6177 (www.e-uyar.com).

316 Bknz: 12. HD. 30.9.1986 T. 15052/9763; 14.2.1985 T. 13158/1303 (www.e-uyar.com).

317 Bknz: 12. HD. 24.9.1985 T. 1512/7347 (www.e-uyar.com).

318 Bknz: 12. HD. 17.6.1985 T. 509/6011 (www.e-uyar.com).

319 Bknz: 12. HD. 10.2.1985 T. 11351/865; 28.5.1981 T. 3877/5326 (www.e-uyar.com).

320 Bknz: 12. HD. 21.1.1985 T. 15/300 (www.e-uyar.com).

321 Bknz: 12. HD. 8.4.1982 T. 2561/3947 (www.e-uyar.com).

√ “Anormal pey sürülüp ihalenin yapılması sağlandıktan sonra, ihale bedelinin yatırılmayarak bir önceki pey sürene ihale yapılması halinde, şikayet üzerine ihalenin feshine karar verilmesi gerekeceğini”³²²

√ “Alıcılar ile bir kısım hissedarların, taşınmazın satış bedeli üzerinde -yazılı belge ile- anlaşmalarının, ‘ihaleye fesat karıştırmak’ sayılacağını”³²³

√ “Yasaya veya ahlaka aykırı tertiplerle ihaleye müdahale edilmesinin, ‘ihaleye fesat karıştırmak’ olduğunu”³²⁴

√ “Şikayetçi hissedarların ‘satış yapılmayacağı’ndan bahisle kandırılmış olmalarının, ‘ihaleye fesat karıştırmak’ sayılacağını”³²⁵

√ “Arttırmaya giren alacaklının diğer taliplere ‘ihalenin bittiğini ve taşınmazın kendisine satıldığını’ söyleyerek, onların satışa girmemelerini sağlamasının, ‘ihaleye fesat karıştırmak’ sayılacağını”³²⁶

√ “Borçlu vekilinin görev ve yetkilerini kötüye kullanarak, müvekkiline ait taşınmazın kendi adına ihalesini sağlamasının ihaleye fesat karıştırmak sayılacağı ve ihalenin süresiz şikayet yoluyla feshine neden olacağı”³²⁷

√ “Arttırma sırasında ‘satılan taşınmazın mezarlık olduğu’ şeklinde bağırılmasının, ihalenin fesat nedeniyle feshine neden olacağını”³²⁸

“İhaleye fesat karıştırmak” olarak kabul edilip, ihalenin feshine neden olabilecek diğer davranışlara şu örnekler verilebilir:

- Satış memurunun ileri sürülen peyleri herkese duyurmadan ihaleyi aceleyle getirerek yapması,

- Satış memurunun, kendi adına başkasını ihaleye sokması.

Buna karşın yüksek mahkeme;

√ “Alacaklının, ‘ihaleye katılmayacağını’ söylemesinin, manevi telkinde bulunmak sureti ile ihaleye katılıma engel olma niteliğinde kabul edile-

322 Bknz: 12. HD. 22.9.1981 T. 5581/6994 (www.e-uyar.com).

323 Bknz: 12. HD. 12.4.1979 T. 2539/3397(www.e-uyar.com).

324 Bknz: 12. HD. 8.11.1978 T. 9444/9339; İİD. 19.3.1963 T. 3468/3486(www.e-uyar.com).

325 Bknz: 12. HD. 19.6.1978 T. 5501/5671 (www.e-uyar.com).

326 Bknz: 12. HD. 7.6.1977 T. 5818/3730 (www.e-uyar.com).

327 Bknz: İİD. 27.2.1967 T. 1330/2031 (www.e-uyar.com).

328 Bknz: İİD. 25.2.1958 T. 1164/1110 (www.e-uyar.com).

meyeceğini, ihaleye bu sebeple fesat karıştırıldığının kabul edilemeyeceğini”³²⁹

√ “İhale alıcısına atfedilemeyecek nedenlerle feshedilen ilk ihale bedelinin az bir miktar altında bedelle ihalenin yapılmış olmasının, fesat olarak kabulünün mümkün olmayacağını”³³⁰

√ “Alacaklı banka ile üçüncü kişi arasında yapılan protokolün, ihalenin olağan akışına müdahale niyeti ve iradesini taşımadığı, aksine daha fazla pey süren kişilerin olabileceği ihtimalinin baştan kabul edildiği anlaşıldığından, mahkemenin fesat olgusuna ilişkin gerekçesinin doğru görülmediğini”³³¹

√ “İhale sırasında kavga veya kargaşa çıktığına dair zabıtaya yapılmış herhangi bir başvuru ya da intikal etmiş bir olay olmayıp; zaten şikayetçi tarafından resmi mercilere kavga olayı ile ilgili bir başvurunun olduğu da iddia edilmemiş olduğundan fesat iddiaları soyut nitelikte olup, taşınmaz ihalelerine de birden fazla kişinin katıldığı göz önünde bulundurulduğunda inandırıcı da olmadığından ihaleye fesat karıştırıldığı iddiasının ispatlandığının kabulüne imkan olmadığını”³³²

√ “İhalenin feshinde alacaklı bankanın herhangi bir kusurunun olmadığı anlaşılmış olup, ayrı satış kararı ile yeni baştan yapılan ihalede, alacaklının önceki ihalede ileri sürmüş olduğu pey miktarından bağımsız olarak, ihaleye katılan kişilerin sürdükleri pey miktarına göre taşınmazı daha düşük bir bedelle almasının fesat olarak kabulünün mümkün olmadığını”³³³

√ “İhaleye fesat karıştırıldığı yönündeki iddialar soyut beyanlar olup, kıymet takdirine itiraz etmeyen şikayetçinin bu hususa dayanarak ihalenin feshini isteyemeyeceğini”³³⁴

√ “İpotekli alacaklının, ihaleden önce ‘taşınmazın ipotek bedelini karşılamasa da’ satılmasına muvafakat etmesi halinde, taşınmazın en yüksek pey süren alıcıya -ileri sürülen peyin; birinci artırmada taşınmazın kıymetinin % 60’ını, ikinci artırmada ise % 40’ını ve satış/paylaştırma masraflarında karşılaması koşuluyla- ihale edilebileceğini, bu durumun ‘fe-

329 Bknz: 12. HD. 14.11.2013 T. 29931/35998(www.e-uyar.com).

330 Bknz: 12. HD. 11.09.2012 T. 10959/26062(www.e-uyar.com).

331 Bknz: 12. HD. 20.11.2012 T. 21356/33771(www.e-uyar.com).

332 Bknz: 12. HD. 25.09.2012 T. 15757/27776(www.e-uyar.com).

333 Bknz: 12. HD. 11.09.2012 T. 10959/26062(www.e-uyar.com).

334 Bknz: 12. HD. 26.04.2012 T. 32103/14049(www.e-uyar.com).

sat' olarak değerlendirilemeyeceğini"³³⁵ (Not: 6352 s. Kanunla yukarıdaki oranlar % 50 olarak değiştirilmiştir.)

√ "İhaleye girmek için icra müdürlüğüne gelen kişilere 'bize ... TL verin ihaleye girin' veya 'biz size ... TL verelim siz ihaleye girmeyin' şeklinde beyanda bulunmuş olmasının, bu kişilerin ihaleye katılmalarını önleyici nitelikte olmadığından, bu davranışın 'ihaleye fesat karıştırma' olarak nitelendirilemeyeceğini"³³⁶

√ "İhale mahallinde bulunan bir kısım kişilerin 'ihaleye girip satılan aracı kendilerinin alacağını, başkalarının alma şansı bulunmadığını söylemiş olmalarının, başka kişilerin ihaleye girmelerini önleyici nitelikte bulunmadığından, ihaleye fesat karıştırma olarak nitelendirilemeyeceğini"³³⁷

√ "İhale sırasında kargaşa olacağı' söylentisinin duyulmuş olmasının ihalenin feshini gerektirmeyeceğini"³³⁸

√ "Alıcı ve yakınları tarafından borçluya 'sen bu ihaleye girme sonu kötü olur' şeklinde beyanda bulunmuş olmalarının -borçlunun ihaleye katılımı söz konusu olmadığından- ihaleye fesat karıştırma olarak kabul edilemeyeceğini"³³⁹

√ "Karşı tarafın ihaleye girmemesi' yönünde sarfedilen ve tehdit unsurunu içermeyen sözlerin, fesat nedeniyle ihalenin feshini gerektirmeyeceğini"³⁴⁰

√ "Alacaklı vekilinin satışa çıkardığı borçluya ait taşınmazı, ihaleye katılıp şahsen satın almasının -kanımızca hatalı olarak- ihalenin feshini gerektirmeyeceğini"³⁴¹

√ "Hissedarların kendi aralarında veya temin ettikleri kişilerle anlaşım, taşınmazın yüksek bir fiyatla satılmasını sağlamak için anlaşım yapmalarının, ihalenin feshini gerektirmeyeceğini"³⁴²

belirtmiştir.

335 Bknz: 12. HD. 20.6.2005 T. 9077/13223; 10.12.2002 T. 25021/26066 (www.e-uyar.com).

336 Bknz: 12. HD. 26.4.2004 T. 5660/10209; 9.10.2003 T. 15674/19604 (www.e-uyar.com).

337 Bknz: 12. HD. 21.1.2003 T. 27849/469 (www.e-uyar.com).

338 Bknz: 12. HD. 3.10.2002 T. 17952/19732 (www.e-uyar.com).

339 Bknz: 12. HD. 24.6.2002 T. 12407/13540 (www.e-uyar.com).

340 Bknz: 12. HD. 8.11.1995 T. 14317/15469 (www.e-uyar.com).

341 Bknz: 12. HD. 12.7.1995 T. 10250/10365 (www.e-uyar.com).

342 Bknz: 12. HD. 20.1.1984 T. 10563/333(www.e-uyar.com).

Görüldüğü gibi, “ihaleye fesat karıştırma” olarak nitelenebilecek davranışlar; “alacaklı”, “borçlu”, “artırmaya katılanlar”, “artırmayı yöneten memur” yahut “bu kişiler adına hareket eden üçüncü kişiler” tarafından yapılabilir.

“Teminat mektubu yatırarak ihaleye katılmak istediğini bildirmiş olan kişinin, ihale başladıktan sonra pey sürerek ihaleye katılmaması” ‘ihaleye fesat karıştırılmış olduğunu’ göstermez.

DİLENCİLİK SUÇU VE KABAHATI

*Yrd. Doç. Dr. Timuçin Köprülü**

A. GİRİŞ

Dilencilik Osmanlı döneminden günümüze kadar bir sosyal sorun olarak görülmüş ve dilenciliğin engellenmesi için yasal düzenlemeler yapılmıştır. Ancak bu düzenlemelerin dilencilikle mücadele konusunda çok da bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Özellikle son yıllarda savaştan ve zulümden kaçarak Türkiye'ye sığınan yabancıların da maddi imkansızlıkları nedeniyle katılmasıyla dilenci nüfusunda büyük bir artış gerçekleşmiştir.

Çalışmamızda dilenciliğin sosyal boyutunu bir kenara bırakarak Türk ceza hukukunda dilencilik suçu ve kabahatinin gelişimine, bu suç tipinin ve kabahatinin unsurlarını açıklamaya çalışacağız. Bununla birlikte özellikle Kabahatler Kanunu'nda yer alan dilencilik kabahatini kanunilik ilkesi ve ifade hürriyeti çerçevesinde inceleyeceğiz.

B. 765 SAYILI TCK'DA DİLENCİLİK

765 sayılı TCK'da dilencilik, Kanun'un üçüncü kitabının altıncı faslında, kamu düzenine yönelik kabahatler arasında düzenlenmişti. ETCK 544. maddede dilencilik yapmak, ETCK 545. maddede ise dilendirmek cezalandırılmaktaydı.

* Uludağ Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

Dilenciliği cezalandıran ETCK 544. maddeye göre : *Her kim çalışmaya muktedir olduğu halde dilencilik ederken tutulursa bir haftadan bir aya kadar hafif hapis cezasıyla cezalandırılır. Tekerrürü halinde hafif hapis cezası bir aydan aşağı olamaz.*

Dilencilik yaptırmayı veya dilencilikte kullanmayı düzenleyen ETCK 545. maddeye göre ise: *Her kim, 15 yaşından aşağı çocukları toplayıp dilencilik ettirir veya velâyet ve vesayeti altında bulunan yahut kendisinin muhafazası ve nezaretine tevdi olunan 15 yaşından aşağı bir küçüğün dilenmesine veya bir kimsenin o küçüğü dilencilikte kullanmasına müsaade ederse üç aydan aşağı olmamak üzere hafif hapis ve 100 liradan aşağı olmamak üzere hafif para cezasıyla cezalandırılır.*

ETCK 544. maddedeki dilencilik kabahatinde 1953 yılında değişiklik yapıp hafif hapis cezası getirilmiştir. Değişiklik öncesinde bu kabahatin cezası/tedbiri¹ bir haftadan bir aya kadar idarei hususiye ve belediye işlerinde boğaz tokluğuna çalıştırmaydı. Tekerrür halinde ise boğaz tokluğuna çalışma süresi onbeş günden iki aya kadardı².

1. Dilencilik (ETCK 544)

ETCK'ya göre failin dilencilikten cezalandırılabilmesi için çalışmaya muktedir olması gerekmektedir. Bu, dilencilik kabahatini özgü bir kabahat haline getirmekteydi. Yani çalışmaya muktedir olmayanlar tarafından dilencilik kabahati işlenemezdi.

Maddede yer alan bu ifade tanımlanmaya muhtaçtı. EREM, çalışmaya muktedir olmamayı varlığını sürdürebilecek herhangi bir iş yapacak güçte (imkanda) olmamak biçiminde tanımlayıp, imkansızlığın bedensel veya ruhsal bir rahatsızlıktan kaynaklanabileceğini ifade etmekteydi³.

1 YİBGK, serserilerin ve dilencilerin boğaz tokluğuna çalıştırılmalarının bir tedbir olduğuna oy çokluğuyla hükmetmiştir: "Serseri ve dilencilerin boğaz tokluğuna veya müstahak oldukları ücretin yarısının verilmesi suretiyle muayyen müddet idarei hususiye ve belediye işlerinde çalıştırmaları Ceza Kanunu'nun 11. maddesinde tarif ve ta'dad olunan cezalardan mahdud olmayıp içtimai ve iktisadi bir tedbir mahiyetinde olmakla cezalarda olduğu gibi yaştan dolayı Ceza Kanunu'nun 54, 55, 56. maddeleri hükümlerine tevfi kanunda yazılı çalıştırma müddetinden tenzilat icrası kanununun istihdaf eylediği gayenin teminine mani olacağı cihetle gayri caiz olduğuna 26.3.1941 gününde ekseriyetle karar verildi". Bkz. YİBK, E. 1939/28, K. 1941/11, T. 26.3.1941

2 Milletvekili Fahri Ağaoğlu, uygulamada boğaz tokluğuna çalıştırmanın bir faydasının görülmediği gibi uygulanmadığını ileri sürerek 544 ve 545. maddelere dayak cezası konmasını teklif etmiş ancak bu teklif Adalet Komisyonu tarafından kabul edilmemekle beraber kısa süreli hapis cezasının konmasının uygun olacağı belirtilmiştir.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c022/b089/tbmm090220890564.pdf> (26 Şubat 2016)

3 Faruk EREM: Türk Ceza Kanunu Şerhi, Özel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Ankara 1993, c. III, s. 2605.

Yargıtay 1946 tarihinde verdiği bir kararda dilencilik yapan 77 yaşındaki kişinin ihtiyar bir kimse olduğu için iş yapmaya elverişli kabul edilemeyeceğine hükmedip dilencilikten verilen beraat kararını onamıştır⁴.

ETCK 544. maddede dilencilüğün hangi hareketlerle yapılacağı belirtilmemiştir. EREM, isteğin, sözle, hareketle, bir kağıda yazıp göstererek, el uzatarak, ev ev gezerek veya başka şekillerde olabileceğini hatta sadece sessizce acıklı halde durmanın dahi dilenmek olduğunu ifade etmektedir. Burada dilencilik yapanın para veya ekonomik değerinde bir şeyi sadaka olarak istemesi gerektiğini vurgulayan EREM, failin hizmet⁵ veya eşya satar gibi görünmesinin kabahatin varlığını etkilemeyeceği düşüncesindedir⁶. Ancak kanaatimizce dilencilüğün konusunu oluşturan menfaat, para veya ekonomik değerinde bir şeyden daha geniştir. Örneğin kişinin kendisine iş verilmesi veya bir yere götürülmesi için dilenmesi de madde kapsamına girebilecekti.

Dilencilik kabahati failin dilencilik yaparken yakalanmasıyla tamamlanmaktaydı. YCGK 1944 tarihinde verdiği bir kararında bu hususa dikkat çekip sanığın dilencilik ederken değil ihbar üzerine aranarak bulunduğu ve karakola getirilip hakkında tutanak tutulduğundan bahisle suçun unsurlarının oluşmadığına hükmetmiştir. Bu durumda ETCK'daki dilencilüğün meşhurat bir kabahat olduğu da söylenebilir⁷. O halde dileneceği mekana örneğin cami önüne veya mezarlığa ya da insanların kalabalık olarak bulunduğu yerlere giderken yakalanması halinde dilenci cezalandırılmayacaktı ve bunlar hazırlık hareketi olarak kabul edilecekti.

2. Dilendirmek (ETCK 545.md)

ETCK 545. maddedeki dilendirmek kabahati seçimlik hareketli bir kabahattir. Maddede cezalandırılan fiiller ise şunlardır:

- 15 yaşından küçük çocukların toplanıp dilendirilmesi
- Velayet ve vesayeti altında bulunan küçüğün dilendirilmesi
- Failin muhafazası ve nezaretine bırakılan küçüğün dilendirilmesi
- Küçüğün dilencilikte kullanılmasına müsaade etmek

4 Y. 2.CD., 23.1.1946, 946/1702.

5 Centel/Zafer/Çakmut dilencilikte bir hizmet sunulmasının sözkonusu olmadığı düşüncesindedir. Bkz. Nur CENTEL/ Hamide ZAFER/ Özlem ÇAKMUT: Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, Beta, İstanbul 2016, c.I, s. 465.

6 EREM: s. 2604, 2606.

7 EREM: s. 2606.

Maddede cezalandırılan fiillerin ortak özelliği dilendirilecek ya da dilenmesine izin verilecek çocuğun 15 yaşından küçük olmasıdır. Bu durumda 15 yaşın üzerindeki çocukların dilendirilmesi ETCK 545. maddedeki dilencilğe azmettirme olarak nitelendirilebilecektir.

15 yaşından küçük çocukların toplanıp dilendirilmesinde failin birden fazla çocuğu dilendirmesi gerekmektedir. Zira maddede tek bir çocuktan değil çocuklardan bahsedilmektedir⁸.

Velayet ve vesayet altındaki küçüğün dilendirilmesinde ise faille dilendirilecek çocuk arasında velayet veya vesayet ilişkisi bulunması gerekmektedir. Bu durumda çocuğun babası, annesi veya vasisi suçun faili olabiliyordu.

Muhafaza veya nezaret altındaki küçüğün dilendirilmesinde faille çocuk arasında bu ilişkilerin varlığı aranmaktaydı. Hizmet sözleşmesi yapılmış bakıcı, çocuğun barındığı kurumda koruma veya gözetimden sorumlu kişi veya geçici bir süre çocuğun bakım ve gözetimini üstlenmiş kişiler bu kabahatin faili olabiliyordu. Yani buradaki koruma gözetim yükümlülüğü hukuki bir ilişkiden, görevden kaynaklanabileceği gibi fiili bir durumdan⁹ da kaynaklanabiliyordu.

Yukarıda sayılan hallerde belirli özelliklere sahip olan fail çocuğu dilendirmektedirken, son halde bir başkası tarafından dilencilikte kullanılmasına izin vermektedir. Burada da bir başkası için dilenmesine izin verilen çocuğun 15 yaşından küçük olması gerekmektedir. Başkası lehine çocuğun dilenmesine izin verilmesi veya rıza gösterilmesi açık olabileceği gibi örtülü de olabilirdi. Çocuğun dilenmesine izin veren kişinin bundan bir menfaat sağlaması da gerekmemektedir.

C. 5326 SAYILI KABAHAHLER KANUNU'NDA DİLENCİLİK SUÇU

Kabahatler Kanunu'nun 33. maddesine göre dilencilik yapan kişiye idari para cezası verilir ve dilencilikten elde edilen gelire elkonularak mülkiyeti kamuya geçirilir. Bu kabahat dolayısıyla idari para cezasına ve elkonmaya kolluk veya belediye zabıta görevlileri, mülkiyetin kamuya geçirilmesine mülki amir veya belediye encümeni karar verir.

8 EREM bir tek çocuğu dilendirmenin de madde kapsamında kaldığı görüşündedir. Bkz. EREM: s. 2608.

9 Aynı görüş için bkz. EREM: s. 2607.

765 sayılı ETCK 544 ve Kabahatler Kanunu'nun 33. maddesinde düzenlenen dilencilik kabahatlerinin farklarına kısaca değinmek gerekmektedir. İlk göze çarpan farklılık ETCK'da dilencilik kabahati hafif hapis cezasıyla cezalandırılırken Kabahatler Kanunu'nda idari para cezasının verilmesidir. Bundan daha da önemli bir fark ise ETCK'da dilenen kişinin cezalandırılabilmesi için çalışmaya muktedir olması gerektiğiydi. Kabahatler Kanunu'ndaki dilencilik kabahatinin işlenebilmesi için dilenenin çalışmaya muktedir olup olmaması önemli değildir.

Kabahatler Kanunu 33. madde cezalandırılabilir eylemi dilencilik olarak belirtmiştir. *Dilencilik* ifadesinin belirsizliğinden hareketle bu ifadenin Anayasa 38. maddedeki kanunilik ilkesine aykırı olduğunu düşünmekteyiz. Bu yüzden *dilencilik* ifadesinin tanımına dair düşüncelerimizi ve itirazlarımızı çalışmanın sonunda belirlilik ilkesiyle birlikte ortaya koyacağız.

D. 5237 SAYILI TCK'DA DİLENCİLİK SUÇU

5237 sayılı TCK'nın 229.maddesinde "dilencilik" suçu düzenlenmiştir. Buna göre:

(1) *Çocukları, beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda bulunan kimseleri dilencilikte araç olarak kullanan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*

(2) *Bu suçun üçüncü derece dahil kan veya kayın hısımları ya da eş tarafından işlenmesi halinde verilecek ceza yarı oranında artırılır.*

(3) *Bu suçun örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenmiş olması halinde, verilecek ceza bir kat artırılır.*

Madde okunduğunda maddenin başlığıyla içeriğinin uyumsuz olduğu göze çarpmaktadır. Zira TCK 229. maddede cezalandırılan dilencilik / dilenmek değil dilendirmektir. Bu durumda madde başlığının "Dilendirmek" olarak değiştirilip suçla başlığı arasında uyum sağlanmalıdır¹⁰.

a. Suçla Korunan Hukuki Yarar

TCK suçları tasnif ederken 765 sayılı TCK'dan farklı olarak önce pasif süje / mağdur kriterini kullanmış, alt ayrımlar için de hukuki konu yani suçla

10 Benzer bir durum, intiharı suç olarak düzenlemediği halde "intihar" başlığı taşıyan TCK 84.maddede de sözkonusuydu. Madde başlığı 29.6.2005 tarih ve 5377 sayılı Kanun'la "intihara yönlendirme" olarak değiştirilmiştir.

ihlal edilen hukuki varlık veya menfaat kriterinden faydalanmıştır¹¹. Bu tasnif şekli ve suç tipinin kendine özgü yapısı bazı hallerde tek bazı hallerde de birden fazla hukuki yararın korunmasını sonuçlayabilir.

Dilencilik suçuna TCK'nın ikinci kitabının topluma karşı suçlar başlıklı üçüncü kısmının yedinci bölümünde, genel ahlaka karşı işlenen suçlar arasında yer verilmiştir. Bu durumda ilk anda korunan değer toplumun acıma ve yardım etme duygularının istismar edilmesinin ve toplumun bozulmasının önlenmesi suretiyle genel ahlakın korunmasıdır¹². Nitekim TCK 229. maddenin gerekçesinde suç tipinin varlık nedeni şu şekilde açıklanmıştır: "Çocukları, fiziksel veya zihinsel engellileri dilencilikte araç olarak kullanmak suretiyle başkalarının diğerkâmlık ve acıma duyguları istismar edilmekte ve haksız kazançlar elde edilebilmektedir. Bu durumun kişilerdeki kimsesizlere, yoksullara yardım etme yönündeki hasletlerin zayıflamasına yol açtığı, bilinen bir gerçektir. Bu düşüncelerle, çocukların, fiziksel veya zihinsel engellilerin dilencilikte araç olarak kullanılması, suç olarak tanımlanmıştır".

Madde metninden ve gerekçeden hareketle, hüküm ile korunan değer genel ahlakla sınırlı olmadığı ayrıca çocukların ve kendini idare edemeyecek durumda olanların bedensel ve ruhsal bütünlüklerinin, gelişimlerinin ve özgürlüklerinin de korunduğu¹³ görülmektedir.

Düzenlemenin ayrıca Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'yle de uyumlu olduğu görülmektedir. Anılan Sözleşme'nin 32. maddesi çocuğun ekonomik sömürüye karşı korunma ve ahlaksal ya da toplumsal gelişmesine zararlı olabilecek şekilde çalıştırılmasına karşı korunma hakkını sağlamak konusunda imzacı taraf devletlere bir yükümlülük getirmektedir¹⁴.

Suç tipiyle insanların acıma duyguları istismar edilmek suretiyle gerçekten yardıma ihtiyacı olanlara yardım etme hasletine zarar verildiği iddiası kanaatimizce bir çelişkiyi barındırmaktadır. Madde hükmünden

11 Türkan SANCAR-Timuçin KÖPRÜLÜ: Ceza Hukuku Genel Hükümler Uygulamalı Çalışmaları, Savaş Yayınevi 2015, s. 130.

12 Osman YAŞAR / Hasan Tahsin GÖKCAN / Mustafa ARTUÇ: Yorumlu Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, Adalet Yayınevi, Ankara 2014, c. 5, s. 6862. Yazara göre dilenciligi zenginleşme aracı olarak görenlerle gerçekten yardıma ihtiyacı olan insanlar birbirine karışmakta ve toplumda acıma duygusu yerini "senden benden zengin" düşüncesine bırakır.

13 BİRTEK, burada ayrıca insan onurunun da korunduğu görüşündedir. Bkz. Fatih BİRTEK: *Dilencilik Suçu*, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (2014), c. 5, sy. 2, s. 139.

14 BİRTEK, TCK 229.maddesinin bu Sözleşme'nin getirdiği yükümlülüğün bir sonucu olduğu görüşündedir. Bkz. BİRTEK: s. 139. Bahsi geçen düzenleme Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin getirdiği yükümlülükle uyumlu olmakla birlikte Sözleşme 1989 tarihinde imzaya açıldığında 765 sayılı TCK'nın 545.maddesinde bahsi geçen düzenlemenin aynısı uzun bir zamandır bulunmaktaydı.

hareket ettiğimizde bahsi geçen “haslet” dilencilikte çocuklar ve beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda olan kişiler kullanıldığında zarar görecektir ancak bu nitelikleri haiz olmayan kişiler dilencilikte araç olarak kullanıldığında ve dolayısıyla suç da gerçekleşmediğinde “haslet”in zarar görmediği kabul edilip ceza verilmeyecektir. Bu durumda mesele Kabahatler Kanunu’nun 33.maddesindeki dilencilik kabahatine iştirak çerçevesinde çözülüp çok da yüksek olmayan bir idari para cezasına hükmedilecektir. Eğer korunan değer yardıma ihtiyacı olanla olmayanı ayırt etme üzerine bina edilmişse ikincisinin de aynı sonucu doğurabileceği rahatlıkla söylenebilir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, kişi, bir bacağı olmadığı için beden bakımından kendini idare edemeyecek durumda olan eşini dilencilikte araç olarak kullandığında maddede öngörülen bir ila üç yıl hapis cezası yarı oranında arttırılırken dilendirilenin bedensel bir engeli olmadığı durumda sadece idari para cezası kesilecektir. Bunu önlemek için TCK’da yapılacak bir değişiklikle başkasını dilencilikte araç olarak kullanma suç haline getirilip, çocuk ve beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda olanların dilencilikte araç olarak kullanılması da suçun nitelikli hali olabilir.

b. Fail

TCK 229. maddenin ilk fıkrasındaki basit hali herkes tarafından işlenebilen bir suçtur; özgü suç değildir. Suçun üçüncü derece dahil kan veya kayın hısımları ya da eş tarafından işlenmesi halinde verilecek ceza arttırılacaktır. Diğer yandan dilencilik suçunun TCK 220. maddede yer alan örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmiş olması halinde verilecek ceza da bir kat arttırılacaktır. TCK 220(4). maddeye göre de fail hem örgüt kurmadan hem de örgütün faaliyeti çerçevesi işlenen dilencilik suçundan sorumlu olacaktır. Suçun çocuk, beden veya ruh bakımından kendisini idare edemeyecek durumda olan kişiler tarafından da işlenmesi mümkündür. Failin çocuk olması halinde verilecek cezada TCK 31.maddedeki hüküm dikkate alınacaktır.

c. Mağdur

Mağdur, suçun hukuki konusunun ait olduğu kişi¹⁵, kendisine karşı suç işlenen kimse, işlenen fiil nedeniyle haksızlığa uğramış kişi¹⁶, suçun zarar verdiği değerlerin sahibi¹⁷ olarak tanımlanmaktadır.

15 İzzet ÖZGENÇ: Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Ankara 2015 s. 214.

16 Mahmut KOCA-İlhan ÜZÜLMEZ: Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Ankara 2015, s. 106.

17 Hakan HAKERİ: Ceza Hukuku Genel Hükümler, Adalet Yayınevi, Ankara 2015: s. 141.

Dilencilik suçunun mağdurunun kim olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre¹⁸ dilencilik eylemiyle toplumun diğer-kamlık ve acıma duygularının istismar edildiği, haksız kazanç sağlandığı ve dilencililiğin yaygınlaşmasıyla toplumun kimsesizlere, yoksullara yardım etme yönündeki hasletleri zayıflamaktadır. Bu yönüyle zor durumda olan kişilere yardım etme biçimindeki ahlaki kaidenin ihlal edilmesi suretiyle toplum mağdur olmaktadır.

Diğer bir görüş ise¹⁹ insanların daha büyük oranda şefkat ve merhamet duymalarını ve bunlara daha çok yardım etme isteğinde olmalarından hareketle suçun mağdurunun, çocuklar ile beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda olan kimseler olduğunu, dilenilerek kendisinden para veya eşya alınan kişilerin mağdur olmadığını zira anılan suçun dilencilik yapmak değil bir kısım kimseleri dilencilikte araç olarak kullanmanın olduğunu ileri sürmektedir.

Kanaatimizce TCK 229. maddede yer alan suçun mağduru hükmün düzenlenme yeri itibariyle toplum ve aynı zamanda suçun maddi konusunu da oluşturan çocuk ve beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda olan kişilerdir. Maddede bahsi geçen kişilerin de mağdur olduğu görüşümüzü aynı kısım ve bölümde düzenlenen müstehcenlik ve fuhuş suçlarına dayandırıyoruz. TCK 226(3). maddede düzenlenen ve benzer biçimde formüle edilen, müstehcen görüntü, yazı veya sözleri içeren ürünlerin üretiminde çocukların kullanılmasında suçun mağdurunun çocuk olduğu açıktır. Aynı şekilde TCK 227. maddede yer alan fuhuş suçunda²⁰ da fuhşa teşvik edilen, bunun yolu kolaylaştırılan, tedarik edilen, barındırılan, aracılık edilen çocuk ya da yetişkin de bu suçun mağduru olmaktadır.

Suçun mağduru olan ve mağdur bakımından suçu özgü bir suç haline getiren çocuk ve beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda olan kişi kavramlarını kısaca tanımlamak gerekmektedir.

18 BİRTEK: s. 141-142.

19 YAŞAR / GÖKCAN / ARTUÇ: s. 6863.

20 Ayhan ÖNDER: Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Filiz Kitabevi 1994, s. 583: "Fuhuşa teşvik ve aracılıkta, bu fiillerin meydana getireceği doğrudan doğruya zarar değil, bizatihi bu hareketlerin kendisi cezalandırılmaktadır. Aracılık etmek fiili fuhuşun gerçekleşmesinde rol oynadığı gibi, aynı zamanda toplumda mevcut ahlak telakkilerinin de yıkılmasına, bozulmasına sebep olur. Bu suçlar cezalandırılırken bir yandan fuhuş ve bunun için yapılan aracılığın yayılması önlenemez, diğer yandan kişilerin doğrudan doğruya fuhuşa sürüklenmeleri de önlenmiş olacaktır". 765 sayılı TCK 435.maddede yer alan bu suç tipi genel adap ve aile düzenine karşı işlenen suçlar başlığı altında düzenlenmiştir ve ÖNDER'e göre bu suçun mağduru madde metninde sayılan kişilerdir. Bkz. ÖNDER: s. 587.

a) Çocuk

Çocuk, TCK 6(1)b maddesine göre 18 yaşını doldurmamış kişi olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda dilencilik suçunda kullanılan kişinin 18 yaşını doldurmamış olması gerekmektedir. Bu yaşın üzerinde ve beden veya ruh bakımından kendini idare edebilecek durumda olanların dilencilik suçunda kullanılması TCK çerçevesinde cezalandırılmayacaktır. Diğer yandan çocuğun ve beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda olanın bir aracı tarafından kullanılmadan kendisinin dilenmesi madde kapsamına girmeyecektir ve Kabahatler Kanunu 33. maddeye göre ceza verilecektir²¹. Dilenenin çocuk olması durumunda idari para cezasında TCK 31. maddede belirtilen oranlarda indirim yapılacaktır.

Burada BİRTEK'in de haklı olarak getirdiği eleştiriye değinmek gerekmektedir. Yazara göre, 15 veya 16 yaşını tamamlamış bir çocuğun dilencilikte araç olarak kullanılması halinde, muhatabın merhamet veya acıma hissini tahrik etmesi giyim kuşamında değişiklik yapılmadıkça, hastalık veya sair bir bedensel engeli ön plana çıkarılmadıkça, sağlıklı ve fiziken yetişkin görünen bir çocuğun, muhatabın acıma ve merhamet duygularını tahrik ettiğinden söz edilemez²². Ancak madde kapsamında bahsedilen çocuğun beden ve ruh bakımından kendini idare edip edemeyeceği suç tipi açısından önem taşımamaktadır²³; çocuk olması yeterlidir. Ayrıca çocuğun, araç olarak kullananın çocuğu da olması gerekmez.

b) Beden veya Ruh Bakımından Kendini İdare Edemeyecek Durumda Bulunan Kimse

TCK'da beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda bulunan kişinin bir tanımı bulunmamakla birlikte benzer ifadeler TCK 97 ve 98. maddelerinde düzenlenen *terk ve yardım veya bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemesi* suçlarında yer almaktadır. Terk suçunun düzenleyen TCK 97. maddeye göre yaşı veya hastalığı dolayısıyla *kendini idare edemeyecek durumda olan* ve bu nedenle koruma ve gözetim yükümlülüğü altında bulunan bir kimsenin terk edilmesi cezalandırılmaktadır. TCK 98. maddede ise yaşı, hastalığı veya yaralanması dolayısıyla ya da başka herhangi bir nedenle *kendini idare edemeyecek durumla olan kimseye* yardım edilmemesi ya da ilgili makamlara haber verilmemesi suç olarak düzenlenmiştir²⁴.

21 Aynı görüş için bkz. BİRTEK: s. 143.

22 BİRTEK: s. 148.

23 Aynı görüş için bkz. BİRTEK: s. 148.

24 5271 sayılı CMK'nın 90(3).maddesi ile Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 5. mad-

Bedensel veya ruh bakımından²⁵ kendini idare edemeyecek durumda bulunan kimse, bu iki maddeden hareketle yaşı, yaralanması, hastalığı, (bedensel ya da ruhsal) veya bedensel engeli nedeniyle hareketlerine yön veremeyecek, gereksinimlerini karşılayamayacak, ne yaptığını bilemeyecek ve kendisini dıştan gelecek saldırılara karşı koruyamayacak²⁶ durumda olan kişidir. Bir başka deyişle başkasının yardımını olmaksızın yaşam, beden bütünlüğü veya sağlığına yönelik tehlikelerden mağdurun kendini koruyamayacak durumda olmasıdır²⁷. Beden veya ruh bakımından kendini idare edememe geçici ya da kalıcı bir hastalıktan veya bedensel ya da ruhsal bir engelden, küçük yaştan veya ileri yaştan da kaynaklanabilecektir. Bu durumda maddi imkansızlık veya borç nedeniyle kişinin kendini idare edememesi TCK 229. madde kapsamında değerlendirilemeyecektir.

TCK'da bazı suçların nitelikli halleri arasında *bedenen ya da ruhen kendini savunamayacak durumda olma* yer almaktadır. Bizce de *kendini idare edememe* ifadesi, *bedenen ya da ruhen kendini savunamayacak durumda olma* ile aynı anlamda²⁸ gelmektedir²⁹.

Mağdurun beden veya ruh bakımından kendini savunamayacak/idare edemeyecek duruma düşmesinin alkol ya da uyuşturucu madde etkisi gibi kendi kusurundan ileri gelmiş olması ya da başkasının onu bu hale sokması önemli değildir³⁰. Diğer yandan beden veya ruh bakımından kendisini idare edemeyecek durumda olanın dilencilikte araç olarak kullanılanın yakını olması da gerekmemektedir. Mağdurun bedensel veya ruhsal bakımdan kendini idare edemeyecek durumda olup olmadığı sağlık raporuyla tespit edilecektir³¹. Ayrıca mağdur çocukların duruşmada

desinde de aynı anlamda kullanılan *kendini idare aciz bulunanlar* ifadesi yer almaktadır. Buna göre: Soruşturma ve kovuşturması şikâyete bağlı olmakla birlikte, çocuklara, beden veya akıl hastalığı, malûllük veya güçsüzlükleri nedeniyle kendilerini idareden aciz bulunanlara karşı işlenen suçüstü hallerinde kişinin yakalanması şikâyete bağlı değildir.

- 25 Y.14.CD., E. 2013/414, K. 2014/10702: "Oluşa, sanığın aşamalarındaki ikrarına, tanık M. C. poliste alınan beyanına ve tüm dosya kapsamına göre; olay günü sanığın akıl hastası olan mağduru tekerlekli sandalye ile gezdirerek ilahi söylediği ve yoldan geçen kişilerden para istediği olayda, sanığın dilencilik suçundan mahkûmiyeti yerine yazılı şekilde beraatine karar verilmesi".
- 26 Özlem Yenerer ÇAKMUT: *Türk Ceza Yasası'nda Terk Suçu (TCK m.97)*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (2007), c.65, sy.2, s. 59, 61.
- 27 Durmuş TEZCAN/Mustafa Ruhan ERDEM/Murat ÖNOK: *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, Seçkin Yayınevi, Ankara 2015, s. 300.
- 28 Bkz. BİRTEK: s. 150-151.
- 29 YCGK'nın maktul ve sanığın 18 yaşından küçük oldukları kasten öldürme suçuna dair verdiği bir kararda "dilencilik suçunda çocuğun veya beden ve ruh bakımından kendini savunamayacak kişinin kullanılması suçu unsur sayılmıştır" denmektedir. Bkz. YCGK, E. 2012/1-1285, K. 2013/3.
- 30 YAŞAR / GÖKCAN / ARTUÇ: s. 6863.
- 31 Y. 2. CD., E. 2011/29856, K. 2013/17198: "Dilencilik yapan tanık Şahin Tökgöz'ün dosyada mevcut onaysız fotokopiden ibaret özürülü kimlik belgesine göre, %80 oranında ortopedik özürülü olduğunun belirtilmesine göre, TCK'nın 229/1. maddesi uyarınca beden veya ruh bakımından kendini idare edemediğinin tespiti bakımından yöntemince sağlık kurulu raporu alınmadan, eksik inceleme ile karar verilmesi".

dinlenmesi esnasında psikoloji, psikiyatri, tıp veya eğitim alanında uzman bir kişinin bulundurulması gerekmektedir³².

Dilencilik suçunda araç olarak kullanılan kişinin bedensel veya ruhsal yönden bir hastalığı ya da engeli olmamasına rağmen, böyle bir hastalığın olduğunun söylenmesi veya hıleyle kişinin kendini engelli göstermesi durumunda kanaatimizce araç olarak kullanan açısından bu suç oluşmakla birlikte hem dilenen hem de araç olarak kullanan açısından dolandırıcılık suçu olup olmadığı tartışılabilecektir³³.

d. Maddi Unsur

TCK 229. maddesindeki dilencilik suçu, çocuğun veya beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda bulunan kişinin dilencilikte araç olarak kullanılmasıyla tamamlanır. Karşıdakinin bir yardımda bulunması ya da bulunmaması bir önem arzetmez.

Çocuk veya beden ya da ruh bakımından kendisini idare edemeyecek durumda olan, dilencinin yanında bulunabileceği gibi (örneğin kucağında³⁴, sırtında), muhatabın görebileceği bir yerde³⁵ de bulunabilir. Maddedeki kişilerin, dilenenin yanında bulunmaları halinde dilenme eylemine katılması gerekmemektedir. Ancak suçun oluşması için araç olarak kullanılan kişinin failin yanında veya yakın bir yerde bulunmak suretiyle hakimiyeti altında olması gerektiği yönündeki düşünceye katılmıyoruz³⁶. Suçun işlenebilmesi için dilenci, küçük yaşta çocuğunu dileneceği mekana yanında da götürebilir, bir dilencinin yanına verebilir³⁷, zorla dilendirebilir³⁸ ya da *git çarşıda dilen* de diyebilir.

32 Y. 8.CD., E. 2015/3980, K. 2015/19476: "Olay tarihinde 15 yaşından küçük olan mağdurları CMK.nun 234/2. ve 236/3 maddeleri gereğince psikoloji, psikiyatri, tıp veya eğitim alanında uzman bir kişi ve zorunlu vekil eşliğinde dinlenmeden ve 05.11.2011 ve 29.09.2011 tarihli tutanak müzminlerinin beyanları alınmadan yazılı şekilde eksik incelemeyle karar verilmesi". Aynı şekilde Y. 8. CD., E. 2015/4181, K. 2015/18968.

33 Aynı görüş için bkz. BİRTEK: s. 151; YAŞAR / GÖKCAN / ARTUÇ: s. 6865.

34 Y. 14. CD.,E. 2012/8936, K. 2014/5930: "Saniğin kucağındaki mağdur çocuğu yoldan geçmekte olan araç sürücülerine göstermek suretiyle dilencilik yaptığının belirtilmesi karşısında, dosya içerisindeki anılan tutanağın düzenleyicilerinin tutanak tanığı olarak bilgi ve görgüleri tespit edilmeden eksik soruşturma ile yazılı şekilde karar verilmesi".

35 BİRTEK: s. 143.

36 Aksi görüş için bkz. BİRTEK: s. 145.

37 Y. 14. CD., E. 2014/851, K. 2014/1728: "Mağdure Canan'ın, Aynur ile dilencilik yaptığı sırada yakalanması ve sanıklardan Levent'in öz kızına bakamadığı için sanık Aynur'a kızını teslim ettiğini aşamalarda beyan ettiğinin anlaşılması karşısında, 5271 sayılı CMK.nın 236. maddesi gereğince, olay tarihinde 8 yaşında bulunan mağdurenin duruşmada dinlendikten ve sanık Levent hakkında ekonomik ve sosyal durumuna ilişkin zabıta ve muhtarlık araştırması yapıldıktan sonra tüm deliller birlikte değerlendirilerek sonucuna göre, sanık Levent'in hukuki durumunun tayin ve takdiri gerekirken, eksik incelemeyle yazılı şekilde beraat hükmü kurulması".

38 Y. 8. CD., E. 2015/12589, K. 2016/867: "Annem beni dilendirmeye zorlamadı, üvey babam olan ... beni dilendirmeye zorladı" şeklindeki beyanları karşısında; hakkında suç duyurusunda bulunulan hakkında soruşturma olup olmadığı".

Yargıtay'ın suç tipiyle ilgili bazı içtihatlarında mağdurların dilendiği esnada bir gözetimin ve sanığın mağdurlar üzerinde hakimiyetinin olup olmadığının arandığı görülmektedir³⁹. Ancak bu gözetim ve hakimiyet ölçütlerinin aranmadığı kararlar da mevcuttur⁴⁰.

Diğer yandan madde kapsamındaki kişilerin bir hizmet veya eşya satmasının nasıl değerlendirileceği de önemlidir⁴¹. BİRTEK'e göre çalışıyor süsü verilerek selpak, çiçek satma perdesi altında çocukların dilencilikte araç olarak kullanılması da failin çocuğu hakimiyeti altında (yanında veya yakın bir yerde bulunmak suretiyle) tutarak, bu türden bir davranışa yönlendirmesi eylemi de TCK 229. madde kapsamında dilencilik suçunu oluşturacaktır⁴². YAŞAR'a göre ise bu suçun oluşması için failin mağdura karşılıksız olarak ekonomik bir şey istetmesi gerekir. Bir bedel karşılığında bir eşyanın sattırılması, örneğin çocuğa mendil sattırılması durumunda başka suçlar (aile bireylerine kötü davranma suçu⁴³) oluşabilirse de dilencilikte araç olarak kullanmak suçu oluşmaz⁴⁴. Kanaatimizce sorunla ilgili çok sert bir bakış açısına sahip olmaya gerek yoktur. Nihayetinde hizmet ifası ya da eşya satımı da dilencilik kavramı içine sokulduğunda sözleşme yapma özgürlüğü ve suçun manevi unsurunun tespiti yönünde sorunlar çıkabilecektir. Ancak Yargıtay bu gibi hallerde kötü muamele suçundan sorumlu olunacağı düşüncesindedir.

39 Y. 8.CD., E. 2015/4088, K. 2015/17544: "Mağdurların yaşı ve özellikleri itibariyle ebeveynlerinin sözü dışında hareket edebileceği, mağdurların bu kapsamda alınan beyanlarında sanığın kendilerini dilendirmediğini belirttikleri, sanığın tüm aşamalarda savunmalarında mağdurların dilendiğinden haberdar olmadığını bildirmesi ve mağdurların dilendiği esnada da mağdurlara yönelik bir gözetiminin bulunduğu yönünde bir tespit bulunmadığı anlaşılmalı, sanığın mağdurlar üzerinde hakimiyet kurarak onları dilendirdiğine dair somut ve yeterli bir delil bulunmadığı gözetilmeksizin beraati yerine yazılı şekilde mahkûmiyetine karar verilmesi". Ayrıca bkz. Y. 14.CD., E. 2013/3278, K. 2014/13340.

40 Y.14. CD., E. 2013/802, K. 2014/10433: "Sanığın çocuğu olan mağdur Ş. cami avlularında ve başka mekamlarda el açmak suretiyle açıkça dilendirdiğinin 27.06.2011 tarihli tutanak içeriği ve tüm dosya kapsamından anlaşılmasına göre, sanık hakkında 5237 sayılı TCK'nın 229. maddesi yerine, TCK'nın 232. maddesinde belirtilen aile efradına kötü muamele suçundan mahkûmiyetine karar verilmesi"; Y. 2.CD., E. 2010/26135, K. 2012/14937: "Yaşları 10 ve 12 olan mağdurların annelerinin kendilerini dilendirdiğini beyan etmeleri üzerine sanık hakkında kamu davası açılan olayda, sanığın çocukları olan mağdurları Akşehirde dilendirdiğine ilişkin mahalle muhtarının beyanına başvurulup, kolluk araştırması yaptırılıp, sanığın komşuları tespit edilip tanık olarak dinlenerek sonucuna göre sanığın hukuki durumunun değerlendirilmesi gerektiği gözetilmeden". Ayrıca bkz. Y. 8. CD., E. 2015/4523, K. 2016/309.

41 "Fail, başkasına hizmet arzetsen veya bazı şeyler satmak ister gibi görünse de yine 453.madde (İtalyan Ceza Kanunu) mefhumunca kabahat mevcuttur". Bkz. Ceza Kanunu Şerhi, Türk ve İtalyan Ceza Kanunları (Majno Şerhi), Yargıtay Yayınları, Ankara 1981, s. 311.

42 BİRTEK: s. 145.

43 Y.14.CD., E. 2013/423, K. 2014/10613: "Dilencilik suçundan kurulan hükmün temyiz incelemesine gelince;10 ve 11 yaşları içinde bulunan ve öz çocukları olan mağdurlara mendil sattırarak sanığın eyleminin TCK'nın 232/1. maddesi kapsamında kötü muamele suçunu oluşturacağı ve bu suçtan mağdur sayısınca hüküm kurulması gerektiği gözetilmeden suç niteliğinde yanılıya düşülecek yazılı şekilde tek hüküm kurulması".

44 YAŞAR / GÖKCAN / ARTUÇ: s. 6864.

e. Manevi Unsur

TCK 229. maddede yer alan dilencilik suçu kasten işlenebilen bir suçtur. Failin özel bir kastla hareket etmesine gerek yoktur; mağdurun çocuk veya beden bakımından kendini idare edemeyecek durumda olduğunu bilmesi ve dilencilik için bunları araç olarak kullanmayı istemesi yeterlidir⁴⁵. BİRTEK, suçun olası kastla da işlenebileceği düşüncesindedir. Yazara göre bırakacak kimsesi bulunmaması nedeniyle, çocuğunu veya yaşlı ya da engelli bir yakınını -teşhir etmeksizin- (fakat beraberinde iken) dilenen bir kimsenin olası kastından söz edilebilir. Bu durumdaki bir kimse beraberinde bulunan çocuğun ya da yaşlı veya engelli yakınının başkalarının görebileceği bir tarzda (kendisine yakın bir mesafede) durmasına müsaade etmiş ise, olası kast ile hareket etmiş sayılır⁴⁶. Örnekteki çocuğun ya da engellinin teşhir edilmeksizin fakat dilenenin beraberinde iken nasıl olacağı kanaatimizce sorunludur. Ayrıca çocuğunu bırakacak bir yeri olmayan dilencinin onu yanında getirmesi her zaman dilencilikte çocuğun araç olarak kullanılması anlamına gelmeyeceğinden failde araç olarak kullanmayı isteme unsuru da aranacağından burada sadece dilencilik kabahati oluşabilecektir.

f. Hukuka Aykırılık Unsuru

TCK'da yer alan hukuka uygunluk nedenlerinden hiçbiri doğrudan TCK 229. maddedeki dilencilik suçunu hukuka uygun hale getirmemektedir. Ancak muhtaç durumda olan kişinin çocuğu ya da beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda olan kişiyle birlikte mevzuat çerçevesinde⁴⁷ ilgili makamlardan yardım talebinde bulunması dolaylı olarak şikayet veya dilekçe hakkının kullanılması olarak nitelendirilebilecektir. Bu hukuka uygunluk nedeni ayrıca Kabahatler Kanunu 33.madde için de uygulanabilecektir.

45 YAŞAR / GÖKCAN / ARTUÇ: s. 6865.

46 BİRTEK: s. 152. Yazarın olası kasta dair verdiği, *failin çocuğunun veya eşinin kağıt mendil veya çiçek satma adı altında dilendiğini veya beraberinde ya da hâkimiyeti altında (kendisine yakın bir yerde) bulunan eşinin veya çocuğunun elde ettiği menfaatin sattığı mal ile orantısız olduğunu bilmesine rağmen, onun bu eylemine -kendi hâkimiyeti altına veya yanında iken- müsaade eden, açık ya da zımnî bir şekilde yönlendirmesi örneği kanaatimizce olası kasta değil doğrudan kasta verilebilecek bir örnektir.*

47 BİRTEK'in derlediği hükümler: 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun 2. maddesi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin (633 sayılı) m. 2/1,g hükmü ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nun m. 3 vd.maddeleri, 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun'un 1.maddesi ve Yardım Toplama Kanunu'nun, 3. ve 6. maddeleri kapsamındaki yardım talepleri. Yazar burada çocuğun ya da yardımı muhtaç kişinin araç olarak kullanılmadığını, bunlardan bahisle yardım talep edildiği gerekçesiyle tipikliğin oluşmadığı, dolayısıyla eylemin hukuka uygunluk sebepleri içerisinde değerlendirilmesine gerek olmadığı düşüncesindedir. Bkz. BİRTEK: s. 155.

Dilencilikte araç olarak kullanılan ve maddede belirtilen kişilerin rızası da işlenen suçta hukuka uygun hale getirmeyecektir.

Kusurluluğu kaldıran nedenlerden zorunluluk hali ise, kurumun şartlarını taşıması durumunda TCK 229. madde kapsamında uygulanabilecektir⁴⁸. Örneğin yaşam hakkına yönelik ağır ve muhakkak bir açlık tehlikesine karşı kişinin çocuğunu veya beden ya da ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda olan kişiyi araç olarak kullanması TCK 25(2). madde şartları çerçevesinde zorunluluk halinden faydalanabilecektir.

Çocuğu ya da beden veya ruh bakımından kendisini idare edemeyecek durumda olan kişiyi dilencilikte araç olarak kullanan kişi, bunu bir başkasının karşı koyamayacağı veya kurtulamayacağı cebir ve şiddet veya muhakkak ve ağır bir korkutma veya tehdit sonucu gerçekleştirmiş olabilir. Bu durumda TCK 28. madde uyarınca cebir, şiddet, korkutma ve tehdidi kullanan kişi TCK 229. maddeden fail olarak sorumlu tutulacaktır.

g. Suçun Nitelikli Halleri

TCK 229. maddede dilencilik suçu için iki nitelikli hal öngörülmüştür. Bunlar suçun üçüncü derece dahil kan ve kayın hısımları ya da eş tarafından işlenmesi ve yine suçun örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenmiş olmasıdır.

İlk nitelikli hal failin mağdur açısından anne, baba, kayınanne, kayınbaba, büyük anne, büyük baba, eşin büyük annesi ve babası, kardeş, kayın birader, baldız, yeğen, eşin yeğeni dayı, amca, hala, teyze veya eşin dayısı, amcası, halası, teyzesi ya da mağdur failin eşi⁴⁹ ise uygulanacaktır⁵⁰.

Örgüt faaliyeti çerçevesinde dilencilik suçunun işlenmesinde ise örgütün ne olduğu TCK 220. maddeye göre belirlenecektir. Buna göre bir yapının örgüt olarak nitelendirilebilmesi için üye sayısının en az üç kişi olması, suç işlenmesi bile suç işlemek amacıyla kurulması, örgütün yapısı, sahip olduğu üye sayısı ile araç ve gereç bakımından amaç suçları işlemeye elverişli olması gerekmektedir. Diğer yandan üyeler arasında soyut bir birleşme değil bir hiyerarşinin bulunması ve örgütün niteliği itibarıyla süreklilik göstermesi de bir yapının örgüt olarak nitelendirilmesi için aranacak şartlardandır⁵¹. Örgütün TCK 229. maddedeki suçu işlemek için de

48 EREM: s. 2608

49 Yargıtay, eş kavramından resmi nikahlı eşin anlaşılması gerektiği içtihatındadır.

50 YAŞAR / GÖKCAN / ARTUÇ: s. 6866, BİRTEK: s. 153.

51 YAŞAR / GÖKCAN / ARTUÇ: s. 6866, BİRTEK: s. 153, YCGK, E. 2012/6-1490, K. 2013/59.

kurulmuş olabileceği gibi başka bir suçu işlemek amacıyla kurulup araç suç olarak TCK 229. maddedeki suç da işlenebilir⁵².

h. Suçun Özel Görünüş Biçimleri

a) Teşebbüs

Dilencilik suçu sırf hareket suçudur ve failin mağduru dilencilikte araç olarak kullanması suçun oluşumu için yeterlidir. İcra hareketlerinin parçalara bölünebildiği hallerde bu suça teşebbüs mümkündür. Örneğin fail, çocukları arabaya doldurup dilenecekleri yere getirerek, orada nasıl dilenecekleri konusunda onlara bilgi verirken yakalandığında eylem teşebbüs aşamasında kalacaktır⁵³. Ancak bu noktada icra hareketlerinin ne zaman başladığını tespit etmek sorunlu olabilecektir. Örneğin dilenci çocuğuyla birlikte herhangi bir kimseden birşey talep etmeksizin dolaştığı sırada yakalandığında, failin kastının çocuğunu dilencilikte araç olarak kullanacağını şüpheye mahal vermeyecek biçimde tespit etmek zor olacaktır. Nihayetinde bir suça teşebbüsün temel şartlarından birini bir suçu işlemeye yönelik kast oluşturmaktadır. Diğer yandan TCK 229. maddede suça ilişkin hazırlık hareketlerinin cezalandırılmadığı da gözönünde tutulmalıdır. Bu durumda yukarıdaki örnek bir hazırlık hareketi olarak kabul edilebilecektir⁵⁴.

b) İştirak

Dilencilik suçuna iştirak bir özellik arzetmemektedir. Bu durumda dilencilikte araç olarak kullanmaya azmettirme, yardım etme, müşterek faillik mümkündür. Diğer yandan kanaatimizce bu suç dilencilikte araç olarak maddede sayılan kişileri kullanan kişinin araç olarak kullanılması biçiminde yani dolaylı faillikle de işlenebilecektir. Akıl hastası babaya dilencilikte çocuğunu araç olarak kullanmasını söyleyen kişinin durumu buna örnektir.

Dilencilikte araç olarak kullanılan kişileri suçun mağduru olarak kabul ettiğimiz için failin eylemine iştirakten⁵⁵ ve Kabahatler Kanunu 33. maddede dilencilik kabahatinden sorumlu olmayacakları düşüncesindeyiz.

52 BİRTEK: s. 154.

53 YAŞAR / GÖKCAN / ARTUÇ: s. 6867.

54 Aksi görüş için bkz. BİRTEK: s. 157.

55 Aynı görüş için bkz. YAŞAR / GÖKCAN / ARTUÇ: s. 6867.

i. İçtima ve Bazı Suçlardan Ayrımı

a) İçtima

Dilencinin ya da dilenmese bile bir çocuğu ya da beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek kişiyi dilendiren kişinin aynı suç işleme kararıyla TCK 229. maddeyi ihlali halinde zincirleme suç hükümleri uygulanacaktır ve failin cezası arttırılacaktır.

Eylemin belli bir zaman dilimi içerisinde kesintiye uğramadan süreklilik arz eder biçimde gerçekleştirilmesi durumunda hukuken tek bir fiil kabul edilip zincirleme suç hükümleri uygulanamayacaktır⁵⁶. Araç olarak kullanılan kişileri de mağdur olarak kabul ettiğimiz için birden fazla kimsenin dilencilikte araç olarak kullanılmasında TCK 43(2). maddedeki zincirleme suç hükümlerinin uygulanacağı kanaatindeyiz⁵⁷.

TCK 229. maddedeki dilencilik suçuyla Kabahatler Kanunu'nun 33. maddesindeki dilencilik kabahatinin nasıl içtima edileceği bir sorundur. Bir görüş, bir çocuğu ya da engelliği araç olarak kullanan ve bu eylem sırasında çocuk veya engelliden söz ederek dilenen kimsenin eyleminin hem dilencilik suçunu hem de dilenme kabahatini oluşturduğunu ve Kabahatler Kanunu 15(3). maddeye göre sadece suçtan dolayı yaptırım uygulanması gerektiğini ileri sürmektedir⁵⁸. Diğer bir görüşe göre ise failin hem kendisinin dilenmesi hem de başkasını dilencilikte araç olarak kullanması halinde, birden fazla eylem olduğu için failin hem suç hem de kabahat nedeniyle cezalandırılması gerekir⁵⁹. Kanaatimizce böyle bir durumda tek fiil değil iki fiil bulunmaktadır ve failin hem dilencilik suçundan hem de kabahatinden sorumlu tutulması gerekmektedir⁶⁰.

b) Dilencilik ve Kötü Muamele Suçu

Dilencilik suçunda TCK 229. maddede sayılı kişilerin araç olarak kullanılması TCK 232. maddede yer alan kötü muamele suçuyla bağlantılı olabilmektedir. TCK 232. maddede aynı konutta birlikte yaşadığı kişilerden birine karşı kötü muamelede bulunulması suç olarak düzenlenmiş ancak

56 BİRTEK: s. 157-158.

57 Aynı görüş için bkz. YAŞAR / GÖKCAN / ARTUÇ: s. 6867.

58 BİRTEK: s. 158-159.

59 YAŞAR / GÖKCAN / ARTUÇ: s. 6867.

60 Kabahatler ile suçlar arasındaki içtima konusu için bkz. Zeynel KANGAL: Kabahatler Hukuku, XII Levha, İstanbul 2011; s. 175-179.

kötü muamelenin ne olduğunun tanımı⁶¹ yapılmamıştır. DÖNMEZER'e göre kötü muamele, yaralama teşkil etmeyen aynı zamanda terbiye ve disiplin araçlarının kötüye kullanılması biçiminde kendilerini göstermeyen fiil ve hareketlerdir⁶². TEZCAN/ERDEM/ÖNOK bu tip fiil ve hareketlerin, mutlaka fiziki anlamda olması gerekmeyen, bedene zarar veren, özgürlük ve onuru rencide edecek nitelikte olduğunu ifade etmektedir⁶³.

Yargıtay ise kötü muamele suçunun yaralama, tehdit, sövme gibi Kanunun başka maddelerinde açıkça düzenlenmiş suçlar dışında kalan, çıplak gezdirme, aç bırakma, sürekli alay etme, korkutma gibi merhamet ve şefkatle bağdaşmayan eylemleri kapsadığı görüşündedir⁶⁴.

Kötü muamele suçunun gerçekleşebilmesi için faille mağdurun aynı konutta birlikte yaşaması gerekmektedir. Bu yüzden dilencilikte araç olarak kullanılanla kullanan aynı konutta birlikte yaşamıyorsa bu suç oluşmayacaktır. Kanaatimizce TCK 229. maddede sayılan kişilerin dilencilikte araç olarak kullanılmasıyla bu suç da işlenmiş olmaktadır⁶⁵. Bu durumda fikri içtima hükümlerinin uygulanıp en ağır cezayı gerektiren suçtan ceza verilmesi gerektiği düşüncesindeyiz⁶⁶.

c) Dilencilik ve İnsan Ticareti Suçu

TCK 80.maddede düzenlenen insan ticareti suçunda *zorla çalıştırmak, hizmet ettirmek, fuhuş yaptırmak veya esarete tâbi kılmak ya da vücut organlarının verilmesini sağlamak maksadıyla tehdit, baskı, cebir veya şiddet uygulamak, nüfuzu kötüye kullanmak, kandırmak veya kişiler üzerindeki denetim olanaklarından veya çaresizliklerinden yararlanarak rızalarını elde etmek suretiyle kişileri ülkeye sokan, ülke dışına çıkaran, tedarik eden, kaçırarak, bir yerden başka bir yere götüren*

61 DÖNMEZER'e göre sözkonusu tanım bir kültürden diğere farklılık gösterebilir. Bkz. Sulhi DÖNMEZER: Kişilere ve Mala Karşı Cürümler, Beta Yayınevi, İstanbul 1998, s. 221.

62 DÖNMEZER: s. 222.

63 TEZCAN / ERDEM / ÖNOK: s. 878.

64 Y.3.CD., E. 2014/33135, K. 2015/8701, T. 9.3.2015. Kararda örnek kabilinden sayılan eylemler de aslında TCK'daki bazı suç tiplerini oluşturmaktadır. Diğer yandan kötü muamele teşkil eden eylemlerin merhamet ve şefkatle bağdaşmaması gerekliliği suçun bir unsuru değildir. Aynı görüş için bkz. TEZCAN / ERDEM / ÖNOK: s. 879.

65 BİRTEK, kişinin maddede sayılan kişilerin araç olarak kullanılmaksızın dilencilğe yönlendirmesi/zorlaması veya sokakta çalışmaya zorlaması halinde dilencilik suçunun değil kötü muamele suçunun işlendiği düşüncesindedir. Bkz. BİRTEK: s. 159. BİRTEK'in TCK 229.maddedeki suçta mağdurun failin kontrolü altında yani mekânsal bir yakınlığın olması gerektiği düşüncesine katılmadığımız için fail mağdurun yakınında olmasa da dilencilğe yönlendirme ve zorlama hallerinde de kötü muamele suçunun oluşacağı düşüncesindeyiz. Yargıtay'ın çocukların sokakta çalıştırılmasıyla ilgili yaklaşımı da kötü muamele suçu olacağı yönündedir. Bkz. Y. 14.CD., E. 2012/14911, K. 2013/3621, T. 1.4.2013; Y. 4.CD., E. 2002/2002, K. 2003/3978, T. 14.5.2003.

66 Aynı görüş için bkz. BİRTEK: s. 159.

veya sevk eden ya da barındıran kimse cezalandırılmaktadır. Maddenin üçüncü fıkrasında ise onsekiz yaşını doldurmamış olanların belirtilen maksatlarla tedarik edilmeleri, kaçırılmaları, bir yerden diğer bir yere götürülmeleri veya sevk edilmeleri veya barındırılmaları hallerinde suça ait araç fiillerden hiçbirine başvurulmuş olmasa da faile aynı cezanın verileceği ifade edilmektedir.

İnsan ticareti suçu özel kastla işlenen bir suçtur ve failin kastının zorla çalıştırmaya, hizmet ettirmeye, fuhuş yaptırmaya, esarete tabi kılmaya ya da vücut organlarının verilmesini sağlamaya yönelik olması gerekir. Bu yapılırken maddede sayılan tehdit, baskı, cebir, kandırma gibi yöntemlerin kullanılması gerekecektir.

Yargıtay yakın tarihli bir kararında yaşları 10 ila 14 arasında değişen sekiz mağduru, Mardin'in Ömerli ilçesinden alıp İstanbul'a getirip şehrin değişik yerlerinde kağıt mendil ve midye satıcılığı, tartıcılık gibi işlerde zorla çalıştırmasını, mağdur veya ailelerinin rızalarının bulunmasının suçun oluşumuna da etki etmeyeceği belirtilerek insan ticareti kapsamında değerlendirmiştir⁶⁷.

Kanaatimizce TCK 229. maddede yer alan kişilerin TCK 80. madde kapsamında zorla çalışmak şeklinde yine belirtilen hareketlerle dilendirilmeleri durumunda suçun unsuru kabul edilip sadece insan ticaretinden hüküm kurulmalıdır⁶⁸.

d) Dilencilik ve Dolandırıcılık Suçu

TCK 157. maddeye göre hileli davranışlarla bir kimseyi aldatıp, onun veya başkasının zararına olarak, kendisine veya başkasına bir yarar sağlayan kişi dolandırıcılık suçundan sorumlu olur. Dolandırıcılık suçunda kişilere başkasının zararına sağlanan yararın hileyle gerçekleştirilmesi gerekir. Bu biçimde mağdurun iradesi fesada uğratılmakta ve yarar sağlanmaktadır. Hile ise Yargıtay tarafından şöyle tanımlanmaktadır: "*Olaylara ilişkin yalan açıklamaların ve sarfedilen sözlerin doğruluğunu kuvvetlendirecek ve böylece muhatabın inceleme eğilimini etkileyebilecek yoğunluk ve güçte olması ve bu bakımdan gerektiğinde bir takım dış hareketler ekleyerek veya böylece var olan halden ve koşullardan yararlanarak, almayacağı bir kararı bir kimseye verdirtmek suretiyle onu aldatması, bu suretle başkasının zihin, fikir ve eylemlerinde bir hata meydana getirmesidir*".

67 Y. 8.CD., E. 2008/4555, K. 2008/7998, T. 25.6.2008. Karar için bkz. Mehmet Emin ARTUK/ Ahmet GÖKÇEN / Caner YENİDÜNYA: Türk Ceza Kanunu Şerhi, Adalet Yayınevi, Ankara 2014, c. 4, s. 6683.

68 Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. BİRTEK: s. 163-164.

Dilencilik kapsamında hangi hareketlerin dolandırıcılık suçundaki hile boyutuna ulaştığını tespit etmek zordur. Hilenin soyut yalanı aşır dış unsurlarla desteklendiği halde, dilencilik kabahatinden değil, dolandırıcılık suçundan söz etmek gerekir⁶⁹. Bu durumda örneğin bir topluluğun önüne gidip onlara hitap ederek, gerçeğe aykırı surette tanzim ettiği ya da başkasını aldatacak tarzda değiştirdiği bir hastalık raporunu göstererek çocuğunun kanser olduğunu ve çoluk çocuğuna bakması ve tedavi olması için kendisine para gerektiğini söyleyerek menfaat temin eden kişinin eylemi⁷⁰ dolandırıcılık suçunu⁷¹ oluşturacaktır⁷². Bu durumda failin ayrıca belgede sahtecilik suçundan da sorumluluğu düşünülebilecektir⁷³.

TCK 229. madde kapsamında bulunan çocukların failin hakimiyet alanında olsun veya olmasın dilencilikte araç olarak kullanılması esnasında ya da dilencilik kabahatinde kandırma yeteneğini daha da arttırmak için bedensel engelli gibi gösterilmesi halinde de fail açısından dolandırıcılık suçunun oluştuğunun kabulü gerekmektedir.

Diğer yandan hilenin belirli bir ağırlığa ulaşması gerektiğinden kanaatimizce araç olarak kullanılanın, kendisinin veya onu araç olarak kullananın aç olduğunu söylemesi tek başına dolandırıcılığa vücut vermeyecektir. Yine kanaatimizce dilencilik suçunun nitelikli hallerinden olan ve TCK 158(1)(a) maddesinde düzenlenen dini inanç ve duyguların istismarı suretiyle dolandırıcılığın oluşması için dilencilik camii, kilise, havra veya cemevi gibi ibadethanelerin yakınında veya mezarlıklarda *Allah rızası için bir sadaka* sözleriyle gerçekleşmesi nitelikli halin uygulanmasını gerektirmeyebilecektir. Nihayetinde sadaka konusunda toplumdaki genel algı zaten bunun Allah rızası için verileceği yönündedir. Dilenen veya araç olarak kullanılanın da bu düşünceyi dile getirmesinin nitelikli hale sebep vermeyeceği düşüncesindeyiz.

e) Dilencilik ve Kişilerin Huzur ve Sükununu Bozma Suçu

TCK 123. maddede kişilerin sırf huzur ve sükûnunu bozmak maksadıyla bir kimseye ısrarla; telefon edilmesi, gürültü yapılması ya da aynı maksat-

69 Nur CENTEL/ Hamide ZAFER/ Özlem ÇAKMUT: s. 465. Aynı görüş için bkz. TEZCAN/ERDEM/ÖNOK: s. 714.

70 Benzer örnekler için bkz. DÖNMEZER: s. 385.

71 Muhatabın dilencinin sözlerine kanmadığı, sadece iyilik yapmak ya da kendisini rahatsız edici davranışlarını bertaraf etmek için para verdiği hallerde hileyle irade etkilenmediği ve yarar sağlanmadığı gerekçesiyle dolandırıcılık suçu oluşmadığı görüşü için bkz. Nur CENTEL/ Hamide ZAFER/ Özlem ÇAKMUT: s. 465.

72 YAŞAR /GÖKÇAN / ARTUÇ: s. 5077.

73 Aynı görüş için bkz. BİRTEK: s. 162.

la hukuka aykırı başka bir davranışta bulunulması cezalandırılmaktadır. Bu suç tipi özel kastla işlenebilmektedir yani fail huzur ve sükûnu bozmak amacıyla maddede belirtilen seçimlik hareketlerden birini gerçekleştirmelidir. Diğer yandan kişilerin huzur ve sükûnunu bozma suçunun seçimlik hareketleri kesintisiz suç ve itiyadi suç özelliği göstermektedir⁷⁴.

Dilenen ya da dilendirilen kişinin kendisine sadaka veya para vermemesi üzerine ısrarla bu kişiyi takip etmesi, yolunu kesmesi veya kolundan tutup çekmesi ve ısrarla birşeyler istemesi gibi hallerde madde metnindeki özel kastın da gerçekleşmesi durumunda kişilerin huzur ve sükûnunu bozma suçuyla dilencilik suçu ve kabahati arasında *hukuka aykırı başka bir davranışta bulunulması*⁷⁵ suretiyle bir bağlantı kurulabilecektir. Bu durumda TCK 229 ile TCK 123. maddenin aynı olayda bulunması halinde mesele fikri içtima hükümleri çerçevesinde çözülecektir. Sadece Kabahatler Kanunu 33. maddenin uygulanabildiği hallerle TCK 123. maddenin aynı olayda bulunması halinde ise hem TCK 123. madde uygulanacaktır hem de Kabahatler Kanunu 33. maddeye göre idari para cezası verilecektir.

E. SUÇ VE CEZADA KANUNİLİK İLKESİ

a. Genel Olarak

Anayasa'nın suç ve cezalara ilişkin esasları düzenleyen 38. maddesine göre *kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez. (...) Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.*

Suç ve cezada kanunilik başlığını taşıyan TCK 2. maddeye göre ise *Kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez ve güvenlik tedbiri uygulanamaz. Kanunda yazılı cezalardan ve güvenlik tedbirlerinden başka bir ceza ve güvenlik tedbirine hükmolunamaz. İdarenin düzenleyici işlemleriyle suç ve ceza konulamaz. Kanunların suç ve ceza içeren hükümlerinin uygulanmasında kıyas yapılamaz. Suç ve ceza içeren hükümler, kıyasa yol açacak biçimde geniş yorumlanamaz.*

Kanunilik ilkesi kendi içinde suçta ve cezada kanunilik ilkesi olarak iki parça halinde incelenebilir. Suçta kanunilik kanunun açıkça suç saymadı-

74 Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Ümit KOCASAKAL: *Kişilerin Huzur ve Sükûnunu Bozma Suçu (TCK 123)*, Ankara Barosu Dergisi, 2015/2, s. 134-137.

75 KOCASAKAL *hukuka aykırı başka bir davranışta bulunulması* ifadesinin kanunilik/belirlilik ilkesine aykırı olduğu görüşündedir. Bkz. KOCASAKAL: s. 123-124.

ğı bir fiilden dolayı kimseye ceza verilemeyeği demektir. Cezada kanunilik ise kanunda suç olarak düzenlenen fiil karşılığında öngörülen cezadan ya da güvenlik tedbirinden daha ağır ya da farklı bir ceza ya da güvenlik tedbirinin uygulanamamasıdır.

Ceza hukuku yaptırımlarının kişinin hayatına, özgürlüğüne yönelik, belirli hakların kullanılabilme olanağından yoksunluğu sonuçlaması veya mal varlığı üzerindeki etkisi düşünüldüğünde hiçbir hukuk dalının yaptırımlarının ceza hukuku yaptırımları kadar kapsamlı ve etkili olmadığı ortaya çıkar⁷⁶. Bu nedenledir ki, ceza hukuku uygulamasında kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına almaya yönelik bazı prensipler kabul edilmiştir⁷⁷.

Suçların ve cezaların kanunda önceden açık bir biçimde belirlenmesi ceza kanunlarının genel önleme fonksiyonunu yeterince yerine getirmesi bakımından da önemlidir. Bu şekilde insanlar neyin suç olduğunu önceden bilebilecekler ve tespit edebilecekler, davranışlarını da bunlara göre ayarlayabileceklerdir. Kanunilik ilkesi hukuki güvenliği sağlayarak, devlet güçlerini kanuna bağlayarak ve itimadı koruyarak özgürlük haklarının kullanılmasını sağlamaktadır⁷⁸. Böylelikle kişiler, yasama organının, idari makamların ve yargının keyfi ve/veya ölçsüz müdahalelerine karşı bir koruma veya güvence⁷⁹ mekanizmasına sahip olmaktadır.

Kanunilik ilkesi kabahatler ve yaptırımları bakımından da kural olarak geçerlidir. Buna göre, bir kabahatin tanımı ve uygulanacak yaptırımlar şekli anlamda kanun tarafından belirlenmelidir. Kanunilik ilkesinin kabahatler hukukunda da geçerli olmasının nedenini bireylere hukuk güvenliğinin sunulması ihtiyacında aramak gerekir. Kabahat teşkil eden fiillere karşı kamu kudretini elinde bulunduran ve fiile tek taraflı bir işlemle hem iddia makamı hem de karar makamı olarak müdahale ederek idari yaptırım uygulayan idare karşısında bireylerin korunması hukuk devletinde bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü idari yaptırımlar malvarlığı, çalışma özgürlüğü gibi önemli temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına yol açtıklarından kişilerin bu yaptırımlara maruz kal-

76 Ayhan ÖNDER: Ceza Hukuku Dersleri, Filiz Kitabevi, İstanbul 1992, s. 56.

77 ÖZGENÇ: s. 108.

78 HAKERİ: s. 13.

79 Ayrıca bkz. KOCA-ÜZÜLMEZ: s. 51; AYM, E. 2013/28, K. 2013/106, T. 3.10.2013; AYM, E. 2014/100, 2015/6, T. 14.1.2015. "Kişilerin yasak fiilleri önceden bilmeleri düşüncesine dayanan, hukuk devletinin temel aldığı, uluslararası hukukta ve insan hakları belgelerinde de özel bir yere ve öneme sahip bulunan bu ilkeyle temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması amaçlanmaktadır. Kanunilik ilkesi, özgürlüğün sınırlarının önceden bilinerek, insanın davranışlarını bu çerçevede düzenlemesini temin için getirilmiştir".

mamak için kaçınmaları gereken davranışların neler olduğunu önceden bilmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla bu tür temel hak ve özgürlüklerin de sadece kanunla sınırlandırılabilmesi kuralı dikkate alındığında, kabahatler ve yaptırımları bakımından kanunilik ilkesinin anayasal dayanaklarından biri ortaya konmuş olmaktadır⁸⁰.

Kabahatler Kanunu'nun 4. maddesine göre hangi fiillerin kabahat oluşturduğu kanunda açıkça tanımlanabileceği gibi; kanunun kapsam ve koşulları bakımından belirlediği çerçeve hükmün içeriğinin, idarenin genel ve düzenleyici işlemleriyle de doldurulabileceği belirtilmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus kabahatlerin neler olduğunun belirlenmesi sırasında yasa koyucunun idareye bir çerçeve kanun verecek olması yani onun sahip olacağı düzenleme yetkisinin sınırlarını belirleyecek olmasıdır. Ayrıca idare, sahip olduğu bu yetkiyi bireysel işlemlerle değil sadece yönetmelik gibi genel ve düzenleyici işlemlerle kullanabilecektir. Kanun'un aynı maddesinde ise kabahat karşılığı olan yaptırımların türü süresi ve miktarının ancak kanunla belirlenebileceği düzenlenmiştir. Bu madde hükmü uyarınca kabahatlere karşı uygulanacak yaptırımların idarenin genel ve düzenleyici işlemleriyle belirlenmesi mümkün değildir⁸¹.

b. Belirlilik İlkesi

Türk Ceza Kanunu'nda, özel ceza kanunlarında ve diğer kanunlarda yer alan suç ve ceza içeren hükümler incelendiğinde bunların yasaklayıcı ve emredici normlar olduğu görülmektedir. Yasaklayıcı normlarla belli hukuki menfaatlerin korunması amacıyla yasa koyucu tarafından bir takım davranışların gerçekleştirilmesi yasaklanır. Örneğin bir başkasını kasten öldürmek, mala zarar vermek, hırsızlık yapmak, tehdit ya da hakaret etmek TCK tarafından yasaklanmıştır. Emredici normlarda ise yasa koyucu, kimi zaman herkese kimi zaman da bazı kişilere yani normun muhatabına belli bir biçimde davranma yükümlülüğü getirmektedir. Örneğin yardım ve bildirim yükümlülüğü, kamu görevlisinin görevini ihmal etmemesi, sağlık mesleği mensubunun görevini yaptığı sırada öğrendiği bir suçu bildirmesi gibi.

İşte gerek yasaklayıcı gerek emredici normların muhataplarının "yapma" ya da "yap" şeklindeki bu normlara uygun hareket edebilmesi için yasaklanan ya da emredilen davranışın ne olduğunu duraksanmayacak bir

80 KANGAL: s. 45-46.

81 Çınar Can EVREN: "Kabahatlerde Kanunilik İlkesi", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. 69, sy. 1-2, s. 968.

biçimde bilmesi, algılaması gerekmektedir. Suç teşkil eden davranışların ve bunlara karşılık konulan cezaların muğlak olmaması⁸², düzenlemeler okunduğunda farklı anlamlar⁸³ verilmemesi, kişinin hangi şartlar gerçekleştiğinde yargının ya da idari makamlarının müdahalesine maruz kalabileceğini bilmesi gerekmektedir. Böylelikle kişiler hareketlerini bahsi geçen hükümler çerçevesinde gerçekleştirip veya gerçekleştirilmeyip herhangi bir hukuk kuralını ihlal etmemeye özen gösterebileceklerdir. Bunu sağlamanın yolu ise suç ve ceza içeren hükümlerin belirli⁸⁴ olmasından geçer.

O halde ceza hukukunun güvence fonksiyonunu yerine getirebilmesi açısından suçta kanunilik ilkesinin benimsenmesi yeterli olmamaktadır. Aynı zamanda, kanunda yer alan suç tanımlarının açık ve seçik olması gerekir⁸⁵. Suç ve ceza içeren normun belirliliğinden veya açık ve seçik olmasından anlaşılması gereken düzenlemede yer alan suç tipinin unsurlarının, varsa nitelikli hallerinin, cezanın ve cezanın artırım oranının belirli veya belirlenebilir olmasıdır. Bu durumda kabahat ya da suç olduğuna bakılmaksızın yasaklanan eylemin unsurları mümkün olduğu⁸⁶ kadar açık ve anlaşılır bir şekilde düzenlenmiş olmalıdır.

Dolayısıyla belirlilik ilkesine uyulmaması ilgili kanun hükmünün uygulanmasında çelişkilere yol açmakta hem de hakime geniş bir takdir hakkı vermesi ve hatta hangi davranışların suç sayılacağını hakime bırakması⁸⁷ nedeniyle kuvvetler ayrılığı ilkesiyle de bağdaşmamaktadır⁸⁸.

Anayasa Mahkemesi de belirliliğin hukuk devletinin temel ilkelerinden biri olduğunu ve güvence fonksiyonunu⁸⁹ vurgulamıştır: “Anayasa’nın 2.

82 ÖNDER’e göre normların belirliliğinden maksat yasa koyucunun belirlenmesi mümkün olmayan kavramları kullanmaktan sakınması, bir çok anlama gelen *kaucuk* deyimleri kullanmamaya özen göstermesidir. Bkz. ÖNDER: s. 60.

83 ÖZGENÇ: s. 118, KOCA-ÜZÜLMEZ: s. 55,

84 “... belirlilik ilkesinin hukuk düzeninin tümüne ait bir temel ilke olduğu görülmektedir. Yasama faaliyeti yoluyla herhangi bir yaşamsal alanın düzenlenmesi durumunda, hukuk devleti ilkesinin gereği bu yasanın belirli olması zorunludur”. Osman CAN: “Belirlilik İlkesine Anayasal Bakış”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, c. 9, s. 1-2 (2005), s. 94.

85 ÖZGENÇ: s. 117, HAKERİ: s. 15, KOCA-ÜZÜLMEZ: s. 55,

86 TURİNAY, paradoksal şekilde, belirlilik ilkesinin belirsiz bir yöne sahip olduğundan bahsederken yorumun söz konusu olduğu yerde mutlak bir kesinlik veya belirlilikten bahsetmenin isabetli olmayacağı bununla beraber “mümkün olduğunca” kaydı düşülerek bir ceza kanununun olabileceği en belirli hali alması gerektiğini ifade etmektedir. Bkz. Faruk TURİNAY: Suçta ve Cezada Kanunilik İlkesinin Anayasal Temelleri, XII Levha, İstanbul 2013, s. 127. Anayasa Mahkemesi de “belirli bir açıklık ve kesinlik” ifadesini kullanmaktadır. AYM, E. 2013/28, K. 2013/106, T. 3.10.2013.

87 HAKERİ, ceza hakiminin takdir yetkisinin de suç oluşturan fiilin ayrıntılı ve eksiksiz tanımıyla sınırlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bkz. HAKERİ: s. 15.

88 KOCA-ÜZÜLMEZ: s. 56.

89 Bkz. AYM, E.2009/51, K.2010/73, T. 20.5.2010; AYM, E.2009/21, K.2011/16, T. 13.1.2011; AYM, E.2010/69, K.2011/116, T. 7.7.2011; AYM, E.2011/18, K.2012/53, T. 11.4.2012.

maddesinde yer alan hukuk devletinin temel ilkelerinden biri "belirlilik"tir. Bu ilkeye göre, yasal düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır, uygulanabilir ve nesnel olması, ayrıca kamu otoritelerinin keyfi uygulamalarına karşı koruyucu önlem içermesi de gereklidir"⁹⁰. Yine Anayasa Mahkemesi kanunilik ilkesinin yalnızca suç ve cezaların yasayla konulmasından ibaret olmadığını buna bağlı bir dizi sonucun ceza hukukunun temel kurallarını oluşturduğuna vurgu yapmıştır. Mahkeme bu temel kuralları, ceza kurallarının kıyas yoluyla yasanın öngörmediği alanlara yaygınlaştırılmaması, söze uygun yorum yapılması ve konulan kuralın herkesçe anlaşılabilir nitelikte ve hiçbir kuşkuya yer vermeyecek biçimde⁹¹, gerektiğinde hukuki yardım almak suretiyle⁹², açık, anlaşılır ve sınırlarının da belirli olması olarak tespit etmiştir⁹³. Anayasa Mahkemesi kanun metninin belli bir açıklık ve kesinlikte öngöröbilmelerine imkân verecek düzeyde kaleme alınmış olmasını da ilke çerçevesinde değerlendirmektedir. Buna göre, uygulanması öncesinde kanun muhtemel etki ve sonuçlarına dair yeterli derecede öngörülebilir olmalıdır. Bununla birlikte, kanun metninin tüm sonuç ve etkileri göstermesi her zaman beklenemeyeceğinden, aranan açıklığın ölçüsü, söz konusu metnin içeriği, düzenlemeyi hedeflediği alan ile hitap ettiği kitlenin statü ve büyüklüğü gibi faktörler dikkate alınarak belirlenebilir. Bu özelliklere sahip kanunun aynı zamanda kolaylıkla erişilebilir olması da gerekir⁹⁴.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 7. maddesinde düzenlenen kanunilik ilkesinin keyfi soruşturmalara, mahkumiyetlere ve cezalandırmalara karşı etkili bir güvence oluşturduğuna, bir suçun kanunda açıkça tanımlanmasına, ulaşılabilir ve öngörülebilir⁹⁵ olmasına ve bir kimsenin kendisini sorumlu kılan kanun hükmünü gerektiğinde mahkemelerin yorumuyla veya uygun bir hukuki yardımla birlikte bilinebilir olmasına vurgu yapmıştır⁹⁶.

90 AYM, E. 2005/5, K. 2008/93, T. 17.4.2008.

91 AYM, E. 2013/28, K. 2013/106, T. 3.10.2013.

92 AYM, E.2011/62, K.2012/2, T.12/1/2012.

93 AYM, E. 1991/18, K. 1992/20, T. 31.03.1993.

94 AYM, E. 2011/62, K. 2012/2, T. 12.1.2012.

95 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sözleşmenin 10.maddesiyle ilgili Hrant Dink kararında öngörülebilirliğe şu şekilde atıf yapmıştır: " 116. ... kapsamı oldukça geniş olan Türklük ifadesinin, başvuruçuların ileri sürdüğü gibi ilgili normun öngörülebilirliği ve ulaşılabilirliğini zedeleyip zedelediğini belirlemek gereklidir. Yargıtay bu ifadeyi Türk etnik kökenli kişilerin sahip oldukları değerleri ve gelenekleri içerecek şekilde yorumladığı ölçüde, Anayasadaki tüm Türk yurttaşlarını etnik ya da dini aidiyetlerine bakılmaksızın kapsayan Türk tanımıyla çelişir bir durum ortaya çıkmaktadır. Mahkeme bu açıdan başvuruçuyu Dink'in TCK 301.maddesinden suçlanmasının öngörülebilirliği konusunda ciddi şüpheler ortaya çıkabileceği görüşündedir". Kararın Türkçe çevirisi için bkz. <http://aihm.anadolu.edu.tr/aihmgoster.asp?id=13160>

96 Del Río Prada v. Spain [GC], no. 42750/09, §§ 77-80 and 91, ECHR 2013; S. W. v. the United Kingdom, 22

F. DİLENCİLİK İFADESİNİN BELİRLİLİK İLKESİ VE İFADE HÜRRİYETİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

a. Dilencilik Tanımı

Dilencilik TDK Büyük Sözlüğü'nde geçimini dilenerek sağlayan kimse, ısrarlı bir biçimde ve arsızca bir şeyi isteyen kimse olarak tanımlanmaktadır. Yine TDK'nın Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde dilencilerle ilgili *dilenci bir olsa şekerle beslenir, dilencinin torbası dolmaz, dilenciye borçlu olma ya düşün-de ister ya bayramda, dilenciye hıyar vermişler de eğri diye beğenmemiş* gibi atasözleri de bulunmaktadır. Bahsi geçen atasözlerinde dilenciler, çıkarıcı, istekleri bitmek tükenmek bilmeyen, rahatsız edici kişiler olarak betimlenmektedir. Yine TDK Büyük Sözlüğü'nde dilenmek fiili *sadaka istemek, kendisini acındırarak bir kimseden bir şey istemek* olarak tanımlanmaktadır.

Ceza hukuku doktrininde ise dilencilik kendisinin veya yakınlarının bir ihtiyacını karşılamak için söz ve jestlerle karşılıksız ve doğrudan doğruya kişisel yardım istenmesi⁹⁷, merhamet dolandırıcılığı⁹⁸ olarak tanımlanmaktadır.

Ancak ne TCK'da ne de Kabahatler Kanunu'nda ne de başka bir kanunda dilencilik tanımı bulunmaktadır. Dilencilik tanımı mevzuatta olmadığı görüşüne katılmayan BİRTEK'e göre halen yürürlükte olan 1897 tarihli Tese'ülün Men'ine Dair Nizamnamenin⁹⁹ 9. maddesinde dilencilik tanımı bulunmaktadır¹⁰⁰. Bahsi geçen düzenlemeye göre:

"İşe ve güce muktedir olduğu halde tese'ül edenler zabıtaca derdest edilerek bunlardan İstanbullu olanlar veya taşralı olup da İstanbul'da tavattun etmiş bulunanlar zabıtaca kefalete rapt ile salıverilecekler ve taşra ahalisinden bulunanlar dahi mahalleri devairi belediyesince işgal olunmak üzere memleketlerine iade olunacaklardır. Mükerrirlerden İstanbullu bulunanlar taşraya teb'it edileceklerdir. İslâhane ve sanayihanesi bulunan mahallerden gelen eşhas darülâcezeye konulmayıp mahalli mezkûrde barındırılacaklardır".

Buna göre işe ve güce muktedir olduğu halde dilenenler zabıtaca yaka-

November 1995, §§ 34-35, Series A no. 335B; and C.R. v. the United Kingdom, 22 November 1995, §§ 32-33, Series A no. 335-C).

97 Nur CENTEL/ Hamide ZAFER/ Özlem ÇAKMUT: s. 465. "Kendisinin veya yakınlarının bir ihtiyacını karşılamak" kıtasının gerekli olmadığı görüşü için bkz. TEZCAN/ERDEM/ÖNOK: s. 714.

98 DÖNMEZER: s. 385.

99 <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/0.1.21.pdf>

100 BİRTEK: s. 133.

lanacaklardır. Bunlardan İstanbullu olanlar veya taşradan gelip de İstanbul'a yerleşmiş olanlar para cezasıyla serbest bırakılacaklardır. Ancak taşralı olanlar belediye tarafından memleketlerine gönderilecek, mükerrir İstanbullu dilenciler de taşraya sürülecektir.

Peki 1897 tarihli Tese'ülün Men'ine Dair Nizamname şu an gerçekten yürürlükte midir?

Yozgat milletvekili Yusuf Karslıoğlu'nun İçişleri Bakan'ı Ethem Menderes'e dilenciliği menedecek tedbirlerin alınması hakkındaki kanun hükümlerinin şimdiye kadar neden yerine getirilmediğini sorması üzerine 7.5.1953 tarihinde Bakan Menderes *dilenciliğe ait mevzuatın üç grupta toplandığını, bunların Tese'ülün Men'ine Dair Nizamname, Belediye Kanunu ve TCK hükümleri olduğu cevabını vermiştir. Menderes, her ne kadar Tese'ülün Men'ine Dair Nizamname'nin, İstanbul'da Darülaceze'nin kurulması ile uygulanmak üzere İstanbul'a mahsus bir Nizamname olsa da 772 sayılı Meclis kararıyla¹⁰¹, bu Nizamname hükümlerinin, Darülaceze'si¹⁰² kurulmuş ve kurulacak belediyelerde de uygulanacağını kabul edildiğini ifade etmiştir.*

Menderes'in bahsettiği 772 sayılı Meclis kararının alınış hikayesi Danıştay'ın bir kararına dayanmaktadır. Darülaceze'nin 1332 (1916) tarihli Darülaceze Nizamnamesi'ne göre 1897 tarihli Tese'ülün Men'ine Dair Nizamname'nin 7. maddesine dayanılarak tiyatro ve sinema biletleri üzerinden pay alması Danıştay tarafından kanuna aykırı bulunmuştur. Bunun üzerine Meclis'e gönderilen Başbakanlık tezkeresi ve İçişleri ile Maliye Bakanlıkları'nın mazbatalarında bahis konusu 1897 tarihli Nizamnamenin kanun niteliğinde olduğu, diğer bir kısım şehirlerde de darülacezeler bulunduğu ve sadece İstanbul şehrindeki Darülaceze'nin bu hükümlerden yararlanacağı şeklinde bir yorumun kabul edilemez olduğu¹⁰³ ifade edilmiş ve Meclis de bunun üzerine 772 sayılı kararı almıştır.

1970 tarihinde Sanayi Bakanlığı'na Osmanlı döneminde yapılan ve halen yürürlükte bulunan nizamnamelerin neler olduğunun sorulması üzerine

101 8 Haziran 1933 tarihli Meclis Kararı, 11 Haziran 1933 tarih ve 2423 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

102 "Osmanlı İmparatorluğu'nda modern bir yoksullar evi (Darülaceze) kurulması fikri, aslında sokaklarda işsiz güçsüz dolaşan dilencilerin ve genel olarak da yoksulluğun arttığına ilişkin kanının yaygınlık kazanmasıyla gündeme gelmiştir. Darülaceze zaman içinde görece küçük ama modern bir yoksullar evinin gerektirdiği bütün birimleri bünyesinde barındıran bütünlüklü bir sosyal tesis haline dönüşmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nda kimsesiz sokak çocukları, terk edilmiş çocuklar ve dilenci çocuklar meseleleri Osmanlı seçkinlerinin gündemine büyük ölçüde girmişti. Genellikle söz konusu çocukların meslek edinmeleri ve bu yolla topluma faydalı bireyler haline gelmeleri sağlanmaya çalışılıyordu". Bkz. İsmail COŞKUN / Alev ERKİLET: İstanbul Halkının Dilencilik Olgusuna Bakış Açısı, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2010, s. 16.

103 <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c016/tbmm04016067.pdf>

Bakanlık, 1897 tarihli Tese'ülün Men'ine Dair Nizamnamenin halen yürürlükte olduğu cevabını vermiştir¹⁰⁴.

1897 tarihli Nizamname'nin 9. maddesinde dilencilikle mücadele yetkisinin, mahallin belediyesine verildiği görülmektedir. 1930 tarih ve 1580 sayılı mülga Belediye Kanunu'nun 15(17).maddesi *dilencileri dilenmekten men edecek tedbirleri almayı*, 15(45). madde *acezane, yetimhane yaptırmayı* ve 15(48).maddesi ise *yersiz yurtsuz olanlara iş bulmak, bunlardan garip olup çalışmayanları memleketlerine göndermeyi, kimsesiz kadın ve çocukları korumayı* belediyelerin görevi olarak düzenlemiştir. 2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 13. maddesinde belediye sınırları içerisindeki hemşehrilerin belediyelerin yardımlarından yararlanma hakkı olduğu belirtilirken aynı Kanun'un 60(i) maddesinde *dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar bir gider kalemi* olarak gösterilmiştir. 5393 sayılı Kanun'da mülga 1580 sayılı Kanun'daki gibi belediyelere dilencilikle mücadele konusunda bir yetki verilmemiştir sadece idari para cezasının uygulanması konusunda Kabahatler Kanunu'nun 33. maddesinde zabıta da görevlendirilmiştir. Böylelikle 1897 tarihli Nizamname'den geriye, Anayasa'ya aykırı olan ve kim tarafından yerine getirileceği bilinmeyen bir sürgün tedbiri ile dilencilik tanımı kalmış görünmektedir.

Diğer yandan 765 sayılı ETCK'nın 590. maddesinde yer alan düzenlemeye de dikkat etmek gerekmektedir. Buna göre *1274 tarihli Ceza Kanunu ve zeyilleri ilga edilmiştir. Sair kanunların da bu kanuna muhalif ahkâmı mülgadır*¹⁰⁵. Bu durumda 1897 sayılı Nizamnamenin 9.maddesinde yer alan kefaletle serbest kalma, memlekete gönderilme ya da sürgün gibi ceza ya da tedbir düzenlemeleri 765 sayılı Kanun'a aykırı olduğu için mülgadır. Bu durumda geriye sadece aynı tanımlamayı ama farklı bir tedbiri barındıran ETCK 545. madde ve yasaklanmasına rağmen müeyyidesi bulunmayan Nizamnamedeki tanım kalmıştır. Kanaatimizce 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı TCK ile 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'yla da Nizamnamenin ilgili hükmü örtülü bir biçimde ilga edilmiştir.

104 https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS_/t09/c057/b062/cs__090570620779.pdf

105 Ancak Ethem Menderes'in yukarıda atf yaptığımız konuşmasında Nizamname'deki tedbirin kısmen uygulandığı anlaşılmaktadır: "Nitekim İstanbul'da 1950 senesinden beri toplanan dilencilerin sayısı 3234 olup bunlardan 146 sı mahkemeye verilmiş ve 178 i Darülacezeye ve hastanelere yatırılmış, 1690 nı memleketlerine iade olunmuş, 1220 si ikametgâhları tesbit edilip teminat alınarak ailelerine teslim edilmiş bulunmasına rağmen dilencilik katî olarak önlenmiş değildir".

b. Karşılaştırmalı Hukukta Dilencilik ve Dilendirme

Dilencilikle ilgili yabancı ülke mevzuatları incelendiğinde bazılarında hem dilencilik hem dilendirmenin, bazılarında ise sadece dilendirmenin cezalandırıldığı görülmektedir.

Dilenciliği açıkça yasaklamayan Kosova, Fransa ve Polonya, Macaristan, Avusturya ve Almanya'nın bir kısım eyaletlerinde dilencilikğin yoğun, saldırgan ya da hileli biçimlerini cezalandırılmaktadır. Polonya'da saldırgan dilencilik uygulamada dilencinin ısrarlı taleplerde bulunması, tehdit ederek veya bayağlaşılarak dilenmesiyle, hileli dilencilik ise dilencinin engelli veya hasta gibi davranması, engelli ya da hasta bir çocuğu kullanması gibi hileli yollarla dilenmesidir¹⁰⁶. İspanyol Ceza Kanunu'nun 232. maddesine göre ise dilencilikte çocukların ya da engellilerin kullanılması veya bunların dilendirilmesine izin verilmesi cezalandırılmaktadır¹⁰⁷.

765 sayılı ETCK'nın mehzaz kanunu olan 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu'nun 453. maddesinde ise çalışmaya muktedir olduğu halde dilencilik yapmak kabahat olarak düzenlenmişti. Kanunun 434. maddesinde de tehditkar, usandırıcı veya kötü yöntemler kullanılarak gerçekleştirilen saldırgan dilencilik cezalandırılmaktaydı. Velayet, vesayet veya muhafaza ya da nezareti altında bulunan 14 yaşından küçüğün dilenmesine veya bu çocuğun dilencilikte kullanılmasına izin verilmesi de 456. maddede yer almaktaydı. Daha sonra yapılan değişikliklerle İtalyan Ceza Kanunu'nun 670. maddesinde yer alan düzenlemede kamusal bir alanda ya da kamuya açık bir alanda dilenmek üç aya kadar hapis cezasıyla cezalandırılmıştır. Bu maddeye göre dilencilikğin saldırgan bir biçimde ya da kişinin kendini engelli veya hasta gibi göstermesi gibi hileli bir biçimde gerçekleştirilmesinde ceza arttırılabiliyordu. Ancak bahsi geçen düzenleme 1999 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. İtalyan Ceza Kanunu 671. maddede yer alan 14 yaşından küçüklerin dilendirilmesi ya da başkasının dilendirmesine müsaade edilmesi kabahati de 2009 yılında yürürlükten kaldırılıp aynı Yasa'nın kişi hürriyetlerine karşı işlenen suçlar bölümündeki 600. maddeye eklenmiştir.

İngiltere'de dilencilik 1824 tarihli Serserilik Yasası / Vagrancy Act ile düzenlenmiştir¹⁰⁸. Buna göre kamuya açık yerlerde, sokaklarda, yollarda,

106 Report for the Study on Typology and Policy Responses to Child Begging in the EU, December 2012, JLS/2009/ISEC/PR/008-F2, s. 303.

107 Report for the Study on Typology and Policy Responses to Child Begging in the EUs. 261.

108 <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo4/5/83/section/3>

meydanlarda dilenmek veya yardım toplamak ya da bu işler için çocukları kullanmak cezalandırılmaktadır.

İrlanda'da 1847 yılında Büyük Açlık döneminde yürürlüğe giren 1847 tarihli Serserilik Yasası da 1827 tarihli Yasa'yla aynı düzenlemeyi içermektedir. Ancak 2003 tarihinde gerçekleşen bir olay Yasa'nın İrlanda Yüksek Mahkemesi'nin önüne gitmesine sebep olmuştur. Bir marketin önünde oturup market müdürünün içeriden hırsızlık yapmasını diye kahve ve sandviç verdiği Niall Dillon polisler tarafından dilencilik yaptığı gerekçesiyle yakalanır¹⁰⁹. Bunun üzerine Dillon Serserilik Yasası'nın ilgili düzenlemesinin zenginlerle fakirler arasında ayırım yaptığı, iletişim ve ifade hürriyetini ihlal ettiği gibi gerekçelerle Yüksek Mahkemeye başvurur. İrlanda Yüksek Mahkemesi de bu düzenlemenin iletişim kurma hakkına ve ifade hürriyetine aykırılığından dolayı Yasa'nın ilgili hükmünün iptaline karar verir¹¹⁰. İrlanda Parlamento'su iptal kararı üzerine 2011 yılında rahatsız edici veya saldırgan bir biçimde, ısrarla veya tehdit ederek, kişilerin veya araçların geçişini engelleyerek dilencilik yapılmasını cezalandıran bir Kanunu kabul etmiştir¹¹¹.

Diğer yandan Avusturya'nın Salzburg şehrinde saldırgan olmayan / sessiz dilencilik yasaklanmasına dair Avusturya Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuruda Mahkeme, bu tarz dilencilik yasaklanmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10.maddesinde yer alan ifade hürriyetini garanti altına alan düzenlemeyi ihlal ettiğine hükmetmiştir¹¹².

c. SONUÇ

Dilencilik ceza hukukunda bir tanımının bulunmadığına yukarıda gerekçelerimizle değinmiştik. Osmanlı döneminde çıkartılan Nizamname'nin halen geçerli olduğu kabul edilse bile buradaki tanımlamanın yani çalışmaya muktedir olduğu halde dilenmek ifadesinin de yeterli olmadığını düşünmekteyiz. Şöyle ki, dilencilik yapan kişi çalışmaya muktedir olabilir ancak çalışacak bir iş bulamamış olabilir. Bu durumda TCK'nın genel hükümlerinde bulunan zorunluluk halinin şartlarının gerçekleşmesi de her zaman mümkün olmayabilir.

109 <http://www.irishtimes.com/news/court-challenge-to-begging-law-succeeds-1.1292645>

110 <http://www.courts.ie/judgments.nsf/6681dee4565ecf2c80256e7e0052005b/3595c46f1bb5cc-338025745d003c2189?OpenDocument>

111 İlgili Kanun için bkz. <http://www.irishstatutebook.ie/eli/2011/act/5/enacted/en/html>

112 https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Vfgh&Dokumentnummer=JFT_09879370_10G00155_00 . Massachusetts Yüksek Mahkemesi'nin benzer bir kararı için bkz. <http://masscases.com/cases/sjc/424/424mass918.html>

Diğer yandan Facebook, Twitter gibi neredeyse hayatımızın her alanına giren sosyal medya olarak adlandırılan mecralarda ya da İnternetteki çeşitli bağış sitelerinde tedavisi yüksek meblağlar tutan veya maddi yardıma ihtiyacı olan kişilerin yardım çağrılarına sık sık rastlanmaktadır. Bu tip çağrılar sokakta sessiz bir biçimde avucunu açmış dilenen bir insanın fiilinden ceza hukuku anlamında farklı kılan bir husus bulunmamaktadır. Birincisi için insanların seferber olması kampanyalar düzenlemesi mümkünken ikincisi için kamu düzenini bozmak, insanların gerçekten yardıma ihtiyacı olanlara yardım etme hasletini baltalamak gibi gerekçelerin ileri sürülmesi kanaatimizce tutarsızdır. Bununla birlikte sosyal medyada ya da bağış sitelerinde bu çağrılarının yapılmasının dilencilik olarak düşünülmemesi, yargının ve toplumun gözünde sadece sokakta, cami önünde ya da mezarlıkta dilenen kişilerin anılan kabahatin faili olacağı yönündeki kanaat Kabahatler Kanunu'nda bulunan hükmün belirsizliğinden, tanımsızlıktan kaynaklanmaktadır. Anayasa Mahkemesi kararlarında da ifade edildiği gibi belirlilikte, kanunun muhtemel etki ve sonuçlarının yeterli derecede öngörülebilir olması gerekmektedir. Biz, bu öngörülebilirliğin dilencilik kabahati açısından var olmadığını düşünüyoruz.

Dilencilik ne olduğu sorulduğunda genelde verilen cevaplardan biri insanların dini duygularını istismar ederek menfaat sağlanmasıdır. Ancak bu her zaman geçerli değildir. Nihayetinde dilenen şahıs herhangi bir dini söylemde bulunmamış olabilir ya da yardımda bulunan kişinin yardım ederkenki saiki dinsel olmayabilir.

Dilencilikle ilgili yukarıda izah edilen bazı yabancı mahkeme kararlarında bu kabahatin yani sessiz / barışçıl dilenmenin ifade hürriyeti, iletişim hürriyeti çerçevesinde değerlendirildiği görülmektedir. Gerçekten dilenci karşıdaki kişiye meramını, derdini, ihtiyacını sözel, yazılı olarak ya da işaretle veya sessizce oturarak anlatmakta ve buna bağlı olarak da yardım talebinde bulunmaktadır. Bunu istismar edenlerin bulunması bahsi geçen hürriyetlerin tümünden yasaklanmasını elbette mümkün kılamayacaktır.

Burada kanaatimizce Kabahatler Kanunu'ndaki dilencilik kabahatinin pek çok yabancı ülke uygulamasında görüldüğü gibi kişilerin huzur ve sükununu bozabilecek biçimde dilencilik ya da saldırgan, hileli dilencilik şeklinde formüle edilmesi yerinde olacaktır. Bunun yanında TCK 229. maddede yer alan düzenlemenin varlığını koruması gerektiğini düşünüyoruz.

TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN ULUSLARARASI ASKERÎ MÜDAHALELERDE GÖREVLENDİRİLMESİNİN İÇ HUKUKTAKİ DAYANAKLARI*

Deploying Turkish Armed Forces in International Military
Interventions In Accordance with Domestic Law

*Dr. M. Yasin ASLAN**

Giriş

Silahlı kuvvetlerin kullanılması kavramı, geniş anlamıyla her şeyden önce konvansiyonel muharebeyi, bunun yanında güvenlik kuvvetlerine yardım veya düşük yoğunlukta çatışma ortamında kuvvet kullanılmasını ve çeşitli özel harekât görevleri için silahlı kuvvetlerin yurt dışına gönderilmesini ifade eder.¹ Terör eylemleri ve silahlı çatışmalar sadece iç hukuku değil, insan hakları dolayısıyla, uluslararası hukuku da yakından ilgilendirdiği için, terör eylemlerine yönelik iç güvenlik harekâtı ve sınır ötesi harekâtların hukuksal çerçevesinin iyi belirlenmesi gerekmektedir.²

Bir devletin anayasal düzeninin, millî varlık ve bütünlüğünün, uluslararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik çıkarlarının her türlü tehdit ve müdahalelere karşı korunması ve kollanması, millî güvenlik kavramı ile ifade edilmektedir. Millî güvenliği tehdit eden bir kısım olaylar önceden tahmin edilebilirken, bir kısım olaylar da nispeten kısa sayılabilecek bir

1 Barışı destekleme harekâtı bu kapsama dâhildir. Bakınız Bakanlar Kurulunun 30.9.1996 tarihli ve 96/8716 sayılı kararıyla yayımlanan Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği.

2 Sadi Çaycı, "Countering Terrorism and International Law: The Turkish Experience," Michael N. Schmitt & Gian Luca Berute (Eds.), Terrorism and International Law: Challenges and Responses, Meeting of Independent Experts on Terrorism and International Law, San Remo, 24-26 October, 2003, s. 143.

* Makalede yer alan görüş ve düşünceler yazarın şahsına özgü olup, başka hiçbir kişi veya kurumun görüş ve düşüncelerini yansıtmamaktadır.

** Avukat, Emekli Askerî Yargıtay Üyesi Hâkim Kıdemli Albay, 0533-604 21 90, muyaslan@yahoo.com.

sürede ortaya çıkıp tırmanabilir. Örneğin; Kıbrıs, Suriye veya Irak'ın geleceği, Yunanistan'ın karasularının genişliğini 12 deniz miline çıkarması ihtimali, Ermenistan'ın Nahcivan'a müdahalesi ve bir kısım Azerbaycan topraklarını işgali millî güvenliği tehdit edebilecek boyutlardaki olaylardır. Bu tür muhtemel durumların kriz yönetimi çerçevesinde, somut olayların tırmanıp gelişmesinden önce değerlendirilmesi, millî hedeflerin ve politikaların saptanması, bu durumlara ilişkin olarak silahlı kuvvetlerin kullanılması hallerini kapsayacak şekilde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden (TBMM) gerekli izinlerin zamanında alınması önem taşımaktadır.

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)nin ülke dışına gönderilmesi, Bakanlar Kurulunda tüm bakanlarca imzalanan ve TBMM'den bu yönde izin talebini içeren bir tezkerenin Başbakanlık tarafından TBMM Başkanlığına sunulması ve bu tezkerenin TBMM Genel Kurulunda görüşülüp oylanması sonucunda alınan karar ile gerçekleşmektedir. Bu kararlar, Meclis kararı niteliğindedir ve yasama organının yürütme organıyla ilişkilerine dair kararlara önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Kuvvet kullanımı bir devlet için en önemli konulardan birisi olduğu için kuvvet kullanımında yetkili organlar Anayasa'da düzenlenmiştir. Ancak bu düzenlemeler açık ve net olmadığı için yeni tartışmaları da gündeme getirmiştir. Bu tartışmaların ilkinin yasama ve yürütme arasındaki yetki tartışması oluştururken ikincisini yürütmenin kendi içindeki yetki kullanımını tartışması oluşturmaktadır. Özellikle Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ilkesinin getirilmiş olması bu tartışmayı arttırmaktadır.

Türk Hukukunda, 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu'nun 3'üncü maddesinde savaşın bir tanımının yapıldığı görülmektedir. Söz konusu yasa hükmüne göre, savaş, "(d)evletin bekasını temin etmek, millî menfaatleri sağlamak ve milli hedefleri elde etmek amacıyla, başta askerî güç olmak üzere, Devletin maddi ve manevi tüm güç kaynaklarının, hiçbir sınırlamaya tabi tutulmadan kullanılmasını gerektiren silahlı mücadele" olmaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki, bu tanım kendini savunma amacının sınırlarını aşan ve saldırı savaşını da içerebilecek bir anlayışı çağrıştırmaktadır. Zira bu tanımda silahlı kuvvet kullanılmasının hiçbir sınırlamaya tabi tutulmadığı ifade edilmiştir. Hâlbuki ulusal kaynakların sınırlı olması sebebiyle buna maddi bakımdan imkân bulunmadığı gibi, bu hüküm gerek uluslararası hukuka ve gerekse silahlı kuvvetlerin kullanılmasını uluslararası hukuka uygunluk şartına bağlayan Anayasa'nın 92'nci maddesine açıkça aykırı düşmektedir.³

3 Sadi Çaycı, Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1995, s. 46.

I-Silahlı Kuvvet Görevlendirilmesinde Yetkili Makamlar

Başta Millî Güvenlik Kurulu olmak üzere, millî güvenlik politikasının oluşumu ve uygulanmasında görev, yetki ve sorumluluğu bulunan tüm kurum ve kuruluşların karar sürecine katılmaları, tespit edilen politikaların başarısı için önemlidir. Bu çerçevede, “millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından”, Bakanlar Kurulunun TBMM’ye karşı sorumlu olduğu görülmektedir. Anayasa’ya göre “Başkomutanlık; TBMM’nin manevi varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Genelkurmay Başkanı, savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanlığı namına yerine getirir”.⁴ Genelkurmay Başkanı, “barışta ve savaşta Silahlı Kuvvetlerin komutanıdır”.

Silahlı Kuvvetler, geleneksel dış güvenliğin sağlanması görevi yanında, iç güvenliğin sağlanması alanında da kullanılabilirler. İç güvenliğin sağlanması alanında güvenlik güçlerine yardım amacıyla Silahlı Kuvvetlerin kullanılması konusu Anayasa’da ve ilgili kanunlarda düzenlenmiştir. Anayasa’da Silahlı Kuvvetlerin de gerektiğinde kullanılması öngörülen olağanüstü yönetimler, barış dönemi içerisinde üç şekilde görülebilir. Bunlar; Anayasamızın “Olağanüstü Haller” başlığı altında, 119’uncu maddesindeki; “Tabii afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal” ile 120’nci maddesindeki; “Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle olağanüstü hal”-dir. Ayrıca, Anayasa’nın “Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali” başlığı altındaki 122’nci maddesinde de bir diğer olağanüstü yönetim usulü olarak sıkıyönetim öngörülmüştür. Silahlı Kuvvetlerden yardım talebiyle iç güvenlikte silahlı kuvvetlerin kullanılabileceği diğer bir durum da, iç güvenlik olaylarında güvenlik güçlerinin yetersiz kalması halinde, 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu’nun 11’inci maddesine göre, mülki amirlerin kuvvet talebinde bulunması üzerine, silahlı kuvvetlerin kullanılmasıdır.

Anayasa’nın “Savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme” başlıklı 92’nci maddesinde; “Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye’nin taraf olduğu milletlerarası anlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde

4 Anayasa madde 117.

veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir.” düzenlemesi yer almaktadır.

TSK'nin kullanılabilmesinde hukuken yetkili kılınmış olan makamlar; Cumhurbaşkanlığı, TBMM, Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulu ve Genelkurmay Başkanlığı olarak belirlenmiştir. 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu'nun 5'inci maddesine göre de, Türkiye'nin taraf olduğu BM Antlaşması ve Kuzey Atlantik Paktı (NATO) Antlaşması gibi, uluslararası sözleşmelerin gerektirdiği durumlarda, Genelkurmay Başkanlığının görüşleri alınarak, TSK'nin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına karar verme yetkisi TBMM'ne verilmiştir. Bu kuvvetlerle ilgili esasları tespit etmek görev ve yetkisi ise Bakanlar Kuruluna bırakılmıştır.

Anayasa'nın ve İçtüzük'ün ilgili düzenlemelerinde görüldüğü gibi, TBMM'nin izni olmadan ülkeye yabancı asker kabul edilmesi veya ülke dışına asker gönderilmesi mümkün değildir. Hatta TBMM İçtüzüğü, asker göndermenin belli bir süre için olabileceğini de hüküm altına almıştır. Ayrıca süreyi tayin etme yetkisi 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu'nun 16'ncı maddesi gereğince TBMM'ye aittir.⁵

Anayasa'nın 117/2, TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35 ve TSK İç Hizmet Yönetmeliği'nin 85/1'inci maddelerine göre, TSK'nin görevi, yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askerî gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurt dışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmak olarak tespit edilmiştir.⁶Anayasa'nın 92'nci maddesi gereğince, TSK'nin yurt dışına gönderilmesine TBMM izin verir. TBMM'nin bu konudaki kararı kanun veya iç tüzük niteliğinde olmadığından, Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi değildir.⁷

5 Baran Kuşoğlu, “Türk Anayasa Hukukunda Silahlı Kuvvetlerin Yurt Dışına Gönderilmesine Dair Tezkereler,” *Yasama Dergisi*, Sayı 17, 2010, s. 14.

6 TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35'inci maddesinin ilk hali; “Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır.” iken, 6496 sayılı Kanun'un 18'inci maddesiyle yapılan değişiklikten sonra, madde “Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askerî gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurt dışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır.” şeklinde yeniden düzenlenmiştir.

7 Ancak, teori her zaman pratiğe yansımamakta, TBMM'nin bu gibi kararları üzerinde siyasi denetim söz konusu olsaydı da, o da çoğu kez işletilememektedir.

Mevcut yasal düzenlemeler ve Anayasa hükümleri göz önüne alındığında, silahlı harekâtın uluslararası hukuka, bu bağlamda BM Sözleşmesi ve diğer uluslararası düzenlemelere, Anayasa ve ilgili yasa hükümlerine uygun olması gerekmektedir. Ayrıca TBMM'den izin alınmalı, acil durumlarda Cumhurbaşkanının kararı alınmalı, Bakanlar Kurulu verilen izin doğrultusunda Genelkurmay Başkanlığına siyasal direktifini vermelidir. Genel esaslar bu şekilde tespit edildikten sonra, silahlı harekâtın uygulanmasıyla ilgili diğer bütün hususlar Genelkurmay Başkanlığı tarafından yerine getirilir. Ancak TSK'nin kullanılmasında son söz ve takdir yetkisi hükümete aittir. Siyasi direktif genel nitelik taşımalıdır. Siyasal direktifte önemli hukuksal noktalar belirtilmeli, ancak ayrıntıya girilmemelidir.⁸

İç güvenlik faaliyetleriyle ilgili olarak, gerek 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 11/D maddesinde ve gerekse 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nun, aynı doğrultuda bulunan 11/P maddesinde, olağanüstü halin ilanına veya devam etmesine sebep olan durumların Türkiye sınırları üzerinde sürmesi ve eylemcilerin komşu ülke topraklarına sığınması durumunda, valinin talebi üzerine ilgili askerî komutanlık tarafından mahdut hedefli sınır ötesi harekâtın planlanıp icra edileceği hükme bağlanmıştır. Ancak bunun için ilgili komşu ülke ile karşılıklı mutabakata varılmış olması ve her defasında Genelkurmay Başkanlığı vasıtasıyla Hükümetin izninin alınması gerekmektedir.

Anayasa'da silahlı kuvvetlerle ilgili hükümlerin çeşitli maddelere serpiştirilmiş olduğu görülmektedir. Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı hakkındaki 117'nci maddede, silahlı kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanması sorumluluğu Bakanlar Kuruluna verilmiştir. Buradan, pozitif anayasa hukuku bakımından, silahlı kuvvetlerin asıl görevinin millî savunma ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan, bu maddede gerek "yurt savunmasına hazırlanma" görevine "millî güvenliğin sağlanması" çerçevesinde işaret edilmiş olması, gerekse Millî Güvenlik Kuruluyla ilgili 118'inci maddeye "Millî Savunma" ana başlığı altında yer verilmiş olması, silahlı kuvvetlerin görevli olduğu alanın millî güvenliğin en önemli parçasını oluşturduğunu göstermektedir. Millî güvenliğin sağlanmasında silahlı kuvvetlere düşen bu görev, Bakanlar Kurulunun siyasi sorumluluğu altında yerine getirilir.

Millî Güvenlik Kurulu, Anayasa'nın 118'inci maddesine uygun olarak, 2945 sayılı Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu ile kurul-

8 Çaycı, Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması, s. 124.

muştur. Devletin ulusal güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili konularda tavsiye kararları alır ve gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit eder, bu tavsiye kararlarını ve görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurul kararları, Anayasa'nın 118'inci maddesi ile 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu'nun 4'üncü maddesinde açıklandığı üzere tavsiye niteliğinde olup, uygulama şekil ve kararını verecek otorite, önce Bakanlar Kurulu, sonrasında ise TBMM'dir.

II-TBMM Kararı ve Hukuki Niteliği

Anayasa'nın 87'nci maddesi gereğince, savaş ilanına karar vermek, TBMM'nin görev ve yetki alanındadır. İç hukukta silahlı kuvvetlerin kullanılmasını gerektiren durumların dışında, uluslararası düzen içerisinde silahlı kuvvet kullanılması, Anayasa'ya göre TBMM'nin iznine tabidir.⁹ Buna göre; milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde, savaş hali ilanına veya Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi TBMM'nindir.

Anayasa'daki bu hükmün başında yer alan ifadeden de anlaşılacağı üzere, TBMM'ce bu konularda verilecek bir kararın hukuka uygunluğunun ön şartı, kararın "uluslararası hukuka uygun" olmasıdır.¹⁰ TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesi konusunda, TBMM'den ön izin alınmasını gerektiren durumlarda, bu izin alındıktan sonra, TSK'nın yurt dışına fiilen gönderilmesi veya gönderilmemesi, askerî harekâtın somut hedefi ve kapsamının tayini konuları Hükümet tarafından takdir ve tayin olunur. Harekâta iştirak edecek birliklerin yapısı, hedefler, harekâtın başlama vakti ve süresi, çatışma kuralları gibi harekât planının ve harekât emrinin teknik ayrıntıları ise askerî kuruluşlarca tespit edilir.¹¹

TBMM Kararının, Anayasa'nın silahlı kuvvetlerin kullanılmasının uluslararası hukuka uygun olması şartını düzenleyen 92'nci maddesine aykırı

9 Anayasa madde 92.

10 Bu bağlamda, TBMM'nin 5.9.1990 tarihli ve 108 sayılı Kararı ile Orta Doğu'da barışın ve istikrarın yeniden tesisini öngören 678 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararını desteklemek için çıkarılan 17.1.1991 tarihli ve 126 sayılı Kararına ilişkin ayrıntılı görüş ve değerlendirmeler için bakınız; Meltem Dikmen-Caniklioğlu, "Ulusal ve Uluslararası Hukuk Işığında Türkiye'nin 2003 Tezkere Serüvenine İlişkin Görüşler-Düşünceler," Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı 9, Cilt 2, 2007, s. 29-97.

11 Caniklioğlu, s. 46.

olacak şekilde yorumlanmaması gerekmektedir.¹² Anayasa'nın 92/1'inci maddesindeki "Uluslararası hukukun meşru saydığı haller" ibaresini, bir meşruiyet ölçütü olarak değerlendirmek gerekir. Anayasa'nın 92'nci maddesi bağlamında yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi TBMM'nindir. Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyinin ancak üye devletlere, bu konuda yetki vermesi söz konusu olabilir. Bu yetki verme, muhatap devletlere yönelik bir emir veya kendiliğinden icra edilebilecek bir karar anlamını taşımaz.¹³ Ayrıca BM Güvenlik Konseyinin hukuk yaratma yetkisi de bulunmamaktadır. Konsey, yürürlükteki uluslararası hukuka uygun olarak görev, yetki ve sorumluluklarını yerine getirmek durumundadır.¹⁴

TBMM tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde, Cumhurbaşkanı da Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir.

Dış tehdit ve saldırılara karşı ülke bağımsızlığının korunması amacıyla silahlı kuvvetlerin görevlendirilmesi, bir başka deyişle savaşla ilgili yetkiler Türk anayasa geleneğinde parlamentoya tanınmıştır. 1921 Anayasası, "savaş ilanı" konusunu açıkça düzenlememiş, fakat Meclisin yetkileri sayılırken 7'nci maddede "muahede ve sulh akdi ve vatan müdafaası ilanı gibi hukuku esasiye Büyük Millet Meclisine aittir." denilmiştir. Buradan Meclisin, barış yapabilme ve savunma savaşı ile sınırlı bir yetkiyle donatılmış olduğu söylenebilir.

1924 Anayasası'nın 26'ncı maddesinde ise "Devletlerle sözleşme, andlaşma ve barış yapmak, harp ilan etmek", Meclisin ancak kendisinin kullanabileceği yetkiler arasında sayılmıştır.

1961 Anayasası TBMM'nin görev ve yetkileri arasında "silahlı kuvvet

12 İç hukuklarda yer alan "harp hali" ile ilgili hükümlerin uluslararası hukuk kapsamındaki "harp" veya "silahlı çatışma" kavramları ile tamamen aynı anlamda olmadığı hatırlanmalıdır. Nitekim Emekli Sandığı Kanunu'ndaki özel koşullar ve hükümler nedeniyle, İç Güvenlik Harekâtına katılan personelin vazife malullüğü statüsünün "harp malulü" olarak nitelendirilmesi yahut sıkıyönetim ilanı durumunda, sıkıyönetim asker mahkemelerinin, Sıkıyönetim Kanunu gereğince savaş haline ilişkin bir kısım hükümleri uygulaması, ülkede savaş hali bulunduğu şeklinde yorumlanamaz. Seferberlik ve savaş hallerinde iç hukuka göre de; kamu hürriyetlerinin bazılarının askıya alınması, askerlik hizmeti dâhil, vatandaşlardan barış zamanından farklı, ağır ve kapsamlı yükümlülükler ve hizmetler talep edilmesi, barışta suç teşkil etmeyen bazı eylemlerin suç sayılmasını ve belli suçların cezalarının ağırlaştırılmasını gerektiren hükümlerinin yürürlüğe girmesi söz konusu olur. Uluslararası nitelik taşıyan bir silahlı çatışma durumunda, silahlı çatışma hukukunun tüm hükümleri uygulanır.

13 BM Güvenlik Konseyinin Irak'la ilgili kararlarına ilişkin tartışmalar için bakınız; Caniklioğlu, 2007: 29-97.

14 Caniklioğlu, s 56.

kullanılmasına izin verme" kenar başlığı altında; milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisini TBMM'ye vermiştir.¹⁵ Savaş ilan etmeden "yabancı ülkelere asker gönderme ya da asker kabul etme" durumu daha önce 1924 Anayasasında açıkça yer almadığı ve Kore Savaşına bu yolla TBMM kararı olmadan asker yollandığı için, bu durumlar da açıkça TBMM'nin iznine bağlanmış ve uygulama 1982 Anayasası'nda da aynen korunmuştur.¹⁶

Anayasa'nın, Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini sayan 104'üncü maddesinin "yürütme alanına ilişkin" yetkileri sayan (b) bendinde de "Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek" yer almaktadır. Ayrıca Anayasa'nın 87'nci maddesi, savaş hali ilanından farklı olarak, 1961 Anayasasının düzenlemediği bir konuda, TBMM'ni "savaş ilanına karar vermek" ile de yetkili kılmıştır. Barış döneminde seferberlik ve savaş hali için yapılacak hazırlıklar Bakanlar Kurulunun görev, yetki ve sorumluluğundadır. 2941 sayılı Kanun'un 14'üncü maddesine göre, "savaş ilanına TBMM tarafından karar verilir." Yurt dışına asker gönderme veya yabancı asker bulundurma konusu, aslında savaş ve savaş hali ilanına özgü konulardır ve ayrıntılı yetki, görev ve sorumluluklar Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu ile çizilmiştir.

Meclisin izni, Hükümetin Anayasa'dan kaynaklanan yürütmeye özgü yetkisine ve dış politikayı ilgilendiren sorumluluğuna etki edemez. Bu konudaki üstünlük/öncelik Meclisin değil, Hükümetindir. Meclis sadece Hükümetçe karar verilen silahlı kuvvet kullanımına onay verir ya da vermez, ancak Hükümeti böyle bir kullanıma zorlayamaz. Kullanımın niteliği çerçevesi ve süresi Bakanlar Kurulunca kararlaştırılır. Anayasa'nın 92'nci maddesi de yalnızca bu konudaki izin verme yetkisinin Meclis'e ait olduğunu söylemektedir.

Meclis bu yetkisini kullanırken Bakanlar Kurulunun takdirinde olan kuvvet kullanımının nerede ve nasıl olacağına ilişkin hususlara müdahale etmemelidir. Ancak süreyi tayin etme yetkisi Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu'nun 16'ncı maddesi gereğince TBMM'nindir. Meclis vereceği izinde Hükümetin silahlı kuvvet kullanımı hakkında sahip olduğu

¹⁵ 1961 Anayasası madde 66.

¹⁶ Caniklioğlu, s. 53.

yetkinin somut olaydaki amaç ve kapsamını göz önünde bulundurarak, bu yetki kullanımının açık bir keyfiliğe dönüşmesini engelleyecek şekilde karar vermeli, yetkinin dış sınırlarını belirlemekle yetinmelidir.

III-Cumhurbaşkanının Yetkisi

Cumhurbaşkanı, 1961 Anayasasında olmayan, ancak 1982 Anayasasının 92'nci maddesinin 2'nci fıkrası ile getirilen bir düzenlemeyle, TBMM tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar vermesinin kaçınılmaz olması halinde, TSK'nin kullanılmasına karar verebilir.¹⁷ Öğretideki baskın görüş, demokratik egemenlik ilkesine dayalı bir parlamenter rejimin gereği olarak, Cumhurbaşkanının bu işlemi, ortak imza ya da diğer bir ifadeyle, karşı imza kuralına uygun olarak yapabileceği şeklindedir.

Anayasa'nın 92'nci maddesinin 2'nci fıkrasından kaynaklanan kuvvet kullanımında, Cumhurbaşkanının işleminin ortak imza kuralına uygun olması zorunludur denilebilir. Çünkü dış politikanın diğer konularında olduğu gibi, buradaki kritik karar alınmasında da sorumluluk Bakanlar Kurulundadır.

IV-Bakanlar Kurulunun Yetkisi

Özellikle "Millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından TBMM'ye karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur." diyen Anayasanın 117'nci maddesinin 2'nci fıkrası bu konudaki yetkiyi açık bir şekilde Bakanlar Kuruluna vermektedir. Anayasa'nın 117'nci maddesinin 4'üncü fıkrasında, Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumlu olduğu belirtilerek, denetleme yetkisi de Bakanlar Kurulunun başı olan Başbakana verilmiştir. Başbakan yürütmenin köşe taşıdır, bu sıfatıyla halkın ve yasama organının önünde Hükümeti temsil eder.

Ülkenin iç ve dış siyasetini belirleme yetkisine sahip olan Bakanlar Kurulu, kuvvet kullanımı konusunda da girişim önceliğine sahip bulunmaktadır. Kuvvet kullanımının gerekli olduğuna karar veren Bakanlar Kurulu, kuvvet kullanımı konusundaki yetkilerini kullanmak için önceden Meclisin iznini almak zorundadır. Bu konudaki takdir yetkisi Bakanlar Kuruluna, izin verip vermeme yetkisi de Meclise aittir. Ancak, iznin verilmesi ile TBMM'nin yetkisinin sona erdiği şeklinde bir düşünceye kapılmamalıdır.

¹⁷ Anayasa'nın 104'üncü maddesinde belirtilen hallere bakınız.

Meclis istediği zaman verdiği izni geri almaya ve kapsamını değiştirmeye yetkilidir.

Seferberlik ve savaş hali hazırlıkları bağlamında, Bakanlar Kurulunun görev, yetki ve sorumlulukları 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu'nun 5'inci maddesinde belirtilmiştir. Bu madde gereğince TBMM tarafından TSK'nin yurt dışında kullanılmasına karar verilmesi durumunda, bu kuvvetlerle ilgili esasları belirlemek yetkisi Bakanlar Kuruluna aittir.

V-Silahlı Kuvvet Kullanılması Kararının Yargısal Denetimi

Anayasa'nın 92'nci maddesi gereğince, TSK'nin yurt dışına gönderilmesine Türkiye Büyük Millet Meclisi izin verir. TBMM'nin bu konudaki kararı kanun veya iç tüzük niteliğinde olmadığından, Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi değildir.

Anayasa Mahkemesinin 107 ve 108 sayılı TBMM Kararları¹⁸ hakkında verdiği 24.9.1990 tarihli, 1990/31-24 Esas ve Karar sayılı kararında; bu konudaki TBMM kararlarının Anayasa'ya uygunluk denetimine bağlı tutulacak yasayla eşdeğer ve etkinlikte metinler olmadığı için, işin esasının incelenmesinin gerekmediği belirtilmiştir. Ancak, Anayasa Mahkemesi bu sonuca işin esasına girerek ulaşmıştır. Çünkü Mahkeme, TBMM kararlarının neden, kapsam, amaç, yer ve süre unsurlarını karar metnine dayanarak ayrı ayrı değerlendirmiştir.¹⁹

Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 92'nci maddesi gereğince Hükümete TBMM tarafından yasama organının işlem türlerinden biri olan "karar" ile izin verilmesinin Anayasa'nın 117'nci maddesinin amacı doğrultusunda uzmanlık ve yönetim tekniğinin kaçınılmaz bir gereği olduğunu vurgulamış, 107 ve 108 sayılı TBMM kararlarının anayasal yargı denetimine bağlı tutulacak yasama işlemlerinden olmadıklarını belirtmiştir. Yasama organınca Hükümete izin verilmesi, iznin gelişim seyri ya da sonuçlarıyla TBMM'nin bağının kesildiği biçiminde yorumlanmamış, izni veren yasama organının sahip olduğu salt güç nedeniyle, gerektiğinde bu izni değiştirebileceği ya da geri alabileceği ilk incelemede ifade edilmiştir. Açıklanan nedenlerle, Anayasa Mahkemesi her iki TBMM kararının Anayasaya aykırı olup olmadıklarını saptamak amacıyla esasa girerek inceleme yapmayı gerekli görmemiştir. Karşı oy gerekçesinde, yasama

¹⁸ Yani, "Tezkere"ler.

¹⁹ Karşı oy gerekçesinde, yer, süre ve koşulların somutlaştırılmamasının, Meclisin yetkisinin Anayasa'ya aykırı olarak Hükümete devri anlamına geldiği belirtilmiştir.

organının işlemlerinin oluşturulmasında uygulanan yöntemlerle birlikte içeriğine bakılarak yargı denetimine tabi tutulup tutulamayacağı saptandığı belirtilmiştir. Bu yüzden oluşum yöntemi, Anayasa Mahkemesince denetlenecek metinlerle eşdeğer ve aynı nitelikte ise, evreleri ve adı engel sayılamaz görüşü ileri sürülmüştür. Ayrıca Anayasa'nın 92'nci maddesinde yazılı izin verme yetkisinin, yasama organının ortak kabul etmez, vazgeçilmez ve devredilmez yetkisini belirttiği, bunun da yasa yoluyla kullanılmasında duraksama olmaması gerektiği savunulmuştur. Dolayısıyla "yasa" yerine "karar" yolu seçilerek, fakat yasa konularını kapsayarak yasa içerik ve niteliğinde bulunduğundan, bu yolla yasama yetkisinin devri öngörüldüğünden, 107 ve 108 sayılı karar adlı yasama işlemlerinin Anayasa'ya aykırı olduğu karşı oy yazısının gerekçesinde ifade edilmiştir.²⁰

Daha sonra, TBMM'nin Türk Silahlı Kuvvetlerinin yurt dışına gönderilmesi ilişkin Hükümete izin verilmesine yönelik 722 sayılı bir başka kararının iptali için Anayasa Mahkemesi'ne dava açan Recai KUTAN, Yasin HATİPOĞLU ve 111 milletvekilinin iptal istemini görüşen Anayasa Mahkemesi, bu istemi de oy çokluğu ile reddetmiştir.²¹

Anayasa Mahkemesi, TBMM'nin Bakanlar Kuruluna "izin" vermesi işlemini bir "karar" ile gerçekleştirdiği ve bu kararın Anayasa'ya uygunluğunun denetlenemeyeceği içtihadında bulunurken, bir görüşe göre bu işlemler vatandaşın hukukunu ilgilendirdiği için kanunla yapılması gereken veya Anayasa'ya uygunluk denetimi yolu açılması gereken işlemlerdendir.²²

Anılan görüş ulusal güvenliği ilgilendiren bu tür konuların, bir hükümetin sayısal çoğunluğuna emanet edilmemeleri lazım geldiğini savunmak-

20 Karşı oy gerekçesinde, yasama organının işlemlerinin oluşturulmasında uygulanan yöntemlerle birlikte içeriğine bakılarak yargı denetimine tabi tutulup tutulamayacağı saptandığı belirtilmiştir. Bu yüzden oluşum yöntemi, Anayasa Mahkemesince denetlenecek metinlerle eşdeğer ve aynı nitelikte ise, evreleri ve adı engel sayılamaz görüşü ileri sürülmüştür. Ayrıca Anayasa'nın 92'nci maddesinde yazılı izin verme yetkisinin, yasama organının ortak kabul etmez, vazgeçilmez ve devredilmez yetkisini belirttiği, bunun da yasa yoluyla kullanılmasında duraksama olmaması gerektiği savunulmuştur. Dolayısıyla "yasa" yerine "karar" yolu seçilerek, fakat yasa konularını kapsayarak yasa içerik ve niteliğinde bulunduğundan, bu yolla yasama yetkisinin devri öngörüldüğünden, 107 ve 108 sayılı karar adlı yasama işlemlerinin Anayasa'ya aykırı olduğu karşı oy yazısının gerekçesinde ifade edilmiştir.

21 Anayasa'nın 90'ıncı maddesi usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamayacağını öngörmektedir. Yine 90'ıncı madde gereğince usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır. Savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme başlıklı 92'nci madde ise milletlerarası hukukun meşru saydığı haller ifadesine yer vermiştir.

22 Kuşoğlu, s. 11.

tadır. Karşı görüş ise, Meclisin bu yöndeki kararlarının Anayasa'ya uygunluk denetimi yolunun açılmasının, mahiyetleri gereği siyasal nitelik taşıyan bu tür kararlara yönelik olarak, Anayasa Mahkemesi tarafından yerindelik denetimi yapılması tehlikesini beraberinde getirebileceğini öne sürmektedir.⁹ Kanaatimizce de burada Anayasa Mahkemesi yargı kısıntısı yapmıştır.

Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu da 3.5.2007 tarihli, 2004/2299 Esas ve 2007/850 Karar sayılı kararında; "TSK Unsurlarının Sürekli Özgürlük Harekâtına Katkı ve Destek Amacıyla (Afganistan'da)²³ Görevlendirilmesine İlişkin Esasların Yürürlüğe Konulmasıyla İlgili 29.11.2001 tarihli ve 2001/3331 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı"nın iptali istemiyle açılan davada; anılan Bakanlar Kurulu Kararının, 10.10.2001 tarihli ve 722 sayılı TBMM Kararına dayanmakta olup; onun uygulanması niteliğinde olması, TBMM'nin bu konudaki kararlarının, Anayasa Mahkemesinin yargısal denetimine tabi bulunmaması ve dolayısıyla, TBMM'nin 722 sayılı kararının yetki devri niteliği taşıyıp taşımadığının idari yargı mercilerince denetlenemeyeceğine karar vermiştir.

Silahlı kuvvetlerin yurt dışına yollanması kararları mahiyetleri gereği siyasi tercih ve takdire dayandıklarından Anayasa Mahkemesinin yargısal denetimi dışında kalmaktadır. Bu düşünceyle hareket eden Anayasa Mahkemesi, 18'inci yasama dönemin ilişkin olarak almış olduğu 107 ve 108 sayılı kararlar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiası ile açılan davayı reddetmiştir. Anayasa Mahkemesi, bu iki TBMM kararını ne Anayasaya uygunluk denetimine tabi tutulan işlemlerden, ne de nitelik ve içerik yönünden bunlara eşdeğer metinlerden görmemiş, dolayısıyla işin esasına girmemiştir.

Sonuç

Anayasa'nın 92'nci maddesine göre, "Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası anlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir." Bu madde hem tek taraflı savaş ilanını, hem savaş açılan ülkeye asker göndermeyi, hem de yabancı askerî kuvvetlerin bir savaş nedeniyle ülke topraklarında bulundurulmasına izin vermeyi kapsamaktadır.

²³ Yazarın notu.

NATO Anlaşması'nın 7'nci maddesi de BM hukukuyla NATO arasındaki ilişkiyi düzenlemekte ve NATO Anlaşması'nın ne aynı zamanda BM üyesi olan üye ülkelerinin BM Antlaşması'ndan doğan hak ve yükümlülüklerini, ne de uluslararası barışın ve güvenliğin korunmasından öncelikle sorumlu olan BM Güvenlik Konseyinin bu yetkisini ortadan kaldırdığını açıkça hükme bağlamaktadır. Buna ek olarak, NATO Anlaşması'nın buna aykırı biçimde yorumlanamayacağı da 7'nci maddede açıkça yer almaktadır.²⁴

Mevcut yasal düzenlemeler ve Anayasa hükümleri göz önüne alındığında, silahlı harekâtın uluslararası hukuka, bu bağlamda BM Antlaşması ve diğer uluslararası düzenlemelere, Anayasa'ya ve ilgili yasa hükümlerine uygun olması gerekmektedir. Ayrıca TBMM'den izin alınmalı, acil durumlarda Cumhurbaşkanının kararı alınmalı, Bakanlar Kurulu verilen izin doğrultusunda Genelkurmay Başkanlığına siyasal direktifini vermelidir. Genel esaslar bu şekilde tespit edildikten sonra, silahlı harekâtın uygulanmasıyla ilgili diğer bütün hususlar Genelkurmay Başkanlığı tarafından yerine getirilir. Ancak TSK'nin kullanılmasında son söz ve takdir yetkisi hükümete aittir.

Anayasa yurt dışına asker gönderilmesine ya da yabancı askerî kuvvetlerin Türkiye'ye gelmesine izin verme yetkisini TBMM'ye vermektedir. Ancak Anayasa'nın 92'nci maddesinde "Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında" ibaresiyle bir istisna hükmü getirilmiştir. Burada ifade edilen "taraf olunan milletlerarası andlaşma" da esas olarak Kuzey Atlantik (NATO) Antlaşması'dır. Çünkü Türkiye NATO'dan başka herhangi bir ittifak teşkilatına üye değildir. Bu istisna ifadesi, ister istemez, "milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerden" olmasa da, Türkiye'nin taraf olduğu bir milletlerarası andlaşma gereğince, TBMM'nin izni olmaksızın doğrudan Hükümetin asker gönderme ve yabancı ülke askerlerinin Türkiye'ye gelmesi konusunda karar verme yetkisi de, hiçbir istisna olmaksızın TBMM'ye bırakılmalıdır.

Yurt dışına TSK'nin gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına belli bir süre için izin verilmesi siyaseten çok önemli kararlardır. Bu siyasi kararların hukuksal temellerinin sağlam olması kadar, meşruiyetleri de büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla Anayasa değişikliğinin gündemde olduğu içinde bulunduğumuz süreçte, yeni

24 Aynı doğrultuda bakınız; Ece Göztepe, "Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirmesi ya da 'Haklı Savaş'ın Haksızlığı Üzerine," Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı 59, Cilt 3, 2004, s. 96-97.

Anayasa yapılırken milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerin neler olacağı dikkate alınmalı ve yeni anayasa metninde bu haller net bir şekilde belirtilmelidir. Meşruiyetin Türkiye'nin üye olduğu uluslararası kuruluşların aldıkları kararlarla mı, yoksa yalnızca BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla mı sağlanacağı veyahut bu türden kararlar olsa bile, Türkiye'nin kendi meşruiyet ölçülerini belirlemesi ve bunları dikkate alması gerektiği tartışmaya yer vermeyecek şekilde düzenlenirse, kamuoyu da karmaşık hukuki tartışmalarla meşgul olarak enerjisini tüketmekten kurtulmuş olacaktır.

Yine ne tek başına BM Güvenlik Konseyi kararı, ne de tek başına bir TBMM kararı hukuki meşruiyet temelini oluşturmaz. BM Güvenlik Konseyinin bu konudaki bir kararının mevcudiyeti halinde bile TBMM izin vermekten kaçınabilir.

Kaynakça

- Acer, Yücel, "Sınır Ötesi Harekât ve Hukuksal Çerçevesi," <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=93&type=7> (19.1.2006), (Erişim: 24.1.2014).
- Akipek, Ömer İlhan, *Devletler Arası Hukuk Bakımından Meşru Müdafaa'nın Mahiyeti ve Benzeri Müesseselerle Mukayesesi*, Ankara: AÜHF Yayınları No:82, 1955.
- Clausewitz, Karl von, What is War? Robert L. Pfaltzgraff, Jr., (Ed.), *Politics and International System*, 2nd ed., Washington, D.C.: Gippinkoff Company, 1992.
- Çaycı, Sadi, İç Güvenlik Harekâtı, *Askeri Adalet Dergisi*, Yıl 22, Sayı 89, 1994, s. 14-38.
- Çaycı, Sadi, *Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1995.
- Çaycı, Sadi, "Countering Terrorism and International Law: The Turkish Experience," Michael N. Schmitt & Gian Luca Berute (Eds.), *Terrorism and International Law: Challenges and Responses*, Meeting of Independent Experts on Terrorism and International Law, San Remo, 24-26 October 2002, s. 137-146.
- De Lupis, Ingrid D., *The Law of War*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Dikmen-Caniklioğlu, Meltem, "Ulusal ve Uluslararası Hukuk Işığında Türkiye'nin 2003 Tezkere Serüvenine İlişkin Görüşler-Düşünceler," *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 9, Cilt 2, 2007, s. 29-97.
- Dinstein, Yoram, *War, Aggression and Self-Defence*, Grotius Publications, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Erdoğan, Feyiz, "Uluslararası Hukukta Ülkelerin Kuvvet Kullanabilmesinin Esas ve Şekilleri," *Kara Kuvvetleri Dergisi*, Sayı 96, 1992, s. 57-60.
- Göztepe, Ece, "Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirmesi ya da 'Haklı Savaş'ın Haksızlığı Üzerine," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı 59, Cilt 3, 2004, s. 80-103.

- Gray, Cris H., *Postmodern Savaş, Yeni Çatışma Politikası* (Çeviren Derya Kömürcü), **İstanbul:** Alfa Yayınları, 2000.
- Grotius, Hugo, *Savaş ve Barış Hukuku, Seçmeler*, (Çeviren Seha L. Meray), AÜSBF Yayınları No: 222-204, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi 1967.
- Hafızoğulları, Zeki, "Terör ve Hukuk," *Türkiye'de Terörizm, Dünü, Bugünü, Gelişimi ve Alınması Gereken Tedbirler*, Bildiriler, Ankara 10-11 Mayıs 2000, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.
- İpek, Akın, "1982 Anayasasına Göre Kuvvet Kullanımında Yetkili Organlar," *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 22, 2008, s. 327-346.
- Keskin, Funda, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Ankara: Öteki Matbaası, 1998.
- Kuşoğlu, Baran, "Türk Anayasa Hukukunda Silahlı Kuvvetlerin Yurt Dışına Gönderilmesine Dair Tezkereler," *Yasama Dergisi*, Sayı 17, 2010, s. 5-38.
- Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, **İstanbul:** Filiz Kitabevi, 1995.

